OSMANLI DEVLETİ'NİN 700. YILI

OSMANLI TOPLUMUNDA TASAVVUF

Sûfiler, Devlet ve Ulemâ

Dr. Nezdet YILMAZ

OSAV

2. BASKI

OSMANLI ARAŞTIRMALARI VAKFI
Zeynep Sultan Camii Sok. No: 29 34410 - Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 513 40 33 (Pbx) & Faks: 511 34 78
Web Sitesi: WWW.osmanli.org.tr
E-mail: osav@osmanli.org.tr

ÖN KAPAK
HAT
Ehl-i diller arasında aradım kıldım taleb
Her hüner menkul imiş illâ edeb, illâ edeb
EDEB YÂ HÛ
(Müsennâ celî sülüs Destarlı Mevlevî sikkesi biçiminde hat)
Hattat
Süleyman Vasfî Efendi
(M. Uğur Derman Koleksiyonu)

© 2007, Osmanlı Araştırmaları Vakfı
Bütün hakları mahfûzdur

Kapak
NÜANS: Tel. 0212 512 54 96

Baskı - Cilt
ENES MATBAACILIK LTD. ŞTİ. TEL 0212 501 47 63

MAYIS 2007 – İSTANBUL

ISBN
975-7268-32-1

İÇİNDEKİLER

GENEL KISALTMALAR 14
BİBLİYOĞRAFYA KISALTMALARI 16
ÖNSÖZ *17*

GİRİŞ

XVII. YÜZYILA GENEL BAKIŞ

I. OSMANLI'DA TASAVVUFÎ HAYAT *23*
A. XVII. YÜZYILA KADAR TASAVVUF 23
B. XVII. YÜZYILDA TASAVVUF 26
II. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ *27*
A. TABAKÂT VE TERÂCİM-İ AHVÂL KİTAPLARI 27
1. ANSİKLOPEDİK ESERLER 27
2. BİR TARİKATI ELE ALAN ESERLER 30
3. İLLERDE YETİŞENLERLE İLGİLİ ESERLER 31
B. TÂRİHLER 32
C. TEZKİRELER 33
D. TEKKELER HAKKINDA BİLGİ VEREN ESERLER 34
E. MENÂKIBNÂMELER 36
F. SEYÂHATNÂME 37
G. DİĞERLERİ 38
III. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU *39*
A. SİYÂSÎ HAYAT 39
B. İÇTİMÂÎ VE İKTİSÂDÎ HAYAT 44
C. İLİM, KÜLTÜR VE SANAT HAYÂTI 46

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ANADOLUSU'NDA TASAVVUF ÜLTÜRÜNÜ YAYAN TARÎKATLAR

(XVII. YÜZYIL)

I. HALVETİYYE *53*
A. RÛŞENİYYE ŞÛBESİ 54
I. GÜLŞENİYYE 54
a) İstanbul'da Gülşeniyye 55
aa) Durmuş Dede 55
ab) Mahmud Cemâleddin Hulvî Efendi 57
ac) Sinan Efendi 62
ad) Ali Şîruganî 63
b) Bursa'da Gülşeniyye 64
ba) Şemlelizâde Ahmed Efendi 64
c) Diyarbakır'da Gülşeniyye 65
ca) Hasan Amîdî Efendi 65
B. CEMÂLİYYE ŞÛBESİ 66
I. SÜNBÜLİYYE 67
a) İstanbul'da Sünbüliyye 67
aa) Necmeddin Hasan Yemenî 68
ab) Hasan Adlî Efendi 73
ac) Seyyid Mehmed Eyyûbî Efendi 74
ad) Seyyid Kerâmeddin Efendi 77
ae) Seyyid Alâaddin Efendi 77
af) Devezâde Mehmed Efendi 79
ag) Seyyid Hasan Nûrî Efendi 80
ağ) Veliyyüddin Efendi 81
ah) Bostan Efendi 82
ai) Ahmed Adimi Efendi 83
aı) İsmâil Efendi 83
aj) Keşfî Câfer Efendi 84
ak) Mahmud Efendi 85
al) Yahyâ Efendi 85
am) Hacı Evhadüddin Tekkesi Sünbülî Şeyhleri 86
an) Yunus Efendi 86
ao) Nakşî İbrahim Efendi 87
ap) Erdebilizâde Ahmed Efendi 88
b) Diğer Şehirlerde Sünbüliyye 89
ba) Hasan Dede 89

bb) Kenzî Hasan Efendi 90
2. ŞABÂNİYYE 91
a) Kastamonu'da Şabâniyye 92
aa) Muhiddin Efendi 92
ab) Ömer Fuâdî Efendi 94
ac) İsmâil Kudsî Efendi 98
ad) Mustafa Çelebi 98
ae) Abdurrahman Efendi 99
af) İbrahim Efendi 99
b) Bursa'da Şabâniyye 100
ba) Nasûhî Tekkesi 100
c) İstanbul'da Şabâniyye 101
ca) Şaban Efendi 101
3. KARABÂŞİYYE 102
a) İstanbul'da Karabâşiyye 102
aa) Karabaş Velî Pir Ali Alâaddin el-Atvel 102
aaa) Mânevî Mustafa Efendi 110
aab) Ünsî Hasan Efendi 111
aac) Reşâdî Mehmed Efendi 115
4. NASÛHİYYE 115
a) İstanbul'da Nasûhiyye 115
aa) Muhammed Nasûhî Efendi 115
5. CEMÂLİYYE'YE MENSUB DİĞER MEŞÂYİH 124
a) Kurd Mehmed Efendi'nin Halîfeleri 124
aa) İştibli Emir Abdülkerim Efendi 124
aaa) Büyükkadızâde Mehmed Efendi 125
aab) İştibîzâde Seyyid Mustafa Efendi 126
aac) Cerrâh Şeyhi İbrahim Efendi 128
b)Nûreddinzâde Mustafa Muslihiddin Efendi'nin Halîfeleri 129
ba) İznikli Vahyîzâde Mehmed Efendi 129
bb) Zâkirî Hasan Efendi 130
bc) İbrahim Kırîmî 131
bd) Ömer Fânî Efendi 132
bda) Manisalı Abdullah Efendi 134
be) Nefâyisî Hasan Efendi 135
bf) Tatar İsâ Efendi 136
Ç. AHMEDİYYE ŞÛBESİ 136
1. SİNÂNİYYE 137
a) İstanbul'da Sinâniyye 137
aa) Hariri Mehmed Efendi 137
ab) Şerîf Mehmed Efendi 140
ac) Ümmî Sinanzâde Ced Hasan Efendi 141
ad) Seyyid Cüneyd Efendi 145
ae) Hakikîzâde Osman Efendi 146

af) Mehmed Fenâyî Efendi 147
ag) Mehmed Müstakim Efendi 148
ağ) Habîbî İsmâil Efendi 149
2. UŞŞÂKİYYE 151
a) İstanbul'da Uşşâkiyye 152
aa) Mustafa Efendi 152
3. CÂHİDİYYE 153
a) Gelibolu'da Câhidiyye 153
aa) Pir Ahmed Câhidî Efendi 153
b) Bursa'da Câhidiyye 155
ba) Üçkozlar Tekkesi 155
4. RAMAZÂNİYYE 156
a) İstanbul'da Ramazâniyye 156
aa) Pîr Ramazan Mahfî Efendi 156
aaa) Şerbetçi Mehmed Efendi 163
b) Bursa'da Ramazâniyye 163
aa) Yakub Efendi Tekkesi 163
aaa) Yakub Efendi 163
aab) Mehmed Efendi 165
aac) Kefeli Derviş Abdi Efendi 165
bb) Zağferanlık Tekkesi 166
bba) Ebûbekir Efendi 166
5. CİHANGİRİYYE 167
a) İstanbul'da Cihangîriyye 167
aa) Pîr Hasan Burhâneddin Cihangîrî 167
6. MISRİYYE 173
a) Ümmî Sinan'ın Anadolu'daki Faaliyetleri 175
aa) Yusuf Ümmî Sinan Efendi 175
aaa) Süleyman Efendi 179
aab) Gülaboğlu Muhammed Askerî Efendi 180
aac) Çavdaroğlu Müftî Derviş 183
aad) Muslihiddin Mustafa Efendi 186
aae) Diğer Halîfeleri 188
b) Pîr Niyâzî Mısrî 188
D. ŞEMSİYYE ŞÛBESİ 195
a) Sivas'da Şemsiyye 195
b) İstanbul'da Şemsiyye 197
ba) Abdülmecid Sivâsî Efendi 197
baa) Kadızâde Küçük Mehmed Efendi 202
1. SİVÂSİYYE 202
a) İstanbul'da Sivâsiyye 203
aa) Pîr Abdülcbad Nûrî Efendi 203
aaa) Muhammed Nazmî Efendi 212
aab) Mehmed Sadrî Efendi 214

aac) Simkeşzâde Feyzî Hasan Efendi 215
aad) Kubûrîzâde Mustafa Efendi 217
aae) Kutub Ahmed Efendi 218
aaf) Gevrekcizâde Mehmed Efendi 219
aag) İmam Süleyman Efendi 219
aah) A'mâ Mehmed Efendi 219
aai) Bosnalı Karabaş Osman Efendi 219
aai) Mekkî Mehmed Efendi 220
aak) Vâiz Süleyman Efendi 220
aal) Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi 220
aam) Çelebi Mustafa Efendi 221
aan) Esircizâde Hüseyin Efendi 222
aao) Seyyid Hüseyin Efendi 223
aaö) el-Hâc Hüseyin Efendi 225
aap) Bülbülcüzâde Abdülkerim Fethî Efendi 226
aar) Kasımpaşalı Ahmed Efendi 228
aas) Hamza Efendi 229
b) Diğer Şehirlerde Sivâsiyye 230
ba) Seyyid Mehmed Efendi 230
bb) Boğazhisarlı Mehmed Efendi 230
bc) Konyalı Seyyid Mehmed Efendi 230
bd) Abdurrahman Kuddûsî Efendi 231
be) Mehmed Efendi 231
c) Diğer Halîfeleri 232
ca) Alimî Efendi 232
cb) Mustafa Efendi 232
cc) Malkaralı Ömer Efendi 232
cd) Kırımlı Cârullah Efendi 232
ce) Yusuf Ağazâde Mustafa Efendi 232
cf) Ankaralı Karabaş Mahmud Efendi 233
cg) Filibeli Abdullah Efendi 234
cğ) Vamalı Osman Efendi 234
E. DİĞER HALVETİLER 237
1. Bezcizâde Mehmed Muhiddin Efendi 237
2. Yusuf Sinâneddin Efendi 239
3. Koğacızâde Mehmed Efendi 240
4. Haydarzâde Mehmed Feyzî Efendi 240
5. Aydınlı İsmâil Efendi 241
6. Nalçacı Halil Efendi 241
7. Çarhacı Ahmed Efendi 242
8. Sakızlı İlyas Efendi 242
9. Konyalı Nuh b. Mustafa 243
10. Amasya'da Halvetîler 244
a) Gümüşlüoğlu Tekkesi 244

b) Ehlullah Tekkesi 244
c) Çevikcc Tekkesi: 244
d) Kutub Tekkesi 245
e) Mehmed Paşa Tekkesi 245
f) Müftüoğlu Tekkesi 245
g) Çilehâne Tekkesi 245
h) Hoca Sultan Tekkesi 246
I) Mahmud Çelebi Tekkesi 246
12. Bursa'da Halvetîler 246
a) Ahmed Paşa Tekkesi 246
13. Urfa'da Halvetîler 249
II. MEVLEVİYYE *251*
a) Konya'da Mevleviyye 252
aa) Çelebiler 253
aaa) Bostan Ekber Mustafa Çelebi 253
aab) Ebûbekir Çelebi 255
aac) III. Ârif Çelebi 258
aad) Pîr Hüseyin Çelebi 258
aae) Seyyid Abdülhalim Çelebi 259
aaf) II. Bostan Mustafa Çelebi 260
b) İstanbul'da Mevleviyye 261
ba) Galata Mevlevîhânesi 261
baa) Ankaralı İsmâil Rusûhî Dede 262
bab) Cevrî İbrahim Çelebi 263
bac) Âdem Dede 264
bad) Arzî Mehmed Dede 266
bae) Derviş Çelebi 268
baf) Gavsî Ahmed Dede 269
bb) Yenikapı Mevlevîhânesi 271
bba) Doğânî Ahmed Dede 272
bbb) Sabûhî Ahmed Dede 274
bbc) el-Hâc Câmî Ahmed Dede 279
bbd) Kārî Ahmed Dede 280
bbe) Nâcî Ahmed Dede 282
bc) Kasımpaşa Mevlevîhânesi 284
bca) Abdullah Dede 284
bd) Beşiktaş Mevlevîhânesi 287
bda) Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede 287
bdb) Çengî Yusuf Dede 291
c. Bursa'da Mevleviyye 293
ca) Bursa Mevlevîhânesi 293
caa) Ahmed Cününî Dede 294
cab) Sâlih Zihni Dede 295
cac) Mehmed Dede 296

d) Anadolu Mevlevîhâneleri 296
da) Afyon Mevlevîhânesi 296
db) Kütahya Mevlevîhânesi 297
dc) Tokat Mevlevîhânesi 298
dd) Kayseri Mevlevîhânesi 300
de) Manisa Mevlevîhânesi 301
df) Amasya Mevlevîhânesi 302
dg) Antep Mevlevîhânesi 302
dh) Kilis Mevlevîhânesi 303
dı) Bolvadin Mevlevîhânesi 303
di) Muğla Mevlevîhânesi 304
dk) Antalya Mevlevîhânesi 304
dl) Isparta Mevlevîhânesi 305
e) Diğer Mevlevîler 305
ea) Müneccimbaşı Ahmed Dede 305
eb) Mehmed İsmetî Efendi 306
f) Mevlevî Şâir ve Hattatlar 307
III. BAYRÂMİYYE *311*
A. ŞEMSİYYE 312
1. HİMMETİYYE 312
a) Himmet Efendi 312
aa) Himmetzâde Abdullah Efendi 317
ab) Şîve Ahmed Çelebi 319
ac) Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi 319
ad) Abdurrahman Vâlî Efendi 320
B. MELÂMİYYE 320
1. HASAN KABÂDÛZ 321
a) Bosnalı Abdullah Efendi 321
b) Lâmekânî Hüseyin Efendi 324
ba) Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi 326
baa) Gaybî Sunullah Efendi 334
2. HACI ALİ BEY (İDRİS MUHTEFÎ) 338
a) Sarı Abdullah Efendi 345
3. HACI BAYRAM KABÂYÎ 353
4. SÜTÇÜ BEŞİR AĞA 353
5. BURSALI SEYYİD MEHMED HÂŞİM EFENDİ 355
6. DİĞER MELÂMİLER 355
a) Helvâyî Tekkesi Şeyhleri 355
b) Saçlı Emir Tekkesi Şeyhleri 356
IV. CELVETİYYE *359*
a) İstanbul'da Celvetiyye 359
aa) Mustafa Devâtî Efendi 363
ab) Atpazârî Osman Fazlî Efendi 365
ac) Rızâyî Hasan Efendi 373

b) Bursa'da Celvetiyye 374
ba) Eyyûb Efendi Tekkesi ve Şeyhleri 374
bb) Üftâde Tekkesi ve Şeyhleri 376
c) Diğer Celvetîler 377
ca) Hâfız Kumral 377
V. NAKŞİBENDİYYE *379*
a) İstanbul'da Nakşibendiyye 379
aa) Fâtih Emir Buhârî Tekkesi 379
aaa) Hoca Fazlullah Efendi 379
aab) Fazlullah Efendi 380
aac) Saçlı Mustafa Dede 381
ab) Ayvansaray Emir Buhârî Tekkesi 381
aba) Muslihiddin Mustafa Efendi 381
ac) Edirnekapı Emir Buhârî Tekkesi 382
ad) Hekim Çelebi Tekkesi 383
ada) Tireli Ahmed Efendi 383
adb) Bosnalı Osman Efendi 385
adc) Muabbir Hasan Efendi 385
add) Mahmud Efendi 386
ade) Seyyid Yakub Efendi 386
adf) Mustafa Efendi (Esîrî Dâmâdı) 387
ae) Hindîler Tekkesi 388
af) Diğer Nakşîler 388
b) Diyarbakır'da Nakşibendiyye 390
ba) Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi 390
baa) İsmâil Çelebi 392
c) Bursa'da Nakşibendiyye 393
ca) Nakşibend-i Atik Tekkesi 393
caa) Açıkbaş Mahmud Efendi 393
cab) Ahî Mahmud Efendi 394
cac) Diğer Nakşîler 395
d) Amasya'da Nakşibendiyye 395
VI. KÂDİRİYYE *397*
A. EŞREFİYYE ŞÛBESİ 398
a) İznik'de Eşrefiyye 398
aa) Hamdi-i Evvel Efendi 398
aaa) Pîr Mehmed (Can Âlim) Efendi 398
ab) Sır Ali Efendi 400
ac) Hamdi-i Sânî Efendi 401
ad) Lütfullah Efendi 401
ae) Ahmed Efendi 401
af) Eşref-i Sânî Efendi 401
b) Bursa'da Eşrefiyye 402
ba) Eşrefzâde Tekkesi 402

baa) Mehmed Efendi 402
B. RÛMİYYE (İSMÂİLİYYE) ŞÛBESİ 402
a) İstanbul'da Rûmiyye 402
aa) İsmâil Rûmî Efendi 402
b) Bursa'da Rûmiyye 407
ba) Hamam Tekkesi 407
baa) Ahmed Efendi 407
bb) Kasaplar Tekkesi 408
bba) Kesedâr Ahmed Efendi 408
c) Amasya'da Kâdiriyye 409
ca) Amasya Kağnı Tekkesi 409
cb) Amasya Gülâbî Tekkesi 409
d) Diğer Kâdirîler 409
VII. BEKTÂŞİYYE 411
VIII. DİĞER TARİKAT MENSUPLARI 417
A. SEMERKANDİYYE 417
a) Bursa'da Semerkandiyye 417
aa) Hasan Efendi Tekkesi 417
aaa) Hasan Efendi 417
ab) Temenye Tekkesi 418
aba) Hüsâmeddin Bursevî Efendi 418
abb) Muhiddin Bursevî 420
ac) Diğer Semerkandîler 420
B. ZEYNİYYE 421
a) Bursa'da Zeyniyye 421
aa) Kasım Subaşı Tekkesi 421
aaa) Abdülgani Efendi 421
aab) Kilimî Ahmed Efendi 422
ab) Zeyniyye Tekkesi 422
aba) Mehmed Efendi 422
abb) Mehmed b. Sa'dî Efendi 423
abc) Kemal Efendi 423
abd) Mehmed b. Mehmed Efendi 423
ac) Diğer Zeynîler 423
C. KÜBREVİYYE 424
a) Bursa'da Kübreviyye 424
aa) Emir Sultan Tekkesi 424
D. ŞÂZELİYYE 425
a) Urfa'da Şâzeliyye 425
aa) Şâzelî Ali Dede Tekkesi 425

İKİNCİ BÖLÜM

XVII. YÜZYILDA ANADOLU'DA DEVLET RİCÂLİ-EŞÂYİH VE ULEMÂ-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ

I. DEVLET RİCÂLİ-MEŞÂYİH *429*
MÜNÂSEBETLERİ *429*
A. PÂDİŞAH-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ 429
1. I. Ahmed 430
2. II. Osman 431
3. IV. Murad 431
4. İbrahim 433
5. IV. Mehmed 434
6. II. Süleyman 435
7. II. Ahmed 435
8. II. Mustafa 435
B. DİĞER İDÂRECİLER VE MEŞÂYİH 435
C. MEŞÂYİHA SAĞLANAN İMKÂNLAR 437
1. Vakıf Tesisi 438
2. Vergi Muâfiyeti 439
3. Tekke İnşâsı ve Tamiri 440
4. Diğer İhsan ve Vazifeler 441
D. MEŞÂYİH VE SEFERLER 442
E. MEŞÂYİHDAN SÜRGÜNE GÖNDERİLENLER VE İDAM EDİLENLER 444
1. Sürgüne Gönderilenler 444
2. İdam Edilenler 446
II. ULEMÂ-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ *449*
A. KADIZÂDELİLER-SİVÂSİLER MESELESİ 449
B. MEDRESE İLİMLERİ VE MEŞÂYİH 451
C. ULEMÂ VE TASAVVUF 453
III. MEŞÂYİHİN KONUMU *459*
A. MEŞÂYİH-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ 459
B. MEŞÂYİH-HALK MÜNÂSEBETLERİ 461
C. MEŞÂYİH VE SANAT 464
1. Şâir mutasavvıflar 464
2. Bestekâr ve mûsikişinas mutasavvıflar 465
3. Hattat mutasavvıflar 467
D. MEŞÂYİH VE KİTAP 467
1. Meşâyihın Tefsîre Dâir Yazdığı Eserler 468
2. Meşâyihın Hadîse Dâir Yazdığı Eserler 469
3. Meşâyihın Fıkha Dâir Yazdığı Eserler 469

4. Meşâyihin Akâide Dâir Yazdığı Eserler 470
5. Meşâyihin Tasavvufa Dâir Yazdığı Eserler 470
a) Menâkıb ve Terâcim-i Ahvâle Dâir Yazılan Kitaplar 470
b) Tasavvufî Âdâba Dâir Yazılan Kitaplar 471
c) Tekke Kütüphâneleri 473
NETİCE *475*
BİBLİYOĞRAFYA *481*
YAZMALAR 481
KİTAPLAR 483
MAKALELER 497
EKLER 513
KARMA İNDEKS 543

GENEL KISALTMALAR

AE	: Ali Emîrî
AEŞ	: Ali Emîrî Şer'iyc
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
a.mlf.	: Aynı müellif
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AY	: Arapça Yazmalar
b	: Bin, İbn
BEEK	: Bursa Eski Eserler Kütüphânesi
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCF	: Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Ed.Fak.	: Edebiyat Fakültesi
FY	: Farsça Yazmalar
gös.yer	: Gösterilen yer
GÜSBE	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
haz.	: Hazırlayan
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Krş.	: Karşılaştırınız
Kit.	: Kitaplığı
Ktp.	: Kütüphânesi

Mat. : Matbaası
md. : Maddesi
MÜSBE : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr. : Neşreden
nr. : Numara
OEY : Osman Ergin Yazmaları
Prof. : Profesör
s. : Sayfa
sad. : Sadeleştiren
s.a.s. : Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
Sül. Ktp : Süleymaniye Kütüphânesi
SÜSBE : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy. : Sayı
tah. : Tahkik
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
ts. : Târihsiz
TTK : Türk Târih Kurumu
TY : Türkçe Yazmalar
Ün. : Üniversitesi
v. : Vefat târihi
v.d. : Ve devamı
vol. : Volüm
vr. : Varak
vs. : Ve sâire
Yay. : Yayınlayan, Yayınevi
Yzm. : Yazma

BİBLİYOĞRAFYA KISALTMALARI

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BSVB : Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni
DBİA : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EI² : The Encyclopaedia of Islam, New Edition
İED : İstanbul Enstitüsü Dergisi
İst.A. : İstanbul Ansiklopedisi, Reşat Ekrem KOÇU
İKTCYK : İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmalar Kataloğu
İLAM : İLAM Araştırmaları Dergisi
İS : İlim ve Sanat Dergisi
İTA : İslâm Türk Ansiklopedisi
İÜEFD : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
KAM : Kubbealtı Akademi Mecmûası
MEBİA : Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
MF : Millî Folklor Dergisi
MÜİFD : Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
OAD : Osmanlı Araştırmaları Dergisi
OTDTS : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü
SGAD : Sahabeden Günümüze Allah Dostları
ŞM : Şarkiyât Mecmuâsı
TA : Türk Ansiklopedisi
TAD : Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TD : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
TDA : Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TİD : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi
TKA : Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi
TM : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyât Mecmuası
UÜİFD : Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
VD : Vakıflar Dergisi

ÖNSÖZ

Dünya tarihi göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı Devleti, uzun müddet ayakta durabilmiş ender devletlerden biridir. Bunun nedenini keşfetmek, temelindeki fikrî, manevî, sosyal ve kültürel alt yapıyı tahlil etmeye, bu görkemli yapının malzemesini aramaya bağlıdır.

Tarihin en kritik döneminde medeniyetlerin beşiği olan bir coğrafyada kurulmuş olan Osmanlı'nın adı, kurucusu ve kuruluşu; faaliyetleri, münasebetleri, müessese ve kişileri üzerinde pekçok araştırma yapıldığı halde, incelemeye muhtaç hala çok yönü bulunmaktadır.

Osmanlı'nın temelini oluşturan ve üzerinde kurulduğu en önemli unsurlardan biri de tasavvufî düşünce ve aksiyondur.

Müesseselerinin yaygınlaşmasıyla tasavvuf, topluma nüfuz ederek, zihniyetlere tesir etmiş ve "yükselen değer"lerden biri olmuştur. Osmanlı bu manevî unsuru sosyal, kültürel, moral ve estetik yapılanmasında, ileriki dönemlerde adeta aslî bir unsur olarak kullanmıştır.

Bu sebepten dolayı, Osmanlı'yı keşfetmenin en önemli yollarından biri de, toplumu ve müesseseleri üzerindeki derin etkileri bakımından tasavvufî düşünce ve aksiyonu yakından tanımak olacaktır.

Abbâsîler döneminde sistemleşip olgunlaşan tasavvuf, Selçuklular döneminde kurumsallaşıp tarikatlar şeklinde ortaya çıkmış, Osmanlılar döneminde ise yaygınlaşarak toplumun bütün kesimlerini ve hayatın pek çok yönünü etkisi altına almıştır.

Osmanlı'da tasavvuf sadece dinî alanla alakalı bir olgu değil, devletin fikir, felsefe, mimarî, şiir ve musikî başta olmak üzere bütün güzel sanatlarla, hatta siyasî, içtimaî, iktisadî, ilmî ve askeri hayatla ilgili yönlendirmeler yapan bir düşünme ve yaşama tarzı olmuştur.

Her türlü ideolojik ve önyargılı yaklaşımdan uzak bakıldığında, Osmanlı'da, XVI. yüzyıl zirve olarak takdim edildiği halde bürokraside, hat sanatında, musikide XVII. ve XVIII yüzyıllarda yükselmenin devam ettiğini, son zamanlarda yapılan araştırmalar göstermektedir. Bu durum, bize, bu zihniyetin geri planında olan tasavvufun müessese ve temsilcileriyle, kaynaklara dayanılarak sistematik bir şekilde,

öncelikle maziye dönük bir haritasını ortaya koyma, ardından da çeşitli veçheleriyle bunları değerlendirme vazifesini yüklemektedir.

Dün statik, gelecek ise dinamiktir şeklinde bir bakış açısı aldatıcıdır. Dünün sabit verileri, bugünün gerekliliklerı içinde yeniden kurulabilirse, ancak o zaman geleceğin dinamikliğini yönlendirme şansı yakalanabilir. Milletlerin sürekliliği ve kalkınmasında değişmeyen tek şey, eski ve yeniyi birleştirip uzlaştırabilmektir.

Bu çalışma zaman olarak, XVII. yüzyılın esas alındığı bir zaman dilimini kapsamaktadır. Coğrafî sınır olarak, bu yüzyılda Osmanlı hakimiyeti en geniş sınırlarına ulaştığından, mekân sınırlaması yapmak gerekmiştir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde bulunduğu Asya toprakları ile sınırlandırılmıştır. İstanbul'un Avrupa yakası ile Anadolu yakasının bir bütün teşkil etmesi ve Çanakkale'nin de kezâ Gelibolu yakası ile bir bütün oluşturması sebebiyle bu iki bölge de çalışmamız sınırlarına katılmıştır.

Kitabımız bir giriş, iki bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmada kullandığımız birinci derece kaynaklar tanıtılmış, XVII. yüzyılın siyâsî, içtimâî, iktisâdî durumu ele alınarak coğrafî sınır belirtilmiş, bu döneme kadar ve bu dönem tasavvufunun yapısı hakkında genel bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Anadolu'da tasavvuf kültürünü yayan tarîkat mensupları şahıs ve kurum bazında tanıtılmıştır. Usûl olarak öncelikle tarîkat, sonra o tarîkatın şûbesi ve mensupları kronolojik sıraya göre değerlendirilmiştir. Kitap telif edenlerin eserleri ile, şâir olanların dîvân sâhibi olup olmadıkları kaydedilmiş, bu eserlerin mevcut olup olmadıkları kütüphâne kayıtlarından taranarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde meşâyihın devlet ricâli ve ulemâ ile münâsebetlerine değinilmiş; halkın bilgi, kültür ve sanat anlayışını geliştirmedeki tesirleri incelenmiştir. Ayrıca bu dönemde kimi sûfîlerin sürgüne gönderilmesi ve idam edilmesinin sebepleri değerlendirilmiş; bazı vâiz ve ilim erbâbının bir kısım tekke mensubuna karşı takındığı menfî tutumun sebeplerine işaret edilmiştir.

Ekler kısmında, XVII. yüzyıl meşâyihının bir listesi çıkarılmış, şeyhlerin mensup oldukları tarîkat, bu tarîkatın şûbesi ile vefât târihleri, varsa vazîfe yaptığı tekke, şâirliği, medrese tahsîli gördüğü, eser sahibi olduğu ve bunların sayısı ile herhangi bir savaşa katıldığı listeler halinde gösterilmek sûretiyle toplu bir fotoğraf çekilmeye çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca ilmî ve teknik konularda alâka ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz'a şükranlarımı arz etmeyi bir borç kabul ediyorum. Kıymetli fikirleri ile tenkit ve teşviklerinden istifâde ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Prof. Dr. Mustafa Kara, Prof. Dr. Osman Türer ve Doç. Dr. M. Erol Kılıç ile değerli meslektaşlarım Dr. Reşat Öngören ve Necdet Tosun'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı mühim bir vazife addediyorum.

Yine kıymetli fikirlerinden istifade ettiğim merhum hocam Dr. Selçuk Eraydın'ı da burada rahmetle anıyorum.

Ayrıca bu araştırmanın bu noktaya gelmesinde katkılarını unutamayacağım muhterem ağabeyim Halit İlhan ve Mikdat Kutlu'ya, değerli dostum Coşkun Yılmaz'a, muhterem Gazanfer Sanlıtop'a teşekkür etmek benim için borçtur. Yine İYEM'in değerli yöneticilerine, İslam Ansiklopedisi Kütüphânesi çalışanlarına, Süleymâniye Kütüphânesi değerli müdürü Dr. Nevzat Kaya başta olmak üzere diğer çalışanlarına, Millet Kütüphânesi müdürü M. Serhan Tayşi'ye şükranlarımı arz ediyorum.

Kitabın basılması hususundaki destek ve yardımlarından dolayı muhterem Prof. Dr. Ahmed Akgündüz ve Doç. Dr. Said Öztürk başta olmak üzere Osmanlı Araştırmaları Vakfı yöneticilerine kalbî şükranlarımı sunuyorum.

Gayret bizden, tevfik Allah'dan.

Dr. Necdet YILMAZ

İstanbul - 2001

GİRİŞ

XVII. YÜZYILA GENEL BAKIŞ

I. OSMANLI'DA TASAVVUFÎ HAYAT

A. XVII. YÜZYILA KADAR TASAVVUF

İslâm dîninin, doğuşunu takip eden kısa süre içerisinde büyük coğrafyalara yayılmasının ana etkenlerinden biri -belki de birincisi- bu dinin bünyesi içinde bannıp gelişen tasavvuf cereyanı olmuştur.[1] "İlk devirlerden itibaren İslâm'ın özüne inerek, onu en iyi şekilde anlayıp, duygu, düşünce ve davranışlarını tam manasıyla Allah ve Rasûlü'nün iradesine tabî kılmayı gaye edinen tasavvuf ve tarîkat mensupları, İslâm dinini gayri müslim toplumlara tebliğ edip yaymayı en önemli vazîfelerinden biri kabul etmişlerdir. Bunun içindir ki, kendilerini Hak yolunda seferber eden ve her türlü fedakârlığı göze alan sûfî dervişler, pek çok bölgelerde yoğun bir tebliğ faaliyeti sürdürerek, oralardaki insanlara İslâm'ı tanıtıp sevdirmişler ve müslüman olmalarına vesile olmuşlardır."[2]

Türklerin de toplum olarak İslâmiyet'i kabul etmelerinde en önemli âmil, topluluk içerisinde faaliyet gösteren sûfî dervişler olmuştur. Bu aşamadan sonra da tasavvuf gerek halk gerekse idareciler tarafından büyük hüsnü kabul görmüştür.[3] Tasavvuf târihinde, tarîkatleşme süreci ile Türklerin İslâmlaşma döneminin aynı zamana rastlamış olması ayrıca kurulan tarikatların Asya Türk muhitinde teşekkül etmesi Türklerin hem İslâm'ı kabulleri hem de ona hizmetlerinin tasavvuf ve tarîkatler yoluyla olması açısından dikkate değer bir husustur. Yine Türk fikir tarihinin en önemli şahsiyetleri, doğrudan ya da dolaylı yoldan tasavvuftan gıdalanmış isimlerdir.

---

[1] M. Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî* adlı eserinde mutasavvıfların İslâm dîninin yayılması ve genişlemesinde en büyük hizmeti îfâ ettiklerini belirttikten sonra, zamânımızın en yüksek müsteşriki saydığı Louis Massignon'dan şu alıntıyı kaydeder: "Dîn-i İslâm'ın beyne'l-milel ve âlemşümûl bir din olması sûfiyye sayesindedir. Sûfîler bilâd-ı gayr-ı müslimeyi irşad-ı inâm için dolaştıklarından Dîn-i İslâm beyne'l-milel olmuşdur. (...) Dîn-i İslâm'ın âlemşümûl olması da sûfiyye sâyesinde olmuşdur. Zirâ bütün insanlar için tabîî ve aklî bir tevhîd olan "Hanîfiyye"nin müessiriyet-i ma'neviyye ve ahlâkiyyesini en birinci olarak sûfîler anlamışdır." (İstanbul 1334, ss. 111-112).

[2] Osman Türer, "*Batı'nın İslâm'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü*", ***Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf***, haz. Coşkun Yılmaz, İstanbul 1991, s. 143.

[3] Türkler'in tasavvufla ilk alakaları ile ilgili olarak bk. Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, 6. Baskı, Ankara 1976, ss. 17-20 (Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar***).

. "Hz. Peygamber (sav)'in 7/628 yılında Heraclius'a gönderdiği mektupla, müslümanlar, Anadolu'yla ilk kez irtibat kurmakla kalmamış; bizzat Efendimiz tarafından bu coğrafî bölgenin de İslâmlaştırılması gerektiği ortaya konulmuştur."[1] Gerek bu idealin kuvveden fiile geçirilmesi gerekse dünyayı kasıp kavuran Moğol istilâsının tazyîkiyle ecdâdımız, Anadolu'yu kendileri için yeni vatan seçmişler kısmen balkanlardan, büyük topluluklar halinde de Orta Asya'dan gelerek burayı iskân etmişlerdir. Bu iskân faaliyeti gelişigüzel olmamış, ustaca bir siyaset gözetilmiştir. "Kolonizatör Dervişler" diye nitelenen bu topluluklar, yerleştikleri bölgelerin imarı yanında, gerek önceki hıristiyan unsurların, gerek bu göçlerle meydana gelen kitlelerin İslâm potasında yoğrularak, bunlar arasında İslâm kardeşliğinin, kültür ve irfânının geliştirilip, İslâm'ın müesseseleşip, kalıcı bir hale gelmesinde; sosyal bünyenin kaynaştırılıp bir sevgi medeniyetinin oluşturulmasında büyük roller üstlenmişlerdir.

Bu sûfî dervişler kitlelerin dînî, ahlâkî, içtimâî ve kültürel bütünlüklerini temin etme yanında İslâm'ın hizmetkârı ve hâmîsi olarak gördükleri devlete bağlılıklarını da sağlamışlardır. Buna mukâbil devlet de onlara bir takım imtiyazlar ve haklar bahşetmiş, idareciler onların bağlıları ve bendeleri arasına girmişlerdir. Bu karşılıklı anlayış ve yardımlaşma da içinde bulundukları toprakların kısa süre içerisinde ellerine geçmesine ve İslâmlaşmasına vesile olmuştur.

Bütün bu faaliyetlerin üzerine doğudan Hz. Mevlânâ (v. 672/1273) ile batıdan Muhiddin Arabî (v. 638/1240) ile gelen derinlikli tasavvuf anlayışı, Sadreddin Konevî (v. 673/1274), Müeyyidüddîn Cendî (v. 691/1292), Sadeddin Fergânî (v. 699/1300), Seyyid Burhâneddin Muhakkik Tirmizî (v. 639/1241), Evhadüddîn Kirmânî (v. 634/1237), Şeyh Necmeddin Dâye (v. 654/1256), Fahreddin Irâkî (v. 688/1289), Afifüddîn Tilemsânî (v. 690/1291), Hacı Bektaş Velî, Ahî Evren, Yunus Emre ve daha pek çok Hak aşığı ile de desteklenerek bu insan topluluklarının hakim rengini ve İslâm anlayış ve yorumunu meydana getirmiştir.[2]

Anadolu'daki bu tasavvufî hareketlilik bütün halk tabakalarına da yayılarak kısa sürede büyük bir hıza kavuşmuş her tarafta tekkeler, zâviyeler inşâ edilmiş, insanları kemâlâta yönlendiren çok sayıda tasavvuf mektebi mantar gibi biter olmuş,[3] Anadolu, âdetâ bir sûfîler ve dervişler yatağı haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tesadüf eden yıllarda Anadolu zengin bir "Beylikler" mozayiği arz ediyordu. Her beylik daha güçlü olmanın yollarını ararken

---

[1] Mehmet Akkuş, "*Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü*", ***Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf***, s. 133.

[2] Bu sûfîler ve fonksiyonları ile ilgili olarak bk. Ömer Lütfi Barkan, "*Kolonizatör Türk Dervişleri*", ***VD***, c. II, ss. 279-304; Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar***, ss. 201-203; Çetin, ***Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı***, İstanbul 1990; Mehmet Şeker, ***Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması***, Ankara 1991; Selçuk Eraydın, ***Tasavvuf ve Tarikatlar***, Beşinci Basım, İstanbul 1997, ss. 299-301.

[3] Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar***, s. 204.

komşu beyliklerle de uğraşıyordu. Bu devlet, kurulduğu yıllarda hemen yanı başında Anadolu topraklarında yetişen Yunus adlı bir erenin, bir Allah dostunun yaşadığını belki de bilmiyordu. Ama Yunus'un "gelin tanış olalım" teklifinin, "sevelim-sevilelim" parolasının bu gazi devletinin temelindeki harç olmadığını söylemek mümkün değildir.[1] Yani Bahsedilen bütün bu kitleler ve kurumlar Osmanlı Devleti'nin kuruluş harcının da temellerini oluşturmuştur.

"Osmanlı Devleti'nin altı yüz seneden fazla te'sir ve nüfûzunu devam ettirebilmiş olmasını, ilk sultanların devletin temellerini sağlam esaslar üzerine kurmuş olmalarında aramak gerekir."[2] Devletin kurucusu Osman Bey'in kuruluş döneminde medrese ile tekkeyi bir arada yaptırması, Dursun Fakih ile Şeyh Edebâlî'ye aynı hürmet ve bağlılığı göstermesi ve Edebâlî'nin elinden "gaza kılıcı" kuşanması onun devletin bekâsı için gösterdiği titizliğinin birer göstergesidir.[3]

Osmanlı sultanlarının çoğu, herhangi bir şeyhe intisâb etmişler, devlet adamlarının hemen hemen tamamı tasavvuf ve tarîkat erbâbına karşı hüsnü kabul göstermişlerdir.[4] XV. yüzyıl başlarından itibaren hızlı bir yayılma dönemine giren, Mevleviyye, Nurbahşiyye, Kâdiriyye, Bayrâmiyye; Halvetiyye, Bektâşiyye ve Nakşibendiyye tarîkatı ileri gelenleri de devletin bekâsı ve İslâm dîninin yayılması için idâreciler, ilim adamları ve ordu mensupları ile elbirliği içinde çalışmayı kendileri için ibâdet saymışlardır.

Osmanlı tasavvuf ricâli, genel tasavvuf kültürüne, fikir ve düşünce yeniliği olarak çok fazla şey katmamakla birlikte, tasavvufu ferdî cihaddan çıkarıp, içtimaî cihad haline sokan, tekke anlayışını müesseseleştirerek bunu toplumun her ferdine ve her ihtiyacına uzanan bir anlayış haline getirmişlerdir.[5] Bu dönemde tekkeler, gönül terbiyesi mektebidir, güzel sanatlar akademisidir, bilgi ve iletişim merkezidir, spor alanıdır, şifâhânedir, siyâsî, askerî, içtimâî ve iktisâdî ahlâkın, birlik ve berâberlik ruhunun ilmek ilmek işlendiği yuvalardır.[6]

---

[1] Mustafa Kara, "*Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*", ***Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/Medeniyet/Kültür***, İstanbul 1996, c. I, s. 191.

[22] Kâmil Yılmaz, "*Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar*", ***Mavera***, c. 8, sy. 92-95 (1984), s. 92. Bu konu ile alakalı önemli çalışmalar olarak bk. Mustafa Kara, ***Tekkeler ve Zaviyeler***, (İstanbul 1977) ile İrfan Gündüz, ***Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri***, (İstanbul 1984).

[3] Yılmaz, ***a.g.m.***, s. 93

[4] Osmanlı padişahlarının hangi tarîkatlara mensup oldukları için bk. Enver Behnan Şapolyo, ***Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi***, İstanbul 1964, s. 448; Yılmaz, ***a.g.m.***, ss. 92-100.

[5] Mustafa Kara, "*Osmanlılarda Tekke Siyaseti*", ***Hareket***, 9 (1974), Ocak-Şubat 1975, sy. 109-110, s. 36.

[6] Osmanlı Devleti'nde tekkelerin fonksiyonları ile alakalı bk. Osman Ergin, ***Türkiye Maarif Tarihi***, c. I, İstanbul 1939, ss. 192-209; Kara, "*Osmanlılarda Tekke Siyaseti*", ss. 36-41; Kara, ***Tekkeler ve Zaviyeler***; M. Baha Tanman, ***İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri***, İÜEF, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1990, c. I, ss. 172 vd.; Nâlân Bilge, "*Spor Tekkeleri*", ***X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri***, c. V, Ankara 1994, s.

B. XVII. YÜZYILDA TASAVVUF

XVII. yüzyıl Osmanlısı ve bu yüzyıla gelinceye kadarki tasavvufî düşüncenin durumuna genel olarak baktıktan sonra bu dönem tasavvufî hayatı hakkında görülen manzarayı şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Tasavvuf târihinde önemli bir yer işgal eden Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin tesis ettiği Celvetiyye Tarîkatı bu yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Mevleviyye Tarîkatı İstanbul'da bu yüzyılda etkin ve yaygın olarak temsil edilirken, idârecilerin kendilerine yakınlığından dolayı âdetâ bir devlet tarîkatı haline gelmiştir.

Yine Kâdiriyye Tarîkatı bu yüzyılda İstanbul'a girme imkânı bulabilmiştir.

2. Halvetiyye Tarîkatı'na bağlı Ramazâniyye, Sivâsiyye, Cihangîriyye, Câhidiyye, Karabâşiyye, Nasûhiyye ve Mısriyye, Kâdiriyye Tarîkatı'na bağlı Rûmiyye (İsmâiliyye) şûbesi bu dönemde kurulmuştur. Tekkelerin sayısı hızla artmıştır. Devlet adamları tekke inşâ etmek için âdetâ bir yarış içerisindedirler.

3. Kurulan bu şûbeler vasıtasıyla tarîkatların toplumda tesir ve yaygınlığı artmış, mürid halkaları genişlemiş ve her bir şûbe başkent İstanbul'da temsil edilmek için gayret göstermiştir. Mutasavvıflar halktan, münevver kesimden ve devlet adamlarından büyük saygı görmüşlerdir.

4. Bu dönem meşâyihinin büyük bir kısmı medrese tahsîli görmüş, azımsanmayacak bir bölümü müderrislik ve kadılık gibi pâyeleri hak etmekle birlikte İslâmî ilimlerin her alanında eserler ortaya koymuşlardır.

5. Tekkeler edebiyat, mûsikî ve hat sanatının en büyük hâmîsi olmuş, bir çok mutasavvıf bu alanlarla ilgilenmiş, sonuçta bu alanlarda büyük inkişâf sağlanmıştır.

6. Sesli zikir meclislerinin ayrılmaz bir parçası olan mûsikî ile devran ve semâm dinî sınırları aşıp aşmadığı tartışma konusu olmuştur.

7. Muhiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin'in fikirleri bu asrın mutasavvıflarınca büyük bir kabul görmüş, bu iki mutasavvıfın eserleri üzerine şerhler yazılmıştır.

8. Şiir ve şiirde işlenen tema açısından Yunus Emre'nin tesiri XVII. yüzyıl sûfîleri üzerinde kendini kuvvetle hissettirmektedir.

2191-2200; Mustafa Kara, "*Medeniyet Tarihimizde Tekkeler ve Zaviyeler*", ***Türk Yurdu***, c. 18 (50), sy. 127-128 (488-489), Mart-Nisan 1998, ss. 108-115.

II. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. TABAKÂT VE TERÂCİM-İ AHVÂL KİTAPLARI

1. ANSİKLOPEDİK ESERLER

Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik: Nev'îzâde Atâyî (v. 1045/1635)'ye âit olan bu eser, *Şakâik-i Nu'mâniyye*'nin zeylidir. *Şakâik* müellifinin bıraktığı Kânûnî döneminin son yıllarından 1044/1634 senesine kadar gelen âlim ve şeyhleri ihtivâ etmektedir.[1]

Zeyl-i Şakâik: Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim Hasib (v. 1136/1723) tarafından kaleme alınan bu eser, Atâyî'nin zeylidir. Atâyî'nin bıraktığı 1044/1634 senesinden başlayarak, *Atâyî Zeyli*'ne henüz genç yaşta iken girmiş bulunanların biyografilerine daha sonraki görevlerini de ekleyerek eserini sürdürmüş ve 1106/1695 senesine kadar yetişen âlim, şeyh, kadı, vezir ile zamanın diğer büyüklerinin hal tercümesini ilave etmiştir.[2]

Vakâyiü'l-Fudalâ: Kendisi de bir tarîkat şeyhi olan Mehmed Şeyhî Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, Atâyî'nin zeylidir. Şeyhî Efendi, Uşşâkîzâde'nin zeylini görmüş, ama zayıf bulduğu için, eserine Atâyî'nin bıraktığı yerden başlayarak 1143/1730 senesine kadar getirmiştir. Üç cild halinde ve padişahlara göre tabakalara ayrılarak tertip edilmiş olup, her padişah zamanındaki âlim, şeyh, şâir ve idârecilerin biyografileri verilmiştir. Zamanının en güvenilir kaynakları arasında sayılmaktadır[3] Eserin birinci cildi, Abdülkâdir Özcan'ın "Şakâik-i Nûmâniyye ve Zeyilleri" adıyla yaptığı neşrin III. cildinde, ikinci ve üçüncü ciltler ise IV. cildinde yer almaktadır.

---

[1] Nev'îzâde Atâyî, ***Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik***, nşr. Abdülkâdir Özcan, II, İstanbul 1989 (Atâyî, ***Zeyl-i Şakâik***).

[2] Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhim, ***Zeyl-i Şakâik***, (Hans Joachim Kissling tarafından önsöz ve alfabetik fihrist ilâvesiyle yapılan tıpkıbasım), Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1965 (Uşşâkîzâde, ***Zeyl***).

[3] Agâh Sırrı Levend, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, c. I, Ankara 1988, s. 361.

Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebdei ve'l-Meâd: XVII. yüzyıl Melâmî meşâyihinden Sarı Abdullah Efendi (v. 1071/1661) tarafından kaleme alınan bu eser, Nakşibendî, Bayrâmî, Halvetî, Mevlevî ve Kâdirî meşâyihı ile sâir evliyâullahın hal tercümelerini içermektedir.[1]

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye: Sarı Abdullah Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, IV. Murad'ın Bağdat fethi, dört imam ve evliyâdan bir kaçının hal tercümesini ihtivâ etmektedir.[2]

Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn: Amasyalı olup Divân-ı Hümâyûn kesedârlığında bulunan Ali Âlî (v. 1076/1665) tarafından kaleme alınan bu eser, bir mukaddime dört rükün, bir hâtime olarak tertip edilmiş olup, Hulefâ-i Râşidîn'den itibaren kendi zamanına kadar değişik tarîkatlara mensup pek çok şeyhin menâkıbını içermektedir. Eserin bir özelliği de, "hâtime" kısmında kırk iki hâtun velînin yer almış olmasıdır.[3]

Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb: Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, Kâtip Çelebi'nin *Süllemü'l-Vusûl* adlı eserinin zeylidir. 1059/1649 târihinden 1175/1761'e kadar gelen âlim, şeyh ve şâirler alfabe sırasına göre tertip edilmiştir.[4]

Meşâyihnâme-i İslâm: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin tarafından telif edilen bu eser, İstanbul'da vefât eden ve cenaze namazları şeyhulislâmlar tarafından kıldırılan şeyhlerden on sekizinin hal tercümesini ihtivâ etmektedir.[5]

Tercümetü'l-Meşâyih: Hüseyin Ayvansarâyî'nin telif ettiği bu eser Hacı Bayram Velî'den başlayarak müellifin zamânına kadar yaşamış olan 300 kadar şeyhin hal tercümesini ihtiva etmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi'nde bulunan nüshanın ismi *Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi*[6], Süleymâniye Kütüphânesi'nde bulunan nüshanın ismi ise *Tercümetü'l-Meşâyih*[7] olarak kayıtlıdır.

Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik: Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi (v.1299/1882) tarafından kaleme alınan bu eser tarîkatlar an-

---

[1] Sarı Abdullah Efendi, ***Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebdei ve'l-Meâd***, İstanbul 1288 (Sarı Abdullah Efendi, ***Semerât***).

[2] Sarı Abdullah Efendi, ***Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye***, Millet Ktp., AEŞ, nr. 858.

[3] Ali Âlî, Tuhfetü'l-Mücâhidîn Behcetü'z-Zâkirîn, Nûruosmâniye Ktp., nr. 2293; Ayrıca bk. İstanbul Kütüphâneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu, 6. Fasikül, İstanbul 1946, ss. 453-54 (İKTCYK).

[4] Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, ***Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi ve'l-Künâ ve'l-Elkab***, Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 628 (Müstakimzâde, ***Mecelle***). Mezkur eserin, Kültür Bakanlığı tarafından tıpkı basımı yapılmıştır. (Ankara 2000).

[5] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, ***Meşâyihnâme-i İslâm***, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1716/1.

[6] Ayvansarâyî Hüseyin, ***Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi'***, İÜ Ktp., TY, nr. 2464.

[7] Ayvansarâyî Hüseyin, ***Tercümetü'l-Meşâyih***, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1375.

siklopedisi niteliğindedir. Üç büyük ciltten oluşmakta ve tarîkatları alfabetik sıraya göre kollarıyla birlikte incelemektedir.[1] Üzerine Yakup Çiçek tarafından doktora çalışması yapılmıştır. Bu çalışma eserden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır.[2]

Esmâr-ı Esrâr: Mehmed Sâmi es-Sünbülî tarafından kaleme alman bu eser belli başlı bütün tarîkatların silsilelerini ihtivâ etmektedir. Detaylı bilgi vermemekle beraber, tarîkatların silsilelcri konusunda önemli bir yere sahiptir.[3]

Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr: Hüseyin Vassâf Bey'in hazırladığı bu eser, ikibin civârında mutasavvıfa yer veren beş ciltlik ansiklopedik çapta mükemmel bir eserdir. Mehmed Sâmi'nin *Esmâr-ı Esrâr*'ının şerhidir.[4] Tasavvuf târihi bakımından son derece önem arzeden bu eser, Ali Yılmaz ve Mehmed Akkuş tarafından günümüz Türkçesine kazandırılarak basılmaya başlamıştır.[5]

Osmanlı Müellifleri: Bursalı Mehmed Tâhir Bey tarafından kaleme alınan bu eser, altı bölüm ve beş ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt iki bölümden oluşmakta ilk bölümde ise eser sahibi olan Osmanlı mutasavvıflarının hal tercümesi ve eserlerinin listesi verilmektedir. Osmanlı dönemi mutasavvıflarını çalışanlar için ilk müracaat edilecek kaynak niteliğindedir.[6]

Ziyâret-i Evliyâ: Hocazâde Ahmed Hilmi (v. 1332/1914) tarafından kaleme alınmış olan bu eser, Şeyh Vefâ, Emir Ahmed Buhârî, Sünbül Sinan, Hüsâmeddin Uşşâkî, Ramazan Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî, İsmail Ankaravî, İsmail Rûmî, Abdülmecid Sivâsî, Abdülehad Nûrî, Cemâleddin Hulvî, Hasan Burhâneddin Cihangirî, Nasûhî Üsküdârî, Nureddin Cerrâhî, Selâhaddin Uşşâkî ve Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin Efendilerin hal tercümelerini ihtivâ etmektedir.[7]

Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye: Mehmed Süreyya tarafından dört cilt halinde tertip edilen bu eser, çeşitli meslekten yetişerek tanınmış, devlet hizmetlerinde görev almış kişilerle bazı şeyhlerin hal tercümelerini ihtivâ

---

[1] Harirîzâde Mehmed Kemâleddin, ***Tibyânu Vesâili Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik***, I-III, Sül. Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430-432 (Harirîzâde, ***Tibyân***).

[2] Bk. Yakup Çiçek, ***Harirîzâde Mehmed Kemâleddin Hayatı, Eserleri ve Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik-Muhtevâsı, Kaynakları***, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1982.

[3] Mehmed Sâmi, ***Esmâr-ı Esrâr***, İstanbul 1316 (Mehmed Sâmi, ***Esmâr***).

[4] Hüseyin Vassâf Hüseyin, ***Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309 (Hüseyin Vassâf, ***Sefîne***).

[5] Hüseyin Vassâf, ***Sefîne-i Evliyâ***, haz.: Ali Yılmaz-Mehmed Akkuş, I (İstanbul 1990), II (İstanbul 1999).

[6] Bursalı Mehmed Tâhir, ***Osmanlı Müellifleri***, I, İstanbul 1338 (Bursalı, ***Osmanlı Müellifleri***).

[7] Hocazâde Ahmed Hilmi, ***Ziyâret-i Evliyâ***, İstanbul 1325 (Hocazâde, ***Ziyâret***).

etmektedir.[1] Nuri Akbayar tarafından Türkçe'ye aktarılan bu eser kullanımı kolaylaştırmaktadır.[2]

2. BİR TARÎKATI ELE ALAN ESERLER

Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye: XVII. yüzyılın önemli mutasavvıflarından olan Mahmud Hulvî Efendi (v. 1063/1653-54) tarafından kaleme alınan bu eser, Halvetiyye Tarîkatı meşâyihinin hal tercümelerini ihtivâ etmektedir. Mehmed Serhan Tayşi tarafından sadeleştirilerek MÜİF Yayınları arasında yayınlanmıştır. Kitabın ismi tashih hatasından kaynaklansa gerek, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye* olarak yazılmıştır. Mukaddimesinde yirmi iki, lemzalarda ise 118 olmak üzere toplam 140 zâtın biyografisi verilmiş, hâtimede, müellifin görüştüğü elli iki şeyhin hâl tercümesi ve menâkıbı, onu tâkiben de yazarın otobiyografisi ilâve edilmiştir.[3]

Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân: Mevlevî meşâyihinden Sâkıb Mustafa Dede (v. 1148/1735) tarafından üç cilt halinde kaleme alınmış bir eserdir. I. ciltte Hz. Mevlânâ soyundan olan Çelebiler; II. ciltte Mevlevî şeyhleri; III. ciltte ise Mevlevî dervişleri yer almaktadır.[4]

Hediyyetü'l-İhvân: Halvetiyye'nin Sivâsiyye şûbesine mensup bir şeyh olan Muhammed Nazmî Efendi (v. 1112/1700) tarafından telif edilen bu eser, Yahyâ Şirvânî'den başlayıp müellifin kendisine kadar gelen yedi şeyhin hayatları, menkıbeleri ve halîfelerini ihtivâ etmektedir. Bu eser hakkında, Osman Türer tarafından ülkemizde bir doktora tezi yapılmış ve metin tahkikli olarak transkiribe edilmiştir.[5]

Hülâsatü'l-Hediyye: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin kaleme aldığı bu eser, Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân*'ının bir ihtisârıdır. Bazı yerlere kısmî ilâvelerde bulunulmuştur.[6]

---

[1] Mehmed Sürcyya, ***Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye***, I-IV, İstanbul 1308 (Süreyya, ***Sicill-i Osmânî***).

[2] Mehmed Süreyya, ***Sicill-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri)***, I-V, haz.: Nuri Akbayar, İstanbul 1996.

[3] Hulvî Mahmud Cemâleddin, ***Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye***, haz.: M. Serhan Tayşî, İstanbul 1993 (Hulvî, ***Lemezât***). Bu eserdeki yanlış okumaları tashih etmek için mezkur eserin Millet Kütüphânesi'ndeki yazma nüshasına zaman zaman müracaat ettik. (AEŞ, nr. 1100).

[4] Sâkıb Dede, ***Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân***, I-III, Mısır 1283.

[5] Bk. Osman Türer, ***Şeyh Muhammed Nazmî Hayatı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvan'ı-II***, (Metin), AÜİF, basılmamış doktora tezi, Ankara 1982.

[6] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, ***Hülâsatü'l-Hediyye***, Millet Ktp., AEŞ, nr. 1082 (Müstakimzâde, ***Hülâsatü'l-Hediyye***).

Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye: Son dönem müelliflerinden Sâdık Vicdânî (v. 1939) tarafından kaleme alınan bu eser, Melâmiyye, Kâdiriyye ve Halvetiyye tarîkatlarının şûbeleri ve silsilelerini ele alan bir seri halinde tanzim edilmiştir. İrfan Gündüz tarafından neşre hazırlanarak yayınlanmıştır.[1]

Menâkıb-ı Eşrefzâde: Bursalı Mehmed Veliyyüddin tarafından kaleme alman bu eser, Eşrefoğlu Rûmî ve ondan sonraki silsile içerisinde bulunan şeyhler hakkında bilgi vermektedir.[2]

Tuhfe-i Rûmî: Seyyid Sırrı Ali tarafından manzum olarak kaleme alınan bu eser, Tophâne'de bulunan Kâdirîler Âsitânesi'nin postnişînlerini anlatmaktadır.[3]

3. İLLERDE YETİŞENLERLE İLGİLİ ESERLER

Ravza-i Evliya: Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed (1060/1650) tarafından kaleme alman bu eser, müellifin kaleme aldığı tarihe kadar Bursa'da hizmet görmüş başta meşâyih olmak üzere diğer eşrâftan 257'sinin hal tercümesini ihtiva etmektedir. Mefail Hızlı ve Murat Yurtsever tarafından neşre hazırlanarak yayınlanmıştır.[4]

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân: İsmail Belîğ tarafından kaleme alman bu eser, 1059/1649 târihinden 1132/1720'ye kadar Bursa'da yaşayan şeyhler, âlimler, şâirler ve çeşitli hüner sâhiplerinin hal tercümelerini ihtivâ etmektedir.[5]

Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Mısrî Tekkesi son şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, Bursa tekkelerinin isimlerini ve bu tekkelerde hizmet veren meşâyihin hal tercümelerini ihtivâ etmektedir. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy tarafından neşri yapılmış ve basılmıştır.[6]

Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid: Ali Emîrî (v. 1923) tarafından yazılan bu eser, Diyarbakır'da yetişen 217 şâirin hal tercümesine yer vermektedir. Bunlar arasında önemli şeyhler yer almaktadır. "Z" harfine kadar yetmiş üç şâiri alan I. Bölümü

---

[1] Sâdık Vicdâni, ***Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)***, haz.: İrfan Gündüz, İstanbul 1995 (Sâdık Vicdânî, ***Tomar***).

[2] Bursalı Mehmed Veliyyüddin, ***Menâkıb-ı Eşrefzâde: Eşrefoğlu Rûmî Hayâtı Menkıbeleri Şiirleri***, haz.: Abdullah Uçman-Önder Akıncı, İstanbul 1976.

[3] Seyyid Sırrı Ali, ***Tuhfe-i Rûmî: Kadirîler Âsitânesinin Manzum Târihçesi***, haz.: M. S. Kaçalin, İstanbul 1992.

[4] Baldırzade Selîsî Şeyh Mehmed, ***Ravza-i Evliya***, haz.: Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Bursa 2000.

[5] İsmâil Belîğ, ***Güldeste-i Riyâz-i İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân***, Bursa 1302 (Belîğ, ***Güldeste***).

[6] Mehmed Şemseddin, ***Yâdigâr-ı Şemsî (Bursa Dergâhları)***, I-II, haz.: Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa 1997 (Şemsî, ***Yâdigâr***).

basılmıştır.[1] Basılmamış bölümünün nüshaları Millet Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.[2]

Amasya Târihi: Amasyalı Hüseyin Hüsâmeddin (v. 1938) tarafından kaleme alınan bu eser, on bir cilt olarak hazırlanmış ve dört cildi basılmıştır. Bunların birinci cildinde Amasya'nın dinî ve kültürel müesseseleri yer almaktadır. Câmiler, tekkeler, türbelerin yanısıra âlimler ve tarîkat şeyhleri anlatılmaktadır. IV. ciltte 1017/1608'den 1099/1688'e kadar geçen dönemde Amasya'da yetişen âlimler, şeyhler ve buraya gelen vâlilerin faaliyetleri yer almaktadır.[3]

Aydın Vilâyeti'ne Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli: Bursalı Mehmed Tâhir (v. 1925) tarafından yazılan bu eser, bugünkü, Aydın, İzmir, Manisa, Denizli ve Muğla (Menteşe) vilâyetlerini içine alan bölgede doğmuş veya vefât etmiş 139 müellifin hal tercümelerini ihtivâ etmektedir.[4]

B. TÂRİHLER

Peçevî Târihi: Peçevî İbrahim Efendi (v. 1059/1649) tarafından kaleme alınan bu eser, 926/1520 tarihinden 1058/1648'e kadar geçen hâdiseleri anlatan önemli bir kaynaktır. Şeyhlerle dervişlerinin faaliyetleri ve biyografilerine de yer verilmiştir.[5]

Fezleke-i Kâtib Çelebi: Kâtib Çelebi tarafından kaleme alınan bu eser, 999/1591 târihinden 1064/1654'e kadar geçen olayları ihtivâ etmektedir. Her yılın olaylarıyla birlikte, tanınmış kişilerin vefâtları dolayısıyla biyografileri yer almaktadır. Eser iki cilt olarak basılmıştır.[6]

Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsât Ahbâri'l-Hafikayn: Devrin önemli târihçilerinden Mustafa Naîmâ tarafından kaleme alınan bu eser, 999/1591 târihinden 1069/1659'a kadar geçen olayları içermektedir. I. Ahmed zamanından sonraki vezirler, âlimler ve şeyhlerin biyografileri verilmiş, bundan sonra vefât edenlerin biyografileri de "vefeyât" başlıkları altında gösterilmiştir.[7]

---

[1] Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328.

[2] Millet Kıp., Emirî Târih, nr. 781/1.

[3] Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, sad.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Ankara 1986, c. II-V, İstanbul 1330-32.

[4] Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, haz.: M. Akif Erdoğdu, İzmir 1994.

[5] Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Târihi*, I-II, haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1999.

[6] Kâtip Çelebi, *Fezleke-i Kâtip Çelebi*, I-II, İstanbul 1287 (Kâtip Çelebi, *Fezleke*).

[7] Mustafa Naîmâ Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsât Ahbâri'l-Hafikayn*, I-VI, İstanbul 1280 (Naîmâ, *Târih*).

Târih-i Râşid: Râşid Mehmed tarafından kaleme alınan bu eser, 1070/1660 tarihinden 1133/1721'e kadar geçen olayları ihtivâ etmektedir. *Naîmâ Târihi*'nin zeylidir. Bu eserde de yeri geldikçe şeyhlere yer verilmiştir.[1]

Topçular Kâtibi (v. 1054/1644)'nin telif ettiği *Abdülkâdir Efendi Târihi*[2], Mehmed Murad'ın *Târih-i Ebu'l-Fâruk*'u[3] ve Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekâyiât*'ı[4] yine bu dönemin şeyhleri hakkında yeri geldikçe bilgi veren önemli eserlerdir.

C. TEZKİRELER

Tezkiretü'ş-Şuarâ: Mustafa Safâyî (v. 1137/1725) tarafından kaleme alınan bu tezkire, bir başka tezkireci olan Rıza'nın 1050/1640 tarihinde bıraktığı yerden eseri bitirdiği 1719'a kadar gelen şâirleri harf sırasına göre vererek şiirlerinden örnekler vermiştir. Bunlar arasında şâir mutasavvıflar önemli bir yer işgal etmektedir. Üzerine doktora tezi hazırlanmıştır.[5]

Tezkire: Mustafa Mûcib (v. 1138/1726) tarafından kaleme alınan bu eser de *Rızâ Tezkiresi*'nın zeylidir. 112 şâir ve şiirlerinden örnekler yer almaktadır. Bunlar arasında şeyhler de vardır. Neşre hazırlanarak yayınlanmıştır.[6]

Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr: İsmail Beliğ (v. 1142/1729) tarafından kaleme alınmıştır. Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'âr* adlı tezkiresine onun bıraktığı 1030/1621 tarihinden zamanına kadar yetişen şâirleri kısaca tanıtarak şiirlerinden örnekler vermiştir. Şâir şeyhlerin önemli bir kısmı yer almaktadır. Üzerine doktora tezi yapılmış ve yayınlanmıştır.[7]

Sâlim Tezkiresi: Mirzâzâde Sâlim Mehmed Emin (v. 1156/1743) tarafından kaleme alınan bu tezkire, *Safâyî Tezkiresi*'nin biraz daha kemâle erdirilmiş hâlidir.

---

[1] Mehmed Râşid, *Râşid Târihi*, I-V, İstanbul 1282.

[2] Topçular Kâtibi, *Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi*, haz.: Ziya Yılmazer, İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1990.

[3] Mehmed Murad, *Târih-i Ebu'l-Fâruk*, I-V, İstanbul 1329.

[4] Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, haz.: Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

[5] Safâyî Mustafa, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz.: Nuran Altuner (Üzer), İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1989 (*Safâyî Tezkiresi*).

[6] Mustafa Mucîb, *Tezkire-i Mucib (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük)*, haz.: Kudret Altun, Ankara 1997 (*Mûcib Tezkiresi*).

[7] İsmail Beliğ, *Nuhbetü'i-Âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz.: Abdulkerim Aldulkadiroğlu, Ankara 1999 (*Beliğ Tezkiresi*).

Şâirleri alfabe sırasına göre ayırmakla birlikte, her harften olan şâirleri vefât tarihlerine göre sıralamıştır. Önemli sayıda mutasavvıf şâir yer almaktadır.[1]

Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eş'âr: Kemiksizzâde Saffet Mustafa tarafından kaleme alınan bu tezkire, *Safâyî Tezkiresi*'ni özetlemek ve bazı ilavelerde bulunmak sûretiyle 1197/1783 târihinde meydana getirilmiştir.[2]

Mecmûatü't-Terâcim: Hacı Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan bu tezkire, 997/1589 târihinden sonra vefât eden 542 şâiri içermektedir. Bu şâirlerin hal tercümeleri anlatılmış bazılarının şiirlerinden birkaç beyte yer verilmiştir. XVII. yüzyıl şâir şeyhlerin büyük bir kısmı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.[3]

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye: Mehmed Esrar Dede (v. 1211/1796) tarafından kaleme alınan bu tezkire, Mevlevî şâirlerin şiirlerini bir araya getirmek sûretiyle meydana getirilmiştir. Zaman zaman şâirlerin hal tercümelerine de yer verilmiştir. İlhan Genç tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.[4] Ali Enver bu tezkireyi inceleyerek içinden seçtiği şâirleri özetlemiş ve *Semâhâne-i Edeb* isimli eserini meydana getirmiştir.[5]

Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ: Mehmed Sirâceddin tarafından kaleme alınmıştır. XVII. yüzyıl mutasavvıf şâirlerine yer verilmekte, önemli bilgiler verilmektedir. Mehmed Arslan tarafından neşredilmiştir.[6]

Tuhfe-i Nâilî: Nâil Tuman (v. 1958) tarafından kaleme alınmıştır. Osmanlı dönemi şâirlerini çeşitli kaynaklardan istifade ederek harf sırasına göre bir araya getirerek kaynakların çeliştiği yerleri göstermiştir. Bunlar arasından XVII. yüzyıl mutasavvıf şâirler de yer almaktadır.[7]

D. TEKKELER HAKKINDA BİLGİ VEREN ESERLER

Hadîkatü'l-Cevâmi': Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin tarafından Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin teşvikiyle meydana getirilen bu eser, 1182/1768 târihinde İstanbul, Üsküdar ve Boğaziçi semtlerinde bulunan camilerle mescitler alfabe sırasıyla alınmış, bunları yaptıranların kısa hal tercümeleri verilerek, bu cami

---

[1] Mirzâzâde Sâlim Mehmed Emin, *Tezkire*, Sül. Ktp., Lala İsmail, nr. 317 (*Sâlim Tezkiresi*).

[2] Kemiksizzâde Saffet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eş'âr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6189.

[3] Tevfik, *Mecmûatü't-Terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192 (*Tevfik Tezkiresi*).

[4] Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 89. İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkiresi (İnceleme-Metin)*, Atatürk ÜSBE, Erzurum 1986 (*Esrâr Tezkiresi*).

[5] Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309.

[6] Mehmed Sirâceddin, *Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, haz.: Mehmet Arslan, Sivas 1994.

[7] Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, İÜ Şarkiyât Araştırma Merkezi Ktp (Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*).

ve mescitlerin mezarlıklarında gömülenler, bunların türbeleri, tekke ve zaviyeleri, bu tekkelerin şeyhleri; medreseleri ile müderrisleri, çeşmeleri ve şadırvanları gösterilmiştir.[1]

Yenikapı Mevlevîhânesi: Mehmed Ziya tarafından kaleme alınan bu eser, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin kululuşu hakkında bilgi verdiği gibi burada postnişîn olan Mevlevî şeyhlerinin hal tercümelerini de ihtivâ etmektedir.[2]

Mecmûa-yı Tekâyâ: Tabibzâde Zâkir Mehmed Şükrü Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, en geniş ve teferruatlı bir tekke mecmûası niteliğindedir. 165 tekkede vazife yapmış şeyhle ilgili bilgiyi ihtivâ etmektedir. Bunların altısı İstanbul dışındadır. Özellikle tekkeler hakkında müracaat edilmesi gereken önemli bir eserdir. Üç ayrı neşri yapılmıştır.[3]

Yazarı belli olmayan, Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Tekyeler[4] isimli risâle, Atilla Çetin'in hazırladığı İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika[5] adlı çalışma, yine Cahid Telci'nin İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik[6] adlı çalışması İstanbul tekkeleri hakkında bilgi veren önemli çalışmalar olarak istifade edilmiştir.

Bunların yanında M. Baha Tanman tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde doktora tezi olarak hazırlanmış olan *İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*[7] adlı çalışma ile aynı müellifin *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nde neşredilen yine İstanbul tekkelerine ait olan maddeleri istifade ettiğimiz çalışmalar olmuştur.[8]

---

[1] Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, I-II, İstanbul 1281 (Ayvansarâyî, *Hadîka*).

[2] Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, haz.: Y. Senemoğlu, İstanbul ts.

[3] Tabîbzâde, *Die İstanbuler Derwish-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmûa-yı Tekâyâ)*, haz.: M. Serhan Tayşi, Berlin 1980; Zakir Şükrü Efendi, "İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihi", *İslâm Medeniyeti Dergisi*, nşr.: Şinasi Akbatu, IV/4 Ağustos 1980, ss. 51-96; I-I.V/1 Ocak 1981, ss. 81-103; III. V/2 Haziran 1981, ss. 97-121; Tabîbzâde Mehmed Zâkir Şükrü, "*İstanbul Hânkâhları Meşâyihi*", haz.: Turgut Kut, *TUBA*, ed.: A. Turgut Kut-Günay Kut, vol. 19 (1995), Harward 1995.

[4] Yazarı Meçhul, *Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Tekyeler*, İstanbul 1256 (*Âsitâne-i Aliyye Tekkeleri*).

[5] Atilla Çetin, "*İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika*", *VD*, sy.: XIII, Ankara 1981 (Çetin, "Tekkeler").

[6] Cahit Telci, "*İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik*", *50. Yıl Atatürkçülük Armağanı*, İzmir 1994.

[7] M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1990 (I.c. Metin, 2.c. Metin, 3.c. Katalog, 4.c. Katalog).

[8] İstanbul tekkelerini ele alan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi ve bunlar arasında Meclis-i Meşâyih Reîsi Ahmed Muhyiddin Efendi'nin Tomâr-ı Tekâyâ'sının neşri için bk.

E. MENÂKIBNÂMELER

Tasavvuf büyüklerinin hayatını ve kerâmetlerini konu alan menâkıbnâmeler tasavvuf târihi bakımından önem arzederler. Biz de çalışmamızda, XVII. yüzyıl mutasavvıfları için, gerek o dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde yazılmış menâkıbnâmelerden istifâde ettik. İstifâde ettiğimiz bu menâkıbnâmeler şunlardır:

Menâkıb-ı Şeyh Şabân Velî: Halvetiyye meşayihinden Ömer Fuâdî Efendi tarafından kaleme alınan bu menâkıbnâme beş bâb üzere tertib edilmiştir. Beşinci bâbda Şabânîliğin müessisi Şabân Velî'den sonra 1030/1620-21 tarihine kadar makamında şeyhlik yapmış olan meşâyihin hal tercümelerini içermektedir. Bu eser üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır.[1]

Vâkıât-ı Mısrî: İbrahim Râkım (v. 1163/1750) tarafından Niyâzî Mısrî hakkında kaleme alınmıştır.[2] Dili ağır olduğu için, dilindeki düzenlemeler ve yeni ilavelerle Bursalı Mustafa Lütfi Efendi (v. 1321/1903) tarafından, *Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıb-ı Mısrî* adında başka bir menâkıbnâme kaleme alınmıştır. 1308/1890 târihinde tamamlanan bu eser basılmıştır.[3]

Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye: kendisi hem Nakşî hem de Melâmî olan La'lîzâde Abdülbâki (v. 1159/1746) tarafından kaleme alınmış olan bu menâkıbnâme, müellifin büyük dedesi olan Sarı Abdullah Efendi'den kendi zamanına kadar gelen meşhur Bayrâmî-Melâmî şeyhlerinin menkıbelerinden bahseder. Matbudur.[4]

Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şattâriyye-i Bayrâmiyye: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi (v. 1202/1787) tarafından kaleme alınan bu menâkıbnâme de Hacı Bayram Velî'den başlayarak Melâmî pîrleri ile onların halîfelerinin hal tercümelerini içermektedir.[5]

Risâle-i Ûlâ: Dönemin Sünbülî meşâyihinden Mehmed Eyyûbî tarafından şeyhi Hasan Adlî Efendi'nin tarîkata intisabından şeyh oluncaya kadarki hayat hikâyesini anlattığı bu eserin varlığından Nazif Velikâhyaoğlu'nun *Sümbüliyye Tarikatı* adlı eserinden haberdâr olduk ve burada verilen alıntılardan istifâde ettik.[6]

· Mahmud Erol Kılıç, *"Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin "Tomâr-ı Tekâyâ"sı", İstanbul Armağanı 3*, İstanbul 1997, ss. 259-274.

[1] Bk. *İKTCYK*, ss. 515-517.

[2] İbrahim Râkım, *Vâkıât-ı Mısrî*, Süleymâniye Ktp., İzmir, nr. 790.

[3] Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî*, Bursa 1309.

[4] La'lîzâde Abdülbâki, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, İstanbul 1281.

[5] Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, Süleymâniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1164. Ayrıca bk. *İKTCYK*, ss. 521-22.

[6] Mehmed Eyyûbî, *Risâle-i Ûlâ*, İÜ Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal Koleksiyonu, nr. 2956/1. Bu malûmâtı aldığımız sıralarda İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi depremden aldığı zâyiât dolayısıyla süresiz kapalı olduğundan mezkûr eseri görme imkânımız olmamıştır.

Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Mütereşşidîn: Mustafa Nehcî Efendi'nin şeyhi Hasan Burhâneddin Cihangirî ve halîfelerinin hal tercümelerini ihtivâ eden bir menâkıbnâmedir.[1]

Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi: Ünsî Hasan Efendi'nin halîfesi İbrahim el-Hâs (v. 1175/1761-62)'ın, şeyhinin kerâmet, keşif ve tasarruflarını anlattığı bir menâkıbnâmedir. Ünsî Efendi'nin pîri Karabaş Velî hakkında da önemli bilgiler verilmektedir.[2]

Menâkıb-ı Nasûhî: Muhammed Nasûhî Efendi'nin halîfesi Hasan Efendizâde Senâyî tarafından şeyhinin hal tercümesinin kaleme alındığı menâkıbnâmedir.[3] Bu eser Muhammed Nasûhî Efendi'nin beşinci kuşak torunu ve tekkesinin son postnişîni olan Ahmed Kerâmeddin Efendi tarafından genişletilerek *Şemsü's-Sabûhî fî Menâkıb-ı Pîr Nasûhî* ismiyle yeniden kaleme alınmıştır.[4]

Menâkıb-ı İbrahim Efendi: Üftâde Tekkesi şeyhlerinden Burhâneddin Efendi (v. 1261/1845)'nin oğlu ve Hz. Üftâde'nin türbedarlarından Mehmed Üftâde tarafından, 'Üftâdezâde' diye meşhur olan Hüdâyî Efendi'nin halîfelerinden ve Üftâde Tekkesi şeyhliğinde bulunan İbrahim Efendi (v. 1038/1627)'nin menâkıbı kaleme alınmıştır.[5]

F. SEYÂHATNÂME

Seyâhatnâme: XVII. yüzyılın ünlü seyyahı Evliyâ Çelebi'nin hazırladığı bu eser, seyâhatnâme türünün dünya tarihi bakımından önemli, Türk tarihi bakımından ise yegânesidir. Diğer kaynaklar arasında ayrı bir özellik ve kıymet taşıyan bu kitap çalışmamız açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Anadolu'nun değişik bölgelerindeki tekke, zâviye, şeyh ve dervişler hakkında bilgiler ihtivâ etmektedir. On ciltten oluşan bu eserin çeşitli neşirleri yapılmıştır. Süleymaniye Kütüphânesi, Pertev Paşa bölümünde bulunan nüsha esas alınarak Necip Âsım'ın gözetiminde İkdam Gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey'in himmeti ile 1896 tarihinde neşrine başlanmıştır. İlk beş cildi 1899 yılı sonuna kadar tamamlanan eserin altıncı cildi 1901

[1] Mustafa Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Mütereşşidîn*, İstanbul Belediye Ktp., OEY. nr. 637.

[2] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4607. Ayrıca bk. *İKTCVK*, ss. 466-67.

[3] Hasan Efendizâde Senâyî, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4575.

[4] Seyyid Mehmed Kerâmeddin, *Şemsü's-Sabûhî fî Menâkıb-ı Pîr Nasûhî*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4573. Mezkur eser müellifin oğlu Rüknüddin Nasûhioğlu tarafından tertip edilmiş, Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yeni yazıya aktarılarak, *Şeyh Muhammed Nasûhî Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları* ismiyle yayınlanmıştır.

[5] Mehmed Üftâde, *Menâkıb-ı İbrâhim Efendi*, haz.: Abdurrahman Yünal, ss. 143-157.

yılında yedi ve sekizinci ciltleri 1928 yılında, dokuz (1935 yılında) ve onuncu (1944 yılında) ciltler ise Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır. Bu neşrin ilk cildinin yayınından 100 yıl sonra 1996 yılında, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Bağdat Köşkü (nr. 304) nüshası esas alınarak Yapı Kredi Yayınları tarafından birinci ve ikinci cildin tam metni yeniden yayınlanmıştır. Yine Zuhuri Danışman ve Üçdal Neşriyat tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır.[1]

G. DİĞERLERİ

Atrabü'l-Âsâr fî Tezkireti Ureſâi-l-Edvâr: Şeyhulislâm Mehmed Es'ad (v. 1166/1752) tarafından kaleme alınan bu eser, mûsikî üstâdları tezkiresidir. XVI. yüzyıldan müellifin zamanına kadar gelen doksan sekiz mûsikî üstâdının hal tercümesini ihtivâ etmektedir. XVII. yüzyıl tekke erbâbı mûsikîşinaslarının büyük bir kısmı burada yer almaktadır.[2]

Tuhfe-i Hattâtîn: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, sülüs, nesih, celî ve ta'lik yazan Türk, Arap ve Fars hattatlarından 1055/1645 kişinin kısa hal tercümeleri alfabe sırasına göre yer almaktadır. Bunlar arasından hattat meşâyih de önemli bir yer işgal etmektedir.[3] Bunlarla birlikte, dönem mutasavvıflarının kendi eserlerinden de yer yer istifâde edilmiştir.

Buraya kadar dökümünü yaptığımız eserler şüphesiz istifade ettiğimiz yegane çalışmalar değildir. Bunlar kullandığımız birinci derece kitaplardır. Yaptığımız çalışmanın çeşitli yönleriyle alakalı günümüzde yapılan kitap, makale ve tezlerden de istifade edilmiştir. Bu eserlerin dökümü bibliyoğrafya kısmında liste halinde verilmiştir.

---

[1] Bk. Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, nşr.: Zuhuri Danışman, I-XV, İstanbul 1969-1971 (Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*); Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 1. Kitap, haz.: O. Şaik Gökyay, İstanbul 1996 (Gökyay, *Seyâhatnâme*); Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 2. Kitap, haz.: Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999 (Heyet, *Seyâhatnâme*).

[2] Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Ureſâi'l-Edvâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6193 (Es'âd Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*).

[3] Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, nşr.: İbnülemin Mahmud Kemal, İstanbul 1928.

III. XVII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

A. SİYÂSÎ HAYAT

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin coğrafî olarak en geniş alana yayıldığı, izlerini üç kıtada hissettirdiği bir dönemdir. XVII. yüzyılın başında, Osmanlı hâkimiyetinin coğrafyası yirmi milyon kilometrekareyi bulmaktadır. İran, Orta-Asya ve Hindistan bölgeleri ile birlikte, dünya nüfusunun yarısına yakını Türk hâkimiyeti altında yaşamaktadır.

Uzun bir zaman dilimini incelemek söz konusu olduğunda bu kadar geniş bir coğrafî alanı konu edinmenin mümkün olmayacağı açıktır. Bu yüzden biz de çalışmamızı Anadolu ile sınırlı tuttuk. Anadolu deyince, bugünkü Türkiye'nin Asya kıtası üzerinde bulunan toprakları anlaşılmaktadır. Burası Kuzeybatıda Marmara Denizi ile Çanakkale ve İstanbul boğazları tarafından Avrupa'daki Trakya kesiminden ayrılır. Kuzeyden Karadeniz, batıdan Ege denizi, güneyden Akdeniz ile kuşatılmıştır. Doğuda geniş, dağlık ve yüksek bir kütle ile Asya kıtasına bağlıdır.[1]

İdârî ve coğrafî olarak henüz Anadolu terimi ortaya çıkmadan, buraya, "Asya" veya "Küçük Asya" tabiri kullanılmaktaydı. İmparator Constantine VII. Prophyrogenitus (913-959) Asya'da kalan Bizans'a âit toprakları "thema" adı verilen idarî bölgelere ayırınca ilk defa "Anadolu" tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Şimdiki İç Anadolu'nun batısında kurulan thema'ya, Bizans'a göre doğuda anatolos bulunduğu için, "Thema anatolia" adı verilmiştir. Bu idârî bölge adı sonradan Batı eserlerine "Anatolia" şeklinde geçmiştir. Bundan bozularak bâzı eser ve haritalarda da "Natolia" şeklini almıştır. Müslümanların "Rum" (memâlik-i Rum) dedikleri bu topraklar fetihden sonra da, Türkler tarafından "Anadolu" olarak telaffuz edilmeye başlanılmıştır.[2]

XVII. yüzyılda Anadolu idârî açıdan eyâletlere taksim edilmiştir. Eyâletler sancaklardan oluşmaktadır. Bu dönemde Anadolu'daki eyâletler, Anadolu, Adana, Karaman, Erzurum, Kars, Diyarbekir, Maraş (Zülkadriye), Rum (Sivas), Van, Ha-

---

[1] Metin Tuncel, "*Anadolu*", *DİA*, c. III, s. 106.

[2] Osman Çetin, *Anadoluda İslâmiyetin Yayılışı*, İstanbul 1990, s. 12.

lep, Çıldır, Kaptanpaşa şeklinde sıralanabilir. Bu eyâletlere bağlı olan sancaklar tarih içinde değişikliklere uğramıştır.[1]

Bu dönemde dokuz Osmanlı pâdişâhı tahta oturmuştur. Bu pâdişahlar ve hüküm sürdükleri târihler sırasıyla şöylcdir:

Sultan I. Ahmed (1603-1617), Sultan I. Mustafa (I. Kez: 1617-1618, II. Kez: 1622-1623), Sultan II. Osman (1618-1622), Sultan IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), Sultan IV. Mehmed (1648-1687), Sultan II. Süleyman (1687-1691), II. Sultan Ahmed (1691-1695), Sultan II. Mustafa (1695-1703).[2]

XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında gelmiş olan üç hükümdar (I-II. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed) zamanında, devlet idâresi vâlide sultanlarla pâdişah kadınları, kapı ağası, kızlar ağası, kadın, erkek musâhipler ve diğer bir kısım nüfuzlu şahısların müdahaleleriyle bozulmuş,[3] bundan sonra pâdişahların devlet yönetimine katılmaları ve yönetici olarak gösterdikleri başarı oranı oldukça düşmüştür. Vezirlik ve diğer idârî vazîfeler ehil ve güvenilir kişilere verilmesi gerekirken, rüşvetle satılır hale gelmiştir. Böylece yönetim de zayıflamıştır.

Özellikle bu yüzyılın başından itibaren sancağa çıkmayan şehzâdeler sarayda kapatıldıkları yerde Harem ağalarından ve yetersiz hocalardan ders görmüşlerdir. Fakat mensûbu oldukları devletin coğrafî yerini bile bilmemektedirler. Daha doğrusu kendilerine öğretilmemektedir.[4]

Devlet merkezinde otoritenin zaafa uğramasıyla eyâletlerdeki beylerbeyi ve sancak beylerinin kanunsuz hareketleri baş göstermiştir.[5]

Bir önceki yüzyılla karşılaştırıldığında, bütün bir XVII. yüzyıl boyunca uzanan dönem, Sultan II. Osman'la IV. Murat, vezîriâzam Köprülü Mehmed Paşa, Fazıl Ahmed Paşa ve Fazıl Mustafa Paşa gibi kimi kararlı hükümdar ve sadrazamlar olmuşsa da genel görünüm daha az parlaktır.[6]

On dört yaşında hükümdar olup on dört sene pâdişahlık yapan I. Ahmed 1026/1617 senesinde yirmi sekiz yaşında vefat etmiştir. Daha sonra bir takım içtimâî, iktisâdî ve fikrî hadiselerin alevlenmesine sebep olacak olan tütün onun, hü-

---

[1] Mehmet İpşirli, "Anadolu", *DİA*, c. III, s. 123. Ayrıca bk. Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı". *Atatürk Üniversitesi Yıllığı (1961)*, ss. 201-232.

[2] Hüseyin Ayvansarâyi, *Vefeyât-ı Selatîn ve Meşâhîr-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978, ss. 4-6; Münir Atalar, "*Osmanlı Pâdişahları*", *AÜİFD*, c. XXIV, Ankara 1981, ss. 439-444.

[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 119.

[4] Abdülkadir Özcan, "*Osmanlı İmapatorluğu'nun Duraklama ve Gerilemesinin Sebepleri Hakkında Bâzı Teshitler ve Alınan Tedbirlere Genel Bir Bakış*", *İS*, sy.: 44-45 (1997), s. 23.

[5] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, s. 121.

[6] Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, Yayın Yönetmeni: Robert Mantran, çev.: Server Tanilli, İstanbul 1992, s. 277.

kümdar olduğu sene Osmanlı ülkesine girmiştir. Tahta geçtiğinde Avusturya ile 1001/1593 senesinde başlayan savaşlar devam etmektedir. Bu savaşlara gönderilen askerlerin sayısı hayli kabarık olduğu için vali ve askerden arındırılan Anadolu'da Celâlî ayaklanmaları[1] baş göstermiş, bu isyancılar etrafı haraca keserek memleketi kasıp kavurmaya başlamıştır. Durumu fırsat bilen İran da boş durmamış, Osmanlı'ya karşı hem savaş açmış hem de Celâlî ayaklanmalarını desteklemiştir.

1015/1606 Zitvatoruk Antlaşması'yla Avusturya savaşlarına son verilmiş, Kanije ve Eğri alınmış, ancak, devlet yıpranarak, ilerleme azmi ve Avrupa'daki üstünlüğünü kaybetmiştir.

1019/1610 senesinde Celâlîler'i mağlup ederek iç durumu düzelten Kuyucu Murad Paşa İranlıların aldığı Tebriz üzerine yürümüşse de geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Genç yaşta vefat eden I. Ahmed yetişkin evlâd bırakamamış, o târihe kadar gelen teamülün aksine yirmi altı yaşında olan kardeşi I. Mustafa hükümdar ilan edilmiştir. Ancak aklî dengesinin yerinde olmaması sebebiyle kısa bir süre sonra tahttan indirilmiş, yerine I. Ahmed'in büyük oğlu II. Osman getirilmiştir.

II. Osman ilk iş olarak İran ile devam eden savaşa son vererek Nasuh Paşa vasıtasıyla barış imzalamıştır. Bunun üzerine ordu, Anadolu'da bozulan iç düzeni tesis için kullanılmaya başlanmış, ancak bu kez de önceden beri Lehistan ile devam eden gerginlik, ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Lehistan üzerine savaş ilan eden genç pâdişahın bizzat kendisi de savaşa katılmıştır. 1031/1621 senesinde Hotin kalesi önünde iki ordu karşılaşmış, Lehistan kuvvetlerine ağır zayiatlar verdirilmiştir. Lehler'in barış isteği kabul edilerek antlaşma yapılmış, fakat kesin bir zafer elde edilememiştir. Alınan menfî neticelerin yeniçerilerden kaynaklandığını tesbit eden II. Osman, bu ocağın kaldırılması ve yerine yeni bir askerî teşkilatın kurulması fikrine varmıştır. Bu durumu sezen yeniçeriler, II. Osman'ı kanlı bir hareketle tahttan indirerek 1031/1622 senesinde Yedikule zindanında öldürmüşlerdir.[2]

Yerine amcası I. Mustafa yeniden tahta getirilmiştir. Bu durum devlet mensupları ve halk tarafından tepkiyle karşılanmış, dengesi yerinde olmayan bu hükümdarın, ikinci saltanatı da fazla sürmemişti. 1 yıl 3 ay 21 günlük bu ikinci saltanatının ardından, 1032/1623 senesinde tekrar hal edilmiş, yerine I. Ahmed'in bir diğer oğlu IV. Murad hükümdar olmuştur (1032/1623).[3]

IV. Murad küçük yaşta tahta oturduğundan, Kemankeş Ali Paşa, pâdişahın çocuk yaşta olması ve vâlideye yakınlığından yararlanarak memuriyetleri açık ar-

---

[1] Bk. Mustafa Akdağ, "*Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)*", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. II, sy.: 2-3 (Ankara 1964), ss. 1-49; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, ss. 99-113.

[2] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, ss. 128-141.

[3] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, s. 148; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, ss. 331-334.

tırmayla tevcih etmiş, rüşvetsiz iş görülemez olmuştur. Rakipleri konumunda olan eski sadrazamları da birer komplo ile bertaraf ederek gücünü artırmıştır. Ancak 1033/1624 tarihinde Bağdat'ın İranlılar tarafından işgalini pâdişahtan gizlemesi azl ve idamına sebep olmuştur. Bu arada dışarıda İran'ın Bağdat'ı işgali, içeride de Anadolu'nun büyük bir kısmını kontrol eden ve II. Osman'ın kanını bahane eden Abaza Mehmed Paşa, devleti tehdit etmeye başlamıştır. Uzun uğraşlardan sonra Abaza Mehmed Paşa gailesini bertaraf eden IV. Murad, yeniçerileri kışkırtan Sadrazam Recep Paşa'yı da îdam ettirerek (1041/1633) iktidarı tamamen ele almış ve Bağdat'ın işgaline eğilmeye başlamıştır.[1] Bu amaçla 1045/1635 senesinde Revan kalesi üzerine ordunun başında yürümüş, buradan İstanbul'a zaferle dönmüştür. Kale kısa bir süre sonra İranlıların eline tekrar geçince, barış için İstanbul'a gelen İran elçisine, "cevabın Bağdat'da verileceğini" söyleyerek, daha büyük bir ordu ile Bağdat seferine çıkmıştır. Çetin mücadelelerden sonra Bağdat tekrar alınarak, 1049/1639 senesinde yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile buranın uzun müddet, sorunsuz olarak Osmanlı topraklarında kalması sağlanmıştır.[2]

Bağdat seferinden sonra İstanbul'a dönen IV. Murad henüz yirmi dokuz yaşında iken, devlet kurumlarını nisbeten düzeltmiş olarak vefat etmiş (1049/1640) ve yerine kardeşi İbrahim hükümdar olmuştur.

Sultan İbrahim, IV. Murad'ın 1048/1638 senesinde göreve getirdiği Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı değiştirmeyerek, saltanatının ilk yıllarında, onun sayesinde huzurlu bir dönem geçirmiştir. Zirâ bu sadrazam, hiç irtikâp ve irtişâsı olmayan devlet nizamının bozulmaması için çalışan bir devlet adamıdır. Öyle ki, pâdişahın bazan yolsuz hatt-ı humâyunlarını dahi tatbik etmeyerek, usulsüz hareketleri önlemektedir.[3] Ne var ki, bu maharetli devlet adamının îdam ettirilmesi sonucu yerine getirilen Sultanzâde Mehmed Paşa hem dar düşünceli ve aceleci; pâdişahın emirlerini aynen yerine getiren hem de rüşvet alıp yeni tayinlerde bulunan biri olarak istikrarsızlık ve huzursuzluk dönemini başlatmıştır.[4] Bu dönemde Girit Adası'nın alınması dışında, önemli ve yararlı bir olay cereyan etmemiştir. Bu fetih Osmanlı-Venedik savaşlarının başlamasına sebep olmuştur. Sonunda ulemâ ve devlet adamlarının büyük bir kısmı 1058/1648 senesinde Fâtih Câmii'nde toplanarak, Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine karar vermiş, yerine yedi yaşındaki oğlu IV. Mehmed'i geçirmişlerdir.[5]

Pâdişahın çocuk olması nedeniyle devlet işlerini sadrazam Sofu Mehmed Paşa yürütmektedir. Ancak gerek devlet işlerine müdahale eden ağalar gerekse Büyük Vâlide Kösem Sultan yüzünden otorite tesisinde güçlük çekilmektedir. Siyasî, içti-

[1] "*IV. Murad*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. XII, s. 149.

[2] *A.g.e.*, c. XII, s. 151.

[3] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, s. 214.

[4] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, s. 223.

[5] Mehmet Halîfe, *Târih-i Gilmânî*, haz.: Kâmil Su, Ankara 1986, ss. 32-33; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, s. 237.

mâî ve iktisâdî durum hiç de iç açıcı değildir. 1066/1656 senesinde Köprülü Mehmed Paşa (v. 1072/1661)'nın sadârete getirilmesiyle birlikte Osmanlı idâresine nefes aldıracak olan ve târihe "Köprülüler Dönemi" diye geçen bir devre başlayacaktır.[1]

İhtiyarlığına rağmen yetenekli ve tecrübeli bir devlet adamı olan Köprülü Mehmed Paşa, dışta; Çanakkale boğazındaki Venedik ablukasını kaldırır, Bozcaada ve Limni'yi işgalden kurtarır.[2] İçte ise askerî ve mülkî görevliler arasında ayıklamaya girişerek; Celâlîlere, resmî bir sıfat taşımadan haksız yere görevde bulunanlara karşı sertlikle davranır. Sertliği malî alanda da kendini gösterir ve aşırı giderler sınırlanır; timar ve zeamet sâhipleri, bir harç karşılığında beratlarını yenilemekle yükümlü tutulur. Vergiler, düzenli ödenmeye başlar ve sadrazamlığın başlarında, büyük servet sâhiplerinden zorla ödünç para alınarak askerlerin ücretleri ödenebilirse de, daha sonra düzenli bir hale girer. 1071/1660 senesinde, devlet bütçesi hemen hemen dengeye kavuşmuştur.[3]

Köprülü Mehmed Paşa devlet işlerini belli bir düzene koyduktan sonra, hastalanarak vefat eder ve yerine oğlu Fâzıl Ahmed Paşa getirilir. Bu zât da, dış işleri planında, elde edilen askerî ve diplomatik başarılarla yararlı olur. Doğu Akdeniz havzasını hiçbir engelle karşılaşmadan denetler. Böylece Osmanlı Devleti, en geniş yayılışına tanık olur.[4] Geride itibarlı, kuvvetli ve düzenli bir devlet idâresi bırakır.[5]

Fâzıl Ahmed Paşa'nın, kırk bir yaşında vefat etmesinin ardından yerine, onun yetiştirmesi ve daha karizmatik bir kişiliğe sâhip olan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa getirilir. Onun zamanında devlet tekrar fetih çağına girmiş, ancak 1683'de Viyana'nın ikinci kez kuşatılması sırasında alınan yenilgi ve sadrazamın vefatı ile bu dönem de kapanmıştır.

Seferin ortaya çıkardığı malî sıkıntı, kapıkulu ocaklarının maaşlarının tekrar verilmesine sebep olmuş, 1098/1687 senesinde "İmdâd-ı Seferiye" adı ile şehir ve kasabalardaki zengin ve tüccarlardan vergi alınmaya başlanmıştır. Daha sonra "İmdâdiye" adlı bu vergi ulemâ sınıfından da talep edilmiştir. Devlet, önlemlerle de hazine dengelerini sağlayamayınca bakırdan "Mangır" adlı bir sikke kestirmiş, ancak bu para tedavülde kabul görmemiş, isyanlar tekrar başlamıştır. Bu isyanlar Anadolu'da asayiş ve güvenliği tekrar bozmuş, bu durum IV. Mehmed'in hal'ini de hazırlayan bir etken olmuştur.[6]

---

[1] Bk. "*Köprülüler*", *MEBİA*, c. VI, ss. 892-908; Vahid Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul 1988.

[2] "*IV. Mehmed*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. XII; s. 162.

[3] Mantran, *a.g.e.*, c. I, s. 295.

[4] *A.g.e.*, c. I, s. 300.

[5] F. Çetin Derin, "*Osmanlı Devleti'nin siyasî Tarihi*", *Türk Dünyası El Kitabı*, c. I, s. 483.

[6] "*IV. Mehmed*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. XII, s. 162.

IV. Mehmed tahttan indirilerek yerine II. Süleyman getirilir. Bu dönemde, daha önce Osmanlı'nın tek tek yendiği batılılar güçlerini birleştirerek Osmanlı'nın üzerine gelmektedirler. İçeride malî sıkıntılar artar. Değerini hemen hemen kaybetmiş olan akçenin yerine geçmek üzere, bakırdan "mangır" isminde bir para tekrar çıkarılır. İçkilere, tütüne vergi konur. Fâzıl Ahmed Paşa'nın kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilir. Bu paşa Avusturyalılara karşı bir sefer açar. Niş, Semendire ve Belgrad'ı geri alır.

1102/1691 senesinde vefat eden II. Süleyman'ın yerine II. Ahmed getirilir. Fâzıl Mustafa Paşa yerinde kalır. Ancak kısa bir süre sonra Budin'i geri almak için Avusturyalılara karşı giriştiği savaşta vefat eder. Kendisinden sonra, giriştiği reformlar akamete uğrar. II. Ahmed devlet işlerini yürütmede yetersiz kalır.[1] 1106/1695'de vefat eder ve yerine II. Mustafa hükümdar olur.

II. Mustafa giderleri kısar, tütün ve kahve üzerindeki vergileri arttırır, görevlilerin aylıklarını azaltır, yeni asker toplar, donanmayı yeniden kurar, ayarı yerinde para çıkarır. Sakız Adası tekrar alınır ve Venedikliler Yunanistan'da yenilir. Bu arada Köprülü ailesinden bir vezir olan Amcazâde Hüseyin Paşa sadrazamlığa getirilir. 1111/1699'da Avusturyalılar, Venedikliler ve Polonyalılarla Karlofça Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma Osmanlılar tarafından yapılmış ilk olumsuz antlaşmadır. Bundan sonra Osmanlı'nın Avrupa'dan çekilme süreci başlamıştır.[2] Sadrâzam Hüseyin Paşa bundan sonra, sınırların kuvvetlendirilmesi, idârî, malî, iktisâdî durumun ıslahı ile ordu ve donanmanın yeniden düzene konması ile uğraşmıştır.[3]

B. İÇTİMÂÎ VE İKTİSÂDÎ HAYAT

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti için bir bakıma buhran döneminin başlangıcı olmuştur.

XVI. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Celâlî isyanları,[4] medreseli suhtelerin çıkardığı huzursuzluklar,[5] levend, sekbân, mücerredân gibi grupların ortaya çıkardığı sorunlar, Osmanlı Devleti'nin klâsik anlayışına dayalı, kurulu sistemini sarsmaya

---

[1] Mantran, *a.g.e.*, c. I, s. 303.

[2] *A.g.e.*, c. I, ss. 303-304.

[3] Derin, *a.g.m.*, c. I, s. 483.

[4] Bk. Mustafa Akdağ, "*Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)*", *AÜDTC Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. II, sy.: 2-3 (Ankara 1964), ss. 1-49; Orhan Türkdoğan, "*Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları*", *TTK Belleten*, c. LX, sy.: 228 (Ağustos 1996), ss. 421-442.

[5] Bk. Mustafa Akdağ, "*Medreseli İsyanları*", *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XI (Ekim 1949-Temmuz 1950), ss. 361-387.

başlamış, bunalım ve buhranı hızlandırmıştır.[1] XVII. yüzyılda, gelişen bu olayların çıkış sebeplerini sorgulayarak "kânûn-u kadîm" denilen eski sisteme dönülmesini öğütleyen ıslâhat lâyihalarının ve siyâsetnâmelerin hükümdarlara sunulduğuna sık şahit olunmaktadır.[2] Çünkü devlet yönetimi sadrazam ve vezirlerin sağduyusundadır. Bu görevler zaman zaman rüşvetle satılabilmektedir. Bu yüzden yönetim kadrosu zayıflamış, devlet adamı kıtlığı (kaht-ı ricâl) devrine girilmiştir.[3]

XVII. yüzyılın, özellikle ilk yıllarında görülen saltanat değişiklikleri, yeniçerilerin çıkardıkları isyanlar ve sefer zamanlarında yapılan masraflar, devletin malî sisteminde dengesizliğe yol açmıştır. Devlet, tımar rejimine son vermiş, yerini ateşli silahlarla donatılmış bir ücretli ordu almıştır. Böylece ürünle ödemeye dayanan vergi sistemi yerine daha çok nakdî vergilere dayanan bir maliye ve merkezî hazine sistemi uygulanmıştır. Osmanlı akçesi yerine Batı Avrupa paraları piyasaya hakim olmuş ve Osmanlı iktisadı zamanla Avrupa sistemine tabi olur hale gelmiştir. Uzun ve mâliyeti ağır savaşların ve Anadolu'daki kargaşaların yükü altında ezilen Osmanlı Devleti, kaynaklarını tüketmiştir.[4]

Bu durum karşısında maliye teşkilatında yeni bir takım tedbirler alınmıştır. Özellikle IV. Murad döneminde yapılan tasarruf edici önlemler Tarhuncu Ahmed Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlıklarında ortaya koydukları sıkı tedbirler kayda değer görülmektedir.[5]

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin mâlî sisteminde meydana gelen bozulmanın en büyük sebebini, coğrafî keşifler oluşturmuştur. Coğrafî keşifler öncesinde Avrupa devletlerine olan ihracâtı, ithalâtından daha fazla olduğu halde keşifler sonrasında bu durum değişmiştir. Öte yandan keşfedilen Amerika ülkelerinden elde edilen ve Avrupa'ya sevk edilen kıymetli madenin, çeşitli yollarla Osmanlı piyasasına girmesi, enflasyona yol açmıştır.[6]

---

[1] Bk. Halil İnalcık, "*Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700*", *Archivum Ottomanicum*, c. VI (1980), ss. 285 vd.

[2] Bk. Tayyib Gökbilgin, "*XVII. Asırda, Osmanlı Devletinde Islahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Kâtip Çelebi*", *Kâtip Çelebi*, Ankara 1991, ss. 197-218; Mehmet Öz, "*Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme*", *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 48-53; Coşkun Yılmaz, "*Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. IV, ss. 69-81.

[3] Dönemin içtimâî açıdan değerlendirilmesi için bk. Zeki Arslantürk, *Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul 1997.

[4] Bk. Halil İnalcık, "*Military and Fiscal*", ss. 285 vd.; a.mlf., "*Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. I, s. 110; Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988, s. XXXXV, 1-45.

[5] Bk. Erişah Abdurrahimoğlu, *1621-1680 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nin Merkezi Hazine Gelir ve Giderleri*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1988.

[6] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1996 (3. Baskı), s. 77.

Bu dönemde devlet, kendisini yeniden örgütleyebilme ve değişen şartlara uyum sağlayabilme yeteneğini vurgulayan klâsik döneme nazaran daha farklı bir yöntem izlemiştir.[1] Onun için bütün bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin mutlak bir çöküşünü ifade etmemektedir. Zira devlet yeni koşulların istediği önlemleri alarak bir uyum sağlamaya çalışmış ve daha üç yüzyıl süren yeni bir denge meydana getirebilmiştir.[2] Özetle söyleyecek olursak bu dönem hem iktisâdî ve toplumsal açıdan bir bunalım hem de kısmî toparlanma dönemi olarak nitelendirilebilir.[3]

C. İLİM, KÜLTÜR VE SANAT HAYÂTI

Osmanlı Devleti'nin en yüksek ilmî müessesesi olan medrese ile ilmiye meslegi, kuruluşundan Kanûnî devrine kadar devamlı gelişme kaydetmiştir. Medrese tahsilini tamamlayan ve kendisine ulemâ denilen ilim erbâbı, icazet aldıktan sonra, hukuk, eğitim, başlıca dinî hizmetler ve zaman zaman da bürokraside sorumluluk üstlenmekte ya da kendisini tamamen toplumun hizmetine vermekteydi.[4]

XV-XVI. yüzyıllar, Osmanlı medreselerinin ikbâl devri, XVI. yüzyılın sonları inhitât devrinin başlangıcı olmuştur.[5] İlk devir Osmanlı Medreselerinin düşünce sisteminin temelinde Fahreddin Râzî mektebi vardır.[6] Bu mektebin temel özelliği aklî ve naklî ilimlerin beraber okutulmasıdır. Ne var ki bu anlayış zamanla yerini aklî ve felsefî ilimlere karşı skolastik ve tepkici bir zihniyete bırakmış, sonunda medrese sistemi gerilemeye başlamıştır.[7] Osmanlı çözülüşünün Kâtip Çelebi ve

---

[1] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi*, İstanbul 1999, s. viii, 156-161.

[2] İnalcık, *a.g.m.*, s. 110.

[3] Suraiya, Farowqhi, "*Crisis and Change, 1590-1699*", *An Econonic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, ed.: Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press 1994, ss. 433-470.

[4] Mehmet İpşirli, "*Osmanlı Uleması*", *Osmanlı*, cd. Güler Eren, c. VIII, s. 71.

[5] Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 19. Ayrıca bk. Fahri Unan, "*Osmanlı Medreselerinde İlmi Verimi ve ilim Anlayışını Etkileyen Amiller*", *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 95-105.

[6] Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 75, 76; Bekir Karlığa, "*Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. VII, ss. 28-37.

[7] Bk. Kâtip Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak*, haz.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, ss. 38-47; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, CHP Manisa Halkevi Yay., İstanbul 1944, ss. 23-58; Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982, ss. 126-158; Ömer Özyılmaz, "*Medreselerin Bozulma Sebepleri ve Bunların Islahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış*", *UÜİFD*, c. V, sy.: 5 (1993), ss. 133-150; Mehmet İpşirli, "*Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Göslemler (XVI-XVII. Asırlar)*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. VII-VIII, İstanbul 1988, ss. 373-285.

Koçi Bey gibi gelenekçi yorumcuları medreselerin bozulmasını tamamen ilmiye içinde olup biten meselelere bağlamışlarsa da siyâsî, iktisâdî ve sâir çözülmelerin de bu hususta rol oynadığı muhakkaktır.

Bütün bunlara ilâve olarak bu yüzyılda baş gösteren hoşgörüsüzlük ve bağnazlık da ilmî performansın gerilemesine sebep olmuştur. Kendilerine Kadızâdeliler ya da Fakılar denilen bir grup vâiz, Birgivî Mehmed Efendi (v. 981/1573)[1]'nin açmış olduğu çığırdan gittiklerini iddia ederek şerîatı koruma iddiası ile ortalığı huzursuz etmişlerdir. Zamanlarında, felsefî ve tecrübî ilimlerle meşgul olup meşhur olan bulunmadığından karşılarına hücum edecek sadece sûfiyye mensuplarını bulmuşlardır.[2]

Bir önceki asra kıyasla müdekkik, muhakkik olmasalar bile, bu dönemde kalem sahibi münşî âlimler de yetişmiştir. Bunlar arasında Bergamalı İbrahim (v. 1014/1605), Taşköprîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi (v. 1030/1621), Altıparmak Mehmed Efendi (v. 1033/1627), Ayşî Mehmed Efendi (v. 1080/1669), Kefeli Ebulbekâ Eyüp (v. 1094/1683) gibi âlimler vardır.[3] Bunlara ilâveten Kâtip Çelebi ve Hezârfen Hüseyin Efendi (v. 1102/1691) de zikredilmelidir.[4]

XVII. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde buhran hemen hemen her alanda görülmekte iken genişleme ve ilerleme bâzı alanlarda devam etmektedir. Edebiyat, mûsikî ve hat sanatı bunlardandır. XVII. yüzyıl her ne kadar karışıklık ve isyan devri olsa da XVI. yüzyıldan devralınan siyâsî, iktisâdî ve içtimâî hayatın olgunluk semerelerinin devşirildiği bir dönemdir. Bu devreye, her şeyin ölçü ve esasa kavuştuğu bir denge hali ve olgunlaşmayı temsil eden bir zaman dilimi olarak bakabiliriz.

Bu yüzyılda, bir Mimar Sinan yetişmese de, aynı zamanda bir mûsikîşinas ve sedefkâr olan Mehmed Ağa ortaya çıkmış ve klasik Osmanlı mimari üslubun XVII. yüzyıl başında büyük ve gösterişli bir çıkışı olan, Sultan Ahmed Câmii'ni yaparak âdetâ son sözünü söylemiştir.[5] Ayrıca bu yüzyılda yapılan, Yenicami[6] ile Bağdat, Revan ve İncili Köşkü gibi mimari eserlerini de bu bâbda zikredebiliriz.

---

[1] Bk. Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, İstanbul 1992.

[2] Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 166.

[3] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 236. Altıparmak Mehmed Efendi için bk. Nazif Hoca, "*Altıparmak Mehmet Efendi*", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1995, sy.: 2 (1996), ss. 31-38.

[4] XVII. Asır osmanlı ulemâsının genel bir tahlili için bk. Ali Uğur, *The Ottoman Ulemâ in The Med-17 th Century an Analysis of The Vakâ'i'ü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhî Efendi*, Berlin 1986.

[5] Selçuk Mülâyim, "Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. III, s. 63. Ayrıca bk. Zeynep Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975; Tahsin Öz, "Sultan Ahmed Câmii", VD, sy.: 1, ss. 25-29.

[6] Bk. Şehabeddin Tekindağ, "*XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide Yenicâmi Külliyesi*", *İÜEF Tarih Dergisi*, sy.: 28-29 (1974-1975), ss. 167-179.

Bu yüzyılda büyük gelişme gösteren ve yükselen sanat alanı mûsikî olmuştur. Gerek câmi mûsikisinde gerekse tekke mûsikîsinde önemli husûsiyetler gösteren şahsiyetler yetişmiştir. En büyük şansımız da bu eserlerin çoğunun zamanımıza kadar gelebilmiş olmasıdır. Zira dinî Türk mûsikîsi eserlerinin sözlerini (güftelerini) veren yazmaların en eskileri XVII. yüzyıldan kalmadır. Bu yüzden XVI. yüzyılın son yarısına kadar yetişen mûsikîşinasların ortaya koydukları eserler tespit edilememektedir.[1] Bu yüzyıldan kalma kırk iki parçanın notası Ali Ufkî tarafından, yüzden fazla parçanın sözleri de Sâdeddin Nüzhet Ergun tarafından aktarılmıştır.[2]

Bu dönemde bir çok sahada olduğu gibi mûsikîde de merkez İstanbul'dur. Başkent başta olmak üzere Anadolu'daki yüzlerce tekke, mûsikîyi yayma husûsunda en büyük âmildir.[3]

Dönemin en büyük mûsikî üstâdı, sahasında önemli eserler vermiş olan Hâfız Post'tur. Edirneli Köçek Derviş Mustafa, Bezcizâde Muhiddin, Koğacızâde Şeyh Mehmed, Zâkirî Hasan, Derviş Ali Esved, Hâfız Kumral, Şaban Dede, Abdülkerim, İmam Yusuf, Antepli Bedrî Mehmed, Nasuh Paşazâde Ömer, Derviş Sadâyî, Bursalı Hâfız Ubeyd, Bursalı Osman, Yakubzâde Şeyh Mehmed, Bursalı Ebûbekir, Mevlevî Yusuf Dede, Küçük İmam Mehmed, Ümmî Sinanzâde Hasan, Nane Ahmed Çelebi, Kefeli Derviş Abdî, Fethullah Çelebi, Şeyh Mehmed Nazmî, Tablîzâde Aklî bu dönemin diğer mutasavvıf mûsikîşinaslarındandır.[4]

XVII. yüzyılda inkişâf eden bir alan da âşık edebiyatıdır. Bu asırda mühim eserler ortaya koyan saz şâirleri arasında Gevherî, Âşık Ömer, Karaca Oğlan, Kâmil, Kul Oğlu, İbrahim Türabî, Edhemî, Afife Sultan, Kul Deveci, Kul Süleyman, Temeşvarlı Gazî Âşık Hasan, Âşık Mustafa, Kayıkçı Kul Mustafa, Kâtibî, Za'îfî, Âşık, Er Oğlu, Benli Ali gibi simalar vardır.[5]

XVI. yüzyılda ulaşılan edebî seviye XVII. yüzyılda da muhafaza edilmiş, yüzyılın ilk yarısında edebî türlerin hemen tamâmında mükemmel eserler yazılmıştır. Kasidede Nef'î, gazelde Yahyâ, Neşatî, Nâilî, gibi sonraki devirlere de tesir edecek üstatlar yetişmiştir. Ancak yüzyılın ikinci yarısında durgunluk başlar. Bu dönemin zirve ismi Nâbî'dir. Genel olarak şiir bu dönemde daha yerli bir özellik arzeden. İran edebiyatı ile ilişki devam etmekle birlikte, kasidede ve gazelde İran şiirini geçmiştir.

---

[1] Sâdeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, c. I, İstanbul 1942, s. 6.

[2] Gültekin Oransay, "*Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar*", *AÜ-İFD*, c. XIX (Ankara 1973), s. 75.

[3] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 27.

[4] Bk. Ergun, *a.g.e.*, c. I, ss. 27-55.

[5] M. Fuad Köprülü, *XVII. Asır Sazşâirleri*, Ankara 1962. Halk şairleri ve onlara tasavvufun etkisi için bk. Bilge Seyidoğlu, "*Halk Şâirlerinde Tasavvuf*", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Harun Tolasa Özel Sayısı)*, c. II (İzmir 1983), ss. 134-147.

Bu dönemin divân şâirleri arasında, Nef'î (v. 1045/1635), Sabrî (v. 1055/1645), Âlî (v. 1058/1648), Riyazî (v. 1055/1645), Şehrî (v. 1070/1660) kasideleri ile, Şeyhulislâm Yahyâ (v. 1053/1643), Şeyhulislâm Bahâyî (v. 1063/1653), Nedîm-i Kadîm (v. 1081/1670), Neşâtî (v. 1085/1674), Nâilî (v. 1077/1666), Nâbî (v. 1124/1712) ve Sâbit (v. 1124/1712) gazelleri, Hâletî (v. 1040/1630) rubâîleri, Atâyî (v. 1044/1634), Nâdirî (v. 1035/1626), Fasih (v. 1106/1695), Nâbî mesnevîleri ile tanınmış ancak diğer edebî türlerde verdikleri eserlerle de edebî gelişmeye katkı sağlamışlardır.[1]

Dönemin hükümdarlarından I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad, IV. Mehmed, II. Ahmed ve II. Mustafa da şiirde yetenekli pâdişahlardır.[2]

Yine bu yüzyılda mevlid, mi'raciye, hilye, hadis-i erbaîn gibi dinî konularda yazılmış eserlerin, dîvânlarda tevhid, münacaat ve na'tların arttığı dikkat çekmektedir.[3]

XVII. yüzyılda kaleme alınan mensur edebî eserler arasında ilk sırayı tezkireler almaktadır. Tezkire yazarları arasında Kafzâde Fâizî (v. 1031/1621), Seyyid Mehmed Rıza (v. 1082/1671), Yümnî Mehmed Sâlih (v. 1072/1662), Seyrekzâde Mehmed Âsım (v. 1087/1676) ve Mustafa Mücib vardır. Bu yüzyılda edebî alanda sanatlı ve süslü nesir üslûbunun tanınmış iki temsilcisi Veysî (v. 1038/1628) ile Nergisî (v. 1044/1634)'dir. Evliyâ Çelebi, bu dönemin nesri açısından en dikkate değer yazarlarındandır. Dil, tarih, coğrafya, sosyoloji, folklor ve edebiyat bakımından zengin malzemeyi içeren on ciltlik *Seyâhatnâme*'si kültür târihinin âbidelerindendir. Yine Kâtip Çelebi (v. 1066/1656)'nin tarih, coğrafya, bibliyoğrafya, sosyoloji, ahlâk gibi alanlarda yazdığı eserler ilim târihi açısından oldukça önem arz etmektedir. Peçevî ve Naîmâ sâde ve akıcı üslûbuyla dönemin hadiselerini bize ulaştırmış târihçilerdir. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (v. 1067/1657), Taşköprîzâde Kemâleddin Efendi (v. 1030/1620), Sarı Abdullah Efendi (v. 1070/1660), Ankaralı İsmail Rusûhî Dede (v. 1041/1631), Baldırzâde Şeyh Mehmed Selîsî (v. 1060/1650), Hulvî Mahmud Efendi (v. 1063/1653), Sunullah Gaybî (v. 1071/1661), Abdurrahman Abdî Paşa (v. 1102/1691) da bu yüzyılın nesir yazarlarındandır.[4]

---

[1] Hasibe Mazıoğlu, *"Türk Edebiyatı, Eski"*, *MEBTA*, c. XXXII, ss. 124-128. Ayrıca bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Divân Şiiri XVII. Yüzyıl*, İstanbul 1954.

[2] Şiirlerinden örnekler için bk. Mustafa İsen, Ali Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997, ss. 50-209.

[3] Mazıoğlu, *a.g.m.*, s. 128.

[4] Mazıoğlu, *a.g.m.*, s. 129-130.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ANADOLUSU'NDA TASAVVUF KÜLTÜRÜNÜ YAYAN TARÎKATLAR (XVII. YÜZYIL)

I. HALVETİYYE

XVII. yüzyılda Anadolu'da tarîkatların tesir ve yaygınlığının önceki yüzyıllara göre arttığına, değişik yerlerde kurulan kol ve şûbelerle bağlılarının geniş kitlelere ulaştığına ve mürid halkalarının genişlediğine şahit olmaktayız.

XVII. yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda faaliyet gösteren tarîkatların başında yaygınlık ve etkinlik bakımından Halvetiyye gelmektedir. Bu tarîkatı Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye, Kâdiriyye ve Bektâşiyye tarîkatları izlemiştir. Semerkandiyye, Zeyniyye ve Kübreviyye tarikatları da sadece Bursa'da, Şâzeliyye ise Urfa'da temsil edilmiştir.

Biz de çalışmamızda tarîkatları etkinlik ve yaygınlık sıralamasına göre ele almayı uygun bulduk. Bu sebepten incelememize Halvetiyye Tarîkatı ile başlayacağız. Bu tarîkatın dört ana kolu ile her bir kolun alt kolları ve bunlara mensup şeyh ve tekkelerini kronolojik sıra takip ederek anlatacağız. Daha sonra aynı usulü diğer tarikatlar için de devam ettireceğiz.

XVII. yüzyılda faaliyet gösteren tarîkatların başında Şeyh Ömer Halvetî (v. 750/1349 veya 800/1397-98)'ye nisbet edilen[1] Halvetiyye'nin geldiğini belirtmiştik. Tasavvuf Târihi'nde en çok kol ve şûbeye sâhip olması itibariyle Halvetiyye'ye 'tarîkat fabrikası' denilmiştir.

Seyyid Yahyâ Şirvânî (v. 868/1463-64)'den[2] sonra dört ana şûbeye ayrıldığını gördüğümüz Halvetiyye Tarîkatı'nın, bu dönemde icrâ-yı faaliyet gösteren şûbeleri ve kurucuları, ortaya çıkış târihlerine göre şunlardır:

Rûşeniyye şûbesi; Dede Ömer Rûşenî (v. 892/1486-87),

Cemâliyye şûbesi; Cemâl Halvetî (v. 899/1493-94),

---

[1] Ömer Halvetî ve Halvetiyye ile ilgili geniş bilgi için bk. Hulvî, *Lemezât*, ss. 345-350; Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, vr. 517b-518b; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, vr. 343/b; Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul 1306, ss. 26-27 (Bandırmahzâde, *Mir'ât*); Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, ss. 93-94; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 174-175.

[2] Hakkında geniş bilgi için bk.: Lâmiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, İstanbul 1993, s. 574, 575; Taşköprîzâde Ahmed İsâmuddin, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İnceleme ve notlarla nşr.: Ahmet Suphi Furat, İstanbul 1985, s.270-272; Hulvî, *Lemezât*, ss. 395-401; Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidin*, vr. 525b-527a; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Seyyid Yahyâ Şirvânî*, İstanbul 1319; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, ss. 95-96; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 178; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 197.

Ahmediyye şûbesi; Ahmed Şemseddin b. İsâ Marmaravî (v. 910/1504-05),

Şemsiyye şûbesi; Şemseddin Ahmed Sivâsî (v.1006/1597-98).

Biz de yukarıdaki klasik tasnîfe bağlı kalarak bu şûbelerin kol verdiği ve incelemeye çalıştığımız XVII. yüzyılda etkinliğini gördüğümüz yeni kolları olan alt-şûbelerini tespit edip bu şûbelere bağlı olarak faaliyet gösteren tarîkat mensuplarının ve onlara faaliyet mahalli olan tekkelerin durumlarını araştıracağız.

A. RÛŞENİYYE ŞÛBESİ

Rûşeniyye, Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin önde gelen halîfelerinden, Aydınlı Dede Ömer Rûşenî (v.892/1487)'ye nisbet edilen şûbedir.[1] Rûşeniyye, XVII. asra gelinceye kadar şu kollara ayrılmıştır:[2]

1.Muhammed el-Halvetî el-Hanefî Efendi (v. 935/1528-29)'ye nisbet edilen Demirtâşiyye,

2.İbrahim Gülşenî Efendi (v. 940/1533-34)'ye nisbet edilen Gülşeniyye.

Halvetiyye'nin Rûşeniyye şûbesi Anadolu'da Diyarbakır ve Erzurum taraflarında kısmen yayılma imkânı bulabilmiş,[3] XVI ve XVII. yüzyıllarda asıl etkinliğini ise Dede Ömer Rûşenî'nin önde gelen halîfelerinden olan İbrahim Gülşenî Efendi'ye nisbet edilen Gülşeniyye şûbesi vâsıtasıyla göstermiştir.[4]

1. GÜLŞENİYYE

Halvetiyye Tarîkatı'nın Gülşeniyye şûbesi, Gülşenî müelliflerinden Şemlelizâde Ahmed Efendi'nin verdiği bilgiye göre XVII. yüzyılda Diyarbakır'da dört, Edirne ve İstanbul'da iki, Urfa, Antalya ve Bursa'da ise birer dergâhla faaliyetlerini sürdürmüştür.[5] Evliyâ Çelebi ise *Seyâhatnâme*'sinde, İstanbul'da bu tarîkata âit dört adet tekkeden bahsetmektedir. Bunlar; Durmuş Dede Tekkesi, Gülşenî

---

[1] Rûşenî ve Rûşeniyye ile ilgili bilgi için bk. Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 576; Taşköprîzâde, *eş-Şakâik*, ss. 264-265; Hulvî, *Lemezât*, ss. 511-516; Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidin*, vr. 584a-587a; Gökyay, *Seyâhatnâme*, s. 165; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 27; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 189-196; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, ss. 98-99; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, s. 30; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 69; Mustafa Uzun, *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri ve Miskinlik-nâme Mesnevîsi (Edisyon Kritik)*, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1982; Mustafa Uzun, "*Dede Ömer Rûşenî*", *DİA*, c. IX, ss. 81-83.

[2] Bk. Mehmed Sâmi, *a.g.e.*, ss. 27-29; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, ss. 196-199.

[3] Sarı Abdullah, *Semerât*, s. 142.

[4] Gülşeniyye ile alâkalı geniş bilgi için bk. Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 2000.

[5] Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şîve-i Tarikat-ı Gülşenîye* (Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkıb* içinde), haz.: Tahsin Yazıcı, Ankara 1982, s. 547 (Şemlelizâde, *Şîve-i Tarikat*).

Ali Paşa Tekkesi, Gülşenî Halvetî Tekkesi ve Gülşenî Şeyh Masum Tekkesi'dir.[1] Evliyâ Çelebi'nin Aksaray'da Gülşenî Halvetî Tekkesi dediği tekke Hulvî Efendi Tekkesi'dir.[2] Gülşenî Ali Paşa Tekkesi ile Gülşenî Şeyh Masum Tekkesi hakkında bilgiye henüz sâhip değiliz.

Şimdi tespit edebildiğimiz bu tekkelerde XVII. yüzyılda faaliyet gösteren Gülşenî şeyhlerini tanıtmaya çalışacağız.

a) İstanbul'da Gülşeniyye

aa) Durmuş Dede

Gülşeniyye'nin pîri, İbrahim Gülşenî Efendi'nin halîfelerinden Hasan Zarîfî Efendi[3] (v. 977/1569-70) tarafından 935/1528 yılında, Rumelihisarı'nda, Bebek Mahallesi, Bebek-Rumelihisarı yolu, Kayalar Mezarlığı ve Kayalar Mescidi'nin yanında bir Gülşenî tekkesi kurulmuştur.[4]

---

[1] Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, ts., ss. 274-275, 280 (Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*). Ayrıca bk. *Fâtih Câmileri ve Diğer Târihi Eserler*, ts., s. 278, (*Fâtih Câmileri*).

[2] Gökyay, *a.g.e.*, s. 131.

[3] Bk. Hulvi, *Lemezât*, ss. 539-541; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, MÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1996, ss. 73-75 (Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*). Hasan Zarîfî Efendi için İstanbul'da iki adet tekke tesis edilmiştir. Bunlardan ikincisi, Kumkapı'da kiliseden bozma bir yerde bulunan mescid, devlet kesesinden bir vazîfe ile birlikte Şeyh Hasan Zarîfî Efendi'ye tayin ve tahsis edilmiştir. Bir yeniçeri de o mescidin mihrabı önündeki boş arsaya bir zâviye yaptırmıştır. Zarîfî Efendi, orada irşad faaliyetlerinde bulunmakta iken, vukubulan bir deprem sebebiyle câmi ve zaviye tamamen yıkılmış, daha sonra buraya Sadrazam İbrahim Paşa'nın hanımı Muhsine Hatun, Zarîfî Efendi'ye olan saygı ve sevgisi sebebiyle yeniden bir câmi ve mihrabı önündeki yere de bir zâviye yaptırmıştır. "Muhsine Hatun Tekkesi" olarak anılagelen tekkenin, XVII. yüzyılda hangi tarikat tarafından kullanıldığını tesbit edemedik. XVI. yüzyıldan sonra etkinliğini giderek yitirmesi üzerine başka tarikatlara intikal ettiği varsayılabilir. Bu yapının ancak, mescid-tevhidhâne ve şadırvan kısmı zamânımıza kadar ulaşabilmiştir. (Bk. Hulvi, *Lemezât*, s. 540; M. Baha Tanman, "*Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi*", *DBİA*, c. V, s. 495).

[4] Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, c. II, ss. 125-126; Çetin, "*Tekkeler*", s. 590; Demircanlı, *a.g.e.*, ss. 274-275; Tanman, *İstanbul Tekkeleri*, II/2, ss. 542-546; a.mlf., "*Durmuş Dede Tekkesi*", *DBİA*., c. III, s. 106; a.mlf., "*Gülşenilik*", *DBİA*., c. III, s. 442; Mustafa Özdamar, *Dersaâdet Dergâhları*, İstanbul 1994, ss. 195-196 (Özdamar, *Dergâhlar*); Mustafa Kara, "*Gülşeniyye*", *DİA*, c. XIV, s. 257. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 13; Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 466 (Şapolyo, *Tarikatlar*); *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihi Eserler)*" md., c. VIII, s. 1214/79; Cahit Telci, "*İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik*", *50. Yıl Atatürkçülük Armağanı*, İzmir 1994, s. 206 (Telci, "*İstanbul Tekkeleri*").

Akkirmanlı Ali Baba'nın meşîhatı sırasında, şeyhin hemşehrisi olan Durmuş Dede adında bir meczûb Akkirman'dan[1] gelerek tekkeye yerleşmiş ve kerâmetleri ile meşhur olmuş olduğundan tekke zaman içerisinde Durmuş Dede'nin adıyla anılır olmuştur.[2] Tekke binâsı 1938'den sonra Bebek-Rumelihisarı yolunun genişletilmesi sırasında gerek Hasan Zarîfî Efendi türbesi gerekse Durmuş Dede türbesi ile birlikte yıktırılarak tamamen târihe karışmıştır. Durmuş Dede'nin hatırasını yaşatan tek kalıntı bugün Durmuş Dede Sokağı'nın adıdır.[3]

Durmuş Dede hakkında en geniş bilgiyi Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*'ında, Evliyâ Çelebi ise *Seyâhatnâme*'sinde vermektedir. Durmuş Dede, Akkirman Kalesi'nde doğmuştur. Bülûğa erince gemiciler Dede'yi İstanbul'a getirip Rumelihisarı'na bırakmışlardır. Kendisi burada yetişmiş, gitgide keşif ve keramet sahibi olmuştur.[4] Yirmi yıl kadar şeyhlik yapıp, I. Ahmed zamanında vefat etmiş ve Hisar'daki bu tekkeye gömülmüştür.[5]

Ayvansarâyî, *Hadîka*'sında Durmuş Dede'nin İstanbul'a geliş zamanını "devr-i Sultan Ahmed Hân" olarak ifâde eder. Vefat târihini, *Tevfîk Tezkiresi*, "*Âşık Durmuş*"un karşılığı olan 1026/1617 olarak, Ayvansarâyî de 1020/1611 olarak verir.[6] Sultan I. Ahmed'in saltanat dönemi 1603-1617 târihlerine rastladığına göre, bu târihlerin ilk yıllarında İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde sevenlerinden birisi kabri üzerine bir türbe inşa etmiştir. Türbenin bir duvarında şu kitâbenin yer aldığını Ayvansarâyî kaydetmektedir:

"Hâk-i pây-i evliyâya yüzünü sürmüş dede,

Bu hisarın kutbu olmuş Hazreti Durmuş Dede".[7]

---

[1] *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 27a. *Akkirman*, Dinyester nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerde, önü sonradan kapanarak kıyı gölü haline gelen bir körfezin sağ kenarında bulunan bir şehirdir. 1484'te ise kesin olarak Osmanlıların eline geçerek Akkermân adını almıştır. (Bk. Hüseyin Kâzım Kadri, *Lügat-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, c. I, İstanbul 1299, s. 234; *MEBİA*, "*Akkerman*" md., c. I, s. 251; *TA*, "*Akkerman*" md., c. I, s. 347; Mustafa L. Bilge, "*Akkirman*", *DİA*, c. II, s. 269).

[2] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 126; Tanman, "*Durmuş Dede Tekkesi*", s.106; a.mlf., "*Gülşenilik*", s.442. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 13.

[3] Tanman, *Göksyerler*.

[4] Evliyâ Çelebi şunları anlatır: "Durmuş Dede: Rumelihisarı'nda idi. Bütün gemiciler bu adama sadaka verirlerdi. Biri sefere gidecek olsa, gelip bu Dede'ye sorardı. Dede o adama "falan yere git, falan yere gitme" diye söylerdi. Hakikaten o adam Dede'nin söylediği yere giderse selametle ve ganimetle geri döner, menettiği yere giderse zarar görür ya gelir ya gelmezdi. İşte böyle hak esrar sahibi bir derviş dede idi." (Gökyay, *Seyâhatnâme*, s. 163; *Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâmesi*, nşr. Zuhuri Danışman, İstanbul 1969, c. II, s. 87 (Danışman, *Seyâhatnâme*). Ayrıca bk. Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 608.

[5] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Danışman, *Seyâhatnâme*, c. 2, s. 157.

[6] *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 27a; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

Kuruluşunda Gülşenîliğe bağlı olan[1] Durmuş Dede Tekkesi'nde XVII. yüzyıl boyunca başka kimlerin şeyhlik yaptığı hususunda ne Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'sinde, ne Ayvansarâyî'nin *Hadîka*'sında, ne de Tabîbzâde'nin *Meşâyih*'inde bilgi bulunmaktadır.

ab) Mahmud Cemâleddin Hulvî Efendi

Mahmud Hulvî Efendi hakkında en geniş bilgiyi kendi telifi olan *Lemezât*'ından öğreniyoruz. Bu arada kendi çağdaşları olan Uşşâkîzâde *Zeyl-i Şakâik*'ında, Şeyhî *Vakâyiu'l-Fudalâ*'sında ve Muhammed Nazmî Efendi de *Hediyyetü'l-İhvân*'ında onun hakkında bilgi veren müelliflerdendir.

Mahmud Hulvî Efendi'nin ailesi hakkında yukarıda belirttiğimiz kaynaklar yeterli bilgi vermemektedirler. Babasının saray helvacıbaşısı Ahmed Ağa olduğu belirtilir.[2] Şeyhî'nin *Vakâyiu'l-Fudalâ*'sına, Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân*'ına, Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne*'sine ve Tabîbzâde'nin *Meşâyih*'ine göre 982/1574[3] târihinde Uşşâkîzâde'nin *Zeyl-i Şakâik* göre ise 980/1572[4] târihinde İstanbul Şehremini'nde dünyaya gelmiştir.

İlk eğitimini babasından almış, gençlik yıllarında "helvacıyân-ı hâssa"[5] defterine kaydettirilerek, Saray'da helvacılık yapmıştır. 996/1588 târihinde on dört yaşlarında iken[6] babası ve Koca Mustafa Paşa Âsitânesi Sünbülî şeyhi Necmeddin Hasan Efendi (v. 1019/1610-11) ile birlikte hacca gitmiştir. Hac dönüşünde atıcılık ve süvâriliğe heves etmiş ve arkadaşlarının teşvikleri[7], babasının da himmeti ile askerî

---

[1] Tanman, "*Durmuş Dede Tekkesi*", s. 106.

[2] Hulvî, *Lemezât*, s. 628; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, 543; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 551; Nazmî, *Hediyye*, s. 160; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 61; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 218.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 551; Nazmî, *a.g.e.*, s. 160; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 218; Tabîbzâde Zâkir Mehmed Şükrü, *Die İstanbuler Derwish-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmûa-i Tekâyâ)*, haz. M. Serhan Tayşi, Berlin 1980, s. 12; a.mlf, "*İstanbul Hângâhları Meşâyihi*", haz. Turgut Kut, *TUBA*, ed. A. Turgut Kut-Günay Kut, vol. 19 (1995), Harward 1995, s. 16. Son iki çalışma Tabîbzâde Zâkir Mehmed Şükrü Efendi'nin İstanbul Tekkeleri ve Meşâyihi ile ilgili olarak yaptığı çalışmanın iki ayrı neşridir. Aynı eserin bir üçüncü neşri de Şinasi Akbatu tarafından, "*İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihi*" adı altında, *İslâm Medeniyeti Dergisi*'nde üç yazı dizisi şeklinde (IV/4 Ağustos 1980, ss. 51-96; II.V/1 Ocak 1981, ss. 81-103; III.V/2 Haziran 1981, ss. 97-121) yapılmıştır. Biz bu üç neşirden daha kâmil ve doğru olduğunu düşündüğümüz Turgut Kut'a âit olanı tercih ettik. Eğer farklılık varsa, diğer neşirlerden bunlara işaret ettik. Bundan sonra eser, 'Tabîbzâde, *Meşâyih*' şeklinde gösterilecektir.

[4] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 543.

[5] *Helvacıyân-ı hâssa*, Saray aşçılarından tatlıcılar hakkında kullanılır bir tabirdir. Mevcutları XVIII. Yüzyılın ortalarında altı usta ile yüzden fazla şakirtten ibâretti. (*OTDTS*, c. I, s. 797).

[6] Hulvî, *a.g.e.*, s. 628; Nazmî, *a.g.e.*, s. 160.

[7] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

sınıfa girerek "Divân-ı Hümâyûn Çavuşluğu"na[1] getirilmiştir. III. Murad tarafından kendisine 36.000 akçelik bir zeâmet verilmiş bu meblağ diğer yan imkânlar ile beraber 60.000 akçeyi bulmuştur.[2]

Hulvî Mahmud Efendi her ne kadar küfrân-ı nimette bulunmamak için bu vazîfeye devam etmiş ise de devlet memurluğundan hiç hoşlanmamış ve kişiliği bu görevle bağdaşmamıştır. Tek amacı Hakk'a yakın olmaktır. Bu sebepten dolayı da devamlı bir sıkıntı ve arayış içerisindedir.[3]

Yenikapı Mevlevîhânesi'nde âyin ve *Mesnevî* meclislerine katılan Hulvî Mahmud Efendi'nin gönlünde tasavvufa karşı samîmî bir meyil ve sevgi uyanır. Bu sıralarda gördüğü bir rüyânın tabirini, Necmeddin Hasan Efendi'den ister. Necmeddin Hasan Efendi, kendisine, "müjdeler olsun, sana şeyhlik bağışlamışlar" diye rüyasını yorumlar. Aynı haftanın Cuma günü Necmeddin Hasan Efendi'ye intisap eden Hulvî Efendi'ye, o esnâda şeyhi, "sen bizim hac yolunda yoldaşımız ve musâhibimiz olmuştun, şimdi sıra bizim, biz de size Hak yolunda yoldaş olmamız gerekmez mi?" diyerek kendisini irşâd ile müjdeler.[4] Hulvî Efendi de bu şekilde tasavvuf yolunda seyr ü sülûküne başlar.

Mahmud Efendi bir taraftan resmî görevini istemeyerek de olsa sürdürüp gönül dünyasının aydınlatılması için uğraşmakta iken, 1007/1598 târihinde Avusturya'ya karşı yapılan Uyvar Seferi'ne katılması gerektiği halde katılmamış, bu sebepten dolayı da ceza olarak zeâmeti elinden alınmıştır.[5] Babası Ahmed Ağa'nın tavassutu ile İbrahim Paşa tarafından zeâmeti iade edilmiş ve babasının hatırı ve bir takım ısrarlara binaen bir müddet daha bu vazîfeye devam etmiş ise de 1010/1601-602 senesinde devlet memurluğundan kendi isteği ile ayrılmıştır.[6] Hulvî Efendi'nin babası Ahmed Ağa 1010/1601-602 senesinde vefat ettiğine[7] göre onun devlet memurluğundan ayrılmasının babasının vefatı üzerine vâki olduğunu söyleyebiliriz.

Hulvî Mahmud Efendi, devlet görevinden ayrıldıktan sonra Sünbül Efendi Âsitânesi şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'nin kontrolünde mezkûr âsitânenin bir

---

[1] *Divân-ı Hümâyûn çavuşluğu*. Divân-ı Hümâyûn'a çağırılmaları lazım gelenleri getirmek ve icra kuvvetine hizmet etmekle mükellef atlı bir sınıfın adı. Çavuşlar XVI. yüzyılla XVII. yüzyılın ilk yarısında en itibarlı derecede idiler. Pâdişah ile divândan başka hiçbir kimseye karşı sorumlulukları yoktu. (*OTDTS*, c. I, ss. 457-58).

[2] Hulvî, *a.g.e.*, s. 628; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 543; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 551; Nazmî, *a.g.e.*, s. 160.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, s. 161.

[4] Hulvî, *a.g.e.*, s. 629.

[5] Hulvî, *a.g.e.*, s. 628; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 551.

[6] Hulvî, *a.g.e.*, s. 628-29.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, s. 161.

hücresinde halvet ve uzlet hayâtına başlamıştır.[1] Bir ara gönlünc Mısır'a seyahat arzusu ve "Gülşenî"lik sevdası düştüğünden, şeyhinin de iznini alarak Mısır'a gitmiş ve buradaki Gülşenî postnişini olan Seyyid Necîbüddin Hasan Efendi'nin sohbet ve hizmetinde bir müddet bulunmuştur.[2] Müteakiben tekrar İstanbul'a dönmüştür.[3]

Hulvî Mahmud Efendi, Sünbül Efendi Âsitânesi'ne gidip geldikçe tekke mensupları tarafından aleyhinde, "Hulvî artık Gülşenî'lerden oldu" tarzında hoş olmayan sözler sarfedilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Necmeddin Hasan Efendi yemekhaneye gelip dervişlerin içinde alenen, kendisinin de bir Gülşenî şeyhi olan Hasan Zarîfî Efendi'den biat alıp onun hizmetlerinde bulunduğunu beyan ederek, "bizim tarîkımız tek bir tarikattir ve vahdet halindedir" deyip Hulvî Efendi'ye hayır duada bulunmuş[4] ve kendisini 1014/1605-606 senesinde Davudpaşa Câmii vâizliğine tayinle taltif etmiştir.[5]

Hulvî Efendi, şeyhinin yanında sülûkunu tamamlamaya çalışırken ve sülûkunun üçüncü dairesinde "Hû" ismi ile meşgul iken, şeyhi Necmeddin Hasan Efendi ikinci defa hacca gitmeye niyet eder. Kendisine de ayrılırken: "Hulvî Çelebi, kâmil ve mükemmil meşâyih karındaşlarımızdan, kalbin kime meyl ve muhabbet ederse, ondan tekmîl-i esmâ edin" der.[6]

Bir müddet ayrılık ateşi ile yanıp kavrulan Hulvî Efendi, Halvetiyye'nin Sivâsiyye koluna mensup bir şeyh olan Muhammed Nazmî Efendi'ye bu halini anlatırken[7], o zamanda meşâyihdan çok değerli insanların olduğunu, bunların meclislerine ve sohbetlerine devam ettiğini, Abdülmecid Sivâsî Efendi'den başka kimseye içinde rağbet ve muhabbet oluşmadığını söyler. Bunun üzerine Sivâsî Efendi'ye varıp ahvâlini beyân ederek, bu hususlaki talebini iletir.

Talebini müspet karşılayan Abdülmecid Efendi, sülûk esnâsında tevecccühü kendi şeyhine yaptırdığı halde, Hulvî Efendi'nin, 1019/1610 senesi Rebîülevvel Ayı'nda gördüğü bir rüyasını tabir ettirmek için Sivâsî Efendi'ye gittiğinde beşinci ve altıncı esmâyı birlikte telkin etmiş ve bundan sonra tevecccühü kendisine yapmasını istemiştir. Bu hal karşısında şaşıran ve sebebini merak eden Hulvî Efendi, durumun sebebini bir türlü soramamıştır. Fakat Şeyh Necmeddin Hasan Efendi ile

---

[1] Hulvî, *a.g.e.*, s. 629; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 543; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Hulvî Mahmud Cemâleddin, *Lemezât-ı Hulvî ez Lemeât-ı Ulvî*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 1100, vr. 216a; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 551. M. Serhan Tayşî yanlış okumadan kaynaklansa gerek ki, bu zâtın adını, Necmeddin Hasan Efendi olarak vermiştir. (Hulvî, *a.g.e.*, s. 629-30).

[3] Hulvî, *a.g.e.*, s. 630; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer..

[5] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 544; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, s. 161.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 159.

[7] *A.g.e.*, s. 159-60.

hacca giden bir grup dervişânın döndüklerinde 12 Rebiülevvel 1019/5 Mayıs 1610 târihinde Şeyhlerinin vefat ettiği haberini vermeleri üzerine meselenin sırrını anlamıştır. Bu minval üzere devam ederek sülûkunu da tamamlamıştır.

Hulvî Efendi, 1028/1618 senesinde ikinci defa hacca gitmiş,[1] hac dönüşünde ise vaktiyle hizmetinde bulunup Gülşenî âyini yaptırmasına dair izin aldığı Şeyh Necîbüddin Hasan Efendi'nin Kahire/Mısır'daki Gülşenî Âsitânesi'ne uğramıştır. Burada bir müddet kaldıktan sonra âsitânenin yeni şeyhi ve Necîbüddin Hasan Efendi'nin oğlu olan İbrahim Efendi tarafından kendisine "hilâfetnâme"[2] ile İstanbul'da halkı irşâd için izin verilmiştir.[3]

Böylece Halvetiyye'nin Sünbüliyye kolundan Şeyh Necmeddin Hasan Efendi ile başlayan sülûkunu yine aynı tarîkatın Şemsiyye koluna mensup bir şeyh olan Abdülmecid Sivâsî yanında tamamlamıştır. Ayrıca Halvetiyye'nin Gülşeniyye koluna mensup bulunan Şeyh İbrahim Efendi'den de hilâfet icâzeti almıştır. İlim tahsîline küçük yaşta babasından okuyarak başlamış, babası tarafından tayin edilen hocalardan Arapça, Farsça yanında diğer ilimleri de ikmâl etmiştir. Hamdizâde Ahmed Dede ile Süleymaniye Câmii mesnevîhanı Can Âlim Efendi'den *Mesnevî*'yi[4] baştan sona takrîr etmiş[5] ve bâtınını da süslemiş olarak bundan sonra insanları bu mükteseb âtından yararlandırma safhasına gelmiştir.

Hulvî Efendi, devrin meşhur Halvetî şeyhlerinden Nûreddinzâde'nin kızıyla evlenmiştir.[6] Mısır'dan İstanbul'a döndükten sonra babasının Şehremini'nde bulunan evini tadil ederek on hücreli bir zâviyeye çevirmiş, yanına da bir semâhâne ile etrafına birkaç oda binâ etmek suretiyle tam bir külliye olarak "Meşâyih-i Halvetiyye ve Meşâyih-i Gülşeniyye"ye vakfetmiştir.[7]

"Hulvî Efendi Tekkesi"[8] olarak isimlendirilen bu binanın yapım târihini Tabîbzâde, *Meşâyih*'de 1035/1625 olarak vermiştir.[9]

---

[1] Hulvî, *Lemezât*, s. 630; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, s. 552.

[2] *Hilâfetnâme*, tarikata intisap ile usul dairesinde muayyen menzilleri aşarak irşad ve terbiyesine ruhsat ve mânevî emir ile şeyhi tarafından verilen mühürlü vesika hakkında kullanılır bir tâbirdir. Buna "icâzetnâme" de denilir. Bk. *OTDTS*, c. I, s. 829; Safer Baba, *Tasavvuf Terimleri*, s. 109.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 543-44; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, s. 161; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 61.

[4] Hulvî, *a.g.e.*, s. 611; Mustafa Uzun, "*Hulvî, Cemâleddin*", *DİA*, XVIII, s. 347.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 160.

[6] Uzun, *a.g.m.*, aynı yer.

[7] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 544; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 552; Nazmî, *a.g.e.*, s. 161; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 628, vr. 188b (Müstakimzâde, *Mecelle*).

[8] Âsitâne Tekkeleri, s.12.

[9] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 16; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 119.

Hulvî Efendi, 1035/1625 senesinden, vefatına kadar tekkesinde irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Üşşakîzâde'nin *Zeyl-i Şakâik*'ı ile Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân*'ına göre 1063/1653, Hulvî Efendi'nin *Lemezât*, Şeyhî'nin *Vakâyiu'l-Fudalâ* ve Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî*'sine göre ise 1064/1653-54 senesinde, seksen iki yaşında vefat ederek[1] kendi tekkesine defnedilmiştir.[2] Vefatına şâir Nisârî Hüseyin Efendi,[3]

"*Cân-ı Hulvî eyledi ikbâl-i şehd-i cennete*" (sene: 1064/1653-54), Tarzî de,[4]

"*Gitti bil Hulvî gibi dânende pîr-i ma'nevî*" (sene: 1064/1653-54) mısraını târih düşmüştür.

Adı geçen tekke Şehremini'nde Ereğli Mahallesi'nde, Arpahamamı civarında iken, Kızılelma Caddesi'nin açılış istimlakinde yok olmuş, Hulvî Efendi'nin mezarı da ortadan kaldırılmıştır.[5]

Mahmud Hulvî Efendi, Cuma günleri Davudpaşa Câmii'nde Cuma vaazında, haftanın kendisine ayrılmış diğer günlerinde Sultan Ahmed Câmii ve Şehzâde Sultan Mehmed Câmii'nde vaazda bulunmuş, Çarşamba günleri ise tekkesinde *Mesnevî-i Şerîf* okumuş, özellikle sayıları yirmiden az olmayan zikir ehline Gülşenî âyini yaptırmaya devam etmiştir.[6]

Hulvî Efendi'yi tanıyanların ortak kanaatine göre o, marifet erbâbı, âlim, ilmiyle âmil, riyâdan uzak, ibâdete düşkün, güzel ahlâk sahibi, kâmil bir kimsedir.[7] Şeyh olsun, mürid olsun tarîkat ehline karşı son derece muhabbet besler, halvette bulunan dervişlere sabah-akşam yedirmekle kalmaz, liyâkatlarına göre her gün beş, on ya da on beş akçe verir. Çoğu geceler misâfirlerine helvalar ikram ederdi.[8]

Hulvî Efendi bütün bu faaliyetlerinin yanında bir yandan da kitap telifâtı ve şiirleriyle de temsil ettiği anlayışa hizmet etmiş bir şahsiyettir. Kendi düşürdüğü "*Lemza-i Hulvî*" târihinin karşılığı olan 1030/1620-21 senesinde[9] *Lemezât-ı Hulviyye ez-Leme'ât-ı Ulviyye* adlı eserini, sayısı elliyi bulan muteber kitabı tarayarak meydana getirmiştir. Sûfî tabakâtına dâir bu eseri özellikle Halvetiyye târihi

---

[1] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 218.

[2] Hulvî, *Lemezât*, s. 631; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 544.; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, "*Hulvî*" md., s. 916.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 61; Tuman, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Hulvî, *a.g.e.*, s. 632.

[5] Fâtih Câmileri, s. 281.

[6] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 544; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 552; Nazmî, *Hediyye*, s. 161.

[7] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.; Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] Hulvî, *a.g.e.*, s. 631; Nazmî, *a.g.e.*, s. 160.

açısından önemini halen muhafaza etmektedir.[1] Bu kıymetli eserini Sultan I. Ahmed (v. 1026/1617)'e sunmuştur.[2]

Hulvî Mahmud Efendi *Gülşen-i Râz*'ın şerhi olan *Lâhicî*'yi *Câm-ı Dilnüvâz* ismiyle tercüme etmiştir.[3]

Şiire de âşinâ olan ve şiirlerinde "*Hulvî*"[4] mahlasını kullanan Mahmud Efendi'nin *Hamse-i Yahyâ*'ya nazîresi[5] ve Dîvân Edebiyatı'nın önde gelen isimlerinden Necâtî ve Zâtî tarzında şiirleri vardır.[6] Şiirlerini bir *Dîvân*'da[7] toplamıştır.

ac) Sinan Efendi

Hulvî Efendi Tekkesi'ne, tekkenin bânîsi ve ilk postnişîninden sonra Sinan Efendi şeyh olmuştur.

Sinan Efendi, Halvetîliğin, Sinâniyye koluna mensup bulunan, Halepli Arap Şeyh Şerif Mehmed Efendi (v. 1023/1614)'nin oğlu ve Ümmî Sinanzâde Şeyh Ced Hasan Efendi'nin ağabeyidir. 1070/1659-60 senesinde vefat etmiştir.[8]

Hulvî Efendi Tekkesi'nde bu ikinci şeyh döneminde Gülşenîliğin yanısıra Sinânîliğin de yaşatıldığı anlaşılmaktadır.[9]

---

[1] Bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Târihi I*, Ankara 1988, s. 430 (Levend, *Türk Edebiyatı*; M. Serhan Tayşi, "*Müellif ve Esere Dair*", *Lemezât* için yazılan önsöz, s. 23).

[2] Levend, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] İst. Bel. Kıp., OEY, nr. 2 (125 vr.); Sül. Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 1253 (181 vr.).

[4] Mahmud Efendi'nin "Hulvî" mahlasını kullanmasının sebebi olarak, *Osmanlı Müellifleri*'nde Bursalı Mehmed Tâhir, onun babasının saray helvacıbaşısı olmasını gösterir. (c. I, s. 61). Hulvî Efendi'nin bizzat kendisi bunun sebebini *Lemezât*'da şöyle anlatır: "Tahsilimin ilk yıllarında, şiir ve beyitlere karşı pek çok meylim vardı. Üstâdımız, Şeyh Aliyyü's-Semerkandi tarîkatinden Şeyh Hızır Efendi'nin kaleme almış bulunduğu(mu) gazellerini(mi) görüp: "Şiir dünyâsında mutlaka bir mahlasa ihtiyâc vardır. Size de bir mahlas lâzımdır" dedi. Bir gün sahhaflar çarşısından güzel bir Mevlânâ *Dîvân*'ı satın aldım ve bunu aziz hocama arz ettim. O'da: "Bâreka'llâh râ yegân etmişiz" diyerek, bâzı gazelleri tefe'ül edip, her birimizin hâline uygun kıssalar çıkmakta idi. O sırada: "Gel Helvacı-zâde, Mevlânâ'dan sana bir mahlas ricâ edelim" deyip, Fâtihâ ve İhlâs-ı şerif okuyarak, *Dîvân*'ı tefe'ül niyyetiyle açıp, Hudâ'nın hikmeti ve kendilerinin kerâmetleri berekâtiyle, bir rübâ'i çıktı: *"Men kâne ulviyâ/Tervihim ma'nânen/Kad câ'e Hulviyâ/Elvânen elvânen"*. Gerçekten garip bir şekilde uygunluk oldu. İşte bu tevâfuk sebebiyle o zamandan beri "Hulvî" diye şöhret ve mahlâs nasib oldu". (Hulvî, *Lemezât*, s. 631).

[5] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 552; Nazmî, *Hediyye*, s. 160; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 61; Levend, *a.g.e.*, s. 112.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, nr. 126 (52 vr.).

[8] Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 16 (Tayşî neşrinde târih 1070 olarak (s. 12). Kut neşrinde ise net olmadığı için '107<.>'şeklinde verilmektedir.); Özdamar, *Dergâhlar*, s. 119; M. Baha Tanman, "*Sinanilik*", *DBİA*, c. VII, s. 7.

[9] Tanman, *a.g.m.*, aynı yer.

ad) Ali Şîruganî

Hulvî Efendi Tekkesi'nde, Sinan Efendi'nin vefatı ile boşalan şeyhliğe Ali Şîruganî getirilmiştir.[1] Ali Efendi İstanbul'da doğmuş, Gülşeniyye'den hilâfet almıştır.[2] Adı geçen tekkede 1070/1659-60'dan vefatı olan 1126/1714'e kadar şeyhlik yapmış,[3] aynı tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[4]

Sâdettin Nüzhet Ergun, Müstakimzâde'nin, Ali Şîruganî'den bahsederken onun hakkında "Derviş Ali Sinânî" ifâdesini kullanmasından, teberrüken Sinânîliğe de intisâb etmiş olabileceğini zikretmektedir.[5] Bu durumun, çeşitli tarîkat silsilenâmelerinde kendisinden önce, adı geçen tekkede şeyh olan Sinan Efendi'nin Ünnî Sinanzâdelerden olmasından da kaynaklanabileceği ihtimal dahilindedir.

Ali Efendi, tasavvufî mevkii ve sûfî kişiliğinin yanında yaptığı özellikle dinî ve kısmen de dindışı besteleri ile zamanının önemli bestekârları arasında yer almıştır. İyi bir mûsikî eğitimi gördüğü anlaşılan Şîruganî, gerek bestelerinin çokluğu gerekse mûsikîde gösterdiği mahâretle büyük bir bestekârdır. Bu sâhanın sadece yaşadığı yüzyılda değil, bütün asırlarda çok önemli bir şahsiyetidir.[6] Nâyî Osman Dede onun mûsikî alanında yeni tâbirler bulduğunu söylemektedir.[7]

Çeşitli güfte mecmualarındaki eserlerine, Dede, Dede Sinânî, Ali Dede, Derviş Ali, Derviş Ali Sinânî, Derviş Ali Halvetî, Dede-i Atîk isimleriyle rastlanmaktadır. Dinî eserlerinde genellikle Abdülehad Nûrî Efendi, Abdülkerim Fethî Efendi, Eşrefoğlu Rûmî, İsâ Mahvî Efendi, Niyâzî Mısrî Efendi ve Şemseddin Sivâsî Efendi gibi mutasavvıf şairlerle "İkbâlî" mahlasını kullanan Sultan II. Mustafa'nın şiirlerini bestelemiştir.[8]

Ali Efendi, mûsikî alanında bir çok insan yetiştirmiştir.[9] Bunlardan birisi zamânın değerli zâkir ve bestekârlarından Bursalı Muhzirzâde Sâlih Çelebi'dir. Bu zât mûsikîyi Ali Şîruganî'den öğrenmiş ve ondan bir çok ilâhî ve savt meşk etmiştir. 1077/1666-67 senesinde İstanbul'dan Bursa'ya giderken fırtınaya tutulmuş, denizde boğularak vefat etmiştir.[10]

---

[1] Tabibzâde, *Meşâyih*, s.16; Ergun, *Antolojisi*, c. I, s. 137; Özdamar, *a.g.e.*, aynı yer; Nuri Özcan, "*Ali Şiruganî*", *DİA*, c. II, s. 454; Tanman, *a.g.m.*, aynı yer.

[2] Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Asâr fi Tezkireti Urefâi'l-Edvâr*, İÜ Ktp., Türkçe 6193, vr. 18b (Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*); Ergun, *a.g.e.*, ss. 136-137.

[3] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.; Özdamar, *a.g.e.*, s. 119; Özcan, *a.g.m.*, aynı yer; Tanman, *a.g.m.*, aynı yer; Tanman, "*Gülşenilik*", s. 442.

[4] Ergun, *a.g.e.*, s. 137, 138; Özcan, *a.g.m.*, s. 454.

[5] Ergun, *a.g.e.*, s. 139.

[6] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 124, 136; Özcan, *a.g.m.*, aynı yer.

[7] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 138, Nâyî Osman Dede'nin *Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî* isimli manzum eserinden.

[8] Ergun, *a.g.e.*, s. 139, 142; Özcan, *a.g.m.*, aynı yer.

[9] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 138.

[10] *a.g.e.*, c. I, s. 36, 137.

Hulvî Efendi Tekkesi, Ali Şîruganî Efendi'nin şöhreti sebebiyle kendisinden sonra "Şîruganî Tekkesi" olarak anılmıştır.[1] Mezkûr tekkenin şeyhliğini kendisinden sonra oğlu Ahmed Efendi üstlenmiştir.[2]

b) Bursa'da Gülşeniyye

ba) Şemlelizâde Ahmed Efendi

Şemlelizâde diye tanınan[3] Ahmed Efendi Bursalı'dır.[4] İlk tahsilini burada gerçekleştirerek akranları arasında sivrilmiştir.[5] İlim ve ma'rifetini geliştirmek üzere Mısır'a gitmiş,[6] Kahire'deki Gülşenî Âsitânesi şeyhi Muhyîzâde Hasan Efendi'ye intisap etmiştir.[7]

Şemlelizâde Ahmed Efendi sülûk âdâbından olan "meydan hizmeti"[8] ve kapıcılık görevlerinde bulunduktan sonra sülûkunu tamamlamış,[9] arkasından da Şeyhi'nin görevlendirmesi üzerine[10] 1060/1650 senesinde[11] Bursa'ya dönmüştür.[12]

Bursa'da Ali Mest-i Edhemî Zâviyesi'ne postnişîn olmuş[13] bir taraftan da Şeyhülislam Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Ulu Câmi yakınında yaptırdığı Sibyân Mektebi'nde[14] tecvid dersleri okutmuştur.[1] 27 Cemâziyelevvel 1089/16

---

[1] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 61; Ergun, *a.g.e.*, s. 138; Özcan, *a.g.m.*, aynı yer; *Fâtih Câmileri*, s. 281.

[2] Ergun, *a.g.e.*, s. 137.

[3] Şemlelizâde, *Şîve-i Tarîkat*, s. 504; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 572; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 219.

[4] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 97; Tahsin Yazıcı, "*Şîve-i Tarikat-ı Gülşeniye*", *Menâkib-i İbrâhim-i Gülşenî*'ye yazılan önsöz, s. LXV.

[5] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 572; Şemsî, *Yâdigâr*, s. 439.

[6] Şemlelizâde, *Şîve-i Tarîkat*, s. 504; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54a; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 219.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayvansarâyî, bu şeyhin ismini Hüseyin olarak vermektedir. (Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1375, vr. 48a).

[8] *Meydan hizmeti*, tekkelerde meydan ve meydan-ı şerif denilen ve âyin yapılan geniş yerin temizliği, postların yayılması, çerağların temizlenmesi hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu hizmeti yapan dervişe meydancı denilirdi. (*OTDTS*, c. II, s. 526).

[9] Şemlelizâde, *Şîve-i Tarîkat*, s. 503; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[10] Şemlelizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[11] Şemlelizâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[12] Şemlelizâde, *a.g.e.*, s. 504; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 572; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[13] Şemlelizâde, *a.g.e.*, s. 504; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 572; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54a; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 48b; Şemsî, *a.g.e.*, s. 439; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, c. II, Bursa 1993, s. 261 (Kara, *Bursa'da Tarîkatlar*).

[14] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *Yâdigâr*, s. 439.

Temmuz 1678 tarihinde bir Pazar günü ruhunu teslim ederek[2] bir rivâyete göre şeyhliğini yaptığı zâviyenin,[3] diğer bir rivâyete göre de öğretmenlik yaptığı mektebin hazîresine[4] defnedilmiştir.

Ahmed Efendi'nin postnişînlik yaptığı, Ali Mest-i Edhemî Tekkesi'nin kurucusu olan Ali Mest, aşk-ı ilâhî ile ser-mest olduğu için bu adla anılmış, Yıldırım Beyazıt ve Emir Sultan zamanında Buharâ'dan Bursa'ya gelmiştir. Acem Reis Mahallesi'nde ikamet ederek bu mahalleye kendi adıyla bir zâviye inşâ etmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında vefat etmiş, zâviyesi hazîresine defnedilmiştir.[5]

Şemlelizâde, Gülşeniyye'nin, özellikle tekke içindeki âdâbını konu edinen ve şimdiye kadar bu alanda yazılmış tek eser gibi görünen *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye*'nin sahibidir. Bu eserde, şeyhe intisap ve ondan sonraki vazîfelerin nasıl uygulandıklarını, tekkede derviş ve şeyhlerin nasıl yaşadıklarını, pişirilen yemekler ile törenleri, gereken paranın nasıl sağlanıp, harcandığını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir, Şemlelizâde'nin, Pir İbrahim Gülşenî'nin *Menâkıbı*'na dair bir eserinin daha olduğunu kaydederse de biz rastlayamadık.[6] Şemlelizâde hüsn-i hat erbâbından olup bir çok kitap tahrir etmiştir.[7] Kaynaklar "Rindî" mahlasıyla ilâhiler yazdığını kaydetmektedirler.[8] Bunları topladığı bir *Dîvân* ya da *Divânçe*'ye rastlayamadık.

c) Diyarbakır'da Gülşeniyye

ca) Hasan Amîdî Efendi

Hasan Amîdî Efendi, Diyarbakırlı'dır. Burada doğmuş, ilk eğitim ve tasavvufî terbiyesini şeyh olan babasından görmüş, ağabeyi olan Ali Efendi'den sülûkunu tamamlayarak hilâfet almıştır. Daha sonra Mısır'a gidip, Kahire'de Ali Safvetî E-

---

[1] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 48b; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, s. 440; Süreya, *a.g.e.*, c. I, s. 215.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 98, *Gülzâr-ı İrfan*'dan; Şemsî, *a.g.e.*, s. 439.

[4] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Şemlelizâde, *a.g.e.*, s. 504; Şemsî, *a.g.e.*, s. 439; Hasan Basri Öcalan, *XVII. Yüzyılda Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, UÜSBE, basılmamış doktora tezi, Bursa 1999, ss. 57-59 (Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*)).

[6] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 98.

[7] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 513; Şemsî, *a.g.e.*, s. 440. (Altı ciltlik *Mesnevi-i Şerif*'i iki defa tahrir etmiştir. Bk. Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer).

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54a; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

fendi'ye biat ederek, bir müddet hizmetinde bulunmuştur. Diyarbakır'da 1019/1610 senesinde vefat etmiş ve oğlunu yerine halef bırakmıştır.[1]

Diyarbakır'da bugün bir şekilde izi kalan iki adet Gülşenî Tekkesi bulunduğunu, Metin Sözen'in *Diyarbakır'da Türk Mimarisi* adlı kitabından öğreniyoruz.[2] Bunlardan birisi Urfa Kapısı yakınında bir mescid ve Sarı Saltık türbesinden oluşan bir yapıdır. Bugün bu yapılar topluluğunun hemen yanından geçen yol, bâzı kısımların ortadan kalkmasına sebep olmuş, tekkenin ancak üç girişli, içerden nişleri bulunan duvarı ayakta kalabilmiştir. Bir diğer Gülşenî Tekkesi de bugün yıkılmış olan ve sonradan câmiye çevrilerek, Kara Câmi adını almış olan yapıdır.

B. CEMÂLİYYE ŞÛBESİ

Halvetiyye Tarîkatı'nın Rûşeniyye'den sonra ikinci ana kolu, adını kurucusu Cemâl Halvetî (v. 899/1494)'den[3] alan Cemâliyye'dir. Cemâliyye, kurucusu Cemâl Halvetî'den sonra bir takım kollara ayrılmıştır. XVII. yüzyılda faaliyet gösteren bu kollar şunlardır:[4]

A. Pîr Yusuf Sünbül Sinan Efendi (v. 936/1529)'ye nisbet edilen Sünbüliyye,

B. Pîr Şabân Velî (v. 976/1568)'ye nisbet edilen Şabâniyye, Şabâniyye'den;

1. Pîr Ali Alâaddin b. Muhammed Nakşibendî el-Hüseynî (v.1107/1695)'ye nisbet edilen Karabâşiyye kolu, Karabâşiyye'den;

a. Pîr Muhammed Nasûhî el-Halvetî (v.1130/1718)'ye nisbet edilen Nasûhiyye.

Cemâliyye'nin XVII. yüzyılda Anadolu'da faaliyet gösteren şûbeleri XVI. yüzyılda kurulmuş olan Sünbüliyye ve Şabâniyye ile birlikte Şabâniyye'nin iki alt kolu olan Karabâşiyye ve Nasûhiyye'dir. Dolayısıyla bu kısımda XVII. yüzyılda

---

[1] Hulvî, *Lemezât*, ss. 571-72.

[2] Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, ss. 156, 157.

[3] Bilgi için bk. Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, ss. 579-581; Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 62; Hulvî, *Lemezât*, ss. 427-435; Sinâneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1330, vr. 4a; Nazmî, *Hediyye*, s. 207, 208; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, vr. 246b; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 205-208; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 40; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 51; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 228; Yazıcı, "*Halveti Şeyhleri*", ss. 91-97; F. De Jong, "*Khalwatiyya*", s. 991; Kissling, "*Halveti Tarikatı I*", ss. 33-34; Tanman, "*Halvetilik*", ss. 533-34; M. Serhan Tayşî, "*Cemâl-i Halveti*", *DİA*, c. VII, ss. 302-303; Said Aykut, "*Cemâl Halîfe*", *SGAD*, VIII, ss. 37-40; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 25-26).

[4] Kol ve şûbeler için bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, vr. 255a; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, ss. 29-34; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, ss. 32-34, 36; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 207; M. Serhan Tayşî, "*Cemâliyye*", *DİA*, c. VII, s. 318; Süleyman Uludağ, "*Halvetiyye*", *DİA*, c. XV, s. 392.

Anadolu'da faaliyet gösteren Cemâliyye şûbelerinin âit olduğu tekkeler ve bu tekkelerde postnişîn olan şeyhler üzerinde durulacaktır.

1. SÜNBÜLİYYE

Sünbüliyye, Halvetiyye Tarîkatı'nın "Sünbül Efendi" lakabı ile anılan ve Çelebi Halîfe'nin "Halîfetü'l-Hülefâ"sı olduğu kabul edilen Şeyh Yusuf b. Ali b. Kaya Bey (v. 926/1529)'e nisbet edilen, temeli İstanbul'da atılmış olan bir koludur.[1]

Sünbüliyye, XVII. yüzyılda İstanbul'da çeşitli tekkelerde faaliyetlerini sürdürmüş, Anadolu'ya yayılma imkânı bulamamıştır. Şimdi tespit edebildiğimiz Sünbülîliğin temsil edildiği tekkeler ile bu tekkelerde irşâd vazîfesinde bulunmuş şeyhlerini tanıtmaya çalışacağız.

a) İstanbul'da Sünbüliyye

İstanbul'da Sünbülîliğe Koca Mustafa Paşa Âsitânesi merkezlik etmiştir. Bu âsitâne, Cemâl Halîfe için Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından Bizans dönemine âit olan Krisci Manastırı'nın, câmi ve tekkeye dönüştürülmesi suretiyle kurulmuştur. Gerek adı geçen tekke gerekse külliyenin tamamı, Sünbül Efendi'nin vefatı ve külliyenin avlusundaki türbesine defnedilmesiyle "Sünbül Efendi Tekkesi" olarak anıla gelmiş ve tarîkatın hem âsitânesi hem de pîr-evi[2] kabul edilmiştir. Cemâl Halîfe ile Sünbül Efendi'nin İstanbul'daki ilk Halvetî şeyhleri olmaları, tekkenin İstanbul'da bulunan Halvetî âsitâneleri içinde en kıdemlisi olarak telakki edilmesine

---

[1] Kol ve kurucusu için bk. Hulvî, *Lemezât*, ss. 445-452; Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, vr. 535a-536b; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 143; Nazmî, *Hediyye*, s. 207; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, ss. 29-31; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 162-163; Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk, İstanbul 1985, ss. 282-285 (Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih)*; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 144a-144b; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, ss. 32-34; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, ss. 78-79; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 208-109; Hocazâde, *Ziyâret*, ss. 15-17; M. Asım Çalıkoğlu, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi*, İstanbul 1960, ss. 12-23; Vahit Çabuk, "*Sümbüliye Tarikatı Şeyhleri Hakkında Manzûme*", *Millî Gençlik*, sy. 27 (Şubat 1978), ss. 6-10; Yazıcı, "*Halveti Şeyhleri*", ss. 97-104; Louis Massignon, "*Tarikat*", *MEBİA*, s. 15; Kissling, "*Halveti tarikatı II*", ss. 30-33; Ekrem Işın, "*Sünbülilik*", *DBİA*, c. VII, ss. 107-112; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 34-36); Nazif Velikâhyaoğlu, *Sümbüliyye Tarikatı ve Koca Mustafapaşa Külliyesi*, İstanbul 1999.

[2] Âsitâne, belirli bir tarikatın ya da tarîkat kolunun faaliyet gösterdiği merkez tekkelere verilen addır. XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu tabir, hemen hemen bütün tarîkatlar tarafından benimsenip kullanılmıştır. "Dergâh, hankâh, pişvây-ı tarikat-ı aliyye" gibi isimler de bu anlamda kullanılmışlardır. Âsitâneler genellikle bağlı bulundukları tarikat ya da tarîkat kolunun kurucusu olup pîr veya pîr-i sânî diye anılan zâtların türbelerini bünyelerinde barındırdıkları için "pîr-evi, makâm-ı pîr, huzur-u pîr, âsitâne-i pîr" olarak da tanımlanmışlardır. (Bk. Tanman, *İstanbul Tekkeleri* I/1, ss. 166-67; *OTDTS*, c. I, s. 94; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 161).

ve burada postnişîn olanların protokolde ön saflarda bulunmalarına sebebiyet vermiştir.[1]

XVII. yüzyıl sonuna kadar Sünbül Efendi Âsitânesi'nde postnişîn olan şeyhler sırasıyla şunlardır:[2]

Yemen'de medfun olan, Necmeddin Hasan Efendi (v. 1019/1610),

Adlî Hasan Efendi (v. 1026/1617),

Eyüplü Seyyid Mehmed Efendi (v. 1038/1628),

Necmeddin Hasan Efendi'nın büyük oğlu Seyyid Kerâmeddin Efendi (v. 1051/1641),

Necmeddin Hasan Efendi'nin küçük oğlu Seyyid Mehmed Alâaddin Efendi (v. 1091/1680),

Mehmed Alâaddin Efendi'nin oğlu, Seyyid Mehmed Nûreddin Efendi (v. 1160/1747).

aa) Necmeddin Hasan Yemenî

XVII. yüzyılın başında, Halvetiyye-i Sünbüliyye'nin merkez tekkesi olan Sünbül Efendi Âsitânesi'nde irşâd makâmında bulunan zât Necmeddin Hasan Efendi'dir. Bu zât Rumeli'nde, Alacahisar'da[3] doğmuştur.[4] Tam künyesi, Hasan b.

[1] Sünbül Efendi Tekkesi için bk. Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 62; Hulvî, *Lemezât*, s. 433; Mü'minzâde Ahmed Hasîb, "*Dergeh-nâme*", *Varia Turcica IX, Turkische Miszellen*, haz.: Günay Kut-Turgut Kut, İstanbul 1987, s. 218 (Kut, *Dergeh-nâme*); Ayvansarâyî, *Hadîka*, ss. 161-163; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, ss. 282-285; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 2; Tabîbzâde, *Meşâyih*, ss. 7,8; Semavi Eyice, "*İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Câmii ve Osmanlı Türk Mimarisindeki Yeri*", *TD*, V/89 (1953), ss. 153-182; Yazıcı, "*Halveti Şeyhleri*", ss. 97-104; Çetin, "*Tekkeler*", s. 586; Kissling, "*Halveti tarikatı III*", ss. 30-33; Necdet İşli, *İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları*, ts, ss. 79-80; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 287; *Fatih Câmileri*, ss. 205-207, 238, 285; Özdamar, *Dergâhlar*, ss. 137-38; Ekrem Işın, "*Sünbülilik*", *DBİA*, c. VII, ss. 107-112; M. Baha Tanman, "*Sünbül Efendi Tekkesi*", *DBİA*, c. VII, ss. 105-107; M. Serhan Tayşi, "*Sünbül Efendi*", *SGAD*, c. VIII, ss. 41-45; Velikâhyaoğlu, *a.g.e.*, ss. 123-173.

[2] Müstakimzâde, *Mecelle*, vr. 460b; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 30; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 145b; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 7; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 209 (Sâdık Vicdânî, Hasan Necmeddin Efendi'den sonra posta Şeyh Alâaddin Avnullah Efendi'nin geçtiğini kaydetmektedir.); Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 267; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 137; Tanman, *a.g.m.*, s. 106.

[3] *Alacahisar*, Yugoslavya'nın Sırbistan bölgesindeki Kruşevac şehrinin Osmanlılar zamanındaki adıdır. Önemli stratejik yeri sebebiyle, bir sancak sayılarak Rumeli eyâletine bağlandı. Sancağın merkezi olan Alacahisar ise bir Osmanlı ileri karakolu olarak gelişme gösterdi ve Türkler'le iskân edildi. Bk. Feridun Emecen, "*Alacahisar*", *DİA*, c. II, ss. 314-5.

[4] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 599; Hulvî, *Lemezât*, s. 491; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Hülâsatü'l-Hediyye*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 1082, vr. 63b (Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*); *Tevfik Tezkiresi*, vr. 23b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, s. 163; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 284.

Mehmed b. Bahadır Bey'dir.[1] Babası Sofyalı Bâlî Efendi'nin halifelerinden Şeyh Mehmed Efendi'dir.[2]

Necmeddin Hasan Efendi, çocukluk yıllarını memleketinde geçirdikten ve ilk tahsiline burada başladıktan bir müddet sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Mirahor Tekkesi'nde ikâmet ederek şer'î ilimleri tahsil etmiştir.[3] İstanbul'a geliş tarihinin Atâyî'nin *Zeyl*'indeki ifâdeler ve *Tevfik Tezkiresi*'ndeki "Süleyman Han'ın devletinin âhirinde İstanbul'a gelip... İlim tahsîliyle meşgul oldu"[4] ibaresinden yola çıkarak 1560'lı yıllar olduğu anlaşılmaktadır. Tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhulislâm ve Müftîlenâm olan Mevlânâ Şeyhî Efendi'nin mülâzımı[5] olmuştur. Fakat bu halde iken ilmiyye mesleğini terk ederek, tasavvufa meyletmiş ve Gülşenî şeyhlerinden Hasan Zarîfî Efendi'ye intisap etmiştir.[6] Henüz tekmîl-i tarîkat etmeden şeyhinin vefat etmesi üzerine Sünbülî şeyhlerinden Koca Mustafa Paşa Âsitânesi Postnişîni Yakub Efendi (v. 979/1571)'nin[7] hizmetine girerek onun yanında sülûkunu tamamlamıştır.[8]

Yakub Efendi kendisine hilâfet verip, ridâsını kendi eliyle omuzuna koyup dua ettikten sonra, "inşâallah, makâmımıza sen geçeceksin. Hele şimdi var, Samaku[9] vilâyetinde sizin için yapılan zâviyede o diyâr halkını irşâdla hizmet gör" diyerek irşâdla görevlendirmiştir. Şeyhinin vefatına kadar burada irşâd faaliyetlerini sürdürmüş, vefatı yaklaştığında ise yanına gelip vefatında hazır bulunmuş, lakin posta oturmak nasip olmamıştır. Şeyhi Yakub Efendi'nin oğlu Sinân Çelebi, Şeyhülislam ve ulemâ meclisinin kararı ile posta oturmuş, Necmeddin Hasan Efendi de teberrüken Sinân Çelebi'nin elini tutup, onun izni ile Mısır'a gitmiştir. Orada riyâzet ve mücâhedelerle uğraşırken, "Şeyhü'l-Harem"[10] olan Sinân Çelebi, babasının

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 129.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvi, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[5] *Mülâzım*, medrese tahsilini bitirip "icâzet" alanlar, müderris veya kadı olmak için, "matlab" denilen deftere kayıtlarını yaptırıp, kazaskerin belli günlerdeki meclislerine devam ederlerdi. Bir nevi asistanlık olan bu durum yedi sene sürerdi. Bk. *OTDTS*, c. II, s. 612; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 45.

[6] Atâyî, *a.g.e.*, s. 599; Hulvî, *a.g.e.*, s. 492; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 63b; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[7] Atâyî, Yâkub Efendi'nin vefatını 977/1569 olarak vermektedir. Hakkında bilgi için bk. Hulvî, *Lemezât*, ss. 477-481; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 52-3

[8] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[9] *Samaku*, Osmanlı döneminde Bulgaristan'ın Sofya Sancağı'nda ve Sofya'nın 45 km. güney doğusunda, İsker nehri üzerinde kaza merkezi bir kasaba idi. (Şemseddin Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. IV, s. 2965).

[10] *Şeyhü'l-Harem*, Mekke-i Mükerreme ya da Medine-i Münevvere'de halife tarafından memur edilen kimsedir. (*OTDTS*, c. III, s. 347).

vasiyeti gereği, postu başka kimseye emanet etmeyip Necmeddin Hasan Efendi'ye vermek için haber göndermiştir. Hasan Efendi bu görevi kabul etmeme doğrultusunda istiğnâ gösterince de bizzat kendisi Mısır'a gitmiş, "Câmi'ü'l-Ezher"de kendisini "halvet" halinde bularak, görevi kabul etmesini rica ile buna ikna etmiştir.[1]

Necmeddin Hasan Efendi'nin Sünbül Efendi Tekkesi'ne postnişîn olduğu târih Sinân Çelebi'nin "Şeyhü'l-Harem" olarak görevlendirildiği 985/1577 yılıdır.[2] Bu târihten vefat ettiği 1019/1610 senesine kadar tam otuz dört yıl adı geçen tekkede irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.[3]

Âlim, sünnet-i seniyye ve şerîat'ın ahkâmına sıkı sıkıya bağlı, vaazları tesirli, ibâdet ve riyâzete çok düşkün kâmil bir zât idi.[4] Başkaları onun mücâhedesine tâkat getiremezdi.[5] Hulvî Efendi *Lemezât*'ında, Zâkirbaşı Yahyâ Dede'den naklen, onun "erba'în"de[6] beş günde bir iftâr ettiğini, her gece bin rekat namaz kıldığını, dervişlerinin bir çoğu bu sıkı riyâzete dayanamayıp, bu zevk ve safâ ile Hakk'ın rahmetine vâsıl olduğunu anlatmaktadır. Kezâ mübârek gecelerde bin rekat namaz kıldığı da belirtilmektedir.[7]

Bir defasında Mevlid Kandili'nde Koca Mustafa Paşa Câmii minâresinde "kandil" yaktırmıştır. Bu durum o esnâda "Yenikapı" civârında annesi Vâlide Sultan Sarayı'nda bulunmakta olan Sultan III. Murad'ın dikkatini çekmiş ve sebebini öğrenmek için hizmetkârlarını yollamıştır. Şeyh'den gelen; "Resûl-ü Ekrem (s.a.v.)'in doğum gecesi olan 12 Rebîülevvel gecesidir. Onu ihyâ etmek ve şenlendirmek için kandil yaktırdık" şeklindeki cevâbdan hoşnud olup, bundan böyle bütün İstanbul Câmileri'nde kandîl yakılmasının usûl ittihaz edilmesini emretmiştir. O gece bütün câmi minâre ve şerefelerine kandiller asılıp ihyâ edilmiş zamânımıza

---

[1] Hulvî, *Lemezât*, s. 493. Krş. Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 599; Necmeddin Hasan Efendi, *Silsilenâme-i Tarikat-ı Halvetiyye ve Sünbüliyye*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1761, vr. 41b.

[2] Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 7; Kissling, "*Halveti Tarikatı III*", s. 33.

[3] Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer. Ayvansarâyî'nin *Mecmuâ-i Tevârih* adlı eserinde kaydettiği "Koca Mustafa Paşa'da Şeyh Olanları Beyân Eden" bir manzûmede Sinân Efendi'nin dört yıl (s. 283), Necmeddin Hasan Efendi'nin ise otuz altı yıl (s. 284) şeyhlik yaptığını belirtir.

[4] Sarı Abdullah Efendi, *Cemheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 858, vr. 132a

[5] Sarı Abdullah Efendi, *a.g.e.*, aynı yer; a.mlf., *Semerât*, s. 144.

[6] *Erbaîn*, tarikat müntesiplerinin kalbin tasfiyesi maksadıyla, çile çekmek, nefsi ezmek için kırk gün halvete çekilmeleri manâsında kullanılır bir tabirdir. Bu süre zarfında zaruret olmadıkça konuşulmaz, uyunmaz. Daima zikir ve tefekkür ile meşgul olunur. Bu süreyi başarıyla tamamlayan erbaîn ve çile çıkarmış olur. (*OTDTS*, c. I, s. 542; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 162). Erbaînin incelikleri ve âdâbı ile ilgili bk. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, terc. Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul 1989, ss. 263-286).

[7] Hulvî, *a.g.e.*, s. 494, 498.

kadar devam eden bu âdet böylece başlatılmıştır.[1] Necmeddin lakabı da kendisine bu sebepten dolayı verilmiştir.[2]

Bu noktaya bir itiraz kaydı koyan Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi, şifâhî nakillerin III. Murad devrinde kandil yakıldığını işâret ettiğini, ancak bu kayıtlardan bir asır önce hukuken ve fiilen keyfiyetin tahakkuk ettiğini ve Ramazanlarda minarelerde kandil yakılması tahsisatının olduğunu söylemektedirler.[3] Buradan anlaşıldığına göre, daha önce vakfiyedeki kandil yakılması için tahsisat ayrılması Ramazan Ayı'na has bir uygulamadır. Necmeddin Hasan Efendi ise, Peygamberimiz'in doğum günü olan Mevlid gecelerinde kandil yakılması âdetini başlatmıştır. Bu durumu beğenip tasvip eden III. Murad da, çıkardığı irade-i seniyye ile bu adeti ülke geneline yaymıştır.[4]

Necmeddin Hasan Efendi, Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi'ne diğer bir çok meşâyih ile birlikte katılmıştır.[5]

Enbiyâ ve evliyânın türbe ve kabirlerini ziyâret etmekten çok hoşlandığı için "Burc-i Evliyâ" diye bilinen Bağdat'a iki defa gitmiştir. İlk ziyaret Eğri Seferi'ne bir şükrâne olarak gerçekleştirilmiştir.[6] İkinci defa Bağdat'a ve oradan da hacca gitmek niyetiyle 1018/1609 senesinde İstanbul'dan ayrılacağı sırada, Sultan I. Ahmed, Sultan Ahmed Câmii'nin temelini atmak istemiş, bu sebeple de Şeyh Efendi'nin açılış duasını yapmasını ricâ etmiştir. Necmeddin Hasan Efendi törende hazır olup, hayır dualarda bulunduktan sonra buradan ayrılırken Dârüssaâde Ağası kendisine; "Sultânım! Saâdetlü Pâdişâhım hazretleri: "Gitmeseydi olmaz mıydı? Zâten bir defâ Bağdat'ı ziyâret etmişler. Bu seyahati tehir etseler memnûn olurduk" diye buyurduklarını" söylediğinde, o da: "Ağa, memur olduğumuz vazîfeyi terk edenlerden değiliz. Memur mazûrdur. Bizi bağışlasınlar, mazûr tutsunlar" diyerek, hemen o gün bir sandalla Üsküdar'a geçip Bağdat'a doğru yola çıkmıştır.[7] Bağdat'ta imâmların türbeleri ile evliyâ kabirlerini ziyâretten sonra, yola devam ederek hacca gitmiştir. Hac vazîfesini îfâdan sonra da Veysel Karânî'yi ziyaret gayesiyle Yemen'e gitmiş orada Şeyh Ebûbekir Tayyibârî isminde bir zât ile görüşmüştür. Tek-

---

[1] Hulvî, *a.g.e.*, s. 498. Ayrıca bk. Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 163; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 129. Ayvansarâyî, bu pâdişahın Sultan I. Ahmed olduğunu kaydeder.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 63b.

[3] Ö. Lütfi Barkan, E. Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970, s. 368.

[4] Velikâhyaoğlu, *a.g.e.*, s. 202.

[5] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 63b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I-II, s. 284.

[6] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Hulvî, *Lemezât*, s. 498.

rar dönmeye ömrü vefa etmeyerek, burada "Yirîm" diye anılan yerde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.[1]

Vefatı 12 Rebîülevvel 1019/5 Haziran 1610 târihinde bir Mevlîd-i Şerîf gecesinde vâki olmuş,[2] mürîdlerinden Hulvî Efendi şu târihi düşmüştür:

"Hulviyâ de fevtine târih sen,

Azm-i ukbâ etti Necmeddin Hasan".

Belâgat ve tefsir ilminde zamanının zirvelerinden olan Necmeddin Hasan Efendi, tesirli bir vâiz, âbid, zâhid ve mücâhid bir kimsedir.[3] *Silsilenâme-i Tarikat-ı Halvetiyye ve Sünbüliyye* isimli bir risâle kaleme almıştır.[4]

Çok sayıda çocuğa sâhip olan Necmeddin Hasan Efendi, vefat ettiğinde bunların on dokuz tanesi hayatta bulunmaktaydı.[5]

Necmeddin Hasan Efendi dört tane yetişkin halîfe bırakmıştır. Bunlar; Veliyyüddin Efendi (v. 1023/1614-15),[6] Hasan Dede (v. 1020/1611-12),[7] İbrahim Medenî (v. 1010/1601-602)[8] ve Sünbül Efendi Âsitânesi'nde yerine postnişîn olan Şeyh Hasan Adlî Efendi (v. 1026/1614)'dir.[9]

Şabânî Âsitânesi şeyhi Ömer Fuâdî'nin mürşidi olan Abdülbâkî Efendi'nin oğlu, Mehmed Çelebi de Necmeddin Hasan Efendi'nin halîfelerindendir. Mehmed Çelebi, babasının emriyle İstanbul'a gelip Sünbülî şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'ye intisap etmiş ve bir müddet sonra hilâfet almıştır.[10] Hilâfet aldıktan sonra nerelerde vazîfeler yaptığı şimdilik malûmumuz değildir.

---

[1] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 600; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü'l-Bidâye*, vr. 132a; a.mlf., *Semerât*, s. 144; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. *Tevfik Tezkiresi*'nde bu yere, galat-ı meşhûr olarak "İrem" denildiğini, doğrusunun ise "Zâtü'l-İdem" (vr. 23b). Tabîbzâde ise bu yerin Rüyem olduğunu kaydetmektedirler (Meşâyih, s. 7). Necmeddin Hasan Efendi hacca gittiğinde yerine vekâleten pirdaşı olan Bursalı Şühûdî Mehmed Efendi (v. 1021/1612)'yi görevlendirmiştir. (Atâyî, *a.g.e.*, s. 601). Şühûdî Efendi hakkında bilgi için bk. Sâdettin Eğri, *"Bursalı Şeyh Mehmed Şuhûdî ve Levami'u'l-Eşvâk Adlı Eseri"*, *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 2 (Aralık 1999), ss. 71-82.

[2] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 600; Hulvî, *a.g.e.*, s. 499; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, s. 600.

[4] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1761 (36a-41b); İstanbul Belediye Ktp., OEY, nr. 116 (vr. 46b-57b); Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi, nr. 1398 (vr. 20-26).

[5] Sarı Abdullah, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Merkez Efendi Tekkesi'nde şeyhlik yapmıştır. İleride bahsedilecektir.

[7] Amasya'da irşad hizmetlerinde bulunmuştur. İleride bahsedilecektir.

[8] Bk. Hulvî, *a.g.e.*, ss. 505-6.

[9] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 7.

ab) Hasan Adlî Efendi

İsmi, Hasan b. Mehmed b. Ali, lakabı Adlullah, künyesi Ebü'l-Mütevekkil, mahlası ise Adlî'dir.[1] İştibli'dir.[2] Babası Mehmed b. Ali, Sofyalı Bâli Efendi'den tarîkat eğitimi almış, imamlık yapan zâhid bir insandır. Hasan Efendi de babasının imamlık yaptığı bu dönemde[3] İştib'de doğmuştur. Bilâhare ilim tahsili için İstanbul'a gelerek, Taşköprîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi'den icâzet almıştır. Daha sonra tasavvufa meylederek, medrese ve ilmiyye mesleğinden ayrılmış ve Necmeddin Hasan Efendi'ye intisâb etmiştir. Sülûkunu tamamlayarak Ferruh Kethüdâ Tekkesi'ne şeyh tayin edilmiştir. Bir müddet bu vazîfede bulunduktan sonra, feragat ederek, irşâd faaliyetlerinde bulunmak için Rumeli'ne gitmiştir.[4]

Yanya'da Yakub Efendi Zâviyesi'nde bir müddet kaldıktan sonra Siroz'a geçmiştir.[5] Siroz'a vardığında, dostları, dervişleri ve sevenleri bir araya gelip, kendisine bir zâviye bina etmiş, o da bu zâviyede halkı irşâd etmeye başlamıştır. Çevrede, kısa zamanda adına zâviyeler açılmış, o da yetiştirdiği talebelerini yöre halkını irşâd etmeleri için buralara göndermiştir.[6]

Necmeddin Hasan Efendi'nin vefat haberi duyulup halk arasında yayılınca, onun ileri gelen dervişleri bir araya gelerek Şeyhülislam Hocazâde Mehmed Efendi'den tekkeye şeyh olarak Hasan Adlî Efendi'yi getirmesini rica etmişler, Şeyhülislam, Pâdişah'ın emir ve fermânıyla kendisini çağırmış, bunun üzerine Adlî Efendi de Sünbül Efendi Âsitânesi'ne gelerek, irşâd vazîfesini üstlenmiştir.[7] Adı geçen tekkede yedi sene bu vazîfede bulunarak, "*rızâ-ı pâk*" ve "*mübeşşerü'l-cennet*"

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 284. Ayvansarâyî, *Hadîka*'sında (c.I, s. 163) "Alâaddin Avnullah Hasan Adlî" olarak vermektedir.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, s. 606; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi*, İÜ Ktp., TY. nr. 2464, s. 17; a.mlf., *Hadîka*, c.I, s. 163; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 131; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 284.

[3] Mehmed Eyyûbî, *Tezkire-i Ûlâ*, İÜ Ktp., İbnülemin M. Kemal İnal Koleksiyonu, nr. 2956, s. 12.

[4] Hulvi, *Lemezât*, s. 507; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer. Ayrıca bk. Atâyî, *a.g.e.*, s. 606; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi*, s. 17.

[5] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Hulvî, *a.g.e.*, s. 508; Krş. Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayrıca bk. Sarı Abdullah, *Semerât*, s. 144; Müstakimzâde, *Mecelle*, vr. 460b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s 164; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 7.

terkiplerinin karşılığı olan[1] 1026/1617 senesi Zilkâde'sinde vefat etmiş,[2] adı geçen âsitânenin avlusundaki türbeye defnedilmiştir.[3]

Adlî Efendi, sâhib-i terk, meczûb meşrep ve cömert bir kişiliğe sâhiptir.[4] Ömrünün büyük bir kısmını halvetlerle geçirmiştir. Gerek yazı gerekse şiir hususunda zamanının ileri gelenlerindendir. Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'nin "*Şâh ü Gedâ*" adlı eserine "*Âhirkâr*"[5] isimli manzum bir nazîre yazmıştır.[6] Ayrıca mürettep bir *Dîvân*'ı,[7] belli başlı tasavvufî terimleri nazmen anlattığı *Dürr-i Nâzım*[8] isminde bir risâlesi ve *Silsilenâme*'si[9] vardır. Güftelerinin bir kısmı bestelenmiştir.[10]

Hasan Adlî Efendi'nin halîfelerinden birisi Safiyyüddin Çelebi'dir. Bu zât Ahsen Hasan Efendi isminde bir zâtın oğludur. Babasının vefatından sonra, Hasan Adlî Efendi'ye intisap ederek, ondan hilâfet almıştır. Hulvî Efendi'nin *Lemezât*'ına göre tarîkat, şerîat ve hakîkatte, zamanının kâmillerinin seçkinlerindendi.[11]

ac) Seyyid Mehmed Eyyûbî Efendi

Babası aslen Antalyalı olan Mehmed Efendi, Eyüb'de doğduğu için "Eyyûbî" mahlasıyla anılmıştır. Babası, Eyüb Şah Sultan Zâviyesi'nde medfun olup, uzun müddet Eyüb türbedârlığında bulunan Hz. Ebûbekir (r.a.) soyundan Abdülhâlık Çelebi'dir.[12] İslâmî ilimleri dönemin ileri gelen hocalarından tahsil ederek Molla

---

[1] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 118; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 285.

[2] Hulvî, *a.g.e.*, s. 509; Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü'l-Bidâye*, vr. 132b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; a.mlf., *Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi*, s. 17; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer. (Atâyî, vefatını Şevvâl'in sonu olarak vermektedir. (s. 606)).

[3] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Sarı Abdullah, *a.g.e.*, s. 144; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer. (Hüseyin Vassâf da haklı olarak, "*Hadîkatü'l-Cevâmi'* müşârün ileyhin hac avdetinde Medine-i Münevvere'de vefat eylediğini ... 1009'da rihletini yazıyorsa da bunda bir yanlışlık olsa gerekdir. Târih de tevâfuk etmiyor" demektedir. (c. III, s. 285), Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi*'de (s. 17) verdiği bilgiler de bu görüşü doğrulamaktadır).

[4] Sarı Abdullah, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] *Âhirkâr*, ebced hesâbıyla kitabın yazılış târihi olan 1022/1613 târihini göstermektedir. Bu eserin asıl ismini Bursalı ve Hüseyin Vassâf "*Terğîbât*" olarak (*Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 118, *Sefîne*, c. III, s. 284) vermektedir.

[6] Hulvî, *Lemezât*, s. 508; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. (Nüshalarının bulunduğu yerler: Tercüman Gazetesi Ktp., nr. 334 (50 vr.); İstanbul Bel. Ktp., Osman Ergin Yzm., nr. 947 (vr. 27b-28); Aynı Ktp., nr. 689 (65 vr.); Sül. Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 202 (7 vr.)).

[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. (İstanbul Bel. Ktp., Muallim Cevdet, nr. 416 (1-18)).

[8] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3874 (51 vr.).

[9] Âtıf Efendi Ktp., Âtıf Efendi, nr. 1398 (vr. 17-18).

[10] Ayvansarâyî, *Vefeyât-Hadîkatü'l-Cevâmi*, s. 17.

[11] Hulvî, *a.g.e.*, ss. 615-16.

[12] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 36; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 28; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 286.

Ahmed Ensârî'ye mülâzım olmuştur. Daha sonra Necmeddin Hasan Efendi'ye intisâb ederek tasavvuf yoluna girmiş ve sülûka başlamıştır. Bir ara cezbe hali gâlip geldiğinden Rumeli'ne gitmiştir. Bir müddet sonra buradan dönmüş ve Hacı Evhad Tekkesi'nde şeyh olan Şeyh Bâkîzâde Mehmed Çelebi'nin sıla ziyareti yapmaya niyet etmesi üzerine kendi rızasıyla ferâgat etmesi ile bu tekkede hizmet etmeye başlamıştır.

Hacı Evhad Tekkesi, Fatih, Yedikule'de süru tâkiben, Sünbül Efendi semtine ulaşan yolun girişinde, Hacı Evhadüddin Mahallesi, Kasab Ustası Sokağı'nda bulunmaktadır. Hacı Evhadüddin el-Halvetî es-Sünbülî, 983/1575-76 târihinde, Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Câmi avlusunda yer almaktaydı.[1]

Mehmed Eyyûbî Efendi, Necmeddin Hasan Efendi'nin vefatı üzerine Adlî Hasan Efendi'ye biatını tazelemiş, bir çok erbaîn çıkararak sülûkunu tamamlamış ve hilâfetini de yenilemiştir. Sonra Balat'da bulunan Ferruh Kethüdâ Tekkesi'ne şeyh olmuştur.[2]

Ferruh Kethüdâ Tekkesi, Balat Tekkesi ve Vahyî Efendi Tekkesi olarak da bilinir. Fâtih, Balat semtinde Molla Aşkî Mahallesi, Kahkaha Sokağı'nda Balat Câmii yanında yer almaktaydı. Kanûnî'nin Vezîriâzamı Semiz Ali Paşa'nın kethüdâsı Ferruh Ağa tarafından (970/1562-63) târihinde Mimar Sinan'a inşâ ettirilmiştir. Câmi, medrese, tekke, çeşme ve mahkemeden müteşekkil bir manzûme olan yapıdan bugün sadece câmi ve çeşme ayaktadır.[3]

Mehmed Efendi, Ferruh Kethüdâ Tekkesi'nde irşâd ile meşgul iken, Hasan Adlî Efendi'nin vefatı üzerine onun bağlıları ve halîfelerinin kendisine meyletmesiyle Sünbül Efendi Âsitânesi postnişînliğine geçerek irşâd hizmetlerini üstlenmiştir.[4] Burada on iki sene şeyhlik yapan Eyyûbî Efendi 1038/1628-29 senesinde hacca

[1] Bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 85; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 98; *Fâtih Câmileri*, s. 278; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 139. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 218; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 9; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4483; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihi Eserler)*" md., c. VII, s. 1214/79.

[2] Hulvî, *Lemezât*, s. 616; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 36.

[3] Bk. Saî Çelebi, Tezkiretü'l-Bünyân (Mimar Sinan'ın Kendi Ağzından Hayat ve Eserleri), haz. Sadık Erdem, İstanbul 1988, s. 34; Tabîbzâde, Meşâyih, s. 8; Ayvansarâyî, Mecmuâ-i Tevârih, ss. 98-99; Konyalı, Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, ss. 86-88; Fâtih Câmileri, s. 272; Özdamar, a.g.e., s. 107.

[4] Hulvî, *Lemezât*, s. 616; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 36.

gitmiş ve dönemeden Medine-i Münevvere'de vefat ederek[1] Bakî' Kabristanı'na defnedilmiştir.[2] Sevenlerinden birisi vefatına şu târihi düşmüştür:

"Mevtî târihi bir ziyâde ile

Ola rûhına rahmet-i yezdân".[3]

Babası Seyyid Abdülhâlık Efendi, Eyüb Sultan'da uzun müddet türbedarlık yaptığı için Eyüb türbedârı diye de bilinen Mehmed Efendi, önce Hacı Evhad Tekkesi,[4] sonra Ferruh Kethüdâ Tekkesi[5] ve son olarak da Sünbül Efendi Âsitânesi'nde şeyh olarak bulunarak üç ayrı tekkede dönüşümlü meşihat modeline dayalı postnişînlik görevini sürdürmüştür. Bu sûretle de, tarîkat içindeki kültürel dolaşımı başarıyla gerçekleştirmiş bir şahsiyettir.[6]

Âlim ve fâzıl bir kişi olan Mehmed Efendi'nin, *Risâletü'l-Esmâiyye, Risâletü't-Tahkîk fî Sülâleti's-Siddîk* isimli eserleriyle birlikte ilâhîlerini topladığı bir mecmûasının olduğu bildirilmektedir.[7] Nazif Velikâhyaoğlu tarafından *Risâle-i Ûlâ* isminde, şeyhinin tarîkata intisâbından şeyh oluncaya kadarki hayat hikâyesini anlattığı, bir eseri tespit edilmiştir.[8]

Eyyûbî Mehmed Efendi, kızını Necmeddin Hasan Efendi ile evlendirerek bu ilk şeyhini kendisine damat edinmiştir.[9] Vefatından sonra adı geçen tekkeye kendisinin torunu ve Necmeddin Hasan Efendi'nin oğlu olan Şeyh Seyyid Kerâmeddin Efendi postnişîn olmuştur.[10]

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 27. (Hüseyin Vassâf, bu zâtın vefatını Sâdık Vicdânî'ye dayanarak 1071/1660-61 olarak veriyor ve şu açıklamayı yapıyor: *"Bundan sonra postnişîn olan Kerâmeddin Efendi'nin 1071'den sonra irtihali vuku' bulmak lazım gelir. Halbuki âtîde tafsîl edileceği üzere 1051'dir. Şu halde Seyyid Mehmed Efendi'nin belki Adlî Efendi'den sonra bir müddet-i cüz'iyye burada seccâdenişîn olub bilâhere Kerâmeddin Efendi anı istihlâf etmiş olacaktır."* c. III, s. 286).

[2] Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 284; Vahit Çabuk, *"Sünbüliye Tarikatı Şeyhleri"*, s. 10.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 48; Özdamar, *Dergâhlar.*, s. 140.

[5] Özdamar, *a.g.e.*, s. 108.

[6] Ekrem Işın, *"Sünbülilik"*, *DBİA*, c. VII, s. 110.

[7] Bursalı, *a.g.e.*, s. 28; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 286.

[8] Velikâhyaoğlu, *a.g.e.*, s. 208-209. Risâle nüshasının, İÜ Ktp., İbnülemin Mahmud Kemal İnal Koleksiyonu, nr. 2956'da olduğu belirtilmektedir.

[9] Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Millet Ktp., AE, Şer'iyye, 1100, vr. 211b. M. Serhan Tayşi'nin hazırladığı *Lemezât*'ta yanlış olarak okunmuş ve *"Kendileri, Efendimiz Şeyh Necmeddin Hasan Efendi'nin dümâdlarıdır"* denilmiştir.

[10] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 36; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 284; Tabibzâde, *a.g.e.*, s.8.

ad) Seyyid Kerâmeddin Efendi

Seyyid Kerâmeddin Efendi, Necmeddin Hasan Efendi'nin büyük oğludur. 1013/1604-5 senesinde dünyaya gelmiş,[1] zamânın ulemâsından İslâmî ilimleri tahsil ettikten sonra Eyyûbî Mehmed Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir. Şeyhi ve aynı zamanda anne tarafından dedesi de olan Eyyûbî Mehmed Efendi'nin 1038/1628-29'da vefatı ile boşalan Sünbül Efendi Âsitânesi'ne postnişîn ve Câmii'ne vâiz olmuştur. Bu vazîfeyi on üç sene sürdürmüş ve "*hûrun maksûrât*"ın karşılığı olan 1051/1641-42 senesinde vefat ederek, âsitâne içinde bulunan Yakub Efendi'nin türbesine defnedilmiştir.[2]

Tıflî Çelebi vefatı için şu târihi söylemiştir:[3]

"*Açub târîh içün dest-i du'âyı*

Dedi Tıflî bihişt olsun makâmı".

Kerâmeddin Efendi, zâhir ve bâtın ilmini kendisinde birleştirmiş mecmau'l-bahreyn, çok kerâmet sahibi, sünnet-i seniyyenin ihyâsı husûsunda hayli titiz kâmil bir şahsiyet idi.[4] İlâhîlerinin olduğunu Ayvansarâyî kaydetmiştir.[5]

ae) Seyyid Alâaddin Efendi

Seyyid Alâaddin Efendi, Necmeddin Hasan Efendi'nin küçük oğludur. 1016/1607-8 senesinde dünyaya gelmiş, henüz üç yaşında iken babasını kaybetmiştir. İslâmî ilimleri tahsil ve sülûkunu annesi tarafından dedesi Eyyûbî Mehmed Efendi'den tekmîl ettikten sonra büyük kardeşi olan Kerâmeddin Efendi'nin 1051/1641-42'de vefatı ile boşalan Sünbül Efendi Âsitânesi'ne postnişîn olmuştur. 1062/1652 senesinde hacca gitmiştir. İrşâd vazîfesini adı geçen tekkede kırk sene sürdürmüş, 1091/1680 yılı Receb'inde vefat ederek,[6] âsitâne içinde Hasan Adlî Efendi'nin yanına defnedilmiştir.[7]

Seyyid Alâaddin Efendi'nin cenâze namazının, dönemin şeyhulislâmı Çatalcalı Ali Efendi tarafından kıldırıldığını Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efen-

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 144; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 287; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 8.

[2] *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 40a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 164; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 285; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Ekrem Işın, "*Sünbülilik*", *DBİA*, c. VII, s. 110.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] *Gös.yer.*

[5] Ayvansarâyî, *Vefeyât*, s. 18.

[6] Uşşâkizâde, *Zeyl*, s. 561; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 576; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 164; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 285; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 7. Hüseyin Vassâf, elliüç yaşında ve 1069/1659 târihinde vefat ettiğini söylemektedir. (*Sefîne*, c. III, s. 288).

[7] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

di'nin, cenâze namazı şeyhulislâmlar tarafından kıldırılmış olan ünlü on sekiz şeyhden bahsettiği *Meşâyihnâme-i İslâm* isimli eserinden öğreniyoruz.[1]

Vefatına Zeki Ali Efendi şu târihi söylemiştir:[2]

"*Geçdi kutb-ı Hakk Alâaddin Efendi Fâtiha*".

Re'fetî ise şu târihi söylemiştir:[3]

"*Alâaddin Efendi gitti Yâ Hû dedi devrâna*".

İyi bir vâiz, muhaddis, müfessir ve âbid bir zât olan Alâaddin Efendi'nin vefatı ile boşalan meşîhat makâmına onun küçük oğlu Seyyid Mehmed Nûreddin Efendi (v. 1160/1747) postnişîn olmuştur.[4] Şeyh İbrahim Nakşî es-Sünbülî (v. 1114/1702-3) ve Şeyh Kenzî Hasan Efendi (v. 1122/1710) önemli halîfelerindendir.[5]

Alâaddin Efendi'nin hilâfet verdiği önemli kimselerden birisi de La'lî Mehmed Fenâyî Efendi'dir. Bu zât, Kastamonulu'dur. Edirne'ye gelerek Gülşenî şeyhlerinden Mehmed Sırrı Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Bilâhare İstanbul'a gelerek Alâaddin Efendi'den de hilâfet almıştır. İrşâd faaliyetini Edirne'de sürdürmüş, 110 yaşlarında iken 1112/1700 Zilhicce'sinde vefat ederek, Gülşenî Âsitânesi'ne defnedilmiştir. Vefatına Kâmî Mehmed Efendi tarafından, "*meded kopdu nihâl-i Gülşeniden bir gül-i La'lî*" ifâdesi târih düşürülmüştür.[6] Gülşeniyye'nin Sezâiyye kolunun kurucusu Sezâyî Gülşenî'yi, Mehmed Fenâyî Efendi yetiştirerek hilâfet vermiştir.[7] "Fenâyî" mahlasıyla oluşturduğu şiirlerini bir *Dîvânçe*'de[8] toplamıştır. Bursalı Mehmed Tâhir, *Mesnevî*'nin baş taraflarına ârifâne şerh yazdığını ve bunun basıldığını kaydeder.[9] Ayrıca kütüphâne kayıtlarından *Duhan Risâlesi*[10] ile *Etvâr-ı Seb'a Tercümesi*[11] adında iki risâlesini tespit ettik.

Dönemin meşhur hattatlarından olan Hâfız Osman (v. 1110/1698) da Alâaddin Efendi'ye intisâb ederek mânevî eğitimini tamamlamıştır. İçinde bulun-

---

[1] Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 8b.

[2] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 561; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Krş. Süreyya, Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 489.

[4] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 562; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyyâ, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 285; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 8.

[5] Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, ss. 289-291.

[6] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 24b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 158.

[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 760 (vr. 95-101); aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2645 (vr. 1-11).

[9] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[10] Sül. Ktp., Es'ad Efendi nr. 3485 (31 vr.).

[11] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2749 (33-38 vr.); aynı Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2089 (4-11 vr.); İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 1494 (vr. 12b-18b).

duğu itibar ve şöhrete rağmen dâimâ dervişâne bir hayâtı tercih etmiş bir şahsiyettir.[1]

Sünbüliyye'nin merkezi olan Koca Mustafa Paşa Âsitânesi'nde, XVII. yüzyılda, meşîhat makâmını işgal etmiş bulunan zevât hakkında bu malûmâtı verdikten sonra şimdi de aynı kola mensup diğer tekkelerde irşâd makâmında bulunmuş olan şahsiyetler üzerinde duracağız.

Adı geçen asırda yetiştirdiği şeyhler ve temsil ettiği tekkelerle İstanbul'un en yaygın Halvetî kolunu Sünbüliyye oluşturmuştur. Bu kol, şehrin gündelik hayâtına iyice nüfuz etmiş, hem saray çevresinde hem de orta tabaka esnaf kesiminde büyük rağbet görmüştür.[2]

Sünbüliyye, bu yüzyılda İstanbul'da dokuz adet tekkede temsil edilmiştir. Bu tekkeler şunlardır: Sünbül Efendi Tekkesi, Ferruh Kethüdâ Tekkesi, Hacı Evhad Tekkesi, Merkez Efendi Tekkesi, Şah Sultan Tekkesi (Eyüb), Keşfî Câfer Efendi Tekkesi, Balçık Tekkesi, Yahyâzâde Tekkesi ve Sinan Erdebilî Tekkesi.[3]

Kânûnî'nin Vezîriâzamı Semiz Ali Paşa'nın Kethüdâsı Ferruh Ağa tarafından 970/1562-63 târihinde inşâ edilen Ferruh Kethüdâ Tekkesi'nin ilk postnişîni Şeyh Yakub Sünbülî Efendi'nin oğlu Şeyh Sinan Çelebi (v. 987/1579)'dir. Ondan sonra sırasıyla Adlî Hasan Efendi (v. 1026/1617), Eyyûbî Mehmed Efendi (v. 1038/1628-29)[4], Devezâde Mehmed Efendi (v. 1074/1663-64) Seyyid Hasan Nûrî Efendi (v. 1100/1688-89) ve Seyyid Mehmed Vahyî Efendi (v. 1130/1718) bu tekkede postnişîn olmuşlardır. Seyyid Mehmed Vahyî'nin vefatı bir sonraki yüzyılda vâki olduğu için bahis konusu yapmadan adı geçen tekkenin ve dönemin önemli şeyhlerinden olan Devezâde Mehmed Efendi ve Seyyid Hasan Nûrî Efendi'nin hayatlarını inceleyeceğiz.

a) Devezâde Mehmed Efendi

Devezâde lakabı ile bilinen Mehmed b. Muslihiddin el-Kastamonî, 1026/1616 senesinde Ferruh Kethüdâ Tekkesi'nde meşihatı bırakarak Sünbül Efendi Âsitânesi postnişînliğine atanan Eyyûbî Mehmed Efendi'nin yerine geçmiştir.[5] Bu tekkede kırk sekiz yıl irşâd hizmetinde bulunarak 1074/1663-64 yılında vefat etmiş ve Koca Mustafa Paşa Âsitânesi'nde Şeyh Efendi odası önünde defnedilmiştir.[6]

---

[1] Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999, s. 115.

[2] Işın, *a.g.m.*, s. 110.

[3] *a.g.m.*, s. 111.

[4] Bu iki şeyh son olarak Sünbül Efendi Âsitânesi'nde görev yapıp burada hizmet görürken vefat ettikleri için daha önce bahsedilmiştir.

[5] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 98; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 8; Işın, "*Sünbüllilik*", s. 110.

[6] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Işın, *a.g.m.*, s. 110; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 108.

ag) Seyyid Hasan Nûrî Efendi

Hasan Nûrî Efendi, Eyüb türbedârı diye bilinen Sünbül Efendi Âsitânesi şeyhi Eyyûbî Mehmed Efendi'nin oğludur.[1] 1029/1619-20 senesi Safer'inde doğmuştur.[2] İlim tahsiline kıraat ilminde şeyh olan İmâm-ı Sultânî Evliyâ Mehmed Efendi'den[3] başlamış uzun zaman kendisinden ve halîfesi Yusuf Efendi'den kıraat talim etmiştir. Daha sonra şer'î ilimleri devrin önemli müderrislerinden olan *Mülteka* şârihi Sinoplu Halil Efendi ve Dersiâm Sâlih Efendi'den ikmâl ederek müderris olmuştur.[4] Sünbül Efendi Tekkesi şeyhi Necmeddin Hasan Efendi, Nûrî Efendi'nin kız kardeşinin kocasıdır. Müderrislik mesleğini devam ettirmeyerek adı geçen tekkede bir hücrede inzivâ hayâtı yaşamış ve aynı zamanda yeğeni olan Kerâmeddin Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir.[5] 1074/1663-64'de Devezâde Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan Balat Ferruh Kethüdâ Tekkesi meşîhatını üstlenerek yirmi yedi sene bu vazîfede bulunmuştur.[6] Aynı zamanda tekkenin civârındaki câmide vaaz ve nasîhatla birlikte isteyenlere İslâmî ilimleri okutmuştur.[7]

Ebced hesâbıyla "*mâ'nî*" karşılığı olan 21 Muharrem 1100/16 Kasım 1688 târihinde yetmiş bir yaşında iken vefat etmiş,[8] ertesi gün öğle namazını mütekâkip Fâtih Sultan Mehmed Câmii'nde kılınan cenâze namazından sonra,[9] Eyüb'de Yâ Vedûd Tekkesi'nde defnedilmiştir.[10] Kendisinden sonra tekkenin şeyhliğini oğlu ve halîfesi, aynı zamanda şâir de olan Seyyid Mehmed Vahyî Efendi üstlenmiştir.[11] Mustafa, Hüseyin ve Muhammed isminde başka çocukları da olmuş, Mustafa küçük yaşta vebâ salgınına yakalanarak hayâtını kaybetmiştir.[12]

---

[1] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 36; Nuran Altuner, *Safâyi ve Tezkiresi*, c. I-II-III, İ-ÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1989, s. 868 (*Safâyî Tezkiresi*); Mirzâzâde Sâlim Mehmed Emin, *Tezkire*, Sül. Ktp., Lala İsmail, nr. 317, vr. 291b (*Sâlim Tezkiresi*); Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 142; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, "*Nun*" md., s. 4406.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer; Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. V, s. 4618.

[3] Bk. Üşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 45; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 765 (Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*).

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 37; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 58b; Süreyyâ, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 869; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 291b.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. Krş. *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer.

[8] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 59a; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâmî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyi, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *Meşâyih*, aynı yer; Tuman, *a.g.e.* aynı yer; Işın, "*Sünbülilik*", s. 110; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 108. Krş. *Safâyî Tezkiresi*, s. 869.

[9] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 37.

[10] Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tuman, *a.g.e.*, aynı yer.

[11] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, 37, 432; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 99; Tabîbzâde, *Meşâyih.*, s. 8; Özdamar, *a.g.e.*, s. 108

[12] Orhan Şaik Gökyay, "*Sohbetnâme*", *Tarih ve Toplum*, c. III (1985), s. 134.

Mehmed Vahyî Efendi, adı geçen tekkenin şeyhliği yanında, câmiinde de vâizlik yapmıştır. 1125/1713 senesinde Tophane'de bulunan Kılıç Ali Paşa Câmii'ne, 1127/1715'de Eyüb Sultan Câmii, 1128/1716'da da Sultan Selim Câmii vâizliğine getirilmiştir. Bu hal üzere şeyhlik ve vâizlik hizmetlerini yürütürken 21 Şaban 1130/20 Temmuz 1718 târihinde vefat etmiş, Fâtih Sultan Mehmed Câmii'nde cenâze namazı kılındıktan sonra babasının yanına defnedilmiştir. "Vahyî" mahlasıyla yazdığı ilâhîlerini bir *Dîvân*'da toplamıştır.[1] Sivâsî meşâyihından Muhammed Nazmî Efendi'nin kızı ile evlenmiş ve iki çocukları olmuştur.[2]

Balat şeyhi diye şöhret olan Hasan Nûrî Efendi, "Nûrî" mahlası ile şiir ve ilâhîler yazmıştır.[3] Ayrıca 1071-1075/1661-1665 târihlerini içine alan günlüklerinden oluşan ve *Sohbetnâme* ismini verdiği bir eseri vardır.[4]

ağ) Veliyyüddin Efendi

Sünbülî Âsitânesi şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'nin yetiştirip hilâfet verdiği önemli halîfelerinden birisi Şeyh Veliyyüddin Efendi'dir. Bu zât Merkez Efendi Tekkesi'nde postnişînlik yapmıştır.

İstanbul'un en önemli tarîkat merkezlerinden biri olan Merkez Efendi Tekkesi, Sünbüliyye'nin mensuplarından "Merkez Efendi" lakaplı Şeyh Musa Muslihiddin Efendi tarafından Zeytinburnu İlçesi'nde kendi adıyla anılan mahallede yaptırılmıştır.[5] Bu tekke bağlı bulunduğu Sünbül Efendi Âsitânesi'nden sonra en önemli ikinci merkez olmuştur.[6] Etüd ettiğimiz asırda mezkûr tekkenin postnişînliğine Veliyyüddin Efendi'den sonra, Seyyid el-Hâc Abdullah Efendi (v. 1069/1658-59), Şeyh Seyyid Nesimî Efendi (v. 1095/1684) ve Şeyh Seyyid Ahmed Efendi (v. 1128/1716) geçmiştir.[7]

Veliyyüddin Efendi, Aydın ili "Saruhan" sancağı yörüklerindendir. Burada doğmuş, ilim tahsili için İstanbul'a gelerek devrin önemli âlimlerinden İslâmî ilimleri okumuştur. Tasavvufî eğitimine Ezelîzâde Efendi'de başlamış ve onun halîfesi

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 432; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 60b.

[3] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 37; *Safâyî Tezkiresi*, ss. 868-69; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 291b; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 59a; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Yazma olarak iki cilt halinde olan bu eserin (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine Kıt., nr. 1426, 1418) tanıtımı için bk. Gökyay, "*Sohbetnâme*", ss. 128-136; Cemal Kafadar, "*Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature*", *Studia İslamica*, LXIX (1989), ss. 124-128.

[5] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 230-232; M. Baha Tanman, "*Merkez Efendi Külliyesi*", *DBİA*, c. V, İstanbul 1994, ss. 396-97. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 220, 234; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 15; Çetin, "*Tekkeler*", s. 267; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4483; *MEBİA*, c. VII, s. 1214/79; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204.

[6] Tanman, *a.g.m.*, s. 397.

[7] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 9.

Vişnc Efendi'dc devam etmiştir. Vişnc Efendi vasıtasıyla sülûkunu tamamlayınca kendisine hilâfet verilmiş ve Hacı Evhad Zâviyesi'ne şeyh tayin edilmiştir. Bir ara bu görevinden ayrılarak küçük kardeşi olan ve "Küçük Molla" ismiyle tanınan Şam Mollası ile bulunmuştur. Burada çeşitli ilimleri okumaya devam etmiş, halktan uzun süre ayrı kalarak halvet ve uzlet hayâtı yaşamıştır.[1] Daha sonra tekrar İstanbul'a dönerek Necmeddin Hasan Efendi'ye intisap etmiş ondan da hilâfet alarak Merkez Efendi Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Şeyhi ile birlikte hacca oradan da Yemen'e gitmiş şeyhinin vefatını müteakip bir müddet burada kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.[2] Fâtih[3] ve Beyazıt Câmii'nde vâizlik ve müfessirlik görevlerinde de bulunmuş olan Veliyyüddin Efendi, 1023/1614 senesinde vefat ederek[4] Silivrikapı civarındaki "Halvetî Dervişleri Kabristanı"na defnedilmiştir.[5]

Hulvî Efendi'ye göre ilimde devrinin seçkinlerinden olan Veliyyüddin Efendi vecd ü hâl sâhibi, paraya ve mala hiç değer vermeyen bir zât idi.[6]

ah) Bostan Efendi

İstanbul'da Sünbülî şeyhlerine hizmet mahalli olmuş tekkelerden birisi de Şah Sultan Tekkesi'dir. Mezkûr tekkenin bânîsi Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Şah Sultan'dır. Haliç kıyısında bulunan, sonraları "Hançerli Sultan Sarayı" olarak meşhur olan Şah Sultan Sarayı'nın bahçesinde 1533'ten veya 1537'den az sonra inşâ ettirilmiştir. Şah Sultan bu tekkeyi, Merkez Efendi lakaplı Muslihiddin Musa Efendi (v. 959/1552) için yaptırmış, ancak Merkez Efendi posta oturmayarak tekkenin meşihatına halîfesi Gömleksiz Şeyh Mehmed Efendi'yi (v. 951/1544) getirmiştir.[7] Eyüp İlçesi, Merkez Mahallesi'nde Bahariye kıyısında, Silahtarağa Caddesi ile haliç kıyısı üzerinde yer alan bu tekkenin câmi-tevhidhâne kısmı bugün câmi olarak kullanılmaktadır.[8] Târihi boyunca Halvetiyye'nin Sünbüliyye kolu tarafından hizmet mahalli olarak kullanılmış olan bu tekkenin XVII. yüzyılda meşîhat makâmını işgal etmiş olan şeyhler sırasıyla, Şeyh Bostan Efendi, Şeyh Ahmed Adîmî Efendi ve Şeyh İsmail Efendi'lerdir.

---

[1] Hulvî, *Lemezât*, s. 501. Ayrıca bk. Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 62.

[2] Hulvî, *a.g.e.*, s. 502.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] *Göst.yer.*; *Hulvî*, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 256-258; Tabîbzâde, *Meşâyih*, ss. 19-20; Emel Esin, "*Merkez Efendi ile Şâh Sultan Hakkında Bir Hâşiye*", *TM*, c. XIX, (1977-79), İstanbul 1980, s. 77; Tanman, "*Şah Sultan Câmii ve Tekkesi*", *DBİA*, c. VII, ss. 125-127; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 37. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 11; Çetin, "*Tekkeler*", s. 587; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4484; *MEBİA*, c. VII, s. 1214/79; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 203.

[8] Tanman, *a.g.m.*, aynı yer.

Şeyh Bostan Efendi, Gömleksiz Şeyh Mehmed Efendi yerine Şah Sultan Tekkesi'ne postnişîn olmuştur. Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin alemdârı Şeyh Seyyid Abdülhâlık Efendi'nin[1] oğludur. 1040/1630-31 senesinde vefat etmiştir.[2]

aı) Ahmed Adîmî Efendi

İsmi Ahmed b. İbrahim b. Abdullah'dır. Babası İbrahim Efendi İstanbul surlarından Narlı Kapı'nın miftahdârı olduğu için Miftâhîzâde diye şöhret bulmuştur. Küçük yaşlarında Sünbül Efendi Âsitânesi şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'ye intisap etmiş, daha sonra Adlî Hasan Efendi'ye hizmetini devam ettirmiş, aynı tekkenin postnişîni Seyyid Mehmed Efendi'den sülûkunu tamamlayıp tekmîl-i tarikat etmiştir. Bostan Efendi'nin 1040/1630-31 yılında vefatı üzerine Şah Sultan Câmii'nde kürsi-nişîn olmuş, 1067/1656-57'de Nasrullah Efendi'den boşalan Ebû Eyyûb el-Ensârî Câmii'nde tefsir dersleri vermiş ve hacca giderken Şam'a ulaştığında,[3] 1072/1661-62 senesinde[4] vefat etmiştir. Vefatı için şu târih düşürülmüştür:

"Miftâhîzâde'ye açıldı cennet".[5]

Âlim bir zât olan Ahmed Adîmî Efendi, kerâmetleriyle tanınmış[6] ve otuz iki sene irşâd vazîfesinde bulunmuştur. Çok sayıda ilâhî yazdığını Hüseyin Vassâf kaydetmektedir.[7]

ai) İsmâil Efendi

Ahmed Adîmî Efendi'den boşalan Şah Sultan Tekkesi postnişînliğine Miftâhîzâde'nin kızının ve Adîmî Efendi'nin kız kardeşinin oğlu olan[8] Şeyh İsmail Efendi geçmiş ve vefatı olan 1097/1685-86 senesine kadar bu vazîfeyi sürdürmüştür.[9] Kendisinden sonra tekkenin meşîhatını oğlu Şeyh Mehmed Nizâmî Efendi (v. 1135/1722-23) üstlenmiştir.[10]

---

[1] Hazine-i Hümâyûn'da bulunun Sancağ-ı Şerîf, Hâlid b. Velîd türbesinde bulunduğundan bir muhâfız onu korurdu. Abdülhâlık Efendi de sancak muhâfızlığında bulunmuş ve bir rivâyete göre Gömleksiz Mehmed Efendi'den sonra Şah Sultan Tekkesi'nde şeyh olmuştur. (Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 343).

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 258; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 17; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 343; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 19.

[3] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, ss. 547-48; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, ss. 558-59; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 286. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 36a.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 559; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; a.mlf., *Hadîka*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 19.

[5] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 36a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[7] Vassaf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[8] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 258.

[9] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *Meşâyih.*, s. 19.

[10] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

aj) Keşfî Câfer Efendi

İstanbul'da Sünbülî şeyhlerinin hizmet üstlendiği tekkelerden birisi de Keşfî Câfer Efendi Tekkesi'dir. Adı geçen tekke 1008/1599-1600[1] senesinde Kıbrıs Beylerbeyi Arab Ahmed Paşa'nın hanımı Perîzâd Hatun tarafından bugün Beyoğlu ilçesi sınırlarında bulunan, Fındıklı'da Pürtelaş Hasan Efendi Mahallesi'nde yaptırılmıştır.[2] Mescid-tekke, iki türbe, hazîre, kütüphâne ve iki çeşmeden oluşan küçük külliyenin bir parçasıdır.[3] Perîzâd Hatun, Sünbüliliğe bağlanmış ve bu kolun İstanbul'da yaygınlaşması için önemli ölçüde maddi yardımda bulunmuştur.[4] Zikrolunan tekke de Sünbül Efendi Âsitânesi'ne bağlı olarak inşa edilmiştir.[5] Hasan Efendi tekkenin ilk postnişînliğini üstlenmiştir. 1008/1599-1600 senesinde vefatıyla boşalan tekkenin postuna Sünbülî şeyhi Keşfî Câfer Efendi geçmiştir.[6] Mezkûr tekke, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar bu tarîkat koluna bağlı olarak aralıksız faaliyet göstermiştir.[7]

Keşfî Câfer Efendi, Hasan Adlî Efendi'nin önde gelen halîfelerinden birisidir. "Keşfî" mahlasıyla ilâhiler yazmıştır.[8] 1053/1643-44 târihinde vefat ederek aynı tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[9] Vefatına,

---

[1] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 78; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 21; *Fâtih Câmileri*, s. 293. ("Perîzâd Hatun'un -târihi tesbit edilemeyen- vefatını müteakip, vasiyeti gereğince, vasîsi el-Hâc Mehmed Ağa, bıraktığı malın üçte biriyle bir mescid ve zaviye ölçeğinde bir tekke inşa ettirmiş, bunların vakfiyesi 1599/1600 (H. 1008) yılında düzenlenmiştir. Mescid ile tekkenin inşa târihleri tam olarak bilinmediğinden inşaatın vakfiyesi târihinden az önce bitirildiği kabul edilebilir". Bk. M. Baha Tanman, "*İstanbul'un Ortadan Kalkan Târihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi*", *Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s.141).

[2] Tanman, "*Hatuniye Külliyesi*", s. 140; M. Baha Tanman, "*Keşfî Câfer Efendi Tekkesi*", *DBİA*, c. IV, İstanbul 1994, s. 549. (Tekkenin ikinci postnişîni Keşfî Câfer Efendi olduğu için onun ismiyle anılan bu mekan kimi kaynaklarda da dokuzuncu şeyhine izâfetle Nebi Efendi Tekkesi olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca Fındıklı, Hatuniye, Câfer Efendi, Câfer Keşfî Sünbülî, Keşfî Câfer, Keşfî Dede, Keşfî Efendi, Şeyh Seyyid Nebî Efendi, Şeyh Yunus Efendi isimleriyle de anılmıştır. İstanbul tekkelerinin dökümünü içeren yazma ve matbu kaynaklar ile bu kaynaklarda Hatuniye Tekkesi'ne âit kayıtlar ile ilgili olarak bk. Tanman, "*Hatuniye Külliyesi*", ss. 141-42. *Sicill-i Osmânî*'nin Câfer Efendi'den için "*Fındıklı tekkesini binâ eylemiştir*" şeklindeki beyanı doğru değildir. (c. II, s. 78)).

[3] Tanman, "Hatuniye Küllıyesi", s. 142; Tanman, "*Keşfî Câfer Efendi Tekkesi*", s. 549.

[4] Ekrem Işın, "*Sünbülilik*", *DBİA*, c. VII, s. 110.

[5] Tanman, "*Hatuniye Külliyesi*", s. 141.

[6] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 288.

[7] Tanman, *gös.yer.* Mimar Sinan'ın yâdigârlarından olan bu değerli ilim-irfan ve sanat merkezi 1950'li yıllarda çevresini saran mahalle ile birlikte yol genişletme bahanesiyle yıktırılmıştır. Bk. Tanman, *a.g.m.*, s. 139, 150.

[8] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 287; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 153.

[9] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 63a; a.mlf., *Hadîka*, c. II, s. 78; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 287; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sereyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 78; Tabibzâde, *a.g.e.*, ss. 21.

"*Hû deyüb Câfer Efendi azm-i firdevs eyledi*"[1] mısraı târih düşürülmüştür.

Keşfî Câfer Efendi'nin vefatı üzerine tekkenin postnişînliğine Recep Efendi (v. 1055/1645),[2] onun vefatıyla Şeyh Fazlullah Efendi (v. 1065/1654-55), ondan boşalan posta da halîfesi A'mâ Hüseyin Efendi (v. 1118/1706-7) geçmiştir.[3]

ak) Mahmud Efendi

İstanbul'da Sünbülî Tekkesi olarak faaliyet gösteren tekkelerden birisi de Balçık Tekkesi'dir. 863/1458 senesinde Dârülhadîs olarak Eyüp İlçesi'nde, Defterdar'ın eskiden "Balçık İskelesi" olarak anılan kesiminde, Nişanca Mahallesi Cezerî Kasım Akar Çeşme Sokağı ile Defterdar Caddesi'nin köşesinde tesis edilen yapı zamanla harap olmuştur. 1000/1591-92 senesinde Gazi Tiryaki Hasan Paşa tarafından mescid olarak ihyâ edilerek, imamlığına Halvetiyye'nin Sünbüliyye kolundan Mahmud Efendi getirilmiş, bu şekilde bina bir mescid-tekke niteliği kazanmıştır.[4]

Mahmud Efendi, Eyüb Sultan kazasındandır.[5] Sünbülî Âsitânesi şeyhi Yakub Efendi'den tekmîl-i tarîkatla hilâfet almıştır. Adı geçen câminin yeniden ihyâ edilmesiyle burada görevlendirilmiştir. Kendisi tarîkat ehli bir kimse olduğu için bu mekânda sabah akşam evrad ve ezkâr ile meşgul olmuş, Halvetî usûlünü icrâ etmiş, böylece buraya aynı zamanda bir tekke hüviyeti kazandırmıştır.[6]

1018/1609-10[7] senesinde vefat eden Mahmud Efendi, adı geçen tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[8]

al) Yahyâ Efendi

İstanbul'da bir ara Sünbülîliğe geçmiş olan bir tekke de Yahyâzâde Tekkesi'dir. Bu tekkenin ilk şeyhi Şabân Efendi'dir. Onun 1082/1671-72 târihinde vefat etmesiyle boşalan postnişînlik vazîfesine oğlu Yahyâ Efendi getirilmiştir. Tekke ve ilk şeyhi Şabân Efendi hakkında Şabâniyye kolu anlatılırken bilgi verilecektir.

Yahyâ Efendi, Şeyhî'nin *Vakâyiü'l-Fudalâ*'sına göre 1054/1644, Ayvansarâyî'nin *Hadîka*'sına göre ise 1050/1640 senesinde doğmuştur. Halvetîliğin

---

[1] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 73, 371; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 19.

[3] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 79; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 281; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 47; Tanman, "*Balçık Tekkesi*", *DBİA*, c. II, s. 14. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 218; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 5; Koçu, *İstA.*, c. VIII, s. 4483; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 203.

[5] Hulvî, *Lemezât*, s. 489.

[6] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 281; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 56.

[7] Hulvî, *a.g.e.*, s. 492; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

Şabânî koluna mensup olan Şeyh Şabân Efendi (v. 1082/1671)'nin oğludur.[1] Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra, babasının vefatının ardından Şah Sultan Tekkesi, Sünbülî şeyhi Miftâhîzâde Ahmed Efendi'ye intisabla, sülûkunu tamamlamıştır. Daha sonra da babasından boşalan tekkenin postnişînliğine geçmiştir. 1099/1687-88'de Sokollu Mehmed Paşa Câmii vaizliği ve 1100/1688-89'da da Eyüb Câmii vaizliğine getirilmiştir. 9 Zilhicce 1109/18 Haziran 1698 senesinde vefat etmiş, Eyüb Câmii vaiz kürsüsü hizasında bulunan pencere önüne defnedilmiştir. Kendisinden boşalan tekkenin postnişînliğine oğlu Mehmed Emin Efendi (v. 1169/1756), Eyüb Câmii vaizliğine ise Amasya Müftüsü Mustafa Efendi getirilmiştir.[2] Şeyhî, Yahya Efendi'nin şiir ve ilâhîlerinin olduğunu kaydetmektedir.[3]

amı) Hacı Evhadüddin Tekkesi Sünbülî Şeyhleri

Fatih İlçesi, Yedikule, Hacı Evhadüddin Mahallesi'nde küçük bir külliye içinde bulunan Hacı Evhadüddin el-Halvetî es-Sünbülî'nin, Mimar Sinan'a yaptırdığı tekkedir.[4] Sünbülîliğe bağlı olarak faaliyet gösteren bu tekkede şeyhlik yapan bâzı kişiler daha sonra tarîkatın merkezi olan Sünbülî Âsitânesi postuna geçmişlerdir. Eyyûbî Mehmed Efendi bunlardandır. Mehmed Efendi'den sonra posta Şeyh Musa es-Sünbülî (v. 1066/1655-56), sonra Abdülehad Nûrî Efendi'nin halîfesi el-Hâc Seyyid Hüseyin Efendi (v. 1105/1693-94) ondan sonra da Şeyh Hüseyin Efendi'nin dâmâdı Şeyh Seyyid Mehmed Efendi (v. 1145/1732-33) geçmiştir.[5]

an) Yunus Efendi

Aslen Amasyalı olan Yunus Efendi, medrese ilimlerini tamamlayarak müderrislik pâyesi almış bir kişidir. Daha sonra tasavvufa meylederek, Sünbülî Âsitânesi şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'ye derviş ve şeyhinin yanında sülûkunu tamamlayarak ona halîfe olmuştur. *Lemezât*'ın rivâyetine göre, Hasan Adlî Efendi ile Yunus Efendi aynı erbaînde bulunurlarken, şeyhleri her ikisini de huzuruna çağırıp, Adlî Efendi'ye tarîkat neşri için Rumeli'ne gitmesini, Yunus Efendi'ye de, "sen de bizim seccâdemiz hizmetinde ol, vazîfeniz mübârek olsun" diyerek kendi yerine halef olmasını ister. Şeyhinin hastalanması üzerine ona vekâleten bu görevi yürüten Yu-

---

[1] Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. II, s. 200; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 271; a.mlf., *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 52b; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Târihi*, c. I, İstanbul 1993, s. 145 (Haskan, *Eyüp Târihi*).

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, aynı yer; a.mlf., *Tercümetü'l-Meşâyih*, aynı yer; Haskan, *a.g.e.*, aynı yer. Krş. Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 407.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Konyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, ss. 89-91; Tanman, "*Hacı Evhad Külliyesi*", *DBİA*, c. III, İstanbul 1994, s. 473; *Fâtih Câmileri*, s. 278.

[5] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 48.

nus Efendi şeyhinin sıhhata kavuşmasından sonra Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi'ne şeyh ve Câmii'ne vaiz olur.[1]

Nişancı Mehmed Paşa Câmii, İstanbul Fatih İlçesi, Çarşamba'nın Koca Dede Mahallesi'nde Nişanca Caddesi'nde önce bir külliye olarak düşünülmüş, bugün ise sadece câmi ve türbe olarak kalmış olan bir yapı kompleksidir. Nişancı Boyalı Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan veya kalfalarından Davud Ağa ya da Sedefkâr Mehmed Ağa'ya yaptırılmıştır. Yanında bulunan tekke de Mehmed Paşa'nın vakıf paralarıyla vefatından sonra inşâ edilmiş fakat ahşap olduğu için muhtemelen bir yangında yanarak zamanımıza gelememiştir.[2]

ao) Nakşî İbrahim Efendi

Nakşî İbrahim Efendi, vüzerâdan Velî Hüseyin Paşa'nın Kethüdâsı olan Mehmed Ağa'nın oğludur.[3] 1051/1641 senesinde Kastamonu'da doğmuştur. İstanbul'a gelip şer'î ilimleri tahsil ederken tasavvufa meyletmiş ve Sünbül Efendi Âsitânesi şeyhi Seyyid Alâaddin Efendi'ye intisapla ikmâl-i sülûk etmiştir. 1090/1679'da hacca gitmiş, sonra doğum yeri olan Kastamonu'ya dönerek burada bir müddet mücâhede ve riyâzet ile meşgul olmuştur. 1097/1686 yılında tekrar İstanbul'a gelerek, Rumeli Hisarı'ndaki Fâtih Sultan Mehmed Câmii vâizliğine, oradan Üsküdar'da Atik Vâlide Sultan meşihatına ve 1106/1694-95 Cemâziyelevvel'inde ise Küçük Ayasofya Şeyhi İsmail Efendizâde Şeyh Ahmed Efendi'den boşalan Şehzâde Sultan Mehmed Câmii Cuma vâizliğine getirilmiştir. Burada vâizlik hizmetleri yanında isteyenlere de Arapça ve sâir ilimleri okutmuştur. 26 Safer 1114/21 Temmuz 1702'de vefat ederek,[4] Hekimoğlu Ali Paşa Câmii hazîresine defnedilmiştir.[5]

Vefatına şâir Abdüllatif Râzî Efendi,

"Hem-nâm-ı Halîl-i Hak ol Hazret-i Nakşî kim

Derd-i dil-i zârına eylerdi müdâvâ hû

Ol sâlik-i âgâha olmuşdu bu devr içre

---

[1] Hulvî, *Lemezât*, s. 609.

[2] Bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 212; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 99; Doğan Kuban, "*Nişancı Mehmed Paşa Câmii*", *DBİA*, c. VI, İstanbul 1994, s. 85-86

[3] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 208; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Hadikatü'l-Cevâmi*, vr. 22.

[4] Şeyhi, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Krş. *Safâyî Tezkiresi*, ss. 392-93; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 290a; Mehmed Sirâceddin, *Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, haz.: Mehmet Arslan, Sivas 1994, s. 38 (*Mehmed Tezkiresi*). Gösterdiğimiz son kaynak onun İstanbul'da doğduğunu kaydetmektedir. (Aynı yer).

[5] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 321; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 175; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 53. Ayvansarâyî, *Vefeyât*'nda ise Abdal Yakub Tekkesi'nde medfun olduğunu kaydetmiştir. (vr. 23).

Makbûl-ı dil-ârâ hû matlûb-ı temennâ hû

Ervâh-ı selef râzı geldi dedi târîhin

Cennette de ey Nakşî gel Hû diyelim Yâ Hû".[1] (sene: 1114/1702-3), Azmî ise,

"*Rûh-ı 'âlem idi Nakşî eyledi 'azm-i bekâ*"[2] (sene: 1114/1702-3) ifâdelerini târih düşmüşlerdir.

Zâhir ve bâtın ilimlerine âşinâ olan İbrahim Efendi, "Nakşî" mahlası ile şiirler yazmış[3] ve bir *Dîvân* tertip etmiştir.[4] Bestelerinin de olduğunu Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'den naklen Sâdettin Nüzhet Ergun, *Antoloji*'sinde zikretmektedir.[5]

ap) Erdebilîzâde Ahmed Efendi

Sünbüliyye'nin İstanbul'da temsil edildiği tekkelerden bir tanesi de Sinan Erdebilî Tekkesi'dir. Günümüze ulaşamayan bu tekke, Eminönü İlçesi, Cankurtaran Mahallesi, Câferiye Sokağı üzerinde bulunmakta idi. Erdebil'den İstanbul'a gelip Çelebi Halîfe'ye mürid olmuş, şeyhinin vefatından sonra da Sünbül Sinan Efendi'den hilâfet almış olan Yusuf Sinâneddin Erdebilî tarafından inşâ edilmiştir. Târihi boyunca da aynı aileye mensup meşâyih tarafından hizmet ve irşâd alanı olarak kullanılmıştır.[6] Yusuf Sinâneddin Efendi'den sonra meşîhat makâmını sırasıyla, kendi oğlu ve Merkez Efendi'nin halîfesi olan Ahmed Efendi (v. 974/1566-67), onun torunu Mehmed Efendi (v. 1057/1647), Mehmed Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi (v. 1080/1669), ondan sonra da oğlu Mehmed Efendi (v. ?) işgal etmişlerdir.[7] Bu yüzden hepsi de Erdebilîzâde diye anılmışlardır.

Bunlardan dördüncü sırada yer alan Ahmed Efendi, 1017/1608 senesinde doğmuştur. İlk ilimleri tahsil ettikten sonra Tophâne'de bulunan Karabaş Tekkesi şeyhi Mükâşif Mehmed Efendi'ye intisâb ederek hilâfete nâil olmuştur. 1036/1626-27 senesinde Gül Câmii Cuma vâizliğini, 10571647'de de babasının vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini üstlenmiştir. 1068/1658 Muharremi'nde Sultan Fâtih Câmii vâizliği tevcîh edilerek silsile-i meşâyih-ı selâtîne dâhil olmuştur. Bu görevi müteakip 1070/1660 Safer'inde Süleymâniye ve son olarak da, 1074/1663-64 Şev-

---

[1] *Safâyî Tezkiresi*, s. 893. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 208; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 290b; *Belîğ Tezkiresi*, s. 493; *Mehmed Tezkiresi*, s. 38; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 322.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2709 (76 vr.).

[5] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 53. Bir örnek için bk. *a.g.e.*, s. 99.

[6] Bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 8; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 362; Tanman, *İstanbul Tekkeleri*, II/1, ss. 763-68; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 58.

[7] Tabıbzâde, *Meşâyih*, s. 57.

vali'nde Ayasofya Kürsî Şeyhliği'ne getirilmiş, 1080/1669 senesi Şaban Ayı'nda ise vefat etmiştir.[1]

Vefatına "*Şeyh-i müsellem*" ibâresi târih düşürülen Ahmed Efendi'nin, bir miktar şiir de yazdığını *Tevfik Tezkiresi*'nden öğreniyoruz.[2]

b) Diğer Şehirlerde Sünbüliyye

ba) Hasan Dede

Amasya'da doğan Hasan Dede, ilim tahsil etmek için İstanbul'a gelmiş, tahsilini tamamladıktan sonra Koruklu Medresesi'ne mu'îd[3] olarak atanmıştır. Bu görevini devam ettirirken Sünbülî Âsitânesi şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'ye intisâb etmiş ve uzun müddet onun pişkademliğinde[4] bulunmuştur. Bilâhare, şeyhi tarafından hilâfet verilerek, Amasya halkını irşâd etmesi için görevlendirilmiştir.[5]

Hasan Dede, Amasya'da Sultan Beyazıt'in inşa ettirdiği câmide Cum'a namazından sonra vaazlar vermiş, tekrar tekrar tefsir ve hadis, isteyen talebelere de Arapça ve Farsça dersleri okutmuştur. Mizâcı gereği etrafına derviş toplamamış, yalnız başına zikir ve riyâzet ile günlerini geçirmiştir.[6]

Hulvî Efendi'nin *Lemezât*'ında anlattığına göre, Şeyh Necmeddin Hasan Efendi, Amasya'ya gelerek, Hasan Dede ile buluşmuş ve ona, silsilesinin son bulmamasını, kâbiliyetli bir zâtı bulup, irşâd ve terbiye etmesini, bu şekilde mânevî zürriyetini devam ettirmesini tavsiye etmiş, sonra da başındaki Halvetî tâcını ona giydirerek cübbesini de hediye etmiştir. Amasya halkını bir meclisde toplayıp onlara da, Hasan Dede'nin Sahn Müderrisleri kadar ilminin olduğunu, gaflet etmeyip kendisinden istifade edilmesinin gereğini söyleyerek bir hayli medhetmiştir. Bu konuşma derhal tesirini göstermiş ve Kadızâdeler'den Mehmed Çelebi isminde biri ona intisâb ederek sülûkunu tamamlamış ve kendisine halîfe olmuştur.[7]

---

[1] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 555; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 567; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebir'e Şeyh Olanlar*, vr. 14a; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 50b.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 50b.

[3] *Mu'îd*, medreselerde müzakerecilik edenler ve müderris muavini mertebesinde bulunanlar için kullanılan bir tabirdir. (*OTDTS*, c. II, s. 572).

[4] *Pişkadem*, tekkelerde âyini idâre eden nakip yerinde kullanılan bir tabirdir. Bu kişi şeyhin muâvini mesâbesindedir. Sünbüliyye Tarîkatı'nda şeyh efendiden sonra gelen vekil, sertarik manâsında kullanılır. Bk. *OTDTS*, c. II, s. 778; Safer Baba, *Tasavvuf Terimleri*, s. 225.

[5] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 600; Hulvi, *Lemezât*, s. 503.

[6] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Hulvî, *a.g.e.*, s. 504.

Memuriyet ve maaş kabul etmeden, çiftliğini işletip geliri ile geçinmeyi tercih eden[1] Hasan Dede 1020/1611[2] senesinde vefat etmiş ve İslâm Kabristanı'na defnedilmiştir.[3]

bb) Kenzî Hasan Efendi

Kenzî Hasan Efendi Sünbüliyye'ye bağlı önemli mutasavvıf, âlim, şâir ve bestekârlarımızdan birisidir. Asıl ismi Hasan, mahlası "Kenzî"dir. Doğum yeri olarak çeşitli kaynaklarda üç ayrı mahal gösterilmektedir. Bunlardan *Safâyî Tezkiresi*'nde Alâiyeli,[4] Ayvansarâyî'nin *Tercümetü'l-Meşâyih*'inde Alaşehirli,[5] Şeyhî'nin *Vakâyiu'l-Fudalâ*'sı, *Sâlim Tezkiresi* ve Bursalı'nın *Osmanlı Müellifleri*'nde Ayaşlı olduğu[6] kaydedilmektedir. Bâzı mecmûalarda Manisalı Hasan diye de anılmaktadır ki bu Manisa'da ömrünü geçirip orada vefât ettiğinden kaynaklansa gerektir.[7]

Küçük yaşta İstanbul'a gelerek,[8] memleketinde başladığı tahsîlini burada tamamlamıştır.[9] Daha sonra Sünbülî Âsitânesi şeyhi Alâaddin Efendi'ye intisap ederek tekmîl-i tarîkat ile icâzet almıştır. Akabinde de halkı irşâd için Manisa'ya gönderilmiştir.[10] *Safâyî Tezkire*'sinde Manisa'da Halvetî Tekkesi'ne şeyh olduğunu söylemektedir.[11] Adı geçen tekkenin Sünbüliyye'ye mensup birisi tarafından daha önce mi yoksa Kenzî Hasan Efendi tarafından mı inşâ ettirildiğini tesbit edemiyoruz. Bugün ayakta olmayan tekkenin yerinin, Manisa'nın Tekke Mahallesi'nde bulunduğunu İbrahim Gökçen'in *Saruhan Zaviye ve Yatırları* isimli eserinden öğreniyoruz.[12]

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, s. 503.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, s. 504; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 129.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] *Safâyî Tezkiresi*, s. 730. Alâiye, bugün Antalya ilimize bağlı bir ilçe olan Alanya'nın eski ismidir. Kıbrıs Krallığı'na bağlı iken 1221 yılında I. Alâaddin Keykubad tarafından fethedildiği için Alâiye ismini almıştır. (Bk. Besim Darkot-Mükrimin Halil Yınanç, "*Alâiye*", *MEBİA*, c. I, ss. 286-289; İdris Bostan, "*Alanya*", *DİA*, c. II, ss. 339-341).

[5] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 20a.

[6] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 428; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 252b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 154.

[7] "*Kenzî Hasan Efendi*" md., *TA*, c. XIX, s. 12.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[9] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 731; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 20a; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[11] *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer.

[12] İbrahim Gökçen, *Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul 1946, s. 23.

Kenzî Hasan Efendi, bir taraftan tekkesinde irşâd hizmetlerini yürütürken bir taraftan da Manisa Ulu Câmi'de halka vaaz etmeye devam etmiştir.[1] Yüz yaşından fazla ömür sürmüş ve 1126/1714[2] ya da 1127/1715[3] senesinde vefat etmiştir.[4] Kabri tekkesinin arsası içinde bulunmaktadır.[5]

Şeyhî, Kenzî Hasan Efendi'nin, verâ ve şerîat ilimlerinden hissedar, edip ve sâlih bir insan olduğunu kaydetmektedir.[6] Şâir ve bestekârdır. "Kenzî" mahlasıyla ilâhiler yazmış, kendi güftelerini büyük bir mahâretle bestelemiştir. Bu besteleri Halvetî tekkelerinde uzun zaman okuna gelmiştir.[7] Nazarî mûsikî ile de ilgilenmiş, bu ilme dâir küçük bir edvâr risâlesi kaleme almıştır. Kendi şiirlerini de XIX. yüzyıl bestekârları bestelemiştir.[8] Şiirlerini bir *Dîvânçe*'de toplamıştır.[9]

2. ŞABÂNİYYE

Şabâniyye, Halvetiyye Tarîkatı'nın ikinci ana kolu Cemâliyye'den ayrılmış, Kastamonulu Şabân Efendi (v. 976/1568-69)'ye[10] nisbet edilen önemli bir şûbesidir. Bu şûbe vasıtasıyla Cemâliyye günümüze kadar ulaşma imkânı bulmuştur.

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[2] *Safâyî Tezkiresi*, s. 731.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 252b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 20a.

[4] Bursalı, vefatının 1112/1700-01 senesinde gerçekleştiğini kaydetmektedir. (*Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 154).

[5] Gökçen, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[7] Tayşî, "*Şeyh Kenzî Hasan Efendi*", *SGAD*, c. VIII, s. 289. Ayrıca bk. Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 143.

[8] *TA*, aynı yer. Ayrıca bk. Ergun, *a.g.e.*, ayn yer.

[9] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Bu Dîvânçe'nin, son tezkire müellifi olan Nâil Tuman Bey'in özel kütüphanesinde mevcud olduğu nakledilmektedir. (Ergun, *a.g.e.*, aynı yer; Tayşî, *a.g.m.*, aynı yer.).

[10] Kol ve kurucusu ile alakalı bilgi için bk. Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, Kastamonu 1293; Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, ss. 62-63; Harîrîzâde, *Tıbyân*, c. II, vr. 192a-209b; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 210-11; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, ss. 281 v.d.; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, s. 36; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, ss. 33-34; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 149; L Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985; Kissling, H. Joachim, "*Sa'ban Veli und die Şabanijje*", *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae: I. Das Derwischtum*, Münih, 1986, ss. 99-122; Kissling, "*Şaban-ı Veli ve Şabanilik*", çev.: M. Serhan Tayşî, *BSVB*, sy. 37 (Ocak-Nisan), yıl: 6, İstanbul 1995, ss. 26-32 (Kissling, *Şabanilik*); Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991 (Abdülkadiroğlu, *Şabâniyye*); Ekrem Işın, "*Şabanilik*", *DBİA*, c. VII, İstanbul 1994, ss. 121-123; Kissling, H. Joachim, "*Halveti Tarikatı III*", *BSVB*, sy. 94 (Mart-Nisan 1993), s. 34; Oğuz, *Şabân-ı Velî*, ss. 41-66; Nathalie Clayer, "*Sha'bâniyya*", *EI²*, c. IX, Leiden 1995, ss. 155-56; Ali Yılmaz, "*Şeyh Şâbân-ı Velî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 122-28; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 53-61).

XVI. yüzyılda Kastamonu'da kurulan Şabâniyye'ye zamanımıza kadar burası merkezlik etmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise özellikle bu şûbeye bağlı olarak kurulmuş Karabâşiyye ve onun alt kolu olan Nasûhiyye tarafından İstanbul'a girme imkânı bulmuştur. Şimdi bu dönemde Anadolu'da tasavvuf faaliyetinde bulunan Şabânî şeyhlerini tanıtmaya çalışacağız.

a) Kastamonu'da Şabâniyye

Kastamonu'da Şabâniyye-i Halvetiyye'nin merkezi Şabân Velî Âsitânesi'dir. Şabân Velî Âsitânesi, câmi, dergâh, kütüphâne ve türbe ile diğer yapılardan oluşan, topluca bir avlu içinde bulunan ve 3.500 m² alanı kaplayan bir külliyeden oluşmaktadır. Bu külliye Kastamonu il merkezinin batısına düşen Musa Fakih Mahallesi, Gümüşlüce sokağı, Hisarardı mevkiinde uzanan vadinin sonundaki kayalıkların kuzey yamacına yaslanmış bir durumdadır.[1]

Dergâh-câmi olarak kullanılan ilk kısmın yapım târihi kesin olarak bilinmemektedir. Şeyh Seyyid Sünnetî Efendi Mescidi'nin yıkılmasından sonra 984/1576 senesinde III. Murad'ın hocası Şucâeddin Efendi tarafından yaptırılmış, târih içinde pek çok tamir görmüştür. Son cemaat yeri ve alt katlarda halvet odaları bulunmaktadır.[2]

Pîr Şabân Velî hazretlerinin Kastamonu'da bulunan ve merkez tekke niteliği arzeden âsitânesinin postuna kendisinden sonra sırasıyla şu kişiler oturmuştur: Kastamonulu Osman Efendi (v. 28 Zilhicce 976/14 Haziran 1569), Kastamonulu Hayreddin Efendi (v. 987/1579), İskilipli Abdülbâki Efendi (v. 997/1589), Kastamonulu Muhiddin Efendi (v. 1013/1604). Pîr Şabân-ı Velî'nin birinci kuşak olan bu kendi halîfelerinden sonra da posta sırasıyla, Kastamonulu Ömer Fuâdî Efendi (v. 1046/1636), Çorumlu İsmail Kudsî Efendi (v. 1054/1644), Mustafa Çelebi b. İsmail Kudsî (v. 1070/1659), Zilelî Abdurrahman Efendi (v. 1083/1672), Amasyalı Hâfız İbrahim Efendi (v. 1124/1712) oturmuşlardır. Şimdi son altısının hayatları ve faaliyetlerine çalışmamıza konu olan dönemde şeyhlik yaptıkları için sırasıyla temas edeceğiz.

aa) Muhiddin Efendi

Muhiddin Efendi, Kastamonu'ya bağlı Küre'de doğmuştur. Şer'î ilimleri tahsîli esnasında üzerine cezbe hâli galip gelmiş, Şabân Efendi'nin halîfelerinden ve

---

[1] Yazar, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, s. 37.

[2] Bk. Mehmed Behcet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İstanbul 1341, ss. 152-58. (Bu eserde asıl metin Türkçe olmakla birlikte Arapça ve Farsça kısımları da bulunan Şabân Velî Vakfiyyesi'ne yer verilmiştir. Üslûp bakımından son derece kıymetli târihî bir belge olan bu vakfiyye, 990/1582 târihinde zamanın padişahı, Sultan Murad'ın emriyle Kastamonu'da Şeyh Şabân Velî Câmii'ne yardımı olmak üzere esasları vakfiyyede bulunan cihetler tahsis olunmuştur. Yazar, *Şabâniyye*, ss. 81-82; Abdülkadiroğlu, *Şabâniyye*, ss. 101-103).

Küre'de irşâd faaliyetlerinde bulunmakta olan Mahmud Efendi'ye intisap edip, tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Muhiddin Efendi, şeyhi Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine, Kastamonu'ya Pîr Şabân Velî hazretlerine gelmiştir. Sadâkatinden dolayı onun muhabbetine mazhar olmuş ve Şabân Velî, "sen bize Mahmud Efendi'nin yâdigârısın" diyerek tasavvufî eğitiminin kalan kısmını üstlenmiştir.[1] Bir taraftan tekkedeki hizmetleri titizlikle yerine getirip ma'nevî bakımdan ilerleme kaydederken bir taraftan da Ata Bey Câmii'nde hitâbet ve imâmet vazîfesinde bulunmuştur.[2]

Ömer Fuâdî'nin belirttiğine göre, Şabân Efendi'ye karşı sadâkatında kusur etmeyen Muhiddin Efendi, namazından, orucundan ve sair tarikata ilişkin âdâbdan asla tâviz vermemiştir. Âsitânede kış günlerinde ateş bulunmadığından, sıkıntı çekilirdi. Honsalar Câmii yakınında hamama yakın bir odada kalır, her sabah şehrin bir ucundan diğer ucuna âsitâneye gelir, hizmetlerini yerine getirir, hatta "kapı dervişleri"yle birlikte kapıda beklerdi. Kendisinin nöbetçi olduğu gecelerde de gözüne uyku girmez, şâyet hizmetimde kusur edersem ilerlememde de kusur olur, düşüncesiyle olabildiğince titiz davranırdı. Şiddetli soğuğun olduğu karlı ve buzlu gecelerde bile bu halinde bir değişiklik olmazdı. Bütün bu sebeplerden dolayı şeyhinin muhabbet ve himmetine mazhar olmuş, hayr dualarını almıştır.[3]

Pîr Şabân Efendi'nin yanında bu şekilde tekmîl-i tarîkat eden Muhiddin Efendi, hilâfet alarak halkı irşâd etmesi için Şam'a gönderilmiştir. Bir müddet bu hizmetlerde bulunduktan sonra hacca gitmiş ve rivâyete göre, Pîr Şabân Velî'nin postuna oturacağı Rabbânî bir ilhamla malum olmak suretiyle tekrar Kastamonu'ya dönerek,[4] Küre'ye yakın bir mağarada ibâdet ve riyâzâtla meşgul olmuştur.[5]

Muhiddin Efendi, Şabân Efendi Âsitânesi şeyhi, Şeyh Abdülbâkî Efendi'nin irtihalinden sonra mânevî işâretle posta oturmuştur.[6] Ashâb-ı kemâlden sayılıp, menâkıb ve kerâmetleri pek çok olan Muhiddin Efendi, 1013/1604 senesinde vefat etmiştir.[7]

---

[1] Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, neş. L Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu Menâkıb-ı Şabân-ı Velî ve Türbenâme* adlı eserin sonunda, s. 241; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 8; Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu 1990, s. 18 (Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*); Abdülkâdiroğlu, *Şabâniyye*, s. 59.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[3] Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, s. 242; Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 18.

[4] Ömer Fuâdî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, s. 60.

[5] Ömer Fuâdî, *a.g.e.*, s. 243; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Ömer Fuâdî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 19; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, s. 61.

Ömer Fuâdî Efendi, *Menâkıbnâme*'sinde, mürşidi Muhiddin Efendi'nin de bir kaç menkıbesine yer vermiştir. Bunlardan kendisiyle ilgisi olan bir tanesini şu şekilde anlatmaktadır:

Ömer Fuâdî Efendi, Muhiddin Efendi'ye teslim olup, hizmetinde bulunduğu bir sırada Sultan III. Mehmed'den bir miktar para gelir. Fuâdî, bu paradan bir kısmını borç olarak alır. Zamanla ödeyemez ve ödemek için biraz mühlet istemek amacıyla şeyhine gider. Muhiddin Efendi onun niyetini anlar ve, "o borç için mühlet istiyorsunuz, bu hususta minnet etmenize asla gerek yok, hepsi size bahşiştir" demek suretiyle kerâmet gösterir.[1]

ab) Ömer Fuâdî Efendi

Şeyh Şabân Velî Efendi'nin bağlılarından Himmet Dede'nin oğlu olan Ömer Fuâdî Efendi, 967/1560 senesinde Kastamonu'da doğmuştur.[2] Asıl adı Ömer, "Fuâdî" ise mahlasıdır. Küçüklüğünde Şabân Efendi'nin sohbetlerine devam etmiştir. Onun vefatında henüz dokuz yaşında olmasına rağmen üzerindeki tesiri hayâtı boyunca devam etmiştir.[3]

İlk tahsilini Kur'ân talimi ile yapan Fuâdî Efendi, medrese tahsiline geçerek şer'î ilimleri ikmâl etmiş, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde eserler verecek derecede öğrenmiştir.[4] Resmî vazîfesi olan Kastamonu müftü yardımcılığında bulunurken, gönlünde tasavvufa meyil hasıl olmuş, Şabânî Âsitânesi postnişîni Abdülbâkî Efendi'ye intisap ederek, yanında sülûkunu tamamlamıştır.[5]

Fuâdî Efendi, tarikata sülük etmeden önce önemli ve yorucu bir serüven geçirmiştir. İçinde bulunduğu mânevî açlığı önce kitaplarla doyurmaya çalışır, fakat bu ateş bir türlü sönmez. Kendisine bir mürşid-i kâmil ve mükemmil aramaya başlar. Şabân Efendi Âsitânesi'nde şeyh olan kimseden başkasını aramasına gerek olmadığını düşünerek Abdülbâkî Efendi'ye biat edip kendisini sülûk ettirmesini gönlünden geçirir. Abdülbâkî Efendi bu sıralar memleketi olan İskilib'e gitmiştir. Harâreti artan Fuâdî Efendi, bunun üzerine Şabânî halîfelerinden Hacı Dede'ye durumunu açar. Hacı Dede kendisine, bu halin çabuk halledilebilecek bir iş olmadığını, zamana ihtiyaç gösterdiğini, tarîkata sülûk ederek mücâhede ile tedricen hallolabileceğini söyler. Fakat acele eden Fuâdî Efendi, bu kez de Nûreddinzâde halîfelerinden Himmet Efendi'ye gider ve durumunu arz eder. O da Hacı Dede gibi cevab verince, Ilgaz Dağı'nda irşâd faaliyetlerinde bulunan Benli Sultan Ocağı'nda Himmet Efendi'nin oğlu ve halîfesi olan Mahmud Efendi'ye gider. Onun da bu

---

[1] Ömer Fuâdî, *a.g.e.*, ss. 243-49.

[2] Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Yazar, *Şabâniyye*, s. 45; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, s. 61.

[4] Yazar, *a.g.e.*, aynı yer; Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 20; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, s. 62.

[5] Ömer Fuâdî, *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*, Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi nr. 2395, vr. 25b; Demircioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

hususta âciz kalması neticesinde Âsitâne'ye gelir ve Abdülbâkî Efendi'nin dönmesi üzerine aradığını onda bulur. Biat ederek sülûka başlar. Böylece içinde bulunduğu elem ve kederleri de izâle olur.[1]

Abdülbâkî Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine postnişîn olan Muhiddin Efendi'ye intisâb ederek tasavvufî eğitimini tamamlayan Ömer Fuâdî Efendi, bu süreç sonunda, hilâfete layık görülmüştür.[2]

Ömer Fuâdî Efendi, Muhiddin Efendi'nin 1013/1604 yılında vefat etmesi üzerine on yedi sene kadar sürdürdüğü resmî hizmetinden ayrılmış, âsitânede pîr makâmına geçerek postnişîn olmuştur.[3] İrşâd faaliyetlerini otuz üç sene devam ettirmiş ve 1046/1636 yılında vefat ederek âsitânede Pîr Şabân Velî türbesi içine defnedilmiştir.[4]

Ömer Fuâdî Efendi, mürşid-i kâmil ve mükemmil, zamânının ve çevresinin önde gelenlerinden, âlim ve âbid bir şeyh, güçlü bir ediptir. Şabân Velî hazretlerinin hayâtına dair yazdığı *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*[5] adlı eseri ile Şabân Velî ve Şabânîliğin tanınması ve yayılmasına büyük katkı sağlamıştır.[6] Ayrıca şeyhi Muhiddin Efendi'nin vasiyeti üzerine, çeşitli sıkıntılara maruz kalarak Şabân Velî hazretleri için başlanan türbe inşaatının bitirilmesine muvaffak olmuş, bu şekilde âsitânenin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.[7] *Menâkıbnâme*'ye bir lâhika

---

[1] Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, ss. 235-39.

[2] Ömer Fuâdî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 118; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 9.

[3] Ömer Fuâdî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 10; Yazar, *a.g.e.*, s. 47; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Yazar, *a.g.e.*, s. 49; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, s. 64.

[5] Ömer Fuâdî, hem Şabân Velî'yi ve onun tarikat silsilesini, menkabelerini, hem de ondan sonra yerine geçen önemli bâzı şeyhlerin hayatları ve kerâmetlerini anlattığı bu *Menâkıbnâme*'yi bir muhtasar, bir de mufassal olarak yazmış ise de mufassal olanına şimdiye kadar ulaşılamamıştır. Muhtasar olanı da âsitânenin onbeşinci postnişîni Şeyh Muhammed Sa'îd Efendi tarafından 1293/1877 târihinde Kastamonu Matbuası'nda bastırılmıştır. (Bu eserin muhtelif yazma nüshaları için bk. *İstanbul Kütüphaneleri Târih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, İstanbul 1943, s. 516-517 (*İKTCYK*)). Ayrıca *Menâkıbnâme*'nin neşri ve üzerine yapılmış çalışmalar olarak bk. L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985; Hilal Baysar, *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti Eserleri*,GÜSBE, yüksek lisans tezi, Ankara 1991; Ali Okumuş, *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1998).

[6] Eserin Menâkıbnâmeler arasındaki yeri ve değeri için bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Târihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1997 (Ocak, *Menâkıbnâmeler*).

[7] Kissling, "*Şabanilik*", s. 26. Türbenin inşa hikâyesi oldukça ilginç bir seyir izlemiştir. Şabân Efendi'nin türbesini yaptırmaya başlayan I. Ahmed'in Veziriâzamı Murad Paşa'nın kethüdası Ömer Kethüda (Şabân Efendi bağlılarından Himmet Dede isimli bir zâtın oğludur), Nasûh Paşa tarafından katlettirilmiştir. Bundan sonra türbe inşaatı bir süre yarım kalmış, Fuâdî Efendi'nin girişimleri sayesinde büyük gayret ve özverili çalışmalar neticesinde bitiri-

niteliğinde olan *Türbenâme*[1] adlı eseri türbenin inşaatı safhalarını ve bu sırada toplanan bağışları içerir. Özellikle o dönemde yapılan Kadızâde-Sivâsî münakaşalarının Anadolu'ya yansımasını içermesi bakımından da önemlidir.[2]

Kütüphanelerde nüshalarına rastladığımız diğer manzum ve mensur eserleri şunlardır:

1. *Muslihu'n-Nefs*,[3]
2. *Makâletün Tevsikiyyetün ve Risâletün Tevhidiyyetün bi'r-Remzi'l-Hatar*,[4]
3. *Risâle-i Tevhîdiyye*,[5]
4. *Şevkiyye fî Hakk-ı Devrânı's-Sûfiyye*,[6]: Devrânın cevâzına dâirdir.
5. *Sadefiyye*[7] : Altmışaltı beyitlik tasavvufî mesnevîdir.
6. *Şerh-i Risâle-i Zenbilî Ali Efendi fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye*,[8]
7. *Şerh-i Vird-i Settâr*,[9]
8. *Risâle-i Halvet*.[1]

---

lebilmiştir. (Bk. Yazar, *Şabâniyye*, ss. 47-48; Kissling, *a.g.m.*, s. 27). Türbenin târih beyti de yine Ömer Fuâdî tarafından yazılır:

"Yaptırub derviş Ömer târih dedi
Merkad-ı Şabân Sultân-ı bekâ". (sene: 1020/1611).

[1] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287, vr. 284b-318a; Aynı Ktp., Reşid Efendi, nr. 478; İÜ Ktp., TY, nr.1706; Millet Ktp., AEŞ, nr. 1091 (vr. 67-69); MÜİF Ktp., Oktürk, nr. 75 (vr. 130-188).

[2] Kissling, *a.g.m.*, s. 28, 30. Müellifimizin bu eseri 1294 târihinde *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Veli* ile beraber Kastamonu'da basılmış ve L. Nihal Yazar tarafından yeni yazı ile neşredilmiştir. Bk. Yazar, *Şabâniyye*, 253 vd.

[3] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2571, 2287; aynı Ktp., Reşid Efendi, nr. 463; aynı Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 185; İÜ Ktp., TY, nr. 1464 (101 vr.), 1577, 2170, 1217, 2144; Millet Ktp., AEŞ, nr. 880 (45 vr.).

[4] H. Mahmud Efendi, nr. 2395 (vr. 5b-19a); İÜ Ktp., TY, nr. 1577; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 187 (12 vr.).

[5] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1734; İst. Bel. Ktp., Muallim Cevdet, nr. 434 (vr. 1-15); Aynı Ktp., OEY, 1514 (22 vr.).

[6] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 79b-112b); aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2332 (vr. 3b-37a); aynı Ktp., Uşşâki Tekkesi, nr. 35 (vr. 1-24).

[7] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 11b-17b); Aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2571; Ankara Millî Ktp., FB. Yazma 503 (vr. 56b58b); Tercüman Gazetesi Ktp., nr. 362; Millet Ktp., AEŞ, nr. 1181 (vr. 47-54); Aynı Ktp., AEŞ, nr. 879. (Bu eserin bir tanıtım ve değerlendirilmesi için bk. Mustafa Tatçı, "*Şeyh Ömer Fuadi ve Sadefiyye'si*", *Yedi İklim*, sy. 41, İstanbul 1992, ss. 38-40).

[8] Millî Ktp., Yz., A 951 (vr. 149a-192b).

[9] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 173a-229a); aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1734; aynı Ktp., Reşid Efendi, nr. 1189; Beyazıt Devlet Ktp., Yazma, nr. 6328; Millet Ktp., AEŞ, nr. 88.

9. *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*,[2]

10. *Risâle-i Aseliyye li Medhi Ashâb-ı Rasulillah Çihar yar-ı Güzin*,[3]

11. *Risâle-i Güllâbiyye*,[4]

12. *Silsilenâme*,[5]

13. *Risâle fi'z-Zikr*,[6]

14. *Risâle-i Müsellesât*,[7]

15. *Risâle-i Cevâbiyye li Ta'ni'l-Hattâbiyye*,[8]

16. *Risâle-i Hüviyye*,[9]

17. *Kaside-i Pendiyye*[10] (manzum),

18. Bülbüliyye[11] : Mesnevî nazım şekliyle 1033/1624'te kaleme alınmış olan bu eser Feridüddin-i Attar'ın *Bülbülnâme* isimli eserinin serbest tercümesi niteliğindedir. Semâ ve mûsikî konusunu işleyen sembolik bir eserdir. Aynı isimli başka bir eserin sahibi olan Manisalı Birrî Efendi (v. 1128/1716) de Fuâdî Efendi'nin mezkûr eserinden geniş ölçüde faydalanmıştır.[12]

19. *Hayâtiyye*,[13]

20. *Menâkıb-ı Mahmud Efendi*,[14]

21. *Deverân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Dâir Risâle*[15].[1]

---

[1] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1734; aynı Ktp., H. Malunud Efendi, nr. 2287, vr. 229b-238a.

[2] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2395, 4127; aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1734; Millet Ktp., AEŞ, nr. 882 (80 vr.).

[3] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287, vr. 248b-252a.

[4] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287, vr. 239b-245b; İÜ Ktp., TY, nr. 611; Konya Bel. İzzet Koyunoğlu Şehir Muzesi Ktp., nr. 13801 (12 vr.); Millet Ktp., AEŞ, nr. 3427; aynı Ktp., AEŞ, nr. 1181.

[5] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 252b-260a).

[6] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1734; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2395, vr. 102b-109b.

[7] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 261b-283b).

[8] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 121b-131b).

[9] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287 (vr. 245b-248b).

[10] Milli Ktp., FB 503, vr. 53b-55a. (Bk. Baysar, *Ömerü'l-Fuâdî*, s. 31 vd.).

[11] Sül. Ktp., Düğümlü Baba, nr. 320; Manisa İl Halk Ktp., Yazma, nr. 1229 (40 vr.).

[12] Hüseyin Akkaya, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi (I. Kısım: İnceleme)*, Harvard Ün. 1997, s. 37, 47.

[13] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2287.

[14] Millî Ktp., Yz. A 951, vr. 145a-146a. Eserin sonunda bütün kayıtlarda kaybolduğu şeklinde rivâyetler bulunan Mufassal *Menâkıbnâme*'den alındığına dair kayıt vardır. Bk. Baysar, *Ömerü'l-Fuâdî*, s. 67.

[15] Millet Ktp., AEŞ, nr. 1104; Millî Ktp., Yz., A951, vr. 138b-140a.

Henüz nüshalarını göremediğimiz ancak kaynaklarda adları geçen eserleri ise şunlardır:[2] *Tercüme-i Mi'yâru't-Tarika, Vâkıât, Divân, Ta'rîfât-ı İlm-i Nahv, Ravzâtü'l-Ulemâ, Risâle-i Dürriyye, Levâyihu'l-Envâr.*

Kalbî isminde şair bir oğlu olan[3] Ömer Fuâdî Efendi, yerine İsmail Kudsî Efendi'yi halef bırakmıştır.

ac) İsmâil Kudsî Efendi

İsmail Kudsî Efendi Çorumlu'dur. Sekiz yıl postnişînlik vazîfesini sürdürdükten sonra hacca gitmiş, Hac dönüşü Şam'da vefat etmiştir. Vefatı 1054/1644 senesinde gerçekleşmiş ve Bilâl Habeşî civârına defnedilmiştir.[4]

İsmail Kudsî Efendi, iki dervişiyle beraber hac farîzasını îfaya niyet edip yürüyerek Şam'a varmış, yolun zahmet ve meşakkatinden dolayı burada hastalanmıştır. Menkıbeye göre, dervişleri şeyhlerinde ölüm alâmetlerinin belirdiğini görünce ağlamaya başlamışlar ve şeyhlerinin ahirete intikalinde Beytullah'ı ve Hz. Peygamber'in Makamı'nı rehbersiz ve delilsiz nasıl ziyaret edeceklerini düşünerek, Cenab-ı Hakk'a şeyhlerinin sıhhati için dua etmişler. Bu sırada İsmail Kudsî'nin hastalığı iyileşmiş, dervişleriyle beraber hacca gitmişler, haccı îfâdan sonra memlekete dönüşleri sırasında Şam'a geldiklerinde tekrar hastalanmış. Yanındaki dervişlere: "Oğullar artık bir diyeceğiniz kalmadı ya, varınız kabrimi Bilâl Habeşî'nin civârında bir yere kazınız ve beni oraya defnediniz" diyerek ruhunu teslim etmiştir.[5]

İsmail Kudsî Efendi, kerâmetleri çok olmakla birlikte bunları izhâr etmekten son derece sakınmıştır. Bu yönünün yanında zâhirî ilimlerde de zirveye ulaşmış şahsiyetlerdendir. Şabân Velî Kütüphânesi'nde bulunan kitaplara şerh ve hâşiyeler yazmıştır.[6]

ad) Mustafa Çelebi

İsmail Kudsî Efendi'nin oğlu olan Mustafa Çelebi, zâhirî ve bâtınî ilimlerini babasından tahsil etmiş,[7] babasının vefatı üzerine de yerine postnişîn olmuştur.

---

[1] Hilal Baysar, "Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri" isimli Yüksek Lisans çalışmasında, müellifimize âit *Mecmua-i İlâhiyyât, Kaside-i Pendiyye, Sadefiyye, Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye, Şevkiyye fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye, Menkıbe-i Mahmud Efendi, Menâkıb-ı Şabân-ı Velî, Türbenâme* ve *Bülbüliyye* adlı eserleri incelenmiştir.

[2] Bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, ss. 118-19; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 10.

[3] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 12; Mustafa Tatçı, *a.g.m.*, s. 39.

[4] Yazar, *Şabâniyye*, s. 49; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, s. 64.

[5] Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, ss. 28-29.

[6] *A.g.e.*, s. 28.

[7] *A.g.e.*, s. 30.

Onaştı yıl bu vazîfeyi yürüterek 1070/1659 senesinde vefat etmiştir. Pîr Şabân Velî hazretlerinin türbesine defnedilmiştir.[1]

Mustafa Çelebi, ilmî kemâlâtı ile her tarafta büyük bir şöhret kazanmış, içlerinde Karabaş Velî Ali Alâaddin el-Atvel'in de bulunduğu bir çok kâmil ve mükemmil halîfe yetiştirmiştir.[2]

Rûhî hastalığa mübtelâ olup tedâvi edilemeyen kimseleri irşâd nazarı ve duaları ile tedâvi ettiği bu yüzden de oturduğu yerin bir doktorun muayenehânesi gibi çalıştığı kaydedilmektedir.[3]

ae) Abdurrahman Efendi

Abdurrahman Efendi, Mustafa Çelebi'nin yerine postnişîn olmuştur. Zileli'dir.[4] On üç yıl bu vazîfede bulunduktan sonra 1083/1672 yılında vefat etmiş, Şabân Efendi türbesi içine defnedilmiştir.[5]

Kendisinden sonra halîfesi İbrahim Efendi'ye bir vasiyetnâme göndererek posta oturmasını istemiştir.[6]

af) İbrahim Efendi

İbrahim Efendi, halîfe olarak Amasya'da bulunurken, Abdurrahman Efendi'nin vefatından sonra Şabânî Âsitânesi'ne postnişîn olmuştur. Kırk yıl bu vazîfede

---

[1] Yazar, *a.g.e.*, s. 50; Demircioğlu, *a.g.e.*, aynı yer; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Demircioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] *A.g.e.*, s. 30.

[4] Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 31.

[5] Yazar, *a.g.e.*, aynı yer; Demircioğlu, *a.g.e.*, ss. 31-32; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 31. Adı geçen eserde Vasiyetnâme şu şekilde verilmektedir: "Ey benim aziz kardeşim Hafız İbrahim Efendi. Size dahi malum olsun ki, Sûrî Hacca niyet eyleyip Sûrî Hacc'ın tedarikine mukayyet iken seher vaktinde gâipten bir sedâ geldi, hazır ol mânevî Hacca gitsen gerekir. (Sûrî Hacc, mânevî Hacca tebdil olundu.) denildiğinde Cenab-ı Hakk'ın emrine intizarda iken 1083 senesinde Recep Ayı'nın 27 nci gecesi ki Mi'raç Gecesidir. Ervah âleminde gezerken Resul-ü Ekrem'in Mi'raca giderken bindiği Burağa binmişler, bizi de Burağ'ın arkasına alıp gittik. Levh-i Mahfuz'un yanına varınca (siz burada eylenin, bundan öte izin yoktur, buyurdular. Levh-i Mahfuza nazar eyledik, kendimizin Şaban Ayı'nda dünya evinden ahirete gideceğimizi gördük ve sizin de Şaban Efendi tekkesinde şeyh olacağınızı gördük. Ey benim kardeşim, Levh-i Mahfuzda yazılan sizsiniz, hemen fakire dua eyle ve duadan unutmayıp tekkede meşgule ve mücalede ile meşgul olup gayret kemerini yedi yerden kuşanıp ve benim evlatlarımı dahi gözden ve gönülden çıkarmayınız ve kapı dervişi Molla Hasan 6 senedir tekkenin hizmetindedir. Sır makamından dua edilmiştir. Lakin irşadı sizden olmakla bu mahalle tehir olunmuştur. Rica ederiz ki irşad ile faydalanmadıkca salıvermeyiniz. Bize lazım olan hakkı tebliğ eylemektir." (s. 31).

bulunduktan sonra 1124/1712 senesinde vefat etmiş ve Pîr Şabân Velî türbesine defnedilmiştir.[1]

Âlim bir şeyh olan İbrahim Efendi, ibâdet ve tâate son derece düşkün bir kişidir. Tam elli sene beş vakit namazı imam ile kıldığı, sünnet ve nâfilelerini hiç terk etmediği dâmâdı tarafından yazılan Arapça hal tercümesinde kaydedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i 3.000 defa okumuş, Şabân Velî Câmii'nde başladığı Kur'ân-ı Kerîm tefsîrini tam otuz altı senede tamamlamış ve hatim duasını câminin almayacağı düşüncesiyle o civarda bulunan Gümüşlüce mevkiinde yapmıştır. Çok sayıda müridine hilâfet vererek Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerine irşâd için göndermiştir.[2]

İbrahim Efendi'nin Muhiddin Arabî'nin bir eserine şerhi olduğu gibi, fetvâya dâir de bir eseri bulunduğu kaydedilmekte[3] ise de araştırmalarımız esnâsında bunlara rastlayamadık.

b) Bursa'da Şabâniyye

ba) Nasûhî Tekkesi

Nasûhî Tekkesi, Bursa'nın Filiboz Mahallesi'nde Ali Alâaddin Efendi tarafından XVII. yüzyılın başında kurulmuş olan bir Halvetî tekkesidir.[4] Ali Efendi, aslen Akşehirli'dir. İlim tahsîlini ikmâl ettikten sonra, Kastamonulu Şabân Efendi'nin halîfelerinden, Akşehirli Nasuh Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat etmiş ve hilâfetle Bursa'ya gönderilmiştir. Alâaddin Paşa Câmii'nde başlayan irşâd faaliyetlerini, şeyhi adına yaptırdığı Nasûhî Tekkesi'nde sürdürmüştür. Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliya* ve Şemsî'nin *Yâdigâr*'ına göre 1017/1608 senesinde, Belîğ'in *Gülzâr-ı İrfân*'ına göre ise 1027/1618'de vefat ederek tekkesinin hazîresine defnedilmiştir.[5] Ali Efendi'nin vefat etmesiyle boşalan tekkenin postnişînliğini şeyhzâdesi Mehmed Efendi üstlenmiştir.

Mehmed Efendi, Akşehir'de doğmuş, ilim tahsîlini ikmâl ettikten sonra babası Nasuh Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir. Bilâhare Bursa'ya gelerek Ali Efendi'ye dâmâd, onun vefatından sonra da Nasûhî Tekkesi'ne şeyh olmuştur. 1040/1631 senesinde vefat ederek, tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[6]

Mehmed Efendi'nin şeyhliği döneminde Şeyhulislâm Sâdeddin Efendi'nin kızkardeşi Âbide Hanım, Kaplıcalar civârında tekkeye bir hayli bahçe, yine, Sâdeddin Efendi'nin oğlu Muîdzâde Mehmed Emin Efendi tarafından vakfiyeler

---

[1] Yazar, *a.g.e.*, aynı yer; Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 32; Abdülkâdiroğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 32.

[3] *Göst. yer.*

[4] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 193; Kara, "*Bursa Tekkeleri*", s. 48/304.

[5] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Belîğ, *a.g.e.*, s. 174; Şemsi, *a.g.e.*, s. 551.

[6] Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 251; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 59; Şemsî, *a.g.e.*, s. 551.

ilave edilmiştir.[1] Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu Nasûh Efendi üstlenmiştir.

Nasuh Efendi, Bursa'da doğmuştur. Babasından tekmîl-i tarîkat ettikten sonra, onun vefatı üzerine Nasûhî Tekkesi şeyhliğini üstlenmiş ve bu vazîfeyi sürdürmekte iken 1098/1687 senesinde vefat etmiştir. Naaşı tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[2] Vefatına Çatalsakal Mustafa Efendi,

"*Nasûh Efendi fenâdan bekâya kıldı sefer*" (sene: 1096/1687) mısrâını târih düşmüştür.[3] Vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini oğlu Ali Efendi (v. 1137/1724) üstlenmiştir.

c) İstanbul'da Şabâniyye

Halvetîliğin Şabâniyye koluna Kastamonu'daki Pîr Makâmı olan âsitânenin merkezlik ettiğini belirtmiştir. Âsitânenin bu konumu bütün târihi boyunca devam etmiştir. Bu kolun İstanbul'a ilk defa girişi Şabân Velî'nin halîfelerinden olan, onun adaşı Şabân Efendi tarafından, asıl kuvvetli ve etkili olarak da bu koldan kendi adına Karabâşiyye isimli bir şûbe tesis etmiş olan Pîr Ali Alâaddin el-Atvel tarafından gerçekleştirilmiştir. Karabâşiyye'den de Nasûhiyye intişar etmiştir.

ca) Şaban Efendi

Şabân Efendi, Kastamonulu'dur. Şabân Efendi Âsitânesi şeyhi Çorumlu İsmail Efendi'den hilâfet alarak İstanbul'a gelmiştir.[4] Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin Eyüb Sultan'da Dârulkurrâ[5] olarak inşâ ettirdiği mekânı Hoca Sadeddin Efendi'nin oğlu Es'ad Mehmed Efendi, Şabân Efendi'ye tekke olarak tahsis etmiş ve Şabân Efendi de burada irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.[6] Daha sonra Şabân Efendi'nin bu mekâna bir kaç hücre ile bir de harem ilâve ettirmesi suretiyle yapı tam bir tekke hüviyeti kazanmıştır.[7] Uzun müddet bu mekanda faaliyetlerde bulunan Şabân Efendi 1082/1671 senesinde vefat ederek, tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Yerine oğlu Sünbülî şeyhi olan Yahyâ Efendi (v. 1110/1698) postnişîn ol-

---

[1] Şemsî, *a.g.e.*, ss. 551-552.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 583; Şemsî, *a.g.e.*, s. 552.

[3] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 51, 568; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 74a.

[5] *Dârulkurrâ*, hâfızların kıraat ilmini okudukları dershanelere verilen addır. Hâfız yetiştiren *Dârulhuffâz*'dan yüksek olan burayı bitirenlere *kurrâ* denilmekteydi. (*OTDTS*, c. I, s. 399).

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 569; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 52a.

[7] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 271; Haskan, *Eyüp Târihi*, c. I, s. 144. Bu mekân Eyüp Sultan Câmii önündeki meydanın yanında, Kalenderhâne Caddesi'nin sol tarafında bulunan Saçlı Abdülkadir Efendi Mescidi yanında tesis edilmiştir. Yahyâzâde Tekkesi ve Dârulhadis Tekkesi adlarıyla da bilinir. (Haskan, *a.g.e.*, aynı yer).

muştur.[1] Yahyâ Efendi'den sonra oğlu Mehmed Efendi (v. 1169/1756) yerine geçerek irşâd hizmetlerini yürütmüştür.[2]

Ayvansarâyî *Hadîka*'da, "Şabân Efendi tarîk-i halvetiyyeden 977 târihinde vefat iden Kastamonulu eş-Şeyh Şabân Efendi'nin halîfesi olub 1082 târihinde vefat iderek..." demektedir.[3] Bu durum tarihen pek mümkün gözükmemektedir. Zaten daha önceki müelliflerden olan Şeyhî *Vakâyiu'l-Fudalâ*'da, Müstakimzâde *Hülâsatü'l-Hediyye*'de ve Tabîbzâde *Meşâyih*'de adı geçen Şabân Efendi'nin Çorumlu İsmail Efendi'nin halîfesi olduğunu söyleyerek bizce daha doğru bilgiyi vermektedirler.[4]

Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*'da, Hz. Pir Şabân Velî'nin, Yahyâ Efendi isminde bir oğlunun olduğu, bu kişinin yüz yıldan fazla yaşadığı için torunu da olabileceği şeklinde not düşmüş ve İstanbul Eyüb Câmii'nde Kürsü Şeyhliği yaptığını, zamânının allâmesi bir kişi olduğunu vurguladıktan sonra da babasının vefatı ardından İsmail Çorûmî'den feyz alıp zâhir ve bâtınını mamûr ettiğini belirtmekte ve 1082/1671'de irtihal ettiğini kaydetmektedir.[5] Kendi tereddüdünden de anlaşılacağı gibi *Sefîne* müellifi bizce çeşitli kaynaklardan aldığı bilgileri burada birbirine karıştırmıştır. Yahyâ Efendi diye bahsettiği zât Yahyâ Efendi'nin babası Şabân Efendi olmalıdır. Şabân Efendi'nin de İsmail Çorûmî'den hilâfet aldığını varsaydığımızda Pîr Şabân Velî hazretlerinin torunu olması ihtimâl dâhilindedir. Adı geçen Şabân Efendi'nin babasının (Pîr Şabân Efendi'nin oğlu) adının da Yahyâ olması muhtemeldir. Bizce bu karıştırmalar adı geçen iki şahsın adının da Şabân olmasından kaynaklanmaktadır.[6] Şabân Efendi İstanbul'a gelip Şabânî âyinini burada ilk defa icra eden kişi[7] olması açısından ayrıca önemlidir.

3. KARABÂŞİYYE

a) İstanbul'da Karabâşiyye

aa) Karabaş Velî Pîr Ali Alâaddin el-Atvel

Şabâniyye-i Halvetiyye'nin Karabâşiyye şûbesinin kendisine nisbet edildiği kimse Ali Alâaddin el-Atvel'dir. Boyu çok uzun olduğu için "Atvel", Şabâniyye'ye

---

[1] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 51, 569.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 149; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 51.

[3] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 281.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yerler; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 51.

[5] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 398.

[6] Nasûhî Tekkesi'nin son postnişînlerinden Mehmed Kerâmeddin Efendi, Şabân Velî'nin evladının olmadığını, hatta evlendiğinin dahî ihtilaflı olduğunu belirtmektedir. (Seyyid Mehmed Kerâmeddin Efendi, *Şemsü's-Sabâhî fî Menâkıb-ı Pir Nasûhî*.)

[7] Süreyya, *a.g.e.*, aynı yer.

mensup olanlara has siyah sarıklı bir taç giydiği için "Karabaş" ve kerâmet ehli bir zât olduğu için de "Velî" unvanlarını almış, son ikisi birleştirilerek "Karabaş Velî" lakabıyla tanınmıştır. Ali Alâaddin Efendi, aslen Sivas Sancağı'na bağlı Arapkir[1] kasabasındandır.[2] Babası Seyyid Muhammed Nakşibendî el-Hüseynî'dir.[3]

Karabaş Velî, 1020/1611 senesi Muharremi'nde memleketi Arapkir'de doğmuştur.[4] İlk tahsîline burada başladıktan sonra,[5] 1057/1647 senesinde İstanbul'a gelmiş[6] ve Fatih medreselerinde eğitimini tamamlamıştır.[7] Tahsil devresinin bir kısmında, muhtemelen Fatih medreselerinden mezun olduktan sonra Ankara'da da ilim meclislerinde bulunmuştur. Hüseyin Vassâf'ın, *Sefîne*'de bir eserden okuduğunu belirterek aktardığına göre, Karabaş Velî Ankara'da bulunduğu müddetçe Hacı Bayrâm Velî hazretlerinin türbesine gider burada derse bakar. Bir gün nasılsa uyuya kalır. Rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber'in emri üzerine, Hacı Bayrâm Velî kendisine iki satır kitap okutur. Bundan sonra da bir takım ince hakikatler ve sırlar kendisine açılır. Sonra tasavvufa meyleder ve Kastamonu'ya giderek Şabânî Âsitânesi postnişîni Çorumlu İsmail Efendi'ye intisâb eder. Kısa sürede büyük mânevî ilerlemeler kaydeder[8] ve hilâfete nâil olur.

Bir aralık mürşidi İsmail Efendi'nin emriyle Çankırı'ya giderek dervişler arasında ortaya çıkan bir takım tasavvufî meseleleri çözmüştür. Dönüşünden kısa bir süre sonra şeyhi vefat etmiş yerine oğlu Mustafa Muslihiddin Efendi postnişîn olmuştur. Bir müddet de Muslihiddin Efendi'nin sohbetlerinde bulunan Karabaş Ve-

---

[1] *Arapkir*, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı idâresine alındı (1515). Kanûnî Sultan Süleyman döneminin başlarında Diyarbekir eyâletine bağlı bir sancak merkeziydi. Ardından Rum (Sivas) eyâletine bağlanarak bu statüsü 1834'e kadar devam etti. Şimdi Malatya iline bağlı bir ilçe merkezidir. (Bk. Besim Darkot, "*Arapkir*", *MEBİA*, c. I, ss. 553-54; Yusuf Halaçoğlu, "*Arapkir*", *DİA*, c. III, ss. 328-29).

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 57a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 148; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 58a; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 212; Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On iki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1317, s. 39; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 12; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 517; Nathalie Clayer, "*Sha'bâniyya*", *EI*, vol. IX, s. 155; Oğuz, *Şabân-ı Velî*, s. 68.

[3] Harîrîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; *OTDTS*, c. II, s. 188.

[4] İbrahim el-Häs, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4607 (117 vr.), vr. 20a (*Menâkıb-ı Ünsî*); Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Clayer, "*Sha'bâniyya*", s. 155.

[5] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih*, s. 39.

[6] Nazmî, *Hediyye*, s. 303.

[7] *Göst.yer.*; Harîrîzâde, c. III, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih*, s. 39.

[8] Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. I, s. 581; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 13; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

lî,[1] 1080/1669-70 senesinde İstanbul'a gelmiş ve Üsküdar'da Rum Mehmed Paşa Câmii'nde inzivâ hayâtı yaşamaya başlamıştır.[2]

Karabaş Velî, İstanbul'a geldiğinde ikâmet için Üsküdar'ı tercih etmesine sebep teşkil eden bir hâdiseyi Muhammed Nazmî Efendi'ye anlatmıştır. Buna göre, Karabaş Velî 1057/1647 yılında İstanbul'a gelmiştir. Bu sıralarda Abdülehad Nûrî Efendi,[3] Bâyezid Câmii'nde vaaz etmektedir. Bir gün vaaza katılmış, vaazdan sonra halkla birlikte Nûrî Efendi'nin elini öpmek ve o gün gördüğü bir rüyasını yorumlatmak istemiştir. Bunun üzerine Nûrî Efendi, "Ali Efendi zâviyeye gelin" demiş, fakat Karabaş Velî ancak üç ay geçtikten sonra, bir mukâbele günü[4] tekkeye gitmiştir. Mukâbele esnâsında, Nûrî Efendi âdetinin aksine gözlerini açarak, "Ali Efendi n'aceb geç geldiniz?" demiş ve rüyâsını daha anlatmadan, "yirmi yıldan sonra İstanbul'a gelirsiniz. Lâkin, Üsküdar'da sâkin olun. İrşâdınız Üsküdar'dadır" diye tabir etmiştir.[5]

Üsküdar'da beş sene kadar inzivâ hayâtı yaşayan Karabaş Velî'ye 1085/1674 senesinde Atik Vâlide Sultan Külliyesi dâhilinde bulunan, Mehmed Efendi'den boşalan tekkenin şeyhliği tevcih edilmiştir.[6]

Adı geçen tekke, Üsküdar'da III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan tarafından 1570-1579 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılan külliye içerisinde bulunmaktadır.[7] Kimi eserlerde bu tekkenin belli yapı özellikleri göz önünde bulundurularak,

---

[1] Gerek Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fuzalâ*'da (c. I, s. 581), gerek Sâdık Vicdânî *Tomar*, gerek Hüseyin Vassâf *Sefîne*, gerekse Bursalı *Kibâr-ı Meşâyih*'ında mürşidi İsmail Efendi'nin yanında başlayan sülûkunu Müslihiddin Efendi yanında tamamladığını söylemektedir. Fakat Vicdânî dipnot olarak düştüğü notta: "*Bâzı silsile-nâmelerde Şeyh Muslihiddin Efendi'nin ismi yazılmamıştır. Seyr ü sülûkunu bu zâtın nezdinde tamamlaması dolayısı ile bu muhterem şeyhin (İsmail Efendi) isminin öncelikle kaydedilmesi gerekir*" demektedir ki aslında İsmail Efendi'den hilâfet alan Karabaş Velî'nin şeyhinin vefatından sonra bir müddet Müslihiddin Efendi'nin sohbetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 581; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 213; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 58a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 13; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih*, s. 40.

[3] Şemsiyye-i Halvetiyye'nin Sivâsiyye şûbesi bahsinde anlatılacaktır.

[4] *Mukâbele günü*, tarikat ehlinin toplu olarak zikir icrâ ettikleri gün hakkında kullanılan tabirdir. Tarikatlarda dervişler yarım daire oluşturarak şeyhin veya halîfesinin karşısına oturduklarından, dervişle şeyhin yüzyüze gelip yaptıkları bu zikir şekline *mukâbele* (karşı karşıya olma) denilmiştir. (Bk. *OTDTS*, c. II, ss. 573-74; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 342).

[5] Nazmî, *Hediyye*, ss. 303-304.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 581; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 517.

[7] Önceleri Vâlide Sultan adı ile tanınan, daha sonra III. Ahmed'in annesi Gülnûş Vâlide Sultan'ın (v. 1715) Üsküdar İskele Meydanı'nda yeni bir külliye inşa ettirmesi üzerine Eski Vâlide veya Vâlide-i Atîk adlarıyla anılmaya başlayan bu külliye hakkında daha geniş bilgi için bk. Sâî Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyân*, s. 37; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, ss. 182-84; İbrahim Hakkı Konyalı, *Mimar Kocu Sinan'ın Eserleri*, İstanbul 1950, ss. 77-85; M. Baha Tanman,

başta külliyenin mimari planında bulunmadığı, sonradan tekkeye çevrildiği tarzında beyanlar bulunmaktadır. Fakat gerek külliyenin vakfiyesinden, gerek Vakıflar Arşivi'ndeki kayıtlardan, gerekse meşâyih listesinden, bu yapının daha baştan külliyenin mimari programında tekke olarak yer aldığı anlaşılmaktadır.[1] Karabaş Velî'nin bu tekkede irşâd vazîfesinde bulunması ve şahsiyetinden kaynaklanan büyük bir tesir gücüne sâhip olmasından dolayı bu mekân, "Karabaş Velî" ve "Karabaş Ali Efendi" gibi isimlerle de anılmıştır. Bâzı müelliflerin bu nisbetten dolayı adı geçen mekânın sonradan tekkeye çevrildiği zehâbına kapılmış olmaları da muhtemeldir.

Karabaş Velî, Atik Vâlide Tekkesi'nde beş yıl irşâd hizmetinde bulunmuş ve 1090/1679 senesindeki bir vaazı esnâsında tasavvuf ıstılahlarına dair söylediği bâzı sözleri kimi ilim erbâbı tarafından dedi kodu malzemesi yapılmıştır. Bu sebepten dolayı da Limni Adası'na[2] sürgüne gönderilmiştir.[3] Karabaş Velî'den iki sene önce de Niyâzî Mısrî benzer gerekçelerle aynı adada sürgüne gönderilmiştir ve burada bulunmaktadır.[4] Bundan da anlaşılmaktadır ki o dönemde idârenin meşâyiha karşı olan tavrında bir soğukluk söz konusudur.

Karabaş Velî ve benzeri şeyhlerin sürgüne gönderilmelerinde önemli bir etken, ilmî bakımdan yetersiz bir takım âlim geçinen kimselerin meşâyiha gösterilen rağbetten rahatsız olmalarıdır. Bu tip insanlar idârecîler üzerindeki güçlerini bu yönde kullanmışlardır. Zîrâ Karabaş Velî'nin şöhreti oldukça yaygın bir vaziyet almış, yöneticiler ve halk onun meclisine gelmek için can atar olmuşlardır.[5]

Harîrîzâde, *Tibyân*'ında bu sürgünün gerekçesini şu şekilde dile getirmiştir: "Karabaş Velî'nin 1090/1679 târihinde Limni Adası'na gönderilmesi Maktûl Mustafa Paşa'nın vezîrliği döneminde, Beyâzîzâde'nin hücceliyle gerçekleşmiştir. Bunun sebebi de Sultan'ın ona olan muhabbetidir. Zira Sultan Mehmed Hân, zaman zaman onun vaaz ve zikir meclislerine katılır, "Şeyh'in vaazları bana öyle tesir

---

"*Atik Vâlide Sultan Külliyesi*", *DİA*, c. IV, ss. 68-73; a.mlf., "*Atik Vâlide Külliyesi*", *DBİA*, c. I, ss. 407-412 ve son iki makalede gösterilen kaynaklar.

[1] Tanman, "*Atik Vâlide Sultan Külliyesi*", ss. 71; a.mlf., "*Atik Vâlide Külliyesi*", ss. 410. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 223, 236; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 18; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4484; *MEBİA*, c. VII, s. 1214/79; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 207.

[2] *Limni Adası*, Ege Denizi'nde bulunan bu ada, 883/1478 târihinde Fatih Sultan Mehmed zamanında Venediklilerden alınmıştır. Daha sonra Venedik donanması tarafından tekrar alınan ada, 1068/1657'de, Köprülü Mehmed Paşa zamanında tekrar fethedilmiştir. (Bk. Mehmed Halife, *Târih-i Gılmânî*, sad. Kâmil Su, Ankara 1986, s. 68; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 4.

[3] Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 110; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 57a; Mehmed Râşid, *Râşid Târihi*, c. I, İstanbul 1282, s. 357; Sürreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Mehmed Ali Aynî, *Türk Azizleri-I; İsmail Hakkı*, İstanbul 1944, s. 8 (Aynî, *Türk Azizleri*).

[4] Bk. Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 82; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 581; Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1998, ss. 118-122 (Aşkar, *Niyazî-i Mısrî*).

[5] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 13.

ediyor ki, saltanatı bırakıp fukarâsı arasında yer almak istiyorum"[1] hatta hatta, "bu vaazlar bana o kadar tesîr ediyor ki İbrahim Edhem gibi tâc ve tahtı terk edip dağlara düşesim geliyor" demiştir.[2] İbrahim el-Hâs'ın *Menâkıb-ı Ünsî Efendi*'de kullandığı "Şeyh Ali Efendi'nin sürgüne gönderilmesinin bir sebebi de pâdişâhın bu sözü olmuştur"[3] ifâdesi de Harîrîzâde'yi teyid eder mahiyettedir.

Karabaş Velî'nin Limni'de ki mecbûrî ikameti dört sene sürmüş, müteakiben 1094/1683 senesinde devletin müsaadesi ile tekrar Üsküdar'a dönmüştür.[4] Ardından hacca gitmiş, vazîfesini edâ edip Ravza-i Mutahhara'yı da ziyaret ettikten sonra üç yıl burada mücâvir kalmıştır.[5] Medine-i Münevvere'den ayrılmadan önce son halîfesi olan ve "Hacı Baba el-Mısrî" olarak şöhret bulan Mustafa b. Ali el-Boluvî ed-Doğânî el-Mısrî el-Edirnevî'ye hilâfet vermiştir.[6] Son halîfesi olan bu zâta 1097/1686 senesi Muharrem Ayı'nın ilk günlerinde Ravza-i Mutahhara'da, Ravza ile Minber arasında bir yerde, halîfelik icâzetini vererek, insanları irşâd etmesi için Kahire'ye gitmesini arzu etmiş ve buna muvaffak olması için de dua etmiştir. Halîfesi Hacı Baba ile Mısır'a gitmek üzere[7] Mısırlı bir kâfile ile birlikte buraya hareket etmiş, Kahire'ye üç millik mesafede hastalanmıştır. 2 Safer 1097/29 Aralık 1685

---

[1] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 58b. Harîrîzâde burada adıgeçen Sultan'ın Sultan İbrahim olduğunu kaydediyor. Burada bir iltibâs olması lazım gelir. Ali Efendi'nin İstanbul'da bulunduğu bu târihlerde tahtta Sultan IV. Mehmed oturmaktadır. Sultan Mehmed yerine Sultan İbrahim sehven kaydedilmiş olmalıdır.

Adı geçen Beyâzîzâde, 1634-1687 yılları arasında yaşamış Mekke, Halep, Bursa ve İstanbul kadılıkları ile Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuş olan Beyâzîzâde Ahmed Efendi olmalıdır. Bu zât kadızâdelilerin etkisi altında bulunan bir ortamda yetiştiği için meşâyiha karşı bir tutum içerisinde olmuştur. Özellikle Rumeli kazaskerliği görevinde bulunurken verdiği bâzı hükümlerle şimşekleri üzerine çekmiş, şiddetli tepkiler almıştır. Bu yüzden de kazaskerlikten azledilmiştir. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, onun hakkında, "beyne'l-ulemâ ve beyne'n-nâs gâyet hiddet ü şiddet üzere olmağla menfûr idi" demektedir. Her ne kadar Beyâzîzâde, 1086/1675 târihinde İstanbul kadılığına getirilmiş ve bir yıl sonra da görevden alınmış, Rumeli kazaskerliğine ise 1091/1680'de getirilmiş dolayısıyla da Karabaş Velî'nin sürgüne gönderilme târihi olan 1090/1679'da herhangi bir görevde bulunmuyor gözükmekte ise de gerek sûfîlere karşı olan tavrından, gerekse verdiği kimi hükümlerden dolayı şimşekleri üzerine çekmiş olmasından dolayı târihlerde kayına olduğuna hükmedip, adıgeçenin Beyâzîzâde Ahmed Efendi olduğunu varsayabiliriz. Hakkında bilgi için bk. Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, s., 114, 115, 210; Beyazîzâde, *İmam Azam Ebu Hanife'nin İtikadî Görüşleri*, çev. İlyas Çelebi, İstanbul 1996, ss. 19-58 (Nâşir, bu eser ve müellif için kitabın girişinde uzunca bilgi vermektedir. (ss. 19-58).

[2] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 11b.

[3] *A.g.e.*, vr. 11b.

[4] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 213; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 58b.

[6] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, vr. 59b. *Vâkıât* ve *Vâridât* isimli önemli eserlerin müellifi olan ve Edirne'de medfûn bulunan bu zât hakkında bilgi için bk. *göst.yer.*

[7] Hasan Efendizâde Senâyî Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî*, Sül. Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4575, vr. 14b (Senâyî, *Menâkıb-ı Nasûhî*).

târihinde Cuma günü vefat ederek, Gaylân Köyü'ne defn edilmiştir.[1] "*eş-Şeyh Ali Atvel*" cümlesi vefatına târih olarak söylenmiştir.[2]

Mir'âtü't-Tarık'da anlatılan bir menkıbeye göre, Kahire'ye yaklaşıldığında 40.000 kadar hacının konakladığı bir yere, hava gâyet açık olduğu halde bir sel geleceğini keşfen haber vermiş, hacıların orayı derhal terk etmelerini sağladıktan sonra, hakikaten sel gelip oraları basmış ve Karabaş Velî bir kaç gün sonra o civarda vefat etmiştir.[3] *Menâkıb-ı Nasûhî*'de kaydedildiğine göre, bu felâket atlatıldıktan sonra Ali Efendi'nin rahatsızlığı günden güne artmış ve yanında bulunan son halîfesi Mustafa'ya şunları söylemiştir: "Mustafa bana Cenâb-ı Hakk buyurdu ki, 'Ey Uzun Ali ben sana kırk bin candan ziyâde can bağışladım, sen bana canım bağışlamaz mısın?' Ben de, 'emr ü fermân senin' diye teslim oldum" demiştir.[4]

Osmanlı Müellifleri'nde Bursalı Mehmed Tâhir, Muhiddin Arabî'nin *Fütûhât-ı Mevsiliyye* isimli eserinde geçen "ba'de'n-Nebiyyi'l-Mustafa el-A'zam el-Ali el-Atvel el-Ekrem el-Ecsem Ganem Hatem ve hüve bihatmi'z-zamân" ibâresinin Karabaş Velî'nin zuhûruna işâret ettiğini belirtir. Buna göre "hatm" kelimesinin 1040 edip onun hilâfet târihini gösterdiğini, "ganem" kelimesinin 1090'a denk düşüp sürgün târihini gösterdiğini, "el-atvel" kelimesinin yetmiş yediye denk düştüğünü ve ne kadar yaşadığına delâlet ettiğini, "el-Ekrem" kelimesinin de 658'e denk geldiğini ve yetiştirdiği halîfelerinin sayısını gösterdiğini kaydetmektedir.[5] *Tıbyân* sâhibi Harîrîzâde, 685 kişiye hilâfet verdiğini kaydeder. Bunların 200 tanesinin avâmdan olduğunu, kalanının ise irşâda ehil olduklarını belirtir. Diğer tarîkatlara mensup 292 kişinin onun elinde kemâle erdiklerini, cinlerden dahi 556 kişinin halîfesi olduğunu, halîfelerinden 135 tanesinin "ricâl dâiresi"ne[6] girdiklerini kaydeder.[7] *Menâkıb-ı Ünsî Efendi*'de kaydedildiğine göre ise, Karabaş Ali Efendi, 32 bin kişiye el vermiştir. 685 halîfesinin olduğunu, bunlardan Ünsî Hasan Efendi gibi ârif-i billâh, sâhibü's-sır ve sâhibü'l-hakâik birisinin içlerinde başka olmadığını söyle-

---

[1] *Göç.yer.*; Şeyhî, *a.g.e.*, s. 51, 581; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 57a; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 149; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 71. Ömer Rızâ Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn* adlı eserinde, hacc farîzasını îfâdan sonra Mekke ile Medine arasında vefat ettiğini kaydetmektedir. (Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, c. VII, Beyrut, ts., s. 39). Âdil el-Nüveyhiz de, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*'inde aynı görüşü tekrarlamaktadır. (c.I, Beyrut 1983, s. 355). Mehmed Süreyya da *Sicill-i Osmânî*'de Medine-i Münevvere'ye giderken vefat ettiğini belirtmektedir. (c. III, s. 517).

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 57a.

[3] Bandırmalızâde, *Mir'ât*, ss. 41-42.

[4] Senâyî, *Menâkıb-ı Nasûhî*, vr. 15a.

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Bandırmalızâde, yetiştirdiği halîfelerinin sayısını 485 olarak vermektedir. (*Mir'ât*, s. 42). Ayrıca bk. İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 12a-13a.

[6] *Ricâl dâiresi*, sayıları belli ve sâbit olan Hakk'ın dostluğunu kazanmış, rûhen yücelmiş kâmil şahsiyetler. Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 392.

[7] Harîrîzâde, *Tıbyân*, c. III, vr. 59a-59b. Krş. İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 12b-13a; *Menâkıb-ı Nasûhî*, vr. 14b.

miştir.[1] Dergâhına geleni reddetmemiş, fâsık da gelse biatını kabul etmiştir. Bunlar arasında ıslâh-ı hâl ile hilâfete mazhar olanlar dahi olduğunu yine adı geçen *Menâkıbnâme* kaydeder.[2]

Karabaş Velî diğer tarîkatlara mensup bulunan kimselerin biatını kabul etmemiş, gerektiğinde sülûkları yarım kalanların sülûklarını tamamlattıktan sonra da icâzet vererek kendi tarîkatları üzere irşâd etmelerini istemiştir.[3] Mevlevî Sineçâk Mustafa Efendi, Karabaş Ali Efendi ile görüşürmüş. Bir gün, biatının kabul edildiği takdirde Mevlevîliği bırakacağı arzusunu izhar ettiğinde, Karabaş Ali Efendi ona, Mevleviliği bırakmamasını, her tarikattan murâdın Allah'ı bilmek olduğunu, hangi tarîkattan olunursa olunsun kendileriyle görüşüldüğü taktirde irşâdlarının mümkün olabileceğini, söylemiştir. Sineçak Efendi de bâtınen bu bağlılığını devam ettirmek sûretiyle sohbetlerine devam ederek irşâd olunmuştur. Karabaş Ali Efendi de ona "sen yine Mevlevî Tarîkatı üzere bağlılarını irşâd eyle" diye izin vermiştir.[4]

Ömer Rıza Kehhale *Mu'cemü'l-Müellifîn*'inde, Âdil el-Nüveyhiz ise, *Mu'cemu'l-Müfessirîn* adlı eserde[5] kendisi için, sûfî, ârif, kelâmcı ve müfessir tâbirlerini kullanırlar.

Karabaş Velî, hayâtı boyunca bir çok eser kaleme almış şerîata sıkı sıkıya bağlı bir mutasavvıf müelliftir.[6] Bunlardan kütüphanelerde nüshalarını tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1. Kâşif-i Esrâr-ı Füsûs[7] : Muhiddin Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserinin şerhidir.

2. *Câmi-i Esrâri'l-Füsûs*[8] : *Kâşif-i Esrâr-ı Füsûs*'un muhtasarıdır.

3. *Şerh-i Akâid-i Nesefiyye bi-Lisâni't-Tahkîk*,[9]

4. *Mi'yâru't-Tarîka*,[1]

---

[1] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 7b-8a

[2] *Gös.yer.*

[3] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 12b.

[4] Bk. İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 8a vd.

[5] Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, c. VII, s. 39; Âdil el- Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, c. I, s. 355.

[6] Bk. İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 10a vd.

[7] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2225 (224 vr.).

[8] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2528 (69 vr.), 2393; İÜ Ktp., AY, nr. 2574; İstanbul Bel. Ktp., Osman Ergin Yzm., nr. 397 (80 vr.); Aynı Ktp., Osman Ergin Yzm., nr. 712 (76 vr.); Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1656 (90 vr.); Bursa Bölge Yazma Ktp., nr. 613 (vr. 7-99).

[9] Bursalı Mehmed Tâhir'in, "...beynel ulemâ ma'lûm ve ma'rûf olan şerh ve hâşiyelerden hiç birine mürâcaat olunmadan yazılmış mûciz bir eserdir", dediği (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 149, 1 numaralı dipnot) bu şerhin nüshaları: Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 210 (vr. 1b-30a), 3738; aynı Ktp., Tırnovalı, nr. 142 (vr. 1-19); aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3533; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 1531, 1189, 476; Bekir Topaloğlu Ktp., Genel, nr. 1321 (39 vr.).

5. *Tarikatnâme*,[2]

6. *Şerh-i Kaside-i Aşkiyye li'ş-Şeyhi'l-Ekber*,[3]

7. *Risâle-i Usûl-i Erbaîn*,[4]

8. *Esâsü'd-Dîn*,[5]

9. *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ*,[6] : Tâhâ sûresinin başından sekizinci âyetin sonuna kadar, Arapça küçük bir işârî tefsirdir.

10. *Risâle fî Devrân-ı Sûfiyye*,[7]

11. *Hâşiye alâ Şerh-i Âdâbi'l-Bahs li Taşköprîzâde*,[8]

12. *Risâle fi't-Tasavvuf*,[9]

13. *Şerh Hadîs Hubbibe İleyye min Dünyâküm*[10] : Bu küçük risâlede Karabaş Velî Hz. Peygamber (s.a.v)'e sevdirilen kadın, güzel koku ve gözünün nûru namazı tasavvufî yorumlarla ve fenâ, bakâ, cem gibi terimlerle açıklamakta, kadını bedenden, güzel kokuyu güçten, namazı rûhtan istiâre saymaktadır.[11]

14. *Ta'bîrnâme* : Rüya tabirine dâir olan bu küçük eser neşredilmiştir.[12]

---

[1] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3042 (80 vr.); aynı Ktp., Halef Efendi, nr. 805; aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3537; Millet Ktp., AEŞ, nr. 4427 (vr. 164-173); Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Ahmed III Kıt., nr. 3554; İÜ Ktp., TY, nr. 3342 (22 vr.), 658; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 1063, 32, 390, 383; Harîrîzâde, *Tibyân*, üçüncü cilt içinde vr. 62a-71a. İst. Bel. Ktp., Osman Ergin Yzm., nr. 1541'de bulunan nüsha Nûreddin isminde birisinin *Mi'yârü't-Tarika*'yı tercümesidir. Ayrıca Muhammed İhsan Oğuz da bu eseri Türkçe'ye çevirdiğini kaydetmektedir. (Oğuz, *Şahân-ı Velî*, s. 69).

[2] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2337 (vr. 1-35), 2339, 2857; aynı Ktp., Düğümlü Baba, nr. 320; İÜ Ktp., TY, nr. 1577; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 382 (37 vr.), 443 (38 vr.); Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, nr. 27 (vr. 1a-32b).

[3] İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 917; Millet Ktp., AEŞ, nr. 4462; İÜ Ktp., TY, nr. 1577.

[4] Millet Ktp., AEŞ, nr. 4327; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 1063 (vr. 1-3).

[5] Millet Ktp., AEŞ, nr. 4327 (vr. 114-119); İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 917 (vr. 1-7).

[6] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 332. (Geniş bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Târihi*, c. II, İstanbul 1974, ss. 702-703; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara 1974, s. 238.

[7] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2921, 2337 (vr. 36-88); İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 707 (42 vr.); Millet Ktp., AEŞ, nr. 1146 (vr. 2-10).

[8] Sül. Ktp., Serez, nr. 3925 (vr. 32-53), 3929 (vr. 33-46).

[9] Sül. Ktp., Tırnovalı, nr. 356 (vr. 29b-30a).

[10] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 409/2 (vr. 111-112).

[11] Bk. Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul 1990, s. 84.

[12] Mustafa Tatçı-Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tabirnâmeleri*, Ankara 1995. Ayrıca bk. Mustafa Tatcı, "Şeyh Karabaş-ı Velî'nin Tasavvufî Bir Rüya Ta'bîrnâmesi", *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Armağanı)*, sene: XXXII/1-2, Ankara 1994, ss. 333-342.

Şeyhî, *Vakâyi'u'l-Fudalâ*'da Karabaş Ali Efendi'nin iki oğlunun ismini vermekte ve kendisinden icazet aldıklarını kaydetmektedir. Bunlardan birisi Mânevî Mustafa Efendi (v. 1114/1702) diğeri ise Hasan Adnî Efendi (v. 1125/1713)'dir.[1]

Ali Alâaddin Efendi, lakabı olan Karabaş'a izâfeten Şabâniyye-i Halvetiyye'ye bağlı olarak Karabâşiyye isimli bir şûbe te'sîs etmiş ve bu şûbe Nasûhiyye'ye vücût vermiştir.[2]

aaa) Mânevî Mustafa Efendi

Mânevî Mustafa Efendi, Karabaş Ali Efendi'nin hem oğlu hem de halîfesidir.[3] Zâhirî ilimleri başta babası olmak üzere devrin ulemâsından tahsil ettikten sonra babasından sülûkunu tamamlamıştır. 1103/1691-92 senesi Safer'inde Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi Celvetî şeyhi Abdülhay Efendi'nin meşîhatının Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'ne nakledilmesiyle tekkenin postnişînliğine, aynı zamanda Bahçe Kapısı'nda bulunan Vâlide Sultan Câmii vâizliğine getirilmiştir.[4]

1104/1692 senesinde,[5] Rikâb-ı Hümâyûn'da[6] nasihatçı olarak görevlendirilmiş, Sultan II. Ahmed ile birlikte Edirne'ye gitmiştir. Yaklaşık bir yıl burada bulunduktan sonra da, 1105/1693-94 senesinde tekrar İstanbul'a dönmüştür.[7] Vâlide Sultan Câmii vâizliğine Muhammed Nazmî Efendi getirildiği için Mehmed Paşa Tekkesi'nde irşâd faaliyetlerine devam etmiştir. 1114/1702-3 senesi Cemâziyelâhir'inde vefat ederek, Üsküdar Doğancılar'da bulunan Nasûhî Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[8]

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*'ında, Mustafa Efendi'nin ilmine, irfânına, vaaz ve nasihattaki tesirine işaret etmiş, vaazından hazzolunduğunu, talâkat-ı lisan sahibi, tefsir ve hadis naklinde muktedir bir kişi olduğunu söyledikten

---

[1] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 51.

[2] Karabaş Velî ve Karabâşiyye hakkında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nda Kerim Kara tarafından "Karabâş-ı Velî" isimli bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 209; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 449, 747; *Mehmed Tezkiresi*, s. 36; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 30a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 165; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 13.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. Ayrıca bk. *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.

[6] *Rikâb-ı humâyûn*, Pâdişah'ın bir yere gidişi sırasında beraberinde bulunma yerinde kullanılan bir tâbirdir. (*OTDTS*, c. III, s. 45).

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 449. Ayrıca bk. *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 51; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 165; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

sonra, kendisinin de birçok kerre vaazında hazır bulunduğunu ve istifade edenlerden olduğunu yazmıştır.[1]

Fusûsü'l-Hikem'e yazdığı bir şerhi[2] ve *Dîvân*'ı vardır.[3] Ayrıca babası Karabaş Velî Ali Alâaddin Efendi'nin *Nesefî Akâidi*'ne yazdığı Arapça şerhi, *Cevâhirü'l-Akâid* ismiyle Türkçe'ye tercüme etmiştir.[4]

Sultan Mustafa döneminde 1110/1699 senesinde imzalanan Karlofça Anlaşması için her mısrai bir târih olmak üzere 110 mısra yazarak Vezîriâzam olan Amcazâde Hüseyin Paşa'ya vermiş, karşılığında büyük ihsanlara mazhar olmuştur.[5]

aab) Ünsî Hasan Efendi

A'rec Hasan Efendi diye meşhur olan,[6] Şeyh Hasan b. Şeyh Receb b. Şeyh Şehid Muhammed'in,[7] mahlası "Ünsî"[8]'dir. Babası Receb Efendi, Bayrâmiyye Tarîkatı şeyhlerindendir.[9] Ünsî Efendi, Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de 1055/1645 senesinde doğmuştur.[10] Şer'î ilimleri tahsile başlamış, kısa sürede ilerleyerek daha yirmi yaşına gelmeden Ayasofya Câmii'nde, zamânın ulemâsının da devam ettiği *Beyzâvî Tefsîri* ve *Mesnevî* dersleri okutmuştur.[11] Ayasofya yakınında bir medresenin hücresinde kaldığı bu sıralarda aynı zamanda meşâyih ziyâretlerinde bulunmuştur. Bu ziyâretlerinden birisi de, arkadaşının delâleti üzerine Karabaş Ali Efendi'ye gerçekleşmiştir. Ona intisap ederek yanında kuvvetli riyâzâtlarda bulunup sülûkunu tamamlamıştır.

Menâkıbnâme'nin bildirdiğine göre, ilk ziyâretinde Karabaş Ali Efendi'ye bağlanan Ünsî Hasan Efendi, ayrılacakları vakit geldiğinde arkadaşına, tekrar kaldıkları yere gitmeyeceğini, kitap ve eşyalarını kendisine bağışladığını söyler. Tale-

---

[1] Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 747. Ayrıca bk. *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.

[2] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Sül. Ktp., Haşim Paşa, nr. 76 (vr. 52-57).

[4] Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 1393 (58 vr.).

[5] *Safâyî Tezkiresi*, s. 794; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer. Bunlardan bir beyit şöyledir: "Mânevî bu Sulhı tebrikan dedi ehl-i semâ / Bâreke'llâh sulhuna yâ sadr-ı a'lâ merhabâ".

[6] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 2b; Ayvansarâyi, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 33a. Adı geçen *Menâkıbnâme*, Ünsî Hasan Efendi'nin halîfelerinden İbrahim el-Hâs (v. 1175/1761-62) tarafından kaleme alınmıştır. "*Ünsî Hasan Efendi'nin kendilerinden sâdır olan hârikulâdelerinden kendi gördüğüm ve kendilerine güvenilir kimselerden sıhhatı üzere duyduğum nice delillerle meşhur ve mütevâtir olan kerâmet, mükâşefe ve tasarrufların bâzısını toplamaya cesâret eyledim*" diyerek başladığı bu eser (vr. 4a) gerek Ünsî Hasan Efendi gerekse Karabaş Velî hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bk. *İKTCVK*, ss. 466-67.

[7] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 1b.

[8] *A.g.e.*, vr. 2b.

[9] *A.g.e.*, vr. 5a.

[10] *A.g.e.*, vr. 3b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 22; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 28.

[11] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 5a.

belerinin kendilerine hoca bulmalarını, kendisine izin verilmedikçe buradan ayrılmayacağını da ayrıca belirtir. [1]

Karabaş Velî Efendi, Hasan Efendi'ye ayrı bir değer vermiş, halîfeleri arasındaki yerinin farklı olduğuna işâret etmiş[2] hatta ondan ders müzâkeresinde dahi bulunmuştur.[3]

Menkıbeye göre, IV. Mehmed'in sevdiği çuhadarlarından Kara Mehmed Ağa'nın dizlerine sızı inerek kötürüm olur. Hekimbaşının yaptığı ilaçlar fayda vermez. Sultan çuhadarın halini sorar, çuhadar da ilaçların kendisine fayda etmediğini bir "nefese" ihtiyacının olduğunu söyleyerek, Vâlide-i Atik Tekkesi şeyhi Karabaş Ali Efendi'nin nefes ehli olduğunu, nefesinin her derde deva olduğunu belirtir. Bunun üzerine Sultan Haseki Ağa'yı Karabaş Velî Efendi'ye gönderir. Karabaş Efendi de Ünsî Hasan Efendi'ye buraya giderek hastaya okumasını emreder. Saray'a gelip hastaya okuması üzerine hasta iyileşerek ayağa kalkar. Bunun üzerine Pâdişâh, Hasan Efendi'nin Harem-i Hümâyûn'da vaaz etmesini ister. Şeyhi'nden izin alan Hasan Efendi bundan sonra sarayda, vaaz ve semâ yapmaya başlar. Bunun üzerine Hasan Efendi Harem-i Hümâyûn'da iki sene vaaz edip arkasından da devrân ile zikrullah yaptırır. Saray-ı Hümâyûn'da Has Odalılar, Hazineliler, Kilerliler ve Enderûn Ağaları da Hasan Efendi'ye bîat edip devrânlarına katılırlar.[4]

Şeyhi Karabaş Ali Efendi, Hasan Efendi'ye 1075/1664-65 senesinde hilâfet vermiş ve İstanbul'un Rumeli yakasına giderek, istediği bir yerde insanları irşâd etmesini istemiştir. Hemen İstanbul'a gelen Hasan Efendi Ayasofya yakınlarında Acem Ağa Câmii'ne gelmiştir. Bir müddet orada otururak devrânla meşgul olmuş ve halkın bîatını kabul etmiştir.[5]

Karabaş Velî Efendi 1097/1685-86 senesinde deniz yoluyla hacca giderken bütün halîfelerini ve dervişlerini toplayıp, bir daha dönememe ihtimalini hatırlatarak, bâzılarının sülûklerini tamamlamak için mürşide ihtiyâçlarının olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden hepsini Hasan Efendi'ye ısmarladığını söyleyerek, danışacakları şeyleri ona sormalarını öğütlemiştir. "Bizim sırrımız ondadır" diyerek, dua ettikten sonra oradan ayrılmıştır. Orada bulunan bütün halîfeleri ve bağlıları da Hasan Efendi'ye bîatlarını yenileyerek teslim olmuşlardır.[6]

Tasavvuf ve tarikat ehline muârız bir grubun tekrar boy gösterdiği bu dönemde Ünsî Hasan Efendi'yi onlara karşı kalemiyle ve kelâmıyla mücâdele edenler arasında görmekteyiz. Zirâ bu kimseler zikir ehline karşı amansız bir mücâdele vermekte, mescidlerde zikir yapılmasına mâni olmaya çalışmaktadırlar. O kadar ki

---

[1] *A.g.e.*, vr. 5b-7b.
[2] *A.g.e.*, vr. 7b.
[3] *A.g.e.*, vr. 14a.
[4] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 15b vd.
[5] *A.g.e.*, vr. 18b.
[6] *A.g.e.*, vr. 19b-20a.

zikir yapılan mescid ve tekkelerin yıkılmasını istemektedirler. Ünsî Hasan Efendi'nin bulunduğu Acem Ağa Câmii hücrelerinde kalan bâzı talebeler de Hasan Efendi'ye zarar vermeye ve rahatsız etmeye başlarlar. Bunlar arasında daha evvel Hasan Efendi'nin talebeleri arasında yer almış kimseler de vardır. *Menâkıbnâme-i Ünsî Efendi*'de Acem Ağa Câmii odalarında kalan bu talebelerin işi çığırından çıkardıkları bir sırada hiç bir hastalıkları yokken günde birer ikişer ruhlarını teslim ettiklerini, Hasan Efendi'nin de, "Allah Teâlâ'ya şükür olsun bu câmiyi inkâr ehlinden pâk eyledi" dediğini kaydedilir.[1]

Hasan Efendi'nin muârızlarından bir kişi, zamânın İstanbul Kaymakamı Kara Hasanoğlu diye bilinen Mustafa Paşa'ya cerr[2] için gelir ve Hasan Efendi'yi devran yaptırdığı gerekçesiyle bir takım töhmetlerde de bulunarak şikâyet eder. Paşa da, "onu da ref' edelim" der. Bunun üzerine Hasan Efendi'yi tanıyan bâzı yakınlarının telkini üzerine bu kararından vazgeçerek kendisine bir tekke tevcîh etmeyi ister.[3]

1095/1684 senesinde, İstanbul'da Alaykōşkü yakınlarında Karaki Mahallesi'nde bulunan, Saçlı Emir ve Aydın Dede Tekkesi diye bilinen zâviyede şeyh olan Aydınoğlu Mehmed Efendi hakkında, mahalle ahâlisinin, Dîvân-ı âlî'ye arzıhâl etmeleri neticesinde görevine son verilmiş ve Kaymakam Mustafa Paşa, bu tekkeyi aynı yıl Ünsî Hasan Efendi'ye tevcîh etmiştir. Ünsî Efendi, her ne kadar önceleri bu teklifi kabul etmek istemediyse de ısrarlar üzerine kabul etmiş ve buraya naklolunmuştur.[4]

Aydınoğlu Tekkesi'nin bânîsi II. Beyazıt devri müderrislerinden bir ara İstanbul kadılığında da bulunmuş olan ve Saçlı Emir lakabıyla anılan, Tebrizli Muhiddin Mehmed Efendi'dir. Küçük bir mescid-tekke niteliğinde olan bu yapıya Aydınoğlu Şeyh Mehmed Efendi[5] tarafından bir minber ilave edilmiş ve câmiye çevirilmiştir. Kâdirî olan bu zâtın ismine izâfeten Aydınoğlu Zâviyesi diye de bilinen tekke, adı geçen şeyhin meşîhatının kaldırılmasıyla yukarıda anlatıldığı gibi Ünsî Hasan Efendi'ye tevcîh edilmiş ve ondan sonra da Ünsî Hasan Efendi Tekkesi diye adlandırılmıştır.[6]

---

[1] Hâdisenin teferruatı için bk. *a.g.e.*, vr. 22a-25a.

[2] *Cer*, medrese talebesinin Receb, Şabân ve Ramazan aylarında memleketin çeşitli yerlerine dağılışları hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlar gittikleri yerlerde Kur'ân okumak, vaaz ve nasihat etmek suretiyle gördükleri hizmete karşılık halktan para, yiyecek ve giyecek alırlar; bayram sonrası, medreselerine dönerek, topladıkları bu şeylerle bir sonraki seneye kadar geçinirlerdi. (*OTDTS*, c. I, s. 283).

[3] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 27a vd.

[4] *A.g.e.*, vr. 29b-31b.

[5] Kadiriler bölümünde bahsolunacaktır.

[6] Tekke hakkında bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 30-31; Kut, *Dergeh-nâme*, s. 220; Koçu, *İst.A.* c. III, ss. 1520-1526; M. Baha Tanman, "*Aydınoğlu Tekkesi*", *DİA*, c. IV, ss. 238-39; a.mlf., "*Aydınoğlu Tekkesi*", *DBİA*, c. I, ss. 482-84; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 202.

Vezîriâzam Çorlulu Ali Paşa, mühürdârı olan, aynı zamanda Ünsî Hasan Efendi'nin bağlılarından Kırımlı Abdünnebî Ağa vesîlesiyle harem kısmı yenilenen[1] bu tekkede Ünsî Hasan Efendi, vefat ettiği 10 Safer 1136/8 Kasım 1723[2] târihine kadar irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.

Şerîat ve tarikatı üzerinde cem etmiş bir zât olan Ünsî Hasan Efendi[3] zamânında tekkesi, önemli bir ilim ve irfân merkezi vazîfesi görmüştür.[4] Son nefesinde dervişlerine: "Sizler yolumuza aykırı hareket eder, İslâm'ın emirlerinin dışına çıkar, haram ve mekruhlara meylederseniz, âhiret gününde hesâbını taleb ederim. Bu Halvetiyye yolu, hepimize Allah'ın bir emânetidir. Bunu koruyun ki, Allah ve Rasûlü sizden hoşnut olsun" demiş, halîfelerinden Tımarhânecizâde Mehmed Garib Efendi (v. 1155/1742)'yi yerine vekil bırakarak ruhunu teslim etmiştir. Talebelerinden Mustafa Efendi kendisini gasletmiş, Ayasofya Câmii'nde Koca Mustafa Paşa Dergâhı şeyhi olan Seyyid Nûreddin Efendi cenâze namazını kıldırmıştır. Cenâze namazında İstanbul'un önde gelen âlim ve ârifleri hazır bulunmuştur.[5]

Ünsî Hasan Efendi'nin cenâzesi, tekkesi hazîresine defnedilmiş, mezarının üstüne daha sonra bir türbe inşâ edilmiştir.[6] Vefatına kendisi birkaç târih düşmüştür. Bunlardan birisi:

"*Bildi ömri târîhin oldu Hasan ğamdan emn*

Ne ni'am dâr-ı müttekîn üc zehî câ-yı hasen". (sene: 1136) şeklindedir.[7] Bir rubâîsinde ise;

"*Bin yüz otuz altı senesi vifâk*

İrişdim seksen bire bi'l-ittifâk

Çün ömr bunda tamâm oldu hemân

Hicret ettim dosta bundan bi'r-rifâk" demiştir.[8]

Ünsî Efendi Aydınoğlu Tekkesi'ne geçinceye kadar bekâr yaşamıştır. Bu tekkeye geçtikten sonra dostlarının delâletiyle sâliha bir hanımla evlenmiş ve Fâtıma isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.[9]

---

[1] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 42b.

[2] *a.g.e.*, vr. 47b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 31 (Burada ay Şevval olarak kaydedilmiştir.); Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 14; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 28. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*'da vefat târihini 1132 olarak vermektedir. (vr. 33a).

[3] *Menâkıb-ı Ünsî*'de Şeyh'in bu vasfı sık sık vurgulanmaktadır. Meselâ bk. Vr. 45b, 46a.

[4] Koçu, *İst.A.*, c. III, s. 1523.

[5] M. Serhan Tayşî, "*Ünsî Hasan Efendi*", *SGAD*, c. VIII, s. 307.

[6] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 48a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 31; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 14; Tanman, *a.g.m.*, s. 482.

[7] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 48a.

[8] *Gösyer.*

[9] İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 32b-33a.

Ünsî Efendi, tekkesinde kahve ve sigara içirmez, şeyhinin elinde kahve fincanı görmediğini söyler, sigara içene de feyzinin olmayacağını ifade ederdi. Hatta bu sebepten dolayı sûfîlerinin birkaçı sigara içiyor diye, pîrdaşı olan Şeyh Nasûhî Efendi'yi azarladığı rivâyet edilmektedir.[1]

Tekkesinde bulunduğu zaman zarfında üç defa müstesnâ olmak üzere dışarı çıkmamış, irşâd hizmetleri ve ibâdetle meşgul olmuştur. Dışarı çıkmasına sebep olan üç hal ise şunlardır:

Birisi, tekke depremden dolayı zarar gördüğünde Ahmed Paşa Câmii'ne Cuma namazı kılmak için, birisi, Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'ni ziyâret için onun türbesine, diğeri de Hatt-ı Hümâyûn ile sefere çıkılırken davet olunduğunda Ok Meydanı'na dua için gitmiştir.[2]

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan bir *Dîvân*'ı,[3] sözlerinin bir araya getirildiği *Kelâm-ı Azîz* adlı bir eseri[4] ile *Sırr-ı Ehadiyyet* adlı bir başka eseri mevcuttur.[5]

aac) Reşâdî Mehmed Efendi

Karabaş Velî Efendi'nin halîfelerinden olan Reşâdî Mehmed Efendi, tasavvufa dâir risâlelerle birlikte şiirlerinden oluşan bir de *Dîvân* tertip etmiştir. 1116/1704 senesinde vefat etmiştir.[6]

4. NASÛHİYYE

a) İstanbul'da Nasûhiyye

aa) Muhammed Nasûhî Efendi

Muhammed Nasûhî Efendi, Üsküdar'da Bulgurlu Mescidi yanında bulunan Toygar Tepesi'nde Kuşoğlu Yokuşu karşısındaki bir evde doğmuştur.[7] Kaynaklarda

---

[1] *A.g.e.*, vr. 46a.

[2] *A.g.e.*, vr. 3a.

[3] Sül. Ktp., Nafiz Paşa, nr. 867 (25 vr.).

[4] İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 413 (67 vr.), 1396 (53 vr.); Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin, nr. 1695 (76 vr.); Millet Ktp., AEŞ, nr. 1290 (80 vr.). Bu eser Ünsî Hasan Efendi'nin halîfelerinden İbrahim el-Hâs tarafından şeyhinin sözleri derlenmek suretiyle oluşturulmuştur. Ayrıca bk. Şevket Gürel-Doğan Pur, *Hasan Ünsî (k.s.) Hazretleri*, İstanbul ts.

[5] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 28.

[6] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 75.

[7] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 215; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 31; Rüknüddin Nasuhioğlu, *Şeyh Muhammed Nasûhî Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları*, haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu, ts., s. 12 (Nasuhioğlu, *Nasûhî*). *Tomar*'da "Kurtoğlu yokuşu" olarak geçmektedir.

doğum târihi olarak çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Bunlar 1060/1650, 1058/1648 ve 1063/1652 târihleridir.[1] Annesi Afîfe Hanım'ın Karaca Ahmed Kabristanı'nda bulunan mezar taşı üzerinde bulunan vefat târihinin 1065/1654 olarak kaydedilmesine bakılırsa ve annesi vefat ettiğinde Nasûhî Efendi'nin daha henüz iki-üç yaşlarında olduğu göz önünde bulundurulursa kaydedilen târihlerden sonuncusunun daha doğru olduğu hükmüne varabiliriz.[2] Babası sipâhîlerden[3] Nasûh Bey'dir. Nasûhî Efendi seyyiddir ve silsilesi Hz. Peygamber'e şu kanalla ulaşmaktadır:[4] eş-Şeyh Seyyid Nasûhî Muhammed b. Seyyid Nasuh b. Seyyid İhtiyârüddin b. Seyyid Gıyâsüddin b. Seyyid Hızır b. Seyyid Ma'sum b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Mahmud b. Seyyid Alâaddin b. Seyyid Murtezâ b. Seyyid Hüseyin b. Seyyid Ali b. Seyyid İbrahim b. Seyyid Câfer b. Seyyid Hasan b. Seyyid İshak b. Seyyid İbrahim b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Hüseyin b. Seyyid Musa b. Seyyid Muhammed b. Seyyid İbrahim b. Seyyid Musa b. İmam Câfer es-Sâdık b. İmam Muhammed el-Bâkır b. İmam Zeynelâbidin Ali b. Hüseyin b. Ali el-Murtezâ.

Gerek Ayvansarâyî'nin *Hadikatü'l-Cevâmi'*inde gerekse Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî*'sinde, Nasûhî Efendi'nin, Kastamonulu Şeyh Şabân Velî'nin neslinden olduğu kaydedilmişse de,[5] dergâhın son postnişînlerinden Seyyid Mehmed Kerâmeddin Efendi, *Şemsü's-Sabûhî fî Menâkıb-ı Pîr Nasûhî*[6] isimli eserinde, Şabân Velî'nin evlâdının olmadığını, hatta evlendiğinin dahi ihtilaflı olduğunu, merkez tekke olan Şabân Velî Âsitânesi'nde halihazırda postnişîn olan zâtın ise Çorumlu İsmail Efendi'nin evlâdından olduğunu belirttikten sonra, Pîr Şabân Velî'nin, 976/1568-69 ya da 1000/1592 arasında vefat etmiş olan halîfelerinden birinin Şeyh Nasuh isminde olduğunu, bu sebeplerden dolayı da *Hadîka* müellifinin burada yanıldığını kaydetmektedir.[7]

---

[1] Bu târihlerden ilkini, Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 12'de diğerlerini de Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 215 ve Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 31'de vermektedir.

[2] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 12. Ancak *Sefîne*'nin, 1085/1674'de 27 yaşında iken hilâfete nâil olduğu tarzındaki ifadelerinden de doğum târihinin 1058/1648 olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 32.

[3] *Sipâhî*, Osmanlı askerlik teşkilâtında 'Timar' namıyla öşür ve rüsumunu aldıkları arazîye mukabil harp zamanlarında kendi hayvanları ve kanunen götürmeye mecbur oldukları cebelûleri ile birlikte sefere iştirak eden bir sınıf süvari askerine verilen addır. (*OTDTS*, c. III, s. 230).

[4] Nasuhioğlu, nakîbü'l-eşrâf tarafından tasdik edilen bu silsilenâmenin, aile metrûkâtı arasında bulunduğunu kaydetmektedir. (ss. 9-10).

[5] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 232; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. IV, s. 557-558.

[6] Hasan Senâyî Efendi'nin yazdığı *Menâkıb*'ı Seyyid Kerâmeddin Efendi *Şemsü's-Sabûhî fî Menâkıb-ı Pîr Nasûhî* ismiyle genişletmiştir. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 32.

[7] Seyyid Kerâmeddin, *Menâkıb*; Ayrıca bk. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 31.

Nasûhî Efendi, çocukluğunu doğduğu mahallede geçirdikten sonra, Üsküdar'da Kefçe Dede Mahallesi'nde bir eve geçmiş ve orada iken tahsîle başlamıştır.[1] Bir taraftan ilim tahsîli ile meşgul olurken bir taraftan da fırsat buldukça çeşitli tekkelere giderek irfânını geliştirmiş, nihâyet Vâlide-i Atik Tekkesi'nde postnişîn olan Karabaş Velî'nin kemâlâtını işitince de Şeyh Mustafa Efendi isminde bir kişinin delâletiyle onun sohbetlerine gitmeye başlamıştır. Bu sıralarda Muhammed Bey diye anılan Nasûhî Efendi'deki isti'dâdı gören Karabaş Velî, ona karşı sevgisini izhar etmiş, Nasûhî Efendi de tesiri altında kalarak Karabaş Velî'ye intisap etmiştir. Erbaîne girip sülûkunu tamamladıktan sonra da 1085/1674 senesinde, yirmi yedi yaşında iken hilâfete nâil olmuştur.[2] Hilâfet cemiyeti günü Karabaş Velî başındaki tâcı[3] Muhammed Bey'e giydirmiş ve babası Nasûh Bey'e izâfetle Nasûhî diye lakablandırmıştır. Rivâyete göre, Karabaş Velî'nin kemâl erbâbından olan bâzı müridleri de, gâibden, başka bir tâcın o esnâda şeyhlerinin başına konduğunu müşâhede etmişlerdir.[4]

Hilâfete nâil olan Nasûhî Muhammed Efendi bir müddet sonra, şeyhinin emir ve işâretiyle Mudurnu'ya giderek,[5] orada Sunullah Efendi Zâviyesi'nde tedris, mânevî telkîn ve terbiye ile meşgul olmuştur.[6] On bir yıl hizmet verdiği Mudurnu'da[7] içinde bir çok âlimin de bulunduğu büyük bir cemaat kendisinden istifâde ve istifâza etmiştir.[8] Bunlar arasında icâzet verip kendi yerine halîfe ta'yîn ettiği Mudurnulu Abdullah Rüşdî Efendi de vardır.[9]

---

[1] Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 12.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 32. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 432; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 285a; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 180a-b.

[3] *Tâc*, serpuş, külah, başlık demektir. Bir tarîkata intisap ve zikre devam suretiyle ilerleyerek irşad mertebesine yükselenlere şeyhlerinden gördükleri usul dairesinde tâliblerin irşad ve terbiyesine ruhsat verilirken "icâzetnâme", "hilâfetnâme" adı verilen mühürlü bir vesika verildiği gibi başına da merasimle tâc giydirilirdi. Her tarîkat şeyhinin diğerlerinden ayrı ve farklı bir tâcı vardır. Mevlevîlikte tâca *sikke* denilir. Ebü'l-Kâsım Gürgânî'ye gelinceye kadar meşâyih tâc giymezler, sarık sararlardı. Melâhine ve revâfızın tasavvuf ehline karışması üzerine ayırdedilmek için imâmeli tâc giyilmiş ve tâc ondan sonra umûmileşmiştir. (Bk. Şapolyo, *Tarîkatlar*, ss. 517-19; *OTDTS*, c. III, ss. 371-72; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 464).

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 32. Babasının isminde izâfetle Nasûhî diye şöhret olduğunu ifâde sadedinde kendisi için bir menâkıbnâme de kaleme almış bulunan halîfelerinden Şeyh Senâyî Efendi şu manzûmeyi söylemiştir:

"Nâmı âlemde Nasûhî olmağa bâis bu kim
Vâlidi ismiyle ma'rûf idi ol merd-i güzîn". (Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 16).

[5] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, vr. 180b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 32; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 13.

[6] Hüseyin Vassâf, ag.e., c. IV, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[8] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[9] *Gös.yer.*; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

Nasûhî Efendi, Mudurnu'da bulunduğu sırada Karabaş Velî, Limni Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Bir ara şeyhini ziyaret maksadıyla bu adaya gitmiş ve Niyâzî Mısrî'yi de bu esnâda ziyâret ederek duasını almıştır.[1]

Nasûhî Efendi, 1096/1685 senesinde yine şeyhinin emriyle[2] Mudurnu'dan İstanbul'a dönmüş, Mudurnu'daki Sunullah Efendi Zâviyesi'nde irşâd hizmetlerini devam ettirmesi için de halîfesi Abdullah Rüşdî Efendi'yi görevlendirmiştir.[3] İstanbul'a dönüşünde Üsküdar Doğancılar'daki Çakırcı Hasanpaşa ve Süleymanpaşa Câmileri'nde iki sene kadar tarîkat hizmetlerinde bulunmuştur.[4] Çakırcı Hasan Paşa Câmii yakınında Nasûhî Efendi'nin bir hücresi olduğu, bu hücrenin de câminin 1273/1856 senesinde yeniden inşâsı sırasında kaldırıldığı, Süleyman Paşa Câmii içinde ise kendisine mahsus bir kürsüsü bulunduğu rivâyet edilmektedir.[5]

Nasûhî Efendi bir gün Karabaş Velî ile birlikte Doğancılar'dan geçerken, şeyhi bir mahalli göstererek, "oğlum, burası inşaallah senin yüzünden ma'mûr olup, kıyâmete kadar Âsitâne-i Nasûhî diye şöhret bulur" demiş,[6] bunun üzerine de Nasûhî Efendi, işâret edilen bu arsayı satın almış[7] ve sevenlerinden Çelebi nâmıyle bilinen Yeniçeri Ağalığıyla Enderûn'dan çıkarılan Hasan Paşa bir dergâh inşâsına başlamışsa da inşaat masraflarını ödeyemeyip bitirmeye muvaffak olamamış,[8] inşaatın tamamlanması ise yine borçların hepsini ödeyen Nasûhî Efendi'ye nasîb olmuştur.[9] Kendi adına izâfetle anılan Nasûhî Dergâhı 1099/1688 senesi Ramazan

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 33.

[2] *A.g.e.*, c. IV, s. 32.

[3] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 33.

[5] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 13.

[6] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[7] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 14. Her ne kadar, Şeyhî *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 432'de, Harîrîzâde *Tibyân*, c. III, aynı yer, Ayvansarâyî *Hadîka*, c. II, s. 232 ve Nathalie Clayer "*Sha'bâniyya*", *EI²*, vol., IX, Leiden 1995, s. 155'de mezkûr dergâhın ilk bânîsinin Vezîr Dâmad Hasan Paşa olduğu söylenmişse de bu bilgi yanlıştır. Vezîr Hasan Paşa 1116/1704 senesinde bir minber ilâvesiyle birlikte bir çeşme ve bâzı vakıflar te'sis etmiştir. (Bk. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 34; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer). Tekkenin bizzat Nasûhî Efendi tarafından inşâ ettirildiğine işâret etmesi bakımından Şeyh Osman Efendi isminde bir zâtın Üsküdar Sultantepesi'nde yaptırdığı Şabâniyye zâviyesi hakkında Üsküdar kadılığınca tanzîm ve tesdîl edilen 18 Şevvâl 1129 (3 Ağustos 1717) târihli vakfiye de önemlidir. Zira bu vakfiyede şöyle denilmektedir: "*Üsküdar'da Hacce Hasnâ Hâtun mahallesinde inşâ ettiğim tekkenin ben meşihatine mutasarrıf olub ba'de'l-vefat, eş-Şeyh Karabaş Ali Efendi irşadlarıyla mütefeyyiz hulefâsından Medine-i Mezbûrede Doğancılar meydanında kendi mallariyle binâ ve ihyâ buyurdukları Hanikâh-ı Kerâmet-ühâdlarında revnak-âra-yı irşad Reisü'l-Meşâyih Muhammed en-Nasûhî hazretleri vakf-i mezbûra mütevelli ve nâzır olalar...*" (Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 17).

[9] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

Ayı'nda bitirilmiş, açılışı Kadir Gecesi'ne rastgelmiş[1] ve merâsime Galata Mevlevîhânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede de hazır bulunmuştur.[2] Devrin şâirlerinden Zamîrî, her mısrai ebced hesabıyla dergâhın inşâ târihini gösteren on üç mısralık Arapça bir manzum târih söylemiştir.[3]

Nasûhî Efendi, kırk üç sene meşîhatında bulunduğu tekkesinde irşâd hizmetlerini sürdürürken fazîlet ve kemâli şâyi' olduğundan Sultan III. Ahmed tarafından, 1117/1705 senesi Receb'inde, Abdülhay Efendi'den boşalan Ebû Eyyûb el-Ensârî Câmii Kürsî Şeyhliği tevcîh edilmiş,[4] vefatına kadar da bu görevi sürdürmüştür.[5]

Yine bu şöhrete bağlı olarak Sultan III. Ahmed tarafından, 1116/1704 senesi Safer'inde Üsküdar Kadılığı'na, "kudvetü'l-ulemâi ve'l-meşâyih" diye nitelenen Nasûhî Mehmed Efendi Tekkesi'ne kendilerinin arzı üzerine minber konulması ve Cum'a, Ramazan ve Kurban Bayramları namazı edâsı hakkında bir hatt-ı hümâyûn gönderilmiş,[6] bu târihden itibâren Cuma namazı kılınmaya başlanmıştır.[7]

Sefîne'nin beyânına göre, "eâzım-ı ümmetten ekserine âriz olan belâya Cenâb-ı Nasûhî de ma'rûz olmuş 1126/1714 târihi Rebîülâhir'inde" Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir.[8] Sebebini kaynaklardan öğrenemediğimiz bu sürgün hayâtını Şeyh Şabân Velî Âsitânesi'nde geçiren Nasûhî Efendi, on sekiz ay kaldıktan sonra 1128/1716 senesi Zilhicce'sinde tekrar İstanbul'daki tekkesine dönmüştür.[9]

17 Ramazan 1130/15 Ağustos 1718 târihinde, iftar vaktinde vefat ederek[10] tekkesi hazîresine defnolunmuştur.[1]

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Bk. *Göstyer.*

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer. Ayrıca bk. Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 14.

[5] *Sâlim Tezkiresi*, vr. 285a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[6] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 15.

[7] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 239. Nasûhî Tekkesi ve Câmii geçtiğimiz yüzyılın ortalarında ahşap olduğu için yanmış, Sultan Abdülmecid Han'ın irâdesiyle, masrafı Ceyb-i Hümâyûn'dan karşılanarak yeniden yapılmıştır. Abdülmecid Han'ın yaptırdığı bu binanın 1277/1860 târihinde yanması üzerine de, bugün ayakta kalan câmi ve türbe, Anadolu Müfettişi Müşir Rüstem Paşa tarafından kârgir olarak 1280/1863 târihinde inşâ ettirilmiştir. (M. Baha Tanman, "*Nasuhî Tekkesi*", *DBİA*, c. VI, İstanbul 1994, s. 50; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, ss. 18). Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 221, 234; Çetin, "*Tekkeler*", s. 588; Koçu, *İstA.*, c. VIII, s. 4484; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihi Eserler)*", c. VIII, s. 1214/80; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 207.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 16.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 35; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I-II, vr. 181a; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. IV, s. 558; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, "Nasuhî" md., s.

Vefatına halifelerinden Şeyh Senâyî Efendi uzun bir manzûmesi içerisinde şu târihleri söylemiştir:[2]

"*Azm-i bâkî eyledi hay rahmetu'llâhi aleyh*" (sene: 1130).

"*Rûh-i pâkin Hû deyüb teslîm-i Hû kıldı hemîn*" (sene: 1130).

"*Dedi târih: "Hâdi-i zühhâd şeyhu'l-kâmilîn*" (sene: 1130).

"*Dediler târihi: 'Hay mâte kutbü'l-âşikîn*'" (sene: 1130).

"*Rıhletinden oldı mahzûn müslimûn*' târihdir (sene: 1130).

Râsim Efendi'nin söylediği târih de şöyledir:[3]

"*Kürsi-i Adn'i ede cây-ı Nasûhî Fâtiha*!" (1127+3=1130).

Nasûhî Efendi, zamanının ilimlerini tahsil etmiş âlim bir şahsiyettir. Ömer Rıza Kehhale'nin *Mu'cemü'l-Müellifîn*'inde tavsif ettiği gibi, müfessir, mütekellim ve bir çok ilimde derinleşmiş bir kimsedir.[4] Sultan III. Ahmed'in Üsküdar Kadılığı'na Nasûhî mescidine minber ilâve edilmesi ile ilgili gönderdiği Hatt-ı Hümâyûn'da onunla ilgili olarak "Kudvetü'l-ulemâ-i ve'l-meşâyih" tabîrini kullanması bu yönüne işâret etmesi açısından dikkate değer bir ifâdedir.[5]

Muhammed Nasûhî Efendi pek çok eser yazmıştır. Özellikle de on küçük cilt olarak, çeşitli tefsirlerden alıntılayarak bâzı ilavelerde bulunmak suretiyle tertip ettiği tefsîri de bu yönünün göstergelerindendir.[6]

Nasûhî Efendi'nin yazdığı eserler şunlardır:

1. *Tefsîr-i Şerîf*:[7] On küçük cild olarak tertip edilen bu eserin ihtivâ ettiği Kur'ân sûreleri şunlardır: Mü'min, Nûr, Furkan, Şu'arâ, Nahl, Kasas, Ankebût, Yâ-Sîn, Sâffât, Sâd, Zümer.[8]

2. *Risâletü'r-Rüşdiyye fî Tarikati'l-Muhammediyye*:[1] Halifelerinden Mudurnulu Şeyh Abdullah Rüşdi Efendi için sülûkun şartlarına dair Arapça olarak yazılmış bir risâledir.[2]

4288; Nasuhioğlu, a.g.e, s. 16, 29. (Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*'de vefat gününü 18 Ramazan olarak kaydeder.). Ayrıca bk. Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 23.

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Ayvansarâyi, *Hadîka*, c. II, s. 232; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 176; Tuman, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Nasubioğlu, *a.g.e.*, s. 32.

[3] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, c. XII, s. 80.

[5] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, ss. 15-16.

[6] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 176; Bilmen, *Büyük Tefsir Tahiri*, c. II, s. 711.

[7] Üsküdar Nasûhî Tekkesi Kütüphânesi'nde bulunduğunu Ömer Nasûhi Bilmen kaydetmektedir. (Bk. Bilmen, *a.g.e.*, aynı yer.) Ancak Süleymâniye Kütüphânesi'ne nakledilen bu koleksiyon kayıtlarında bu eserler bulunmamaktadır.

[8] Bk. Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 216; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 20.

3. *Risâletü'l-Fahriyye*: Halifelerinden Beşiktaş'ın Maçka Mahallesi'nde medfun olan Fahreddin Efendi adına yazılmış bir risâledir.[3] Şeyh Kerâmeddin Efendi tarafından tercüme edilmiştir.[4]

4. *Risâletü'l-Velediyye*: Oğlu Alâaddin Ali adına kaleme aldığı bu risâleye Şeyh Zekâî Efendi bir şerh yazmıştır.[5]

5. *Şuabu'l-İmân*: Hacı Evhad Tekkesi'nde yanmıştır.[6]

6. *Şerh-i Gazel-i Mısri-i Niyâzi*: Niyâzî Mısrî'nin 'Yâ câmi'a'l-esrâri ve'l-fezâil' mısrasıyla başlayan gazelinin Arapça bir şerhidir.[7]

7. *Mecmûatü'l-Ehâdis*: Sahabeden İstanbul'da medfun bulunan Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinden nakledilen hadîs-i şerîflerin şerhine dâirdir.[8]

8. *Mükâşefât-ı Vâkıât*: Kastamonu'da sürgünde bulunduğu sırada yazmıştır.[9]

9. *Müraselât*: Nasûhî Efendi'nin, müridlerinden Enderûn Kâhyası Şeyh İbrahim Ağa'ya gönderdiği 180 kadar mektubu hâvî bir eserdir.[10] İbrahim b. Osman b. Mehmed adlı bir zât tarafından derlenmiştir.[11]

10.*Dîvân*[1]

---

[1] İÜ Ktp., AY, nr. 3403; Millet Ktp., AEŞ, nr. 1104; İst. Belediye Ktp., OEY, nr. 1071 (19 vr.). Tercüme nüshası için bk.: İÜ Ktp., TY, nr. 6396 (31 vr.), 1577.

[2] Bk. Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 216; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 39; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 176. Bu risâle Harîrîzâde'nin *Tibyân*'ı üçüncü cild, 181a-195a varakları arasında yer almaktadır

[3] Bk. Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.* c. I, aynı yer.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[5] Bk. Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Bu risâleyi şerhleden Zekâî Efendi, devlet ricâlindendir. Nasûhî Efendi'nin torunu Fazlullah Efendi'ye intisap etmiştir. Bk. Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 22.

[6] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer

[7] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 332/2, 332; aynı Ktp., Nafiz Paşa, nr. 421; İÜ Ktp., TY, nr. 1577.

[8] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 180b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[9] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 22. Sâdık Vicdânî, Nasûhî'nin bu eserini Kastamonu'da sürgünde iken yazdığını belirttikten sonra, Kastamonu seferini bir sürgün olarak değil, Şabân Velî'nin rûhânî bir daveti kabul ettiğini söylemektedir. Bk. Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[11] M. Serhan Tayşi, "*Şeyh Ebu'l-A'lâ Muhammed Nasûhî el-Halvetî*", *SGAD*, c. VIII, s. 294. Bir adı da *Vâridât-ı Kudsiyye* olan bu eserde yer alan mektupların bir kısmı Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından yeni yazıya aktarılmış ve Rükniddin Nasuhioğlu tarafından tertip edilen *Şeyh Muhammed Nasûhî Hayatı, Eserleri, Dîvân'ı Mektupları* adlı eser içerisinde neşredilmiştir. Yazma nüshaları: İÜ Ktp., TY, nr. 1334, 2127, 2162; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 1309, 181; Sül. Ktp., II. Hüsnü Paşa, nr. 776.

11. *Ta'birât-ı li'ş-Şeyh Muhammed en-Nasûhî*[2]

Abdullah Salâhaddin Uşşâkî Efendi (v. 1197/1782), Nasûhî Efendi'nin,

"*O nedir kim eylese ikrâr anı müşrik olur*

Bu 'aceb kim itse inkâr şübhe yok mülhid olur" diye başlayan gazelini şerh etmiştir.[3]

Nasûhî Efendi, çiçek ilminde mütehassıstı. Gâyet zâhidâne bir hayat yaşar, bâzı yıllar iki erbaîn bir i'tikâf, kimi yıllar da bir erbaîn ve bir i'tikâf ile halvete girerdi.[4] Receb ayının başında halvete girer, Ramazan Bayramı gecesi de çıkardı. Yine Safer ayının ikinci günü halvete girer ve Rebîülevvel'in on ikinci günü tekrar çıkardı. Zilhicce ve Muharrem aylarında da onar gün itikafa girerdi. 1108/1696-97 senesinde on erbaînî birbiri peşi sıra çıkarmıştır.[5] 1107/1695-96 senesinde kendisine kutbiyyet ihsân olunmuş[6] ve yirmi üç yıl bu makâmda bulunmuştur.[7]

Mektuplarını derleyen halîfesi Şeyh İbrahim Ağa, *Müraselât*'ının girişinde şeyhinin vasıflarını şu şekilde sıralamaktadır: "...(M)erkez-i dâire-i kutb-i yakin, imamü'l-muhakkikın muhyi'l-milleti ve'd-Din, matla-ı envar-ı ma'rifet ve maden-i esrar-ı hakikat, mahrem-i serâir-i Sübhani ve mazhar-ı füyuzât-ı Rabbânî, kutbü'l-aktab ve'l-Arifin el-mahsus-u bi iltafi Rabbi'l-âlemîn Şeyh-i Şuyûh, el-Kâmil, el-Âlim, el-Âmil, el-Müteşerri, el-Mükemmel, el-Mükemmil, mürde dillere rûh-i pür fütûh, eş-Şeyh Muhammed b. Nasûh..."[8]

Nasûhî Efendi, adına kol te'sîs edebilecek kadar tasavvuf ve tarîkatın sırrına vâkıf aynı zamanda tesirli bir mutasavvıftır. 300 kadar insana hilâfet vermiş,[9] bunlar vasıtasıyla geniş bir zemine, kurduğu Nasûhiyye kolu yayılma imkânı bulmuştur. En gözde halîfesi Mudurnu'dan ayrılırken Sunullah Efendi Tekkesi'ne görevlendirdiği Abdullah Rüşdî Efendi'dir. Kol kurucusu olacak kadar üstün bir mevkiye sâhip

---

[1] Nasûhî Efendi'nin *Dîvân*'ı da yine bir önceki dipnotta belirtilen eser içerisinde neşredilmiştir. Muhammed Nasûhi Efendi'nin, hayatı, eserleri ve Divançesi'nin tenkitli neşri için bk. Mustafa Yılmaz, *Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânçesi'nin Tenkitli Neşri*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1997.

[2] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 39.

[3] Mehmet Akkuş, *Abdullah Salâhaddin-i Uşşâkî (Salâhi)'nin Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1998, ss. 131-32; Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul 2000, s. 51, 103. Nüshaları: Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2684 (vr. 46b-48b); DTCF Ktp., Muzaffer Özak, II/7 (vr. 161b-164a).

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 35.

[5] Günlük yaşantısı ve ibâdet hayâtı için bk. Seyyid Mehmed Kerâmeddin, *Şemsü's-Sahûlî fî Menâkıb-ı Pîr Nasûhî*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4573, vr. 1b.

[6] *Göst.yer.*; Harîrizâde, *Tibyân*, c. III, vr. 180b.

[7] Harîrizâde, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[8] Muhammed Nasûhî, *Vâridât-ı Kudsiyye (Müraselât)*, yeni yazıya aktaran Kemal Edip Kürkçüoğlu, ts., ss. 89-90.

[9] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 24.

olan bu zât, halîfelerinden Zoralı Hacı Mehmed Efendi vâsıtası ile Çerkeşli Şeyh Hacı Mustafa Efendi'ye ulaştırmış ve ona kol kuruculuğu nasip olmuştur.[1]

Hacı Mustafa Efendi'nin kurduğu Çerkeşiyye kolundan da Kuşadaviyye[2] ve Halîliyye[3] kolları ayrılmış, Şabâniyye bu kollar vâsıtasıyla Anadolu'nun büyük bir kesiminde temsil edilme imkânı bulmuştur.

Abdullah Rüşdî Efendi (v. 1147/1734), Nallıhan Şeyhi Şabân Efendi (v. 1150/1137), Şabânzâde Mustafa Efendi, Konrapalı Muhammed Efendi, *Menâkıbnâme* sahibi Senâyî Efendi, İstanbullu Muhammed Efendi, Kastamonulu Muhammed Efendi, Çerkeşli Hasan Efendi, Üsküdarlı Ahmed Efendi, *Silsile-i Nasûhiyye-i Şabâniyye* isimli risâlenin müellifi Hulûsî Hasan Efendi, Beşiktaşlı Fahrüddin Efendi, Nasûhî Efendi'nin mektuplarını toplayan Enderunlu İbrahim Ağa, Nasûhî Efendi'nin önde gelen halîfelerindendir.[4]

Enderunlu İbrahim Ağa, hayâtının büyük bir kısmını şeyhinin yanında geçirmiş, bir taraftan mektuplarını ve menkıbelerini derlerken bir taraftan da onun güftelerini bestelemekle meşgul olmuş, bu şekilde bir çok beste vücûda getirmiştir. Mezar taşındaki kitâbeden 1145/1732 senesinde vefat ettiği anlaşılan bu zât Nasûhî Tekkesi'nin türbe dışındaki hazîresinde medfundur.[5]

Nasûhî Efendi vefat ettikten sonra tekkede yerine oğlu Ali Alâaddin Efendi (v. 1165/1752) postnişîn olmuştur.[6]

Nasûhî Efendi'nin üçü erkek, üçü kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Oğulları; Ali Alâaddin, Zuhûrî ve Ahmed, kızları ise Râziye, Sâliha ve Hanîfe'dir.[7] Oğlu Zuhûrî ve iki kızı Sâliha ve Hanîfe hanımlar babalarının sağlığında vefat etmişlerdir. Çocuklarının hepsi câminin kabristanında medfundur.[8]

---

[1] Bu kol ve kurucusu için bk. Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 217-219; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 25.

[2] Bu alt-kol ve kurucusu için bk. Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, ss. 221-224; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrâhim Halveti*, İstanbul 1982.

[3] Bu alt-kol ve kurucusu için bk. Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, ss. 219-220; Mustafa Rûmî Efendi, *Dîvân*, haz.: Abdulkerim Abdulkâdiroğlu-Mustafa Tatcı, Ankara 1998, hazırlayanların yazdığı giriş, ss. V-XIII.

[4] Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 44; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, ss. 25-27.

[5] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 156.

[6] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 217; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. IV, s. 558; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 232; Tabîbzâde, *Meşâyih*; s. 23.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 44; Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 35.

[8] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

5. CEMÂLİYYE'YE MENSUB DİĞER MEŞÂYİH

a) Kurd Mehmed Efendi'nin Halîfeleri

Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da Halvetiyye Tarîkatı'nı temsil eden başka şeyhler de vardır. Bunların başında adı geçen tarîkatın Cemâliyye Şûbesi'ne mensup bulunan ve Nûreddinzâde ve Kurd Mehmed Efendi diye bilinen iki pîrdaş gelmektedir. Bu iki zâtın şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi'dir. Onun şeyhi Kâsım Çelebi, onun şeyhi de Cemal Halîfe'dir.

İstanbul'da Cemâliyye-i Halvetiyye'nin temsil edildiği tekkelerden birisi de Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi'dir. Bu tekke Sadrâzam Sokollu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a 979/1571 senesinde meşhur câminin yanında, Nûreddinzâde Mustafa Muslihiddin Efendi (v. 981/1574) diye anılan zât için yaptırılmıştır. Fakat binâ henüz tamamlanmadan, Nûreddinzâde vefat etmiş, tekkenin ilk postnişînliğini ise onun pîrdaşı olan Kurd Mehmed Efendi (v. 996/1588) üstlenmiştir.[1]

Kurd Mehmed Efendi'nin vefatının ardından boşalan tekkenin postnişînliğini halîfesi İştibli Emir Abdülkerim Efendi üstlenmiştir.

aa) İştibli Emir Abdülkerim Efendi

Aslen İştibli olan Abdülkerim Efendi, "Vâiz Emir" diye tanınmıştır. Atâyî'ye göre "seyyid"dir.[2] Gerekli ilimleri tahsil ettikten sonra, Kınalızâde Ali Efendi'ye hizmet ederek medresesinde ileri derecedeki ilimleri ikmâl etmiştir. 970/1562-63 senesinde Şam Kadısı olmuş, bir müddet bu vazîfede bulunduktan sonra da hacca oradan da Yemen'e seyahat ederek, buralarda önde gelen âlim ve şeyhlerle görüşmüştür.[3] Dönüşde Mısır'a uğrayarak Melâmî şeyhi Yusuf Acemî Efendi'ye intisâb etmiştir. Müteakiben memleketi İştib'e dönerek burada halvet ve riyâzatlarda bulunmuştur.[4] Bu sıralarda Sofya'da irşâd faaliyetlerini yürüten Kurd Mehmed Efendi'ye intisâb ederek onda tekmîl-i tarîkat etmiştir. Arkasından İstanbul'a gelerek Süleymâniye ve Ayasofya Câmii vâizlikleri ile medreselerinde müderrisliklerde bulunmuştur. 996/1588 senesinde Şeyhi Kurd Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi'nin postnişînliğini üstlenerek irşâd hizmetlerini yürütmüştür. 1011/1602-03 senesi Rebîülevvel'inde Şeyhü'l-Harem olarak Medîne-i Münevvere'ye gitmiş, bir yıl sonra tekrar İstanbul'a dönerek tekkedeki görevini

---

[1] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 193-194; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 145.

[2] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 597. Hüseyin Vassâf, "Emir Efendi diye şöhretine bakılırsa sâdâttandır" ifâdesini kullanmaktadır. (*Sefîne*, c. III, s. 229).

[3] *A.g.e.*, aynı yer.

[4] Hulvi, *Lemezât*, s. 602.

devam ettirmiştir. Bu vazîfeyi sürdürmekte iken 1015/1606 senesinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[1] Vefatına Kesbî Çelebi,

"*Dediler geçdi ye İştibî Emîr*" terkîbini târih düşmüştür.[2]

Abdülkerim Efendi, Atâyî'nin beyânına göre, zamanının etkili vâizlerindendir. Özellikle vaazlarından sonra sorulan sorulara karşı verdiği cevablar kağıtlara yazılır ve halk arasında dilden dile dolaşırdı. Cifir ilminde de mahâretlidir. Hayır ve hasenât sâhibi bir insandır; özellikle memleketinde han, köprü, zâviye ve imâretler yaptırmıştır. Estergon Seferi'ne katılarak, fethin bir sonraki sene gerçekleşeceğini keşfen haber vermiş ve dediği gibi de olmuştur. Yine Atâyî, onun devlet adamları hakkında söylediği sözlerden dolayı bir, iki defa sürgüne gönderildiğini kaydetmekte fakat kim için söylediğini ve nerelere gönderildiğini belirtmemektedir.[3]

Risâletü'l-Hûdâ liûli'l-İhtedâ[4], *Devrânu's-Sûfiyye*[5] isimli risâleleri yanında *Osmanlı Müellifleri*'ne göre "İştibî",[6] *Tevfik Tezkiresi*'ne göre de "Şeyhî" mahlasıyla[7] yazmış olduğu ilâhîleri vardır.

Vefatıyla boşalan Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi postnişînliğini, kendi halîfesi ve Büyükkadızâde diye meşhur olan Mehmed Efendi üstlenmiştir.[8]

aaa) Büyükkadızâde Mehmed Efendi

Bosnalı olan Mehmed Efendi, Kadızâde unvânıyla tanınmıştır. Kendisinden sonra Ayasofya Câmii'ne vâiz olan ve aynı ad ve unvânı taşıyan kişiden ayırdetmek için de Büyükkadızâde olarak anılmıştır. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi şeyhi İştibî Emir Abdülkerim Efendi'ye intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîk ile hilâfete nâil olmuş, şeyhinin vefatı ardından da aynı tekkenin postnişînliğini üstlenmiştir. 1033/1624 senesinde Ayasofya Câmii Kürsî Şeyhliği kendisine tevcîh edilmiştir. Bu vazîfe ve faaliyetlerini sürdürürken,

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, s. 597; Hulvî, *Lemezât*, s. 602. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 63a-b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 49b; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 194; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, ss. 119-20. Hüseyin Vassâf, Nûreddinzâde Efendi'den feyz aldığını, ayrıca Hamzavî meşreb olduğu için kendisini gizlediğini belirtmektedir (*Sefîne*, c. II-I, s. 229).

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] *A.g.e.*, aynı yer. Krş. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 229.

[4] Sül. Kıp., II. Mahmud Efendi, nr. 2698.

[5] Sül. Kıp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2086 (vr. 166-172); İst. Bel. Kıp., OEY, nr. 1170 (vr. 1-21).

[6] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 120.

[7] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 35b.

[8] Atâyî, *a.g.e.*, s. 765; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 13.

1041/1631-32 senesinde vefat etmiştir.[1] Kabri tekkenin hazîresinde İştibî Emir Efendi'nin yanında bulunmaktadır.[2]

Büyükkadızâde Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini sırasıyla, İştibî Emir Abdülkerim Efendi'nin oğlu Seyyid Mustafa Efendi (v. 1055/1645), Mustafa Efendi'nin oğlu Seyyid Ahmed Efendi (v. 1070/1659-60) ve Kadızâde Mehmed Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi (v. 1097/1686) üstlenmişlerdir. Bunlardan sonra da Celvetî Abdülhay Efendi (v. 1103/1692) ve daha önce değindiğimiz Karabâşî Manevî Mustafa Efendi (v. 1114/1702) bu görevi üzerinde durduğumuz asırda yürütmüşlerdir.[3]

Ayasofya Kürsî Şeyhliği de Büyükkadızâde Mehmed Efendi'den sonra, Küçükkadızâde Mehmed Efendi'ye tevcîh edilmiştir.[4]

aab) İştibîzâde Seyyid Mustafa Efendi

Büyükkadızâde Mehmed Efendi 1041/1631-32 senesinde vefat ettikten sonra Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi şeyhliğini İştibî Abdülkadir Efendi'nin oğlu Seyyid Mustafa Efendi üstlenmiştir. Mustafa Efendi, İştib'de doğmuştur. Mehmed Şemseddin Efendi'nin *Yâdigâr-ı Şemsî*'sinde ifade ettiğine göre, tarîkata meyli vardır ve Halvetiyye ricâlinden bir şeyhden icâzet almıştır.[5] Mehmed Şemseddin, onun hakkında bilgi verirken ne babasından, ne de şeyhinden bahseder. Sadece, hilâfet icâzeti aldıktan sonra Bursa'da bulunan Karakâdî Tekkesi'ne şeyh olduğunu kaydeder.[6]

Karakedi, Kedi, Karagidî olarak da isimlendirilen[7] bu tekke, Yemen'in Karakad Köyü'nden olup, Fâtih Sultan Mehmed'in kilercibaşılığında bulunmuş, hayır sahibi Mehmed Hüseyin Çelebi (v. 888/1484) tarafından câmi olarak inşâ edilmiştir. Daha sonra mezkûr câmi bânîsi tarafından ömrünün sonuna kadar mensûbu bulunduğu Kâdiriyye Tarîkatı âyini icrâ edilmek sûretiyle mescid-tekke olarak kullanmıştır. Buraya âit hayli vakıflar da tesis eden Hüseyin Çelebi vefat ettikten sonra tekke meşîhatı uzun müddet münhal kalmış ve daha sonra da Mustafa Efendi'ye tevcîh edilmiştir.[8]

---

[1] Atâyi, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebir'e Şeyh Olanlar*, vr. 12a-b. Ayrıca bk. *Tevfik Tezkiresi*, vr. 35b.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Nazmî, *Hediyye*, s. 224.

[5] Şemsî, *Yâdigâr*, s. 449.

[6] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Mustafa Kara, "*Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar I*", *UÜİFD*, sy.: 3, c. 3, yıl: 3 (1991), s. 121.

[8] Şemsi, *a.g.e.*, aynı yer.

Mehmed Şeyhi Efendi, *Vakâyiü'l-Fudalâ*'sında Mustafa Efendi'nin oğlu Seyyid Ahmed Efendi hakkında bilgi verirken, Ahmed Efendi'nin İştibî Emir Abdülkerim Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi'nin oğlu ve kendisinin de torunu olduğunu, Bursa'da babasının yerine postnişîn olduğunu kaydetmekle birlikte[1] İstanbul Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi'nde ne Mustafa Efendi'nin ne de Ahmed Efendi'nin meşîhatına değinmektedir. Yalnız Ayvansarâyî *Hadîka*'sında ve Tabibzâde ise *Meşâyih*'inda Sokollu Tekkesi şeyhlerini sayarken yukarıda verdiğimiz gibi gerek Seyyid Mustafa Efendi'nin gerekse oğlu Ahmed Efendi'nin mezkûr tekkede meşîhatta bulunduklarını kaydetmekte, özellikle Ayvansarâyî, bilgi verdiği şeyhlerin defnedildikleri yer hakkında genelde bilgi vermesine rağmen bu iki zâtın medfeni hakkında herhangi bilgi vermediği gibi, irşâd faaliyetlerini Mustafa Efendi'nin beş sene Ahmed Efendi'nin de on sene yürüttüğünü belirtmektedir.[2]

Buradan şu sonucu çıkarmamız mümkün gözükmektedir: Büyükkadızâde Mehmed Efendi'nin 1041/1631-32'de vefat etmesinden sonra, Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi'ne İştibî Abdülkadir Efendi'nin oğlu Seyyid Mustafa Efendi postnişîn olmuş, bu vazîfeyi beş sene yürüttükten sonra, henüz bilemediğimiz bir sebepten dolayı Bursa'ya giderek Karakâdî Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Bu da 1046/1636 yıllarıdır. Yerine oğlu Ahmed Efendi'yi postnişîn olarak bırakmıştır. Ahmed Efendi de on yıl sonra babasının vefatıyla boşalan Bursa'daki Tekke'nin şeyhliğini üstlenmiştir. Bu da 1056/1646'lı târihlere rastlamaktadır ki, buna göre Tabibzâde'nin, Mustafa Efendi'nin vefat yılı olarak verdiği 1055/1645'den[3] Mehmed Şemseddin'in verdiği 1060/1650'den[4] daha doğru gözükmektedir.

Kabri tekkesi hazîresinde, bânî Hüseyin Çelebi'nin yakınında bulunmaktadır.[5]

Kaynaklar Mustafa Efendi'ye âit eser kaydetmemektedirler. Ancak kütüphane araştırmalarımız sırasında Süleymâniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbi Bölümü, 2086 numarada, İştibî Mustafa Efendi adına Devrân hakkında rastladığımız bir risâle kanaatimizce ona âittir.

Seyyid Mustafa Efendi'nin bilebildiğimiz oğlu, Seyyid Ahmed Efendi'dir. Abdülkerim Efendi'nin torunu olduğu için İştibîzâde diye tanınmıştır. İştib'de doğmuş, beldesi ulemâsından gerekli ilimleri tahsil ettikten sonra babası Şeyh Mustafa Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir.[6] Önce babasının yerine Sokollu Mehmed Paşa Tekkesi postnişinliğinde bulunmuş,[7] babasının vefatından sonra da

---

[1] Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 557.

[2] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 194.

[3] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 13.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, s. 448.

[5] *Göst.yer.*

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 557; Şemsî, *a.g.e.*, s. 450.

[7] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

yine onun yerine Bursa Karakâdî Tekkesi'nde aynı vazîfeyi sürdürmüştür.[1] 9 Rebîülevvel 1070/24 Kasım 1659 târihinde vefat ederek tekkenin hazîresine babasının yanına defnedilmiştir.[2]

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğine halîfelerinden Mehmed Dede geçmiştir. Yirmi sene civârında bu vazîfeyi sürdürdükten sonra, 1091/1680 senesinde vefat etmiştir.[3]

Mehmed Dede'den sonra da makâma Abdullah Efendi geçmiştir. Uzun süre inzivâ hayâtı yaşadığı için "Münzevî Abdullah" diye tanınmış olan bu zât, Eşrefzâde'lerden Eyûb Efendi Tekkesi şeyhi olan Şerefeddin Efendi'nin halîfesidir. Bu da 1175/1761-62 senesinde vefat etmiş ve tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[4] Tekke'nin mezkûr şeyhle birlikte Kâdiriyye Tarîkatı'na geçtiği anlaşılmaktadır.

aac) Cerrâh Şeyhi İbrahim Efendi

İbrahim Efendi'nin nereli olduğunu bilemiyoruz. Atâyî onun Anadolu diyârından olup İstanbul'a geldiğini söylemektedir. Burada şer'î ilimleri tahsil edip[5] fukahâ zümresine dâhil olduktan sonra İştibli Abdülkerim Efendi'ye intisâb etmiştir. Onda tekmîl-i tarîkat ile hilâfet aldıktan sonra[6] Piyâle Paşa Câmii'ne imam-hatib ve tekkesine de şeyh olmuştur. Sadrazam Cerrâh Mehmed Paşa Câmii'nin yapımı tamamlandığında ise buraya ilk cumâ vâizi olarak atanmıştır.[7]

Eğri Seferi'ne katılan İbrahim Efendi bilâhare, Koruklu Tekkesi'ne postnişîn olmuştur.[8]

Koruklu Tekkesi, kaynaklarda Koruk, Pîrî Paşa, Pîrî Mehmed Paşa isimleriyle de anılmaktadır. Fâtih Şehremini'nde Nevbahar Mahallesi Millet Caddesi, Özbek Süleyman Sokağı üzerinde bulunmaktaydı. Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa tarafından 927/1520-21 senesinde yaptırılmıştır.[9]

Mezkûr tekkenin İbrahim Efendi'den önceki şeyhi Kırımlı Derviş Efendi'dir. Bu zât da şeyhliği yanında Süleymâniye Câmii vâizliğinde bulunmuş ve 1031/1622 senesinde vefat etmiştir.[10] Ondan önce de Nûreddinzâde'nin halîfelerinden Ali Kemâlî Efendi bu makâmda bulunmuştur. Ayasofya vâizliği yapan ve aynı zamanda

---

[1] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Şemsi, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] *A.g.e.*, s. 451.

[5] Atâyî, *a.g.e.*, s. 765.

[6] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 66b; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 101.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 67a.

[8] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] *Fâtih Câmileri*, s. 285; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 121. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 12; Kut, *Dergehnâme*, ss. 222, 233; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204.

[10] Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 29; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 330.

şâir de olan Ali Kemâlî Efendi, kırk bir sene tekkenin şeyhliğini yürüttükten sonra 1012/1603-04 senesinde vefat etmiştir.[1]

Böylece 1031/1622 senesinde Koruklu Tekkesi postnişînliğini üstlenen İbrahim Efendi, on bir yıl sonra, 1042/1632-33 senesinde vefat ederek[2] tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[3]

İbrahim Efendi'den sonra tekkenin şeyhliğini oğlu ve halîfesi Mûsâ Efendi üstlenmiş, bu vazîfeyi sürdürmekte iken 1085/1674 senesinde vefat etmiştir. Mûsâ Efendi'den sonra da oğlu İbrahim Efendi, aynı görevi devam ettirmiştir. Onun vefatı da 1128/1716'da gerçekleşmiştir.[4]

Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'sinde kaydettiğine göre, *Ta'birnâme*'si yanında cenâze meseleleri ile alâkalı bir risâle ve Ankaralı İsmail Dede'nin *Hüccetü's-Semâ*'ına red için yazdığı bir başka risâlesi vardır.[5] Biz kütüphane kayıtlarında bu eserleri bulamadık.

b)Nûreddinzâde Mustafa Muslihiddin Efendi'nin Halîfeleri

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi yetiştirdiği halîfeleriyle, XVII. yüzyılda, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da faaliyet gösteren Cemâliyye-i Halvetiyye'ye mensup şeyhlerden birisi de Sofyalı Bâlî Efendi'nin halîfesi ve Kurd Mehmed Efendi'nin pîrdaşı olan Nûreddinzâde Mustafa Muslihiddin Efendi (v. 981/1574)'dir.

ba) İznikli Vahyîzâde Mehmed Efendi

Tam adı Ebû Abdullah Mehmed b. Ahmed olan Vahyîzâde aslen İznikli'dir.[6] Gerek Müstakimzâde'nin gerekse Ayvansarâyî'nin adını Bezcizâde Mehmed Muhiddin Efendi olarak verdikleri bu zât aslında Bezcizâde değildir. Bunun en büyük delili de *Hülâsatü'l-Hediyye* müellifi Müstakimzâde'nin aynı sayfada her ikisinden de bahsetmiş olması ve birbirleriyle hayatlarının bir ilişkisi bulunmamasıdır.[7]

Vahyîzâde Mehmed Efendi, İznik'de 940/1533-34 senesinde dünyaya gelmiştir. Şeyh Edebâlî neslindendir. Tahsîlini memleketinde bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek Nûreddinzâde Efendi'den tekmîl-i tarikat etmiştir. 992/1584 senesin-

---

[1] Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebîr'e Şeyh Olanlar*, vr. 11b-12a; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 29; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 229.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 67a; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 29.

[5] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 101.

[6] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 598; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 182.

[7] Bk. Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64b.

de. Üsküdar Atik Vâlide Dârülhadîs'inde muhaddis, câmiine vâiz ve aynı zamanda Vişne Mehmed Efendi'den boşalan aynı külliyenin tekkesine de şeyh olmuştur. Bu vazîfeyi devam ettirmekte iken, "*mülâkât-ı mevt*" terkîbinin delâleti olan, 1018/1609 senesinde vefat ederek Atik Vâlide Câmii mihrâbı önüne defnedilmiştir.[1] Şu eserleri kaleme almıştır:

1. *Mevâhibü'l Adîb fî Şerh-i Muğni'l-Lebîb*,[2]
2. *Şerh-i Meşârik-i Şerîf*,
3. *Şerh-i Ebyât-ı Miftâhi'l-Ulûm*,
4. *İşârâtü'l-Hâize li-Şerh-i Hilli'r-Râmize mine'l-Arûz*.

Bunların yanında "Hilmî" mahlasıyla yazdığı şiirleri ve *Bahru'l-Kemâl* isminde bir manzûmesi vardır.[3]

bb) Zâkirî Hasan Efendi

Zâkirî Hasan Efendi İzmir'e bağlı Foça'da doğmuştur.[4] Genç yaşında İstanbul'a gelerek Nûreddinzâde'ye intisâb etmiştir. Mûsikî alanında nazarî ve pratik bilgisini ilerleterek tekkenin zâkirbaşısı olmuştur.[5] Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sinde verdiği bilgiye göre, altmış seneden fazla bu vazîfede bulunduktan sonra[6] 1032/1622 senesinde vefat etmiştir.[7]

İlâhîlerinde "Zâkirî" mahlasını kullanan[8] Hasan Efendi, bir hayli tesbih, temcid ve ilâhî de bestelemiştir.[9] Sâdeddin Nüzhet Ergun, XVII. yüzyılın bu meşhur bestekârından bugün elimizde az sayıda eserinin bulunduğunu, fakat bestekârı

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 19b; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer (Bursalı, adı geçen eserinde sehven olsa gerek vefat târihini 1018 yerine 1108 olarak kaydetmiştir.). Ayrıca bk. Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 17. Hüseyin Vassâf, Yavsizâde Şeyh Mehmed başlığıyla verdiği bilgide, Yavsî Efendi ile mezkûr Vahyî Efendi'yi birbirine karıştırmıştır. (*Sefîne*, c. III, s. 220).

[2] Sül. Ktp., Reisülküttab, nr. 1057; aynı Ktp., Damad İbrâhim, nr. 1087; aynı Ktp., Carullah, nr. 1943 (vr. 1-351), 1945, 1946, 1944; aynı Ktp., nr. Es'ad Efendi, nr. 3107; aynı Ktp., nr. Necip Paşa Vakfı, nr. 519, 517, 518; aynı Ktp., nr. 1091, 1093, 3441, 3442; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2000, 2001; Koca Rağıp Paşa Ktp., nr. 1367; Beyazıd Ktp., Beyazıd, nr. 6293; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 1597 (6 vr.); İÜ Ktp., AY, nr. 3035.

[3] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 27.

[5] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 677.

[6] Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, s. 46.

[7] Ergun, *a.g.e.*, s. 29.

[8] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] Ergun, *a.g.e.*, s. 28. Bestelerinden örnekler için bk. Aynı eser, s. 58-59.

mechûl olduğu halde henüz yaşayan bir takım dinî mahsullerin de bu zâta âit olma ihtimâlinin kuvvetli olduğunu belirtmektedir.[1]

bc) İbrahim Kırîmî

Nûreddinzâde'nin halîfelerinden olan İbrahim Efendi Kırımlı'dır. Cerrahpaşa Câmii'nde vâizlik yapmış, 1042/1632-33 senesinde vefat etmiştir.[2] Önemli eserler kaleme almıştır. Bunlar:

1. *Medâricü'l-Mennân fî Meârici'l-İnsân*,[3]
2. *Tefsîr-i Sûre-i Nûr*,[4]
3. *Şerh-i Hadîs-i 'Emerâhu Teâlâ 'atânî seb'a'l-mesânî*',
4. *Hâşiye ale'l-Câmî*,[5]
5. *Risâle-i İbrahim Kırîmî*,[6]
6. *Risâle fî Beyân-i Esrâr-i Asâ-i Mûsâ ve'l-Yedi'l-Beydâ*,[7]
7. *Risâle fi't-Tasavvuf*,[8]
8. *Risâle fî Ta'bîr-i Rüyâ*,[9]
9. *Altmış İki Sûrenin Tefsîri*,[10]
10. *Risâle fî Beyân-i Esrâri'n-Noktati'n-Nûriyye*,[11]
11. *Risâle fi'n-Neş'et*,[12]
12. *Tefsîrü Sûre-i Yâsîn*,[13]
13. *Etvâr Manzûmesi*,[14]
14. *Kitâb-ı Kudve ve Risâlet-i Usve*,[1]

---

[1] Ergun, *a.g.e.*, s. 29.

[2] Bursalı, *a.g.e.*, s. 23.

[3] Sül. Ktp., Bağdatlı Vehbi, Yazma, nr. 699 (185 vr.); aynı Ktp., Reisülküttâb, nr. 1135 (280 vr.).

[4] Sül. Ktp., Fâtih, nr. 5381 (vr. 165-169).

[5] Bursalı, *a.g.e.*, s. 23.

[6] Konya Bel. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi Ktp., Yazma, nr. 13924 (6 vr.).

[7] Sül. Ktp., Laleli, nr. 1512 (vr. 46-51).

[8] Sül. Ktp., Laleli, nr. 1512 (vr. 38-46); aynı Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 763 (vr. 100b-103a); Millet Ktp., AEŞ, nr. 815 (vr. 25-30).

[9] Sül. Ktp., Carullah, nr. 2079.

[10] Millet Ktp., AEŞ, nr. 1234.

[11] Sül. Ktp., Carullah, nr. 2079; aynı Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 763 (vr. 81b-86b).

[12] Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 763 (vr. 70a-78a).

[13] İÜ Ktp., TY, nr. 7298, 7299 (53 vr.).

[14] Sül. Ktp., Tırnovalı, nr. 334 (vr. 85-87).

15. *Tefsîr-i Sûre-i Kureyş*,[2]

16. *Tefsîr-i Sûre-i Kadr*.[3]

17. *Risâletü'l-Ehâdîs*,[4]

18. *Feth-i Merâtibi'l-Kulûb*.[5]

Bunlardan başka, Sultan Murad Han'a dâir bir risâlesi de vardır.[6]

bd) Ömer Fânî Efendi

Ömer Fânî Efendi, Tercüman Yunus Tekkesi şeyhi olan Bosnalı Abdülmümin Efendi (v. 1004/1595-96)'nin halîfesidir. Abdülmümin Efendi, Hulvî Efendi'nin *Lemezât*'ına göre Sofyalı Bâlî Efendi'nin,[7] Atâyî, Müstakimzâde, *Tevfîk Tezkiresi* ve Ayvansarâyî'ye göre Nûreddinzâde'nin,[8] Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyye*'sine göre ise Kurd Mehmed Efendi'nin[9] halîfesidir. Bu rivâyetler üzerinde duran Müstakimzâde, Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân*'ını ihtisar ettiği *Hülâsatü'l-Hediyye* isimli eserinde, Muhammed Nazmî Efendi'nin görüşünü belirttikten sonra, "*dâmâd ve cânşîn olan Şeyh Ömer Efendi'nin kendi hattından tashîh olunmuştur ki, Nûreddinzâde merhûmun halîfesidir*" kaydını düşmüştür.[10] Gerçekten, Ömer Fânî Efendi, *Âdâbu't-Tarîka* isimli eserinde verdiği silsilenâmede kendisinden önceki üç şeyhi şu şekilde göstermektedir: Abdülmümin Bosnevî, Muslihiddin eş-Şehîr bi-Nûreddinzâde, Bâlî es-Sofyavî.[11]

Ömer Efendi, aslen Üsküb'e bağlı Debre kasabasındandır. Şer'î ilimleri memleketinde tahsil ettikten sonra, daha da ilerletmek için İstanbul'a gelmiştir. Burada hâfızlığını tamamladıktan sonra, 999/1591 senesinde, Hocazâde Mehmed Efendi'nin Süleymâniye'deki medresesinden mezun ve ondan mülâzım olmuştur. Arkasından da Üsküb'e kassâm-ı askerî[12] olarak atanmıştır. Bu görevde fazla kalmayarak İstanbul'a tekrar dönmüş ve Abdülmümin Efendi'ye intisâbla, tekmîl-i

---

[1] Sül. Ktp., Carullah, nr. 2079 (vr. 131-139).

[2] Sül. Ktp., Lâleli, nr. 1512 (vr. 32-34).

[3] Sül. Ktp., Lâleli, nr. 1512 (vr. 34-38).

[4] Çorum İskilip İlçe Halk Ktp., Yazma, nr. 1247.

[5] Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 763 (vr. 43b-49a).

[6] Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 763 (vr. 103b-111b).

[7] Hulvî, *Lemezât*, s. 604.

[8] Atâyî, *a.g.e.*, s. 759; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 66a; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 31a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 113.

[9] Nazmî, *Hediyye*, s. 319.

[10] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 66b.

[11] Ömer Fânî, *Âdâbu't-Tarîka*, İÜ Ktp., AY, nr. 3808, vr. 1a.

[12] *Kassâm-ı askerî*, Yeniçeri Ocağı efrat ve zâbitânından ölenlerin geride bıraktıkları işlerle meşgul olan heyet arasındaki şer'î memur hakkında kullanılan tâbirdir. (*OTDTS*, c. II, s. 210).

tarîkat etmiştir. Aynı zamanda kayınpederi de olan şeyhinin, 1004/1595-96 senesi Rebîülevvel'inde vefat etmesiyle boşalan Tercüman Yunus Tekkesi postnişînliğini üstlenmiştir. Aynı yılın sonunda gerçekleşen Eğri Seferi'ne Sultan III. Mehmed ile birlikte katılmıştır. Dönüşte silsile-i meşâyih-ı selâtîne dahil olarak sırasıyla Sultan Selim, Sultan Mehmed, Süleymâniye ve Ayasofya Câmilerinde kürsi şeyhliğinde bulunmuş, Atâyî'nin ifâdesine göre, *"reîsü'l-müfessirîn, tâcü'l-muhaddisîn umdetü'l-müzekkirîn"* olmuştur. Bu yüzden kendisi "Tefsîrî" ve "Sultânü'l-Müfessirîn" ünvanlarıyla anılmış ve böyle meşhûr olmuştur.[1]

Ömer Fânî Efendi'nin vazîfe yaptığı, Dıraman Tekkesi diye de anılan Tercüman Yunus Tekkesi, başlangıçta saray tercümanlarından Yunus Bey tarafından bir câmi olarak, 948/1541-42 senesinde inşâ ettirilmiştir. Küçük bir külliye niteliğini taşıyan bu yapıya, aynı yüzyılın sonunda yukarıda bahsettiğimiz Abdülmümin Efendi tarafından bir harem ve müstakil bir tevhidhâne ilâve edilmesiyle câmi-tekkeye dönüştürülmüştür. Bu yapı Dervişali Mahallesi, Fethiye Dıraman Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Câmi dışında külliyeden bugüne hiçbir eser ulaşmamıştır.[2]

Ömer Fânî Efendi, ömrünün sonuna doğru hacca gitmiştir.[3] Vefat târihi kaynaklarda farklılıklar arz eder. Atâyî ve Mehmed Süreyya'ya göre 1033/1624 senesi Şaban'ında.[4] Müstakimzâde, Ayvansarâyî ve Tabibzâde'ye göre 1034/1625'de,[5] Bursalı'ya göre ise 1032/1623'de,[6] yine Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*'de ise 1054/1644 veya 1060/1650'den sonra[7] vefat ettiğini kaydetmektedir. Evliyâ Çelebi, vefat sebebinin, kendi katırının tepmesiyle vuku bulduğunun söylendiğini kaydeder.[8] Vefatından sonra yerine postnişîn olan oğlu İbrahim Efendi'nin vefatı 1045/1635 senesinde gerçekleştiğine göre[9] Ömer Efendi bu târihten önce vefat etmelidir. Buna göre döneme yakın kaynakların verdiği 1033/1624 veya 1034/1625 senesi asıl vefat tarihi olmalıdır. Vefatı bir Berat gecesi vâki olmuş ve tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[10]

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, s. 759. Ayrıca bk. Hulvî, *Lemezât*, s. 604; Nazmi, *Hediyye*, s. 319; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebîr'e Şeyh Olanlar*, vr. 12a; a.mlf, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 66a; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 31b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 114; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 118; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 274.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 114; Demircanlı, *a.g.e.*, aynı yer; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 97; M. Baha Tanman, *"Dragoman Külliyesi"*, *DİA*, c. IX, ss. 524-25..

[3] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Gökyay, *Seyâhatnâme*, c. I, s. 161; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 585.

[4] *Göstyerler.*

[5] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 47.

[6] Bursalı, *a.g.e.*, s. 118.

[7] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 66a.

[8] Gökyay, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[9] Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 585.

[10] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

Hâfız olup,[1] "Fânî" mahlasıyla şiirler yazan[2] Ömer Efendi'nin eserleri şunlardır:

1. Silsilesi ve diğer şer'î ilimlere dâir ders aldığı hocaları ile Halvetî Tarîkatı âdâbına dâir *Âdâbu 't-Tarîka*,[3]

2. *Hayâtü 'l-Kulûb* isimli tasavvuf ve bâzı meselelerini tenkit eden kitaba bir reddiye olarak telif edilmiş olan ve vahdet-i vücûd ile zikir, semâ, raks gibi konuları işlediği *Samsamü 'l-Hisâm*,[4]

3. Semâ ve devrân ile alâkalı konuları işlediği *el-Hüccetü 'n-Nîre fî Beyâni 't-Tarîkati 'l-Münire*

4. *Beyân-ı Ahvâl-i Tefsîri 'l-Kâdi fî Âyât*,[5]

5. *Tefsîr fî Âyâti 'l-Vârideti ve 'l-İhtâri 's-Sâdire*,[6]

6. *Dîvân*,[7]

7. *Kıyâfetnâme*[8]

Vefatıyla boşalan tekkesinin postnişînliği oğlu İbrahim Efendi (v. 1045/1635)'ye tevcîh edilmiştir.[9] Müstakimzâde, *Hülâsatü 'l-Hediyye*'sinde, Muhammed Nazmî Efendi'nin, İbrahim Efendi için, Ömer Efendi'nin dâmâdı olduğunu söylediğini, oysa dâmâdı değil oğlu olduğunu, ancak Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin halîfesi olduğunu kaydetmektedir.[10] İbrahim Efendi'den sonra onun oğlu Abdullah Sabî (v. 1054/1644), ondan sonra da Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi postnişîn olmuştur.[11]

bda) Manisalı Abdullah Efendi

Abdullah Efendi, Ömer Fânî Efendi'nin Anadolu'da faaliyet gösteren önemli halîfelerindendir. Manisalı'dır. Burada doğmuştur. İstanbul'a gelerek Ömer Efendi'ye intisâb etmiş, onun yanında sıkı riyâzetlerle tekmîl-i tarîkat ettikten sonra hilâfetle memleketi Manisa'ya gönderilmiştir. Şeyhinin vasiyeti üzerine Manisa'nın bir kabristanında kendisi için inşâ ettiği küçük meskende üç sene riyâzetlerle geçirdikten sonra ahâlî arasında İstanbullu Şeyh diye meşhûr olmuş ve istekleri üzerine

[1] Gökyay, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.
[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 31b.
[3] İÜ Ktp., AY, nr. 3808.
[4] İÜ Ktp., AY, nr. 3808.
[5] Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1965 (31 vr.).
[6] Sül. Ktp., Hekimoğlu, nr. 972 (31 vr.).
[7] Sül. Ktp., Hekimoğlu, nr. 632 (vr. 28-190); aynı Ktp., Lala İsmail, nr. 469 (vr. 13-17).
[8] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 118.
[9] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.
[10] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.
[11] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

de Câmi-i Kebîr'de irşâd çalışmalarına başlamıştır. Bir müddet sonra evi civârında bir tekke inşâ ederek faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bir çok halîfe yetiştirerek bölgenin çeşitli yerlerine görevlendirmiştir. Evliliği geç vâki olmuş ve Abdurrahman Kuddûsî[1] adında bir oğlu dünyaya gelmiştir.[2]

bc) Nefâyisî Hasan Efendi

Hasan Efendi İstanbullu'dur.[3] Ömrünün ilk yıllarında şer'î ilimleri tekmîl ettikten sonra tasavvufa girmiş ve hilâfete nâil olmuştur. Atâyî, *Zeyl*'nde, Tevfik de *Tezkire*'sinde onun Nûreddinzâde'nin halîfesi olduğunu, Hulvî Efendi *Lemezât*'ında, bir rivâyete göre Şeyh Keşfî Efendi'nin bir başka rivâyete göre de Nûreddinzâde'nin halîfesi olduğunu kaydetmektedir.[4]

Hasan Efendi, hilâfete nâil olduktan sonra kendisine Mîrâhor Tekkesi tevcîh edilmiş, bu arada Yâgcl Câmii'nde de müfessirlik yapmıştır.[5]

Adı geçen tekke, ilk önce kiliseden çevrilme bir mescid olarak Sultan Beyazıt'ın Mîrâhor'u İlyas Bey tarafından inşâ edilmiştir. Daha sonra Tatar Mirzâlarından Devlet Han tarafından tekkeye çevrilerek vakfı da genişletilmiştir.[6] İmrahor İlyas Bey Mahallesi, İmrahor-İlyasbey Caddesi, Aşir Efendi Sokağı'nda bulunmaktadır.[7]

Bağlılarından, Kethüdâ-i Bânûyân olan Canfedâ Hâtun'un Karagümrük civârında adına yaptırdığı câmi tamamlanınca, bânînin ricâsı üzerine vâizliğini kabul etmiştir. Bu hizmetlerini devam ettirmekte iken Atâyî, *Tevfik Tezkiresi* ve *Sicill-i Osmânî*'ye göre 1020/1611, Hulvî Efendi'ye[8] ve Tabibzâde'ye göre[9] ise 1015/1606-07 senesinde doksan yıldan fazla yaşamış olarak vefat etmiştir. Vefatı için "*Zevâl-i va'z*" ibâresi târih düşürülmüştür.[10] Onu yakından tanıyan Hulvî Efendi kendi evinin yakınında bulunan mescidin hazîresine defnedildiğini kaydeder.[11] Fakat bu mescidin ismini bildirmez. Ancak *Tevfik Tezkiresi*'nde, bu yerin Şehremini'nde olduğunu kaydetmek suretiyle[12] mescidin bölgesi hakkında ipucu verilmektedir.

---

[1] Bk. Abdülehad Nûrî Efendi'nin halîfeleri kısmında zikredilmiştir.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 319-20.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 24b.

[4] Atâyî, *a.g.e.*, s. 600; Hulvî, *Lemezât*, s. 617; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 24b.

[5] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 196. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 220.

[7] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 133.

[8] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 120.

[9] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 11.

[10] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[11] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[12] vr. 24b.

Vaazları etkili olan Hasan Efendi, vaaz esnasında Kur'an nüktelerini "nefâyis" diye tabir ettiği için Nefâyisî olarak meşhur olmuştur.[1]

bf) Tatar İsâ Efendi

Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî*'sinden öğrendiğimiz kadarıyla Tatar İsâ Efendi Nûreddinzâde'den hilâfet aldıktan sonra Küçük Ayasofya'da şeyh ve Fatih'de vâiz olmuştur. 1031/1622 senesinde vefat etmiştir.[2]

C. AHMEDİYYE ŞÛBESİ

Halvetiyye Tarîkatı'nın üçüncü ana kolu Ahmediyye'dir. Bu kol adını, "Yiğitbaşı" diye tanınan Ahmed Şemseddin b. İsâ Marmaravî (v. 910/1504-05)'den almıştır.[3] Halvetiyye Tarikatı'nda "orta kol" diye bilinen Ahmediyye, kurucusundan sonra bir takım kollara ayrılmıştır. Bu kollardan XVII. yüzyılda kurulmuş olup sonraki asırda temsil edilenler ile XVII. yüzyılda kurulanlar şunlardır:

I. İbrahim Ümmî Sinan Efendi'ye (v. 976/1568) nisbet edilen Sinâniyye, Sinâniyye'den:

A. Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî'ye (v. 1001/1593) nisbet edilen Uşşâkiyye, Uşşâkiyye'den;

1.. Ahmed Câhidî Efendi'ye nisbet edilen Câhidiyye,

II. Ramazan Mahlî Efendi'ye (v. 1025/1616) nisbet edilen Ramazâniyye, Ramazâniyye'den:

A. Cihangirli Hasan Burhâneddin Efendi'ye (v. 1074/1664) nisbet edilen Cihangîriyye,

B. Edirneli Mehmed Buhûrî Efendi'ye (v. 1039/1630) nisbet edilen Buhûriyye,

C. Ahmed Raûfî Efendi'ye (v. 1170/1757) nisbet edilen Raûfiyye,

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, s. 600.

[2] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 611.

[3] Ahmed Şemseddin Marmaravî ve kurduğu kol ile ilgili bilgi için bk. Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 63; Nazmi, *Hediyye*, ss. 203-205; Hariri-zâde, *Tibyân*, c. I, vr. 53a-65b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 155-157; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 35; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, ss. 197-198; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, s. 31; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 232-233; Şapolyo, *Turikatlar*, ss. 456-458; Mehmet Akkuş, "*Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin Hayatı ve Eserleri*", *İlim ve Sanat*, sy. 21-22, İstanbul 1988, ss. 2933; Süleyman Uludağ, "*Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı*", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, ss. 135-136; a. mlf., "*Ahmediyye*", *DİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 171; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, 61-63.

4. Nûreddin Cerrâhî Efendi'ye (v. 1131/1719) nisbet edilen Cerrâhiyye,

III. Niyâzî Mısrî Efendi'ye (v. 1105/1694) nisbet edilen Mısriyye.

Bu bölümde, Halvetiyye-i Ahmediyye'ye bağlı olarak XVII. yüzyılda faaliyet gösteren şûbeleri ve bu şûbelere mensup bulunan şeyhler üzerinde durulacaktır.

1. SİNÂNİYYE

Sinâniyye, Halvetiyye Tarîkatı'nın Ahmediyye Şûbesi'nin XVI. yüzyılda yaşamış, önde gelen şeyhlerinden biri olan İbrahim Ümmî Sinan Efendi'ye (v. 976/1568) nisbet edilen bir alt-koldur.[1] Daha çok İstanbul merkezli faaliyet gösteren bu kol, incelemeye konu ettiğimiz yüzyılda İstanbul'un suriçi mahallelerinde odaklandığı tekkeleriyle âyin, erkân ve teşrifât açısından başkente has özellikler taşımaktadır.[2]

a) İstanbul'da Sinâniyye

aa) Harirî Mehmed Efendi

İpekçilikle uğraştığı için Harirî veya Kazzâz diye bilinen Mehmed Efendi, İbrahim Ümmî Sinan'ın ilk halîfesi ve dâmâdıdır.[3] Şehremini'ndeki Pîr makâmı olan Ümmî Sinan Dergâhında[4] uzun süre zâkirbaşılık yapmıştır.[5]

Hüseyin Vassâf, Harirî Mehmed Efendi'nin, Pîr Ümmî Sinan'ın kızı Âbide Bânû'nun kocası olduğunu kaydeder.[1] Aşağıda bahsedeceğimiz, Ümmî Sinanzâde

---

[1] Sinâniyye ve alt-kolları için bk. Harirîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 142a-144a; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 238-241; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, ss. 161-178; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, ss. 35-36; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, ss. 36-37; Nathalie Clayer, *Mystiques Etat et Societe*, ss. 172-174; M. Baha Tanman, "*Sinanilik*", *DBİA*, c. VII, ss. 6-8; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 63-68.

[2] Tanman, "*Sinanilik*", s. 6.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 173.

[4] İstanbul'da Halvetiyye Tarîkatı'nın Sinâniyye şûbesine bağlı biri Şehremini'nde diğeri de Eyüb'te olmak üzere iki adet Ümmî Sinan Tekkesi tesis edilmiştir. Pîr İbrahim Ümmî Sinan Şehremini'ndeki tekkede irşad faaliyetlerini yürütmüş olmakla birlikte Eyüb'de bulunan tekkede medfun bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde haziresi dışında tamâmen târihe karışmış olan Şehremini'ndeki tekke, Arpa Emini Mahallesi, Topkapı Caddesi, Kürkçübostan Sokağı üzerinde bulunmaktaydı. Burası Pîr Ümmî Sinan tarafından 958/1551 târihinde yaptırılmıştır. Aynı mahallede bulunan Pazar Tekkesi ile bu tekkenin şeyhlikleri XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Pîr Ümmî Sinan ailesine mensup şeyhler tarafından sürdürülmüştür. (Şehremini Ümmî Sinan Tekkesi hakkında daha fazla bilgi için bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 3; Çetin "*Tekkeler*", s. 586; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 36; Şapolyo, *Tarikatlar*, s. 465; Haskan, *Eyüp Tarihi* I, s. 143; M. Baha Tanman, "*Sinanilik*", s. 6; a.mlf., "*Ümmî Sinan Tekkesi*", *DBİA*, c. VI-I, İstanbul 1994, s. 338; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 120; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204).

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 174.

Ced Hasan Efendi'nin de Ümmî Sinan Efendi'nin kızı Âbide Bânû hâtunun kızı Hatîce Hâtun'un oğlu ve kerîme-i Pîr Âbide hâtunun dâmâdı Arap Mehmed Efendi'nin oğlu, olduğunu kaydeder.[2] Buna göre Harirî Mehmed Efendi, Ümmi Sinan Efendi'nin dâmâdı ve Âbide Bânû Hanım'ın kocasıdır. Arap Mehmed Efendi de Âbide Bânû Hanım'ın dâmâdı ve Hatîce Hanım'ın kocasıdır. Arap Mehmed Efendi ile Hatîce Hanım'ın evliliklerinden ise Ced Hasan Efendi dünyaya gelmiştir.

Benzer ifâdeler Ayvansarâyi'nin *Tercümetü'l-Meşâyih*'mda da tekrarlanır.[3] Şeyhî de, Ced Hasan Efendi'nin yetişmesinden bahsederken, "büyük anneleri muhterem Bânû" ifâdesini kullanmaktadır.[4] Buna mukâbil Tabîbzâde, *Meşâyih*'inde Şerif Mehmed Efendi'yi İbrahim Ümmî Sinan'dan sonra tekkenin ikinci postnişîni ve dâmâdı olarak kaydetmektedir.[5] Tabîbzâde'nin verdiği bu bilgileri M. Baha Tanman da aynen kullanmaktadır.[6] Buna göre, Arap Şeyh Mehmed Efendi Pir Ümmî Sinan'ın mı dâmâdıdır? Yoksa Harirî Mehmed Efendinin mi? Dolayısıyla Ced Hasan Efendi kimin öz torunudur?

Harirî Mehmed Efendi, Pîr Ümmî Sinan'ın ilk halîfesi ve dâmâdıdır. Kanaatımıza göre, İlk halîfesi olmasından ve Hüseyin Vassâf'ın, "Pîr'in irtihallerinde makâmında on beş sene vekâlet buyurmuştur" ifâdesinden[7] Şehremini'ndeki Ümmî Sinan Tekkesi'ne Pîr Ümmî Sinan'dan sonra adı geçen zât postnişîn olmuştur. O zaman bu görevi niçin asâleten değil de vekâleten yürüttüğü sorusu haklı olarak sorulabilir. Çünkü, aşağıda da bahsedileceği gibi İbrahim Ümmî Sinan Efendi (v. 976/1568-69) vefat etmeden önce daha 960/1552-53 yıllarında Kâtip Mehmed Efendi (v. 1005/1596-97) tarafından Harirî Mehmed Efendi için Pazar Tekkesi diye bilinen yapı inşâ edilmiştir.[8]

Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi* adlı eserinde, mezkûr Mevlevihâne'nin bânîsi olan Kâtip Mehmed Efendi hakkında geniş bilgiler verdikten sonra, adı geçenin kabrinin nerede olduğu hususu üzerinde de durmuştur. Bu kısımda, Pazar Tekkesi hazîresinde bulunan bir sandukanın kitâbesinde, "Kâtip Mehmed Efendi" ibaresi ve "1005/1596-97" târihinin yazılı olduğunu, ancak, Yenikapı Mevlevihânesi'ni yaptıran Kâtip Mehmed Efendi'nin ise 1056/1646 târihinde vefat ettiğinin muhakkak olması hasebiyle bu iki Kâtip Mehmed Efendi'nin aynı şahıs değil başka kimseler olduğunda şüphe olmayacağını belirtmektedir. Hüseyin Vassâf da *Sefîne*'de, Pazar Tekkesi'ni inşâ eden Kâtip Mehmed Efendi başlığı altında Mehmed Ziya'dan da faydalanarak bu husus üzerinde durmuştur. Ancak meseleyi

---

[1] *A.g.e.*, c. IV, s. 173.

[2] *A.g.e.*, c. IV, s. 176.

[3] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 13a.

[4] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 571.

[5] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 36.

[6] Tanman, "*Sinanilik*", s. 6; a.mlf., "*Pazar Tekkesi*", *DBİA*, c. VI, İstanbul 1994, s. 235.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 176.

[8] Tanman, "*Pazar Tekkesi*", s. 235.

karıştırmıştır. Şöyle ki, tekkeyi inşa edenin Harirî Mehmed Efendi'nin halîfesi olduğunu ve tekkede medfun bulunduğunu kaydetmiştir. Hüseyin Vassâf burada, Mevlevî şeyhi Kemâl Ahmed Dede'ye (v. 1601-02) bağlı olan ve Yenikapı Mevlevihânesi'ni yaptıran Kâtip Mehmed Efendi ile Pazar Tekkesi'nin bânîsi Kâtip Mehmed Efendi'yi birbirine karıştırmıştır. Bu mesele sonraki ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Hüseyin Vassâf devamla, Mehmed Ziya'dan naklen Kâtip Mehmed Efendi'nin doğum ve vefat târihlerini söylüyor. Tekkenin açılış gününü kaydediyor. Fakat, burasının Mevlevihâne mi yoksa Pazar Tekkesi mi olduğu hususu muğlaktır. Mehmed Ziya'nın, her iki bânînin ayrı kimseler olduğu hükmünü verdikten sonra, sanki katılmadığını belirtir gibi, Pazar Tekkesi'nde medfun zâtın vefat târihi için, "bence 1005/1596-97 târihi yanlıştır 1056/1646 olacaktır" demektedir. Böylece de her iki zâtın aynı kimseler olduğunu düşünmektedir. Kanaatimizce Mehmed Ziya'nın tesbit ettiği gibi her iki Kâtip Mehmed Efendi farklı kimselerdir. Pazar Tekkesi'nin bânîsi olan, 1005/1596-97 târihinde vefat etmiş ve tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Kabir taşında vefatına dâir yazılmış olan târih de onun gerçek vefat târihidir.[1] Pazar Tekkesi'ne Harirî Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi de denilmiş ve yakınında bulunan Kürkcü Câmii vâizliği Câmi'nin bânîsi Kürkcübaşı Ahmed Bey tarafından adı geçen tekkenin şeyhlerine şart koşulmuştur.[2]

Harirî Şeyh Mehmed Efendi de tekkenin inşasından beri burada şeyhlik yapmaktadır. Bu sebepten dolayı "vekâleten" ibâresi kullanılmış olmalıdır. Tabîbzâde, Ümmî Sinan Tekkesi şeyhlerini listelerken Ümmî Sinan'dan sonra Şeyh Arap Şerif Mehmed Efendi'yi ikinci sırada saymakta ve bir önceki şeyhin dâmâdı olduğunu göstermek için, "dâmâd-ı şeyh" demektedir. Bizce Tabîbzâde, listede ikinci sırada yer alması gerekirken Şeyh Harirî Mehmed Efendi'yi unutarak kaydetmemiş, Şerif Mehmed Efendi için, bir önceki şeyhin dâmâdı derken de, o şeyhin Harirî Mehmed Efendi olduğunu kastetmiştir. Netice olarak, Hariri Mehmed Efendi Pîr Ümmî Sinan'ın dâmâdı, Şerif Mehmed Efendi de, Hariri Mehmed Efendi'nin dâmâdıdır. Her ikisi de Pîr Ümmî Sinan'ın halîfesi olmakla beraber şimdilik hayâtı hakkında detaylı bilgiye sâhip olamadığımız Şerif Mehmed Efendi, hilâfet aldıktan sonra memleketi ya da başka bir beldeye gitmiş ya da İstanbul'da kendi halinde yaşar iken, iki tekkede birden vazîfe yürütmekte olan Harirî Mehmed Efendi'nin daveti üzerine hem Ümmî Sinan Tekkesi'ne şeyh, hem de kendisine dâmâd olmuştur.[3] Ced Hasan Efendi de Pîr Ümmî Sinan'ın doğrudan doğruya torunu değil, torununun oğludur.[4]

---

[1] Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, haz. Y. Senemoğlu, İstanbul, ts., s. 70; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 174.

[2] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 187.

[3] Bu konuya açıklık getirecek bir yaklaşım için bk. Nazmi, *Hediyye*, s. 203.

[4] Nazmî, *Hediyye*, s. 204'de geçen "*Ümmî Sinan'ın kızının kızı oğlu Hasan Efendi*" ifâdesi de bu hususu teyid etmektedir.

Harirî Mehmed Efendi, Horasan taraflarından İstanbul'a gelmiş, 130-140 yıl gibi uzun bir ömür sürmüştür. Hayâtının doksan senesini postnişîn olarak geçirmiş[1] ve "*Fâtihâ ihdâ idüb zümvâr ana*" ile "*mürşid-i vakt oldu târih-i vefat*" terkîbinin karşılığı olan 1050/1640 senesinde vefat etmiştir.[2]

Harirî Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini torunu Ced Hasan Efendi üstlenmiş, Ümmî Sinan Âsitânesi[3] meşîhatı ile beraber bu iki görevi hayâtının sonuna kadar yürütmüştür. Bu durum, XVIII. yüzyıl sonuna kadar aynı ailenin fertleri tarafından sürdürülmüştür.[4]

ab) Şerif Mehmed Efendi

Şerif Mehmed Efendi, Halepli bir Araptır.[5] Tabibzâde onu, Sinâniyye'nin kurucusu Pîr Ümmî Sinan'ın halîfesi olarak göstermiş ve Ümmî Sinan Tekkesi silsilesinde ikinci sırada yer aldığını kaydetmiştir.[6] Ancak yukarıdaki izahattan da anlaşılacağı gibi İbrahim Ümmî Sinan'ın 976/1568-69 senesinde vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini Şerif Mehmed Efendi'nin de kayınpederi olduğu anlaşılan Kazzâz Mehmed Efendi üstlenmiştir. Buna göre Şerif Mehmed Efendi, 991/1583 senesinde posta geçmiş ve 1023/1614 senesinde vefat etmiş olduğuna göre, bu vazîfede Tabibzâde'nin dediği gibi kırk yedi yıl değil, otuz iki yıl bulunmuştur.

Muhammed Nazmî Efendi *Hediyye*'sinde, Ramazâniyye'nin müessisi Ramazan Mahfî Efendi'nin şeyhi Muhyî-i Karahisârî'nin halîfeleri zincirinden bahsederken, Bursalı Hayreddin Efendi, Ahmed Efendi, Ali Efendi, Süleyman Efendi, Yunuszâde Mustafa Efendi ve Kasımpaşalı Mustafa Çelebi'den bahsetmektedir. Bunların zâviyelerinin ecnebî iline düştüğünden dolayı, dervişlerinin inkıraza, silsilelerinin de inkıtaa uğradığını söyledikten sonra, "Ümmî Sinanzâde'nin pederi Arap Mehmed Efendi bunlardandır" demektedir.[7] Buradan, Arap Mehmed Efendi'nin aslında Pîr Ümmî Sinan'ın halîfesi dahi olmadığı, bir şekilde yukarıda aktarılan silsile vasıtasıyla hilâfete layık görüldükten sonra yine bu silsileye bağlı Ru-

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 176.

[2] *A.g.e.*, c. IV, s. 174.

[3] Sinâniyye'nin piri olan İbrahim Ümmî Sinan Efendi hayatta iken postnişîni olduğu Şehremini'nde bulunan Ümmî Sinan Tekkesi bu kolun âsitânesi, vefatından sonra defnedildiği, Eyüp'te bulunan ve aynı ismi taşıyan diğer tekke ise pîr-evi olarak kabul edilmiştir. (Tanman, *İstanbul Tekkeleri* I/1, ss. 166-67).

[4] Bk. Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 31,36; Tanman, "*Pazar Tekkesi*", s. 235.

[5] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, vr. 144a.

[6] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 36.

[7] Nazmî, *a.g.e.*, s. 203. Muhammed Nazmî Efendi isimlerini saydığı Yunuszâde Mustafa Efendi ile Kasımpaşalı Mustafa Çelebi'nin kendisinden tekmîl-i tarikat ettiklerini kaydetmekte, Arap Mehmed Efendi'nin kime bağlı olduğunu bildirmemektedir. Sinâniyye'nin Rumeli'ndeki durumu ile ilgili olarak bk. Nathalie Clayer, *Mystiques, Etat Et Societe*, ss. 172-174.

meli'nde bir tekkede irşâd vazîfesi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zamanla yabancıların eline geçen bu bölgeden Arap Mehmed Efendi ayrılmış ve Harîrî Mehmed Efendi'nin daveti üzerine Ümmî Sinan Tekkesi'ne şeyh olmuş, bu tekkede de kendi silsilesini yürütmemiş belki kayınpederi olan Harîrî Mehmed Efendi'nin mensûbu bulunduğu Sinâniyye'nin usûl ve erkânını devam ettirmiştir.

Şerif Mehmed Efendi, Şehremini'nde postnişîni bulunduğu Ümmî Sinan Tekkesi hazîresinde medfundur.[1] Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğine oğlu Ced Hasan Efendi geçmiştir.[2]

ac) Ümmî Sinanzâde Ced Hasan Efendi

Ced Hasan Efendi, Sinâniyye'nin kurucusu, Pîr İbrahim Ümmî Sinan'ın kızı Âbide Bânû hâtunun kızı Hatîce hâtunun oğludur.[3] Bu sebepten dolayı "Ümmî Sinanzâde" diye tanınmıştır. Harîrîzâde'nin onu Rûmî nisbesiyle kaydetmesi,[4] babası Şerif Mehmed Efendi'nin Halepli bir Arap olmasından ve oğlunun İstanbul'da doğup büyümesinden[5] ya da Muhammed Nazmî Efendi'nin kaydettiği gibi,[6] Şerif Mehmed Efendi'nin Rumeli'nde bir tekkede şeyhlik yaparken bölgenin ecnebîler eline geçmiş olmasından olsa gerektir. İlk tahsîline aile ortamı içinde başlayan Ced Hasan Efendi, daha sonra Keçeciler İmamı diye bilinen Mehmed Efendi'den eğitimini ikmâl etmiştir.[7] Bir taraftan zâhirî ilimleri tahsil ederken bir taraftan da büyük annesi Âbide Bânû hâtundan tekmîl-i esmâ etmiş,[8] sonra da Muhammed Nazmî Efendi'nin Yiğitbâşiyye (Ahmediyye) şûbesine mensup olduğunu söylediği Haydar Efendi adında bir şeyhe intisâb etmiştir.[9] Sinânîliğe bağlı olmadığı, başka bir koldan Ahmediyye'ye mensup bulunduğu anlaşılan bu şeyhe devam eden Hasan Efendi'nin, şeyhin şerîata muhâlif bâtınî yorumlarından rahatsız olduğunu, hattâ tevbe ve istiğfâr ederek kendisinden ayrıldığını, ondan sonra da Halvetiyye'nin Şemsiyye şûbesine mensup bir şeyh olan Abdülehad Nûrî Efendi'ye (v. 1061/1651) bîat ede-

---

[1] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[2] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 36.

[3] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, IV, s. 176. Hüseyin Vassâf'ın, Ced Hasan Efendi hakkında kaydettiği, "*Kerîme-i Pîr Âbide müşârün ileyhânın dâmâdı muhteremi Şeyh Arab Mehmed Efendi'nin mahdûmudur*" ifâdesinden de Şerif Mehmed Efendi'nin Âbide Bânû hâtunun, dolayısıyla da Harîrî Mehmed Efendi'nin dâmâdı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. (*Gös.yer.*; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 13a).

[4] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 144a.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 53b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 177.

[6] Nazmî, *Hediyye*, s. 203.

[7] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 560; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 571.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 13a. Ayrıca bk. Nazmî, *Hediyye*, s. 324; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 176.

[9] Nazmi, *Hediyye*, s. 324.

rek tekmîl-i esmâ ettiğini ve icâzete lâyık görüldüğünü, Muhammed Nazmî Efendi kendisinden naklen anlatmaktadır.[1]

Ced Hasan Efendi'nin babası Şerif Mehmed Efendi'den ve dedesi Harirî Mehmed Efendi'den tarîkat terbiyesi aldığına dair her hangi bir beyana rastlayamamakla beraber bu her iki muhterem zâttan istifade ettiği muhakkaktır. Babasının 1023/1614 senesinde vefatıyla boşalan Ümmî Sinan Âsitânesi'nin postnişînliğine geçmiştir. Dedesi Harirî Mehmed Efendi ise bu târihten sonra yirmi yedi yıl daha hayat sürmüştür. Bu zaman zarfında da gerek dedesi Harirî Mehmed Efendi'den gerekse büyük annesi Âbide Bânû hâtundan tarîkat feyzi almaya devam etmiştir. Muhammed Nazmî Efendi'ye göre büyük annesinden tekmîl-i esmâ etmiş ve hâtunlardan irşâd olmaz,[2] diye kendisine irşâd edecek başka kimseleri aramıştır. Muhtemelen Ümmî Sinan Tekkesi postnişîni olduğu devrede sülûkunu tamamlayamamış, daha sonra Abdülehad Nûrî Efendi'den tekmîl-i tarîkat ederek icâzet almıştır. Ancak, Pazar Tekkesi'nin de irşâd hizmetini üstlenen Ced Hasan Efendi, kendi silsilesinden halîfe olmak istediğinden Nûrî Efendi'den seccâde ve asâ almamış, onun vefatından sonra Ümmî Sinan şûbesine mensup bir şeyh olan Çuhadar Mehmed Efendi'ye (v. 1061/1651) seccâde ve asâya duâ ettirmiştir.[3] Mu'îdzâde de Ced Hasan Efendi'nin istifâde ettiği meşâyihdandır.[4]

Şehremini'ndeki Ümmî Sinan ve Pazar Tekkesi'nde irşâd hizmetinde bulunan Ced Hasan Efendi'ye, 1088/1677 senesinde, Boğuk Abdullah Efendi'den boşalan Sultan Fâtih Câmii vâizliği tevcîh edilmiştir.[5] Mezkûr senenin Cemâziyelevvel'inde başladığı bu görevi sürdürmeye ömrü kifâyet etmemiş aynı yılın Şevvali'nde irtihâl etmiştir.[6] Vefatı için Şeyh Ahmed Rüşdî Efendi;

"*Geldi biri dedi kim fevtine târîhdir*

Ümmi Sinanzâde'nin rûhîyçün fâtiha" (sene: 1088) beytini,[7] Nazîm

"*Diriğ Ümmi Sinanzâde fenâdan intikal etdi*

İlâhî eyle menzilgâhını firdevs-i a'lâda

---

[1] *Göst.yer.* Ayrıca bk. Harirîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 216b-217a.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, s. 324.

[3] Bk. Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 571; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 176. Gerek Şeyhî, gerekse Hüseyin Vassâf, Hasan Efendi'nin Çuhadar Mehmed Efendi ve Mu'îdzâde'den tekmîl-i tarîkat ettikten sonra Abdülehad Nûrî Efendi'nin de terbiyesinde bulunduğunu kaydetmekte iseler de Muhammed Nazmî Efendi'nin yaklaşımı daha doğru gözükmektedir.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 571; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 53b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer. Uşşâkîzâde, vâizliğe başlama târihini 1085/1674 olarak kaydeder. (*Zeyl*, s. 560).

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Mecelle*, vr. 453b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 13b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 177 (Hüseyin Vassâf, vefat ettiği ay olarak Zilkâde'yi verir).

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 177.

Vücûdu tûti-i şekkersitân-ı ilm idi hakka

Nazîrin görmemişdi kimseler mir'ât-ı dünyâde

Nazîm âsâ dedim târihini ol mürşid-i dehrin

İde Firdevs gülzârın makâm-ı Ümmî Sinanzâde" (sene: 1088) târihini,[1] diğer bir seveni ise "*Gitti ehl-i sülûkün üstâdı*" terkîbini söylemiştir.[2] Yine, "*Gitti bin seksen sekizde âh Kutbu'l-Ârifîn*" vefatı için söylenmiş başka bir târihtir.[3]

Ced Hasan Efendi, Ümmî Sinan Âsitânesi hazîresine, babasının yanına defnedilmiştir.[4] Üzerine bir türbe inşâ edilmiş ise de bu yapı zamanla ortadan kalkmıştır.[5]

Ced Hasan Efendi'nin vefatı ile boşalan Ümmî Sinan Âsitânesi ve Pazar Tekkesi şeyhliklerini oğlu Şeyh Hüseyin Hüsâmeddin Efendi (v. 1147/1734-35) deruhte etmiştir.[6]

Pazar Tekkesi, Topkapı'da, Arpa Emini Mahallesi, Pazar Tekkesi Sokağı'nda Kürkçübaşı Câmii ile Shel benzin istasyonunun yanında bulunmaktadır. Bugün kitlesi ve cepheleri ile korunan tevhidhane, vârisler tarafından depo olarak kullanılmakta, devamlı onarılan türbe ise ziyaretçilere açık tutulmaktadır.[7]

Muhammed Nazmî Efendi, Ümmî Sinan'dan ayrılmış olan Seyyid Nizâmoğlu kolunun Ced Hasan Efendi ile irşâdlarının tamam olduğunu, fakat silsilelerinin devam ettiğini zikretmektedir.[8] Muhammed Nazmî Efendi (v. 1112/1701), Ced Hasan Efendi'nin oğlu olan Şeyh Hüseyin Hüsâmeddin Efendi ile çağdaştır. Bundan dolayı Muhammed Nazmî Efendi'nin sağlığında ya da eserini telif ettiği yıllarda henüz tekmîl-i tarîkat edememe olasılığını göz önüne alarak irşâda layık görmemesi söz konusu olabilir.

Ced Hasan Efendi'nin kardeşi olan Ahmed Efendi, kendisinden tekmîl-i tarîkat etmiş ve ona halef olmuştur. Merkez Efendi Kabristanı'nda medfundur.[9]

Yine Gülşeniyye Şûbesi bahsinde konu edindiğimiz Hulvî Efendi Tekkesi şeyhlerinden Ümmî Sinanzâde Şeyh Sinan Efendi (v. 1069/1659) de, Ced Hasan

---

[1] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 40.

[2] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 61; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[3] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 289.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 176. Ayrıca bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 31,37; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 177.

[7] Bk. Çetin, "*Tekkeler*", s. 586; *Fâtih Câmileri*, s. 300; Özdamar, *Dergâhlar*, ss. 127-128; Tanman, "*Pazar Tekkesi*", ss. 235-236;

[8] Nazmî, *Hediyye*, s. 204.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

Efendi'nin ağabeyidir. Adı geçen tekkede Gülşeniyye ile birlikte Sinâniyye'yi de yürütmüştür.[1]

Tophane'de bulunan Kâdirîler Âsitânesi'nin dördüncü sırada postnişînliğini üstlenen Şerif Abdurrahman Efendi, Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'nin dâmâdı ve halîfesidir. 1123/1711 senesinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[2] Bu zâtın şahsında başlayan Kâdirî-Halvetî yakınlaşması daha sonra da sıcak ilişkiler şeklinde devam etmiştir.[3] Kösec Ahmed Sâlik Efendi (v. 1102/1691 veya 1150/1737)'nin, Ümmi Sinanzâde Hasan Efendi'ye intisap ettiği halde hilâfetini adı geçen Şerif Abdurrahman Efendi'den almış olması da bu ilişkinin bir başka örneğidir.[4] Ahmed Sâlik Efendi Tophâne, Karabaş Mahallesi, Çubukçular Caddesi üzerinde bulunan Nebâtî Tekkesi'nde[5] vefatına kadar irşâd hizmetlerini yürütmüştür. Vefatında naaşı tekkesi hazîresine defnedilmiştir. İlâhilerinin olduğunu Hüseyin Vassâf kaydeder.[6]

Sütçüzâde diye meşhur olmuş olan, Hâfız Abdüllatif Efendi de Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'nin halîfelerindendir.[7] Tanınmış müsikişinâs Sütçüzâde İsâ'nın oğlu olduğu için kendisi de "Sütçüzâde" diye meşhur olmuştur. Bir çok ilâhî yazmış ve besteler yapmıştır. Daha çok da kendi ilâhîlerini bestelemiştir. Ömrünün büyük bir kısmını Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'ye hizmet ederek geçirdiği için "Ümmî Sinan Hâfızı" diye anılmıştır.[8] *Dîvân* sâhibi olan bu zât, 1100/ 1689 senesinde vefat etmiştir.[9] Şeyhî ve Ayvansarâyî, onun hacca giderek, orada mücâvir olduğunu ve Mekke'de vefat ettiğini,[10] Sâdettin Nüzhet Ergun ise *Antoloji*'sinde, hacca giderken henüz Mısır'da iken vefat ettiğini kaydetmektedir.[11]

---

[1] Tanman, "*Sinanilik*", s. 7.

[2] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, haz. Mustafa S. Kaçalın, İstanbul 1992, s. 105; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 38a.

[3] Kâdirîlik kısmında da değineceğimiz bu husus için bk. Ekrem Işın, "*Kadirilik*", *DBİA*, c. IV, s. 373.

[4] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 34b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 178. *Sefîne* Müellifi Hüseyin Vassâf, Abdurrahman Şerif Efendi'nin, Ahmed Sâlik Efendi'nin oğlu olduğunu kaydetmektedir. (*Sefîne*, aynı yer).

[5] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 174. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 15. Mezkûr tekkenin yerinde bugün İş ve İşçi Bulma Kurumu binası bulunmaktadır. (*DBİA*, c. VIII, s. 332).

[6] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 55; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 20a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[8] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 55; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 43. Eserleri genellikle "*Ümmî Sinan Hâfızı*" başlığı ile kaydedilmiştir. (Ergun, *a.g.e.*, s. 44). Bestelerinden örnekler için bk. *a.g.e.*, ss. 81-84.

[9] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 20a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 56.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 56; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 20a.

[11] Ergun, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

Mevlevî Nesîb Dede, Abdüllatif Efendi'nin vefatına şu târihi söylemiştir:[1]

"Dirîgâ gitti Hâfız gibi bir zât-ı melek haslet

Ki bildi mahfil-i fânî değildir kimseye me'men

Fazilette vera'da mûsikîde ferd idi hakkâ

Usûl-i devr-i kecrev etdi âhır anı zirefgen

Nesîbâ fevtine oldu iki târîh bir mısra'

Sana Hâfız sarây-ı hûr-ı 'iynde sadr ola mesken" (sene: 1100).

Ced Hasan Efendi'nin terbiyesinden geçmiş olan önemli bir kişi de, zamânında tekke edebiyâtının güzîde şâirlerinden, "Şehrî" diye tanınmış olan İstanbullu Ali Efendi'dir.[2] Lakâbı "Bağçevânzâde" olan bu zât, mûsikî ilminde zamânının ileri gelenlerinden olup, güzel şiir okurdu.[3] 1114/1702-03 senesinde vefat etmiştir.[4]

Ced Hasan Efendi, tekke mûsikîsinin büyük üstadlarındandır.[5] İlâhiler yazmış ve bestelemiştir.[6] *Dîvân*[7] ile birlikte *Mecâlis-i Sinâniyye*,[8] *Künûzü'l-Hakâyık fî Rumûzi'd-Dakâik*, *Fadâilü'ş-Şuhûr*,[9] *Mecmûatü'l-Ed'iyye ve'l-Havâs*[10] isimli eserlerin müellifidir.

Kendi eliyle yaptığı sabunları satar ve günlük ihtiyaçlarını bu şekilde karşılardı. Sadece işrak ile duhâ vakti arasında uyumak suretiyle bu ihtiyacını giderdiği kaydedilmektedir.[11]

ad) Seyyid Cüneyd Efendi

XVII. yüzyılda Sinâniyye'ye bağlı olarak faaliyet gösteren tekkelerden birisi de İstanbul Silivrikapı'da bulunan Emirler Tekkesi'dir. Bu tekke, Uzun Yusuf Mahallesi, Silivrikapı Caddesi, Yedi Emirler Sokağı ile Seyfullah Efendi Sokağı üzerinde ve köşe çeşmesi karşısında bulunmakta idi. Zaman içerisinde tamamen yok olmuş olan yapıdan geriye sadece tekkenin bânîsi Seyyid Seyfullah Efendi'nin tür-

---

[1] *Göstyer.*

[2] *Safâyî Tezkiresi*, s. 419; *Mehmed Tezkiresi*, s. 32; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 53.

[3] *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.

[4] *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer.; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer; Ergun, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Tanman, "*Ümmî Sinan Tekkesi*", s. 338.

[6] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 39. Bestelerinden iki örnek için bk. Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 75.

[7] Sül. Ktp., Haşim Paşa, nr. 70 (52 vr.).

[8] Bu eser, *Mecâlis-i Sinâniyyeti'l-Kebîreti* adıyla İstanbul Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda 1308 târihinde basılmıştır. 424 sayfadan müteşekkildir.

[9] Sül. Ktp., Laleli, nr. 1476 (117 vr.); Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Medine Genel Kit., nr. 393 (157 vr.); Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 255; MÜİF Ktp., Yazmalar, nr. 250 (70 vr.).

[10] TYTK, Adana İl Halk Ktp., nr. 2589.

[11] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 560.

besi kalmıştır.[1] "Seyyid Nizamoğlu" diye meşhur olan Seyyid Seyfullah Efendi, Seyyid Nizâmeddin el-Hüseynî'nin oğlu ve Pîr Ümmî Sinan'ın halîfesidir.[2] Adı geçen tekkeyi XVI. yüzyılın ikinci yarısında inşâ etmiştir. Vefat ettiği 1010/1601-01 târihinden itibaren tekkenin postnişînliğini Seyfullah Efendi'nin oğlu ve halîfesi olan Seyyid Cüneyd Efendi üstlenmiştir.[3]

Seyyid Cüneyd Efendi, Emirler Tekkesi'nde üç yıl kadar irşâd hizmetinde bulunmuş ve 1013/1604-05 târihinde vefat etmiştir.[4] Bu târihten sonra da sırasıyla Seyyid Cüneyd Efendi'nin oğlu ve halîfesi Seyyid Ahmed Ali Murtezâ Efendi (v. 1077/1666-67), Seyyid Seyfullah Efendi'nin kızı İsmihan hâtunun kızı Fatma hatunun oğlu olan Seyyid Mehmed Efendi (1030/1621-1114/1702) tekkenin irşâd hizmetlerini üstlenerek Sinâniyye'nin âdâb ve erkânını yaşatmışlardır.[5]

ac) Hakîkîzâde Osman Efendi

Pîr Ümmî Sinan Efendi'nin halîfelerinden olan Seyyid Seyfullah Efendi'nin bir halîfesi de Hakîkîzâde Şeyh Osman Efendi'dir.[6] Hakikî diye de anılan[7] Osman Efendi, İstanbul'da doğmuştur.[8] İlk tasavvufî bağlılığını Pîr İbrahim Ümmî Sinan'a intisâb ederek gerçekleştirmiştir.[9]

Osman Efendi'nin hilâfet aldığı şeyhi, Bursalı, bir yerinde Seyfullah Efendi olarak verirken[10] başka bir yerde ise Seyfullah Efendi'nin babası Nizâmeddin Efendi olarak kaydetmektedir.[11] Abdülbâki Gölpınarlı da onu Nizâmeddin Efendi'nin halîfesi olarak göstermişse de[12] Harîrîzâde, verdiği silsilede Seyfullah Efendi'nin halîfesi olduğunu belirterek durumu açıklığa kavuşturmuştur.[13]

---

[1] *Fâtih Câmileri*, s. 276; Tanman, "*Sinanilik*", s. 7.

[2] Seyyid Seyfullah'ın hayâtı ve eserleri ile ilgili bilgi için bk. Necdet Tosun, "*Seyyid Nizâmoğlu Seyfullah Hayatı ve Eserleri*". *İLAM*, c. II, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1997), ss. 153-164.

[3] Bk. Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 31; Tanman, "*Sinanilik*", s. 7.

[4] Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 31.

[5] *Göst.yer.*

[6] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 66b; a.mlf., *Mecelle*, vr. 453b; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 33a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 58; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 15a; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 223; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 63; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 296.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[8] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 15a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[10] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 26.

[11] *A.g.e.*, c. I, s. 58-59.

[12] Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1992, s. 90.

[13] Harirîzâde, *Tıbyân*, c. II, vr. 143b.

Hakîkîzâde Osman Efendi, Eğrikapı'daki kendi evini zâviyeye çevirmek sûretiyle Sinâniyye'ye bağlı yeni bir tekke tesis etmiştir.[1] XVII. yüzyılın ilk yarısında kurulan bu tekke, "Hakikî, Hakikî Osman, Hakîkîzâde Osman Efendi, Şeyh Osman" gibi adlarla anılmıştır. Eğrikapı, Molla Aşkî Mahallesi, Hakîkîzâde Sokağı'nda Yatağan Mescidi yakınında yer alan Hakîkîzâde Tekkesi'nden zamanımıza hazîresi dışında hiçbir eser ulaşmamıştır.[2]

Hakîkîzâde Osman Efendi, "*Şeyh-i vâsıl*" ve "*kelimetü't-takvâ*" terkiplerinin karşılığı olan 1037/1627-28 senesinde vefat ederek kendisinin vakfetmiş olduğu tekkenin bahçesine defnolunmuştur.[3]

Osman Efendi'nin bir *Dîvân*'ı vardır.[4]

Vefatının ardından Hakîkîzâde Tekkesi'ne onun halîfesi Çuhadar Mehmed Efendi postnişîn olmuştur.[5] Ced Hasan Efendi'nin de şeyhi olan bu zât, adı geçen tekkede yirmi dört sene irşâd hizmetinde bulunmuş ve 1061/1651 senesinde vefat ederek[6] tekkenin hazîresinde medfun bulunan şeyhinin yanına defnedilmiştir.[7]

Çuhadar Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini Hakîkîzâde Şeyh Osman Efendi'nin oğlu Şeyh Mustafa Efendi üstlenmiştir.[8] Mustafa Efendi, adı geçen tekkenin yakınında bulunan Yatağan Mescidi'nde de imamlık yapmıştır.[9] Tesbit edemediğimiz bir târihte vefat etmiş ve tekkenin hazîresinde babasının yanına defnedilmiştir.[10]

af) Mehmed Fenâyî Efendi

Mehmed Fenâyî Efendi, Ümmî Sinanzâde Ced Hasan Efendi'nin halîfelerindendir.[11] Hüseyin Vassâf *Sefîne*'sinde ve Ayvansarâyî *Tercümetü'l-Meşâyih*'ında onun Akbaba Mehmed Efendi Mescidi yanında bulunan evinde zikrettiğini beyan

---

[1] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 15a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 176.

[2] Tanman, "*Sinanîlik*", s. 7; *Fâtih Câmileri*, s. 279.

[3] Müstakimzâde, a.g.e, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 59; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 15a; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 63; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 296. Krş. *Tevfik Tezkiresi*, vr. 33a; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 289; a.mlf.; *Hadîka*, c. I, s. 224.

[4] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 63; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 107.

[6] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 63; Özdamar, *a.g.e.*, aynı yer. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*'inde Osman Efendi'nin halîfesi olarak Çuhadar Abdullah Efendi ismini veriyor ve vefat târihini de 1070/1659 olarak kaydediyor. Burada bir karıştırma olduğu kanaatindeyiz. (s. 289).

[7] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 224.

[8] Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 224

[10] *Gösyer.*

[11] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 37b; a.mlf., *a.g.e.*, s. 156; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 177.

etmektedir.[1] Ayvansarâyî ise *Hadîka*'sında, Şeyh Mehmed Fenâyî'nin zikredilen câminin mukâbilinde medfun olduğu için Akbaba Mehmed Efendi'nin yaptırdığı mescidin "Fenâyî" ismiyle anıldığını kaydetmekte, devâmında ise yerine halîfesi Hasan Efendi'nin postnişîn olduğunu zikretmektedir.[2]

Mehmed Fenâyî Efendi, "*mürşid-i tesnîm*" terkibinin işâret ettiği 1140/1727-28 senesinde vefat ederek, evinin yanına defnedilmiş ve üzerine bir türbe inşâ edilmiştir. "Halvetî" mahlasını kullanarak şiirler yazdığı ve bâzı eserlerinin olduğu belirtilmektedir.[3]

ag) Mehmed Müstakim Efendi

Mehmed Müstakim Efendi, İstanbullu'dur.[4] İslâmî ilimleri tahsil ettikten sonra[5] Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'ye intisap etmiştir. Tekmîl-i tarîkatla hilâfete nâil olmuş,[6] akabinde Aksaray Sofular'daki Hâmid Efendi'den (v. ?) boşalan Alâaddin Tekkesi şeyhliğini üstlenmiştir.[7]

Sünbül Sinan Efendi'nin halîfelerinden, aynı zamanda tekkenin ilk şeyhi olan Kefeli Alâaddin Ali (v. 970/1562) tarafından yaptırılan[8] ve Aksaray Horhor Mahallesi, Etmeydanı civarı Molla Hüsrev Sokağı'nda ve Sofular Hamamı arkasında bulunan tekke,[9] Sadrazam Bayram Paşa'nın (v. 1048/1638) bir minber ilâve etmesiyle mescid-tekkeye dönüştürülmüştür.[10] Bu tekke, Mehmed Müstakim Efendi postnişîn iken 1105/1693-94 senesinde meydana gelen büyük yangından etkilenerek tamamen harap vaziyete gelmiştir. Zamanın defterdârı Vezir Hasan Paşa, adı geçen tekkeyi yeniden inşâ ettirmiştir. Mehmed Müstakim Efendi de geçen bu zaman

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[2] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, aynı yer. Fenâyî Tekkesi, Fâtih Molla Gürânî semtinde, Toptaşı'nda Fenâyî Mahallesi'nde bulunmaktadır. (*Fâtih Câmileri*, s. 277).

[3] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 37b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 417; *Safâyî Tezkiresi*, s. 788; Beliğ, *Nuhbetü'l-Âsâr*, s. 385; *Mehmed Tezkiresi*, s. 109.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer.; Beliğ, *a.g.e.*, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 51a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 177; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 125.

[7] *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 50; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[8] Ayavansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 148; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aym yer.

[9] Alâaddin Tekkesi zaman içerisinde tekrar ortadan kalkmış ve 1976 târihinde câmi olarak yeniden yaptırılmıştır. Bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 148-49; Kut, *Dergeh-nâme*, s. 230; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 10; Şapolyo, *Tarikatlar*, s. 466; Çetin, "*Tekkeler*", s. 584; *Fâtih Câmileri*, s. 270; Yılmaz, *Celvetiyye Tarikatı*, ss. 284-85; M. Baha Tanman, "*Alâeddin Mescidi ve Tekkesi*", *DBİA*, c. I, s. 176; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 206.

[10] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 149. Cahid Baltacı bu yapının 1007/1599 senesinde medreseye tahvil edildiğini kaydetmektedir. (Bk. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 154).

zarfında Eyüp Câmii haremi, Hasırlar hücresinde ikâmet etmiş ve uzun halvetlerde bulunmuştur. Tekkenin yeniden inşâ edilmesini müteakip tekrar aynı vazîfeye dönmüş,[1] bu hizmeti yürütürken 16 Cemâziyelâhir 1121/1709 târihinde Perşembe günü vefat etmiştir.[2] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*'ında Eyüp türbesi civârında,[3] Hüseyin Vassâf da *Sefîne*'de, tekkesindeki türbede medfun olduğunu bildirmektedir.[4]

Mehmed Müstakim Efendi'nin vefatıyla boşalan Alâaddin Tekkesi şeyhliğini oğlu Feyzullah Efendi üstlenmiştir.[5] Safâyî, *Tezkire*'sinde çocuklarının çokluğundan bahsederse de her hangi bir sayı vermez.[6]

Özellikle târih düşürmekte çok mâhir, mûsikî ilmine vâkıf olan Mehmed Müstakim Efendi, asrının önde gelen şâirlerinden sayılmıştır. İleri yaşına rağmen zikir esnâsında söylediği kasideleriyle de dervişleri coşturduğunu yine Safâyî ve Mehmed Sirâceddin tezkirelerinde kaydeder.[7] Bunun yanında Muhammediyyehânlıkla da meşhur olan Müstakim Mehmed Efendi'nin[8] "Müstakim" mahlası ile yazdığı ilâhîleri ve şiirlerinin olduğu bildirilmektedir.[9]

Hüseyin Vassâf, Müstakim Mehmed Efendi'nin Niyâzî Mısrî ile de münasebetlerinin olduğunu kaydetmektedir.[10]

ağ) Habîbî İsmâil Efendi

Habîbî İsmail Efendi,[11] gerek Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'nin gerekse Sinâniyye'nin diğer tarikatlardan Mevleviyye ile olan ilişkilerini göstermesi bakı-

---

[1] *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 417. Ayrıca bk. *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; Beliğ, *a.g.e.*, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, s. 110; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 51a; Tabîbzâde, *Meşâyih*, aynı yer.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[5] Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, s. 110. Safâyi, târih söylerken, "kırklar yediler üçler dedi târihini" demesinin âdeti olduğunu kaydetmektedir. (Aynı yer).

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, s. 109; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 125.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Mehmed Tezkiresi*, s. 110.

[10] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[11] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*'ında zikredilen şahsın adını "Seyyid Mehmed Habîbî" olarak (vr. 47a), *Hadîka* isimli eserinde ise bu ismi, "Habîbî İsmail" olarak vermektedir. (c. I, s. 206) Tabîbzâde'nin de ikincisini tercih ettiğine bakılırsa, Ayvansarâyî ilk eserinde, bu ismi yanlış kaydetmiştir.

mından önemli bir şahsiyettir. Bu zât, Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'den hilâfet aldıktan sonra, Mimar Acem Tekkesi'ne postnişîn olmuştur.[1]

Mimar Acem Tekkesi, Topkapı, Melek Hâtun Mahallesi, Mevlânakapı Caddesi üzerinde bulunan,[2] Mimâr Acem Ali (v. 941/1535) isminde hayli hayrâtı olan bir zâtın XVI. yüzyılın ilk yarısında mescid-tekke olarak inşâ ettirdiği bir yapıdır.[3] Esir Ali Câmii, Sünnî Esir Ali Câmii isimleriyle de anılan bu yapı 930/1523 senesinde yaptırılmıştır.[4]

Habîbî İsmail Efendi, Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'den başka Ayvansarâyî'nin sadece "Hacı Dede" deyip hangisi olduğunu söylemediği Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhine de intisâb etmiştir.[5] Yenikapı Mevlevîhânesi'nin dördüncü şeyhi olan, Hacı Dede diye de bilinen Câmî Ahmed Dede (v. 1078/1667-68), İsmail Efendi'nin intisâb ettiği Mevlevî şeyhidir.[6] Mevlevîhâne'nin beşinci şeyhi Kārî Ahmed Dede'nin (v. 1090/1679) vefat etmesiyle boşalan postnişînlik için yine Ayvansarâyî'den öğrendiğimize göre, Konya merkezden Habîbî İsmail Efendi için arz gelmiş fakat İsmail Efendi, o gece vefat etmiştir.[7] Bu hususta da anlaşılmaktadır ki, İsmail Efendi'nin Mevlevîliği sadece bir nisbetten ibaret değildir. Tarîkatın önemli merkezlerinden birinin meşîhatını üstlenebilecek kadar ileri bir seviyededir. Yine onun bu yönüne işaret etmesi bakımından kabir taşı üzerinde Mevlevî külâhı ve onun üstünde de hilâfet alâmeti olan bir üstüvânî resmi bulunduğunu kaydetmeliyiz.[8]

İsmail Efendi, 1090/1679 senesinde vefat ederek,[9] Mimâr Acem Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[10]

Dâru'r-Rahmân,[11] *Şehbâ-i Kudsiyye*[1] ve *Tuhfetü'l-Bererc*[2] isimli eserlerini tesbit ettiğimiz İsmail Efendi, aynı zamanda güfteleri de olan bir şâirdir.[3] Vefatıyla

---

[1] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 47a; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 206; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 35; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. VI, s. 177.

[2] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 117.

[3] Ayvansarâyî, *Hadîka*, aynı yer. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 220, 234; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 14; Öz, *İstanbul Câmileri*, c. II, s. 105; Çetin, "*Tekkeler*", s. 587; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4484; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihî Eserler)*", md., c. VII, s. 1214/79; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204.

[4] Öz, *a.g.e.*, aynı yer. Zamanla zarar gören yapının Sultan Mehmed Reşad zamânında ihyâ edildiğine dâir bir kitâbenin olduğunu adı geçen eserden öğreniyoruz.

[5] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 47a.

[6] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 228-29; Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, ss. 130-31; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer; Kut, *a.g.e.*, s. 32.

[7] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 47a.

[8] Bk. *Göster.*; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[9] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 47a; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 35; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[10] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[11] Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 757 (195 vr.).

boşalan Mîmâr Acem Tekkesi'nin şeyhliğini Mehmed Efendi (v. ?),[4] ondan sonra da Muhammed Nazmî Efendi'nin (v. 24 Şevvâl 1112/3 Nisan 1701) halîfesi Seyyid Ahmed Vahdî Efendi (v. 20 Cemaziyelevvel 1114/12 Ekim 1702)[5] üstlenmiştir.

2. UŞŞÂKİYYE

Uşşâkiyye, Halvetiyye tarîkatı Ahmediyye şûbesinin XVI. yüzyılda yaşamış, önde gelen şeyhlerinden biri olan Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî Efendi'ye (v. 1001/1593) nisbet edilen bir alt-koldur. Önceleri Ahmediyye meşâyihından olan Emir Ahmed Semerkandî'den Uşak'ta hilâfet alan Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî, daha sonra yine aynı koldan bir pîr olan İbrahim Ümmî Sinan'dan da icâzet almıştır. Hüsâmeddin Efendi, dönemin idârecilerinin ısrarlı daveti üzerine İstanbul'a gelerek önce Aksaray'a sonra da Kasımpaşa'ya yerleşmiş,[6] Kasımpaşa'da ikâmet ettiği evini tekkeye çevirmiştir. Vefatında da bu evin içinde türbe olarak ayrılmış olan yere defnedilmiştir. Zaman içerisinde genişletilen mezkûr mekân böylece hem âsitâne hem de pîr-evi olarak tekkelerin kapatılmasına kadar hizmet vermiştir.

Hüsâmeddin Uşşâkî Tekkesi, Kasımpaşa Hacı Ahmed Mahallesi, Dolapdere Caddesi, Pîr Hüsâmeddin Sokağı üzerinde bulunmaktadır. Evden bozma bir tekke olan bu yapı Tersane Emini Yusuf Efendi (v. 1161/1748-49) tarafından yıktırılarak yeniden inşa ettirilmiş ve vakfına imam ve müezzin vazîfeleri de ilave edilmiştir. Cumhuriyet döneminde tekkeden geriye sadece türbeler ve hazîre intikal etmiş, tekke yıktırılarak yerine okul yapılmıştır.[7]

---

[1] Sül. Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1136 (vr. 66-111).

[2] Sül. Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1136; aynı Ktp., Nafiz Paşa, nr. 366 (40 vr.).

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Ayvansarâyî, adı geçen Mehmed Efendi'nin Habîbî İsmail Efendi'nin oğlu olduğunu (*Hadîka*, c. I, s. 207), Tabîbzâde ise Hüseyin isminde bir zâtın oğlu olduğunu kaydeder. (Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 35).

[5] Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 35. Ayvansarâyî, bu zâtın, bir önceki şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu ve isminin de Ahmed Vecdî olduğunu zikreder. (*Hadîka*, c. I, s. 207).

[6] Hüsâmeddin Uşşâkî, Uşşâkiyye ve alt-kolları için bk. Uşşâkîzâde, *Zeyl*, ss. 31-36; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 290b-292b; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, ss. 36-37; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, ss. 37-38; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 241-245; Hüseyin Vassâf, *Sefînne*, c. IV, ss. 179-184; Clayer, *a.g.e.*, ss. 174-175; M. Baha Tanman, "*Uşşakîlik*", *DBİA*, c. VII, ss. 329-331; Mehmet Akkuş, "*Hüsâmeddin Uşşâkî*", *DİA*, c. XVIII, s. 515. İlk önceleri Kübreviyye Tarikatı'nın Nurbahşiyye koluna bağlanan Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî'nin Halvetiyye'ye mensûbiyeti ve İbrahim Ümmî Sinan ile olan münâsebeti net olarak henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Uşşâkîlik, Kübreviyye, Halvetiyye ya da Sinâniyye'nin mi bir alt-koludur? Yoksa her üç tarîkatın bir sentezi midir? Bu husus bir problematik olarak önümüzde durmaktadır.

[7] Daha geniş bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, ss. 23-25; Kut, *Dergeh-nâme*, s. 219, 236; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 16; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 43; Çetin, "*Tekkeler*", s. 589; Koçu, *İSLA.*, c. VIII, s. 4484; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihî Eserler)*", c. VII, s. 1214/80; Tanman, *İstanbul Tekkeleri* I/I, ss. 717-721; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 189; M. Baha Tanman,

XVII. yüzyılda zikredilen tekkenin postnişinliğini Hüsâmeddin Uşşâkî'nin vefatından sonra oğlu Mustafa Efendi (v. 1037/1627-28), Bosnalı Mustafa Efendi (v. 1092/1681) ve Bosnalı Mustafa Efendi'nin oğlu Şeyh Hüsâmeddin Efendi (v. 1150/1737) üstlenmişlerdir.[1]

a) İstanbul'da Uşşâkiyye

aa) Mustafa Efendi

Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî'nin her biri ilim yolunu tercih etmiş olan Mustafa, Abdülaziz ve Abdürrahim isminde üç oğlu vardır.[2] Bunlardan Abdülaziz Efendi, çeşitli kadılıklarda bulunmuş, son olarak da Halep kadılığından azl edilmiştir. 1045/1635-36 senesi Rebiülevvel'inde vefat ederek babasının yanına defnedilmiştir.[3] Abdürrahim Efendi, babası Hacda iken doğmuş olduğundan onu hiç görememiştir. Çeşitli kadılıklarda bulunarak, Üsküdar kadısı iken azledilmiştir. 1087/1677 senesinde vefat etmiştir. Uşşâkiyye sülâlesi bu zâttan intişar etmiştir.[4]

Uşşâkî Tekkesi'nin ikinci postnişîni, Pîrzâde Mustafa Efendi, önce ilmiyye mesleğini seçmiş ve İstanbul kadılığına getirilmiştir. Bu görevden emekli olarak babasının tekkesinde inzivâ hayâtı yaşamaya başlamıştır.[5] Ayvansarâyî'nin *Hadîka*'da bildirdiğine göre Mustafa Efendi'nin emekli olduğu târih 1033/1623-24'tür.[6] Mustafa Efendi'nin, babası Hüsâmeddin Efendi'ye tarîkat nisbeti olup olmadığını bilemiyoruz. Fakat, emekliliğini müteakip onun tekkesinde inzivâya çekilmesinden Hüseyin Vassâf'ın dediği gibi "kemâl erbâbından biri", olduğunda şüphe yoktur.[7]

Mustafa Efendi, babasından intikal eden tekkeye yeni ilâvelerde bulunarak evlâdiyet üzere vakıf tayin etmiş ve türbedârlık ihsâs ederek yine evlâda şart koşmuştur.[8] Hüseyin Vassâf, Mustafa Efendi'nin neslinden olan, Hüsâmeddin Efendi'nin burada ilk türbedâr olduğunu kaydeder.[9]

"*Hüsâmeddin Uşşaki Tekkesi*" *DBİA*, c. IV, ss. 105-106; a.mlf., "*Hüsâmeddin Uşşâki Tekkesi*", *DİA*, c. XXXVIII, ss. 515-517; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 206.

[1] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 193; Akkuş, *a.g.m.*, s. 515.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 25.

[4] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer. *Zeyl-i Şakâik* müellifi Uşşâkîzâde İbrahim Hasib, Abdürrahim Efendi'nin torunudur. (Akkuş, *a.g.m.*, aynı yer).

[5] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 23; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[6] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[8] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 24.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 201. Sâdık Vicdânî ve Hüseyin Vassâf, adı geçen zâtın Mustafa Efendi'den sonra tekkenin üçüncü şeyhi olduğunu ve vefat târihinin bilinmediğini kaydeder (Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 243; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 200). Tabibzâde'nin verdiği silsile-

Mustafa Efendi, "kelimetü't-takvâ" ibâresinin karşılığı olan 1037/1627-28 tarihinde vefat ederek babası Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî türbesine defnedilmiştir.[1]

Mustafa Efendi'nin üç kızı olmuş, bunlardan birisini Abdullah Hüsâmî adlı bir şeyhle evlendirerek kendi evini de ona bırakmıştır.[2]

Pîrzâde Mustafa Efendi'nin vefatından sonra tekkeye Bosnalı Mustafa Efendi postnişîn olmuştur. Boşnak Mustafa Efendi olarak da anılan bu zât, Hüseyin Vassâf'ın zikrettiğine göre Pîr Hüsâmeddin Efendi'nin halîfesi olan Karamanlı Tâceddin Efendi'den hilâfet almıştır.[3] 1092/1681 senesinde vefat ederek tekkenin kapısı yanında bulunan ikinci türbeye defnedilmiştir.[4] Hüseyin Vassâf, adı geçen şahsın, türbedarlık mı, yoksa şeyhlik mi yaptığı hususunda tereddütlüdür.[5] Oysa yukarıda da işâret edildiği gibi tekkenin ikinci şeyhi Pîrzâde Mustafa Efendi, türbedârlığı kendi soylarından gelen kimselere şart koşmuştur. Boşnak Mustafa Efendinin de bu aileye mensup olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Böyle olunca Boşnak Mustafa Efendi'nin adı geçen tekkede şeyhlik yaptığını düşünebiliriz. Boşnak Mustafa Efendi'den sonra tekkenin şeyhliği oğlu Hüsâmeddin Sânî'ye geçmiştir. (v. 1150/1737).[6]

3. CÂHİDİYYE

a) Gelibolu'da Câhidiyye

aa) Pîr Ahmed Câhidî Efendi

XVII. yüzyılda yaşamış ve Halvetiyye'ye bağlı Uşşâkiyye'nin yeni bir alt kolu olan Câhidiyye'nin kendisine nisbet edildiği mutasavvıflardan birisi de Ahmed Câhidî Efendi'dir.

Ahmed Efendi, Edirneli'dir ve burada doğmuştur.[7] Sâdık Vicdânî, Ahmed Efendi'nin şeyhinin Uşşâkiyye'nin Cemâliyye şûbesinin kurucusu Cemâleddin Edirnevî olduğunu söylemişse de[8] bu bilgi doğru değildir. Çünkü, Ahmed Efendi

---

de ise Bosnalı Mustafa Efendi'nin oğlu ve tekkenin dördüncü Şeyhi olduğu, 1150/1737 tarihinde vefat ettiği yazılıdır. (s. 42). Biz ise ikinci kaydı doğru kabul ettik.

[1] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 43; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 193.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 200.

[4] Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 43; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 201.

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 201.

[6] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 43; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, aynı yer.

[7] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 247; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 53; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 252; Nihat Azamat, "*Câhidi Ahmed Efendi*", *DİA*. c. VII, s. 16.

[8] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer.

1070/1660 senesinde Cemâleddin Efendi ise 1164/1751'de vefat etmiştir.[1] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*'inde, Ahmed Câhidî Efendi'nin Bosnalı Hasan Kâimî'nin halîfesi olduğunu kaydetmektedir.[2] Bu bilgiyi Hüseyin Vassâf da Ayvansarâyî'den nakletmekle birlikte Câhidiyye'yi Uşşâkiyye'nin bir ait kolu olarak tasnif ederek eserinde uzunca yer verdiği Uşşâkiyye içerisinde yer vermiştir. Bununla birlikte Uşşâkiyye meşâyihinden kimden hilâfet aldığını tahkîk edemediğini belirtmiştir.[3]

Ahmed Câhidî Efendi kendi eserleri olan *Tevhid-i Zât* ve *Dîvân*'ında şeyhinin Ömer Karîbî Efendi olduğunu açıkça beyan etmektedir.[4] Yine *Dîvân* ve *Nasîhatnâme*'nin girişinde silsilesi hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre Ömer Karîbî Efendi Saruhanlı Memi Can Efendi'den, o da Hüsâmeddin Üşşâkî Efendi'den hilâfet almıştır.[5] Yine Süleymâniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbî Bölümü, 1314 numarada kayıtlı bulunan "Silsile-i Evliyâ"isimli geniş bir eserden de Ahmed Câhidî Efendi'nin şeyhinin Ömer Karîbî Efendi olduğunu öğreniyoruz.[6]

Ahmed Câhidî Efendi hilâfet aldıktan sonra Çanakkale'nin Kilitbahir diye bilinen mıntıkasına giderek burada kurduğu tekkesinde irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. 1070/1660 senesinde vefat ederek tekkesinin hazîresine defnedilmiştir. Vefâtına "istirâhat" ibâresi târih düşürülmüştür.[7] Kabrinin bugün de Çanakkale'nin önemli ziyaret yerlerinden birisi olduğu bilinmektedir.

Şiir üslûbu yönünden Yunus Emre takipçilerinden sayılan Ahmed Câhidî Efendi, bir *Dîvân* tertîb etmiştir.[8] Bunun yanında, *Nasîhatnâme*[9] ve *Tevhîd-i Zât*'

---

[1] Azamat, *a.g.m.*, c. VII, s. 16.

[2] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 20b.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 235, 252. Hüseyin Vassaf, Şeyh Memican Efendi'nin halîfesi olup Gelibolu'da medfun bulunan Kutub Ömer Efendi diye meşhur olan Ömer Karîbî Efendi'den bahsettiği sayfa kenarında, bu zâtın halîfeleri olarak; Muhiddin Efendi, Âlim Sinan Efendi, el-Hâc Veli Efendi ve Ahmed Câhidî Efendi'nin isimlerini vermektedir (s. 237). Yine 252. sayfada verdiği bir dipnot bilgisinde ise, Hâfız Şevket Bey'in kütüphânesinde gördüğü bir tomarda, Ahmed Câhidî Efendi'nin Hüsâmeddin Üşşâkî Efendi'nin halîfelerinden Memican Efendi'nin halîfesi olduğunun kayıtlı olduğunu gördüğünü, târihen de münâsebet olduğunu kaydetmektedir.

[4] Ahmed Câhidî Efendi, *Dîvân*, Sül. Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 245, vr. 1b-; a.mlf., *Tevhîd-i Zât*, Sül. Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 119, vr. 171b; a.mlf., *Nasîhatnâme*, Sül. Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 119, vr. 1b.

[5] Câhidî, *Dîvân*, vr. 1b; a.mlf., *Nasîhatnâme*, vr. 1b.

[6] *Silsile-i Evliyâ*, Sül. Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1314, vr. 35b-36a.

[7] Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 165; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, 252; Azamat, *a.g.m.*, aynı yer.

[8] Sül. Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 796; aynı Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 245 (60 vr.). Ahmed Câhidî Efendi'nin şâirliğinin değerlendirilmesi için bkz. Nuran Altuner, "*XVII. Yüzyıl Şekke Şairi Cahidi'de Yunus Etkisi*", Yayınlanmamış Makale, 9s.; a.mlf., "*Câhidî Ahmed Efendi*", Yayınlanmamış Makele, 15s.

[9] Sül. Ktp., İbrahim Efendi, nr. 350, vr. 1b-46a.

isminde iki adet eser kaleme almıştır. Son eserinde, abdest, namaz, zekât, oruç, hac, cihad, kalbin terbiyesi ve ruhun tasfiyesi, şeyhe olan ihtiyac, şeyhliğin şartları, sâliklerin makâmı, zikir, edeb ve ulemânın sülûkü gibi konuları işlemiştir.

Ahmed Câhidî Efendi'nin vefatından sonra oğlu Lütfullah Efendi tarafından temsil edilen Câhidiyye kolu kısa zamanda Çanakkale, Bursa ve Edirne'ye yayılmıştır.[2]

b) Bursa'da Câhidiyye

ba) Üçkozlar Tekkesi

Üçkozlar Tekkesi, Bursa, Üçkozlar semtinde kurulduğu için bu isimle anılmıştır. Ayrıca Abdurrahman Efendi Tekkesi, Mehmed Safiyyüddin Tekkesi olarak da bilinir. Kurucusunun kim olduğu hususundaki rivâyetleri değerlendiren Mehmed Şemseddin, XVII. yüzyıl meşâyihından Bursalı Muhiddin tarafından kurulduğu kanaatine varmıştır.[3]

Bursalı Muhiddin Efendi, Bursa'da doğmuş, bir müddet ilim tahsilinde bulunduktan sonra, Rumeli'de, Mekri adlı bir kasabaya giderek burada ikâmet eden Câhidiyye-i Halvetiyye meşâyihından Ali Efendi isimli bir zâttan tekmîl-i tarîkat etmiştir. Sonra Bursa'ya gelerek, Uludağ'ın eteklerinde bulunan Üçkozlar isimli bölgede bir câmi ve tekke inşâ ederek burada irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Bir ara hacca gitmiş, döndükten sonra rahatsızlanarak 133 yaşında iken, "*Şeyh Muhiddin Hayy*" terkibinin karşılığı olan 1091/1680 senesinde vefat etmiş ve tekkesi haziresine defnedilmiştir. Oğlu Şeyh Abdî Efendi vefatına,

"*Etdi nakline bekâ dârine târih*

Gitdi cân virüben kutb-ı zamân cânâne" (sene: 1091/1680) beytini târih düşürmüştür.[4]

Müşâhede, Tevhidnâme, İbretnümâ isimlerinde tasavvufa dâir eserleri yanında bir de *Dîvân*'ının[5] olduğu belirtilmektedir.[6] Şiirlerinde "Bursevî" mahlasını kullanmıştır.[7]

---

[1] Sül. Ktp., İbrahim Efendi, nr. 350; aynı Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2141 (233 vr.); Sül. Ktp., Üşşâkî Tekkesi, nr. 119, vr. 47-171.

[2] Ayvansarâyî, a.g.e., vr. 20b. Krş. Azamat, *a.g.m.*, aynı yer.

[3] Şemsî, *a.g.e.*, s. 147. Ayrıca bk. Mustafa Kara, "*Bursa Tekkeleri*", *Tarih ve Toplum*, c. XII (İstanbul 1989), s. 49/305; Öcalan, *a.g.t.*, s. 103.

[4] Beliğ, *a.g.e.*, ss. 184-185; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 55a; Şemsî, *a.g.e.*, s. 148; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 164.

[5] BEEK, Ulucami Kit., nr. 2672.

[6] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Şemsî, a.g.e, aynı yer.

[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 164.

Dört oğlundan, Abdi Efendi (v. 1137/1724), babasının yerine, Ömer Efendi, Molla Arab Câmii yanında bir zâviyeye, Ali Efendi (v. 1124/1712), Abdülmümin Tekkesi'ne, Hacı Mustafa Efendi ise Çarşamba Tekkesi'ni inşâ ederek oraya postnişîn olmuştur.[1]

Ayrıca halîfelerinden olan Receb Efendi, Zeyniyye Tekkesi olan Kasım Subaşı Tekkesi'ne Kilîmî Ahmed Efendi'den sonra postnişîn olarak vefatı olan 1070/1660 senesine kadar bu vazîfeyi sürdürmüştür.[2]

4. RAMAZÂNİYYE

a) İstanbul'da Ramazâniyye

aa) Pîr Ramazan Mahfî Efendi

Ramazâniyye, Halvetiyye tarîkatı Ahmediyye şûbesinin bir alt koludur. Adını, XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Ramazan Mahfî Efendi'den almıştır.[3]

Ramazan Mahfî Efendi, Afyonkarahisarlı'dır.[4] 949/1542 senesinde burada doğmuş, Ramazânüddin Mahfî diye tanınmıştır. İlim tahsîlini memleketinde tamamlayarak[5] dönemin tasavvuf erbâbından olan Ahmediyye-i Halvetiyye Şeyhi Kasım Çelebi'ye intisâb etmiştir.[6] Kasım Çelebi'nin vefatı ardından da onun halîfesi Muhiddin Karahisârî'nin (v. 990/1582) yanında seyr ü sülûkunu tamamlayarak hilâfete nâil olmuştur.[7] Kaynaklar Ramazan Efendi'nin Ahmed Şemseddin Marmaravî'ye ulaşan tarîkat silsilesini şu şekilde verirler:[8]

---

[1] Öcalan, *a.g.t.*, ss. 103-104.

[2] Şemsî, *a.g.e.*, s. 464; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 371.

[3] Nazmî, *Hediyye*, s. 203; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 66a; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 233; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s.41.

[4] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 603; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 266; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 233; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 75; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 6.

[5] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 233; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer. Ayrıca bk. Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 41.

[6] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, s. 603; Hulvî, *Lemezât*, s. 596; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 266; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 233; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 270. Ayrıca bk. Sarı Abdullah, *Semerât*, s. 142. Şeyh Muhiddin Karahisârî için bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Hulvî, *Lemezât*, s. 596 (Hulvî, *Lemezât*'da Ramazan Efendi'nin ilk şeyhini Virâni Muhammed Çelebi olarak, Ayvansarâyî de *Mecmuâ-i Tevârih*'inde, "Muhiddin Muhammed Veffâk yani Muhyî Karahisârî" olarak kaydetmiştir. (s. 270)); Nazmî, *Hediyye*, s. 203; Mustafa Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Müteressidîn*, İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 637, 11b (Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn*); Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 233; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. aynı yer. Ayrıca bk. Sarı Abdullah, *a.g.e.*, aynı yer; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 41.

1. Şeyh Muhiddin Karahisârî

2. Şeyh Kâsım Çelebi

3. Şeyh Karamânî Hacı İzzeddin

4. Şeyh Ahmed Şemseddin Marmaravî

Ramazan Efendi, kendisinden hilâfet aldığı Muhiddin Efendi'nin vefatının ardından dört yıl sonra, 994/1586[1] senesinde İstanbul'a gelmiştir.[2] Sevenlerinden biri olan Bezzazistan Kethüdâsı Hüsrev Çelebi tarafından Koca Mustafa Paşa'da kendisi için bir tekke inşâ ettirilmiştir.[3] Bezirgân Tekkesi diye bilinen bu tekkenin şeyhliğini üstlenerek irşâd hizmetlerini yürütmeye başlamıştır.

Bezirgân Tekkesi, Fatih, Koca Mustafa Paşa civârında Arabacı Beyazıt Mahallesi, Ramazan Efendi Sokağı üzerinde bulunmaktadır.[4] Kumaşçılıkla uğraşmakla kalmayıp onların bir nevi vekilliğini ve kâhyalığını da yaptığı için kendisine Bezirgân[5] denilen Hüsrev Çelebi, bu binâyı 994/1586 târihinde Mimar Sinan'a yaptırmıştır.[6] On üç adet derviş hücresi, selamlık mekânları, harem ile sair müştemilat ortadan kaldırılmış olup, câmi-tevhidhâne niteliğinde olan ana yapı halen mevcuttur. İlk şeyhi Ramazan Efendi'ye izâfeten Ramazan Efendi Tekkesi diye de anıla gelmiştir. [7] Ramazan Efendi'nin türbesini barındırdığı için de hem âsitâne hem de pîr-evi olma niteliğini kazanmıştır.

Kaynaklar adı geçen tekke ile alakalı olarak Yusuf Sünbül Sinan Efendi'nin bir kerâmetine yer verirler. Şöyle ki: Yusuf Sünbül Sinan Efendi, kendi zamânında bahçe halinde olan, sonraları tekke ve Ramazan Efendi'ye kabir olacak olan yeri

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 266; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, vr. 66b.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *Lemezât*, s. 596; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn*, vr. 11a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 66.

[4] Tanman, *İstanbul Tekkeleri II/1*, s. 131; *Fâtih Câmileri*, s. 273. Ayrıca bk. Şapolyo, *Tarîkatlar*, s. 466.

[5] Bezirgân, tâcir, tüccâr, alış-veriş yapan esnâf anlamına gelir. (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, s. 263). Kaynaklarda kendisi için Bezzâzistân Kethüdâsı denildiğine bakılırsa Hüsrev Çelebi'nin, Bezirgânbaşılık yaptığı açıktır. Binânın kitâbesindeki ifâdelerden onun, Hoca İmâd adında bir kişinin azatlı kölesi ve yetiştirmesi olduğu anlaşılmaktadır. (Tanman, *a.g.e.*, s. 138).

[6] Saî Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyân*, s. 34; Tanman, *a.g.e.*, s. 131, 132, 133. Tanman, Stratton'un *Sinan* ismli eserinde Hüsrev Çelebi'nin Mimar Sinan'ın hac arkadaşı olduğunu kaydettiğini nakletmektedir. (*a.g.e.*, s. 138, 4 nolu dipnot).

[7] Tanman, *a.g.e.*, s. 131. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 220; *Asitâne Tekkeleri*, s. 10; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4484; Çetin, "*Tekkeler*", s. 586; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihi Eserler)*" md., c. VII, s. 1214/79; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204.

göstererek, "buradan tevhîd kokusu geliyor", demek suretiyle Ramazan Efendi'nin burada yerleşeceğine işâret etmiştir.[1]

Ramazan Efendi, "Mahfî" mahlasından da anlaşıldığı üzere Melâmî meşrep, kendi kemâlini gizleyen bir özelliğe sâhiptir. Hüseyin Vassâf'ın ifâdesiyle, "tarîk-i tesettür"e meyyaldir. Bu yüzden zamanında gerekli şöhreti bulamamış, hayâtı tafsilatlı olarak yazılmamıştır.[2]

Sultan III. Mehmed'in (1595-1603) vezîrlerinden Güzelce Mahmud Paşa Ramazan Efendi'nin bağlılarındandır. 1011/1602-03 senesinde adı geçen Mahmud Paşa Vezîriâzam Yemişci Hasan Paşa'mn[3] hışmına uğrayarak şeyhinin tekkesine sığınır. Hasan Paşa onun burada gizlendiğini haber alınca adamlarını gönderir fakat Ramazan Efendi teslim etmez. Bunun üzerine kendisi ansızın gelip Mahmud Paşa'yı isteyince, Ramazan Efendi, Mahmud Paşa'ya, hasmının kendisini istemek için geldiğini, burada bulunduğunu inkâr ederek yalan söyleyemeyeceğini, kendilerini çağırdıklarında içlerinden geçip gitmesini isteyerek, Allah'ın hıfz ve himâyesinde olması için duâ eder. Mahmud Paşa şeyhinin isteği üzere Yemişci Hasan Paşa ile beraberindekilerin önünden diğer dervişlerle birlikte geçip giderler. Vezîriâzam'ın adamları Mahmud Paşa'yı tanıyamazlar. Hasan Paşa da tanımasına rağmen Ramazan Efendi'nin yanında bir şey söyleyemez. Sonunda da, Pâdişah'ın Mahmud Paşa'ya kahrettiğini ve kendisini tutup götürmeleriyle alakalı fermânının olduğunu, ulülemre itâat gereği Mahmud Paşa'yı kendilerine teslîm etmelerini ister. Ramazan Efendi de, aranan kişinin biraz önce aralarından çıkıp gittiğini, niçin tutup götürmediklerini sorar. Bunun üzerine Vezîriâzam, üzülerek vedâ eder ve ayrılır. Daha sonra Mahmud Paşa'nın şeyhe şükranda bulunması üzerine kendisine, "hakikat çobanı koyununu zâhirde gözü bakarken kurda yedirmez" diye mukâbelede bulunur.[4]

Özellikle son zamanlarında tekkesinde halktan uzak bir şekilde hayat süren Ramazan Efendi, yetmiş altı yıllık ömrünün otuz iki yılını şeyhlik yaparak geçirmiştir. 1025/1616 senesinde vefat ederek tekkesinin avlusuna defn edilmiştir.[5] "*Ri-*

---

[1] Hulvî, *Lemazât*, s. 596; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 233; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 6.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[3] *Dâmâd Yemişci Hasan Paşa*, Dâmâd İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine sadâret makâmına getirilmiş ve 2 yıl, 2 ay, 25 gün (10.7.1601-4.10.1603) bu makâmı işgal etmiştir. Yılmaz Öztuna'ya göre, değersiz bir asker ve devlet adamıdır. Bk. Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. II, s. 309.

[4] Bu meselenin değişik versiyonları için bk. Atâyî, *a.g.e.*, s. 604; Hulvî, *a.g.e.*, s. 596; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 66b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 7.

[5] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 603-04; Hulvî, *Lemezât*, s. 596-97; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 266; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 233; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 75; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 42; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 270.

zâ-i pâk", "*eş-Şeyhü'l-mücâhid*", "*Ka'betü'l-uşşâk*", "*geçti şeyh bugün ve târik-i tâc*" terkîbleri vefatına delâlet etmektedir.[1]

Ramazan Efendi, rüyâ tabiri ilminde, zamânının İbn-i Sîrîn'i denilecek kadar ileri bir şahsiyetti.[2] "Mahfî" mahlasını kullandığı ilâhîlerinin olduğu kayd edilmektedir.[3]

Kütüphâne kayıtlarında Ramazan Efendi'ye nisbet edilen akâid şerhleri vardır.[4] Bursalı Mehmed Tâhir, bir kısmı matbu olan bu eserlerin adı geçen Ramazan Efendi'ye değil, Merkez Efendi'nin halîfelerinden olan Şeyh Ramazan Behiştî'ye (979/1571) âit olduğunu belirtmektedir.[5] *Nüsha-i Şerîf*[6] ve *Zikr*[7] isimli risâlelerinin olduğunu yine kütüphâne kayıtlarından öğreniyoruz.

Ramazan Efendi'nin elinden hilâfet almış bir çok zât vardır. Bunların başta geleni kendi yerine tekkesine postnişîn olmuş olan büyük oğlu Abdülhalim Efendi'dir.[8]

Abdülhalim Efendi'nin, babasının yerine postnişîn olması hususunda Atâyî, Mehmed Sâmi, Tabîbzâde ve Hüseyin Vassâf eserlerinde hemfikirdirler. Adı geçen zâtın vefat târihini de, Tabîbzâde 1026/1617 olarak vermektedir. Buna göre Abdülhalim Efendi, babasından sonra onun vazîfesini ancak bir sene yürütmüştür. Bütün bunlara rağmen Hüseyin Vassâf, Abdülhalim Efendi'nin vefatı için söylenmiş olan, "*Ey Çelebi ol Pîri kıl cennet mekân*" terkibinin karşılığını 1062/1652 olarak vermiştir. Ayrıca bu târihi ölçü sayarak bir sonraki şeyh olan Abdullah Efendi'yi anlatırken de zorlama teviller yapmaktadır. Ramazan Efendi'nin halîfelerinden ve Bezirgân Tekkesi'nin üçüncü postnişîni olan Şeyh Abdullah Efendi için, "Esmâr-ı Esrâr'da Hz. Pîr'den sonra bu zât [Abdülhalim Efendi], ondan sonra Şeyh Abdullah Efendi gösterilmiş ise de, Şeyh Abdullah Efendi de Hz. Ramazan'ın halîfesi olup onun târih-i irtihâli 1033 olduğuna göre Hz. Pîr'i mütekâkip bu zât postnişîn olduğu ve Abdülhalim Efendi'nin anı ta'kîb eylediği nümâyân olur" demektedir. Kanaatimize göre Hüseyin Vassâf burada Abdülhalim Efendi'nin vefat târihi için

---

[1] Bk. Atâyî, *a.g.e.*, s. 603; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 266; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 67.

[2] Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 7.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Meselâ, *Şerh Akâidi'n-Nesefiyye*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., Raşid Efendi, nr. 470 (150 vr.); *Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâid li't-Teftazânî*, Âtıf Efendi Ktp., Âtıf Efendi, nr. 1411 ve 1387 (323 vr.).

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 75. Ramazan Behiştî ile ilgili bilgi için bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 42.

[6] Isparta Uluborlu Alâaddin İlçe Halk Ktp., nr. 1643.

[7] Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâî, nr. 375 (vr. 19-31).

[8] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 604; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 42; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 61; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 11.

büyük ihtimalle sehven yazdığı 1062/1652 târihini doğru kabul etmiş, aynı zamanda onun hakkında, "*pederinin vefatlarında cânşîn olmuş idî*" diye kullandığı ifâdesini göz önünde bulundurmamıştır. İlk kaynaklardan olan Atâyî'nin, Abdülhalim Efendi için babasının yerine postnişîn olduğunu kaydetmesi bu konuyu açıklığa kavuşturur mahiyettedir. Zâten *Esmâr-ı Esrâr* müellifi Mehmed Sami ile Tabibzâde de aynı sırayı vermişlerdir. Burada Hüseyin Vassâf'ın bir târih karıştırmasından doğan sehvi ve ona dayalı yorumu söz konusudur.[1]

Yukarıdaki ifâdelerden de anlaşıldığına göre, Abdülhalim Efendi'den sonra Bezirgân Tekkesi'nin üçüncü postnişîni, Ramazan Efendi'nin halîfelerinden biri olan Abdullah Efendi'dir.[2] Zâhir ve bâtın ilimlerinde tebellür etmiş bir zât olan Abdullah Efendi, 1033/1623-24[3] veya 1034/1624-25[4] senesinde vefat ederek Pîr Ramazan Efendi'nin yanına defnedilmiştir.[5]

Abdullah Efendi'nin vefatı ile boşalan Bezirgân Tekkesi postnişînliğini Pîr Ramazan Efendi'nin diğer oğlu Mehmed Celâleddin Efendi üstlenmiştir.[6] Bu zât da 1077/1666-67 senesinde vefat ederek[7] babası Ramazan Efendi'nin yakınına defnedilmiştir.[8] Kendisinden sonra da tekkeye, tekkenin ikinci şeyhi Abdullah Efendi'nin halîfesi Fennî Hüseyin Efendi (v. 1085/1674) postnişîn olmuştur.[9] Hüseyin Efendi'den sonra bir Celvetî şeyhi olan Mûsâ Şekûrî Efendi bu görevi üstlenmiştir. Mûsâ Şekûrî Efendi'nin (v. 1089/1678) on bir yıllık meşihatının ardından bir Halvetiyye-i Sünbülî şeyhi olan Osman Ma'nî Efendi (v. 1100/1688-89) ve Hamîdî Mehmed Efendi (v. 1131/1719) bu vazîfeyi üstlenmişlerdir. Bezirgân Tekkesi, tekkelerin kapatılmasına kadar bu şûbeye bağlı bir merkez olarak hizmet görmüştür.[10]

---

[1] Bk. Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Mehmed Sâmi, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer. Ayvansarâyî, *Hadîka'sında* Ramazan Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkesinin postnişînliğine oğlu Celâleddin Efendi'nin geçtiğini, müteakiben Abdullah Efendi'nin sonra da diğer oğlu Abdülhalim Efendi'nin geçtiğini bunlardan Celâleddin Efendi'nin bir sene bu vazîfeyi sürdürdüğünü, Abdülhalim Efendi'nin ise 1062/1652 senesinde vefat ettiğini kaydetmektedir. Mehmed Süreyya da, *Sicill-i Osmânî*'de Celâleddin Efendi için 1025/1616 senesinde babası yerine şeyh olduğunu ve 1026/1617 senesinde vefat ettiğini kaydeder. Hüseyin Vassâf'ın, Ayvansarâyî'nin verdiği târihi kabul ederek meseleyi karıştırdığı varsayılabilir. Biz yine Atâyî'nin verdiği bilginin doğruluğunu tercih ediyoruz. (Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, S. 67; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 78).

[2] Mehmed Sâmi, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[4] Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[6] Mehmed Sâmi, *a.g.e.*, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 12.

[7] Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 61.

[8] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[9] Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 42; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Bk. Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 18b; Yılmaz, *Celvetiyye Tarikatı*, s. 290; Tanman, *İstanbul Tekkeleri*, 132.

Pîr Ramazan Efendi'nin yetiştirdiği, yukarıda saydıklarımızdan başka bir çok halîfesi daha vardır. Kurmuş olduğu Ramazâniyye şûbesi bu halîfeleri sayesinde Anadolu'da, özellikle Bursa'da ve Rumeli'de yayılma imkânı bulmuştur. Ramazâniyye'yi Edirne ve oradan da Rumeli'ne taşıyan silsilesi şu şekildedir: Edirneli Ali er-Rûmî Efendi (v. 1030/1621), Müsebbibizâde diye bilinen Edirneli İbrahim Necîb Efendi (v. 1036/1626-27), Ali Debbâğ er-Rûmî Efendi (v. 1045/1635-36), Lofçalı Ali er-Rûmî Efendi (v. 1095/1684).[1] Kaynakların zikrettiği diğer halîfeleri de şunlardır:

Şeyh Murâd Efendi: Bu zât için, Muhammed Nazmî Efendi, "[a]nın halîfesi ve kâimmakâmı" demektedir.[2] Hüseyin Vassâf'ın, Ramazan Efendi'nin halîfelerini sayarken zikrettiği, Kırımî Şeyh Murad Efendi bu zât olmalıdır.[3]

Bu dönemde Ramazâniyye'nin güzîde ve önde gelen âlim ve şâir mutasavvıflarından birisi de Akkirmanlı Nakşî Ali Efendi'dir. Bu zât Ayvansarâyî'ye göre doğrudan Pîr Ramazan Efendi'nin,[4] Bursalı ve Hüseyin Vassâf'a göre ise yukarıda andığımız Şeyh Murad Efendi'nin halîfesidir.[5] Hilâfet verildikten sonra Akkirman'a insanları irşâd etmesi için memur edilmiş,[6] Akkirman Kalesi içinde bulunan ve Sultan Bâyezid Velî'nin yaptırdığı tekkeye şeyh olarak bu vazîfeyi sürdürmüştür.[7] Kendisi aslen Divriğili olduğu halde,[8] Akkirman'a gönderilip burada vefat ettiği için Akkirmânî olarak tanınmıştır. 1062/1651[9] ya da 1065/1655[10] senesinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[11] Nakşî Ali Efendi yazdığı eserlerle de hizmet etmiş bir mutasavvıftır. Bunlar:

---

[1] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 67a. Ayrıca bk. Nazmi, *Hediyye*, s. 203. Muhammed Nazmî Efendi ve Harîrîzâde'nin gösterilen yerlerde inkırâza uğradığını söylediği Ramazâniyye'nin Rumeli'deki durumu ve temsilcileri ile ilgili olarak bk. Clayer, *Mystiques*, ss. 253-256.

[2] Nazmi, *Hediyye*, s. 203.

[3] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 12.

[4] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 53b.

[5] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 172; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer. Bursalı, Akkirmânî'nin *Vâkıât* adlı eserinde kendisinin Ramazan Efendi'nin halîfelerinden Kırım'dan Özi'ye hicret eden Murad Kırîmî'den hilâfet aldığını kaydettiğini belirtmektedir. (Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.).

[6] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[7] *Safâyî Tezkiresi*, s. 822.

[8] Ali Akkirmânî, *Aynü'l-Hayat*, Millî Kıp., Yazma, nr. 8611, vr. 4a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 172. .

[9] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 172.

[10] *Safâyî Tezkiresi*, s. 822; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, c. II, s. 1552.

[11] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

1. *Aynü'l-Hayât*,[1]

2. *Vâkıât*,[2]

3. *Bey'atnâme*,

4. *Manzûme-i Gûriyye*[3]

5. *Dîvân*[4]dır.[5]

Rıza Tevfik, Nakşî Ali Efendi, Sokrates ve İngiliz şairi Ambuthnot arasında birbirlerinden farklı zamanlarda yaşamış olmalarına rağmen ruh ve beden hakkında hemen hemen aynı sözleri söylediklerine dikkat çekmektedir.[6]

Taşkın Dede isminde bir zâtın da Ramazan Efendi'nin halîfelerinden olduğunu Muhammed Nazmî Efendi'den öğrenmekteyiz.[7]

Ramazan Efendi'nin bütün bu halîfeleri içinde, İstanbul'da ayrı bir tekke tesis ederek faaliyet göstermiş Ramazâniyye'nin alt-kolu olan Cihangiriyye'ye vücud vermiş bulunan birisi vardır. O da Şerbetçi diye tanınmış bulunan Mehmed Efendi'dir.

Biz şûbe içerisindeki bu önemli özelliklerinden dolayı ayrı bir başlık altında, kısaca kendisinden bahsedeceğiz.

---

[1] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3537 (100 vr.) ve 3538 (108 vr.); aynı Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1014; İÜ Ktp., TY, nr. 459, 2173, 2271, 6366; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Yeniler Kit., nr. 1846; Millî Ktp., Yazma, nr. 8611.

[2] İÜ Ktp., TY, nr. 3336 (258 vr.) ve 5725 (100 vr.) (*Vâridât* ismiyle); Diyanet İşleri Bşk. Ktp., Yazma, nr. 580 (223 vr.).

[3] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3392 (119 vr.).

[4] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3289 (46 vr.), 3434, 3470, 3604, 3570, 3804; aynı Ktp., H. Hayri-Abdullah Efendi, nr. 22; aynı Ktp., A. Tekelioğlu, nr. 749; aynı Ktp., Haşim Paşa, nr. 87; aynı Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3031; aynı Ktp., nr. 749; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 453 (51 vr.); aynı Ktp., Haşim Paşa, nr. 87; Millet Ktp., Ali Emiri Manzum Eserler, nr. 461, 464; aynı Ktp., Reşit Efendi, nr. 778; İÜ Ktp., TY, nr. 1444 (163 vr.), 2950, 5714. Bu *Dîvân*, *Dîvân-ı Şâh-ı Nakşıbend* adıyla 1866 yılında yayınlanmıştır. (Abdullah Uçman, "*XVII. Yüzyıl Tekke Şiiri*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. VI, İstanbul 1987, s. 38; Abubekir S. Yücel, "*Bursalı Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri Adlı Eserinde Geçen Sivaslı Müellifler*", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy.: 1 (Sivas 1996), s. 253, 24 nolu dipnot. Yücel burada, matbu olmayan nüshalarda çok fazla şiirlerinin olduğunu belirtmektedir). Akkirmanlı Ali Efendi'nin eserleri ve *Dîvân*'ının edisyon-kritiki için bk. Seyit Ahmet Ünal, *Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, GÜSBE, yüksek lisans tezi, Ankara 1987.

[5] Nakşî Ali Akkirmânî hakkında Moralızâde Mustafa Lütfî Efendi tarafından bir *Menâkıbnâme* yazılmış ve 1314'de Bursa'da basılmıştır. (Hasibe Mazıoğlu, "*Eski Türk Edebiyatı*", *MEBTA*, c. XXXII, s. 128).

[6] Uçman, "*Nakşî*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. VI, s. 38.

[7] Nazmî, *a.g.e.*, s. 299.

aaa) Şerbetçi Mehmed Efendi

Muhammed Nazmî Efendi'nin, "*Macuncu Mahallesi yakınında Fenâyî Mahallesi'nde, zâviyesinde medfundur*" dediği bu zât Ramazan Efendi'nin halîfelerindendir.[1] Fâtih Sultan Mehmed'in şatırlarından[2] Kıllı Yusuf adında birinin yaptığı mescidi,[3] her ne kadar Tabîbzâde, tekkenin bânîsinin adı geçen şeyh olduğunu kaydetmekte ise de,[4] Şerbetçi Mehmed Efendi'nin mescid-tekkeye çevirdiği anlaşılmaktadır. İstanbul, Topkapı'da Çapa semtinde, Molla Gürânî civârında Fenâyî Mahallesi ile Bâyezîd Ağa Mahallesi arasında yüksek kaldırımda bulunan bu yapı, hazîresi dışında bugün tamâmen târihe karışmış durumdadır.[5]

Şerbetçi Mehmed Efendi, 1052/1642 senesinde vefat ederek,[6] tekkesi haziresine defnedilmiştir.[7]

Şerbetçi Mehmed Efendi, keşf ü kerâmât sâhibi, kendisinden hârikulâde haller sâdır olan bir kimsedir. Sayılamayacak kadar insanın kendisinden feyizyâb olduğunu Mustafa Nehcî Efendi kaydetmektedir.[8]

Tekke'nin silsilesinde belirtilen ve ikinci sırada yer alan Seyyid Mustafa Halvetî'nin kimliği hakkında henüz bilgi sahibi değiliz. Ancak Bursa'da tekke kurarak irşâd faaliyeti gösteren ve Ramazâniyye'ye bağlı Cihangîriyye alt-şûbesinin kurucusu Hasan Cihangîrî'yi yetiştiren Şeyh Yakub Efendi, Şerbetçi Mehmed Efendi'nin yetiştirdiği halîfelerindendir.

b) Bursa'da Ramazâniyye

aa) Yakub Efendi Tekkesi

aaa) Yakub Efendi

Yakub Efendi, İstanbul'da doğmuştur.[1] Zâhirî ilimleri devrin önde gelen ilim erbâbından tahsil ederek[2] özellikle kıraât ilminde tebârüz etmiştir.[3] Tasavvufa

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 145; Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn*, vr. 11a; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 40a; Şemsî, *Vâdigâr*, s. 603. Şemsî burada Şerbetçi Mehmed Efendi'yi Bezirgân Tekkesi şeyhi olarak zikretmektedir.

[2] *Şatır*, merâsim ve alaylardaki debdebeyi arttırmak için pâdişahların beraberinde giden bir gruba verilen addır. (*OTDTS*, c. III, s. 311).

[3] Kıllı Yusuf, Fatih'in İstanbul'a girdiği zaman ilk şükür namazını kıldığı bu yerin, önce etrafını çevirerek orayı hemen namazgâh haline getirmiş, sonra da bir mescid inşâ etmiştir. (Özdamar, *Dergâhlar*, s. 130). Ayrıca bk. Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204.

[4] Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 34.

[5] *Fâtih Câmileri*, s. 295. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 4; Özdamar, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Nehcî, *a.g.e.*, aynı yer.

meylederek Şerbetçi Mehmed Efendi'ye intisâb etmiştir. Uzun riyâzet ve mücâhedelerden sonra tekmîl-i tarîkat ile hilâfet icâzeti almıştır.[4] Hilâfete nâil olduktan sonra halkı irşâd ve tarîkatı neşretmek için Bursa'ya hicret etmiş, oraya yerleşerek Karaağaç Mahallesi'nde kendi adına yaptırdığı tekkede irşâd faaliyetlerini yürütmüştür.[5] 1052/1642 senesinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[6] Vefatına, sevenlerinden Baldırzâde Selîsî Efendi:

"Gitti 'ukbâya meded Yakûb Efendi "Hû" dedi" mısraıyla târih düşmüştür.[7]

Yakub Efendi, döneminde Bursa'nın önde gelen Kur'an hanendelerindendi. Hutbeleri büyük bir kitle tarafından dinlenir ve halkı teshir ederdi.[8] İlâhîlerinin olduğunu Tevfik, *Tezkire*'sinde kaydetmektedir.[9]

Yakub Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini oğlu ve halîfesi olan Mehmed Efendi (v. 1077/1666) üstlenmiştir.[10] Ayrıca Cihangirî Hasan Efendi, Çamlıcalı Mehmed Efendi, Üçbaş Şeyhi Mehmed Efendi, Ebûbekir Zâkirî Efendi, Sadrazam Ferhad Paşa'ya yakınlığı ve himmetiyle tanınmış olan Şeyh Mahmud Efendi gibi şahsiyetler de Yakub Efendi'nin halîfelerindendir.[11]

Bunlardan Ebûbekir Zâkirî Efendi Bursa Zağferanlık Mescidi'nde şeyh ve imam olmuş, 1077/1666 senesinde vefat ederek mescidin yanına defnedilmiştir. Mûsikîde zamânının üstadlarından sayılan Ebûbekir Efendi, görev yaptığı mescidi câmiye çevirmiştir.[12]

---

[1] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 271; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s.19.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Şemşî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 13b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 11; Şemsî, *a.g.e.* aynı yer.

[5] Baldırzâde, a.g.e., aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 40b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.* c. I, aynı yer:; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 40b. Ayvansarâyi, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 19. Hüseyin Vassâf, Yakub Efendi'nin vefat târihini, 17 Cemâziyelevvel 1052/14 Ağustos 1642 Pazartesi günü, olarak vermektedir.

[7] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyi, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.* aynı yer.

[8] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 35.

[9] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 40b.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 145, 562; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 49b; Ayvansarâyi, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 14b; Şemsî, *a.g.e.*, s. 604.

[11] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 11, 12, 19.

[12] Süreyya, *Sicili-i Osmânî*, c. I, s. 174.

aab) Mehmed Efendi

Yakub Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, Bursa'da doğmuş, tarîkat terbiyesini babasından tamamlayarak, hilâfet icâzeti almıştır. Yakub Efendi Tekkesi'ne babasından sonra ikinci sırada postnişîn olmuştur. Yirmi beş yıl irşâd hizmetinde bulunduktan sonra "*'azîmet-i mütteki*" terkibinin ifâde ettiği 17 Cemâziyelevvel 1077/16 Kasım 1666 senesinde vefat ederek babasının yanına defnedilmiştir. Vefatı için sevenlerinden birisi,

"*Ahbâbdan birisi geldikde dedi târih*

Nakl etdi bu cihândan Ya'kûb Efendi-zâde" (sene: 1076+1=1077) târihini, bir diğeri de,

"*Kudsiyân-ı âsmânî dedi fevt-i târîhin*

Hû idüp Ya'kûb Efendi-zâde rıhlet eyledi" (sene: 1077) târihini söylemiştir.[1]

İlâhî bestekârlarımızdan birisi olan[2] ve "Biçâre" mahlasıyla şiirler yazan Mehmed Efendi, *Tarîkatnâme-i Halvetiyye* isimli bir risâle de telif etmiştir.[3] Bu risâlesinde, yüz yirmiden fazla meşâyih ile sohbet ettiklerini beyan etmektedir.[4]

Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini oğlu İbrahim Efendi üstlenmiştir.[5] İslâmî ilimleri tahsil ettikten sonra babasının yanında tekmîl-i tarîkat ederek hilâfet almıştır. Babasından sonra kırk beş sene bu vazîfeyi deruhte ederek 1122/1710 Zilhicce'sinde vefat etmiş, tekkesinde babası yanına defnedilmiştir.[6]

aac) Kefeli Derviş Abdi Efendi

Asıl adı Abdullah olan ve kendisinden Derviş Abdi diye bahsedilen bu zât aslen Kefeli olmakla birlikte ömrünün büyük bir kısmını Bursa'da geçirmiştir. Babası Ali isminde bir zâttır. Gülşeniyye Tarikatı'na intisâb ettikten sonra Mısır'a giderek Gülşeni Âsitânesi'nde uzun süre hizmet etmiştir. Daha sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşan Derviş Abdi, Bursa'da Yakubzâde Mehmed Efendi'nin şeyhliğini yaptığı Yakub Efendi Tekkesi'ne misafir olmuş, burada mûsikîye olan vukufu, güzel sesi ve zikir meclisini idâre etmedeki kabiliyetiyle dikkati çekerek bir müddet sonra tekkenin zâkirbaşılığına getirilmiştir. Tekke'nin postnişîni Şeyh

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 563; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 35.

[2] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 35. Birisi Yunus Emre'ye diğeri ise Abdülehad Nûrî Efendi'ye âit olan iki bestesi için bk. Ergun, *a.g.e.*, ss. 72-73.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, s. 604, 605.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, s. 605.

[5] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 422, 563; Şemsî, *Yâdigâr*, s. 605. Yakub Efendi Tekkesi'ne şeyh olanlar için bk. Şemsî, *Yâdigâr*, ss. 603-605; Mustafa Kara, "*Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar -I-*", *UÜİFD*, sy: 3, c.: İII, Yıl: 3, 1991, ss. 128.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

Mehmed Efendi'nin 1077/1666 senesinde vefat etmesinden sonra Kadı Halepli Muharrem Efendi ile birlikte Bursa'nın bâzı kasabalarında kadı naibi olarak bir müddet görev yapmıştır. Tekrar Bursa'ya döndükten sonra hayâtının geri kalan kısmında da çeşitli tekkelerde ilâhi okumaya devam etmiştir. 12 Rebiülevvel 1107/ 21 Ekim 1695 Cuma gecesi Bursa'da vefat ederek Deveciler Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Derviş Abdi, dinî mûsikî icracılığı ile şöhret bularak, devrinin önemli mûsikîşinasları arasında yer almıştır.[1] "Muti'" mahlası ile şiirler yazdığını Sâdettin Nüzhet Ergun zikrediyorsa da *Divânı*'nın olup olmadığından bahsetmemektedir.[2] Aynı zamanda bir çok besteye de imzâsını atmıştır.[3]

bb) Zağferanlık Tekkesi

Bursa Zağferanlık Mahallesi'nde kurulan bu tekke, Zağferanlık Şeyhi diye bilinen Ebûbekir Efendi tarafından kurulmuştur.

bba) Ebûbekir Efendi

Ebûbekir Efendi, Bursa'nın Karaağaç Mahallesi'nde doğmuştur. Kumaşçılıkla uğraşan, zengin bir tüccarın oğludur. Yakub Efendi Bursa'ya geldiğinde, Ebûbekir Efendi'nin babası kendisine intisâb etmiş, Celâlî isyânı sırasında Yakub Efendi ile beraber İstanbul'a giderek Baba Haydar Tekkesi'nde ikâmet etmiştir. Burada vefat etmiş ve iki oğlu kalmıştır. Bunlardan Ebûbekir Efendi, babasından kalan bütün mirası şeyhine teslim etmiş, henüz küçük yaşta olmasına rağmen "erbaîn" çıkarmıştır.[4]

Bu sıralarda şeyhi Yakub Efendi tarafından Ramazan Efendi'ye götürülen Ebûbekir Efendi, onun da taltîfine mazhar olmuştur. Hilâfet icâzeti verilerek Bursa'ya gönderilen Ebûbekir Efendi, Zağferanlık Mahallesi'nde bulunan mescidi tekke ittihaz ederek irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Bu vazîfesini devam ettirmekte iken, 1077/1666 senesinde vefat ederek, tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Tablîzâde Ali Çelebi vefatına, "*Kıldı tevhîd ile dünyâdan sefer*" (sene: 1077/1666) ibâresini târih düşürmüştür.[5]

Ebûbekir Efendi'nin, mûsikîye âşinâ olduğu, bâzı ilâhîleri bestelediği, bunları tekkelerde okuduğu ve "Kara Zâkir" diye meşhur olduğu rivâyet edilmektedir.

---

[1] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 51; Nuri Özcan, "*Derviş Abdi, Kefeli*", *DİA*, c. IX, s. 190.

[2] Ergun, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Bestelediği ilâhilerden birkaç örnek için bk. Ergun, *a.g.e.*, c. I, ss. 89-90.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, s. 407.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 564; Beliğ, *a.g.e.*, s. 162; Şemsî, *a.g.e.*, s. 407.

Mescid-tekkesine bir minber ile bir de minâre yaptırmıştır. Vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini halîfesi Abdüllatif Efendi (v. 1118/1706) üstlenmiştir.[1]

5. CİHANGÎRİYYE

Cihangîriyye, Ahmediyye-i Halvetiyye'nin, Ramazâniyye koluna bağlı olarak, Hasan Burhâneddin Cihangîrî tarafından XVII. yüzyılda kurulmuş olan bir alt-koldur. İstanbul'da kurulan bu kol, Bursa'da da bir tekke ile temsil edilmiştir.

a) İstanbul'da Cihangîriyye

aa) Pîr Hasan Burhâneddin Cihangîrî

Hasan Burhâneddin Efendi, Harput'a bağlı[2] Perçih isimli bir mahalde[3] dünyaya gelmiştir. Doğum târihi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Ayvansarâyî ve Vicdânî 970/1562-63,[4] Mehmed Sâmi ile Hüseyin Vassâf ise 1000/1592[5] senesini vermektedir. Bunlardan ikincisi târîhen daha doğru olmalıdır. Zirâ:

Burhâneddin Efendi'nin 970/1562-63 târihinde doğduğunu kaydeden Ayvansarâyî, Pîr hazretlerinin bülûğa erince Bursa'ya geldiğini ve 1000/1592 târihinde Yakub Efendi'ye intisap ettiğini, 1068/1657-58 târihinde de Celâlî istilâsından dolayı şeyhi ile birlikte İstanbul'a geldiğini belirtmektedir. Burada târihen birkaç tane çelişki mevcuttur. Zîra, 994/1586 târihinde Ramazan Efendi İstanbul'a gelip irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Burhâneddin Efendi'nin şeyhi Yakub Efendi de Ramazan Efendi'nin halîfesi Şerbetçi Mehmed Efendi'nin halîfesidir. Gerçi Burhâneddin Efendi'nin Pîr Ramazan Efendi ile görüştükleri de rivâyet edilmekte ise de bu buluşmanın bu kadar erken olması zor bir ihtimaldir. Ayvansarâyî'nin diğer bir çelişkisi de 1068/1657-58 târihinde Bursa'dan İstanbul'a şeyhi ile beraber geldiğini söylemesidir. Mâmâfih daha önce de kaydettiğimiz gibi Yakub Efendi 1052/1642 târihinde vefat etmiştir. Yakub Efendi'nin şeyhi Şerbetçi Mehmed Efendi'nin vefatı için de aynı târihin gösterilmesini bir iltibas sayıp Mehmed Efendi'nin vefatının daha sonra olabileceğini de düşünmemiz mümkün gözüküyorsa da aynı yıl içerisinde vefat etmeleri hiç de uzak bir ihtimal değildir. Bundan dolayı Bursa'dan

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, s. 408; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 35.

[2] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 551; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 559; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 48b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 45a; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 72; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 234; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 53; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 26; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 138.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[4] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer. Vicdânî, Ayvansarâyî'yi tekrarlamıştır.

[5] Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 48; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

İstanbul'a gelişi Yakub Efendi'nin vefat târihi olan 1052/1642'den önce vuku bulmuş olmalıdır.

Hasan Burhâneddin Efendi tüccâr bir babanın çocuğudur.[1] Bursa'ya bülûğ çağına geldiği sıralarda hicret etmiştir.[2]

İslâmî ilimleri öğrenmeye memleketinde başlamış olan[3] Burhâneddin Efendi'nin, Bursa'ya hicret edişinin sebebi olarak Celâlî İsyanları gösterilmektedir.[4] Bursa'ya ailesiyle birlikte gelmiş, Ramazâniyye şeyhlerinden Yakub Fânî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir.[5]

Burhâneddin Efendi Bursa'ya geldiğinde, Yakub Efendi, adıyla bilinen tekkenin yapımına henüz başlamıştır. Burhâneddin Efendi de tekkenin yapımında çalışarak geçimini sağlamaktadır. Bu sıralarda aralarında büyük bir alâka ve muhabbet meydana gelir ve intisâb gerçekleşir. Bunun üzerine, rivâyete göre boğazına bir koyun postu geçirmek sûretiyle yedi sene şeyhinin hizmetinde bulunur.[6]

Halîfelerinden Mustafa Nehcî Efendi bu bağlılığın 1018/1609 senesinde gerçekleştiğini kaydetmektedir.[7] Celâli İsyanlarının Bursa'yı tehdit etmesi sebebiyle, buradan da şeyhi Yakub Efendi ile birlikte İstanbul'a hicret etmiştir. İstanbul'da Eyüb Sultan semtinde bulunan Baba Haydar Tekkesi'nde[8] şeyhiyle birlikte riyâzet ve mücâhedeyle meşgul olmuştur. Bu târihlerde gerek Yakub Efendi'nin şeyhi Şerbetçi Mehmed Efendi gerekse Pîr Ramazan Efendi hayattadır ve irşâd hizmetlerini devam ettirmektedirler.[9] Her iki şeyhden de feyiz alan Hasan Burhâneddin Efendi öncelikle ve bizzât Ramazan Efendi tarafından hilâfete layık görülmüş ve

---

[1] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 72; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[3] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn*, vr. 4b.

[5] *Göst.yer*; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 551; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 48b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 45a; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 72; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 234; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 560; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 552. Ayrıca bk. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 138.

[7] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 5a.

[8] *Baba Haydar ve Tekkesi*: Baba Haydar küçüklüğünde, Nakşibendiyye meşâyihından Ubeydullah Ahrâr'ın (v. 895/1490) sohbetinde bulunmuş ve onun halîfelerinden tasavvufî terbiyesini tamamlamış bir Nakşî şeyhidir. Uzun yıllar Mekke'de kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek, tevecciihünü kazandığı Kanûnî'nin emriyle adına Eyüp Nişancada yaptırılmış olan mescid-tekkeye yerleşmiştir. Bu tekke Mâverâünnehir'den İstanbul'a gelen Nakşibendîler için bir müsâfirhâne vazîfesi de görmüştür. 957/1550 senesinde vefat eden Baba Haydar'ın kabri mescidin bahçesinde bulunmaktadır. Asıl şeklini koruyan câmi-tevhidhâne günümüzde câmi olarak kullanılmaktadır. Bilgi için bk. Hamid Algar, "*Baba Haydar*", *DİA*, c. IV, s. 367; M. Baha Tanman, "*Baba Haydar Câmii ve Tekkesi*", *DİA*, c. IV, ss. 367-68.

[9] *Göst.yer*; Ayrıca bk. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 138

1020/1611 senesinde hırka ve tâc giydirilerek Cihangir Câmii'ne meşihat koydurulmak suretiyle görevlendirilmiştir.[1] Halîfesi Mustafa Nehcî Efendi onun sadece Ramazan Efendi'den değil, aynı zamanda Yakub Efendi ve Şerbetçi Mehmed Efendi'den de hırka giydiğini kaydetmektedir.[2]

Hasan Burhâneddin Efendi, Cihangir Câmii'nde on dört sene civârında halvet ve uzlet hayâtı yaşamış, bu arada câmiin haremi dahilinde bir tekke yaptırarak vefatına kadar burada tarîkatını neşretmiştir.[3] 23 Rebîülâhir 1074/3 Aralık 1663 târihinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[4] "*Hicret-i Üstâd*" terkîbinin karşılığı[5] olan vefatı için çeşitli târihler düşürülmüştür. Bunlardan Rüşdî Efendi;[6]

"*Olmasa bir eksiği târîh-i kâmil fevtine*

Rüşdiyâ olur idi kad mâte mevle'l-ârifîn" (sene: 1074) beytini, başka birisi de

"*Oldu Hasan Efendi cennetde de cihangîrî*" (sene: 1074) târihini söylemiştir.[7]

Şeyh Cemal Efendi tarafından kabrinin üstüne türbe yaptırılmıştır.[8]

Hasan Burhâneddin Efendi'nin hizmet gördüğü Cihangir Câmii, Beyoğlu Fındıklı Yokuşu'nun kuzeyindeki Pürtelaş Mahallesi'nde Boğaz'a, Haliç'e ve Marmara'ya hakim bir tepenin üstüne İsmail Hakkı Konyalı'nın ifâdesiyle, "şahin yuvası gibi oturtulmuş" bir yapıdır. Zamanla adını bütün semte veren câmi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğup yirmi iki yaşında ölen (960/1553)

---

[1] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 5a-6b. Reşat Öngören'in de ifâde ettiği gibi (Reşat Öngören, "*Hasan Burhâneddin Cihangîrî*", *DİA*, c. XVI, ss. 311) Hasan Burhâneddin Efendi'ye yer veren kaynaklar çelişkili bilgiler vermektedir. Şeyhî onun İstanbul'a 1068/1658 senesinde geldiğini (*Vakâyiu'l-Fuzalâ*, c. I, s. 559), Ayvansarâyî ise Yakub Fânî Efendi'den 1000/1591-92 senesinde hilâfet aldığını (*Hadîka*, c. II, s. 72) kaydeder. Bu bilgiler daha sonraki kaynaklarda da tekrarlanır.

[2] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 10b. Sülûkunu Şeyh Yakub Efendi yanında tamamlamış olan Burhâneddin Efendi'nin teberrüken Ramazan Efendi ve Şerbetci Mehmed Efendi tarafından da hırka giydirilmiş olmalıdır.

[3] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 6a. Krş. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 552; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 48b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 45a; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 26

[4] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 6b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 73. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 559; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 552; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 48b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 45a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 53; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 26. Krş. Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 138.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 48b.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 559; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 552; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 73; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[7] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 45a; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 28.

oğlu Cihangir adına Mimar Sinan'a, 967/1559-60 senesinde yaptırılmıştır.[1] 1020/1611 senesinde meşîhat ihdas ederek Hasan Burhâneddin Efendi'ye tahsîs edilen[2] câmi haremine kendisi tarafından bir tekke inşâ edildiğini belirtmiştik. Tekke inşâ edildikten sonra da mezkûr câmi aynı zamanda tevhidhane olarak kullanılmıştır. Pîr Hasan Burhâneddin Efendi'nin türbesini de içinde barındırdığı için Cihangîriyye'nin âsitânesi ve pîr-evi olarak kabul edilen tekkenin inşâ târîhi hakkında bilgiye sâhip değiliz.[3] Zaman içerisinde deprem ve yangın gibi sebeplerle zarar gören câmi ile birlikte tekkenin de onarıldığı faaliyetlerinin kesintisiz devam ettiğinden anlaşılmaktadır.[4] Bir nâdîde eser olan Cihangir Tekkesi ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.[5]

Hasan Burhâneddin Efendi, şerîatın zâhir ve bâtın ilimlerinde derinleşmiş,[6] rüyâ tâbiri ilminde güvenilirliği teslim edilmiş bir kimsedir.[7]

Halvetiyye'nin sülûk âdâbına ve etvâr-ı seb'aya dâir yazdığı eserlerinin yanında ilâhîlerinin de olduğu bildirilmektedir.[8]

Hüseyin Vassâf, Burhâneddin Efendi'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî hazretleri ile sohbet ettiklerini, Hüdâyî Efendi'nin birkaç defa Cihangir'e gelip kendisiyle görüştüğünü ve taltif ettiğini, aralarında bir takım garib sırlar olduğunu, okuduğunu, kaydetmektedir.[9]

Burhâneddin Efendi, gerek yetiştirdiği halîfeleri ile geniş bir coğrafyaya tarîkatını yaymasından, gerekse tarîkatta yeni bir takım ictihadlarda bulunmuş olmasından dolayı alt kol kurucusu olma sıfatını kazanmış ve pîrlik makâmını ihrâz etmiştir. "Cihangir usûlü tevhid" denilen bir tür zikir usûlü geliştirmiştir. Diz üzerinde otururak gerçekleştirilen bu zikri Hasan Burhâneddin Efendi, ilk olarak hareket etmek üzere olan bir gemideki tayfaların zinciri çekerken çıkardıkları âhenkli sesleri işitip vecde gelerek uygulamış, daha sonra da bu tarz devam ettirilmiştir.[10]

Pîr Hasan Burhâneddin Cihangirî Efendi, şeyhlik yaptığı süre zarfında ilim ve irfânından sayısız insan istifade etmiş bunlar arasında, çoğu devlet erkânı ve ulemâ-

---

[1] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 72; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer; Konyalı, *Mimar Kocu Sinan'ın Eserleri*, s. 53-55; Ara Altun, "*Cihangir Câmii*", *DİA*, c. VII, ss. 539-40.

[2] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 5b; Konyalı, *a.g.e.*, s. 55. Konyalı, burada câmi kitâbesini aynen vermiştir. Bu târih kitâbede de aynen yer almaktadır.

[3] M. Baha Tanman, "*Cihangir Tekkesi*", *DBİA*, c. II, s. 433.

[4] *Göstyer.*

[5] A. Bilgin Tumalı, "*Cihangir Tekkesi*", *DİA*, c. VII, s. 540; Tanman, *a.g.m.*, aynı yer; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 173. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 224; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4483; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihî Eserler)*" md., c. VII, s. 1214/79.

[6] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 559; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 27.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 53; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 28.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 27.

[10] Öngören, *a.g.m.*, s. 311.

dan olan seksen civârında kişi de kendisinden hilâfet almıştır.[1] Halîfeleri Osmanlı Devleti'nin çok değişik bölgelerine dağılarak kurmuş olduğu Halvetiyye'ye bağlı olan Cihangîriyye alt kolunu geniş bir alanda temsil etmişlerdir. İstanbul dışında, Gebze, Bursa, Safranbolu, İznik, Edirne, Bolu, Tavşanlı, Akkirman, Malatya, Midilli, Şam bu yerlerden bâzılarıdır.[2]

Pîr Burhâneddin Efendi'nin vefatıyla boşalan âsitânenin şeyhliğine, onun halîfesi ve dâmâdı olan Fethullah Efendi geçmiştir.[3] Aslen Gürcü olan[4] bu zâtın asıl isminin Fethi olduğu, Kevser Sûresi'nden yukarısını bilmediği halde Kur'ân'ın esrar ve müşkillerini çözerek tefsir ettiğini bu sebepten dolayı da kendisine Fethî-i Ümmî, ve Fethullah denildiğini Hüseyin Vassâf bildirmektedir.[5] 1113/1701-02 senesi Receb'inde vefat ederek şeyhinin yanına defnolunmuştur.[6]

Hasan Burhâneddin Efendi'nin bir halîfesi de, kendisinin menâkıbını tertîb etmiş olan Seyyid Mustafa Nehcî el-Mısrî b. Himmet'dir.[7] Hayâtı hakkında fazla malûmât edinemediğimiz bu zâtın dedesi de kendi ifâdelerinden anlaşıldığına göre Pîr Hasan Burhâneddin Efendi'nin halîfelerindendir. Şeyh Hüseyin isimli bu zât önce Bursa'da bulunmuşken daha sonra İstanbul'a gelerek, Cihangir Câmii'nde uzun zaman halvetlerde bulunmuştur. Hilâfetle Bursa'ya tekrar gönderilmiş, burada vefat ederek Ömeriyye Câmii'ne defnedilmiştir.[8] Âilece bu tekkeye bağlı oldukları anlaşılan Mustafa Nehcî Efendi'nin, dedesi ile ilgili verdiği bilgilerden Bursalı olduğu anlaşılmaktadır. Şam'da 1088/1677 senesinde vefat etmiştir.[9] Şeyhi'nin menâkıbı ve halîfelerini anlattığı *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Müteressidîn*[10] isimli eserinden başka *Dîvân*'ı[11] ve bir de *Gazeliyyât*'ı[12] vardır.

Pîr Hasan Burhâneddin Efendi'nin önemli halîfelerinden birisi de, Üsküdarlı Mehmed Efendi'dir. Aslen Rumeli Urumcuk'dan olan Mehmed Efendi, İstanbul'a

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 559; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 552; Sürreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 138.

[2] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 14b-40b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, ss. 30-31; Öngören, "*Burhâneddin Cihangîrî*", s. 311.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 206, 559; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, s. 49; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 73; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 30. Ayrıca bk. Nazmî, *Hediyye*, s. 203. Bu zâtın aynı zamanda Pîr hazretlerinin âzâdkerdesi olduğu *Hadîka*'da kaydedilmektedir.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 206.

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[6] Şeyhî, a.g.e, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer. Krş. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 53.

[8] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 15a, 16a.

[9] Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 315.

[10] İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 118; Millet Ktp., AES, nr. 1110 (54 vr.).

[11] İÜ Ktp., TY, nr. 188, 2929; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine Kit., nr. 937 (106 vr.).

[12] Nuruosmaniye Ktp., nr. 4959 (vr. 282b-286a).

gelerek 1030/1621 senesinde Pîr hazretlerine intisâb etmiş, dokuz sene hizmetinde bulunduktan sonra tekmîl-i tarîkat ile hilâfet almıştır. Üsküdar'da bulunan Vâlide-i Atik Tekkesi'ndeki bir hücrede uzun yıllar uzlet hayâtı yaşadıktan sonra Çamlıca'daki Bulgurlu Dağı'nda Yeni Çaylıca denen bir mahalli ihyâ etmiştir. Oradan Üsküdar'a geçerek Yeni Vâlide Câmii yanında bir tekke inşâ etmiştir.[1] Üsküdar'da Çavuşderesi'nde bulunan bu tekke, İdris Efendi Tekkesi olarak bilinmektedir.[2] Mehmed Efendi, bu tekkede ömrünün sonuna kadar irşâd hizmetlerini yürütmüş ve 1104/1692-93 Ramazan'ında vefat ederek tekkesine defnedilmiştir.[3] Pîr Hasan Burhâneddin Efendi'nin bâzı dervişleriyle birlikte zaman zaman kendisini tekkesinde ziyâret ettiğini, vefatından önce makâmına Sâlih Dede isminde bir halîfesini tayin ettiğini, Nehcî *Menâkıb*'ında bildirmektedir.[4]

Pîr Hasan Burhâneddin Efendi'nin halîfelerinden birisi de, Nasuh Dede'dir. Burgaz'a[5] bağlı Kazdağı'nın Danişmendli isminde bir köyünden olan Nasuh Dede, Pîr hazretlerine intisâb ederek onun huzûr dervişi olmuş ve uzun süre hizmetinde bulunmuştur. Tekmîl-i tarîkat ile tâc, hırka ve asâ giydirilerek hilâfetle Gelibolu'ya irşâd için gönderilmiştir. Burada üç sene kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. Şeyhi'nin vefatına kadar Cihangir Câmii'nde uzlet ve halvet hayâtı yaşamış, ondan bir müddet sonra da vefat etmiştir.[6]

---

[1] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 16a-17a. Ayrıca bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 31.

[2] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 31. Ayrıca bk. Şapolyo, *Tarikatlar*, s. 466; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 257. Mezkûr tekkenin hangi tarihte inşâ edildiği ve niçin İdris Efendi adıyla anıldığı hakkında bilgi edinemedik. Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*'unda ve Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*'nde, bu tekkeyi Çınarlı Tekkesi olarak isimlendirmektedir. (Mehmed Râ'if, *Mir'ât-ı İstanbul*, c. I, Düzeltme ve Notlarla Yayına Haz.: Günay Kut-Hatice Aynur, İstanbul 1996, s. 129, 139; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4484). Enver Behnan Şapolyo ve Cahit Telci ise Üsküdar Çavuşderesi'nde, Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi bulunduğunu kaydeder. (Şapolyo, *Tarikatlar*, s. 466; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 207). Mustafa Özdamar da *Dersaâdet Dergâhları* isimli eserinde bu her iki tekkeyi ayrı ayrı verir. (s. 257) Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi'nin, Atik Vâlide Mahallesi, Çavuşdere Caddesi, Çınarlı Tekke Sokağı'nın köşesinde, bugün hâlâ ayakta olup Vakıflar tarafından kiraya verilmiş olan ahşap bir yapı olduğunu kaydeder. Fakat İdris Efendi Tekkesi hakkında, "Çavuşdere'de oluşundan başka bir şey bilmiyoruz." der. Kanaatimizce ayrı isimlerle anılan bu yapı aynı tekkedir. Çamlıcalı Mehmed Efendi'nin asıl adı Mehmed İdris olmalıdır. Tekke'nin Reşat Ekrem Koçu, *İslâm Ansiklopedisi* ve Cahit Telci tarafından Şabânî Tekkeleri başlığı altında sayılması bu tekkenin daha sonra Şabâniyye'ye bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. İdris Efendi Tekke'si için ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 14; Çetin, "*Tekkeler*", s. 588.

[3] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 17a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer. Mehmed Efendi'nin türbesinin üzerindeki târih: "*Hânkâh-ı kutbü'l-ârifîn gavsü'l-vâsılîn Çamlıcalı Hazret-i Şeyh Mehmed Efendi. Kuddise sırruhu 1084*" şeklindedir. Bk. Mehmed Râif, *a.g.e.*, aynı yerler.

[4] Nehcî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] *Burgaz*, bugün Bulgaristan'ın güneydoğusunda ve Karadeniz kenarında bulunan bir liman şehridir. (*AnaBritannica*, c. V, s. 120).

[6] *A.g.e.*, vr. 19b-20a.

Pir hazretleri, bir başka halîfesi olan Hüseyin Dede'yi de memleketi olan Burgaz'a bağlı Kazdağı'na irşâd için göndermiştir.[1]

Diğer bir halîfesi de, Enfî İbrahim Vehbî-i Nefs Efendi'dir.[2] Bu zât İstanbulludur.[3] Hilâfet aldıktan sonra Fatih İlçesi, Davutpaşa Mahallesi, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi, Esekapısı Sokağı, Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi içinde bulunan XVI-I. yüzyılın ortalarında Abdal Yakub isminde birisi tarafından kurulan tekkenin[4] üçüncü sırada postnişînliğini üstlenmiştir. Bu hizmetini devam ettirmekte iken 1122/1710 senesinde vefat ederek tekke hazîresinde Abdal Yakub Dede'nin türbesi içine defnedilmiştir.[5] Hüseyin Vassâf, güzel şiirlerinin olduğunu kaydetmektedir.[6]

Mustafa Nehcî'nin *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Müteressidîn* isimli menâkıbnâmesinde saydığı Hasan Burhâneddin Efendi'nin diğer halîfeleri de şunlardır:[7] Niksarlı İbrahim Dede, Rumelili Arnavut Mustafa Dede, Sinoplu Kadızâde Abdullah Dede, hilâfetle memleketine gönderilen Bolulu Suhte Ahmed Dede, Karadenizli Köse Ahmed Dede, Müderrisînden Mevlânâ Samtî Efendi, Mevlânâ Kadı Himmet Efendi, Tuna Nehri kenarında İsmail isimli bir Kasaba'dan âlim bir zât olan Sivâsî Mehmed Efendi, Tokatlı Şeyh Ahmed Halvetî'nin oğlu Şeyhzâde Abdülkâdir Efendi, Mahmud Dede, Abbas Efendi, Seyyid Seyfullah.

6. MISRİYYE

Halvetiyye-i Ahmediyye'nin önemli alt-kollarından birisi de 1027/1618 senesinde doğup, 1105/1693 senesinde vefat etmiş olan Niyâzî Mısrî Efendi'ye nisbet edilen Mısriyye'dir. Mısrî Efendi, çalışmamıza konu olan XVII. yüzyılda hem verdiği eserlerle hem de dönemin dinî-siyâsî tartışmalarına doğrudan katılmakla dönemin en dikkat çekici sûfîlerinden biri olmuştur. Yazdığı otuz beş civârındaki eseri yanında özellikle *Dîvân*'ı asırlardan beri Türkçe konuşan çok geniş bir coğrafyada tutularak, okunmuş ve sevilmiştir. Tasavvufî hayatta da coşku ve cezbe dolu bir ekolün Osmanlı döneminde en büyük temsilcilerinden biri olmuş,[8] yüzyılın en kuv-

---

[1] *A.g.e.*, vr. 19b.

[2] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 29b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 57b; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 13; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 31.

[3] Nehcî, *a.g.e.*, vr. 29b.

[4] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 81-85; M. Baha Tanman, "*Abdal Yakup Tekkesi*", *DİA*, c. I, s. 66; Tanman, *İstanbul Tekkeleri*, II/1, s. 164-169; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 136. İbrahim Vehbî Efendi'den önceki şeyhlerin hangi tarikata mensup oldukları bilinmeyen ve kendisinden sonra da Kadirîliğe geçmiş bulunan mezkûr tekke ile alâkalı daha geniş bilgi için ilk üç kaynağa müracaat ediniz.

[5] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 57b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 13; Tanman, *a.g.e.*, aynı yerler.

[6] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, aynı yer.

[7] Bk. Nehcî, *a.g.e.*, vr. 24a-40a.

[8] Mustafa Kara, *Niyazi-i Mısri*, Ankara 1994, s. XI.

vetli mutasavvıf şâirlerinden sayılmıştır.[1] İlâhîleri ile asırlar boyunca tekkelerde olduğu gibi bugün de canlı olarak yaşamaktadır.

Niyâzî Mısrî Efendi'yi konu alan menkabevî eserler yanında[2] akademik çalışmalar da yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.[3] Onun hakkında yapılan bu çalışmalardan bahsettikten sonra kendisini yetiştiren ünlü sûfî Sinan Ümmî Efendi'yi ve halîfelerini tanıtacağız. Ardından da Mısrî'nin hayâtını özetleyip, yetiştirdiği halîfelerine temas edeceğiz.

Niyâzî Mısrî Efendi ile alâkalı günümüzde yapılan ilk ciddî çalışma Abdülbâki Gölpınarlı'ya âittir. Bu araştırma *Şarkiyat Mecmûası*'nda makale olarak yayınlanmıştır. Mısrî'nin hayâtı, eserleri, fikirleri ve tesirleri ele alınarak kendi hattıyla yazılmış olan iki mecmûası tanıtılmıştır.[4]

Niyâzî Mısrî Efendi hakkında, tasavvufî açıdan yapılmış olan en geniş çalışma Mustafa Aşkar'a âit olup, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Ana Bilim Dalı'nda doktora tezi olarak hazırlanmış ve Kültür Bakanlığı tarafından 1998 yılında basılmıştır. Müellif bu eserinde Mısrî Efendi'nin hayâtı, şahsiyeti, eserleri, tarîkatı, tasavvuf tarihindeki yeri ve tasavvufî görüşlerini incelemiştir.[5]

Mısrî Efendi'nin edebiyat târihi içerisindeki yeri bakımından ele alınıp *Dîvân*'ının neşredildiği bir çalışma Kenan Erdoğan'a âittir. Bu çalışma, mutasavvıfımız hakkında Türkiye'de yapılan ilk doktora çalışması olup Akçağ Yayınları tarafından 1998 yılında basılmıştır.[6]

Baha Doğramacı'ya âit *Niyazî-i Mısrî, Hayâtı ve Eserleri* isimli çalışma[7] ile Mustafa Kara tarafından hazırlanan *Niyazi-i Mısrî* adlı eseri[8] de bu alanda yapılmış nitelikli çalışmalar arasında anmak gerekmektedir.[1]

---

[1] Bilge Seyidoğlu, "Halk Şâirlerinde Tasavvuf", *Türk Dili Araştırmaları Dergisi II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., s. 143.

[2] Bu eserler: 1. Mustafa Rakım Efendi, *Vâkıât-ı Mısrî*, BEEK, Genel, nr. 772, 2. Mustafa Lutfî Efendi, *Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî*, Bursa 1309, 3. Mehmed Şemseddin Efendi, *Gülzâr-ı Mısrî*, (*Yâdigâr-i Şemsî* içinde), Bursa 1332, 4. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 129b-135a, 5. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, ss. 70-140.

[3] Mısrî Efendi hakkında yapılmış olan diğer çalışma ve tezler hakkında bk. Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, ss. XI-XIV; Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, ss. 4-17.

[4] Abdülbâki Gölpınarlı, "*Niyazi-i Mısrî*", *ŞM*, c. VII, İstanbul 1972, ss. 183-226. Aynı müellif tarafından *İslam Ansiklopedisi*'ne yazılan Niyâzî maddesini de burada zikretmemiz gerekir. (c. IX, ss. 305-307).

[5] Mustafa Aşkar, *a.g.e.*, Ankara 1998.

[6] Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, Ankara 1998.

[7] Baha Doğramacı, *Niyazi-i Mısrî, Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988.

[8] Mustafa Kara, *Niyazi-i Mısrî*, Ankara 1994.

Niyâzî Mısrî Efendi'ye geçmeden önce onu yetiştiren en önemli mürşidi Yusuf Ümmî Sinan Efendi ve onun yetiştirdiği diğer halîfelerini, dönemimizi ilgilendirdiği ve Anadolu'da yaygın ve tesirli bir irşâd siyâseti izlediğinden dolayı bahse konu edeceğiz. Bilal Kemikli mezkûr Ümmî Sinan Efendi'nin Sinâniyye isimli bir kol tesis ettiğini, *Sunullah Gaybî* isimli doktora tezinde kaynak göstermeden kaydetmektedir.[2] Biz onun başlı başına bir kol kurucusu olduğuna dâir bir ibâreye kaynaklarda rastlamadık. Halvetiyye'nin aynı koluna bağlı bir pîr olan Bursalı Ümmî Sinan ile genelde olduğu gibi bu yönüyle de karıştırılmış olması ihtimal dahilindedir. Fakat etkileri göz önüne alındığında tarîkat içerisinde çok önemli bir yere sâhip olduğu da muhakkaktır. Biz bu yönünden dolayı sanki bir kol kurucusu imiş gibi ayrı bir başlık altında ele alıp inceleyeceğiz.

a) Ümmî Sinan'ın Anadolu'daki Faaliyetleri

aa) Yusuf Ümmî Sinan Efendi

Ümmî Sinan Efendi, yukarıda da kaydettiğimiz gibi, XVII. yüzyılın önemli sûfîlerinden birisidir. Bu dönemde Antalya, Denizli, Afyon, Uşak, Kütahya gibi Batı Anadolu'nun büyük bir kısmına yetiştirdiği halîfelerini göndererek irşâd çalışmalarında bulunmalarını sağlamıştır.[3] Osmanlı Devleti'nde yetişen gönül erlerinin kimisi eserleriyle, kimisi yetiştirdikleri şahsiyetlerle, kimileri de önemli merkezler olan İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerde yaşamış olmalarıyla tanınmışlardır. Yunus Emre tarzında aşkın ve içli şiirleriyle bilinen bu zâtın tanınmasını sağlayan en önemli tarafı, bir çok halîfesi yanında özellikle Niyâzî Mısrî gibi bir şahsiyeti yetiştirmiş olmasıdır.

Sinan Ümmî Efendi, o zaman Konya vilâyetine bağlı, bugün ise Antalya'nın bir ilçesi olan Elmalılı'dır.[4] Doğum târihi bilinmemektedir. Ancak Mısrî Efendi'nin eserlerinde verdiği bilgilerden hareketle tahminde bulunmak mümkündür. İleride ele alacağımız gibi mutasavvıfımızın vefat târihi 1067/1657 senesidir. Bu târihde Mısrî kırk yaşında, şeyhi ise doksan yaşının üzerindedir. Vefat târihinden doksan sene geriye gittiğimizde onun 977/1569-70 yıllarına yakın bir târihte doğduğu anla-

---

[1] Ayrıca, Derin Terzioğlu tarafından, Harvard Üniversitesi'nde, *Niyâzi-i Mısrî ve Dönemi* konulu târih dalında bir doktora tezi hazırlanmakta olduğunu da Mustafa Aşkar bildirmektedir. (Aşkar, *Niyazi-î Mısrî*, s. 23).

[2] Bk. Bilal Kemikli, *Sun'ullah Gaybî Dîvânı İnceleme-Metin*, AÜSBE, basılmamış doktora tezi, Ankara 1998, s. 21, 421.

[3] Bk. Nazmî, *Hediyye*, s. 204.

[4] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 248; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 130b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 85; Abdullah Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfadı*, Ankara 1962, s. 16; Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, *Ümmî Sinân Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1998, s. 4.

şılır.[1] Abdullah Ekiz de *Sinan Ümmî ve Ahfadı* isimli çalışmasında, Ümmî Sinan Efendi'nin şeyhi Eroğlu Nûrî Efendi'nin 1012/1603 senesinde vefat ettiğinde onun kırk yaşlarında olacağı, bu yılların ise Bursalı Pîr İbrahim Ümmî Sinan'ın vefat târihi olan 976/1569'lu yıllara tekâbül edeceği, belki de İbrahim Ümmî Sinan Efendi'nin vefat yılında doğmasından dolayı "Ümmî Sinan" mahlasını almış olabileceği yorumunu yapmaktadır.[2]

Asıl adı Yusuf Sinan olan mutasavvıfımızın lakabı Ümmî'dir.[3] Daha çok Ümmî Sinan olarak anılmaktadır. Şiirlerinde mahlas olarak kimi zaman "Ümmî Sinan", kimi zaman da "Sinan Ümmî"yi kullanmıştır. Onun ümmîliği Muhammed Nazmî Efendi'nin dediği gibi okuma yazma bilmediğinden değil, belki Peygamberimiz'in lakâbı olduğuna izâfeten ve tevâzuundan dolayı kabul etmiş olmasındandır. Muhammed Nazmî Efendi, "Yiğitbâşî'ye müntesib olanların cümlesi ümmîlerdir" dedikten sonra, bunların *Vâridât* sâhibi Simavnalı Şeyh Bedreddin itikâdında olduklarını söylemektedir.[4] Oysa Ümmî Sinan eserler de vermiş âlim bir sûfîdir. Aynı lakabı Ahmediyye'nin bir başka alt-kolu olan Sinâniyye'yi kurmuş olan aynı zamanda üzerinde durduğumuz şahısla da zaman zaman karıştırılan İbrahim Ümmî Sinan da kabul etmiş ve şiirlerinde kullanmıştır.[5] Onun da aslında ümmî olmadığını biliyoruz. Bu husûsa Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi *Tibyân*'nda değinerek, meselenin böyle olmadığını, bunun en büyük delilinin ise Niyâzî Mısrî gibi bir zâtı yetiştirmiş olmasını göstermektedir.[6]

Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkib-i Mısrî adlı eserin sahibi Mustafa Lütfî, Ümmî Sinân Efendi hakkında söylediği bir beyitte,

"Zâhirde dırahşân u bâtında cevâhirdân

Elmalı deyip geçmez bir dil ki ola insân" derken[7] onun ilmine de işâret etmektedir. Nerelerde, kimlerden ilim tahsîlinde bulunduğu hakkında bilgimiz yoktur. Fakat bugün kendi adıyla anılan medresede müderris olup, İslâmî ilimleri okuttuğundan onun kuvvetli bir ilim tahsîlinde bulunduğu anlaşılmaktadır.[8]

---

[1] Mustafa Tatçı, *"Elmalı'lı Bir Mutasavvıf Şâir: Ümmî Sinân Halvetî"*, *TDA*. sy.: 81 (Aralık 1992), s. 179; Tatçı, *Ümmî Sinân Hayatı ve Şiirleri*, s. 4.

[2] Ekiz, *a.g.e.*, s. 16.

[3] Mustafa Lütfi, *Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıb-ı Mısrî*, Bursa 1309, s. 13, 19; Tatçı, *"Ümmî Sinân Halvetî"*, s. 180. Elmalı İl Halk Ktp., nr. 43'de bulunan Ümmî Sinan'ın oğlu Süleyman Efendi tarafından yazılmış bir Mecmûa'dan naklen. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Mecelle*, vr. 260a.

[4] Nazmî, *Hediyye*, s. 204.

[5] Müstakimzâde, *Mecelle*, vr. 260a; Cahit Öztelli, *"Ümmi Sinan"*, *Türk Dili*, 9/98 (Ankara 1959), s. 92; O. Kamil Erdem, *Sinan Ümmî Dîvânı*, İstanbul 1976, s. 10; Tatçı, *Ümmî Sinân*, s. 23.

[6] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, vr. 53b.

[7] Mustafa Lütfi, *a.g.e.*, s. 19.

[8] Tatçı, *a.g.m.*, s. 180; a.mlf., *a.g.e.*, s. 9, 30.

Ümmî Sinân Efendi, tasavvufî terakkisini gerçekleştirmek için Eroğlu Nûrî Efendi (v. 1012/1603)'ye[1] intisabla, ondan hilâfet almıştır.[2]

Mısrî Efendi'nin halifesi olup onun *Mevâidü'l-İrfan* adlı eserini istinsah etmiş bulunan ve Kârî-i Mısrî diye bilinen, Kavala Şeyhi Seyyid Mustafa Efendi, Mısrî'nin silsilesini kaydettiği bölümün kenarına düştüğü bir notta, Ümmî Sinân'ın usûl-i esmâyı önce Şeyh Eroğlu'ndan aldığını, onun vefatından sonra da furû-i esmâyı Eroğlu ile pîrdaş olan Mazhar Sultan'dan telakki ettiğini kaydetmektedir.[3] Ümmî Sinân Efendi'nin *Dîvân*'ında Mazhar Sultan'a iki murabba ile yer vermesi de bu bilgiyi kuvvetlendirmektedir.[4]

Ümmî Sinân, kendi silsilesini manzum olarak yazdığı *Silsilenâme*'sinde kaydetmiştir.[5] Buna göre silsilesi Şeyh Eroğlu Nûrî ve Şeyh Abdulvahhâb Elmalı vâsıtasıyla Pîr Ahmed Şemseddin Marmaravî'ye ulaşmaktadır.

Ümmî Sinân, şeyhi Eroğlu Nûrî'nin 1012/1603 senesinde vuku bulan vefatının ardından yerine geçerek irşâd hizmetlerini devâm ettirmiştir. 25 Cemâziyelâhir 1067/10 Nisan 1657 senesinde vefat ederek Elmalı'da kendi adıyla anılan câmiin kıble tarafına defnedilmiş, daha sonra üzerine bir türbe inşâ edilmiştir. 1926 yılında yıkılan bu türbe 1959'da tekrar yapılmıştır.[6]

Bursalı Mehmed Tâhir Bey, Ümmî Sinân'ın adını, Mehmed Sinan Ümmî, vefat târihini de 1075/1664-65 olarak kaydetmektedir.[7] Cahit Öztelli, bu konuya hasrettiği bir makâlesinde, Bursalı'nın bu isim ve târihi kaydetmesinin sebebi olarak, Niyâzî Mısrî'nin basılı *Dîvân*'ının kırk yedinci sayfasındaki, Şeyh Mehmed adında bir kimse için söylediği manzûmeyi Ümmî Sinan için yazılmış sanarak, adda ve vefat târihinde yanlışlığa düştüğünü göstermektedir.[8] Bu yanlışlık daha sonra Fuat

---

[1] Hakkında bilgi için bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 26; a.g.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, haz.: M. Akif Erdoğdu, İzmir 1994, s. 3; Ekiz, *a.g.e.*, ss. 20-25; M. Öcal Oğuz, "*Elmalılı Mutasavvıf Şair Eroğlu Nuri*", *MF*, sy.: 8 (Aralık 1990), ss. 16-19.

[2] Niyazi-i Mısri, *Mavâidü'l-İrfan (İrfan Sofraları)*, notlarla çev.: Süleyman Ateş, ts., s. 102.

[3] Mısri, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Neşirleri için bk. Ekiz, *a.g.e.*, ss. 26-28; Erdem, *Sinan Ümmî Dîvânı*, ss. 66-67.

[5] Neşri için bk. Ekiz, *a.g.e.*, s. 23-25; Tatçı, *a.g.e.*, ss. 14-17. Aynı silsileyi halifesi Mısrî Efendi de *Mevâidü'l-İrfân (İrfan Sofruları)* isimli kitabında mensûr olarak tekrarlamıştır. (ss. 102-105).

[6] Ekiz, *a.g.e.*, s. 52; Dikmen, *a.g.m.*, s. 645. Krş. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 231.

[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 85.

[8] Öztelli, "*Ümmi Sinan*", s. 92; Hamit Dikmen, "*Elmalılı Şeyh Yusuf Ümmî Sinan Efendi*", *Erdem (Aydın Sayılı Özel Sayısı II)*, c. IX, sy.: 26 (Ankara 1996), ss. 644. Bu manzûmeyi şerhleden Seyyid Muhammed Nûr da aynı hataya düşmüştür. Bk. Seyyid Muhammed Nûr, *Mısri Niyâzî Dîvânı Şerhi*, haz.: Mahmud Sâdettin Bilginer, İstanbul 1982, ss. 133-34.

Köprülü'nün *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*[1] başta olmak üzere edebiyat tarihleri, ders kitapları ve antolojiler tarafından da sürdürülmüştür.[2]

Ümmî Sinan'ın 1067/1657 senesinde vefat ettiğine dâir belgeler vardır. Bunlardan birisi Cahit Öztelli'nin tesbit ettiğidir. Öztelli, Ümmî Sinan'ın kendisi gibi sûfî ve şâir olan oğlu Süleyman Efendi'ye âit olan bir *Dîvân*'ını bulmuştur. Ketebe kaydından 1064/1654 senesinde bitirildiği anlaşılan bu eserin 'hâtime'sinin altına müellif tarafından yazıldığını kesin gördüğü, "*Tarih-i vefat Hz. Şeyh Ümmi Sinan kuddise sırrehu, sene seb'a ve sittîn ve elf-fi şehr-i cemaziyel-âhir yigirmi beşinci gicesi vâkî olup, dünyadan âhirete intikal edüb Salı gün...*" ibâresi bu belgelerden birincisidir.[3]

Bir diğeri de, Niyâzî Mısrî'nin basılı dîvânlarda yer almayıp bir yazma *Mecmûa*'da bulunan "*Velehu Mersiyye-i Tarîh-i Şeyh Ümmî Sinan k.s.*" başlıklı bir manzûmesidir.[4] Bu manzûmenin târih beyti;

"*Geldi şeyhimin Niyâzî târîhi*

San kıyâmet kopdu âlem üstüne" (sene: 1067/1657) şeklindedir.

Yine aynı *Mecmûa*'da yer alan cümleler de onun vefat târihi hakkında bize kesin bilgiler vermektedir. Ümmî Sinan'ın oğlu Süleyman Efendi'ye âit olan bu bilgiler, "*Merhûm ve mağfûrunleh Ümmî Sinan Efendi ismuhu Yusuf Efendi. Dâr-ı dünyâdan dâr-ı âhirete intikâl itdüği sene seb'a sittîn ü elf. Medfûn fî Elmalı. Sene 1067. Fî şehr-i Cemâziye'l-âhirin yigirmi beşinci gicesi vâki' olup dünyâdan âhirete intikâl idüp Salı güni dahve-i kübrâdan hâk-i siyâha tapşırıldı. Nevverallahu merkadehu ve rahmetullahi ve kuddise sırrehu.*" şeklindedir.[5]

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi Ümmî Sinan Efendi, Halvetiyye-i Ahmediyye'ye bağlı, XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, etkili bir mürşiddir. Fakat ne yazık ki bu kıymeti nisbetinde tanınamamıştır. Âlim, müderris, şâir ve müellif bir sûfîdir. Şöhreti ve irşâd faaliyetleri İstanbul'a, Saray'a kadar yayılmış, ihtiyarlığında devlet büyüklerinin isteği üzerine aynı zamanda halîfesi de olan oğlunu, diğer meşhûr halîfesi olan Niyâzî Mısrî ile birlikte İstanbul'a göndermiştir.[6]

---

[1] Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 6. Baskı, Ankara ts., s. 274 (Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*).

[2] Öztelli, *a.g.m.*, aynı yer. S. Fikri Ertem de, *Antalya Vilâyeti Tarihi* adlı eserinde Ümmî Sinan'ın vefat târihini 1105 olarak vermiştir. Burada Niyâzî Mısrî ile mürşidini karıştırmış olmalıdır. (İstanbul 1940, s. 119).

[3] Öztelli, *a.g.m.*, ss. 92-94. Elmalı Halk Ktp., nr. 43/2'de bulunan bir *Mecmûa* içerisinde yine Süleyman Efendi hattıyla yazılmış bir kayıt da aşağı yukarı aynı ifadeleri içermektedir. (Dikmen, *a.g.m.*, ss. 644-45).

[4] Bu manzûme Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 43'de bulunan bir *Mecmûa* içerisinde yer almaktadır. Neşri için bk. Tatçı, *a.g.e.*, ss. 9-10.

[5] Ekiz, *a.g.e.*, ss. 14-15; Tatçı, *a.g.m.*, s. 180; a.mlf., *a.g.e.*, s. 10. Adı geçen *Mecmûa*, s. 36'dan.

[6] Tatçı, *a.g.m.*, s. 185; a.mlf., *a.g.e.*, s. VIII.

Ümmî Sinan Efendi'nin, bağlı bulunduğu anlayışa hizmetinin en tesirli araçlarından birisi de şiiri mahâretle kullanması, ilâhî hakîkatleri sûfiyâne tarzda anlatması olmuştur. Yunus Emre tarzında, sade fakat derin, âhenkli, bestelenmeye uygun bir dil kullanmıştır. Bu vâdîde halîfesi Niyâzî Mısrî ve Aziz Mahmud Hüdâyî kadar başarılı olamamış olsa da ilâhî dilini ustaca kullanması neticesinde şöhreti daha da yayılmış ve meclislerde okuna gelen bestelenmiş ilâhîleriyle, tekke edebiyatımızın önemli şairleri arasında anılmıştır. Niyâzî Mısrî gibi, bu edebiyatın Yunus Emre'den sonra en güçlü şairleri arasında yer alan bir şahsiyetin mürşidi olması da, onun değerini ifade etmesi açısından dikkate değer bir husustur.[1] Şiirlerinde Nesîmî'nin de etkisi görülen Ümmî Sinan Efendi, çoğunlukla aruz vezni ile, az da olsa, hece vezni ile yazmıştır.[2]

Ümmî Sinan Efendi'nin *Dîvân*[3] yanında, *Kutbü'l-Meânî*[4] isminde, devir nazariyesini anlatan mensûr bir eseri vardır.

Ümmî Sinan'ın bilinen iki oğlu vardır. Kendisinden hilâfet alan iki oğlundan biri Süleyman Efendi, diğeri de Selâmî Halil Efendi'dir. Her ikisi de şâirdirler. Şeyh Selâmî Efendi "Selâmî" mahlasıyla şiirler yazmıştır.[5] Niyâzî Mısrî'nin hocalığını yapıp dinî ilimleri okuttuğu şeyhinin oğlu[6] Selâmî Halil Efendi olmalıdır.

aaa) Süleyman Efendi

Süleyman Efendi, kendi halîfesi olan Mustafa Nüzûlî'nin *Dîvân*'ındaki şiirlerinden anlaşıldığına göre, İslâmî ilimleri tahsil etmiş müteşerri bir şeyhdir.[7] Babası-

---

[1] Ümmî Sinan Efendi'nin edebî yönü ve değerlendirilmesi ile alâkalı bk. Erdem, *Sinan Ümmî Dîvânı*, ss. 17-19; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1992, ss. 219-20; Tatçı, *a.g.m.*, s. 185; a.mlf., *a.g.e.*, ss. VII-VIII, 18, 27; Azmi Bilgin, "*Sinan Ümmî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 247-49.

[2] Hasibe Mazıoğlu, "*Eski Türk Edebiyatı*", *TA*, c. XXXII, s. 128. Ayrıca bk. Tatçı, *a.g.e.*, s. 27.

[3] *Dîvân-ı Ümmî Sinan* adıyla Yalvaçlı Şeyh Süleyman Efendi tarafından hazırlanarak, İstanbul Muharrem Efendi Matbaası'nda 1299 yılında basılmıştır. Yeni harflerle de O. Kamil Erdem tarafından neşredilmiştir. (İstanbul 1976). Ayrıca Mustafa Tatcı ve Cemal Kurnaz tarafından hazırlanan *Ümmî Sinan Hayatı ve Şiirleri* isimli kitapta da şiirlerinden seçmelerde bulunulmuştur.

[4] Müellif hattı Elmalı'da mevcut iken kaybolan bu eserin bilinen tek nüshası, İzmir Milli Kıp., nr. 2011'de bulunmaktadır. Bu nüsha esas alınarak, Mehmet Erdem tarafından, İzmir Dokuz Eylül Ün. İlâhiyat Fakültesi'nde 1997 senesinde, *Sinan Ümmî ve Kutbü'l-Meânî Risalesi Üzerine Bir İnceleme*, isimli bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bk. Tatçı, *Ümmî Sinan*, s. 24; Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, *Kütahyalı Bir Gönül Eri: Çavdaroğlu Müftî Dervîş*, Ankara 1999, s. 20.

[5] Ekiz, *a.g.e.*, ss. 55-60. Abdullah Ekiz, Elmalı'da incelediği bir mecmûa içinde, Hakirî ve Selâmî Efendilere âit olan bâzı şiirleri bularak yayınlamıştır. (*A.g.e.*, ss. 55-73).

[6] Abdülbaki Gölpınarlı, "*Niyâzî*", *MEBİA*, c. IX, s. 305.

[7] Mustafa Nüzûlî, *Dîvân*, İstanbul 1331, s. 56.

nın vefatından sonra tekkenin postnişînliğini üstlenmiş,[1] bu vazîfesini vefat ettiği 1128/1716 senesine kadar sürdürmüştür. "Hakîrî" mahlasıyla şiirler yazmış ve bir *Dîvân* tertip etmiştir.[2] Halîfesi Denizlili Nüzûlî kendisi için söylediği bir mersiyenin sonunda vefat târihi için şu kaydı düşmektedir:[3]

"*Şehr-i zilkâdede aldık duâsın*

Ümmî Sinan oğlu gibi hânın

Mâh-ı Muharremde fevtine geldi

İşbu târih o Şeyh Süleymân'ın" (senê: 1128).

Süleyman Efendi, babası Ümmî Sinan Efendi'nin türbesi içinde medfundur.[4]

aab) Gülaboğlu Muhammed Askerî Efendi

Ümmî Sinan Efendi'nin yetiştirdiği önemli halîfelerinden birisi Gülaboğlu Muhammed Askerî Efendi'dir. Niyâzî Mısrî'nin bir şiirinde,[5]

"*Biz beş er idik çıkdık bir günde yola girdik*

Kırk yılda ere irdik bu sohbete erince" diye bahsettiği Ümmî Sinan Efendi'nin yetiştirdiği beş erden biri ve Mısrî Efendi'nin yakın arkadaşıdır.[6]

Muhammed Askerî Efendi'nin babasının adı Gülâbî, lakabı Gülâboğlu ve Çalık Muhammed Ağa,[7] mahlası ise "Askerî"dir. Doğum târihi ve ailesi hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Niyâzî Mısrî Efendi ile pîrdaş ve yakın arkadaş olduklarından onun da doğumunun Mısrî'nin doğum târihi olan 1027/1617-18 civârında gerçekleşmiş olacağı söylenebilir.[8] Doğduğu yer, Kütahya'nın Zemha isimli bir köyüdür.[9]

---

[1] *A.g.e.*, aynı yer; Öztelli, *a.g.m.*, s. 94; Tatcı, *a.g.e.*, s. 5.

[2] Öztelli, *a.g.m.*, s. 93.

[3] Öztelli, *a.g.m.*, s. 93, 3 nolu dipnot.

[4] Tatcı, *a.g.e.*, s. 5. Ayrıca bk. Erten, *Antalya Vilâyeti Tarihi*, s. 119.

[5] Niyâzî Mısrî, *Dîvân*, haz. Kenan Erdoğan, Ankara 1998, s. 203; a.mlf., "'Beş Er'den Biri, Kütahya'lı Şeyh Muhammed Askerî", *Yedi İklim*, c. X, sy.: 68 (Kasım 1995), s. 80.

[6] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 308; Hamza Güner, *Kütahya'lı Şairler*, Kütahya 1967, s. 66; Mehmet Saadettin Aygen, *Şair ve Mutasavvıf Gülâboğlu Muhammed Askeri*, Afyon 1979, s. 10; Erdoğan, *a.g.m.*, aynı yer; İsmail Ünver, "*Askeri, Mehmed*", *DİA*, c. III, s. 491; Tatcı, *Çavdaroğlu*, s. 25.

[7] Ekiz, *a.g.e.*, s. 36; Aygen, *Gülâboğlu Muhammed Askeri*, s. 9; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 80. Ayrıca bk. Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, "Askerî" md., s. 2845.

[8] Bk. Sâdettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, c. II, s. 508; Güner, *a.g.e.*, aynı yer; Aygen, *a.g.e.*, s. 10; Erdoğan, *a.g.m.*, aynı yer.

[9] Bursalı, *a.g.e.*, c. II, s. 308; Tuman, *a.g.e.*, aynı yer. Bu köy bugün Kütahya'nın Altıntaş ilçesine bağlıdır. Zemme ve Çayırbaşı olarak bilinir. Kütahya ile Altıntaş arasında bulunup, Altıntaş'a 8 km. mesafededir. Bk. Aygen, *Gülaboğlu Muhammed Askeri*, s. 9; Erdoğan, *a.g.m.*, aynı yer.

Muhammed Askerî Efendi'nin doğduğu Zemha köyünde medrese bulunduğuna dair şer'î mahkeme kayıtlarının mevcut olduğunu, gerek Hamza Güner *Kütahyalı Şairler*'inde gerekse Mehmet Saadettin Aygen *Gülaboğlu Muhammed Askeri* isimli eserinde zikretmektedir.[1] Dolayısıyla ilk tahsîlini bu medresede yaptığını tahmin etmek zor değildir.[2] Daha sonra Kütahya'ya giderek tahsîlini burada tamamlamıştır.[3] Bundan sonra tarîkata yönelerek Elmalı'da bulunan Ümmî Sinan Efendi'ye intisâb etmiştir. Bu bağlılığın târihi kesin olarak bilinememektedir. Fakat *Kütahyalı Şairler*'de 1074/1664 olarak kaydedilmekte, *Gülaboğlu Muhammed Askeri* adlı eserin müellifi ise bu târihin çok geç olduğunu belirterek, intisâbın daha önce muhtemelen 1056/1646 yıllarında gerçekleşmiş olduğunu savunmaktadır.[4]

Gülâboğlu Muhammed Efendi, Afyon Müzesi Şer'iyye Sicilleri, sekiz numaralı defterdeki kayıttan anlaşıldığına göre, 1065/1655 senesi, Şevval'inde Afyon'a gelerek buradaki Hisarardı Medresesi'nde müderris olmuştur.[5] Elmalı'da şeyhinin yanında kaç yıl kaldığı, hilâfet aldıktan sonra, Afyon'a gelene kadar nerelere gittiği ve Afyon'a nereden ve hangi sebebe binaen geldiği hakkında yeterli bilgiye sâhip değiliz. İsmail Ünver, onun,

"Taşıp deryâ gibi coşdu gönül bir dem karâr etmez

Akıp sahrâlara düşdü gönül bir dem karâr etmez

Gezer Şam u Buhara'yı matlûbun arayı

Bulam deyu dil-ârâyı gönül bir dem karâr etmez"[6] ve benzeri şiirlerinde geçen ifâdelerine dayanarak Şam ve Buhara gibi uzak beldeleri dolaştığını belirtir.[7] Gerçekten buraları dolaşmış mıdır, yoksa böyle bir arzuyu sadece gönlünden mi geçirmiştir, bunu bilemiyoruz. Mahmut Saadettin Aygen, *Gülaboğlu Muhammed Askeri* adlı eserinde, Askerî'nin Elmalı'dan ayrıldıktan sonra Kütahya ve İstanbul'a oradan da Afyon'a geldiğini kaydetmektedir.[8]

---

[1] Güner, *a.g.e.*, s. 66; Aygen, *a.g.e.*, s. 10. Aygen mezkûr eserinde, bu yerde bir tekkenin de olabileceğini söyleyerek bina kalıntılarının halen bir ailenin bahçe duvarları içerisinde bulunduğunu zikretmektedir. (s. 10).

[2] *Göst.yerler.* Babasının bu medresenin hocası olma ihtimali de yine adı geçen eserlerde zikredilmektedir.

[3] Aygen, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Bk. Güner, a.g.e, aynı yer; Aygen, *a.g.e.*, ss. 10-11. Ayrıca bk. Erdoğan, *a.g.m.*, s. 80.

[5] Aygen, *a.g.e.*, s. 11, 26.

[6] *A.g.e.*, s. 41.

[7] Ünver, *a.g.m.*, s. 491.

[8] Aygen, *a.g.e.*, s. 11. Edip Ali Bâki, Afyon'da neşredilen *Taşpınar Dergisi*, sy.: 86-87 (1941)'de yer alan makâlesinde, kaynak göstermeden, Gülâboğlu Muhammed Efendi'nin Elmalı'dan İstanbul'a gittiğini ve orada yerleştiğini, Pâdişah'ın Niyâzî Mısrî ile birlikte onu da Afyon'a sürgüne gönderdiğini kaydetmektedir. (Bk. Güner, *Kütahya'lı Şairler*, s. 66; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 81).

Gülâboğlu Muhammed'in Afyon'a gitmesiyle alâkalı olan bir rivâyette de o, Afyon'da Delibaşı ve Katırcıoğlu ayaklanmaları dolayısıyla medreselerde hoca ve âlim kalmamış olduğundan dolayı halk tarafından Afyon'a davet edilmiştir.[1] Bahsedilen ayaklanmalar, 1650'li yıllarda vuku bulduğuna[2] göre bu ihtimal daha doğru gözükmektedir. Afyon'da bu şekilde Hisarardı Medresesi'nde[3] müderrisliğe başlayan Gülâboğlu Muhammed Efendi'ye medreseye gelir sağlayan Süğlün Köyü civârındaki Eynegazi Çiftliği de tahsîs edilmiştir.[4]

Gülâboğlu Muhammed Efendi, kısa sürede meşhur olmuş, medresesi talebe ile dolup taşmıştır. Talebelerinin bir kısmı şehirdeki hanlarda kalarak derslere devam edebilmişlerdir.[5] Bu şekilde medresede otuz sene hizmet ettikten sonra 1104/1692-93 senesinde vefat ederek[6] medresenin hemen yanındaki Çavuşlar Sultan Mezarlığı'na defnedilmiştir.[7]

Kütahyalı Şairler kitabında Hamza Güner, Edip Ali Bâki'nin Gülâboğlu Muhammed Efendi'nin kabri hakkında, Olucak Çeşmesi karşısında bir aile kabristanı içinde bulunduğunu yazdığını ele almış ve bu görüşün doğru olmadığını kaydettikten sonra bahsettiği kişinin adı geçen medresenin ilk müderrisi Kazasker Mehmed olduğunu iddia etmiştir.[8]

---

[1] Güner, *a.g.e.*, s. 66; Aygen, *a.g.e.*, s. 26; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 81.

[2] Bu ayaklanmaların detayı için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt 1. Kısım, ss. 311-15.

[3] *Hisarardı Medresesi*, Afyon'un Olucak semtinde, Selçuklu Sultânı I. Alâaddin Keykûbat tarafından 1218 yılında tahta çıkar çıkmaz yaptırılmıştır. Sultan, Afyon Kalesi'ni tamir etmesi için buraya Kale Dizdârı (komutanı) olarak Mimar Bedreddin Gevhertaş'ı görevlendirmiş, O da kaleyi tamir ettirmekle beraber şehrin kenârında bir de medrese inşâ ettirmiştir. Bütün bu yapılar 1233 senesinde tamamlanmış ve açılışına Sultan Alâaddin Keykûbat'la birlikte Mevlânâ Celâleddin Rûmî başta olmak üzere devrin ileri gelen âlim ve emirleri de bulunmuştur. İlk dersi teberrüken Mevlânâ'nın verdiği bu medrese Alâaddin Medresesi diye de anılmıştır. (Aygen, *a.g.e.*, ss. 26-27).

[4] Aygen, *a.g.e.*, s. 26.

[5] *Gös.yer.*

[6] Aygen, *a.g.e.*, s. 28.

[7] Güner, *a.g.e*, s. 67; Aygen, *a.g.e.*, aynı yer. Çavuşlar Mezarlığı ortadan kaldırılmış olup, yerine evler, Hürriyet Okulu ve binalar yapılmış fakat, Gülâboğlu Muhammed Efendi'nin kabri muhafaza edilmiştir. (Aygen, *a.g.e.*, s. 28). Zamanla çökmeye yüz tutan bu kabri, *Şair ve Mutasavvıf Gülâboğlu Muhammed Askeri* isimli eserin müellifi Mehmet Saadettin Aygen tarafından tamir ettirilerek yıkılmaktan kurtarıldığını kendisi adı geçen eserinde kaydetmektedir. (s. 7). Hamza Güner, *Kütahya'lı Şairler* isimli eserinde Gülâboğlu Muhammed Efendi'nin kabrinin Çavuşlar Sultan Mezarlığı'ndan Asrî Mezarlığa nakledildiğini kaydetmekte (s. 67), Aygen ise bu iddianın doğru olmadığını, taşındığından bahsedilen bu kabrin aslen Afyonlu olan, Kütahya'da müderrislik yapıp orada vefat eden Ahterî için temsilî olarak yapıldığını, mezkûr nakillerin de ona âit olduğunu belirtmektedir. (s. 29).

[8] Güner, *a.g.e.*, s. 67.

Mehmet Saadettin Aygen, Süleyman Göçer'e âit *Afyon Tarihi* isimli kitabında, "bu mezara ilk müderris Kazasker Mehmed'in gömüldüğünü kabul etsek bile birkaç asır sonra aynı mezara, aynı medresede müderrislik yapmış olan Askeri'nin de gömülmesi mümkündür, bu bakımdan mezar Gülâboğlu'nundur" dediğini kaydederek Hamza Güner'in görüşünün de doğru olmadığına işaret etmiş ve mezkûr kabrin Şeyh Gülâboğlu Muhammed Askerî'ye âit olduğu kanaatini yenilemiştir.[1]

Gülâboğlu Muhammed Askerî'nin evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı hakkında bilgimiz yoktur. Kendisi âlim ve şâir bir sûfîdir. *Dîvânı*[2] yanında *Câmiü'l-Esrâr* isminde 250 beyitlik bir *Mesnevî*'si ve *Sülûki's-Sâlikîn fî Beyân-i Esrâri'l-Ârifîn* isimli bir risâlesi vardır.[3] Şiirlerinin yaklaşık üçte birini hece vezniyle, diğerlerini ise aruz vezniyle yazmış,[4] tamâmen tasavvufî ve irfânî konuları işlemiştir.[5] *Dîvân* nüshalarının çokluğu onun tanınmış bir şâir olduğunun ve şiirdeki kudretinin önemli göstergesidir.[6] Mürşidi Ümmî Sinan ve pîrdaşı Niyâzî Mısrî Efendi gibi, şiirde Yunus tarzının bu yüzyılda önemli temsilcilerinden sayılmıştır.[7]

aac) Çavdaroğlu Müftî Derviş

Elmalılı Ümmî Sinan Efendi'nin halîfelerinden, Niyâzî Mısrî'nin "beş er" diye nitelendirdiği şeyhlerden birisi de,[8] Kütahyalı "Müftî Derviş" mahlaslı, Çavdaroğlu lakaplı Ahmed'tir. İlim ve irfân ocağı olan ve Çavdaroğlu ya da Kalburcu denilen bir aileye mensuptur. Bu aile XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu halkının irşâdı ve aydınlatılması için önemli vazîfeler görmüştür.[9]

---

[1] Aygen, *a.g.e.*, ss. 29-30.

[2] Aygen, Gülâboğlu Muhammed Efendi'nin bu *Dîvânı*'nın, *Câmiü'l-Esrâr*, *Sülûki's-Sâlikîn fî Beyân-i İsrâri'l-Ârifîn* ve *Dîvân* olmak üzere üç kısımdan oluştuğunu belirtmektedir. Muhtemelen müellif bir mecmûanın aynı risâleleri şeklinde olan bu kısımlarını, onun *Dîvânı*'nın parçaları şeklinde zannetmiş, bu yanlışı da Kenan Erdoğan, mezkûr makalesinde tekrarlamıştır. (Bk. Aygen, *a.g.e.*, s. 36; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 81).

Dîvân'ının nüshaları: İÜ Kıp., TY, nr. 137, 2806, 9658; Sül. Kıp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3374 (12 vr.); aynı Kıp., Cârullah Efendi, nr. 1668 (36 vr.); aynı Kıp., Haşim Paşa, nr. 94; aynı Kıp., Yazma Bağışlar, nr. 4387. Dr. Mehmet Saadettin Aygen, *Şair ve Mutasavvıf Gülâboğlu Muhammed Askeri* isimli eserinde Gülâboğlu Muhammed Askerî'ye âit şiirlerin yaklaşık doksan tanesini neşretmiştir. Okuma yanlışları ve diziş hatalarına rağmen bugüne kadar yapılmış tek ve gayretli çalışmadır.

[3] Güner, *a.g.e.*, s. 67; Aygen, *a.g.e.*, s. 36.

[4] Ünver, *a.g.m.*, s. 491.

[5] Ergun, *Türk Şairleri*, c. II, s. 509; Güner, *a.g.e.*, s. 67.

[6] Ünver, *a.g.m.*, s. 492.

[7] Ünver, *a.g.m.*, aynı yer; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 82. Yunus tarzındaki şiirleri hakkında örnekler için bk. Erdoğan, *a.g.m.*, aynı yer.

[8] Ekiz, *a.g.e.*, s. 38; Tatcı, *Müftî Derviş*, s. 26.

[9] Bk. Bilal Kemikli, "Kütahya Yöresinde Bir Mutasavvıf Aile: Pir Ahmet ve Ahfadı", *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara 1998, s. 283-85.

Müftî Derviş'in dedesi, Ahmed b. Beşir b. Muhammed (v. 978/1570). Kalburcu Şeyh diye anılan bir yörüktür. İstanbul'a gelip Sünbül Sinan Efendi'den hilâfet aldıktan sonra şeyhi tarafından Anadolu'da irşâd için görevlendirilmiştir. O da Kütahya'nın bir köyünde evlenerek oraya yerleşmiştir.[1]

Babası ise, Şeyh Beşir'dir. Çavdar Şeyh olarak anılan bu zât da Merkez Efendi'nin halîfelerindendir.[2] *Lemezât* müellifi Hulvî Efendi, onun hakkında bilgi verir ve 996/1587 yılında babasıyla hacca giderken, sohbetine nâil olduğunu bildirir. Yine uzun zaman istiğrak hâli yaşayarak dağlarda gezdiğini, kendisine geldiğinde ise Akkaya denilen bir yerde mescid ve zâviye yaptırarak oraya yerleştiğini, âlim, müfessir ve muhaddis bir kişi olup isteyenlere bu ilimlerde dersler verdiğini, bu arada tarikata sülûk etmek isteyenleri de irşâd ettiğini kaydeder.[3] Beşir Efendi'nin ne zaman vefat ettiğini bilemiyoruz. Ancak, *Lemezât*'ın beyânına göre Sultan Osman zamanında 1028/1618-19 yılı Muharrem'inde İstanbul'a gelerek Pâdişah'la birlikte sefere çıkmış, döndükten sonra da Kütahya'ya tekrar avdet etmiştir.[4] Bu sefer, Lehistan Seferi'dir ve 1031/1622 senesinde dönülmüştür.[5] Buna göre bu târihlerde hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Beşir Efendi'nin, *Burhânu'l-Elhân fî Hükmi't-Teganni ve'd-Devrân* isimli bir risâlesinin olduğunu Bursalı Mehmed Tâhir'den öğreniyoruz. Ayrıca, tasavvufa dâir bir risâlesinin de Bilal Kemikli tarafından tanıtılan bir *Mecmûa* içinde bulunduğunu anlıyoruz.[6] Devrâna dâir olan risâlenin 1040/1631'de tamamlandığı bilindiğine göre[7] bu târihden sonra vefat etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

Devrâna dâir olan, *Burhânu'l-Elhân fî Hükmi't-Teganni ve'd-Devrân* adlı eseri Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi, 1352 numarada bulunmaktadır. Bu eseri kendisi müsvedde olarak hazırlamış fakat temize çekmeye ömrü vefâ etme-

---

[1] Hulvî, *Lemezât*, ss. 452, 459-60; Sun'ullah Gaybi, *Bîatnâme*, nşr. Hamza Güner (*Kütahyalı Şairler* kitabı içinde, ss. 176-184), s. 182. Daha geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 203; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 78; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 278; Uzun Çarşılıoğlu, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 236; Güner, *Kütahyalı Şairler*, s. 149; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, s. 38-9; Kemikli, *Sun'ullâh-ı Gaybî*; a.mlf., "*Kütahya Yöresinde Bir Mutasavvıf Aile: Pir Ahmet ve Ahfadı*", s. 283-85; Tatcı, *Müftî Derviş*, ss. 10-14.

[2] Bursalı, *a.g.e.*, s. 78; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 297; Öngören, *a.g.t.*, s. 47; Tatcı, *a.g.e.*, s. 15.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, ss. 609-610.

[4] *A.g.e.*, s. 610.

[5] Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt I. Kısım, ss. 128-32.

[6] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 78; Bilal Kemikli, "*Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ' Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri*", *AÜİFD*, c. XXXVII, sy.: 37 (1998), s. 454. Adı geçen Mecmûa Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fak. Ktp. yazmalar arasında 1468 numarada kayıtlıdır. Kimi tasavvuf felsefesine kimi de semâ ve devrâna ilişkin olmak üzere ondokuz adet risâle içermektedir. (Bk. Kemikli, *a.g.m.*, ss. 454-55).

[7] Şeyh Beşir, *Burhânü'l-Elhân fî Hükmi't-Teganni ve'd-Devrân*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1352, vr. 109a.

miştir. Torunu olan ünlü mutasavvıf Sunullah Gaybî ise bu şekilde kalmasını istemeyerek istifade edilmesi için temize çekmiştir. Bu durumu da risâlenin sonunda kaydetmiştir.[1]

Sultan I. Ahmed Şeyh Beşir Efendi için 1019/1610 senesinde vakıf tesis etmiştir. Bu husus bize ailenin dönemin idârecileriyle iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.[2]

Böyle bir ilim ve irfan ortamında doğup büyüyen Müftî Derviş'in hayâtının ilk devrelerine ve yetişmesine âit bilgimiz yoktur. On sekiz yıl gibi uzun bir dönem Kütahya'da müftülük yaptığına göre[3] kuvvetli bir tahsil devresi geçirdiğine hükmedebiliriz.

Müftî Derviş, ilk zamanlarda tasavvuf ehline karşı soğuktur.[4] Devrânın haram olduğu görüşündedir. Bu hususu kendisi daha sonra söylediği bir şiirinde,

"*Müftî Derviş'in münkirlik*

Başından geçdi ol körlük

Budur Allah'a şükürlük

Yâ ben nice dönmeyeyin" şeklinde ifâdeye dökmektedir.[5]

Zaman içerisinde tasavvufa merak saran Müftî Derviş, müftülük yaparken bu görevini bırakıp Elmalılı Ümmî Sinan Efendi'ye intisâb etmiştir.[6] Kendi oğlu olan Sunullah Gaybî'nin *Biatnâme* isimli risâlesinde kaydettiğine göre şeyhine yirmi yıl hizmette bulunduktan sonra hilâfete nâil olmuştur.[7] Hilâfet aldıktan sonra Kütahya'ya gelerek irşâd çalışmalarında bulunduğu anlaşılan Müftî Derviş, burada nerede ve ne kadar bu hizmette bulunmuştur, ne zaman vefat etmiştir, bunu bilemiyoruz. Fakat Niyâzî Mısrî ile akran ve arkadaş olduklarına göre onun da Mısrî'nin hilâfet aldığı sene olan 1066/1656'da hilâfet aldığı, yirmi sene hizmet ettiğine göre 1046/1636 senesi civârında da şeyhine intisâb ettiği hükmüne varabiliriz. On sekiz sene de müftülük yaptığı dikkate alınırsa 1028/1619 senesinde müftülük vazîfesine

---

[1] Şeyh Beşir. *a.g.e.*, vr. 109b. Adı geçen risâle, *Semâ ve Devrân Risâlesi* adı altında Mehmet Kemiksiz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. (MÜSBE, Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul 1997).

[2] Kemikli, *a.g.t.*, s. 10. Sultan I. Ahmed'in Şeyh Beşir Efendi adına te'sis ettiği vakfiyenin neşri için bk. a.mlf., "*Pir Ahmet ve Ahfadı*", ss. 292-294.

[3] Kemikli, *a.g.m.*, s. 455; a.mlf., *Sunullah Gaybî*, s. 9 (Sunullah Gaybî'nin *Mes'ele-i Sülûk* isimli risâlesinin dibâcesinde müstensih tarafından müellif hakkında yazılmış olan kayıttan).

[4] Kemikli, "*Türk Tasavvuf Edebiyatında Risâle-i Devrân*", s. 455 (Sun'ullah Gaybî'nin *Mes'ele-i Sulûk* adlı risâlesinin dibâcesinde müstensih tarafından yapılan kayıttan).

[5] Tatcı, *Müftî Derviş*, s. 2.

[6] Ekiz, *Ümmî Sinan ve Ahfadı*, s. ; Kemikli, "*Pir Ahmet ve Ahfadı*", s. 286; Tatcı, *a.g.e.*, 2, 3.

[7] Gaybî, *Biatnâme*, s. 183.

başladığı, dolayısıyla doğumunun yüzyılın başında, vefatının da yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Kütahya'da vefat ederek, Kütahya Kabristanı'na defnedilmiştir.[1] Üç oğlu olduğu belirtilen Müftî Derviş'in, Sunullah Gaybî[2] dışındakiler açık olarak zikredilmemiştir. Fakat Kütahya Musallâ Mezarlığı içerisindeki aile mezarlığında bulunan Müftizâde Seyyid Abdullah (v. 1085/1674)'ın bu kardeşlerden biri olduğu düşünülmektedir.[3]

Müftî Derviş âlim ve şâir mutasavvıftır. Şiirlerinde *Füsûsü'l-Hikem, Futûhât, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Avârifü'l-Meârif, Nefehâtü'l-Üns* ve *Aynü'l-Hayât* gibi tasavvufun önemli kaynaklarını okuduğunu ve bunların okunması gerektiğini vurgulamaktadır.[4] "Müftî", "Müftî Derviş", "Çavdaroğlu" ve "Çavdaroğlu Ahmed" mahlaslarını kullanarak meydana getirdiği şiirlerini genellikle hece vezniyle, kısmen de aruzla ve tamâmını tasavvufî neşveyle Yunus Emre tarzında yazmıştır.[5] Şiirleri bir *Dîvân*'da toplanmıştır.[6]

aad) Muslihiddin Mustafa Efendi

Ümmî Sinan Efendi'nin halîfelerinden birisi de Muslihiddin Mustafa Efendi'dir. Abdullah Ekiz'in tesbitlerine göre, Uşaklı olan bu zâtın soyu Hz. Ebubekir'e dayanmaktadır. Kendisine âit olan *Dîvân*'ının sonunda bulunan şecere kaydı bunu göstermektedir.[7] Abdullah Ekiz mezkûr şahıs hakkında bu bilgileri aktardıktan sonra şiirlerinden de örnekler vermektedir. İrşâd faaliyetlerini nerede yürüttüğünü ve ne zaman vefat ettiğini bilemiyoruz.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Oğlu *Kütahya Şehri* ve Hamza Güner de *Kütahya Câmileri* isimli eserlerinde yine Ümmî Sinan Efendi'nin halîfelerinden olup Kütahya'da irşâd hizmetlerinde bulunmuş pîrdaşı Müftî Derviş'in oğlu meşhur mutasavvıf Sunullah Gaybî'nin de şeyhi olan Muslihiddin isimli bir sûfiden bahsetmektedirler. Kanaatımızca bu iki şahıs da aynı kimsedir.

Muslihiddin Efendi, Horasan'dan Elmalı'ya gelerek Ümmî Sinan Efendi'ye intisâb ile ondan hilâfet almıştır. Bir ara Küre'ye uğradıktan sonra Kütahya'ya gelmiştir.[8] Kütahya Balıklı Mahallesi, Balıklı hamamının güneyinde ve üzeri kapatıl-

---

[1] Tatcı, *a.g.e.*, s. 4.

[2] Sunullah Gaybî Efendi, Melâmiyye bahsinde başlıbaşına ele alınacaktır.

[3] Kemikli, *a.g.t.*, s. 13; a.mlf., "*Pir Ahmet ve Ahfadı*", s. 291.

[4] Tatcı, *a.g.e.*, s. 3.

[5] *A.g.e.*, s. 6.

[6] Elmalı İl Halk Kıp., nr. 43; Millî Kıp., Yazma, A. 3488. *Dîvân*'ı içerisinde bulunan altmış adet şiiri Mustafa Tatcı ve Cemâl Kurnaz tarafından yayınlanmıştır. (Tatcı, *Müftî Derviş*, ss. 29-115).

[7] Ekiz, *a.g.e.*, s. 33.

[8] Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, 1964, s. 80.

mış olan Kapan Deresi'nin doğusunda XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başlarında yapılmış zâviyeli tipteki yapıyı tekkeye dönüştürerek, burada irşâd hizmetlerine başlamıştır. Kendisinden sonra da bu yapı Muslihiddin Tekkesi olarak anılagelmiştir.[1] Ömrünün sonuna kadar bu vazîfeyi devam ettirmiş, 1072/1661-62 yılında vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[2]

Vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini oğlu İsmail Efendi (v. 1113/1701-02) üstlenmiş ondan sonra da oğlu Bahşî Efendi (v. 1151/1738) yerine geçmiş ve bu aile bundan sonra Bahşîzâde diye şöhret bulmuştur.[3]

Mustafa Lütfî, *Tuhfetü'l-Asrî*'sinde, Mehmed Şemseddin de *Gülzâr-ı Mısrî*'sinde, Bahşizâde Şeyh Ahmed Efendi'nin Niyâzî Mısrî Efendi'nin halîfesi olduğunu kaydetmektedirler. Mısrî Efendi Kütahya'ya geldiğinde Ahmed Efendi'yi sülûk ettirmiş Ümmî Sinan Efendi'nin vefat etmesiyle de yerine Bahşîzâde Ahmed Efendi'yi bırakarak Uşak'a dönmüştür.[4] Uzunçarşılı ve Orhan Güner'e göre Bahşî Efendi Muslihiddin Efendi'nin torunudur. Torunu olmasa bile kendisinden sonra tekkenin üçüncü sırada şeyhliğine geçmiştir. Kanaatimizce Mısrî Efendi Kütahya'ya gittiğinde şer'î ilimleri tahsil etmiş olan Bahşîzâde Ahmed Efendi kendisine intisâb ederek sülûkunu tamamlamıştır. Muslihiddin Efendi'nin torunu olduğunu kabul ettiğimizde pîrdaşı olan Mısrî Efendi'ye kendisini teslim etmesi normaldir. Mısrî Efendi'nin Kütahya'da olduğu bu yıllar 1066/1657'li yıllardır. Takriben bir yıl geçtikten sonra Ümmî Sinan vefat edince (1067/1658) buradan ayrılmıştır. Muslihiddin Efendi 1072/1661-62 senesinde vefat ettiğine göre, bu yıllarda henüz hayattadır. Böyle olunca Bahşîzâde Ahmed Efendi Mısrî Efendi'den hilâfet almakla beraber tekkenin şeyhliğini üstlenmesi daha sonraki bir târihde mümkün olmuş olmalıdır.

Muslihiddin Efendi, pîrdaşı olan Müftî Derviş'in oğlu Sunullah Gaybî Efendi'nin de şeyhidir.[5]

---

[1] Güner, *a.g.e.*, aynı yer; Ara Altun, "Kütahya'da Balıklı Tekkesi Üzerine Notlar", *AÜEF Araştırma Dergisi (Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı)*, c. IX, Ankara 1978, s. 1, 7; a.mlf., "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan: Kütahya*, İstanbul 1981-82, s. 341; a.mlf., "Balıklı Tekkesi", *DİA*, c. V, s. 17. Ayrıca bk. Uzun Çarşılı Oğlu, *Kütahya Şehri*, s. 124. 1164/1751 senesinde Kütahya Vâlisi Yahyâ Paşa tarafından ihyâ edilen mezkûr tekkenin 1980 senesinde onarıldığı Ara Altun'un, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi" isimli makalesinden anlaşılmaktadır. (s. 342).

[2] Uzun Çarşılı Oğlu, *a.g.e.*, s. 124 (1 numaralı dipnot); Güner, *Camiler*, 81; Altun, "*Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi*", s. 341 (427 numaralı dipnot); a.mlf., "*Balıklı Tekkesi*", s. 17.

[3] Mensuplarının tekke bahçesindeki hazîrede medfun olduğu Bahşîzâde ailesinin bir şeceresi için bk. Uzun Çarşılı Oğlu, *a.g.e.*, s. 124; Güner, *Kütahya Camileri*, s. 81; Altun, "*Kütahya'da Balıklı Tekkesi*", s. 7.

[4] Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 24; Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 487 (Aşkar, *a.g.e.*, s. 238'den).

[5] Kemikli, *a.g.t.*, s. 21-22 (Sunullah Gaybi'nin *Risâle-i Esmâ*'sından naklen, 30b-31a).

"Şeyhî" mahlasıyla şiirler yazmıştır.[1] *Dîvân* ya da *Dîvânçe*'si olup olmadığını tesbit edemedik.

aae) Diğer Halîfeleri

Elmalılı Ümmî Sinan Efendi'nin halîfelerinden birisi de Uşaklı Muhammed Efendi'dir.[2] Niyâzî Mısrî bu zât vâsıtasıyla Ümmî Sinan Efendi'ye bağlanmıştır.[3] Hilâfet aldıktan sonra Uşak'ta irşâd hizmetinde bulunmuş ve burada 1078/1668 senesinde vefat etmiştir. Niyâzî Mısrî vefatına,

"*Hüsn-i hatmine Niyâzî dedi târihun anun*

Allâh Allâh dedi vü kıldı bekâya irtihâl" (1078/1668) târihini düşmüştür.[4]

Bir diğer halîfesi de Şeyh Ahmed Efendi'dir. "Matlaî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Niyâzî Mısrî'nin vasıflandırdığı "beş er"den birisidir.[5]

Yine Kütahya yakınlarındaki Aslan'da oturan ve "Subhî" mahlasıyla şiirler yazmış olan bir zât da onun halîfelerindendir.[6]

b) Pîr Niyâzî Mısrî

Niyâzî Mısrî Efendi, Malatya'da.[7] 12 Rebiülevvel 1027/11 Mart 1618 târihinde doğmuştur.[8] Asıl adı Mehmed, mahlası ise "Niyâzî"'dir.[9] Mısrî lakabı Mısır'da

---

[1] Ekiz, *a.g.e.*, s. 34.

[2] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 77; Gülpınarlı, "*Niyâzî-i Mısrî*", s. 183 ; a.mlf., "*Niyâzî*", *MEBİA*, c. IX, s. 305; Tatcı, *Ümmî Sinan*, s. 35.

[3] Aşkar, *Niyazi-i Mısrî*, ss. 74-76.

[4] Muhammed Nur, *Mısrî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.134; Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, s. 106. Muhammed Nur bu târih beytinin Ümmî Sinan için söylendiğini zannetmiştir.

[5] Ekiz, *a.g.e.*, s. 37; Tatcı, *Ümmî Sinan*, s. 36, 49.

[6] Ekiz, *a.g.e.*, s. 38; Tatcı, *a.g.e.*, s. 50.

[7] Mısrî, *Mavâidü'l-İrfan*, s. 47; İbrahim Râkım, *Vâkıât-ı Mısrî*, Sül. Kıp., İzmir, nr. 790, vr. 1a; Mustafa Lutfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 3; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 21b; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 248; İsmail Beliğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nûdiredân*, Bursa Hüdâvendigâr Matbaası, ts., s. 189; Şeyhi, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, s. 92; Şemsi, *Vâdigâr*, s. 519; Bursalı, Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İst. 1317, s. 28; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 172; Gölpınarlı, "*Niyâzî-i Mısrî*", s. 183; a.mlf., "*Niyâzî*", s. 305. Malatya'nın hangi mıntıkasında doğduğuna dair görüşler ve bunların değerlendirilmesi için bk. Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, ss. I.III-I.VI; Aşkar, *Niyazi-i Mısrî*, ss. 53-59.

[8] Râkım, *a.g.e.*, vr. 2a. Ayrıca bk. Aşkar, *a.g.e.*, ss. 59-60.

[9] Nazmi, *Hediyye*, s. 204; Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 2; Harîrizâde, *Tibyân*, c. III, vr. 129b; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul 1955, c. II, s. 305; Gölpınarlı, "Niyâzî", s. 305.

kaldığı için sevenleri tarafından verilmiş olup bununla meşhur olmuştur.[1] Babası, Malatya'nın ileri gelenlerinden, Nakşibendî Tarîkatı'na mensup, tasavvuf ehli bir zât olan Soğancızâde Ali Çelebi'dir.[2]

Niyâzî Mısrî Efendi, dinî atmosferin ağırlıklı olarak hissedildiği bir aile ortamında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini tabiî olarak bu atmosferde alarak daha sonra sıbyan mektebine gitmiştir. Burada yazı ile birlikte, Kur'ân ve İlmihâl gibi İslâmî ilimlere âit temel bilgileri öğrenmiştir.[3] Daha sonra da medresede tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmeye başlamış,[4] bu hâl üzere devâm ederken de önceleri muhâlif olmasına rağmen kalbinde tarîkata girme meyli hâsıl olmuştur.[5] Babasının kendi tarîkatına girme isteğine rağmen, Mısrî Efendi, bir Halvetî şeyhi olan[6] Hüseyin Efendi adında ismi ve tarîkatı dışında hayâtı hakkında pek bilgiye ulaşamadığımız şeyhe intisâb etmiştir.[7] Şeyhi Hüseyin Efendi, bir müddet sonra, İbrahim Râkım Efendi'nin *Vâkıât-ı Mısrî*'sinde, "*...Şeyh-i müşârun ileyh, şehr-i mezbûrdan bi-hasebi'l-iktizâ semt-i âhara hicret ve rihle:...*" şeklinde ifâdelendirdiği gibi, Malatya'dan ayrılarak başka bir yere hicret etmiştir.[8] Sebebi bilinmeyen bu hicretin nereye ve niçin olduğu hakkında bahsedilen kaynaklarda bilgi verilmemektedir.

Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı* adlı eserinde, "*Tibyan*'da şeyhin Diyarbekir'e gittiği belirtilmektedir." diyerek Harîrîzâde'nin Mısrî için kullandığı ifâdeyi şeyhi Hüseyin Efendi için kullandığını zannetmiştir.[9] Harîrîzâde'nin bu ifâdesi Şeyh Hüseyin Efendi için değil, Niyâzî Mısrî Efendi için kullanılmıştır ve ifâde, "Diyarbakır'a ve sonra da Mısır'a gitti" tarzındadır.[10]

Mısrî Efendi, şeyhinin Malatya'yı terketmesi üzerine, ana ve babasının rızâsını alarak[11] şer'î ilimlerin tahsîlini ikmâl[12] ve tarîkatta seyr ü sülûkunu tamamlatması isteğiyle bir mürşid aramak için, 1048/1638 yılında yola çıkmıştır. Yirmi bir yaşlarında iken, ilk olarak Diyarbakır'a,[13] burada bir yıl kaldıktan sonra Mardin'e, ora-

---

[1] *Safâyî Tezkiresi*, s. 872; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 21a; Harîrîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Aşkar, *a.g.e.*, s.61.

[2] Râkım, *a.g.e.*, vr. 1; Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 4; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih*, s. 28; Doğramacı, *Niyazî-i Mısrî*, s. 1; Gölpınarlı, "*Niyâzî-i Mısrî*", s. 185; a.mlf., "*Niyâzî*", s. 305.

[3] Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 4; Doğramacı, *a.g.e.*, s. 1.

[4] Mustafa Kara, "*Niyazî-i Mısrî*", *SGAD*, c. VIII, s. 278; Erdoğan, *a.g.e.*, s. LVII.

[5] Mısrî, *Mavâidü'l-İrfan*, s. 47.

[6] *A.g.e.*, aynı yer.

[7] Râkım, *a.g.e.*, aynı yer; Mustafa Lütfi, *a.g.e.*, aynı yer; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. III, vr. 130a; Şemsi, Vâdigâr, s. 519; Gölpınarlı, "*Niyâzî-i Mısrî*", s. 183; a.mlf., "Niyâzî", *a.g.e.*, s. 305.

[8] Râkım, a.g.e, vr. 2a. Ayrıca bk. Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 4-5; Şemsî, *Vâdigar*, s. 519.

[9] Erdoğan, *a.g.e.*, s. LVIII, 34 No'lu dipnot.

[10] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 130a.

[11] Gölpınarlı, "*Niyâzî-i Mısrî*", s. 183.

[12] Şemsî, *Vâdigâr*, s. 519.

[13] Mısrî, *Mavâidu'l-İrfan*, s. 47.

dan da Mısır'a geçmiştir. Diyarbakır ve Mardin'de özellikle mantık ve kelâm ilimlerini tahsil ettiğini kendisi kaydetmektedir.[1]

1050/1640 senesinde, yaklaşık yirmi üç yaşlarında iken Mısır'a giden Mısrî Efendi, İskenderiye'de Kadirî Tarîkatı'na mensup olan İbrahim Efendi isminde bir şeyhe intisâb etmiştir. Bir buçuk ay burada kaldıktan sonra da[2] Kahire'ye gidip Şeyhûniyye Medresesi'ne yerleşmiştir. Bünyesinde câmi ve tekkeleri olan bu medresede ve Ezher Câmii'nde bir taraftan dersler alırken bir taraftan da tekkesinde kalarak, tekkenin şeyhi yanında tasavvufî eğitimini tamamlamaya çalışmıştır.[3] Bu dönemde aynı zamanda vaazlar da vermiştir.[4]

Bugün de mevcûd olan bu medrese içerisinde, o zaman muhtemelen çeşitli tarikatların temsil edildiği tekkeler de bulunmaktaydı. Taşraya göre bir âsitâne niteliğinde sayılabilecek Kahire'deki bu tekkeye, Mısrî Efendi'nin İskenderiye'deki şeyhi tarafından gönderildiği tahmin edilebilir.[5]

Mısri Efendi, üç yıl süren bu ilim ve irfan tahsili döneminden sonra[6] -ki bu dönemde, ne kadar gayret gösterdiğini kendisi, *"...Ciddî çalışıyor, her ikisini de muntazaman yürütüyordum..."* ifâdesi ile bildirmektedir- Şeyhi kendisine, zâhir ilim talebinden tamamen vazgeçmedikçe tarîkat ilminin açılamayacağını, söyler. İlimden ayrılmak kendisine güç gelir. Ağlayarak tazarru ve niyazda bulunur. Allah'a istihâre eder ve uyur. Rüyasında Kâdirî Tarîkatı'nın pîr'i Abdülkâdir Geylânî hazretlerinin kendisine, asıl istifâde edeceği şeyhinin buralarda olmayıp başka yerlerde olduğunu söylemesi üzerine şeyhinden izin alarak işâret edilen mürşidi bulmaya koyulur.[7] 1053/1643 yılında Mısır'dan ayrılan Mısrî Efendi,[8] üç yıl kadar Arabistan ve Anadolu'da dolaşıp tasavvuf erbâbıyla tanıştıktan sonra, 1056/1646 senesinde[9] İstanbul'a gelerek, Sokullu Mehmed Paşa Câmii bitişiğindeki tekkenin bir hücresinde erbaîn çıkarmıştır.[10] Mısrî Efendi, yine bu sıralarda Kasımpaşa'da bulunan Şeyh

---

[1] *A.g.e.*, aynı yer; Beliğ, *Güldeste*, s. 189. Bâzı kaynaklar onun Mısır'a gitmeden önce ya da Mısır'a yolculuğu esnâsında Bağdat ve Konya gibi merkezlere de uğradığını kaydetmektedir. Mustafa Aşkar kaynaklarda geçen bu rivâyetleri tartışmaktadır. Bk. *Niyâzî-i Mısrî*, ss. 65-67.

[2] Aşkar, *a.g.e.*, s. 67. BEEK, Orhan Bölümü, nr. 690'da bulunan ve Niyâzi Mısrî'ye âit olan bir *Mecmûa*'dan naklen. Vr. 65a.

[3] Mısrî, *Mavâidu'l-İrfan*, s. 48.

[4] Râkım, *Vâkıât*, vr. 3a; Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 7.

[5] Mezkûr medrese hakkında bilgi için bk. Aşkar, *a.g.e.*, ss. 67-8 ve burada verilen kaynaklar.

[6] Râkım, *a.g.e.*, vr. 5a; Şemsî, *a.g.e.*, s. 519; Aşkar, *a.g.e.*, s. 69.

[7] Mısrî, *Mavâidu'l-İrfan*, ss. 48-49.

[8] Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 9; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 75.

[9] Aşkar, *a.g.e.*, ss. 71-72.

[10] Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 10; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; Gölpınarlı, *"Niyâzi-i Mısrî"*, s. 183.

Hüsâmeddin Uşşâkî Âsitânesi'ni de ziyaret ederek burada bir müddet misâfir olarak kalmış ve bahçesine teberrüken bir kuyu kazdırmıştır.[1]

Bu şekilde kısa bir süre İstanbul'da kalan Mısrî Efendi, bundan sonra Bursa'ya gelerek bazan Ulu Câmi yanındaki medresede, bazan da Veled-i Enbiyâ Câmii kayyımı olan Sebbağ Ali Dede'nin evinde kalarak, burada bulunan âlim ve tasavvuf erbâbıyla görüşmelerde bulunmuş ve bir taraftan da aradığı mürşidini bulmaya çalışmıştır.[2]

Mısrî Efendi, Mısır'ı olduğu gibi Bursa'yı da gördüğü bir rüyâ üzerine terk ederek yollara düşmüş, bu defa da Uşak'a gelmiştir. Burada Elmalılı Ümmî Sinan Efendi'nin halîfelerinden Mehmed Efendi'nin tekkesine müsâfir olmuştur.[3] Tekkenin şeyhi Mehmed Efendi, kendisini, şeyhi olan Elmalılı Ümmî Sinan Uşak'a geldiğinde ona teslim edeceğini söyler ve bir müddet sonra Ümmî Sinan'ın Elmalı'dan Uşak'a hareket ettiği haberi gelir. Onu karşılama esnâsında Mehmed Efendi'ye "Senin hizmetinde Mısrî Mehmed Efendi adında bir derviş varmış" diye sorduğunda, Mehmed Efendi de, "Belî sultanım hazretleri, size teslim edeceğiz" diye cevap vermiştir.[4] Bu hâli, "Senelerce dolaştım. Arap ve Rum (Anadolu) şehirlerinde çok şeyhlerin sohbetine eriştim. Âkibet şeyhim, göz bebeğim, kalbimin devası Şeyh Ümmî Sinan Elmalı (Ks.s)'nın hizmetine ulaştım. Kalbimin şifasını onun hizmeti şerefinde buldum. Mübârek nefesi kimyasıyle, bana Hz. Şeyh Abdulkadir Geylânî (Ks.s)'nin bahsettiğim ru'yada işaret ettiği her şey hasıl oldu. Allah'a hamdolsun, Allah'ın lûtfıyle telvin gitti, temkin hasıl oldu." diye anlatan Mısrî Efendi, aradığını artık bulmuştur.[5]

Mısrî Efendi, 1057/1647 senesinde, yaklaşık yirmi dokuz-otuz yaşlarında iken yeni şeyhine kavuşmuş, tecdîd-i bîat ve libâs etmiştir.[6] Şeyhi ile birlikte bir müddet Uşak'ta kaldıktan sonra, beraberce onun memleketi olan Elmalı'ya dönmüşlerdir.[7]

Mısrî Efendi, Elmalı'da seyr ü sülûkunu tamamlamaya çalışmakta, halvetlere girmektedir. Hatta bu gayeye ulaşmak için tekkenin kışlık buğday ve ununu hazırlamakta, sırtında odun taşımaktadır. Bir taraftan da tekkenin câmiinde imamlık yapmakta, halka vaaz ve nasihatlarda bulunmakta ve şeyhinin oğlunun da içinde bulunduğu bir grup talebeye şer'î ilimleri okutmaktadır.[8]

---

[1] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 77.

[2] Mustafa Lutfî, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 10; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 76

[3] Râkım, *Vâkıât*, vr. 8a; Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 11; Gölpınarlı; "*Niyâzî*", s. 305; Erdoğan, *a.g.e.*, s. LXI-LXII; Aşkar, *a.g.e.*, s. 74.

[4] Râkım, *a.g.e.*, aynı yer; Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 12; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 74-75.

[5] Mısrî, *Mavâidu'l-İrfan*, s. 49.

[6] Aşkar, *a.g.e.*, s. 76.

[7] Mustafa Lutfî, *a.g.e.*, s. 13; Gölpınarlı, "*Niyazi-i Mısrî*", ss. 183-84; a.mlf., "*Niyâzî*", s. 305; Ali Helvacı ve arkadaşları, *Malatyalı Gönül Sultanları*, Ankara 1991, s. 87.

[8] Aşkar, *a.g.e.*, s. 77.

Şeyhi Ümmî Sinan, sülûkunu tamamlayan Mısrî Efendi'ye kendi oğlu ile birlikte sıla-i rahimde bulunması için memleketi Malatya'ya gitmesine müsaade etmiştir. Sıla-i rahimde bulunduktan sonra yine şeyhinin oğlu ile birlikte İstanbul'a geçmişlerdir.[1] İstanbul'da da bir müddet kaldıktan sonra tekrar Elmalı'ya dönmüş ve hizmetlerini kaldığı yerden sürdürmüştür. Bu hal üzere devam ederken 1066/1656 senesinde şeyhi tarafından kendisine hilâfet icâzeti verilmiştir.[2]

Mısrî Efendi, hilâfet aldıktan sonra şeyhinin emriyle Uşak'a, pîrdaşı Mehmed Efendi'nin tekkesine gelmiştir. Bu zâtın yanında bir müddet misafir olarak kaldıktan sonra Uşak'ın kenar mahallelerinden birinde bulunan bir câminin minberinde tekrar halvete girerek birkaç çile daha çıkarmıştır.[3] Kırk yaşına yaklaşıp gerek fiziken gerekse manen olgunlaşan Mısrî Efendi, 1067/1656 senesine tekâbül eden bu sıralarda kendisine bir takım olağanüstü haller ve bilgiler ârız olduğunu bizzat kendisi anlatmaktadır.[4]

Mısrî Efendi, Uşak'ta bulunduğu bu sıralarda Afyonkarahisar Sancağı'na bağlı Çal kazası ahâlisinden bir grup kendilerine dinlerini öğretmesi ve irşâd etmesi için Uşaklı Mehmed Efendi'den güvenilir bir kimseyi istediklerinde, Mehmed Efendi bu işin altından ancak Mısrî Efendi'nin kalkacağını düşünerek kendisinden bu hizmeti yerine getirmesini rica eder. Mısrî Efendi de bu teklifi değerlendirerek Çal'dan gelen kimselerle birlikte buraya gider.[5] Bir müddet burada kaldıktan sonra halkın durumu ve dedikoduları kendisini rahatsız eder ve buradan tekrar Uşak'a döner.[6]

Mısrî Efendi, Uşak'ta Mehmed Efendi tekkesinde kalırken bu defa da Kütahya'dan bir grup, adı geçen şeyhden kendilerini irşâdda bulunacak bir şeyh taleb ederler. Bu defa da Kütahya'ya gelip, yaklaşık bir yıl irşâd hizmetlerinde bulunduktan sonra 1067/1658 yılında şeyhi Ümmî Sinan Efendi vefat edince buradan da ayrılarak, ahâliden memnun kalmış olarak tekrar Uşak'a Mehmed Efendi'nin yanına gelir. 1071/1661 senesinde de izin alarak sevenlerinden bir kişi ile birlikte ikinci kez Bursa'ya gider.[7]

Bursa'da önceki gelişinde misafir olduğu Sebbağ Ali Dede'nin evine tekrar misafir olarak, kendisine tahsis edilen bir odayı halvethâne ittihaz edip burada kal-

---

[1] *Göz yer.*

[2] Mustafa Lutfi, *a.g.e.*, s. 18.

[3] Râkım, *Vâkıât*, vr. 13a; Aşkar, *a.g.e.*, s. 83.

[4] Mısrî, *a.g.e.*, ss. 40-41; Aşkar, *a.g.e.*, s. 84.

[5] Râkım, *a.g.e.*, aynı yer; Mustafa Lutfi, *a.g.e.*, s. 23; Doğramacı, *a.g.e.*, ss. 6-7; Aşkar, *a.g.e.*, s. 85.

[6] Râkım, *a.g.e.*, aynı yer; Aşkar, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Erdoğan, *a.g.e.*, ss. LXV-LXVIII; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 85-89. Çal halkını beğenmediğini Kütahya ahalisinden çok memnun kaldığını, "*Çalı kazası ahalisini çalı ile kırmalı, lakin Kütahya ahalisini ez derun-ı dil kayırmalı*" şeklinde ifâde etmektedir. (Aşkar, *a.g.e.*, s. 87, İbrahim Râkım, *Vâkıât*, vr. 14'den naklen).

mıştır. Bir taraftan Ulu Câmi'de halka vaaz verirken bir taraftan da halkı irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.[1] Geçimini de mum yapıp satmak süretiyle karşılamıştır.[2]

Mısrî Efendi, bu sıralarda Kadızâdelilerin taciz ve baskısına uğrar.[3] Buna rağmen Bursa'da Abdâl adlı İranlı bir tüccâr rica ve niyazlarla izin alarak Mısrî Efendi adına 1080/1669 yılında, daha sonra Mısrî Dergâhı olarak anılacak olan bir tekke inşâ ettirir.[4] Bu tekke, Bursa'da, Ulu Câmi'in kıble tarafında şu anda Postane'nin bulunduğu yerde kurulmuştur.[5]

Bu arada müridlerinden Hacı Mustafa Efendi'nin kız kardeşiyle evlenmiş ve bu evliliklerinden Ali ve Fatıma isimli iki çocuğu dünyaya gelmiştir.[6]

Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, kendisini pâdişah adına Edirne'ye davet etmiş,[7] Mısrî Efendi de bu davete icâbet etmiştir. Mısrî Efendi'nin Edirne'ye bu gelişi ikinci gelişidir. Edirne Ulu Câmi'de verdiği vaazlara halkın rağbeti her geçen gün artmış, devlet adamlarının ve dönemin yolsuzluklarını dile getirmesi de idârecileri rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Sadrazam kendisi için Rodos Adası'na sürgün emri çıkarttırmış ve daha sonra intisâb edip halîfeleri arasında yer alacak olan sadr-ı âlî çavuşlarından Azbî Efendi ile buraya gönderilmiştir.[8] Mısrî Efendi, Rodos'a gitmeden önce de Bursa'daki tekkesine vekil olarak Şemikzâde Mehmed Efendi'yi (v. 1109/1697) bırakmıştır.[9] Rodos'ta dokuz ay süren bu sürgün hayâtı neticesinde Mısrî Efendi, tekrar Bursa'ya dönmüştür.[10]

Mısrî Efendi, Bursa'da irşâd faaliyetlerini sürdürürken cezbesinin galib gelmesinden dolayı kendisinden halkın yanlış anlayabileceği bir takım sözler zuhûr etmiş ve bu sebeplerden dolayı devlete şikâyet edilmiştir. Akabinde de 1088/1677 yılında Limni Adası'na sürgüne gönderilmiştir.[11] İki yıl süren sürgün hayâtından sonra serbest bırakılmış ve Mısrî Efendi, Bursa'ya dönmemiş, Kale'den İskele Câmii'ne taşınmış hatta bir de tekke ittihaz ederek irşâd çalışmalarını burada devam ettirmiştir.[12] Mısrî Efendi Limni Adası'nda sâkin bir hayat yaşayarak faaliyetlerine

---

[1] Erdoğan, *a.g.e.*, s. LXVII; Aşkar, *a.g.e.*, s. 89-90.

[2] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 27.

[3] Ayrıntılı bilgi için bk. Aşkar, *a.g.e.*, ss. 90-91.

[4] Gölpınarlı, "*Niyâzi-i Mısrî*", s. 184; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 2*, Bursa 1993, s. 181; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 108-112.

[5] Kara, *Niyazi-i Mısri*, s. 64.

[6] Erdoğan, *a.g.e.*, s. LXIX; Aşkar, *a.g.e.*, s. 92-93. Yaptığı diğer evlilikleri ile ilgili bk. Aşkar, *a.g.e.*, ss. 94-95.

[7] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. II, s. 93.

[8] Aşkar, *a.g.e.*, s. 114-15.

[9] Mustafa Lutfi, *Tuhfetü'l-Asrî*, s. 50; Doğramacı, *a.g.e.*, s. 11; Aşkar, *a.g.e.*, s. 116.

[10] Erdoğan, *a.g.e.*, s. LXXVII; Aşkar, *a.g.e.*, s. 117.

[11] Aşkar, *a.g.e.*, s. 118.

[12] *A.g.e.*, s. 121.

devam etmekte iken, Köprülüzâde Mustafa Paşa bir emir göndererek Anadolu'ya gönderilmesini istemiştir.[1]

Mısrî Efendi bu emir üzerine, 1103/1692 yılında Limni'den ayrılarak Bursa'ya tekrar dönmüştür.[2]

Burada geçen on altı ay zarfında halkla yakından ilgilenen onlara her türlü hizmeti götürmenin yollarını arayan Mısrî Efendi, II. Ahmed döneminde ordunun Avusturya üzerine sefer için hareket edeceğinden idâreciler tarafından sefere katılmak üzere davet edilmiş, o da hazırlıklar yapmıştır. İkiyüz kadar müridi ile Bursa dışında bulunan Yenikaplıca civarında çadır kurmuştur. Bu durumdan, Mısrî Efendi'nin etrafına topladığı kimselerle devlete karşı bir hareket başlatabileceği kuşkusu içerisine giren yönetim tarafından, kendisine bir hatt-ı hümâyûn gönderilerek Bursa'da durup hayır dua ile meşgul olması istenmiştir.[3] Bu kararın Kadızâdeliler'in tesiri ile alınmış olduğunu düşünen Mısrî Efendi, Pâdişah'a bir mektup göndererek sefere katılma hususundaki ısrarını kendisine iletmiştir.[4] Bütün baskılara rağmen Pâdişah, Mısrî Efendi'ye karşı zor kullanmamış, iyi niyetini devam ettirmiştir. Bu arada Mısrî Efendi de 1104/1693 senesinde, Edirne'ye kadar gelmiş ve Selimiye Câmii'ne gitmiştir. Halkın büyük bir kesimi burada toplanmış iken Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa'nın, zorlamasıyla Pâdişah bir ferman çıkartmış ve Limni Adası'na tekrar sürgüne göndermiştir.[5]

Yaşı oldukça ilerlemiş olan Mısrî Efendi, bu ikinci Limni sürgününde, câminin mihrabında sıkı riyâzetlerde bulunmuştur. Nihâyet yetmiş sekiz yaşında iken 20 Receb 1105/ 16 Mart 1694 târihinde mezkûr adada vefat etmiştir.[6]

Niyâzî Mısrî Efendi, tarîkatta içtihadları olan ve Halvetiyye'ye bağlı yeni bir alt-kolun kendisine nisbet edildiği tesirli bir mutasavvıftır.[7] Yunus tarzında söyle-

---

[1] *A.g.e.*, s. 122.

[2] *A.g.e.*, s. 124.

[3] *A.g.e.*, s. 127-28.

[4] Pâdişah ve Mısrî Efendi'nin birbirlerine gönderdiği bu mektupların neşri için bk. Ateş, *İrfan Sofraları*, ss. 11-12.

[5] Aşkar, *a.g.e.*, 130-32.

[6] Kaynaklar ve vefatına düşülen târihlerle alâkalı bk. Erdoğan, *a.g.e.*, ss. LXXXIX-XCIV; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 135-141.

[7] Mısriyye'nin silsilesi ve tarikatta getirmiş olduğu yenilikler ile alâkalı bk. Aşkar, *a.g.e.*, ss. 219-231.

miş olduğu sûfiyâne şiirleriyle,[1] yazmış olduğu eserler[2] ve yetiştirmiş olduğu halîfeleriyle[3] de bu etkisini yüzyıllarca devam ettirmiştir.

D. ŞEMSİYYE ŞÛBESİ

Halvetiyye Tarîkatı'nın Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye dayanan dört ana kolundan birisi de Şemsiyye'dir. Bu şûbenin kurucusu Şemseddin Sivâsî (v. 1006/1597)'dir.[4] Zileli olduğu halde Sivas'a yerleşerek, irşâd faaliyetlerini burada sürdürmüş ve yine burada vefat etmiştir. Kurmuş olduğu şûbe ismine izâfeten Şemsiyye olarak anılagelmiştir. XVII. yüzyılda, tarîkatı, Sivas'da kendi âsitânesinde, İstanbul'da da yeğeni ve halîfesi Abdülmecid Sivâsî Efendi ve Abdülehad Nûrî Efendi ile temsil edilmiştir.

a) Sivas'da Şemsiyye

Şemseddin Sivâsî Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu ve halîfesi Pîr Mehmed Efendi geçmiştir.[5] Bu vazîfeyi iki yıl sürdürdükten sonra vefat etmiştir. Ondan sonra Şemseddin Sivâsî Efendi'nin, aynı zamanda yeğeni ve dâmâdı olan diğer halîfesi Receb Efendi posta oturmuştur.

Receb Efendi küçük yaşta memleketinde başladığı eğitimini İstanbul'da tamamlayarak Sultan Mehmed Medresesi'nde dersiâmlık yapmıştır. Sonra amcası Şemseddin Efendi'den tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olmuştur. Pîr Mehmed Efen-

---

[1] Edebî yönü ve şiirlerinin değeri ile alâkalı olarak bk. Erdoğan, *a.g.e.*, ss. LCV-CXXVIII.

[2] Arapça ve Türkçe olarak kaleme aldığı eserlerinin dökümü ve tanıtımı için bk. Gölpınarlı, *"Niyâzi-i Mısrî"*, ss. 190-196; Erdoğan, *a.g.e.*, ss. CXLVIII-CLXVIII; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 150-176.

[3] Halîfeleri ile alâkalı olarak bk. Mustafa Lütfi, *a.g.e.*, ss. 107-125; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 235-247.

[4] Şemseddin Sivâsî ve Şemsiyye Şûbesi için bk. Nazmî, *Hediyye*, ss. 57-119; Receb b. İbrahim, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddin Ebü's-Senâ*, Sül. Kıp., Lala İsmail, nr. 694/2; Mehmed Sâmi, *Esmâr*, ss. 50-51; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 250-253; Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 209b-216b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, ss. 95-96; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi* (Tenkitli Basım), basılmamış doktora tezi, MÜSBE, İstanbul 1983, ss. 1-14; Hasan Yüksel, *"Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıflar Üzerine Bir Deneme (Şeyh Şemseddin Ailesi)"*, *Revak*, c. I, sy.: 1, Sivas 1990; Hasan Aksoy, *Gülşen-Âbâd*, (inceleme-metin-sözlük), İstanbul 1990, ss. 8-15; a.mlf., *"Şemseddin Sivâsî"*, *SGAD*, c. VIII, ss. 175-182; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 75-78; Hüseyin Akkaya, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber...*, ss. 127-143; Gündoğdu, *Abdülmecid-i Sivâsî*, ss. 54-58.

[5] Receb Sivâsî, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddin Ebü's-Senâ*, Sül. Kıp., Lala İsmail, nr. 694, vr. 38a; Nazmî, *a.g.e.*, s. 88, 123; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 63; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 23a.

di'nin vefatından sonra postnişîn olmuş, fakat onun da ömrü fazla vefâ etmemiştir. Başta Şemseddin Sivâsî Efendi'nin menâkıbına dair olan *Necmü'l-Hüdâ* olmak *üzere Esmâü'l-Vüsûl, Nûru'l-Hüdâ* isimli eserlerin sahibidir. Ayrıca ilâhîleri de vardır.[1] 1013/1604 senesinde vefât etmiştir.

Receb Efendi'nin vefatıyla boşalan Şemseddin Sivâsî Âsitânesi şeyhliğini diğer halîfe ve müridlerin isteği üzerine Zile'de postnişîn olan Abdülmecid Sivâsî Efendi üstlenmiştir.[2] Şemseddin Sivâsî Efendi'nin vefatından sonra iki yıl Pîr Mehmed Efendi, ondan sonra da kısa müddet Receb Efendi âsitânede postnişîn olduklarına göre Abdülmecid Efendi İstanbul'a en erken 1008/1599-1600 senesinde hicret etmiş olmalıdır. Onun hicretiyle yerine Şemseddin Sivâsî Efendi'nin bir diğer oğlu Hasan Çelebi postnişîn olmuş, 1020/1611 senesinde vefat edene kadar bu hizmeti sürdürmüştür. Ondan sonra da küçük kardeşi Şeyh Müeyyed Çelebi vazîfeyi devralmıştır.[3]

Müeyyed Efendi, Abdülmecid Sivâsî Efendi'den şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra, yine ona intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Muhammed Nazmî Efendi'nin beyânına göre Abdülmecid Sivâsî Efendi'den hemen sonra, Hocazâde'nin *Ziyâret-i Evliyâsı*'na göre ise büyük kardeşi Hüseyin Çelebi'den sonra postnişîn olmuştur. Muhammed Nazmî Efendi, elli yıldan fazla irşâd vazîfesini yürüttükten sonra 1075/1664-65 senesinde, Hocazâde ise 1070/1659-60'da vefat ettiğini söylemektedirler ki, postnişîn olduğu târih 1020/1611 senesine tekâbül etmektedir. Böyle olunca Abdülmecid Efendi'nin İstanbul'a hicret ettiği tarih olan 1008/1599-1600'dan 1020/1611'e kadar şeyhlik vazîfesini birinin yürütmüş olması gerekir. Bu şahıs da Hocazâde'nin söylediği Şeyh Hüseyin Çelebi'dir. Zaten şer'î ilimleri ve sülûkunu Abdülmecid Sivâsî Efendi'de tekmîl eden Müeyyed Çelebi babasının vefat ettiğinde büyük ihtimalle çok küçük yaşlardadır. Onun terbiyesini de Abdülmecid Efendi üstlenmiş ve muhtemelen yanında İstanbul'a getirmiştir.

Şemseddin Sivâsî Efendi, vefatından önce bir vakıf tesis etmiştir. Receb 1036/1627 târihli *Mufassal Tahrir Defteri* kaydından öğrendiğimize göre, Şemseddin Efendi'nin bütün kardeşleri, evladları ve dervişleri her türlü vergiden muaf ve müsellemdir.[4] Müeyyed Efendi de kendilerine sağlanan bu imkanlarla, 1080/1669 Muharremi'nde, babasının tesis etmiş olduğu vakıftan yetmiş dört sene sonra başka bir vakıf teşekkül ettirmiştir. Mütevellisine de kendisinden sonra âsitânenin postnişînliğini üstlenecek olan oğlu Halil Efendi'yi tayin etmiştir.[5]

---

[1] Nazmi, a.g.e, 89-92; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 75. Ayrıca bk. Yüksel, *a.g.m.*, s. 52 (Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, 1 No'lu Defter, s. 185'den naklen).

[2] Nazmi, *a.g.e.*, s. 123; Şeyhi, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Hocazâde, *Ziyâret*, s. 93.

[4] Yüksel, *a.g.m.*, s. 41. (Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 1, s. 346'dan).

[5] *A.g.m.*, s. 45, 52. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 617-166'dan).

Her ne kadar Sivas'daki Şemsiyye Âsitânesi incelediğimiz yüzyılda faaliyetlerini devam ettirmişse de, Mücyyed Efendi'nin Abdülmecid Efendi halîfesi olmasından da anlaşılacağı gibi Şemsiyye, asıl olarak Abdülmecid ve ondan sonra da Abdülehad Nûri Efendi tarafından temsil edilmiştir. Bu dönemde Sivas'daki merkez tekkenin etkinliği İstanbul'a göre ikinci planda kalmaktadır.

b) İstanbul'da Şemsiyye

ba) Abdülmecid Sivâsî Efendi

Abdülmecid Sivâsî Efendi, Zile'de doğmuş, Sivas'da ilim ve irfânını geliştirmiştir. Olgunluk devresinde de İstanbul'a giderek Devlet-i Aliyye'nin merkezinde irşâd faaliyetlerinde bulunmuş âlim, vâiz ve şâir bir mutasavvıftır. XVII. yüzyılın ilk yarısında gerek devlet adamlarına yakınlığı ve onları etkilemesiyle, gerekse halka karşı tesirli bir irşâd siyaseti yürütmesiyle ve aynı zamanda Kadızâdeliler'e karşı sûfîler tarafının bir sembol ismi olmasıyla dikkatleri üzerine çekmiş önemli bir şahsiyettir.

Abdülmecid Sivâsî Efendi hakkında Erzurum'da, İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı'nda Cengiz Gündoğdu tarafından *Abdülmecîd-i Sivâsî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* isimli 1997 senesinde bir doktora tezi yapılmış olduğundan biz onun hakkında detay bilgi vermekten kaçınıp bir özetle yetineceğiz.[1]

Abdülmecîd Sivâsî Efendi, 971/1563 senesinde Zile'de doğmuştur.[2] Tam künyesi Ebü'l-Hayr Mecdüddin Abdülmecîd b. Muharrem b. Ebü'l-Berekât Muhammed b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivâsî el-Hanefî'dir.[3] Buna göre ismi Abdülmecîd, künyesi Ebülhayr, lakabı ise Mecdüddin'dir. Şiirlerinde "Şeyhî" mahlasını kullanmıştır.

Zileli olmasına rağmen Sivas'a yerleşmiş bir aileye mensup olduğundan diğer büyükleri gibi kendisi de Sivâsî nisbesiyle meşhur olmuştur.[4]

Babası, Halvetiyye'nin büyüklerinden olan Abdülmecîd Şirvânî Efendi (v. 971/1563)'nin talebesi ve halîfesi, Şemseddin Sivâsî Efendi'nin de büyük kardeşi, Zileli Ebü'l-Leys Şeyh Muharrem Efendi (v. 1000/1591)'dir.[5] Şeyh Şemseddin

---

[1] Yeni basımı için bk. Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara 2000.

[2] Hulvî, *Lemezât*, s. 597; Nazmî, *Hediyye*, s. 120; Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, vr. 566b; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 62; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 302; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 84; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 400.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 119.

[4] Yüksel, *a.g.m.*, s. 38.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 118; Şeyhî, *a.g.e.*, s. 52; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 393. Muharrem Efendi'nin şahsiyeti ve eserleri için bk. Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 30-31.

Ailesi'nin ortaya çıkışı ve vakıfları üzerine bir çalışma yapmış olan Hasan Yüksel, bu ailenin bâzı kaynaklarda geçen "seyyid"liklerinin doğru olduğunu, bunun delilinin de yine kaynaklarda künyelerinin takdim ediliş tarzından ve bu tarzın da "daha çok Araplar'da görülen bir isimlendirme ve lakap takma biçimi" olduğundan kaynaklandığını ifade etmektedir.[1] Ailenin diğer benzerleri gibi temelde Horasan'dan geldiği, zamanla Horasan'a Arabistan'dan giden tebliğcilerin buralarda Türklerle de evlendiklerini, dolayısıyla bu bölgelerde "seyyid"lerin çokluğunu biliyoruz. Her "seyyid"in Arap olmadığı bir gerçektir. Künyelerinin takdim ediliş tarzına gelince, her biri şer'î ilimlerde birer zirve olan, bunu da yazdıkları eserlerle güçlü bir şekilde kanıtlayan bu aile mensuplarının gerek kitaplarında gerekse yakın kaynaklarda ve vakıf belgelerinde bu şekilde ifade edilmeleri normaldir. Tabakât kitaplarında bu tip örneklere sıkça rastlanılmaktadır.[2]

Böyle ilmî bir aile ortamında doğup büyüyen Abdülmecid Efendi, küçük yaşından itibaren düzenli bir eğitim görmüştür. İlk eğitimine babasında başladıktan sonra amcası Şemseddin Sivâsî Efendi'den Arapça, Farsça gibi alet ilimleriyle temel şer'î ilimleri tamamlamıştır.[3] Otuz yaşma kadar bu ilimleri tahsil ettikten sonra yine amcasından tasavvufî mertebeleri tekmil etmiştir. Hilâfet aldıktan sonra şeyhi tarafından Merzifon ve Zile'de irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Şeyhinin vefatından sonra, âsitânesinde sırasıyla postnişîn olan Pîr Mehmed Efendi ve Receb Efendi (v. 1013/1604)'den sonra tekkeye mensup halîfe ve müridânın davetleriyle Sivas'a gelerek postnişînliği üstlenmiştir.[4]

Abdülmecid Efendi'nin ilim ve irfandaki şöhretini duyan dönemin padişâhı I. Mehmed (1595-1603) bir Hatt-ı Humâyûn'la kendisini İstanbul'a davet etmiştir.[5] Vâki davet üzerine İstanbul'a gelen Sivâsî Efendi Ayasofya Câmii'nde tesirli vaazlar etmeye başlamış, burada erbaîn çıkardıktan sonra bağlılarından Reisülküttâb La'li Efendi (v. 1007/1598)'nin Eyüp Nişanca'da hediye ettiği bahçe içinde bulunan eve yerleşmiştir.[6] Fazla geçmeden Çarşamba Pazarı'nda bulunan Mehmed Ağa Tekkesi meşîhatı kendisine tevcih olunmuş, bu sûretle oraya yerleşip irşâd hizmetlerini yürütmeye başlamıştır.[7]

---

[1] Yüksel, *a.g.m.*, s. 39.

[2] Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*, ss. XXI-XXII.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 120; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 62; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 85; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Gündoğdu, *a.g.t.*, s. 41.

[5] Bk. Nazmî, *a.g.e.*, s. 124; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 63; Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 42-43.

[6] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 63b; Gündoğdu, *a.g.t.*, s. 44-45.

[7] Nazmî, *a.g.e.*, s. 125; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 63; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 198; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 400; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 256; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 86.

Mezkûr tekke Fatih ilçesinde, Çarşamba semti Kâtip Muslihiddin Mahallesi'nde, Mehmed Ağa Câmii Caddesi Çulhacı Sokağı üzerinde inşâ edilmiştir. Cami, tekke, hamam, çeşme ve türbeden oluşan bir külliyenin parçasıdır. 993/1585'te Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa (v. 1007/1598) tarafından Mimar Sinan'ın çıraklarından Davud Ağa'ya (v. 1028/1619) yaptırılmıştır. Tekkenin, külliyenin mimarî proğramı içinde başından beri mevcut olduğu ve câmi ile fonksiyon açısından bir bütün teşkil ettiği, Osmanlı dönemindeki tabirle "câminin derûnunda" yer aldığı anlaşılmaktadır. Sadece câmi ve hamamın ayakta olduğu bu külliyenin diğer kısımları yıkılarak bugün târihe karışmıştır.[1]

Abdülmecid Sivâsî Efendi üç yıl bu vazîfeyi yürüttükten sonra Sultan Selim Câmii yanındaki, daha sonra kendi adıyla anılacak olan Şeyh Yavsî Tekkesi'ne postnişîn olmuştur.[2]

Bu tekke de Fatih ilçesi, Yavuz Sultan Selim Câmii yanında, Sakızağacı Caddesi'nde Alinâki Sokağı üzerinde inşâ edilmiş bir yapıdır. Bugün yıkılmış olup üzerinde Darüşşafaka lojman binâsı bulunmaktadır. Kiliseden dönme olan bu tekkenin ilk kurucusu Ali Kuşcu'nun damadı ve Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi'nin babası Bayrâmî Şeyhi Muhiddin Mehmed İskilibî (v. 920/1514)'dir. Lakabından dolayı Yavsî Tekkesi adıyla anılmıştır. Abdülmecid Sivâsî Efendi'den sonra da Sivâsî Tekkesi olarak anılmaya başlanmıştır.[3]

Ekrem Işın, Yavsî Tekkesi şeyhleri ile ilgili olarak verdiği bilgide, tekkede 1566 ile 1576 yılları arasında teberrüken Bayrâmî icâzeti almış Halvetî-Şemsî'ye mensup şeyhler tarafından idâre edildiğini bu dönemde Halvetîliğin Şemsî koluna bağlı olan şeyhlerin aynı zamanda Bayrâmî âyini de icrâ ettiklerini belirttikten sonra, *"...Abdülmecid Sivâsî'nin 1576'da Yavsî Baba Tekkesine postnişin olmasıyla Bayramî-Şemsi meşihatı son bulmuş ve bu tarihten itibaren 1798'e kadar tekke, Halvetiliğin Sivasî koluna mensup şeyhler tarafından yönetilmiştir..."* demektedir.[4] Aynı görüşleri Cengiz Gündoğdu da tezinde tekrarlamıştır.[5] Kanaatimizce Ekrem Işın kaynakların ifâde ettiği Şemsîliği Şemseddin Sivâsî Efendi'nin kurduğu Halvetiyye'nin Şemsiyye Kolu olarak anlamıştır. Abdülmecid Sivâsî Efendi'den

---

[1] Bk. Ayvansarayi, *Hadîka*, c. I, ss. 197-199; Tabibzâde, *Mecmûai Tekâyâ*, ss. 17-18; Kut, *Dergeh-nâme*, s. 221, 233; Çetin, *"Tekkeler"*, s. 585; Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4483; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, ss. 299-300; *Fâtih Câmileri*, s. 287; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 96; Tarkan Okçuoğlu, *"Mehmed Ağa Külliyesi"*, *DBİA*, İstanbul 1994, c. 5, ss. 355-356; Telci, *"İstanbul Tekkeleri"*, s. 202.

[2] Nazmi, *a.g.e.*, s. .

[3] Bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 121-122; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 59; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 18; Çetin, *"Tekkeler"*, s. 585; Koçu, İst.A., c. VIII, s. 4484; *MEBİA*, *"İstanbul (Tarihi Eserler)"*, c. 5/II, s. 1214/79; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 292; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 91; Ekrem Işın, *"Yavsi Baba Tekkesi"*, *DBİA*, c. VII, s. 446.

[4] Işın, *a.g.m.*, s. 446.

[5] Gündoğdu, *a.g.t.*, s. 139.

önce bu kola mensup bir kimsenin İstanbul'a geldiğini bilmiyoruz. Yine Halvetiyye'ye bağlı başka bir Şemsiyye kolundan da haberdar değiliz. Kaldı ki, burada kastedilen Şemsiyye Halvetiyye'nin kolu değil Bayrâmiyye'nin Akşemseddin'e izâfe edilen kolu olması gerekir. Bir diğer husus da Abdülmecid Efendi'nin İstanbul'a 984/1576 yılında değil çok daha sonra gelmiş olmasıdır.

Abdülmecid Sivâsî Efendi, bu tekkelerde yürüttüğü irşâd hizmetleri yanında, Süleymâniye Câmii'nde tefsîr dersleri vermek sûretiyle de talebe okutmuştur.[1]

Aynı zamanda kuvvetli ve tesirli bir hatip olan Abdülmecid Efendi, idârecilerin talebi doğrultusunda Sunullah Efendi Câmii ve Ayasofya, Fâtih, Sultan Selim ve Sultanahmed Câmilerinde halkı vaz u nasihatla irşad etmiştir.[2]

Abdülmecid Efendi, Sutanahmed Câmii'nin temel atma töreninde (1018/1609) padişâhın daveti üzerine, Necmeddin Hasan Sünbülî Efendi[3] ve Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi gibi meşâyihle beraber duâ etmişlerdir.[4] Câmiin yapımı tamamlanıp açıldıktan sonra da (1026/1617) ilk Cum'a vaazını vermiş ve vefatına kadar da tam yirmi üç sene bu vazîfeyi sürdürmüştür.[5]

İstanbul'a geldikten sonra biri Sivas[6] diğeri Bursa'ya[7] olmak üzere iki defa sürgün, bir defa da hac[8] vesilesiyle olmak üzere buradan üç defa ayrılmış ve 1 Cemâziyelâhir 1049/29 Eylül 1639 târihinde İstanbul'da vefat etmiştir.[9] "*Zevâl-i Şeyhi'd-Dîn*"[10] ibâresinin de karşılık geldiği bu târih için halîfesi Abdülchad Nûrî Efendi bir şiir yazmış ve,

"*Sivâsî uçmakta mekân*" (sene: 1049) târihini söylemiştir.[11]

Eyüp Nişancası'nda bulunan kabrinin üzerine IV. Mehmed'in annesi Mahpeyker Vâlide Sultan (v. 1062/1651) bir türbe yaptırmıştır.[1] Bu türbe en son 1970 yılında restore edilmiş olup[2] durumunu halen korumaktadır.

---

[1] Gündoğdu, *a.g.t.*, s. 45 (Naîmâ, *Târih*, c. II, çev.: Zuhuri Danışman, İstanbul 1968, s. 705'den naklen).

[2] Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 45-49; a.mlf., "Sutanahmed Câmii İlk Cum'a Vâizi: Abdülmecid Sivâsî, Vâizlik Hizmetleri, Sutanahmed Câmii'ne Atanması, İrşad Husûsiyetleri", yayınlanmamış makale, ss. 3-5.

[3] Hulvî, *Lemezât*, s. 498.

[4] Nazmî, *Hediyye*, s. 125.

[5] Ayrıntılı bilgi için bk. Gündoğdu, *a.g.m.*, ss. 5-7.

[6] Bk. Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 101-102.

[7] Bk. *a.g.t.*, s. 104.

[8] Bk. *a.g.t.*, ss. 103-104.

[9] Gündoğdu'nun adı geçen tezinde gösterilen kaynaklara ilâveten bk. *İsâzâde Târihi (Metin ve Tahlil)*, haz.: Ziya Yılmazer, İstanbul 1996, s. 3 (vefatın Cemâziyelâhir'in birinci gününde vâki olduğu sadece bu kaynakta geçmektedir); *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39b; *Mucib Tezkiresi*, s. 38.

[10] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39b.

[11] Nazmî, *a.g.e.*, s. 187.

Abdülmecid Efendi'nin Abdülbâkî isminde bir erkek, Âlime, Safiyye ve Râziye isminde üç kız olmak üzere dört çocuğu dünyaya gelmiştir.[1] Oğlu Abdülbâki Efendi kendisinden sonra tekkesine şeyh olmuştur.

İslâmî ilimlerin büyük kısmında eserler veren Abdülmecid Efendi yazdığı yirminin üzerindeki eserini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almış aynı zamanda bu dillere olan vukûfiyetini de göstermiştir.[2]

Hem âlim hem de şâir bir sûfî olan Abdülmecid Sivâsî Efendi, döneminde Kadızâdeliler diye bilinen sûfilere muârız olan kesime karşı sûfîleri savunmuş her fırsatta onlarla mücâdele etmiştir. Sûfîleri temsilen en etkin mücadele eden kimse kendisi olduğu için de bu mücadeleler Kadızâdeliler-Sivâsîler mücâdelesi şeklinde anılır olmuştur.[3]

Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin bağlıları arasında hilâfete mazhar olan pek çok kişi olmuştur. Bunlar arasında en önemlisi yeğeni de olan ve Sivâsiyye'nin kurucusu sayılan Abdülehad Nûrî Efendi'dir. Biz Nûrî Efendi ve halîfelerini ele alacağız fakat birisi hâriç diğerlerine işâret etmekle yetineceğiz. O da Kadızâde Küçük Mehmed Efendi'dir.

Zira Cengiz Gündoğdu, mezkûr tezinde tesbit ettiği toplam kırk bir halîfesinin on altısı hakkında bilgi vermiştir.[4] Halîfelerinden Mısrî Ömer Efendi'yi bir ara Mısır'a, Şeyh Mehmed Şâmî Efendi'yi Şam'a, Murad Efendi'yi Safranbolu'ya, Sivaslı Kadızâde Mehmed Efendi'yi Gümüleine'ye, Kadızâde Şeyh Küçük Mehmed Efendi'yi Amasya'ya, Karabaş Ahmed Efendi'yi Karadeniz Ereğlisi'ne, Yusuf Beğ'i Mısır'a,[5] Ankaralı Şeyh Hasan Efendi'yi Gölcük Örcün Köyü'ne,[6] Karamürselli Şeyh Hasan Efendi'yi Karamürsel'e[7] göndermesi İstanbul dışında da ne denli bir tesir sahasına sâhip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 188; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 257. Türbe ve hazire ile ilgili geniş bilgi için bk. Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 111-112.

[2] Haskan, *Eyüp Tarihi I*, s. 274.

[3] Nazmi, *a.g.e.*, s. 242, 243.

[4] Eserleri ve tanıtımı için bk. Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 157-191.

[5] Daha sonra temas edeceğimiz bu konunun özellikle Abdülmecid Sivâsî Efendi'yi ilgilendiren yönleriyle alakalı bilgi için bk., Cengız Gündoğdu, "*XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadı-zâdeliler Mücâdelesi*", *İLAM*, c. III, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1998), ss. 37-72.

[6] Bk. Nazmî, *Hediyye*, ss. 189-212; Gündoğdu, *a.g.t.*, ss. 140-150.

[7] Bk. Gündoğdu, *a.g.t.*, aynı yer.

[8] Ahmed Nedim Galitekin, *Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zâviyesi*, İstanbul 1998, s. 66, 67. Baba Sultan Zâviyesi'nin pâdişah veya hâkim tarafından tevliyet, nezâret ve zâviyedârlığının Abdülmecid Sivâsî'ye verilmesi üzerine, halîfesi mezkûr Hasan Dede'yi buraya zâviyedâr olarak göndermiştir. (*Göst.yer*).

[9] Galitekin, *a.g.e.*, s. 68. Bu zâtın kabri Karamürsel'in merkezinde bulunmaktadır. (*Göst.yer*).

baa) Kadızâde Küçük Mehmed Efendi

Kadızâde Küçük Mehmed Efendi, Anadolu'nun önemli tarîkat merkezlerinden biri olan Amasyalı olup burada faaliyet göstermiş bir zâttır. Zilcli Abdurrahman Efendi'den ilim tahsîlinde bulunduktan sonra Abdülmecid Sivâsî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Amasya'da Sultan Beyazıt Câmii kürsi şeyhliğinde bulunmuştur. Memleketinde, *Osmanlı Müellifleri*'ne göre 1045/1635-36, *Sefîne*'ye göre ise 1030/1620 senesinde vefat ederek Pir İlyas Halvetî kabri yanına defnedilmiştir.[1] Küçük Mehmed Efendi aşağıdaki önemli eserleri kaleme almıştır:

1. Kitâbü'l-Makbûl fî Hâli'l-Huyût[2] : Matbu olan tek eseridir. Sultan II. Osman'a takdim edilmiştir.[3]

2. *Mesmûatü'n-Nefâyih ve Mecmûatü'n-Nesâyih*[4]

3. *Nushu'l-Hükkâm Sebebü'n-Nizâm*[5]

4. Nehrü'l-Eshâb ve Kahrü's-Sebâb[6]

5. *Risâletün fi't-Ta'lîm ve't-Teallüm*,

6. *Risâle-i Reğâibiyye*,

7. *el-Hikemü'l-İlâhiyye*.

1. SİVÂSİYYE

Sivâsiyye Şûbesi, Halvetiyye Tarîkatı'nın yukarıda saydığımız dört ana kolundan biri olan ve Şemseddin Ahmed Sivâsî'ye nisbet edilen Şemsiyye'den doğmuş Nûrî Efendi'ye nisbet edilen bir şubesidir.[7]

Sivâsiyye, Şemsiyye'nin vücud verdiği tek şube olmuştur. Bu şube ilk dönemlerde Şemsiyye'nin İstanbul'daki temsilcisi konumunda iken daha sonra müstakil bir şube olarak ortaya çıkmış, Nûrî Efendi'den itibaren bu adla anılagelmiştir. Bunun sebebi ise Nûrî Efendi'nin Şemsiyye'yi İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de halîfeleri vasıtasıyla geniş bir kitleye yaymış olmasıdır.[8]

---

[1] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 153; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 259.

[2] Millet Ktp., AEŞ, nr. 257 (43 vr.).

[3] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Sül. Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 629 (142 vr.).

[5] Sül. Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 308 (144 vr.), 309 (84 vr.); aynı Ktp., Aşir Efendi, nr. 327 (71 vr.); aynı Ktp., Reisülküttâb, nr. 923; İÜ Ktp., TY, nr. 6966, 7000.

[6] Afyon Gedik Ahmed Paşa Ktp., Yazma, nr. 17180 (408 vr.).

[7] Sami, *Esmar*, ss. 50-51; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 252; *OTDTS*, c. III, s. 298; Louis Massignon, "*Tarikat*" md., *MEBİA*, c. XII/1, İstanbul 1974, s. 15; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, s. 459; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 407.

[8] Vassaf, *Sefîne*, c. III, s. 362; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 252. (Vicdânî, İstanbul'da Sivâsiyye koluna mahsus kırk kadar tekke ve zâviyenin kurulduğunu kaydeder. (s. 252)).

a) İstanbul'da Sivâsiyye

aa) Pîr Abdülehad Nûrî Efendi

Abdülehad Nûrî Sivâsî Efendi, nisbesinden de anlaşılacağı gibi Sivaslı'dır ve Sivas'da,[1] 1003/1594 senesinde[2] dünyaya gelmiştir.

Nûrî Efendi'nin ismi Abdülehad, künyesi Ebülmekârim, lakabı Evhadüddîn, mahlası ise "Nûrî"dir.[3]

Babası, Kadı Muslihiddîn Mustafa Safâyî Efendi, Ebulberekât Muhammed ez-Zîlî'nin dört oğlunun en küçüğü olan İsmail Efendi'nin oğludur. Halvetiyye Tarîkatı'nın Şemsiyye kolunun kurucusu Şemseddin Sivâsî'nin kardeşidir. Annesi ise yine Ebulberekât'ın büyük oğlu Muharrem Efendi'nin kızı Safâ Hatun'dur.[4]

Nûrî Efendi, aile olarak tam bir ilim ve tasavvuf ortamında yetişmiş, ilk terbiyesini bu çevrede düzenli bir şekilde almaya başlamıştır. Kur'an-ı Kerim ile Arapça'dan Nahv ve Sarf dersleri alırken babası vefat etmiş, Sultan III. Mehmed'in da-

---

[1] Nazmi, *Hediyye*, s. 214; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 539; Şeyhi, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 547; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Terâcim-i Ahvâl-i Şüyûh-ı Ayasofya*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, 1716/2, vr. 13b (Müstakimzâde, *Şüyûh-ı Ayasofya*); Safâyî Mustafa, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2549, vr. 335a; Kemiksizzâde Saffet Mustafa, *Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eşâr*, İÜ. Ktp., Türkçe yazma, nr. 6189, vr. 140b (*Safvet Tezkiresi*); *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42b; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 212; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 251; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 357; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325, s. 48; Bursalı Mehmed Tâhir, "*Şeyh Abdülehad en-Nûrî*" (Terâcim-i Ahvâl)", *Sırât-ı Müstakim*, VII, (161), 9. 1327, ss. 69-70; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 121; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 294.

[2] Nûri Efendi'nin doğum tarihi konusunda kendisine yakın kaynaklar ile son devirde yazılanlar arasında farklılıklar vardır. Özellikle ona yakın olan kaynaklar doğum tarihini 1003/1594 olarak (bk. Nazmî, *Hediyye*, 214; Uşşâkîzâde,*Zeyl*, s. 539; Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 547; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, 294; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, İÜ Şarkiyat Araştırma Merkezi Ktp., "*Nûrî*" md., s. 4405; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, c. I, İstanbul 1951, s. 493) verirken sonraki kaynaklar ise 1013/1604 tarihini kaydetmektedir. (bk. Bursalı, *a.g.m.*, s. 69; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 88; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, 251). Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*'ında 1001/1592 tarihini verirken (İstanbul 1316, s. 51), Hüseyin Vassâf ise *Sefîne*'de 1003/1594 veya 1013/1604-05 tarihlerini beraber zikretmektedir. (c. III, s. 357).

[3] Nazmî, *a.g.e.*, 213; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 539; Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Hülâsatü'l-Hediyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1082, vr. 37a; Harîrizâde, *Tibyân*, c. II, vr. 216b; Mustafa İsen, "*Mutasavvıflara, Sufî Şairlerce Yazılan Mersiyeler ve Sufî Düşüncesine Göre Ölüm*", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, VII (1991-92), s. 320 (Nûri Efendi'nin halifelerinden Simkeşzâde Hasan Feyzi'nin şeyhi için söylediği mersiye).

[4] Nazmî, *Hediyye*, s. 213; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 539; Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 547, Vassaf, *Sefîne*, c. III, 357; Süreyya,*Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 294.

veli üzerine yerleşmek için hilâfet merkezi İstanbul'a giden dayısı Abdülmecîd Sivâsî Efendi'nin himayesinde, annesi ve iki kardeşiyle birlikte buraya gelmiştir.[1]

Kaynaklar Nûrî Efendi'nin saltanat merkezi olan İstanbul'da zamanının ulemasından zâhirî ilimleri tahsil ettiğini[2] belirtmekle birlikte kimlerden okuduğu hususunda bilgi vermemektedirler. Bu hocalarının başında dayısı Abdülmecîd Sivâsî Efendi'nin bulunduğu bir gerçektir.

Dönemin medrese ilimlerini tahsil etmiş ve çeşitli medreselerde müderrisliklerde bulunmuş daha sonra da tasavvufî merhaleleri kat ederek irşad makamına yükselmiş olarak, zamanın sultanının daveti üzerine saltanat merkezine irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere gelen Abdülmecîd Sivâsî Efendi beraberinde getirdiği yeğeni Abdülehad Nûrî Efendi'nin eğitimi ile bizzat meşgul olmuş, aynı zamanda dönemin ileri gelen ulemasından istifade etmesini de sağlamıştır.

Nûrî Efendi kısa sürede ilmî yönden tebârüz etmiş, yirmi yaşına geldiğinde kitap ve risale telîfine başlamıştır.[3]

Nûrî Efendi'nin, dayısı Abdülmecîd Efendi'ye olan bağlılığı tarîkat yoluyla da sürmüş, yirmi yaşlarına geldiğinde ona intisab ederek mücâhede, riyâzet ve halvetlerle sülûk olunmuş, "usûl" ve "furû"dan oluşan on iki ismi tekmîl etmiştir.[4]

Nûrî Efendi, üstün bir kabiliyet ve kapasiteye sâhip olmasına rağmen tekmîl-i tarîkat etmesi için olağanüstü bir gayret göstermiş, tam kırk halveti peş peşe çıkarmıştır. 1600 gün yani dört yıl beş ay on gün süren bu halvet hayâtının sonunda Abdülmecîd Sivâsî Efendi ona böyle zorlu bir mücâhedenin sebebini anlatma sadedinde: "*Abdülehad, seni bu kadar riyâzât ve mücâhedât ile sülûk ettirmemizin sebebi, bir zaman gelip İstanbul'da benzeri az bulunan, mürşid-i kâmil olup o zaman şeyhlerinin, sana itaat edip, iltica ve müracaat edecek olmalarındandır*" diyerek, kendisine seccâde, asâ, ridâ ve kemer vererek Midilli Adası[5]'na halîfe nasb ve ta'yîn etmiştir.[6]

---

[1] Nazmi, *a.g.e.*, 215; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 539; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 547, *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42b; Vassaf, *Sefîne*, c. III, 357; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 88; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 251; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 121.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 88; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 251; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Vassaf, *a.g.e.*, c. III, s. 357. (Muhammed Nazmi Efendi, "*... sinn-i şerîfleri işrûna bâliğ oldukda, müellefât ve musannafâtı işrûndan ziyâde...*" demiş olmasına rağmen yazdığı eserlerin keyfiyeti ele alındığında büyük çoğunluğunun ömrünün ilerleyen yıllarında telif edildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden *Sefîne*'de geçen, "*...hazret-i Nûri'nin sinn-i âlileri yirmiye bâliğ olduğu sırada tahrîr-i âsâra başlayub yirmi kadar eser vücûda getirmişlerdir*" ifâdesi daha doğru olmalıdır.).

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 216.

[5] *Midilli Adası*, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd vilâyetine bağlı bir sancaktır. 1462 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiştir. Midilli Kalesi onarılarak burada Fatih adına Fethiye Câmii inşa edilmiştir. Yunanlılar tarafından 1913'te işgal edilerek elimizden çıkmıştır. 1750

Sülûkunu tamamlayıp, hilâfet aldıktan sonra şeyhinin emrine uyarak, iki dervişle birlikte annesini de yanına almak suretiyle Midilli'ye gitmiş ve orada Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan camide vaaz ve irşad çalışmalarına başlamıştır.[2]

Midilli Adası'nda yaptığı faaliyetlerle kısa zamanda insanların sevgisini celbetmiş, ada ahalisinin çoğu kendisine muhib ve mürid olmuştur. Rivâyete göre yetmiş civarında kâfir onun vasıtasıyla İslâm'ı kabul etmiş, bunların tamamına yakını sülûkunu tamamlamıştır. Bu başarılı çalışmalarını haber alan Abdülmecîd Sivâsî Efendi, *"Aferin! Abdülehad'ın malumumuzdan ziyade kuvvet-i tasarrufu varmış"* diyerek kendisini taltif etmiştir.[3]

Midilli Adası'nda Nûrî Efendi'nin müntesipleri arasına girmiş, hayır ve hasenâtı ile tanınan, Deryâ Beyleri'nden Bâlizâde Hasan Bey, şeyhi için bir câmi ile birlikte derviş hücreleri, taamhâne, harem kısımlarının bünyesinde bulunduğu bir zâviye inşa ettirmiş,[4] giderlerini karşılamak için vakıf ta'yin etmiş ve bu yapının Nûrî Efendi'den sonra da onun halifeleri tarafından kullanılmasını şart koşmuştur.[5]

Midilli Adası'nda takriben dört-beş yıl müddetle irşad, vaaz ve tedris çalışmalarında bulunmuş olan Nûrî Efendi'nin şöhretinin, saltanat merkezi olan İstanbul'a yayılması sonucu, daha önce de muhiblerinden olan Şeyhülislam Yahyâ Efendi, onu Mehmed Ağa Tekkesi'ne şeyh olarak görevlendirmek istemiş,[6] bu arzusunu Abdülmecîd Sivâsî Efendi'yi ziyaret ederek beyan etmiştir. Abdülmecîd Efendi de kabul edip Nûrî Efendi'yi İstanbul'a çağırmıştır. O da şeyhinin emrine icabet ederek derhal İstanbul'a gelmiş, şeyhi ve şeyhulislâm ile görüştükten sonra da onların vâki talebleri ile karşılaşmıştır.[7]

---

km. lik yüzölçümü ile Ege'deki adaların en büyüğü olan bu ada, Ege Denizi'nde ve Türkiye kıyılarından 7 km. uzaklıktadır. (Bk. Zirikli, Hayrüddîn, *el-A'lâm Kâmûs-ı Terâcim*, Beyrut 1389/1969, c. VI, s.4242; *TA*, c. XXIV, ss. 139-141).

[1] Nazmi, *Hediyye*, ss. 220-221; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 37a.

[2] Nazmi, *a.g.e.*, s. 222.

[3] *Göst. yer.*

[4] Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 357.

[5] Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr.37b. ("Cum'a günleri câmi-i şerîfde va'z ve nasîhat mukâbelesinde, yevmî elli akçe vazîfe ve fukarâya ta'âmiye içun kırk akçe ve her hucurâtda sâkin olan fukarâya yiginni akçe vazîfe ta'yin idüb ve tevliyet ve cibâyet ve kitâbet ve imâmet ve hitâbet ve sâir hıdmâtı, cümlesini şeyhin re'yine tefvîz eylemişdir" Bk. Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer).

[6] Nazmi, *Hediyye*, s. 223; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 37b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, vr. 357 (Hüseyin Vassaf zühûlen olsa gerek, adı geçen Şeyhülislam'ın Es'ad Efendi olduğunu kaydetmektedir.).

[7] Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer.

Bunun üzerine alelacele Midilli'ye giden Nûrî Efendi, halîfelerinden Alîmî Efendi'yi yerine halîfe nasb ederek, vâlidesi ve dervişlerinden birkaçı ile birlikte 1033/1623 tarihinde İstanbul'a gelmiştir.[1]

Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin daveti üzerine İstanbul'a gelen Nûrî Efendi, İstanbul'a gelir gelmez Mehmed Ağa Zâviyesi'nde ikâmet ederek burada irşad çalışmalarına başlamıştır.[2] Aynı yıl şeyhinin kızı ile evlenmek suretiyle ona damad olan Nûrî Efendi, adı geçen tekkede vefatına kadar, tam yirmi sekiz yıl şeyhlik yapmıştır.[3]

Nûrî Efendi'nin İstanbul'a dönüp, Mehmed Ağa Tekkesi'ne şeyh oluşundan iki yıl sonra 1035/1625-26 tarihinde kendisine Boşnak Osman Efendi'den boşalan Fatih Sultan Mehmed Câmii kürsü şeyhliği tevcih olunmuştur.[4] Bu suretle Cuma günleri halka vaaz vermeye başlamıştır.

Bu silsile diğer camilerle; 1051/1641 tarihinde Beyazıt Câmii'nde,[5] 1057/1647[6] tarihinde ise Büyük Ayasofya Câmii'nde[7] görevlendirilmek suretiyle devam etmiştir.

Nûrî Efendi, vaazları ile halkın olduğu kadar ilim erbabı ve kimi müderrislerin de rağbetini celbetmiştir. Fatih Câmii'nde yaptığı vaazları kalabalık bir kitlenin yanında yüz kadar ilim erbabının da ellerinde kitaplarla ders tarzında takip ettiklerini, müşkillerini ders sonunda kendisine arz ederek hallettiklerini, bizzat kendisi belirtir.[8] Bu vaazlarında Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini yapar, her bir âyeti münasib bir

---

[1] *Göst. yer.*

[2] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 88.

[3] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 358.

[4] Nazmî, *Hediyye*, s. 224. Şeyhî, Uşşâkîzâde, Hocazâde, Bursalı Mehmed Tâhir, Nûrî Efendi'nin Fatih Câmii kürsü şeyhliğine başlama tarihini 1041 olarak (Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 547; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 540; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 88; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 121; Bursalı, "*Abdülehad Nûrî*", s. 69), Sâdık Vicdânî 1040 olarak vermektedir (Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 251). Hüseyin Vassâf ise 1045 Rebiülevvelinden itibaren Ayasofya, Fatih, Sultanahmed Câmileri kürsü şeyhliğinde bulundu, demektedir. (Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 358).

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 225; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 547; Müstakimzâde, *Şüyûh-ı Ayasofya*, vr. 13a-13b.

[7] *Ayasofya Kürsü Şeyhliği*, Cuma günleri kalabalık cemaate namazdan sonra vaaz edilmesi Osmanlılar'da bir gelenek olup bu konuda bir silsile teşekkül etmişti. "*Katar şeyhliği*" adı verilen bu silsilenin son kademesi Ayasofya kürsü şeyhliği idi. "*Ayasofya vâizi*", "*Ayasofya Cuma vâizi*" de denirdi. Bu görevi yapanlar aynı zamanda birer tekke şeyhi olduklarından bu isimle anılmışlar ve protokolde en önlerde yer almışlardır. (Bk. Müstakimzâde, *a.g.e.*, 10b-16a; Mehmet İpşirli, "*Ayasofya Kürsü Şeyhliği*", *DİA*, c. IV, s. 224; Necdet Sakaoğlu, "*Ayasofya Kürsü Şeyhi*", *DBİA*, İstanbul 1993, c. I, s. 459).

[8] Nazmî, *Hediyye*, s. 224.

hadîs-i şerîf ve latif hikâyelerle süsleyerek, *Beyzâvî* ve *Keşşâf* gibi temel tefsirlere bağlı kalarak izah ederdi.[1]

On beş sene kadar süren onun bu aktif vaizlik dönemi kendi isteği ile tedrîcen sona erdirilmiş ve ömrünün son on yılını tamamen bağlılarının yetiştirilmesine adamıştır.[2]

Nûrî Efendi, 1061/1651 senesi Muharrem'inin sonlarına doğru rahatsızlanmıştır. Vâlide Sultan, Sultan IV. Mehmed, Veziriazam, Şeyhülislam ve diğer sevenlerinin gönderdiği on beş yirmi doktor kendisine tedavi maksadıyla ilaçlar yaptılarsa da bunları kabul etmek istememiştir. *Zamanın Lokman'ı* diye bilinen Kazgânizâde Süleyman Ağa'nın artık ilaç vermeme kararlarını bildirmesi üzerine de, "*A Süleyman Ağa, siz hod bizim ahvâlimize vâkıfsız. Biz davet olunduk ve muhtârız. Mele-i a'lâ da bize muntazırlar. Biz hod huzûr-ı Rabbülâlemîn'i ihtiyâr itdik. Teklîf itmen*" diyerek, sevincini belirtmiştir. Bundan sonra da abdest ve namazdan başka ne konuşmuş ne de her hangi bir şey yapmış, bir hafta sonra da, Safer'in ilk Cuma'sı ikindi vakti civarında ruhunu teslim etmiştir.[3]

Mehmed Ağa Câmii'nde imamlık yapan Tatar Ali Efendi kendisini gasletmiş, Fatih Sultan Mehmed Câmii'nde Abdülmecîd Sivâsî Efendi'nin oğlu Abdülbâkî Efendi'nin kıldırdığı cenâze namazına kırk binden fazla cemaat iştirak etmiştir. Cenâzesi Eyüb Nişancı'daki şeyhinin kabrinin bulunduğu bahçeye defnedilmiş, daha sonra Yusuf Ağazâde Mustafa Ağa tarafından üzerine bir türbe inşa ettirilmiştir.[4] Kaynaklardan ismini öğrenemediğimiz Abdülmecîd Sivâsî Efendi'nin kızı olan hanımı da, aynı türbe içine defnedilmiştir.[5] 1970 tarihinde restore edilen türbe[6] halen ziyaret edilmektedir.

Nûrî Efendi'nin vefatına altmış civarında tarih düşürülmüştür.[7] Halîfelerinden Muhammed Nazmî Efendi'nin düştüğü tarih:

---

[1] *Gös. yer.*

[2] *A.g.e.*, s. 226; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 358. *Hülâsatü'l-Hediyye*'de "*...rihletlerine bir sene kaldıkta dersleri bi'l-külliyye terk...*" diyerek ömrünün son bir yılında vaazlarını bıraktığını belirtmektedir. (vr. 38a).

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 226; Uşşâkizâde, *Zeyl*, s. 540; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 547; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 43a; Harîrizâde, *Tibyân*, c. II, vr. 216b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, vr. 362; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 89; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 294; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 121; Bursalı, "*Abdülehad Nûrî*", s. 69; *Tuhfe-i Nâilî*, s. 4405.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 229; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 540; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebîr'e Şeyh Olanlar*, vr. 13b; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 43a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 263; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer; Tuman, *Tuhfe*, aynı yer; Bağdatlı İsmail Paşa, *Esmâü'l-Müellifîn*, c. I, s. 493.

[5] Vassaf, *Sefîne*, c. III, s. 363.

[6] Haskan, *Eyüp Tarihi*, c. I, s. 273.

[7] Nazmî, *Hediyye*, s. 229; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 363.

"Hasretle Nazmî dedim Târih-i fevtin anın:

Abdülehad Efendi olsun mukîm-i cennet".[1]

Yine halîfelerinden, şeyhi Nûrî Efendi için uzunca bir mersiye, dört kasîde ve bir terkîb-bend yazmış olan[2] Simkeşzâde Feyzî Efendi'nin düştüğü tarih:

"Feyziyâ târih-i fevtini dedim:

Gitti bezm-i Cennet'e Abdülehad"[3] şeklindedir.

Abdülehad Nûri Efendi, zâhir ile bâtını cem' etmiş âlim bir mutasavvıftır. Yetişmiş olduğu aile ortamının icabı, İslâmî ilimlere tabii olarak meyyal bir kimsedir. Daha çocukluğunda başlayan ilim ve marifet aşkı hayâtı boyunca sürmüş, dayısının delaletiyle zamanın önemli ilim adamlarından zâhirî ilimleri tahsil etmiştir. Daha yirmi yaşlarında iken te'lifâta başlaması, onun bu sahadaki kudretini gösterir. Müdekkik ve muhakkik bir İslam âlimidir. Bu yönü onun şahsiyetini teşkil eden önemli bir unsurdur. Eserlerinin büyük bir kısmını Arapça olarak yazması da onun bu sahadaki kudretini gösteren delildir.

Mu'cemü'l-Müellifîn kendisinden bahsederken, kelâmcı, sûfî, fakih ve vâiz olarak tanıtır.[4]

Dönemin "Kadızâdeliler" ya da "Fakılar" diye anılan, mutasavvıflara şiddetli karşıtlıklarıyla bilinen bir kaç vâizine karşı sûfiyyenin mukâbil fikirlerini beyan ve onların görüşlerini red sadedinde gâyet ciddî ve ilmî risâleler kaleme almıştır.

İlmî bir anlayışa sâhip olan Nûri Efendi, yazdığı kitap ve risalelerde ekseriyetle Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini ve hadîs-i şerîfleri temel alır, yetkili alimlerin te'lifât ve tasnifâtını gözden geçirir. Geçmiş ulemânın sözlerine ağırlık vererek onlardan alıntılar yapar. Şerîatın zâhirine ve ehl-i sünnet düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdır. *Te'dîbü'l-Mütemerridîn* isimli risâlesini hazırlarken yüzü aşkın esere müracaat ettiğini bizzat kendisi söyler.[5]

Nûrî Efendi'nin İslâmî ilimlere yakınlığı sadece kendisini eğitmekle kalmamıştır. Gerek Midilli'de gerekse İstanbul'daki tekkesinde çeşitli dersleri talim de ettirmiştir. Bunun yanında takriben on beş yıl yürüttüğü vaizlik hizmetlerinin tamamını *Kur'ân-ı Kerîm* tefsîrine ayırmıştır.[6]

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 540; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 548; Vassaf, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[2] Bk. Mustafa İsen, *a.g.m.*, ss. 317-323.

[3] Nazmî, *Hediyye*, s. 229; Şeyhî, a.g.e., c. I, s. 548.

[4] Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, c. V, s. 66.

[5] Abdülehad Nûrî, *Te'dîbü'l-Mütemerridîn*. Sül. Kıp., Es'ad Efendi, nr. 3605, vr. 2a.

[6] Bk. Nazmî, *a.g.e.*, ss. 224, 225.

Ona göre, "zâhiri inkâr eden bâtınîdir, mülhiddir. Bâtını inkâr eden haşevîdir, mülhiddir. Zâhiri ve bâtını cem eden, Ehl-i Sünnet ulemasının büyüklerinden ve sûfiyyenin ileri gelenlerindendir."[1]

Nûrî Efendi, tasavvufî yönü önde olan bir şahsiyettir. Bunun yanısıra "Tasavvufî Halk Edebiyatı" unsurlarından şiir ve ilâhîler de yazmıştır. Anadolu'da Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'nin şiirleriyle tutuşturmuş olduğu aşk kıvılcımını XVII. yüzyılda devam ettiren onların muakkıblarından güçlü bir tarîkat ve tekke şâiridir. Tam bir *Dîvân*'ı vardır.[2]

Adedi iki yüze yaklaşan şiirleri içinde münâcaat, na't, muhammes, müseddes, tesdîs, tahmîs, kıt'a ve beyitler de bulunmaktadır. Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'den farklı olarak kimi şiirlerini Arapça ve Farsça yazmıştır. Kırk civarında ilâhîsi bestelenmiştir. Bestelenen ilâhîleri çeşitli ilâhî mecmûalarında[3], Sâdettin Nüzhet Ergun'un *Türk Mûsikisi Antolojisi* adlı eserinde[4] ve notaları ile beraber de Ali Rıza Şengel'in *Türk Mûsikisi Klasikleri* adlı eserinde[5] kaydedilmiştir.

Şiirlerinde hem aruz hem de hece veznini kullanmıştır. "[A]ruzla söylediği şiirlerinde divan edebiyatı geleneğini sürdürmüştür. Hece ile söylediği şiir ve ilahilerinde ise dili çok sade ve anlaşılırdır. Bunlarda âdetâ Yunus Emre'nin üslûbu görülür."[6]

Abdülehad Nûrî Efendi, bütün ömrünü ilme ve irfâna adamış, kerâmet sahibi,[7] rüyâ tabiri ilminde vâkıf,[8] aşk ile zühdü cem etmiş[9] bir velidir. 1055/1644 Ramazan'ının on yedinci gecesi, kutbiyyet makâmının verildiğini Muhammed Nazmî Efendi kendisinden işittiğini ifade etmektedir.[10] Devrinin bütün tarîkat şeyhlerine ve vâizlerine, mânevî ve ilmî tarafını kabul ettirip onları etki altında bırakmıştır.[11]

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 204.

[2] Bu Dîvân Hüseyin Akkaya tarafından neşre hazırlanmıştır. Bk.Hüseyin Akkaya, ***Kadızadeliler-Sivasiler Tartışmasının Önemli İsimlerinden Abdülehad Nûrî Dîvânı***, Basılmamış Doçentlik Çalışması, Sivas 1998.

[3] Meselâ bk. Ali Ufkî, *Mecmuâ-i Sâz ü Söz*, Tıpkı Basım, haz. Prof. Dr. Şükrü Elçin, İstanbul 1976.

[4] Ergun, *Antoloji*, c. I, ss. 59, 73, 87, 97, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 173, 183, 193, 209, 217, 230, 233, 234, 261, 270, 290, 373, 374.

[5] Ali Rıza Şengel, *Türk Mûsikîsi Klasikleri*, yayına haz.: Yusuf Ömürlü-Abdülkâdir Töre, c.I, s. 37; c.II, s. 99; c.III, ss. 11, 139; c. IV, s. 121; c. V, s. 87; c. VI, ss. 48, 144; c. VII, ss. 56,57; c. VIII, ss. 43, 46.

[6] Müjgan Üçer, "*Yunus İzinde Bir Şair: Nûri-i Sivasi*", *Revak*, 1993, s. 59. Örneklendirmeler için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1992, s. 225.

[7] Bk. Nazmî, *Hediyye*, ss. 277-308.

[8] Bk. *a.g.e.*, 234-35.

[9] *A.g.e.*, s. 243.

[10] *A.g.e.*, 267.

[11] Bk. *a.g.e.*, 230-231.

Abdülehad Nûrî Efendi, İslâmî ilimleri tahsil edip Arapça bilgisini kitap telif edecek seviyeye getirdikten sonra genç sayılabilecek bir yaşta kitap telîfine başlamış ve otuza yakın risâle ve kitap kaleme almıştır. Onun eserleri hakkında bilgi veren kaynaklardan Kâtip Çelebi eserlerinin sayısını on sekiz adet gösterirken,[1] Vassaf, *Sefînesi*'nde ve Bursalı Mehmed Tahir de *Osmanlı Müellifleri*'nde yirmi sekiz,[2] Hocazâde, *Ziyâret-i Evliyâsı*'nda on yedi, İsmail Paşa *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[3] yirmi yedi, Brockelmann ise GAL'inde[4] on dokuz olarak kaydetmektedir.

Nûrî Efendi'nin kaynaklarda ismi geçen eserlerinden on beş tanesinin muhtelif nüshaları tarafımızdan tesbit edilmiştir. Aşağıda bunlar kaydedilecek, kaynaklarda ismi geçen fakat henüz ulaşamadığımız eserlerine de işaret edilecektir:

Arapça eserleri:

1. *Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd:*[5] Vücûd mertebelerini anlatan vahdet-i vücûda dâir bir eserdir.

2. *Riyâzü'l-Ezkâr ve Hıyâzü'l-Esrâr:*[6] Zikirle alâlakı geniş bir eserdir.

3. *Hikmet-i Teârüz fî Sûreti't-Tenâkuz:*[7] Birbiriyle çelişir gibi gözüken âyetlerin hikmetine dâir bir eserdir.

4. *Te'dîbü'l-Mütemerridîn fî İslâmi'l-Ebeveyn:*[8] Hz. Peygamber'in ebeveyninin müslüman olmadığını iddia edenlere karşı reddiyedir.

5. *Risâletün fî Tayyi'l-Mekân*[9]

---

[1] Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fühûl*, Sül., Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887.

[2] Vassaf, *Sefîne*, c. III, s. 368. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, ss. 121-122.

[3] İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, c.I, s. 493.

[4] Brockelmann, *GAL*, c. II, Leiden 1938, s. 662.

[5] Sül., Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1193; aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3614; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2341, 2905, 1061; Sül., Ktp., Reşid Efendi, nr. 457; Koca Ragıp Paşa Ktp., nr. 714; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827.

Müellifimizin bu eseri Abdülgani en-Nablûsî tarafından *İtlâku'l-Kuyûd fî Şerh-i "Mir'âti'l-Vücûd"* ismiyle şerhedilmiştir. Bu şerhin nüshaları; Sül. Ktp., Hâlet Efendi, nr. 332; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâi Efendi, nr. 321; DTCF Ktp., İsmail Saib, nr. 1. 234, 1. 5172 ve 1. 803; Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Tasavvuf, nr. 275'de bulunmaktadır. Ayrıca tarafımızdan Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yapılan *Abdülehad Nûri-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri* adlı yüksek lisans tezimizde adıgeçen eserin edisyon-kritikli metni hazırlanmıştır. (İstanbul 1993).

[6] Sül., Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 212 (25 vr.); aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2575 (25 vr.), 2438; aynı Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1193; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (vr. 32b-65b); Edirne Selimiye Ktp., nr. 1113.

[7] Köprülü Ktp., nr. 1590 (vr. 1-58).

[8] Sül., Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3612 (vr. 126-135); İÜ Ktp., AY, nr. 4261; Selimağa Ktp., Hüdâi Efendi, nr. 960 (38 vr.); Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827; Sül. Ktp., Pertev Paşa, nr. 628; aynı Ktp., Fatih, nr. 5293; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 2088 (48 vr.).

6. *Risâletün "Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ se'â"*[2]

7. *İsbâtü'l-İlm ve'ş-Şuûr li men Kâne min Ehli'l-Kubûr*[3]

8. *İnkâzü't-Tâlibîn*[4]

9. *el-Adlü ve'l-Aksât beyne't-Tefrît ve'l-İfrât*[5]

10. *Kasmu'l-Mübtediîn*[6]

Türkçe eserleri:

1. *Tercüme-i Te'dibü'l-Mütemerridîn*[7]

2. *Risâletün fî Hakkı Devrâni's-Sûfiyye*: Müellifimizin yegane matbu eseridir. İstanbul'da litografya baskısı yapılmıştır. Tarihsizdir.

3. *Tercüme-i Risâle-i Devrâni's-Sûfiyye*[8] : Sünbül Sinan Efendi'nin aynı isimli Arapça olan risâlesinin tercümesidir.

4. *Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî*[9]

5. *Dîvân*[10]

Kaynaklarda müstakil bir eser gibi gösterilen, aslında diğer eserleri içerisinde birer bölüm niteliğinde olanlar: *Risâletü'l-Evliyâ ve Hayâtü'l-Hızır ve İlyâs ve îsâ ve İdris, Kasmu'l-Mübtediîn içinde; Risâletün fî Cevâz-i Edâ-i'n-Nevâfili bi'l-Cemâati, el-Adlü ve'l-Aksât beyne't-Tefrît ve'l-İfrât içinde; Risâletin fî nef'i Mesâiyi'l-Ahyâi li'l-Emvât, İsbâtü'l-İlm ve'ş-Şuûr li men Kâne min Ehli'l-Kubûr içinde; İsbâtü'l-Vâcib fî Mâhiyeti'l-Vücûd, Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd içinde yer almaktadır. Risâletün fî Şürût-ı Talebi'l-İlmi'n-Nâfi' ile İnkâzü't-Tâlibîn* ise aynı risâlenin başka isimleridir.

---

[1] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1446 (vr. 258-260); Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (vr. 142b-144a).

[2] Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (vr. 126b-132b).

[3] Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (vr. 112b-124b).

[4] Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (vr. 133b-141b).

[5] Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (104b-112a).

[6] Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (19b-31b).

[7] Sül., Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3605 (24 vr.), 3603; aynı Ktp., Pertevniyal, nr. 96; aynı Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 196; İÜ Ktp., TY, nr. 1738; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1827 (vr. 68b-82b).

[8] Sül., Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3172 (11 vr.), 3122; aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1434. Mustafa Demirci tarafından MÜSBE'de hem Nûrî Efendi'nin risâlesi hem de mezkûr risâlenin tercümesi üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmış ve bu eserler neşredilmiştir. (Demirci, *Semâ Risâleleri*, İstanbul 1996).

[9] Sül. Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 172 (vr. 88-92).

[10] İÜ. Ktp., TY, nr. 483, 510, 1350; Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1039 (45 vr.); aynı Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 159 (70 vr.); aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3484, 3586; İst. Bel. Ktp., YZM, nr. 474, 100; Selim Ağa Ktp., Hüdai, nr. 1875/21.

Kaynaklarda ismi kaydedilip henüz ulaşamadığımız eserleri de şunlardır: *Şerh-i Erbainiyyât, Risâletün fî Şerâiti İsticâbeti'd-Duâ, Risâletün fî Muhabbeti'l-Abdi li-Rabbihi, Risâletün fî Hakikat-i Leyleti'l-Kadr, Risâletün fî Şurût-i Talebi'l-İlmi'n-Nâfi', Risâletün Mâ Arefnâke, Şerh-i Kelimât-ı Kümmeyl b. Ziyâd, Merâtib-i Ma'rifeti'r-Rahmân, Risâletü'l- Itriyye, Hüccetü'l-Vidâd, Dürer-i Nûrî, Risâletü'd-Tâc, Hüccetü'l-Fuâd.*

Kaynaklarda yer almayan fakat bilgisayar kayıtlarından öğrenip henüz tahkik edemediğimiz *Risâle fî Riyâza* isimli bir eserine de işâret etmeliyiz.[1]

Abdülehad Nûrî Efendi, otuz beş senelik şeyhliği müddetinde bizzat kendi ifâdesine göre, yirmi binden fazla kimseyi tarîkatına kabul ederek biâtlarını almıştır. Bunlardan üç yüz kadarının "tarîkat-ı aliyyeden behre-dâr" olduklarını, elli kadarının hilâfete nail olduklarını, yedisinin de "vâsıl-ı ilallah" olduğunu bildirmiştir.[2]

Nûrî Efendi yetiştirdiği halîfelerini özellikle İstanbul'daki önemli tekkelerde görevlendirmiş, "kurduğu Sivâsî tarîkatıyla İstanbul'daki Halvetî örgütlenmesini geniş bir toplumsal zemine oturtmuş ve bu sayede taşra kökenli şeyh ailelerinin XVII. yüzyıl şehir hayâtında kazandıkları nüfuzun başlıca temsilcilerinden birisi durumuna gelmiştir."[3]

Sivâsiyye, İstanbul ve Anadolu'da kısa sürede yayılıp etkin olmasına rağmen uzun müddet devam edememiştir. İstanbul'da zamanla kırk kadar tekkede temsil edilen bu şûbe Hüseyin Vassâf'ın beyanına göre tarîkatın devamını sağlayacak kudretli halîfeler yetiştirilememesinden dolayı, daha fazla yayılamamıştır. Yine Hüseyin Vassâf'a göre bu şûbe son zamanlarda Taşkasap'ta Zibin-i Sa'âdet Tekkesi'nde Şeyh Yusuf Ziyâeddin Efendi tarafından temsil edilmektedir.[4]

aaa) Muhammed Nazmî Efendi

Muhammed Nazmî Efendi Abdülehad Nûrî Efendi'nin halîfelerindendir. *Hediyyetü'l-İhvân* isimli eserinde Seyyid Yahyâ Şirvânî'den Nûrî Efendi'ye gelinceye kadar yaşamış olan yedi şeyhin hayatlarını ve halîfelerini incelemekle, Halvetiyye'nin Şemsiyye ve Sivâsiyye şûbesi târihine önemli ışık tutmaktadır. Bu şûbelerin XVII. yüzyılda etkisi ve yayılma alanı ile alâkalı derli toplu bilgiye ancak mezkûr eser sayesinde sâhip olabilmekteyiz.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, Osman Türer tarafından 1982 yılında *Şeyh Mehmed Nazmî, Hayâtı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvânı* isimli bir doktora tezi hazırlanmış, adı geçen eserin Edisyon Kritikli neşri yapılmıştır. Bu çalışmanın araştırma bölümünden oluşan ilk kısmı Kültür Bakanlığı tarafından *Türk Mutasavvıf*

---

[1] İzmir Milli Ktp., Yazmalar Kataloğu, 1123/4 (17a-b).

[2] Nazmî, *Hediyye*, s. 267.

[3] Ekrem Işın, "*Abdülahad Nuri*", *DBİA*, c. I, s. 21.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 376.

ve *Şairi Muhammed Nazmî* ismiyle basılmıştır.[1] Bu yüzden biz Muhammed Nazmî Efendi hakkında bir özet bilgi vermekle yetineceğiz.

Muhammed Nazmî Efendi, 1032/1622 senesinde İstanbul'da doğmuştur.[2] Babası Ramazan Efendi, Trabzon'dan gelerek İstanbul'a yerleşmiş, Koca Mustafa Paşa Câmii civârında ikâmet eden zengin bir tüccârdır.[3] Varlıklı ve itibarlı bir âile ortamında dünyaya gelen Muhammed Nazmî Efendi, ilk tahsîlini dayısı Hattat Fazlullah Efendi'den gerçekleştirdikten sonra, Dersiâm Kara Süleyman Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhleri Sabûhi Ahmed Dede ve el-Hâc Ahmed Dede'den şer'î ilimlerin tahsîlini ikmâl etmiştir.[4]

Önceleri Mevleviyye ile ilgilenmiş olmasına rağmen, 1057/1647 senesinde yirmi beş yaşlarında iken, Abdülehad Nûrî Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat ederek, hilâfete nâil olmuştur.[5]

Muhammed Nazmî Efendi, 1065/1654 senesinde henüz otuz üç yaşlarında iken İstanbul Şehremini'nde bulunan Yavaşça Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliği ve Câmiinin vâizliğini üstlenmiştir.[6]

Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi, Nazmî Efendi Tekkesi olarak da anılmış olup, Şehremini Arpacmini Mahallesi, Baruthane Caddesi ile Tatlıpmar Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan bir yapıdır.[7] Çavuşbaşı Yavaşça Mehmed Efendi (v. 1010/1601-02) tarafından mescid olarak inşâ ettirilen bu yapıya Muhammed Nazmî Efendi tarafından hem bir minber ilâve edilmiş hem de mescid-tekkeye çevrilmiştir.[8] Bugün tamamen ortadan kaldırılmış olan mezkûr tekkenin meşâyih silsilesini veren Tabibzâde Zâkir Şükrü Efendi, tekkenin ilk şeyhi olarak Şeyh İbrahim Sivâsî'yi (v. 1040/1630-31), ikinci sırayı işgal eden şeyhi boş bırakarak üçüncü sırada da Muhammed Nazmî Efendi'yi göstermiştir.[9]

Muhammed Nazmî Efendi, tekkesi şeyhliği ve vâizliği yanında aynı zamanda Müftî Sunullah Efendi Câmii, At Pazarı'nda bulunan Hüseyin Bey Câmii, Beyazıt, Turhan Hatice Sultan Câmii gibi İstanbul'un değişik câmilerinde de vâizlik yapmıştır.[10]

---

[1] Bk. Osman Türer, *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî*, Ankara 1988.

[2] Nazmi, *Mi'yâr-ı Tarikat-ı İlâhî*, Sül. Kıp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 693, vr. 59b; Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. II, s. 203; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 371; Abdülbâki Gölpınarlı, "*Nazmî*", *MEBİA*, c. IX, s. 147; Türer, *a.g.e.*, ss. 32-34.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Nazmi, *Hediyye*, s. 172; Türer, *a.g.e.*, s. 35.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Türer, a.g.e, s. 37. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 25b.

[6] *Göz yerler.*

[7] *Fâtih Câmileri*, s. 202; Özdamar, *a.g.e.*, s. 129.

[8] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 210.

[9] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 33.

[10] Türer, *a.g.e.*, s. 44.

1074/1663 senesinde Ordû-yı Hümâyûn Şeyhliği'ne getirilen Muhammed Nazmî Efendi, Uyvar Kalesi'nin fethi için çıkılan sefere de katılmıştır.[1] Ömrünün sonuna kadar vazîfesinde bulunduğu Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliğini yürütürken, 24 Şevvâl 1112/ 3 Nisan 1701 târihinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Vefatına Nakşi İbrahim Efendi,

"*Hasret ile Nakşî-i dâ'î dedi târîhini*

Bu azîze Cennetü'l-Me'vâ ola yâ Rab makâm" (sene: 1112) beytini, Acı Çeşmeli Mehmed Efendi ise,

"*Lafzan ve ma'nen dedi târih-i fevtin Sa'diyâ*

İtdi bin yüz on iki Cennet-i Me'vâ câ" (sene: 1112) beytini târih düşürmüştür.[2]

Âlim ve şâir bir mutasavvıf olan Muhammed Nazmî Efendi, *Hediyyetü'l-İhvân*'ı dışında tarîkat âdâbına dâir mühim eserler kaleme almıştır. Mensup olduğu yolun hususiyetlerini ve meselelerini şiirler yazarak dile getirmiş, bir *Dîvân* tertib etmiştir.[3] "Nazmî" mahlasıyla şiirler yazan mutasavvıfımız, bütün bu husûsiyetlerinin yanında besteleriyle de dikkati çekmiş ve önemli bestekârlar arasında yerini almıştır.[4]

Muhammed Nazmî Efendi'nin her ikisi de şeyh olan Abdurrahman Rafîa ve Abdülmecid adında iki oğlu ile bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Büyük oğlu Abdurrahman Rafîa (v. 1132/1720 şehid olarak) babasından hilâfet alıp onun yerine tekkesine postnişîn olmuştur. Ağabeyi döneminde Mehmed Ağa Câmii imamlığını sürdüren küçük oğlu Abdülmecid Efendi (v. 1143/1730) de yine babasının halîfesi olarak ağabeyinden sonra tekkenin postnişîni olmuştur.[5]

aab) Mehmed Sadrî Efendi

Mehmed Efendi aslen Bağdatlı'dır. Küçük yaşlarda İstanbul'a gelerek Muhammed Nazmî Efendi'ye intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîkat ve hilâfetle Mihalic kasabasına gönderilmiştir. Burada uzun müddet irşâd ve vâizlik hizmetinde misafireten bulunduktan sonra Sultan II. Mustafa devrinin sonlarında Edirne'ye gelerek burada bulunmuş ve bu arada çeşitli camilerde vaazlar vermiştir. Yine bir Cuma günü Tunca kenarında bulunan Süleymâniye Câmii'nde vaaz ederken pâdişah da cumayı o camide kılmış ve vaazını dinlemiştir. Bu vaaz Pâdişah'a tesir etmiş ve bir hatt-ı hümâyûnla vâiz-i sultânî olmuştur. Dönemin önde gelen şâirlerindendir. 1118/1706 senesinde vefat etmiştir.[6]

---

[1] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 59a.

[2] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 59b-60b; Türer, *a.g.e.*, ss. 46-48.

[3] Eserlerinin tanıtımı ve tavsîfi için bk. Türer, *a.g.e.*, ss. 103-111.

[4] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 52. Bestelerinden örnekler için bk. *a.g.e.*, ss. 90-91.

[5] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 60b; Türer, *a.g.e.*, ss. 48-50.

[6] *Safâyî Tezkiresi*, ss. 465-66.

aac) Simkeşzâde Feyzî Hasan Efendi

Hasan Efendi, İstanbul'da 1036/1626-27 senesinde doğmuştur.[1] Babası Mehmed Efendi dönemin önemli mesleklerinden olan simkeşlikle[2] iştigal eden bir esnaftır. Bu sanatta kısa zamanda ilerleyerek simkeşbaşılığa kadar yükselmiştir.[3] Mesleği de, zamanla lakabı haline dönüşmüştür. Hasan Efendi de babasının lakabından dolayı Simkeşzâde olarak meşhur olmuştur.[4] Yazdığı şiirleri ilk önceleri "Simî" mahlasıyla yazan Hasan Efendi tasavvufa intisâb ettikten sonra ömrünün sonuna kadar "Feyzî" mahlasını kullanmıştır.[5]

Hasan Feyzî Efendi, ilk tahsîline İstanbul'da başlamış, on sekiz yaşlarında iken intisâb ettiği Nûrî Efendi'den hem tarîkat âdâb ve erkânını gerçekleştirmiş, hem de şer'î ilimlerin tahsîlini sürdürmüştür.[6] Bir müddet Nûrî Efendi'nin kethüdâlığı hizmetinde bulunduktan sonra Nûrî Efendi'nin başka bir halîfesi olan Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi yerine tekkede sertarîklik[7] yapmıştır.[8] İleri derecede medrese ilimlerini zamanın önde gelen âlimlerinden olan, Fâzıl Molla Çelebi, dersiâm Sâlih Efendi ve Bıçakçı Mehmed Efendi'den tamamlamış ve Nakîbüleşraf Kudsîzâde Şeyh Mehmed Efendi'ye mülâzım olmuştur. Bu şekilde yükselerek kırklı medresede bir müddet müderrislik yaptıktan sonra buradan azledilmiştir.[9]

Feyzî Hasan Efendi, bu arada Hekim Çelebi Tekkesi'nde postnişîn olan Nakşî Şeyhi Bosnalı Osman Efendi'den Nakşibendiyye, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Hacı Ahmed Dede'den de Mevleviyye icâzeti almıştır. Bundan sonra kendisini halka vaaz ve irşâda adamış; Şeyhi Nûrî Efendi'nin vefatının ardından (v. 1061/1651), 1062/1652 senesinde Seyyid Yakub Efendi yerine Topkapı'da bulunan Arakiyeci İbrahim Çavuş Câmii[10] Cuma vaizliği[1] Şeyhulislâm Bahâyî Efendi tara-

---

[1] Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 37; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 60a.

[2] *Simkeş*, gümüş ve altın telden sırma çeken sanatkar hakkında kullanılan bir tabirdir. Esnafın toplu olarak bulunduğu yere simkeşhâne denilir ve resmî bir müessese gibi yönetilir, başında bulunan esnafa da simkeşbaşı denilirdi. (*OTDTS*, c. III, s. 227).

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 331; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 37; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 39b, 89a.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 37; *Rûmiz Tezkiresi*, s. 177; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 139.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 331; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38. Şeyhî, "Simî" mahlasını Hasan Efendi'nin küçüklüğünde ricası üzerine Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'nin, "Feyzî" mahlasını ise intisâbından sonra şeyhi Nûrî Efendi'nin verdiğini kaydetmektedir. (Aynı yer).

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 37. Muhammed Nazmî Efendi, şeyhinin emri ile Sarf'dan İzzî ve Nahiv'den Misbâh'ı kendisine okuttuğunu kaydetmektedir. (Nazmî, *a.g.e.*, s. 331).

[7] *Sertarîk*, dervişlerin tarikat âdâbının zâhirine yönelik terbiyeleri için nasbolunan kimse için kullanılır tabirdir. (Nazmî, *a.g.e.*, s. 337).

[8] Nazmî, *a.g.e.*, s. 331; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[10] Takkeci diye de bilinen İbrahim Çavuş (v. 995/1587), Melâmî ricâlinden olup adı geçen yapıyı câmi-tevhidhâne olarak 1000/1591-92 yılında inşâ ettirmiş ve Halvetiyye mensuplarına

fından kendisine tevcîh edilmiştir.[2] Mezkûr yapının, bânisi tarafından câmi-tevhîdhâne olarak yapılıp bunu da Halvetîlere vakfettiğine göre Hasan Feyzî Efendi'nin burada vaizlik yanında tarîkat faaliyetleri de sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*'nde onun Melâmiyye meşâyihından olan Şeyh Beşir Efendi'ye de intisâb ettiğini *Hediyyetü'l-İhvân*'ın kaydettiğini söylemekte ise de biz *Hediyyetü'l-İhvân*'ın Osman Türer tarafından yapılmış tenkitli neşrinde böyle bir ibâreye rastlayamadık. Bursalı bu ifâdeyi başka bir eserde de görmüş olabilir. Halvetiyye yanında Nakşibendiyye ve Mevleviyye icâzetleri de almış olan Feyzî Hasan Efendi için Melâmiyye'ye de intisâb etmesi normal olmakla birlikte gerek bağlısı bulunduğu Sivâsiyye mensuplarının Melâmîlere bakışı, gerek Nakşîliği, gerekse ilim yolunda kesbetmiş olduğu duruma bakılırsa Melâmiyye'ye hele hele Beşir Efendi'ye intisâb etmesi bize çok makul gözükmemektedir.

Feyzî Hasan Efendi, 1079/1668-69 senesi Rebîülevvel'inde Hacı Ahmed Dede'den boşalan, Tophane Kılıç Ali Paşa Câmii'ne Pazartesi günleri vâizliğine atanmıştır.[3] 1086/1675 senesi Şevval'inde de Mehmed Emin Efendi'nin vefatıyla boşalan, Edirnekapı dışında bulunan Emir Buhârî isimli Nakşî Tekkesi şeyhliğini üstlenmiştir.[4] Mezkûr tekkenin, bir Nakşî merkezi olmasına rağmen Feyzî Hasan Efendi'ye tevcih edilmesi onun aynı zamanda Nakşî icâzeti almış olmasından kaynaklansa gerektir. Bu tekkede vazîfede bulunduğu dönemde her iki tarîkatın da âdâb ve erkânını devam ettirmiş olmalıdır.

On altı yıl bu tekkede irşâd hizmetlerinde bulunduktan sonra 2 Safer 1102/ 5 Kasım 1690 târihinde altmış altı yaşında iken vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[5] Vefatına, "*târik-i tamâm*"[6] terkîbi ile Rüşdî Ahmed Efendi'nin,

"*Dedi hâtif ol demde târihini*

Ola cây-ı feyz-i İlâhî cinân" (sene: 1102) beyti târih düşürülmüştür.[7]

---

vakfetmiştir. (Ayvansarâyî, Hadîka, c. I, s. 233. Ayrıca bk. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 156, La'lîzâde'nin *Sergüzeşti*'nden naklen). Tekke sonuna kadar da bu tarîkata hizmet etmiştir. (Tanman, *Tekkeler*, c. II/1, s. 141). Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 221; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 3.

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 240b.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, s. 331.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 240b. Ayrıca bk. Nazmî, *a.g.e.*, s. 331.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 331; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 240b; *Belîğ Tezkiresi*, s. 337; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 54. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 39b.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 332; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 240b; *Belîğ Tezkiresi*, s. 337; *Râmiz Tezkiresi*, s. 177; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 60b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 39b; Tabîbzâde, *a.g.e.*, s. 54; Bursalı, *a.g.e.*, s. 139.

[6] *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 60b.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38.

Feyzî Hasan Efendi'nin, kaynakların hakkında bilgi verdiği bir tek çocuğu vardır. O da meşhur *Vakâyiu'l-Fudalâ* müellifi Mehmed Şeyhî Efendi'dir. Mehmed Efendi başta babası Feyzî Efendi olmak üzere dönemin ilim erbâbından tahsîlini tamamladıktan sonra, 1096/1685 senesinde Anadolu Kazaskeri Ebû Saîdzâde Feyzullah Efendi'den mülâzım olmuştur. Bir müddet müderrislikte bulunduktan sonra babasının vefatıyla boşalan Emir Buhârî Tekkesi şeyhliğini üstlenmiştir. Kırk üç yıl bu vazîfeyi sürdürdükten sonra 1145/1732-33 senesinde vefat etmiştir.[1]

Feyzî Hasan Efendi, oğlu Şeyhî Efendi'nin belirttiğine göre ilimle ameli birleştirmiş mecmau'l-bahreyn, sünnete sıkı sıkıya bağlı, müteşerri bir insandır.[2] Muhammed Nazmî Efendi'ye göre bir meclisde ilmî meseleler konuşulduğu zaman hocası makamında bulunan ilim erbâbını dahi gösterdiği delillerle susturur.[3] Arapça ve Farsçası bu dillerde gerek nazmen gerekse nesren eserler verecek kadar ileridedir.[4] Âlim ve şâir mutasavvıflardan biri olan Feyzî Efendi, dördü manzum biri de mensur olmak üzere beş adet eser yazmıştır. Bunlardan manzum olanlar;

1. Gamze vü Dil: Klasik mesnevî tertîbinde olup, Sultan IV. Mehmed'e (pâdişahlık dönemi: 1648-1687) sunulmuştur.[5]

2. *Mi'râcnâme-i Rasûl-i Ekrem Mesnevisi*.[6]

3. *Cevâbnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis Mesnevisi*[7]

4. *Dîvân*'ıdır.[8]

Mensur olan ise *Beyzâvî Tefsîri*'nin Bakara Sûresi'ne yaptığı *Zeyl*'dir.[9]

aad) Kubûrîzâde Mustafa Efendi

Kubûrîzâde Mustafa Efendi, haraç muhasebecisi[1] Kubûrî İbrahim Efendi'nin ortanca oğlu olduğu için Ortanca diye tanınmıştır. Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliğinde

---

[1] Geniş bilgi için bk. *Râmiz Tezkiresi*, s. 177; Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakâik*, ss. 331-335; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, ss. 292-294; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, ss. 360-364; Abdülkadir Özcan, "*Şeyhî Mehmed ve Vekayiü'l-Fudalâ'ya Dair*", *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. I, ss. VII-XV.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 332.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 38; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 139. Ayrıca bk. Nazmî, *a.g.e.*, 331.

[5] İÜ Ktp., TY, nr. 428 (1b-51b). Bu eserin tanıtım ve tavsifi için bk. Coşkun, *a.g.t.*, s. 15.

[6] İÜ Ktp., TY, nr. 428 (52b-57a). Eserin tanıtım ve tavsifi için bk. Coşkun, *a.g.t.*, ss. 20-22.

[7] İÜ Ktp., TY, nr. 428 (57b-61a). Eserin tanıtımı ve tavsifi için bk. Coşkun, *a.g.t.*, ss. 22-24.

[8] İÜ Ktp., TY, nr. 428. Ali Osman Coşkun tarafından Gazi Ün. SBE.'de "*Simkeşzâde Feyzi ve Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks)*" isimli bir doktora tezi, 1990 senesinde hazırlanmıştır.

[9] Bk. Edhem Fehmi Karatay, "Beyzâvî Tefsîri Hâşiyeleri", *Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, c. I, İstanbul 1962, s. 526.

bulunurken Nûrî Efendi'ye intisâb etmiş ve resmî vazîfesini bırakmıştır. Özellikle nesih hattında olmak üzere hattatlıkta, kemânkeşlikte[2] ve şükûfeperverlikte[3] zamânının önde gelenlerinden olan Mustafa Efendi, 1068/1658 senesinde vefat etmiştir. Baba mesleğini devam ettiren diğer kardeşleri Mehmed Efendi ve Halil Efendi de Nûrî Efendi'nin müntesiblerindendi. Vefatına Muhammed Nazmî Efendi, aşağıdaki târihleri söylemiştir:[4]

"Açub du'âya Nazmiyâ dedim târih:

Miyân-ı 'Adn ola Ortanca'ya ilâhî mahall" (sene: 1068)

"Hezâr hasret ile Nazmiyâ dedim târih

Mukîm-i cennet ide Mustafâ Efendi'yi Hû" (sene: 1068).

aae) Kutub Ahmed Efendi

Ahmed Efendi İstanbullu'dur. Şer'î ilimleri bir miktar tahsil ettikten sonra Nûrî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîk etmiştir. Mezûbâne halleri olduğundan ve ihtiyaç sâhiplerinin ihtiyaçlarını giderdiğinden dolayı "Kutub Ahmed" diye meşhur olmuştur. Nûrî Efendi'nin girişimleriyle Sutanahmed Câmii kürsüsü önünde ikindiden sonra akşama kadar tevhîd ve zikrullah yaptırmasına izin alınmış, bu vazîfeyi sürdürürken Muhammed Nazmî Efendi'nin ifâdesine göre Sultan İbrahim devri ortalarında (Sultan İbrahim'in saltanat dönemi: 1640-1648) daha sonra Aydınoğlu Tekkesi ve Ünsî Efendi Tekkesi olarak adlandırılacak olan Saçlı Emir Tekkesi postnişînliği kendisine tevcîh edilmiştir.[5] Adı geçen tekke, XVI. yüzyılın başlarında yapılmış olduğu halde,[6] Tabîbzâde'nin meydana getirdiği Meşâyih Listesi'nde ilk postnişîn olarak Kutub Ahmed Efendi gösterilmiş olup, ona kadar hangi tarîkattan kimlerin postnişîn olduğu kayıtlı değildir.[7]

Kutub Ahmed Efendi, Saçlı Emir Tekkesi'nde yaklaşık yirmi sene irşâd hizmetlerini yürüttükten sonra kendi isteğiyle bu vazîfeyi bırakmış, Atik Mustafa Paşa

---

[1] *Haraç muhasebeciliği*, haraç kaleminin müdürü mevkiinde bulunan memurun ünvanıdır. Vergi tezkirelerini hazırlamak, cizyedarları tahsilâta çıkarmak ve bunları takip ve teftiş etmek vazîfesi idi. (*OTDTS*, c. I, s. 737).

[2] *Kemankeşlik*, okçulukta mahareti olanlar hakkında kullanılar bir tabirdir. (*OTDTS*, c. II, ss. 239-240).

[3] *Şükûfeperverlik*, tezhib ıstılahlarındandır. Mushaflarla yazma kitapların başına çiçek şeklinde tezyinat yapan hakkında kullanılır bir tâbirdir. (*OTDTS*, c. III, s. 361).

[4] Nazmi, *a.g.e.*, ss. 312-313.

[5] *A.g.e.*, s. 316.

[6] Bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 30-31; Tanman, "*Aydınoğlu Tekkesi*", *DİA*, c. IV, ss. 238-39; a.mlf., "*Aydınoğlu Tekkesi*", *DBİA*, c. I, ss. 482-84.

[7] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 14. Ayrıca bk. M. Baha Kâhyaoğlu, "*Aydınoğlu Dergâhı ve Mescidi*", *İst.A.*, c. VIII, s. 1522; Tanman, "*Aydınoğlu Tekkesi*", *DİA*, c. IV, s. 238; Işın, "*Aydınoğlu Tekkesi*", *DBİA*, c. I, s. 483; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 56.

Mahallesi'nde bir ev satın alarak, burada ömrünün sonuna kadar uzlet hayâtı yaşamıştır. Vefatı 1075/1664-65 senesinde vuku bulmuştur.[1]

aaf) Gevrekcizâde Mehmed Efendi

Mehmed Efendi'nin babası Mısır Kahire'den bir Arab'dır. Kendisi İstanbul'da doğmuş, küçük yaşında ilim tahsiline başlamıştır. Dönemin meşhur âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tamamlayarak Siyavuş Paşa Medresesi'nde kırk yıl müderrislik yapmıştır. Bunun yanında, Cumâ günleri Galata İbrahim Paşa Câmii'nde, haftanın bir günü de Süleymâniye Câmii'nde halka vaaz etmiştir. Bu vazîfelerine devam etmekte iken Abdülehad Nûrî Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Şeyhinin yazdığı eserleri istinsâh ederek, bunları gerek oldukça dost ve düşman meclislerinde okumuştur. Vefatı 1078/1667-68 senesinde vuku bulmuştur.[2]

aag) İmam Süleyman Efendi

İmam Süleyman Efendi Konyalı'dır. Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzettikten sonra seyr ü sülûkunu gerçekleştirmek için İstanbul'a gelmiştir. Abdülehad Nûrî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiş ve hilâfete nâil olmuştur. Şeyhinin vazîfe yaptığı Mehmed Ağa Tekkesi civârındaki Beyceğiz Mahallesi Mescidi'nde[3] bir taraftan imamlık yaparken bir taraftan da evrâd ve ezkâr ile tarîkat âdâbını ihyâ etmek sûretiyle irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Hac farîzasını edâ ettikten sonra dönüşte memleketi Konya'ya uğramış ve burada 1080/1669-70 senesinde vefat etmiştir.[4]

aah) A'mâ Mehmed Efendi

Mehmed Ağa Câmii yakınında bulunan Derviş Ali Mescidi'nde[5] imamlık yapan Mehmed Efendi, Nûrî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat ederek icâzet almıştır. Adı geçen mescidde evrâd ve ezkâr ile meşgul olarak irşâd hizmetlerini de yürütmüştür. Bu hal üzere devam ederken 1080/1669-70 senesinde vefat etmiştir.[6]

aai) Bosnalı Karabaş Osman Efendi

"Bosnalı Karabaş" diye anılan Osman Efendi, Nûrî Efendi'den tekmîl-i tarîkat ederek hilâfete nâil olmuştur. Şeyh Mustafa Efendi'den sonra Hakikîzâde Tekkesi şeyhliğini üstlenmiş, bu vazîfeyi devam ettirmekte iken 1085/1674 senesinde

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 317.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Beyceğiz Mescidi'nin bânisi adına mahallesi de olan Mehmed Bey'dir. (Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 60.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 318.

[5] Adı geçen mescid için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 109.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 318.

vefat etmiştir.[1] Vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini de oğlu Abdülmümin Efendi (v. 1106/1694-95) üstlenmiştir.[2]

aai) Mekkî Mehmed Efendi

Aslen Üsküp'lü olan Mehmed Efendi, memleketi ulemâsından şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek kırklı medrese[3] müderrisliğinde bulunmuştur. Daha sonra buradan azledilmiş ve Nakkaş Mustafa Paşa'ya imâm olmuştur. Paşa Girit'e memur edilince onunla beraber gitmiştir. Burada zaman zaman seferlere de katılan Mehmed Efendi'nin içine tasavvufa sülûk etme arzusu düşmüş ve bu yüzden İstanbul'a gelmiştir. Abdülehad Nûrî Efendi'ye intisâbla, üçüncü esmâ-yı tekmîl ettiğinde müderrisliği bırakarak kendisini tamamen ibâdet ve riyâzete vermek istediğini beyân etmiş, ancak şeyhi bu duruma müsaade etmemiştir. Sahn-ı Semân medreselerinden birinde müderris iken Nûri Efendi vefat etmiş olduğundan esmâ-ı seb'anın kalan kısmını da Nûrî Efendi'nin önemli halîfelerinden biri olan Muhammed Nazmî Efendi de tekmil etmiştir. Bir ara Mekke-i Mükerreme'de bulunan Murâdiyye Medresesi'ne müderris olarak atanarak, beş sene kadar bu vazîfede bulunmuş, sonra Şeyhulislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından azledilmiştir. Ömrünün bir kısmını bu şekilde Mekke'de geçirdiği için de Mekkî diye lakablandırılmıştır. Tekrar İstanbul'a dönüp Ayasofya Medresesi'nde müderrislik yaparken 1084/1673 senesinde vefat etmiştir.[4]

aak) Vâiz Süleyman Efendi

Süleyman Efendi, Nûrî Efendi yanında tekmîl-i tarîkat ettikten sonra tekkesinde sertarîk olmuştur. Aynı zamanda Cuma günleri şeyhi yerine Mehmed Ağa Câmii'nde, Çarşamba günleri Beyazıt Câmii'nde, Perşembe günleri ise Yedikule'de bir câmide vaaz ettiği için, "Vâiz" diye lakablandırılmıştır. Bu vazîfeleri yanında yine şeyhi yerine onun sağlığında Kahriye Dârulhadîs'inde müderrislikde bulunmuştur. 1090/1679 senesinde vefat etmiştir.[5]

aal) Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi

Osman Efendi aslen Kayserili'dir. Dâvûdî bir sese sâhip olup mûsikîye âşinâ olduğu ve güzel ilâhi terennüm ettiğinden, Şeyhî'nin tabiri ile "tavrı hûb ve nâdir olduğundan" dolayı "Nefes Anbarı" diye meşhur olmuştur.[6] Şer'î ilimleri tahsil

---

[1] Nazmi, *a.g.e.*, s. 321; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 63.

[2] Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Müderresinin 40 akçe aldığı beşli sistemde üçüncü sırada yer alan ve telvih de denilen medrese için kullanılan tâbirdir. (Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 11).

[4] Nazmi, *a.g.e.*, ss. 324-25.

[5] Nazmi, *a.g.e.*, s. 326.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 579.

ettikten sonra Abaza Şeyhi diye bilinen Bayrâmî şeyhi Abdürrahim Efendi'ye intisâb etmiştir. 1044/1634-35 senesinde onunla birlikte zâkirbaşısı olarak İstanbul'a gelip Üsküdar'a yerleşmiştir. Şeyhinin IV. Murad tarafından îdam ettirilmesinden sonra Abdülehad Nûrî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Şeyhinin himmetiyle Bostanzâde Yahyâ Efendi'ye mülâzım, daha sonra da kırklı medresede müderris olmuştur. Buradan azledildikten sonra memleketi olan Kayseri'ye hilâfetle halkı irşâd etmesi için gönderilmiş, aynı zamanda buradaki Sâhibiyye Medresesi'ne de müderris olarak atanmıştır.[1] Babasından intikal eden evin yanına bir semâhâne yaptırarak burada irşâd hizmetlerini yürütmekte iken büyük bir kesim kendisine intisâb ederek etkisi altına girmiştir.[2] Bir müddet sonra müderrisliği de bırakarak tekrar İstanbul'a dönmüş, Üsküdar'da Şemsi Paşa Câmii'ne vâiz ve Zâviyesi'ne de postnişîn olmuştur. Sonra da Tercüman Yunus Tekkesi (Diraman Tekkesi) postnişîni Abdullah Sabî Efendi'nin 1054/1644 senesinde vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini ve câminin vâizliğini üstlenmiştir.[3] Uzun süre bu vazîfeyi sürdürdükten sonra 1095/1684 senesi Rebîülâhir'inde vefat ederek, tekkenin hazîresinde, ikinci şeyh Tefsîrî Ömer Efendi'nin yanına, mihrabın önüne defnedilmiştir. Vefatına Muhammed Nazmî Efendi tarafından,

"Hasret ile Nazmiyâ tarih-i fevtini dedim

Vâh uçdu bülbül-i Tevhid cennet bezmine" (sene: 1095) beyti târih olarak düşürülmüştür.[4] Vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini de İsâ Mahvî Efendi üstlenmiştir.[5]

Osman Efendi, şiirlerinde "Osman", "Derviş Osman" ve "Şeyh Osman" mahlaslarını kullandığı gibi [6] ilâhiler de bestelemiştir.[7] İlâhîlerinin toplandığı bir mecmûa Ankara Millî Kütüphâne'de bulunmaktadır.[8]

aam) Çelebi Mustafa Efendi

Mustafa Efendi Abdülehad Nûrî Efendi'nin oğludur. 1046/1636-37 senesinde doğmuş ve küçük yaşında postnişîn olduğu için "Çelebi Şeyh" diye meşhur olmuş-

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 287, 288, 328; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 579; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 40. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 258.

[2] Nazmi, *a.g.e.*, s. 289.

[3] Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 47; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 97.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 329; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; M. Fatih Köksal, *Kayserili Divân Şairleri*, Kayseri 1998, s. 77.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 579; Tabîbzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Köksal, *a.g.e.*, s. 77.

[7] Bestelerinden örnekler için bk. Ergun, *a.g.e.*, ss. 76-77.

[8] Bk. Köksal, *a.g.e.*, s. 78. Adı geçen nüsha Ankara Millî Ktp., Yazma, FB, nr. 217/2'de bulunmaktadır. Bu nüshayı tanıtan M. Fatih Köksal şiirlerinden örnekler vermiştir. (Bk. Köksal, *a.g.e.*, ss. 78-81).

tur.[1] Şer'î ilimleri babası ve onun halîfelerinden Abdülkerim Fethî Efendi ile Seyyid Hüseyin Efendi'den tahsil etmiştir.[2] Babasının vefatıyla boşalan Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliğini üstlenmiştir.[3] Bu makâma geçtikten birkaç sene sonra da Câmi'de vaazlar vermeye başlamıştır.[4] İrşâd faaliyetlerini burada kırk bir yıl yürütmüş ve 1102/1690-91 senesinde elli altı yaşında iken vefat etmiştir. Babasının Eyüp Nişancа'da bulunan türbesinin yanına defnedilmiştir. Vefatına "*Zâkir sâfî*" ibâresi ve Muhammed Nazmî Efendi'nin,

"*Dedim ey Nazmî târih-i vefatını duâ idüb*

Tecellî kıla Nûrî-zâde'ye Mevlâ cemâli ile" (sene: 1102) beyti târih düşürülmüştür.[5] Bir miktar ilâhî ve şiirinin olduğunu *Tevfik Tezkiresi*'nden öğreniyoruz.[6]

Vefatıyla boşalan Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliği Nûrî Efendi'nin bir başka halîfesi olan Esircizâde Hüseyin Efendi'ye tevcîh olunmuştur.[7]

aan) Esircizâde Hüseyin Efendi

Hüseyin Efendi İstanbul'da doğmuştur. Dönemin ulemâsındandır. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufa meyletderek, Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olmuş, Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin yerine tekkenin sertarikliğine getirilmiştir. Şeyhi tarafından Midilli'deki tekkeye halîfe tayin edilerek burada iki yıl irşâd hizmetinde bulunmuş, iki yıl sonra İstanbul'a şeyhinin yanına tekrar dönmüştür. Burada da şeyhi tarafından tekkede pîşkademlikle[8] görevlendirilmiştir.[9]

Süreyya, *Sicill-i Osmânî*'de Hüseyin Efendi'nin, şeyhi Nûrî Efendi vefat ettiğinde Kemhacıbaşı[10] olduğunu kaydetmektedir.[11] Buradan onun maişet temini için esnaflık yaptığını ve esnaf arasında da saygın bir yerinin olduğunu anlıyoruz.

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 332, 333; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 42; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 60a.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, s. 333.

[3] Nazmî, a.ge., aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 18; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 96.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 43; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[6] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 43; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 18.

[8] *Pîşkademlik*, sertarik olanların üzerine bir nevi denetçi ve dervişlerin bâtınlarının terbiyesi için görevlendirilmiş kimseler için kullanılır bir tabirdir. (Bk. Nazmî, *a.g.e.*, s. 337).

[9] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 336-7.

[10] *Kemhacıbaşı*, kemha denilen ipekli kumaş yapan esnafın kâhyası hakkında kullanılan tabirdir. Kemhacılar kethüdası denir. Bunlar esnaf tarafından seçilir, hükümet tarafından atanırdı. (*OTDTS*, c. II, s. 241).

[11] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 199.

Şeyhi'nin vefatından sonra, pîrdaşlarından Yusuf Ağazâde Mustafa Ağa'nın, Nûrî Efendi halîfelerine meşrûta olmak üzere Fethiye Câmii yanında yaptırdığı mescidde imâm ve şeyh olarak kırk sene kadar hizmette bulunmuştur.[1] Pîrzâdesi Mustafa Çelebi'nin 1102/1690-91 senesinde vâki olan vefatının akabinde de Mehmed Ağa Câmii'ne vâiz ve tekkesine şeyh olmuştur. Bu vazîfeyi üç yıl kadar yürüttükten sonra, 9 Şevvâl 1105/3 Haziran 1694 târihinde vefat ederek[2] Şeyhi Nûrî Efendi'nin türbesi civârına defnedilmiştir.[3] Vefatına *"Şeyhü'l-kuds"* ibâresi ve Muhammed Nazmî Efendi'nin

"Vefatına dedim târih ey Nazmî du'â idüb

Makâmı ola yâ Rabbî Hüseyn'in Cennet-i Me'vâ" (senc: 1105) beyti târih düşürülmüştür.[4]

Hüseyin Efendi'nin Fethullah ve Yahyâ isminde iki oğlu olmuştur. Vefatıyla boşalan Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliğini oğlu Yahyâ Efendi (v. 1153/1740) üstlenmiştir.[5]

Bir diğer oğlu Fethullah Efendi de dönemin önemli zâkirbaşılarındandır. 1066/1655 senesinde doğmuş, bir taraftan ilim tahsîlinde bulunurken bir taraftan da mûsikî ile iştigal etmiştir. 1098/1687 senesinde mülâzım, 1108/1696-97 senesinde de Bali Paşa Hâric Medresesi'nde müderris olmuştur. 1111/1699-1700 senesinde Bağdat Valisi tayin edilen Hasan Paşa'nın imamı olmuş, aynı senenin Cemâziyelâhir'inde Şehrezûr'a vardıklarında vefat etmiştir. Güzel sesli olan Fethullah Efendi, ilâhîler de bestelemiş bir bestekârdır.[6]

Tevfik, *Mecmûatü't-Terâcim*'inde, Esircizâde Hüseyin Efendi'nin, şeyhi Nûrî Efendi'nin *Mir'âtü'l-Vücûd* adlı eserini Türkçe'ye tercüme ettiğini kaydetmektedir.[7]

aao) Seyyid Hüseyin Efendi

Hüseyin Efendi Safranbolu'nun Bacı isimli bir köyündendir.[8] Babası, Abbas isminde bir zâttır. İlk ilimleri memleketinde ikmâl ettikten sonra tahsîlini ilerletmek için İstanbul'a gelmiştir. Mehmed Ağa Tekkesi'nde bir hücrede ikâmet ederek dönemin ulemâsından okumuş, bu sûretle şer'î ilimlerdeki bilgisini ilerletmiştir. Bu arada Nûrî Efendi'ye intisâb etmiş bir taraftan tekmîl-i tarîk ederken bir taraftan da

---

[1] Nazmi, *a.g.e.*, s. 338.

[2] Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61b; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 18; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 199.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[4] *Göstyerler.*

[5] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 31a; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 18.

[6] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 51.

[7] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[8] *A.g.e.*, vr. 61b.

ondan Tefsir ve Hadis ilimlerini tahsil etmiştir. Feyzî Hasan Efendi yerine sertarik olmuş, bu vazîfeyi iki yıl sürdürdükten sonra şeyhi vefat etmiştir. Aynı vazîfeyi iki yıl da Çelebi Mustafa Efendi zamanında sürdürdüğü için kendisine "Sertarîk Emîr Efendi" denilmiş ve bu ünvanla meşhur olmuştur. Şeyhulislâm Hanefî Efendi'nin girişimiyle Yedikule'de bulunan Hacı Evhad Tekkesi'ne postnişîn ve Câmii'ne vâiz olmuştur.[1] Hüseyin Efendi'nin, Hacı Evhad Tekkesi'ne Sünbülî Mûsâ Efendi'den (v. 1066/1656) sonra postnişîn olduğunu Tabibzâde Zâkir Şükrü Efendi'den öğrenmekteyiz.[2]

Hacı Evhad Tekkesi'ndeki şeyhliği yanında, Şeyhulislâm Ali Efendi zamânında, 1095/1684 senesinden itibaren Silsile-i Meşâyih-i Selâtîn'e dâhil olarak önce pîrdaşı Abdülkerim Efendi yerine Fâtih Sultan Câmii'nde, sonra da sırasıyla Beyazıt ve Süleymâniye Câmii'nde Cuma vâizliklerini üstlenmiştir.[3]

Ömrünün sonuna kadar bu vazîfeleri devam ettirmiş olan Hüseyin Efendi, 28 Cemâziyelâhir 1105/24 Şubat 1694 târihinde vefat ederek Merkez Efendi türbesi civârına defnedilmiştir.[4] Vefatına Muhammed Nazmî Efendi,

"*Bir eksik ile Hâtif fevtine dedi târîh:*

Seyyid Hüseyn'in olsun yeri ilâhî Cennet" (sene: 1105) beytini târih düşürmüştür.[5]

Muhammed Nazmî Efendi'nin beyânına göre âlim ve âmil bir zât olan Hüseyin Efendi, çok cömerttir. Her sene Şaban'ın yirmisinden Ramazan Bayramı gecesine kadar erbaîne girmeyi de kendisine âdet edinmiştir.[6]

"Seyyid Hüseyin" mahlası ile yazdığı ilâhi ve şiirleri yanında *Mecmau't-Tefâsîr ve'n-Nukûl, Risâle-i Devrân*[7], Türkçe Ferâiz[8] ve İzzî Şerhleri ile *Risâletü'r-Rûhâniyye fî Terbiyeti'n-Nüfûs el-Mükemmil el-Berzâhiyye* adlı eseri yazmıştır.[9]

Hüseyin Efendi'nin yetiştirip hilâfet verdiği kimseler içerisinde Seyyid İsmail Cismî Efendi vardır. Bu zât, zayıf bedenli olmasına rağmen "Cism-i Latîf" diye meşhur olmuştur. Aksaray Hüseyin Ağa Câmii'nde imamlık yapan bir zâtın oğlu-

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 334. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 26b.

[2] Bk. Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 48. *Tevfik Tezkiresi*'nde mezkûr tekkeye 1067/1657 senesinde şeyh olduğunu kaydetmektedir. (vr. 61a).

[3] Nazmî, *a.g.e.*, 334-35; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61a. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 26b; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 58.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 335; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61a; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 26b, 40b; Süreyya, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 62.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 335.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 335.

[7] Sül. Ktp., Nafiz Paşa, nr. 394.

[8] TYTK, Adıyaman, nr. 57 (15b-17b); TYTK, Antalya Tekeli, nr. 817 (1b-3a).

[9] Bk. *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61b; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 26b; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 62.

dur. Hüseyin Efendi'den tekmîl-i tarikat edip hilâfet aldıktan sonra, Olanlar Şeyhi İbrahim Efendizâde'nin yerine Aksaray'daki tekkesine şeyh olmuştur. Burada irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken, 1102/1691 senesinde vefat etmiştir. Merkez Efendi Câmii hazîresinde şeyhi Hüseyin Efendi yanına defnedilmiştir. Ayvansarâyî, İsmail Efendi'nin her fende kemâlinin olduğunu söyledikten sonra şiirlerinin de bulunduğunu belirtmektedir.[1]

Hüseyin Efendi'den boşalan Hacı Evhad Tekkesi şeyhliğini, Tabibzâde'nin Meşâyih Silsilesi'nde verdiği sıraya göre Seyyid Hüseyin Efendi'nin dâmâdı Seyyid Mehmed Efendi (v. 1145/1732-33),[2] *Sicill-i Osmânî* müellifi Süreyya'nın kaydına göre ise halîfesi Hamza Efendi (v. 1111/1699) üstlenmiştir.[3]

aaö) el-Hâc Hüseyin Efendi

Hüseyin Efendi yukarıda adı geçen Seyyid Hüseyin Efendi'nin halîfesidir. Bolulu'dur ve 1058/1648 senesinde doğmuştur. İlk ilimleri memleketinde ikmâl ettikten sonra İstanbul'a gelerek Seyyid Hüseyin Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarikat etmiştir. 1098/1687 senesinde hilâfet verilerek Karabaş Tekkesi posnişînliğine getirilmiştir.[4]

Karabaş Tekkesi, Beyoğlu, Tophâne semti Hacı Mimi Mahallesi'nde Karabaş Mektebi Sokağı'nda bulunmaktadır. Bâbüssaâde Âğası Karabaş Mustafa (v. 937/1530-31) tarafından bir Halvetî tekkesi olarak yaptırılmıştır.[5] Mescid-tevhidhâne dışında kalan bölümler bugün târihe karışmıştır. Tekke Mısrî Ömer Efendi ile Şemsiyye Şûbesi'ne geçmiştir. Müteakiben Karabaş İskender Efendi (v. 1077/1666-67), ondan sonra da el-Hâc Hüseyin Efendi postnişîn olmuşlardır.[6] Tekke'nin meşâyih silsilesini veren Tabibzâde Zâkir Şükrü Efendi, Karabaş İskender Efendi'nin vefat ettiği 1077/1666-67 senesinden Hüseyin Efendi'nin postnişîn olduğu 1098/1687'ye kadar kimin ya da kimlerin bu görevi üstlendiğini vermemektedir. Üşşâkîzâde ve Şeyhî *Zeyilleri*'nde, Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebir'e Şeyh Olanlar* ve Tevfik de *Tezkire*'sinde Sünbülî şeyhi Erdebilîzâde Ahmed Efendi hakkında bilgi verirken, kendisinin, Tophane'de bulunan Karabaş Tekkesi Şeyhi Mükâşif Mehmed Efendi'den hilâfet aldığını kaydetmektedirler.[7] Böyle olunca bahsedilen târihlerde adı geçen şahsın postnişîn olması ihtimal dahilindedir.

---

[1] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 40b.

[2] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 48.

[3] Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 199.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 430.

[5] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 62; Tanman, "*Karabaş Tekkesi*", *DBİA*, c. IV, ss. 440-41. Ayrıca bk. Kut, *Dergeh-nâme*, s. 221; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 18; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 206.

[6] Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 46.

[7] Üşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 555; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 567; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebir'e Şeyh Olanlar*, vr. 14a; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 50b.

Hüseyin Efendi'ye, mezkûr tekkeye postnişîn olduktan kısa bir süre sonra Karagümrük'te bulunan Kethüdâ Hâtun Câmii, 1124/1712 senesinde de Orta Câmii vâizliği tevcîh edilmiştir. 23 Zilkâde 1129/29 Ekim 1717 târihinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[1] Tekkenin postnişînliğini de oğlu el-Hâc Mehmed Efendi (v. 1131/1719) üstlenmiştir.[2]

aap) Bülbülcüzâde Abdülkerim Fethî Efendi

Abdülkerim Efendi'nin babası Hacı Abdüllatif, Karamanlı'dır. Muhammed Nazmî Efendi'ye göre ticâret erbâbı,[3] Bursalı Mehmed Tâhir'e göre ise ulemâdan[4] bir zât olup İstanbul'a yerleşmiştir. Abdülkerim Efendi 1034/1624-25 senesinde İstanbul'da doğmuştur.[5] Ataları bülbülü çok sevdiği için hem babası hem de kendisi "Bülbülcüzâde" lakabıyla tanınmıştır.[6]

Abdülkerim Efendi, ilk ve ileri tahsîlini dönemin ulemâsından gerçekleştirmiş, ünlü Kara Süleyman Efendi'den bu ilimleri tekmîl ettiği gibi, bu arada intisâb ettiği Abdülehad Nûrî Efendi'den de Tefsir ve Hadis okumuştur. Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'ye mülâzım sonra da kırklı medreseye müderris olmuştur. Bilâhare buradan azledilmiş, bunun üzerine seyr ü sülûkunu tamamlamaya çalışmıştır. Henüz yirmi yaşına gelmeden bağlıları arasına girdiği Nûrî Efendi'den tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olmuştur. Esircizâde Hüseyin Efendi yerine bir müddet sertarîklik yaptıktan sonra[7] Nişancı Mehmed Paşa Câmii'ne vâiz ve tekkesine de postnişîn olmuştur.[8] Bânîsine izâfeten Nişancı-ı Cedid veya Boyalı Mehmed Paşa Tekkesi olarak adlandırılan bu yapı Abdülkerim Efendi'den sonra Bülbülcüzâde Tekkesi olarak da anılmıştır.[9]

Abdülkerim Efendi, daha şeyhinin sağlığında ve henüz yirmi iki yaşlarında iken onun himmetiyle zaman zaman Süleymâniye ve Ayasofya Câmilerinde, yerine vaazlar etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra da Ayasofya Câmii'nde Perşembe günleri ikindi namazından sonra ve Pazar günleri de Sultanahmed Câmii'nde ellişer

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 430.

[2] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Nazmi, *Hediyye*, *a.g.e.*, s. 339.

[4] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 139.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 339; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 63b.

[6] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[7] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 339-40. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, ss. 95-96; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 252b.

[8] Nazmi, *a.g.e.*, s. 340; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 10b; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 62.

[9] Kut, *Dergeh-nâme*, s. 222, 231; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 6; Çetin, "*Tekkeler*", s. 585; Koçu, *İstA.*, c. VIII, s. 4179; *MEBİA*, "*İstanbul (Tarihi Eserler)*", c. 5/II, s. 1214/77; Şinasi Akbatu, "*İstanbuldaki Tekkelerin Silsile-i Meşâyihî*", *İslam Medeniyeti*, c. V, sy.: 2 (Haziran 1981); *Fâtih Câmileri*, s. 273.

akçe vazîfe ile vâizlik görevine devamlı olarak getirilmiştir.[1] 1088/1677 senesinde Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'den boşalan Fatih Sultan Mehmed Câmii Cuma vaazlığı tevcîh edilmesiyle[2] de silsile-i meşâyih-i selâtîne dâhil olmuş, sırasıyla 1090 Rebîülevvel/1679 Nisan'ında Beyazıt, 1101 Receb/1690 Nisan'ında Süleymâniye ve 1103/1691-92 senesinde de Esîrî Şeyh Ali Efendi'nin vefatıyla boşalan Ayasofya Kürsî Şeyhliğine getirilmiştir.[3]

Abdülkerim Efendi Fâtih Sultan Mehmed Câmii Cuma vâizi olduktan sonra IV. Mehmed tarafından kendisine vâiz ve şeyh tayin edilmiştir.[4]

Karabaş Velî Ali Alâaddin Atvel'in Limni Adası'na sürgüne gönderilmesiyle boşalan Atik Vâlide Tekkesi şeyhliği de Abdülkerim Efendi'ye tevcîh edilmiştir.[5] Her nedense pîrdaşı ve tekke arkadaşı olan Muhammed Nazmî Efendi bu görevlendirmeden bahsetmemektedir. Tevfik ise *Tezkiresi*'nde mezkûr tekkeye görevlendirme târihi olarak 1098/1687'yi vermektedir. Karabaş Velî'nin vefatı 1097/1686 senesinde olduğuna göre ona bu tekkenin tevcîh edilmesi daha önce gerçekleşmiştir. Tevfik, *Tezkiresi*'nde Karabaş Efendi'nin nefyinde bu tevcîhin gerçekleştiğini açıkça beyan etmesine rağmen verdiği târih doğru değildir.

6 Rebîulâhir 1106/25 Kasım 1694 târihinde Perşembe günü vefat eden Abdülkerim Efendi,[6] Şeyhi Nûrî Efendi'nin türbesinin kıble tarafına defnedilmiştir.[7]

Hayâtı boyunca bir yandan vâizlik, bir yandan şeyhlik ve bir yandan da tedrîs faaliyetleri yürüterek dolu dolu yaşamış olan Abdülkerim Efendi, Muhammed Nazmî Efendi'nin beyânına göre, zâhir ve bâtını âbâd olmuş, âlim ve âbid, ilmî kuvveti dâima gâlib gelmiş bir şahsiyettir. Vâkitlerinin büyük bir kısmı kitap mütâlaasıyla geçmiş, tarz ve tavır olarak âdetâ bir kazasker gibi yaşamıştır.[8]

"Fethî" mahlasıyla şiirler ve ilâhîler yazmış, müretteb bir *Dîvân* oluşturmuştur.[9] *Kadı Beyzâvî Tefsîri*'nin bâzı yerlerine *Tâ'lîkât*[10] ve ayrıca sülûk ve mevâize

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 340-41.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 63b.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 341; Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 96; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebir'e Şeyh Olanlar*, vr. 14a; *Sülim Tezkiresi*, vr. 223b; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 11a; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 140.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 341.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 72.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 341; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; *Sülim Tezkiresi*, vr. 223b; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 62, 72; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 140; Bağdatlı İsmail Paşa, *Esmâü'l-Müellifîn*, c. I, s. 613.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 241-42.

[9] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; İsmail Paşa, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[10] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

dâir risâleler yazmıştır.[1] Hasan Kâmil Yılmaz *Tasavvufî Hadis Şerhleri* isimli eserinde Abdülkerim Fethî Efendi'ye âit *Tercüme-i Hadis-i Erbaîn* isimli bir risâlesini tanıtmaktadır.[2]

Ömrünün sonuna kadar Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi ile Atik Vâlide Tekkesi şeyhliğini berâberce yürüttüğü anlaşılan Abdülkerim Efendi'nin yerine Mehmed Paşa Tekkesi şeyhliğini büyük oğlu ve halîfesi Mustafa Efendi (v. 1138/1725-26), Atik Vâlide Tekkesi şeyhliğini ise bir diğer oğlu ve halîfesi Abdürrahim Münib Efendi (v. 1125/1713) üstlenmiştir.[3] Aynı zamanda şâir de olan Abdürrahim Münib Efendi babasının yanına defnedilmiştir.[4]

Abdülkerim Fethî Efendi'den hilâfet almış önemli bir sûfî de İsâ Mahvî Efendi'dir. İsâ Mahvî Efendi, Ali isminde bir kadının oğludur. Gerede'nin Sarı Kadılar Köyü'nde 1047/1637-38 yılında doğmuştur. Ganîzâde Nâdirî Mehmed Efendi'nin kızkardeşinin oğludur. İlk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek ulemâ meclislerine devam etmiş ve tahsîlini tamamlamıştır. Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat ederek hilâfete nâil olmuştur. 1076/1665-66 senesinde Alacacızâde Şeyh Mehmed Efendi yerine Orta Câmii vâizliğine, 1095/1684 senesinde ise Nûrî Efendi'nin halîfelerinden Nefes Anbarı Osman Efendi'den boşalan Tercüman Yunus Tekkesi postnişînliğine getirilmiştir. 1106/1694-95 Rebîülâhiri'nde Himmetzâde Abdullah Efendi yerine Sultan Selim Câmii, 1120/1708 Cemâziyelevvel'inde Fâtih Sultan Mehmed Câmii, 1122/1710 Rebîülevvel'inde Beyazıt Câmii, aynı yılın Şevval'inde ise Süleymâniye Câmii vâizliğini üstlenmiştir. 1127/1715 senesi Receb'inde hacca gitmiş, dönüşte 22 Ramazan 1127/21 Eylül 1715 târihinde Şam'da vefat ederek Muhiddin Arabî hazretlerinin türbesi yakınına defn olunmuştur.[5] Vefatına Mehmed Emin Tokâdî Efendi,

"*Mahv-ı vücûd idüp ışk-ı mc'vâya Mahvî gitdi*" mısrâını târih düşürmüştür.[6]

Fezâilü'ş-Şühûr ve'l-Eyyâm isimli bir risâlesi vardır.[7]

aar) Kasımpaşalı Ahmed Efendi

Ahmed Efendi, İstanbul Kasımpaşalı'dır. Zamanının gerektirdiği ilimleri tahsil ettikten sonra Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olduktan sonra Kasımpaşa'da Şeyh Süleyman Tekkesi'nde postnişîn, yine burada

---

[1] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; İsmail Paşa, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[2] Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 86. Ayrıca bk. Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul 2000, ss. 141-142.

[3] Ayvansarâyi, *a.g.e.*, vr. 11a; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 62, 72.

[4] Ayvansarâyi, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. II, ss. 427-28. Ayrıca bk. *Râmiz Tezkiresi*, s. XXI, 25; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 47.

[6] *Râmiz Tezkiresi*, s. 25.

[7] Kayseri Raşid Efendi Ktp., Raşid Efendi, nr. 662.

bir câmide de imam ve hatip görevlerini üstlenmiştir. 1108/1696-97 senesinde vefat etmiştir.[1]

aas) Hamza Efendi

Hamza Efendi Boluludur. Hacı Ali isminde tüccar bir babanın oğlu olarak 1014/1605-06 senesinde doğmuştur.[2] İlim ve irfan tahsîli için İstanbul'a gelmiştir. Dönemin ulemâsından şer'î ilimlerin tahsilini tamamlayarak, 1044/1634-35 senesinde Rumeli Sadâreti'nden ma'zûl olan Çeşmî Mehmed Efendi yerine mülâzım olmuştur. İlmî hayata daha fazla devam etmeyerek bırakmış ve 1045/1635-36 senesinde Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Şeyhi Nûrî Efendi'den tarikat âdâbı yanında hadis ilimleri de tahsil etmiş, tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olmuştur. 1065/1655 senesinde Haseki Sultan Câmii sonra da haftada iki gün olmak üzere Ayasofya Câmii vâizliğini üstlenmiştir. Nûrî Efendi 1062/1652 senesi Safer'inde makâmına Mehmed Ağa Dârulhadîsi ve 1072/1661-62 senesinde de Şeyh Ömer Efendi'den boşalan Bayrampaşa Tekkesi muhaddisliği kendisine tevcîh olunmuştur.[3] 1084/1673 senesinde hacca gitmiş, edâdan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.[4] 23 Şevvâl 1111/14 Nisan 1699 târihinde doksan yedi yaşında iken vefat ederek[5] Keskin Dede Tekkesi[6] mezaristanına defnedilmiştir.[7]

Hamza Efendi'ye yakın ve hakkında bilgi veren kaynaklardan Muhammed Nazmî Efendi *Hediyye*'sinde, onun Bayram Paşa Tekkesi'nde postnişîn olduğu,[8] Şeyhî Efendi de *Vakâyiü'l-Fudalâ*'sında, Bayram Paşa Tekkesi muhaddisi olduğu kaydedilmektedir.[9] Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi (v. 1166/1752) *Dergeh-nâme* isimli eserinde Hamza Efendi Tekkesi'ni zikretmiştir.[10]

Tabibzâde Zâkir Şükrü Efendi de *İstanbul Hânkâhları Meşâyihi*' listesinde Nişancı-ı Cedîd yanında Hamza Efendi Tekkesi'ni ayrı bir başlıkta vermiş ve tekkenin ilk şeyhi olarak Bolulu mezkûr Hamza Efendi'yi, ondan sonra da oğlu Ab-

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 342.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 201.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 343-44; Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. II, s. 202.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 202.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 15.

[6] *Keskin Dede Tekkesi*, Fatih Nişancı Caddesi'nde Şeyhulislâm Efdalzâde Seyyid Hamideddin Efendi'nin (v. 908/1502-03) inşâ ettirdiği bir tekkedir. Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği bu tekkeden günümüze Keskin Dede'nin türbesinden başka bir iz kalmamıştır. (Bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 185; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, ss. 286-87; *Fâtih Câmileri*, s. 284; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 100).

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[8] Nazmî, *a.g.e.*, s. 344.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 202.

[10] Kut, *Dergeh-nâme*, s. 219, 232.

dullah Efendi (v. 1125/1713)'yi göstermiştir.[1] Oğlu Abdullah Efendi'den kaynaklansa gerek ki yer yer de Hamzazâde Tekkesi olarak isimlendirilmiştir.[2] *Fâtih Câmileri* isimli eserde bu tekkenin yerinin, Fatih Nişancı Mehmed Paşa semtinde, Küçükhamam'da Neciboğlu Kervansaray civarında olduğu kaydedilmektedir.[3] Zamanımıza kadar gelemese de Hamza Efendi'nin böyle bir tekke inşâ ettirip Sivâsiyye'yi burada neşrettiğini anlıyoruz.

b) Diğer Şehirlerde Sivâsiyye

ba) Seyyid Mehmed Efendi

Vânî Emir diye meşhur olan Seyyid Mehmed Efendi, Vanlı'dır. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra tekmîl-i tarîkat ile hilâfet verilerek memleketine gönderilmiştir. Burada uzun müddet vaaz ve irşâd hizmetlerinde bulunduktan sonra 1055/1645 senesi civârında vefat etmiştir.[4]

bb) Boğazhisarlı Mehmed Efendi

Boğazhisarlı olan Mehmed Efendi'nin babası Hamza'dır. Sülûkunu tamamladıktan sonra memleketine halîfe olarak gönderilmiştir. Şeyhi Nûrî Efendi'yi memleketine davet etmiş, o da bâzı bağlılarıyla birlikte davete icâbet ederek iki ay kadar burada kalmıştır. Mehmed Efendi 1057/1647 senesi civârında vefat etmiştir.[5]

bc) Konyalı Seyyid Mehmed Efendi

Konyalı ve seyyid olan Mehmed Efendi, Nûrî Efendi'ye intisâb edip seyr ü sülûkunu tamamlayarak, şeyhinin tekkesinde on yıl kadar sertarîklik yapmıştır. Bilâhare memleketinde irşâd hizmetlerinde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. On sene kadar bu vazîfede bulunduktan sonra 1059/1649 senesi civârında vefat etmiştir. Vefatına Muhammed Nazmî Efendi,

"*Da'vet-i Hakk'ı çünki gûş itdi*

Bezm-i hâss-ı visâle oldu revân

Erdi maksûda, oldu hurrem u şâh

Oldu rahat-gâh ana dâr-ı cenân" (sene: 1059) târihini söylemiştir.[6]

---

[1] Tahirzâde, *a.g.e.*, s. 15. Abdullah Efendi için bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, ss. 425-26.

[2] *Fâtih Câmileri*, s. 279; Telci, "İstanbul Tekkeleri", s. 203.

[3] *Fâtih Câmileri*, aynı yer. Krş. Özdamar, *Dergâhlar*, s. 100.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 310.

[5] *Gös.yer.*

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 311.

bd) Abdurrahman Kuddûsî Efendi

Kuddûsî lakâbıyla meşhur olan Abdurrahman Efendi, Manisalı'dır.[1] Babası Şeyh Abdullah Efendi, İstanbul'da bulunan Diraman Tekkesi diye de anılan Tercüman Yunus Tekkesi şeyhi Tefsîrî Ömer Efendi'nin halîfelerinden olup irşâd için memleketine gönderilmiş ve burada evinin yanına bir tekke inşâ ederek faaliyetlerini yürütmüş bir zâttır. Abdurrahman Efendi küçük yaşta ilim tahsîline başlamış, üstün başarı göstererek kısa zamanda İslâmî ilimlerden özellikle Tefsir ve Hadîste tebârüz etmiştir. Sultan Murad Câmii'nde dersiâmlık yaparken babasına bağlanmıştır. Seyr ü sülûkunun üçüncü dairesinde iken İstanbul'a gelerek Abdülehad Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Onda tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olmuş, sonra da memleketine irşâd için gönderilmiştir. Babasının tekkesinde bu hizmeti üstlenen Abdurrahman Efendi, bir taraftan da vaaz ve şer'î ilimlerin tedrîsine devam etmiş, 1080/1669-70 senesinde vefat etmiştir.[2]

Abdurrahman Kuddûsî Efendi ilim tedris ve irşâd hizmetlerini yürütmekle kalmamış, eserler de yazmıştır. *Kadı Beyzâvî Tefsîri* üzerine *Ta'lîkât* yazmış, *Manzûme-i Şâhidî*'yi *Tuhfetü'l-Mülûk*[3] ismiyle şerh etmiştir. Ayrıca daha bir çok risâlenin de sahibi olduğu kaydedilmektedir.[4]

be) Mehmed Efendi

Muhammed Nazmî Efendi'nin, şer'î ilimleri memleketinde tahsil ettiğini söylediği Mehmed Efendi'nin nereli olduğuna dair açık bir ifâde yoktur. Yalnız irşâd hizmetlerini yürütmesi ve müftülük yapması için Konya'ya gönderildiğini dikkate aldığımızda memleketinin burası olması ihtimali uzak değildir. Mehmed Efendi, ilk tahsîlini memleketinde gerçekleştirdikten sonra İstanbul'a gelerek burada bir medresede eğitiminin kalan kısmını tamamlamış ve mülâzım olmuştur. Kırklı medresede müderris ve Sultan Mehmed Câmii'nde dersiâmlık yapmıştır. Nûrî Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat ederek hilâfete nâil olduktan sonra da Konya'ya müftü olarak atanmış, bu arada irşâd hizmetlerini de devam ettirmiştir. 1094/1683 senesinde vefat ederek buraya defnedilmiştir.[5]

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 319; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 146; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih*, s. 10.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 319-321. Ayrıca bk. Bursalı, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih*, s. 10; a.mlf. *Osmanlı Müellifleri*, aynı yer.

[3] MÜİF Ktp., Yazmalar, nr. 126 (119 vr.); Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 1454 (vr. 28-131); aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 5124, 3717; aynı Ktp., Halet Efendi, nr. 204; aynı Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 727; aynı Ktp., Fatih, nr. 5199; aynı Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1965 (146 vr.); Konya Bel. İzzet Koyunoğlu Şehir Müz. Ktp., nr. 13700.

[4] *Göstyerler.*

[5] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 327-28.

c) Diğer Halîfeleri

ca) Alîmî Efendi

Alîmî Efendi Midillili'dir. Abdülehad Nûrî Efendi Midilli'de iken kendisine intisâb etmiş, hem şer'î ilimleri hem de seyr ü sülûkunu şeyhinden tamamlamıştır. Nûrî Efendi'nin İstanbul'da Mehmed Ağa Tekkesi'ne şeyh olmasıyla Midilli'deki tekkesi postnişînliğine getirilmiştir. On yıl kadar bu hizmette bulunduktan sonra 1040/1631 civârında vefat ederek Midilli'ye defnedilmiştir.[1]

cb) Mustafa Efendi

Edirne yakınlarında bir köyden olan Mustafa Efendi, şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Uzun zaman hizmet ederek hilâfete nâil olmuş ve Alîmî Efendi yerine, Midilli'deki tekkeye postnişîn olarak vazîfelendirilmiştir. On yıl kadar bu hizmette bulunduktan sonra, 1050/1640 senesi civârında vefat ederek Midilli'de Alîmî Efendi'nin yanına defnedilmiştir.[2]

cc) Malkaralı Ömer Efendi

Malkaralı olan Ömer Efendi, şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Nûrî Efendi'ye intisâb ederek seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Hilâfete nâil olarak memleketi Malkara'ya irşâd için şeyhi tarafından görevlendirilmiştir. Kırk yıldan fazla bir süre bu vazîfeyi sürdürerek, bir çok halîfe yetiştirmiş ve 1050/1640 senesi civârında vefat etmiştir.[3]

cd) Kırımlı Cârullah Efendi

Cârullah Efendi, Kırımlı'dır. Nûrî Efendi'nin yanında sülûkunu tamamlayıp hilâfete nâil olduktan sonra şeyhi tarafından memleketine irşâd hizmetlerini yürütmesi için görevlendirilmiştir. Âlim bir zât olan Cârullah Efendi, 1058/1648 senesinde yapılan bir savaşta şehîd olmuştur.[4]

ce) Yusuf Ağazâde Mustafa Efendi

Mustafa Efendi'nin babası Yusuf Ağa, I. Ahmed döneminde Harem-i Hâss-ı Hümâyûn'da görev yapıp emekli olmuş bir zâttır. Babasının altmış bin akçelik zeâmeti kendisine verilmiştir. Yetişme çağında şer'î ilimleri tahsil etmiştir. İlme olan

---

[1] *A.g.e.*, s. 309.
[2] *A.g.e.*, aynı yer.
[3] *A.g.e.*, s. 309, 310.
[4] *A.g.e.*, s. 311.

hırsından dolayı çok çalışmasıyla meşhur olmuştur. Zamanın ilim erbâbından olan Köse Mehmed Efendi'nin derslerine devam ederken, onun Ebeveyn-i Rasûl'ün kâfir olduklarını söylemesi ve sûfiyye hakkındaki bir takım ileri geri konuşmalarından dolayı meclislerini terketmiştir. Bu şekilde bir arayışa giren Mustafa Ağa, Nûrî Efendi'ye intisâb etmiş, tekmîl-i tarikat ile hilâfete nâil olmuştur. 1070/1659-60 senesi civârında vefat etmiştir.[1]

Yusuf Ağazâde Mustafa Ağa, şeyhi Nûrî Efendi'nin kabri üzerine bir türbe inşâ ettirmiştir.[2]

cf) Ankaralı Karabaş Mahmud Efendi

Bir kâdı'nın çocuğu olarak Ankara'da doğan Mahmud Efendi, burada zamânın ulemâsında şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra, tasavvufa girme hevesi belirmiş, bu gaye ile İstanbul'a gelerek Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Ondan tekmîl-i tarikat ederek hilâfete nâil olmuş ve memleketi Ankara'da irşâd için görevlendirilmiştir. Ankara'da evlerinin yakınında bulunan bir mescidi irşâd çalışmaları için merkez edinmiş kısa sürede büyük bir kesim kendisine tâlib olmuştur.[3]

Nûrî Efendi, Mahmud Efendi'nin geçimini temin etmesi için bir mezraanın kendisine verilmesi ile alâkalı bir berât çıkarttırıp kendisine göndertmiştir. Beş altı sene bu şekilde devam ettikten sonra, Kara Murad Paşa'nın Vezîriazam olmasıyla bir bostancı,[4] Mahmud Efendi'nin bu hakkını kendisine çevirmiştir.[5] Bunun üzerine şeyhinin daveti ile bir müddet İstanbul'da kalan Mahmud Efendi, Nûrî Efendi'nin vefatından sonra da sevenlerinin önayak olmasıyla, Edirne Havza'da bulunan bir câminin meşihatını üstlenmiştir. Kırk seneye yakın bir zaman bu câmide imamhatiplik ve vaizlikte bulunmuş, bir taraftan da zâviyesinin şeyhliğini yürüterek 1088/1677 senesinde burada vefat etmiştir.[6]

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 313, 314.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, s. 229; Uşşâkızâde, *a.g.e.*, s. 540; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 547; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebîr'e Şeyh Olanlar*, vr. 13b; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. III, s. 263; Hocazâde, *Ziyâret*, s. 89; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 121; Tuman, *Tuhfe*, s. 4405.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, s. 321-22.

[4] *Bostancı*, saraylarla kasırların bekçiliğini yapan ve zabıta işleriyle de alakadar olan saray mensupları için kullanılan bir tabirdir. (*OTDTS*, c. I, s. 239).

[5] Nazmî, *a.g.e.*, 291. Muhammed Nazmî Efendi'nin anlattığına göre, Nûrî Efendi bir yazı yazıp Mahmud Efendi'yi Murad Paşa'ya göndererek bu durumun düzeltilmesini istemiş, fakat Vezîr-i A'zâm, bu tevcihi kendisinin yaptığını ve kararından dönmeyeceğini söylemiştir. Nûrî Efendi de mahzun olarak dönen Mahmud Efendi'ye, elemlenmemesini, bu sebepten dolayı sadâret mührünü Murad Paşa'dan aldığını ve bir Melek'e verdiğini, kendisinin ise hayâtını refah içinde yürüteceği büyük bir maişet tevcih edildiğini kerâmeten bildirmiştir. Gerçekten de aynı hafta Vezîr-i A'zâm azledilerek yerine Melek Ahmed Paşa getirilmiştir. Mahmud Efendi de Havza'da büyük bir varlığa kavuşmuştur. (bk. Nazmî, *a.g.e.*, s. 291).

[6] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 321-323.

İçinde Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa'nın da olduğu vüzerâ, ulemâ ve sâir ileri gelenlerden bir çok kimse kendisine mürid ve muhib olmuşlardır.[1]

cğ) Filibeli Abdullah Efendi

Filibeli Abdullah Efendi, aklî ve nakli ilimleri tahsil ve özellikle tefsîr ilmini tekmîl ettikten sonra, Nûrî Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Şeyhi tarafından icâzet ve hilâfet verilerek memleketinde irşâd hizmetlerinde bulunması için gönderilmiştir. O da Filibe'nin batısında bulunan bir câmide vaaz, medresesinde dersiâm ve zâviyesinde de postnişîn olarak vazîfeye başlamış, bu hizmetini de 1090/1679 senesinde vukubulan vefatına kadar sürdürmüştür.[2]

cğ) Varnalı Osman Efendi

Varnalı Osman Efendi, bölgesi âlimlerinden ilk tahsîlini gerçekleştirdikten sonra tamamlamak için İstanbul'a gelmiştir. Burada bir medresede bir taraftan tahsîlini tamamlarken bir taraftan da tasavvufa karşı içinde bir meyil hasıl olmuş ve Nûrî Efendi'ye intisâb etmiştir. Bir müddet Nûrî Efendi'nin yanında tekmîl-i tarîkata çalıştıysa da fazla geçmeden şeyhi vefat etmiş, fakat vefatından önce de sülûkunu, halîfesi Muhammed Nazmî Efendi yanında tamamlamasını tenbih etmiştir. Bu şekilde esmâ-yı seb'ayı Muhammed Nazmî Efendi'nin yanında tamamlayan Osman Efendi, memleketi Varna'ya halîfe olarak gönderilmiştir. Burada bir taraftan irşâd faaliyetlerini yürütürken bir taraftan da şehrin müftülüğü vazîfesini üstlenmiştir. Kırk yıl kadar bu hizmetleri yürüttükten sonra, 1092/1681 senesinde vefat etmiştir.[3]

Ayrıca, aşağıdaki zâtlar da Abdülehad Nûrî Efendi'den tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olmuş ve kimisi memleketlerine kimisi de sâir beldelere irşâd hizmetlerini yürütmeleri için görevlendirilmişlerdir.

Budinli Şeyh Ahmed Efendi: Memleketinde irşâd faaliyetleri sürdürmüş ve 1065/1655 senesinde vefat etmiştir.[4]

Şeyh Veli Dede: İstanbul Davutpaşa semtinde ikâmet etmiş ve 1070/1659-60 senesi civârında vefat etmiştir.[5]

Şeyh Hacı Sâdık Efendi: Hilâfet aldıktan sonra Edirnekapı'da bulunan kiliseden dönme Kahriye Câmii'nde[1] irşâd faaliyetlerinde bulunup, âyinler icrâ etmiş ve 1070/1659-60 senesi civârında vefat etmiştir.[2]

---

[1] *A.g.e.*, s. 324.
[2] *A.g.e.*, s. 326.
[3] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 326-27.
[4] *A.g.e.*, s. 311.
[5] *A.g.e.*, s. 315.

Manisalı Şeyh Hüseyin Dede: Hilâfet aldıktan sonra Manisa'nın Alaşehir kasabasına gönderilmiş ve 1078/1667-68 senesinde vefat etmiştir.[3]

Tokatlı Karabaş el-Hâc Osman Efendi: Hilâfet aldıktan sonra memleketi Tokat'a gönderilmiş ve orada, 1080/1669-70 senesinde vefat etmiştir.[4]

Mûsâ Dede: Karadeniz sâhilinde bir köyden olan bu zât, İstanbul'a gelerek Nûrî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat ettikten sonra hilâfete nâil olmuştur. Yirmi sene kadar Nûrî Efendi'ye on sene kadar da Şeyhzâdesi Mustafa Çelebi'ye hizmet ettikten sonra memleketine dönerek irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. 1090/1679 senesi civârında vefat etmiştir.[5]

Kürkcübaşı Mûsâ Ağa: Aslen İştipli olan Mûsâ Ağa otuz seneden fazla Hünkâr Kürkcübaşılığı yaptığı için Koca Kürkcübaşı diye tanınmıştır. Nûrî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîk etmiş ve 1096/1685 senesi civârında vefat etmiştir.[6]

Şeyh Ali Efendi: Muhammed Nazmî Efendi'nin muhtedî olduğunu söylediği Ali Efendi, muhtemelen Nûrî Efendi Midilli'de iken ihtidâ etmiş olan bir zâttır. İntisabla tekmîl-i tarîk etmiş ve Medîne-i Münevvere'ye halîfe olarak gönderilmiştir. 1100/1689 senesinde burada vefat etmiş ve Yenbu'da defnedilmiştir.[7] Abdülehad Nûrî Efendi'nin irşâd faaliyetlerinin sınırlarını göstermesi açısından üzerinde durulması gereken bir örnektir.

Sillebâf Mehmed Dede: Mehmed Dede Nûrî Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat etmiş, hilâfete nâil olduktan sonra Sultan Selim Câmii yanında bulunan Çerağcı Mescidi'nde vazîfeye başlamış ve burada tarîkat âyini icrâsıyla irşâd çalışmaları yürütmüştür. 1100/1689 senesinde vefat etmiştir.[8]

Hammâmîzâde Mehmed Efendi: Yeniçeri Ocağı'ndan olan Mehmed Efendi'nin, babası Abdülmecid Sivâsî ve Abdülehad Nûrî Efendi'nin bağlılarından olması hasebiyle küçük yaşlarında bu şeyhlerin feyzlerine nail olmuş, Nûrî Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir. 29 Receb 1105/24 Mart 1694 târihinde vefat etmiştir.[9]

Ârif Efendi: Büyük Ayasofya'ya halîfe nasb olunmuş olan Ârif Efendi, burada Türbeler Kapısı'nda irşâd hizmetleri yürütmüş, 1050/1640 senesi civârında vefat etmiştir.[10]

---

[1] Kahriye Câmii hakkında bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 159.
[2] Nazmi, *a.g.e.*, s. 315, 316.
[3] *A.g.e.*, s. 317.
[4] *A.g.e.*, s. 319.
[5] *A.g.e.*, s. 321.
[6] *A.g.e.*, s. 330.
[7] *A.g.e.*, s. 330.
[8] *A.g.e.*, s. 330.
[9] *A.g.e.*, ss. 333-4.
[10] *A.g.e.*, s. 343.

Hasan Dede (vefatı 1100/1689'dan sonra), Midillili Şeyh Ahmed Dede, Osmancık'a halîfe olarak gönderilmiş olan Şeyhzâde Ahmed Efendi, memleketine halîfe olarak gönderilen Edirneli Osman Efendi, Rumelili Şeyh Mehmed Efendi, memleketine halîfe olarak gönderilen Yanbolulu Şeyh Hüseyin Dede, memleketine halîfe olarak gönderilen Dobrucalı Şeyh Veliyyüddin Efendi, Kefe'ye halîfe olarak gönderilen Kırımlı Zekeriyya Efendi, Şeyh Derviş Efendi, Rumeline halîfe gönderilen Şeyh Yusuf Efendi, memleketine halîfe gönderilen Edirneli Şeyh Mustafa Efendi, memleketine halîfe gönderilen Moralı Şeyh Hüseyin Efendi, Rumeli'ne halîfe gönderilen Mustafa Efendi, memleketi Canik'e halîfe gönderilen Unîî Karabaş Osman Dede de Nûrî Efendi'nin halîfelerindendir.[1]

[1] Bk. Nazmi, *a.g.e.*, ss. 342-344.

E. DİĞER HALVETÎLER

1. Bezcizâde Mehmed Muhiddin Efendi

Mehmed Muhiddin Efendi, Konyalı[1] ve seyyiddir.[2] Burada doğmuş, şer'î ilimleri tahsil edip ulemâ sınıfına dâhil olduktan sonra Lârende (Karaman)'ye giderek, burada Halvetiyye'nin Yahyâ Şirvânî Kolu'na mensup şeyhlerden biri olup Molla Çelebi diye isimlendirilen bir zâta intisâb etmiştir. Bu zâtın aynı zamanda babası da olan şeyhi Molla Nûrullah Efendi, onun şeyhi Karamanlı Pîrî Halîfe, onunki Dede Ömer Rûşenî'nin büyük kardeşi olan Aydınlı Alâaddin Halvetî, onun şeyhi de Seyyid Yahyâ Şirvânî'dir.[3]

Muhiddin Efendi iki sene hizmette bulunup tekmîl-i tarîkata devam ederken şeyhi vefat etmiştir. Şeyhi vefat etmeden hemen önce posta Muhiddin Efendi'nin oturmasını vasiyyet etmişse de çelebiler buna razı olmamışlardır. Bunun üzerine de Karaman'ı terkederek asıl memleketi olan Konya'ya gelmiş ve Alâaddin Keykûbad Câmii'nde vâizlik yapmıştır.[4] Daha sonra zamanın Osmanlı Sultanı'nın daveti üzerine İstanbul'a gitmiştir. Kaynaklar İstanbul'a kimin tarafından davet edildiği hususunda müttefik değildir. *Tevfik Tezkiresi*'nde, Konya'ya 993/1585 senesinde döndüğü ve burada yedi sene kadar halkı irşâd çalışmalarında bulunduğu kaydedilmektedir.[5] Buna göre İstanbul'a geliş târihi 1000/1592 senesine, dolayısıyla III. Murad (saltanat dönemi: 1574-1595) dönemine rastlamaktadır. Muhammed Nazmî Efendi, bu davetin Sultan III. Mehmed (saltanat dönemi: 1595-1603) tarafından,[6] Atâyî ve Hulvî Efendi ise Sultan I. Ahmed tarafından (saltanat dönemi: 1603-1617) yapıldığını kaydetmektedirler.[7]

Davete icâbet edip İstanbul'a gelen Muhiddin Efendi'ye Üsküdar'da bulunan Şemsi Paşa Tekkesi şeyhliği tevcîh edilmiştir. Bunun yanında Nuh Kapısı civârında, Doncular denilen bir mahalde bağlılarından birisinin hediye ettiği bağ içine bir

---

[1] Atâyi, *a.g.e.*, s. 607; Hulvî, *Lemezât*, s. 599; Nazmî, *Hediyye*, s. 126; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 16; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 346.

[2] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] *Göstyerler*. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyyesi'nde* şeyhinin Nûreddin Efendi olduğunu zikreder. (Sül. Ktp., Nafiz Paşa 1164, vr. 43b). Bursalı Mehmed Tâhir ise Bezcizâde Mehmed Muhiddin Efendi'yi Şabâniyye şeyhlerinden olarak göstermektedir. (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 189). Muahhar kaynaklar da bunu tekrarlamıştır.

[4] *Göstyerler*.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 24a.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 126.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvî, *a.g.e.*, s. 600. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

tekke, kendisi için de bir türbe inşâ ettirmiştir. Her iki tekkede birlikte irşâd hizmetlerini sürdürmüştür.[1]

Üsküdar Divitciler'de bulunan bu ikinci tekke Bezcizâde Tekkesi olarak isimlendirilmiştir. Bu tekke Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesi, Divitciler Caddesi Salı Sokağı'nda bulunmakta olup, 1020/1611 senesinde yaptırılmıştır. Kendisinden sonra posta Bayrâmî şeyhi Himmet Efendi, ondan sonra da oğlu Abdullah Efendi oturduğu için Himmetzâde Tekkesi olarak anılmıştır.[2] Tekke günümüzde ortadan kalkmış, arsası Zeynep Kâmil Hastanesi'nin arazisine katılmıştır. 1940'larda yıktırılması sırasında ise hazîresinde bulunan kabirler Selimiye Tekkesi'nin bahçesine nakledilmiştir.[3]

O sıralarda Mehmed Ağa Tekkesi'nde postnişîn olan Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin, 1013/1604-05 senesinde Şeyh Yavsî Tekkesi'ne naklolunmasıyla boşalan Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliğine Mehmed Muhiddin Efendi getirilmiştir.[4] Bu arada yine Abdülmecid Efendi'nin Sultanahmed Câmii vâizliğine geçmesiyle boşalan Sultan Selim Câmii vâizliğini de deruhte etmiştir.[5]

Mehmed Muhiddin Efendi, bir yandan şeyhlik bir yandan da vâizlik yaparak halkı irşâd çalışmalarını sürdürmekte iken, "*Şeyhü'l-emced*" terkibinin karşılığı olan 1020/1611 senesi Ramazan'ında vefat etmiştir. Daha önce Üsküdar'da inşâ ettiği tekke hazîresindeki yaptırdığı türbesine defnedilmiştir.[6]

Muhammed Nazmî Efendi, *Hediyyetü'l-İhvân*'ında, Mehmed Muhiddin Efendi'nin Karaman'da Molla Çelebi'den tahsîl-i tarîkat ettikten sonra tesellî bulamadığını, Ömer Sikkînî halîfelerinden birisi ile hem-sohbet olmakla mütesellî olduğunu kaydetmekte,[7] Tevfik de *Tezkire*'sinde muhtemelen Muhammed Nazmî Efendi'den mülhem benzer ifadeler kullanmaktadır.[8] *Sefîne* Müellifi Hüseyin Vassâf da kezâ aynı şeyleri tekrarladıktan sonra, İstanbul'da sohbetinde bulunduğu şeyhin, dönemin önde gelen Melâmilerinden İdris Muhtefî olduğunu kaydetmekte, bu sohbetleşmenin zamanının da Karaman'dan sonra Konya'ya gitmeden İstanbul'a gelmek suretiyle olduğunu ve Konya'ya bu görüşmelerden sonra gittiğini belirtmektedir.[9] Hüseyin Vassâf bu arada Ayvansarâyî'nin *Tercümetü'l-Meşâyih*'ında bahsetti-

---

[1] Nazmî, *Hediyye*, s. 126; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64b; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 24a.

[2] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 249. Ayrıca bk. Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 207.

[3] M. Baha Tanman, "*Himmet Efendi Tekkesi*", *DİA*, c. XVIII, s. 59.

[4] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Hulvi, *a.g.e.*, aynı yer; Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; a.mlf., *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 43b; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Müstakimzâde, *a.g.e.* aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[6] *Göst.yerler.*

[7] Nazmî, *a.g.e.*, s. 126.

[8] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 24a.

[9] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 600-601.

ği başka bir şahıs olan İznikli Vahyîzâde Mehmed Efendi ile Bezcizâde Mehmed Efendi'yi birbirine karıştırmıştır. Esâsen bu karıştırmayı hem Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Hülâsatü'l-Hediyye*'sinde[1] hem de Ayvansarâyi *Tercümetü'l-Meşâyih*'inda[2] yapmıştır. Müstakimzâde ve Ayvansarâyî'nin eserlerinde bahsettiği kimse kanaatimizce Nüreddinzâde denilen Mustafa Muslihiddin Efendi'nin halîfesi Vahyîzâde Mehmed Efendi'dir. Bu zât hakkında bilgi daha önce verilmişti.

Bezcizâde Mehmed Muhiddin Efendi, şiir ve ilâhîler de kaleme almıştır.[3] Ayrıca yapmış olduğu besteleriyle Sâdeddin Nüzhet Ergun onun, XVII. yüzyılın ilk yarısında çok şöhret kazandığını belirtmektedir.[4]

Yetiştirerek hilâfet verdiği Hüseyin Efendi, aynı zamanda bir Bayrâmî şeyhi olan Bolulu Himmet Efendi'nin şeyhlerindendir.[5]

Muhiddin Efendi'nin vefatıyla boşalan Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliği Yusuf Sinâneddin Efendi'ye tevcîh edilmiştir.[6]

2. Yusuf Sinâneddin Efendi

Yusuf Sinâneddin Efendi, şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra tekmîl-i tarîkat ederek, Müstakimzâde'nin ifâdesiyle, *"fuzalâ-yı ehl-i zâhir ve ulemâ-yı ehl-i bâtından"* olmuştur. Gebze'de bulunan Çoban Mustafa Paşa Câmii vâizliği yanında tekkesinde de postnişînlik yapmıştır.[7] 1020/1611 senesinde Bezcizâde Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliği kendisine tevcîh edilmesiyle buraya naklolunmuştur. On iki yıl bu vazifeyi yürüttükten sonra 1032/1623 senesinde vefat etmiştir.[8] Vefatıyla boşalan tekkenin meşîhatına oğlu Mehmed Efendi getirilmiş, fakat meşîhata ehil olmadığı gerekçesiyle Şeyhulislâm Yahyâ Efendi tarafından müderrisliğe kaydırılıp, makâmı da Abdülehad Nûrî Efendi'ye tevcîh edilmiştir.[9]

Yusuf Sinâneddin Efendi'nin Mehmed Efendi'den başka diğer büyük oğlu hakkında bilgi veren Muhammed Nazmî Efendi, onun, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi tevâbiinden olduğunu, yine Şeyhulislâm olan Bahâyî Efendi'ye fetvâ emîni, daha sonra da İstanbul Kadısı olduğunu kaydeder.[10]

---

[1] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64b.

[2] Ayvansarâyi, *a.g.e.*, vr. 19b.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 24a.

[4] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 27. Bestelerinden örnekler için bk. Aynı eser, ss. 56-57.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 126; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64b.

[6] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 65a; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 17.

[7] Atâyi, *a.g.e.*, s. 676; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] Bk. Nazmî, *a.g.e.*, ss. 223-24; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 65a.

[10] Nazmî, *a.g.e.*, s. 223.

3. Koğacızâde Mehmed Efendi

İstanbul'da faaliyet gösteren Halvetiyye Tarîkatı'na mensup şeyhlerden birisi de Koğacızâde Mehmed Efendi'dir. Kimden hilâfet aldığını bilemediğimiz Mehmed Efendi, Ekmel Tekkesi şeyhliğinde bulunmuştur.[1]

Ekmel Tekkesi, Fâtih İskenderpaşa Mahallesi, Sofular Caddesi üzerinde 910/1504-05 senesinde inşâ edilmiştir. Bugün Kız Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.[2]

Mehmed Efendi adı geçen tekkede şeyhlik hizmetini sürdürürken, 1026/1617 senesinde vefat etmiştir. Aynı zamanda tanınmış müsikîşinaslardan biri olan Koğacızâde, Atâyî'ye göre okunan zikirlerin ekserisinin bestekârıdır. Besteleri memleketin hemen her tarafında yayılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz Zâkirî Hasan Efendi ile aralarında bir rekâbetin olduğunu da yine Atâyî'den öğrenmekteyiz.[3]

Koğacızâde'nin çocukları ve halifelerinin olup olmadığını henüz belirleyemediğimiz gibi, vazîfe yaptığı tekkenin silsilesini veren Tabibzâde de kendisinden sonra takriben 200 sene tekkede kimlerin şeyhlik yaptığını vermemektedir.[4]

4. Haydarzâde Mehmed Feyzî Efendi

Mehmed Feyzî Efendi aslen Kefeli'dir. Halvetiyye meşâyihından hilâfet almış, 1025/1616 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.[5] Önemli eserler kaleme almıştır. Bunlar:

1. *Risâle fî Cevâz-ı Devrâni 's-Sûfiyye*.[6]
2. *Ravzatü'l-İbâd*.[7] Manzum kırk hadis şerhidir.
3. *Risâle fî Hakkı'l-Hamr*.[8]
4. *Hadâikü'l-Ahyâr fî Hakâyıkı'l-Ahbâr*.[1]

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, s. 622; Ergun, *Antoloji*, s. 27.

[2] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 85; *Fâtih Câmileri*, s. 276. Ayrıca bk. Koçu, *İSLA.*, c. VIII, s. 4484; Demircanlı, *a.g.e.*, s. 276.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, s. 622. Bestelerinden örnekler için bk. Ergun, *a.g.e.*, ss. 57-58.

[4] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 22.

[5] Bursalı, *a.g.e.*, s. 60-61.

[6] Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 472 (vr. 37-55).

[7] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 137 (vr. 1-94); aynı Ktp., Fatih, nr. 5427 (171b-185b); İÜ Ktp., TY, nr. 4097; Manisa Umumi Ktp., nr. 4480 (200b-208b). Bu eserin tanıtımı ve nüshaları için bk. Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara 1991, ss. 218-224; Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri*, s. 80; Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, ss. 128-129.

[8] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 137 (vr. 151-161).

5. *Rûhu'n-Nüfûs*.[2]

6. *Nusfü'd-Dâire*.[3]

7. *Risâle fî Âdâb*.[4]

8. *Dîvân*.[5]

5. Aydınlı İsmâil Efendi

Halvetiyye meşâyihından biri olan İsmail Efendi, Aydınlı'dır. Memleketinde irşâd faaliyetlerini sürdürmüş ve Şeyh İsmail Rûmî olarak tanınmıştır. 1057/1647 senesinde vefat etmiş ve Aydın'da bulunan Hindiyye Tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Hadîs ilmine dâir *Esâmî-i Ruvât*[6] isminde bir risâle telif etmiştir.[7]

6. Nalçacı Halil Efendi

Nalçacı Halil Efendi, Antalyalı Vehhâb Ümmî adında bir şeyhden hilâfet alarak İstanbul'a gelmiştir. Üsküdar'da kendi adına tekke inşâ ederek irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.[8]

Şimdi varlığından bir eser kalmayan bu tekke İnâdiye'de Tabaklar (Debbağlar) Mahallesi'nde Nalçacı Hasan Sokağı'nda bulunmakta idi. Muhtemelen XVII. yüzyılın başında inşâ edilmiştir.[9]

Halil Efendi tekkedeki irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken, 1040/1630-31 senesinde vefat etmiştir. Kabri tekkesinin hazîresinde bulunmaktadır.[10]

Halil Efendi'den sonra tekkenin postnişînliğini halîfesi, Mudurnulu İplikçi Ebûbekir Efendi üstlenmiştir. Bu zât da, 1082/1671 senesinde vefat ederek şeyhinin yanına defnedilmiştir.[11]

---

[1] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 533 (302 vr.); Çorum İskilip İlçe Halk Ktp., Yazma, nr. 1145.

[2] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 137 (vr. 128-149); aynı Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 1781 (vr. 6-19); Beyazıt Ktp., Beyazıd, nr. 8016 (28 vr.).

[3] Sül. Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 653 (vr. 47-66); TDK Ktp., Yazma, nr. 342.

[4] Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 4124 (vr. 10-14).

[5] İÜ Ktp., TY, nr. 3966; Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, nr. 15837.

[6] Sül. Ktp., Kadızâde Mehmed, nr. 556 (vr. 152-174).

[7] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 27; a.mlf., *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih*, s. 4.

[8] Ayvansarâyi, Hadîka, c. II, s. 215.

[9] M. Baha Tanman, "*Nalçacı Tekkesi*", *DBİA*, c. VI, s. 41.

[10] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 215; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 27.

[11] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 28.

7. Çarhacı Ahmed Efendi

Çarhacı Ahmed Efendi, Şeyhî ve Ayvansarâyî'ye göre Halvetî şeyhlerindendir.[1] Tabibzâde Zâkir Şükrü Efendi, Şeyh Şabân Ferevî'nin halîfesi olduğunu bildirmektedir.[2]

Vaktiyle Fatih Sultan Mehmed devri şeyhlerinden olan Akbıyık Sultan tarafından, Eminönü Ahırkapı'da, bugünkü Sultanahmed Mahallesi Akbıyık Caddesi ile Akbıyık Câmii Sokağı kavşağında inşâ edilmiş bir mescid-tekke vardır. Bu yapı zamanla ortadan kalkmış ya da tamire ihtiyaç göstermiş olduğundan, XVII. yüzyıl ortalarında Veziriazam Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa (1637-1691) tarafından yeniden inşâ edilerek şeyhliğine Çarhacı Ahmed Efendi getirilmiştir.[3] Bu yüzden, M. Baha Tanman'a göre kimi kaynaklar, Çarhacı Ahmed Efendi Tekkesi diye de yer vermiştir.[4]

Ahmed Efendi, Tabibzâde'nin kaydına göre, 1080/1669-70 senesinde vefat etmiş[5] ve Ayvansarâyî'ye göre Cağaloğlu Sarayı civârında bulunan Çıplakzâde Tekkesi'ne defnedilmiştir.[6]

Ahmed Efendi'nin bağlılarından olan Sakızlı Abdurrahman Paşa memleketine bir tekke yaptırarak, şeyhinden bir halîfesini burada irşâd faaliyetlerinde bulunmak üzere göndermesini istemiş, o da halîfesi İlyas Efendi'yi görevlendirmiştir.[7] Ayvansarâyî *Hadîka*'sında bu tekkenin de Fazıl Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığını kaydetmekte ise de[8] biz bu bilgiyi ihtiyatla karşılamaktayız.

8. Sakızlı İlyas Efendi

İlyas Efendi aslen Karaman Ereğlisi'ndendir. 1001/1593 senesinde burada doğmuş, gerekli ilimleri tekmîl ettikten sonra irfan tahsîli için İstanbul'a gelmiştir. Burada Akbıyık Tekkesi şeyhi Çarhacı Ahmed Efendi'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat etmiştir. On beş sene kadar mezkûr tekkede hizmet îfâ ettikten sonra, bu tekkenin yakınında bulunan Kabasakal Câmii'ne halîfe olarak görevlendirilmiştir. Dört sene vazîfe yaptıktan sonra yine postnişîn olarak Nahlbend Câmii'ne, dört sene de burada vazîfe yaptıktan sonra Kumkapı'da bulunan Nişancı Paşa Câmii'ne naklolunmuştur. Üç sene de burada vazîfe yapmış bilâhare, Abdurrahman Paşa tarafından

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 415; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 44; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 37.

[2] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 37.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tanman, "*Akbıyık Mescidi ve Tekkesi*", *DİA*, c. I, ss. 222-23; a.mlf., "*Akbıyık Mescidi ve Tekkesi*", *DBİA*, c. I, ss. 154-55; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 59. Ayrıca bk. Çetin, "Tekkeler", s. 584.

[4] Gösterilen makaleler.

[5] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[8] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

Sakız'da yapılan tekkeye şeyhi tarafından halîfe olarak görevlendirilmiştir. Burada irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken 1106/1694-95 senesinde Ada'nın işgal edilmesiyle Manisa'ya hicret etmiş, Ada'nın tekrar alınmasıyla da eski görevine yeniden dönmüştür. 1110/1698-99 senesinde ziyâret kastıyla birkaç gün İstanbul'a gelmiştir. Tekkedeki vazîfesine devam etmekte iken 1118/1706 senesinde, 117 yaşında iken vefat etmiş ve tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[1] Vefatına "*Sakızlı Şeyh*" ifâdesi târih düşürülmüştür.[2]

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu ve halîfesi Mehmed Emin Efendi üstlenmiştir.[3]

9. Konyalı Nuh b. Mustafa

Bursalı Mehmed Tâhir'in Konevî nisbesiyle andığı, Halvetî ve fakîh olduğunu söylediği bu zât, Amasya'da doğmuş, tahsîlini tamamladıktan sonra Konya'da müftülük yapmıştır.[4] Kanaatimizce, aslen Amasyalı olduğu halde, Konya müftülüğünde bulunduğu için bu nisbet ile meşhûr olmuştur.

Amasyalı Ömer Paşa Mısır Valiliğine tayin edildiğinde beraberinde Nuh b. Mustafa'yı da götürmüştür. Mısır'da 1070/1660 senesinde vefat ederek Karrafe-i Kübrâ Kabristanı'na defnedilmiştir.[5]

Mehmed Tâhir, Nuh b. Mustafa'nın yazdığı eserlerinin bir listesini vermiştir. Biz ona âit risâlelerden oluşan, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Beşir Ağa, 652 numaradaki bir mecmûada bulunan risâlelerinin listesini vereceğiz. Bunlar içerisinde, o zaman tartışma konusu olan, Hızır Peygamber'in hayatta olması ile abdal, nüccebâ ve nükebânın durumlarını bir fıkıhçı mutasavvıf olarak ele alması ve bunları delillendirmedeki metodu dikkat çekicidir. Eserlerini Arapça olarak yazmıştır.

Mecmûadaki risâleler sırasıyla,

1. *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ile alâkalı bir risâle*, (1a-22b).

2. *Zuhr-ı Âhir ile alâkalı bir risâle*, (25a-43b).

3. *Hacc-ı Ekber'in beyânı*, (41a-51a).

4. *Kitâbu Kavli'd-Dâl alâ Hayâti'l-Hadr ve Vücûdi'l-Abdâl*, (53a-83b).

5. *el-Fevâidü'l-Mühimme fî Beyâni Eşrâti't-Teberri fî İslâm-i Ehli'z-Zimme*, (87a-100b).

6. *Risâletün Seyfü'l-Mücrim li-Kitâl-i Menhete ve Hurmeti'l-Harami'l-Muharrem*, (103a-122b).

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 415.
[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer.
[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.
[4] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 416.
[5] *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

7. *el-Fevâidü 's-Sitte Aşeriyye fî Beyâni 'l-Mes 'ele*, (124a-125a).

8. *el-Makâletü 'l-Kerîme fîmâ Yecibu ale 'l-Mütenecciî bi 'l-Tahrîme*.

9. *Risâletü 's-Salâti 'r-Rabbâniyye*, (124a-131b).

10. *Risâletü 'l-Kelâmi 'l-Mesûk li-Beyân-i Mesâili 'l-Mesbûk*, (144a-152a).

Kezâ *Mürşidü 'l-Hüdâ fî Hakk-ı Ebeveyi 'r-Resûl* isimli eserini de[1] aynı çerçevede değerlendirmek gerekir.

10. Amasya'da Halvetîler

Amasya, Osmanlı Devleti'nin önemli ilim, kültür, irfan ve yönetim merkezlerinden birisidir. Tarîkat ve tekkelerin irşâd faaliyetlerine mahal olma bakımından da hareketli bir beldedir. Bu hareketlilik aşağıda görüleceği gibi XVII. yüzyılda da gerek yeni tekke inşâ etmek, gerekse önceden yapılmış tekkelerde hizmet îfâ etmek şeklinde devam ettirilmiştir. Şimdi bu asırda faaliyet gösteren Halvetî Tekke ve şeyhlerinden tesbit ettiklerimizi kaydedeceğiz.

a) Gümüşlüoğlu Tekkesi

Amasya'da Halvetiyye'ye mahsus olarak faaliyete geçen ilk tekke Tâciye diye meşhur olan Gümüşlüoğlu Tekkesi'dir. İncelediğimiz dönemde bu tekkede sırasıyla Ali Çelebi (v. 1073/1663), el-Hâc Mehmed Çelebi (v. 1099/1688) ve Mustafa Efendi (v. 1114/1702) postnişîn olmuşlardır.[2]

b) Ehlullah Tekkesi

Bu tekke XVII. yüzyılda, Meydan Ağası diye meşhur olan Amasya müteselliml el-Hâc Hızır Ağa tarafından 1064/1654 senesinde, Ok Meydanı civârında yaptırılmıştır. Tekkenin ilk şeyhliği Hâbilzâde Ehlullah Efendi'ye tevcîh edilmiştir. 1110/1698 senesine kadar bu vazîfeyi devam ettirmiştir. İlk şeyhine nisbetle Ehlullah Tekkesi diye de anılmıştır.[3]

c) Çevikce Tekkesi:

Değerli kağıt yapımında mâhir olan ve Çevikce diye bilinen Şemseddin Mehmed Kırtâsî tarafından 831/1428 senesinde yaptırılmıştır. Meşîhatı Halvetîlere tahsîs edilmiş, idâresi de bânînin kendi oğullarına verilmiştir. Zaman içinde bir çok kez harap olan tekke tekrar tekrar tamir görmüştür. 1088/1677 senesinde Süleyman

---

[1] *Göç.yer.*

[2] Abdi-zâde Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, sad.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Ankara 1986, s. 194-95 (Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*).

[3] *A.g.e.*, c. I, s. 182.

Efendi tamir ettirerek şeyhliğini de üstlenmiştir. 1099/1688 senesi olaylarına karıştığı gerekçesiyle tekkenin şeyhliğinden uzaklaştırılarak yerine Ömer Efendi getirilmiştir.[1]

d) Kutub Tekkesi

Bu tekke de Amasya Hacı İlyas Mahallesi Beyazıt Medresesi civârında, 1018/1609 senesinde, Kutub Dede diye bilinen, Şeyh Ahmed Halvetî tarafından yaptırılmış ve vakıflar tanzim edilmiştir. Tekkenin bânîsi aynı zamanda şeyhliğini de üstlenmiştir. Ondan sonra, halîfesi Mehmed Efendi ve ulemâdan Seyyid İbrahim Efendi sırasıyla postnişîn olmuşlardır.[2]

e) Mehmed Paşa Tekkesi

Amasya Mehmed Paşa Câmii civârında Mehmed Paşa tarafından Habîb Karamânî için 890/1485 senesinde yaptırılmıştır. Araştırdığımız dönemde sırasıyla, Ömer Efendi, Mehmed b. Ömer Efendi (v. 1078/1667), Abdurrahman b. Mehmed Efendi (v. 1107/1696), Ömer Çelebi b. Abdurrahman Efendi (v. 1151/1738) postnişîn olmuşlardır.[3]

f) Müftüoğlu Tekkesi

Bu tekke de, XVII. yüzyılda inşâ edilmiş bir yapıdır. 1012/1603 senesinde Amasya Müftüsü Tâceddin Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi tarafından yaptırılmış fakat 1099/1688 senesinde yanmıştır. Bu yüzden nerede yapıldığı bilinmemektedir. Hüseyin Hüsâmeddin bu tekkenin Halvetîlere âit olduğunu tereddütle birlikte söylemesine rağmen, şeyhlik makâmında Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin halîfesi Ali Efendi ve ondan sonra da sırasıyla Mustafa Efendi, Ramazan Efendi ve Yakub Efendi'nin bulunduğunu kaydetmektedir.[4] Buradan mezkûr tekkenin, Halvetiyye için inşâ edildiği fakat Celvetiyye'ye mensûb şeyhler tarafından faaliyet gösterildiği anlaşılmaktadır.

g) Çilehâne Tekkesi

Pîr İlyas Halvetî türbesinin kuzeyinde Yakub Paşa Konağı'nda bulunmaktadır. 815/1412 senesinde Yakub Paşa tarafından Gümüşlüzâde Abdurrahman Çelebi için yaptırılmıştır. Amasya Halvetî mensupları tarafından, "silsiletü'z-zeheb" olarak bilinen bu tekke şeyhleri arasında XVII. yüzyılda, 1099/1688'de vukubulan fırtına-

[1] *A.g.e.*, c. I, s. 184.
[2] *A.g.e.*, c. I, s. 193.
[3] *A.g.e.*, c. I, s. 196.
[4] *A.g.e.*, c. I, s. 199.

da vefat eden Mehmed Efendi ile yerine geçen İbrahim Efendi (v. 1116/1704)'yi görüyoruz.[1]

h) Hoca Sultan Tekkesi

II. Beyazıt Amasya'da vali bulunduğu sırada hocası Şemseddin Ahmed Çelebi tarafından 880/1475 senesinde, Cemâleddin Mehmed Çelebi Halîfe adına yaptırılmıştır. Bilâhare Cemâlîzâdeler mütevelli olmuşlardır. XVII. yüzyıl sonlarında, Muslihiddin Mustafa Efendi (v. 1072/1662),[2] Mehmed Efendi (v. 1097/1686), ondan sonra da Zanalı Ahmed Efendi (1141/1729) şeyhlik üstlenmişlerdir.[3] Yüzyılın başlarında bu tekkenin şeyhi olan Rasul Efendi, 1017/1608 senesinde vakıf muhasebesinde zimmeti çıktığı gerekçesi ile tevliyet ve şeyhlikden uzaklaştırılmış yerine ulemâdan Pîr Mehmed Efendi getirilmiştir. Halk kendisinin doğruluğundan emin olduğu için durumu, kadının onun hakkındaki garazına hamletmişlerdir.[4]

I) Mahmud Çelebi Tekkesi

Karatay Mahallesi'nde, Kadı Ammâdzâde Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından 807/1404 senesinde, Nakşibendiyye tekkesi olarak yaptırılan bu yapı zamanla Halvetîlere geçmiştir. XVII. yüzyılda ise el-Hâc Osman Efendi (1097/1686) ve İsmail Efendi (görevden ayrılma: 1115/1703) şeyhliklerini üstlenmiştir.[5]

12. Bursa'da Halvetîler

a) Ahmed Paşa Tekkesi

Bursa'da Ahmed Paşa Mahallesi'nde Hayreddin Efendi (v. 1017/1608) tarafından kurulan Ahmed Paşa Tekkesi, kurucusunun adına izafetle Hayreddin Efendi Tekkesi olarak da anılmaktadır.[6]

Hayreddin Efendi'nin babası Tokatlı'dır. Edirne'ye yerleşerek burada evlenmiş ve oğlu Hayreddin Efendi de burada doğmuştur. İlim tahsilini Edirne'de tamamladıktan sonra Bursa'ya gelerek Muradiye Medresesi'ne muid ve aynı zamanda Kastamonulu Şeyh Şabân Velî Efendi'nin halîfelerinden olan Şeyh Osman Efendi'ye intisâb ederek derviş olmuştur. Bilâhare, Halvetiyye'nin Yiğitbâşî Kolu meşâyihından olan Muhiddin Karahisârî'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Şeyhinin izni ile yukarıda bahsedilen tekkeyi kurarak, burada irşâd faaliyetlerine baş-

[1] *A.g.e.*, c. I, s. 184.
[2] *A.g.e.*, c. IV, s. 143.
[3] *A.g.e.*, c. I, s. 186.
[4] *A.g.e.*, c. IV, s. 15.
[5] *A.g.e.*, c. I, s. 197.
[6] Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, s. 66.

lamıştır. Bu hizmetlerini yürütmekte iken 17 Şevvâl 1017/24 Ocak 1608 senesinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[1]

"Şeyhî" mahlasıyla şiirler yazan Hayreddin Efendi'nin, Hüdâyî Efendi ile tanışıklıkları olduğu rivâyet edilmektedir.[2]

XVII. yüzyılın önde gelen bestekâr ve zâkirbaşısı Derviş Ali Esved, Hayreddin Efendi'ye müntesib olup, onun zamânında tekkenin zâkirbaşılığında bulunmuştur. Bu vazîfeyi deruhte etmekte iken, genç yaşta vefat ederek Murâdiye'de Beşikçiler Kapısı civarındaki mezarlığa defnedilmiştir.[3]

Hayreddin Efendi'nin vefatı ile boşalan tekkesinin postnişînliğini damadı Ali Efendi üstlenmiştir. Bu zât, Alâiyeli'dir. Ticaret için geldiği Bursa'da, Hayreddin Efendi'nin şöhretini duyunca kalmıştır. Ona intisâb ederek müridi, kızı ile evlenerek de dâmâdı olmuştur. Şeyhi'nin vefatından sonra, onun vasiyyeti üzerine tekkenin postnişîni olmuştur. İrşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken 1025/1616 senesinde vefat ederek şeyhinin yanına defnedilmiştir.[4]

Ali Efendi'nin vefatından sonra tekkenin postnişînliğini Süleyman Efendi üstlenmiştir. Bu zât da Alâiyeli'dir. Bursa'ya gelerek Ali Efendi'ye intisâb etmiş ve hilâfetle İstanbul'a Kasımpaşa'ya gönderilmiştir. Burada irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken, şeyhinin vefat haberini almış ve şeyhinin ölmeden önceki vasiyyetine uyarak, Bursa'ya gelmiş, tekkenin şeyhliği makâmına geçmiştir. 27 Cemâziyelevvel 1064/27 Nisan 1654 târihinde vefat ederek, tekkenin hazîresine defnedilmiştir. "Süleyman" mahlasıyla şiirlerinin olduğu rivâyet edilmektedir.[5]

Hayreddin Efendi'nin halîfelerinden biri de Karamanlı Abdülkâdir Efendi'dir. Bursa Eskiciler Caddesi mescid-tekkesinde şeyhlik yapmış ve 1060/1650 senesinde vefat ederek Şeyhinin yanına defnedilmiştir.[6]

Süleyman Efendi'nin vefatından sonra Ahmed Paşa Tekkesi'ne, oğlu Muslî Çelebi şeyh olmuştur. Beş yıl kadar irşâd faaliyetlerinde bulunduktan sonra 1069/1659 senesinde Celâlî Hasan Paşa'nın Bursa'yı işgal etmesi üzerine mesele ile ilgilenip bertaraf edilmesi ricasında bulunmak için halkın isteği sonucu İstanbul'a gitmeye karar vermiş, ancak yolda giderken, yakalanarak şehid edilmiştir. Naaşı Bursa'ya getirilmiş ve buraya defnedilmiştir.[7]

---

[1] Beliğ, *Güldeste*, s. 122; Şemsî, *Vâdigâr*, ss. 119-120; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 316.

[2] Beliğ, *a.g.e.*, s. 121; Şemsî, *a.g.e.*, s. 120.

[3] Nuri Özcan, "*Derviş Ali, Esved*", *DİA*, c. IX, s. 192.

[4] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, ss. 200-201; Beliğ, *a.g.e.*, s. 122; Şemsî, *a.g.e.*, s. 120.

[5] Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 552; Beliğ, *a.g.e.*, s. 123; Şemsî, *a.g.e.*, ss. 120-121.

[6] Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 346.

[7] Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 557; Şemsî, *a.g.e.*, s. 121; Erten, *Antalya Vilâyeti Tarihi*, s. 111.

Muslî Efendi'nin şehid edilmesinden sonra yerine oğlu Mehmed Çelebi geçmesi gerekirken halîfelerinden Kalıbî Ahmed Efendi şeyh olmuştur.[1]

Kalıbî Ahmed Efendi, önceleri ilim tahsîli için Cezâyir ve Tunus bölgelerine gitmiştir. Sonra ticaretle meşgul olmuş, kendi eliyle kalıp imal ettiği için "Kalıbî" diye meşhur olmuştur. 1077/1666 senesinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[2]

Ahmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğine Mustafa Efendi getirilmiştir. Bu zât, Bursalı bir müezzinin oğludur. İlim tahsilinde bulunmuş, İstanbul'a gelerek Topkapı civârında bulunan Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'ye intisâb etmiştir. Hilâfetle Bursa'ya gönderilmiş ve Ahmed Efendi'nin vefatından sonra yerine postnişîn olmuştur. 1085/1674 senesinde vefat ederek, Deveciler Kabristanı'na defnedilmiştir. Vefatına Tablizâde Aklî Efendi, "*Ola Firdevs-i a'lâ ana me'vâ*" terkîbini târih düşürmüştür.[3]

Mustafa Efendi'nin "debbağlık" mesleğine dâir bir *Fütüvvetnâme* kaleme aldığı rivâyet edilmektedir.[4]

Mustafa Efendi'nin vefatından sonra yerine Kasımpaşalı Mustafa Efendi postnişîn olmuştur. Bu zât, bir müddet görev yaptıktan sonra İstanbul'a giderek orada vefat etmiştir. Yerine ise Enârî Tekkesi şeyhi Mehmed Efendi (v. 1118/1706) geçmiş, ancak kendi tekkesi onarılınca bu görevi, 1087/1676'da bırakmış, yerine bu kez de İsmail Efendi geçmiştir.[5]

İsmail Efendi, Acem bölgesinde Revan isimli bir beldenin Vâdî isimli köyünde doğmuştur. Acem istilası sırasında ailesiyle birlikte Bursa'ya hicret etmişlerdir. Tasavvufa meyilli olması hasebiyle Ahmed Paşa Tekkesi şeyhi Süleyman Efendi'ye intisâb etmiştir. Bilâhare tekkenin diğer şeyhleri olan Ahmed Efendi ve Yunus Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi'ye de hizmet ederek tekmîl-i tarîkat etmiştir. Daha sonra Mehmed Emin Enârî Efendi'nin işâretiyle mezkûr tekkeye şeyh olmuştur. Burada irşâd faaliyetlerini devam ettirmekte iken 1113/1701 senesinde vefat ederek Deveciler Kabristanı'na defnedilmiştir.[6]

İsmail Efendi'den sonra, "Aklî" diye bilinen Ali Efendi postnişîn olmuştur. Bu zât Bursalı olup Debbağ Yunuszâde Mustafa Efendi'den hilâfet almıştır. Mûsikîye meyyal olduğu için tekkenin zâkirbaşılığı vazîfesini yürütmüştür. Şeyhi vefat

---

[1] *Göst.yerler.*

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 563; Şemsî, *a.g.e.*, s. 122.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 570; Şemsî, *a.g.e.*, s. 122. Muhammed Nazmi Efendi, bu zâtın kendisinden tekmîl-i tarîkat ettiğini kaydetmektedir. Bk. Nazmî, *Hediyye*, s. 203.

[4] *Göst.yerler.*

[5] Şemsî, *a.g.e.*, s. 123. Muhammed Nazmi Efendi, bu zâtın kendisinden tekmîl-i tarîkat ettiğini kaydetmektedir. Bk. Nazmî, *Hediyye*, s. 203. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 416.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 208; Şemsî, *a.g.e.*, s. 123-124. Ayrıca bk. Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 357.

ettiğinde bir müddet Enarlı Tekkesi şeyhi Konyalı Mehmed Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, İsmail Efendi'nin vefatı ardından da Ahmed Paşa Tekkesi postnişînliğine getirilmiştir. 1116/1704 senesinde vefat ederek Yeni Yer Kabristanı'na defnedilmiştir. Önemli eserler kaleme almıştır. Bunlar:[1]

1. *Âdâb-ı Mutâlaa*: *Mehmed Tezkiresi*'ne göre bu alanda yazılan ilk kitaptır.

2. *Hâşiye-i Tefsîr-i Beyzâvî*.

3. *Şerh-i Kitâbi'l-Ahlâk*: Kadı Adud'un Kitâb-ı Ahlâk'ının Arapça şerhidir.

4. *Gâyetü'l-Beyân*: Mevlânâ İsam'ın Farsça istiâre risâlesinin Arapça tercümesidir.

5. *Tuhfetü'l-Mü'minin*: Tıb ilmine dâirdir.

6. *Kitâb-ı Vesîletü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Haml ve'l-Mahmûl*: Mantık ilmine dâirdir.

7. *Ta'likât alâ İklidis*: Hendese ilmine dâirdir.

8. *Letâifnâme*: Ubeyd Zakânî'nin aynı isimli Arapça kitabının tercümesidir.

9. *Câmiü'd-Düvel*: Âlemin yaratılışından 1089/1678'e kadar cereyan eden hadiseleri ihtivâ eden yedi ciltlik Arapça bir eserdir.

10. *Dîvân*: Türkçe şiirlerinden oluşur. Şiirlerini "Âşık" mahlasıyla yazmıştır.

13. Urfa'da Halvetîler

Ramazan Sânî Efendi: Urfalı, Hacı Gazi isminde bir zâtın oğludur. İlim erbâbı ve şâirdir. Şiirlerinde "Sânî" mahlasını kullanmıştır. 1075/1665 senesinde vefât ederek bugünkü Buğday Pazarı civarına defnedilmiştir.

Ramazan Sânî Efendi, babasının adıyla anılan mahallede bir tekke inşâ ederek irşâd faaliyetlerini burada yürütmüştür.[2]

---

[1] *Mehmed Tezkiresi*, ss. 75-76.

[2] Mahmut Karakaş, *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim*, Ankara 1995, ss. 162-170.

II. MEVLEVİYYE

Mevleviyye Tarîkatı,[1] Anadolu'da doğmuş, Mevlânâ Celâleddin Rûmî (v. 672/1273)'ye nisbet edilen bir tarikattır. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren gerek halk gerekse idâreciler tarafından büyük bir hüsnü kabul görmüştür. XV. Asra kadar kuruluş dönemini gerçekleştiren bu tarikat, bu târihden itibâren Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde mevlevîhâneleri vâsıtasıyla intişâr ederek halkın ilim, irfan, sanat anlayışının yükselmesine katkıda bulunmuştur.

Konya'daki merkez tekkede teâmül olarak Mevlânâ Celâleddin Rûmî soyundan gelen kimseler postnişîn olmuşlar, bunlara da Çelebiler denilmiştir. Çelebiler, ilk dönemlerde Hz. Mevlânâ'nın maddî ve mânevî vârisi sayılmışlarsa da zamanla mânevî nüfuzlarının azalması nedeniyle, Konya'daki merkez tekke, bu görünümünü giderek kaybetmiştir. Mevlevîliğe giren herkese Mevlevî denmiş, çelebi, bu tarîkatın, daha çok maddî teşkilâtında reis tanınmıştır. XVII. yüzyılda çelebilerin, tekkelere şeyh tâyin ettiğini, ya da şeyh olması istenen kimseye hilâfetnâme verdiğini, bu şekilde bir nevi isteyenlerin dileğini tasvib etmiş olduğunu görüyoruz.[2] Yine de bu makam boş bırakılmamakta, şeriat çizgisine riâyet edilmesi hususunda, önemli bir hizmet ifâ etmektedir. Bu sülâle yönetim nezdinde de her bakımdan imtiyazlı bir mevkiye sâhip bulunmaktadır.[3]

Hilâfetnâme her zaman, Konya makamında oturan Çelebi tarafından da verilmemiştir. Bazan bir tekkede ikâmet eden bir derviş, "büyük emâneti" hâiz olduğu için, onu, ehil olan diğer bir zâta itimada şayan şahitlerin huzurunda tevcih etmiştir.[4]

Mevlevîliğin, Konya'daki âsitâneden sonra ikinci derecede gelen merkezleri, içinde "çille-i merdân" denilen ve 1001 gün ibâdet edilen yerlerdir. Buralar da

---

[1] Mevleviyye Tarîkatı için bk. Füruzan Hüsrev Tökin, "*Mevlevîlik*", *Türk Düşüncesi*, c. VII, sy.: 4-37 (1957), ss. 23-28; Abdülbâki Gölpınarlı, "*Mevlevîlik*", *MEBİA*, c. VIII, ss. 164-171; a.mlf., *Mevlevîlik*; Tahsin Yazıcı, "*Mawlawiyya*", *EI²*, vol. VI, ss. 883-887; Ekrem Işın, "*Mevlevîlik*", *DBİA*, c. V, ss. 422-430;

[2] Gölpmarlı, *Mevlevîlik*, ss. 151-52; Eraydın, *Tarikatlar*, s. 359. Ayrıca bk. Gölpnarlı, "*Mevlevîlik*", *MEBİA*, c. VIII, s. 167.

[3] Neumann, Christoph K., "*19'uncu Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitanesi ile Devlet Arasında İlişkiler*", *TAD II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), s. 178.

[4] F. Nafiz Uzluk, "*Mevlevi Hilafetnameleri*", *VD*, sy.: IX, s. 384-399.

âsitâne olarak isimlendirilmiştir. Bu tip âsitâneler Anadolu'da şu illerde yer almaktaydı: Afyon, Manisa, Eskişehir, Bursa, Gelibolu, Kastamonu, Manisa, Yenişehir ve İstanbul. İstanbul'da Galata, Yenikapı, Kasımpaşa ve Beşiktaş (sonra Bahariye'ye taşınmıştır) olmak üzere dört adet âsitâne bulunmaktaydı.[1]

Üçüncü derecede sayabileceğimiz Mevlevî merkezleri ise, içerisinde mukâbele denilen Mevlevî âyinlerinin yapıldığı, fakat çile çıkarılmayan küçük merkezlerdir. Bunlara örnek olarak da Tokat, Sivas, Amasya, Karaman, Kütahya, Çorum, Bilecik, Antalya, Diyarbakır, Maraş, Aydın, Muğla, Samsun, Kırşehir, Isparta, Erzincan, İzmir, İzmit, Burdur, Çankırı, Denizli ve Antep'de açılmış mevlevîhâneleri gösterebiliriz.[2]

Mevlevîhâneler, incelediğimiz dönemde, vezirler ve beyler tarafından yapıldığı gibi tamirleri de pâdişah emriyle hazineden karşılanmıştır. Abdülbâki Gölpınarlı'nın dediği gibi bu tarîkat XVII. yüzyıldan itibaren âdetâ bir devlet müessesesi olmuştur.[3] Bu dönemde özellikle Konya Mevlevîhânesi'nin vergiden muaf olan özerk yapısı[4] dikkat çekicidir.

Biz de incelemeye konu ettiğimiz XVII. yüzyılda çelebilik makâmını işgal etmiş olan âsitâne postnişînlerini öncelikle ele alıp arkasından da Anadolu'nun diğer merkezlerindeki mevlevîhânelerde postnişînlik yapmış zevât ve bu merkezler hakkında bilgi vereceğiz.

a) Konya'da Mevleviyye

Konya Mevlevîhâne'si XVII. yüzyılda sosyal, siyâsî ve iktisâdî yönden önemli bir mevkîdedir. Konya şehri, bu dergâhla hemen hemen özdeşleşmiş; mimarî, fikrî ve edebî yönden bu merkez çevresinde şekillenmiştir.[5] Bu kuruluşun yer aldığı mahalle şehrin en kalabalık ve en işlek merkezidir. Mahalle sakinlerine vergi muafiyeti tanınması da bölgenin değerini artıran, dolayısıyla rağbet çeken bir unsurdur. Mevlevîhâne'nin ekonomik dayanağını vakıfları teşkil etmektedir.[6] Vakıf aynî ve nakdî olmak üzere çeşitli gelir kaynaklarına sâhiptir. Bu gelirlerden, çelebiden kayyımına kadar vakıf görevlileri olduğu kadar, mevlevîhânede çile çıkaran dervişlerden "âyende ve revende"ye kadar her kesim istifâde etmektedir. Bu gelirlerin yerin-

[1] *A.g.m.*, s. 384; Gölpınarlı, *Mevlevilik*, s. 334.

[2] Uzluk, *a.g.m.*, aynı yer. Bu Mevlevî merkezlerinin bir listesi için bk. *1314 Hicrî Konya Vilâyeti Salnâmesi*, s. 368-373'den naklen, Erdoğdu, *a.g.m.*, s. 41, 3 nolu dipnot; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 335; Mehmet Önder, "*Konya Mevlana Dergahı ve Mevlevihaneler*", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 25.

[3] Gölpınarlı, *Mevlevilik*, s. 248.

[4] Neumann, *a.g.m.*, s. 175.

[5] Akif Erdoğru, "*Konya Mevlevî Dergâhı'nın Mali Kaynakları ve İdâresi Üzerine Düşünceler ve Belgeler*", *Belgeler (TTK)*, c. XVII, sy.: 21 (1996), Ankara 1997, s. 41.

[6] Muhiddin Tuş, "*Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rolü Üzerine Bir Deneme*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), s. 298.

de harcanıp harcanmadığını kontrol etmek için İstanbul'daki ilgili vakıf dairesinden her yıl muhasebe tutulmaktadır.[1] Bütün bu olanaklar Çelebilerin gücünü artırmaktadır.[2] Bu yüzden bu makâma geçme hususunda zaman zaman sorunlar yaşandığı da görülmüştür.

Mevlânâ evkâfı arasında, Sahra, Said İli, Hatunsarayı, Ilgın, Sudiremi ve Aksaray'a bağlı bâzı köyler ve daha birçok çiftlik, bağ, arsa, köy bulunmaktadır. Vakıf, gelirleri bakımından Suğla hassından ve cizye gelirlerinden elde ettiği ile birinci sırayı teşkil etmektedir.[3]

1063/1653 senesinde, mevlevîhânenin mutfağında harcanmak üzere uzun zamandır alınan Suğla haslarının yerinde kullanılmadığı gerekçesi ile idâreye şikâyet vâki olduğunu görüyoruz. Dârüssaâde ağası ve evkâf-ı selâtin nâzırı Yusuf Ağa, Edirne'de der-saâdete arz göndererek, Konya'da nezâreti altındaki Hz. Mevlânâ kapısındaki dervişan fukarasına yemek pişirmek için Suğla haslarından her sene 150.000 akçe alınıp vakıf mütevellisine teslim edildiğini ve fukara için sarf edilenlerin her sene muhasebesinin görüldüğü halde iki senedir parayı şeyh ve aşçının alarak yiyip içtiklerini ve fukaraya haksızlık yaptıklarını bildirmiştir. 15 Safer 1084/1 Haziran 1673 tarihli bir berat gönderilerek, 150.000 akçenin Suğla voyvodası elinden alınarak, dürüst ve dindar bir insan olan Salih'e zikredilen dervişân fukarasının yemekleri için sarf edilmek üzere verilmesi buyrulmuştur.[4]

Mevlevîhâneler arasında müstesna ve mutena özellikleri hâiz bulunan bu mekân bugün müze olarak kullanılmaktadır.

aa) Çelebiler

aaa) Bostan Ekber Mustafa Çelebi

Konya Mevlânâ Âsitânesi'nde on üçüncü sırada postnişîn olan Ferruh Çelebi'nin, 1010/1601 senesinde vukubulan vefatının ardından oğulları olan Bostan Çelebi ve Ebûbekir Çelebi sırasıyla çelebilik makâmını işgâl etmişlerdir. Sahih Ahmed Dede, Bostan Efendi'nin bu makâma geçmesinin babası tarafından kırk

---

[1] Örneklendirmelerle geniş bilgi için bk. Yusuf Oğuzoğlu, "*Mevlâna Vakfının ve Zaviyesi'nin 17. Yüzyıldaki Durumu*", *Mevlâna*, haz.: Feyzi Halıcı, ts; Erdoğru, *a.g.m*, ss. 41-70; Alâaddin Aköz, "*Konya Mevlevî-hânesinin 1596 ve 1602 Yıllarına Âit Muhasebe Bilânçoları (Mukayeseli Bir Değerlendirme)*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 311-335.

[2] Bk. Tuş, *a.g.m*, ss. 297-302.

[3] Daha fazla bilgi için bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, ss. 678-683.

[4] Ürekli, *a.g.t.*, s. 323. Bu vakfa Suğla hassından ayrılan paranın şeyh tarafından zabtedildiğine dair şikâyet, "...Kutbu'l-Ârifin Hz. Mevlânâ'nın evlâdından olup, seccadenişin olan Şeyh Hüseyin gelip, Hurrem Sultan hangâhı için Suğla hassına 150.000 akçe haraca olması tayin ve vakf eylediği akçeyi vekil şeyh ve seccade nişin olanlar zabt ve sarf edip harc ve mutasarrıf olunması hakkında... 1063". Bk. Ürekli, *gös.yer*, BOA, ŞKD, II, 176/678'den.

dokuz yaşında iken nasîhat edildiğini söylediğine göre[1] babası Ferruh Çelebi'nin vefat ettiği târihden geriye doğru gittiğimizde 961/1554 senesinde doğduğu anlaşılmaktadır.

1012/1603 senesi Muharrem'inde mürîdân, münîbân ve muhibbân toplanarak Bostan Çelebi'nin makâma oturmasını istemişler, arkasından bey'atlarını tazeleyerek kendisine mürîd olmuşlardır. Bu târihde Bostan Efendi elli bir yaşındadır.[2]

Aynı yıl Sultan III. Mehmed vefat etmiş, Receb ayında da Sultan I. Ahmed tahta oturmuştur. Bostan Çelebi, bu sıralarda İstanbul'a gelerek Eyüb Sultan Câmii civârında bir evde ikâmet etmiş, hizmetiyle de Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Kemâl Ahmed Dede ilgilenmiştir. Sarây-ı Hümâyûn'a davet edilerek, Sultan I. Ahmed'in huzurunda *Mesnevî* okumuş, peşinden de Mevlevî âyini icrâ etmiştir. I. Ahmed kendisine in'âm ve ihsânlarda bulunarak yazdığı şu gazelini de okumuştur:[3]

"Mesnevîsin işidüp Hazret-i Mevlânâ'nın
Gûşvâr oldu kulağımda kelâmı ânın
Def ü ney nâle idüb, Mevleviler itdi semâ
Eyledik yine sefâsını bugün devrânın
Cedd-i a'lâlarıma, himmet ide gelmişdir
Ben de övmesem yeridir, lütfunu ol sultânın
Emr-i Mevlâ ile bir himmet ide Mevlânâ
Gele ayağıma hep gülleri a'dânın
Bahtiyâ bendesi ol Hazret-i Mevlânâ'nın
Taht-ı ma'nîda odur, pâdişâh-ı dünyânın".

Bostan Çelebi İstanbul'daki idâre merkezi ile arasını sıcak tutmasını bilmiş, karşılıklı iyi ilişkilerini devam ettirmiştir. 1030/1620'lere kadar evkâfın en geniş imkânlı yılları olması, gelirlerinin giderleri karşıladığı gibi artışların da kaydedilmesi[4] Sultan I. Ahmed ile Bostan Çelebi'nin ilişkilerini ve Sultan'ın buralara bakışını göstermesi açısından dikkate değerdir.

Bostan Çelebi, zamanında Mevlevîliğin yayılmasına da büyük gayret göstermiştir. Seyyid Ahmed Paşa Kıbrıs'da bir mevlevîhâne inşâ ederek, Çelebi'den şeyh istediğinde Karamanlı Derviş Hamza Dede'yi buraya göndermiştir. Şam'daki tekke

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 186 (Sahih Ahmed Dede'nin mezkûr eseri için Cem Zorlu, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye'nin Neşri ve Tanıtımı*, SÜSBE, yüksek lisans tezi, Konya 1992 kullanılmıştır).

[2] *Gös.yer.*

[3] *A.g.e.*, ss. 187-88.

[4] Erdoğdu, *a.g.m.*, s. 48. Erdoğdu mezkûr makâlesinde 1476-1652 yılları arasında Konya Mevlevî Âsitânesi'nin yıllak evkâf muhâsebesinin gelir ve giderlerini bir tablo halinde göstermiştir. (s. 49).

küçük olduğundan Lala Mustafa Paşa, burada bir mevlevîhâne inşâ etmiş, Çelebi buraya da Karamanlı Kartal Derviş Muhammed Dede'yi göndermiştir.[1] Yine Niksarlı Ramazan Dede'yi icâzetle Tokat Mevlevîhânesi'ne, Ispartalı Teberdâr Muhammed Dede'yi de memleketi olan Isparta'ya irşâd için görevlendirmiştir.[2] Bağlılarından Gelibolulu Ağazâde Muhammed Efendi için ise, Abdürrahim b. Muhammed Ağa tarafından Gelibolu'da inşâ edilen mevlevîhânenin şeyhliğini Bostan Çelebi'nin izni ile yine Ağazâde Muhammed Efendi üstlenmiştir.[3]

Sahih Ahmed Dede, Bostan Çelebi'nin mürîd, münîb ve muhib dervişlerinin 18.000'e ulaştığını kaydeder.[4] Doğânî Ahmed Dede, Rusûhî İsmail Efendi, Ağazâde Muhammed Efendi yetiştirdiği önemli mevlevîlerdendir.[5]

Bostan Çelebi, yirmi sekiz sene postnişînlik yapmış olarak, yetmiş dokuz yaşında iken 1040/1631 senesinde vefat etmiştir. "*Gam*" ifâdesi vefatına târihdir. Mevlânâ türbesi dâhilinc defnedilmiştir.[6]

aab) Ebûbekir Çelebi

Bostan Çelebi'nin vefatının ardından makâmına yetmiş altı yaşındaki kardeşi Ebûbekir Çelebi geçmiştir. Sahih Ahmed Dede'nin, "*Ebûbekir Efendi, cenâb-ı ricâl-i devletten ve erbâb-ı menâsıbdan iken*"[7] ifâdesinden, onun İstanbul'da resmî görev aldığı anlaşılmaktadır.

Ebûbekir Çelebi'nin, şeyhlik dönemi hakkında fazla bilgi edinemiyoruz. Fakat son yılları bir hayli dağdağalı geçmiştir. IV. Murad Bağdat Seferi'ne giderken Konya'ya uğrayarak Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyâret etmiş, bu ziyâret sırasında Ebûbekir Çelebi'yi de ölüm cezâsına çarptırmış, ancak Sadrazam Bayram Paşa, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi ve Silahdar Mustafa Paşa'nın devreye girmesiyle bu ceza sürgüne çevirilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir. Onun hikâyesini anlatan, tarihçilerle, Mevlevî tezkirecileri, bu sonun gerekçesi olarak ayrı görüş belirtmektedirler.

Naîmâ bu konuyu genişçe anlatmış ve Peçevî de onu özetlemiştir.[8] IV. Murad Revan Seferi'ne giderken Konya'ya uğrayıp, Hz. Mevlânâ'nın kabrini ziyâret eder

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 189.

[2] *A.g.e.*, s. 193.

[3] *A.g.e.*, s. 196.

[4] *A.g.e.*, s. 198.

[5] *A.g.e.*, s. 190 vd.

[6] *A.g.e.*, s. 198.

[7] Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 188.

[8] Naîmâ, *Târih*, c. III, ss. 338-340; *Peçevî Târihi*, c. II, s. 446. Ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Abdülkâdir Efendi Târihi*, s. 843-844; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, ss. 201; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, ss. 163-164; *IV. Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 1999, ss. 22-23.

ve çelebilik makâmında bulunan Ebûbekir Çelebi'ye ihsan ve ikramlarda bulunur. Bunlar arasında samur kürk ve para ile birlikte, bölgede yaşayan hristiyanların cizyelerinin de mevlevîhânenin masraflarının karşılanması amacıyla kendisine bağlar. Bu sıralarda iktisâdî bakımdan sıkıntılı günler geçiren Konya halkı, üzerlerinden bâzı vergilerin kaldırılması için pâdişahdan rica etmesini kendisinden isterler, fakat o böyle bir talepte bulunmaz.

Zaten önemli bir ağırlığı olan Ebûbekir Çelebi'nin, bundan sonra Konya havalisinde büyük nüfûz edinmiştir. Öyle ki, hâkimler ve kadılar onun görüşünü almadan işlerinde bir karar verememektedirler. Ahâlî de daha önce ricalarını kulak ardı ederek sırf kendisini düşündüğü gerekçesiyle, Ebûbekir Çelebi'ye bir taraftan diş bilemektedirler. Bu durum IV. Murad'ın kulağına ulaşmış olduğundan meselenin açıklığa kavuşmasını istemektedir.

Sultan, Bağdat Seferi'ne giderken bu düşüncelerle Konya'ya geldiğinde, Ebûbekir Çelebi kendisini karşılayarak kıymetli hediyeler takdim etmiştir. Benzer hediyelerden diğer ileri gelen yöneticiler de nasibini almıştır. Meseleye vâkıf olan IV. Murad, onun elde ettiği para ve varlığı hedefine ulaştırmadığı, şahsı için kullandığı hükmüne vararak öldürülmesini istemiştir. Fakat yukarıda da kaydettiğimiz gibi Sadrâzam, Şeyhulislâm ve Silahdar'ın araya girmesiyle bu karar sürgüne çevirilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Sadrâzam Bayram Paşa kendisine sâhip çıkarak adamlarına, sarayında misafir edilmesi için haber göndermiştir. Buraya gelip Bayram Paşa'nın sarayına yerleşen Ebûbekir Çelebi, birkaç gün sonra vefat ederek (1048/1638) Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.

Târihçilerin anlattığı bu olaylara karşılık, Ebûbekir Çelebi'nin sürgün seramonisini Sâkıb Dede ve Esrar Dede farklı bir sebebe bağlamışlardır. Sâkıb Dede'ye göre, Bağdat Seferi'ne giden pâdişah Konya'ya uğrayarak, Hz. Mevlânâ'nın türbesine çizmeleriyle girmek istemiş, fakat türbedar buna mâni olmuştur. Ayrıca, Kadızâde Mehmed Efendi'nin zorlamasıyla, Hz. Mevlânâ'nın cesedinin çürüyüp çürümediğini görmek için, yer altına girilen kapının açılmasını istemiş, fakat Ebûbekir Çelebi de, bunu yapamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine IV. Murad kendisine kızarak İstanbul'a sürgüne göndermiştir.[1]

Yine bu meselenin zuhurunu Kadızâde Mehmed Efendi'nin tutumuna bağlayan Esrar Dede, Hz. Mevlânâ'nın kabrini açmaya teşebbüs edildiği, bu arada büyük bir sarsıntı hissedildiği, idârecilerin perişan olduğu, Kadızâde'nin de sara hastalığına tutulup aynı zamanda pâdişah tarafından ona karşı bir nefret hasıl olup İstanbul'a gönderdiği rivâyetine yer vermektedir.[2]

Sahih Ahmed Dede ise, IV. Murad'ın Ebûbekir Çelebi'yi gönderdiği bu sürgüne kısaca işaret etmiş ancak, sebep belirtmemiştir. Ancak araya Kadızâde

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, ss. 165-169.

[2] *Esrâr Tezkiresi*, s. 248.

Mehmed Efendi'nin hastalanması ve Pâdişah tarafından nefyedilerek İstanbul'a gönderilmesini de ifade etmeden geçmemiştir.[1]

Sâkıb Dede, Ebûbekir Çelebi'nin, İstanbul'da dört sene kadar kalarak 1052/1642 senesinde vefat ettiğini, bu arada IV. Murad'ın kendisine revâ gördüğü şeylerden dolayı özür dilediğini, hattâ isterse geri vazîfesine dönebileceğini söylediğini, ancak bunu Ebûbekir Çelebi'nin kabul etmediğini anlatmaktadır.[2]

Ebûbekir Çelebi hakkında bilgi veren Şeyhî ve muhtemelen ondan aktaran Mehmed Süreyya, onun, IV. Murad'a yapılan şikâyetler sebebiyle sürgüne gönderildiğini, aynı yılın Rebîülevvel'inde vefat ettiğini zikretmektedirler.[3]

Bütün bu rivâyetleri birleştirdiğimizde, şu tesbit ve sonuçlara ulaşmamız mümkün gözükmektedir: IV. Murad, Revan Seferi'ne giderken, Ebûbekir Çelebi'ye ve mevlevîhâne vakfına önemli hediyeler ve ciddî imkânlar tevcîh etmiştir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla o, bu imkânların hiç olmazsa bir kısmını şahsî nüfûzu istikâmetinde kullanmıştır. Bu hal, zaten iktisâden bunalım içinde olan ahâlî arasında dedikodulara sebep olmuştur. Onun yerel yöneticiler ve halk üzerinde olan nüfûzundan rahatsız olan IV. Murad, Urmiye Şeyhi, Abaza Şeyhi ve Sakarya Şeyhi'nde olduğu gibi onun da bu karizmasının kırılmasını istediğinden halkın dedikodularını bahane ederek sürgüne göndermiştir. Burada Kadızâde Mehmed Efendi'nin Pâdişah'a karşı olan iğvalarının tesirli olduğu muhtemeldir. Ancak tamâmen onun kışkırtması ve özellikle Hz. Mevlânâ'nın kabrinin açılması hususundaki ısrârı çok da anlaşılabilir ve makul gözükmemektedir.

Sâkıb Dede'nin, Ebûbekir Dede'nin İstanbul'da dört sene daha yaşadığı ve IV. Murad'ın kendisinden özür dilediği yolundaki rivâyeti, Abdülbâki Gölpınarlı'nın dediği gibi, gerçekleri yansıtmamaktadır.[4]

Ebûbekir Çelebi'nin Abdurrahman Çelebi isminde bir oğlu vardır. Bu zâtın da daha sonra çelebilik makâmına geçecek olan Abdülhalim Çelebi isminde bir oğlu olmuş ve kendisi 1071/1661 senesinde vefat etmiştir.[5]

Ebûbekir Çelebi'nin sürgüne gönderilmesiyle boşalan Mevlânâ Âsitânesi'nin postnişînliğine, Sahih Ahmed Dede'ye göre, Konya'daki çelebiler teklif edilmiştir. Fakat onların kabul etmemesi üzerine[6] Afyon'da bulunan Çelebi III. Ârif Çelebi hatt-ı humâyûn ile Konya'ya çağırılarak postnişînliğe getirilmiştir.[7]

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202.

[2] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayrıca bk. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 204, 205; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 85.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 61; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 174.

[4] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 164.

[5] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 205, 208.

[6] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 61; Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, s. 339; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 41

Ebûbekir Çelebi, "Garîbî" mahlasıyla şiirler yazmış bir şâirdir.[1]

aac) III. Ârif Çelebi

III. Ârif Çelebi, Afyon'da Hızır Şâh Efendi'nin küçük oğlu Veled Çelebi'nin oğlu olarak, Sahih Ahmed Dede'ye göre 1007/1598-99 senesinde doğmuştur.[2] Ana tarafından Hz. Mevlânâ'nın soyundandır.[3]

Mevlânâ Âsitânesi'nde şeyhliğin, oğuldan oğula yahut ailenin büyüğünden büyüğüne geçmesi bir gelenek halini almıştır. İlk zamanlarda çelebilerin hayatlarında iken yerlerine aileden birini halîfe tayin etmesi de bu geleneği kuvvetlendirmiştir. Aynı zamanda makam, "çelebi" soyadını alan Hz. Mevlânâ'nın sülâlesinin baba tarafından Mevlânâ'ya ulaşan koluna aid sayılmış, sonraları bilhassa vakıf yüzünden aile arasında çıkan ihtilâflara rağmen ana tarafından, sadece bir kişi çelebilik makamına gelmiştir. O da III. Ârif Çelebi'dir.[4] Sâkıb Dede ve Sahih Ahmed Dede'ye göre postnişîn olduktan birkaç ay sonra,[5] Tabibzâde'ye göre ise 1059/1649 senesinde[6] vefat etmiştir.

III. Ârif Çelebi'nin, Güneş Hân Sugrâ, Kâmile, Kerîme ve Ayşe Hanım isminde dört adet kız çocuğu olmuştur.[7] Bunların en küçüğü olan Ayşe Hanım, Ebûbekir Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi'den torunu olan Abdülhalim Çelebi ile evlenmiştir.[8]

aad) Pîr Hüseyin Çelebi

III. Ârif Çelebi'nin vefatı ardından yerine Pîr Hüseyin Çelebi getirilmiştir.[9] Bu zât Ferruh Çelebi'nin oğlu ve Ebûbekir Çelebi'nin kardeşi olan Hasan Çelebi'nin oğludur.

Pîr Hüseyin Çelebi, Mehmed Şeyhî, Tabibzâde ve Mehmed Süreyya'ya göre 1071/1661 senesinde,[10] Sahih Ahmed Dede'ye göre ise 1079/1668'de[11] vefat etmiştir. Sahih Ahmed Dede'nin, verdiği târihlerin birbirini tutmaması nedeniyle son târihi ihtiyatla karşılamak gerekir.

---

[1] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 170.

[2] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 185.

[3] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 153.

[4] *A.g.e.*, s. 367.

[5] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Halil Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 204.

[6] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 41.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 204.

[8] *A.g.e.*, s. 204, 206.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 558; Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 175; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 204; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 194.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 558; Tabibzâde, *a.g.e.*, s.41; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 194.

[11] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 210.

Sâkıb Dede'nin anlattığına göre, bilâhare Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olan Derviş Çelebi kısmında bahsedileceği gibi, Hüseyin Çelebi zamanında çelebiler arasında fitneler zuhur etmiştir. Ahâlî Derviş Çelebi'yi çelebi yapmak isteyerek kendisini İstanbul'a göndermiş, fakat onun bu şikâyetleri kabul görmemiş olmalı ki, Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir.[1]

Sultan İbrahim'in rahatsızlığının geçirilmesi için "arakiye tekbir etmek"[2] üzere Hüseyin Çelebi İstanbul'a tayin edilmiş, fakat Çelebi, huzura girince, pâdişah, arakiyyenin şehzâde Mehmed'e tekbir edilmesini emretmiştir. Çelebi, bunu pâdişahlığın Mehmed'e geçeceğine yorduğunu yine Sâkıb Dede'den öğreniyoruz.[3]

IV. Murad'ın serdârı Vezir Ahmed Paşa, 1059/1649 senesi civârında, Konya'ya gelerek Pîr Hüseyin Çelebi'nin bağlıları arasına giren idârecilerdendir. Öyle ki, bu zât 1074/1664 senesinde şeyhi tarafından meşihatnâme ile Melek Ahmed Paşa'nın yeniden yaptırdığı Peçe Mevlevîhânesi'ne tayin edilmiştir.[4] Altı yıl faaliyet gösterdikten sonra 1080/1669 senesinde, kendi isteğiyle bu görevinden ayrılıp Konya'ya gelerek burada ikâmet etmiştir. Yerine de Arab Halil Dede tayin edilmiştir.[5]

Kaynaklar Pîr Hüseyin Çelebi'nin ilmine ve cömertliğine işâret etmektedirler.[6] Abdülehad Çelebi isminde bir oğlu olmuştur.[7] Vefatından sonra yerine III. Ârif Çelebi'nin dâmâdı ve Ebûbekir Çelebi'nin torunu olan Abdülhalim Çelebi postnişîn olmuştur.[8]

aaa) Seyyid Abdülhalim Çelebi

Bu zât yukarıda kaydedildiği gibi III. Ârif Çelebi'nin kızı Ayşe Hanım ile Ebûbekir Çelebi'nin torunu olan Abdurrahman Çelebi'nin oğludur. Sahih Ahmed Dede'ye göre 1035/1626'da[9] dünyaya gelmiştir. 1091/1680 senesinde vefat etmiş ve yerine oğlu Hacı II. Bostan Çelebi postnişîn olmuştur.[10]

---

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 175; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 165.

[2] *Arakiye tekbir etmek*, tarikat mensupları tarafından kullanılan, yünden yapılmış bir başlığı, tarikata yeni intisâb etmiş olan kimseye şeyh tarafından giydirilmesi törenidir. Bk. M. Baha Tanman, "*Arakiyye*", *DİA*, c. III, ss. 266-267.

[3] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176; Gölpınarlı, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206, 209.

[5] *a.g.e.*, s. 211.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 194.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206, 210, 212.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, 558, 577; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 196.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 577, c. II, s. 415; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 210, 212; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 16.

Abdülhalim Çelebi, "Halîm" mahlasıyla şiirler yazmış[1] ve Çelebi Abdurrahman isminde bir oğlu olmuştur.[2]

Abdülhalim Çelebi'nin dönemi, Vânî Efendi'nin idâreciler tarafından sevilip sayıldığı bir dönemdir. Gerek IV. Mehmed, gerekse Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa, Vânî Efendi'nin tesiri altında kalarak, onun yönlendirmesiyle devran ve semâyı yasaklamıştır. Bu karar, "*yasâğ-ı bed*" terkîbinin karşılığı olan 1077/1667 senesinde alınmıştır.[3]

aaf) II. Bostan Mustafa Çelebi

Bostan Çelebi, Mehmed Şeyhî ve Mehmed Süreyya'ya göre 1057/1647 senesinde,[4] Sahih Ahmed Dede'ye göre ise 1055/1645'de[5] doğmuştur. İlim tahsîlini Elmalılı Kara Halil Efendi'den tamamlamıştır.[6]

Meşîhatnâmesi, Sahih Ahmed Dede'ye göre Nâcî Ahmed Dede tarafından,[7] Nafiz Uzluk'a göre ise Şâtır Mehmed Dede tarafından verilmiştir.[8] Uzluk aslının kendisinde olduğunu söylediği bu meşîhatnâmeyi yayınlamıştır. Şâtır Mehmed Dede (v. 1117/1705'ten önce), IV. Murad zamanında şâtırbaşı iken, Bağdat'ın fethinden sonra, pâdişahın izniyle makamını terk ederek Mevlevî Tarîkatı'na girmiş ve Pîr Hüseyin Çelebi yanında tekmîl-i tarîkat etmiştir. Bilâhare de Halep Mevlevîhânesi'ne tayin edilmiştir.[9]

Bostan Çelebi, 1106/1694-95 senesinde hacca gitmiş ve tekrar memleketine dönerek hizmetlerine devam etmiştir. 1116/1704 senesinde halkın şikâyeti üzerine, II. Ahmed tarafından meşihatı kaldırılarak Kıbrıs'a sürgün edilmiş, yerine de önce amcası Seyyid Celâleddin Çelebi tayin edilmiştir. Ancak bu zâtın meşîhatı fazla sürmemiş, aczi yüzünden on sekiz gün sonra azledilerek, II. Bostan Çelebi'nin oğlu Seyyid Sadreddin Çelebi bu makâma tayin edilmiştir.[10]

---

[1] *Esrar Tezkiresi*, s. 259; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 168.

[2] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 212.

[3] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, ss. 209-210; *Esrar Tezkiresi*, s. 259; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 165 vd.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 415; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 16.

[5] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 205.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 415.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 212.

[8] Uzluk, *a.g.m.*, s. 396.

[9] Bilgi için bk. Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 181; Sezai Küçük, "*Halep Mevlevihânesi*", *İ-LAM*, c. III, sy.: 2 (Temmuz-Aralık 1998), ss. 73-106.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 415; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. Ayrıca bk. Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, ss. 189-192.

Aynı yılın Ramazan'ında affedilerek Konya'ya dönmüş ve 12 Şevvâl 1117/27 Ocak 1706 târihinde vefat etmiştir.[1]

II. Süleyman zamanında savaşa iştirak etmesi istenen Bostan Çelebi, Edirne'de orduya katılmış, fakat beraberindeki topluluk çok görüldüğünden, bir fitneye sebeb olur düşüncesiyle, Konya'ya dönüp dua etmesi istenmiş ve o da geri dönmüştür.[2]

Bostan Çelebi meşîhatta iken, 1110/1698 senesinde Konya'da vukubulan bir deprem Yeşil Kubbe'yi tahrip etmiştir. Çelebi, kendi parasıyla tamir ettirmek istediyse de, pâdişahların eseridir diye saraya arz edilmiştir. II. Mustafa buranın tamir edilmesini emretmiş, Sadrâzam Amcazâde Hüseyin Paşa (v. 1110/1698), kendisinin de yardımda bulunması için pâdişaha ricada bulunmuş ve müsaade edilince, yüklü yardımlarda bulunmuştur. Bostan Çelebi de, onlar malla yardım ettiler, biz de bedenle ederiz, diyerek bedenen çalışmıştır.[3]

Şeyhî'ye göre, Bostan Çelebi, zengin, cömertliğiyle meşhûr, vakûr, hoşsohbet bir kimsedir.[4]

Bir önceki çelebi zamanında, yasaklanan semâ, Bostan Çelebi'ye gönderilen izn-i hümâyûnla, "nağme"nin karşılığı olan 1095/1684 senesinde tekrar serbest bırakılmıştır.[5]

b) İstanbul'da Mevleviyye

ba) Galata Mevlevîhânesi

Galata Mevlevîhânesi[6] kuruluş târihi bakımından İstanbul'daki mevlevîhânelerin en eskisidir. II. Beyazıt dönemi vezirlerinden İskender Paşa tarafından, bugün Beyoğlu İlçesi, Tünel Yüksekkaldırım, Şahkulu Mahallesi, Galib Dede Caddesi, Şahkulu Bostanı Sokağı üzerinde 896/1491 senesinde inşâ ettirilmiştir. Kuruluşundan sonra postnişîn olmuş ilk üç şeyh olan, Semâî Mehmed Dede (v. 936/1530), Safâyî Dede (v. 940/1533-34) ve Mahmud Dede (v. 955/1548)'den sonra bir ara metruk kalmış, bir süre Halvetî tekkesi olarak kullanıldıktan sonra

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. Ayrıca bk. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 216; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 41.

[2] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, ss. 188-189.

[3] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, ss. 194-195; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 169.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[5] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 213; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 168; Uzluk, *a.g.m.*, s. 399.

[6] Galata Mevlevîhânesi, tarih boyunca Beyoğlu Dergâhı, Galata Âsitânesi, Galata Dergâhı, Galata Hânikâhı, Galata Tekkesi, Hânikâh-ı Bâb-ı Kulle, İskender Paşa Zâviyesi, Tekye-i İskenderî, Kulle Kapu Mevlevîhânesi adlarıyla anılmıştır. (Bk. İsmail Ünver, "*Galata Mevlevî-hânesi Şeyhleri*", *ÖA*, c. VIX, İstanbul 1994, s. 197).

XVII. yüzyılın başlarında Abdî Dede demekle maruf olan Abdullah Dede'nin gayretiyle tekrar mevlevîhâne olmuştur.[1]

Abdullah Dede, Galata Tekkesi'nin eskiden mevlevîhâne olduğunu isbât ederek, buranın yeniden mevlevîhâne yapılmasını istemiştir.[2] Bunun üzerine, 1017/1608 senesinde, Bostan Çelebi tarafından görevlendirilmiş bu merkezi faaliyete geçirerek büyük bir onarım gerçekleştirmiştir.[3] İki sene vazîfeyi yürüttükten sonra, azledilerek ya da terkederek buradan ayrılmış yerine yine Bostan Çelebi tarafından İsmail Rusûhî Ankaravî Efendi görevlendirilmiştir.[4] Abdullah Dede bu kez de Kasımpaşa'da bulunan kendi arsasında Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni kurarak bu merkezde neşr-i tarikat etmiştir. Bu yüzden Abdullah Dede'yi Kasımpaşa Mevlevîhânesi postnişînleri kısmında ele alacağız.

baa) Ankaralı İsmâil Rusûhî Dede

İsmail Dede, XVII. yüzyılın renkli sîmâlarından âlim ve şâir mutasavvıflarındandır. Burada doğmuş ve doğum yerine nisbetle Ankaravî olarak tanınmıştır. *Mesnevî*'ye yazdığı şerh de Hz. Şârih olarak meşhur olmasını sağlamıştır.[5]

İsmail Dede, zamanının ilimlerini tahsil ettikten sonra, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazabilecek derecede öğrenmiştir.[6] Bir ara Bayrâmiyye Tarîkatı'na intisâb ederek[7] şeyhliğe kadar yükselmiştir.[8] Gözlerine arız olan bir hastalığın tedavisi için Konya'ya gittiğinde[9] Bostan Çelebi'nin nazarı iksîriyle sıhhata kavuşmuştur.[10] Bunun üzerine Bostan Çelebi'ye intisâb ederek hizmetine girmiştir. Beş yıllık hizmetinin ardından şeyhi tarafından, 1019/1610 senesinde, bir meşîhatnâme verile-

---

[1] Geniş bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, ss. 42-47; Koçu, "*Galata Mevlevîhânesi*", *İst.A.*, c. XI, ss. 5912-5916; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, ss. 300-301; Muzaffer Erdoğan, "*İstanbul Mevlevîhâneleri*", *İÜEF Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, IV-V, 1975-76, İstanbul 1976, ss. 25-29; Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi*, İstanbul 1977; Ekrem Işın, "*Galata Mevlevîhanesi*", *DBİA*, c. III, ss. 362-366; Özdamar, *Dergâhlar*, ss. 158-161; Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1995, ss. 270-279; M. Baha Tanman, "*Galata Mevlevîhânesi*", *DİA*, c. XIII, ss. 317-321. Ayrıca bk. *Âsitâne Tekkeleri*, s. 2; Çetin, "*Tekkeler*", s. 589; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 44; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 206; Eremya Çelebi Kömürcüyan, *XVII. Asırda İstanbul*, terc.: Hrand D. Andreasyon, İstanbul 1952, s. 44.

[2] Sahîb Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 190; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 42.

[3] Tanman, "*Galata Mevlevihanesi*", *DİA*, c. XIII, s. 317.

[4] Sahîb Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 191.

[5] Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, vr. 62b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 24.

[6] Bursalı Mehmed Tâhir, Meşâyih-i Osmâniye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli, s. 21.

[7] Hocazâde, *Ziyâret-i Evliyâ*, s. 70.

[8] Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 143.

[9] Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, s. 21.

[10] Esrar Dede, *a.g.e.*, aynı yer.

rek İstanbul Galata Mevlevîhânesi'nde görevlendirilmiştir.[1] Yirmiiki sene bu hizmeti yürüttükten sonra 1041/1631 senesinde vefat ederek Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.[2] "*İrtihâl-i irfân*" vefatı için söylenmiş târihtir.[3]

İsmail Dede, tasavvufî kişiliği yanında ilmî ve edebî yönüyle de tebârüz etmiş bir şahsiyettir. *Mu'cemü'l-Müellifîn* onu, pek çok ilimde söz sahibi, sûfî ve muhaddis olarak tanıtmaktadır.[4] Eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almış, bu üç dilde şiirler yazmıştır. Yazdığı *Mesnevî Şerhi* o kadar kabul görmüş ki, ondan sonra *Mesnevi* okutacak kimselere verilen okutma ruhsatlarında onun yolu ve usûlü başlıca şart olarak kabul edilmiştir.[5]

İsmail Dede, Kadızâdeliler'in saldırılarına yazdığı risâlelerle karşı koymuş, bu yüzden de Hüdâyî Efendi'nin takdirlerine mazhar olmuştur.[6] Kadızâdeliler'in baskısı ile tasavvuf ehli, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi ve bâzı ulemâ tarafından muhakeme edilmiş, İsmail Dede'ye de bu hususda semânın savunulması düşmüştür. Kısa bir sürede hazırladığı ilmî bir risâleyi heyete sunmuş ve haklı görülmüştür.[7]

İsmail Dede'nin hayâtı, eserleri ve tasavvufî görüşleri Erhan Yetik tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve 1992 senesinde yayınlanmıştır. Bu yüzden onun hayâtını anlatmada bu kadarla yetineceğiz.[8]

bab) Cevrî İbrahim Çelebi

"Cevrî" mahlasıyla meşhur olan İbrahim Efendi, İstanbullu'dur. İlim tahsîlini ikmâl etmiş bu arada hattatlıkta mahâret kazanmıştır. Bir taraftan "ulûm-ı 'âliye ve aliyye"de ilerlerken bir taraftan da Galata Mevlevîhânesi şeyhi İsmail Rusûhî Efendi'nin sohbetlerine katılarak ondan feyz almıştır. Bu arada Beşiktaş ve Yenikapı

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 191.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, s. 765; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 542; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 36a; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 71; Bursalı, *a.g.e.*, s. 25. Krş. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 203; Ünver, *a.g.m.*, s. 206, 213.

[3] *Tevfik Tezkeresi*, vr. 36a.

[4] Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, c. II, s. 259.

[5] Erhan, Yetik, *İsmail-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 1992, s. 60.

[6] Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, s. 22.

[7] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 38. İsmail Dede'nin *Hüccetü's-Semâ* ismiyle yazdığı bu risâlenin neşir ve tanıtılması için bk. İsmail Ankaravî, *Risâle-i Hucceti's-Semâ*, haz.: Saadettin Ekici, İstanbul 1996, ss. 365-393. Bu risâle, müellifimizin *Minhâcu'l-Fukara* isimli eserinin sonunda yer almaktadır; Bayram Akdoğan, *"Hüccetü's-Semâ' Adlı Müsiki Risâlesi ve Ankaravi İsmail b. Ahmed'in Müsiki Anlayışı"*, *AÜİFD*, c. XXXV, Ankara 1996, ss. 477-505.

[8] İsmail Dede'nin yazdığı yirmidört ve ona izafe edilen dört adet eserin genel olarak tanıtım ve tavsifi için bk. Yetik, *a.g.e.*, ss. 65-121; Erhan Yetik, *"Ankaravî, İsmâil Rusûhî"*, *DİA*, c. III, ss. 212-13. Ayrıca bk. Erhan Yetik, *"Tasavvufî Açıdan Fâtiha Tefsiri (İsmail-i Ankaravi'nin Futûhât-ı Ayniyyesi Üzerine Bir Çalışma)"*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fak. Dergisi*, sy.: 8, Samsun 1996, ss. 45-107.

Mevlevîhâneleri'ne devam ederek, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunan ve Derviş Abdî (v. 1057/1647) diye bilinen meşhur hattat, Seyyid Abdullah Buhârî'den hat dersleri almıştır. Bir süre Divân-ı Hümâyûn kâtipliğinde bulunduktan sonra buradan ayrılmıştır. Bundan sonra devlet ricâli için istinsah ettiği eserlerin geliriyle geçimini temin etmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin sohbetlerinden de istifâde eden Cevri İbrahim Efendi, bu zâtın eserlerinin çoğunu istinsah etmiştir. 1065/1655 senesinde vefat etmiştir.[1] Vefatına,

"*Cevri'yi memnûn-i lutf ede Cenâb-ı Kird-gâr*" ibâresi târih düşürülmüştür.[2]

Cevrî İbrahim Çelebi sadece yazdığı hatlarla değil aynı zamanda telif ettiği kitaplarla tasavvuf ve edebiyat târihimizdeki yerini almıştır. Cevrî İbrahim Çelebi, Hüseyin Ayan tarafından ele alınmış hayâtı, edebî kişiliği ve eserleri incelendikten sonra *Divân*'ının edisyon kritiği yapılmıştır.[3] Eserlerinin geniş tanıtım ve tavsifini bu çalışmaya bırakarak isimlerini saymayı yeterli görüyoruz.[4]

1. *Selîm-nâme*,
2. *Hilye-i Çihar-Yâr-ı Güzîn*,[5]
3. *Hall-i Tahkîkat*,
4. *Aynü'l-Fuyûz*, Yusuf Sinecak Dede'nin "*Cezîre-i Mesnevî*"sinin şerhidir.
5. *Melhame*,
6. *Nazm-ı Niyâz*,
7. *Muammâ Risâlesi*,
8. *Müfredât-ı Tıb Manzûmesi*,
9. *Beyân-ı A'dâd-ı Sıfathâ-yı Nefs-i İnsânî*,
10. *Dîvân*.

bac) Âdem Dede

Âdem Dede aslen Antalyalı'dır.[1] 1000/1592 senesinde[2] burada doğmuştur. Çavuşzâde Handânî denilen zengin bir ailenin[3] çocuğudur. Bu yüzden Çavuşzâde

---

[1] *Safâyî Tezkiresi*, ss. 139-140; *Esrâr Tezkiresi*, ss. 83-84; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 44; *Mûcib Tezkiresi*, s. 26; Enver, *Semâhâne-i Edeb*, ss. 32-33; Hüseyin Ayan, *Cevri, Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Erzurum 1981, ss. 4-8; a.mlf., "*Cevri İbrahim Çelebi*", *DİA*, c. VII, ss. 460.

[2] *İsâzâde Târihi*, s. 22.

[3] Bk. Ayan, *a.g.e.*

[4] Bk. Ayan, *a.g.e.*, ss. 9-30.

[5] Bu eser Abdulkadir Erkal tarafından neşredilmiştir. Bk. Abdulkadir Erkal, "*Türk Edebiyatı'nda Hilye ve Cevri'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzîn"i*", *AÜ Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy.: 12 (Erzurum 1999), ss. 111-131.

diye tanınmıştır.[4] Elinde tımarlar bulunan zeâmet ehli bir zât olduğundan dolayı, 1030/1621'de Hotin Seferi'ne katılmıştır. Daha sonra bu tımarları bırakarak Mevleviyye Tarîkatı'na intisâb etmiştir.[5] İlk bağlandığı kişinin Antalya'da Mevlevî şeyhi olan Zincirkıran Çelebi Mehmed Dede (v. 1077/1666) olduğunu Sahib Ahmed Dede, *Tevfik Tezkiresi* ve *Esrâr Tezkiresi*'nden öğrenmekteyiz.[6] Bilâhare Konya'ya giderek Ağazâde Mehmed Efendi ve İsmail Rusûhî Efendi'nin himayeleriyle[7] 1037/1628 senesinde Bostan Çelebi'nin hizmetine girmiştir.[8]

1040/1631 senesinde, muhtemelen Bostan Çelebi'nin vefatından sonra İstanbul'a gelerek Galata Mevlevîhânesi'nde kalmaya başlamıştır.[9] Bir müddet burada kaldıktan sonra, 1041/1631 senesinde İsmail Rusûhî Dede'nin vefatı vuku bulmuş ve Âdem Dede de onun yerine postnişînliğe getirilmiştir.[10]

Yirmi iki sene bu vazîfeyi yürüttükten sonra hac niyetiyle denizden yola çıkmış ve Mısır'a geldiğinde, daha görevini ifâ edemeden vefat etmiştir. Vefatı "*eş-Şeyhü'l-Kâmil*" terkîbinin karşılık geldiği 1063/1653 senesi Ramazan'ında vâki olmuş,[11] Kahire'deki mevlevîhâneye defnedilmiştir.[12] Vefatına, Nisârî Efendi, "*ola me'vâ-yı cennet Firdevs-i a'lâ Âdem'e*" ifâdesini,[13] ve

"*Buyurdu ey Nisârî böyle tahrîr eyle târîhin*

---

[1] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 542; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 550; Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 44; *Safâyî Tezkiresi*, s. 35; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 49b; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43a.

[2] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[3] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 200.

[4] Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197.

[5] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[6] Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, s. 5. Uşşâkîzâde bu zâtın ismini Mustafa Dede olarak vermektedir. (s. 542).

[7] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. Krş. Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 201.

[8] Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197; *Esrâr Tezkiresi*, s. 5.

[9] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[10] Atâyî, *a.g.e.*, s. 765; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 44; *Safâyî Tezkiresi*, s. 35; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43a; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 42; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 44; Süreyya, *Sicilli-Osmâni*, c. I, s. 312; Ünver, *a.g.m.*, 203, 206.

[11] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 543; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 49b; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, s. 6; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[12] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Demircanlı, *a.g.e.*, s. 301; *Safâyî Tezkiresi*, s. 35; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer. Ayrıca bk. Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207. Bu ilk dönem kaynaklarının aksine Tabibzâde (s. 44), Ayvansarâyî (c. II, s. 43) onun hac dönüşünde vefat ettiğini kaydetmektedirler. Uşşâkîzâde Kâhire, Safî Tekkesi'ne defnedildiğini kaydetmektedir. (*Zeyl*, s. 543)

[13] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43b; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer.

Degüldür devr-i Âdem geçdi o devr-i Muhammed'dür" beytini,[1] bir başkası da, "*Âdem Dedemiz raks iderek erdi Cenân'a*" ifâdesini[2] târih düşmüştür.

Âdem Dede, şeyhliği devresinde fakirleri çok korumuş, babasından kalan servetini bu uğurda harcamaktan çekinmemiştir. Bu cömertliği devrin şâirlerine de konu olmuştur.[3]

Devlet adamlarının çoğunun Âdem Dede'ye muhib olduklarını kaydeden Sâkıb Dede dönemin şeyhulislâmlarından Yahyâ Efendi'nin de bağlılarından olduğunu belirtir.[4] Şeyhülislâm Bahâyî Efendi'nin de onun bağlılarından olduğunu *Semâhâne-i Edeb* müellifi Ali Enver'den öğreniyoruz.[5] Sultan IV. Murad kendisini dervişleriyle birlikte saraya davet ederek, *Mesnevî* dersini dinledikten sonra semâlarını izlemiş, akabinde de atiyyelerde bulunmuştur.[6]

Mesnevî takrirleri ve şiirleriyle yaygın bir üne kavuşan Âdem Dede, "Âdem" mahlasıyla yazdığı şiirlerini bir *Dîvân*'da toplamıştır.[7] Mevlevîler içinde hece veznini ilk kullanan şâir olarak bilinir.[8] Bestelenmiş ilâhîleri vardır.[9] Bunların yanında târih düşürmede anılmaya değer bir mahareti vardır.[10]

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin postnişînliğini Âdem Dede'nin halîfesi Arzî Mehmed Dede üstlenmiştir.

bad) Arzî Mehmed Dede

"Arzî" mahlasını kullandığı için bununla tanınmış olan Mehmed Dede, aslen Antepli, İbrahim adında bir zâtın oğludur.[11] Memleketi ulemâsından ilim tahsîlinde bulunduktan sonra, İstanbul'a gelip tanınmış müderrislerden olan Kara Mûsâ Efendi'nin dânişmendi olmuştur.[12] Sonra kadı olmuş ve bu görevle bâzı yerlerde bulun-

---

[1] *Safâyî Tezkiresi*, s. 36; Enver, *Semâhâne-i Edeb*, s. 8.

[2] Demircanlı, *a.g.e.*, s. 301; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Kerametli, *a.g.e.*, s. 77. Ayrıca bk. Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 44.

[5] Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 8. Kaynaklar Bahâyî Efendi ile Âdem Dede'nin aralarındaki ilişkiyi göstermesi açışından bir latîfeye yer verirler. Buna göre, Âdem Dede, yanında Kârî-i Mesnevî olan bir dervişi, bir meseleyi görüşmek üzere Bahâyî Efendi'ye gönderir. Şeyhulislâm, dervişe, sen kimsin? diye sorduğunda, cevâben, "Âdem Dede'nin kârîsiyim" cevâbı karşısında, Bahâyî Efendi, "Hoş geldin Havvâ Ana" diye latîfede bulunur. (*Tevfik Tezkiresi*, vr. 43b; *Esrâr Tezkiresi*, s. 6; Enver, *a.g.e.*, aynı yer).

[6] *Esrâr Tezkiresi*, s. 6.

[7] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43b.

[8] Ergun, *Türk Şairleri*, c. I, s. 2; Kerametli, *a.g.e.*, s. 77.

[9] *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer.

[10] Örnekler için bk. Enver, *a.g.e.*, s. 8.

[11] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 549; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 561; *Safâyî Tezkiresi*, s. 523; *Beliğ Tezkiresi*, s. 266. *Esrâr Tezkiresi*, İstanbul'da doğduğunu kaydetmektedir. (s. 265).

[12] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 550; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 561.

muştur.[1] Sâkıb Dede, Mehmed Dede'nin, Diyarbakır kadısı iken tasavvufa intisâb etmek istediğini ve bu gaye ile "*mesned-ârâ-yı hilâfet-i Nakşibendiyye olan Azîz b. Azîz'den inâbet murâd*" eylediğini kaydetmektedir. Kanaatimizce bu şahıs Nakşibendiyye'den, idam edilen Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi'nin oğlu İsmail Çelebi'dir. Fakat, Şeyh Efendi kendisine istihâre yapmasını önermiş, istihâre sonunda nasîbinin Tarîkat-ı Mevleviyye'den olduğu yolunda tavsiyede bulunmuştur.[2]

Bilâhare Galata Mahkemesi'ne başkâtip olarak İstanbul'a gelen[3] Mehmed Dede, burada da her ne kadar, Halveti büyüklerinden Abdülmecid Sivâsî Efendi'ye intisâb etmişse de, Mevleviyye Tarîkatı'na karşı içinde bulunan çekim nedeniyle Sivâsî Efendi'nin işâretiyle Galata Mevlevîhânesi şeyhi Âdem Dede'nin hizmetine girmiştir.[4] Bundan sonra resmî görevinden ayrılarak kendisini tarikat âdâbını tekmile vermiş ve Mesnevîhânlığa tayin edilmiştir.[5] Şeyhi, hacca giderken yerine kendisini vekil bırakmıştır. Ne var ki şeyhi dönemeyince bu görevi asâleten üstlenmiştir. On iki sene vazîfesini yürüttükten sonra 1075/1664-65 senesinde vefat etmiştir.[6] Mevlevîhâne hazîresine defnedilen Mehmed Dede'nin vefatına Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi,

"*Selefden imtiyâzın fikr ederken dil dedi târih*

Takarrübde visâl-i hazrete Arzî beş er takdir" (sene: 1075/1664-65) beytini,[7] Nisârî Hüseyin Efendi,

"*Dedi kim Ey Nisârî böyle tahrîr ile târihin*

Değildir devr-i Âdem geçdi o devr-i Mehmed'dir" (sene: 1075/1664-65) beytini,[8] bağlılarından Zeki Ali Efendi, "*Arzi Dede cây-ı Hakk ide firdevs-i ebed*"

---

[1] *Safâyî Tezkiresi*, s. 523.

[2] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 81.

[3] *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Enver, *a.g.e.*, s. 154. Bâzı kaynaklar bu zâtın Mecdüddin Sivâsî olduğunu kaydetmektedirler. (Bk. *Esrâr Tezkiresi*, s. 266). Daha önce de belirttiğimiz gibi, Abdülmecid Sivâsî dönemin önemli mutasavvıflarındandır ve *Mesnevî*'ye bir şerh yazmıştır. *Esrâr Tezkiresi*'nde anlatılan hâdise de bunu teyid etmektedir. Zîra, Sivâsî kendisine yazdığı *Mesnevî Şerhi*'ni vererek, bu kitapda yazıldığı gibi tahsîl-i ahlâk eylemesini, yakın bir zamanda kendisine bunun lazım olacağını söyleyerek (s. 266), Mevlevîliğe olan yatkınlığını kerâmeten tesbit ederek onu bu yola kanalize etmiştir.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, s. 265.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 524; *Beliğ Tezkiresi*, s. 266; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 43; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 44; Ünver, *a.g.m.*, 200, 206, 214. Ayrıca bk. Enver, *a.g.e.*, s. 155

[7] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 43.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

(1075/1664-65) terkîbini,[1] bir başkası da "*Uçdu ol bülbül-i gül-zâr-ı hakikat eyvâh*" ifâdesini[2] târih düşürmüştür.

Mehmed Dede, üç dilde konuşmaya kâdir, zamânın önemli şâirlerindendi.[3] Şiirlerini bir *Dîvân*'da toplamış[4] ve bunlar arasında bestelenenler olmuştur.[5]

bae) Derviş Çelebi

Derviş Çelebi, Hz. Mevlânâ soyundandır.[6]

Sâkıb Dede'nin anlattığına göre, Hüseyin Çelebi'nin Konya'da postnişîn olduğu dönemde, çelebiler arasına nifak girmiş, kimileri Hüseyin Çelebi'yi çelebilikten indirtip Derviş Çelebi'yi çelebi yapmak istemişlerdir. Derviş Çelebi'yi şikâyetçi olarak İstanbul'a göndermişler, istekleri yerine getirilmemiş, bunun üzerine Derviş Çelebi tekrar Konya'ya dönememiştir. Bir müddet sonra Nâcî Dede'den boşalan Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir.[7]

Silsilenâme'yi veren bâzı kaynaklar Arzî Mehmed Dede'den sonra meşîhatı Nâcî Ahmed Dede'nin üstlendiğini kaydetmektedirler.[8] Kimileri ise Nâcî Ahmed Dede'den önce Derviş Çelebi'nin bu vazîfeye atandığını belirtirler.[9]

İsmail Ünver, çeşitli eserlerin verdiği listelerde ve silsilenâmelerde Galata Mevlevîhânesi şeyhi olarak anılan şahsiyetleri ayrı ayrı ele alarak, bunlar hakkındaki bilgileri değerlendirmek suretiyle tenkitli bir liste hazırlamıştır. Buna göre, Derviş Çelebi, Nâcî Ahmed Dede'den önce ve sonra olmak üzere makama iki kez getirilmiştir. İlk meşîhatı 1075/1664-65 senesinde kısa bir süre devam etmiş, ikincisi ise Nâcî Ahmed Dede'nin görevden alınıp Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne atanmasıyla 1082/1671-72 senesinde gerçekleşmiş ve 1083/1672-73'e kadar sürmüştür.[10] Bu

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 524; *Esrâr Tezkiresi*, s. 267; Enver, *a.g.e.*, s. 155.

[2] Beliğ Tezkiresi, s. 266.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, nr. 15712.

[5] Kerametli, *a.g.e.*, s. 41.

[6] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 33; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 44; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 331; Enver, *a.g.e.*, s. 68.

[7] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 175; *Esrar Tezkiresi*, ss. 145-146; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 165. Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb* adlı eserinde, Hüseyin Çelebi'nin meşîhatları sırasında çelebiler arasındaki fitnede en fazla zarar veren kimsenin Derviş Çelebi olduğunu belirtmekle yetinir. Şeyhliğini gündeme getirmez. (s. 69).

[8] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Ergun, *Şeyh Gâlib*, ss. 33-34; Ünver, *a.g.m.*, s. 203, İzzet Molla'ya âit olduğunu sandığı bir mecmûadan naklen.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 561; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 352.

[10] Ünver, *a.g.m.*, ss. 214-15.

târihde Kamaniçe fethine giden orduya katılmış ve Ahyolı veya Hacıoğlu Pazarı denilen yerde vefat ederek buraya defnedilmiştir.[1]

Derviş Çelebi, mevlevîhâne vakfına kendisinin mütevelli tayin edilmesi hususundaki talebine karşılık, 20 Cemâziyelâhir 1080/15 Kasım 1669 tarihli bir berât ile müsbet cevap verildiğini görüyoruz. Beratta dârüssaâde ağası ve evkâf nazırı Abbas Ağa'nın arzı ile Derviş Çelebi'nin günlük kırk akçeye zikredilen evkâfın tevliyetine tayin edildiği belirtilmiştir.[2] Bayram Ürekli tarafından arşiv kayıtlarından çıkarılan bu beratla Derviş Çelebi'ye verilen vazîfe sadece vakıfların mütevelliği mi yoksa çelebilik makâmı da bunun içinde midir, bunu henüz tesbit edemiyoruz. Ancak şunu anlıyoruz ki, Derviş Çelebi İstanbul'a geldiğinde de yine Konya'daki vakıflarda söz sahibi olmak için gayret göstermiştir.

Şiirler yazan Derviş Çelebi'nin gazelleri devrinin şâir ve meraklılarınca ezbere bilindiği kaydedilmektedir.[3]

baf) Gavsî Ahmed Dede

Gavsî Ahmed Dede, aslen Gelibolulu Yazıcızâde sülâlesindendir.[4] Ali Enver *Semâhâne-i Edeb* isimli eserinde, Sâkıb Dede ve Esrâr Dede'nin, Ahmed Dede'yi, Yazıcızâde Muhammed Efendi'nin ahfâdından gösterdiklerini, ancak kendisinin yaptığı araştırmalar neticesinde Yazıcızâde Muhammed Efendi'nin evlenmediğini tesbit ettiğini, böyle olunca da onun soyundan değil, Yazıcızâdelerden olabileceğini belirtmektedir.[5] Bununla birlikte Yazıcızâdeler üzerine araştırma yapan Âmil Çelebioğlu, Yazıcıoğlu Muhammed'in evlenip evlenmediğini ele almış ve evlenerek neslinin devam ettiği ihtimalinin gerçeğe daha yakın olduğu kanaatini izhâr etmiştir.[6]

Ahmed Dede, İstanbul'da doğmuştur. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Selânik Kadısı İmamzâde Efendi'ye keşf nâibi olmuştur.[7] Bilâhare Bursa'ya giderek burada Mevlânâ Âsitânesi şeyhi olan Sâlih Zihnî Dede'ye intisâb etmiştir. Sülûkunu tekmîl ettikten sonra bir müddet seyahatlarda bulunarak, İstanbul'a dönmüştür. Arzî Mehmed Dede'nin yanında *Mesnevî* okuyuculuğunda bulunarak ikinci dereceden de

---

[1] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 646; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 44; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 331; Enver, *a.g.e.*, s. 69; Ünver, *a.g.m.*, s. 201.

[2] Bayram Ürekli, *Konya'nın Merkezî İdâre ile İlişkileri (1650-1675)*, İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1989, ss. 274-275.

[3] Enver, *a.g.e.*, aynı yer; Kerametli, *a.g.e.*, s. 78.

[4] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 215; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 646; *Esrâr Tezkiresi*, s. 309; Ayvansarâyî, *Terceme-i Mesâyih*, vr. 37a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 137; Enver, *a.g.e.*, s. 179.

[5] Enver, *a.g.e.*, s. 179.

[6] Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye I*, İstanbul 1996, ss. 23-25.

[7] Enver, *a.g.e.*, s. 179.

olsa irşâd hizmetlerinde bulunmuştur. Sonunda mezkûr mevlevîhânenin meşîhatı kendisine verilmiş, bu hizmeti asâleten üstlenmiştir.[1]

Başta da işâret edildiği gibi, mevlevihâne şeyhleri Konya Çelebilik makâmı tarafından verilen meşîhatnâmelerle atanır, bu meşîhatnâme şeyhulislâm tarafından onanırdı. Bu şekilde atanan kimse o mevlevîhâneye hem şeyh hem de mesnevîhan olurdu. I. Abdülhalim Çelebi tarafından teklif edilip, Şeyhulislâm Çatalcalı Ali Efendi tarafından onaylanan meşîhatnâme F. Nafiz Uzluk tarafından neşredilmiştir. Bu meşîhatnâme, atanan şeyhlerin görevleri ile şerîat ve tarîkat anlayışlarını göstermesi bakımından hayli önem arz etmektedir. Buna göre, şeyh, fukara ve ahbâba *Mesnevî*'yi okuyup şerîat ve tarikat üzere kayıtlı kalacaktır. Şerîat ve tarikattan bir dakîka gafil olmayıp fukara ile ilgilenecektir.[2]

Gavsî Ahmed Dede'nin meşîhat sırası ve süresi kaynaklarda değişik gösterilmiştir. Bunun gerekçesi de kendisinden önce bu makâmı işgal etmiş olan Derviş Çelebi ile Nâcî Dede'nin bu hususlaki konumlarıdır. Onun şeyh oluş târîhini Şeyhî ve Mehmed Süreyyâ 1087/1676-77,[3] Ali Enver 1079/1668-69,[4] Rûhî Dede,[5] Ayvansarâyî[6] ve İzzet Molla[7] ise 1083/1672-73 olarak vermiştir.

İsmail Ünver, Gavsî Ahmed Dede'nin meşîhatı için verilen bu târihleri sıraladıktan sonra 1083/1672-73 târihinin doğru olduğu kanaatini izhar etmiştir.[8] Ne var ki Gavsî Dede'ye Çelebilik tarafından verilip, şeyhulislâmlık tarafından onaylanan meşîhatnâmedeki kayıtlardan 1087/1676-77 târihinin doğru olduğunu anlıyoruz. Buna göre, Çelebilik makâmı 1 Rebîülevvel 1086/26 Mayıs 1675 târihinde meşîhatnâmeyi şeyhulislâmlığa arz etmiş, bu makâm da 16 Rebîülâhir 1087/28 Haziran 1676 târihinde onaylamıştır.[9]

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 198; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 37a. Kerametli, Gavsî Dede'nin, dört yıl Bursa'da kaldıktan sonra Konya'ya gidip burada onaltı sene kalarak çilesini doldurduğunu, bilâhare İstanbul'a geldiğini, daha önceleri ise yirmibeş sene kadar değişik ülkelerde geziler yaptığını bu maksatla bir süre Horasan'da da bulunduğunu kaydetmektedir. (*a.g.e.*, s. 40). *Esrâr Tezkiresi* ve ondan naklen de Ali Enver, İstanbul'a gelince, Arzî Mehmed Dede'den önce Seyyid Fâzıl Halil Dede'nin hizmetinde bir müddet bulunduğunu belirtiyor. (*Esrâr Tezkiresi*, s. 309; Enver, *a.g.e.*, s. 180).

[2] Bk. Uzluk, *a.g.m.*, ss. 386-87.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 230.

[4] Enver, *a.g.e.*, s. 180.

[5] Ünver, *a.g.m.*, s. 200, 215.

[6] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 44.

[7] Ünver, *a.g.m.*, s. 206, 215.

[8] Ünver, *a.g.m.*, s. 215, 76 nolu dipnot.

[9] Uzluk, *a.g.m.*, s. 387. 1086/1675-76 Rebîülevvel başında şeyhülislâmlığa arzedilen bu meşîhatnâmenin 1087/1676-77 Rebîülâhir'inde onaylandığı belirtilmekte, dolayısıyla evrak bir sene bürokraside gezmiş gözükmektedir. Bu dönemde, hatta hiçbir dönemde Osmanlı bürokrasisinin bu kadar yavaş işlemediği bilinen bir gerçektir. Peki bu zaman aralığı neden kaynaklanmıştır? Kanaatimizce evrak 1087/1676-77 Rebîülevveli başında gönderilmiş, aynı se-

Galata Mevlevîhânesi'nde irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken Şeyhî, *Beliğ Tezkiresi* ve Mehmed Süreyya'ya göre 1108/1696-97 senesinde,[1] diğer bir çok kaynağa göre ise 1109/1696-98'de[2] vefat ederek mevlevîhâne hazîresine defnedilmiştir.[3] Vefatına söylenmiş olan târihler de son şıkkı doğru kılmaktadır.

"*Fikr etme ki dün Kutb-ı cihân söyledi târih*

Devrân kodı Ahmed Dedemsüz tekyemüzi hayf" (sene: 1109/1696-98) beyti[4] bunlardandır.

"Gavsî" mahlasıyla yazdığı şiirlerini bir *Dîvân*'da toplamıştır.[5]

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, Gavsî Dede'nin, ta'lîk hattındaki maharetini anlatmak için, akranının kutbu ve belki de gavsı demekte mübâlağa olmadığını belirtmektedir.[6]

Esrâr Tezkiresi, meşhûr Mevlevîlerden olan Fasîh Dede, Sâkıb Dede, Sâmi Dede, Tâib Dede ve Hemdemî Dede'nin Gavsî Dede'nin sohbetlerinde bulunduklarından dolayı övündüklerini kaydetmektedir.[7]

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin meşîhatı dâmâdı ve halîfesi Nâyî Osman Dede (v. 1142/1729-30)'ye tevcîh edilmiştir.[8]

bb) Yenikapı Mevlevîhânesi

Galata Mevlevîhânesi'nden sonra Mevlevî Tarîkatı'nın, İstanbul'da en büyük merkezi Yenikapı Mevlevîhânesi'dir. 1006/1597-98 senesinde Yeniçeri Kâtibi Malkoç Mehmed Efendi (v. 1056/1646) tarafından, Zeytinburnu İlçesi, Merkez Efendi Mahallesi Mevlevîhâne Caddesi üzerinde tesis edilmiştir.[9] Malkoç Mehmed

---

nenin bir sonraki ayında da onaylanmıştır. Buradaki fark, meşihatnâmeyi yayınlayan Sayın Uzluk'un bir yanlış okumasından ya da bir tashih hatasından kaynaklanmaktadır.

[1] Bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 199; *Beliğ Tezkiresi*, s. 290; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 230.

[2] Bk. Sahîb Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 214; *Safâyî Tezkiresi*, s. 612; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 44; a.mlf., *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 37a; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 44; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 137; Enver, *a.g.e.*, aynı yer; Ünver, *a.g.m.*, s. 200, 203, 206.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] *Beliğ Tezkiresi*, s. 290; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, vr. 37a; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[6] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 646.

[7] *Esrâr Tezkiresi*, s. 311.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Sahîb Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 215; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 44; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 44; Ünver, *a.g.m.*, s. 200 vd.

[9] Mevlevîhâne ile ilgili geniş bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 228-230; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, ss. 303-304; Erdoğan, *a.g.m.*, ss. 29-32; M. Baha Tanman, "*Yenikapı Mevlevihânesi*", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, ss. 93-108; Özdamar, *Dergâhlar*, ss. 145-149; Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*,

Efendi, mâliki bulunduğu bir çok emlâki, bahçe ve bostanları, yaptırdığı bu dergâha vakfederek vakfiyesini Rumeli kazaskeri Es'ad Efendi'ye 1017/1608'de tescil ettirmiştir.[1] Evliyâ Çelebi İstanbul Merkez Efendi semtini gezerken bu âsitâneye temâs ederek, "*...(B)ir mevlevihanesi vardır. Bu mevlevihane öyle bir büyük binadır ki yetmiş kadar mevlevi fukarası odası, semahanesi, imaret etrafında çimenlikleri vardır ve büyük ağaçlarla süslenmiş ve "Asari" adlı bir emsâlsiz ressam buranın duvarlarının yüzüne kalın yazı ile "hüve'l-azizü'l-hakim"* âyetini yazmıştır ki güyâ mucizedir. (...) Mevlevîhanenin bu kasabada yetmiş seksen kadar dükkânları vardır. Suyu çoktur" demektedir. Evliyâ Çelebi'nin sözünü ettiği mevlevîhaneden günümüze intikal eden, II. Mahmud'un yaptırdığı binadan kalan parçalardır.[2]

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin kuruluşu ile birlikte ilk şeyhliğini Kemal Ahmed Dede (v. 1010/1601) üstlenmiş, onun dört sene sonra vefat etmesiyle bu göreve Doğânî Ahmed Dede getirilmiştir.[3]

bba) Doğânî Ahmed Dede

Ahmed Dede, o zamanlar Konya'ya bağlı olan Aksaray'da bâzdârlıkla[4] meşhur zeâmet sâhibi bir zâtın oğludur. Bu yüzden kendisi de hayli servet sâhibi olmuş, beldesinde fakir ve kimsesiz seyyahların hâmîsi olarak tanınmıştır.[5]

Sâkıb Dede, Sahih Ahmed Dede, *Esrâr Tezkiresi*, Ali Enver ve Mehmed Ziya'nın verdikleri yukarıdaki bilgilere rağmen, Atâyî ve ondan naklen Mehmed Süreyya, Ahmed Dede'nin ismini Hüseyin ve doğum yerini de Sofya yakınlarında bulunan Bergofça isimli kasaba olarak vermektedirler.[6]

---

ss. 279-295; Ekrem Işın-M. Baha Tanman, "*Yenikapı Mevlevîhânesi*", *DBİA*, c. VII, ss. 476-485.

[1] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 80. Mevlevîhâne vakfiyesinin neşri için bk. Ekrem Işın, "*Yenikapı Mevlevihânesi'nin İki Vakfiyesi*", *İstanbul Araştırmaları*, sy.: 3 (Güz 1997), ss. 89-108.

[2] Demirezanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 304.

[3] Bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 228; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32.

[4] *Bâzdâr*, Avcılıkta, kuşlara bakanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Farsça olan bu kelimenin manası doğancıdır. Kuşların terbiyesine, yiyip içmesine bakanlara, baktıkları kuşların adlarına göre, çakırcı, doğancı, şahinci denilirdi. (*OTDTS*, c. I, s. 182).

[5] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 71; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 34b; *Esrâr Tezkiresi*, s. 247; Enver, *a.g.e.*, s. 141; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 113. Ayrıca bk. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, ss. 192-93. Sahih Ahmed Dede, babasının isminin Zaim Ağa olduğunu belirtirken (s. 190, 193), diğerleri "zuamâdan bir zâtın oğlu" şeklinde kaydederler.

[6] Atâyî, *a.g.e.*, s. 764; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 189. Atâyî ve *Tevfik Tezkiresi*, Ahmed Dede'nin Ebûbekir Çelebi'nin bâzdârı olduğunu, bu yüzden de kendisine "doğancı" lakâbı verildiğini zikretmektedirler. (Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 34b). Şeyhî de bu zâtın ismini Hüseyin Dede olarak vermektedir. (Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 147).

Konya'ya Hz. Mevlânâ türbesini ziyâret maksadıyla gittiği sırada, Ebûbekir Çelebi'nin sohbetine katılmış ve kendisinden etkilenerek bağlıları arasına girmiştir.[1] Sahih Ahmed Dede, Ebûbekir Çelebi'ye sekiz yıl hizmet ettiğini kaydetmektedir.[2] Ebûbekir Çelebi tarafından 1010/1601 senesinde İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edildiğine göre,[3] bu seneden sekiz sene geriye gittiğimizde onun bu bağlılığının gerçekleştiği târihi buluruz. Bu da 1002/1594 senesine tekâbül etmektedir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki otuz senelik şeyhlik hizmetinden sonra, "*ve kâne emru'l-lâhi kaderen makduran*" terkîbinin karşılık geldiği, 1040/1631 senesi Zilkâdesi'nde vefat etmiş,[4] naaşı mevlevîhânenin hazîresine defnedilmiştir.[5]

Gâyet müteşerrî olan, Doğânî Ahmed Dede, cömertliği ve fukarâperverliği ile tanınmıştır.[6] Borçlanarak, Eminönü'ndeki Baba Câfer türbesinin de bulunduğu kaleye hapsedilenlerin bütün borçlarını ödeyerek kurtarılmalarını sağlamıştır.[7] Konuşması esnasında sırasında ifade ve fikirlerini tasvir gücü, arif ve alim tavrı herkesi hayran etmiştir.[8] Duâsının kabul olmasıyla da İstanbul'da büyük bir şöhret bulmuştur. Bütün bu özellikleriyle insanların gönlüne girmiş olan Ahmed Dede'ye, ahâlî çocuklarını dahi getirerek kendisine takdim edip, teberrüken Mevlevî sikkesi giydirmişlerdir.[9]

Bu rağbet sadece halk kesimiyle sınırlı kalmamış, Mehmed Ziya'nın tabiriyle, "*bütün enderun halkı bunun eline sarılarak mevlevî takkesi giymişlerdir.*"[10]

Sultan IV. Murad, kendisine karşı saygı ve sevgi göstermiş, sık sık saraya davet etmiştir. Pâdişâhın huzurunda önce *Mesnevî* okunur, sonra semâ yapılırmış. Bu münâsebetle kendisine ihsanlarda bulunulduğunda hiç birine el sürmediği, giydirilen samur kürkleri önce terbiye icabı kabul ettikten sonra, "*bu gibi elbiseleri giymek bize yakışmaz, satmak lazım ise de pâdişahların hediyelerini satmak olmaz*" diyerek

---

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 71; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 113.

[2] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 192.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 34b; Tabibzâde, *a.g.e.*, s.32; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 114. Mehmed Süreyya bu târihi 1011/1602 olarak vermektedir. (Süreyya, *a.g.e.*, c. I-I, s. 189).

[4] Atâyî, *a.g.e.*, s. 764; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 228; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Enver, *a.g.e.*, s. 142; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 118. Krş. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202.

[5] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c.I, aynı yer; Enver, *a.g.e.*, aynı yer; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 189; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 116.

[7] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 72; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, ss. 115-16.

[8] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 115.

[9] Enver, *a.g.e.*, s. 142; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 118. Ayrıca bk. Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 115.

onları tekrar elbisecibaşına verdiği, kürkün fiyatı kendisine fazlasıyla verildiği zaman ise tamamını fakirlere dağıttığı rivâyet edilmektedir.[1]

Ahmed Dede'nin bu kadar hürmet ve sevgiyi üzerine celb etmesini çekemeyen Kadızâde Mehmed Efendi, IV. Murad'ı ona karşı soğutmak için çalışmış ise de, IV. Murad, "*Onun kurtuluş semâsı mübârektir. Sağlam yürüyüşü, gönle hoş gelen konuşma halindeki düzgünlüğü âdil şâhitleridir*" diyerek bu yönlendirmelere aldırmamıştır.[2]

Rivâyete göre, IV. Murad Bağdat Seferi'ne giderken Konya'ya uğradığında Ebûbekir Çelebi'nin sürgün edilmesine vesile olan Hz. Mevlânâ'nın türbesini açıp durumunu görme isteğine Kadızâde Mehmed Efendi neden olmuş, buna muvaffak olamadıkları gibi, Kadızâde'ye asabi bir hal gelerek, sârâya tutulmuş ve padişâhın da nefretini celb ederek İstanbul'a döndürülmüştür. Burada Doğânî Ahmed Dede'yi kendisine nefes ettirmek istemişse de, bu isteği reddedilmiştir.[3]

IV. Murad, Ahmed Dede'yi sarayın güzel kızlarından birisiyle evlendirmek istemişse de, o bunu kabul etmemiştir. Bir müddet sonra Mevlevîliğe ve Ahmed Dede'ye sevgi ve bağlılığı olan Hacı Mehmed isminde bir tüccar Yenikapı Mevlevîhânesi civârında bir ev alarak kendisine komşu olmuş, Ahmed Dede de bu tüccarın kızı ile evlenmiştir.[4] Bu evlilikten doğan birkaç tane kız çocuğu olmuşsa da hepsi küçük yaşta ölmüştür.[5]

Tevfik Tezkiresi bâzı şiirlerinin olduğunu kaydettikten sonra, Şârih-i Mesnevî Ankaralı İsmail Dede ile aralarında *Mesnevî*'nin yedinci cildi hususunda muârazaları olduğunu belirtmektedir.[6]

Vefatıyla boşalan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin postnişinliğine Ahmed Sabûhî Dede tayin edilmiştir.[7]

bbb) Sabûhî Ahmed Dede

Şiirlerinde kullandığı "Sabûhî" mahlasıyla meşhur olan Ahmed Dede'yi, Mehmed Şeyhî, Sâlim ve Belîğ, Tokatlı diye gösterirken,[8] Mehmed Süreyya ve Bursalı Mehmed Tâhir babasının Tokatlı olduğunu, Sabûhî Ahmed Dede'nin ise

---

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 82; Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 115.

[2] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 114.

[3] *Esrâr Tezkiresi*, s. 248; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, ss. 114-15.

[4] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 116.

[5] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 116-17; Enver, *a.g.e.*, s. 141.

[6] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 34b.

[7] Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202; Ayvansarâyi, *a.g.e.*, c. I, s. 228; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 189; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 147; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 48b; *Belîğ Tezkiresi*, s. 205.

İstanbul'da doğduğunu kaydederler.[1] Sâkıb Dede, İstanbul'da büyük ulemânın torunlarından olduğunu söylerken,[2] Hüseyin Vassâf, sadece İstanbullu olduğu kaydını düşmektedir.[3] *Tevfik Tezkiresi*, Tokatlı ve Eyüplü olduğunu belirterek[4] her iki rivâyeti de aktarmıştır. *Esrâr Tezkiresi* ve ondan naklen de Ali Enver bütün bu rivâyetleri derleyerek, bâzılarının onun Tokatlı, bâzılarının da İstanbullu olduğunu beyan ettiklerini, babası Tokatlı olup daha sonra İstanbul'a naklolunmuş ve Sabûhî'nin orada doğmuş olması hasebiyle bu iki rivâyetin arasının birleştirilebileceği[5] kanaatini izhâr etmiştir.

Zikrettiğimiz kaynaklar onun doğum târihini vermemektedir. Ancak, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni* isimli doktora tezini hazırlayan Mehmed Sarı, 992/1584 senesi civarında doğmuş olabileceğini çeşitli hesaplamalarla tahmin etmektedir.[6]

Buna göre Sabûhî Ahmed Dede Tokatlı bir ulemâ ailesine mensuptur. Bu aile Tokat'tan İstanbul'a gelip yerleşmiştir. Böyle olunca Ahmed Dede'nin Tokat'ta doğup, küçük yaşında İstanbul'a gelmiş olması da ihtimal dahilindedir.

Sahih Ahmed Dede, Sabûhî Ahmed Dede'nin babasının Eyüp Câmii'nde hatîplik yaptığını, isminin de Muhammed Efendi olduğunu kaydetmektedir.[7] Buradan ailenin Eyüp'de yerleşmiş olabileceğini tahmin edebiliriz.

Babasının ulemâdan olması hasebiyle kendisi de ilim tahsîlinde bulunmuş,[8] daha sonra Eyüp civârında inzivâ hayâtı yaşayan Kâsım Dede isminde bir Bektâşî şeyhine intisâb ederek kendisinden istifade etmiştir.[9] Kâsım Dede'nin vefatı üzerine seyahata çıkarak Konya'ya uğramıştır. Burada Bostan Efendi'ye inâbet ve Ebûbekir Efendi'ye de irâdet getirerek Mevlevîliğe girmiştir.[10]

Sabûhî Ahmed Dede'nin bu kısa dönemli Bektâşîliğinden hareket eden Ekrem Işın, onun aslen Bektâşî olup Eyüblü Kâsım Baba'dan icâzet aldığını söyleyerek, "*Konya'daki Mevlana Âsitânesi'nde çile çıkartan ve ardından Şam Mevlevihanesi şeyhliği yaptıktan sonra Bostan Çelebi tarafından Yenikapı*

---

[1] Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 215; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 282.

[2] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 76. Atalarının ulemâdan kimseler olduğunu başka kaynaklar da doğrulamaktadır. (Bk. Esrar Dede, *a.g.e.*, vr. 60b; Enver, *a.g.e.*, s. 120; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 119; *TYDK*, c. II, s. 322).

[3] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 202.

[4] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 41b.

[5] *Esrâr Tezkiresi*, s. 215; Enver, *a.g.e.*, s. 120.

[6] Mehmed Sarı, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. GÜSBE. basılmamış doktora tezi, Ankara 1992, ss. 46–48.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 187, 199.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Enver, *a.g.e.*, s. 120; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 119.

[9] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 76; Enver, *a.g.e.*, s. 120; mehmed Ziya, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 76; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 187; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, aynı yer.

Mevlevihânesi'ne atanan Sabuhi Ahmed Dede, tam anlamıyla Bektaşî-Melâmî meşrep bir mevlevî şeyhidir" demektedir.[1] Sabûhî Ahmed Dede'nin bu yönünü değerlendiren Sadeddin Nüzhet Ergun, XVI. yüzyıldan itibaren bâzı Mevlevî şâirlerinin eserlerinde görülen hurûfîlik[2] remizlerine Sabûhî Efendi'nin yalnız bir şiirinde tesadüf edildiğini, fakat bunun da onun Hurûfî-Bektâşî zümresinden sayılmasına imkân vermeyeceğini belirtmektedir.[3] Aynı konuyu temas eden Mehmed Sarı ise, Sabûhî Efendi'nin,

"*Ney benimle nefes birâderidir*

Bağlıyız ikimiz de bir nefese" beytinden hareketle, şâirin, Bektâşî nefeslerini hatırlatırcasına "nefes" kelimesini kullandığını, aynı zamanda Mevlevîliğin simgesi sayılan "ney" kelimesini de kullanarak her iki tarikatı mânâda birleştirmek istediğine dikkat çektikten sonra, "*birleştiricilik vasfı bu kadar açık ve net bir şekilde görülen Sabûhî'nin Bektâşîliği, Mevlevîliğe hazırlık ve geçişten ibarettir. Türkçe Dîvânı'nda yukarıda verdiğimiz beyitlerden başka Bektâşîlikle ilgili müstakil bir şiir yoktur. Bu da göstermektedir ki, Sabûhî'ye kesin olarak Bektâşî'dir demek hatalıdır*" demektedir.[4] Konya Çelebilik makâmının şer'î kurallar hususundaki titizliği de dikkate alındığında, Sabûhî Ahmed Dede olsa olsa Abdülbâki Gölpınarlı'nın ifade ettiği gibi, Melâmî-meşreb bir Mevlevî şeyhidir.[5] *Esrâr Tezkiresi*'nin vurguladığı, "*gürûh-ı melâmiyyeden Nesimî vâdisinin zarîfânesi*" ifâdesi[6] de bunu teyit etmektedir.

Sabûhî Ahmed Dede, Konya'da çilesini tamamlayıp dedelik mevkiini ihrâz ettikten sonra, Şam Mevlevihânesi'nde postnişîn olan Bağdatlı Alemî Dede'nin vefat etmesi üzerine[7] buraya şeyh tayin edilmiştir.[8]

Sâkıb Dede, Sabûhî Efendi'nin meşhur terci-i bendini yazıp yakın dostu olan Ahizâde Derviş Muhammed Dede'nin huzuruna gittiğini, önceden bu manzûme kendisine malum olan Ahizâde'nin okumasını istemesi üzerine, Sabûhî'nin şiirini okuduğunu ve bunun üzerine, Ahîzâde'nin Sabûhî Efendi'ye Şâm Mevlevihânesi'ne gideceğini kendisine okuduğu bu medhiyesine hediye olarak, kerâmeten müjdelediğini ve birkaç gün sonra da Çelebi'nin kendisini çağırıp külah giydirerek Şam'a

---

[1] Işın, "*Mevlevîlik*", s. 426.

[2] Hurûfîlik ile ilgili bilgi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurufîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973; a.mlf., "*Bektaşilik-Hurûfîlik*", *Şarkiyat Mecmuası*, c. V (1964), ss. 15-29; *MEBİA*, "*Hurûfîlik*" md., c. VI, ss. 598-600; Hüsamettin Aksu, "*Hurûfîlik*", *DİA*, c. XVIII, ss. 438-442.

[3] Sadeddin Nüzhet Ergun, *Sabûhî-Hayatı ve Eserleri-*, İstanbul 1933, s. IX.

[4] Sarı, *a.g.t.*, s. 59.

[5] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 209.

[6] *Esrâr Tezkiresi*, s. 216.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 194.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42a; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 119.

gönderdiğini kaydetmektedir.[1] Sahih Ahmed Dede'nin 1026/1617 senesi hadiselerini sayarken bu tayinden bahsetmesinden,[2] bu görevlendirilmenin zikredilen tarihde gerçekleştiğini anlıyoruz.

Şeyhî ve *Tevfik Tezkiresi*, Sabûhî Efendi'nin, Şam'a giderek burada Mevlevî şeyhi olan Hamza Dede'den feyz aldığını, onun vefatı üzerine âsitânenin şeyhliğini üstlendiğini kaydetmektedirler.[3] Hatta Şeyhî, bir müddet sonra, azledilerek Konya'ya Ebûbekir Çelebi'nin yanına geldiğini belirtir.[4]

1038/1637 senesi civârında, Ebûbekir Çelebi'nin Konya'dan İstanbul'a gelip, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi ile istişârede bulunarak, on iki yıl Şam Mevlevîhânesi'nde faaliyet gösteren Sabûhî Dede'yi azletmiştir. Yerine de Karamanlı Dervîş Hamza Dede getirilmiştir. Sabûhî Ahmed Dede de Şam'da bir mahalleye yerleşerek *Mesnevî*'den intihâb ettiği beyitlere altı ciltlik şerhini yazmıştır.[5] Burada da azlin sebebine değinilmemektedir. Ancak Hamza Dede'nin ondan önce değil sonra, burada şeyhlik yaptığı anlaşılmaktadır.

Mehmed Ziya'nın, Sabûhî Dede'nin Şam'dan İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ne nakledilmesiyle yerine Hamza Dede'nin şeyh olduğunu kaydetmesi[6] de bunu teyit etmektedir.

Sabûhî Dede, Şam Mevlevîhânesi şeyhliği sırasında hacca gitmiştir. Onun hacca gittiğini kaydeden Sahih Ahmed Dede, bu yolculuğun 1033/1624 senesinde vuku bulduğunu, o yılın hadiselerini anlatırken vermesinden anlamaktayız.[7]

Yukarıda da zikredildiği gibi Sabûhî Dede, Doğâmî Ahmed Dede'nin vefat etmesi ve faziletini duyan İstanbullular'ın Çelebi'den rica etmeleri üzerine 1040/1631 senesinde, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ne,[8] Çelebi Muhammed III. Ârif Efendi tarafından verilen meşîhatnâme ile tayin edilmiştir.[9]

Sâlim Tezkiresi, *Mücib Tezkiresi*, Ayvansarâyî, Tabibzâde ve Mehmed Süreyya'ya göre 1054/1644 senesinde,[10] Şeyhî, *Tevfik Tezkiresi* ve Ali Enver'e göre

---

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 76.

[2] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 194.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42a.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 198.

[6] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 121.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 196. Ayrıca bk. Sarı, *a.g.t.*, s. 70.

[8] *Esrâr Tezkiresi*, s. 217; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 121. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42a; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 228; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 215; Enver, *a.g.e.*, s. 121. Krş. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 200.

[9] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202.

[10] *Sâlim Tezkiresi*, vr. 48b; *Mücib Tezkiresi*, s. 41; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 215. Krş. Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202. *Mücib Tezkiresi* zikredilen yerde onun vefatına târih olarak, "*Câm-ı bâkî Sabûhî nûş itdî*" (sene: 1054/1644) ibâresini kaydetmektedir.

ise 1057/1647'de[1] vefat ettiği kaydedilmektedir. Yukarıdaki kaynaklar ile başka bâzı verileri de ele alarak değerlendiren Mehmed Sarı vefat târihinin 1057/1647 olmasının daha doğru olduğu hükmüne varmıştır.[2]

Sabûhî Ahmed Dede'nin naaşı Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.[3]

Âlim, ârif ve cezbeli bir kişiliğe sâhip olan Sabûhî Dede, üç dille şiir yazacak kadar bu dillere hakim bir insandır. Kaynaklar onun edebî iktidârını anlatmak için Nef'î, Fehîm ve Nâilî gibi şiirin üstadlarının üstâdı olduğunu beyan etmişlerdir.[4] Târih düşürmede de mahâretli olan Sabûhî Dede, Muhammed Çelebi, Doğânî Ahmed Dede, Bostan Çelebi, Ebûbekir Çelebi gibi zâtların vefatlarına târih düşürmüştür.[5]

Sabûhî Dede'nin Türkçe *Dîvân*'ı, önce Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından hazırlanmış,[6] sonra Mehmed Sarı tarafından tenkitli neşri yapılmıştır.[7] *Esrar Tezkiresi* ve Bursalı Mehmed Tâhir gibi müellifler onun Farsça *Dîvân* tertib ettiğini kaydetmişlerse de şimdiye kadar tesbit edilememiştir.[8] Sâkıb Dede'nin verdiği bilgiye göre, Türkçe *Dîvân*'ını Konya'da tamamlamış, Farsça *Dîvân*'ını ise tamamlayamadan vefat etmiştir.[9] Bu bilgiden anlaşıldığına göre, Sabûhî Efendi yazdığı Farsça şiirlerini Türkçe *Dîvân*'ı arasına yerleştirmiş, ayrı bir eser tertîb etmemiştir.[10]

Sabûhî Dede'nin bir eseri de, *Dîvân*'ı içerisinde bulunan *Sâkînâme* adlı manzûmesidir.[11]

Sabûhî Dede'nin önemli bir diğer eseri, *İhtiyârât-ı Sabûhî* adıyla kaleme almış olduğu *Mesnevî* şerhidir. Türkçe olan bu eserini, Şam'da bulunduğu yıllarda, kendisinden önce Şam Mevlevîhânesi şeyhliğinde bulunmuş olan, İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezire-i Mevleviyye* isimli eserine nazire olarak kaleme almıştır.[12]

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 42a; Enver, *a.g.e.*, s. 121. *Tevfik Tezkiresi*, bu vefatına târih olarak "*eş-Şeyh Sabûhî*" terkîbini kullanmıştır.

[2] Bk. Sarı, *a.g.t.*, ss. 74-75.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] *Esrâr Tezkiresi*, s. 217; Enver, *a.g.e.*, s. 121.

[5] Sarı, *a.g.t.*, s. 119.

[6] Bk. S. Nüzhet Erguh, *Sabûhî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1933.

[7] Bk. Sarı, *a.g.t.*

[8] Bk. *Esrar Tezkiresi*, s. 218; Bursalı, *a.g.e.*, c. II, s. 282; Sarı, *a.g.t.*, s. 171-72.

[9] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 80.

[10] Mehmed Sarı, Farsça şiirlerinin toplamının doksan üç beyit olduğunu söylemektedir. (*a.g.t.*, s. 171).

[11] Bk. Sarı, *a.g.t.*, ss. 172-73.

[12] *Esrâr Tezkiresi*, s. 216; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 119-20. Nüshaları: Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1310 (411 vr.); İÜ Ktp., TY, nr. 1495; Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, nr. 2035, 2084, 2086.

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin şeyhliğine, halîfesi el-Hâc Ahmed Dede tayin edilmiştir.[1]

bbc) el-Hâc Câmî Ahmed Dede

Ahmed Dede, İstanbul'un Yedikule semtinde doğmuştur. İlim tahsîlinde bulunarak akranları arasında mümtâz bir mevkiye ulaşmıştır.[2] Sahih Ahmed Dede'nin Dîvân-ı Hümâyûn hocalarından olduğunu söylediği babası vefat ettikten sonra[3] Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Sabûhî Ahmed Dede'ye intisâb ederek[4] onun kıraatcısı olmuştur.[5] Şeyhi'nin vefatı üzerine, Konya'da postnişîn olan Çelebi Pîr Hüseyin Efendi'nin verdiği meşîhatnâme ile[6] Yenikapı Mevlevîhânesi'ne postnişîn tayin edilmiştir.[7]

Bu vazîfesini devam ettirmekte iken 1077/1666 senesinde hacca gitmiştir. Hac dönüşünde Medîne-i Münevvere'ye uğramış ve burada, 1078/1668 senesi Muharrem'inde vefat etmiştir.[8] "*İntikâl-i Melekût*" vefatına düşürülmüş târihdir.[9]

Sahih Ahmed Dede, el-Hâc Ahmed Dede'nin vefat ederek, selefi Sabûhî Ahmed Dede'nin yanına defnedildiğini kaydetmektedir.[10] Mehmed Ziya da, onun ilk gençlik çağlarında, *Mesnevî* okuyucusu olan Ahmed Dede'yi vekil bırakarak seyahata çıktığını, Hz. Mevlânâ'yı ziyaret ettikten sonra hacca edâ ettiğini, bilâhare yanındaki dervişlerle birlikte Şam ve Mısır'da bulunan mübârek ve mukaddes yerleri ziyaret ederek, İstanbul'a döndüğünü ve bundan sonra da kendisine Hacı dendiğini kaydetmektedir. Fakat yine de Ayvansarâyî'nin, hac dönüşü Medine'de vefat ettiğini belirttiğini zikretmektedir.[11]

Kanaatimize göre ilk devir kaynaklarından olan Uşşâkîzâde, Mehmed Şeyhî ve Ayvansarâyî'nin kayıtları daha doğrudur ve Câmî Ahmed Dede, hacca gitmiş geri dönemeden Medine'de vefat etmiştir. Öyle ki Uşşâkîzâde ve Şeyhî onun medfeninin İbn Abbâs (r.a.) civârında bulunduğunu bile zikreder.[12]

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 215.

[2] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 556; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 564.

[3] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202.

[4] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 49b.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[6] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206.

[7] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayrıca bk. Uşşakizâde, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 50a; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 229; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 50a.

[10] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209.

[11] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 128, 131.

[12] *Göst.yerler.*

Ekrem Işın'ın, herhangi bir kaynak göstermeden "Sabûhî Ahmed Dede ile başlayan Bektaşî-Melâmî meşrep Mevlevîlik anlayışı, onun meşihat döneminde giderek yoğunlaşan bir şekilde sürer"[1] yargısında bulunmasına karşılık, Uşşâkîzâde ve Şeyhî, onun, "kemâl-i salâh ile meşhûr, müttakî, âbid, müteşerri' ve zâhid"[2] olduğunu, Mehmed Ziya ise, "şerîat usulleri, tarikat merasimlerini muhafaza eden kâmil bir şeyh"[3] olduğunu vurgular.

Câmî Ahmed Dede'nin bağlıları arasında dönemin meşhur mûsikîşinâslarından Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi vardır.

Vefatıyla boşalan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine halîfesi Kârî Ahmed Dede tayin edilmiştir.[4]

bbd) Kârî Ahmed Dede

Kârî Ahmed Dede, Uşşâkîzâde, Şeyhî, *Tevfik Tezkiresi* ve Mehmed Süreyya'ya göre Rumeli vilâyetinde, Ergiri isimli bir kasabadan,[5] Sahih Ahmed Dede ve Mehmed Ziya'ya göre ise Kastamonulu ve meşâyih-i Halvetiyye'den bir zâtın oğludur.[6] İlim tahsîlinde bulunduktan sonra, seyahatla Konya'ya gitmiş, burada çelebilik makâmında bulunan Ârif Mehmed Efendi'ye intisâp etmiştir. Bir müddet hizmetinde bulunduktan sonra, İstanbul'a Yenikapı Mevlevîhânesi'ne gelerek Sabûhî Ahmed Dede'ye hizmetle tekmîl-i tarikat etmiştir. Onun vefatının ardından halîfesi olan el-Hâc Ahmed Dede'nin *Mesnevî* okuyuculuğuna getirilmiştir. Bu yüzden "Kârî Ahmed Dede" diye meşhur olmuştur. El-Hâc Ahmed Dede'nin 1078/1668 senesinde vefat etmesinin ardından Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir.[7] Meşihatnâmesini Çelebi Pîr Hüseyin Efendi'nin verdiğini Sahih Ahmed Dede'den öğreniyoruz.[8]

Oniki sene bu hizmeti yürüttükten sonra, "*mürşid-i sâhib-i himmet*" terkîbinin karşılığı olan[9] 1090/1679 senesinde vefat ederek mevlevîhânenin hazîresine defne-

---

[1] Işın, "*Mevlevîlik*", s. 426.

[2] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 128.

[4] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aym yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209; Ayvansarâyî, c. I, s. 229; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32.

[5] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 560; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 574; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54b; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 216. Ayvansarâyî buranın ismini Dârgîri olarak kaydeder. (Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 229).

[6] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206, 209; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 131. Sahih Ahmed Dede, babası için, "Kastamonu vâizi" ifâdesini kullanmaktadır. (s. 206).

[7] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aym yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayrıca bk. *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 229; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 222.

[8] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 209. Ayrıca bk. Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 132.

[9] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54b.

dilmiştir.[1] Vefatına Zeki Ali Efendi, "*Kutb-ı pâk-i Ahmed Dede ruhuna oku fâtiha*" terkîbini târih düşmüştür.[2]

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin kuruluşundan itibaren şeyhlik makâmına geçen yedi zâtın ismi Ahmed'dir. Bunlara "Ehâmide-i seb'a" denilmiştir.[3] Bu duruma dikkat çeken Şeyhî, bir iki defa başka isimlere sâhip olan şeyhlerin buraya tayin edildiği, fakat bir sebep ile birkaç gün içinde ref' olundukları rivâyetine yer vermektedir.[4] Halvetîler kısmında ele aldığımız Habibî İsmail Efendi ile ilgili gelişmeler bu rivâyetin doğrulanması açısından dikkat çekicidir. Bu zât Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'nin halîfesidir. Bununla birlikte el-Hâc Ahmed Dede'ye intisâb ederek Mevlevî olmuştur. Mimar Acem Tekkesi'nde postnişînlik yapmıştır. Kârî Ahmed Dede vefat ettikten sonra, Konya çelebilik merkezinden mezkûr âsitânenin şeyhliği için arz gelmiş ise de, İsmail Efendi o gece vefat etmiştir.[5]

Kârî Ahmed Dede, otuz seneden fazla bir zaman, Cuma namazı ve Eyüb Sultan ziyâreti dışında mevlevîhâneden dışarı çıkmamış, ilmî tetkik ve uzlet hâlinde yaşamıştır.[6]

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa, Ahmed Dede'nin bağlılarındandır. Onun Ameazâde Hüseyin Paşa diye bilinen daha sonra vezirlikte de bulunmuş olan oğlu, ilk dönemlerde tarikata karşı soğuk davranırken, mezkûr şeyhde gördüğü bir feyiz ve fazilet dolayısıyla kendisine hayran olmuş ve intisâb etmiştir. Bilâhare Hz. Mevlânâ'nın türbesinin bulunduğu Kubbe-yi Hadrâ'yı yenilemiş, Mevlânâ kürsüsünü tamir ettirmiştir.[7]

Tevfik Tezkiresi'nde bir miktar şiirinin olduğu kaydedilmektedir.[8]

Mevlevî Tarikatı'nın önemli isimlerinden Enis Receb Dede (v. 1146/1733), Kârî Ahmed Dede'nin hizmetinde bulunup, halîfeliğine lâyık olmuş zâtlardandır.[9]

Vefatıyla boşalan âsitânenin postnişînliği Nâcî Ahmed Dede (v. 1123/1711)'ye tevcîh edilmiştir.[1]

---

[1] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 211; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 134.

[2] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 561; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 574; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 134.

[3] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, muhtelif yerler; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 47a; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 132. Krş. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 423.

[6] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, 561; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 222; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 133.

[7] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, ss. 133-34.

[8] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54b.

[9] Hakkında bilgi için bk. *Safâyî Tezkiresi*, ss. 53-55; *Esrâr Tezkiresi*, ss. 15-17; *Beliğ Tezkiresi*, s. 24; *Rûmî Tezkiresi*, ss. 1-4; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 442; Enver, *a.g.e.*, ss. 10-12.

bbc) Nâcî Ahmed Dede

"Nâcî" mahlasını kullandığı için bu isimle meşhur olan Ahmed Dede, İstanbul'un Beşiktaş, Galata ve Yenikapı Mevlevîhânelerinde şeyhlik yapmış, dönemin önemli mutasavvıflarından birisidir.

Şeyhî ve *Sâlim Tezkiresi*, Nâcî Ahmed Dede'nin babasının adını Hızır, memleketini Karaman olarak vermektedir.[2] Buna karşılık Sâkıb Dede, Sahih Ahmed Dede, *Esrâr Tezkiresi* ve Mehmed Ziya, bu zâtın Bursalı olduğunu zikretmektedir.[3] Babası, Emânetçi İbrahim isminde bir zâttır.[4] Bahsettiğimiz sonraki kaynakların, onun Bursa Mevlevîhânesi şeyhi Sâlih Zihnî Dede'nin hizmetinde bulunup bilâhare İstanbul'a geldiğini kaydetmelerine rağmen,[5] Şeyhî âdeti hilâfına, onun bu eğitim süreci hakkında bilgi vermeden, "tahsîl-i meârif ve tekmîl-i âdâb" ettikten sonra İstanbul'a geldiğini zikredir.[6] Bu verileri birleştirdiğimizde Nâcî Ahmed Dede'nin Bursalı olup, Sâlih Zihni Dede'den hilâfet aldıktan sonra İstanbul'a gelmiş olduğu görüşü daha doğru olmalıdır. *Esrâr Tezkiresi*'nin, onun hakkında, bâzılarının Konyalı dediğini, lâkin bunu Mevleviyye münâsebetiyle söylediklerini kaydetmesi de[7] bunu teyid etmektedir.

Nâcî Ahmed Dede, İstanbul'a geldiğinde, dönemin önde gelen Mevlevî şeyhlerinden olan Arzî Mehmed Dede, Seyyid Halil Dede ve Kârî Ahmed Dede'nin sohbetlerinde bulunmuştur.[8]

Şeyhî ve muhtemelen ondan naklen *Sâlim Tezkiresi*, Nâcî Ahmed Dede'nin, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Âdem Dede'ye intisâbla tekmîl-i tarîkat ettiğini, mezkûr şeyhle birlikte 1063/1653 senesinde hacca gittiğini, Mısır'da şeyhinin vefat etmesinin ardından İstanbul'a gelerek yeni şeyh Arzî Dede'nin hizmetinde bulunduğunu, 1071/1771 senesinde Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edildiğini, 1073/1663'da Kırım taraflarına seyahat etmesi sebebiyle mezkûr tekkeye Çengî Yusuf Dede'nin getirildiğini, 1075/1665'de tekrar İstanbul'a döndüğünde, Derviş Çelebi yerine Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edildiğini, 1087/1676'da bu meşihatının kaldırıldığını, 1090/1679'da Kârî Ahmed Dede yerine, Seyyid

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 423. *Sâlim Tezkiresi*, vr. 271b.

[3] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 149; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 201, 207; *Esrâr Tezkiresi*, s. 378; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 134.

[4] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 201.

[5] *Gös.yerler*. Ayrıca bk. Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I, ss. 134-35.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[7] *Esrâr Tezkiresi*, s. 378.

[8] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 149; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207; *Esrâr Tezkiresi*, s. 378.

Abdülhalim Çelebi'nin arzı ile Yenikapı Mevlevîhânesi'ne tayin edildiğini, kaydetmektedir.[1]

Nâcî Ahmed Dede'yi, Ayvansarâyî ve Tabibzâde yanlışlıkla "Pindarî" olarak lakablandırmış,[2] sonraki bâzı müellifler de bu yanlışlığı devam ettirmişlerdir.[3] Bu lakabın Nâcî Ahmed Dede'nin yetiştirip hilâfet verdiği Bolvadinli Ahmed Dede'ye âit olduğu bilinmektedir.[4]

Mezkûr âsitânede postnişînlik yapan Nâcî Ahmed Dede, Sahih Ahmed Dede'nin verdiği bilgiye göre, 1109/1697-98 senesi Muharrem'i başında, kendi Mesnevî okuyucusu olan Bolvadinli Pendârî Kârî Ahmed Efendi'yi görünüşte vekâleten, gerçekte ise asâleten mevlevîhâneye tayin etmiş, kendisi de inzivâ hayâtı yaşamaya başlamıştır.[5]

Mehmed Ziya, Nâcî Ahmed Dede'nin doğum târihi olarak 1041/1632 senesini verirken,[6] Sahih Ahmed Dede, 1109/1697-98'de, görevini Pendârî Ahmed Dede'ye bıraktığı sene 112 yaşında bir pîr-i kâmil olduğunu söylemektedir ki,[7] buna göre doğum târihi 997/1589 senesine tekâbül etmektedir. Mezkûr şeyhin halîfesini kendi âsitânesine vekâleten atamasından onun yaşının hayli ileride olduğuna, dolayısıyla Sahih Ahmed Dede'nin verdiği târihin doğruyu yansıttığına hükmedebiliriz.

Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olan yedi Ahmed'in sonuncusu, Pendârî Ahmed Dededir. 1097/1686 senesindeki II. Viyana Seferi sırasında, Sultan IV. Mehmed tahttan indirilmiştir. Bu sırada Baş Müneccim Ahmed Dede, ihtiyarlığını ve hacca gideceğini bahane ederek görevinden istifa etmiştir. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yakın dostu olan Müneccil Ahmed Efendi'nin aracılığı ile Baş müneccim seçilerek Viyana Seferi'ne katılmıştır. Sefer sonundaki acı yenilgiyi bir türlü unutamamış, önce Edirne'ye sonra da İstanbul'a gelerek inzivâ hayâtı yaşamaya başlamıştır.[8] Sesi çok güzel olup tekkelerde *Mesnevî* okuttuğu için "Kârî", çok güzel giyindiği için de "Pendârî" lakabıyla meşhur olmuştur.[9] Pendârî Ahmed Efendi, 1120/1708 senesinde vefat etmiş ve Mehmed Ziya'nın değerlendirmesiyle,

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 271b. Ayrıca bk. *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 43-44; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, ss. 135-37.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 229; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32.

[3] Örnekler için bk. Ünver, *a.g.m.*, s. 215.

[4] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 214. Pendârî Kârî Ahmed Dede hakkında bilgi için bk. Mehmed Ziya, *a.g.e.*, ss. 138-142; Muharrem Bayar, "*Bolvadin Mevlevihanesi ve Pendari Kâri Ahmet Dede*", *TAD*, yıl: 2, Sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 225-231.

[5] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 214. Esrar Dede de bu vekâletin Nâcî Ahmed Dede'nin ihtiyarlığından dolayı olduğunu belirtmektedir. (Bk. Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 139, 54 nolu dipnot).

[6] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 134.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] *A.g.e.*, s. 140.

[9] *A.g.e.*, s. 138, 53 nolu dipnot.

vefatından sonra, ismine hak kazanmış şeyhliğe layık bir kimse kalmadığından dergâh şeyhliği birkaç ay boş kalmıştır.[1]

Ayvansârâyî ve Tabîbzâde'nin "Pendârî Nâcî Ahmed Dede" diyerek iki ayrı şahsı bir kişiymiş gibi vermesinden ve Pendârî Ahmed Efendi'nin, yaş haddinden dolayı onun isteğiyle Nâcî Ahmed Dede'ye vekâlet etmesinden anlaşıldığına göre Pendârî Ahmed Dede vekâletle şeyhlik yapmış ve vefat ettikten sonra Nâcî Ahmed Dede sağ olduğu için ona hürmeten âsitâneye şeyh tayin edilmemiştir. Nâcî Ahmed Dede, 4 Rebîülâhir 1123/22 Mayıs 1711 târihinde[2] vefat ederek Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.[3] Yerine de Seyyid Yusuf Nesib Dede şeyh olarak tayin edilmiştir.[4]

Nâcî Ahmed Dede, son görev yeri olan Yenikapı Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir.[5] 1095/1684 senesinde Mevlevîlere konan sema yasağının kalkmasına Nâcî Ahmed Dede, "*Güş-i câna mülhem-i gaybî dedi târihini-Mevleviler döndü câna aşk-ı Mevlânâ ile*" beytini târih düşürmüş, bundan sonra Fatih Câmii'nde *Mesnevî* okutmaya başlamıştır.[6] "Nâcî" mahlasıyla yazdığı şiirlerini bir *Dîvân*'da toplamıştır.[7]

bc) Kasımpaşa Mevlevîhânesi

bca) Abdullah Dede

Abdullah Dede, Anadolu'dan, ulemâ âilesine mensûb bir şahıstır. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra meşâyih ziyâreti maksadıyla seferlerde bulunmuştur. Sonunda kendisine Bostan Çelebi tarafından bir hilâfetnâme verilerek Galata Mevlevîhânesi'ne postnişîn olarak görevlendirilmiştir.[8] Sahib Ahmed Dede, Abdullah Dede'nin, Galata Mevlevîhânesi'ne, 1017/1608 senesinde hilâfetle görevlendirilmeden evvel Yenikapı Mevlevîhânesi'nde sâkin olduğunu belirtmekte[9] fakat meşîhatla görevlendirilebilmesi için nerede tekmîl-i tarîk ettiğini kaydetmemektedir. Bu eğitimini, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde tamamladığı tahmin edilebilir.

---

[1] *A.g.e.*, s. 141.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 423. Ayrıca bk. *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer.

[3] *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer.

[4] Bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 229; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 32.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[6] Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 283. Ayrıca bk. Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 149; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 207.

[7] İÜ Ktp., TY, nr. 1245 (65 vr.).

[8] Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. II, s. 54.

[9] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 190.

Abdullah Efendi, Galata Mevlevîhânesi'nde iki yıl şeyhlik vazîfesini yürüttükten sonra, azledilerek[1] ya da terkederek[2] buradan ayrılmıştır. Kasımpaşa'da sahibi olduğu bir bostan arazisi üzerine sevenlerinin yardımıyla, bizzat kendisi de çalışarak bir mevlevîhâne inşâ ederek, vakıflar tayin etmiş ve buranın ilk postnişînliğini üstlenmiştir.[3]

Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Beyoğlu İlçesi Kasımpaşa semtinde, Sururi Mehmed Efendi Mahallesi, Kerâmet Sokağı ile Kasımpaşa Mevlevîhâne Sokağı'nın kesiştiği yerde Sururi İlkokulu yanında yapılmıştır.[4] İstanbul'da Galata ve Yenikapı'dan sonra üçüncü mevlevîhâne olma özelliğindedir. Kurulduğu günden beri İstanbul mevlevîhâneleri arasında âsitâne olmaktan ziyade bir zâviye karakterini hâiz bulunan[5] Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin yapım tarihini tesbit edemiyoruz. Hakkında en eski ve geniş malumatı veren Evliyâ Çelebi, IV. Murad (1623-1640) devrinde yapıldığını kaydetmekte[6] sonraki kaynaklar da onu tekrar etmektedirler.[7] Abdullah Dede'nin vefatı 1041/1632 senesinde vâki olduğuna göre,[8] yapının inşâ târihi, 1623-1632 arasında olmalıdır.

Erdem Yücel, harem ve selamlık kısmından oluşan Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nin yapımında 38.000 kuruş harcandığını, kerestesinin özel olarak Romanya'dan getirildiğini, kaynak göstermeden belirtmektedir.[9]

Kasımpaşa Mevlevîhânesi'yle İstanbul Mevlevîliği'ne iki temel özelliğin girdiğini görüyoruz. Bunlardan birincisi, mevlevîhâne'nin devlet yöneticileri tarafından değil tarikatın kendi üyelerince inşa ettirilmesi, ikincisi de bu merkezde, atanmış şeyhlerin yerine tarihi boyunca meşihat makamını birbirinden devralan şeyh ailelerinin yönetmesidir.[10]

---

[1] Bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 43.

[2] Bk. Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 44; Sâdeddin Nüzhet Ergun, *Şeyh Gâlib Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1935, ss. 33-34; Ünver, *a.g.m.*, s. 203, İzzet Molla'ya âit olduğunu söylediği bir mecmuada bulunan Galata Mevlevîhânesi silsilesini veren bir bölümden naklen.

[3] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 407. Ayrıca bk. Kömürcüyan, *XVII. Asırda İstanbul*, s. 38.

[4] Demirci anlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 302; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 179; M. Baha Tanman, "*Kasımpaşa Mevlevîhânesi*", *DBİA*, c. IV, s. 482;

[5] Erdem Yücel, "*Kasımpaşa Mevlevihanesi*", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, yıl: 1, c. 1, sy.: 3, Aralık 1979, s. 81; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 33.

[6] Demirci anlı, *a.g.e.*, s. 302.

[7] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 10.

[8] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 10; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 41; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 407.

[9] Yücel, *a.g.m.*, s. 81.

[10] Işın, "*Mevlevilik*", s. 425.

Abdullah Dede, Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre meczub kılıklı, ilâhî aşka dalmış bir hal ehlidir, semâya girdiğinde bütün dervişleri mesteder.[1] Bu hal üzere irşâd hizmetlerini devam ettirmekte iken yukarıda ifade ettiğimiz gibi 1041/1631-32 senesinde vefat ederek, inşâ ettirdiği mevlevîhânenin kürsüsü arkasına defnedilmiştir.[2]

Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne Abdullah Dede'den sonra sırasıyla, İbrahim Dede (v. 1048/1638), Kâsım Dede (v. 1051/1641), Abdullah Dede'nin oğlu Halil Dede (v. 1088/1675) ve onun oğlu Seyyid Mehmed Dede postnişîn olmuşlardır.[3]

Dördöncü sırada postnişîn olan Halil Dede, Uşşâkîzâde, Şeyhî, Mehmed Süreyya'ya göre 1024/1615 senesinde,[4] *Tevfik Tezkiresi*'ne göre 1020/1611'de[5] doğmuştur. Kürd Abdullah, Molla Çelebi ve Abdürrahim Efendi gibi dönemin önde gelen ulamâsından şer'î ilimleri tahsil etmiştir.[6] Uşşâkîzâde, Şeyhî, *Tevfik Tezkiresi* ve Sakıb Dede'ye göre[7] babasından sonra, Ayvansarâyî[8] ve Tabibzâde'ye[9] göre ise yukarıda isimlerini saydığımız ikinci ve üçüncü postnişînlerden sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne postnişîn olmuştur. Bu faaliyetlerini devam ettirmekte iken, "*vahdet-i Halîl*" terkîbinin karşılığı olan, 21 Zilhicce 1088/15 Şubat 1678 târihinde vefat ederek[10] zâviyesine defnedilmiştir.[11]

---

[1] Demircanlı, *a.g.e.*, s. 303. Bu özelliklerinden olsa gerek ki, Ekrem Işın, Abdullah Dede'nin meşîhatının Bostan Çelebi tarafından kaldırılıp İsmail Dede'ye verildiği, İsmail Dede'nin de dergâhda odaklanan bâtınî eğilimleri tasfiye ederek, tarikatın Osmanlı üst tabakasında hızla kökleşmesine zemin hazırladığı yorumunu yapmaktadır. (Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 271). Abdullah Dede'nin meşîhatı kaldırılmış mıdır yoksa kendisi mi ayrılmıştır, bu konu hakkında herhangi bir vesika elimizde olmadığı için konunun kapalılığı devam etmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki yaklaşım sadece bir yorum olarak kalmaktadır.

[2] Demircanlı, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 572.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 10; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 41.

[4] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 559; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 572; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 287. *Esrâr Tezkiresi* ve ondan naklen Ali Enver, babasının vefat târihi olan 1041/1631-32'de on sekiz yaşında iken tekkeye şeyh olduğunu söylediğine göre (*Esrâr Tezkiresi*, s. 320; Enver, *a.g.e.*, s. 187), bu târihden geriye doğru gittiğimizde 1023/1614 senesinde doğmuştur.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 53a.

[6] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[7] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 559; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 53a; Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 57.

[8] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 10.

[9] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 41.

[10] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 559; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, s. 320.

[11] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer.

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin postnişînliğini oğlu Seyyid Mehmed Dede (v. 1130/1718)[1] üstlenmiş, sonra da bu gelenek aile fertleri arasında bir müddet devam ettirilmiştir.

Halîl Dede'nin, anne tarafından nesebi, Medine-i Münevvere'de medfun olan Seyyid Müberred Şîrâzî'ye dayandığından kendisi de bir Seyyid idi.[2] "Fâzıl" mahlasıyla şiirler yazdığını *Tevfik Tezkiresi*'nden öğreniyoruz.[3] Ayrıca hey'et, hendese, erkâm ve kelâm ilmine dâir on kadar eseri olduğunu *Esrâr Tezkiresi* ve ondan naklen Ali Enver belirtmektedir.[4]

bd) Beşiktaş Mevlevîhânesi

XVII. yüzyılda İstanbul'da neşv ü nemâ bulan önemli tarîkat merkezlerinden birisi de Beşiktaş Mevlevîhânesi'dir. Beşiktaş İlçesi, bugünkü Çırağan Sarayı'nın bulunduğu yerde, Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından 1031/1622 senesinde inşâ ettirilmiştir. Bu yapı hakkında bilgi veren ilk kaynaklar Evliyâ Çelebi ve Ayvansarâyî'dir. Ayvansarâyî'ye göre mevlevîhâne, ilk yapıldığında, mutfaksız olup semâhâneden ibârettir. Bilâhare genişletilmiştir.[5] Evliyâ Çelebi, bu mevlevîhâneyi anlatırken, "*...deniz kıyısında olup sema'hanesi denize bakan yüksek bir mevlevîhânedir ki İstanbul'da ve başka şehirlerde benzeri yoktur...*" diyerek,[6] bu yapı hakkında sitayişkâr ifadeler kullanır.[7]

Bu önemli irfan merkezi Hüseyin Paşa tarafından Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede adına yaptırıldığı ve ilk postnişînliğine de bu zât tayin edildiği için, inşâ sebebini daha sonraya bırakıyoruz.

bda) Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede

Mehmed Hakîkî Dede'nin Anadolu'dan olduğunu zikreden Şeyhî, hangi bölge ve/veya yerleşim merkezinden olduğu hakkında bilgi vermez.[8] Ancak Sahih

---

[1] Seyyid Mehmed Dede için bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 433.

[2] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 287.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 53b.

[4] *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Enver, *a.g.e.*, s. 187.

[5] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 104.

[6] Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 299.

[7] Beşiktaş Mevlevîhânesi hakkında geniş bilgi için bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, ss. 104-109; Erdoğan, *a.g.m.*, ss. 35-38; A. Süheyl Ünver, "*Beşiktaş-Çırağan Mevlevihanesi Hakkında*", *Mevlânâ ve Yaşamı Sevinci*, haz.: Feyzi Halıcı, Ankara 1978, ss. 165-169; M. Baha Tanman, "*Beşiktaş Mevlevihânesi*", *DİA*, c. V, ss. 553-54; Ekrem Işın, "*İstanbul'un Mistik Tarihinde Beşiktaş/Bahariye Mevlevihânesi*", *İstanbul*, sy.: 6 (Temmuz 1993), ss. 129-137; a.mlf., "*Beşiktaş Mevlevihanesi*", *DBİA*, c. II, ss. 169-171; a.mlf., *İstanbul'da Gündelik Hayat*, ss. 295-303.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 550.

Ahmed Dede, *Esrâr Tezkiresi* ve Ali Enver ondan bahsederken asli vatanının Gelibolu olduğunu ifade eder.[1]

İlim tahsîlinde bulunarak, Arapça ile aklî ve naklî ilimlerde ilerlemiştir. Daha sonra tarîkata intisâb ederek bâzı Mevlevî meşâyihının hizmetlerinde bulunmuştur.[2] Bilâhare, Konya'ya gidip Bostan Çelebi'ye intisâbla tekmîl-i tarikat etmiştir. Şeyhinden icâzet alarak buradan ayrılmış, Kudüs'e gitmiş, Mescid-i Aksâ ve Hacer-i Muallâ'da bir müddet inzivâ hayâtı yaşamıştır. Daha sonra buradan ayrılıp, deniz yoluyla Anadolu'ya gelirken bulunduğu gemi, korsanlar tarafından basılmış ve kendisi esir olarak Malta'ya götürülmüştür. Bir müddet sonra İslâm askerleri tarafından kurtarılmış ve aslî vatanı olan Gelibolu'ya dönmüştür.[3]

Mehmed Dede'nin babasının, yeniçeri ağalarından Kara Hasan Ağa olduğunu belirten Sâkıb Dede, Ağazâde Mehmed Dede'nin, Gelibolu'ya gelince, şehrin ortasında bulunan Ahî Devle Zâviyesi'ne yerleşerek sohbet toplantıları tertip ettiğini, *Mesnevî* dersleri verdiğini kaydetmektedir. Kısa sürede talep arttığından bu zâviye ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Bunun üzerine, daha önce miras olarak kalan bütün varını bağışladığı kardeşi Asaf Ağa mallarını kendisine tekrar iade etmiş, tanıdıklarının da yardımıyla bu zâviyenin yanına, bir mevlevîhâne inşâ ettirmiştir. Mevlevîhânenin postnişînliğini de üstlenerek irşâd hizmetlerini burada yürütmüştür.[4]

On beş mevlevî âsitânesi içinde hem en geniş araziye, hem de en büyük ve haşmetli semâhâneye sâhip olan bu yapıdan bugüne, Hamzakoy'daki askerî bölge içinde ve deniz kenarına yakın bir alanda bulunan semâhâne-türbe binâsı ile iki taçkapıdan ibaret kısım kalabilmiştir.[5]

Muzaffer Erdoğan'ın kaynak göstermeden anlattığı rivâyete göre, zamanın kaptân-ı deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa Akdeniz seferinden dönerken, Gelibolu'ya uğrayarak, buradaki şeyhleri ziyâret etmiş, fakat her nasılsa kasabanın mevlevî şeyhini unutmuş. İstanbul'a doğru hareketinde şiddetli bir poyraz ile karşılaşan donanma boğazdan çıkıp Marmara Denizi'ne bir türlü girememiş ve bu hal birkaç kere tekerrür etmiş. Durumu bir gönül kırıklığına hamleden Hüseyin Paşa, ilk fırsatta mevlevî şeyhi Ağazâde Mehmed Dede'yi ziyâret etmiş ve kusurunun affını kendisinden niyâz etmiş. Bundan fazlasıyla memnun olan Mehmed Dede; donanmanın Marmara'ya selametle açılması yolunda dua etmiş ve aynı zamanda paşanın

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 196; *Esrâr Tezkiresi*, s. 9; Enver, *a.g.e.*, s. 8.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 550.

[3] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 191, 196.

[4] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, ss. 26-37. Ayrıca bk. *Sâlim Tezkiresi*, vr. 39a. Sahih Ahmed Dede, Ağazâde Mehmed Dede'nin Gelibolu'daki Mevlevîhâne'yi yaptırıp vakfiyyesini oluşturduğu târihi, 1033/1624 olarak vermektedir. (s. 196). Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin bu şeyh adına ve 1031/1622'de bitirilmiş olduğu bilindiğine göre, verilen bu târih ihtiyatla karşılanmalıdır.

[5] Barihüda Tanrıkorur, "*Gelibolu Mevlevîhânesi*", *DİA*, c. XIV, s. 6.

yakın bir gelecekte sadarete yükseleceğini müjdelemiş. Hüseyin Paşa'nın İstanbul'a dönüşünü müteakip dâmatlığa layık görülmesi ve sadrazamlığa yükselmesi dolayısıyla Mehmed Dede'nin kerâmeti anlaşılmış ve bunun üzerine bir şükran borcu olarak Beşiktaş'taki Mevlevîhâne'yi yaptırmıştır.[1] 1030/1621'de yapımı başlayan bu mekân,[2] 1031/1622'de tamamlanmıştır.[3] Şeyhliğine de Ağazâde Mehmed Dede'yi tayin etmiştir.[4]

Ağazâde Mehmed Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne şeyh olduktan sonra Gelibolu'yu da ihmal etmemiş, buraya kendi yelkenli kayığı ile gidip gelmeyi âdet edinmiştir.[5] Ancak Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa'nın,[6] II. Osman'ın hallinin ardından öldürülmesi üzerine, iki ay kadar meşîhatında bulunduğu[7] Beşiktaş Mevlevîhânesi'ndeki görevini bırakarak, 1031/1622 senesi Receb'inde, tekrar Gelibolu'ya hicret etmiş ve irşâd hizmetlerini vefatına kadar burada devam ettirmiştir. Vefatı 1063/1653'de vuku bularak,[8] mevlevîhâne hazîresine defnedilmiştir.[9]

Evliyâ Çelebi, Gelibolu Mevlevîhânesi'ni ziyâret ettiğini kaydederek, burasının benzerinin olmadığını, yetmiş seksen tane fukarasının olduğunu, bir çok kerâmetleri olan Ağazâde Mehmed Dede'nin derslerinde hazır bulunduğunu, sohbetiyle şereflenip mübârek elini öptüğünü belirtmektedir.[10]

Ağazâde Mehmed Efendi'nin şiir ve ilâhilerinin olduğunu Şeyhî ve *Sâlim Tezkiresi*'nden öğreniyoruz.[11] *Esrâr Tezkiresi* de, kendisinden, mahlas kullanmadığından dolayı namsız ve nişansız şöhret olan şâirlerden şeklinde bahseder.[12] *Mesnevî*'nin ilk beyitlerini şerh etmiştir.[13]

Dönemin önemli mevlevî şâir şeyhlerinden birisi olan Edirneli Ahmed Neşâtî Dede (v. 1085/1674) Ağazâde Mehmed Dede'nin halîfelerindendir.[14]

---

[1] Erdoğan, *a.g.m.*, ss. 35-36.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 550.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 105.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 551; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 69.

[5] Erdoğan, *a.g.m.*, s. 36; Tannkorur, *a.g.m.*, s. 7.

[6] Bilgi için bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 105; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, ss. 131-146, muhtelif yerler.

[7] *Esrâr Tezkiresi*, s. 9.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 39b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Enver, *a.g.e.*, s. 9.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Sâlim Tezkiresi*, aynı yer; Sahih Ahmed Dede, s. 207; Enver, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. VIII, s. 178.

[11] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 551; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 39b.

[12] *Esrâr Tezkiresi*, s. 9.

[13] Sül. Ktp., Pertev Paşa, nr. 619 (vr. 64b-141a).

[14] Hakkında bilgi için bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 569; *Safâyî Tezkiresi*, s. 859; *Esrâr Tezkiresi*, ss. 370-71; *Belîğ Tezkiresi*, s. 458; *Mûcib Tezkiresi*, s. 59; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 222; Enver, *a.g.e.*, ss. 226-227.

Vefatından sonra Gelibolu Mevlevîhânesi'ne Ağazâde Mehmed Dede'nin halîfesi Pârsâ Mehmed Efendi postnişîn olmuştur.[1] Bu zât Ağazâde Mehmed Dede'nin kardeşinin oğludur. İlim ve marifet tahsîlini amcasından gerçekleştirerek, halîfesi olmuştur. Şiirlerinde, bazan "Pârsâ" bazan da "Sâbir" mahlaslarını kullandığı için her iki lakabla da tanınmıştır. "*Şeyh Mes'ûd*" terkîbinin karşılık geldiği 1090/1689 senesinde vefat ederek, mevlevîhâne hazîresine defnedilmiştir.[2] *Dîvân*'ı,[3] Melek Ahmed Paşa nâmına *Tasavvurât Şerhi*, Celâl Devvânî'nin *Gül-i Nevrûz Tercümesi*[4] ve[5] *isâgûcî*'ye bir şerhi[6] vardır.

Şeyhulislâm Minkârîzâde Yahya Efendi ile aralarının iyi olmadığını, bundan dolayı, Şeyhulislâm tarafından meşîhatının kaldırılarak, mevleviyetle Bosna ve Filibe mollalığına getirildiği, yerine Kalender Mahmud Dede'nin postnişîn yapıldığı ancak bir müddet sonra eski görevi olan Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhliğine tekrar tayin edildiği *Esrâr Tezkiresi*'nde kaydedilmektedir.[7]

Ağazâde Mehmed Dede'nin Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişînliğini bıraktıktan sonra buranın postuna kimin oturduğu kaynaklarda ihtilaflıdır. Tabibzâde, bu zâtı Süleyman Dede (v. 1065/1655) olarak kaydederken,[8] Evliyâ Çelebi ve Ayvansarâyî ise Hasan Dede'yi vermektedir.[9] Ekrem Işın, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne âit 6 Muharrem 1060/9 Ocak 1650 târihli hüccet suretinde Hasan Dede'nin şeyh olarak zikredildiğini belirterek, bununla Süleyman Dede'nin meşihatının bu tarihden önce kaldırıldığı hükmüne varmaktadır.[10] Şeyhî, Çengî Yusuf Dede'den bahsederken, "*zâviye-i mezbûre şeyhi Hasan Dede'nin kerîmesin tezevvüc etmekle*" ifâdesine yer vermektedir.[11] Yine Tabibzâde üçüncü sırada postnişîn olan zâtın adını Hüseyin Dede olarak ve vefatını da 1071/1661 olarak vermektedir.[12]

Bu verileri şu şekilde birleştirmemiz mümkün gözükmektedir: Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin ilk postnişîni Ağazâde Mehmed Dede, bu vazîfeyi bırakıp memleketi olan Gelibolu'daki mevlevîhânesine döndüğünde, yerine Süleyman De-

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 55a.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 55a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 48. Ayrıca bk. *Esrâr Tezkiresi*, ss. 229-230.

[3] Nuruosmaniye Ktp., nr. 4959; İÜ Ktp., TY, nr. 2937, 9840 (20 vr.), 1658; Topkapı Sarayı Ktp., Hazîne Kıt., nr. 969 (56 vr.).

[4] İÜ Ktp., TY, nr. 1658.

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[6] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[7] *Esrâr Tezkiresi*, ss. 229-230.

[8] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 69.

[9] Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 299; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 105.

[10] Işın, "*Beşiktaş Mevlevîhânesi*", ss. 169; a.mlf., *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 296. (BOA, Cevdet Evkaf, 8714 (6 Muharrem 1060)'a dayanarak).

[11] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 568.

[12] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

de postnişîn olmuştur. Bu zâtın vefat târihi olarak Tabibzâde 1065/1655'i verdiğine göre, Süleyman Dede geçici olarak vazîfelendirilmiş ya da bir müddet sonra meşîhatı kaldırılmıştır. Yerine Hasan Dede tayin edilmiştir. Hasan Dede'nin vefat târihini Ayvansarâyî ve Mehmed Süreyya 1071/1661 olarak vermektedir.[1] Tabibzâde de üçüncü sırada postnişîn olarak verdiği Hüseyin Efendi'nin vefatını, 1071/1661 olarak verdiğine göre, bahsedilen Hasan Efendi ile Hüseyin Efendi aynı şahıslardır.

Hasan Dede hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, onun, 110 yaşında, duası kabul olunur, veed ehli bir zât olduğunu kaydeder.[2]

Hasan Dede'nin vefatı ardından yerine, Evliyâ Çelebi'ye göre "Neyzen Derviş Yusuf Celâlî",[3] Şeyhî ve Ayvansarâyî'ye göre ise Nâcî Ahmed Dede[4] posnişîn olmuştur. Nâcî Ahmed Dede'nin Kırım'a seyahata çıkması sebebiyle meşîhatının Hüseyin Çelebi tarafından kaldırıldığını daha önce kaydetmiştik. Bunun üzerine, Galata Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Yusuf Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne postnişîn olarak atanmıştır.

bdb) Çengî Yusuf Dede

Yusuf Dede, aslen Konyalı'dır.[5] 1014/1605 senesinde burada doğmuş,[6] ilk eğitimini tamamladıktan sonra, Bostan Çelebi'ye intisâbla tekmîl-i tarîk etmiştir.[7] Bilâhare İstanbul'a gelerek, Galata Mevlevîhânesi'ne yerleşmiş ve burada Âdem Dede'nin sohbetine girerek neyzenbaşı olmuştur. IV. Murad, Âdem Dede'yi yanına davet ettiği bir gün, İstavroz Bahçesi'nde yaptıkları sohbetin arkasından Yusuf Dede'ye ney çaldırmış, bundan gâyet hoşlandığı için de Âdem Dede'nin müsaadesini alarak, mevlevî kisvesiyle "Gılmânân-ı hâssa"ya alınmıştır. Sultan İbrahim zamanında buradan ayrılmak için pâdişahdan izin istemiştir. Bunun üzerine Saltan İbrahim, istediği gibi ulûfe ve ta'yînât yapılması için hatt-ı hümâyûn yazdırmıştır. Yusuf Dede de, Şeyhulislâm'a, bir insan pâdişâha nice zaman hizmet edip, bu hizmeti tamam olunca ne kadar ulûfeye layık olacağını sormuş, günlük yirmisekiz akçe cevâbını alınca, "bana yirmi akçe kâfî gelir" diyerek bir külah ve bir hırka ile dışarıya çıkıp, Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde uzlet hayâtı yaşamaya başlamıştır.[8]

---

[1] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 138.

[2] Demircanlı, *a.g.e.*, s. 299.

[3] Demircanlı, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 568; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 105. Ayrıca bk. Sahîlî Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 208.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 567; *Safâyî Tezkiresi*, s. 1072; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 50b; *Esrâr Tezkiresi*, s. 404; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 105; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 201.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c.II, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Tevfîk Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] *Safâyî Tezkiresi*, s. 1072. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, ss. 567-68; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 106.

Cevrî İbrahim Çelebi, Harem-i Hümâyûn'da bulunan hânende ve sâzendelerden bahsettiği manzûmesinde onu şu beyitlerle anmaktadır:[1]

"Biri de Yusuf-ı Derviş ki Mevlânâ'nın
Rûruhu zinde ider nağme-i nâyı her bâr
Nefesi rûh bulub himmet-i Mevlânâ'dan
Dembedem itmededir feyz-i safâyı isâr

Nây ile hemdem olub söylese râz-ı dilden
Mevlevî gibi olur cümle-i eşyâ devvâr
İrse ger âlem-i ervâha sadâ-yı nâyı
Raks ider rûh-i Senâyî vü revân-ı Attâr".

Yusuf Dede, bu arada Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede'nin kızı ile de evlenmiş,[2] Nâcî Ahmed Dede'nin ayrılmasından sonra mevlevîhânenin şeyhliğine getirilmiştir. Vefat ettiği 1080/1679 senesi Zilkâde'sine kadar bu vazifeyi devam ettirmiştir.[3] Mevlevîhâne hazîresine defnedilmiş[4] ve *"tecâveza'llâhü an seyyiâtihî"* terkîbinin karşılık geldiği[5] vefatı için Muhammed Nazmî Efendi, *"Azîz-i tekye-i mısr-ı Hüdâ ola Dede Yusuf"*, *"Gitti Yusuf Dedemiz câh-ı fenâya dönerek"* ve *"Mevlevî Yusuf Dede ruhiçün el-Fâtiha"* ifâdelerini, Kārî Abdüssâlim Efendi, *"Dediler hep rahmetu'llâhi aleyh"* ve Fennî Mehmed Efendi ise, *"Oldu Yusuf Dedemiz mısr-ı naîm içre azîz"* mısralarını târih düşürmüşlerdir.[6]

Yusuf Dede, hâfız-ı Kur'ân,[7] Türkçe, Arapça ve Farsça'nın her üçünde de şiir yazabilecek kudrette bir mevlevî şeyhidir. Farsça olarak, Hz. Peygamber'in mucizelerini kaleme aldığı, on bin beyitlik *Ravzatü'n-Nûr* isimli manzûm eseri meşhur-

---

[1] Ergun, *Antoloji*, c. I, ss. 37-38.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c.I, s. 568; *Safâyî Tezkiresi*, s. 1073; *Esrâr Tezkiresi*, s. 405.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 1074; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 106; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 69; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 201.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c.I, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Bursalı; *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[6] *Esrâr Tezkiresi*, s. 405-406; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

dur.[1] *Dîvân*'ı yanında[2] yirmi bin beyitlik bir de *Mesnevî* nazîresi olduğunu *Tevfik Tezkiresi*'nden öğreniyoruz.[3]

Şeyhulislâm Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*'ında Yusuf Dede'den sitayişle bahsederken, onun, Mevlevî Tarîkatı meşâyihi arasında zühd ve riyâzet yönünden en sâlihi ve muttekîsi olduğunu, bunun yanında âhenkli bir çeng çalgıcısı olduğunu belirtir.[4] *Safâyî Tezkiresi*, besteye kādir olduğunu belirtir.[5] Yine *Safâyî Tezkiresi*, Sâkıb Dede ve *Esrâr Tezkiresi* ise neyzenlikte olan mahâretinden bahseder.[6] Evliyâ Çelebi de, "Mesnevî'yi anlatırken birkaç kere kendinden geçip kendini, kürsüden aşağı, fukarası üzere atıp, döner çark gibi dönerek sema' ettiği görülmüştür. Çaldığı ney, doğrusu âşıkları mestederdi"[7] derken bu yönüne işâret etmektedir.

Yusuf Dede'nin vefat etmesiyle boşalan mevlevîhânenin şeyhliğine halîfesi Eyyûbî Mehmed Memiş Efendi (v. 1139/1727) getirilmiştir.[8]

c. Bursa'da Mevleviyye

ca) Bursa Mevlevîhânesi

Bursa'da, XVII. yüzyılda, Mevlevî Tarîkatı'na bağlı olarak iki mevlevîhâne bulunduğu tesbit edilebilmektedir. Bunlardan birincisi, kaplıca yolunda, Demirhisar diye bilinen yerde, Hayreddin b. Garib tarafından yaptırılmış ve mevlevî dervişlerine vakfedilmiştir. Sonraki yıllarda Dîvâne Mehmed Efendi zâviyeyi genişleterek tamir ettirilmiştir. Ancak bu mevlevîhâne 1020/1611 senesinde harap vaziyete gelmiştir.[9]

Bunun üzerine mahkemeye başvuran Derviş Mehmed isminde bir mevlevî, burasını tekrar ihyâ etmek istemiştir. 1020/1611 senesinde, I. Ahmed tarafından gönderilen bir fermanla, bu mevlevîhânenin Bursa mukataasından yeniden inşaası

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 1074; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer. *Safâyî Tezkiresi*, bu nazîresinin 120 bin beyit olduğunu kaydeder. (s. 1073).

[4] Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*, vr. 24b.

[5] *Safâyî Tezkiresi*, s. 1072.

[6] *Safâyî Tezkiresi*, s. 1072; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer.

[7] Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 299.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Esrâr Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer. Hakkında bilgi için bk. *Safâyî Tezkiresi*, s. 428; *Esrâr Tezkiresi*, s. 202-203; *Rûmiz Tezkiresi*, s. 176.

[9] Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, c. I, s. 123; a.mlf, "*Bursa Mevlevihanesi ve Ahmed Cünûni dede Vakfiyesi*", *TAD*, s. 155.

için 100.000 akçe tahsis edilmiştir.[1] Ancak mevlevîhânenin, bundan sonraki durumu hakkında bir bilgi edinemiyoruz.

İkinci mevlevîhâne ise Pınarbaşı mevkiinde Ahmed Cünûnî Dede tarafından kurulan ve Bursa Mevlevîhânesi olarak bilinen mekandır.

caa) Ahmed Cünûnî Dede

Ahmed Cünûnî Dede, Karaman'a bağlı Lârende kasabasında doğmuştur.[2] Mevlevî bir ailenin çocuğudur. İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, Konya'ya giderek *Tevfik Tezkiresi*'ne göre Ebûbekir Çelebi'ye,[3] *Esrar Tezkiresi*'ne göre ise I. Bostan Çelebi'ye[4] intisâb etmiştir. Burada uzun yıllar hizmet edip çile çıkardıktan sonra, Bağdat Mevlevîhânesi'ne postnişîn olarak gönderilmiştir.[5] Bağdat'a hangi tarihde gittiği bilinmemekle birlikte arşiv kayıtlarından 1019/1610 senesinde burada olduğu anlaşılmaktadır.[6] Bir müddet Bağdat'da kalıp önemli ve etkili faaliyetlerde bulunduktan sonra, yerine Ahmed Niyâzî Dede'yi halife bırakarak, ömrünün kalan kısmını memleketinde geçirmek üzere Konya'ya dönmüştür.[7] Bu sıralarda Çelebilik makâmında bulunan Ebûbekir Efendi, kendisiyle görüşerek, Bursa'da bir mevlevîhâne yapmanın gereğine işâretle bu işi, kendisinin yapabileceğini söylemiştir. Yaşlılığını ileri sürerek kabul etmek istemeyen Ahmed Efendi, bir müddet sonra Larende'ye dönmek üzere Çelebi'ye veda ziyaretinde bulunmuş, Çelebi'nin, "*burc-ı evliyâ diye bilinen bir yerde mevlevîhânenin bulunmaması tuhaf değil mi*" ifâdesiyle karşılaşması üzerine teklifi kabul edip yanına yeğeni Sâlih Zihni Efendi'yi de alarak Bursa'ya gelmiştir.[8]

Burada, İstanbul'da olması hasebiyle tekkesi boş halde duran Yakub Efendi'nin tekkesine yerleşerek bir müddet irşâd çalışmalarını sürdüren Ahmed Cünûnî Dede, bir taraftan da mevlevîhâneyi inşâ ettirmiştir.[9]

Hayır sâhiplerinin destekleriyle kısa sürede mevlevîhâne tamamlanmış (1024/1613) ve düzenlenen vakfiyeyi Bursa'da Mahkeme-i Kübra reisi olan

---

[1] Kara, *a.g.e.*, s. 125; Öcalan, *a.g.t.*, s. 120.

[2] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 113; Beliğ, *Güldeste*, s. 128; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 59a; *Esrar Tezkiresi*, s. 81; Şemsî, *Vâdigâr*, s. 495; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 52.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[4] *Esrar Tezkiresi*, aynı yer.

[5] Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 114; Beliğ, *a.g.e.*, s. 129; *Esrar Tezkiresi*, s. 81; Şemsî, *a.g.e.*, s. 494.

[6] Mustafa Kara, "*Ahmed Cünûnî Dede ve Bursa Mevlevîhânesi*", *Tarih ve Toplum*, c. XI, sy.: 65 (Mayıs 1989), s. 23/279; a.mlf., "*Cünûnî Ahmed Dede*", *DİA*, c. VIII, s. 130.

[7] Kara, *Göç yerler*.

[8] Beliğ, *a.g.e.*, s. 129; Şemsî, *a.g.e.*, s. 495; Kara, *a.g.e.*, s. 122; a.mlf., *a.g.m.*, aynı yer.

[9] Beliğ, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 59b; Şemsî, *a.g.e.*, 496.

Baldırzâde Mehmed Efendi kaleme almış, Azmîzâde Mustafa Efendi ise mühürlemiştir.[1] Mevlevîhânenin bitirilişine Haylî Bey,

"Mevlevîhâneyi Cünûnî Dede

Eyledi Hû diye diye ihyâ" (1024/1613) târihini düşmüştür.[2]

Burada irşâd hizmetlerini sürdürmekte iken 1030/1621 senesinde vefat ederek mevlevihânenin hazîresine defnedilmiştir. Vefatına Beyanî Çelebi, *"kıldı Cünûnî Dede teslîm-i rûh"* (sene: 1030/1621) ifâdesini târih düşürmüştür.[3]

Şâir mutasavvıf olan Ahmed Cünûnî Dede'yi, *Esrar Tezkiresi*, *Dîvân* oluşturabilecek kadar şiirlerinin olduğunu ancak bunların tertib edilmesini istemediğini kaydetmektedir.[4]

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin postnişînliğini yeğeni Salih Zihni Dede üstlenmiştir.

cab) Sâlih Zihni Dede

Sâlih Zihni Dede, Lârendeli ve Ahmed Cünûnî Dede'nin kızkardeşinin oğludur.[5] Mevlevîliğe intisâb ederek, Şeyhî'ye göre Ebûbekir Çelebi'den,[6] diğer kaynaklara göre de dayısı Ahmed Cünûnî Dede'den[7] çile çıkarmıştır.

Dayısının vefatı üzerine mevlevîhâne postnişînliğini üstlenerek vefat ettiği 14 Şevval 1073/22 Mayıs 1663 târihine kadar bu görevi sürdürmüştür. Mevlevîhâne hazîresinde şeyhi yanına defnedilmiştir.[8] Vefatına,

"Fukarâsı dediler rihlet-i târihin o dem

Rûh-ı Sâlih Dede'ye okuyalım Fâtiha'yı" (sene: 1073/1663) beyti târih düşürülmüştür.[9]

Sultan IV. Mehmed Bursa'yı ziyâret ettiğinde, mevlevîhâneye gelip, kendisine ziyârette bulunarak ikrâm ve ihsanlarda bulunmuştur.[10]

---

[1] Mezkûr vakfiyenin tanıtımı için bk. Kara, *"Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfiyesi"*, ss. 156-165.

[2] Şemsî, *a.g.e.*, s. 497.

[3] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Beliğ, *a.g.e.*, ss. 129-130; *Esrar Tezkiresi*, s. 81; Şemsî, *a.g.e.*, s. 497

[4] *Esrar Tezkiresi*, s. 129.

[5] *Esrar Tezkiresi*, s. 155; Şemsî, *a.g.e.*, s. 498. Şeyhi ve muhtemelen ondan naklen Mehmed Sürcyya'nın Bursalı olduğunu söylemeleri, burada yetişip hizmet gördüğünden olmalıdır. (Bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 559; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 202).

[6] Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[7] *Esrar Tezkiresi*, s. 155; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 202; Şemsi, *a.g.e.*, s. 498.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Esrar Tezkiresi*, s. 156; Şemsî, *a.g.e.*, s. 498.

[9] *Göstyerler.*

[10] *Esrar Tezkiresi*, s. 156; Şemsî, *a.g.e.*, s. 500.

Esrar Dede, "Zihnî" mahlasıyla şiirler yazdığını ancak bunların bir araya getirilip bir *Dîvân* teşkil edilemediğini kaydetmektedir.[1]

Sâlih Zihnî Dede, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede ve Galata, Beşiktaş ve Yenikapı Mevlevîhânelerinde şeyhlik yapmış olan Nâcî Ahmed Dede gibi iki önemli şeyhi yetiştirmiştir.

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin postnişînliğini oğlu Mehmed Dede üstlenmiştir.

cac) Mehmed Dede

Mehmed Dede, Bursa'da doğmuştur. Babası Sâlih Zihnî Dede vefat ettiğinde yaşı çok küçük olduğu için dönemin meşâyih ve ulemâsının sohbetlerine katılarak kendisini yetiştirmiştir.[2] Bunlar arasında Niyâzî Mısrî ilk sıralarda yer alanlardandır.[3] Mevlevîhâne'de irşâd hizmetlerini yürütmekte iken 1114/1702 senesinde vefat ederek,[4] babasının yanına defnedilmiştir. Vefatına İsmail Beliğ,

"*Cânib-i Hakk'a kaçan Şeyh Mehmed gitti*

Eyledi cây-gühen-i Sâlih Efendi'ye atâ" (sene: 1114/1702) târihini düşürmüştür.[5]

Vefatıyla boşalan mevlevîhânenin postnişînliğini, kızkardeşinin oğlu Pervâne Sâlih Dede (v. 1129/1717) üstlenmiştir.[6]

d) Anadolu Mevlevîhâneleri

da) Afyon Mevlevîhânesi

Konya Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra Anadolu'da kurulmuş en önemli âsitâne Afyon Mevlevîhânesi olarak bilinmektedir.[7] Bu yapı câmi olarak yaptırılmış ilk mevlevî dergâhı olma niteliğindedir. Câmi'yi avlu, bahçe, aş evi ve sâir odalar tamamlamaktadır. Yapım târihi Sultan Veled zamanına kadar uzanmaktadır. Zaman içerisinde tamir, yenilenme ve ilavelerde bulunulmuştur. Âsitâne, XVII. yüzyılın

---

[1] *A.g.e.*, s. 157.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 210; Beliğ, *a.g.e.*, s. 133; Şemsî, *a.g.e.*, s. 499.

[3] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Beliğ, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.* aynı yer.

[5] Beliğ, *a.g.e.*, s. 133.

[6] Bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 675; Şemsî, *a.g.e.*, s. 500.

[7] Erdoğan, *a.g.m.*, s. 19.

ikinci yarısında önemli bir yangın geçirmiş ve kendi bütçesi ile 1094/1683 yıllarında yenilenmiştir.[1]

Kaynaklarda, XVII. yüzyılda postnişînlik yapan meşâyihın düzenli bir listesini elde edemedik. Ancak dağınık da olsa tesbit etmiş olduğumuz kimseler şunlardır:

Şâh Hızır Muhammed Çelebi ve ondan sonra oğlu Muhammed Çelebi'dir. Sahih Ahmed Dede, Muhammed Çelebi'nin beş sene meşihatta bulunup 1045/1635 senesinde vefat ettiğini belirtmektedir.[2] Buna göre babası Şâh Muhammed Çelebi 1040/1631'de vefat etmiş olmalıdır. Ancak meşîhatta kaç sene kaldığını tesbit edemiyoruz.

Muhammed Çelebi'nin, Güneş Hân Kebîre, Kerîme, Rahîme ve Seher Hanım isminde dört kızı olmuştur. 1045/1635'de vefat etmesinin ardından meşîhata dâmâdı ve ameasi Veled Çelebi (v. 1015/1604)'nin oğlu III. Ârif Muhammed Çelebi geçmiştir.[3] Bu zâtın birkaç sene sonra IV. Murad tarafından Konya'ya çelebilik makâmına getirildiğini daha önce kaydetmiştik.

Afyon Mevlevîhânesi'nde meşîhat makâmını işgal etmiş bir başka kişi de Köçek Mustafa Dede'dir. Mustafa Dede, devr-i revân usûlüne göre Beyatî makâmında bir âyin bestelemiştir. Bu beste ilk üç âyinden sonra bestelenen âyin olma özelliğindedir. Bu zât 1100/1688-89'da vefat etmiştir.[4] III. Ârif Çelebi'den hemen sonra Mustafa Dede mi postnişîn olmuştur, yoksa aralarında başka kimse bu makâma geçmiş midir? Bunu tam tesbit edemiyoruz. Yine Mustafa Dede'den sonraki şeyh de meçhûlümüzdür.

db) Kütahya Mevlevîhânesi

Kütahya Mevlevîhânesi daha Sultan Veled zamânında, onun isteği üzerine bağlılarından Emir İmmeddin Hezâr Dinârî tarafından inşâ ettirilmiştir. Burada vazîfe yapan ilk şeyhinin adına izâfetle Erguniye ya da Ergun Çelebi Zâviyesi olarak da anılmaktadır. Kütahya Kapanaltı semtinde kurulan bu yapının semâhânesi bugün Dönenler Câmii adı ile hizmet görmektedir. Kütahya Mevlevîhânesi, Afyon'dan sonra önem bakımından ikinci sırada yer almaktadır.[5] Kaynaklar da buradan bahsederken hem âsitâneler hem de zâviyeler kısmında anmışlardır.[6]

XVII. yüzyılın başında, Kütahya Mevlevîhânesi şeyhliğine Mehmed Dede tayin edilmiştir. Bu zât, Kütahyalı'dır. "Ulûfecizâde" diye meşhur olmuştur. Kendi-

---

[1] Geniş bilgi için bk. Yusuf İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevilik*, 1992; a.mlf., "*Afyonkarahisar Mevlevîhânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 107-140.

[2] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 195, 200.

[3] *A.g.e.*, 189, 200.

[4] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 456-57. Krş. Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 27, 41-43.

[5] Geniş bilgi için Bk. Altun, "*Kütahya*", ss. 347-354; Hasan Özönder, "*Kütahya Mevlevîhânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 69-89.

[6] Bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 334-335.

sinden önce postnişîn olan İbrahim Efendi (v. 1010/1601)'ye intisâb ederek tekmîl-i tarîkat etmiştir. Aynı zamanda ona dâmâd da olmuştur.[1] Vefatı için iki ayrı târih gösterilmektedir. Birisi, 1060/1650[2] diğeri ise 1100/1689'[3]dur. İkinci târihe göre mezkûr şeyh doksan seneye yakın meşîhatta bulunmuştur. Bu durum imkansız olmasa da uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mehmed Dede'nin, güzel Farsça bildiğini ve talik yazı yazmakta mâhir olduğunu kaydetmekle birlikte, Müstakimzâde'nin hangi eserinde olduğunu belirtmeden, Bursa Mevlevî şeyhi olduğunu yazdığını belirtmektedir.[4] Bursa meşâyihını tanıtan Şemsî'nin *Yâdigâr*'ında böyle bir şahıstan bahsetmediğine göre, bir iltibas olması gerekir.

III. Ârif Çelebi'nin kızı Kâmile Hanım Kütahya'ya gelerek, mesnevîhânlıkda bulunmuş, oğlu Hüseyin Çelebi de 1060/1650'den 1100/1689 senesine kadar bu mevlevîhânenin şeyhliğinde bulunmuştur. Bundan sonra Hacc Fatma Hanım yönetimde bulunmuştur. Bilâhare mevlevî meşâyihı biyografisti Sâkıb Dede (v. 1148/1735) bu mevlevîhânede postnişînlik yapmıştır. Bu zât biraz önce bahsettiğimiz Hüseyin Çelebi'nin kızı ile evlenmiş ve böylece kendilerinden sonra çocukları mevlevîhânede görev almışlardır.[5]

dc) Tokat Mevlevîhânesi

Tokat, Mevleviyye'yi daha Hz. Mevlânâ zamanında tanımış bir Anadolu şehrimizdir. Fatih Sultan Mehmed dönemi tapu tahrir defterlerinden, burada bir mevlevîhâne olduğu anlaşılmakta, ancak ne zaman kurulduğu tesbit edilememektedir. Ne var ki, daha Fâtih döneminde, Karamanoğulları'nın ortadan kaldırılması sonucu Uzun Hasan'a iltica eden Karamanoğulları'nın tahrikiyle 875/1471 senesinde Uzun Hasan, Tokat üzerine büyük bir ordu göndererek ani hücumda bulunmuş, şehir baştan başa tahrip edilmiştir. Bu tahribattan mevlevîhâne de nasibini almış olmalı ki, meselâ 984/1576 tarihli Defter-i Evkâf-ı Rum içinde, Tokat merkez kazasına âit vakıf kayıtları arasında mevlevîhâneye yer verilmemiştir.[6] Tokat Mevlevîhânesi'nin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında seyyahımız Evliyâ Çelebi bilgi vermekte, 1066/1656 senesinde[7] ziyâret ettiği bu mekânın, gâyet mamur oldu-

---

[1] Uzun Çarşılıoğlu, *Kütahya Şehri*, s. 254; Özönder, *a.g.m.*, s. 76.

[2] Özönder, *a.g.m.*, s. 76, Konya Mevlânâ Dergâhı Hazine-i Evrâk, zarf: 51, Belge: 29 (Kütahya Mevlevîhânesi postnişîn vekîli Hasan Ulvî Efendi'nin, Huzûra sunduğu 22 Kânûn-ı Evvel 1327 tarihli marûzâtı).

[3] Uzun Çarşılıoğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] *A.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Ali Haydar Bayat, "Hüsn-i Hat San'atında Mevlevîlik ve Mevleviler", *Selçuk Üniversitesi 4. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1991, s. 86.

[5] Özönder, *a.g.m.*, s. 76. Krş. Bayat, *a.g.m.*, s. 86.

[6] bk. Hasan Yüksel, "*Tokat Mevlevihanesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), s. 62.

[7] Evliyâ Çelebi'nin bu târihte yaptığı Tokat ziyâretinin bir değerlendirmesi için bk. Kâzım Yaşar Kopraman, "Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde Tokat Şehrine Dâir Verilen Bilgilerin

günu söyleyerek, bânîsinin Sultan Ahmed Han vezirlerinden Sülün Muslu Paşa olduğunu kaydetmektedir. Bu nâdide mekânın mislinin, olsa olsa Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin olacağını, ancak vakıflarının ondan çok daha fazla olması sebebiyle daha mamur olduğunu, burada haftada iki gün Mevlânâ mukâbelesi icrâ olunduğunu belirtmektedir.[1]

Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Hâdî Efendi'nin, Konya'daki çelebilik makâmına gönderdiği, 15 Kânûn-ı Evvel 1327/28 Aralık 1911 târihli mektupta Tokat Mevlevîhânesi'nin 1048/1638 senesinde Muslu Ağa isminde Tokatlı bir zât tarafından tesis edildiğini, mektuba bir de târih düşürerek ifâde etmiştir. Bu târih,

"*Muslu Ağa sehte in tekye râ Mevleviyân tâ ibâdet mi kuned*

Guft Mevlânâ zi pişet târihest Bişnev ez ney çün hikâyet mi kuned" şeklindedir.[2]

Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Sülün Muslu Paşa, Sultan I. Ahmed devri vezirlerindendir. Sonraki dönemlerde, böyle bir tekke yaptırarak hizmet etmek istemiş olabileceği gibi, vezirliği döneminde bu yapıyı inşâ etmiş olması ihtimali daha yüksek gözükmektedir. Sahih Ahmed Dede, 1024-1025/1616 senesi olaylarını anlatırken, Bostan Çelebi tarafından Tokat Mevlevîhânesi'ne, yanında yetiştirip hilâfet verdiği, Niksarlı Ramazan Dede'yi gönderdiğini ifade etmesi[3] bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Buna göre Tokat Mevlevîhânesi, I. Ahmed'in saltanat (1603-1617) ve Bostan Çelebi'nin çelebilik döneminde (1603-1630) inşâ edilmiştir. Netice olarak Sahih Ahmed Dede'nin verdiği 1024-1025/1616 senesi doğru olmalıdır.

Tokat'ın Soğukpınar Mahallesi (Behzat) Bey Sokağı'nda bulunan mevlevîhânenin, Vakıflar Arşivi'nde bulunan 1115/1703 târihli bir hüccete göre gelirleri sıralanırken, aralarında, Tokat şem'hânesi gelirinden ve Tokat kahve tahmisinden mîrî malı hissesinden arta kalanın, Pâdişah fermânıyla mevlevîhânede bulunan dervişlere tahsis edildiği de belirtilmektedir.[4]

Mevlevîhâne'nin inşâasını müteakip kimlerin şeyhlik yaptığının bir listesine ulaşamadık. Ancak, yukarıda bahsettiğimiz mektûbunda Mehmed Hâdî Efendi, ilk şeyhin Ramazan Dede isminde bir zâtın olduğunu kaydetmektedir.[5] Sahih Ahmed Dede, 1024-1025/1615 senesi hadiselerini anlatırken, "*Çelebi Bostan Efendi'nin hizmetlerinde mukîm nazargerdeleri ve kûlâh, harkapûşlara ve kendi perverdeleri*

Değerlendirilmesi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, ss. 661-666.

[1] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. VII, s. 234.

[2] Yüksel, *a.g.m.*, s. 63, Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, Zarf: 68/36'dan naklen.

[3] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 193.

[4] Yüksel, *a.g.m.*, ss. 63-64, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 1760/349'dan.

[5] Yüksel, *a.g.m.*, s. 64.

Niksarlı Ramazan Dede icâzet ile Tokat beldesine" gönderildiğini kaydetmesi,[1] bu bilgiyi doğrulamaktadır. Şeyhî ve Belîğ ise XVII. yüzyılın şâirleri arasında saydığı Tâlib Mehmed Dede'nin Tokat Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptığını, âlim ve şâir olan bu zâtın 1100/1689 senesi civârında vefat ettiğini kaydetmektedir.[2]

Zamanla harap olan bu mekânı 1112/1703 senesinde yeniden bina eden Şeyh Müderris Mehmed Efendi'nin bu tarihlerde şeyh olarak bulunduğu Vakıflar Arşivi'ndeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.[3]

Bugün ayakta olan bu yapının bâzı kısımları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kullanılmaktadır.[4]

dd) Kayseri Mevlevîhânesi

Hz. Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, Mevlânâ'yı yetiştirdiktan sonra, onu Konya'da bırakarak 1239 senesinde Kayseri'ye gelir ve burada bir zâviye kurar. 642/1244'de vuku bulan vefatına kadar burada irşâd hizmetlerini devam ettirir. Mezkûr zâviyenin, 906/1500 târihli evkâf defterlerinde yer aldığını görebiliyoruz.[5] Ancak zaman içerisinde tahrip olmuş olmalıdır ki, bu mevlevîhâne, IV. Murad döneminde, onun çok sevdiği sadrazamı Bayram Paşa tarafından, 15 Safer 1047/10 Temmuz 1637 târihinde ikinci defa olarak inşâ ettirilmiş ve vakıflar tahsis edilmiştir.[6]

Vakfiyenin hayır şartları kısmında vakfın mütevellisi ve şeyhi olarak Mustafa oğlu Ramazan Efendi'nin adı geçtiğinden[7] bu mevlevîhânenin ilk şeyhinin bu zât olduğu anlaşılmaktadır.

1059/1649 senesinde Kayseri'ye giden Evliyâ Çelebi, mevlevîhâneyi de gezerek hakkında bilgi vermiştir. Buraya bağlı olarak bir çok oda ve sofanın yanında mutfak, semâhâne ve mutribhâne olduğunu, burasının âlimler yanında fakir ve fukara erleriyle dolduğunu, haftada iki defa mevlevî âyini yapıldığını kaydetmektedir.[8]

Mevlevihâne tekkelerin kapatılması ile bakımsızlıktan harap olmuş, arsa haline gelen yere ise Vakıflar İdaresi tarafından, Bayrampaşa İşhanı yaptırılmıştır.[9]

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 193.

[2] Şeyhi, *a.g.e.*, c. II, s. 58; *Belîğ Tezkiresi*, s. 214.

[3] Yüksel, *a.g.m.*, s. 64, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, no: 1760/349'dan.

[4] Yüksel, *a.g.m.*, s. 66.

[5] Mehmed Çayırdağ, "*Kayseri Mevlevîhânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 91-92.

[6] Çayırdağ, *a.g.m.*, s. 92. Osmanzâde Tâib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâsı*'nda Bayram Paşa'nın Kayseri'de hayırlı eserlerinin olduğunu söyler, fakat bunların hangileri olduğunu belirtmez. (s. 80).

[7] Çayırdağ, *a.g.m.*, aynı yer.

[8] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. V, ss. 69-70.

[9] Çayırdağ, *a.g.m.*, aynı yer.

dc) Manisa Mevlevîhânesi

Manisa Mevlevihânesi, Manisa'da Saruhanoğulları zamanından bugüne orijinal yapısı korunarak intikal eden en eski yapılardandır.[1] Önemli mevlevî merkezlerinden olup bir âsitâne niteliğindedir. Bu mekân hakkında bilgi veren en eski kaynak Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'sidir. Buna göre, şehrin doğusunda kurulan mevlevîhânenin, eski bir kiliseden çevrildiğini, içinde bir semâhâne ile çok sayıda derviş hücresinin olduğunu öğreniyoruz.[2] Cumhuriyet döneminde uzun zaman harabe halinde kalan[3] bu yapının dış kısmı 1960'lı yıllarda Vakıflar tarafından onarılmıştır. Mevlevîhâne Yukarı Tabakhane Mahallesi'nde Millî Park içinde bulunmaktadır.[4]

XVII. yüzyılda, Manisa Mevlevîhânesi önemli tamirler geçirmiş ve yeni vakıfnâmeler düzenlenmiştir. 1047/1637 senesinde düzenlenen bir vakıfnâme ile daha önce İshak Çelebi vakfı olarak bilinen vakfın, Saruhan kaymakamı Ali Oğlu Mahmud Ağa tarafından yeniden vakfedildiğini görüyoruz. Bu vakıfnamede, İshak Çelebi'nin verdiği vakıfnâmede adı geçen köylerden artık çeltik tarımının yapılamadığı, bu nedenle vakfa gelir sağlanamadığı, Mahmud Ağa'nın bu durumu düzeltmek için kendi gelirinden yirmi bin akçeyi bu işe vakfettiği öğrenilmektedir.[5]

Yine, 19 Şevval 1075/5 Mayıs 1665 tarihli bir kayıttan, İshak Çelebi Vakfiyesi'nin mütevellisi olan Şeyh Ali Efendi zamanında bir tamirin gerçekleştirildiğini, bundan başka aynı yüzyıl içinde, 1093/1682 Safer'inde, Şeyh Ali oğlu Muharrem Efendi zamanında ve 1105/1692 Rebiülevvel'inde Şeyh Ali Efendi oğlu Maharrem Efendi ve vekili olan büyük oğlu "fahru'l-müderrisîni'l-kirâm" Mehmed Efendi zamanında ise ayrı bir tamirin gerçekleştirildiği[6] tesbit edilebilmektedir.

Manisa Mevlevîhânesi'nin düzenli bir meşâyih silsilesine ulaşamadık. Yalnız, yukarıdaki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, XVII. yüzyılın ikinci yarısında postnişînlik makamlarını sırasıyla, Şeyh Ali Efendi, oğlu Muharrem Efendi ve onun oğlu Mehmed Efendi işgal etmişlerdir.

Şeyh Ali Efendi ve ondan sonra onun ailesine mensup şeyhlerin Hz. Mevlânâ soyundan geldikleri belirtilmektedir.[7]

---

[1] Uluçay, *Manisa Tarihi*, s. 91; Hakkı Acun, "*Manisa Mevlevihânesi*", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, ss. 109-124.

[2] Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, Bağdat Köşkü yazması, vr. 36b'den naklen Nuran Tezcan, "*Manisa Mevlevihânesi*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XIV, İstanbul 1994, ss. 185-186.

[3] Uluçay, *a.g.e.*, s. 91.

[4] Acun, *a.g.m.*, s. 109.

[5] Tezcan, *a.g.m.*, ss. 188-189.

[6] *A.g.m.*, s. 189.

[7] *A.g.m.*, s. 191.

df) Amasya Mevlevîhânesi

Amasya Mevlevîhânesi, 714/1314 senesinde, Alâaddin Pervâne Bey tarafından yaptırılıp, vakıfları tanzim edilmiştir. Hükümet Köprüsü civarında, Saraçlar Mahallesi'nde inşâ edilip faaliyet gösteren mevlevîhâneden bugün hiçbir iz kalmamıştır. XVII. yüzyılın başında, Şeyh İbrahim Çelebi döneminde, eşkiyâ hadiseleri zamanında, 1011/1602'de yanmış ve İbrahim Çelebi'nin oğlu, Mehmed Ârif Dede'nin girişimleriyle Sadrazam Bayram Paşa tarafından 1047/1637 senesinde tekrar yaptırılarak vakıfları da genişletilmiştir. Bu yeni inşâdan sonra mevlevîhânenin ilk postnişînliğini Mehmed Ârif Dede, üstlenmiştir.[1] Bu zât "bazı ahval ve harekâtından" dolayı, 1057/1647 senesinde azl edilmiş, yerine dâmâdı olan Mesnevîhân Mahmud Dede getirilmiştir. Bunun üzerine Ârif Mehmed Dede de oğlu Abdülbâki Dede ile İstanbul'a giderek oraya yerleşmiştir.[2] Mahmud Dede'nin 1070/1660'da vefât etmesiyle boşalan postnişînlik Hasan Kudsî Dede'ye tevcih edilmiştir. Bu zâtın 1091/1680'de vefâtının ardından da Seyyid Alâaddin Dede (v. 1112/1700) bu mevlevîhâneye şeyh olmuştur.[3]

Amasya'yı ziyaret eden Evliyâ Çelebi, mevlevîhâneyi kırk kadar tekke içerisinde en güzeli olarak tavsif ederek, buranın semâhâne ve safâhâneden müteşekkil olduğunu belirtir.[4]

Hüseyin Hüsâmeddin, Amasya'da tarîkatların sosyo-kültürel etkilerini değerlendirirken, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra, buraya Kâdirî, Celvetî ve Şabânî tarikatlarının gelmesiyle önceden popüler olan Nakşîliğin pek fazla yayılamadığını, ancak, Payram Paşa'nın mevlevîhâneyi inşâ etmesinden sonra, mevlevîliğin canlandığını, XVIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Mevlevîliğin Halvetî ve Nakşibendîliğin hepsini geçtiğini kaydetmektedir.[5]

dg) Antep Mevlevîhânesi

Antep Mevlevîhânesi, Şahinbey Merkez İlçesi, Kozluca Mahallesi, Buğday Arastası, Kozluca ve Şehit caddeleri arasında yer almakta olup, XVII. yüzyılın ilk yarısında Antep Sancak Beyi Türkmen Mustafa Ağa b. Yusuf tarafından yaptırılmıştır. 1048/1638 senesinde tamamlanan bu mevlevîhâne için, 1050 Muharrem (Nisan 1640)'inde vakfiye düzenlenmiştir. Kitâbenin tarih mısraı aynı zamanda *Mesnevî*'nin ilk mısraıdır. Evliyâ Çelebi bunun Hz. Mevlânâ'nın bir kerâmeti oldu-

---

[1] Bilgi için bk. Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 181, c. II, s. 199-202; Adnan Gürbüz, "*Amasya Mevlevîhânesi ve Vakıfları*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 287-292. Osmanzâde Tâib Ahmed, *Hadîkatü'l-Vüzerâsı*'nda Bayram Paşa'nın Amasya'da hayırlı eserlerinin olduğunu söyler, ancak neler olduğunu belirtmez. (s. 80).

[2] Hüsâmeddin, *a.g.e.*, c. IV, s. 97.

[3] *A.g.e.*, c. IV, ss. 138, 143, 170.

[4] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. III, s. 186.

[5] Hüsâmeddin, *a.g.e.*, c. I, s. 181.

ğunu belirtir.[1] 1045/1635 tarihli Antep şer'î mahkeme sicil kayıtlarında, "mevlevîhâne-i cedîd" ifâdesinden, mevlevîhânenin yerinde daha önce, muhtemelen Şeyh Şaban Dede'nin (v. 1031/1622) türbesinin bulunduğu yerde başka bir mevlevîhânenin var olduğu tahmin edilmektedir. Ancak inşâ târihi ve postnişînleri henüz tesbit edilememiştir.[2]

Mevlevîhâne'nin ikinci defa inşâasını müteakip postnişînliğine Şabân Dede'nin oğlu Seyyid Mehmed Efendi getirilmiş, vefatından sonra da onun soyundan gelenlerin şeyh-mütevellî olarak tayin edilmesi şart koşulmuştur. Konya çelebilik makâmının bu düzene karışmamaları ve buna ilişkin bir belge verilmesi şartının da ayrıca vakfiyede yer alması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır ki istenildiği şekilde olmuştur.[3]

Seyyid Mehmed Efendi, 1048/1638 tarihinde meşîhat vazîfesini üstlenerek 1089/1678 ya da 1110/1698 senesine kadar bu vazîfeyi sürdürmüştür. Vefatından sonra Seyyid İsmail Efendi bu göreve tayin edilmiştir.[4]

Antep Mevlevîhânesi'nin semâhâne kısmı günümüzde Mevlevîhâne (Tekke) Câmii adı altında câmi olarak hizmet görmektedir. Diğer müştemilat ise ayakta duran ender yapılardandır. Derviş hücreleri imam ve müezzin odası, selamlık kısmı müftülük, açık ahşap karkas çatılı ahır ise otopark olarak kullanılmaktadır.[5]

dh) Kilis Mevlevîhânesi

Kilis Mevlevîhânesi, Abdülhamid Murtaza adında bir zât tarafından 932/1525 senesinde hizmete açılmış bir mevlevî merkezidir. Tekke Mahallesi, Mevlevîhâne Meydanı'nda yer almaktadır.[6] XVII. yüzyılda burada hangi mevlevî şeyhlerinin hizmet gördüklerini tesbit edemedik.

dı) Bolvadin Mevlevîhânesi

Bugün Afyon ilimizin bir kazası olan Bolvadin'de de bir mevlevîhâne kurulmuştur. Bolvadin, İstanbul'u doğuya bağlayan en önemli askeri ve ticarî yol üzerinde bulunması hasebiyle, Anadolu'da kurulan ilk şehirlerden ve kültür merkezlerinden biri olmuştur. Bolvadin Mevlevîhânesi'nden bugüne bir eser kalmamıştır. Bey-

---

[1] Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, c. IX, s. 355.

[2] Geniş bilgi için bk. Hasan Yüksel, "*Ayıntab Mevlevihânesi*", *Toplumsal Tarih*, I/1-6, sy.: 5 (1994), ss. 43-46; Bârihüdâ Tanrıkorur, "*Gaziantep Mevlevihânesi*", *DİA*, c. XIII, ss. 475-477.

[3] Vakfiyenin geniş bir tanıtımı için bk. Yüksel, *a.g.m.*, ss. 44-46.

[4] Mevlânâ Müzesi Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne dayanarak bu bilgileri aktaran kaynaklar olarak bk. Yüksel, *a.g.m.*, s. 46; Tanrıkorur, *a.g.m.*, s. 476.

[5] Tanrıkorur, *a.g.m.*, s. 476.

[6] Geniş bilgi için bk. Orhan Cezmi Tuncer, "*Kilis Mevlevihanesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 259-281.

likler döneminde yapılmış olup, şimdiki Çarşı Câmii'nin kuzeydoğu tarafında yer almaktaydı.[1] Mevlevîhâne'nin postnişînleri, Muharrem Bayar tarafından, özel arşivindeki vesikalara dayanılarak yayınlanmıştır.[2] Buna göre XVII. yüzyılda, Şeyh Veliyyüddin Dede ve ondan sonra da Pendârî Kârî Ahmed Dede bu mevlevîhânede postnişînlik yapmıştır. Pendârî Kârî Ahmed Dede'nin bilâhare Yenikapı Mevlevîhânesi'ne tayin edildiğine daha önce işaret etmiştik. Bundan anlaşıldığına göre, Bolvadin Mevlevîhânesi güçlü şahıslar yetiştirebilmiş önemli bir kültür ve irfan merkezidir.

di) Muğla Mevlevîhânesi

Muğla Mevlevîhânesi'nin Fâtih Sultan Mehmed döneminde, 1470'li yıllarda yapıldığı tahmin edilmektedir.[3] Şâhidî'nin *Gülşen-i Esrâr* isimli eserinde verdiği bilgilere göre, Muğla, XVI. yüzyılda, Konya gibi sûfîlerle dolu âdetâ bir tasavvuf merkezidir.[4] Bu durumun bir sonraki yüzyılda da devam etmiş olduğu tahmin edilebilir.

dk) Antalya Mevlevîhânesi

Antalya suriçinde bulunan Antalya Mevlevîhânesi'nde, XVII. yüzyılda faaliyet gösteren şeyhler çelebilerdir. Bunlar arasında Zincirkıran Muhammed Çelebi'yi tesbit edebiliyoruz. Bu zât Sahih Ahmed Dede'nin verdiği bilgilere göre Bostan Mustafa Çelebi'nin yeğenidir. 1012/1603 senesi civârında doğmuştur. 1037/1626 senesinde amcası Bostan Çelebi tarafından meşîhatnâme ile Antalya Mevlevîhânesi'ne tayin edilmiştir. Burada faaliyet gösteren Zincirkıran Muhammed Çelebi 1040/1629 senesi Muharremi'nde İstanbul'a gelmiştir. Burada Galata Mevlevîhânesi'ne misafir olmuştur. Bu sırada kendi bağlılarından olan Âdem Dede de aynı mevlevîhânede inzivâ hayâtı yaşamaktadır. O sıralarda Bağdat Seferi hazırlıklarında bulunan IV. Murad, mezkûr şeyhe in'âm ve ihsanlarda bulunmuş, o da bilâhare Antalya'ya tekrar dönmüştür.[5] 1077/1667 senesinde altmış beş yaşında iken burada vefat etmiştir.[6]

---

[1] Geniş bilgi için bk. Muharrem Bayar, "*Bolvadin Mevlevihanesi ve Pendari Kaari Ahmet Dede*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 225-231.

[2] Bayar, *a.g.m.*, s. 228.

[3] Geniş bilgi için bk. Mustafa Çıpan, "*Konya Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivi'ndeki Belgelere Göre Muğla Mevlevîhânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 233-250. Krş. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 135.

[4] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 245.

[5] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 187, 197, 201.

[6] *A.g.e.*, s. 209.

dl) Isparta Mevlevîhânesi

Sahih Ahmed Dede, 1025/1614 senesi civârında, Ispartalı Teberdâr Muhammed Dede'nin vatanına, Bostan Çelebi tarafından irşâd için gönderildiğini kaydetmekle bu şehirdeki mevlevîhânede bu yıllarda yine bu zâtın irşâd faaliyetlerinde bulunduğunu tesbit edebiliyoruz.[1]

e) Diğer Mevlevîler

ea) Müneccimbaşı Ahmed Dede

Müneccimbaşı Ahmed Dede Selânikli'dir. Bahası Lütfullah Efendi, Karaman Ereğlisi'nden sanat erbâbı bir zâttır. Eşkiyâ tasallutu sebebi ile buradan Rumeli'ye hicret edip, Selânik'e yerleşmiştir. Oğlu Ahmed Efendi, 1041/1631 senesi civârında dünyaya gelmiştir.[2]

Selânik Mevlevîhânesi şeyhi, Muhammed Dede'ye intisâb etmiştir. Bu arada Müftü Abdullah Efendi'den şer'î ilimleri tahsil etmiş, yirmi dört yaşında iken İstanbul'a gelerek, Arzî Mehmed Dede ve burada bulunan diğer mevlevî meşâyihının hizmetinde bulunmuştur. Aynı zamanda Seyyid Fâzıl Halîl Dede'den, on yıl kadar, tefsir, hadîs, fıkıh ve usûl gibi çeşitli ilimlerden dersler almıştır. Mantık ve riyâziye ilimlerini dersiâm Sâlih Efendi'den, heyet ve yıldız ilimlerini, Reîsülmüneccimîn diye bilinen Muhammed Efendi'den, tıp ilimlerini, vaktin Eflâtunu diye bilinen Sâlih Efendi'den tahsil ettikten sonra, tekrar Fâzıl Halîl Dede'nin hizmetine girmiştir. Bir müddet beraber olduktan sonra şeyhinin işâreti üzerine, 1086/1675'de, Sultan IV. Mehmed'in müneccimbaşılığına[3] getirilerek Edirne'ye gitmiştir. Aynı zamanda, kendisine musâhiblikle birlikte iki adet arpalık ihsân olunmuştur. On sekiz sene bu hizmetlerde bulunduktan sonra 1099/1688 Muharremi'nde, II. Süleyman'ın pâdişah olmasıyla Kahire'ye nefyedilmiş, yerine de Arabzâde Mehmed Efendi getirilmiştir. 1102/1691 senesinde hacca gitmiş, iki sene buralarda mücâvir kaldıktan sonra Mekke-i Mükerreme'deki mevlevîhânenin şeyhliğini üstlenmiştir. 1105/1694'de Medine-i Münevvere'ye hicret etmiş, yetmiş yaşını geçmiş olduğu halde, 1113/1701 senesi Ramazan'ında vefat etmiştir.[4]

---

[1] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 193.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 206.

[3] *Müneccimbaşılık*, ilmiye sınıfından yetişirler ve sarayan Birun erkânı arasında yer alırlardı. Pâdişah cülûsu, harp ilânı, ordunun sefere hareketi, doğum ve sultan düğünleri hadiselerde zayiçe ile eşref saati tesbit ederler, ayrıca takvim düzenlenmesi ve imsâkiye hazırlanması gibi görevleri yerine getirirlerdi. (Bk. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, ed.: E. İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 273).

[4] *Esrâr Tezkiresi*, ss. 12-14. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, ss. 206-207; Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 168; Enver, *a.g.e.*, ss. 9-10; İsmail Erünsal, "*Müneccimbaşı Derviş Ahmed De-*

Hz. Hatîce (r.anha)'nın ayak ucu yakınında mevlevîlere ayrılan yere defnedilmiştir.[1]

Sâkıb Dede'nin kaydettiğine göre, Müneccimbaşı Ahmed Dede, Medîne-i Münevvere'de ikâmet etmekte iken, devlet tarafından tekrar dönmesi istenmiş ve eski mansıblarının kendisine iâde edildiği söylenmişse de, o, yaşının ilerlediği ve yolculuğa gücünün yetmeyeceği gerekçesiyle bu çağrıya menfî cevap vermiştir. Sâkıb Dede bu durumu belirttikten sonra Şeyhulislâm Minkârîzâde Yahya Efendi ve Vânî Efendi'nin bu tür zevâta karşı olan hasmâne tutumlarından dolayı, onun sâhil-i selâmeti tercih ettiği yorumunu yapmaktadır.[2]

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazacak derecede bu dillere aşinâ olan Müneccimbaşı Ahmed Dede, şiirlerinde "Âşık" mahlasını kullanmıştır. Bunların yanında önemli eserler de kaleme almıştır. Bunlar arasında, *Gâyetü'l-Beyân*, tıp ilmine dâir *Tuhfetü'l-Mü'minîn* isimli eserleri yanında, *Ahlâkî Adûdî*'ye Arapça şerh, *Beyzâvî*'ye Hâşiye, Sadreddinzâde'ye Zeyl ve Tekmîl, Âsâr'ın *İstiâre Risâlesi*'ne şerh ve zeyl etmiştir. Hendese ve mûsikîye dâir eserler yazmıştır. Özellikle Arapça olarak yazdığı ve *Müneccimbaşı Târihi* diye meşhur olan *Câmiü'd-Düvel*[3] isimli eserini kaynaklardan öğrenmekteyiz.[4]

eb) Mehmed İsmetî Efendi

Mehmed İsmetî Efendi, meşhur Birgili Mehmed Efendi'nin torunu ve Fazlullah Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. İlk önceleri ilim tahsîlinde bulunmuş ve Şeyhulislâm Yahyâ Efendi'ye asistan olmuştur. Bir ara bu mesleği bırakarak Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Doğânî Ahmed Dede'ye intisâb etmiş ve bir müddet semâzenlik yapmıştır. Bilâhare tekrar medreseye dönerek, önce Vâlide Sultan Medresesi'ne Bahâyî Mehmed Efendi yerine müderris, sonra da sırasıyla Bursa ve İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1075/1665 senesinde vefat etmiştir. Birgili Mehmed Efendi'nin *Tarîkat-ı Muhammediyye* isimli eserini Türkçe'ye nazmen tercüme etmiştir. *Dîvânı* vardır.[5]

---

de Bir Lütfullah", *Müneccimbaşı Tarihi*, c. I, İstanbul ts., kitabının başında yer alan makale, ss. 13-15.

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 207.

[2] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 168-69.

[3] Bu eser Arapça yazılmış olup, 1083/1673 yılına kadar meydana gelen hadiseleri anlatan bir dünya tarihidir. İsmail Erünsal tarafından Osmanlılar'a ait olan bölümü tercüme edilerek yayınlanmıştır. (Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. I-II-III, Tercüman Yay., İstanbul ts.).

[4] *Esrâr Tezkiresi*, s. 14. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 207; Nihâl Atsız, *Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940.

[5] *Safâyî Tezkiresi*., s. 517-18.

f) Mevlevî Şâir ve Hattatlar

Seyyid Ali: Konyalı'dır. Seyyid Ebûbekir Çelebi zamanında Mesnevîhanlık hizmetini deruhte etmiş daha sonra uzun zaman bunu devam ettirmiştir. 1109/1697 senesinde vefat etmiştir. "Seyyid" mahlasıyla şiirler söylediği için bununla meşhur olmuştur.[1]

Bosnalı Habib Habîbî Dede: Habib Dede, Bosnalı'dır. Küçük yaşta İstanbul'a gelerek mevlevî olmuştur. *Safâyî Tezkiresi*, *Dîvân*'ının olduğunu ve şiirlerinin kendine mahsus bir yapısı olduğunu kaydetmektedir.[2] Safâyî'ye göre 1053/1643 senesinde,[3] Belîğ'e göre ise 1050/1640'da[4] vefat etmiştir.

Sûzî Osman Efendi: Mardinli'dir. Seyahat ederek Konya'ya gelmiş ve burada mevlevîliğe intisâb etmiştir. Dönemin önde gelen şâirlerinden olup "Sûzî" mahlasını kullanmıştır. 1085/1674 senesinde vefat etmiştir.[5]

Sâmi Yunus Efendi: Aslen Musullu'dur. İlim tahsîlinde bulunduktan sonra, Diyarbakır ve Musul'da alaybeyliğinde bulunmuştur. Bilâhare İstanbul'a gelerek Vezir Dâmad Musâhib Mustafa Paşa'nın nedîmi olmuştur. İlâhî cezbeye kapılarak bu görevden ayrılmış ve Mevlevî Tarîkatı'na girmiştir. Bir müddet Galata Mevlevîhânesi'nde uzlet hayâtı yaşadıktan sonra, seyahata çıkmış, Musul'a yaklaştığı bir sırada 1097/1686 senesinde vefat etmiştir. "*Yutdu Yunus Begi mâhi-i ecel*" terkîbi vefatına târih düşürülmüştür. "Sâmî" mahlasıyla şiirler yazmıştır.[6]

Uzletî Mehmed Efendi: İstanbullu'dur. İlim tahsîlinde bulunduktan sonra, Yeniçeri Ocağı'na ve dolayısıyla Bektâşiyye Tarîkatı'na intisâb etmiştir. Daha sonra mevlevîliğe girerek tekmîl-i tarîk etmiştir. Dönemin önde gelen şâirlerinden sayılmış, şiirlerini "Uzletî" mahlasıyla yazmıştır.[7]

Derviş Ahmed Fasîh: Dedesi olan Dükakinzâde vezirlerdendir. Kendisi İstanbullu'dur. İlim tahsîlinde bulunduktan sonra, Dîvân kâtibi olmuştur. Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın yakınında bulunmuştur. Bilâhare Gavsî Dede'ye intisâb ederek Mevlevî Tarîkatı'na girmiş ve Galata Mevlevîhânesi'nde uzlet hayâtı yaşamıştır. "Fasîhî" mahlasıyla üç dilde yazdığı şiirlerini bir *Dîvân*'da[8] toplamıştır.

---

[1] *Esrar Tezkiresi*, s. 185.

[2] *Safâyî Tezkiresi*, s. 159.

[3] *A.g.e.*, aynı yer.

[4] *Belîğ Tezkiresi*, s. 67.

[5] *Safâyî Tezkiresi*, s. 352; *Belîğ Tezkiresi*, s. 171.

[6] Bk. *Safâyî Tezkiresi*, s. 358-59; *Belîğ Tezkiresi*, s. 142.

[7] *Safâyî Tezkiresi*, s. 529.

[8] Sül. Ktp., Fatih, nr. 3825; aynı Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 554; aynı Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2384; aynı Ktp., Laleli, nr. 1756; aynı Ktp., Reşid Efendi, nr. 855; aynı Ktp., Nafiz Paşa, nr. 922; aynı Ktp., Nuri Arlasez, nr. 7; aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2682; aynı Ktp., Halet Efendi, nr. 678; Kayseri Raşid Efendi Ktp., Raşid Efendi, nr. 1258; Millet Ktp., AEF, nr. 404;

Gül ü Mül isminde şiir sanatına dâir bir eseri vardır. Ayrıca ressamlık ve hattatlıkta da dönemin önde gelenleri arasında sayılmaktadır. 1111/1699 veya 1112/1700 senesinde vefat etmiş ve Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir. Vefatına, Nihâdî, "*Cilvegâh ola Fasiha gülşen-i dârü'n-na'îm*", Şehdî, "*Meskenin cennet-i adn ide Fasîh'ün Mevlâ*", Kırım Ham Selim Giray'ın oğlu Şahin Giray da, "*Göçdü bâkî mülküne Derviş Fasîh-i Mevlevî*" terkîbini târih düşürmüştür.[1]

Gül ü Mül,[2] *Münâzara-i Rûz u Şeb*,[3] *Mekâtib ve Münşeât*,[4] *Kalemiyye*,[5] Türkçe şiirler ve nazîreler,[6] *Vâmık-ı Azrâ*,[7] adlı eserler kaleme almıştır.

Ahmed Meyyâl Efendi: İstanbullu'dur. Mevlevî Tarîkatı'na girmiş, ilim ve marifet tahsîli için uzun zaman seyahatlarda bulunmuştur. Dönemin önde gelen şâirlerinden sayılmıştır. 1080/1679 senesinde vefat etmiştir.[8]

Derviş Ârâmî: Dönemin önemli şâirlerindendir. Konya'da mevlevîliğe intisâb etmiş ve 1040/1631 senesinde burada vefat etmiştir. Müstakil *Dîvân*'ı vardır.[9]

Derviş Ahmed: Aslen Moralı olup varlıklı bir ailenin çocuğudur. IV. Murad'ın yakınlığını kazanmış ve Bağdat Seferi'ne berâberinde katılmıştır. Sefer esnâsında Konya'da, Kadızâde'nin padişâha karşı yarınmaları karşısında bütün varını yoğunu vakfederek, burada mevlevîliğe girmiş ve uzlet hayâtı yaşamıştır. Şiirleri vardır.[10]

Derviş Abdülhay Deştî: Asıl ismi Abdülhay olup Konyalı'dır. Mevlevî Tarîkatı'na girerek, uzun seyahatlarda bulunmuştur. Bu sebepten dolayı "Deştî" mahlasını kullanmıştır. Hayâtının sonuna doğru Konya'ya gelerek, âsitânede uzlet hayâtı yaşamış ve 1040/1631 senesinde vefat etmiştir.[11]

Kâsım Dede: Konyalı'dır. II. Ârif Çelebi'ye hizmet ederek çile çıkarmış, Konya Mevlevî Âsitânesi'nde bir müddet mesnevîhânlık yapmıştır. 1050/1640

Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, Yazma, nr. 62, 2410; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazînesi, nr. 1629;

[1] Bk. *Safâyî Tezkiresi*, s. 652-53; *Sâlim Tezkiresi*, vr. 58b; *Esrâr Tezkiresi*, ss. 327-28; *Beliğ Tezkiresi*, s. 317-18; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 644; Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 215; Bayat, *a.g.m.*, s. 87.

[2] 1285 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

[3] İstanbul'da 1278 senesinde litoğrafya baskısı yapılmıştır.

[4] Sül. Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1514 (vr. 134-147+257).

[5] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2682.

[6] Sül. Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1514 (vr. 31-38).

[7] Sül. Ktp., Reisülkütttap, nr. 1213 (vr. 61-78).

[8] *Safâyî Tezkiresi*, s. 772.

[9] *A.g.e.*, s. 22.

[10] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, ss. 159-161; *Esrâr Tezkiresi*, ss. 25-26.

[11] *Esrâr Tezkiresi*, s. 155; Enver, *a.g.e.*, s. 75.

senesinde Çelebi'nin ardından vefat etmiştir. Âlim ve edîb bir şâir olduğu kaydedilmektedir.[1]

Derviş Kâsım: Tarablus'da doğmuş, İstanbul'a yerleşmiştir. Sultan IV. Mehmed'in ilk saltanat yıllarında mûsikî sahasında meşhûr olmuş bir mevlevîdir.[2]

Derviş Sadâyî: İstanbullu'dur. Sultan IV. Murad döneminde mûsikî sahasında meşhur olmuş, ilâhîler bestelemiş bir mevlevîdir.[3]

Derviş Mehmed Ser-neyzen: Aslen Şamlı olup İstanbul'da yerleşmiştir. IV. Mehmed'in zamânında meşhûr olmuş mevlevî mûsikişînaslardandır. Galata Mevlevîhânesi dervişlerindendir.[4]

Derviş Ömer: İstanbullu'dur. IV. Murad zamanında meşhûr olmuş bir mevlevî mûsikîşinâsıdır.[5]

Derviş Abdî: İstanbullu'dur. IV. Mehmed zamanında meşhûr olmuş mevlevî mûsikîşinâslarındandır.[6]

Derviş Abdî: Seyyid Abdullah Buhârî, Mîr Abdullah Hüseyin Buhârî adlarıyla da tanınan Derviş Abdî aslen Buharalı'dır. İsfahan'da Mîr İmâd'dan meşkettikten sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Yenikapı Mevlevîhânesi'ne yerleşerek bu tarîkata intisâb etmiştir. Diyarbakırlı Şerîfî'nin çevirip Memlük Sultanı Kansu Gavri'ye sunduğu Firdevsî'nin manzum *Şehnâme* tercümesini Sadrazam Damad Hâfız Ahmed Paşa için hurde nesta'lik ile yazmaya başlamış ve 1030/1621 senesinde bitirerek, masrafları on sekiz akçeyi bulan bu eser için 1000 akçe almıştır. Hacca gitmek ve Medine'ye yerleşmek isteyince kendisine gündelik kırk akçe pâdişah ihsanı ve rahat yolculuk etmesini sağlamak amacıyla yetkili kişilere hitaben yazılmış mektuplar verilerek yolcu edilmiştir. Hayâtının sonuna kadar Medine'de yaşayarak burada, 1057/1647 senesinde vefat etmiş ve Cennetü'l-Baki Kabristanı'na defnedilmiştir.

Türkler tarafından ta'lik olarak isimlendirilen nesta'lik hattını Mîr İmâd üslûbuyla Osmanlılara aktaran kişi bu zât olmuştur. Bu üslûb kendisinden sonra önemli talebeleri tarafından devam ettirilmiştir. Talebeleri arasında, Cevrî (v. 1065/1654), Ahmed Tıflî (v. 1071/1660), Şeyhulislâm Sun'îzâde Seyyid Mehmed Emin (v. 1076/1665), Şeyhulislâm Tulumcuzâde Abdurrahman (v. 1081/1670), Şeyh Sunullah (v. 1095/1684) ve Kazasker Bayâzîzâde Ahmed (v. 1098/1687) vardır.[7]

---

[1] *Esrâr Tezkiresi*, s. 338.

[2] Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*, vr. 21a-b.

[3] Es'ad Efendi, *a.g.e.*, vr. 20b. Krş. Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 34.

[4] *A.g.e.*, vr. 19a.

[5] *A.g.e.*, vr. 18a.

[6] *A.g.e.*, vr. 19b.

[7] M. Uğur Derman, "*Derviş Abdi-i Mevlevî*", *DİA*, c. IX, ss. 190-191. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 681.

Derviş Abdî'nin tesiriyle mevlevî hattatlar, daha çok ta'lik yazısını kullanmışlardır.[1]

Recep Tarîkatî Dede: Konyalı'dır. Mevlevî şâir ve hattatlardandır. 1100/1689 senesinde vefat etmiştir.[2] Nafiz Uzluk, Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Halil Dede (v. 1088/1677)'nin Şâtır Mehmed Dede (v. 1700'lü yıllar)'ye verdiği bir hilâfetnâmeyi tanıtırken, bu hilâfetnâmeyi, *"Konya'da tarikatçı olup hattatlığı ile meşhur Recep İmad Dede'nin kalemiyle meydana getirilmiş"* olduğunu belirtmektedir.[3] "İmad Dede" ifâdesinden onun, yukarıda bahsettiğimiz Derviş Abdî'nin hat talebeleri arasında olduğunu tahmin edebiliriz.

Reşkî Ali Dede: İstanbullu'dur. "Reşkî" mahlasıyla şiirler yazan mevlevî şeyhidir. 1108/1696-97 senesinde vefat etmiştir.[4]

Dâniş Ali Dede: İstanbullu'dur. Mevlevî şâirlerden olup, 1095/1686 senesinde Kudüs'de şeyh iken vefat etmiştir.[5]

Derviş Mehmed Şefî'î: Kefeli'dir. Mevlevî şâirlerinden olup, 1087/1676 senesinde vefat etmiştir. Vefatına, *"Derviş Muhammed Şefî'î"* târih düşürülmüştür.[6]

Sîneçak Osman Dede: Arnavutluk'un Elbasan kazasındandır. Abdülkerim Dede isminde bir mevlevî şeyhine intisâb etmiş, Mehmed Dede isminde bir şeyhle, İsmail Rusûhî Dede'nin sohbetlerinde bulunmuş bir mevlevî şâiridir. Galata Mevlevîhânesi'nde uzlet hayâtı yaşamış ve 1055/1645 senesinde vefat etmiştir.[7]

Hâfız Kömür Efendi: İstanbullu'dur. Sultan IV. Mehmed (1648-1687) zamanında mûsikişinâslığı ile meşhur olmuş bir mevlevî dervişidir. Başta Kasımpaşalı Koca Osman olmak üzere dönemin diğer üstadlarından mûsikî dersleri almıştır. Hânendeliği yanısıra bestekârlığıyla da ün kazanmıştır. Otuzun üzerinde bestesinin olduğunu *Atrabü'l-Âsâr*'dan öğreniyoruz.[8]

---

[1] Z. Cihan Özsayıner, "Mevlevi Hattatlar", *IX Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 125.

[2] Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 372.

[3] Uzluk, *a.g.m.*, s. 396.

[4] *A.g.e.*, s. 128.

[5] *A.g.e.*, s. 78.

[6] *A.g.e.*, s. 178.

[7] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 41b.

[8] Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*, vr. 15a-b; Nuri Özcan, "*Hâfız Kömür Efendi*", *DİA*, c. XV, s. 93.

III. BAYRÂMİYYE

Bayrâmiyye, XIV. yüzyılın sonlarıyla XV. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşamış bir Türk Mutasavvıfı olan Hacı Bayram Velî (v. 832/1429) tarafından Anadolu'da kurulmuş bir tarîkattır.[1] Bayrâmiyye, târihi boyunca tarîkatın âsitânesi ve pîr-evi olan Ankara'daki merkez tekkede temsil edilmiştir. Hacı Bayram Velî adına müstesnâ vakıflar tesis edilmiş, bunların zâviyedârlık ve meşîhatı da, Osmanlı sultanlarının fermanları ile kendisinin sülâlesinden gelip "eslâh ve erşed" olan kimselere verilmiştir.[2] Bu şekilde şeyhlik görevi kesintisiz olarak babadan oğula geçtiği için bu kolu Fuat Bayramoğlu "Ana Kol" olarak, aynı aileden zaman içerisinde temsil edilen diğer kolları da "Talî Kollar" olarak nitelemiştir.[3]

Hacı Bayram Velî'nin ahfâdından, XVII. yüzyılda Merkez Tekke'de postnişîn olan şeyhler, Şeyh Mehmed, Şeyh Sâlih II (v. 1099/1687-88), Şeyh Hacı Ahmed (v. 1145/1732-33)'dir. Bunlardan Şeyh Sâlih II Efendi'nin, Mehmed, Ahmed ve Mustafa adında üç oğlu olmuştur. Bunlardan Mehmed Efendi babasının yerine postnişîn olmuş ve 1107/1696'da vefat etmiştir. Küçük oğlu Mustafa Efendi'den ise tâlî bir kol sürmüştür.[4] Fuat Bayramoğlu, âsitânenin bu postnişînleri hakkında bilgiyi şecere kaydı ve çeşitli fermanlara dayanarak vermektedir. Yoksa diğer kaynaklar ve tabakat kitaplarından bu şeyhlerin hayâtı ve tasavvufî faaliyetleri hakkında bilgi edinemiyoruz. Bundan da mezkûr şahısların etkin bir tasavvufî faaliyet gösteremediklerini anlıyoruz.

Bayrâmiyye, kurucusundan sonra onun halîfeleri olan Akşemseddin (Şemsiyye)[5] ve Dede Ömer Sikkînî (Melâmiyye) tarafından iki kol vasıtasıyla tem-

---

[1] Hacı Bayrâm Velî ve Bayrâmîlik için bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, ss. 251-180; M. G.L. Lewis, "*Bayrâmiyya*", *EP*, c. I, s. 1137; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1343; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı*, c. I-II, Ankara, 1989; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Ankara 1991; Abdülbâki Gölpınarlı, "*Bayramiye*", *MEBİA*, c. II, ss. 423-426; Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, "*Bayramiyye*", *DİA*, c. V, ss. 269-273; Ekrem Işın, "*Bayramilik*", *DBİA*, c. II, ss. 104-107.

[2] Bayramoğlu, *a.g.e.*, s. 83.

[3] Bk. Bayramoğlu, *a.g.e.*, ss. 83-123.

[4] Bk. Bayramoğlu, *a.g.e.*, ss. 85, 90, 91.

[5] Ak Şemseddin'in hayâtı ve eserleri için bk. A. İhsan Yurd, *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1972; *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yay., Ankara ts.

sil edilmiştir. Araştırmamıza konu olan XVII. yüzyılda da, Şemsiyye'nin bir alt kolu olan Himmetiyye ve Melâmiyye şûbeleri vasıtasıyla yayılmıştır.

XVII. yüzyılda ortaya çıkmış olan Celvetiyye Tarîkatı'nı, kurucusu Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin silsilesinin Hacı Bayram Velî'ye dayanması nedeniyle bir bakıma bu tarîkatın şûbesi gibi görmek mümkün ise de, kurucusunun tasavvuf ictihadları ve sosyo-kültürel etkisi bakımından ayrı bir tarîkat olarak görülmesi tercih edilmiştir. Bu sebepten biz de Celvetîliği ayrı bir tarîkat olarak başlıbaşına ele alacağız.

A. ŞEMSİYYE

1. HİMMETİYYE

a) Himmet Efendi

Himmet Efendi, Bolu'nun Gice köyünden Hacı Ali Merdan isimli bir zâtın oğludur.[1] Bolu'nun Dökmeci Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.[2] Hüseyin Vassâf doğum târihi ile ilgili bilgi verirken, Ayvansarâyî'nin *Vefeyât*'ında velâdetlerin 1000/1592 olarak gösterdiğini kaydetmektedir. Nurettin Albayrak, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Himmet Efendi" maddesinde aynı târihi tekrarlamıştır. Hüseyin Vassâf yukarıdaki ifâdeyi kullandıktan sonra Ayvansarâyî'nin onun hakkında verdiği bilgileri tırnak içinde aynen tekrarlamaktadır.[4]

Doğum yerine nisbetle "Bolulu Himmet" diye meşhur olmuştur.

İlk tahsîlini memleketinde yaptıktan sonra[5] ilmini ilerletmek için İstanbul'a gelmiştir.[6] İstanbul'a geliş senesini Uşşâkîzâde ve Mehmed Şeyhî 1018/1609,[7] Hüseyin Vassâf ise 1036/1627[8] olarak vermektedir. Burada Davutpaşa Medresesi'ne yerleşerek aklî ve naklî ilimleri gereğince okuyup ruûs imtihânını da başarı ile bitirdikten sonra[9] Seyrekzâde Yunus Efendi'ye mülâzım olmuştur. Bilâhare kırklı medrese müderrisliğine getirilmiş, fakat o, bu görevini bırakarak tasavvuf yoluna girmeyi ve bu vâdîde ilerlemeyi yeğlemiştir.[10]

---

[1] Uşşâkizâde, *Zeyl*, s. 562; Himmet Efendi, *Tarîkatnâme*, İÜ Kıp., TY, nr. 6389, vr. 174a

[2] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 341.

[3] Nurettin Albayrak, "*Himmet Efendi*", *DİA*, c. XVIII, s. 57.

[4] Bk. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 17a.

[5] Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. I, s. 578.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer

[7] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

[9] *Göstyer.*

[10] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer.

Himmet Efendi bağlanacağı şeyhi ararken Halvetiyye ricâli kısmında bahsettiğimiz Konyalı Bezcizâde Mehmed Muhiddin Efendi'nin halîfesi Hüsâmeddin Efendi'ye intisâb etmiştir.[1] Safâyî ve Tevfîk *Tezkireleri*'nde, Hüsâmeddin Efendi'yi Bayrâmî şeyhi olarak vermişlerdir.[2] Bunun sebebi Hüsâmeddin Efendi'nin şeyhi olan Bezcizâde'nin, Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyye*'sinde bildirdiğine göre, Ömer Sikkînî Efendi'nin halîfelerinden birisiyle hem-sohbet olmasıdır.[3] Mezkûr Melâmî şeyhinin İdris Muhtefî olduğunu da Hüseyin Vassâf'tan öğreniyoruz.[4] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*'sinde Ali er-Rûmî (İdris Muhtefî)'nin nazarıyla yetiştirilip aşıkların hizmetine istihdam edildiği kayıtlı ise de,[5] Müstakimzâde'nin burada şeyhi Hüseyin Efendi ile Himmet Efendi'yi birbirine karıştırdığına hükmedebiliriz.

Etem Levent, Bolulu Himmet İntihab ve Dîvânı isimli yayımlanmamış çalışmasında, Himmet Efendi'nin intisâb ettiği kişi hakkında, "...Halvetiyye tarikatının büyüklerinden ve Uşşâkiyye'nin kurucusu olan Konyalı Bezcizade Şeyh Muhammed Muhiddin Efendi'nin halîfesi, Bayramî şeyhlerinden Hüsameddin Uşşâkî Efendi..." demektedir.[6] Bir defa Konyalı Bezcizâde Muhiddin Efendi, Uşşâkî değildir. Uşşâkiyye'nin kurucusu hiç değildir. Halvetiyye'de Orta Kol diye bilinen Ahmediyye Şûbesi şeyhlerindendir. Yalnız yukarıda da işâret ettiğimiz gibi İdris Muhtefî ile olan sohbetdâşlıkları sebebiyle Bayrâmî olduğu da ifade edilmiştir. Müellifin bir yanılgısı da Halvetî olan Bezcizâde'nin halîfesi Hüsâmeddin Efendi'yi Bayrâmî şeyhi olarak göstermesidir. Şeyhi gibi o da Melâmî meşreb olabilir. Ancak Halvetiyye'nin Rûşeniyye şûbesinden olduğunu bizzat Himmet Efendi, bir şiirinde dile getirmiş Levent de yukarıdaki bilgileri verdiği sayfada bu şiire yer vermiştir.[7] Yine aynı müellif, aynı sayfada verdiği altı numaralı dipnotta, "Himmet, şeyhi Hüsameddin'in isminin Hüseyin olduğunu söylemektedir... Hüsameddin-i Uşşâkî'nin doğrudan kendisine değil de, halîfesi olan Hüseyin ismindeki zata bağlanmış olmalıdır" demektedir. Bahsi geçen şiirde bu husus da gâyet net olarak dile getirilmiştir. Zîrâ Himmet Efendi,

"*'Azîzüm Şeyh Hüseyn'e irdi bu râz*

Dinür ana Hüsâmeddin-i Bezzâz" diyerek, bu şeyhin isminin aslında Hüseyin olduğunu fakat kendisine Hüsâmeddin denildiğini açıkça beyan etmektedir.

---

[1] Nazmî, *Hediyye*, s. 126; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.* c. II, aynı yer.

[2] *Safâyî Tezkiresi*, s. 1052; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 56b.

[3] Nazmî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 346.

[5] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 44a.

[6] Etem Levent, *Bolulu Himmet İntihab ve Dîvânı*, basılmamış doçentlik çalışması, İstanbul 1998, s. 51.

[7] *Gös.yer.*

Himmet Efendi, Hüsâmeddin Efendi'nin yanında tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olduktan sonra, şeyhinden izin alarak sıla-i rahim için memleketine gitmiştir. Burada Bolulu el-Hâc Ahmed Efendi isminde bir Bayrâmî şeyhine intisâb ederek tekmîl-i tarîkat ile ondan da hilâfet almıştır.[1] Bu hususu da *İntihâb* isimli eserinde bulunan bir şiirinde kendisi şöyle dile getirir:

"*Dahı Bayrâmîlerden Pîr-i kâmil*
Hâcı Ahmed Bolevî şeyh-i vâsıl
Halîfe itdi bu ben nâ-tüvânî
Fakîre ol olupdur şeyh-i sânî".[2]

Bir süre sonra Bolu'dan tekrar İstanbul'a gelen Himmet Efendi, Defterdâr İbrahim Efendi'nin kendisi için yaptırdığı tekkede irşâd faaliyetlerine başlamıştır.[3]

Mezkûr tekke, Fatih Şehremini'nden Yeni Bahçe'ye inen yol üzerinde, Ördek Kasap Mahallesi, Millet Caddesi Himmetzâde Dergâhı Sokağı'nda Nakkaş Paşa Kadıasker Câmii yanında bulunmaktaydı.[4] Bu yapı bugün bütünüyle târihe karışmış olup arsası da Çapa Tıp Fakültesi arazisine katılmıştır.[5]

Himmet Efendi, adına yaptırılan bu tekkede Bayrâmî neşvesini yaymaya devam etmekte iken, kendisine 1051/1641 senesinde Kasım Paşa Câmii kürsi şeyhliği de tevcîh edilmiştir. Yirmi dokuz yıl sonra 1080/1669 senesinde, bu câmiin va'ziyesini oğlu Abdullah Efendi'ye bırakmıştır. 1090/1679 senesinde Abdullah Efendi'nin, Fatih'de Halilpaşa Câmii'ne vâiz tayin edilmesinin ardından tekrar Kasımpaşa Câmii vâizliğini üstlenmiştir.[6] Aynı yılın sonunda Üsküdar'daki Davudpaşa Câmii vâizliğini kendi isteği ile Şeyh Kasımpaşalı Efendi ile değişmiştir.[7]

Himmet Efendi'nin ansızın Üsküdar'daki Davudpaşa Câmii vâizliğini deruhte etmesi ile alâkalı bilgi veren Hüseyin Vassâf, Üsküdar'da bulunan Bezcizâde Tekkesi şeyhliğini Bezcizâde'den sonra onun halîfesi ve Himmet Efendi'nin Halvetî şeyhi olan Hüsâmeddin Efendi'ye şart koştuğunu, fakat Hüsâmeddin Efendi'nin

---

[1] Himmet Efendi, *a.g.e.*, vr. 174b; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 65a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 341.

[2] Levent, *a.g.e.*, s. 52.

[3] Uşşakizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Tevfîk Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 17a; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 212; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 10.

[4] *Fâtih Câmileri*, s. 280; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 125; M. Baha Tanman, "*Himmet Efendi Tekkesi*", *DİA*, c. XVIII, s. 58. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 218; Çetin, "*Tekkeler*", s. 587; Koçu, "*Dergâhlar*", *İst.A.*, c. VIII, s. 4477; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 204.

[5] Tanman, *a.g.m.*, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

şeyhinden daha önce vefat ettiğini bildirmektedir. Böyle olunca da tekkenin şeyhliğini Hüsâmeddin Efendi'nin halîfesi Himmet Efendi üstlenmiştir.[1]

Adı geçen tekkenin meşâyih silsilesini Tabibzâde Zâkir Şükrü Efendi vermemiştir. Mustafa Özdamar'ın *Dersaâdet Dergâhları* isimli eserinde bu Tekke'ye âit diyerek verdiği silsile ise Şehremini Himmet Efendi Tekkesi silsilesi ile aynıdır.[2] Bu durum Himmet Efendi'den sonra her iki tekke meşîhatının da aynı şahıslar tarafından yürütülmesinden kaynaklanmaktadır.

Kanaatimizce Bezcizâde Tekkesi şeyhliklerini tekkenin bânîsi Bezcizâde Muhiddin Efendi vefat ettikten sonra tesbit edemediğimiz şeyhler üstlenmişler, fakat 1090/1679 senesinde bir şekilde boşalan postnişînliği de Himmet Efendi deruhte etmiştir. Ya da Bezcizâde'den sonra kimsenin şeyhlik yapmadığı bu mekân daha sonra mânevî işaret üzerine veya tarîkatını daha geniş alanlara yayma çabası ile Himmet Efendi tarafından yeniden ihyâ edilmiştir.

Himmet Efendi, Üsküdar'daki Bezcizâde Tekkesi'nin şeyhliğine geçince Şehremini'nde bulunan tekkesine oğlu Abdullah Efendi'yi halîfe tayin etmiştir. Kendisi de bu yeni tekkede hem Halvetî hem de Bayrâmî tarîkatları âyini icrâ etmiştir.[3]

Üsküdar'da beş yıl hem şeyhlik hem de vâizlik vazîfesini yürüttükten sonra, oğlu Abdullah Efendi'nin düşürdüğü "*Hâtime-i Evliyâ*" ve "*Rahmet be-Himmet*" terkîblerinin karşılık geldiği 16 Safer 1095/4 Şubat 1684 târihinde vefat etmiştir. Üsküdar'daki tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[4] Vefatına bağlılarından Sıdkî Emetullah Hanım,

"*Dedim târîh-i fevtin Sıdkî Mevlâ'dan olup mülhem*

Bugün Himmet Efendi Adn'i kıldı kendüye me'vâ" (sene: 1095) târihini düşürmüştür.[5]

Himmet Efendi, vefat etmeden önce Şehremini'ndeki tekkenin şeyhliğine oğlu ve halîfesi Abdullah Efendi'yi nasb etmiştir. Onun vefatından sonra Üsküdar'daki tekkesinin şeyhliğini de yine oğlu Abdullah Efendi'nin üstlendiği ve her iki tekkenin de Ekrem Işın'ın ifâde ettiği gibi "ortak meşihat modeline göre idâre"

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 343.

[2] Özdamar, *a.g.e.*, s. 249. Krş. Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 10; Özdamar, *a.g.e.*, s. 125.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 425; *Safâyî Tezkiresi*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercemütü'l-Meşâyih*, vr. 17a; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 359; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 218; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 189; İsmail Paşa, *Keşfü'z-Zunûn Zeyli*, c. I, s. 539.

[5] Uşşakizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 344. Emetullah Hanım, Kadı Kametizâde'nin kızı ve Himmet Efendi'nin bağlılarındandır. 1105/1694 senesinde vefat etmiştir. Sıdkî mahlasıyla yazdığı şiirlerini bir *Dîvân*'da toplamıştır. (Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer).

edildiği[1] anlaşılmaktadır. Tabibzâde'nin verdiği meşâyih listesinden görüleceği gibi bu tekkelerin şeyhlikleri, tarihi boyunca, Himmet Efendi'nin ahfâdı tarafından yürütülmüştür.[2] Bu kanaatimizi Mehmed Ali Aynî, henüz tekkeler kapatılmadan önce yazdığı *Hacı Bayram Velî* isimli eserinde verdiği bilgilerle teyid etmektedir. Ona göre Himmet Efendi Tekkesi diye anılan bu mekânda, Hacı Bayram Velî'den intikal etmiş olan evrâd Pazartesi ve Cuma geceleri okunmaktadır.[3]

Bayrâmiyye, İstanbul'a Şeyh Yavsî tarafından getirilmiş ve bir tekke ile temsil edilmiş (Çarşamba Şeyh Yavsî Tekkesi) olmasına rağmen XVII. yüzyılda temsil edilememiştir. Bu asırda Himmet Efendi tarafından faaliyete geçirilen Şehremini ve Üsküdar'daki tekkelerde temsil edilmiş, Ankara'daki âsitâne şeyhleri de Şemsî-Himmetî kolunun anlayışını benimsemişlerdir.[4]

Mehmed Ali Aynî'den öğrendiğimize göre Himmetzâdelere âit bir de İzmit'te tekke kurulmuştur.[5] Ancak bu tekkenin Himmet Efendi'nin halîfeleri tarafından mı yoksa daha sonra başka şeyhler tarafından mı faaliyete geçirildiğini tesbit edemiyoruz.

Himmet Efendi'nin Hüsâmeddin Efendi vasıtasıyla Halvetiyye'ye, Bolulu Hacı Ahmed Efendi vasıtası ile de Bayramiyye'ye bağlanıp her iki tarikattan da hilâfete nâil olduğunu kaydetmiştik. Onun Halvetî silsilesi Halvetiyye'nin Rûşeniyye şûbesine, Bayrâmî silsilesi de Şemsiyye-i Bayrâmiyye'ye ulaşmaktadır. Akşemseddin ve Hacı Bayram Velî'ye ulaşan silsilesini şu şekilde tesbit edebiliyoruz: Bolulu Ahmed Efendi, Muhammed Şâmî, Cemâleddin Şâmî, Ak Şemseddin, Hacı Bayram Velî.[6]

Bu tarikatlardaki yetkinliği, etrafına olan tesir ve nüfûzu, Himmet Efendi'ye, Bayramiyye'ye bağlı bir kol kurucusu gözüyle bakılmasına neden olmuştur. Özellikle de Bayrâmiyye'ye bağlı olarak yeni içtihadlarda bulunmuştur.[7]

Âlim bir sûfî olan Himmet Efendi, aynı zamanda kuvvetli bir de şâirdir. *Safâyî Tezkiresi*'nde ondan bahsederken, "ekser güftârı sofiyânedir" der.[8] Abdülbâki Gölpınarlı da *Yunus Emre ve Tasavvuf* adlı eserinde, içli bir şâir olan Himmet Efendi'nin Yunus âşıklarından olduğunu, bâzı şiirlerinin yeni yazmalarda

---

[1] Ekrem Işın, "*Bayramilik*", *DBİA*, c. II, s. 106.

[2] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 10. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 218.

[3] M. Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1343, s. 146.

[4] Bayramoğlu-Azamat, "*Bayramoğlu*", s. 273.

[5] Aynî, *a.g.e.*, s. 127, 1 No'lu dipnot.

[6] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 342. Krş. Gölpınarlı, "*Bayramiye*", s. 425.

[7] Bk. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 342; Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî*, c. II, ss. 213-216; "*Himmetiyye*" md., *TA*, c. XIX, ss. 248-49; "*Himmetiye*" md., *TDEA*, c. IV, s. 239.

[8] *Safâyî Tezkiresi*, s. 1052. Son iki kaynak Himmetiyye'yi Şabâniyye ile Bayrâmiyye'nin birleştirilmesinden meydana geldiğini zikretmektedir. Bu görüş doğru değildir.

Yunus'a atfedildiğini kaydetmekte, bunlardan iki tanesini örnek olarak vermektedir.[1] Ayrıca ilâhîlerinin bir çoğu bestelenmiştir.[2]

Himmet Efendi eserler de yazmış bir mutasavvıftır. *Mi'râciyye* ve *Zübdetü'l-Hakâyık* isimli eserleri vardır. Bunlardan ikincisi, Farsça yazılmış, Antebli Mehmed Efendi tarafından tercüme edilerek aslıyla birlikte Mısır'da, sadece tercümesi ise İstanbul'da basılmıştır.[3]

Himmet Efendi'nin *İntihâb* ismini verdiği manzum *Tarikatnâme*'si ile *Dîvân*'ı Ekrem Levent tarafından hazırlanarak, *Bolulu Himmet İntihab ve Divânı* ismiyle doçentlik takdim tezi olarak 1998'de sunulmuştur. Yine onun *Dîvân*'ı ile manzum ve mensur *Tarikatnâme*'si Meliha Tapsız tarafından hazırlanarak, *Bolulu Himmet Dîvân, Manzum Tarikatname, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat* ismiyle yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur.[4] Eserlerin nüshaları ve onların tavsifi hususunda saydığımız iki eser yanında, Sabahat Güler tarafından *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri* isimli eserde, "Bayramiye Meşayihinden Şeyh Himmet'in 'Adab-ı Hurde-i Tarîkat' İsimli Eseri" konulu makalesi[5] ile tanıtılmıştır.[6]

Âdâb-ı Hurde-i Tarikat isimli eserinde manzum ve mensur diğer çalışmalarını toplamış, mensur olan bu eserini *Âdâb-ı Hurde-i Tarikat* olarak, manzum olanını ise *İntihâb* olarak isimlendirmiştir.[7]

aa) Himmetzâde Abdullah Efendi

Abdullah Efendi, Himmet Efendi'nin oğlu olması hasebiyle "Himmetzâde" diye meşhur olmuştur. 1050/1640 senesinde İstanbul'da doğmuş, şer'î ilimleri babası ve dönemin diğer ulemâsından tahsil etmiştir. Bu arada babasından tekmîl-i tarîkat ile Bayrâmiyye hilâfetine nâil olmuştur. 1080/1669 senesinde babası yerine Kasımı Paşa Câmii, on sene sonra da Fatih'de bulunan Halil Paşa Câmii[8] vâizliğine getirilmiştir. Babasının 1095/1685 senesinde vefat etmesiyle boşalan postnişînliklerî üstlenmiştir. 1099/1688 senesinde hac vazîfesini ifâ etmiştir. Daha sonra silsile-i meşâyih-i selâtîne dâhil olarak 1105/1694 Recebi'nde Sultan Selim Câmii, 1106/1694-95 Rebîülâhiri'nde Fatih Câmii, 1113/1701 Cemâziyelevvel'inde Beyazıt Câmii, 1122/1710 Rebiülevvel'inde Süleymâniye Câmii vâizliklerine getirilmiştir. 26 Şevvâl 1122/18 Aralık 1710 târihinde vefat ederek, Üsküdar'daki Bezcizâde

---

[1] Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, ss. 226-27.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 343; "*Himmet Efendi*" md., *TDEA*, c. IV, s. 238-39.

[3] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 189; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Meliha Tapsız, *Bolulu Himmet, Dîvân, Manzum Tarikatname, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat*, GÜSBE, yüksek lisans tezi, Ankara 1995.

[5] *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri* içinde makale, ss. 228-240.

[6] Bu sebepten dolayı nüshalarını vermeyi gerekli görmedik.

[7] Levent, *a.g. çalışma*, s. 59.

[8] Halil Paşa Câmii için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 97.

Tekkesi hazîresine babasının yanına defnedilmiştir.[1] Bağlılarından Hacı Mehmed İsmet Efendi vefatına,

"Güş idince İsmetâ kıldım duâ târih içün

İde Himmetzâde Yâ Rab Arş-ı a'lâyı makâm" (sene: 1122) ibâresini,[2] Sâmî Mustafa Efendi de,

"Kürsi-i adni makâm eyledi Himmetzâde" (sene: 1122) ibâresini târih düşmüştür.[3]

Abdullah Efendi, meşâyihdan bir çok kimse gibi iki cihâdı da eem ederek, Sultan II. Mustafa'nın 1108/1696 senesindeki Avusturya Seferi'ne, Bosnalı Mustafa Efendi ile birlikte ordu vâizi olarak iştirak etmiştir.[4] Sultan IV. Mehmed de bir çok defa yanına davet ederek vaazlarını dinlemiş, ihsan ve ikramlarda bulunmuştur.[5]

Vefatıyla boşalan tekkesinin posnişînliğini oğlu ve halîfesi Abdüssamed Efendi (v. 1150/1737) üstlenmiştir.[6]

Abdullah Efendi başta tefsir ve hadis ilmi olmak üzere rüya tabiri ve târih düşürmede de zamanının önde gelenleri arasında yerini almış, şerîata sıkı sıkıya bağlılığıyla tebârüz etmiş bir zâttır.[7] Bu vasıflarının yanında aynı zamanda şâir, mûsikişinas ve hattattır.[8] "Abdî", "Derviş Abdullah", "Abdullah" ve "Himmetzâde" mahlaslarını kullanan Abdullah Efendi, şiirlerini bir *Dîvân*'da toplamıştır.[9]

Abdullah Efendi, bunların yanında zamanın meşhur hattatlarından Hâfız Osman Efendi'den icâzet alarak, devrin ileri gelen hattatları içerisinde yerini almıştır.[10]

Lugazlardan oluşan *Dîvân-ı Lugaz* isimli bir eser meydana getirmiştir.[11] Ayrıca önemli bâzı şiirleri şerh etmiştir. Bunlar arasında tesbit edebildiklerimiz; *Ör-*

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, ss. 420-21; *Mehmed Tezkiresi*, s. 113; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 347-48. Ayrıca bk. *Safâyî Tezkiresi*, s. 556; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 17b; a.mlf., *Hadîka*, c. I, s. 218; Nuri Özcan, "*Abdi, Himmetzâde*", *DİA*, c. I, s. 74.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 421; *Mehmed Tezkiresi*, s. 113; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.* c. II, s. 348.

[3] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 287.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 420; *Mehmed Tezkiresi*, aynı yer; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 287.

[5] *Mehmed Tezkiresi*, s. 113.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 421; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 219; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 10.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer. Düşürdüğü târihlerden örnekler için bk. *Mehmed Tezkiresi*, s. 114.

[8] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 126-27.

[9] Özcan, "*Abdi, Himmetzâde*", s. 74. Nüshası: İÜ Ktp., TY, nr. 5537 (vr. 152-156).

[10] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, ss. 286-87; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.* c. II, s. 349.

[11] Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 1050.

fi'nin Hz. Ali Kaside-i İlmiyyesi'nin Şerhi,[1] *Kaside-i Kışmiriyye Şerhi*,[2] *Kaside-i Nevrûziyye-i Örfî Şerhi*,[3] *Na't-ı Nebevî-i Örfî-i Şirâzî Şerhi*,[4] *Kaside-i Tevhîd Şerhi*[5]'dir. Kaynaklar bunlardan başka bir de *Tezkire-i Şuarâ* kaleme aldığını kaydetmişler[6] fakat şimdiye kadar bulunamamıştır.

ab) Şîve Ahmed Çelebi

Şîve Ahmed Çelebi İstanbul'da doğmuş, Himmetzâde Tekkesi'nde zâkirbaşılık yaparak, döneminde mûsikî ilminin üstadları arasında yer almıştır. Yüzden fazla murabba, savt ve ilâhî bestelediği rivâyet edilen Ahmed Çelebi Şîve lakabıyla tanınmıştır.[7]

ac) Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi

Abdürrahim Efendi meşhur Bayrâmî şeyhlerinden, Akşemseddin'in halîfesi İbrahim Tennûrî Efendi'nin torunlarındandır. Neseben seyyiddir. Kayseri'de doğmuş, Sarıbaba demekle meşhur olmuştur. Medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra Kabak Hanefî isimli şeyhe intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olduktan sonra Hoca Vatan Tekkesi'nde postnişîn olarak halkı irşâda başlamıştır. Abaza Mehmed Paşa isyan edip Erzurum'dan Kayseri'ye geldiği zaman, mutasavvıfımızın bağlıları arasına girerek gittiği her yere beraberinde götürüp yapacağı işlerle alakalı görüşlerine başvurmuştur. Bu sebepten dolayı kendisine "Abaza Şeyhi" denilmiştir. Abaza Mehmed Paşa 1044/1634'de öldürülünce Kayseri'deki tekkesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Mehmed Paşa'nın isyanına destek verdiği gerekçesiyle pâdişaha gammazlanması üzerine bir ferman ile 1047/1637 Şevvali'nde İstanbul'a çağırılarak mecburi ikâmete tabi tutulmuştur.[8]

Naîmâ, onun İstanbul'a geliş sebebinin, Kayseri'de canının sıkıldığından erbâb-ı devlete yakın olup meşhur olmak olduğunu, İstanbul'a geldikten sonra da kendisine bir konak edinerek burasını debdebe ile tanzim ettiğini kaydetmektedir. Rüyalar tabir ederek pâdişaha yaklaştığını, yine gördüğü rüyalardan yola çıkarak

---

[1] Sül. Ktp., Lala İsmail, nr. 731 (vr. 129-139); aynı Ktp., Aşir Efendi, nr. 428 (vr. 152-155).

[2] Sül. Ktp., Aşir Efendi nr. 428 (vr. 162-166).

[3] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 813 (vr. 27-35).

[4] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 813.

[5] Sül. Ktp., Aşir Efendi, nr. 428 (vr. 130-133).

[6] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 313, Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 349; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, c. I, s. 479.

[7] Es'ad Efendi, *Atraḥü'l-Âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6193, vr. 25a; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 127; Nuri Özcan, *DİA*, c. II, s. 56.

[8] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 55; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 61. Ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi*, haz.: Ziya Yılmazer, İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1990, s. 692.

Pâdişahı, "*Yeniçeri taifesinden sizin vücudunuza zarar görünür*" diyerek yeniçerileri aleyhine harekete geçirmeye çalıştığını belirtmektedir. Bağdat Seferi'ne çıkma hazırlıkları içerisinde olan IV. Murad, Yeniçeri hadisesi çıkaracak bu gibi tekliflerin bir maksada dayanması ihtimaline karşı emir vererek kendisini idam ettirmiştir. Kabri, Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi yanındadır.[1]

ad) Abdurrahman Vâlî Efendi

Abdurrahman Efendi aslen Ankaralı'dır. Nefesîzâde diye meşhur olmuştur. Bayrâmiyye Tarîkatı'na intisâb edip şeyhlik makâmına ulaştıktan sonra, tahsîlini ilerletmek kasdıyla dönemin Şeyhulislâmı Minkârîzâde Yahya Efendi'ye asistan olmuştur. Bilâhare müderris olarak sahn müderrisliği ve Anadolu sadâreti pâyelerini ihrâz etmiştir. Yazdığı şiirlerle asrın şâirleri arasında yerini almıştır. *Mevlid-i Nebî*'si vardır. 1107/1696 senesinde vefat etmiştir.[2]

B. MELÂMİYYE

Melâmiyye, Hacı Bayrâm Velî'nin halifelerinden Dede Ömer Sikkînî tarafından Bayrâmiyye'ye bağlı olarak tesis edilmiş bir koldur.[3] Bu tarîkatta "Kutub" kavramına diğerlerinden daha başka bir anlam yüklenilmiş[4] gelişme ve seyri de bu kavram çerçevesinde olmuştur. XIV. yüzyıl boyunca temsilcilerinin bir takım taşkınlıkları devleti onlara karşı harekete geçirmiş, bâzılarının idam edilmesi sonucunu doğurmuştur.[5] XVII. yüzyılda ise ileri gelenlerinin daha titiz, ince ve yanlış anla-

---

[1] Naîmâ, *Târih*, c. I, s. 170; Efdalüddin, "*Abaza Şeyhî*", *İslam Türk Ansiklopedisi*, c. II ss. 59-60; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 167, 3 No'lu dipnot; Mustafa Kara, "*Abaza Şeyhî*" *DİA*, c. I, s. 12.

[2] *Safâyî Tezkiresi*, s. 1009.

[3] Önceleri bir meşreb olarak var olup Ömer Sikkînî ile tarîkatlaşan Melâmîlik hakkında geniş bilgi için bk. Müstakimzâde, *Menâkıb-ı Melâmiye-i Şuttâriye-i Bayrâmiye*, Sül. Ktp. Abdurrahman Nafiz Paşa, nr. 1164; La'lîzâde Abdülbâkî, *Sergüzeşt*, Sül. Ktp., Periev Paşa nr. 636; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, ss. 27-43; Harîrizâde *Tibyân*, c. III, vr. 140b-148a; Ömer Rıza Doğrul, *Melâmet*, İstanbul1950; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Tıpkıbasım, İstanbul 1992; Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, AÜİF Yay, Ankara; Abdurrahman Cerrahoğlu, *Dünkü ve Bugünkü Melâmîler* İstanbul 1984; Selçuk Eraydın, "*Melamiyye Tarikatı*", *İslam Medeniyeti*, (Ekim 1972), ss. 17-20; Mustafa Kara, "*Melâmetiye*", *İÜİFM*, c. 43 (İstanbul 1987), ss. 561-595; Osman Türer "*Melâmet Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler*", *İslami Araştırmalar*, c. 2/6, (Ankara 1988); Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, İstanbul 1990, ss. 361-379; Ekrem Işın, "*Melamilik*", *DBİA*, c. V, ss. 380-386 Bakı Yaşa Altınok, *Hacı Bayram Veli, Bayramilik, Melâmiler ve Melâmilik*, Ankara 1995.

[4] Bk. La'lîzâde, *a.g.e.*, vr. 137b-140a.

[5] Örnekleri için bk. Reşat Öngören, "*Şeriat'ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri*", *İLAM*, c. I, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1996), ss. 123-140 Ahmet Yaşar Ocak, "*XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzavî) Melâmîleri ve Osmanlı Yö-*

maları bertaraf edici bir siyaset izlediklerine, doğal olarak da devletle aralarında her hangi önemli bir problemin olmadığına şahit oluyoruz. İleride görüleceği gibi bunda biraz da önemli temsilcilerinin başka tarikatlarla da temas içerisinde olmaları etken olmuştur. Bu dönemde İstanbul en önemli Melâmî merkezi haline gelmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu tarikatın merkez temsilcileri kutublar olmuştur. Bu makâmı 1010/1601-02 senesinde vefat eden Hasan Kabâdûz'dan sonra İdris Muhtefî işgal etmiştir. Hasan Kabâdûz, XVII. yüzyıldan önce yaşamış olduğu için onun yetiştirdiği iki önemli zâttan bahsettikten sonra bu yüzyılda kutubluk mevkiinde yer almış diğer şahsiyetleri ve onların yetiştirdiği zâtları sırasıyla tanıtacağız.[1]

1. HASAN KABÂDÛZ

a) Bosnalı Abdullah Efendi

Abdullah b. Muhammed Efendi, Bosnalı'dır.[2] Burada 992/1584 senesinde doğmuştur.[3] "Şârih-i Fusûs" diye meşhur olan Abdullah Efendi, aynı zamanda "Bosnevî", "Abdî" ve özellikle Bosna'da "Gâibî" olarak tanınmıştır.[4]

Abdullah Efendi tahsîline doğum yeri olan Bosna'da başlamış, İstanbul'da tamamlamıştır. Bilâhare Bursa'ya giderek Şeyh Hasan Kabâdûz'a intisâb etmiştir.[5] Onun ne ailesi ne de tahsil hayâtının ayrıntıları hususunda bilgimiz vardır. Ancak Şeyhi Hasan Kabâdûz 1010/1601-02 senesinde vefat ettiğine göre, o da Bursa'ya bu târihden önce ve muhtemelen on beş yaşlarında iken gelmiş olmalıdır.

Bosnalı Abdullah Efendi hakkında bilgi veren eserler onun, şeyhinin vefatından sonra nerelerde, ne tür hizmetlerde bulunduğuna dair herhangi bir bahis açmamaktadırlar. Aşağıda belirteceğimiz gibi yaptığı seyahatler ve eserlerinin çokluğundan, meşrebinin gereği olarak bir yerde karar kılmadığı anlaşılmaktadır. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*'sinde, "seyyah idi" derken[6] bu yönüne işâret etmektedir.

---

netimi", *Belleten*, TTK, c. LXI, sy.: 230 (Nisan 1997), Ankara, ss. 93-110; a.mlf., *Zındıklar ve Mülhidler*, ss. 251-313.

[1] Bu şahsiyetlerden hangisinin kutubluk makâmını işgal ettiğini Reşad Öngören tartışmıştır. Bk. Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 135-138.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 146; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 40b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 43; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 367; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 337.

[3] İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, c. I, s. 476.

[4] Yukarıdaki kaynaklardan başka bk. Ergun, *Türk Şairleri*, s. 864; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, c. I, ss. 314-15; Smail Balic, *Das Unbekannte Bosnien*, Köln, 1992, s. 247; Christopher Shelley, "*Abdullah Efendi*", *Journal of the Muhiddin İbn Arabi Society*, vol. XVII, (Oxford 1995), s. 83.

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 43. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 32b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[6] Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 367.

Ömrünün hangi döneminde olduğunu bilememekle beraber, Halvetî meşâyihından Abdülmecid Sivâsî Efendi'den de istifade ettiğini Sarı Abdullah Efendi ile Muhammed Nazmî Efendi haber vermektedirler.[1] Muhammed Nazmî Efendi'nin anlattığına göre, Abdullah Efendi, Abdülmecid Efendi'yi ziyârete gelip câmiin bir köşesinde kendisini gizler. Abdülmecid Efendi keşfen, Sertarîk Dede'ye hitâben, "câmi-i şerîfde, avâm sûret, havâs sîret" bir kimse olduğunu haber vererek kendisine getirmesini ister. Bunun üzerine kendisine gelen Abdullah Efendi, bağlıları arasına kabul buyurulmasını ister. Sivâsî Efendi de, kardeşliğe kabul ettiğini kendisine bildirir.[2] Bilâhare Sivâsî Efendi'nin bir kasîdesini de şerh etmesinden anlaşılacağı gibi ikisi arasında mürid-mürşid ilişkisi olmasa da yakın münasebetleri olduğu kesindir. Yine Sarı Abdullah Efendi'den öğrendiğimize göre Muhiddin Arabî tarafından da mânevî olarak terbiye edilmiştir.[3]

Şeyhî'ye göre 1052/1642,[4] Müstakimzâde, Mehmed Tâhir ve Hüseyin Vassâf'a göre ise 1046/1636'da[5] Mısır üzerinden hacca gitmiştir. Mısır'da bir müddet kalıp burada çeşitli faaliyetlerde bulunduğuna göre[6] onun 1046/1636'da Mısır'a, burada birkaç sene kaldıktan sonra da, 1052/1642'de Hicaz'a gittiği düşünülebilir. Hac dönüşü Şam'a uğrayarak bir müddet Muhiddin Arabî hazretlerinin türbesi civârında inzivâ hayâtı yaşamıştır.[7] Ardından da Konya'ya gelmiştir. Konya'ya geliş târihini Şeyhî, 1053/1643 olarak vermektedir.[8] Burada Sadreddin Konevî ve Mevlânâ'yı ziyâret ettikten sonra Mevlevî Âsitânesi'nde inzivâ hayâtı yaşamaya başlamış, fazla geçmeden de vefat etmiştir.[9]

Abdullah Efendi'nin vefat ettiği seneyi, *Tevfik Tezkiresi "Şeyh Abdullah"* terkîbinin târih karşılığı olan 1052/1642,[10] Şeyhî ve Süreyya 1053/1643 olarak,[11] Müstakimzâde ve Bursalı Mehmed Tâhir de 1054/1644 olarak[12] vermektedirler. Hüseyin Vassâf ise 1046/1636'da Mısır üzerinden hacca gidip, aynı yıl Şam üzerinden Konya'ya döndüğünü kabul ederek Konya'da sekiz sene kaldığına hükmeder[13] ki diğer kaynakların verdiği bilgiler bu kanaati geçersiz kılmaktadır.

---

[1] Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü'l-Bidâye*, vr. 184a; Nazmî, *Hediyye*, s. 175.

[2] Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Sarı Abdullah Efendi, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 33a; Bursalı, *a.g.e.*, c.I, s. 43; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 337.

[6] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Muhibbî, *Hülâsatü'l-Eser*, c. III, Beyrut 1284, s. 86.

[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.* ,aynı yer.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.* c. II, aynı yer.

[10] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 40b.

[11] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[12] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 33b; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[13] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

Konya'da vefat eden Abdullah Efendi, vasiyyeti üzerine Sadreddin Konevî'nin yakınında bir yere defnedilmiştir.[1]

Abdullah Efendi'nin halîfeleri arasında yer alan, İzzeddin Halîlî, Muhammed Mirzâ es-Surûcî ed-Dımışkî, Muhammed Mekkî el-Medenî, Seyyid Muhammed b. Ebûbekir el-Ukûd gibi[2] isimlerden de anlaşıldığı gibi o gittiği yerlerde durmamış, kaynakların belirttiği gibi Arap diyârına Melâmiyye neşvesini yaymıştır.[3]

Mehmed Süreyya'nın verdiği bilgiye göre, Abdullah Efendi'nin Hasan isminde bir oğlu vardır. Müderris olan bu zât Kudüs Mollalığı'na getirilmiş ve 1069/1659 Şaban'ında vefat etmiştir.[4]

Abdullah Efendi tasavvufî düşünce açısından, yaptığı *Fusûs* Tercüme ve Şerhi'yle haklı bir şöhret kazanmış bu yüzden de "Şârih-i Fusûs" lakabıyla tanınmıştır. Bu eserini 1019/1610 senesinde tamamlamış. *Fusus*'dan aldığı bakış açısıyla da başta tasavvuf ve tefsir alanında olmak üzere altmışın üzerinde eser meydana getirmiştir. Türkçe şerhinin Arap topraklarında meşhur olması üzerine Arap âlimleri, aynı şerhin bir de Arapça olarak yazılmasını istemişler. O da *Fusus*'u Arapça olarak da şerhetmiştir. Abdullah Kartal, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*'ne yazdığı *Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî Abdullah Bosnevî Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi* adlı makalesinde onun sayısı yetmişe yaklaşan eserlerini hem tanıtmış hem de yazma nüshalarının yerlerini teshit etmiştir.[5]

Âdil Nüveyhiz de *Mu'cemü'l-Müfessirîn*'inde tefsîr ile alâkalı eserlerine yer vermiştir.[6]

Abdullah Efendi Batılı araştırmacıların da dikkatini çekmiş bir mutasavvıftır. Detaylı çalışmalar olmasa da makale ve yazılan kitaplar içerisinde kendisine yer verilmiştir. Bu kabil çalışmalardan olarak, Dr. Cemal Cehacic'in *Şeyh Abdullah Boşnak "Abdî" b. Muhammed el-Bosnevi*,[7] yine aynı müellifin *O Jednom Filozofskom Traktatu Sejha Abdulaha*,[8] ve Christopher Shelley'in *Abdullah Efendi,*

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Muhibbî, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[2] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[3] Bk. Müstakimzâde, *a.g.e.*, 33b; Shelley, *a.g.m.*, s. 80.

[4] Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[5] Abdullah Kartal, "*Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî Abdullah Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi*", *UÜİFD*, c. VI, sy.: 6 (Bursa 1994), ss. 297-311. Ayrıca Abdullah Kartal, MÜSBE'de *Abdullah Bosnevi ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi* adlı yüksek lisans tezi yapılmıştır. Hilmi Baş tarafından da, yine MÜSBE'nde *Abdullah Bosnevî ve Tasavvufî Görüşleri* isimli bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

[6] Nüveyhiz, *a.g.e.*, s. 315.

[7] Cemal Cehacic, "*Şeyh Abdullah Boşnak "Abdî" bin Muhammed el-Bosnevî*", Zbornik Radova, *İslamskog Teološkog Fakulteta U Sarajevu*, sy.: 1 (1982), ss. 75-81.

[8] Cemal Cehacic, "*O Jednom Filozofskom Traktatu Sejha Abdulaha*", *Prilozi*, c. 32-33 (Sarajevo 1984), ss. 65-87.

Commentator on the Fusûs al-Hikam[1] adlı makaleleriyle, ona geniş yer veren İsmail Baliç'in *Dos Unbekannte Bosnien*[2] isimli eserini sayabiliriz.

b) Lâmekânî Hüseyin Efendi

Hüseyin Efendi, Atâyî, Evliyâ Çelebi, Müstakimzâde ve Bursalı'ya göre Peştelî[3]'dir.[4] *Tevfik Tezkiresi* Horpeştelî, Hüseyin Vassâf ise Bosnalı olduğunu belirtmiştir.[5] Bununla birlikte Bursalı Mehmed Tahir, yazma bir eserin onu Bosnalı, Ayvansârâyî'nin de *Vefeyâtnâme*'sinde Horpeşteli gösterdiğini fakat ikisinin de mevsuk olmadığını kaydetmektedir.[6] Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Hasan Kabâdûz'a intisâb etmiştir. Ondan hilâfet alarak İstanbul Şehremini'nde bulunan Şah Sultan Tekkesi'ne postnişîn olmuş ve burada irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.[7]

Şah Sultan Tekkesi, Sultan Selim'in kızı ve Vezir Lütfi Paşa'nın eşi Şah Sultan tarafından, 935/1528 senesinde bir mescid olarak yaptırılmıştır. Bilâhare çevresine hücreler de ilâve edilerek tekkeye dönüştürülmüş ve Sünbülî Yakub Efendi'ye tahsis edilmiştir. Onun Sünbüli Âsitânesi'ne geçmesiyle medreseye çevirilmiştir. Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Hüseyin Lâmekânî burayı tekkeye tahvil etmiştir. Bu mekân, Fatih Davudpaşa, Şah Sultan Mahallesi'nde, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi bahçesi içerisinde bulunmaktadır.[8]

Hüseyin Efendi, mezkûr tekkede irşâd çalışmaları yanında ders de okutmakta iken[9] vefat etmiştir. Vefat târihi, Atâyî, Müstakimzâde, Tevfik, Ayvansarâyî, Bursalı, Süreyya ve Hüseyin Vassâf tarafından 1034/1625 olarak verilmektedir.[10] Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin risâlelerini bir araya getirerek 1044/1634-35'de istinsah eden Hasan b. Mehmed'in, mecmuanın bir kenarına Hüseyin Efendi'nin 21

---

[1] Shelley, *a.g.m.*

[2] İsmail Baliç, *Das Unbekannte Bosnien Europas Brücke zur islamischen Welt*, Köln 1992, ss. 221-223.

[3] Peşte, Macaristan'ın merkezi olan büyük bir şehirdir. Tuna Nehri'nin sol kenarında Buda'nın karşısında bulunmaktadır. Buda ile birleştikten sonra Budapeşte diye isimlendirilmiştir. (Bk. Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. II, s. 1524).

[4] Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 760; Gökyay, *Seyâhatnâme*, c. I, s. 161; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 191. Ayrıca bk. *TYDK*, s. 239.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61a; Hüseyin Vassâf, *Sefine*, c. II, s. 294.

[6] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. 1 No'lu dipnot. Krş. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 294.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, 34a; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61a; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 43a.

[8] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 132. Ayrıca bk. *Fâtih Câmileri*, s. 294; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 290; Esra Güzel Erdoğan, "*Şah Sultan Câmii*", *DBİA*, c. VII, s. 124-25.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[10] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, 34a; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 61b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 188; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

Rebîülevvel 1035/21 Aralık 1625 târihinde vefat ettiğini kaydettiğini Abdülbâki Gölpınarlı *Melâmîlik ve Melâmîler* isimli eserinde kaydetmektedir.[1]

Vefatı için, "*Şeyh Hüseyn'in oldu çâr unsuru perîşân*" (sene 1034: 1624-25) terkîbi târih düşürülen Hüseyin Efendi, Şah Sultan Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[2]

Hüseyin Efendi'nin vefatı için bağlılarından Hüsâmî,

"*Ağsâm hâdı tebih soldurdu, soldu çün bih*

Ah ey 'Husâmî' târih uşşâka cümle mâtem" (sene: 1035) terkîbini, Hâdî Ahmed Efendi ise,

"*Rıhletinin Hâdi-i miskin dedi tarihini*

Lâmekânî âlem-i bâlâya rıhlet eyledi" (sene: 1035) terkîbini târih düşürmüştür.[3]

Hüseyin Efendi'nin "Lâmekânî" mahlasıyla bir araya getirdiği şiirlerini hâvî bir *Dîvân*'ı,[4] mesnevî tarzında yazdığı 537 beyitlik *İnsan-ı Kâmil*[5] isimli bir risâlesi, vahdet-i vücûda dâir *Vahdetnâme*[6] isminde küçük bir risâlesi, *Şerh-i Küntü Kenzen Risâlesi*[7] ve mektupları[8] vardır. Abdülbâki Gölpınarlı onun şiirlerinin esin kaynağının da diğer bir çok Anadolu mutasavvıfında olduğu gibi Yunus Emre olduğunu belirtir.[9]

Evliyâ Çelebi, sohbetlerine katıldığını söylediği Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin, âlim ve ilmiyle âmil bir ârif olduğunu vurgulamaktadır.[10]

Âlim ve şerîata sıkı sıkıya bağlı olması Hüseyin Efendi'yi zamanının nüfuzlu bir mutasavvıfı olmasını sağlamıştır. İran Serdârı Sadrâzam Ferhad Paşa başta ol-

---

[1] Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 81.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 225; a.mlf., *Hadika*, c. I, s. 132; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sürcyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[3] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 80.

[4] Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 800 (vr. 136-151); İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 59 (vr. 1a-75a), 2839.

[5] Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 800.

[6] Sül. Ktp., Haşim Paşa, nr. 27 (vr. 35-36); İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 59 (vr. 76b-78b), 269, 313, 2841, 2842, 2843, 2844; İÜ Ktp., TY, nm. 8312. İnsan-ı kâmili merkez alarak vahdet-i vücûd telakkisini açıkladığı *Vahdetnâme* isimli risâlesi Bilal Kemikli tarafından, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*'nda neşredilmiştir. Bk. Bilal Kemikli, "*Hüseyin Lâmekânî'nin İnsân-ı Kâmil Görüşü: 'Risâle-i Vahdet-nâme'*", *KAM*, yıl: 26, sy., 3 (Temmuz 1997), ss. 32-36.

[7] Millî Ktp. Yazmalar Kataloğu, nr. 408.

[8] Bk. Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 2848 (vr. 79-80); İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 104 (vr. 8b-10a).

[9] Gölpınarlı, *Yunus Emre*, s. 242.

[10] Gökyay, *Seyâhatnâme*, c. I, s. 161.

mak üzere dönemin bir çok ileri gelen âlim, şâir ve vezirleri bağlıları arasına girmiştir.[1]

Semâ ve devrâna karşı çıkan Belgradlı Müniri'ye gönderdiği bir mektupla kendi meşrebinde olmamasına rağmen, karşı çıkılmaması gereken uygulamalar olduğunu mülâyim bir lisanla anlatmıştır.[2]

Hüseyin Efendi, başta Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi olmak üzere halîfeler de yetiştirmiştir. Bunlardan birisi olan Hâdî Ahmed Efendi, Vahdet'e dâir bir risâle[3] ile manzum *Silsile-i Bayrâmiyye*'yi[4] yazmıştır.[5] Bunlardan başka "Herşey aslına dönücüdür" hadîsini şerh eden küçük bir risâlesinin daha olduğunu kayıtlardan anlıyoruz.[6]

Lâmekânî Hüseyin Efendi için târih de düşüren, şâir bağlılarından birisi de Hüsâmî Efendi'dir. Gazellerinden biri İbrahim Efendi ve Sarı Abdullah Efendi tarafından tahmîs edilen Hüsâmî Efendi, Abdülbâki Gölpınarlı'nın tesbitlerine göre *Rızâ Tezkiresi*'nde Gülşenî diye bahsedilen kişidir. Edirneli'dir. Hattat olmakla birlikte geçimini takkecilikle temin etmektedir. *Tezkire*'de Gülşenî olduğunun söylenmesini Gölpınarlı, o dönemde Gülşenîlerle Melâmîlere aynı gözle bakılmasına dayandırmaktadır.[7]

Abdülbâki Gölpınarlı, Ahmed Rûmî ve Va'dî isimli iki bağlısından daha bahsetmiş, birincisinin Bursalı'nın bahsettiği, Halvetî şeyhlerinden Akhisarlı Ahmed Rûmî[8] olup olmadığı hususunda tereddüdü olduğunu ifâde etmiştir.[9] İkincisinin de Hüseyin Efendi'nin eserlerinin toplandığı Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi, nr. 800'deki mecmûada şiirlerinin olduğunu kaydetmiştir.[10]

Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin vefatıyla boşalan Şah Sultan Tekkesi postnişînliğini Bestan Efendi üstlenmiş, O da 1040/1630 senesinde vefat etmiştir.[11]

ba) Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi

Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin en meşhur halîfesi İbrahim Efendi'dir. Eğridere[1] kasabasından zengin bir tüccarın oğludur.[2] Hüseyin Vassâf'a göre

---

[1] Gölpınarlı, *a.g.e.*, 81-82.

[2] Bk. Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 800.

[3] İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 312.

[4] İzmir Millî Ktp. Yazmalar Kat., Yazma, nr. 1016/14

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 191, 2 No'lu dipnot. Ayrıca bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 88-89.

[6] İzmir Millî Ktp. Yazmalar Kat., nr. 1016/7.

[7] Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 84-85.

[8] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 26.

[9] Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 87-88.

[10] *a.g.e.*, ss. 86-87.

[11] Süreyya, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

1000/1592 senesinde doğmuştur.[3] Küçük yaşında babasını kaybettikten sonra[4] annesinden izin alarak bir şeyhe intisâb etmek için İstanbul'a gelmiştir. Burada bir hemşehrisinin delâletiyle Eğrikapı'da irşâd faaliyetlerinde bulunan Seyyid Seyfullah Efendi'nin halîfesi Hakîkizâde Osman Efendi'ye intisâb etmiştir. Şeyhinin tekkesi dışına bir çukur kazarak, Muhammed Nazmî Efendi'nin ifâdesine göre "çille-i merdân" ile sülûkunu tamamlamıştır.[5] Bu durumu kendisi meşhur *Dil-i Dânâ* kasîdesinde şu şekilde dile getirir:[6]

"Tarik-i Halvetiyye berzahı tir turfa vâdidir:

O vâdiden dahi tahkik edeyim sana icmâlâ:

Hakikizâde Şeyh Osman ile çok halvet ettim ben,

Yedi yıl bir mezar içre çekerdim zikr ile esmâ!"

Bu şekilde yedi sene sıkı riyâzetlerle tekmîl-i tarîk ettikten sonra kendisine hilâfet verilerek Aksaray'daki Yakub Ağa tarafından yaptırılmış olan Gavsî Tekkesi'nde irşâd hizmeti ile görevlendirilmiştir.[7]

Gavsî Tekkesi, 1453-61 yılları arasında, Sekbenbaşı Yakub Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bânîsinin hangi tarikata mensup olduğu ve yapımını mütcakip kimler tarafından kullanıldığına dair bilgimiz yoktur. Yalnız XVII. yüzyılın ilk yarısında İbrahim Efendi'ye tevcih edilmesinden sonra onun tarafından yeniden ihya edilmiştir. Bu zâttan sonra da tekke onun adıyla anılır olmuştur. Fatih Çakır Ağa Mahallesi, Cerrahpaşa Caddesi ile Millet Caddesi'nin kesiştiği yerde Aksaray Karakolu'nun yanında bulunmakta idi. 1957'de yol genişletme çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmış, hazîresinde bulunan kabirler de Muradpaşa Câmii'ne nakledilmiştir.[8]

---

[1] *Eğridere*, Kosova vilâyeti, Üsküp Sancağı'nda bir çay ismi. (Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. II, s. 1014, "*Eğridere*" md., *TA*, c. XIV, s. 423). Muhtemelen bu çay kenarında bulunan bir kasabanın adı da aynı adı almış olmalıdır. Hüseyin Vassâf, "Konya Aksarayı'nda Eğridere'de ve zayıf bir rivâyetle İstanbul Aksarayı'nda" doğduğuna işâret etmiştir. (Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 290) Muhammed Nazmî Efendi onun doğduğu yeri Erger diye ifade etmiştir. (Nazmî, *Hediyye*, s. 305) Fevziye Abdullah Tansel Eğridere'yi Eğridir zannetmiştir. Bugün Isparta'nın bir kazası olan Eğridir, Osmanlı döneminde Eğirdir diye anılmaktaydı. (Bk. Fevziye Abdullah Tansel, "*Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Devriyesi*", *AÜİFD*, sy., 17 (1969), Ankara 1971).

[2] Uşşâkizâde, Zeyl, s. 545; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 553;

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 93.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 305.

[5] *A.g.e.*, aynı yer.

[6] Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 90.

[7] Nazmî, *a.g.e.* aynı yer; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 44a.

[8] M. Baha Tanman, "*Oğlanlar Tekkesi*", *DBİA*, c. VI, s. 123; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 131; *Fatih Câmileri*, s. 289. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 128; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

Muhammed Nazmî Efendi, Uşşâkîzâde ve Şeyhî, İbrahim Efendi'nin bu tekkede elli sene irşâd hizmetinde bulunduğunu kaydetmektedirler.[1] Zîrâ vefat târihinin 1065/1655 olduğu bilindiğine ve 1000/1592 senesinde doğduğuna göre on beş yaşlarında iken hilâfet alıp mezkûr tekkede irşâd hizmetlerine başlamış olmalıdır.

Muhammed Nazmî Efendi ve Uşşâkîzâde, İbrahim Efendi'nin yetmiş yaşını geçtiği halde Abdülehad Nûrî Efendi'ye gördüğü bir rüyâ üzerine bağlandığını zikretmektedirler.[2] Buna göre İbrahim Efendi'nin doğum târihinin 1000/1592 olması şüpheyle karşılanmalıdır. Ancak yine de bu bağlılığın Nûrî Efendi'nin ömrünün son yıllarında vuku bulduğu ve onun da 1061/1651'de vefat ettiği bilindiğine göre yirmi yaşlarında iken şeyhlik makâmına oturduğunu, bu yaşın da yine erken bir dönem olduğunu düşünebiliriz.

İbrahim Efendi'nin tekkesine zamanın ulemâ ve vezirleri rağbet göstermişlerdir. Öyle olmuş ki, "fukarâ ve zuafâ" içeri girmeye imkân bulamamışlardır.[3]

İbrahim Efendi'nin istifâde ve istifâze ettiği kimse Hakîkîzâde Osman Efendi ile sınırlı değildir. O dönemin hayli renkli ve etkili başka şahsiyetlerinin de elini öpüp kendilerinden istifade etmiştir. Bunlar arasında Melâmî meşâyihından Ahmed Sârbân'ın halîfelerinden, aynı zamanda İbrahim Efendi'nin dedesi de olan Tab Tab Şah Ali'nin olduğunu, kendi halîfesi Sunullah Gaybî'nin verdiği silsileden öğreniyoruz.[4]

Onun düşüncesini yoğurarak hayâtına en fazla tesir etmiş şahıs Hüseyin Lâmekânî'dir. Bu zâttan feyz aldığını da Müstakimzâde nakletmektedir.[5] İbrahim Efendi *Dîvân*'ı ile *Tasavvufnâme* ve *Vahdetnâme* isimli eserini Lâmekânî'nin teşvikiyle yazmıştır.[6] Bu eserlerine yazdığı şiirlerin bir kısmıyla Lâmekânî'yi vefâ hisleriyle dile getirir ve onu "merd-i ma'nâ" lakabıyla zikreder. *Vahdetnâme*'yi 1020/1611'de bitirdiğine göre mezkûr şeyhle buluşup intisâb etmesi oldukça erken yaşlarda vuku bulmuştur.[7]

İbrahim Efendi'nin Hüseyin Efendi'den başka sohbetlerine katılıp istifade ettiği diğer Melâmî şeyhleri arasında İdris Muhtefî Efendi ile Bosnalı Abdullah Efendi, Hacı Kabâî Efendi, Sütcü Beşir Ağa ve Sarı Abdullah Efendi'ler de vardır.[8]

Bunlardan başka Celvetiyye Tarîkatı'nın kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi ve Sivâsiyye-i Halvetiyye'nin kurucusu Abdülehad Nûrî Efendi de İbrahim

---

[1] Nazmi, *a.g.e.*, s. 306; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[2] Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] *Göstyerler.*

[4] Bk. Gaybî, *Riâtnâme*, İst. Bel. Kıp., OEY, nr. 107, vr. 6a-b. Ayrıca bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 26.

[5] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 39b.

[6] Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 290; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 92.

[7] Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 92-93.

[8] Bu zâtlarla ilgili söylediği şiirlerinden örnekler için bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 93-94.

Efendi'nin istifâde ettiği o dönemin önemli mutasavvıflarıdır.[1] Muhammed Nazmî Efendi her iki zâta olan yakınlık ve bağlılığının sebebini anlatırken şimdiye kadar yapılmakta olan spekülasyonlarla ilgili önemli ipuçları da vermektedir. Şöyle ki: Kimi kaynaklar Bayrâmiyye-i Melâmiyye meşâyihının diğer tarîkat şeyhleri ve tekkeleriyle olan münâsebetlerini, onların tamamen kendi fikirlerini gizleyerek devletin soruşturmasından uzak kalmalarına bağlamaktadırlar. Melâmîliğin aslen bir meşreb olarak doğduğunu ve bütün tarîkatların anlayışına çeşitli renklerle de olsa sızdığını biliyoruz. İlk devre Melâmîliğinin temel karakteristiği budur. İkinci devre Melâmîliğinde de bu durum belirgindir. Bu dönemin Melâmîleri tarîkat ve tekke unsurlarını olabildiğince kullanmışlar, bunlardan vareste kalmamışlardır. Kanaatimizce onların anlayışı kendilerini bu yollarla gizlemeye manidir. Bu rengin tamamen hakim olduğu insanlar mutlaka vardır ve onlar kendilerini hiç belli etmemişlerdir. Eğer bir şekilde varlığından haberdar olduğumuz insanlar varsa bunları düşünce ve itikat açısından farklı oldukları halde kendilerini gizliyor olmalarına yormak çok da gerçekçi bir yaklaşım olmasa gerektir. Zaten onların, kendilerini kamufle etmek için yaklaştıkları kimseler, onlarda gayr-i şer'î bir durum görseler ilk reddedenler olurlardı. Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, Abdülehad Nûrî Efendi vesâirenin gayr-i şer'î unsurlara göz yumacak kimseler olmadıklarını hayatlarını incelediğimizde görüyoruz. Yok göz yumuyor idiyseler onları da aynı anlayışın sahibi kabul etmemiz gerekmektedir.

Muhammed Nazmî Efendi'ye göre İbrahim Efendi'nin Hüdâyî Efendi'ye yaklaşma sebebi daha farklı bir mahiyet arz etmektedir. Ona göre, Bağdat Fâtihi Sultan IV. Murad, etrafında kalabalık bir bağlı kitlesi olan meşâyih-i izâmı, saltanat korkusundan dolayı, öldürürdü. Sakarya Şeyhi, Abaza Şeyhi ve Urmiye şeyhi bunlardandır. Tam bu hengâmede İbrahim Efendi'nin sohbetlerine katılanların nitelik ve niceliği Sultan'ın kulağına gitmiş ve onun da öldürülmesi gündeme gelmiştir. Bunu haber alan İbrahim Efendi de Hüdâyî Efendi'nin tekkesinde gizlenmeye karar vermiştir. Hüdâyî Efendi daha sonra hırka ve tâcını kendisine giydirerek tekrar tekkesine göndermiştir.[2]

Buradan anlaşıldığı kadarıyla İbrahim Efendi, Hüdâyî Efendi'nin devlet üzerinde olan etkinliği ve karizmasından yararlanmak istemiş, Hüdâyî Efendi de buna müsaade etmiştir. Sebeb fikrî ve itikâdî değil bizce siyâsîdir. Hüdâyî Efendi'nin ona tâc ve hırkasını giydirip tekkesine tekrar göndermesi de siyâsî bir hamle olarak değerlendirilebilir. Ancak yine Muhammed Nazmî Efendi'nin, "öyle zannederim ki maârif ve kemâlâtı Mahmud Efendi'den almıştır"[3] sözünden anlaşıldığına göre İbrahim Efendi, Celvetiyye'nin kurucusu bu ünlü mutasavvıftan da teknîl-i tarîk ile hilâfet almaya hak kazanmıştır. Esâsen o *Müfîd u Muhtasar* isimli tasavvuf edebi-

[1] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 26; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[2] Nazmî, *Hediyye*, s. 306. Ayrıca bk. Yılmaz, *Celvetiyye Tarikatı*, s. 136.

[3] *A.g.e.*, aynı yer.

yatının harikası olan eserinde bulunan Sultan I. Ahmed'e sunduğu kasidesi[1] dikkate alındığında eserlerinde öne çıkan yönüyle ihatalı bir bilgi birikimine sâhiptir. Bu yönüyle de siyâsî otoritenin taarruzlarını bertaraf edebilecek bir güçde olması kuvvetle muhtemeldir.[2]

İbrahim Efendi'nin bir başka Halvetî şeyhi olan Abdülehad Nûrî Efendi'ye bağlanmasını da yine Muhammed Nazmî Efendi ve Uşşâkîzâde'den öğreniyoruz.[3] Buna göre, İbrahim Efendi'nin yaşı yetmişi geçmiş olduğu halde rüyâsında Hz. Peygamber tarafından Nûrî Efendi'ye intisâb etmesi emredilmiştir. Bunun üzerine bir takım hediyelerle birlikte gördüğü rüyayı da nazmederek Nûrî Efendi'ye arz etmiş ve ona da intisâb etmiştir. Mezkûr eserlerin yer verdiği bu manzûmede, İbrahim Efendi zamanın kutbunun Nûrî Efendi olduğunu vurgulamaktadır.[4] Melâmilerin tamamen kendilerine has söylemlerinin olduğu savının yanlışlığını göstermesi açısından bâzı beyitleri buraya almayı uygun gördük. Aksi, o güzîde insanları iki yüzlü görmek ya da göstermek manasına gelir ki bu yaklaşım doğru değildir.

"Gönül tahtında gördüm Fahr-i Âlem
Nebîler serveri Sultân-ı Ekrem
Hitâb idüb buyurdu bendesine
Ayağı toprağı efkendesine
...
Ehad'dan zâhir oldu Vâhidiyyet
Göründü Vâhidiyyet'ten Kesret
Ehad sâridürür a'dâd içinde
Ehad'dır görünen ta'dâd içinde
...
Ehad, esmâ-i küllün mebde'idir
Ehad, cümle kemâlin menşe'idir
Rucû'un merci'i dahi Ehad'dır.
Münezzeh zâtı, Allâhü's-Samed'dir.
...

[1] İbrahim Efendi, *Müfîd u Muhtasar*. İst. Bel. Ktp., OEY. nr. 308, vr. 2a-b.

[2] Bilal Kemikli, *"Yunus Yolunda Bir Mutasavvıf Şair: Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendî"*, Mayıs 1997'de Eskişehir'de düzenlenen VII. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri'ne sunulan tebliğ metni, s. 4.

[3] Nazmi, *a.g.e.*, 306-308; Uşşâkîzâde, *Zeyl*, ss. 545-46.

[4] Bk. Nazmi, *a.g.e.*, aynı yer; Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer. Bu manzûmenin neşri için bk. Fevziye Abdullah Tansel, *"Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Devriyesi"*, *AÜİFD*, 17 (1969), Ankara 1971, ss. 187-189.

Dedim: "Kimdir Ehad sırrına vâkıf?
Beyân eyle eyâ Kenzü'l-Maârif"
Buyurdu: "Vârisim Abdü'l-Ehad'dir
Mu'îni anın Allâhü's-Samed'dir.

...

O dem Üçler, Yediler zâhir oldu
Cemâl-i Kutb-i Âlem bâhir oldu

...

Bu ilmin mazharı Abdü'l-Ahad'dır
Çü nûru nûrullâhi's-Samed'dir."

Tekkesinde irşâd hizmetlerini devam ettirmekte olan İbrahim Efendi, 22 Rebîülâhir 1065/29 Şubat 1655 târihinde vefat etmiştir.[1] "*Vâkıf-ı sırr-ı hakîkat*"[2] terkîbinin karşılığı olan bu seneye, sevenlerinden Tal'âtî Hüseyin Efendi,

"*Cennet olsun makâmın İbrahim*" mısrâını târih düşürmüştür.[3]

İbrahim Efendi, tekkesinin hazîresine defnedilmiştir.[4] 1957'li yıllarda diğer mezarlarla birlikte onunki de Muradpaşa Câmii'ne nakledilmiştir.[5]

Uşşâkîzâde ve Şeyhî, İbrahim Efendi'ye Oğlan Şeyh denildiğini zikretmekte[6] bunun sebebinden bahsetmemektedirler. *Büyük Türk Klasikleri*'ne "XVII. Yüzyıl Şiiri" başlıklı makaleyi yazan Abdullah Uçman, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi maddesinde, Uşşâkîzâde ve Şeyhî'nin, İbrahim Efendi'nin tekkesine bir takım güzellerin devam ettiğini anlattıklarını kaydetmektedir.[7] Zihinlerde yanlış çağrışımlar yapabilecek böyle bir ibâre her iki kaynakta da bulunmamaktadır.

İbrahim Efendi'nin "Oğlan Şeyh" diye anılmasının sebebini kendisi, küçük yaşlarında iken dedesi ve ilk mürşidi olan Tab Tab Şah Ali'nin bu ifade ile anmasına bağlamaktadır. Ancak daha çok "Olanlar Şeyhi" diye anılagelmiştir.[8]

---

[1] Gaybî'nin *Sohbetnâmesi*'nden naklen, Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 111; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 290. Ayrıca bk. Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 553; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 44b. Krş. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 105.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Müstakîmzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; *TYDK*, c. II, s. 375.

[5] Tanman, "*Oğlanlar Tekkesi*", s. 123; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 131.

[6] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[7] Abdullah Uçman, "*XVII. Yüzyıl Tekke Şiiri*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. VI, İstanbul 1987, s. 41. Ayrıca bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1972, s. 142.

[8] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 291; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 95.

İbrahim Efendi, geride bırakmış olduğumuz yüzyılın ilk çeyreğinde bir kısım düşünür ve yazarın dikkatini çekerek araştırmalarına konu olmuştur. Bunlar arasında Rıza Tevfik, Hüseyin Vassâf, Fuad Köprülü ve Abdülbâki Gölpınarlı ilk akla gelenlerdir.

Herbert Spencer'i üstad kabul ederek bir bakıma İngiliz pozitivist filozoflarının Türkiye temsilciliğini yüklenmiş olan Rıza Tevfik,[1] İbrahim Efendi'yi işrâkî felsefenin temsilcilerinden sayarak, panteist olduğunu iddia etmiş ve "Türkler'in İbnü'l-Fârız'ıdır" demiştir. Ayrıca hurûfî ve Bektâşî olduğunu da bu iddiasına ilave etmiştir.[2]

Hüseyin Vassâf, "İbrahim Efendi pek mühim ve o nisbette ehl-i kemâl bir mürşid-i âlî-tebârdır. Feylesof Rıza Tevfik Bey'in ona Bektâşîlik isnâdı ve 'İbrahim Baba' diye eserine yazması bühtân-ı azimdir" diyerek[3] bu iddiânın yanlışlığını dile getirmiştir. Fuad Köprülü, Rıza Tevfik'in Etudes sur le Religion des Houroufis adlı hurûfîliğe dair yazdığı araştırması ile bir nevi bunun tercümesi olan Peyâm dergisindeki makâlesinde İbrahim Efendi ile Oğlan Şeyh İsmail Ma'şûkî'yi birbirine karıştırdığına dikkat çekmiştir.[4] Merhum Köprülü'nün kastettiği makâlenin hangisi olduğunu tam tesbit edememekle birlikte Rıza Tevfik'in Peyâm Dergisi'nde yayınlanmış olan "İbrahim Efendi" başlıklı makâlesi olduğunu tahmin ediyoruz. Bu makâlede de her iki şahsın birbirine karıştırılması söz konusu değildir. Her ikisi de ayrı ayrı belirtildikten sonra, bunların itikatça zerre kadar farklı olmadıkları halde, İbrahim Efendi'nin "tavren gâyet sütûde ve tab'an ketûm ve müdebbir bir ârif-i safâ-nazar" olduğunu zikretmiştir.[5]

İbrahim Efendi hakkında derli toplu ilk çalışmayı yapan Abdülbâki Gölpınarlı da onu çeşitli yönleriyle tanıttıktan sonra, Rıza Tevfik'in hakkındaki hurûfîlik iddialarını tenkit etmiş ve Hurûfî de, Bektâşî de olmadığını isbat etmiştir.[6] Ancak Gölpınarlı da burada İbrahim Efendi'yi ısrarla Hamzâvî olarak göstermiştir. Ona göre Hamzavîler, "ehl-i tevellâ" olmakla birlikte hiçbir zaman "teberrâ"da ifrata varmamışlardır. Aliyi vasî kabul etmişler, fakat hulefâyı selâseye de hürmetkâr bulunmuşlardır. Ne tam Şiî ne de tam Sünnîdirler.[7]

---

[1] Rıza Tevfik ve pozitivistliği hakkında geniş bilgi için bk. Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul 1986, ss. 284-313.

[2] *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, haz.: Abdullah Uçman, Ankara 1982, ss. 216-220.

[3] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 290.

[4] Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 348.

[5] *Rıza Tevfik*, s. 217.

[6] Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, ss. 100-104. Günümüz araştırmacılarından Ekrem Işın da Rıza Tevfik'ten esinlense gerek ki, İbrahim Efendi'nin Hurûfîliğin açık etkisinde olduğunu yazmaktadır. (Işın, "*İbrahim Efendî*", s. 125).

[7] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 99.

Konuyu uzatmak çalışmamızın sınırlarını aşacaktır. Ancak bir hususu vurgulamadan geçemeyeceğiz. İbrahim Efendi hakkında bu kadar uç yargılara varıp yanlış hükümler verilmesi hem eserlerinin dikkatle incelenmemesinden[1] hem de onun hakkında yazı yazanların tarafgirâne tutumlarından kaynaklanmaktadır. Pozitivist Rıza Tevfik, vahdet-i vücûdu panteizm zannettiği için İbrahim Efendi hakkında panteist, hurûfî ve şiî yakıştırmasında bulunmuş,[2] Merhûm Abdülbâki Gölpınarlı da mütemâyil olduğu kısmî şia düşüncesinin temsilcisi kabul ederek Hamzavîliğinde ısrar etmiştir. Zîrâ, Halvetiyye'nin Cihangîriyye şûbesini kuran Hasan Burhâneddin Cihangîrî'yi dahi Hamzavî kabul etmektedir.[3]

İbrahim Efendi, aruz vezni ile yazdığı manzûmelerinde sanat endişesi taşımadan tasavvufî düşüncelerini aktarmayı hedeflemiştir. Hece veznini kullandığı şiirleri ise Yunus Emre'yi andırmaktadır.[4] Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre onun en açık sözlerinde dahi tevil imkânı vardır.[5]

İbrahim Efendi de diğer Melâmî şeyhleri gibi şerîat, tarîkat, hakîkat prensibine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu konudaki hassasiyetini her vesîle ile dile getirir.[6]

"*Şerîat üzre sâbit olmadır evvel*

Ki zirâ şer' ile bağlıdır sağ sol

Şerîat üzre eksik olsa kişi

İki âlemde olmaz onun işi

...

Şerîatsız tarikat isteme var

Tarîkatsız hakikat dahi zinhâr" ifâdeleri ona âittir.

"*Şeriata kemâl mertebe riâyet lâzımdır*" der.[7] Tasavvufun tarifini verdiği ünlü manzûmesinde de, "*Tasavvuf câmi-i ahkâm-ı Kur'ân olmağa derler*" derken bu anlayışını açıkça terennüm etmiştir. Devrin ileri gelen vüzera ve ulemâsının kendisine rağbet etmesi ve halk nazarında geniş bir iltifata mazhar olmasını da onun şer'î çizgide olduğunun önemli göstergesi saymak gerekir.

---

[1] Abdullah Uçman, "*Devriyyeler Üzerine Rıza Tevfik'in Yayımlanmamış Bir Makalesi*", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7 (1991-1992), s. 547, 32 No'lu dipnot.

[2] Panteizmle, vahdet-i vücûd mukayesesi ile ilgili olarak bk. Mustafa Tahralı, "*Fusûsu'l-Hikem, Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alâkalı Bâzı Meseleler*", A. Avni Konuk Şerhi I. Cildin başında (Makale), İstanbul 1987, ss. XXIX-LXIV; Hüsamettin Erdem, *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi*, Ankara 1990.

[3] Gölpınarlı, *Yunus Emre*, s. 226.

[4] Gölpınarlı, *Memâmilik ve Melâmîler*, s., 104, 109. Ayrıca bk. Köprülü, *a.g.e.*, s. 347.

[5] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 106.

[6] Selçuk Eraydın, "*İbrahim Efendi*", *SGAD*, c. VIII, s. 239.

[7] Uçman, *a.g.m.*, aynı yer.

İbrahim Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkesinin şeyhliğini Cism-i Latîf İsmail Efendi üstlenmiştir.[1]

İbrahim Efendi, bütün eserlerini manzum olarak yazmış bir mutasavvıftır. *Dîvânı*[2] yanında *Müfîd ü Muhtasar*,[3] *Tasavvufnâme (Vahdetnâme)*,[4] *Usûl-i Muhakkikîn*,[5] vahdet-i vücûd ve bu nazariyeden doğan insân-ı kâmil ve devir telakkisini ele aldığı *Kaside-i Mîmiyye*'si[6] vardır. Çoğu *Dîvân* nüshalarının başında ve diğer eserlerinin içerisinde bulunan *Dil-i Dânâ Kasîdesi*'ni de burada zikretmeliyiz.

İbrahim Efendi'nin şiirlerinde İbn Arabî etkisi baskındır. *Fusûsu'l-Hikem* bir çok yerde medhedilir.[7] Muhammed Nazmî Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Abdülmecid Sivâsî Efendi İbrahim Efendi'ye gönderdiği bir mektupta kendisine, "sânî-i Muhiddin Arabî" diye hitap etmiştir.[8]

baa) Gaybî Sunullah Efendi

Sunullah Efendi, Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin halîfesidir. İbrahim Efendi gibi o da önce Halvetî meşâyihından istifâde ve istifâze etmiş, sonra da İbrahim Efendi'den Melâmî neşvesini almıştır. İstafâze ettiği Halvetî meşâyihı arasında Merkez Efendi'nin halîfesi olan dedesi Şeyh Beşir Efendi ile Elmalılı Ümmî Sinan Efendi'nin halîfesi ve aynı zamanda kendi babası olan Çavdaroğlu Müftî Derviş ilk sırada yer alan zâtlardır.[9]

Sunullah Efendi, XVII. yüzyıl Anadolusu'nda faaliyet gösteren önemli şâir mutasavvıflardan birisidir. Bilal Kemikli tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, *Sun'ullah Gaybî Dîvânı, İnceleme-Metin* başlığıyla 1998 tarihinde doktora tezi yapılarak mutasavvıfımızın hayâtı, fikirleri, eserleri ve çevresi incelenmiştir. Ailesi ve Halvetî çevresi hakkında daha önce geniş bilgi verdiğimiz

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 553.

[2] Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 70; Ankara Millî Ktp., Adnan Ötüken, nr. 892; aynı Ktp., A. 1195; Mevlana Müzesi Gölpınarlı Ktp., nr. 154; İÜ Ktp., TY, nr. 333; Selim Ağa Ktp., Hâşim Paşa, nr. 86; Millet Ktp., AE Manzum, nr. 737; Topkapı Sarayı Ktp., Yazma, nr. 1707 (68 vr.); İbrahim Hakkı Konyalı Ktp., nr. 45 (19 vr.).

[3] İÜ Ktp., TY, nr. 698; İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 308 (45 vr.).

[4] Mevlânâ Müzesi Gölpınarlı Ktp., nr. 154.

[5] Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 59; İÜ Ktp., TY, nr. 6512 (94 vr.).

[6] 196 beyitlik bu kasîdeyi Fevziye Abdullah Tansel neşretmiştir. Bk. Tansel, "*Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Devriyesi*", ss. 193-198.

[7] Kemikli, "*İbrahim Efendi*", s. 7.

[8] Nazmî, *Hediyye*, s. 306.

[9] Her iki mutasavvıf hakkında Halvetîler kısmında bilgi verilmiştir.

Sunullah Efendi'nin hayâtı hakkında, bu yüzden etraflı bilgi vermekten kaçınarak ana hatlarıyla ele alacağız.[1]

Sunullah Efendi Kütahyalı'dır. Doğum târihi tesbit edilememekle beraber doğumu burada gerçekleşmiştir.[2] İlk eğitimini ailesinden ve özellikle Kütahya Müftüsü olan babası Müftî Derviş'den aldığı anlaşılmaktadır.[3] Sadece Kanûnî Sultan Süleyman devrinde otuz iki tekke olduğunu Ömer Lütfi Barkan'dan öğrendiğimiz[4] Kütahya, o dönemde önemli bir ilim ve irfan merkezidir. Sunullah Efendi'nin tahsil hayâtı hakkında net bilgiler edinemesek de eserlerindeki genel havadan anlaşıldığı kadarıyla kuvvetli bir ilim tahsîli görmüştür.[5] Sunullah Efendi'nin bu dönemde Sinan Ümmî Efendi'nin halîfesi ve babasının pîrdaşı olan Muslihiddin Mustafa Efendi'den Halvetî terbiyesi gördüğünü ilgili bölümde kaydetmiştik.

Sunullah Efendi, bu şekilde çocukluk ve gençlik devresini memleketinde geçirdiktin sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye intisâb ettiğini bu bağlılığın da 1059/1649 senesinde gerçekleştiğini kendisi kaydettiğine göre,[6] İstanbul'a bu yıl ya da bundan birkaç yıl önce gelmiş olmalıdır.

Sunullah Efendi, İbrahim Efendi 1065/1655 senesinde vefat edinceye kadar kendisine hizmet ederek hilâfetnâme almıştır. Şeyhi vefat edince de İstanbul'dan memleketi olan Kütahya'ya dönmüştür.[7]

Kütahya'da tasavvufî fikirlerini neşretmeye başlayan Sunullah Efendi'yi Kütahya halkı zındıklıkla itham etmiştir.[8] Bunda gerek bâzı tasavvufî görüşleri gerekse Bayrâmî Melâmîliği hakkında yerleşmiş yanlış kanaatler rol oynamış olmalıdır.

Kimi kaynaklar Kütahya'da bir tekke inşâ ederek burada, kimisi kendi köyündeki babasının tekkesinde irşâd faaliyetlerinde bulunduğunu yazmışlar, kimisi

---

[1] Ayrıca bk. Abdurrahman Doğan, *Sun'ullah-ı Gaybî Hayatı Eserleri, Fikirleri ve Sohbet-nâmesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997; Bilal Kemikli, *Sun'ullâh-ı Gaybî, Hayatı Eserleri Şiirleri*, Ankara 2000.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 297; Uzun Çarşılıoğlu, *Kütahya Şehri*, s. 235; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 114; Güner, *Kütahyalı Şairler*, s. 147. Son eser Sunullah Efendi'nin doğum târihini 1039/1630, vefat târihini ise 1105/1694 olarak vermektedir. Kaynak gösterilmeden verilen bu târihler ihtiyatla karşılanmalıdır.

[3] Güner, *a.g.e.*, s. 148.

[4] Ömer Lütfi Barkan, "*Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri*", *VD*, c. II, İstanbul 1974, ss. 308-316. Kütahya'nın dinî-tasavvufî yönüne etki eden mutasavvıf ve tekkeler için bk. Hamza Güner, *Kütahya Camileri ve Tekkeleri*, İstanbul 1964; Ayşenur Özkök, "*Kütahyalı Mutasavvıf Şairler*", *Yedi İklim*, c. X, sy.: 68 (Kasım 1995), ss. 101-103.

[5] Bk. Kemikli, *a.g.t.*, ss. 13-16.

[6] Sunullah Gaybî, *Sohbetnâme*, İstanbul Bel. Ktp., nr. K. 292, vr. 1b.

[7] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 114; Uzun Çarşılıoğlu, *a.g.e.*, s. 235; Uçman, "*Gaybî Sun'ullah*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. VI, s. 47.

[8] Kemikli, *a.g.t.*, s. 24. Sunullah Gaybî, *Risâle-i Bayramiyye ve Halvetiyye*, BEEK, Genel 1441'e dayanarak.

de onun böyle bir tekke faaliyetinde bulunduğundan hiç bahsetmemişlerdir.[1] Her şeye rağmen şu bir gerçek ki, Sunullah Efendi, sohbetleriyle ve eser telif ederek tasavvufî neşveyi yaymaya çalışmıştır.

Sunullah Efendi bu hizmetlerini yürütürken vefat etmiştir. Vefat târihi hakkında net bir bilgiye sâhip değiliz. Ancak, *Rûhu'l-Hakika* isimli eserini 1072/1661 senesinde yazdığı bilindiğine göre[2] bâzı müellifler bu târihten sonraki bir târihde vefat etmiş olduğunu,[3] Uzun Çarşılıoğlu da *Makâsıd-ı Ayniyye* isimli eseri 1076/1665 senesinde yazdığını söyleyerek bu tarihden sonra vefat ettiğini düşünmektedir.[4] Bilal Kemikli, Gaybî'nin en hacimli eserlerinden biri olan *Risâle-i Esmâ*'nın 1087/1676 senesinde yazıldığını tesbit ederek, onun bu tarihden sonra vefat ettiğini kaydetmektedir.[5]

Kütahya'da vefat eden Sunullah Efendi, Meydan Mahallesi'ndeki Musalla Mezarlığı'na defnedilmiş ve üzerine zamanla bir türbe inşâ edilmiştir. 1980 senesinde yeniden onarılan bu türbe kesme taş kaplamalı, bir tarafından geniş bir kemerle dışa açık, tuğla kubbeli küçük bir yapıdır.[6]

Sunullah Efendi, şeyhi İbrahim Efendi gibi hem Halvetî hem de Melâmî'dir. Eserlerinde her iki tarikata âit silsilesini de bizzat kendisi vermektedir.[7]

Rıza Tevfik, İbrahim Efendi'de olduğu gibi Sunullah Efendi'yi de Bektâşî ve Hurûfî olarak nitelendirerek tenâsüh akidesine kâil ve panteist olduğunu iddia etmiştir.[8] Sunullah Efendi'nin bâzı şiirlerindeki etkilenmelerden kaynaklanan benzerlikleri onun mezkûr akımların adamı olmasına yoran Rıza Tevfik'e ilk itirazı Hüseyin Vassâf, ondan sonra da Abdülbâki Gölpınarlı yapmıştır.

Hüseyin Vassâf, "Rıza Tevfik Bey, Şeyh Sunullah'ı Bektâşî ve Hurûfî diye kitâbına almış ve 'Gaybî Baba' diye Bektâşî neş'esiyle yazmıştır. Halbuki onun dahi, şeyhi gibi, Bektâşîlikle alakası yoktur. Bunların ilm-i esrâr-ı tevhîdde yüksek düşünceleri, sözleri olmak hasebiyle, Bektâşîler arasında ne büyük canlar yetişmiş

---

[1] Sunullah Efendi'nin nasıl bir irşad siyaseti izlediğinin değerlendirilmesi ile alakalı olarak bk. Kemikli, *a.g.t.*, ss. 30-32.

[2] Sunullah Gaybî, *Rûhu'l-Hakîka*, vr. 18a.

[3] Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, s. 160; Ali Bezci, "*Gaybî*", *SGAD*, c. VIII, s. 258.

[4] Uzun Çarşılıoğlu, *Kütahya Şehri*, s. 235. Daha önce belirttiğimiz gibi herhangi bir kaynağa istinad edilmeden Hamza Güner, *Kütahyalı Şairleri* isimli çalışmasında 1105/1694 (s. 147), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* "*Gaybî*" maddesinde ise 1074/1664 olarak (c. III, s. 292) gösterilmektedir.

[5] Kemikli, *a.g.t.*, s. 37.

[6] Türbe hakkında geniş bilgi için bk. Altun, "*Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi*", ss. 365-367.

[7] Bk. Kemikli, *a.g.t.*, ss. 21-23.

[8] "*Textes Houroufis*", s. 234, 249; *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, ss. 274-282.

diye berây-ı işhâd bunları. 'Baba' diye ortaya sürmesi muğâyir-i edeb ü hakikattir. Gaybî hazretleri, Hurûfîliğin rakam ve hesâbâtına ve te'vîlât-ı garîbesine atf-ı nazar-ı ehemmiyyet etmeyerek, felsefe-i hakikati tedkik etmiş büyüklerdendir" diyerek Rıza Tevfik'in iddiasının doğru olmadığını ifade etmektedir.[1]

Abdülbâki Gölpınarlı da, Sunullah Efendi'nin şiirlerinden hareket ederek, onun tenâsüh akîdesine kail olmadığı gibi Hurûfî de olmadığını isbat etmektedir.[2]

Sunullah Efendi esasen zındıklık suçlamalarından kendisi de rahatsız olmuştur. Uzunçarşılı Oğlu'nun naklettiği, ulemâ ve halk tarafından kendisine karşı yapılan hücumlara karşı dinî akîdeleri sarsıcı her hangi bir fikre sâhip olmadığını aynı zamanda iman ve İslam'ın şartlarını izah etmek için *Hüdâ Rabbim* ismini verdiği bir manzume kaleme almıştır. Menkıbeye göre bu manzümeyi yazdıktan kısa bir süre sonra vefat etmiş, Kütahya halkı da haksız yere dedikodu yaptıklarını anlamışlardır.[3]

Sunullah Efendi, mezkûr risâleden başka *Risâle-i Esmâ*, *Akâidnâme*, *Risâle-i Redd-i Hulûl* ve *Risâle-i Halvetiyye ve Bayrâmiyye* isimli eserler de yazarak bunlarda da gerek şahsı gerekse tasavvuf anlayışına yöneltilen tenkitleri cevaplamıştır. *Mes'ele-i Sülûk* ve *Devrân* risâleleriyle de dönemin önemli tartışma meselelerinden olan semâ ve devrâna getirilen eleştirilere cevap vermiştir.

Sunullah Efendi, yukarıda saydığımız eserlerine ilaveten, *Keşfu'l-Gıtâ*, *Tariku'l-Hak fî Teveccühi'l-Mutlak*, *Ruhu'l-Hakika*, *Sohbet-nâme*,[4] *Bîatnâme*, *Mekârimü'l-Ahlâk*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Risâle-i İlm u Amel* isimli eserlerin de sâhibidir. Bunların yanında tam bir *Dîvân* da tertib etmiştir. Bunlardan *Dîvân*, *Keşfu'l-Gıtâ ve Hudâ Rabbim* dışındakiler mensur olarak yazılmıştır.[5]

Sunullah Efendi, Yunus Emre izinde önemli bir şâirdir.[6] Şiirlerinde "Gaybî" mahlasını kullanmıştır. Bu mahlası kullanmasında onun Melâmîliği mutlaka önemli bir etken olmalıdır. Ancak, Hüseyin Vassâf'ın ileri sürdüğü gibi, Hamzavîlere karşı hücûmun şiddet kazandığı ve gizlenmenin mecbûriyet hâlini aldığı bir zamanda bu mahlası kullanması ve "âlem-i ihtifâ"da yaşadığı[7] şeklindeki yaklaşımı da pek doğru olmamalıdır. Çünkü o bir şair ve yazar olarak fikirlerini neşretmesi göz önünde bulundurulduğunda hiç de "âlem-i ihtifâ"da değildir.

Bilal Kemikli, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Kütüphânesi'nde Sunullah Gaybî Efendi adına rastladığı devrâna dair risâlesini bir çalışmasında ta-

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 298.

[2] Bk. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, ss. 118-120.

[3] Uzunçarşılı Oğlu, *a.g.e.*, s. 236. Mezkûr manzümenin neşri için bk. Kadir Güler, "*Gaybi Sun'ullah ve Hudâ Rabbim Risâlesi*", *Yedi İklim*, c. X, sy.: 68 (Kasım 1995), ss. 97-100.

[4] Şeyhi İbrahim Efendi'den dinlediği sohbetlerden meydana getirmiştir.

[5] Sunullah Efendi'nin eserlerinin tanıtımı ve tavsifi için bk. Kemikli, *a.g.t.*, ss. 38 vd.

[6] Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 348.

[7] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 297.

nıtmıştır. Müstensih tarafından Sunullah Efendi'ye âit olduğu açıkca bildirilen bu risâle Bilal Kemikli tarafından yine de ihtiyatla karşılanmıştır. Bu ihtiyatın sebebi olarak da; meşrebi icabı iddiacı bir yapıdan uzak olan Sunullah Efendi'nin devran ve semâın hak olduğunu isbat etme çabası içerisinde olamayacağını, göstermektedir.[1]

Sunullah Efendi, dedesi Şeyh Beşir Efendi'nin müsvedde olarak kaleme aldığı *Devrân Risâlesi*'ni istifâde edilmesi için daha sonra temîze çekmiştir. Süleymâniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi Bölümü, 1352 numarada bulunan bu risâlenin Gaybî Efendi tarafından temize çekildiğinin açıkça beyan edilmesi[2] onun bu çerçeveli bir risâle kaleme almasını da tabiileştirmektedir. Dolayısıyla bizce Kemikli'nin bahsettiği risâlenin Sunullah Efendi'ye aidiyeti hususundaki ihtiyata lüzum yoktur.

2. HACI ALİ BEY (İDRİS MUHTEFÎ)

Hacı Ali Rûmî diye de tanınan İdris Muhtefî aslen Tırhalalı'dır. Burada 941/1534 senesinde doğmuştur.[3] Atâyî, Kâtip Çelebi ve Müstakimzâde'ye göre babası, sulehâdan bir zâttır. Amcası Kanûnî'nin vezîri Rüstem Paşa'nın terzibaşısı olması hasebiyle yeğenini de İstanbul'a getirerek yanında yetiştirmiştir. 955/1548'de İran'a karşı yapılan Elkas Seferi'ne amcası ile birlikte katılmıştır. Meşâyihi ve sâlihlere karşı muhabbeti olan amcası, sefer dönüşünde Ankara'dan geçerken Kutluhan Beldesi'ne uğramış ve burada faaliyette bulunan Hüsâmeddin Ankaravî'yi ziyârette bulunmuştur. Ziyaret esnâsında henüz küçük yaşlarda olan Ali Bey, Hüsâmeddin Efendi'nin dikkatini çekmiş ve hizmetine kabul etmiştir. Terzi olması sebebiyle de kendisine "İdris" lakabını vermiştir. Uzun müddet şeyhinin hizmetinde bulunup "kesb-i kemâl" eyledikten sonra İstanbul'a gelmiş ve burada irşâd hizmetine başlamıştır.[4]

---

[1] Bk. Bilal Kemikli, "*Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ' Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri*", *AÜİFD*, c. XXXVII, sy.: 37 (1997), Ankara 1997, ss. 443-460.

[2] Şeyh Beşir, *Burhânu'l-Elhân*, vr. 109b.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, s. 306.

[4] Atâyî, *Zeyl*, s. 602; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. I, s. 373; Müstakimzâde, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayrâmiyye*, Sül. Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1164, vr. 41a; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 41; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 123; a.mlf., "*İdris-i Muhtefî*", *TA*, c. XX, s. 40; Ayni, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, 126-127; Ekrem Işın, "*İdris-i Muhtefî*", *DBİA*, c. IV, s. 138; Baki Yaşa Altınok, *Hacı Bayram Veli Bayramilik Melâmîler ve Melâmîlik*, Ankara 1995, s. 204. Ayrıca bk. Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 258 vd.; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 25b; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, ss. 352-354; Yusuf Ziya İnan, *İslâmda Melâmiliğin Tarihi Gelişimi*, İstanbul 1976, ss. 137-39. Son eserde mezkûr şahsın doğum târihi 1590/1591, vefâtı ise 1674 olarak verilmiş, aynı zamanda başka bir melâmî olan Beşir Ağa ile karıştırılmıştır.

Daha önce ticaretle de uğraştığı için durumu hayli iyi olan Hacı Ali Bey, Fatih Çarşamba'da geniş bir konak satın alarak burada faaliyetlerini sürdürmüştür. Meşrebinin gereği olarak da kendisini mütemadiyen gizlemiştir. Bu yüzden bütün civar halkı kendisini Hacı Ali Bey diye tanımıştır. Daha önce birkaç defa hacca ve oradan Yemen'e, ticaret vesilesiyle de sık sık Belgrad, Filibe, Sofya, Edirne ve Gelibolu'ya seyahatlarda bulunmuştur. Fakat Çarşamba'ya yerleştikten sonra ticari faaliyetlerini maiyetindeki adamlarına bırakarak meskûn bir hayat yaşamaya başlamıştır.[1] Kendisini gizlemesinden dolayı "Muhtefî" diye bilindiğinden, daha önce şeyhinin verdiği lakabla bu yenisi birleştirilerek İdris Muhtefî diye anılmıştır. Bağlıları İdris Muhtefî'nin kim olduğunu gizledikleri, etrafta da Hacı Ali Bey diye tanındığı için bir takım fikir ve düşünceleri insanlar arasında yayılmış, kimisi lehinde kimisi de aleyhinde ileri geri sözler söylemeye başlamıştır. Halvetîler kısmında bahsettiğimiz, meşâyihdan Abdülmecid Sivâsî Efendi ile Tercüman Yunus Şeyhi Ömer Efendi bile hakkında mülhid ve zındık olduğuna dair cami kürsülerinde sözler sarf etmişler,[2] hatta sultanın, "hakkından gelinmesi için" ferman bile yazmasına vesile olmuşlardır.[3] Sâdık Vicdânî'nin bildirdiğine göre Kürsî şeyhlerinin kopardığı bu yaygara Şeyhülislamlıkça dikkate alınarak, gizli ve açık bir şekilde aranmış ise de Şeyh İdris'i bulmak mümkün olmamıştır.[4] La'lizâde'nin beyanına göre zamanın nice meşâyih ve ulemâsı İdris Muhtefî'ye bağlanmış[5] Abdülbâki Gölpınarlı'nın naklettiği gibi, ona bağlı olmayan hiç kimse İdris'in Ali Bey olduğunu anlayamamıştır.[6]

Atâyî'nin de anlattığı menkabeye göre, Tercüman Yunus Tekkesi Şeyhi Ömer Efendi, Hacı Ali Bey'i ahiret kardeşi makamında bilip, "salâh-ı dîniyye ve akliyye" sâhibi olduğuna inanırmış. Menkıbeye göre, bir gün kendisini evine davet eder. Sohbet esnâsında, İstanbul'da insanları dalâlete sevk eden büyük bir fitnenin zuhur ettiğini, def'inin bir türlü mümkün olmadığını söyleyerek Ali Bey'in de görüşünü sorar. O da bu şahsı görüp görmediğini, kendisine izâfe edilen şeyleri huzurlarında itiraf edip etmediğini sorar. Karşılığında "hayır" cevabını aldığında, müslümanlar hakkında görüp bilmeden bu tür iftiralarda bulunmanın uygun olmayacağını ifade edince, Ömer Efendi kendisine hak verir. Bunun üzerine Ali Bey, "işte İdris dedikleri adam benim" diyerek bu düşüncelerin ne kadar haksız olduğunu işâret eder. Ömer Efendi de düşüncelerinden dolayı pişman olur.[7]

---

[1] *Gösyerler.*

[2] Abdülmecid Sivâsî Efendi ile İdris Muhtefî arasındaki ilişkilerle alakalı bk. Cengiz Gündoğdu, "*XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Sûfî Tipi: Abdülmecîd-i Sivâsî ve İdris-i Muhtefî*", *İLAM*, c. II, sy.: 2 (Temmuz-Aralık 1997), ss. 21-39.

[3] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 42a.

[4] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 41.

[5] La'lîzâde, *Sergüzeşt*, s. 41.

[6] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 124.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, s. 603; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. I, s. 374; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 42a-b; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 41; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 307. Gölpınarlı, Atâyî'yi kaynak

İdris Muhtefî bu şekilde hizmetlerini devam ettirmekte iken "*şeyh-i 'adem*" terkibinin karşılığı olan 1024/1615 senesi Rebiülevvel'inin sonunda vefat ederek, Kasımpaşa'da Aynalıkavak denilen mahalde, Tersane arkasındaki Kulaksız'a çıkan yokuşun başına defnedilmiştir.[1]

Onun vefatı hadisesini, Muhammed Nazmî Efendi her ne kadar Abdülmecid Sivâsî Efendi ile alâkalı bir menkabeye dayandırmış ve evinde katledildiğini yazmışsa da *Hediyyetü'l-İhvan*'ının Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi, 243 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar, 1604 numaralı nüshalarının sayfa kenarında, başka biri tarafından, "*İdris Ali Efendi'nin hânesinde maktûl bulunduğu sahîh değildir. Sâir kütüb ve risâlelere muhâliftir*" kaydı, durumun böyle olmadığını vuzûha kavuşturucu mahiyettedir.[2]

İdris Muhtefî seksen üç yıllık ömrünün kırk altı senesini insanları irşâdla geçirmiş, konağında her gün elli-altmış mürid ve ziyâretçi kendisini ziyâret etmiştir.[3] 24.000 kişinin mürid olduğunu ve cenâzesinde de 40.000 kişinin bulunduğunu[4] göz önünde bulundurduğumuzda ne büyük gizlilik ve müessiriyet içerisinde faaliyet gösterdiğini anlamak mümkün olur. Öyle ki Hüseyin Vassâf'ın naklettiğine göre, baba, oğul, kardeş kendisinin bağlısı olduğu halde onun cenâzesine katılıp birbirlerini tesbit edinceye kadar birbirlerinin bağlılığından haberdar olamamışlardır.[5]

İdris Muhtefî'nin konağının altı çarşı olup dükkanları bağlıları tarafından çalıştırılmaktaydı. Ayrıca Kırkçeşme'deki Peştemalcılar hanı esnafı da ona tâbi idi.[6]

Sahn müderrislerinden Sinan Efendizâde Mustafa isimli birisinin kassâm kâtibi olduğunu ve İdris Muhtefî'nin terekesini tesbite memur edildiğini, evinin bir mahalle kadar geniş olduğunu, içinde sayısız adam bulunduğunu, bunların bir kısmını vezirler, âlimler ve ileri gelenlerin teşkil ettiğini, kıyafetlerini değiştirerek hizmette bulunduklarını, terekeyi bir hafta kadar yazmaya çalıştığını, sonunda cins

---

gösterek Ömer Efendi'nin İdris Muhtefî'ye intisâb ettiğini kaydetmiştir (Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 159) ki, Atâyî yukarıdaki hadiseyi ve aralarındaki ilişkiyi anlatmasına rağmen bunun intisâb boyutuna vardığını zikretmemiştir.

[1] Atâyî, *a.g.e.*, s. 602; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 262; La'lîzâde, *Sergüzeşt*, s. 42; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 25b; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 41a; Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 42; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 23; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 308; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 124; a.mlf., *a.g.e.*, s. 40. Krş. İnan, *a.g.e.*, s. 140.

[2] Nazmî, *Hediyye*, s. 174. Ayrıca bk. Gölpınarlı, "*İdris-i Muhtefî*", s. 40 (Gölpınarlı burada zuhul eseri olsa gerek, Abdülmecid Sivâsî yerine Şemseddin Sivâsî yazmıştır. Bk. *Gös.yer*, 3 nolu dipnot); Gündoğdu, "*İki Farklı Sûfî Tipi*", s. 35. Midhat Sertoğlu da, IV. Murad'ın emriyle şehid edildiğini, Sultan'ın 28 yaşında iken genç yaşta ölümünü de İdris Muhtefî hakkında gösterdiği haksız ve gereksiz şiddete bağlanıldığını kaydetmektedir. (Midhat Sertoğlu, "*İstanbul'da Gizli İdris*", s. 437, 438).

[3] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 42.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 308.

[5] *Gös.yer.*

[6] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 40.

cins ayırıp tahmine göre yazdığını, yalnız elli altmış azad kağıdı kaydettiğini, bu zâttan naklen Atâyî bildirmektedir.[1]

Bütün bu özelliklerinden dolayı, Sadık Vicdânî, İdris Muhtefî'yi Bayrâmî Melâmîliğini hakkıyle temsil eden tek sîması olarak göstererek, "Hamzaviyye" adıyla bir şûbenin varlığını ifade edenlerin, şûbenin kurucusu olarak Hamza Bâlî'yi gösterdiklerini fakat bu tevcîhin doğru olmadığını iddia etmiştir. Kimlerin gösterdiğini belirtmeden de Bayrâmiyye Tarikatı'nın Melâmiyye kolunda İdrîsiyye adı ile bir şûbenin bulunduğunu, bunun kurucusunun da İdris Muhtefî olduğunu söyleyenlerin olduğunu kaydederek, "*eğer şeyhler için şûbe kurucusu olmak mânevî bir şeref sağlarsa bu zât o şerefe gerçekten layıktır*" demektedir.[2]

Kâtip Çelebi, İdris Muhtefî'nin durumunu merak edip araştırdığını, salâh-ı hâlinden gayri bir hâlinin görünmediğini tesbit ettiğini hassaten belirtmiştir.[3]

İstanbul'da uzun süreli faaliyet gösteren ilk Melâmî kutbu İdris Muhtefî'dir. Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre Melâmiyye onunla en parlak devresini yaşayarak, zirve noktasına ulaşmıştır. Vefatından sonra da Melâmî mümessilleri ancak onun nam ve şöhretiyle sürdürebilmişlerdir.[4] Ekrem Işın'ın da tesbit ettiği gibi, onun bu özelliği, tarikatın şehir hayâtında merkezileşme sürecini başlatmış ve klasik tekke organizasyonunun yerine kutup ile müritler arasındaki ilişkilerin doğrudan sağlanabildiği tekke dışındaki mekanlar ön plana çıkmıştır. Bu faaliyetler sonucunda Melâmiyye ile esnaf teşkilatları kaynaşmış ve vakıf gelirleriyle geçinen geleneksel şeyh tipinin yerine belli bir zanaat koluna bağlı mutasavvıf tipi İstanbul hayâtında yer almaya başlamıştır.[5]

Evliyâ Çelebi'den öğrendiğimize göre, İdris Muhtefî'nin bir çok hayratı vardır. Bunlardan en önemlisi Eyüp'te "İdris Köşkü" diye anılan tekke ve namaz yeridir. Vefatından sonra burası IV. Murad'ın emriyle tahrip edilmiştir.[6] Bu tahribin sebebini tesbit edemedik.

İdris Muhtefî tasavvufî remizleri içeren bir manzûme yazmıştır. Bu manzûme hece vezniyle ve Yunus Emre ve Hacı Bayram Velî tesiriyle kaleme alınmış olup üzerine bir çok şerh de yazılmıştır.[7] Bunlardan Ali Şermî Efendi'ye âit olanını Hü-

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.
[2] Sâdık Vicdâni, *a.g.e.*, s. 41.
[3] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.
[4] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 172.
[5] Işın, *a.g.e.*, s. 138.
[6] Demirezenli, *Evliyâ Çelebi*, s. 284; Sertoğlu, *a.g.m.*, s. 438.
[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 24; Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, s. 132.

seyin Vassâf, *Sefînesi*'ne almıştır.[1] Yusuf Ziya İnan, kitaplar yazdığını, *Divân*'ının olduğunu kaydetmişse de bunlar hakkında bilgi vermemiştir.[2]

İdris Muhtefî'nin Kalender, İsmail ve Süleyman adlarında üç oğlunun olduğunu, üçünün de 991/1583 senesinde vefat ettiğini Müstakimzâde bildirmektedir.[3]

Zamanın meşâyih, vüzerâ ve ulemâsından bir çok kişi sohbetlerinde bulunarak kendisinden istifâde ve istifâze etmişlerdir.[4] Bağlıları arasında Bezcizâde Muhiddin Efendi, şâir Tıflî Ahmed Efendi, Sadrazam Halil Paşa, Sarı Abdullah Efendi, Şeyhulislâm Ebülmeyâmin Mustafa, İznikli Fâzıl Ali Çelebi gibi bir çok zevâtın olduğunu yine Müstakimzâde'den öğreniyoruz.[5] Bunlardan kaynakların yer verdiği birkaç önemli zâtı burada kaydedeceğiz.

Tıflî Ahmed Efendi: Dönemin önde gelen şairlerinden biri olan Tıflî, Abdülaziz isminde bir zâtın oğludur. Mehmed Şeyhî, onun İstanbullu olduğunu kaydetmişse de[6] o aslen Trabzonlu'dur. Burada doğmuş, daha çocuk denilecek yaşta iken şiirler söylediğinden dolayı "Tıflî" mahlasını kullanmıştır. Zekâsının keskinliğinden dolayı, şâirliğinden başka meddah ve nedim olarak da meşhur olmuştur. IV. Murad'a yakın olmuş, yanında *Şehnâme*'yi nükteli ve mizâhî nüktelerle okumuştur.[7] 1071/1660-61 senesinde vefat ederek Silivrikapı dışında Bâlî Efendi civârına defnedilmiştir. Vefatına akrabası Muhammed Nazmî Efendi târih düşmüştür:[8]

"Niyâzile cenâb-ı Hakk'a Nazmî fevtine târih

Dedim Kehvâre-i Cennette Tıflî'ye makam eyle".

Sarı Abdullah Efendi'ye komşu olup onun vasıtasıyla İdris Muhtefî'den feyiz alan Tıflî Efendi,[9] aynı zamanda dönemin önemli hattatlarındandır.[10]

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, ss. 309-310. Krş. Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, s. 125-26.

[2] İnan, *a.g.e.*, s. 140.

[3] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 42a.

[4] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 261.

[5] Bk. Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 44a vd.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 677.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayrıca bk. *Beliğ Tezkiresi*, s. 232; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 60; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 130-31; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "*Tıflî Ahmed Çelebi*", *MEBİA*, c. XII/I, s. 234; Ömer Akbulut, *Trabzon Meşhurları Bibliyografyası*, 1970, s. 89.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 312; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 131. Mehmed Şeyhî, Tıflî'nin vefatını 1070/1660 olarak vermektedir. *İslam Ansiklopedisi*'ne "Tıflî Ahmed Çelebi" maddesini yazan Köprülüzâde Mehmed Fuad bu ve diğer bâzı kaynaklarda verilen 1074/1664 senelerini değerlendirerek yanlışlığına hükmetmiştir. (Köprülüzâde Mehmed Fuad, *a.g.m.*, s. 234). Krş. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 132.

[9] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 312.

[10] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 131.

Tıflî Efendi bütün bu özelliklerinin yanında *Dîvân* da tertib etmiş olan bir şâirdir. *Sâkînâme* olarak adlandırdığı bir silsilenâme yazmıştır.[1]

Hemşehrisi ve akrabası olan Muhammed Nazmî Efendi, Tıflî'nin şiirlerine nazireler ve tahmisler yazmıştır.[2]

Pîr Sertıraş: Müstakimzâde, bu zâtın ismini bilemediğini söyleyerek Pîr Sertıraş diye kaydetmiş ondan sonrakiler de aynı şekilde vermişlerdir. Bu zâtın sadece Kırkçeşme civarında berberlik yaptığı bilinmektedir.[3]

el-Hâc Hüseyin Ağa: San Abdullah Efendi'nin babalığıdır. 1040/1630-31 senesinde vefat etmiş, İdris Muhtefî'nin kabri civârına defnedilmiştir.[4]

Sadrazam Halil Paşa: Aslen Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'ye bağlı olduğu bilinen Sadrazam Halil Paşa'nın İdris Muhtefî'den de feyiz aldığı kaynaklarda kaydedilmiştir.[5]

Şeyhulislâm Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi: 953/1546 senesinde doğmuş ilim tahsîlinden sonra iki defa şeyhulislâm olmuştur. İlk defa Sultan III. Mehmed zamanında 1011/1602'de bu göreve getirilmiş, daha sonra Sultan I. Ahmed zamanında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. İkinci defa da 22 Rebîülevvel 1015 târihinde şeyhulislâm olmuştur. 22 Receb 1015 târihinde vefat etmiştir.[6]

İznikli Hüsrevzâde Fâzıl Ali Çelebi: Babasının adı Hüsrev olan bu zât, daha önce Halvetîler kısmında zikrettiğimiz, Vahyîzâde Mehmed Efendi'nin yakınlarındandır. İznikli ve Şeyh Edebâlî'nin neslindendir. Babasının vefatıyla boşalan zeâmetin kendisine tevcîh edilmesi hasebiyle Belgrad Seferi'nde bulunmuş, sefer sonrasında tekrar doğum yerine dönerek tahsîle başlamış, bir çok ilme vâkıf olmuştur. Sultan III. Mehmed zamânında İstanbul'a gelerek Sütlüce'de ikâmet etmeye başlamıştır. Şöhreti sebebiyle zamanın pâdişahı, vezirleri önde gelen yöneticileri ve ulemâsı kendisine iltifatlarda bulunmuşlardır. İdris Muhtefî ve Aziz Mahmud Hüdâyî'den feyiz almıştır. 1018/1609 senesinde vefat ederek Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin türbesi içine defnedilmiştir.[7]

---

[1] Bk. Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 312; Aynî, *a.g.e.*, ss. 127-128.

[2] Türer, *Muhammed Nazmî*, s. 99.

[3] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 47b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 313; Aynî, *a.g.e.*, s. 128; Altınok, *a.g.e.*, s. 209.

[4] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 48a; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 136; Aynî, *a.g.e.*, aynı yer; Altınok, *a.g.e.*, s. 214.

[5] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 48a-b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 313-14; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 136. Ayrıca bk. Yılmaz, *Celvetiyye Tarikatı*, ss. 132-34; A. H. De Groot, "*Halil Paşa, Kayserilî*", *DİA*, c. XV, ss. 324-326.

[6] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 73b.

[7] Atâyî, *a.g.e.*, ss. 597-98; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 73b-74b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 116; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 319; Aynî, *a.g.e.*, s. 132. Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmîler* adlı eserinde 1018/1609'da vefat ettiğini kaydetmektedir. (s. 136) Ayrıca aynı sayfanın 2 numaralı dipnotunda ise zuhûl eseri olsa gerek, Bursalı tarafından Halvetiyye'ye

Fazıl Ali Efendi, 1012/1603-04 senesi Receb'inde Sultan I. Ahmed'e Eyüb Câmii'nde kılıç kuşatmıştır.[1] Tefsir, tasavvuf ve kelâm ilimleri başta olmak üzere "ulûm-ı garibe, hakîme ve kimyeviyye"deki maharetini bu ilimlere dair verdiği eserlerle ortaya koymuştur. Bu özelliklerinden dolayı da insanlar arasında "Müellif-i Cedîd" diye meşhûr olmuştur. Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi'ye "min edafi'l-halîfe ilâ ekmeli't-tarîka" diyerek başlayan nâmesini sunduğunda, hüsnü kabûl ile karşılandığına dair bir cevabnâme ile mukâbelede bulunulmuştur.[2] Bursalı Mehmed Tâhir yirmi sekiz adet eserini kaydetmiştir. Biz de bunları zikrederek kütüphânelerde nüshasını tesbit ettiklerimizi belirteceğiz.

1. *Cevâhirü'l-Esrâr*[3]
2. *Semeretü'l-İrşâd*
3. *Dürerü'l-Envâr fî Esrâri'l-Ahcâr*[4]
4. *Mukaddimetü'l-Vasl*
5. *ed-Dürretü'l-Beydâ fi'l-İksiri'l-Ahmer*[5]
6. *Divânu'l-Hikme (manzûm)*[6]
7. *Keşfu'l-Esrâr ve Hetku'l-Estâr*[7]
8. *es-Sırru'r-Rabbânî fi'l-İlmi'l-Cismânî ve'r-Rûhânî*[8]
9. *Tavâliu'l-Budûr fî Şerhi'ş-Şuzûr*[9]
10. *Dürretü'l-Ğavâs fî Esrâri'l-Havâs*
11. *Tervihü'l-Ervâh fî Esrâri'l-Miftâh*

---

müntesip olduğu mukayyettir, denilmektedir. Bilakis Bursalı Celvetiyye'ye müntesip olduğuna işâret etmektedir. Krş. Altınok, *a.g.e.*, ss. 213-14.

[1] Atâyî, *a.g.e.*, s. 598; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 136.

[2] Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 20-37).

[4] Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 3666; aynı Ktp., İzmir, nr. 424; aynı Ktp., Carullah, nr. 2065; Millet Ktp., AEA, nr. 2842; Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 135-172).

[5] Sül. Ktp., Fatih, nr. 3227; aynı Ktp., Carullah, nr. 2065; aynı Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2273.

[6] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3491; aynı Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3666; aynı Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1012; Nuruosmaniye Ktp., Yazma 3621; İstanbul Bel. Ktp., Muallim Cevdet, Yazma, nr. 180, 573; Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, nr. 15993.

[7] Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 5691; aynı Ktp., Yahyâ Tevfik, nr. 1740; İÜ Ktp., AY, nr. 5156, 6092, 6101; Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 173-253).

[8] Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 431, 6227; aynı Ktp., İzmir, nr. 424; aynı Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2262; Nuruosmaniye Ktp., Yazma, nr. 3621; Dr. Emel Esin Ktp., Yazma, nr. 87.

[9] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 37-59); Nuruosmaniye Ktp., Yazma, nr. 3628.

12. *Risâle-i Kazâ ve Kader*[1]
13. *Mefâtihü'l-Künûz fî Halli'r-Rumûz*
14. *Envârü't-Terkib*
15. *el-Levâyih fî Esrâri'l-Huriifî'l-Fevâtih*
16. *el-Müntehab fî Sınâati'z-Zeheb*
17. *Şerh-i Kasîde-i Sa'lûkiyye*[2]
18. *Dîvân-ı İksîr*
19. *Mecmûa-i Mücerribât*[3]
20. *Miftâhu'l-Hikme*[4]
21. *Hicer-i Selâse*[5]
22. *Aşeretü Ebvâb*[6]
23. *el-Misbâh fî İlm-i Esrâri'l-Miftâh*[7]
24. *Kitâb-ı Dekâyiki'l-Mîzân fî Mekâdîri'l-Evzân*[8]
25. *Kitâb-ı Envâi'd-Dürer fî izâhi'l-Hicer*
26. *Kitâb-ı Levh-i Zehebi'l-Esrâr fî Meârifi'l-Ahcâr*
27. *Kitâbu'l-Müntehab fi'l-İksîr*[9]
28. *Dürretü'd-Dürer fî Tuhfeti'l-Gurer.*

a) Sarı Abdullah Efendi

Abdullah Efendi, XVII. yüzyılın renkli mutasavvıf, müellif ve devlet adamlarından birisidir. Babası, mağrib şehzâdelerinden Tunus veya Cezâyir taraflarından İstanbul'a hicret etmiş bulunan Seyyid Muhammed adında bir kişidir. Bu zât Sadrâzam Halil Paşa'nın kardeşi olan beylerbeyi Mehmed Paşa'nın (v. 997/1589) kızıyla evlenmiş, bu evliliklerinden de Abdullah Efendi dünyaya gelmiştir.[10]

---

[1] Sül. Ktp., Reşid Efendi, nr. 987.

[2] Sül. Ktp., Yahyâ Tevfik, nr. 1733 (vr. 115-124).

[3] Sül. Ktp., Hakimoğlu, nr. 541; TYTK, Sül. Ktp., Ali N. Tarlan, Yazma, nr. 197.

[4] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 1-13).

[5] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 13-17.

[6] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 80-85).

[7] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 85-134).

[8] Hacı Selim Ağa Ktp., H. Selim Ağa, nr. 881 (vr. 60-79).

[9] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 6227 (vr. 1-28).

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 280; Müstakımzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 49b; a.mlf., *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64a; a.mlf., *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 280; Ayvansarâyi, *Hadîka*, c. II, s. 202; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 100; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 314; Franz Babinger, *Die Geschicht sschreeiber der Osmanen und Ihre Worke*, Leipzig 1927, s. 206; Gölpınarlı,

Kendisi eserlerinde künyesini Abdullah b. es-Seyyid Muhammed b. Abdullah olarak kaydetmektedir.[1] Bu yüzden Mehmed Şeyhî'nin Abdullah Efendi'nin babasının ismini Mehmed,[2] Mehmed Süreyya'nın da Mahmud olarak[3] vermesi doğru değildir. Babasını eserlerinde "Seyyid" veya "Şerif" olarak zikretmesinden babasının şeriftler sülâlesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Müstakimzâde'nin doğum târihini, 991/1583[4] olarak vermesine karşılık Sahih Ahmed Dede bu târihi gününe varıncaya kadar teshit etmektedir. Buna göre, 29 Safer 992/12 Mart 1584'de doğmuştur.[5]

Abdullah Efendi, İstanbul'da 992/1584 senesinde doğduğuna göre Abdülbâki Gölpınarlı ve Sadeddin Nüzhet Ergun'un, babasının İstanbul'a I. Ahmed devrinde geldiği şeklindeki kayıtları doğru değildir.[6]

Abdullah Efendi, temyîz yaşına geldiğinde ilim tahsîline başlamıştır. Sadrâzam Halil Paşa kendisindeki kabiliyeti görünce tahsîlini ve yetişmesini üzerine almıştır.[7]

Küçük yaşlarında iken Celvetiyye'nin kurucusu Azîz Mahmud Hüdâyi, Melâmî kutbu sayılan İdris Muhtefî ve Mevlevî şeyhi olan İsmail Ankaravî,[8] Helvâyî Yakub Dede, Emîr Osman Efendi, Ramazan Efendi, Necmeddin Hasan Efendi[9] gibi tarîkat erbâbı ile temâsa geçmiştir. Azîz Mahmud Hüdâyî'ye intisâbı Halil Paşa, İdris Muhtefî'ye bağlanması ise babalığı Hüseyin Ağa vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Müstakimzâde'nin *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*'sindeki ifâdesine göre on beş-on altı yaşlarında iken İdris Muhtefî'ye intisâb etmiştir.[10] Bu yıllar 1008/1599-1600 senesine tekâbül etmektedir. *Tevfîk Tezkiresi*'ne göre ise 1018/1609'da bu intisâb

---

a.g.e., s. 137; Aynî, *a.g.e.*, s. 128; Tahsin Yazıcı, "*Abdallah, Sarı*", *EI²*, c. I, s. 179; Ömer Faruk Akün, "*Sarı Abdullah*", *MEBİA*, c. X, s. 216; Cl. Huart-(Kathleen Burrill), "*Sarı Abd Allah Efendi*", *EI²*, vol. IX, s. 59; Ekrem Işın, "*Abdullah (Sarı)*", *DBİA*, c. I, s. 13.

[1] Akün, *a.g.m.*, s. 216. Örnek olarak bk. Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, c. I, s. 8.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 367.

[4] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 49b.

[5] Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârih-i Mevleviyye*, Konya Mevlâna Müzesi Kıp., nr. 5446, s. 175, Akün, *a.g.m.*, s. 216, gösterilen yerden naklen.

[6] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 137; Ergun, *Türk Şairleri*, c. I, s. 194.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 280; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[8] *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 37a.

[9] Akün, *a.g.m.*, s. 217.

[10] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 49b. Bu intisâbın ayrıntıları için bk. Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 50a-b; La'lîzâde, *Sergüzeşt*, ss. 43-46.

gerçekleşmiştir. Müstakimzâde *Tuhfe-i Hattâtîn*'inde verdiği bilgiye göre onun ilk intisâbı Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'yedir.[1]

Sarı Abdullah Efendi İstanbul'daki bütün bu yetkili mutasavvıflardan başka Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki tarîkat erbâbından da istifade etmiştir. Meselâ, 1011/1602-03 senesinde Erzurum'a giderek, tanınmış Rûşenî şeyhlerinden Hacı Şeyh ile görüşmüştür.[2]

Devlet kademelerinde resmî hizmetlerine ilk önce divitdâr olarak Vezir Halil Paşa'nın yanında başlamış, onunla birlikte Edirne'ye gitmiştir. Bu sıralarda Abdülmecid Sivâsî tarafından İdris Muhtefî ile alâkalı yapılan bir şikâyetin eline geçtiğini ve bu mesele hususunda mürşidine yardımda bulunduğunu La'lîzâde Abdülbâki anlatmaktadır.[3]

1036/1627 senesi Rebîülâhir'inde Halil Paşa'nın ikinci sadrazamlığı ve doğu serdarlığı sırasında onun tezkireciliğine getirilerek beraberce Abaza İsyânı'nı bastırmaya gitmiştir. Tokat'ta 1037/1628 Safer'inde vefat eden Reisülküttâb Mehmed Efendi'nin yerine de bu göreve getirilmiştir. Fakat aynı yıl Abaza Paşa'ya karşı muvaffakiyet gösteremeyen Sadrazam Halil Paşa'nın azledilip Hüsrev Paşa'nın bu göreve getirilmesiyle birlikte Abdullah Efendi de görevinden alınmıştır. Tebdîl-i kıyâfet edip, her ikisi de gizlice İstanbul'a Hüdâyî Âsitânesi'ne gelerek burada gizlenmişler, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin şefaatiyle de afvedilmişlerdir. 1039/1630 senesinde Halil Paşa vefat etmiş, Abdullah Efendi de Koca Mustafa Paşa civârındaki evinde uzlet hayâtı yaşamaya başlamıştır. Sekiz sene kadar bu şekilde ömür sürdükten sonra, 1047/1637 senesi Şevval'inde IV. Murad tarafından rikâb-ı hümâyûn reîsülküttâb kaymakamlığına getirilmiş kendisiyle Bağdad'a gitmiştir. Sefer esnâsında şehid olan İsmail Efendi yerine tekrar, Reîsülküttâb tayin edilmiştir. 1048/1638 Zilhicce'sinde fetih dönüşünde Diyarbakır'a gelindiğinde tekrar azledilmiş ve yerine Hüseyin Efendi nasb edilmiştir. 1049/1639 Şaban'ında tekrar Reisülküttâb Kaymakamlığı'na getirilmiş, 1050/1640 Cemâdiulâ'sında Anadolu Muhâsebecisi, bir ay sonra Cizye Muhâsebecisi, 1060/1650 senesinde de Piyâde Mukâbelecisi, 1069/1659 Muharremi'nde Mensûh Mukataacısı olmuşdur.[4] Son

---

[1] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 281; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/2*, s. 546; Hasan Kâmil Yılmaz, "*Sarı Abdullah Efendi*", *SGAD*, c. VIII, s. 255. Müstakimzâde gerek *Hülâsatü'l-Hediyye*'de (vr. 64a) gerekse *Tuhfe-i Hattâtîn*'de (s. 281) Hüdâyî Efendi'ye hâmisi Sadrazam Halil Paşa ile beraber intisab ettiğini kaydetmektedir. Hüseyin Vassâf, Abdullah Efendi'nin İdris Muhtefî vefat ettikten sonra Hüdâyî Efendi'ye intisâb ettiğini zikretmektedir. (*Sefîne*, c. II, s. 316). Hüdâyî Efendi'ye bağlılığı için bk. Yılmaz, *Celvetiyye Tarikatı*, ss. 134-36.

[2] Sarı Abdullah, *Cevheretü'l-Bidâye*, vr. 274a-b'den naklen, Akün, *a.g.m.*, s. 217.

[3] La'lîzâde, *a.g.e.*, ss. 47-49.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 281; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 203; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 100; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 367-68; Akün, *a.g.m.*, s. 217. Ayrıca bk. *Safâyî Tezkiresi*, s. 510; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64a; a.mlf., *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 52a

görevinden azledildikten sonra[1] ya da kendi isteği ile yaşı ilerlediğinden dolayı ayrılarak, kendisini ibâdet ve kitap telifine vermiş, hayâtının sonuna kadar bu şekilde vakit geçirmiştir.[2]

Hüseyin Vassâf'ın tesbiti[3] ve mezar kitâbesinde bulunan kayda göre 23 Safer 1071/28 Ekim 1660 senesinde vefat ederek,[4] Topkapı'dan Maltepe'ye giden yol üzerinde kendisi için tahsis edilmiş bir sofaya defnedilmiştir.[5]

Müstakimzâde *Tuhfe-i Hattâtîn*'inde[6] ve *Hülâsatü'l-Hediyye*'sinde,[7] Ayvansarâyî *Hadîka*'sında[8] Sarı Abdullah Efendi'nin 1071/1661 Receb'inde, yine Müstakimzâde *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*'sinde[9] 1072/1662 senesinde vefat ettiğini son eseri aynen tekrar eden Mehmed Ali Aynî'nin de yine bu târihi kaydettiğini görüyoruz.[10] Ömer Faruk Akün haklı olarak verilen bu son tarihleri yanlış addederek, mezar kitâbesinde yazılan tarihi doğru saymıştır.[11]

Vefatına Nisârî Hüseyin Efendi,

"*Nisârî fevti için bâğbân-ı dil dedi târîh*

Gül-i nesrîn-i Adn ola ilâhî Sarı Abdullah" (sene: 1071/1661) beytini, Nâil-i Kadîm ise,

"*Vakt-i rıhletde dedim Nâiliyâ târîhin*

---

[1] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 281; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[2] Nazmî, *Hediyye*, s. 175; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 37b; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Akün, *a.g.m.*, aynı yer.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 316. Ayrıca bk. *Safâyî Tezkiresi*, s. 514.

[4] Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 208; Akün, *a.g.m.*, aynı yer. Ayrıca bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 368; Babinger, *a.g.e.*, s. 207; Yazıcı, *a.g.e.*, s. 179.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 281; a.mlf., *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 52a; a.mlf., *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 64a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 203; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 100; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Babinger, *a.g.e.*, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 138; Akün, *a.g.m.*, aynı yer.

[6] Müstakimzâde, *a.g.e.*, s. 281.

[7] *A.g.e.*, vr. 64a.

[8] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 203.

[9] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 52a. 1072/1662 senesinde vefat eden meşâyihdan bir başka Sarı Abdullah Efendi vardır. Müstakimzâde son eserinde muhtemelen bu zât ile karıştırmıştır. İkinci Sarı Abdullah Efendi için bk. Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 346; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 367.

[10] Aynî, *a.g.e.*, s. 97.

[11] Akün, *a.g.m.*, s. 218.

Zâir-i Adn ola rûhu Sarı Abdullah'ın" (sene: 1071/1661) beytini târih düşürmüştür.[1]

İleri gelen bir çok tarîkat erbâbı ile münâsebet içerisinde olup onlardan feyiz alan Abdullah Efendi'nin asıl meşreb ve bağlılığı Bayrâmîliğe olmuştur. *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı eserinden kendisinin bu yönünden bahsederken, aslen Bayrâmî, tarîkatçe Celvetî ve terbiyece Mevlevî olduğunu kaydetmiştir.[2] Onun melâmîliğinden uzun uzun bahseden torunlarından La'lîzâde Abdülbâki *Sergüzeşt*'inde "Şârih-i Mesnevî el-Mevlevî" diyerek diğer tarîkatlarla da ilişkisini vurgulamıştır.[3]

Sarı Abdullah Efendi, kendisinin ilk Bayrâmî-Melâmî şeyhi olan İdris Muhtefî vefat ettikten sonra onun yerine kutupluk mevkiini ihraz eden Hacı Kabâyî'ye bağlılığını devam ettirmiştir. Halil Paşa ile doğu seferinde bulunduğu bir sırada Hacı Kabâyî vefat etmiş, ondan sonra da kutup olan Sütcü Beşir Ağa'ya bu bağlılığını sürdürmüştür.[4]

Safâyî Tezkiresi'nde, Abdullah Efendi'nin Sütcü Beşir Ağa ile hem-civâr olmaları hasebiyle çok görüşmelerinden dolayı bâzı kimselerin, onun Hamzavî mezheb olduğunu zannettiklerini, böyle bir zât-ı kâmilin "hilâfda" bulunmasını ise uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. Onun "tarîk-i hilâfa" gitmeyeceğine de yazdığı eserlerinin delil olduğunu göstermiştir.[5] Safâyî'nin bu değerlendirmeleri Hamzâvî olarak tanınan kimselerin aydınlar nazarındaki yerlerinin menfiliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Kanaatimizce Safâyî'nin de dediği gibi eserleri ile fikirlerini ortaya net olarak koyan Sarı Abdullah Efendi ve benzeri kimseler halkın ve kimi ileri gelenlerin sandığı gibi yanlış inançlara sâhip insanlar değildir. Bununla birlikte her toplumda olduğu gibi uç bir takım fikirlere sâhip olan topluluklar da yok değildir. İncelediğimiz dönemde de bu topluluklar Hamzavî olarak adlandırılmaktadırlar. Üzerlerinde durduğumuz bu zâtların hiç biri Hamzavî olduklarını iddia etmemektedirler. Ancak Muhammed Nazmî Efendi'nin de dediği gibi, tekkelerinin olmayışı, kendilerini gizlemeleri ister istemez dedikodulara sebep olmuş bir takım töhmetlerle dalâletlerine zâhib olunmuştur.[6] Âlim olmaları ve şahsiyetlerinin de etkili olması kendilerini bu denli gizlemelerine manidir. Böyle bir yaftayı kabul etmediklerinden dolayı da olur olmaz bir şekilde ortaya çıkmayı ge-

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Safâyî Tezkiresi*, s. 514; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 190; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 317; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 139; Ergun, *Türk Şairleri*, c. I, s. 196.

[2] Sarı Abdullah, *Nasîhatü'l-Mülûk*, İÜ Ktp., TY, nr. 9625, vr. 263b'den naklen, Akün, *a.g.m.*, s. 218.

[3] La'lîzâde, *Sergüzeşt*, s. 136.

[4] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 141.

[5] *Safâyî Tezkiresi*, s. 514.

[6] Nazmî, *Hediyye*, s. 176.

rekli görmemiş olmalılar. Şunu da unutmamak gerekir ki, Sarı Abdullah Efendi melâmîliği ön plana çıkmış eserlerinde de bu meşrebi övmüştür.

Müteşerrîliği hususunda şüphe duymadığımız dönemin ünlü müelliflerinden Muhammed Nazmî Efendi de Abdullah Efendi'yi, *"gözü yaşlı, ciğeri başlı, müteşerri ve müteheccid, "Efrâd"dan bir pir-i kâmil"* olarak tanıtmıştır.

Sarı Abdullah Efendi, hattatlıkta da zamanın önde gelen şahsiyetleri arasında yerini almıştır. Hüsn ü hattı Halid Efendi'den öğrenmiştir. Reîsülküttâb iken Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin zâviyelerinin vakıflarından birinin vakfiyesini yazmış olması bu sanatına bir örnek olarak gösterilir.[1]

Sarı Abdullah Efendi'nin çiçekçilik tarihinde de ayrı bir yeri vardır. Çiçeğe ve çiçek yetiştirmeye meraklı olduğundan dolayı, Sultan İbrahim tarafından bütün Osmanlı ülkesindeki çiçekçilerin reisliğine getirilmiş, bu münâsebetle kendisine diploma ve berat verilmiştir.[2] Bu kabilden olarak yedi yeni zerrin lâle çeşidi yetiştirdiği bildirilmektedir.[3]

Sarı Abdullah Efendi'nin Mustafa isminde bir oğlu vardır. Bu zât "Resmî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Dergâh-ı Âlî cebeciler kâtibi iken 1066/1655-56 senesinde Girit'te vefat etmiştir.[4]

Âlim, şâir ve hattat mutasavvıf olan Sarı Abdullah Efendi, kültür hayâtımıza da bir çok eserler kazandırmıştır. Yazdığı şiirlerinde "Abdî" mahlasını kullanmıştır.[5] En fazla şöhret bulan manzûmesi *Meslekü'l-Uşşâk* isimli kasîdesi olmuştur. Melâmiyye anlayışı ve devlet idârecileriyle ilişkilerini yansıtan önemli eserler kaleme aldığından kitaplarını burada kısaca tanıtmayı uygun gördük:

1. *Şerh-i Mesnevî*: Eserlerinin en tanınmış ve mühimlerinden birisidir. Asıl ismi *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'dir. Müellif bu eser sayesinde "Şârih-i Mesnevî" diye anılmıştır. *Mesnevî*'nin yalnız birinci cildini, beş cilt olarak şerh etmiştir. 1035/1625'de başlayarak, 1041/1631'de tamamlamış ve IV. Murad'a takdim etmiştir. Güzel bir şerh olmasının yanında aynı zamanda geniş bir tasavvuf ansiklopedisi mahiyetindedir. İstanbul'da 1288/1871 senesinde beş cilt olarak basılmıştır.[6]

---

[1] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 281.

[2] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 318; Ayni, *a.g.e.*, s. 129.

[3] Akün, *a.g.m.*, s. 218.

[4] Akün, *a.g.m.*, s. 218. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 64b; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 318; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 151; Ayni, *a.g.e.*, s. 131; Altınok, *a.g.e.*, s. 221.

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 101.

[6] Bk. Sahib Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 101; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 140; A. Karahan, "*Sarı Abdullah*", *TA*, c. XXVIII, s. 156; Akün, *a.g.m.*, s. 218; Selahattin Durgun, *Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)*, Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya 1993, s. 13 vd. Son çalışmada eserin yazma ve basma nüshaları tek tek tanıtılmıştır. Ayrıca Ülker Aytekin tarafından, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî Şerhi" isimli bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

2. *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde-i ve'l-Meâd*: İsmail Ankaravî ile Bayrâmîlikle alâkalı bir sohbet üzerine kaleme alınan bu eser, beş bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Nakşibendiyye, Halvetiyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Kübreviyye ve Kâdiriyye tarikatları silsileleri ile Beşir Ağa'ya kadar Melâmî kutuplarının hal tercümelerini içermektedir. 1033/1624 senesinde bir buçuk ay içerisinde tamamlanmıştır. 1288/1871'de İstanbul'da basılmıştır.[1]

3. *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye*: Bağdat'ın fethini tebrik için 1049/1639 senesinde IV. Murad'a ithâfen yazılmıştır. Bağdat'ın fethi, çeşitli kelâmî ve tasavvufî bahislerle birlikte, Nakşibendî, Halvetî ve Melâmî silsilelerinde bulunan bâzı zevâtın hal tercümelerine yer verilmiştir.[2]

4. *Düstûru'l-İnşâ*: II. Beyazıt devrinden başlayarak, IV. Murad devrini içine alacak şekilde Osmanlı siyâsî tarihi için kıymetli kaynak sayılabilecek bir münşeât mecmûasıdır. 170 civârında vesîka bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Reîsülküttâblığı döneminde bizzat kendisi tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser 1053/1643 senesinde tertip edilmiştir.[3]

5. *Nasihatü'l-Mülûk Tergîben li-Hüsni's-Sülûk*: Sultan IV. Mehmed'e cülûsunun ilk yılında takdim edilmiş olan bu eser, bir siyâsetnâme niteliğinde olup, devlet adamlarını zulüm ve hatadan korumak için telif edilmiştir. Osmanzâde Tâib tarafından *Telhîsü'n-Nasâih* isminde bir özeti yapılarak, Sultan III. Ahmed'e sunulan bu eser, 1283/1866 senesinde İstanbul'da basılmıştır.[4]

6. *Mir'âtü'l-Asfiyâ fi Sıfâti'l-Melâmiyyeti'l-Ahfiyâ*: Muhiddin Arabî'nin *Futûhât-ı Mekkiyye* isimli eserinde melâmîlikle alâkalı bölümlerinin izâhı ve Arabî'nin menkıbelerini anlattığı bir eserdir. 1070/1660 senesinde, Arapça olarak yazmıştır.[5]

---

[1] Bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 101; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 142; Karahan, a.g.madde, aynı yer; Akün, *a.g.m.*, aynı yer.

[2] Bk. *Göstyerler*. Nüshaları: Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 213; aynı Ktp., Fatih, nr. 254; aynı Ktp., Laleli, nr. 183; İÜ Ktp., TY, nr. 9600, 3792, 3728, 467, 175, 1768.

[3] Bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Adnan Sadık Erzi, "*Türkiye Kütüphânelerinden Notlar ve Vesikalar*", *TTK Belleten*, c. XIV, sy.: 56 (Ekim 1950), ss. 631-647; Akün, *a.g.m.*, aynı yer. Nüshaları: Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3333; İÜ Ktp., TY, nr. 1252, 3110. Adnan Erzi gösterilen makalesinde mezkûr eserin Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi nüshasının geniş ölçüde tavsifini yapmıştır.

[4] Bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 101; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 142; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/2, s. 546;

Karahan, a.g.madde, aynı yer; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 365; Akün, *a.g.m.*, s. 219.

[5] Bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 317; Gölpınarlı, *a.g.e.*, aynı yer; Akün, *a.g.m.*, s. 219. Nüshaları: Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 2294 (139 vr.); aynı Ktp., Haşim Paşa, nr. 24; Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1778 (163 vr.).

7. *Meslekü'l-Uşşâk*: Sülûka dâir 105 beyitlik bir kasîdedir. Müellifin torunlarından La'lîzâde Abdulbâki tarafından *Sergüzeşt*'inin sonuna ilâve edilerek şerh ve zeyl yazılmıştır.[1]

8. *Risâle fî Merâtibi'l-Vücûd*: Arapça olarak yazılmış olan bu eser vahdet-i vücûd ile alâkalıdır.[2]

9. *Ricâlü'l-Gayb*: Bu eser, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin ricâlü'l-gayb hakkındaki parçaların izah ve tercümesini içermektedir.[3]

Kaynaklar bunlardan başka, *Tercüme-i Makâsıd-ı Ayniyye*, *Tedbirü'n-Neş'eteyn ve Islâhu'n-Nushateyn*, *Câmiu'l-Âyât*, *Gülşen-i Râz*, *Esrârü'l-Ârifîn* isimli eserleri de Abdullah Efendi'ye nisbet etmişlerse de Ömer Faruk Akün bu eserlerin ona aidiyeti hususunda şüphelerini dile getirmiştir.[4]

Sarı Abdullah Efendi'ye bağlanarak ondan feyiz alan önemli kimseler vardır. Bunlar arasında aynı zamanda Mevlevî şeyhi de olan Neşâtî Ahmed Dede ile Cevrî İbrahim Çelebi'yi anmak gerekir.[5] Bunlardan başka oğlu Mustafa Râkım Efendi, Hüseyin Dede ve kızının oğlu olan Lâ'lî Mehmed Efendi de bağlılarındandır.

Hüseyin Dede: Koca Mustafa Paşa Âsitânesi'nde hücre-nişîn olarak yaşamış uzun müddet ömür sürmüştür.[6]

La'lî Mehmed Efendi: La'lî Mehmed Efendi Abdullah Efendi'nin kızından torunudur. Babası Bağdat vâlisi Deli Hüseyin Paşa'nın dîvân efendisi olup 1054/1644'de Bağdat'tan dönerken Diyâlc Nehri'nde boğulan La'lîzâde İbrahim Efendi'dir. 1050/1640 senesinde doğmuş devrin ileri gelen müderrislerinden ilim tahsilinde bulunduktan sonra kendisi de önce müderris sonra da kadılık vazîfesi almıştır. 1099/1687'de Süleymâniye Dârülhadîsi'ne müderris olmuş, bu görevinden sonra da Mekke ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş daha sonra azledilerek Kıbrıs'a sürgüne gönderilmiştir.[7] Sarı Abdullah Efendi'den başka Nakşibendiyye'den Mekke'de bulunan Ahmed Yekdest ve Şeyh Murad Buhârî'ye de intisâb etmiştir. Kıbrıs'da 1119/1707 senesi Rebîülâhir'inde vefat etmiştir. Lefkoşa'da Ayasofya isimli mabedin civârına defnedilmiştir. *Sergüzeşt* müellifi ünlü La'lîzâde Abdülbâki

---

[1] La'lîzâde, *Sergüzeşt*, ss. 164 Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 102. Sadık Vicdânî'de mezkûr kasîde ve La'lîzâde tarafından yapılan zeyli *Tomarı*'na almıştır. (ss. 53-63).

[2] Bk. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 142; Ergun, *Türk Şairleri*, c. I, s. 197; Akün, *a.g.m.*, aynı yer. Nüshaları: Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1834; Nuruosmâniye Ktp., nr. 2400.

[3] Bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 102; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 142; Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 197. Ömer Faruk Akün, bu eserin uslûbundan Abdullah Efendi'ye âit olmadığını iddia etmektedir. (Akün, *a.g.m.*, s. 219).

[4] Sebepleri ile birlikte izahları için bk. Akün, *a.g.m.*, s. 219.

[5] Mevleviler kısmında ele alınacaktır. Cevrî İbrahim Çelebi Abdullah Efendi'nin eserlerinin çoğunu istinsah etmiştir. (Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 319).

[6] Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 72b; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 151.

[7] *Mehmed Tezkiresi*, ss. 77-78. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 64b-67a.

Efendi (v. 1159/1746) bu zâtın oğludur.[1] Şiirlerinin olduğunu Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*'sinde haber vermektedir.[2]

3. HACI BAYRAM KABÂYÎ

İdris Muhtefî'den sonra irşâd makâmına Hacı Bayram Kabâyî geçmiştir. Asıl ismi Keyvan olan bu zât halk arasında "Hacı Kabâyî", "Hacı Efendi", "Hacı Bayram" diye tanınmıştır. "Kabâyî" diye anılması, Sandal Bedesteni'nde abâ satmasından dolayıdır. Aslen Gürcü olup, Topkapı'da Takkeci Câmii'ni yaptıran Arakiyeci İbrahim Çavuş'un azadlı kölesidir. İdris Muhtefî'den feyiz almıştır.[3] Şeyhi'nin vefatından sonra kutubluk mevkiine geçmesiyle birlikte, halktan uzak kalmak için tâliplerin irşâdı için Bezcizâde Efendi'yi kalbe bakıcı tayin etmiştir.[4] 1037/1628 senesinde vefat ederek Topkapı'da bulunan Takkeci Câmii karşısına defnedilmiştir.[5] Vefatına,

"*Acınıp idip gazâsın ehl-i diller cem' olup*

Dediler târihini rûhuna rahmet dâimâ" (sene: 1037/1628) beyti târih düşürülmüş ve kitâbesine yazılmıştır.[6]

4. SÜTCÜ BEŞİR AĞA

Hacı Kabâyî'den sonra Melâmî kutubluğunun Sütcü Beşir Ağa'ya geçtiği belirtilmektedir. Bu zât aslen Arnavutluk'un Koniçe kazasındandır. Buradan İstanbul'a gelerek Saray'da Bostancı Ocağı'na memur olmuştur. Melâmiyye'ye intisâb ederek önce İdris Muhtefî, sonra da Hacı Kabâyî'nin sohbetlerine devam ederek onlardan feyiz almıştır. İdris Muhtefî vefat ettikten sonra emekliye ayrılarak Hacı Kabâyî'nin evi yakınlarında bir ev satın almış ve bu Melâmî kutbuna komşu olmuştur. Aynı zamanda Silivri civârında da bir çiftlik satın almak suretiyle yazlarını burada geçirmeye başlamıştır. Kış yaklaşırken bir iki ineği beraberinde İstanbul'a getirip, sütlerinin ihtiyacından fazlasını başkalarına sattığı için Sütcü Beşir Ağa diye meşhur olmuştur. Sarayda yetişip resmî görevlerde bulunduğu için eş dost ve tanıdıkları hayli fazla olmuştur. Bunlar arasında Yeniçeri Ocağı'ndan hemşehrileri Bektaş Ağa ve Murad Ağa gibi reisler de bulunmaktadır. Bütün bunlar ve bunların yanında, hemşehriyiz diye Arnavutluk İskenderiyesi'nden (İşkodra) gelip giden Hurûfî Tarikatı'na mensup insanlar derhal yönetimin dikkatini çekmiş, hakkında

---

[1] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 63b; a.mlf., *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 67a; *Mehmed Tezkiresi*, s. 78; Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 151-52.

[2] *Mehmed Tezkiresi*, s. 78.

[3] La'lîzâde, *Sergüzeşt*, s. 50; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 320; Aynî, *a.g.e.*, s. 132; Altınok, *a.g.e.*, s. 224.

[4] La'lîzâde, *Sergüzeşt*, s. 49.

[5] La'lîzâde, *a.g.e.*, s. 50; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 320; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 156.

[6] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, aynı yer.

soruşturma başlatılmıştır. Halk arasında da bir takım dedi kodular dolaşmaya başlamıştır. Sonunda Köprülüzâde Ahmed Paşa'nın emri ve Şeyhulislâm Sun'izâde'nin fetvasıyla, "şöhret-i kâzibe tahsîli" ve halkın içine korku salması gerekçesi ile boğdurularak öldürülmüş ve cesedi Fenerbahçe'den denize atılmıştır. Bu hadise, Beşir Ağa doksan yaşlarında iken, 1073/1663 senesinde vuku bulmuştur.[1] "*Kutile'l-Beşir*" terkîbi vefatına târih düşürülmüştür.[2]

Rivâyetlere göre kırk kadar bağlısı, öldürüldüğünün ertesi günü, muhakeme edilmeden öldürülen şeyhlerine haksızlık yapıldığını, kendilerinin de idam edilmesi gerektiğini söyleyerek şeyhulislâmı protesto etmişlerdir. Eğer rivâyetler doğru ise Şeyhulislâm bu insanları da idam ettirmiştir. Bunun üzerine tepkiler artmış ve bir kısım ulemâ ve tarîkat şeyhi de rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Otuz kırk sene irşâd makamında bulunmuş bunca sevgeni bulunan, hakkında iddia edilen unsurlardan da uzak olan bu yaştaki bir insanın idamına gelen tepkilerin daha da artmasından çekinen Köprülüzâde Ahmed Paşa, kabahati Şeyhulislâm'a yükleyerek Sun'îzâde'yi görevinden almış ve yerine Minkârîzâde Yahyâ Efendi'yi getirmiştir. Bu şekilde ortalık durulmuştur.[3]

La'lîzâde Abdülbâki'nin verdiği bilgiye göre Beşir Ağa, insanların kalblerine bizzat kendisi bakmış, kabiliyetli insanları sohbete davet ederek yetişmeleri işini yüklenmiştir. Bağlıları ve sevenlerini her fırsatta şerîatın ahkâmına sıkı sıkıya uymaya davet ederek, tarîkat âdâbı üzere terbiye etmiştir. Müridlerinden birisine gönderdiği bir mektûbu yine La'lîzâde Abdülbâki aynen vermiştir. Bu mektubda geçen, "*zinhâr, hezâr zinhâr hilâf-ı şer'-i şerîf kendi zu'munuz ile söz söylemeyesiz. Şeriat, şeriat yine şeriat. Kavlde ve fiilde zâhirinizi şeriat ile âreste...*" ifâdelerinden de anlaşıldığı gibi,[4] Beşir Ağa zâhiren gayr-i şer'î bir davranış ve tutum içerisinde değildir.

Ahmed Yaşar Ocak *Mülhidler ve Zındıklar* adlı eserinde Sütcü Beşir Ağa'nın Hurûfîler'le yakından alakalı olduğunu, müridlerine gönderdiği mektubun da onun takiyyeye azamî dikkat sarf ettiğini gösterdiğini iddia etmektedir.[5] Kanaatimizce elimizde bulunan bilgiler çerçevesinde böyle bir iddiada bulunmak yanlıştır. Aksi belgeler ortaya çıkıncaya kadar, döneme en yakın müelliflerden olan La'lîzâde Abdülbâki'nin yazdıklarını şimdilik kabul etmek durumundayız. Bu hadisenin arkasında, Vezîriazam'ın ya da Şeyhulislâm'ın mezkûr şahsa ya da Melâmîlere karşı olan siyâsî bakışlarının yatması ihtimal dahilindedir.

---

[1] La'lîzâde, *a.g.e.*, ss. 53-55; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 48a; Müstakimzâde, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, vr. 76a-79b (Öldürülme târihi burada 1072/1662 olarak gösterilmektedir.); Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 321; Ayni, *a.g.e.*, s. 132; Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 158-59; Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, ss. 304-305; Altınok, *a.g.e.*, ss. 224-26.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 159.

[3] La'lîzâde, *a.g.e.*, s. 55-56.

[4] La'lîzâde, *a.g.e.*, s. 52.

[5] Ocak, *a.g.e.*, s. 305.

Sütcü Beşir Ağa'nın yetiştirdiği önemli şahıslar arasında dâmâdı Hacı Osman Efendi, Bursalı Seyyid Mehmed Hâşim Efendi, Gedâyî Ali Efendi (v. 1090/1679), Habeşîzâde Abdürrahim Rahmî Bey (v. 1140/1727-28), Emir Halil Ağa (v. 1134/1722) gibi kimseler vardır.[1] Bunlardan Bursalı Seyyid Hâşim Efendi, Beşir Ağa'dan sonra irşâd makamına geçmiştir.[2]

5. BURSALI SEYYİD MEHMED HÂŞİM EFENDİ

Mehmed Hâşim Efendi, Beşir Ağa'nın 1073/1663 senesinde vefat etmesinin ardından onun yerine geçerek, on beş sene kadar bu vazîfeyi sürdürmüştür.[3] Feyiz aldığı şahıs îdam edildiği için olağanüstü bir şekilde kendisini gizleme ihtiyacı duymuş, rivâyete göre Ali Efendi'den (Paşmakçızâde) başka hiç kimsenin kalbine bakmamıştır. Sevenlerini de toplanıp sohbet etmemeleri hususunda uyarmıştır.[4]

1088/1677 senesinde vefat ederek Edimekapısı dışındaki Emir Buhârî Tekkesi civârında defnedilmiştir.[5] Simkeşzâde Feyzî Efendi vefatı için târih düşürdüğü,

"*Göçdü çün Hâşim Efendi anı Rabbü'l-Âlemîn*

Hemcivâr ede Habîb-i Ekrem'e el-Fâtiha" (sene: 1088/1677) beyti kitâbesine yazılmıştır.[6]

Mehmed Hâşim Efendi'den sonra yerine yegâne müridi olan Şeyhulislâm Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi geçmiştir. Bu zât da kendisini mütemâdiyen gizlemiş ve hiç kimseyi irşâda mezun etmemiştir. 4 Muharrem 1124/12 Şubat 1712 târihinde vefat etmiş ve Edimekapı mezarlığı, Emir Buhârî Tekkesi civârına defnedilmiştir.[7]

6. DİĞER MELÂMÎLER

a) Helvâyî Tekkesi Şeyhleri

İstanbul'da daha önce gördüğümüz zâtların aksine tekkelerde faaliyet gösteren Bayrâmî-Melâmîleri de olmuştur. Bu merkezlerden birisi Helvâyî Tekkesi'dir.

Helvayî Dede, "Helvayî Baba", "Helvalı Baba", "Helvacı Baba" diye halk arasında tanınan melâmiyye mensuplarından Yakub Efendi (v. 997/1588-89)[8] tara-

---

[1] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 324.

[2] La'lîzâde, *a.g.e.*, s. 56; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 161.

[3] La'lîzâde, *a.g.e.*, s. 56.

[4] *a.g.e.*, s. 56-57.

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 324; Ayni, *a.g.e.*, s. 133; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 161.

[6] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 162.

[7] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 163. Bu zât hakkında bilgi için bk. Altunsu, *Şeyhülislâmlar*, ss. 107-108; Ekrem Işın, "*Ali Efendi (Paşmakçızade)*", *DBİA*, c. I, ss. 190-91.

[8] Yakub Efendi hakkında bilgi için bk. Hulvî, *Lemezât*, ss. 600-601

fından XVI. yüzyılın ortalarında, Eminönü İlçesi, Süleymaniye Bozdoğan Kemeri Caddesi üzerinde kurulmuş bir tekkedir.[1] Tevhidhâne-türbe, harem, selâmlık, mutfak gibi bölümlerden oluşan tekke 1925'de tekkelerin kapatılmasıyla bakımsız kalmış, harem ve selamlık ikâmetgâh olarak kullanılmış ve oldukça harap vaziyette günümüze ulaşmıştır.[2]

Kurucu şeyh Yakub Efendi'den sonra tekkenin postnişînliğini Hasan Efendi üstlenmiştir. Bu zât Yakub Efendi'nin halîfesi ve Pîr Ali Aksarâyî'nin kızından olma torunudur.[3] 997/1588-89 senesinde şeyhinin vefatı üzerine görevi üstlenen Hasan Efendi'nin vefat târihi tesbit edilemediği için bu vazîfeyi kaç yıl sürdürdüğünü bilemiyoruz. Ancak Hulvî Efendi'nin *"halen âyîn-i şerîflerini (...) Şeyh Hasan Çelebi icrâ etmektedir"* ifâdesinden[4] anlaşıldığına göre, Hulvî Efendi'nin *Lemezât*'ı 1030/1621'de tamamladığı dikkate alındığında Hasan Efendi bu sıralarda sağ olmalıdır.

Hasan Efendi'den sonra yerine oğlu Ahmed Efendi postnişîn olmuştur. Bu zât vefat ettiği 1054/1644 senesine kadar bu vazîfeyi yürütmüştür. Tabibzâde'nin listesinden anlaşıldığına göre ondan sonra şeyhlik makâmına kimse geçmemiştir.[5] XVII. yüzyıl ortalarına kadar kimlerin bu makama geçtiği kaydedilmemiş, ancak bâzı vakıf kayıtlarına göre tekke, bu dönem boyunca türbedarlık şeklinde idâre edilmiş, daha sonra da Celvetîliğe bağlanmıştır.[6]

b) Saçlı Emir Tekkesi Şeyhleri

İstanbul'da faaliyet gösteren bir diğer Melâmî merkezi Saçlı Emir Tekkesi olmuştur. Mezkûr tekke Sivaslı Hâşimî Emir Osman Efendi (v. 1003/1595)[7] tarafından XVI. yüzyılın sonunda Beyoğlu İlçesi'nde Kasımpaşa Kulaksız Mahallesi Yeniçeşme Caddesi üzerinde inşâ ettirilmiştir.[8] Bugün câmi olarak faaliyet göstermektedir.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Helvâyî Tekkesi'nden sonra ikinci merkez niteliğinde olan Saçlı Emir Tekkesi, bu yüzyılın ortalarında Helvâyî Tekkesi'ndeki Me-

---

[1] Tekke ile ilgili bilgi için bk. Özdamar, *Dergâhlar*, s. 78; Ekrem Işın, *"Helvaî Tekkesi"*, *DBİA*, c. IV, ss. 49-51; M. Baha Tanman, *"Helvaî Tekkesi"*, *DBİA*, c. IV, s. 51.

[2] Tanman, *İstanbul Tekkeleri II/1*, s. 661.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, s. 601; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 48.

[4] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 48.

[6] Işın, *a.g.m.*, s. 49.

[7] Hâşimî Osman Efendi için bk. Hulvî, *Lemezât*, ss. 591-93; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 18; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II., ss. 324-29; Aynî, *a.g.e.*, ss. 121-122; Gölpınarlı, *a.g.e.*, ss. 68-70.

[8] Mezkûr tekke için bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Çetin, *"Tekkeler"*, s. 589; Ekrem Işın, *"Saçlı Emir Tekkesi"*, *DBİA*, c. VI, ss. 383-84; M. Baha Tanman, *"Saçlı emir Tekkesi"*, *DBİA*, c. VI, ss. 384-85; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 188.

lâmî meşîhatının son bulmasıyla tek merkez olma özelliğini kazanmıştır.[1] Tekke, kuruluşundan sonra XVIII. yüzyılın başına kadar kurucusunun ailesine mensup şeyhler tarafından idâre edilmiştir. Hâşimî Osman Efendi'den sonra sırasıyla vakfiyye şartının gereği olarak oğlu Seyyid Câfer Efendi (v. 1040/1631), onun oğlu Seyyid Tavîl İbrahim Efendi (v. 1099/1688) ve onun oğlu Seyyid Gazanfer-i Sânî Efendi (v. 1112/1700) postnişin olmuşlardır.[2] Hayatları hakkında geniş malumat bulamadığımız bu zâtlar tekke hazîresine defnedilmişlerdir.[3]

[1] Işın, *a.g.m.*, s. 383.

[2] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 18; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 42; Aynî, *a.g.e.*, s. 122. Ayvansârâyî, Gazanfer Sânî'yi Tavîl İbrahim Efendi'nin kızkardeşinin oğlu olarak göstermiştir. (*Göst.yer*).

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 326.

IV. CELVETİYYE

a) İstanbul'da Celvetiyye

Celvetiyye Tarîkatı, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi tarafından, (950/1543-1038/1628) Anadolu topraklarında tesis edilmiş bir tarîkattır. Tasavvufta önemli bir yeri olup, meşrep ve makam adı olarak kullanılan celvet, Halvetiyye ve Bayrâmiyye'nin özelliklerî birleştirilmek süretiyle tarîkat olarak ortaya çıkmıştır. Bayrâmiyye'nin, Nakşibendiyye ile münâsebeti olması dolayısıyla Celvetiyye bu tarîkattan da izler taşımaktadır.

Celvetiyye Tarîkatı, kurucusu zamanında kısa sürede Anadolu ve Balkanlarda yayılarak başta İstanbul'daki idârecîler olmak üzere yayıldığı diğer bölgelerdeki elit kitle ve halk üzerinde, siyâsî, sosyal, iktisâdî yönden hayli etkili olmuştur.[1]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, Kânûnî Sultan Süleyman'dan IV. Murad'a kadar sekiz pâdişahın devrini idrak etmiştir. Başta sûfî kişiliği olmak üzere şâirliği ve telîfâtı ile Osmanlı ilim ve kültür târihi üzerinde etkili olmuş renkli bir şahsiyettir. Özellikle ömrünün son devirlerini dolu dolu geçirmiş, eserleri ve kişiliği ile şöhreti zamanımıza kadar gelmiş olan Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi hakkında o zamandan bu güne dek bir çok eser kendisine yer vermiş ve hakkında müstakil çalışmalar yapılmıştır.

Atâyî'nin *Zeyl-i Şakâiki*, Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'si, Hulvî Efendi'nin *Lemezât*'ı ve Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'si onun hakkında bilgi veren ilk devir kaynaklarıdır. XVII. yüzyılın ünlü târihçisi Naîmâ ve onu tekraren de daha sonraki müverrihler Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'den bahsetmişlerdir. Tezkirecilerden Mehmed Tevfik,[2] sonraki devir müelliflerinden olan Ayvansarâyî'nin *Mecmûa-i Cevâmi'*nde, Harîrîzâde'nin *Tibyân*'ında, Hocazâde Ahmed Hilmi'nin *Ziyâret-i Evliyâ*'sında, Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde, Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne*'sinde bilgi bulmaktayız.

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin menkabe, kerâmet ve bâzı sözlerini ihtivâ eden menâkıbnâmeler de meydana getirilmiştir. Bunlardan ilki Atâyî Efendi'ye âit

---

[1] Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye'ye mensup meşâyihın devlet idârecileri ve ulemâ ile olan münâsebetleri sonraki bölümde ele alınacaktır.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 33b-34a.

olup *Menâkıb-ı Şeyh Mahmud el-Üsküdârî* adını taşımaktadır.[1] Diğer menâkıbnâme ise Hüdâyî Âsitânesi'nin son şeyhi olan Mehmed Gülşen Efendi'ye âit olan *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*'sidir.[2]

Çağdaş bir çok araştırmacı ve yazar da, Aziz Mahmud Hüdâyi Efendi'nin hayâtı, tarikatı, şahsiyeti ve eserleri üzerine önemli çalışmalar yapmıştır/yapmaktadır.

Bunlar arasında en nitelikli ve çaplı çalışma Hasan Kâmil Yılmaz'a âit olup doktora tezi olarak hazırlanmıştır. *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı* ismini taşıyan bu çalışma 1982'den bu yana çeşitli yayınevleri tarafından basılmıştır.

Onun hakkında bir diğer önemli çalışmayı Ziver Tezeren yapmış aynı zamanda *Dîvânı*'nı yayma hazırlamıştır.[3]

Yine Kemâleddin Şenocak da, *Kutbü'l-Ârifîn Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyi, Hayatı, -menâkıbı-, eserleri* isimli çalışmasında onun Divân'ını yayınlamıştır.[4]

Hüdâyî hakkında Türkiye'de neşredilen ilk çalışma Fevziye Abdullah Tansel tarafından *Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî* adlı makaledir.[5]

Bunlardan başka çeşitli ansiklopedilerde de hayâtı,[6] tarîkatı olan Celvetiyye[7] ve âsitânesi[8] hakkında maddeler yazılmıştır.

Çeşitli eserleri üzerine lisans ve yüksek lisans tezleri yapılan Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin, *Vâkıât* adlı eseri üzerine Mustafa Bahadıroğlu tarafından Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde doktora çalışması yürütülmektedir. Yine

---

[1] Süleymâniye Ktp., Lala İsmail Paşa, nr. 706. Bilgi için bk. Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 63.

[2] Bu eser 1338 ve 1340 târihlerinde basılmıştır.

[3] Bu çalışmalar basılmıştır. Bk. Ziver Tezeren, *Aziz Mahmud Hüdayî*, İstanbul 1987; a.mlf., *Seyyid Azîz Mahmud Hüdâyî Divânı II*, İstanbul 1985.

[4] Bk. Kemâleddin Şenocak, *Kutbü'l-Ârifîn Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayâtı, -menâkıbı-, Eserleri*, İstanbul 1970.

[5] Fevziye Abdullah Tansel, "*Seyyid Aziz Mahmud Hudâyî*", *AÜİFD*, c. XV (Ankara 1968)., ss. 1-41.

[6] Bk. Hasan Kâmil Yılmaz, "*Aziz Mahmud Hüdâyî*", *DİA*, c. IV, ss. 338-340; Ekrem Işın, "*Aziz Mahmud Hüdai*", *DBİA*, c. I, ss. 505-507; Ethem Cebecioğlu, "*Aziz Mahmûd Hüdâyî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 209-217.

[7] Bk. Abdülbâki Gölpınarlı, "*Djilwatiyya*", *EI²*, c. II, ss. 542-43; a.mlf., "*Celvetiye*", *MEBİA*, c. III, ss. 67-69; Ekrem Işın, "*Celvetilik*", *DBİA*, c. II, ss. 394-96; Hasan Kâmil Yılmaz, "*Celvetiyye*", *DİA*, c. VII, ss. 273-275.

[8] Bk. M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkeleri II/2*, ss. 316-328; a.mlf. "*Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi*", *DİA*, c. IV, ss. 340-41; a.mlf, "*Aziz Mahmud Hüdâi Külliyesi*", *DBİA*, c. I, ss. 507-508. Âsitânede postnişîn olan şeyhlerin listesi için bk. Tabibzâde, *Meşâyih*, ss. 70-71; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 236-38.

Zülfikar Cangüzel tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi" isimli bir doktora tezi hazırlanmıştır.[1]

Keyfiyet ve kemmiyet açısından bu denli ele alınmış/alınmakta olan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hayâtı, tarîkatı, eserleri ve kişiliği hakkında bilgi vermekten ictinâb edip, tesbit ettiğimiz yayınlanan eserlerini belirteceğiz. Ayrıca yetiştirdiği halîfelerine işâret edip devlet idârecileri, ulemâ ve diğer meşâyih ile ilişkilerini sonraki bölümlerde ele alacağız.

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin *Câmiu'l-Fezâil ve Kâmiu'r-Rezâil* ile *Miftâhu's-Salât ve Mirkâtü'n-Necât* isimli eserleri, Hasan Kâmil Yılmaz tarafından tercüme edilerek 1988 târihinde yayınlanmıştır.[2] Yine *Câmiu'l-Fezâil ve Kâmiu'r-Rezâil*, Hacı Hafız Hasan Akarsu tarafından tercüme edilmiş olup, *Aziz Mahmud Hüdâyî İlmî Ameli ve Ahlaki Faziletler Kitabı Câmiu'l-Fezâil ve Kâmiu'r-Rezâil* adıyla yayınlanmıştır.

Hulâsatü'l-Ahbâr adlı eseri Kerim Kara ve Mustafa Özdemir tarafından tercüme edilerek 1997 târihinde basılmıştır.[3]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin *Nasâih ve Mevâiz* isimli eseri Safi Arpaguş tarafından *Sohbetler* adıyla,[4] bâzı bölümler ise Abdullah Taşdelen tarafından *Hz. Hüdai'nin Minberinden* adıyla yayınlanmıştır.

Habbebü'l-Mahabbe isimli eseri, mevlevî şeyhi A. Remzi Akyürek tarafından *Mahbûbü'l-Ehibbe* ismiyle tercüme edilmiş, bu tercüme de Rasim Deniz tarafından yayınlanmıştır.[5]

Semâ hakkında kaleme aldığı *Keşfu'l-Kınâ an Vechi's-Semâ* adlı risâlesi, Hasan Kâmil Yılmaz tarafından tercüme edilerek *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*'nde neşredilmiştir.[6]

Türkçe ve Arapça olarak ayrı ayrı kaleme aldığı birbirine benzerlikler arz etse de esasen farklı olan *Tarîkatnâme* adlı eserleri Nevzat Özkan tarafından *Aziz Mahmud Hüdâyî Arapça ve Türkçe Tarîkatnâme* ismiyle yayınlanmıştır.[7]

---

[1] Zülfikar Cangüzel, *Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi*, basılmamış doktora tezi, Hacettepe Ün. SBE, Ankara 1991.

[2] Bk. Aziz Mahmud Hüdâyî, *İlim-Amel Seyr u Sülûk*, haz.: Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul 1988.

[3] Bk. Aziz Mahmud Hüdâyî, *Âlemin Yaratılışı ve Hz. Muhammed'in Zuhûru*, çev.: Kerim Kara-Mustafa Özdemir, İstanbul 1997.

[4] Aziz Mahmud Hüdâyî, *Sohbetler*, haz.: Safi Arpaguş, İstanbul 1995.

[5] A. Remzi Akyürek, *Habbetü'l-Mehabbe Tercümesi Mahbûbü'l-Ehibbe (Sevenlerin Sevgilisi)*, Kayseri 1982.

[6] Bk. Hasan Kâmil Yılmaz, "*Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin 'Semâ Risâlesi'*", *MÜİFD*, c. IV (İstanbul 1986), ss. 273-284.

[7] Bk. Aziz Mahmud Hüdâyî, *Arapça ve Türkçe Tarîkatnâme*, haz.: Nevzat Özkan, Kayseri 1998. Ayrıca bu eser ile alâkalı mühim bir tanıtım için bk. İsmail Hakkın Ertaylan, "*Yeni*

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, Kur'ân-ı Kerîmi de *Nefâisü'l-Mecâlis* ismiyle tefsir etmiştir. Zaman zaman meclisler şeklinde yaptığı bu tefsiri halîfelerinden İsmail Efendi, Kur'ân sûrelerinin tertîbine göre bizzat şeyhinin el yazısından bir araya getirmiştir.[1]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin yetiştirdiği sayısı altmışı aşkın halîfesi vardır. Bunlar içerisinde, Ser-halîfe Muk'ad Ahmed Efendi (v. 1040/1639), Mehmed Fenâyî (Ehl-i Cennet) Efendi (v. 107501664), Dizdârzâde Ahmed Efendi (v. 1032/1623), Filibeli İsmail Efendi (v. 1052/1642), Veliyyüddin b. Yusuf Efendi (v. 1061/1651), Üftâdezâde Kutub İbrahim Efendi (v. 1089/1678), Saçlı İbrahim Efendi (v. 1075/1664), Aksaraylı Abdürrahîm Efendi (v. 1054/1645), Kemâleddin Efendi (v. 1067/1657), Arap Yahyâ Efendi (v. 1077/1666), Eyyûb Efendi (v. 1030/1621), Serzâkir Şabân Efendi (v. 1061/1650) ve Tophâneli Veli Efendi (v. 1108/1697) hakkında Hasan Kâmil Yılmaz mezkûr eserinde bilgi vermiş, elli civârında halîfesinin ise ismini listelemiştir.[2] Yine ondan feyiz alan târihî şahısları da tesbit ederek haklarında bilgi vermiştir. Sadrazam Halil Paşa (v. 1039/1629), Sarı Abdullah Efendi (v. 1071/1661), Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi (v. 1066/1655), Şeyhulislâm Hocazâde Mehmed Es'ad Efendi (v. 1034/1625), Okçuzâde Mehmed Şâhî Efendi (1039/1629), Nev'îzâde Atâyî Efendi (v. 1045/1635), İznikli Hüsrevzâde Ali Çelebi (v. 1018/1609), Mehmed Muizziddin Celvetî (1033/1623), Alaşehirli Veysî Efendi (v. 1037/1628) de bunlardandır.[3]

Celvetiyye Tarîkatı'na bağlı olarak zaman içerisinde, dört ayrı şube ortaya çıkmıştır. Bunlar;[4]

1. Selâmiyye: Selâmi Ali Efendi (v. 1104/1692) tarafından,

2. Hakkıyye: Bursalı İsmail Hakkı (v. 1137/1724) tarafından,

3. Fenâiyye: Kütahyalı Fenâyî Ali Efendi (v. 1158/1745) tarafından,

4. Hâşimiyye: Bandırmalızâde Mustafa Hâşim Baba (v. 1197/1782) tarafından kurulmuştur. Görüldüğü gibi ilki hariç diğerleri XVII. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır.

Celvetiyye Tarîkatı, XVII. yüzyılda başta kendi âsitânesi olmak üzere, Kısıklı Selâmi Efendi Tekkesi, Selâmsız Selâmi Efendi Tekkesi, Acıbâdem Selâmi Efendi Tekkesi, Fenâyî Tekkesi, Şeyh Câmii Tekkesi, Küçükayasofya Tekkesi, Mehmed Paşa Tekkesi, Alâaddin Tekkesi, Bezirgân Tekkesinde temsil edilmiştir.

---

ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi Tarikatname", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. I, sy.: 3-4 (Aralık 1946).

[1] Bu eserin tanıtım ve tavsifi için bk. Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, ss. 231-32; Yılmaz, *Celvetiyye*, s. 111.

[2] Bk. Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 125-131.

[3] Bk. *a.g.e.*, ss. 132-140.

[4] Bk. *a.g.e.*, ss. 236-245.

Celvetî Âsitânesi'ni dışarda tutarak XVII. yüzyılda faaliyet göstermiş olan tesbit ettiğimiz Celvetî meşâyihi hakkında bilgi vereceğiz.

aa) Mustafa Devâtî Efendi

Gençliğinde divit sanatıyla meşgul olduğu için Devâtî ve Divitçi diye meşhur olmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin halîfesi Muk'ad Ahmed Efendi'ye intisâb ile tekmîl-i tarîk etmiş, ardından Kastamonu'ya halkı irşâd etmesi için halîfe olarak gönderilmiştir. Bir müddet bu vazîfeyi icrâ ettikten sonra tekrar İstanbul'a dönerek[1] ilme yönelmiş ve ulemâdan birinin yanında mülâzim olmuştur. Medrese tahsîlini gereğince tamamladıktan sonra da bir kırklı medresede müderris olmuştur. Daha sonra 1061/1651 senesi Cemâziyelâhir'inde Neffâtî Şeyh Mehmed Efendi yerine Molla Kestel Medresesi hâricinde, 1062/1652 senesi Safer'inde Vânî Ali Efendi yerine Üsküdar'daki Vâlide Sultan Dârulhadîsi müderrisliğine getirilmiştir. 1067/1567 senesinde bu vazîfelerinden isteği ile ayrılarak[2] Üsküdar Bülbülderesi Mahallesi'nde bir tekke inşâ edip burada irşâd faaliyetlerine başlamıştır.[3]

Şeyh Câmii Tekkesi diye de bilinen Devâtî Mustafa Efendi Tekkesi, Üsküdar Bülbülderesi Selman Ağa Mahallesi, Selmân-i Pâk Caddesi ile Şeyh Câmii Sokağı kavşağı üzerinde bulunmaktadır.[4] Kaynaklarda bu yapının bânisi olarak, Devâtî Mustafa Efendi,[5] Arslan Ağa,[6] Kethüdâ Arslanağazâde Mustafa,[7] Divitçizâde Mehmed Efendi[8] isimleri geçmektedir.

Uşşâkîzâde ve Şeyhî, Devâtî Mustafa Efendi hakkında müstakil bilgi vermeyip oğlu Mehmed Efendi ile alakalı kısımda ona da değindikleri için Sâdeddin Nüzhet Ergun babası hakkında verilen bilgileri oğlu hakkında verilmiş sanarak mezkûr yapının oğlu Mehmed Efendi tarafından inşâ edildiğini kaydetmiştir.[9] M. Baha Tanman da, burada bulunan bir kitâbeye dayanarak, Arslanağazâde Mustafa Efendi isminde biri tarafından Şeyh Mustafa Devâtî Efendi adına yaptırıldığını iddia etmektedir. M. Baha Tanman, *"...kitabede baninin Kethüda Arslanağazade Mustafa olduğu açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca Vakıflar, no: 79'da Üsküdar'da*

---

[1] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 561; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 575.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] Özdamar, *Dergâhlar*, s. 234; M. Baha Tanman, *"Devâti Mustafa Efendi Tekkesi"*, *DBİ-A*, c. III, s. 42. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 233; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 4; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 27; Çetin, *"Tekkeler"*, s. 589; Kut, *a.g.e.*, ss. 219, 231.

[5] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 54b; Ayvansarâyi, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[6] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Tanman, *İstanbul Tekkeleri II/1*, ss. 243-250; a.mlf., *a.g.m.*, aynı yer.

[8] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 40.

[9] Ergun, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ergun'un Devâtîzâde Mehmed Efendi için verdiği bilgilerin tamamına yakını bu karıştırmadan dolayı onun babası hakkındadır.

Selmanağa Mahallesi'nde Arslan Ağa'nın bir tekke yaptırmış olduğu kayıtlıdır" dedikten sonra parantez içinde "*baninin babasının adına vakfı tescil ettirmiş olduğu anlaşılıyor*" kaydını düşmektedir.[1] Bu farklı görüşleri özetlemek gerekirse; Arslan Ağa, Mustafa Efendi'nin babasıdır. Bu yapıyı câmi ya da mescid-tekke olarak yaptırmaya başlamış, fakat bitirilmesine ömrü vefâ etmeyerek kitâbeden anlaşıldığına göre 1060/1650 senesinde vefat etmiştir.

Yarım kalan inşâat oğlu Mustafa Efendi tarafından tamamlanmış ve vakfiyesi babası Arslan Ağa adına tanzim edilmiştir. Yapının bitirildiği 1061/1651 senesinde Mustafa Efendi müderrisliğe başlamış, altı sene bu vazîfeyi sürdürdükten sonra müderrislikten ayrılarak adı geçen câmide irşâd hizmetlerine başlamıştır. Bundan sonra câmi de tekkenin tevhidhânesi olarak hizmet verir olmuştur.[2] Muhtemelen bu târihden sonra Mustafa Efendi tarafından selamlık, harem, mutfak ve derviş hücreleri ilâve edilerek genişletilmiştir.

Tekkesinde irşâd faaliyetlerini yürütmekte olan Mustafa Efendi 1070/1659-60 senesinde vefat ederek[3] tekkenin bahçesine defnedilmiştir. Üzerine daha sonra bir türbe inşâ edilmiştir.[4] Zamanla etrafında küçük bir mezarlık oluşan bu câmi-tevhidhânede bugün Şeyh Câmii ismiyle ibâdet edilmektedir.

Sultan IV. Mehmed zamanında bu tekkeye Kâbe'nin bir anahtarı ile Hz. Peygamber'in takunyaları hediye edilmiş ve bunlar Osmanlı'nın son dönemine kadar kandil gecelerinde halk tarafından ziyaret edilmiştir.[5]

Devâtî Mustafa Efendi, tasavvufî düşünce ve tecrübelerini vâkıât türünün bir örneği olarak *Tuhfetü's-Sûfiyyîn* adıyla kaleme almıştır.[6]

Mustafa Efendi, Fidancı Mehmed Efendi[7] ve Abdülbâki Dede[8] gibi halîfeler yetiştirmiş, vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu, Devâtîzâde Mehmed Tâlib Efendi (v. 1090/1679) üstlenmiştir.[9]

---

[1] Tanman, *a.g.e.*, s. 250, 4 nolu dipnot.

[2] Benzer değerlendirmeler için bk. Necdet Tosun, *Şeyh Mustafa Devâtî, Tuhfetu's-Sûfiyyîn*, İstanbul 1997, ss. 27-28.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Târihi*, c. I, İstanbul 1976, s. 346; Yılmaz, *Celvetiyye*, s. 278. Krş. Tanman, *a.g.e.*, s. 250, 3 nolu dipnot.

[4] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Tanman, *a.g.m.*, aynı yer.

[5] Tosun, *a.g.e.*, s. 29, Revnakoğlu Arşivi, B 197'den naklen.

[6] Bu eser Necdet Tosun tarafından sadeleştirilmiş ve Şeyh Mustafa Devâtî Vakfı tarafından, *Şeyh Mustafa Devâtî,Tuhfetu's-Sûfiyyîn (Sûfilere Hediye)* ismiyle yayınlanmıştır. (İstanbul 1997).

[7] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 561; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 575; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 198.

[8] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 14.

[9] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 31a; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 27; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 261-62, 278.

ab) Atpazârî Osman Fazlî Efendi

Atpazârî Osman Fazlî Efendi, Şumnu'da[1] 19 Zilhicce 1041/7 Temmuz 1632 târihinde doğmuştur.[2] Babası Fethullah Ziyâde, seyyid ve Osmanlı ordusunda görevli bir subaydır. Osman Fazlî Efendi, "Fazlî-i İlâhî", "Kutup Osman", "Atpazârî", "Emîr Osman Efendi", "Emîr Sultan" gibi isimlerle anılmıştır.[3]

On yedi yaşına kadar Şumnu'dan dışarı çıkmayan Osman Efendi babasının yanında ilk bilgilerini almış, bu yaşa geldiğinde ana ve babasından izin alıp ilim öğrenmek için yola çıkarak Edirne'ye gelmiştir.[4] Burada Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin halîfesi olup Dizdârzâde Tekkesi'nde irşâd faaliyetinde bulunan Saçlı İbrahim Efendi ile tanışmış ve onun hizmetine girmiştir. Burada sıkı bir *riyâzet* hayâtı yaşamaya başlayan Osman Efendi'ye şeyhi kızını vermek isteyince, artık feyiz alamayacağı düşüncesiyle Edirne'den ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Hüdâyî Âsitânesi'nde yaşlı bir dervişten yardım isteyen Osman Efendi'yi, bu zât, tekkede postnişîn olan Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin torunu Mes'ud Efendi'den ziyâde, Muk'ad Ahmed Efendi'nin halîfesi olup hâlihazırda Zeyrek Tekkesi'nde şeyh olan Zâkirzâde Abdullah Efendi'nin terbiye edeceği düşüncesiyle ona götürmüştür.[5]

Osman Efendi, Zâkirzâde Abdullah Efendi'nin yanında sekiz sene kalarak tekmîl-i tarîk etmiş, bu arada Aksaray'da bulunan bir hocadan da şer'î ve edebî ilimleri okumuştur. Kalbine doğanları, yazıp şeyhine arz ettiğinde, şeyhi kendisine, "*Emîr Efendi, senin sözlerinde Şeyh-i Ekber zevki var*" diyerek teşvik ve taltîf etmiştir.[6]

Bir müddet sonra, Zâkirzâde Abdullah Efendi, Osman Efendi'yi hilâfetle Edirne'ye bağlı Aydos kasabasına göndermiştir.[7] Burada irşâd, vaaz ve tedrisle uğra-

---

[1] *Şumnu*; Bulgaristan sınırlarında Balkan sıradağlarının batısında sancak merkezi bir kasaba olup Dobruca Havzası'nda, Edirne'den Rusçuk'a giden demiryolu hattının üzerinde bulunmaktadır. Ahalinin dörtte üçü müslüman, kalanı Bulgar imiş. Bugün Şumen adıyla anılmaktadır. (Bk. Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. IV, s. 2874; *Meydan Larousse*. İstanbul 1973, "*Şumnu maddesi*").

[2] İsmail Hakkı, *Kitâbu'l-Hitâb*, Selimağa Kıp., Hüdâî Efendi, nr. 458, vr. 150a; a.mlf., *Tamâmü'l-Feyz*, Selimağa Kıp., Hüdâi Efendi, nr. 455, vr. 46a.

[3] Bk. Atpazârî, *Kitâb el-Lâihâtu'l-Berkiyyât*, haz.: Bedreddın Çetiner, Basılmamış çalışma giriş kısmı, s. 24. Kıbrıs Türkleri'nce Kutup Osman Efendi olarak tanındığına dair bk. Metin Akar, "*Kutup Osman Efendi ve Kıbrıs'ta Bıraktığı İzler*", *I. Uluslar arası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, s. 29).

[4] İsmail Hakkı, *Tamâmu'l-Feyz*, vr. 47b; Aynî, *Türk Azizleri I İsmail Hakkı*, İstanbul, 1944, s. 23..

[5] İsmail Hakkı, *Tamâmü'l-Feyz*, vr. 48a; Aynî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 686.

[6] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 48b; Aynî, *a.g.e.*, s. 24.

[7] Menkabeye göre Aydos'a gönderileceği zaman Şeyhülislâm'dan berat istenmiş, o da, "gönderin imtihan edelim" demiş. Köprülü Mehmed Paşa'nın huzurunda, jüride bulunan sâdâttan bir âlimin işâretiyle kendisinden Allâme Sa'duddîn et-Taftâzânî'nin (v. 793/1390)

şan Osman Efendi, birkaç yıl kaldıktan sonra şeyhinin vefat etmesinin ardından, 1068/1657 senesinde daha büyük bir merkezde hizmetlerini sürdürmek istediğinden Filibe'ye gitmiştir.[1]

Filibe'de bir taraftan irşâd çalışmaları, bir taraftan da vaaz ve tedrîs faaliyetleriyle uğraşan Osman Efendi'ye karşı halk tarafından büyük bir hüsnü teveccüh hasıl olmuş, kısa zamanda yüzlerce kimse halkasına katılmıştır. Bu durumu çekemeyenler onu Filibe kadısına şikâyet ederek şehirden çıkarılmasını istemişlerdir. Bir müddet bu duruma sabredip orada kaldıktan sonra, buradan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Daha önce Filibe kadısı iken tanıdığı Şeyhulislâm Esîrî Mehmed Efendi'yi ziyaret ederek durumu ona anlatıp yardımını talep etmiştir. Şeyhulislâm da Filibe kadısına bir mektup göndererek, durumu düzeltmiş, Osman Efendi'ye bir zarar vermemesinin sağlanmasını, aksi halde kendisini görevden alacağını yazmıştır. Bu hadise üzerine tekrar Filibe'ye dönen Osman Fazlı Efendi, oradaki vaaz, tedris ve irşâd faaliyetlerine devam etmiştir.[2] Filibe'de on beş yıl kadar yürüttüğü bu hizmetlerinden sonra gördüğü bir rüya üzerine tekrar İstanbul'a dönmeye karar vermiştir.[3] İstanbul'a gelerek önce At Pazarı'ndaki Kul Câmii'nde kalmaya başlamış bir taraftan da ders okutmuştur. Daha sonra şeyhi Zâkirzâde Abdullah Efendi'nin görev yaptığı Zeyrek Tekkesi[4] kendisine tevcih edilmiştir. İstanbul'a gelişinin ilk yıllarında oldukça darlık içinde yaşamış, geçimini sağlamak için zamanın meşhur hattatı Derviş Ali'nin nesih yazısına benzetmeye çalışarak Kur'ân'dan yazdığı bâzı cüzleri satarak geçimini temin etmiştir. Bir müddet sonra kendisine genişlik gelmesi üzerine hattatlığı bırakmıştır.[5]

Osman Efendi, vaaz, sohbet ve zikir meclislerinde, *Fusûsu'l-Hikem*'i müzâkere ederken getirdiği bir takım yorumlar, hem sûfiyyeye karşı olan hem de onu çekemeyen bir kesimin şimşeklerini üzerine çekmiş, kendisini zamanın Şeyhulislâmı Minkârizâde Yahyâ Efendi'ye şikâyet etmişlerdir. Şeyhulislâm, yanında meşhur bâzı vaizler olduğu halde onu imtihan etmek için kapıya çağırdıysa da o, bu davete icabet etmeyerek, yalnız bir âyetin üzerine şerh yazmış ve bunu Şeyhulislâm'a göndermiştir. Bundan başka dönemin sadrâzamı Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya da bir mektup göndermiştir. Kendisi de ilimden nasipdâr olan Fâzıl

---

Şerhu'l-Akâid'ini okuması istenmiş ve o da duraklamadan ve zorlanmadan okuyunca, hemen beratını vermişler. (Bk. İsmail Hakkı, *Tamâmu'l-Feyz*, vr. 53a; Ayni, *a.g.e.*, s. 24).

[1] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 49a; Ayni, *a.g.e.*, aynı yer.

[2] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 53a-b; Ayni, *a.g.e.*, s. 25.

[3] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 49b; Ayni, *a.g.e.*, s. 26.

[4] *Zeyrek Tekkesi*, kliseden çevrilme Zeyrek Câmiinin yanında bulunmaktaydı. Fâtih Sultan Mehmed tarafından vakfedilmiştir. Görevlilerin ücretleri Ayasofya Câmii vakfından verilmekte idi. Tekkenin ilk müderrisinin Zeyrek Molla Mehmed Efendi olması nedeniyle onun adıyla meşhur olmuştur. Mezkûr şahsın vefatından sonra Abdullah İlâhî için tekkeye çevirilmiş ve ona tahsis edilmiştir. (bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 118; Ayni, *a.g.e.*, s. 26).

[5] Ayni, *a.g.e.*, s. 26. Ayrıca bk. Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 687.

Ahmed Paşa, Şeyh'in bu mektubunu beğenmiş ve onu yanına davet etmiştir. Sohbetinden çok hoşlanarak devamlı yanına gelip sohbet etmesini istemiştir.[1]

Sadrâzam'ın bu hareketi Osman Efendi'nin şöhretini daha da artırmış, yüzlerce talebe derslerine devam eder olmuştur. Bir çok mühim simâ da kendisine intisâb etmiştir. Zamanın Nakîbüleşrâfı Kudsîzâde, Atpazarı'nda sâhip olduğu bir arsayı ona hediye etmiş, o da buraya geniş, güzel ve rahat bir ev inşâ ettirmiştir.[2] Dört hanımı ve çocuklarıyla bu eve intikal ederek o zamana kadar çekmiş olduğu darlık ve sıkıntıdan da kurtulmuştur. Bu sebepten dolayı kendisine Atpazârî denilmiştir.[3]

Daha sonra Atpazârî Tekkesi olarak anılacak olan müştemilât kanaatimizce Osman Efendi'nin yaptırdığı bu evinin, Manisalı Mehmed Paşa'nın Kol Câmii diye anılan câmisi ile birleştirilmesinden meydana gelmiştir.

Atpazârî Tekkesi, Fatih Atpazarı, İmam Niyâzî Sokağı üzerinde bulunan yapının tevhidhâne olarak kullanılan câmisi[4] Fâtih devri ulemâsı ve devlet adamlarından Manisalı Mehmed Paşa (v. 900/1495) tarafından yaptırılmıştır.[5] Câmi-tevhidhâne dışında kalan kısımlar zamanla ortadan kaldırılmıştır.

Osman Efendi anlaşıldığına göre hem Atpazârî Tekkesi'nde hem de Zeyrek Tekkesi'nde irşâd ve tedris faaliyetlerinde bulunurken aynı zamanda muhtelif câmilerde de vaazlar vermiştir. Bunlardan Vefâ Câmii'nde, Cuma vâizliği, Süleymâniye Câmii'nde Çarşamba günleri, 1095/1684 senesinde de Sultan Selim Câmii Cuma vâizliğine getirilmiştir.[6]

Bu dönemde Osman Efendi'nin iki defa hacca gittiğini öğreniyoruz. İkinci hacc 1091/1680 senesinde vâki olmuş, o sene hacca giderken yanma, yazdığı eserlerden bâzılarını da almış ve görüştüğü âlimlerden özellikle Mısırlılar bu eserleri çok beğenmişlerdir. Hatta bâzılarını istinsah ederek yanlarında götürmüşlerdir. İstanbul'a döndükten sonra da tanıştığı bu Mısırlılar'la irtibatını devam ettirdiğini ve onlara mektuplar yazdığını, bunların içinde Mısır valisi Şeyhüşşuyûh Şeyh Şâhîn ve Şeyh İbrahim el-Lakkânî'nin de olduğunu İsmail Hakkı Bursevî Efendi kaydetmektedir.[7]

1094/1683 senesinde vuku bulan Avusturya Seferi'ne kadar Sultan ve vezirlerle iyi ilişkiler içinde olan Osman Efendi'nin arası bundan sonra açılmaya başla-

---

[1] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 52b; Aynî, *a.g.e.*, ss. 26-27.

[2] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 54a-b; Aynî, *a.g.e.*, s. 27.

[3] Çetiner, *a.g.e.*, s. 39-40.

[4] Bk. *Fâtih Câmileri*, s. 271; M. Baha Tanman, "*Atpazarı Tekkesi*", *DİA*, c. IV, s. 85; a.mlf., "*Atpazarı Tekkesi*", *DBİA*, c. I, s. 420; Özdamar, *a.g.e.*, s. 251.

[5] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 160-61. Geceleri şehrin çeşitli yerlerinde nöbet tutan oniki yeniçeri çorbacısı görevlerine dağılmadan önce akşam namazlarını toplu olarak burada kıldıkları için cami, Kol Câmii adıyla anılmıştır.

[6] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 687.

[7] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 111b.

mıştır. Zirâ o bu seferin Osmanlılar'ın hayrına olmayacağına inanmaktadır ve bunu açıkça da dile getirmektedir. Dönemin, paraya düşkün, ihtişâmı seven Sadrâzamı Kara Mustafa Paşa, bir anlaşmanın olmasına rağmen, Kânûnî'nin başaramadığı Viyana'yı alma hülyasına, Sultan IV. Mehmed'i de inandırmıştır. Bu durumun devletin başına büyük felâket açacağını herkes bilmektedir. Osman Efendi de Sadrazam'a bir mektup göndererek böyle bir hülyaya girişmemesini öğütlemiştir. Ne yazık ki bu sefere çıkan Sadrâzam büyük bir hezimetle dönmüştür.[1] Edirne'de bulunan ve bu gelişmeleri bilen Sultan IV. Mehmed kendisini Edirne'ye vaaz vermesi ve dersler yapması için 1096/1685 senesinde davet etmiştir.[2]

Edirne'ye gelen Osman Efendi, Sultan'ın huzurunda vaaza başladığında devlet adamlarını tenkit ederek, başa gelen felâketlerin sebebinin onların kanuna uymayan hareket ve kötü idâreleri olduğunu söylemiş, Sultan da kendisine hak vermiştir. Bunun üzerine Kara Mustafa Paşa'dan sonra Sadrâzam olan Kara Kethüdâ İbrahim Paşa, Osman Efendi'ye kin beslemeye başlamış ve bir fırsatını bularak onun memleketi olan Şumnu'ya sürgüne gönderilmesi doğrultusunda bir ferman almıştır.[3]

Bu sürgünden üç ay sonra, yeni sadrâzam olan Boşnak Sarı Süleyman Paşa, Osman Efendi'ye haber göndererek Edirne'ye dönmesini istemiştir. Edirne'ye gelişinde de büyük bir saygı ile karşılayarak bu kısa sürgünden dolayı kendisinden özür dilemiştir. IV. Mehmed de eskisinden daha fazla hürmet göstererek Pazartesi ve Cuma geceleri saraya gelip vaaz etmesini istemiştir. Osman Efendi bu günlerde saraya yanında müridleri olduğu halde gelerek vaaz ve zikir halkası oluşturduktan sonra Kur'ân-ı Kerîm tilâvetiyle sona erdirirmiş.[4]

Avusturya hezîmetinden sonra Budin'in de elden çıkması ve arka arkaya gelen başarısızlıklar üzerine Osman Efendi, "*malım olsa Hindistan'a hicret ederdim. Zira gayreti olmayan bir sultanın yanında vâkit zayi etmekte fayda yoktur*" diyerek IV. Mehmed'e karşı eleştirilerini sertleştirmiştir.[5] Ordu ve halkın da istememesi üzerine IV. Mehmed tahttan indirilerek yerine küçük kardeşi II. Süleyman tahta oturtulmuştur (1099/1687). Ne yazık ki bu atama da karışıklık ve huzursuzlukların sonunu getirmemiş daha da artırmıştır.[6]

Halk ayaklanarak saraya yürümüş, hükümet erkânı ile ulemâdan bâzıları ile Osman Efendi de saraya davet olunmuştur. Halk ile Sultan ve hükümet arasında

---

[1] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 78a; Ayni, *a.g.e.*, s. 34. Kara Mustafa Paşa Belgrad'a döndükten sonra idam edilmiştir. (Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, ss. 457-59; III/2, ss. 420-23).

[2] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 687; *İsâzâde Târihi*, s. 193; Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 203.

[3] Ayni, *a.g.e.*, s. 35; Çetiner, *a.g.e.*, s. 42-43. Ayrıca bk. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 76b; Ayni, *a.g.e.*, s. 35.

[5] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 78b.

[6] Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, ss. 505-508.

olan Osman Efendi, zorbaların bertaraf olup sultanın dağılmalarını tebliğ etmesi üzerine kalabalık dağılmıştır.[1]

Halkın galeyan anında Osman Fazlı Efendi'nin sadârete getirilmesini istediği, fakat onun bunu kabul etmediği nakledilmektedir[2] ki, bu durum onun halk üzerindeki tesirinin çapını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bütün bu hezimet ve felâketler karşısında sarayda her gün müşâvereler yapılmaya başlanarak, İstanbul halkından asker yazılınması ve harb masraflarının herkesten yardım olarak istenmesi kararı alınmış, bunun duyurulması ve teşvik edilmesi görevi de vâizlere verilmiştir. Hassaten Osman Efendi'ye bu doğrultuda bir emir de gönderilmiştir. Ancak o halktan bu gerekçeyle yardım toplanılmasına şiddetle karşı çıkarak bunu da sorumlulara bildirmiştir. Bu sebepten dolayı onu geçici olarak İstanbul'dan Boğazhisarı'na göndermişlerdir. Bu arada Sadrâzam olan Tekirdağlı Bekrî Mustafa Paşa savaş giderlerini karşılayabilmek için olur olmaz yollarla halktan para toplamaya başlamıştır. Halkta tekrar büyük memnuniyetsizliklerin başladığı bu sıralarda, Sultan Selim Câmii'nde Cuma vaazı eden Osman Efendi, bu tür uygulamaların yanlış olduğunu, kendisinin de sorumlulara karşı ikazlarda bulunduğunu belirttikten sonra halkı savaşa katılmaya ve istekleriyle yardımda bulunmaya teşvik etmiş, hatta kendisi de yaşlı olmasına rağmen bizzat sefere katılacağını söylemiştir. Gerçekten de o günden sonra savaşa gitmek için hazırlıklar yapmış, yerine büyük oğlu Mehmed Cûdî'yi, vaizlik hizmetlerine de halîfesi İsmail Hakkı'yı atayarak 1100/1689 senesi Safer'inde kılıcını kuşanıp, eline de tüfeğini alarak İstanbul'dan hareket etmiştir. Sofya'ya geldiklerinde vezir Belgrad'a gitmesine müsaade etmemiş, bu yüzden Sofya'da kalmıştır. Düşmanların buraya doğru yaklaşmalarından dolayı da İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra pâdişah ve diğer devlet adamlarıyla ilişki kurmayacağını, onların işlerinin yolsuzluk üzerine kurulduğunu, nasihatin de fayda vermediğini söyleyerek kendi kabuğuna çekilmeyi tercih etmiştir.[3]

1101/1690 senesi Safer'inde Bekrî Mustafa Paşa sadrâzamlıktan azledilerek yerine, daha önce gördüğü bir rüyayı Osman Efendi'ye anlatan ve ondan, bir zaman sonra sadrazam olacağı müjdesini alan, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, bulunduğu Sakız muhafızlığından çağırılarak sadrâzamlığa getirilmiştir.[4] Büyük bir toparlanma hareketine giren bu maharetli vezir, II. Süleyman ile birlikte halledilmiş pâdişah IV. Mehmed ve beraberlerinde bütün şehzâdeleri de yanına alarak, yokluğundan istifade ile bir karışıklık çıkmaması için Edirne'ye, oradan da ikinci bir sefer için Sofya üzerinden Niş'e doğru harekete geçmiştir. Bu hazırlıkları yaparken bir taraftan da

---

[1] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, ss. 277-78; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c. III/1, s. 508.

[2] Ayni, *a.g.e.*, s. 46.

[3] Ayni, *a.g.e.*, ss. 46-47. Ayrıca bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 309; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 79b.

[4] Çetiner, *a.g.e.*, s. 48.

İstanbul'dan aldığı bâzı haberler üzerine birkaç hocayı başka yerlere sürgüne gönderttiği gibi, Osman Fazlî Efendi'nin de, eşkiyâya yardım ettiği gerekçesiyle, Kıbrıs'ın Magosa Kalesi'ne gönderilmesi için, bir "menşûr" göndermiştir.[1] 20 Şevvâl 1101/27 Temmuz 1690 târihinde tebliği alan Osman Efendi, durumu tam bir tevekkül içerisinde karşılayıp, ailesi, çocukları ve sevdikleri ile vedalaştıktan sonra Üsküdar'a geçmiş, Konya, Lârende, Silifke üzerinden karayolu ile giderek buradan bir gemiyle Kıbrıs'a yirmi iki günde ulaşmıştır.[2]

Magosa'da da irşâd ve vaaz hizmetlerinden geri durmayan Osman Efendi, halkın isteği üzerine haftada üç gün vaaz vermeye, bölgede bulunan boca ve hatiplerden bâzılarına da dersler okutmaya başlamıştır. Bu hal Kıbrıs valisinin tepkisine neden olmuş, Magosa'da bulunan Miralay Mahmud Ağa'ya bir emir göndererek vaaz ve tedristen men edilmesini istemiş, o da bu hizmetlerden alıkonulmuştur. [3]

Bu arada Osman Fazlî Efendi, Bursa'daki halîfesi İsmail Hakkı'ya mektup göndererek kendisini ziyârete gelmesini istemiş, aynı zamanda İstanbul'daki o sıralar henüz on beş yaşında bulunan oğlu Mustafa'ya da bir mektup göndererek ziyaretine gelmesini isterse Bursa'da İsmail Hakkı Efendi'nin yanına gitmesini ve onunla birlikte gelebileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine İsmail Hakkı Efendi, yanına şeyhinin oğlu Mustafa, Osman Dede, Yakub Dede ve Yahyâ Dede'yi de alarak birlikte Kıbrıs'a gitmişlerdir. On yedi günlük bu ziyaret esnasında Osman Efendi, İsmail Hakkı Efendi'yi kendi yerine şeyh olarak tayinle artık vefatının yakın olduğunu işâret eder. Dönüşlerinde oğlu ve diğer gelenleri yanında bırakıp, İsmail Hakkı'yı da ailesi için kendisine vekil tayin ederek hediyeler gönderir. İsmail Hakkı da önce İstanbul'a gelerek emanetleri teslim eder, sonra da Bursa'ya gider.[4]

İsmail Hakkı Efendi'nin ayrılmasından üç ay sonra, Osman Efendi rahatsızlanarak humma hastalığına yakalanmış, öyle ki bu hastalık onu abdest alamayacak, namaz kılamayacak derecede zayıf düşürmüştür.[5] Hastalığının ikinci günü kale ahalesini toplayarak onlara, "*malım yok ki vasiyyet edeyim. Fakat ben şerîat, tarîkat, marifet ve hakâkatte ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi üzereyim. Buna, dünya ve âhirette benim için şâhid olunuz*" diyerek lehinde şehâdette bulunmalarını istemiştir.[6] Hastalığının dokuzuncu günü 17 Zilhicce 1102/12 Eylül 1691 târihinde şuurunu kaybederek vefat etmiş, vasiyyeti gereği cenâzesini Magosa Kalesi'ndeki

---

[1] Aynî, *a.g.e.*, ss. 48-49. Ayrıca bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 365; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, MEB Yay., İstanbul 1989, ss. 120-121. *Zübde-i Vekayiât*, bu sürgünü duyan insanların aslâ münâsip görmediklerini ve duruma teessüf ettiklerini kaydetmektedir. (*Göst. yer.*).

[2] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 80a-87b; Aynî, *a.g.e.*, ss. 49-50.

[3] Aynî, *a.g.e.*, s. 51.

[4] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, vr. 89a-94b; Aynî, *a.g.e.*, ss. 51-56.

[5] Aynî, *a.g.e.*, s. 56.

[6] İsmail Hakkı, *Tefsîr-u Rûhi'l-Beyân*, c. V, İstanbul 1389, s. 101.

Mustafapaşa Câmii hatibi Ali Efendi yıkamıştır. Kale dışında rüzgâr değirmenleri yakınında bulunan "Makbûratu'l-Evliyâ" diye anılan kabristan içine defnedilmiştir.[1]

"*Mâte Osmân*" [2] ve "*makâmu'ş-Şeyh Firdevs u tûbâ*"[3] terkîblerinin karşılık geldiği bu târih için İsmail Hakkı Efendi,

"*Kudsiyân-ı pâk-dil Hakkı el açıp dediler:*

Rûh-ı pâkiçün azizin okuyalım fâtiha" (sene: 1102/1691) beytini târih düşmüştür.[4]

Muhtemelen kaybolmaya yüz tutan kabri üzerine tahsildar Seyyid Mehmed Ağa tarafından 1152/1739 senesinde türbe, yanına da bir tekke inşâ edilmiştir.[5]

Osman Efendi'nin vefatının ardından, oğlu Mustafa Efendi ile Osman Dede ve Ali Dede birlikte İstanbul'a dönmüşler, Mustafa Efendi İstanbul'da kalırken Osman ve Ali Dede'ler Bursa'ya İsmail Hakkı Efendi'nin yanına gelmişlerdir.[6]

Osman Fazlî Efendi'nin, boşadıkları ile beraber yirmiyi bulan hanımlarından, vefatının ardından dört oğlu dört de kızı kalmıştır. Bunlar: Şeyh Mehmed el-Cûdî Efendi, Mustafa Efendi, Ahmed Efendi, Abdullah Efendi, Saliha Hanım, Hanife Hanım, Hadîce Hanım ve Âişe Hanım'dır.[7]

Osman Fazlî Efendi İstanbul'da bulunmakta iken Anadolu, Rumeli ve Arap beldelerine 150 civârında halîfe göndermiştir. Bunların en önemlisi Celvetiyye'ye bağlı olarak Hakkiyye Şûbesi'ni kurmuş olan İsmail Hakkı Efendi (v. 1063-1137/1653-1724)'dir.[8] Bursa meşâyihından Ulu Câmi vâizi Abdürrahim Çâkerî Efendi (v. 1125/1713),[9] Sunullah el-Amasyevî,[10] Seyyid Abdülbâki Efendi, Ahmed

---

[1] Aynî, *a.g.e.*, s. 56; Çetiner, *a.g.e.*, s. 52. Ayrıca bk. Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 687; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 386; *Safâyî Tezkiresi*, s. 649; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 59b; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 421.

[2] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 59b.

[3] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 15.

[4] İsmail Hakkı, *Silsile-i Tarik-i Celveti*, İstanbul 1291, s. 100.

[5] Geniş bilgi için bk. Hüseyin Metin, *Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış*, Lefkoşa 1959, s. 231; Oktay Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, İstanbul 1975, s. 25; Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşa 1988, s. 193, 317; Sevinç Andız, *Kıbrıs'ta Vakıf Tarihi Eserler*, Lefkoşa 1990, s. 46; .

[6] İsmail Hakkı, *Tamâmu'l-Feyz*, vr. 99a-101b.

[7] *A.g.e.*, vr. 112b.

[8] Bursalı, *Osmanlı Müellefleri*, c. I, s. 15.

[9] Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 421.

[10] Sunullah Amasyevî, Osman Efendi'den tekmîl-i tarîkat ettikten sonra Bursa Nalbantoğlu Tekkesi'ne şeyh olmuştur. 1095/1684'de vefat ederek Pınarbaşı'na defnedilmiştir. (Bk. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 234).

Efendi, el-Mevlâ Ali ed-Debrevî, Seyyid Mehmed Efendi, Mehmed el-Karînâbâdî'dir.[1]

Osman Efendi gerek şer'î ilimlere dâir gerekse tasavvufla alâkalı eserler telif etmiştir. Bunlardan usûl, fıkıh, kelâm ve edebiyata dair olanlar daha ziyâde kendisinden önce yazılmış eserlere şerh, hâşiye ve ta'lîkat kabilindendir. Eserlerinden tesbit edilenler şunlardır:[2]

1. *el-Lâihâtü'l-Berkiyyât fî Keşfi'l-Hucûb ve'l-Estâr an Vücuhi Esrâri Ba'zi'l-Ehâdîs ve'l-Âyât*: Çeşitli sûrelerden altmışaltı âyet ile birkaç hadîs-i şerîfin vahdet-i vücûd çizgisindeki izahlarından ibâret olan bu eseri, İsmail Hakkı Efendi'nin meşhur tefsirinin de temel kaynaklarından olmuştur. Bu eser Bedreddin Çetiner tarafından neşre hazırlanmıştır.[3]

2. *Misbâhu'l-Kalb Şerh-i Miftâhi'l-Gayb*: Sadreddin Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb* adlı eserinin şerhidir.[4]

3. *Mir'âtü'l-Esrâri'l-İrfan*: Sadreddin Konevî'nin *Fâtiha Tefsiri*'nin hâşiyesidir.[5]

4. *Teclliyât-ı Berkiyye*: Muhiddin Arabî'nin bir kasîdesinin şerhidir.[6]

5. *Fethu'l-Bâb*: Münâzara ile ilgili Adûduddîn Abdurrahman b. Rukneddin Ahmed el-İcî (v. 756/1355)'nin *Risâletü'l-Adûdiyye*'sinin şerhidir.[7]

6. *Hediyyetü'l-Müteheyyirîn*: Hikmet ve kimya ile alakalıdır.[8]

7. *Gâyetü'l-Müntehâb*: İksir ilmi ile alâkalıdır.[9]

8. *Hâşiye alâ Muhtasari'l-Meânî*: *Muhtasarü'l-Meânî*'nin bir başka hâşiyesidir. 1276/1859 senesinde İstanbul'da basılmıştır.

9. *Hâşiye-i Mutavvel*: Beyan ilmi hakkındadır.[10]

10. *Hâşiye Şerh-i Fusûsu'l-Hikem*

11. *Şerh-i Tenkîh*: Fıkıh usûlüne dâirdir.[1]

---

[1] Çetiner, *a.g.e.*, s. 55, İsmail Hakkı, *Tamâmü'l-Feyz* adlı eserinin çeşitli yerlerinden tesbitle; Sâkıb Yıldız, "*Atpazari Osman Fazlı*", *DİA*, c. IV, s. 84.

[2] Eserlerinin tanıtımı için bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, ss. 15-16; Çetiner, *a.g.e.*, ss. 58-62; Yıldız, *a.g.m.*, ss. 84-85; Akar, *a.g.m.*, ss. 32-34.

[3] Eser hakkında bilgi için bk. Çetiner, *a.g.e.*, ss. 65-74.

[4] Sül. Ktp., Lâleli, nr. 1424 (138 vr.); aynı Ktp., Reisülküttâb, nr. 511 (4+91 vr.); aynı Ktp., II. Hüsnü Paşa, nr. 593; aynı Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 616; aynı Ktp., Hâlet Efendi, nr. 285; aynı Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 2253 (248 vr.); İÜ Ktp., AY, nr. 3950, 3951, 54, .

[5] Sül. Ktp., Râgıb Paşa, nr. 120.

[6] Sül. Ktp., Reisülküttâb, nr. 511; aynı Ktp., İbrahim Efendi, nr. 853 (vr. 53-57).

[7] Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, c. I, s. 5765.

[8] Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3491.

[9] Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, c. II, s. 1811.

[10] Sül. Ktp., Lâleli, nr. 2805 (478 vr.), 2821; aynı Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2971.

12. *Kitâbu Hediyyeti'l-Eb li'bni'l-Muhibb fî Hâşiyeti't-Telhîs*: Belâgatla alâkalıdır.[2]

13. *Hâşiye-i Telvîh*: Belâgatla alâkalıdır.

14. *Hâşiye-i Risâle-i İmâm-ı Celdegî*: Fıkıh usûlü ile alâkalıdır.

15. *Şerh-i Hanfiyye*: Münâzara âdâbı hakkındadır.

16. *Risâle-i Rahmâniyye fî Beyân-i Kelimeti'l-İnsâniyye*: Esmâ-i İlâhiyye ile alâkalıdır.[3]

17. *Tulûu'ş-Şems ve'l-İşrâk*[4]

18. *Mektûbât*: Yakınlarına yazdığı mektuplarından oluşmuştur.[5]

19. *Umdetü'l-Fevâid*[6]

20. *Levâzih*

21. *İlâhiyât*: "Fazlî" mahlasıyla yazdığı şiirlerinden oluşmaktadır.[7]

Son eserinden de anlaşıldığına göre Osman Efendi şâirdir. Safâyî'nin beyânına göre, şiirleri tasavvufâne ve güfteleri âşıkânedir.[8]

ac) Rızâyî Hasan Efendi

Rızâyî Hasan Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin halîfelerinden Aksaraylı Abdürrahim Efendi (v. 1054/1645)'nin[9] oğludur. Küçük yaşlarında babası ile beraber Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'ye bir çok defa gelerek meclislerinde bulunmuştur. On beş yaşlarına geldiğinde Hüdâyî Efendi'nin hilâfet verip memleketi Koçhisar'a gönderdiği Akbaba Mustafa Efendi'ye, daha sonra da Hüdâyî Efendi'nin başka bir halîfesi Denizlili Mustafa Efendi'ye intisâb etmiştir.[10]

Rızâyî Hasan Efendi, kendi eseri olan *Tezkiretü's-Sâlihîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*'inde Hüdâyî Efendi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

---

[1] Sül. Ktp., Yahyâ Tevfik, nr. 1399.

[2] Gime Millî Arşivi, II. Mahmud, nr. 1098.

[3] Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 721.

[4] Sül. Ktp., İzmir, nr. 321 (118 vr.).

[5] Sül. Ktp., Tahir Ağa, nr. 608 (vr. 4-7); İÜ. Ktp., TY, nr. 2202 (61 vr.).

[6] Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1282 (vr. 4-8).

[7] Sül. Ktp., İzmir, nr. 321.

[8] *Safâyî Tezkiresi*, s. 649.

[9] Hakkında bilgi için bk. Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, ss. 205-206; Yılmaz, *Celvetiyye*, s. 128-29.

[10] Rızâyî Hasan, *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*, İstanbul Bel. Ktp., OEY, nr. 41, vr. 2b-8a.

Bunlardan birisi onun memleketi ile alakalıdır. Bâzı kaynaklar Sivrihisar'da, bâzıları da Koçhisar'da doğduğunu kaydetmektedirler. Bu nakilleri değerlendiren Sayın Hasan Kâmil Yılmaz, yine Rızâyî Hasan Efendi'nin *Dîvân*'ındaki,

"*Dahi hısn-ı hasinde vâlideyni*

Koçhisârî biri Seferîhisârî

Selâmet var tarîkında Efendi

Özü pâk vâlideyni pâk-dârî" ifadelerine dayanarak onun ebeveyninden birisinin Koçhisarlı, diğerinin de Sivrihisarlı olduğu, muhtemelen de babasının Sivrihisarlı, annesinin ise Koçhisarlı olduğu, annesinin sıla için memleketine gittiği bir sırada diyârı olan Koçhisar'da doğmuş olacağı kanaatine varmıştır.[1]

Tezkiretü's-Sâlikîn adlı eserinde ise Rızâyî Hasan Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'den bahsederken, "bunların ecdâdları bizim ma'lûmumuzdur. Sılamız olan Koçhisar-ı Karaman'a karîb Mahmiyye-i Aksaray'da tahsîl-i ulûm iderken ecdâdlarını görüp ve niçe keremlerin müşâhede eyledik"[2] dedikten sonra, Aksaray Sancağı'na bağlı Koçhisar'ın Hz. Azîz'in vatan-ı aslîsi makâmında olduğunu, tabiatında buraya karşı ezelî bir muhabbetinin bulunduğunu kaydetmektedir.[3]

Bir diğer husus ise Hüdâyî Efendi'nin seyyidliği hakkındadır. Rızâyî Hasan Efendi, mezkûr eserinde "siyâdetlerine şâhidiz" ifâdesini kullanmakla da onun seyyidliğinin ma'nevî değil sulbî olduğuna işâret etmiştir.[4]

Yukarıda kaydettiğimiz eserinden başka *Dîvân*'ı,[5] *Cû-yu Rahmet*,[6] *Miftâhu's-Saâde*[7] ve 1080/1670 senesinde yazdığı *Gülistan*'ın nazmen tercümesi vardır.[8]

b) Bursa'da Celvetiyye

Kendisi de XVII. yüzyılda kurulan Celvetiyye Tarîkatı, bu yüzyılda Bursa'da, Eyüb Efendi Tekkesi ile Üftâde Tekkesi'nde temsil edilmiştir.

ba) Eyyüb Efendi Tekkesi ve Şeyhleri

Eyyüb Efendi Tekkesi'nin bânîsi, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin hilâfet verip Bursa'ya gönderdiği Eyyüb Efendi'dir. Bu zât, Karaman'ın Larende kasabasındandır. İlim tahsîlinde bulunduktan sonra sırasıyla önce mülâzım, sonra da mü-

[1] Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 40-41.

[2] Rızâyî Hasan, *a.g.e.*, vr. 7a.

[3] *A.g.e.*, vr. 8b.

[4] *A.g.e.*, vr. 7a. Bu konuda genel değerlendirmeler için bk. Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 38-39.

[5] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 3347 (vr. 159-162).

[6] Sül. Ktp., Süleymaniye, nr. 869 (401 vr.) (Müellif Hattı).

[7] İÜ Ktp., TY, nr. 3910 (17 vr.).

[8] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 22.

derris olmuştur. Bilâhare tasavvufa meylederek bu görevini bırakmış ve İstanbul'a gelerek Hüdâyî Efendi'ye intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîkat ettikten sonra, Bursa'ya irşâd için gönderilmiştir. Sevenlerinin de desteği ile, Setbaşı civarında bir mescid-tekke inşâ ederek buranın imamlık ve şeyhliğini de üstlenmiştir. 1030/1621 senesinde vefat ederek, tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[1] Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğine Hüdâyî Efendi tarafından bir başka halifesi olan Muk'ad Ahmed Efendi görevlendirilmiştir.

Muk'ad Ahmed Efendi, Balıkesirli'dir. İlim tahsîlini tamamladıktan sonra, tasavvufa meylederek İstanbul'a gelmiş ve Hz. Hüdâyî'ye intisâb etmiştir. Onun yanında tekmîl-i tarîk ederek, hilâfetle, İstanbul'un Bulgurlu semtinde bulunan, Hüdâyî Çilehânesi diye bilinen tekkeye görevlendirilmiştir. Dört sene burada kaldıktan sonra, Bursa'ya Eyyûb Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkesine postnişîn olarak görevlendirilmiştir. Hüdâyî Efendi'nin vefatından sonra İstanbul'a gelerek yerine postnişîn olmuş, bu vazîfesini devam ettirmekte iken 1049 Zilkâde/Şubat 1640'mda vefat etmiştir.[2]

Bursa'dan ayrıldığında yerine, Abdürrahim Efendi'yi atamıştır. Abdürrahim Efendi Aksaraylı'dır. İlim tahsîli maksadıyla İstanbul'a gelerek Hüdâyî Efendi'nin meclisine katılmış ve ondan tekmîl-i tarik etmiştir. Bilâhare Bursa'ya giderek Ahmed Efendi'nin yerine Eyüb Efendi Tekkesi'nde postnişîn olmuştur. Bir müddet sonra hakkında bir kısım dedikodular çıktığından, Muk'ad Ahmed Efendi tarafından görevinden alınmıştır. Kendisi de Umurbey Mahallesi'nde yeni bir tekke inşâ ederek irşâd faaliyetlerini burada devam ettirmiştir. 15 Zilhicce 1054/13 Şubat 1645 târihinde vefat ederek kendi yaptırdığı tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[3]

Abdürrahim Efendi'nin Eyüb Efendi Tekkesi postnişînliğinden alınması üzerine, şeyhlik makâmına Kemal Efendi getirilmiştir. Bu zât, Lârendeli'dir. İlim tahsîlini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Hüdâyî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarikat etmiştir. Abdurrahman Efendi'nin görevden alınmasıyla, tekkenin postnişînliğine getirilmişse de, fazla geçmeden, o da azledilmiştir. Bunun üzerine Demirtaş Mahallesi'ne hicret etmiş, Çelebi Sultan Mehmed Câmii imamı Şerbetcizâde'nin vefat etmesi üzerine boşalan câmiin imamlık ve vâizliğini üstlenmiştir. 1067/1657 senesinde vefat ederek, Emir Sultan Kabristanı'na defnedilmiştir.[4]

Kemâl Efendi'den sonra, postnişînlik makâmına Yahyâ Efendi getirilmiştir. Bu zât, Kahireli'dir. "Umdetü'l-müfessirîn" diye meşhur olmuştur. Dönemin meşhur ulemâsından Altıparmak Mehmed Efendi'den ders almış, bilâhare İstanbul'a gelerek, Hüdâyî Efendi'ye intisâb etmiştir. Muk'ad Ahmed Efendi de kendisini

---

[1] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, ss. 105-106; Beliğ, *Güldeste*, s. 134; Şemsi, *Yâdigâr*, s. 127; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 449.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 143; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 221; Şemsi, *a.g.e.*, s. 127.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Beliğ, *a.g.e.*, s. 135; Şemsi, *a.g.e.*, s. 128.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 554-555; Beliğ, *a.g.e.*, s. 136; Şemsi, *a.g.e.*, ss. 128-129.

Kemal Efendi yerine Bursa'ya, Eyüb Efendi Tekkesi'ne halîfe olarak göndermiştir. Tekkedeki irşâd hizmetleri yanında haftanın iki günü de Ulu Câmi'de halka vaaz vermiştir. 14 Cemâziyelâhir 1077/12 Aralık 1666 târihinde vefat ederek görev yaptığı tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[1]

Yahyâ Efendi'nin vefat etmesinin ardından tekkenin postnişînliğini Selâmi Ali Efendi üstlenmiştir. Bu zât, Menteşe'nin Kozyaka Köyü'nde doğmuştur. İlim tahsîlini tamamladıktan sonra önce müderris sonra da müftülük görevlerinde bulunmuştur. Bilâhare tasavvufa meylederek, resmî vazîfelerini bırakmış ve Zâkirzâde Abdullah Efendi'ye intisâb ederek tekmîl-i tarîkat ettikten sonra Bursa'ya gönderilmiştir. Divitçizâde Mehmed Efendi (v. 1090/1679)'nin vefatıyla boşalan Hüdâyî Âsitânesi postnişînliğine tayin edilmiştir.

Buradaki vazîfesini devam ettirmekte iken, Niyâzî Mısrî Efendi ile mektupla bir takım münâkaşalarda bulunmuşlar, bunun üzerine çeşitli dedikodular ortalığı sarınca da şeyhlikten ferâgat etmiştir. Bir müddet sonra "Hatt-ı Hümâyûn" ile postnişînlik vazîfesine tekrar dönmüş ve vefat ettiği "*hitâb-ı elest*" terkîbinin karşılığı olan 1104/1692 senesine kadar bu vazîfeyi devam ettirmiştir. Kabri, Üsküdar Kısıklı'da yaptırdığı tekke ve mescidin yanında bulunmaktadır.[2]

Üsküdar Bağlarbaşı'nda bir tekke ve bir câmi, Bülbülderesi ve Acıbâdem'de birer câmi, Bulgurlu yakınında Kısıklı'da bir zâviye inşâ ederek Bağlarbaşı'nda kendi adı ile anılan mahalleyi bunların vazîfelilerine vakfetmiştir.[3]

Selâmi Ali Efendi, Celvetiyye'nin bir alt kolu olan Selâmiyye'nin kurucusudur. Tarîkat'ın on üç terkli tâcını on yediye çıkarmıştır.[4]

Selâmi Ali Efendi'nin ayrılmasının ardından Eyüb Efendi Tekkesi'ne Kâdiriyye'nin Eşrefiyye Kolu'ndan Seyyid Mehmed Şerâfeddin Efendi (v. 1146/1733)'nin postnişîn olmasıyla, bu tekke bir Eşrefî tekkesi olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir.[5]

bb) Üftâde Tekkesi ve Şeyhleri

Üftâde Tekkesi, Celvetiyye'nin kurucusu olan Hüdâyî Efendi'nin şeyhi, Mehmed Muhiddin Üftâde Efendi tarafından, XVI. yüzyılda kurulmuş bir tekkedir. Kurucusunu müteakip, önce küçük oğlu, Mehmed Efendi (v. 994/1586), daha sonra büyük oğlu Mustafa Efendi burada postnişîn olmuşlardır.

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 563; Beliğ, *a.g.e.*, s. 137; Şemsî, *a.g.e.*, s. 129.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 91; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 60b-61a; Şemsî, *a.g.e.*, s. 129-130; Sürcya, *a.g.e.*, c. III, s. 58; Yılmaz *a.g.e.*, ss. 237-238.

[3] Bu tekkelerli ilgili bilgi için bk. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 275; M. Baha Tanman, "*Selâmî Efendi Tekkesi*", *DBİA*, c. VI, s. 492 (Her üç tekke de ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır).

[4] Yılmaz, *a.g.e.*, s. 238.

[5] Beliğ, *a.g.e.*, s. 130.

Mustafa Efendi, ilim tahsilini tamamladıktan sonra babasından tekmîl-i tarîkat etmiştir. Yirmi üç sene Üftâde Tekkesi şeyhliğinde bulunduktan sonra 1017/1608 senesinde vefat ederek tekkenin hazîresinde bulunan babasının türbesine defnedilmiştir.[1] Mehmed Şemseddin'in kendisine âit olduğu rivâyet edilen iki adet beyiti kaydetmesinden onun şâir olduğu kanaati hasıl olmaktadır.[2]

Mustafa Efendi'den sonra tekkenin postnişînliğini oğlu, İbrahim Efendi üstlenmiştir. "Üftâdezâde" diye meşhur olan bu zât, iki yaşında iken babası vefat etmiş, eğitimini enişteleri olan Bursa Mollası Fenârîzâde Şah Muhammed Efendi üstlenmiştir. On sekiz yaşına kadar bu zâtın himâyesinde ilim tahsîlinde bulunduktan sonra, Hüdâyi Efendi'nin arzusu üzerine İstanbul'a gelerek ona intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. 1038/1627 senesinde, hilâfetle Bursa'da bulunan dedesinin tekkesine görevlendirilmiştir. 14 Ramazan 1089/30 Ekim 1678 târihinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir. "*Geçdi bin seksen dokuzda cennete Kutb-ı zamân*", ve "*intekale Üftâdezâde*" terkîbleri vefatına târih düşürülmüştür.[3]

Rivâyete göre, IV. Mehmed 1069/1659 senesinde Bursa'ya geldiğinde, İbrahim Efendi'yi ziyâret etmiştir. Yine dönemin mutasavvıflarından olan Niyâzî Mısrî Efendi'nin de kendisini ziyaret ettiği, şiir söylemede mahâretinin olduğu, hattâ "anlar bizi" kâfiyeli şiirini, Mısrî Efendi'nin tahmîs ettiği kaydedilmektedir.[4]

Üftâde Tekkesi şeyhlerinden Burhâneddin Efendi (v. 1261/1845)'nin oğlu ve Hz. Üftâde'nin türbedârlarından Mehmed Üftâde tarafından, İbrahim Efendi'nin menâkıbı kaleme alınmıştır.[5]

İbrahim Efendi'nin vefatının ardından Üftâde Tekkesi şeyhliğine oğlu Mehmed Efendi getirilmiştir. Yirmi sene kadar bu vazîfeyi sürdürdükten sonra 1109/1697 senesinde vefat etmiş ve tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[6]

c) Diğer Celvetîler

ca) Hâfız Kumral

XVII. yüzyılın önemli zâkirbaşı, hânende ve bestekârları arasında sayılan Hâfız Kumral, Hüdâyî Efendi'nin yetiştirdiği kimselerdendir. İstanbullu olan bu zâtın

---

[1] Hulvi, *Lemezât*, s. 595; Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 573; Belîğ, *a.g.e.*, s. 111; Şemsî, *a.g.e.*, ss. 67-68.

[2] Şemsî, *a.g.e.*, s. 68.

[3] Şeyhi, *a.g.e.*, c. I, s. 573; Ayvansarâyi, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 42a; Mehmed Üftâde, *Menâkıb-ı İbrâhim Efendi*, haz. Abdurrahman Yünal, ss. 145-157,Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 147; Mustafa Bahadıroğlu, *Celvetiyye'nin Pîri Hz. Üftâde ve Dîvânı*, Bursa, ts., s. 143-144.

[4] Şemsi, *a.g.e.*, ss. 68-70.

[5] Bu menâkıbın neşri için bk. *Menâkıb-ı Üftâde* (içinde), haz.: Abdurrahman Yünal, ss. 143-157.

[6] Şemsi, *a.g.e.*, s. 71.

asıl ismi Mehmed'dir. Hüdâyî Efendi'ye intisâb ederek sülûkunu tamamlamaya çalışırken, mûsikîye olan kâbiliyeti anlaşılmış ve âsitânenin zâkirbaşılığına getirilmiştir. Doğum ve vefat târihi bilinmemekle berâber *Atrabü'l-Âsâr*'ın verdiği bilgilerden IV. Murad döneminde meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kaynak onun bu sahadaki kudretini, "*vâdî-i mûsikîde ferîd ve tedkîk-i tenâsüb-i nagamda ekser esâtîzden ilmi mezid idî*", sözleriyle ifadeye dökmektedir.[1]

Otuzun üzerinde eser bestelcyen Hâfız Kumral'ın bestelediği ilâhîlerin çoğunun Hüdâyî Efendi'ye âit olması dikkat çekmektedir.[2]

Hâfız Kumral'la birlikte aynı tekkede zâkirbaşılık yapmış bir başka bestekâr ve mûsikişinas olan Şaban Dede'yi de burada anmak gerekir. Hüdâyî Efendi'nin halîfesi olan bu zât da 1061/1651 senesinde vefat etmiştir.[3]

[1] Es'ad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*, vr. 14b; Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 30; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 295; Nuri Özcan, "*Hâfız Kumral*", *DİA*, c. XV, ss. 93-94.

[2] Özcan, *a.g.m.*, s. 94.

[3] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 30; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 296.

V. NAKŞİBENDİYYE

Nakşibendiyye Tarîkatı, XVII. yüzyılda başta İstanbul ve Bursa olmak üzere Anadolu'nun tamamında, bir kolu olan Ahrâriyye'ye mensup şeyhler tarafından temsil edilmiştir. Bu kol da Molla İlâhî diye bilinen Abdullah Simâvî (v. 896/1491) tarafından Anadolu'ya getirilmiştir.

a) İstanbul'da Nakşibendiyye

Nakşibendiyye Tarikatı, İstanbul'da kol ve şûbeden ziyâde, tekkeleri merkezli olarak temsil edilmiş ve yayılmıştır. Bu yüzden incelememize konu olan yüzyılda İstanbul'daki Nakşî tekkeleri ve buralarda faaliyet gösteren şeyhleri ile onların halîfelerini tanıtacağız.

Bu yüzyılda Nakşibendiyye İstanbul'da dört adet tekkede temsil edilmiştir.

aa) Fâtih Emir Buhârî Tekkesi

Fatih Malta'da Hoca Üveys Mahallesi, Emir Buhârî Sokağı üzerinde II. Beyazıt tarafından Emir Ahmed Buhârî (v. 922/1516) için yaptırılmış on altı hücreli bir tekkedir.[1] Câmisi dışında bugüne hiçbir iz kalmamıştır.

aaa) Hoca Fazlullah Efendi

Künyesi Hoca Fazlullah b. Hoca Mehmed Sa'îd b. Hoca Mehmed Abdüssemî' el-Hüseynî'dir.[2] Seyyid olan Hoca Ubeydullah Ahrar hazretlerinin torunu olup Taşkent'de doğmuştur. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra büyük amcası Seyyid Hoca Ahmed Sâdık Taşkendî'den tekmîl-i tarîkat etmiştir. Sultan I. Ahmed'in ilk saltanat yıllarında (1603-1617) Taşkent'ten İstanbul'a gelerek burada bir müddet kaldıktan sonra hacca gitmiştir. Hacc vazîfesini edâ ettikten sonra, tekrar İstanbul'a dönmüştür. Bu sıralarda amcası ve şeyhi olan Hoca Ahmed Sâdık Efen-

---

[1] Bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, ss. 42-43; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 277; Çetin, "*Tekkeler*", s. 585; *Fâtih Câmileri*, s. 276; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 86; Thierry Zarcone, "*Emir Buhari Tekkesi*", *DBİA*, c. III, s. 167; M. Baha Tanman, "*Emir Buhâri Tekkesi*", *DİA*, c. XI, ss. 126-27; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 206.

[2] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 47; Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. I, s. 60; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 38b; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 43; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 66.

di'nin şeyhlik yaptığı Emir Buhârî Tekkesi'nde, ondan sonra oğlu Hoca Ziyâeddin Ahmed Efendi postnişîn olarak bulunmaktadır.[1] Hoca Ziyâeddin Ahmed Efendi'nin 1016/1607 senesinde vefatıyla boşalan mezkûr tekkenin şeyhliğini ise Hoca Fazlullah Efendi üstlenmiştir. Bu vazîfeyi sürdürmekte iken 1046/1636 senesinde vefat ederek, Eyüb Nişanca'daki Baba Haydar Tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[2] Vefatına "*sâra ilâ rahmeti'l-lâh*" terkîbi târih düşürülmüştür. *Tevfik Tezkiresi*'nde "Fazlî" mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirlerinin olduğu kaydedilmiştir.[3]

Ayaklarını uzatmadan gece gündüz on iki sene riyâzetlerle meşgul olduğu rivâyet edilmektedir.[4]

Fazlullah Efendi'nin hanımı Şerife Hidâye, Emir Buhârî Efendi'nin kızı Fatma'nın kızı Aişe'nin kızıdır.[5] Oğlu Abdullah Efendi kendisinden sonra Emir Buhârî Tekkesi'nin şeyhi olmuştur.[6]

Seyyid Abdullah Efendi, şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra babası Fazlullah Efendi'ye intisâb ederek irşâd mertebesine ulaşmış, babasının vefatından sonra da Emir Buhârî Tekkesi şeyhliğini üstlenmiştir. Bu vazîfesini devam ettirmekte iken, 1080/1669-70 senesi Şevvâl'inde vefat etmiştir. Eyüb, Baba Haydar Tekkesi hazîresinde babasının yanına defnedilmiştir. Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğine de oğlu Hoca Fazlullah Efendi getirilmiştir.[7]

aab) Fazlullah Efendi

Fazlullah Efendi, 1049/1639 yılında doğmuştur. Şer'î ilimleri dönemin ulemâsından tahsil edip Karaçelebizâde Mahmud Efendi'den mülâzim olmuştur. Önce kırklı medresede müderris ve buradan azledilmiştir. Sonra da ilk defa ihdâs olunan Muhasebeci Şaban Ağa Medresesi Hârici'ne, 26 Safer 1067/14 Aralık 1656 târihinde müderris olmuştur. Onu müteakiben de 1070/1660'da Sinan Ağa Medresesi'nde aynı göreve başlamıştır. 1080/1669-70 senesinde babasının vefatıyla boşalan Emir Buhârî Tekkesi şeyhliğini üstlenmiş, böylece müderrisliği bırakmıştır. Mezkûr tekkenin meşîhatını yürütürken, bir başka Nakşibendî tekkesi olan Hekîm Çelebi Tekkesi şeyhlerinden Mustafa Efendi'nin vefatıyla boşalan şeyhliğini de 1120/1708'de üstlenmiştir. Böylece her iki tekkede de irşâd faaliyetini sürdürmüştür. 1121/1709 senesi başlarında Hacc'a gitmiş, gemi ile dönerken Kahire yakınlarında rahatsız-

---

[1] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, s. 61.

[2] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 43; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[4] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 48.

[5] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 44.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 61; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 44; Tababzâde, *a.g.e.*, s. 66.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 567; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

lanmış ve Receb ayında vefat etmiştir. Birkaç gün geçtikten sonra 20 Receb 1121/25 Eylül 1709 târihinde Çarşamba günü Tûr Dağı'nda defn edilmiştir.

Mehmed Şeyhî'nin beyânına göre, fazilet ve takvâsının kemâliyle bilinen Fazlullah Efendi, seyyiddir. Arapça, Türkçe ve Farsça lisanında rahatlıkla konuşacak derecede ileri bilgiye sâhiptir. Hâfızası kuvvetli, âbid, zâhid ve müteşerri' bir zâttır. Vefatıyla boşalan Emir Buhârî Tekkesi şeyhliğini oğlu Seyyid Abdülkebîr Efendi[1], Hekîm Çelebi Tekkesi şeyhliğini ise Seyyid Ahmed Mekkî Efendi üstlenmişlerdir.[2]

aac) Saçlı Mustafa Dede

Mustafa Efendi 1034/1625 senesinde Hoca Fazlullah Efendi'ye intisâb ederek, tekkenin mutfağında dokuz sene hizmette bulunmuştur. 1043/1633-34 senesinde meydana gelen yangında Emir Buhârî Tekkesi'nin tamamen yanmasıyla Fatih Sultan Câmii civârında, Büyük Karaman Mahallesi'nde kârgîr bir mahzende yaşamaya başlamıştır. Sevenlerinden Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın burada inşâ ettiği bir hücrede yaşamına devam etmiştir. 1058/1648 senesinde vefat etmiş, Kapıcıbaşı diye bilinen Sadrazam Mehmed Paşa tarafından kabri üstüne bir türbe inşâ ettirilmiştir. "*Hayrü'l-Beriyye*" terkîbi vefatı için söylenmiş târihdir.[3] Fakat bu türbe de 1168/1755 senesinde meydana gelen yangında ortadan kalkmıştır.[4]

ab) Ayvansarây Emir Buhârî Tekkesi

aba) Muslihiddin Mustafa Efendi

Muslihiddin Mustafa Efendi hakkında Ayvansarâyî *Hadîka*'sında, Hüseyin Vassâf da *Sefîne*'sinde bilgi vermektedirler. Fakat memleketi ve hayâtının safhalarına değinmeden Emir Buhârî'nin torunu ile evlendiğini, onun Ayvansaray'da kurduğu ikinci tekke olan Emir Buhârî Tekkesi'ni, mülk olduğundan dolayı veresesine

---

[1] Seyyid Abdülkebir Efendi ile ilgili bilgi için bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, ss. 675-76.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 417-18. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 149, 150; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 13; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 379.

[4] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, aynı yer. Şeyhî ve Ayvansarâyî'nin rivâyetine göre; Kuyucubaşı Mehmed Paşa Şam Valisi olduğunda Mustafa Efendi'yi ziyâret ederek duâsını talep ettiğinde, "*bizde emânet bir mühür vardır, sana onu vereyim, Şam'a vardığında onun gibi bir mühür yaptırıp bu tarafa getiresin*" diyerek kerâmeten vezir olacağını haber vermiştir. Mehmed Paşa Şam'a varır varmaz kendisine vezirlik mührü gönderilmiş ve o da İstanbul'a dönmüştür. Dönüşte Mustafa Efendi'yi ziyârete gittiğinde ise vefat ettiği haberini almıştır. Bunun üzerine de kabri üzerine bir türbe inşâ ettirmiştir. (Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.* aynı yer).

kaldığı için yeni vakıflar tanzîm ederek işlevini genişlettiğini ve şeyhliğini de üstlendiğini kaydederler.[1]

Mezkûr tekke, Atik Mustafa Paşa Mahallesi Dervişzâde Caddesi ile Ahmed Rıfâî Sokağı'nın birleştiği köşede bulunmaktaydı. Harem kısmı ortadan kalkmış olan yapının mescid-tevhidhâne ve hazîre kısmı ise bugün harap vaziyettedir.[2]

Mustafa Efendi, ömrünün sonuna kadar bu tekkede irşâd hizmetlerini yürüterek, 1068/1658 senesinde vefat etmiş ve tekkenin mihrâbı önüne defnedilmiştir. Vefatına "*Rızâu 'llâh*" ifâdesi târih düşürülmüştür.[3]

Vefatıyla boşalan Emir Buhârî Tekkesi şeyhliğini Mustafa Efendi'nin halîfesi Hüseyin Efendi üstlenmiştir. Bu zât Enderûn-u Hümâyûndandır. Önce Kiler Kethüdâsı, 1084/1673'de de Kapıcıbaşı olmuş, aynı zamanda tekkenin şeyhliğini de yürütmüştür. 1086/1675 senesinde vefat ederek, Ayvansarâyî'ye göre Tokmak Tepe kenarında yol üstüne defnedilmiştir.[4]

Ayvansaray Emir Buhârî Tekkesi'ne Hüseyin Efendi'den sonra Yusuf Efendi (v. 1100/1689), ondan sonra da Yusuf Efendi'nin dâmâdı ve halîfesi Osman Efendi (1137/1725) şeyh olmuşlardır.[5]

ac) Edirnekapı Emir Buhârî Tekkesi

Eyüb Otakçılar'da, Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi Münzevî Kışla Caddesi üzerinde yapılmış olan Emir Buhârî Tekkesi'nden bugüne hiçbir iz kalmamıştır. Bu tekkenin bânîsini bâzı kaynaklar Emir Buhârî, bâzıları, Kanûnî Sultan Süleyman, bâzıları da Emir Buhârî'nin dâmâdı ve halîfesi Mahmud Efendi olarak verirler. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'ndeki kayıtlardan ve Mecdî'nin *Şakâik Tercümesi*'nden asıl bânînin Mahmud Efendi olduğu ve vakfiyesinin de 937/1530 senesinde düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden de Emir Buhârî'ye nisbet edilmiş ve öylece meşhûr olmuştur.[6]

---

[1] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 45-46; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 33.

[2] Bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, ss. 45-46; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 6; Çetin, "*Tekkeler*", s. 585; Koçu, *İSTA.*, c. VIII, s. 4481; *Fâtih Câmileri*, s. 276; Thierry Zarcone, "*Emir Buhari Tekkesi*", *DBİA*, c. III, s. 165; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 109; Tanman, "*Emir Buhârî Tekkesi*", *DİA*, c. XI, s. 127; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 202.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, s. 46; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[4] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, s. 34.

[5] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 64.

[6] Bilgi için bk. Mecdî, *Hadâikü'ş-Şakâik*, s. 519; Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970, s. 206; Ayvansarâyî, *Hadika*, c. I, ss. 297-98; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 44; Thierry Zarcone, "*Emir Buhari Tekkesi*", *DBİA*, c. III, s. 166; M. Baha Tanman, "*Emir Buhârî Tekkesi*", *DİA*, c. XI, ss. 127-28; Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, s. 90-91.

Tabibzâde Zâkir Şükrü, tekkenin postnişînlerini sıralarken birinci sırada Emir Buhârî'yi vermiş olması, burasının onun adıyla anılır olmasından kaynaklansa gerektir. Emir Buhârî'den sonra ise sırasıyla Hoca Mahmud Efendi (v. 938/1532), el-Hâc Hoca Halîfe-i Menteşevî, Hoca Takiyüddin Ebûbekir Simâvî (v. 965/1558), Hoca Sefer Efendi, Hoca Hamza Efendi, Taşçızâde Mehmed Efendi, Mustafa Efendi b. Taşçızâde, Mehmed Emin Efendi, Feyzî Hasan Efendi, Mehmed Şeyhî Efendi postnişîn olmuşlardır.[1]

Bunlardan Mehmed Emin Efendi, tekkedeki vazîfesini 1086/1675 senesinde bırakarak seyahata çıkmıştır. Mehmed Emin Efendi'nin bırakmasıyla boşalan tekkenin şeyhliğini de daha önce Sivâsiyye-i Halvetiyye kısmında bahsettiğimiz Feyzî Hasan Efendi ve oğlu, meşhur *Şakâik Zeyli*'nin (*Vakâyiü'l-Fudalâ*) müellifi Mehmed Şeyhî Efendi üstlenmişlerdir. Kanaatimizce bu iki zât döneminde mezkûr tekkede hem Nakşibendiyye hem de Halvetiyye birlikte temsil edilmiştir.

ad) Hekim Çelebi Tekkesi

Hekim Çelebi Tekkesi İstanbul'un önemli Nakşibendî merkezlerinden birisidir. Bu yapı Emir Buhârî'nin halîfelerinden Hekim Çelebi diye bilinen İzmitli Mehmed Efendi adına hocası bulunduğu Rüstem Paşa tarafından Koska semtinde bulunan fildamı yıktırılarak yaptırılmıştır. Bu yüzden Fildamı Zâviyesi de denilmiştir.[2]

XVII. yüzyılda bu Tekke'de postnişîn olan şeyhler sırasıyla; Tire Müftüsü Ahmed Efendi (v. 1024/1615), oğlu İbrahim Efendi (v. ?), Bosnalı Osman Efendi (v. 1074/1663-64), Muabbir Hasan Efendi (v. 1102/1691) ve Mustafa Efendi (v. 1120/1708)'dir.[3]

ada) Tireli Ahmed Efendi

Ahmed Efendi Aydın vilâyetinin Tire kazasındandır. Şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Sultan II. Selim'in hocası Atâullah Efendi'den mülâzım olmuştur. 1000/1592 senesi civârında ellili medrese müderrisliği ile Aydın Yenişehir Müftülüğüne getirilmiştir. Bu arada bâzı Nakşî meşâyihı ile görüşerek tarîkata meyletmiş, resmî görevlerini bırakarak İstanbul'a gelmiştir.[4] Burada Hekim Çelebi Tekkesi şeyhi İlâhîzâde Yakub Efendi'ye intisâb ederek hilâfete nâil olmuştur.[5]

---

[1] Bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 297; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 53-54.

[2] Bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 90; Özdamar, *Dergâhlar*, s. 74; Öngeren, *a.g.t.*, s. 104.

[3] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 90; Tabibzâde, *a.g.e.*, ss. 62-63.

[4] Atâyî, *a.g.e.*, s. 759.

[5] Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 8a.

Şeyhi'nin vefatından sonra Hekim Çelebi Tekkesi postnişînliğini üstlenerek Nakşibendî Tarîkatı'nı neşretmeye başlamıştır. 1030/1621 senesinde Sultan Osman'ın Leh (Hotin) Seferi'ne Şeyhulislâm Es'ad Efendi de berâberinde katıldığı için, Ahmed Efendi Şeyhulislâm Vekilliği'ni, o, seferden dönünceye kadar yürütmüştür.[1]

Ömrünün sonuna kadar Hekim Çelebi Tekkesi'ndeki vazîfesini yürüten Ahmed Efendi 1034/1625 senesinde vefat ederek,[2] cenâze namâzı Şeyhulislâm Es'ad Efendi tarafından kıldırılmıştır.[3]

Kendisinden sonra tekkenin şeyhliğini, Mehmed Şeyhî'nin *Vakâyiü'l-Fudalâ*'sına göre halîfesi Bosnalı Osman Efendi,[4] Ayvansarâyî'nin *Hadîka*'sı ve Tabibzâde'nin *Meşâyih*'ına göre ise oğlu İbrahim Efendi üstlenmiştir.[5]

Tireli Ahmed Efendi'nin kardeşi Ömer Bâkî Efendi de onun pîrdaşıdır. Tire'de doğup şer'i ilimleri[6] birâderi Ahmed Efendi'den tahsil ettikten[7] sonra İstanbul'a gelerek İlâhîzâde Yakub Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir.[8] Bir ara hilâfetle Bursa'ya gönderilmiş,[9] daha sonra İstanbul'a dönüp Eyüb'e yerleşerek, Eyüb Câmi'nde vâiz, muhaddis ve müfessir olarak görev yapmıştır.[10] Bu hal üzere devam ederken 1020/1611 senesinde vefat etmiştir.[11] Cenâze namazı Eyüb Sultan Câmi'nde Şeyhulislâm Hocazâde Mehmed Çelebi (v. 1024/1615) tarafından kıldırılmış[12] ve mezkûr Câmi'in mihrâbı önünde defnedilmiştir. "Bâkî" mahlasıyla naat ve ilâhîler yazdığı bildirilmektedir.[13]

Ömer Bâkî Efendi'nin Nasrullah isminde bir oğlu vardır. Bu zât babası vefat ettikten sonra onun makâmına geçerek Eyüb Câmii'nde kırk yedi sene vâizlik yapmıştır. 1176/1754 senesinde vefat ederek, Eyüb Câmiinin mihrâbı hizâsına babası yanına defnedilmiştir.[14]

---

[1] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 211.

[2] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *Vakâyiü'l-Fudalâ*, c. I, s. 560; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayvansarâyî (*Hadîka*, c. I, s. 90) ve Tabibzâde Zâkir Şükrü (*Meşâyih*, s. 62) vefat târihini 1024/1615 olarak vermektedir.

[3] Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, aynı yer.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, s. 560.

[5] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Atâyî, *a.gc.*, s. 601.

[7] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 55a.

[8] *A.g.e.*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 7b.

[9] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[11] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[12] Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[13] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[14] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 555.

adb) Bosnalı Osman Efendi

Osman Efendi, Bosna'da doğup şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek Hekim Çelebi şeyhi Tireli Ahmed Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîk etmiştir. 1031/1622 senesinde Şehzâde İmâmı Şeyh Mustafa Efendi yerine Sultan Mehmed Câmii vâizliğine, 1034/1625'de Şeyhi Ahmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğine getirilmiştir. Aynı zamanda silsile-i meşâyih-i selâtîne dâhil olarak 1045/1635-36 senesinde Şeyh İsmail Efendi yerine Sultan Beyazıt Câmii, 1052/1642'de Evliyâzâde Şeyh Mustafa Efendi yerine Süleymâniye Câmii, 1061/1651 senesi Safer'inde Abdülehad Nûrî Efendi yerine Ayasofya Câmii kürsî şeyhliklerine getirilmiştir.[1]

Bu faaliyetlerini sürdürmekte iken, 1074/1663-64 senesi Şevvâl'inde vefat ederek[2] Silivri Kapısı dışına defnedilmiştir. Muhammed Nazmî Efendi vefatına "*Osman Efendi ede me'vâ-yı mesken ve câ*" ifâdesini târih düşürmüştür. Kendisinden sonra boşalan vâizlikler Erdebilizâde Şeyh Ahmed Efendi'ye tevcîh edilmiştir.[3] Tekkesi'nin şeyhliğini de Osman Efendi'nin halîfesi Kayserili Muabbir Hasan Efendi üstlenmiştir.[4]

Abdüssamed isminde bir oğlu olduğunu Mehmed Şeyhî'den öğreniyoruz.[5]

adc) Muabbir Hasan Efendi

Hasan Efendi Saraybosna'nın Mostar kazâsındandır. Babası Ömer, Alay Beyleri'ndendir. Memleketinde ilk ilimleri tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek Fâtih Medresesi'nde ileri ilimleri okumuştur. Bilâhare Bosnalı Osman Efendi'ye intisâb ederek yirmi sene hizmet ettikten sonra hilâfete nâil olmuştur. Şeyhi'nin vefat etmesiyle tekkenin postnişînliği, şeyhzâdesi Abdüssamed Efendi üzerinde olduğu halde bu zâtın kendi isteğiyle ferâgat etmesiyle Hasan Efendi üstlenmiştir. Bununla birlikte Şeyh Vefâ Câmii vâizliğine de getirilen Hasan Efendi, 1091/1680 senesinde hacca gitmiştir. Şeyhlik ve vâizlik görevlerini devam ettirmekte iken 1098/1687 senesi Receb'inde vefat etmiştir.[6] Cenâzesi Üsküdar Mihrimah Sultan Câmii'nde Şeyhulislâm Mevlânâ Mehmed Efendi tarafından kıldırılarak,[7] Üsküdar Öküz Limanı isimli mahalle defnedilmiştir. Himmet Efendizâde Abdullah Efendi

---

[1] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 551; Şeyhî, *a.g.e.*, s. 560. Ayrıca bk. Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebir'e Şeyh Olanlar*, vr. 13b; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 419.

[2] *Gös.yerler.*

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 90; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 63.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 582.

[6] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, ss. 570-71; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 582-83. Vefat târihini Müstakimzâde de 1098/1687 olarak verirken (*Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 8a), Ayvansarâyî (*Hadîka*, c. I, s. 90) ve Tabibzâde (*Meşâyih*, s. 63) ise 1102/1691 olarak vermektedirler.

[7] Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 8a.

bu güne, "*Muabbir geldi geçdi düş gibi bu habsden eyvâh*" mısrâını târih düşürmüştür. Rüya tabir ve tevilinde hayli maharetli olduğu için "muabbir" diye meşhur olmuştur.[1]

Kendisinden boşalan Hekim Çelebi Tekkesi şeyhliğini Esîrî Dâmâdı Mustafa Efendi (v. 1120/1708) üstlenmiştir.[2]

add) Mahmud Efendi

Mahmud Efendi Karadeniz'de Balçık isimli bir kasabada, 1000/1592'de doğmuştur. Memleketinde ilk ilimleri tahsil ettikten sonra ileri derecedeki ilimlerin tahsil ve tekmîli için İstanbul'a gelmiştir. Burada Hekim Çelebi Tekkesi şeyhi Tireli Ahmed Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat ederken bir taraftan da Müderris Receb Efendi'ye talebelik yapmıştır. Tahsîlini ikmâl ettikten sonra da ondan mülâzım ve kadılık meslegine dâhil olmuştur. Daha sonra kadılığı bırakarak Hacı Oğlu Pazarı şeyhi Mehmed Efendi'nin vefat etmesiyle boşalan tekkenin şeyhliğini üstlenmiştir. Bu görevi devam ettirmekte iken, daha önce hocası olan Bolulu Mustafa Efendi'nin müftülüğe yükselmesiyle boşalan mezkûr kasabadaki Eski Câmi Medresesi Hârîcliğini de üstlenmiştir. Her iki vazifeyi de sürdürmekte iken 1085/1674 senesinde vefat etmiştir.[3]

ade) Seyyid Yakub Efendi

Seyyid Yakub Efendi Kayserili'dir. İstanbul'a gelip Hekim Çelebi Tekkesi'nde kalmış, tekkenin şeyhi olan Ahmed Efendi'den zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etmiştir. Hilâfete nâil olduktan sonra Eğri Kapı dışındaki tekkeye postnişîn ve Halilpaşa Câmii'ne de vâiz olmuştur. 1065/1655 senesi Şabân'ında Üstüvânî Mehmed Efendi yerine Sultan Selim Câmii, 1074/1663-64 Şevvâl'inde A'mâ Mehmed Efendi yerine Beyazıt Câmii vâizliği ihsan olunmuş, 1079/1668 Safer'inde de vefat etmiştir. Yerine Esîrî Ali Efendi getirilmiştir.[4]

Uşşâkîzâde ve Mehmed Şeyhî, mezkûr zâtın, Eğri Kapı dışındaki tekkeye şeyh olduğunu kaydetmektedir. Gerek Ayvansarâyî ve gerekse Tabibzâde tekkenin silsilesinde göstermese de bahsedilen bu tekkenin Edirnekapı Emir Buhârî Tekkesi olduğu kanaatindeyiz. Zîrâ bu tekkeye dokuzuncu sırada şeyh olan Mehmed Emin Efendi, şeyhliği 1086/1675 senesinde kendi isteğiyle bırakmıştır. Ondan önce tekkede beş, altı, yedi ve sekizinci sırada postnişîn olanların ise isimleri verilmekle beraber vefat târihleri boş bırakılmıştır.[5] Buradan bir belirsizlik olduğu anlaşılmak-

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 583.

[2] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 90; Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 63.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 570.

[4] Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 445; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 566.

[5] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 297, Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 54.

tadır. Böyle olunca Uşşâkîzâde döneme yakın isimlerden olduğundan dolayı bu kaydı koyduğuna göre, Mehmed Emin Efendi'den önce tekkenin şeyhliğine Yakub Efendi getirilmiş, onun 1079/1668'de vefatının ardından da Mehmed Emin Efendi bu görevi üstlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Mecâlis ve *Va'ziyye* isimli eserleri vardır.[1]

adf) Mustafa Efendi (Esîrî Dâmâdı)

Mustafa Efendi, Muabbir Hasan Efendi'den sonra Hekim Çelebi Tekkesi şeyhi olan zâttır. Menteşe Sancağı'na bağlı Sobica köyünden Şeyh İbrahim Efendi'nin oğludur. 1053/1643 senesinde doğmuştur. Şer'î ilimlerin tahsîline önce babasından başlamış, sonra da İzmir Müftüsü İbrahim Efendi'den tekmîl etmiştir. Bilâhare İstanbul'a gelerek dönemin önde gelen alimlerinin ders halkalarına katılıp İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi'den mülâzim olmuştur. Kırklı medrese müderrisliğine başlamış, buradan azledildikten sonra da Nakşibendî Meşâyihından Şeyh Murad Efendi'ye intisâb ederek tekmil-i tarikat etmiştir. Bu sıralarda Ayasofya Câmii Kürsî Şeyhi olan Esîrî Ali Efendi'nin kızı ile evlenmiştir.

Bir ara Hoca Paşa Câmii'nde isteyenlere ilim tedrîsinde bulunmuş, 1101/1690 Receb'inde Hacı Evhad Tekkesi Şeyhi Hüseyin Efendi yerine Fatih Sultan Mehmed Câmii, 1103/1692'de Beyazıt Câmii, 1105/1693-94'de Süleymâniye Câmii, 1106/1694-95 Rebîülâhiri'nde ise Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi yerine Ayasofya Câmii vâizliğine getirilmiştir. Bu dönemde "Reîsülmüfessirîn ve Tâcülmuhaddisîn" olmuştur. Aynı yılın Zilkâde ayında Sultan II. Mustafa ile Nemçe Seferine[2] Rikâb-ı Hümâyûn Şeyhi olarak katılmıştır. Zaferle neticelenen bu seferden döndükten sonra, 1111/1699 senesinde[3] Hekim Çelebi Tekkesi şeyhliği tevcîh edilmiştir. Bu vazîfeyi sürdürmekte iken 13 Cemâziyelevvel 1120/1 Ağustos 1708 târihinde vefat ederek Topkapı dışında Kadızâde Mehmed Efendi civârına defnedilmiştir. Yerine Ayasofya Vâizi olarak Şeyh Süleyman Efendi, tekkeye şeyh olarak da Emir Buhârî Tekkesi şeyhi Fazlullah Efendi getirilmiştir.[4]

Esîrî Ali Efendi'nin dâmâdı olduğu için Esîrî Dâmâdı diye meşhur olan Mustafa Efendi, Arapça ve sâir İslâmî ilimlerde döneminin ileri gelenlerindendir. Şeyhulislâm Debbağzâde Mehmed Efendi, Ebûsaîdzâde Feyzullah Efendi, Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi ve Sâdık Mehmed Efendi dönemlerinde, Beyazıt Medresesi'nde, bu şeyhulislâmların ders vekili olarak görev yapmıştır.[5]

---

[1] *Göstyer.*

[2] Bu seferler için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III, I. Kısım, ss. 556-61.

[3] Muabbir Hasan Efendi, 1098/1687 senesinde vefat etmiştir. Mustafa Efendi'nin mezkûr tekkede göreve başlaması 1111/1699'da vâki olduğuna göre bu arada tekkede bir başkası postnişîn olmalıdır.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 416-17.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 417.

ae) Hindîler Tekkesi

Horhor Tekkesi olarak da bilinen Hindiler Tekkesi, Aksaray'da Horhor Caddesi üzerinde kurulmuş, İstanbul'un Nakşibendî tekkelerindendir. Thierry Zarcone, târihi ve silsilesi hakkında bilgi edinemediğimiz bu tekkenin XVII. yüzyılın ortalarında Kâdirîliğe bağlandığını kaydetmektedir.[1]

Evliyâ Çelebi, bu tekkeye Sultan İbrahim'in, gelip fukaralarıyla yemek yediğini bildirmektedir.[2]

af) Diğer Nakşîler

Lagarî Mehmed Efendi: Ayvansarâyî'ye göre Nakşibendiyye meşâyihından olan Lagarî Mehmed Efendi, "*efdal-i ulemâ*" terkîbinin karşılığı olan 1093/1682 senesinde vefat ederek Şah Sultan Tekkesi mukâbilindeki kendi tekkesine defnedilmiştir.[3]

Eyüb İlçesi, Taşlıburun Mahallesi'nde bulunduğu için Taşlıburun Tekkesi olarak da anılan, Lagarî Mehmed Efendi Tekkesi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında,[4] Eyüp ilçesi, Bahariye, Silahtarağa Caddesi üzerinde Bahâriye Mevlevîhânesi'nin karşısında inşâ ettirilmiştir.[5] Günümüze yalnız hazîresi ve arsası ulaşabilmiştir.[6]

Hayâtı hakkında bilgi edinemediğimiz Lagarî Mehmed Efendi, Ayvansarâyî'ye göre Nakşî, Tabibzâde'ye göre ise Belgradlı olan bu zât Bayrâmî'dir. Tabibzâde meşâyih silsilesini verirken, tekkede ikinci sırada yer alan şeyhin ismini vermemiş,[7] Ekrem Işın ise kısa bir müddet Bektâşîler tarafından kullanıldıktan sonra Sa'diyye Tarîkatı'na geçtiğini kaydetmiştir.[8]

Şah Haydar Nakşibendî: Belh ve Buharâ'dan Özbek şehzâdelerinden bir zâttır. Memleketinde Nakşibendî Tarîkatı'nda sülûkunu tamamladığı için Şah Haydar Nakşibendî diye meşhur olmuştur. Sonra İstanbul'a gelerek Üsküdar Bülbülderesi'nde kendi imkanlarıyla bir zâviye inşâ etmiştir. Bu zâviyede postnişîn iken, 1112/1700-01 senesinde vefat ederek hazîresine defnedilmiştir. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. "Resâ" mahlasını kullanmıştır.[9]

---

[1] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 219; Thierry Zarcone, "*Hindiler Tekkesi*", *DBİA*, c. IV, s. 74.

[2] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. II, s. 183; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 283

[3] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 78b. Krş. Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 56.

[4] Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 56.

[5] Özdamar, *a.g.e.*, s. 36; Ekrem Işın, "*Taşlıburun Tekkesi*", *DBİA*, c. VII, s. 223; Haskan, *Eyüp Tarihi*, c. I, s. 131. Ayrıca bk. Kut, "*Dergeh-name*", s. 218, 233.

[6] Haskan, *Eyüp Târihi*, c. I, s. 131.

[7] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Işın, *a.g.m.*, s. 223. Ayrıca bk. Özdamar, *Dergâhlar*, ss. 36-37.

[9] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 205; *Belîğ Tezkiresi*, s. 120.

Dağıstanlı Mehmed Efendi: Zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra Nakşî meşâyihına hizmet ederek tekmîl-i tarîkat etmiştir. Bilâhare İstanbul'a gelerek Kadı Çeşmesi denen mahalde Yarhisâr Câmii yakınında bir eve yerleşmiş ve halkı irşâd etmiştir. Bu hal üzere devam ederken 1112/1700-01 senesi Rebiülâhiri'nde seksen yaşında vefat ederek Edirnekapı Emir Buhârî Tekkesi civârında defnedilmiştir.[1]

Şer'î ilimler yanında Arapça ve Farsça'ya vâkıf olan Mehmed Efendi, sâir ilimlerden olan vefk, kırtâsiye, nücûm ve cifri de bilirdi.[2]

Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî: Semerkantlı olan bu zât, Yek-dest Ahmed Cûryânî'nin halîfelerindendir. İstanbul'a gelerek Üsküdar'da 1116/1704 senesinde vefat etmiştir.

Saîdâ: Aslen Buharâlı olup Molla Câmî hazretlerinin torunlarındandır. İlim tahsîlinden sonra, Nakşî Tarikatı'na girmiş ve İstanbul'a gelerek Eyüb Sultan türbesi civârında uzun zaman ikâmet etmiştir. Bilâhare memleketine dönerken Basra yakınlarında 1092/1681 senesinde vefat etmiştir. Farsça şiirler yazmıştır. Safâyî, birkaç defa bu zâtın sohbetlerinde bulunduğunu ve elini öptüğünü kaydeder.[3]

Seyyid Fazlullah Efendi: Diyarbakır'dan İstanbul'a gelerek Üsküdar'da Kadı Alâaddin Tekkesi'nde şeyh olmuştur. 1087/1676 senesinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir. İlâhîleri vardır.[4]

Hocazâde Mehmed Enverî: Hocazâde Mehmed, dönemin kıymetli şâir, hattat ve bestekârlarındandır. "Enverî" mahlasını kullanmış ve "Karakız" lakabıyla tanınmıştır. İstanbullu'dur. Suyolcuzâde (v. 1097/1686)'den[5] yazı icâzeti alıp Firuzağa Câmii'nde hat dersleri vermiş, Sultanahmed Câmii baş müezzinliğine getirilmiştir.

Sultan III. Mustafa zaman zaman kendisinden hat dersleri almıştır. Hacca gitmiş, dönüşte Medîne-i Münevvere yakınlarında, 1106/1694 senesinde vefat etmiştir. Vefatına Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, "*muallim kıla Hocazâde'yi Allah me'vâya*" (sene: 1106/1694) ifâdesini târih düşürmüştür.[6]

---

[1] *A.g.e.*, c. II, s. 202-203.

[2] *Göstyer.*

[3] *Safâyi Tezkiresi*, ss. 353-54.

[4] Ayvansarâyi, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 41a.

[5] Suyolcuzâde diye anılan bu zâtın asıl adı Mustafa b. Ömer'dir. Eyüb semtinde dünyaya geldiği için Eyyûbî diye de bilinir. Kâdirî Tarîkatı'na mensuptur. Hat sanatında Şeyh Hamdullah tavrının büyük üstadlarından sayılmış. Hâfız Osman başta olmak üzere bir çok hattat yetiştirmiştir. 1097/1686'da vefat etmiştir. (Bk. Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 115).

[6] Ergun, *Antoloji*, c. I, ss. 50-51.

b) Diyarbakır'da Nakşibendiyye

ba) Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi

Seyyid Mahmud Efendi, Tebriz yakınlarında Urmiye[1] isimli bir beldedendir. Babası Nakşibendî meşâyihından, "Koç Baba" diye anılan Seyyid Ahmed Efendi'dir. Babasından zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil ederek irşâd izni almıştır. Bir müddet sonra babası vefat edince kendisi Diyarbakır'a gelip buraya yerleşmiştir. Ahâlî arasında da "Urmiye Şeyhi" diye meşhur olmuştur.[2]

Mahmud Efendi, Diyarbakır'da bir tekke yaptırarak burada insanları irşâd etmeye başlamıştır. Metin Sözen'in *Diyarbakır'da Türk Mimarisi* isimli eserinde, Azizoğlu Tekkesi diye isimlendirdiği bu yapı, yine aynı müellifin verdiği bilgiye göre 1630-1637 yılları arasında yaptırılmıştır.[3]

Mahmud Efendi'nin tekkesi sıradan halk, ulemâ ve yönetici kesiminden herkes tarafından büyük ilgi görmüş, paşalar, serdarlar ziyârette bulunmuştur. Aynı zamanda doğudan gelen tüccârlar için de bir uğrak yeri halini almış,[4] bu şöhret, Van, Tebriz, Revan, Erzurum, Urfa ve Musul'a kadar ulaşmıştır. Müridlerinin sayısı rivâyete göre kırk bini bulmuştur.[5] Tekkesi'nin yanına bir de câmi yaptırmıştır. Bağlıları daha çok bu câmide toplanarak, cehrî zikir yaparlarmış.[6]

Sultan IV. Murad Revan Seferi sırasında Şeyhi ziyâret ederek yakınlık göstermiş, hattâ Sefere berâberinde götürmüştür. Ne var ki bu yakınlık fazla sürmemiş Padişâh'ın Bağdat Seferi esnâsında, Halep'te karşılayıp hediyeler de takdim etmesine rağmen, bir takım insanların, Sakarya Şeyhi'nin durumunu da hatırlatarak, bu tip etrafında büyük kitleler toplayabilen insanların devlete karşı gaileler açabileceği ve kendisinin de bu yüzden tehlike arz ettiği şeklindeki gammazlamaları üzerine 1048/1638 Şevvali'nde idâm ettirmiştir.[7]

Naîmâ'nın beyânına göre, bu îdam üzerine halk arasında türlü dedikodular yapılmış, herkes bir şekilde olayı yorumlamıştır. Ancak bu meseleyi en sıhhatli

---

[1] *Urmiye*, İran'ın Azerbaycan eyâletinde bir bölge ve şehir ismidir. (Bilgi için bk. V. Minorsky, "*Urmiye*", *MEBİA*, c. XIII, ss. 59-65).

[2] Uşşâkizâde, *Zeyl*, s. 48; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 62; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, s. 213; Naîmâ, *Târih*, c. III, s. 385; Danışman, *Seyâhatnâme*, c. VI, ss. 144-146; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39a.

[3] Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, s. 155. Hanzade Mahallesi Yalı Bahçesi bitişiğinde olan bu Tekke bugün yıkılmıştır. (Aynı yer).

[4] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, aynı yer..

[5] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, s. 389; Sözen, *a.g.e.*, s. 154.

[6] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. II, aynı yer; Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, aynı yer.

[7] Uşşâkizâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, c. II, s. 214; Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, aynı yer; Uzunçarşılı, *g.g.e.*, s. 204, 205.

şekilde Kâtip Çelebi, *Fezleke*'sinde anlatmıştır. Naîmâ da onu doğrulayarak, bu îdamın sebebini anlatmış, Peçevî ve Hammer gibi diğer târihçiler onları izlemiştir.[1]

Târihçi Naîmâ ve muhtemelen ondan naklen Hammer, IV. Murad'ın Urmiye şeyhini îdam etmesi için özetle iki sebep sıralamışlardır. Bunların ilki şöyledir: Pâdişah Bağdad'a giderken, Mahmud Efendi, yanında bulunan Maanoğlu Fahreddin'in altın yapmakta mahir olduğu söylenen bir kızını Pâdişah'a tavsiye etmiş, Pâdişah da bu genç kimyacıya, imalatına sermaye olmak üzere 1.000 altın ve kendisine harçlık olmak üzere de 1.000 guruş vermiştir. İmâlâtına nezâret etmesi için de bir kapıcı koymuştur. Lâkin kız, vadettiği altını yapmayıp, Diyarbakır'ın mûsikişinâslarıyla zevk ve safâ âlemlerinde harcamıştır. Bağdat'tan Diyarbakır'a dönen Pâdişah, durumu görünce kızı boğdurup iki çocuğuyla beraber Dicle Nehri'ne attırmış, kendisine inanma saflığını gösterdiğinden dolayı Mahmud Efendi'yi de îdam ettirmiştir.[2]

İkinci ve tercih edilen asıl sebebe gelince; yukarıda da belirtildiği gibi, Mahmud Efendi'nin çevresine, kemiyet ve keyfiyet bakımından hatırı sayılır bir insan kitlesinin toplanmış olmasıdır. Öyle ki, insanlar varını yoğunu hiç tereddüt etmeden kendisine teslim edebilmektedir.[3] Peçevî'nin anlattığına göre, Revan Seferi'nde çoğu zaman pâdişahla atbaşı gitmişler ve geçmekte oldukları memleket hakkında pâdişaha bilgi vermiştir. Bu arada, kürtlerin çoğu, kimi babasının, kimi kardeşinin, kimi de kendisinin ahbapları olduğundan, sık sık ordugâha gelerek onun çadırını sormuşlardır. Bu durum da padişâhın ona karşı kin beslemesine sebep olmuştur.[4] Zâten bu duygular içinde olan IV. Murad, kendisine yapılan, tarikat kisvesi ile halkı başına toplayıp, bu nüfûzunu devlet olmaya çevireceği, geçmişte benzeri örneklerin çok görüldüğü, öyle ki, acem şahlarının dahi şeyhlikten ortaya çıktığı, Sakarya Şeyhi'nin durumunun da benzer nitelikte hatta daha tehlikeli olduğu, İstanbul'a döndükten sonra onunla uğraşmanın zor olacağı, hazır elde iken îdamının isabetli olacağı şeklindeki telkinler karşısında îdam edilmesine ikna olmuştur.[5]

Hammer de, "asıl îdam sebebinin, avâm üzerinde nüfuzunun tesiri ve Osmanlı saltanatının ilk zamanlarındaki Börklüce Mustafa ile daha yakın zamanlarda

---

[1] Bk. Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, ss. 213-214; Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, ss. 380-392; *Peçevî Tarihi*, c. II, ss. 462-463; *Hammer Târihi*, c. V, ss. 254-256. Evliyâ Çelebi, Bağdat Seferi için şeyhin pâdişahı karşıladığı sırada aralarında geçen bir konuşmayı vermektedir. Buna göre Mahmud Efendi, pâdişahın zaferle İstanbul'a döneceğini, fakat giderken bozguncuların kışkırtmasıyla haksız yere bir kan da dökeceğini kerâmeten haber vermiştir. Yine bu esnâda pâdişahın ona bulunduğu ikramları kabul etmeyerek, sadece Diyarbakır'ın hane avârızından ve cizyesinden azaltma rica etmiş ve pâdişah bu isteği derhal yerine getirmiştir. (Bk. *Seyahatnâme*, c. IV, s. 1138).

[2] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, ss. 387-388; Hammer Târihi, c. V, s. 255. .

[3] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, s. 389.

[4] *Peçevî Tarihi*, c. II, s. 463. Ayrıca bk. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, c. II, s. 214.

[5] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, s. 390.

Küçük Asya'yı isyân ateşi içinde bırakan Sakarya Şeyhi'nin izinden gitmesi endişesi olmak gerektir"[1] diye asıl sebebi işaret etmektedir.

Naîmâ'nın beyanına göre, Şeyh'in evinde misafir olan Rumeli Kazaskeri Ebussuudzâde Mehmed Efendi herhangi bir hastalığı olmadığı halde, onun vefatından bir gün sonra vefat etmiştir. Yine, Pâdişâhın isteği üzerine, şeyhin bu tür hareketlere girişip girişmeyeceğine dair her hangi bir harb aleti vesair olup olmadığı araştırılmış fakat evinden bu ve buna benzer hiç bir şey bulunamamış. yine Naîmâ'nın ifâdesine göre, pâdişah da bu durumdan üzüntü duymuştur.[2]

Târihçi İbrahim Peçevî, vaktiyle Diyarbakır valisi iken tanışıp, meclislerinde bulunduğu dolayısıyla yakından tanıdığı Mahmud Efendi'nin idâmından hayli müteessir olmuş ve onun nice zalimler yanında canını kaybeden mazlumlar arasında olduğunu kaydetmiştir. Revan Seferi sırasında nikriz hastalığı belirtileri gösteren pâdişahın, bu şeyhi îdam ettirmesinden sonra, iyiden iyiye hastalığının nüksettiğini, hatta, tamamıyla felç olarak belden aşağısının tutmadığını, o günden sonra ata binemeyerek tahtırevana muhtaç olduğunu belirtmektedir.[3]

Şeyh'in îdamı asesbaşı ve cellâd Kara Ali tarafından boğdurulmak sûretiyle gerçekleştirilmiştir.[4] "*Pîşvây-ı tarikat*" ibâresi vefatı için düşürülmüş târihdir. Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'si ve *Tevfik Tezkiresi*'nde kıraata dâir risâlelerinin olduğu kayıtlıdır.[5]

Kenan Erdoğan, Diyarbakır'da yazma halinde bulunan ve *Baba Kelâmı* olarak isimlendirilen manzum bir eserin Mahmud Urmevî'ye ait olduğunu tesbit ederek tanıtmıştır.[6]

Diyarbakır'ı gezip hakkında bilgi veren Evliyâ Çelebi, Hâcegâni Tekkesi diye andığı, Mahmud Efendi'nin tekkesinde yapılan tevhid zikrinin hiçbir diyarda yapılmadığını beyan etmektedir.[7]

baa) İsmâil Çelebi

İsmail Çelebi, Mahmud Efendi'nin oğludur. 1020/1611 senesinde Diyarbakır'da doğmuştur. Şer'î ilimleri dönemin âlimlerinden, tasavvufî sülûkunu ise babasından gerçekleştirmiştir. Babasının vefatından sonra da yerine postnişîn olmuştur.

---

[1] Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5 (Dokuzuncu Cilt), haz.: Mehmet Ata'nın tercümesi esasalınarak Mümin Çevik ve Erol Kılıç, İstanbul 1990, s. 255 (*Hammer Târihi*); Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 205, 1 nolu dipnot.

[2] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, s. 391.

[3] *Peçevî Tarihi*, c. II, ss. 463-64.

[4] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, s. 391; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 205.

[5] Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, s. 214; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 39a.

[6] Bk. Kenan Erdoğan, "*Seyyid Aziz Mahmud Urmevi, Urmevîlik ve Bilinmeyen Bir Eseri: Baba Kelâmı*", *Bir*, sy.: 9-10 (1998), ss. 211-225.

[7] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. VI, s. 126.

Babasına gösterilen ilgi ve alâka kendisine de gösterilmiş, bir çok paşa ve serdâr müridleri arasına girmişlerdir. Bu hal üzere irşâd faaliyetlerini devam ettirmekte iken 1080/1669 senesinde vefat etmiştir. Diğer aile fertleri gibi Rum Kapısı (Urfa Kapısı) dışında bulunan kabristana defnedilmiştir.[1]

Babasının nüfûzunu tevârüs ederek gâyet itibarlı ve zengin bir hayat süren İsmail Çelebi, devlet ricâlinin her hangi bir endişesini mûcib olmamıştır.[2] Aynı zamanda mütevâzî ve cömert bir insan olarak hayat sürmüştür. Oğlu Ahmed Çelebi kendisinden sonra tekkenin postnişînliğini üstlenmiştir. Döneminde gerek nazarî gerekse pratik mûsikî bilgisiyle meşhur olmuş, Türkçe ve Farsça şiirler yazarak, besteler de yapmıştır.[3]

c) Bursa'da Nakşibendiyye

ca) Nakşibend-i Atik Tekkesi

caa) Açıkbaş Mahmud Efendi

Açıkbaş Mahmud Efendi, Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi'nin kardeşinin oğludur. Künyesi, Seyyid Mahmud b. Ahî Mahmud b. Muhammed b. Muhammed'dir.[4] Diyarbakır'da doğmuştur. Bir ara Mardin Voyvodalığı'nda bulunmuş daha sonra bu resmî görevi bırakarak,[5] Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi'ye intisâb edip mânevî terakkisini gerçekleştirmiştir.[6] Uzun bir seyahata çıkarak önce Kahire'ye,[7] sonra Bursa'ya gelip burada yerleşmiştir. Bursa'da Ulu Câmi ile Dâye Hâtun Câmii'nde vaaz ve irşâd hizmetlerinde bulunmuş, Seyyid Mahmud Hemedânî'nin *Evrâd-ı Fethiyye*'sini okumuştur.[8]

Narcıoğlu isminde bir şahısla aralarında geçen bir tartışmadan dolayı yönetime şikâyet edilmesi üzerine İstanbul'a çağırılmıştır. Burada da, bir ara Mardin Voyvodası iken Kethüdâsı olan Bakkalzâde'nin evinde misafir olmuştur. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ve Şeyhulislâm Esîrî Mehmed Efendi huzûrunda kullandığı bâzı kelimelerden dolayı, habse atılmasını emretmişler ve reîsü'l-etibbâya zehirle-

---

[1] Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, c. I, İstanbul 1328, ss. 20-21. Ayrıca bk. Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, c. I, İstanbul 1957, s. 145.

[2] Kuflalı, Kasım *"Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti"*, *TDED*, c. I-II, sy.: 1-2, (30 Kasım 1948), s. 149.

[3] *Göstyerler.*

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 562; Ali Emîrî Efendi, *a.g.e.*, s. 154; Şemsî, *Yâdigâr*, s. 561.

[5] Beliğ, *Güldeste*, s. 154; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 562; Beliğ, *Güldeste*, s. 154. Ayrıca bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 14.

[7] Beliğ, *a.g.e.*, s.155.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Beliğ, *a.g.e.*, aynı yer; Beliğ, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hasan Kâmil Yılmaz, *"Açıkbaş Mahmud Efendi"*, *DİA*, c. I, s. 332.

mesi için zehir hazırlatmışlardır. Fakat rivâyete göre bu zehir kendisine tesir etmemiştir. Bunun üzerine bir takım ikramlarda bulunularak tekrar Bursa'ya gitmesine müsaade edilmiştir.[1]

Bursa'da irşâd faaliyetlerini devam ettiren Açıkbaş Mahmud Efendi 15 Rebîülâhir 1077/14 Ekim 1666 târihinde vefat ederek, Dâye Hâtun Câmii hazîresine defnedilmiştir.[2] Vefatına sevenlerinden biri,

"*Gûş edüb naklin dedim târihini*

Rahmân kıla ziyâde ol mu'în" beytini,[3] bir başkası da,

"*Denildi Rihleti vaktinde târih*

Makâmın Cennet-i 'adn eyleye yâ Rab" beytini[4] târih düşürmüştür.

Açıkbaş Mahmud Efendi, his ve duyuşa dayalı Horasan tasavvuf mektebinin tabii bir neticesi olarak şiir unsurunu da mahâretle kullanmıştır.[5] Genellikle "Resmî" bazan da "Âcizî" mahlasıyla Türkçe, Arapça ve Farsça bir çok şiir yazmıştır. Târih düşürmede mâhir bir zâttır.[6] On iki ilmi câmi bir risâle telif edip Köprülüzâde Ahmed Paşa'ya hediye ederek onun takdir ve hürmetini kazanmıştır. Bursalı Mehmed Tâhir *Osmanlı Müellifleri*'nde bir *Dîvançe*'sinin olduğunu kaydetmektedir. Bunların yanında *Güzide*[7] isminde Türkçe Tecvîdi, Farsça'dan Türkçe'ye çevirdiği *Evrâd-ı Fethiyye Şerhi*[8], Nurbahşiyye Tarîkatı silsilesinin evrâd ve silsilesini konu alan *Risâle-i Nurbahşiyye*[9] isimli eserleri de vardır.[10]

cab) Ahî Mahmud Efendi

Açıkbaş Mahmud Efendi vefat ettikten sonra makâmına kardeşi Kâsım'ın oğlu Ahî Mahmud Efendi geçmiştir. Bu zât Van'da doğup şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Bursa'ya gelerek amcası Mahmud Efendi yanında sülûkunu tamamlamıştır. Onun vefatından sonra irşâd hizmetlerini devam ettirmiştir. Bu hizmetini devam

---

[1] Belîğ, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, s. 561.

[2] Şeyhî, *a.g.e.* c. I, aynı yer; Belîğ, *a.g.e.*, ss. 155-56; Şemsî, *a.g.e.*, s. 562; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bk. Beysanoğlu, *a.g.e.*, s. 145.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*., aynı yer; Belîğ, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Mustafa Kara, "*Molla İlâhî'ye Dâir*", *OAD*, sy.: 7-8 (1988), s. 389.

[6] *Göstyerler.*

[7] Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1124, 3436; aynı Ktp., H. Hayri-Abdullah Efendi, nr. 146; aynı Ktp., İbrahim Efendi, nr. 35, 37, 423; aynı Ktp., Serez, nr. 74; Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıd, nr. 132.

[8] İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 669, 1519; Sül. Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3832; aynı Ktp., H. Hayri-Abdullah Efendi, nr. 146; aynı Ktp., Fatih, nr. 2658, 2659.

[9] Sül. Ktp., H. Hayri-Abdullah Efendi, nr. 146.

[10] Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

ettirmekte iken, 15 Rebîülâhir 1090/26 Mayıs 1679 senesinde vefat ederek Dâye Hâtun Câmii hazîresine defnedilmiştir.[1] Vefatına sevenlerinden birisi,

"Bir eksikli dedi fevtine târih

Urûc itdi makâm-ı ünse Mahmud" (sene: 1089+1=1090), Tablî ise,

"İşidüp Tablî-i dil-haste fevtin dedi târîhin

Cinânın ola Ahî Mahmuda menzil ü me'vâ" (sene: 1090) târihini düşmüştür.[2]

Ahî Mahmud Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu Mustafa Efendi geçmiştir. Bu zât da Şeyhi'ye göre 1116/1704, Şemsî Efendi'ye göre ise 1110/1698-99 senesinde vefat etmiştir.[3] Kendisinden sonra akrabalarından Abdülkerim Efendi yerine postnişîn olmuştur. Abdülkerim Efendi de Bursa'da doğmuş, Niyâzî Mısrî Efendi'nin halîfelerinden Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi ve Hacc Abdurrahman Efendi gibi hocalardan ilim tahsîlinde bulunmuştur. Bundan sonra Muhammed Murad Nakşibendî Efendi'den de tekmîl-i tarîkat ile icâzet almıştır. Şeyhliği döneminde Sölözlü Şehid Ali Paşa vasıtasıyla tekkeyi tamir ettirmiştir. 1138/1725-26 senesinde vefat etmiştir.[4]

Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi'nin bağlılarından olup Bursa'ya hicret eden bir şahsiyet de İbrahim Efendi'dir. Mücâhid ve riyâzetkâr bir zât olan İbrahim Efendi 1060/1650'de vefat ederek Pınarbaşı Kabristanı'na defnedilmiştir.[5]

cac) Diğer Nakşîler

Ali Efendi: Bursalı Mehmed Efendi isminde bir imamın oğludur. İlim tahsîlini tamamlayarak Kapluca Medresesi müderrislerinden Dokuz Mehmed Efendi'ye dânişmend olmuştur. Bilâhare İstanbul'da Emir Ahmed Buhârî Tekkesi şeyhi Şabân Efendi'ye intisâb ederek tekmîl-i tarîkat ettikten sonra Bursa'ya gönderilmiştir. Burada Hisariçi Alâaddin Bey Mahallesi mescid-tekkesinde imamlıkla birlikte irşâd faaliyetlerini yürütmüştür. 1040/1630 senesinde vefât ederek Pınarbaşı Kabristanı'na defnedilmiştir.[6]

d) Amasya'da Nakşibendiyye

Pirinççi Mahallesi'nde bulunan, Amasya kadısı Nizameddin Abdurrahman Muslihî'nin yaptırdığı, Yâ Vedûd Tekkesi bir Nakşî tekkesidir. XVII. yüzyılda bu

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 573-74; Beliğ, *a.g.e.*, s. 159; Şemsi, *a.g.e.*, ss. 563-64.

[2] Şemsi, *a.g.e.*, s. 564.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 414; Beliğ, *a.g.e.*, s. 565.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Sürreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 104.

[6] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 200.

tekkeye, 1099/1688'de şeyh olan Mehmed Efendi ile 1110/1698'de şeyh olan Mustafa Efendi tekkenin hem şeyhliğini hem de mütevelliliğini üstlenmişlerdir.[1]

[1] Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 205.

VI. KÂDİRİYYE

Abdülkâdir Geylânî (v. 561 veya 562/1167)'ye[1] nisbet edilen Kâdiriyye Tarîkatı'nı Anadolu'ya getiren şahsın, XV. yüzyılın ortalarında yaşayan Eşrefoğlu Abdullah Rûmî (v. 874/1469-70)[2] olduğu bilinmektedir. Eşrefoğlu Rûmî İznik'te kurduğu Kâdirî Tekkesi ile Anadolu'da bu tarîkatın ilk merkezini de tesis etmiştir.

XVII. yüzyılın başında Eşrefoğlu'nun torunu Şeyh Hamdi Efendi (v. 1012/1603) ile temsil edilen bu şûbenin İznik'ten sonra ikinci tekkesi Bursa'da inşâ edilmiştir. İncirli Tekkesi olarak da anılan, Eşrefzâde Tekkesi, XVII. yüzyıldan itibaren Eşrefiyye'nin âsitânesi fonksiyonunu üstlenmiştir.[3]

Kâdiriyye Tarîkatı Osmanlı'nın merkezi olan İstanbul'a XVII. yüzyılın başında bu tarîkatın Eşrefiyye Şubesi'ne bağlı bir şeyh olan Can Âlim Efendi tarafından getirilmiştir. Rûmiyye şûbesini tesis etmiş olan İsmail Rûmî Efendi tarafından yaygınlaştırılmış, onun vasıtasıyla Anadolu'nun diğer bölgelerine ve Rumeli'ye dağılmıştır.

Öncelikle İznik, Bursa ve İstanbul'daki bu merkezlerde faaliyet gösteren Kâdirî meşâyihını, daha sonra da buralara bağlı ya da bağlı olmayan tesbit edebildiğimiz diğer Kâdirî meşâyihı ve hizmetlerini ele alacağız.

---

[1] Abdülkâdir Geylânî ve Kâdirîlik için bk. Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ (Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye)*, İstanbul 1318; Vicdânî, *Tomar*, ss. 85-160; Vassâf, *Sefine*, c. I, ss. 51-184; Muharrem Hilmî Efendi, *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları*, notlarla neşreden: Süleyman Ateş, Ankara 1976; D. S. Margoliouth, "*Kâdiriyya*", *EI*², c. IV, ss. 380-83; a.mlf., "*Kâdiriye*", *MEBİA*, c. VI, ss. 50-54; Ethem Cebecioğlu, "*Abdülkâdir Geylânî*", *SGAD*, c. VII, ss. 53-59; Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 1999.

[2] Eşrefoğlu Rûmî ve Eşrefiyye için bk. Bursalı Mehmed Veliyyüddin Efendi, *Menâkıb-ı Eşrefzâde, Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı-Menkıbeleri-Şiirleri*, haz.: Abdullah Uçman-Önder Akıncı, İstanbul 1396/1976; Mustafa Kara, "*Eşrefiyye*", *DİA*, c. XI, ss. 477-79; A. Neclâ Pekolcay-Abdullah Uçman, "*Eşrefoğlu Rûmî*", *DİA*, c. XI, ss. 480-82; Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara 1999.

[3] Kara, *a.g.m.*, s. 478.

A. EŞREFİYYE ŞÛBESİ

a) İznik'de Eşrefiyye

aa) Hamdi-i Evvel Efendi

Hamdi Efendi, Eşrefzâde hazretlerinin dâmâdı, Abdurrahîm Tırsî Efendi'nin oğludur. İznik'de doğmuştur. Küçük yaşta babası vefat ettiğinden babasının halîfesi Mudurnulu Muslihiddin Efendi'nin terbiyesiyle yetişmiştir. Tekmîl-i tarîkat ile hilâfete nâil olduktan sonra İznik Eşrefzâde Tekkesi'ne postnişîn olmuştur. Rivâyete göre küçüklüğünde câmiye gelen kimseleri acâyip suretlerde görürmüş. Halk bundan rahatsız olup annesine şikâyet ettiğinde kendisine çarşı böreği yedirtilmek sûretiyle bu hâl üzerinden kalkmış. 1012/1603-04 senesinde vefat ederek tekkenin haziresine defnedilmiştir.[1] Hulvî Efendi ve Mehmed Veliyyüddin, Hamdi Efendi'nin 120 sene yaşadığını belirtmektedirler.[2]

Hamdi Efendi'nin üç oğlu olmuş, bunlardan Sır Ali Efendi kendisinden sonra tekkenin postnişînliğini üstlenmiş, Abdülmümin Efendi ile Lütfî Efendi Lefke civârında irşâd faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Şiirler ve ilâhîler yazan Hamdi Efendi bir *Dîvân* tertib etmiştir.[3]

aaa) Pîr Mehmed (Can Âlim) Efendi

Can Âlim Efendi olarak meşhur olan bu zâtın ismini, Hulvî Efendi ve muhtemelen ondan naklen Ayvansarâyî, Abdülkâdir, kezâ memleketini de Kirmasti Sancağı olarak vermişlerdir.[4] Bursalı Mehmed Tâhir, Can Âlim Efendi'nin telif ettiği *Mesnevî Şerhi*'nde kendi ismini "Pîr Mehmed Mevlevî eş-Şehîr bi-Cân Âlim", memleketini de Balıkesir olarak verdiğini kaydetmektedir.[5] "Budak" lakabını kullanmıştır. Bu sebepten Atâyî ondan bahsettiği bölümün başlığını "Budak" olarak koymuştur.[6]

---

[1] Şemsî, *a.g.e.*, s. 89. Ayrıca bk. Hulvî, *Lemezât*, s. 610; Mehmed Veliyyüddin, *Eşrefoğlu Rûmî*, ss. 76-77; Rahmi Serin, *Hayreddin-i Tokâdî, Bolu ve İlçelerindeki Türbeler*, İstanbul 1995, s. 85. Hulvî Mahmud Efendi, 1007/1598-99'da mezkûr şeyhi, Bursa'da kendisine meşrûta olarak tevcîh edilmiş olan tekkede ziyâret ettiğini kaydetmektedir. (*a.g.e.*, aynı yer).

[2] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Mehmed Veliyyüddin, *a.g.e.*, s. 77. Menâkıbı için bk. *A.g.e.*, ss. 76 vd.

[3] *Güşeyer*. Nüshası: Sül. Ktp., II. Mahmud Efendi, nr. 3750.

[4] Hulvî, *Lemezât*, ss. 610-611; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 48; İsmail Hakkı, *Karasi Meşâhiri*, Karasi 1342, s. 66. (Son iki kaynak Ayvansarâyî'nın bu bilgiyi *Vefeyâtnâmesi*'nde verdiğini belirtirler.).

[5] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 48; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s. 67.

[6] Atâyî, *a.g.e.*, s. 621. Ayrıca bk. Hulvî, *a.g.e.*, s. 611.

Buna göre bu zâtın ismi Mehmed, memleketi Balıkesir'dir. Tasavvuf ehli nezdinde Can Âlim, halk arasında da Şeyh Budak olarak tanınmıştır.[1] İlim tahsîlinden sonra Bursa'ya giderek, dönemin meşâyihından feyiz almıştır. Bu kimselerin başında, Üftâde hazretleri gelmektedir.[2] Sonra Eşrefzâde Şeyh Hamdi Efendi'ye intisabla, Kâdiri Tarîkatı üzere tekmîl-i tarîkat ederek, hilâfetle İstanbul'a gönderilmiştir.[3] İstanbul'a gelen Cam Âlim Efendi, Fâtih, Mimar Sinan Tekkesi'nde irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.[4]

Mezkûr tekke, Fâtih'de Haydar Mahallesi, Karadeniz Caddesi ve devamı Esrar Dede Sokağı üzerinde, İstanbul'un fethini müteakip Yusuf Sinan Ağa tarafından inşâ ettirilmiştir. Mimar Sinan, Mimar Yusuf Efendi, Sinâneddin Yusuf, Baba Saltuk ve Sarı Saltuk isimleriyle de bilinmektedir.[5] Bugün ortada olmayan bu yapının[6] târihi boyunca hangi tarîkatlara hizmet ettiği bilinmemekte, ancak geçtiğimiz yüzyıla kadar Halvetî Tekkesi olarak hizmet gördüğü, Mustafa Özdamar ve M. Baha Tanman tarafından belirtilmektedir.[7] Can Âlim Efendi'nin burada şeyhlik yaptığı kaynaklarda bildirildiğine göre, adı geçen tekkenin XVII. yüzyılın başında, Kâdiriyye'nin Eşrefiyye koluna geçmiş olduğu kesindir.

Can Âlim Efendi, şeyhliğinin yanısıra, Fâtih[8] ve Süleymâniye Câmileri'nde Mesnevîhanlık, Hâfız Ahmed Paşa Câmii'nde ise müfessirlik yapmıştır.[9]

1026/1617 senesinde vefat ederek[10] Üsküdar'da bir bahçe içine defnedilmiştir.[11] Hulvî Efendi, vefatının 1017/1608-09'da vuku bulduğunu kaydetmiş,[12] ancak Hulvî Efendi'nin bu kaydını değerlendiren İsmail Hakkı, Can Âlim Efendi'nin telifi olan *Mesnevî Şerhi*'ni 1026/1617 tarihinde bitirdiğini kaydettiğini, bu sebepten dolayı da belirtilen târihden sonra vefat etmiş olacağını belirtmektedir.[13] Atâyî de bu yılın sonunda vefat ettiğini kaydettiğine göre 1026/1617 yılı kesin olmalıdır.

---

[1] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 48.

[2] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Huvâ, *a.g.e.*, aynı yer; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] Tanman, *a.g.t.*, II/1, ss. 712-715; Özdamar, *Dergâhlar*, ss. 110-111. Kurucunun Mimar Koca Sinan'dan ayırtedilebilmesi için kendisine "Sinan-ı Atik" denilmiştir. (Tanman, *a.g.e.*, s. 715, 3 nolu dipnot.).

[6] *Fâtih Câmileri*, s. 287.

[7] Özdamar, *a.g.e.*, aynı yer; Tanman, *a.g.t.*, aynı yer.

[8] Atâyî, *a.g.e.*, s. 622; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s. 66.

[9] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s. 67.

[11] Hulvî, *a.g.e.*, s. 611; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, aynı yer.

[12] Hulvî, *a.g.e.*, aynı yer.

[13] İsmail Hakkı, *a.g.e.*, aynı yer.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Mesnevî*'nin dört cildini *Hazînetü'l-Ebrâr* ismiyle şerhetmiştir.[1]

Mahmud Hulvî Efendi'nin Can Âlim Efendi'den *Mesnevî* kıraat ettiğini hem kendisi,[2] hem de Muhammed Nazmî Efendi[3] kaydetmektedir.

Can Âlim Efendi'nin gerek Mesnevîhanlık yapmasından, gerek *Mesnevî*'yi şerh etmesinden, gerekse yazdığı *Mesnevî Şerhi*'nde kendisini "Mevlevî" olarak vasfetmesinden onun mevlevî-meşreb bir insan olduğunu anlıyoruz. Nitekim, Bursalı Mehmed Tâhir, onun sülûken Eşrefî ve teberrüken Mevlevî olduğunu, *Mesnevî*'nin kapalı yönlerini memleketinde medfun olan Fenâyî Sultan isimli bir zâtın mânevî işâretiyle Bursalı Üftâde hazretlerinden öğrendiğini kaydetmektedir.[4]

Kâdiriyye'nin Eşrefiyye Şûbesi'ni İstanbul'a taşıyan bu zâtın kimleri yetiştirdiğini bilemiyoruz. Ancak, Hulvî Efendi ve benzeri kimseler kendisinden feyiz almış, ders ve vaazlarıyla halkın eğitimine önemli katkılarda bulunmuştur.

ab) Sır Ali Efendi

Hamdi Efendi'nin oğlu olan Sır Ali Efendi, babasından tekmil-i tarîkat ile hilâfete nâil, babasının vefatından sonra da yerine postnişîn olmuştur. Tekkede irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken 1046/1636 senesinde vefat ederek Mudurnu'da Abdürrahim Tırsî türbesine defnedilmiştir. Vefatına, İlmî Mustafa Efendi,[5]

"*Rûh-ı Sır Alî be-cennet bâd*" (sene: 1046/1636) terkîbini târih düşmüştür.

Sultan IV. Murad İznik'e geldiğinde Ali Efendi'yi ziyâret ederek sohbetinden memnun kalır. Câmiyi ve türbeyi mükemmel şekilde imar ederek çinilerle süsler. Kendisine de bir kılıç hediye eder.

Tasdiku'l-Uşşâk isminde tasavvufa dâir bir eser yanında bir de *Dîvân* tertîb etmiştir.[6]

Hamdi ve Lütfullah adlarında iki oğlu sırasıyla tekkede postnişîn olmuşlardır.

---

[1] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 47; İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s. 67. Üçüncü cildin şerhi: Sül. Ktp., Halet Efendi, nr. 179. Dördüncü cildin şerhi: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, nr. 440.

[2] Hulvî, *a.g.e.*, s. 611.

[3] Nazmî, *Hediyye*, s. 160.

[4] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 48.

[5] Mehmed Veliyyüddin, *a.g.e.*, ss. 79-80; Şemsî, *Vâdigâr*, s. 90. Ayrıca bk. Serin, *a.g.e.*, s. 86. Krş. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 73b.

[6] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

ac) Hamdi-i Sânî Efendi

Hamdi-i Sânî Efendi Sır Ali Efendi'nin oğlu ve halîfesidir. Babasından sonra Eşrefzâde Tekkesi'ne postnişîn olmuş, yirmi üç sene bu hizmeti yürüttükten sonra 1069/1659 senesinde vefat ederek tekke hazîresine defnedilmiştir. Vefatına,

"Dedi Fürûşî Hazret-i Şeyhin

Nakline târîh "Sırr-ı Hudâdır'" (sene: 1069/1659) beyti târih düşürülmüştür.

Ecdâdı gibi Hamdi Efendi de şiirler söylemiştir.[1] Oğlu Ahmed Efendi de meşâyihdandır.[2]

ad) Lütfullah Efendi

Sır Ali Efendi'nin oğlu ve Hamdi-i Sânî Efendi'nin kardeşi olan Lütfullah Efendi, babasından hilâfet alarak, Hamdi Efendi'den sonra postnişîn olmuştur. Otuz beş sene bu vazîfeyi sürdürdükten sonra 10 Ramazan 1104/15 Mayıs 1693 târihinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir. Müretteb bir *Dîvân*'ı vardır.[3] Sâdettin Nüzhet Ergun, Lütfullah Efendi'nin bestelerinin olduğunu da beyan etmektedir.[4]

Kendisinden sonra oğlu Eşref-i Sânî Efendi tekkeye postnişîn olmuştur.

ae) Ahmed Efendi

Hamdi-i Sânî Efendi'nin oğlu olan Ahmed Efendi, bir ara Eşrefzâde Tekkesi'nde postnişînlik yaptıktan sonra Pazarköy'de bulunan Eşrefî Tekkesi'ne geçmiştir. İki sene de burada tarîkat neşri yapmış, 1106/1695 senesinde vefat ederek Mudurnu'da Abdürrahim Tırsî türbesine defnedilmiştir. Pazarköy'deki irşâd hizmetlerini kendisinden sonra oğlu Abdullah Efendi (v. 1143/1730-31) devam ettirmiştir.[5]

af) Eşref-i Sânî Efendi

Lütfullah Efendi'nin oğlu ve halîfesidir. Babasından sonra tekkede postnişîn olmuş, beş sene kadar bu vazîfeyi yürüttükten sonra 1109/1697-98 senesi Zilkâde'sinde vefat ederek Mudurnu'da Abdürrahim Tırsî Efendi türbesine defnedilmiştir. Dedesi gibi o da bir *Dîvân* tertîb etmiştir.[6]

---

[1] Mehmed Veliyyüddin, *a.g.e.*, s. 80; Şemsî, *a.g.e.*, ss. 91-92.

[2] *A.g.e.*, s. 93.

[3] Mehmed Veliyyüddin, *a.g.e.*, s. 81; Şemsî, *a.g.e.*, s. 92.

[4] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 43.

[5] *A.g.e.*, s. 93.

[6] Mehmed Veliyyüddin, *a.g.e.*, s. 81; Şemsî, *a.g.e.*, ss. 93-94; Serin, *a.g.e.*, s. 86. Krş. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 49a.

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu ve halifesi Şehîd Abdullah Efendi (v. 1147/1734) üstlenmiştir.[1]

b) Bursa'da Eşrefiyye

ba) Eşrefzâde Tekkesi

İncirli Mahallesi'nde kurulduğu için İncirli Tekkesi olarak da bilinen bu yapı, İznik'te bulunan Eşrefiyye meşâyihi tarafından idâre edildiği için Eşrefzâde Tekkesi olarak şöhret bulmuştur. İlk dönemlerde, İznik'teki merkez tekkeden sonra, tarîkat için ikinci derecede bir rolü hâiz iken XVII. yüzyılın ilk yarısından sonra önem bakımından ilk sıraya yerleşmiştir.[2]

baa) Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, Bursa'da doğmuş, ilim tahsilini ikmâl ettikten sonra tasavvufa meyledcrek İznik'de Eşrefzâde Tekkesi şeyhi olan Sır Ali Efendi'ye intisâb etmiştir. Tekmîl-i tarîk ile hilâfete nâil olmuş, şeyhinin kızı ile evlenerek irşâd gayesiyle memleketi Bursa'ya dönmüştür. Burada bulunan Eşrefiyye Tekkesi'ne ilavelerde bulunarak genişletmiş ve tarikatını neşretmeye başlamıştır. Bu faaliyetlerini devam ettirmekte iken 1060/1650 senesinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[3]

Şeyhî'nin ifâdesine göre, Mehmed Efendi zâhir ve bâtınının kemâliyle meşhûr, âlim, âbid, müttekî ve zâhid bir kimsedir.[4]

Vefatı ile boşalan tekkenin şeyhliğini, Eşref-i Sânî Efendi'nin oğlu, müfessirinden İzzeddin Efendi (v. 1153/1740) üstlenmiştir. Ondan sonra da postnişinlik kendi sülâlesine mensup şahıslar tarafından devam ettirilmiştir.[5]

B. RÛMİYYE (İSMÂİLİYYE) ŞÛBESİ

a) İstanbul'da Rûmiyye

aa) İsmâil Rûmî Efendi

İsmail Rûmî Efendi aslen Kastamonu'nun Tosya kazası Bansa köyünde doğmuştur.[1] Cemâleddin Server Revnakoğlu, Emirgân'da Kavafzâde Şeyh Hüseyin

---

[1] Şemsî, *a.g.e.*, s. 95.

[2] Bk. Kara, "*Eşrefiyye*", s. 477; Öcalan, *a.g.t.*, ss. 109-110.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 546; Şemsî, *Yâdigâr*, s. 87.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[5] *Gös.yer.*

Efendi Tekkesi son şeyhi Bağdatlı Ganizâde Ahmed Muhiddin Efendi'nin 1332/1914 senesinde yayınladığı "Gülzâr-ı Kâdiri'den bir yaprak" isimli broşüründe kaynak göstermeden doğum târihini 945/1538 olarak gösterdiğini kaydetmektedir.[2] Babası Çoban Ali isminde ümmî bir zâttır.[3] İlk tahsiline Tosya'da başlayan İsmail Efendi, aynı zamanda Halvetî şeyhi Ahmed Efendi'ye intisâb etmiştir.[4]

Tevfik Tezkiresi'nde İsmail Rûmî Efendi'nin intisâb ettiği "Şeyh Ahmed Halvetî"nin Kâdiriyye Tarikatı'ndan,[5] Seyyid Sırrı Ali'nin *Tuhfe-i Rûmî*'sinde ise bu zâtın "Kâdirî serverlerinden" ve "Halvetî pîrânından" olduğu kaydedilmektedir.[6] Buradan Ahmed Efendi'nin hem Kâdirî hem de Halvetî olduğu anlaşılmaktadır.

İsmail Efendi bir müddet Ahmed Efendi'nin hizmetinde bulunduktan sonra, Sâdık Vicdânî'ye göre, seyr ü sülûk ve mânevî menzilleri aşarak irşâd makâmına ereceği sırada, mânevî bir işâretle Bağdat'a gitmiş, orada Kâdiriyye Âsitânesi postnişînine intisâb etmiştir.[7] İsmail Efendi'nin intisâb ettiği zât Hüseyin Vassâf, Feyzullah Efendi,[8] Hocazâde Ahmed Hilmi, Ahmed Geylânî olarak[9] belirtir. Sâdık Vicdânî ise İstanbul Kâdirîhâne'de bulunan büyük Tomar'daki silsilede iki ayrı rivâyet olduğunu ifâde ederek bu silsileleri kaydetmiştir. Buna göre İsmail Rûmî Efendi Kâdiriyye Tarikatı'nı hem Seyyid Feyzullah Efendi'den hem de Ahmed b. Süleyman er-Rûmî'den almıştır. Fakat hangisinin daha önce, hangisinin daha sonra olduğu hususu tâyin edilememiştir.[10]

Bağdat'ta halvet, riyâzet ve mücâhedelerle tekmîl-i tarik ettikten sonra "Pîr-i Sânî" ünvânını da alarak, rivâyete göre Abdülkâdir Geylânî tarafından, "*Yâ Rûmî! Rum'a git, tarikatını orada neşret*" mânevî işâreti ile başta Mısır olmak üzere Ana-

---

[1] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 132; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. I, s. 112. Bu köyün ismi Hocazâde Ahmed Hilmi tarafından Badin (*Ziyâret-i Evliyâ*, s. 79), Bursalı tarafından Bâbsa olarak (*Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 25) verilmiştir. Vicdânî, mezkûr köy ile ilgili araştırma yaptığını Bansa isminde bir köye rastlamadığını, ancak İsmail Rûmî'nin Tosya köylerinden birinde doğduğunun kesin olduğunu belirtmektedir. (*a.g.e.*, aynı yer). Verilen bu farklı rivâyetleri değerlendiren Cemâleddin Server Revnakoğlu, Bursalı'nın verdiği Babsa'nın doğru olduğunu tercih etmiştir. (Bk. Revnakoğlu, "*Kaadiriilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı*", *Yeni Tarih Dünyası*, I/6, s. 256, 3 no'lu dipnot).

[2] Revnakoğlu, *a.g.m.*, s. 256, 4 no'lu dipnot.

[3] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[4] *Tevfik Tezkiresi*, vr. 36b; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[5] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[6] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 49.

[7] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 50; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[8] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[9] Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[10] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, ss. 130-31. Krş. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 70a-b; Revnakoğlu, "*Kaadiriliğin İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı*", *Yeni Tarih Dünyası*, I/7 (1953), ss. 300-301.

dolu ve Rumeli'nin bir çok yerini irşâd gayesiyle dolaşmış ve kırk yerde kendi adına tekkeler yaptırmıştır. Her bir tekkeye de halkı irşâd edecek bir halîfe tayin etmek sûretiyle[1] Kadîrîliği bu geniş coğrafyaya yaymıştır.

Seyahatı esnâsında gidip tekke inşâ ettiği yerler arasında, özellikle memleketi olan Tosya ve Kastamonu başta olmak üzere[2] Anadolu'da Edirne, Bursa, İzmir, İzmit, Manisa, Tekirdağ, Rumeli taraflarında, Selânik, İştib, Köstence, Filibe, Serez, Timeşvar ve nihâyet Mısır sayılmaktadır.[3]

Onaştı sene bu şekilde seyahat ettikten sonra[4] 1020/1611 senesinde,[5] İstanbul'a gelerek Fatih'de bulunan Sofular Câmii'nde irşâd çalışmalarına başlamıştır. Bir müddet sonra bağlılarından Hacı Pîrî (v. 1039/1630) isimli varlıklı birinin, şeyhi adına Tophane'de bir arsa bağışlayıp, arsanın üzerine de tekke binâ etmesiyle faaliyet merkezini buraya kaydırmıştır.[6] Kâdiriyye Tarîkatı târîhi boyunca, Kâdirîhâne diye bilinen bu tekke, tarîkat mensuplarınca Bağdat'tan sonra Kâdirîliğin ikinci merkezi sayılmıştır. Anadolu ve Rumeli'de Kâdirî halîfelerine verilen icâzetnâmelerin hepsi, Kâdirîhâne şeyhi tarafından, teberrüken tasdik ve tasvib edilmesine son derece dikkat edilmiştir.[7]

İsmail Efendi Kâdiriyye'ye bağlı yetkili bir şeyh olarak bu tarîkatın Rûmiyye ya da İsmailiyye diye bilinen yeni bir şûbesini kurmuştur.[8] Adı geçen tekkeyi de merkez ittihaz ederek artık Rûmiyye'yi yeni bir kanla etrafa yaymaya başlamıştır. Kâdiriyye'nin İstanbul'daki âsitânesi olan mezkûr tekke, Beyoğlu ilçesi, Tophane Firuzağa Mahallesi'nde Kâdiriler Yokuşu, Tombaz Sokağı ile Türkgücü Sokağı üzerinde, günümüze ulaşabilmiş bir tarîkat külliyesi olan nadir yapılardandır.[9]

---

[1] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 52; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 132; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer. Krş. Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 67.

[2] Buralarda beş tane tekkeyi adına inşâ ettirdiği belirtilmektedir. (Revnakoğlu, *a.g.m.*, s. 301).

[3] Revnakoğlu, *a.g.m.*, aynı yer.

[4] *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 36b.

[5] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[6] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 53 vd.; *Tevfîk Tezkiresi*, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Revnakoğlu, "*Rumîlik ve İsmaili Rumî*", *Yeni Tarih Dünyası*, I/8 (1953), s. 348.

[8] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 132.

[9] Özdamar, *a.g.e.*, s. 163; M. Baha Tanman, "*Kadirihane Tekkesi*", *DBİA*, c. IV, ss. 369-372. Ayrıca bk. Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 67; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "*İstanbul Kaadirihanesi ve Safhaları*", *Yeni Tarih Dünyası*, II/10 (1953), ss. 431-34; Çetin, "*Tekkeler*", s. 589; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 11; Kut, *Dergeh-nâme*, s. 220, 233; Koçu, *İstA*, s. 4479; Telci, "*İstanbul Tekkeleri*", s. 206;

Bu mahalde hizmetlerini devam ettiren İsmail Efendi, kimi müelliflerin kaydına göre 1041/1631-32,[1] kimilerine göre 1053/1643 senesinde[2] vefat etmiş, âsitâne hazîresine defnedilmiştir.[3] Vefatına,

"*Dediler târih-i nakl-i pîr-i sâhip izzete*

Bu ân İsmâ'îl-i Rûmî göçdü bezm-i vahdete" (sene: 1041/1631) ile

"*Bu harâb-âbâd terk ettikte târîhin dedim*

Kıldı İsmâ'îl Efendi nakl-i gülzâr-ı cinân" beyitleri târih düşürülmüştür.[4]

İsmail Rûmî Efendi, Sultanahmed Câmiinin açılış törenine bizzat Sultan Ahmed tarafından davet edilmiştir. Bu açılışta İsmail Efendi ile birlikte dönemin önde gelen meşâyihından Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi ve Abdülmecid Sivâsî Efendi'ler de bulunmuşlardır. Sâdık Vicdânî ve Hüseyin Vassâf, Câmi'nin açılışında Hüdâyî Efendi'nin hutbe verdiğini, Abdülchad Nûrî Efendi'nin Cuma vaazını ettiğini İsmail Efendi'nin de Kâdiriyye usûlü ile zikir merâsimi yaptığını kaydetmektedirler.[5] Cuma vaazını daha önce mahallinde de zikrettiğimiz gibi Abdülchad Nûrî Efendi değil onun dayısı ve şeyhi olan Abdülmecid Sivâsî Efendi vermiştir.[6] Bu zikir meclisi açılıştan itibaren her Cuma günü ikindi vaktinde icrâ edilmiştir.[7] İsmail Efendi tarafından başlatılan bu gelenek kendisinden sonra da tekkelerin kapatıldığı 1925'e kadar sürdürülmüştür.[8]

Tuhfe-i Rûmî'de nazmen anlatılan bir kıssa, İsmail Efendi'nin idârecîler nezdindeki itibarını ve kısa sürede Kâdiriyye'yi nerelere getirdiğini anlatması bakımından manidardır. Menkıbeye göre IV. Murad, İsmail Efendi'yi ziyâret ederek ısrarlı bir şekilde zamânın kutbunun kim olduğunu sorar. Cevap vermek istemeyen İsmail Efendi, Sultan'ın gazablanabileceği düşüncesiyle, ona "kutb-u zamânı" bildireceğini, bunun için Cuma günü namaz için, Tophâne'de bulunan Kılıç Ali Paşa Câmii'ne gelmesini ister. Cuma gecesi olduğunda dervişânını yanına toplayarak gerekli işleri chillerine havale ettikten sonra, o gece vefat edeceğini, sıradan bir kimse gibi Kılıç Ali Paşa Câmii'ne götürülmesini ve musallâya konulmasını

---

[1] Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 101; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 36b; Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 132; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 79; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 112; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 25.

[2] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 67; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 224; Tabibzâde, *Meşâyih*, s. 45.

[3] *Göst.yerler.*

[4] Bk. Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 101; Ayvansarâyi, *Hadîka*, c. II, aynı yer; a.mlf., *Mecmuâ-i Tevârih*, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 80; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 112.

[5] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 132; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayrıca bk. Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 65 vd.

[6] Bk. Gündoğdu, "*Sultanahmed Câmii İlk Cum'a Vâizi Abdülmecid Sivâsî*".

[7] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 68.

[8] Işın, "*Kadirilik*", s. 372.

vasiyyet eder. O gece dediği gibi vefat eder, vasiyeti gereği tekfin ve teçhiz işlemleri yapıldıktan sonra mezkûr câmiye getirilir. IV. Murad da namaza gelmiş ve namazdan sonra cenâze namazına iştirak etmiştir. Bir taraftan da Şeyh Efendi'yi aramaktadır. Namazdan sonra tâc ile diğer eşyanın tabut üzerine konulması üzerine toplananlar tarafından bir nümâyiş başlar. Durumu farkeden IV. Murad zamanın kutbunun İsmail Efendi'nin bizzat kendisi olduğunu bu şekilde anlar.[1]

İsmail Efendi'nin bir kızı dünyaya gelmiş, onu da Bağdat'ta kendisinden hilâfet aldığı şeyhi Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğlu Şerif Halil Efendi ile evlendirmiştir. Bu zât İsmail Efendi'nin son zamanlarında İstanbul'a gelerek, zaman zaman ona vekâleten âsitânenin şeyhliğini yürütmüş, İsmail Efendi vefat ettikten sonra yerine postnişin olmuştur.[2]

Hocazâde Ahmed Hilmi, Şerif Halil Efendi'nin Medîne-i Münevvere ahâlisinden olduğunu belirtir.[3] Hüseyin Vassâf da, "alâ-rivâyetin, Medine-i Münevvereli'dir. Seyyid Feyzullahzâde olmasına ve Bağdad'dan gelmesine bakılırsa, Bağdâdî olması daha kuvvetlidir" diyerek[4] durumu açıklık getirir. Yirmi sekiz sene civârında irşâd hizmetini yürüttükten sonra 1069/1658 senesinde vefat etmiş[5] ve âsitânenin hazîresine defnedilmiştir.[6] Vefatına;

"Zamân-ı fevtine târih içün dedi Cûdî:

Şerif Efendi göçüb cennet-i Hak'da kıldı mahal" (sene: 1069/1658) beyti târih düşürülmüştür.[7]

Halil Efendi ile birlikte Kâdirîhâne meşîhatı, tekkelerin kapatılmasına kadar "Şerifler Hânedânı" olarak bilinen bu şeyh ailesi tarafından sürdürülmüştür.[8]

Halil Efendi'nin vefatıyla boşalan âsitânenin şeyhliğini oğlu Şerîf Fâzıl Mehmed Efendi üstlenmiştir. Bu zât da otuz sene kadar irşâd hizmetini yürüttükten sonra 1099/1688 senesinde vefat etmiştir.[9]

---

[1] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, ss. 83-98.

[2] Sâdık Vicdânî, *a.g.e.*, s. 133; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 113. Ayrıca bk. Tabibzâde, *a.g.e.*, s. 45; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 80.

[3] Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.* c. I, s. 114.

[5] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer. Ayvansarâyi ve Mehmed Süreyya 1064/1654'de vefat ettiğini kaydetmektedir. (Ayvansarâyi, *Hadika*, c. II., s. 68; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 87).

[6] Ayvansarâyi, *a.g.e.*, c. II, aynı yer.

[7] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 103; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[8] Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Işın, *"Kadirilik"*, s. 373.

[9] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 105; Ayvansarâyi, *Hadika*, c. II, s. 68; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hocazâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 114; Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 87.

Seyyid Sırrı Ali ve Ayvansarâyî'nin bildirdiğine göre Fâzıl Mehmed Efendi kuzâttandır (kadı). Sarayda hocalık yapmıştır. IV. Mehmed devrinde meydana gelen Siyavuş Paşa Vak'ası'nda[1] kendi mansıbı olan Seydişehir'e kaçarak orada vefat etmiştir.[2] Yerine oğlu Şerîf-i Sânî Abdurrahman Efendi (v. 1123/1711) postnişin olmuştur.[3]

İsmail Rûmî Efendi, Edirne'ye gittiğinde Nakîbüleşrâf Mûsâ Efendi'nin oğlu Muhammed Rûhî Efendi'nin evinde misafir kalmıştır. Rûhî Efendi kendisinden çok etkilenerek terbiyesi altına girmiştir. İsmail Efendi, Rûhî Efendi'yi irşâda memur ederek, konağının da tekke olarak vakf edilmesini istemiştir. O da konağını derhal tekkeye çevirerek mütevelliliği evlâdına hasretmek şartıyla bütün malvarlığıyla beraber vakfetmiş ve Kâdirîhâne diye bilinen bu binâda irşâd çalışmalarını yürütmüştür. 1115/1703 senesindeki yangında ortadan kalkan tekke, III. Ahmed tarafından yeniden inşâ ettirilmiştir.[4]

İsmail Efendi'nin hilâfet verip irşâd için Osmanlı'nın çeşitli bölgelerine gönderdiği bir çok şahsiyet vardır. Bunlardan birisi Osman Efendi'dir. Bu zât, Edirne'de meskûn iken hacca gitmiş hac dönüşünde İstanbul'a gelerek burada vefat etmiştir.[5]

b) Bursa'da Rûmiyye

ba) Hamam Tekkesi

baa) Ahmed Efendi

Ahmed Efendi, İsmail Efendi'nin Bursa'da faaliyet gösteren halîfesidir. Bu zât, bu gün Makedonya sınırları içinde bulunan Üstrumca'da doğmuş, orada gerekli ilimleri tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada İsmail Efendi'ye intisâb ettikten sonra tekmîl-i tarîkle hilâfet verilerek Bursa'ya gönderilmiştir. Bursa'da harap vaziyette bir mezbele olan Ali Paşa Hamamı'nı temizleyerek tamir ettirmek suretiyle tekkeye dönüştürmek istemiştir. 1037/1628 senesinde vakfından satın alarak gerekli düzenlemeyi yapmış ve 1038/1628 senesi Safer'inde açılışını yapmıştır.[6]

---

[1] Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, ss. 503-505.

[2] Seyyid Sırrı Ali, *a.g.e.*, s. 104; Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, yanı yer.

[3] Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 38a; Hocazâde, *a.g.e.*, s. 81; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 114.

[4] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 121.

[5] Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 419.

[6] Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, ss. 114-115; Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, c. I, s. 144; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, s. 122; Şemsî, *Vâdigâr*, s. 331.

Bursa Alipaşa Mahallesi'nde yapılan[1] ve daha sonra Hamam Tekkesi ve İsmail-i Rûmî Tekkesi isimleriyle anılacak olan tekkenin açılışına İznik'de Eşrefiyye Âsitânesi postnişîni Sır Ali Efendi, Bursa kadısı Ahîzâde Hüseyin Efendi ve diğer ulemâ ve meşâyih katılmıştır.[2]

Ahmed Efendi, tekkede irşâd faaliyetlerini sürdürmekte iken, 1051/1641 senesinde tâûn hastalığından vefat ederek tekkenin mihrâbı önüne defnedilmiştir.[3] Vefatından sonra makâmına bir müddet şeyhzâdesi postnişîn olmuş,[4] ardından da Sa'diyye Tarîkatı'ndan İbrahim Sabrî Efendi bir müddet tarîkat neşrinde bulunmuştur. Bu zâtın tekrar Şam'a dönmesiyle mezkûr tekke Rıfâiyye Tarikatı'na geçmiştir.[5]

bb) Kasaplar Tekkesi

bba) Kesedâr Ahmed Efendi

Ahmed Efendi, Şerîf Halil Efendi'nin halîfelerinden olup, Edirne yakınlarında bulunan Vodina adlı kasabada doğmuştur.[6] İlk ilimleri tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek şer'î ilimlerini ilerletmiş ve Bâkîzâde Abdurrahman Efendi'ye mülâzım olmuştur.[7] Yedi yıllık bu görevini tamamladıktan sonra kırklı medresede müderris, sonra da kadılık yapmıştır. Birkaç kasabada kadılık yaptıktan sonra tasavvufa meylederek İstanbul Tophâne'de Kâdirî şeyhi Şerîf Halil Efendi'ye intisâb etmiştir. Bir müddet hizmet ettikten sonra Bağdat'a gidip Abdülkâdir Geylânî'yi ziyâret etmiş, oradan da Bursa'ya gelmiştir. Burada Kasaplar Tekkesi'ne postnişîn olarak irşâd faaliyetlerine başlamıştır.[8]

Bursa'daki tekkesinde faaliyetlerini sürdürmekte iken, "*mukîm-i huld-i berîn*" terkîbinin karşılığı olan[9] 20 Cemâziyelevvel 1086/13 Ağustos 1675 târihinde vefat ederek Karagüllü isimli yere defnedilmiştir.[10]

Aynı zamanda şâir olan Ahmed Efendi, "Kâdirî" mahlasıyla şiir ve ilâhîler yazmıştır.[11]

---

[1] Mustafa Kara, "*Bursa Tekkeleri*", *Tarih ve Toplum*, c. XII (İstanbul 1989), s. 46/302.

[2] Şemsî, *Yâdigâr*, s. 331; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[3] Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 115; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 145; Şemsî, *a.g.e.*, s. 332.

[4] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, s. 331.

[5] Şemsî, *a.g.e.*, ss. 331-32.

[6] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 570; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 51b; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. I, s. 222.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 571.

[8] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 222. Kasaplar Tekkesi, Bursa, Alişemsettin Mahallesi'nde bulunmaktaydı. (Bk. Kara, *a.g.m.*, s. 47/303).

[9] *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer.

[10] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

[11] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; *Tevfik Tezkiresi*, aynı yer; Süreyya, *a.g.e.*, c. I, aynı yer.

Vefatıyla boşalan tekkesinin postnişinliğini Mehmed Efendi (v. 1118/1706) üstlenmiştir.[1]

c) Amasya'da Kâdiriyye

ca) Amasya Kağnı Tekkesi

Kağnı Tekkesi, Amasya Devehâne Mahallesi'nde inşâ edilmiş bir Kâdirî tekkesidir. Amasya eski mütesellimi Kağnı el-Hâc Ali Ağa tarafından 1017/1608 senesinde yaptırılmıştır. Tekke, mütevellî Aydın Paşazâde Ali Bey tarafından 1079/1668'de tamir edilmiş, 1143/1730 yangınında ise tamamen yanarak tarihe karışmıştır.[2]

cb) Amasya Gülâbî Tekkesi

Gülâbî Tekkesi, Amasya İçeri Şehir'de Enderun Mahallesi'nde 873/1565 senesinde, beylerbeylerinden Gülâbî Paşa tarafından yaptırılmış ve vakıfları tanzim edilmiştir. Kurulduğundan 1100/1689 senesine kadar Kâdirîliğe bağlı olarak faaliyet göstermiş bu târihden sonra Nakşibendîliğe geçmiştir. Zamanla yeri kaybolmuştur.[3]

d) Diğer Kâdirîler

Medhî: Bağdadlı'dır. Kâdirî Tarîkatı'na intisâb etmiş ve seyahatla İstanbul'a gelmiştir. Burada Kâdirî Âsitânesi'ne yerleşerek uzlet hayâtı yaşamıştır. "Medhi" mahlası ile yazdığı şiirleri vardır.[4]

Süleyman Emnî: İstanbullu'dur. Selimzâde diye meşhûr olmuştur. Küçüklüğünde şiir inşâsı üzerine tahsîlde bulunmuş, Mısır vâlisi Hüseyin Paşa'nın kâtipliğini yapmıştır. Kâdirî Tarîkatı'na intisâb etmiş bir şâirdir.[5]

---

[1] Şemsî, *a.g.e.*, s. 468.

[2] Hüsâmeddin, *Amasya Târihi*, c. I, s. 193.

[3] Hüsâmeddin, *a.g.e.*, c. I, s. 194.

[4] *Safâyî Tezkiresi*, s. 785.

[5] *A.g.e.*, s. 49.

VII. BEKTÂŞİYYE

XVII. yüzyılda Anadolu'da faaliyet gösteren tarikatlardan birisi de Hacı Bektaş Veli (v. 669/1271?)'ye nisbet edilen ve XIII. yüzyılda bu topraklarda kurulmuş olan Bektâşî Tarikatı'dır.[1] Bu tarikat Osmanlı tarih ve kültüründe derin izler bırakmıştır. Ancak geçmişi, kökeni ve oluşumu itibariyle diğerlerinden karışıktır. Bektâşilerle Osmanlı hükümdarları arasındaki başından beri süregelen uyum, II. Beyazıt'ın vefâtına kadar sürmüştür. Bu son hükümdar zamanında Bektâşiyye, bir taraftan Yeniçeri ordusuyla temasa geçerken bir taraftan da tarikatın sonraki zamanlarında önemli tesir icra edecek olan Balım Sultan, teşkilatın başına geçirilmiştir. Bektâşilik-ordu ilişkileri müsbet merhaleler kat ederken, devletle bu tarikat arasındaki ilişkiler pekişmiştir.[2]

Ancak Yavuz Sultan Selim'in İran'la ilişkilerinin bozulması, İran Şâhı ile bağlantılarını sürdüren Anadolu'daki kızılbaşların Bektâşî tekkelerine sızması neticesini doğurmuş, devlet de bu kuruma karşı müteyakkız olmaya başlamıştır.[3] Kendilerini "alevî" diye niteleyen bu kızılbaş zümreler, inanç ve âyin bakımından İran'da "ehl-i hak" diye isimlendirilen kesimlerle aynı özelliklere sahiptirler ve bunlar için Hacı Bektaş Velî ve onun prensipleri geri planda kalmaktadır. Bu kızılbaş kitlelerin nazarında Hacı Bektaş da, diğer dedeler gibi, bir dededir, evlenmemiş ve mücerred yaşamıştır.

---

[1] Hacı Bektaş Veli ve Bektâşilik ili ilgili geniş bilgi için bk. Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar***, ss. 46-54; a.mlf., "***Bektaş, Hacı Bektaş Veli***", ***MEBİA***, c. II, ss. 461-464; Esad Coşan, "***Hacı Bektaş (Hayatı, Şahsiyeti, Çevresi)***", ***Makâlât*** neşri için yazılmış giriş, İstanbul 1986; John Kingsley Birge, ***Bektaşilik Tarihi***, çev.: Reha Çamuroğlu, İstanbul 1991; Yaşar Nuri Öztürk, ***Tarihi Boyunca Bektaşilik***, İstanbul 1992; F.W. Hasluck, ***Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik***, çev.: Yücel Demirel, (İkinci Baskı), İstanbul 1995; Ahmet Yaşar Ocak, "***Anadolu Heterodoks Türk Sûfiliğinin Temel Taşı: Hacı Bektaş-ı Veli el-Horasânî (?-1271)***", ***Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü***, Ankara 1995, ss. 185-201; a.mlf., "***Hacı Bektâş-ı Velî***", ***DİA***, c. XIV, ss. 455-458; a.mlf., "***Bektaşilik***", ***DİA***, c. V, ss. 373-379.

[2] Bk. Kara, ***Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler***, c. II, s. 60.

[3] Suraiya Faroqhi, "***Çatışma Uzlaşma ve Uzun Dönemli Bektaşi Düzeni ve Osmanlı Devleti (16.-17.yy)***", ***Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi***, sy.: 12 (Kış-1999), çev.: Derya Öcal, s. 150.

Kızılbaşların inançlarının aksine, kimi önemli kaynaklara göre Hacı Bektaş Velî evlenmiştir.[1] Ancak II. Beyazıt'ın Rumeli'den getirerek merkez tekke olan Hacı Bektaş'ta görevlendirdiği Balım Sultan da, Hacı Bektaş'ın aksine mücerretliği öngörmüş, hatta mücerretlik âyini kurmuştur. Balım Sultan'dan sonra Hacı Bektaş Tekkesi'ne şeyh olan kardeşi Kalender Çelebi, devlete karşı isyan çıkarmış, 932/1526 senesinde katledilmiştir.[2] Bu gelişmeler Bektâşî tekkelerinin devletçe yakın tâkibini gerektirmişse de kapatılmaları için gerekçe olmamıştır. Hacı Bektaş Tekkesi, 958/1551 senesine kadar fetret dönemi geçirmişse de bu târihde Sersem Ali Baba'nın şeyhliğiyle birlikte tekrar hayatiyet kazanmıştır.[3] Devlet, Hacı Bektaş Tekkesi'nin diğer tekkeler üzerine otoritesini tanımıştır. Şeyh atamaları bu merkez tekkenin teklifi ile İstanbul tarafından yapılmıştır.[4] XVI. yüzyıl boyunca bu şekilde devletin, yarı baskısı altında geçen Bektâşîlik, yüzyılın sonuna doğru daha da rahatlamıştır denebilir. Ancak bu zaman zarfı içinde alevî/kızılbaş ve hurûfî ritüellerin yer yer bazı Bektâşîler üzerinde tesirli olduğu da bir gerçektir.[5]

Tarikatın oluşumu, Hacı Bektâş Velî ile ilgisi, Şiî içeriğinin kaynakları, eski kültürlerden etkilenmesi, devletle olan ilişkileri tartışılmaya devam eden Bektâşiyye, tarîkatlar tarihinin önemli problemlerindendir.

Konuyu bu boyutlarıyla ele almak çalışmamızın sınırlarını aşacağı için XVII. yüzyılda faaliyetlerini tesbit ettiğimiz Bektâşî tekkeleri ve şeyhleri ile bunların faaliyetleri üzerinde duracağız.[6]

---

[1] Hacı Bektaş Veli'nin evlenip evlenmediğinin bir değerlendirmesi için bk. Öztürk, ***Tarihi Boyunca Bektaşîlik***, ss. 91-95.

[2] Abdülbaki Gölpınarlı, "***Kızılbaş***", ***MEBİA***, c. VI, s. 794.

[3] ***A.g.m.***, aynı yer.

[4] Faroqhi, ***a.g.m.***, s. 154. Çağdaş bazı araştırıcılar devletin, kızılbaşların politik gücünü tesirsiz kılmak ve hatta onları asimile ederek, liderlerini politik egemenlik bölgelerinden uzaklaştırmak için Bektâşî tekkelerini kullanmış olabilecekleri hususuna dikkat çekmişlerdir. (Bk. Fuad Köprülü, "***Abdal***", ***Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi***, İstanbul 1935, s. 37; Faroqhi, ***a.g.m.***, s. 153).

[5] Bektaşî Şairleri ve Nefesleri'ni toplayan Sadeddin Nüzhet Ergun da, "XVI ncı asır sonuna kadar yetişen Alevî şairler, Kalenderî, Hurufî, Haydarî, Bektaşî, Abdal gibi İmâmlık akîdelerini benimseyen, fakat muhtelif namlarla birbirlerinden ayrılan tarikatlardır. Fakat bu hal, XVII nci asırdan itibaren zail olmuştur. Bektaşîlik bütün bu zümreleri eritmiş, Türkiye'de İmâmilik akîdelerini benimseyen bütün tarikatlar, Bektaşîlik ve Kızılbaşlık namı altında iki zümreye münhasır kalmıştır. Fakat her iki zümre de Hacı Bektaş Veli ve Bektaşî büyüklerine bağlanmıştır. İşte bundan dolayıdır ki, kitabımızın birinci cildinde Haydarî, Kalenderî, Hurufî namı altında, gördüğümüz şairler yerine ikinci ciltte ancak Bektaşî ve Kızılbaş olanlara tesadüf edebiliyoruz" diyerek bu meselenin altını çizmektedir. (Bk. Sadeddin Nüzhet Ergun, ***Bektaşî Şairleri ve Nefesleri***, c. II (İkinci baskı), İstanbul 1944, s. 3). Osmanlı'nın "Kızılbaş" kelimesine yüklediği sosyal mana ile Bektâşîlerin alâkasının olmadığını Mühimme defterlerindeki belgelere dayanarak ispat eden bir çalışma için bk. Yılmaz Soyyer, ***Sosyolojik Açıdan Alevi-Bektâşî Geleneği***, İstanbul 1996, ss. 112-113.

[6] Anadolu'daki Bektâşî tekkeleri için bk. Şapolyo, ***Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi***, ss. 323-325.

Bektâşîliğin âsitânesi olan Hacı Bektaş Tekkesi'nin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında, Süreyya Faroqhi'nin de belirttiği gibi fazla bilgi yoktur.[1] Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın verdiği bilgiye göre Hacı Bektaş Tekkesi'nin postnişîni, Sultan II. Mustafa tahta oturduğu zaman (1106/1695) "mu'tâd-ı kadîm üzere" İstanbul'a gelerek "huzûr-ı humâyûn"a kabul edilmiştir. Dokuz arkadaşıyla birlikte pâdişâhı tebrik etmiş, pâdişah da kendilerine çeşitli ikramlarda bulunmuştur.[2] "Mu'tâd-ı kadîm üzere" ifâdesinden, Hacı Bektaş Tekkesi'nin muntazaman çalıştığı, merkezî idâre ile ilişkilerin müsbet yönde olduğu ve her bir pâdişâhın cülûsundan sonra o dönemde tekkenin postnişîni olan zâtın İstanbul'a gelerek sultânı tebrik ettiği anlaşılmaktadır.

"Pîr-i sânî" lakabı ile anılan Abdal Mûsâ'nın Antalya Elmalı'da kurduğu tekke, bektâşîliğin dört dergâhından biri sayılmıştır.[3] Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgilerden bu tekkenin, XVII. yüzyılda zengin vakıflara sahip olduğu ve içinde yer aldığı köyün vergiden muaf olduğu anlaşılmaktadır. Yine Evliyâ Çelebi, ziyâret ettiği bu tekkeden bahsederken, üç yüzden fazla dervişin oturduğunu ve bunların "gayet ehl-i sünnet" olduklarını vurgulamaktadır ki,[4] dönemin Bektâşîlerinin ehl-i sünnet dışı (bî-şer', heteredoks) olmadıklarını göstermesi açısından önemlidir.[5]

Bu dönemde İstanbul'da da Bektâşî tekkeleri bulunmaktadır. Bunların başında Göztepe Merdivenköy'deki Şahkulu Sultan Tekkesi gelmektedir. Şah Kulu adında Horasan kökenli bir dervişin kurduğu bu tekkede, XVII. yüzyılda sırasıyla, Mustafa Baba (v. 1093/1682), Yusuf Baba (v. 1096/1685) ve Mürşid Ali Baba (v. 1109/1697) postnişînlik yapmışlardır.[6]

İstanbul Bektâşî tekkelerinden birisi de Yarımca Dede, bir başka adıyla Öküz Limanı Tekkesi'dir. Burası Üsküdar Kuzguncuk yolu üzerinde Hüseyin Avni Paşa çeşmesinin üst tarafında yer almaktaydı.[7] Evliyâ Çelebi bu tekke hakkında bilgi vermekte ve küçük bir Bektâşî âsitânesi olduğunu söylemektedir.[8]

---

[1] Faroqhi, "*XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri*", s. 200.

[2] Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, s. 540.

[3] Orhan F. Köprülü, "*Abdal Mûsâ*", *DİA*, c. I, s. 64.

[4] Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, c. IX, s. 273-275.

[5] Evliyâ Çelebi Abdal Mûsâ Tekkesi'nin yanında tahta örtülü ve kubbeli bir namazgâhın da olduğunu kaydetmektedir. (*Seyâhatnâme*, aynı yer). Yine Bektâşî tekkelerinin II. Mahmud tarafından kapatıldığında burada bulunan kitapların bir listesi çıkarılmıştır. Mevcut kitapların hemen tamamının sünni inanç ve fıkhını konu aldıkları dikkat çekmektedir. Bu kitapların okunduğu ve okutulduğu düşünüldüğünde, Evliyâ Çelebi'nin haklı olduğu anlaşılmaktadır. (Bu kitapların dökümü için bk. Soyyer, *a.g.e.*, ss. 117-119).

[6] Ekrem Işın, "*Bektaşilik*", *DBİA*, c. II, s. 135; a.mlf., "*İstanbul Bektaşiliği I*", *Nefes*, yıl: 2, sy.: 20 (Haziran 1995), s. 28.

[7] Müfid Yüksel, "*İstanbul Tekkeleri I*", *Cem Dergisi*, yıl: 7, sy.: 71 (Ekim 1997), s. 38.

[8] Gökyay, *Seyâhatnâme*, c. I, s. 203.

Ekrem Işın, bu yüzyılda İstanbul'daki Bektâşî tekkelerinin etkinliğinin fazla olmadığını, Bektâşiliğin büyük ölçüde Yeniçeri Ocağı'nda örgütlenerek, şehir içindeki faaliyet alanı yüzyılın sonlarına kadar bu askerî teşkilata bağlı kışla ve kolluklarla sınırlı kaldığını belirtmektedir.[1] Dönemin önemli tarihçilerinden olan Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın *Vekâyi'i'nde*, Yeniçerilerden bahsederken sık sık "ocâğ-ı Bektâşiyye", "a'yân-ı Bektâşiyye", "gürûh-ı Bektâşiyye", "zümre-i Bektâşiyye", "asâkir-i Bektâşiyye", "neferât-ı Bektâşiyye" ifadelerini kullanması da bu görüşü kuvvetlendirmektedir.[2]

Anadolu'daki Bektâşî merkezlerinden birisi Veli Baba tarafından Isparta'nın Senirkent kazasına bağlı Uluğbey nahiyesinde,[3] XVII. yüzyılın ilk yıllarında tesis edilmiştir.[4]

Veli Baba, XVII. yüzyılda Hamid Sancağı'na bağlı Uluborlu kazasının Uluköy isimli köyünde yaşamış bir Bektâşî şeyhidir. 949/1542 ile 957/1550 yılları arasında doğduğu tahmin edilmekte, ancak 1057/1647'de vefât ettiği kesin olarak teshit edilebilmektedir. Asıl adı Seyyid Hüseyin Velî olduğu halde Veli Baba olarak meşhur olmuştur.[5]

12 Receb 1047/20 Kasım 1637 tarihinde vakfiye oluşturduğu göz önüne alınırsa tekkesini bu tarihlerde kurmuş olmalıdır. Tekkenin yaptırılmasını dönemin Anadolu valisi Murtaza Zor Paşa'dan istemiş, o da Isparta mütesellimine bu işin yapılmasını emretmiştir. Tekke inşâ edildikten sonra kendisi de bir vakfiye oluşturarak, Uluborlu şehrine bağlı Uluğbey köyünde bulunan evini bütün müştemilatı ile birlikte ve iki kıta bağları, meyveli ve meyvesiz ağaçları, misafirhane, aşhane ve üç kazan ile iki sofra sahanı, yine aynı şehre bağlı Yassıviran sınırı içinde Davud Değirmeni diye bilinen mülk değirmenini vakfetmiştir.[6]

Veli Baba'nın öldürülmesi ile alâkalı, Menâkıbnâme'sinde yer alan ve tarihçi Naîmâ'nın da özetle bahsettiği hâdise, dönemin Bektâşî merkezlerinin bunalım karşısındaki tutumları, emniyet ve âsâyişi temin etmedeki rolleri ve yönetim ile ilişkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, "dergahda bulunan Kebiz aşiretinden evli, Kara Dehmen adında birinin bir oğlu dünyaya gelmiştir. Adını

---

[1] Işın, "*Bektaşilik*", s. 133.

[2] Örnek olarak bk. Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 214, 243, 296, 346, 414, 523, 778, 779, 787, 788.

[3] Bayram Ürekli, Ali Baş, "*Veli Baba ve Senirkent Uluğbey'deki Manzumesi*", *SÜ Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi*, sy.: 9-10 (1994-1995), s. 140. Veli Baba'nın bir Menâkıb'ı ve şecereleri ile vakıf kayıtlarının, mezkûr şahsın torunlarından Takiyüddin Öztoprakta bulunduğunu bu belgelerin fotokopilerinin kendilerine verilmesi üzerine bunların değerlendirildiği yukarıdaki makaleyi Bayram Ürekli ve Ali Baş kaleme almışlardır. Biz de onların bu makalesinden istifade ettik.

[4] *A.g.m.*, s. 143.

[5] *A.g.m.*, s. 148.

[6] *A.g.m.*, s. 150, 161.

koyması için Veli Baba'ya getirirler. Veli Baba da ismini Haydar koyar. Haydar biraz büyüyünce Veli Baba Onu kız kardeşi Şehribanu ile evlendirir. Haydarın da bir oğlu olur. Onun adını da Veli Baba, Mehmet koyar ve küçükken, yeğeni Mehmed'i çok sever, devamlı yanında dolaştırır. Kara Haydar bir gün Kebiz aşiretinden bazı kişilerle dağa çıkıp şakiliğe başlar. Anadolu Valisi, Veli Baba'ya haber gönderip Kara Haydar'ı şakilikten vazgeçirmesini ister. Veli Baba bir çok defa nasihatte bulunur fakat şakilikten vazgeçiremez. Bunun üzerine kardeşi Şehribanu Kara Haydar'dan ayrılır. Kara Haydar gündüzleri dağlarda geceleri de köyde kalmaktadır. Bir gece Kara Haydar'ın evini basıp Onu katlederler. Fakat katilin kim olduğu belli değildir. Bunun üzerine Veli Baba'ya düşman olanlar hemen Veli Baba aleyhine tezvirata başlarlar ki, bunlar arasında İran tarafından gelip bu köye yerleşen Saçlı Koca adında bir kişi de bulunmaktadır.

Bir akşam Kara Haydar oğlu Mehmed iki arkadaşı ile birlikte Saçlı Koca'nın evine gelirler. Kara Haydar Oğlu Mehmed'e, Veli Baba senin baban Haydar'ı öldürttü ve anneni boşattı. Her ne kadar dayın olsa da hemen öldür babanın kanını bırakma diye telkinde bulunmuşlardır. Kara Haydaroğlu Mehmed de Söğüd dağına çıkıp adamlarını toplar ve bir gece dergahı basarak, Veli Baba da dahil ailesinden sekiz erkek, on kadını öldürüp dağa çekilir."[1]

Veli Baba'nın vefâtının ardından vakıf tevliyeti ve zâviyedârlık büyük oğlu Hüseyin (v. 1068/1656)'e, ondan sonra Seyyid Nebi'ye, daha sonra sırasıyla Oğlu Ali Çelebi, Öksüz Nebi (v. 1075/1667) ve Seyyid Ali'ye geçmiştir.[2]

Veli Dede, sık sık gidip ibâdetle bulunduğu bir de çilehâne inşâ etmiştir. Bu çilehânenin ayakta kalarak bugüne geldiği bildirilmektedir.[3]

Anadolu'daki Bektâşî tekke ve zâviyelerinden bahseden Evliyâ Çelebi, Çorum Osmancık'ta bulunan Koyun Baba Tekkesi'ni ziyaret ettiğini kaydetmektedir. Büyük bir yapı olan bu tekkede, dâimâ iki yüzden fazla derviş bulunarak hem tarîkat âdâb ve erkânını öğrenmekte hem de her gün gelen iki-üç yüz kişinin hizmetine bakmaktadır.[4]

Ankara'da, Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi'nin türbesinin yanında da bir Bektâşî tekkesi bulunmaktadır. Her gün yüzden fazla kişi burada misafir olarak kalmakta, Arapça ve Farsça'yı iyi bilen dervişler ise bu misafirlerin hizmetlerini yürütmektedir.[5]

---

[1] Ürekli, *a.g.m.*, ss. 149-150, Menâkıbnâme'den özetleyerek naklen; Naimâ, *Târih*, c. IV, ss. 240-241. Anadolu'da Haydar ve Haydaroğlu isyanları için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, ss. 311-312.

[2] *A.g.m.*, s. 152.

[3] *A.g.m.*, s. 148.

[4] Heyet, *Seyâhatnâme*, c. II, s. 207.

[5] *A.g.e.*, s. 222.

Evliyâ Çelebi'nin bilgi verdiği bir başka Bektâşî tekkesi de, Çorum'da bulunan Seydim Sultan Tekkesi'dir. Burası da büyük bir yapıdır.[1] Bugünkü Kırıkkale iline bağlı Keskin ilçesinde bulunan Sultan Koçu Baba Tekkesi,[2] Bursa'da bulunan Akbıyık Tekkesi,[3] Merzifon'da Pîr Dede Sultan, Hırka Sultan ve Hazret-i Ukkâşe Tekkesi de Anadolu'da bulunan diğer önemli Bektâşî tekkelerindendir.[4]

Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân*'ında, Bektâşîlerle alâkalı kaydettiği ifadeleri dönemin meşâyihinin bu tarîkat mensuplarına bakışını yansıtması bakımından önem arzetmektedir. Burada anlatıldığına göre, dönemin Halvetî meşâyihinden Abdülehad Nûrî Efendi'nin halîfelerinden Zâkir Osman Efendi'nin kardeşi Derviş Ömer Bektâşî'dir. Bu iki kardeşin arasında tarîkatla alakalı tartışmalar olmaktadır. Bu kabilden olarak, Zâkir Osman Efendi kardeşi Derviş Ömer'e, "*siz Şerîat'dan habersiz, tarîkatlan üzerinde eser olmayan, insan sûretinde gözüktür, namazsız, oruçsız, mezhepsiz, mülhid ve zındıksınız. Yiyip içip sığırlar gibi uyursunuz. Katliniz vâciptir*" demiş, o gece rüyasında, Hacı Bektaş Velî'yi görmüş ve "*bir dahî benim dervişlerimi rencide etme*" ikazıyla karşılaşmıştır. Zâkir Osman Efendi, durumu şeyhi Nûrî Efendi'ye anlattığında, şeyhi kendisini, bu şekilde davranmaması doğrultusunda ikaz etmiştir.[5]

Muhammed Nazmî Efendi, yukarıdaki meseleyi anlattıktan sonra, Bektâşîlerden dört kişiyi tanıdığını, bunların ahkâm-ı Şerîat ile âmil, tarîkat âdâbında kâmil olduklarını, bunlardan Derviş Mahmud isimli olanının, beş vakit namazı câmide kılmaya çok dikkatli olduğunu, "*hacdan sonra Rasûlullah civârında bu cesedi defnetmezsem dervişlik bana haram olsun*" dediğini ve 1070/1659 târihinde de gerçekten öyle olduğunu, yani Medîne-i Münevvere'de vefât ettiğini, kaydetmektedir.[6]

Bektâşî şeyhlerinin eserleri var mıdır? Yukarıda isimlerini ve faaliyetlerini konu edindiğimiz Bektâşî şeyhlerinin eser kaleme almadıklarından, geleneklerini büyük ölçüde sözlü olarak devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Fakat bu onların kitap okumadıkları, ilimle uğraşmadıkları manasına gelmez. Nitekim, gerek Hacı Bektaş Tekkesi gerekse Abdal Mûsâ Tekkesi kütüphâneleri ve buralarda bulunan kitaplar, bu kesimin İslâmî ilimlerle uğraştıklarını göstermektedir.

---

[1] *A.g.e.*, s. 214.

[2] *A.g.e.*, s. 217.

[3] *A.g.e.*, s. 17. Bu tekke hakkında bilgi için bk. Şemsî, *Yâdigâr*, ss. 275-276.

[4] *A.g.e.*, ss. 206-208. Ahmet Yaşar Ocak, XVII. asırda Anadolu'da faaliyet gösteren zâviyeleri Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1048-1049 (1638-1639) yıllarına ait, Kâmil Kepeci tasnifindeki 269 numaralı defter ile, 1050-1056 (1640-1646) yıllarına ait 6065 numaralı Mâliye defterine dayanarak tesbit etmiş ve bir listesini çıkarmıştır. Bir kısmı Bektâşî zâviyesini ihtivâ eden bu çalışma için bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda XVII. Asırda Anadolu'da Zaviyeler*, İÜEF Tarih Bölümü mezuniyet tezi, İstanbul 1971, ss. 20-87.

[5] Nazmî, *Hediyye*, s. 290.

[6] *A.g.e.*, aynı yer.

VIII. DİĞER TARÎKAT MENSUPLARI

A. SEMERKANDİYYE

XV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gelerek Lârende'ye yerleşen Alâaddin Ali Semerkandî (v. 860/1456 veya 862/1458)'nin kurduğu bu tarîkat, ana tarîkatlardan birinin şûbesi midir yoksa başlıbaşına bir tarîkat mıdır meselesi, henüz tam olarak açıklığa kavuşmamış bir husustur.[1] Çalışma alanımıza girmediği için bu meseleyi bir kenara bırakarak ve Semerkandiyye'yi başlı başına kurulmuş bir tarîkat sayarak XVII. yüzyılda faaliyet göstermiş olan Semerkandî şeyhlerini tanıtmaya çalışacağız.

a) Bursa'da Semerkandiyye

aa) Hasan Efendi Tekkesi

aaa) Hasan Efendi

Semerkandiyye Tarîkatı, Bursa'ya ilk önce Hasan Efendi tarafından getirilmiş, kendi kurduğu Hasan Efendi Tekkesi'nde de intişâr etme imkânı bulmuştur.

"Kösec Ömerzâde" diye meşhur olan Hasan Efendi, Bursa'da doğmuştur. İlim tahsîlini ikmâl ettikten sonra müderris olarak çeşitli medreselerde vazîfe yapmıştır. Bilâhare Semerkandiyye meşâyihından İshak Efendi (v. 999/1590) 'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Daha sonra Bursa İncirli Mahallesi'nde kendi inşâ ettiği tekkeye postnişîn olarak irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Bu arada Ulu Câmi'de de halka vaazlar vermiştir.

1016/1607 senesinde vuku bulan Celâlî istilâsı zamânında, eşkiyâya karşı koyduğu için oğlu ile birlikte şehid edilmiş ve tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[2]

Mehmed Şemseddin Efendi'nin kaydettiği bir hadiseyi, bu dönemde meşâyihmeşâyih ilişkilerinin menfîliğine dâir istisnâî bir örnek olması bakımından burada özetleyeceğiz.

---

[1] Bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 60, 1 nolu dipnot; Öngören, *a.g.t.*, ss. 175-178; Öcalan, *a.g.t.*, ss. 132-134. Osman Yılmaz tarafından UÜSBE'de *Bursa'da Semerkandiyye Kültürü ve "Menâkıb-ı Ali Semerkandî"* isimli yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır.

[2] Hulvî, *Lemezât*, s. 614; Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, ss. 149-150; Şemsî, *a.g.e.*, ss. 321-322.

Dönemin, Sultan II. Murad Câmii hatibi olan Abdullah Efendi, Eşrefiyye-i Kâdiriyye Tarîkatı'na mensuptur. Bir meclisde Hasan Efendi ile sohbet ederken, hakîkî ma'rifetin "hâssu'l-havâs"da bulunacağını söylemiş, Hasan Efendi de buna itiraz edip, Nakşî Tarikatı'nda olduğunu söyleyerek, sebebini de, silsilesinin Hz. Ebûbekir (r.a.)'a ulaşması olarak göstermiştir. Abdullah Efendi'nin, dört halîfenin dördünün de kâmil insanlar olduğunu, ancak tarîkatların çoğunun silsilesinin Hz. Ali (r.a.)'a ulaştığını, dolayısıyla onlarda da hakîkî marifetin bulunduğunu söylemesi üzerine, "*vay sen Hz. Ali'yi Cenâb-ı Sıddîk'a tafdil eyledin, kâfir oldun. Zâten Eşrefilerin cümlesi kâfirdir, katlleri helâldir, başlarındaki tâcı alıp, ayak altında ezmelidir. Her kim onlara selam verirse anlar da kâfirdir*" diyerek şiddet göstermiştir.[1]

Yine verdiği bâzı fetvalar üzerine ulemâ tarafından muhakeme edildiği, ta'zîr olunarak vaazdan men edildiği rivâyet edilmektedir.[2]

1052/1642'li yıllarda tekkenin postnişînliğini İshak Efendi'nin oğlu İbrahim Efendi'nin yürüttüğü tesbit edilebilmekte, ancak ondan sonra kimlerin bu vazîfeyi deruhte ettiği bilinememektedir.[3]

ab) Temenye Tekkesi

Bursa'da ikinci Semerkandî tekkesi olan Temenye Tekkesi, XVII. yüzyılın başında Hüsâmeddin Bursevî Efendi adına I. Ahmed (1603-1617) tarafından Uludağ'ın eteklerinde kurulmuştur.[4]

aba) Hüsâmeddin Bursevî Efendi

Hüsâmeddin Efendi Bursalı'dır. Başta Ahîzâde Abdülhalim Efendi olmak üzere dönemin ulemâsından tahsîlini ikmâl ederek bâzı medreselerde müderrislik yapmıştır.[5] Bu arada, tasavvufa meylederek, Balıkesirli Alâaddin Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir. Bilâhare müderrislikten ayrılarak, Uludağ eteklerinde Temenye Mahallesi'nde inşâ ettiği tekkede irşâd faaliyetlerine başlamıştır.[6]

---

[1] Baldırzâde, *a.g.e.*, ss. 150-151, 480 nolu dipnot; Şemsî, *a.g.e.*, s. 321.

[2] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Öcalan, *a.g.t.*, s. 134.

[4] Öcalan, *a.g.t.*, ss. 135-136.

[5] Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 152; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 36b; Şemsî, *a.g.e.*, s. 325; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 60.

[6] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Şemsî, *a.g.e.*, s. 325; Mustafa Kara, "*Hüsâmeddin Bursevî*", *DİA*, c. XVIII, s. 511.

Tekkesinde faaliyetlerini sürdürmekte iken, "*Şeyh-i İslâm*" terkîbinin karşılığı olan 1042/1631 senesinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[1]

Velûd bir sûfî müellif olan Hüsâmeddin Efendi'nin değişik sûfilere âit menkıbeleri bir araya toplaması dikkat çekmektedir. Tesbit edilen eserleri şunlardır:[2]

1. *Mühimmâtü 'l-Mü'minîn fî Umûri 'd-Dünyâ ve 'd-Dîn*:[3] Bu eserde, günlük ibadetler, Hurûfîlik, evrâd ve ezkâr, vefk, fal, imamlık ve müezzinliğin şartları, tıp, tarih ve coğrafya kültürü, ilimler tarihi, meşhur dualar gibi çok çeşitli konular yer almaktadır.[4]

2. *Menâkıb-ı Ali es-Semerkandî*,[5]

3. *Menâkıb-ı Üftâde*,[6]

4. *Menâkıb-ı Emir Sultan*,[7]

5. *Mir'ât-ı Kâinât ve Acâib-i Mahlûkât*,[8]

6. *Esrârü 'l-Ârifîn ve Siyerü 't-Tâlibîn*,

7. *Zübdetü 'l-Menâkıb ve Güzîdetü 'l-Metâlib*,

8. *Menâkıb-ı Abdal Murad*,

9. *Menâkıb-ı Baba Sultan*,

10 *Menâkıb-ı Ebû İshâk*,

11. *Fezâilü 'l-Cihâd*,

12. *Miftâhu 'l-Muğlakât*,

13. *Şerhu 'l-Erbain fî 'l-Hadîs*,

14. *Adâletnâme*,

15. *Fezâilü 's-Süvvâk*,

16. *Mecmûatün fî 'n-Nevâdir*,

17. *Müntehâbâtü Tervîhi 'l-Ervâh*,

---

[1] Baldırzâde, *a.g.e.*, aynı yer; *Tevfîk Tezkiresi*, vr. 37a; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, c. I, aynı yer; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 114.

[2] Bk. Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 60; Kara, *a.g.e.*, ss. 76-81; a.mlf., "*Hüsâmeddin Bursevî*", ss. 511-512; Öcalan, *a.g.t.*, ss. 136-137.

[3] Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Bağdat Köşkü, nr. 189 (300 vr.); İzmir Millî Ktp. Yazmalar Kat., Yazma, nr. 1127.

[4] Konu başlıkları ve tafsilat için bk. Kara, *a.g.e.*, ss. 79-80.

[5] Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4603 (114 vr.); İÜ Ktp., TY, nr. 640.

[6] Hüsâmeddin Bursevî, *Menâkıb-ı Üftâde*, haz.: Abdurrahman Yünal, 1996.

[7] Sül. Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 185, İÜ Ktp., TY., nr. 2370.

[8] Sül. Ktp., Âşir Efendi, nr. 170 (119 vr.); aynı Ktp., Reşid Efendi, nr. 671 (vr. 1-81); İÜ Ktp., TY., nr. 450_6629; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, n. 1095 (79 vr.).

18. *Müntehâbâtü Nüzheti't-Tasavvuf*,

19. *Dîvân*.

Sâkit, sâkin ve aynı zamanda vakarlı bir şeyh olduğu için kendisine "Kadıasker" denmiş olan Hüsâmeddin Efendi'nin, Mustafa isminde bir oğlu olmuştur. Bu zât müderris ve 1034/1623 senesinde Halep mollası olmuş, 1035/1624'de de vefat etmiştir.[1]

Hüsâmeddin Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkesinin şeyhliğini dâmâdı ve halîfesi Muhiddin Bursevî üstlenmiştir.

abb) Muhiddin Bursevî

Muhiddin Efendi, Bursalı'dır. Yıldırım Medresesi'nde ilim tahsilini devam ettirmekte iken, bu yolu bırakıp Hüsâmettin Efendi'nin hizmetine girmiş ve onun yanında tekmîl-i tarîkat etmiştir. Aynı zamanda şeyhine dâmâd da olan Muhiddin Efendi, onun vefatından sonra tekkesinin postnişînliğini üstlenmiştir. Kırk yılı aşkın bir zaman burada irşâd faaliyeti yürüttükten sonra, 16 Cemâziyelâhir 1084/28 Eylül 1673 târihinde vefat ederek, şeyhinin yanına defnedilmiştir.[2]

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu Abdürrahim Efendi üstlenmiştir. Ancak bu makamda ne kadar bulunduğu tesbit edilememiştir.

ac) Diğer Semerkandîler

Eskici Mehmed Dede: Mehmed Dede hakkında bilgi veren Hulvî Efendi kendisiyle görüştüğünü söylemektedir. Bu zât Bursalı'dır. 1028/1618 senesinde vefat etmiştir.[3]

Mu'îd Efendi : XVII. yüzyılda Semerkandiyye Tarîkatı'na mensup olup, tarîkat usûlüne göre sülûk çıkaran âlimler de bulunmaktadır. Mu'îd Efendi bunlardandır.

Mu'îd Efendi İzmirli'dir. Beldesi ulemâsından şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra Bursa'ya gelmiştir. Burada Vücudzâde Seyyid Mehmed Efendi ve Ahmed Efendi gibi âlimlerin ders halkasında bulunmuştur. Bilâhare Mu'îdzâde Mehmed Efendi'ye mülâzım olarak ilmiyye sınıfı arasına girmiştir. Kırklı medresede müderrislik yapıp buradan azledildikten sonra Kösec Ömerzâde Hasan Efendi Câmii'nde Semerkandî usûlü ile sülûk çıkararak hilâfete nail olmuştur. Bundan sonra Fâtih Câmii'nde vaizlik ve Beyazıd Medresesi'nde ise dershânlıkda bulunmuştur. 8 Receb 1066/2 Mayıs 1656 târihinde vefat ederek Emir Buhârî Câmii hazîresine

---

[1] Sürreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 114.

[2] Şemsî, *a.g.e.*, s. 326.

[3] Hulvî, *Lemezât*, s. 624-625.

defnedilmiştir. Şeyhî, bu zâtı vâiz, müfessir, müzekkir ve muhaddis olarak vasıflandırmıştır.[1]

Ali Efendi: Amasyalı'dır. "Akçeli Bekir Hocası" demekle meşhur olmuştur. Bursa'ya gelerek Semerkandiyye meşâyihından tekmîl-i tarîkat etmiştir. Mahmud Paşa Hanı'nda imamlık ve Akçeli Bekir Muallimhânesi'nde hocalık yapmıştır. 1051/1641 senesinde vefât etmiştir.[2]

B. ZEYNİYYE

XVII. yüzyılda, mahdut sayıda şeyh tarafından da olsa temsil edilmiş olan tarîkatlardan birisi de Zeyneddin Ebûbekir Hafî (v. 838/1434-35) tarafından kurulmuş olan Zeyniyye Tarîkatı'dır.[3]

a) Bursa'da Zeyniyye

aa) Kasım Subaşı Tekkesi

Bursa Çobanbey Mahallesi'nde kurulan Kasım Subaşı Tekkesi, Ali Paşa ve Abdülganî Tekkesi olarak da bilinmektedir.[4] XVII. yüzyılın başında burada Abdülganî Efendi postnişîn bulunmaktadır.

aaa) Abdülganî Efendi

Abdülganî Efendi, aslen Amasyalı'dır. Bilecik'de irşâd hizmetlerini yürüten Zeyniyye meşâyihından Resûl Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiştir.[5] Bilâhare Bursa'ya gelerek, önce Zeyniler Câmii hatipliğine, ardından Kasım Subaşı Tekkesi'ne postnişînliğine getirilmiştir. 1020/1611 senesinde vefat ederek tekkesi hazîresine defnedilmiştir.[6]

Vefatıyla boşalan tekkesinin postnişînliğini dâmâdı ve halîfesi Kilimî Ahmed Efendi üstlenmiştir.

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 554.

[2] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 211.

[3] Zeyniyye Tarîkatı hakkında bilgi için bk. M. Baha Tanman, "*Zeynîlik*", *DBİA*, c. VII, s. 552; Reşat Öngören, *Fâtih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1990; a.mlf., *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 143-146.

[4] Şemsî, *a.g.e.*, s. 463; Öcalan, *a.g.t.*, s. 139.

[5] Şemsî, *a.g.e.*, s. 464; Süreyya, *a.g.e.*, c. III, s. 441.

[6] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 198; Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer. Mehmed Süreyya vefât târihini 1028/1617 olarak vermektedir. (Bk. Süreyya, *a.g.e.*, c. III, aynı yer).

aab) Kilimî Ahmed Efendi

Ahmed Efendi, Ankaralı'dır. Ömrünün ilk yıllarında ilim tahsîlinde bulunmakta iken tasavvufa meylederek, Bursa'ya gelmiş ve burada Abdülganî Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarikat etmiştir. Aynı zamanda şeyhine dâmâd da olan Ahmed Efendi, onun vefatının ardından tekkesine postnişîn olmuştur. Bu vazîfeyi devam ettirmekte iken 1057/1647 senesinde vefat ederek şeyhinin yanına defnedilmiştir.[1]

Kilim giyerek şeyhinin huzuruna geldiği için "Kilimî" diye anıldığı rivâyet edilmektedir.[2]

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini, sırasıyla, Muhiddin Bursevî'nin halîfelerinden Receb Efendi (v. 1070/1660), Üftâdezâde İbrahim Efendi'nin halîfesi Hasan Efendi (v. 1090/1679) ve Niyâzî Mısrî'nin halîfesi Mehmed Efendi (v. 1103/1692) yürütmüştür.[3]

XVII. yüzyılın ilk yarısında Zeyniyye Tarîkatı'na hizmet etmiş olan bu tekkenin, asrın ikinci yarısında ise, Halvetiyye, Celvetiyye ve yine Halvetiyye'nin Mısriyye koluna hizmet mahalli olduğu anlaşılmaktadır.

ab) Zeyniyye Tekkesi

Zeyniler Tekkesi, Bursa Zeyniler Mahallesi'nde Abdüllatîf Kudsî (v. 845/1452) tarafından kurulmuştur. Bu yüzden Abdüllatîf Efendi Tekkesi de denilir. Hacı Halîfe Tekkesi olarak da bilinmektedir.[4]

Evliyâ Çelebi'nin ziyâret edip, övdüğü bu tekkede,[5] XVII. yüzyılın başında Mehmed Efendi postnişîn olarak bulunmaktadır.

aba) Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, Bursalı olup kendisinden önce tekkenin postnişînliğinde bulunan Abdullah Efendi (v. 1006/1597)'nin oğludur. Babasının vefatından sonra tekkeye posnişîn olmuş, vefat ettiği 1018/1609 senesine kadar bu vazîfeyi sürdürmüştür. Tekkenin haziresine defnedilmiştir.[6] Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini halîfesi, Mehmed b. Sa'di Efendi üstlenmiştir.

---

[1] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 123; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 149; Şemsî, *a.g.e.*, s. 464.

[2] Şemsî, *a.g.e.*, aynı yer.

[3] Şemsî, *a.g.e.*, ss. 464-466.

[4] Öcalan, *a.g.t.*, s. 141.

[5] Danışman, *Seyâhatnâme*, c. III, s. 20.

[6] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 239; Beliğ, *Güldeste*, s. 105; Şemsî, *a.g.e.*, s. 372.

abb) Mehmed b. Sa'dî Efendi

Mehmed Efendi Bursalı'dır. İlim tahsîlini ikmâl ettikten sonra Hocazâde Şemseddin Efendi'ye asistan olmuş, bilâhare kırklı medrese müderrisliğinde bulunmuştur. Bir taraftan da Mehmed Efendi'ye intisabla, tekmîl-i tarîkat etmiştir. Şeyhinin vefatı ardından tekkesine postnişîn olmuş ve bu vazîfeyi vefat ettiği 1040/1631 senesine kadar sürdürmüştür. Tekkenin hazîresinde medfundur.[1]

Mehmed Efendi, Zeyniyye Tarîkatı ve Bursa Zeyniyye Tekkesi'nde postnişîn olan zevâtı anlatan *Menâkıb-ı Zeyniyye* adlı bir eser kaleme almıştır.[2]

Vefatıyla boşalan tekkenin postnişînliğini oğlu Kemal Efendi üstlenmiştir.

abc) Kemal Efendi

Kemal Efendi ilim tahsîlini ikmâl ettikten sonra mülâzim olmuş, kadılık yapabilecek mertebeye ulaşmışken, bir taraftan da babasından tekmîl-i tarîkat etmiştir. Babasının vefatı ardından yerine postnişîn olmuş ve vefat ettiği, 29 Şaban 1076/4 Mart 1666 senesine kadar bu vazîfeyi devam ettirmiştir. Tekkesi'nin hazîresinde medfundur.[3]

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu Mehmed Efendi üstlenmiştir.

abd) Mehmed b. Mehmed Efendi

Mehmed Efendi küçüklüğünde ilim tahsîlini tamamlamış, bir taraftan da babasından tekmîl-i tarîkat etmiştir. Babasından sonra tekkenin şeyhliğini deruhte etmiş vefat ettiği 17 Zilkade 1091/9 Aralık 1680 târihine kadar bu vazîfesini sürdürmüştür. Tekkesi hazîresinde medfundur.[4]

Vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu Mehmed Efendi (v. 1135/1723) üstlenmiştir.[5]

ac) Diğer Zeynîler

Ramazan Baba: Aydın'da doğmuştur. Ramazan Baba diye meşhur olmuştur. Bursa'ya gelerek Zeyniyye meşâyihından tekmîl-i tarîkat etmiştir. 1030/1621 senesinde vefât ederek Bursa dışındaki Sekeleme denen mahalle defnedilmiştir.[6]

---

[1] Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 181; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 58; Şemsî, *a.g.e.*, s. 372.

[2] Bu eserin neşri için bk. Kadir Atlansoy, "*Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyâtnâmeleri I. Mehmed b. Sa'di'nin Bursa Vefeyâtı*", *Osmanlı Araştırmaları*, sy.: XVIII (İstanbul 1998), ss. 47-67.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 562; Şemsî, *a.g.e.*, s. 373.

[4] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 576; Şemsî, *a.g.e.*, s. 373.

[5] Şemsî, *a.g.e.*, s. 373.

[6] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 169.

C. KÜBREVİYYE

a) Bursa'da Kübreviyye

aa) Emir Sultan Tekkesi

Emir Sultan Tekkesi, Emir Şemseddin Buhari (v. 833/1429) tarafından Bursa'da kurulan en önemli tekkelerden birisidir.[1] XVII. yüzyılın başında bu tekkede Ali Efendi'yi şeyh olarak görüyoruz.

Ali Efendi, bir önceki şeyh olan Mustafa Efendi (v. 986/1578)'nin oğludur. Babasından sonra bu makamda otuz dört sene kalmış ve 1020/1611 senesinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnedilmiştir.[2]

Ali Efendi'den sonra tekkeye, Mehmed Efendi postnişin olmuştur. "Azizzâde Şeyh Mehmed" olarak meşhur olan Mehmed Efendi Bursa'da doğmuş, ilim tahsilini ikmâl ettikten sonra, Ali Efendi'ye intisabla hem derviş, hem kızı ile evlenerek dâmâd olmuştur. Vefatından sonra da yerine postnişîn olmuştur. Ancak Bursa'da doğup, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'den ilim tahsil ederek müderris olan Abdurrahman Efendi'nin de bu makâma hak iddia etmesiyle aralarında tartışma çıkmıştır. Bu hususta gelen bir emir meseleyi, her biri birer hafta ile görevi yürütmek şeklinde sonuca bağlamış ve altı sene bu şekilde devam etmiştir. 1026/1617 senesinde hacca giden Abdurrahman Efendi dönüşte yolda hastalanıp Bursa'ya gelince vefat etmesiyle (1027/1618), Mehmed Efendi bundan sonra tek başına bu vazîfeyi devam ettirmiştir. 1059/1649 senesinde vefat ederek Emir Sultan mezarlığına defnedilmiştir.[3]

Yerine oğlu Mustafa Efendi postnişîn olmuş, ancak iki buçuk ay kadar bu vazîfede kaldıktan sonra 1059/1649 senesinde vefat ederek aynı mezarlığa defnedilmiştir. Vefâtına Sebzî Çelebi, "Eyledin cennet-i firdevs-i makâm" ifadesini tarih düşmüştür.[4]

Yerine oğlu İbrahim Efendi postnişîn olmuştur. Bu zât da, 1078/1667 senesinde vefat etmiştir.[5]

İbrahim Efendi yerine, oğlu Mehmed Salih Efendi postnişîn olacakken, yaşının küçük olmasından dolayı, bir müddet, Celvetî meşâyihından Selâmi Ali Efendi,

---

[1] Bilgi için bk. Hüseyin Algül, *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları ve Emir Sultan*, İstanbul 1981; Öcalan, *a.g.t.*, ss. 72-75.

[2] Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, ss. 195-197; Beliğ, *a.g.e.*, s. 90-91; Şemsî, *a.g.e.*, s. 47.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, ss. 545-546; Beliğ, *a.g.e.*, s. 92; Şemsî, *a.g.e.*, s. 47; Öcalan, *a.g.t.*, ss. 75-77. Abdurrahman Efendi için bk. Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 197. Ayrıca bk. Baldırzâde, *Ravza-i Evliya*, s. 261.

[4] Baldırzâde, *a.g.e.*, ss. 261-162; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 546; Beliğ, *a.g.e.*, s. 93; Şemsi, *a.g.e.*, s. 48.

[5] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 566; Beliğ, *a.g.e.*, s. 95; Şemsi, *a.g.e.*, s. 48; Sürcyya, *a.g.e.*, c. I, s. 106.

bu vazîfeyi üstlenmiştir. Ancak Selâmi Ali Efendi, Üsküdar Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişîn olunca, Emir Sultan Tekkesi'ne Mısrîzâde Ali Efendi berat ile tayin edilmiş, fakat kendisi bu görevi kabul etmeyince, şeyhlik tekrar Mehmed Sâlih Efendi (v. 1134/1722)'ye verilmiştir.[1]

Evliyâ Çelebi Bursa tekkeleri hakkında bilgi verirken, burada bir Kalenderhâne, bir Sa'dî, bir Rifâî, bir güreşçiler ve bir de Bedevî tekkesinin olduğunu kaydetmekte, Bedevî Tekkesi'nin mensuplarının ise Arap olduğunu belirtmektedir.[2] Ayrıntılı bilgi alamasak da bu ifâdelerden XVII. yüzyılda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yukarıda kaydedilen tarîkatlara ait tekkelerin ve bunlara mensup dervişlerin bulunduğunu anlıyoruz.

D. ŞÂZELİYYE

a) Urfa'da Şâzeliyye

aa) Şâzelî Ali Dede Tekkesi

Şâzelî Ali Efendi, Şâzeliyye'nin kurucusu Hasan Şâzelî hazretlerinin torunlarındandır. Afrika'dan, önce İstanbul'a gelerek Erenköy'e yerleşmiş ve burada bir müddet kaldıktan sonra Urfa'ya giderek Halilürrahman Camii yanına yerleşmiştir. Halilürrahman Camii yanında kendisine bir tekke yaparak irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. IV. Murad Bağdad Seferi'ne giderken Urfa'ya uğramış ve Ali Efendi'yi ziyaret ederek misafiri olmuştur. Mezkûr şeyhin kendisine büyük bir misafirperverlik göstermesinden memnun olarak, büyük ihsanlarda bulunmuştur.[3]

Şâzelî Ali Efendi'nin müracaatı neticesinde, Sultan IV. Mehmed de 16 Zilhicce 1061/30 Kasım 1651 târihli bir beratla Urfa yakınındaki Karaköprü köyünü kendisine bağışlamıştır. Karşılığında da ruhuna her gün bir hatm-i şerîf okunmasını şart koşmuştur.

---

[1] Öcalan, *a.g.t.*, ss. 78-79.

[2] Heyet, *Seyâhatnâme*, c. II, ss. 14-15.

[3] Mahmut Karakaş'ın, *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim* adlı eserinde kimi şahıslar elinde bulunan berat ve bazı belgeleri değerlendirerek Şâzelî Ali Efendi hakkında bilgi vermiştir. Biz de bu eserden istifade ettik. (ss. 156-162).

İKİNCİ BÖLÜM

XVII. YÜZYILDA ANADOLU'DA DEVLET RİCÂLİ-MEŞÂYİH ve ULEMÂ-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ

I. DEVLET RİCÂLİ-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ

A. PÂDİŞAH-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sultanlar ile tarîkat şeyhleri arasında vâki olan yakın alâka ve ilişki bilinmektedir. Nitekim sultanların hemen hepsi bir veya birkaç şeyhe intisab etmişlerdir. Tasavvufî ve târihî kaynaklar ile arşiv vesikaları Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan zevâline kadar sultanlarla meşâyih arasındaki bu ilişkileri dile getirmişler, bâzı günümüz araştırmacıları da bu konu üzerinde çalışmalar yapmışlardır.[1]

XVII. yüzyılın başında, Sultan I. Ahmed'in vefatından sonra tahta büyük oğlu ve veliahdi Sultan Osman'ın oturması gerekirken, geleneğin hilâfına yaşının oldukça genç oluşu ve sert karakterinden dolayı aklî muvâzeneden yoksun olan kardeşi I. Mustafa tahta oturmuştur. Ancak bu saltanat üç ay on gün sürebilmiştir.[2] Bu yüzden meşâyihla ilgisi hususunda herhangi bir bilgiye sâhip olamadığımız için onu geçerek diğerlerine değineceğiz.

---

[1] Bk. Şapolyo, *Tarikatlar*, ss. 448–449; Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, İstanbul 1976, ss. 150-191; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, ss. 14-69; Yılmaz, *Celvetiyye*, ss. 54-69; a.mlf., "*Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar*", *Mavera*, sy.: XCII-XCV (1984), ss. 92-100; Osman Türer, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Tarihi Bir Örnek*", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.: 28 (Şubat 1984), ss. 181-194; Reşat Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 183-255; a.mlf., "*Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını gösteren Yeni Bir Kaynak: Âli'nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı Menâkıbı*", *İslâm Araştırmaları Dergisi/Turkish Journal of İslamic Studies*, sy.: 1 (1997), ss. 107-113; a.mlf., "*Osmanlı Pâdişahları ve Tasavvuf*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. IV, ss. 486-494; Cengiz Gündoğdu, "*Osmanlı Pâdişâh-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Bir Örnek: Abdülmecid Sivasi ve I. Ahmed*", *Türk Kültürü*, yıl: 37, sy., 434 (Haziran 1999), ss. 345-359; a.mlf., "*XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulemâ-Sûfî Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat-Kadızâde-Sivâsî*", *Dini Araştırmalar*, c. II, sy.: 5 (Eylül-Aralık 1999), ss. 203-223; Mustafa Aşkar, "*Tarikat-Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyazi-i Mısri ve Dönemc Etkileri*", *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 1 (Ağustos 1999), ss. 49-80.

[2] Dânişmend, *Kronoloji*, c. III, s. 269; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III, s. 127; Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, s. 326.

1. I. Ahmed

Sultan I. Ahmed'in meşâyihla iyi ilişkiler içerisinde olan derviş-meşrep bir pâdişah olduğu[1] bilinmektedir.

I. Ahmed'in, bağlıları arasına girdiği en önemli mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'dir. Bağlılık ve hürmetin boyutları o kadar ileriye gitmiştir ki, Hüdâyî Efendi atın sırtında giderken, I. Ahmed arkasından yaya olarak yürümüştür. Yaptırdığı Sultanahmed Câmii'nin temel atma merasiminde duâ ettirmiş, açılış törenine davet ederek ilk Cuma hutbesini okutmuştur. Cuma vaazlarını yapmasını istemişse de, Hüdâyî Efendi bunu kabul etmemiş ancak ayda bir Pazartesi günleri bu vazîfeyi yapmaktan da geri duramamıştır.[2] Bu ilgi daha sonra sultana şu şiiri yazdırmıştır:

"*Vârımı ben hakka verdim, gayri vârım kalmadı*
Cümlesinden el çeküb bes dû cihânım kalmadı
Çünkü Hullu 'llâh erişti çekdi beni kendüye
Açtı gönlüm gözünü gayri gümânım kalmadı
Evliyânın himmeti yaktı beni kal eyledi
Sâfiyim, buldum safâyî, dû cihânım kalmadı
Ahmedî der, yâ İlâhî sana şükrüm çokdurur
Hamdili 'llâh aşk-ı Hak'tan gayri vârım kalmadı"[3]

Abdülmecid Sivâsî Efendi de, Naîmâ'nın belirttiğine göre, Sultan I. Ahmed'in kendisine irâdet getirdiği şeyhlerdendir.[4] Sultanahmed Câmii vâizliğini tevcîh edip, vaazlarının çoğuna katıldığı ve saygısından dolayı "pederim" dediği[5] rivâyet edilmektedir.

Dönemin Şeyhulislâmı Çelebi Mehmed Efendi'nin bir düzmece ile pâdişahdan Abdülmecid Efendi'nin Sivas'a gitmesi için aldığı ferman neticesinde İstanbul'dan ayrılarak memleketine vardığında, durumu anlayan I. Ahmed, câmisinin vâizsiz kalmaması için derhal yeni bir fermanla kendisini çağırmıştır.[6]

Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin *Şerh-i Mesnevî* ve *Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr* adlı eserlerini Sultan Ahmed'in emri üzerine kaleme almış olması

---

[1] Bk. Öztuna, *a.g.e.*, c. I, s. 324.
[2] Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 58-64.
[3] Tansel, *a.g.m.*, s. 35.
[4] Naimâ, *Târih*, Zuhuri Danışman Neşri, İst. 196, II, 705.
[5] Nazmî, *Hediyye*, s. 140.
[6] Meselenin detayı için bk. Nazmi, *Hediyye*, ss. 165-169.

da, onun sultan yanındaki itibarını ve aynı zamanda ilmî kudretini göstermesi bakımından önemlidir.[1]

Bir başka Halvetî şeyhi Bezcizâde Muhiddin Efendi, memleketi Konya'da irşâd ve vaaz hizmetlerini yürütmekte iken Sultan Ahmed'in emri ile İstanbul'a getirtilmiştir. Burada kendisine Sultan Selim Câmii vâizliği ile Mehmed Ağa Tekkesi şeyhliği tevcîh edilmiştir.[2]

Sultan Ahmed, Sünbülî şeyhi Necmeddin Hasan Efendi'yi de Sultanahmed Câmii temel atma törenine çağırmış, duadan sonra Bağdat ve oradan hacca gitmek üzere yola çıkan şeyhe gitmemesi talebinde bulunmuştur.[3]

I. Ahmed'in mezkûr câminin açılış merâsimine davet ettiği şeyhlerden birisi de Kâdiriyye'nin Rûmiyye kolunun kendisine nisbet edildiği İsmail Rûmî Efendi'dir. Aynı gün ikindi namazı ile akşam namazı arasında Kâdirî usûlü ile zikir yaptırmış, bu merâsim gelenekselleşerek uzun süre devam etmiştir.[4]

Bostan Çelebi, Sultan III. Mehmed'in vefatını mütekâkib I. Ahmed tahta geçtiği sıralarda İstanbul'a geldiğinde, sultanın daveti üzerine saraya gelerek *Mesnevî* dersi ile mevlevî âyininde bulunmuştur. Sultan Ahmed ikram ve ihsanlarda bulunduktan sonra daha önce yazdığı gazelini Çelebi'ye okumuştur.[5]

2. II. Osman

II. Osman, babası I. Ahmed gibi, Hüdâyî Efendi'ye büyük bir saygı ve hürmetle bağlı olan bir sultandır. Şeyhulislâm Es'ad Efendi (v. 1034/1625)'nin kızı Akile Hanımı nikahladığı zaman kendi yerine Hüdâyî Efendi'yi tevkîl etmiştir. Yine İran seferine gidip başarılı olamayınca azledilen sadrazam Halil Paşa, İstanbul'a geldiğinde Hüdâyî Âsitânesi'ne sığınmış, Hüdâyî Efendi'nin tavassutu ile pâdişah sadrazamı affetmiştir. Ayrıca, başta şeyhulislâm olmak üzere diğer ileri gelenlerle birlikte Hüdâyî Efendi de II. Osman'ın hacca gitmemesini tavsiye etmiş, ancak bunları dinlemeyen sultanın başına feci son gelmiştir.[6]

3. IV. Murad

Fâtih Sultan Mehmed'in Eyüp Türbesi'nde Akşemseddin (v. 863/1459) hazretlerinden kılıç kuşanmasıyla başlayan bu uygulama gelenek haline gelmiştir. Bu iş

---

[1] Gündoğdu, "*Osmanlı Pâdişah-Tarikat Şeyhi...*", s. 356.

[2] Hulvî, *Lemezât*, s. 600.

[3] Hulvî, *a.g.e.*, s. 498.

[4] Sâdık Vicdânî, *Tomar*, s. 132; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. I, s. 112.

[5] Bk. Bostan Ekber Mustafa Çelebi bölümü.

[6] Yılmaz, *Celvetiyye*, ss. 65-68. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 136; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târihi*, c. X, İstanbul ts., s. 439; Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul 1996, ss. 110-111, 290-291.

Şeyhulislâm, nakîbülçeraf veya devrin şeyhleri ile çelebileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bundan da gerek kılıç kuşatan zevâtın, gerekse bu büyük sahâbînin mâneviyâtından hayır, bereket ve feyz celbedilmesi umulmuştur. Bunun bir devamı olarak IV. Murad'ın saltanat kılıcını ise devrin en saygın şeyhi sıfatıyla Hüdâyî Efendi kuşatmıştır.[1]

IV. Murad, döneminde patlak veren Kadızâde-Sivâsî çekişmelerinde oldukça siyâsî davranmıştır. Kadızâde Mehmed Efendi'nin kısmen tesiri altında kalmasına rağmen, onun rakipleri durumunda bulunan Abdülmecid Efendi ve diğer meşâyiha karşı da hürmette kusur göstermemiştir.[2]

Aralarında tartışma konusu olan bâzı meselelerin açıklığa kavuşturulması sebebiyle kendilerini bir araya getirerek şeyhülislam ve ulemâ huzurunda tartışmalarını da sağlamak suretiyle Kadızâde'ye üslûbunun yumuşatılması hususunda mesajlar vermiştir.[3]

Yine Kadızâde'nin aleyhte yönlerdirmelerine rağmen[4] Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Doğânî Ahmed Dede'ye hürmet etmiştir. Onu sık sık saraya davet etmek suretiyle kendisinden *Mesnevî* sohbeti dinlemiş ve semâ yapmalarına müsaade etmiştir.[5] Galata Mevlevîhânesi şeyhi Âdem Dede de, yine IV. Murad'ın saraya davet edip *Mesnevî* sohbetlerini dinlediği ve semâ yaptırdığı mevlevîlerdendir.[6]

Antalya Mevlevîhânesi postnişîni Zincirkıran Muhammed Çelebi İstanbul'a geldiğinde IV. Murad'ın ihsanlarına nail olmuştur.[7] Daha sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişîni olacak olan Çengî Yusuf Dede, IV. Murad döneminde "Gılmânân-ı Hâssa"ya alınmış mevlevîlerdendir.[8]

Revân ve Tebriz Seferi'ne çıkan IV. Murad, Konya'ya geldiğinde, 15 Zilkâde 1044/2 Mayıs 1635 târihinde, Çarşamba günü, Hz. Mevlânâ'nın türbesini ziyâret etmiş, postnişîn olan Ebûbekir Çelebi'nin idâre ettiği semâya katıldıktan sonra şey-

---

[1] Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 68-69.

[2] Bk. M. Cavid Baysun, "*Murad IV*", *MEBİA*, c. VIII, s. 642; Ahmed Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor I*, İstanbul 1996, s. 65; Cengiz Gündoğdu, "*XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulemâ-Sûfî Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat-Kadızâde-Sivâsî*", *Dini Araştırmalar*, c. II, sy.: 5 (Eylül-Aralık 1999), ss. 212.

[3] Eşyanın tesbihinin hal ile mi yoksa kal ile mi olduğuna dair, huzurda yapılan bir tartışma için bk. Nazmî, *a.g.e.*, ss. 179-181.

[4] Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, s. 114.

[5] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 82; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 115.

[6] *Esrâr Tezkiresi*, s. 6.

[7] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 197.

[8] *Sufûyî Tezkiresi*, s. 1072.

he bir kürk, dervişler için 1.000 akçe verdikten sonra Mevlânâ Âsitânesi için hâs'dan senelik 150 bin akçe ödenek tayin etmiştir.[1]

Bağdat Seferi'ne çıkmak için Üsküdar'a hareket edeceği gün, sefere memur olan Hüdâyî Efendi'nin halifelerinden İsmail Efendi ve Kadızâde, has odada hazır bulundukları halde Pâdişah, kılıç kuşatma ve dua için Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin hazır olmasını istemiştir. Bunun üzerine Abdülmecid Efendi has odaya alınmış ve müneccimbaşının işaretiyle hareme davet olunup, elleriyle pâdişahın beline Hz. Ömer'in kılıcını bağlamıştır. Pâdişah da bunun üzerine Sivâsî Efendi'nin sırtına bir samur kürk giydirmiştir. Pâdişah, atın üzengisine ayak bastığında "Sivâsî Efendi ve İsmail Efendi dua etsinler" diye yine bu iki şeyhi tayin etmiştir. Onlar da dua etmişler ve atlarına binerek pâdişahın önünde Üsküdar'a doğru hareket etmişlerdir.[2]

IV. Murad'ın tütünün yasaklanması sebebiyle insanların bir araya gelmelerini yasakladığı ve bunun için sık sık teftiş yaptığı bir dönemde vuku bulan bir hadise onun tasavvuf ehline bakışını göstermesi açısından ilginçtir. Naîmâ'nın naklettiği hâdise şu şekilde cereyan etmiştir: Abdülmecid Sivâsî Efendi bir gün Kağıthâne'de Mirahor Köşkü'nde bâzı mürid ve muhibleriyle tasavvufa dair sohbet etmekteyken, Sultan Murad aniden sandalla gelmiş ve hazır bulunanların kitaplarını, üzerlerinde bulunan eşyalarını istemiş. Görevliler orada bulunan kitapları ve ellerinde bulunan tesbihleri toplayıp pâdişaha götürmüşler. Pâdişah getirilen kitaplardan bir cildi açıp Yahyâ Efendi (v. 1054/1644)'nin *Dîvân*'ı olduğunu görünce: "*Bu bizim Efendi'nin Dîvân'ıdır*" diyerek öteki kitapları ve getirilen eşyaları gördükten sonra: "*Kitaplarıyla seyre giden ulemaya, tesbih, seccade ve ridasıyla giden dervişana, divit ve kalem ve levazım-ı kitabet ile giden küttaba bizim sözümüz ve bir vechile taarruzumuz yoktur, alemlerinde olsunlar*!" diyerek ayrılmış.[3]

IV. Murad İznik Eşrefî Tekkesi şeyhi Sır Ali Sultan'ı ziyaret ederek, sohbetinde bulunmuştur. Cami ve türbenin yeniden imarını gerçekleştirerek, burayı çinilerle tezeyyün etmiş, kendisine de bir kılıç hediye etmiştir.[4]

4. İbrahim

Sultan İbrahim rahatsızlığının geçmesi için arakiye tekbir etmek üzere için Pîr Hüseyin Çelebi'yi Konya'dan getirtmiştir.[5]

---

[1] *IV. Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi*, ss. 22-23.

[2] Nazmî, *a.g.e.*, s. 143.

[3] Naîmâ, *a.g.e.*, c. III, ss. 1221-1222 (Danışman neşri)

[4] Şemsi, *Yâdigâr*, s. 90.

[5] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, s. 176; Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 165.

5. IV. Mehmed

Uzun saltanatı boyunca (1058-1099/1648-1687) meşâyihla iyi ilişkiler içerisinde olan XVII. yüzyıl sultanlarından biri de IV. Mehmed'dir.

Bülbülcüzâde Abdülkerim Fethî Efendi (v. 1106/1695), Sultan Mehmed Câmii Cuma vâizi olduktan sonra IV. Mehmed tarafından kendisine vâiz ve şeyh tayin edilmiştir.[1]

Bursa'ya geldiğinde, dönemin mevlevîhâne postnişîni olan Sâlih Zihni Dede'yi ziyaret ederek ikram ve ihsanlarda bulunmuştur.[2]

IV. Mehmed Karabâşiyye'nin müessisi Karabaş Velî Ali Alâaddin el-Atvel'in vaaz meclislerine katılarak kendisine olan hayranlık hislerini dile getirmiştir. Hatta pâdişahın bu takdir ve hayranlık hislerini izhar etmesi bâzı idârecilerin husumetini celbetmiş ve Karabaş Velî Efendi sürgüne gönderilmiştir.[3]

IV. Mehmed, Karabaş Velî Efendi'nin halîfelerinden olan Ünsî Hasan Efendi'nin, sarayda vaaz etmesini ve devran ile zikir yaptırmasını istemiş, sarayda bulunan Has Odalılar, Hazineliler, Kilerliler ve Enderûn Ağaları Hasan Efendi'ye bîat ederek devranlarına katılmışlardır.[4]

Yine pâdişah, Bayrâmî şeyhi olan Himmetzâde Abdullah Efendi'yi yanına davet ederek vaazlarını dinlemiş ve ikramlarda bulunmuştur.[5] Vaazlarının birinde, "*Ümmet-i Muhammed, devlet sâhipsiz kaldı; şehir ve kaleler düşman eline düşüp câmi ve mescidler kilise oldu fiilinizi değiştirin, günâhınıza tevbe edin; şimdenden sonra bize lâzım olan gözümüz yaşından çimen bitinceye kadar başımızı yerden kaldırmamakdır.*" Dedikten sonra Pâdişâha dönerek: "*Nedir bu inip binme, bu hây hûy ve nefs-i emmârenize uymalar? Nice bir gaflet uykusunda yatursunuz? Gerçi pâdişâhlar ava gidegelmişdir; ancak şimdi zamânı değil, her zamânın bir icâbı var...*" diye hükümdârı alabildiğine eleştirmiştir.[6]

Pâdişah, Hacı Evhad Tekkesi şeyhi Hacı Hüseyin Efendi'yi vaaz vermesi için Davudpaşa Câmii'ne davet ettiğinde, Hüseyin Efendi cevap olarak: "*Va'z isteyen İstanbul'a gelir, diğerleri gibi meclisimizde hazır olurlar; buraya gelsünler. Benim kendüye söyleyeceğim avdan vaz geç, gelüp tahtında otur, ibâdet ve tâatle meşgul ol; vilâyetler harâb oldu, ibâdullâhı gör, gözet, demekten ibâretdir*" diyerek sultanı uyarmıştır. Pâdişâhın kalbi buna kırıldıysa da her hangi bir şey yapmamıştır.[7]

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 341.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 559; *Esrar Tezkiresi*, s. 156; Şemsî, *a.g.e.*, s. 498.

[3] Bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 58b; İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 11b;

[4] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 15b vd.

[5] *Mehmed Tezkiresi*, s. 113.

[6] *Büyük Türk Klâsikleri*, c. V, s. 24.

[7] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, c. II, İstanbul 1928, ss. 245-246; *Büyük Türk Klasikleri*, c. V, s. 23.

IV. Mehmed'in kendisine büyük bir sevgi ve saygı ile bağlandığı şeyhlerden birisi de Atpazârî Osman Efendi'dir. Sultan bu zâtı vaaz ve dersler vermesi için Edirne'ye davet etmiş, bütün eleştirilerini büyük bir olgunlukla karşılamıştır.[1]

6. II. Süleyman

Ordu ve halkın istememesi üzerine IV. Mehmed tahttan indirilerek yerine küçük kardeşi II. Süleyman tahta oturtulmuştur. Bu atama karışıklık ve huzursuzluk içerisinde gerçekleşmiş, her şey birbirine girmişken, Atpazarî Osman Fazlî Efendi tarafların arasına girerek karışıklığı dağıtmış ve asayişi sağlamıştır. Bundan sonra kendisine sadrazamlık dahi teklif edilmiş ancak o, bunu kabul etmemiştir.[2]

7. II. Ahmed

Karabaş Velî Ali Alâaddin Efendi'nin oğlu Mânevî Mustafa Efendi, 1104/1693 senesinde, Rikâb-ı Hümâyûn'a intisab ederek, II. Ahmed'e nasihatçı olarak Edirne'ye gelmiş, bir yıl bu hizmeti ifâ ettikten sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür.[3]

8. II. Mustafa

Sultan II. Mustafa, La'lî Efendi'yi sık sık ziyâret ederek onun için bir bina inşâ etmek istemiş, Şeyh Efendi ise herhangi bir maddî ihtiyaçları olmadığını usûlünce bildirerek bu teklifi geri çevirdiği gibi, ziyaretlerini de herkesin göreceği şekilde yapmamasını istemiştir. Bunun gerekçesi olarak da, "*bizim taallükâtımız, ziyâretine pâdişâh geliyor deyû her biri bir şey teklifi ile bizi bî-huzûr ediyorlar. Bâri teşrîfiniz geceler tenhâ olsun*" şeklinde olmuştur. Bunun üzerine pâdişâh da haftada iki gece gizlice ziyâretine gelerek sohbetine iştirak etmiştir.[4]

B. DİĞER İDÂRECİLER VE MEŞÂYİH

Sadrazam Halil Paşa, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi[5] ve İdris Muhtefî'nin bağlısıdır.[1] Bununla birlikte bir çok vezir de İdris Muhtefî'nin bağlıları arasına girmiştir.[2]

---

[1] Bk. Uşşâkîzâde, *Zeyl*, s. 687; *İsâzâde Târihi*, s. 193; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 203; İsmail Hakkı, *Tamâmu'l-Feyz*, vr. 76b; Aynî, *Türk Azizleri*, s. 35.

[2] Bk. Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, ss. 277-278; Aynî, *a.g.e.*, s. 46.

[3] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 209; Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 449.

[4] Nazîr İbrahim, *Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî*, nşr.: Himmet Konur, *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 3 (Nisan 2000), ss. 75-76.

[5] Yılmaz, *Celvetiyye*, ss. 132-134.

III. Mehmed'in veziri Güzelce Mahmud Paşa, Ramazan Mahfî Efendi'nin bağlılarındandır. Ramazan Efendi onu Sadrazam Yemişçi Hasan Efendi'nin hışmından korumuştur.[3]

Sadrazam Ferhad Paşa, Lâmekânî Hüseyin Efendi'nin bağlısıdır. Aralarında mektuplaşmalar vâki olmuştur. Bunun yanında başka vezirlerin de onun bağlıları arasına girdiği belirtilmektedir.[4]

Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin halîfelerinden Mısrî Ömer Efendi, Tophane'de Kılıç Ali Paşa Câmii'nde vâiz iken, Tabanı Yassı Mehmed Paşa'nın Sivâsî Efendi'ye ricâsı üzerine, Sivâsî Efendi onu, Mısır'daki Hânikâh-ı Nizâmiyye'ye halîfe olarak göndermiştir.[5] On beş sene bu tekkede irşâd, va'z ve nasihatta bulunduktan sonra, 1053/1643 senesi sonunda Civan Kapıcıbaşızâde diye tanınan Mehmed Paşa vezîr-i âzam olunca aralarında olan muhabbetten dolayı Ömer Efendi'yi tekrar İstanbul'a davet etmiş ve burada Sofular Tekkesi'ni kendisine tevcîh etmiştir.[6]

Nakşî şeyhlerinden Saçlı Mustafa Dede için Sadrazam Kara Mustafa Paşa bir hücre inşâ etmiş ve bu zât vefat edinceye kadar burada yaşamıştır. Vefat ettikten sonra da Kapıcıbaşı diye bilinen Sadrazam Mehmed Paşa tarafından kabri üstüne bir türbe inşâ ettirilmiştir.[7]

Sadrâzam Sofu Mehmed Paşa (v. 1060/1650) Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Doğânî Ahmed Dede'nin bağlılarındandır.[8]

IV. Murad'ın serdârı Vezir Ahmed Paşa 1059/1649 senesinde Konya'ya gelip Pîr Hüseyin Çelebi (v. 1071/1660)'ye bağlanarak sülûkunu tamamlamış, Melek Ahmed Paşa'nın Peçe Mevlevîhânesi'ni inşâ ettirmesiyle de buraya şeyh tayin edilmiştir.[9]

IV. Murad'ın şâtırbaşısı Şâtır Mehmed Dede'nin, Bağdat Seferi dönüşü Konya'da kalarak mevlevî usûlü çile tamamladığı bildirilmektedir.[10]

Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa ve bir çok vezir Sivâsî meşâyihından Ankaralı Karabaş Mahmud Efendi'nin müntesiblerindendir.[1]

---

[1] Müstakimzâde, *Menâkıb-ı Melâmiyye*, vr. 44a.

[2] Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. I, s. 374; Sarı Abdullah Efendi, *Semerât*, s. 261.

[3] Bk. Atâyî, *a.g.e.*, s. 604; Hulvî, *a.g.e.*, s. 596; Harîrîzâde, *a.g.e.*, c. II, vr. 66b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. V, s. 7.

[4] Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 81-82.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, ss. 184-185; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 556; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, s. 587.

[6] Nazmî, *a.g.e.*, s. 87, 191; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 556.

[7] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 149, 150; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 13.

[8] Ayvansarâyi, *Hadîka*, c. I, ss. 221-222.

[9] Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 206, 209.

[10] Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, c. IX, s. 56; Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 182; Küçük, "*Halep Mevlevîhânesi*", s. 79 vd.

Sadrâzam Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa, Kârî Ahmed Dede'nin bağlısıdır. Onun Amcazâde Hüseyin Paşa diye bilinen daha sonra vezirlikde de bulunmuş olan oğlu, ilk dönemlerde tarîkata karşı soğuk davranırken, mezkûr şeyhde gördüğü bir feyiz ve fazilet dolayısıyla kendisine intisâb etmiştir. Bilâhare Hz. Mevlânâ'nın türbesinin bulunduğu Kubbe-yi Hadrâ'yı yenileyerek, Mevlânâ kürsüsünü tamir ettirmiştir.[2]

Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, Atpazârî Osman Fazlı Efendi'den hoşlanarak, devamlı yanına gelip sohbet etmesini istemiştir.[3]

C. MEŞÂYİHA SAĞLANAN İMKÂNLAR

Osmanlı toplumu, hukukî bakımdan "askerîler" ve "reâyâ" olmak üzere iki sınıfa ayrılmakta idi. Askerîler bugünkü anlamda devlet görevlileridir; bunun göstergesi de pâdişahın verdiği berat ve bu beratta gösterilen görev karşılığı vergi muafiyetidir. Kısaca devlet görevlilerinin tümüne birden "askerî" denilirdi. Bu sınıfı; Dîvân-ı Hümâyûn üyeleri, ehl-i örf, ehl-i ilm ile tarîkat erbâbı ve seyyidler oluşturmaktadır. Vergi vermekle mükellef olanların tamamına da "reâyâ" denirdi. Bu sınıfı da tüccarlar, sanat erbabı ve köylüler diye gruplandırmak mümkündür.[4]

Kul asıllı devlet görevlilerinin dışındaki bütün görevlilerin hizmet süreleri sınırlıdır. Bunun tek istisnası tarîkat şeyhliğidir. Tarîkat şeyhlikleri resmî bir görev olmamasına rağmen, devletce resmen tanınmaktadır. Ve imtiyaz sağlanan bir statüye sâhiptir.[5]

Askerî sınıfın içinde yer alıp, halka en yakın olan grup tarîkat erbâbıdır. Bu grup mânevî nüfuzlarının yanında halka karşı herhangi bir zulüm yapabilecek durumda olmamalarından dolayı onların nazarında oldukça prestijli bir mevki ihraz etmekteydiler. Bunda mensuplarına maddî menfaat sağlamaları da önemli bir yer işgal etmektedir. İzmir'de 1055/1645 senesinde, vakıf kurmuş olan bir şeyh, vakfiyesinde, *"...sair tarikımız fukarasına, her birine beşer vukiyye üzüm ile taze incir verülüp, her biri yedikçe hayır dualar edeler."* demektedir.[6]

---

[1] Nazmî, *a.g.e.*, s. 324.

[2] Mehmed Ziya, *a.g.e.*, ss. 133-134.

[3] İsmail Hakkı, *Tamâmu'l-Feyz*, vr. 52b; Aynî, *Türk Azizleri*, ss. 26-27.

[4] Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1584-1683)*, Sivas 1998, ss. 27-28; Ayrıca bk. Bahaeddin Yediyıldız, "*Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri (1700-1800)*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. III (İstanbul 1982), ss. 143-164; Gül Akyılmaz, "*Osmanlı Devletinde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri*", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, c. IV, ss. 40-54.

[5] Yüksel, "*Sivas'ta Bir Şeyh Ailesini...*", s. 43.

[6] Bk. Yüksel, *a.g.e.*, ss. 35-36.

Tarîkat erbâbının devlet görevlileri ve pâdişahlar üzerindeki nüfuzlarının bir sonucu olarak, bu yöneticiler mensûbu bulundukları tarîkat erbâbına karşı siyâsî ve mâlî kudretleri nisbetinde, kurmuş oldukları vakıflar kanalıyla veya başka yollardan muhtelif imkanlar sağlamışlardır. XVII. yüzyıldaki 313 adet vakıf üzerinde bir araştırma yapmış olan Hasan Yüksel, bu vakıfların kurucularının % 6. 38'ini oluşturanların, devletin muhtelif kademelerinde görev yapan ve aynı zamanda herhangi bir tarîkata mensup kimseler olduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında Öküz Mehmed Paşa Halvetî Tarîkatı'na, Vezir Harâmî Ahmed Paşa başka bir tarikata, Anadolu Kazaskeri Mehmed Efendi Celvetî Tarîkatı'na, Malatyalı Kapıağası İsmail Ağa Nakşibendî Tarîkatı'na, Mustafa Ağa Mevlevî Tarîkatı'na mensupturlar. Mustafa Paşa b. Süleyman adındaki vâkıf, tesis ettiği bir dârülhadiste okuyan talebelere, bir nevi burs sayılabilecek gelir tahsis ederken, "*...ehl-i tarîk ve erbâb-ı sülûk olanlara...*" öncelik tanımaktadır.[1]

Mezkûr araştırmaya göre bütün dînî hizmetler için ayrılan vakıf gelirlerinin %7.17'si (6.288.372 akçenin 451.691.8 akçesi) tarikatların muhtelif giderleri ve görevlilerine harcanmaktadır.[2]

Bunların yanında bir de devlet idârecilerinin bizzat tarîkat erbâbı için tesis ettiği vakıflar, tekkeler ile onlara sağladıkları çeşitli kolaylıklar vardır. Birkaç başlık altında bu konuyu ele alacağız.

1. Vakıf Tesisi

Meşâyihın gelir kalemlerinin başında kendileri için tahsis edilmiş olan vakıflar bulunmakta, şeyhlerin nüfuzu da vakıfdan gelen gelirlere dayanmakta idi.[3]

Mevlevî Âsitânesi'ni örnek olarak alırsak; Evkâf-ı Celâliye denilen bu servete devlet, şer'an el atamazdı. Dârüssaâde Ağası'nın nezâreti vakfın gelirlerini korumaya yönelikti. Vakıflar dokunulmazlığa sâhipti. Evkâf-ı Celâliye "*bi'l-cümle avârız-ı dîvâniye ve tekâlif-i örfiye ve şakkadan muaf*" idi ve bu muafiyet zaman zaman teyit edilmekte idi.[4]

Mevlânâ evkâfı arasında, Sahra, Said ili, Hatunsarayı, Ilgın, Sudiremi ve Aksaray'a bağlı bâzı köyler ve daha birçok çiftlik, bağ, arsa, köyün bulunduğunu, ayrıca Suğla hassından ve cizye gelirlerinin de bu kuruluşa bağlandığını daha önce kaydetmiştik.[5]

---

[1] Yüksel, *a.g.e.*, s. 36.

[2] Yüksel, *a.g.e.*, s. 144.

[3] Suraiya Faroqhi, "*XVI.-XVII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri*", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975, s. 209.

[4] Neuman, "*...Konya Mevlevî Âsitânesi ile Devlet...*", s. 175.

[5] Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, ss. 678-683; Oğuzoğlu, "*Mevlâna Vakfı'nın ve Zâviyesi'nin 17. Yüzyıldaki Durumu*", ss. 72-75. .

I. Ahmed, Şeyh Beşir Efendi için Kütahya'da, 1019/1610 senesinde vakıf tesis etmiştir.[1]

Gölcük, Örcün Köyü'ndeki Baba Sultan Zâviyesi'nin ve vakfının pâdişah veya hâkim tarafından tevliyet, nezâret ve zâviyedârlığının Abdülmecid Sivâsî Efendi'ye verilmesi üzerine, halifesi Ankaralı Hasan Dede'yi buraya zâviyedâr olarak göndermiştir.[2]

2. Vergi Muâfiyeti

Konya Mevlevîhânesi XVII. yüzyılda vergiden muaftır ve özerk bir yapıya sâhiptir.[3] Sadece mevlevîhâne değil bu yapının bulunduğu mahalle sakinlerine de vergi muafiyeti tanınmıştır.[4]

1036/1627 senesinde, Şeyh Şemseddin Sivâsî Efendi'nin bütün kardeşleri, evladları ve dervişlerinin her tür vergiden muaf ve müsellem tutuldukları tesbit edilmektedir.[5]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, kendi doğduğu yer olan Şerefli Koçhisar için vergi indirimi sağlamıştır.[6]

Sultan II. Mustafa zamanında, Somuncu Baba'nın Dârende'de bulunan neslinden gelen şeyhler, 1110/1699 senesinde, eskiden beri örfî vergilerden ve özellikle avârız vergisinden muaf tutuldukları halde mahalleli ve kazâlıların itirazı, bâzı mahalli yetkililerin de zorlaması nedeniyle, pâdişaha bir yazılı dilekçe ile müracaat ederek durumun açıklığa kavuşturulmasını istemişlerdir. Bu başvuru üzerine sadrazamlık makamı, evrakı ilgili kalemlere göndererek eski kayıtlardan tahkikatını yaptırmış ve bir kısım derkenârlar düşmüşlerdir. Sonra da Dârende kadısına gönderilen bir hükümle yapılan bu haksızlığın giderilmesi istenmiştir.[7]

Yine bu yüzyılda, Bursa'da bulunan Zeyniler ve Emir Sultan Tekkesi'nin her türlü "tekâlîf-i örfiyye"den muaf tutuldukları tesbit edilmektedir.[8]

---

[1] Kemikli, *a.g.t.*, s. 10; a.mlf., "*Pir Ahmet ve Ahfadı*", ss. 292-294.

[2] Galitekin, *Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zâviyesi*, s. 66, 67. Bir örnek için bk. Said Öztürk, "*Urfa Evliyalarından Şeyh Mesud Horasani'nin Zaviyesi İle İlgili Bir Belge*", *Harran*, sy.: 52 (Kasım-Aralık 1995), ss. 9-10.

[3] Neuman, *a.g.m.*, s. 175.

[4] Tuş, "*Konya Çelebilerinin...*", s. 298.

[5] Yüksel, *a.g.m.*, s. 41, SVBMA, DEfendi No: 1, s. 346'dan.

[6] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul 1998, s. 77, 215, Mühimme Defterleri 82, s. 74 ve 76 (1027-1617)'den.

[7] Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, İstanbul 1995, ss. 95-98.

[8] Öcalan, *a.g.t.*, s. 196.

3. Tekke İnşâsı ve Tamiri

Osmanlı'da devlet idârecileri feyiz aldıkları tekkelere tarif edilemez bir hisle bağlı kalıp hürmet gösterdikleri gibi, buralarla bizzat ilgilenmişlerdir.[1] Yenilerini inşâ ettikleri kadar tamirlerine de itina göstermişlerdir.

Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren tekke ve zâviyelerin beyler, paşalar, vezirler tarafından yaptırılması bir yarışma halini almıştır.[2]

I. Ahmed, Hüsâmeddin Bursevî adına Bursa'da Temenye Tekkesi diye bilinen yapıyı kurmuştur.[3]

Deryâ beylerinden Bâlizâde Hasan Bey, Abdülehad Nûri Efendi adına Midilli Adası'nda bir tekke inşâ ederek vakıflar tanzim etmiştir.[4]

Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, zamanla harab olmuş olan Çarhacı Tekkesini yeniden inşâ ederek Çarhacı Ahmed Efendi'ye tevcîh etmiştir.[5]

XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyılda mevlevîhânelerin kurulduğuna ve buraların da çoğunlukla idârecîler tarafından, özellikle ticârî yol güzergâhları ile önemli iktisâdî potansiyeli olan kent merkezlerinde yaptırıldığına şahit oluyoruz.

Bunlardan Beşiktaş Mevlevîhânesi, Sadrâzam Olurili Hüseyin Paşa tarafından 1031/1622 senesinde inşâ ettirilmiştir.[6]

Tokat Mevlevîhânesi, I. Ahmed'in vezirlerinden Tokatlı Sülün Muslu Paşa tarafından 1024/1613 senesinde,[7] Kayseri Mevlevîhânesi, IV. Murad'ın sadrazamlarından Bayram Paşa tarafından 1047/1637 senesinde,[8] Amasya Mevlevîhânesi yine aynı sadrâzam tarafından aynı senede,[9] Antep Mevlevîhânesi, Antep Sancak Beyi Türkmen Mustafa Ağa tarafından 1048/1638 senesinde[10] yeniden inşâ edilmişlerdir. Manisa Mevlevîhânesi'nin ise bu yüzyılda hem vakıfları genişletilmiş, hem de tamir ve tevsîleri gerçekleştirilmiştir. Bu mevlevîhânenin yeni vakıfları da Saruhan kaymakamı Ali Oğlu Mahmud Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.[11]

---

[1] Bk. Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*; ss. 103-135; a.mlf., "*Osmanlılarda Tekke Siyaseti*", *Hareket*, c.: 9 (1974), sy.: 109-110 (Ocak-Şubat 1975), 36/678-41/683.

[2] Küçük, *Tarikatlar*, s. 142.

[3] Öcalan, *a.g.t.*, ss. 135-136.

[4] Nazmî, *a.g.e.*, s. 222; Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 37b; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c III, s. 357.

[5] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 44.

[6] Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. II, s. 104-109; Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*, s. 299; Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 339; Erdoğan, *a.g.m.*, ss. 35-38.

[7] Yüksel, "*Tokat Mevlevihânesi*", s. 63.

[8] Çayırdağ, "*Kayseri Mevlevihânesi*", s. 92.

[9] Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, s. 181, c. II, ss. 199-202.

[10] Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, c. IX, s. 355.

[11] Tezcan, "*Manisa Mevlevihânesi*", ss. 188-189.

Şabâniyye'nin kurucusu Şabân Efendi için, I. Ahmed'in sadrazamı Murad Paşa'nın kethüdâsı olan Ömer Kethüda tarafından bir türbe yapımına başlanmış, ancak bu zâtın öldürülmesinden sonra inşaat yarım kalmıştır. Yarım kalan bu inşâat, Ömer Fuâdî Efendi'nin postnişînliği döneminde, o zamanki Küre Kadısı Akkaş Efendi ve pek çok kişinin yardımlarıyla bitirilmeye çalışılmıştır. Özellikle I. Ahmed'in sadrazamlarından Halil Paşa tarafından kubbesi kurşunla kaplatılmış, Kastamonu Kadısı Emin Efendi de alemini yaptırmıştır. Sultan II. Osman'ın vezirlerinden Bosna Beylerbeyi pâyeli Kastamonu vâlisi Kurşunluzâde Mustafa Paşa türbede bâzı tamiratlar yaptırarak doğu tarafındaki harem kapısını açtırmıştır.[1]

I. Ahmed'in, Bursa'da bulunan eski mevlevîhânenin harap vaziyeti karşısında, saraya arz gönderen Derviş Mehmed'in arzı üzerine 100.000 akçe tahsis ettiği kaydedilmektedir.[2]

Sadrazam Bayram Paşa, yukarıda saydığımız mevlevîhânelerden başka Fatih'de bulunan Alâaddin Mescidi'ne bir minber ilâve ettirmek suretiyle bu yapıyı mescid-tekkeye çevirmiştir.[3]

Urfa'da bulunan ve hangi tarikata mensup olduğu tesbit edilemeyen Şeyh Mes'ud Tekkesi, dönemin Urfa valisi Ali Paşa tarafından 1096/1684 senesinde tamir ettirilmiştir.[4]

Nasûhiyye-i Halvetiyye'nin kurucusu Muhammed Nasûhî Efendi'nin tekke inşâ etmek üzere aldığı arsa üzerine, Çelebi namıyla bilinen ve Yeniçeri Ağalığıyla Enderûn'dan çıkarılan Hasan Paşa tarafından bir tekke yapımına başlanmış, ancak inşaat masraflarının tamamını ödeyemediği için bitirilmesine muvaffak olamamıştır. Aynı tekkeye 1116/1704 senesinde, Vezir Hasan Paşa tarafından bir minber ilâvesiyle birlikte bir çeşme ve bâzı vakıflar tesis edilmiştir.[5]

II. Mustafa, deprem nedeniyle tahrip olan, Konya'daki Yeşil Kubbe'yi arz üzerine tamir ettirmiş, buraya pâdişahın müsaadesi üzerine Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa da yüklü yardımda bulunmuştur.[6]

4. Diğer İhsan ve Vazîfeler

İştibli Emir Abdülkerim Efendi (v. 1015/1606), Şeyhülharem olarak hicaza gönderilmiştir.[7]

---

[1] Yazar, ***Halvetîliğin Şabâniyye Kolu***, s. 47, 82; Kissling, "Şaban-ı Veli ve Şabanilik", s. 26.

[2] Kara, ***Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler***, s. 125.

[3] Ayvansarâyî, ***Hadîka***, c. I, s. 149.

[4] Mahmut Karakaş, ***Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim***, s. 155.

[5] Hüseyin Vassâf, ***a.g.e.***, c. IV, s. 33-34; Nasuhioğlu, ***a.g.e.***, s. 14.

[6] Sâkıb Dede, ***a.g.e.***, c. I, ss. 194-195; Gölpınarlı, ***Mevlevîlik***, s. 169.

[7] Atâyî, ***a.g.e.***, s. 597; Hulvi, ***a.g.e.***, s. 602.

I. Ahmed, Bursa'da bulunan gayr-i müslimlerden olan kırk dokuz Rum'dan toplanacak cizyenin bir kısmının Temenye Tekkesi'ne verilmesini ve bu duruma hiç kimsenin müdâhale etmemesini şart koşmuştur.[1]

Vezîriazâm Çorlulu Ali Paşa, mühürdarı Kırımlı Abdünnebi Ağa vâsıtasıyla Ünsî Hasan Efendi'nin, Aydınoğlu Tekkesi yanındaki haremini yenilemiştir.[2]

Abdülehad Nûrî Efendi, icâzet verip Ankara'ya gönderdiği Mahmud Efendi'nin geçimini sağlayabilmesi için, bir mezraanın kendisine tahsîsi için berat çıkarttırmıştır.[3]

D. MEŞÂYİH VE SEFERLER

Osmanlılar ordu ile sefere çıkacağı zaman, pâdişah, teberrüken zamanın ileri gelen şeyhlerinden kılıç kuşanır, sefere çıkarken onların duasını alırdı. Bunun yanı sıra, orduya mânevî yönden destek olmak, va'z ve nasihatlarıyla askerlere moral vermek ve zaferin gerçekleşmesi için Allah'a dua etmek üzere, yine zamanın meşhur şeyhlerinden, bilhassa değişik tarîkatları temsilen, bâzıları orduyla beraber sefere iştirak ettirilirdi. Bu durum, Osmanlılarda âdetâ bir gelenek haline gelmiş bulunuyordu.[4] Kazasker ve ordu kadıları şeriatın uygulamasından nasıl sorumlu iseler, şeyhler ve dervişler de ordunun moralinden sorumluydular.[5]

Bununla birlikte, tarîkat ehli olan şeyhler de "cihâd-ı ma'nevî" dedikleri seyr ü sülûk mertebelerini tamamlayıp, nefislerini mağlup ettikten ve yaptıkları ibadet, zikir ve riyâzetlerle kalplerini iyi duygularla donattıktan sonra, hiç olmazsa ömürlerinde bir defa, İslâm ordusuyla birlikte, kâfirlere karşı savaşa iştirak edip, bizzat düşmanla harb ederek, "cihâd-ı sûrî" dedikleri vazîfeyi de îfâ etmeyi, yerine getirilmesi gereken önemli bir vecîbe kabul etmişlerdir.[6] Tekkeler cihadın her iki türüne de güçleri nisbetinde eleman yetiştirmişlerdir.[7] Biz de XVII. yüzyıl mutasavvıflarından savaşa iştirak eden meşâyihin bir listesini vermeyi uygun gördük.

---

[1] Öcalan, *a.g.t.*, s. 193.

[2] İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 42b.

[3] Nazmî, *Hediyye*, s. 291.

[4] Türer, *Muhammed Nazmi*, s. 45.

[5] Hans Georg Mayer, "*İçtimâî Târih Açısından Osmanlı Devleti'nde Ulemâ-Meşâyih Münâsebetleri*", *KAM*, yıl: 9, sy.: IV (1980), s. 54.

[6] Türer, *a.g.e.*, s. 46.

[7] Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1977, s. 146.

Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi'ne katılanlar: Necmeddin Hasan Yemenî,[1] Cerrah Şeyhi İbrahim Efendi (v. 1042/1632),[2] Ömer Fânî Efendi,[3] Yayabaşızâde Hızır Efendi, İştibli Emir Abdülkerim Efendi, Şemseddin Sivâsî ve diğerleri.[4]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, Ferhad Paşa ile Tebriz Seferi'ne katılmıştır.[5]

İştibli Emir Abdülkerim Efendi (v. 1015/1606): Estergon Seferi'ne katılarak, fethin bir sonraki sene gerçekleşeceğini keşfen haber vermiş ve dediği gibi de olmuştur.[6]

Kütahyalı Çavdaroğlu Müftî Derviş'in babası Şeyh Beşir Efendi (v. 1040/1631), II. Osman'la birlikte Lehistan Seferi'ne katılmıştır.[7]

Galata Mevlevîhânesi postnişîni Âdem Dede, Hotin Seferi'ne iştirak etmiştir.[8]

Sarı Abdullah Efendi, Bağdat Seferi'ne Reisülküttab kaymakamı ve Reisülküttâb olarak katılmıştır.[9]

Muhammed Nazmî Efendi, 1074/1663 senesinde, Ordû-yu Hümâyûn şeyhi olarak Uyvar Seferi'ne katılmıştır.[10]

Derviş Çelebi, 1083/1672 senesinde vuku bulan Kamaniçe Seferi'ne katılmış ve bu savaşta şehit olmuştur.[11]

Nakşî meşâyihından Esîri Dâmâdı diye bilinen Mustafa Efendi, II. Mustafa ile Nemçe Seferi'ne Rikâb-ı Hümâyûn Şeyhi olarak katılmıştır.[12]

Himmetzâde Abdullah Efendi, II. Mustafa'nın 1108/1696-97 senesindeki Avusturya Seferi'ne Bosnalı Mustafa Efendi ile birlikte ordu vâizi olarak katılmıştır.[13]

---

[1] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 63b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. I, s. 163; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 284.

[2] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 67a.

[3] Atâyî, *a.g.e.*, s. 759; Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebîre Şeyh Olanlar*, vr. 12a.

[4] Osman Türer, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Tarihi Bir Örnek*", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.: 28 (Şubat 1984), ss. 181-194.

[5] Bk. Yılmaz, *Celvetiyye*, ss. 51 vd.

[6] Atâyî, *a.g.e.*, aynı yer.

[7] Hulvi, *a.g.e.*, s. 610.

[8] Uşşâkîzâde, *a.g.e.*, s. 542; Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 550; *Tevfik Tezkiresi*, vr. 43a.

[9] Bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 281; Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 203; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 100.

[10] Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*, vr. 59a; Türer, *Nazmî*, s. 45, 146.

[11] Ayvansarâyî, *Hadîka*, c. II, s. 44.

[12] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, ss. 416-417.

[13] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 420; *Mehmed Tezkiresi*, s. 113; Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 287.

Kimi meşâyih da sefere davet edildiği halde çeşitli gerekçelerle tekrar geri çevirilmişlerdir. Bunlar:

Atpazârî Osman Fazlî Efendi: Avusturya Seferi'ne çıkmış ancak Sofya'da bırakılarak daha ileri gitmesine müsaade edilmemiştir.[1]

II. Bostan Mustafa Çelebi, II. Süleyman zamanında savaşa iştirak etmesi istenmiş, Edirne'ye geldiğinde maiyetindekilerin çokluğu sebebiyle, bir fitneye sebep olur düşüncesiyle Konya'ya dönüp dua etmesi istenmiş, o da geri dönmüştür.[2]

Netîce olarak şunu söyleyebiliriz: Osmanlı'nın kuruluşundan beri meşâyih, hem mânevî kemallerinin artması hem de devlete olan bir borç olarak seferlere katılmak suretiyle, askerin moralini diri tutmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede, XVI-I. yüzyılda incelediğimiz 388 meşâyihdan tesbit edebildiğimiz kadarıyla on yedi tanesi düzenlenen seferlere bizzat görevli olarak istekle katılmışlardır.[3] Şüphesiz bu sayı kayıtlara girenlerle sınırlı değildir. İsmi kayıtlara geçmemiş bir çok şeyh de bu vazîfeyi deruhte etmişlerdir. Bir de şeyhlik makâmına geçmeden herhangi bir sefere iştirak eden meşâyihı dikkate aldığımızda bu saymın çok daha fazla olacağı kesindir.

E. MEŞÂYİHDAN SÜRGÜNE GÖNDERİLENLER VE İDAM EDİLENLER

1. Sürgüne Gönderilenler

Atâyî, İştibli Emir Abdülkerim Efendi (v. 1015/1606)'nin, devlet adamları hakkında söylediği sözlerden dolayı, bir iki defa sürgüne gönderildiğini kaydeder. Ancak kim için söylediğini ve nerelere gönderildiğini belirtmez.[4]

Bursa'da Semerkandiyye Tarîkatı'na mensup bulunan Köseç Hasan Efendi bir takım yanlış fetvalarından dolayı vaazdan men edilmiş, "Dersaadet"den gelen bir fermanla, Bursa'da barındırılmaması ve sürgün edilmesi emredilmiştir.[5]

Abdülmecid Sivâsî Efendi, Bursa ve Sivas'a gönderilmiştir.[6] Bu sürgünün temelinde Kadızâdeliler'in rolü olduğu anlaşılmaktadır.

---

[1] Ayni, *a.g.e.*, ss. 46-47.

[2] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, ss. 188-189.

[3] Bk. Tablo 1.

[4] Atâyî, *a.g.e.*, s. 597.

[5] Ocalan, *a.g.t.*, s. 254, (Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 155, 168b'den).

[6] Günaydın, *a.g.t.*, ss. 101-104.

Ebûbekir Çelebi, IV. Murad tarafından önce îdam cezâsına çarptırılmış, Sadrazam Bayram Paşa, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi ve Silahdar Mustafa Paşa'nın tavassutuyla bu ceza sürgüne çevrilmiştir. Çelebi İstanbul'a gönderilmiş ve kısa bir zaman sonra burada vefat etmiştir.[1] Bu sürgünün sebebinin de Kadızâde'nin telkinleriyle ve mevlevîhâneye sağlanan imkanları şahsı için kullandığı gerekçesiyle olduğunu bu zâtın hayatını anlatırken kaydetmiştik.

II. Bostan Mustafa Çelebi, halkın şikâyeti üzerine 1116/1704 senesinde, II. Ahmed tarafından meşîhatı kaldırılarak Kıbrıs'a sürgüne gönderilmiştir.[2]

Karabaş Velî Efendi, 1090/1679 senesinde Maktul Mustafa Paşa'nın vezirliği döneminde, Beyâzîzâde'nin hücceti̇yle Limni Adası'na sürgüne gönderilmiştir.[3] Bu sürgüne gerekçe olarak Karabaş Velî'nin vahdet-i vücûda dair söylediği sözler etkili olmuştur.

Atpazârî Osman Fazlı Efendi, Şumnu ve Kıbrıs'a gönderilmiş, sürgündeyken Kıbrıs'ta vefat etmiştir.[4]

Niyâzî Mısrî Efendi'yi, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, pâdişah adına Edirne'ye davet ettiği halde, Mısrî Efendi'nin burada yaptığı vaazlarında idârecileri tenkit etmesi ve halkın rağbetini kazanması rahatsızlık doğurmuş bu durum Rodos Adası'na sürgünle neticelenmiştir.[5] Dokuz aylık bu sürgün hayâtından tekrar Bursa'ya dönmüş, bâzı sözlerinden dolayı idâreye şikâyet edilmesi sonucunda ise 1088/1677 senesinde, bu kez Limni Adası'na gönderilmiştir. İki yıl sonra tekrar serbest kalmış, bu serbestinin ardından Anadolu'ya dönmeyerek adada yaptırdığı bir tekkede ibadet ve irşâd hizmetleriyle meşgul olmaya devam etmiştir. Bu kez de adada kalmasına müsaade edilmemiş, Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın gönderdiği bir emirle Anadolu'ya gelmesi istenmiştir.[6] Ne var ki, bu sürgün de Mısrî Efendi'nin son sürgünü olmamış II. Ahmed döneminde yöneticilerin daveti üzerine Avusturya Seferi'ne katılmak üzere yola çıkmışsa da tekrar dönmesi istenmiş, tekrar dönmeyip Edirne'ye kadar gelen Mısrî Efendi'ye karşı halkın rağbetini gören Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa, pâdişahdan bir ferman çıkartarak Mısrî Efendi'nin tekrar Limni Adası'na sürgün edilmesini sağlamıştır.[7]

---

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. I, ss. 165-169; *Esrâr Tezkiresi*, s. 248; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 202; Naîmâ, *Târih*, c. III, ss. 338-340.

[2] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 414

[3] Harîrîzâde, *Tibyân*, c. III, vr. 58b. Ayrıca bk. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, s. 167.

[4] Bk. Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. , 203, 365; Aynî, *Türk Azizleri*, s. 35, 48, 49; Çetiner, *a.g.e.*, ss. 42-43.

[5] Bk. Şeyhî, *a.g.e.*, c II, s. 93; Aşkar, *a.g.e.*, ss. 114-115.

[6] Aşkar, *a.g.e.*, ss. 118-122.

[7] Bk. Aşkar, *a.g.e.*, ss. 127-128; Mısrî, *Mavâidü'l-İrfân*, ss. 11-12.

Pîr Muhammed Nasûhî Efendi, 1126/1714 senesinde, Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir.[1]

2. İdam Edilenler

Bir önceki yüzyılda olduğu gibi XVII. yüzyılda da meşâyih arasında idam edilenler olmuştur.[2] Bunlar; Bayrâmî Tarîkatı'na mensup Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi (v. 1047/1637), Nakşî Tarîkatı'na mensup Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi (v. 1047/1637) ve Melâmiyye-i Bayrâmiyye'ye mensup olan Beşir Ağa (v. 1073/1663)'dır. İlk ikisi IV. Murad, üçüncüsü IV. Mehmed döneminde idam edilmiştir.[3]

Bunlardan başka IV. Murad'ın idam ettirdiği bir zât da Sakarya Şeyhi diye bilinen Şeyh Ahmed'dir. Bu zât, daha önce Sakarya Nehri üzerinde ikamet eden bir şeyhin müridlerindendir. Şeyhin vefat etmesinden sonra, Şeyh Alâaddin isminde bir halîfesi yerine geçmiş, ancak bir iki mürid yeni şeyhi kabul etmeyip öldürerek, mehdî olarak kabul ettikleri, mezkûr Şeyh Ahmed'i bu makâma getirmişlerdir. Kendisini mehdî kabul edenlerin sayısı her geçen gün artarak vergilerini de ona vermeye başlamışlardır. Bu arada Eskişehir müftüsü ve kadısı ile dinî meseleleri tartışan Şeyh Ahmed, yetmiş seksen adamını şehri yağmalamaları için buraya göndermiştir. Şehirde kadıya meselenin aslını sormak için toplanan halka karşı mehdîlik iddialarını dile getirmişlerdir. Halkın karşı koyması ve askerlerin yardımıyla bu olay bastırılmış, ancak büyük bir fitne ortalığı kasıp kavurmaya başlamıştır.

Bağdat Seferi'ne çıkan IV. Murad, Konya Ilgın'a geldiğinde Eskişehir kadısı huzura gelerek durumu arz etmiştir. O da, üzerlerine Anadolu Beylerbeyi Vardar Ali Paşa komutasında bir kuvvet göndermişse de, Sakarya, Kocaeli ve Mudurnu civârında bulunan yedi sekiz bin bağlısını toplayan Şeyh Ahmed, mukâvemet göstermiştir. Tırhala Beyi Hasan Paşa, Karahisar Beyi ve daha bir çok asker bu karşılaşmada telef olmuştur. Bu mağlubiyet üzerine, bir önceki şeyhin muhibbânından olan, umerâdan Çiftelerli Osman Ağa komutasında, üç bin kişilik yeni bir kuvvet gönderilmiştir. Bir takım latif haberlerle şeyhi kandıran Osman Ağa, kendisini ansızın ele geçirerek etrafındakilerin çoğunu öldürmüştür. Şeyhi on iki adamıyla birlikte Konya'ya getirerek IV. Murad'a teslim etmiştir. Bâzı sualler sorulduktan sonra

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. I, s. 432; Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 34.

[2] Osmanlı Döneminde idam edilen meşâyih ile ilgili bk. Reşad Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, ss. 220-239; a.mlf., *"Şeriat'ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri"*, *İLAM*, c. I, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1996), ss. 123-140; Ahmet Yaşar Ocak, *"XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzavî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi"*, *Belleten*, TTK, c. LXI, sy.: 230 (Nisan 1997), ss. 93-110; a.mlf., *Zındıklar ve Mülhidler*, ss. 274-304, 318-327.

[3] Hayatları ve idam gerekçeleri mahallinde anlatıldığından ayrıntıya girmeyeceğiz.

îdam kararı verilmiş, cellat Kara Ali tarafından mafsalları, burnu, kulağı, el ve ayakları kesilmek suretiyle feci bir şekilde öldürülmüştür.[1]

Özellikle ilk devir kaynakları olan Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'si ile Naîmâ'nın *Târih*'inde bu şekilde yansıyan ve daha sonraki târihçiler tarafından tekrarlanan bu hâdisenin aslı nedir? Şeyh Ahmed, şeyhliği gasp ederek gerçekten mehdîlik iddiâsında bulunmuş mudur? Yoksa devlet, etrafına Anadolu halkından hayli insan toplayan etkili bir şeyhi bu töhmetle ortadan kaldırmak mı istemiştir?

İsmail Hâmi Danişmend, Edirneli Hıbrî'nin risâlesinde, bu Sakarya mehdisinin, Eskişehir ahâlisine gönderdiği bir tehditnâmeye yer verdiğini kaydeder. Burada, "*şehr-i atîk ahâlisi! Şöyle ma'lûm ola ki kâğıd size vusul buldukda yüz yirmi yıllık haracunuzu bit-t-tamâm gönderüp ve kendünüz için bir aylık zahire alıkoyup ziyâdesini bilcümle gönderesiz ve illâ teallül idersenüz üzerinüze âdem gönderüp katlolunmanuz mukarrerdür*" ifâdesi kaydedilmiş ve sonuna da, "el-fakîr İsâ Rûh-Ullah" imzâsına yer verilmiştir.[2]

Naîmâ'nın verdiği bilgiye göre, IV. Murad, şeyhi karşısına alarak, "sen İsâ'yım dermişsin gerçek midir" diye sorduğunda, Şeyh Ahmed, "hâşâ! Ben ümmeti Muhammed'denim ve İsâ (a.s.)'ı bekleyenlerdenim" diye cevap vermiştir.[3] Dönemin müelliflerinden Muhammed Nazmî Efendi, IV. Murad'ın îdam ettirdiği şeyhler hakkında bilgi verirken, "*Bağdat Fâtihi Sultan Murad, cebbâr bir pâdişahtı. Sebepsiz ve günahsız yere Abaza Şeyhi merhûmu, Sakarya Şeyhi'ni ve Urmiye Şeyhi'ni şehid edib...*" demek sûretiyle, Sakarya Şeyhi diye bilinen Şeyh Ahmed'in şehid edildiğini ifâde etmektedir.[4] Yine Muhammed Nazmî Efendi, bu îdamların sebebi hakkındaki görüşlerini belirtirken, Sakarya Şeyhi, Abaza Şeyhi ve Urmiye Şeyhi gibi meşâyihın, Sultan Murad Hân tarafından, onların cemiyet sâhibi olmaları hasebiyle, saltanat korkusundan kaynaklandığını ifade etmektedir.[5] Muhammed Nazmî Efendi'nin şerîata bağlılığı ve bir takım uç çıkışlara karşı bakış açısının netliği bilindiğine göre, açıkça mehdîlik iddiasında bulunan birisinin bu iddiasını bile bile şehid edildiği kanaatine varması mümkün gözükmemektedir. Bu hususta tarihçilerin yaklaşımını şimdilik kabul etmekle birlikte, resmî anlayışı aktarmaları hasebiyle ihtiyat payını da elden bırakmamamız gerekiyor kanaatindeyiz.

XVI. yüzyılda idâm edilen Oğlan Şeyh İsmail Ma'şûkî (v. 945/1538-39), Şeyh Hamza Bâlî (v. 969/1561-62) ve Şeyh Muhiddin Karamânî (v. 957/1550)'nin îdamlarının gerekçesi, onların dinden çıkmış olmaları (zendeka ve ilhad) olarak

---

[1] Kâtip Çelebi, *Fezleke*, c. II, ss. 195-196; Naîmâ, *Târih*, c. III, ss. 335-337; Danişmend, *Kronoloji*, c. III, ss. 372-373; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, III/1, s. 200. Ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Abdülkâdir Efendi Târihi*, ss. 844-845.

[2] Danişmend, *a.g.e.*, c. III, s. 372.

[3] Naimâ, *a.g.e.*, c. III, s. 337.

[4] Nazmî, *Hediyye*, s. 141.

[5] Nazmî, *a.g.e.*, s. 306.

gösterilirken,[1] yukarıda isimlerini verdiğimiz ve XVII. yüzyılda idâm edilen şeyhlerin Şeyh Ahmed dışında olanların idâm gerekçelerinin daha çok siyâsî nedenlere bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

[1] Öngören, "*İdam Edilen Şeyhler*", s. 138.

II. ULEMÂ-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ

A. KADIZÂDELİLER-SİVÂSİLER MESELESİ

XVII. yüzyılın en dikkat çekici tarafı tasavvuf ehline karşı hasım, kendilerine "Kadızâdeliler" veya "Fakılar" denilen bir gurubun ortaya çıkması olmuştur. Bu sınıf tasavvuf ehline karşı aşırı düşmanlık gösteren birkaç vâizden oluşmakla birlikte, bâzı saray mensuplarının vaizleri tutması neticesinde tekkelerin basılması, bâzı şeyhlerin ölümle tehdit edilmesi gibi çirkin hadiseler vuku bulmuştur. Bu mücadele karşısında mutasavvıflar da işi fiilî bir eyleme dönüştürmeden kendilerini sözlü ve yazılı olarak savunmuşlardır. Bunlar arasında yüzyıl boyunca her iki taraftan da birer ismin sahneye çıktığına şahit olmaktayız. Bunlardan Kadızâde Mehmed Efendi'nin karşısında Şeyh Abdülmecid Sivâsî Efendi yer alınıştır. Bu yüzden, daha sonraki zamanlarda, ortaya Kadızâdelilerin karşısında olarak çıkan mutasavvıflar da "Sivâsîler" olarak isimlendirilmiştir. XVII. yüzyılın başında bahsettiğimiz iki şahısla başlayan bu mücadeleler, devletin el koyması ile durulmuşsa da zaman zaman fırsat buldukça tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Bu asırda üç defa alevlenerek tekrarlanan mezkûr tartışmalar hakkında her iki taraftan da kendi taraflarını savunan bir isim tarih sahnesine çıkmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz zâtlardan sonra mezkûr mücâdelenin temsilciliğini, yüzyılın ortalarında Kadızâdelilerden Üstüvânî Mehmed Efendi ile karşısında Abdülehad Nûri Efendi, asrın sonunda da Kadızâde muakkiblerinden Vânî Efendi ile sûfiyyeden Niyâzî Mısrî Efendi üstlenmişlerdir.

Kadızâdeliler-Sivâsîler meselesi dönemin müellifleri tarafından ele alınmış, konu hakkında bilgiler verilmiş, değerlendirmeler yapılmıştır. Bu müelliflerin başında Kâtip Çelebi ve târihçi Naîmâ gelmektedir.[1]

XVII. Asra damgasını vurmuş olan bu mesele batılıların ilgisini bir hayli çekmiş, bu alanda çaplı ve önemli çalışmalar yapılmıştır. Yerli araştırmacılar da son zamanlarda makale çapında çeşitli çalışmalarla bu konuyu işlemişlerdir. Biz de

---

[1] Kâtip Çelebi, *Mîzânu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehak (İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü)*, sad.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul 1990; Naimâ Mustafa Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsât Ahbâri'l-Hafikayn*, c. VI, İstanbul 1280, ss. 228 vd. Ayrıca bk. Mehmed Murad, *Târîh-i Ebu'l-Fâruk*, c. V, İstanbul 1329, ss. 300-303, c. VI, ss. 56-69.

araştırmamızın sınırlarını aştığı ve ayrı bir incelemenin konusunu teşkil ettiği için meselenin analizine girmeden, görebildiğimiz, yapılan çalışmaları tanıtmakla yetineceğiz.

1. Necati Öztürk tarafından, İngiltere Edinburg Üniversitesi'nde, 1981'de *Islamic Orthodoxy Among The Ottomans İn The Seventeenth Century With Special Reference To The Qâdı-zâde Movement* adlı bir doktora tezi hazırlanmıştır.[1]

2. Semiramis Çavuşoğlu tarafından, Amerika Princeton Üniversitesi'nde, 1990'da, *The Kadizâdeli Movement: An Attampt of Şeri'at-Minded Reform in the Ottoman Empire* adlı bir doktora tezi hazırlamıştır.[2]

3. Madeline C. Zilfi tarafından, The Kadızâdelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-century İstanbul isimli bir çalışma yapılmıştır.[3]

4. Dina Le Gall tarafından, 1992'de Princeton Üniversitesi'nde, *The Ottoman Naqshbandiyya in the Pre-Mujaddidi Phase: A Study in İslamic Religious Culture and int Transmission* adlı doktora tezinde, "Orthodoxy and activism: Nakqsbandis and Kadızâdelis" başlığı altında (ss. 167-176) konuyu ele almıştır.

Kadızâdeliler-Sivâsîler meselesini ülkemizde de, Hüseyin Gazi Yurdaydın,[4] İsmail Hakkı Uzunçarşılı[5] ve Ahmet Yaşar Ocak[6] gibi târihçilerle, Cengiz Gündoğdu[7] ve Mustafa Aşkar[1] gibi tasavvuf târihi araştırmacıları ve Hüseyin Akkaya[2] gibi edebiyat târihçileri incelemelerine konu edinmişlerdir.[3]

---

[1] Necati Öztürk, *Islamic Orthodoxy Among The Ottomans İn The Seventeenth Century With Special Reference To The Qâdı-zâde Movement*, basılmamış doktora tezi, Edinburg Üniversitesi 1981.

[2] Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadizâdeli Movement: An Attampt of Şeri'at-Minded Reform in the Ottoman Empire*, basılmamış doktora tezi, Princeton University, 1990.

[3] Madeline C. Zilfi, "*The Kadızâdelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-century İstanbul*", *Journal of Near Eastern Studies*, 4 (1986), ss. 251-269. Çevirisi için bk. "*Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhya Hareketleri*", çev.: M. Hulusi Lekesiz, *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 65-79.

[4] Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1971, ss. 125 vd.; a.mlf., "*Üstüvani Risalesi*", *AÜİFD*, c. X (Ankara 1963), ss. 71-78.

[5] Uzunçarşılı İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, Ankara 1977, ss. 343-366.

[6] Ahmet Yaşar Ocak, "*XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi*", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2 (1983), ss. 208-223; a.mlf., "*Paul Ricaut ve XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Zümreler*", *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl: XXVII/1-2 (Ankara 1989), ss. 233-244..

[7] Cengiz Gündoğdu, *Abdülmecid Sivâsî*, ss. 63 vd; a.mlf., "*XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücâdelesi*", *İLAM*, c. III, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1998), ss. 37-72; a.mlf., "*XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulemâ-Sûfî Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat-Kadızâde-Sivâsî*", *Dini Araştırmalar*, c. II, sy.: 5 (Eylül-Aralık 1999), ss. 203-223.

Kadızâdeliler-Sivâsîler meselesi XVII. yüzyılda İstanbul'da başlamış olmasına rağmen Anadolu'da da kendisini hissettirmiştir. Yer yer sınırı aşmış olsalar da tekke erbâbı bu konuda mutedil bir yol izlemiş, akla ve nakle dayanmıştır. Kadızâdeliler devran ve semâ gibi sûfîlerin kullandığı araçlardan hareket ederek onların bütün âdâb erkân ve tekkelerini hedef alarak üzerlerine yürümeyi ve ortadan kaldırmayı kastetmişlerdir. Devlet ise burada siyâsi davranarak gönülden desteklediği sûfîlere fazla yüz vermemiş, Kadızâdeliler'in nüfûzundan siyâsî olarak istifâde etme yoluna gitmiştir. Bütün bunlara rağmen hadiseyi genelleştirip bir medrese-tekke çatışması gibi görmek yerine bir grup cerbezeli vâizin tarîkat erbâbına karşı bir hareketi olarak değerlendirmek kanaatimizce daha doğru bir yaklaşımdır.

B. MEDRESE İLİMLERİ VE MEŞÂYİH

XVII. yüzyılda faaliyet gösteren tarîkat şeyhlerinin, bir çoğunun medrese ilimlerini tahsil ettiklerini tesbit ediyoruz. Tablo 1'den görüleceği gibi 388 şeyh içerisinde seksen üçü medrese ilimlerini ikmâl etmiştir. Bu da oran olarak % 22'ye tekâbül etmektedir.

Bayrâmî Tarîkatı'na mensup olanlar yirmi dokuz kişide altı kişi ile % 21, Celvetî Tarîkatı'na mensup olanlar otuz iki kişide üç kişi ile yaklaşık % 10, Halvetî Tarîkatı'na mensup olanlar 209 kişide kırk beş kişi ile yaklaşık % 22, Kâdiriyye Tarîkatı'na mensup olanlar on üç kişide üç kişi ile % 23, Mevlevî Tarîkatı'na mensup olanlar kırk sekiz kişide dokuz kişi ile yaklaşık % 19, Nakşî Tarîkatı'na mensup olanlar otuz yedi kişide on üç kişi ile % 35, diğer tarîkat mensupları ise yirmi kişide dört kişi ile, % 20'yi teşkil etmektedirler.

Bu dönemde, sayı ve oranlarını verdiğimiz meşâyih, sadece medrese ilimlerini tahsil etmekle kalmamış bir kısmı müderrislik ve kadılık payelerini de alarak, bu görevlerde bulunmuşlardır. Yine tesbit ettiğimiz 388 şeyh içerisinde yirmi altı tanesinin çeşitli medreselerde müderrislik yaptığını görüyoruz. Dört tanesi kadılık, dört tanesi müftülük vazîfesinde bulunmuş, üç tanesi müderrislik ve kadılık, iki tanesi de müderrislik ve müftülük yapmışlardır.

---

[1] Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, ss. 36 vd.; a.mlf., "*Tarikat-Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyazi-i Mısri ve Döneme Etkileri*", *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 1 (Ağustos 1999), ss. 48-80.

[2] Hüseyin Akkaya, *Kadızâdeliler-Sivasîler Tartışmasının Önemli İsimlerinden Abdülahad Nûri ve Divanı*, ss7-21; a.mlf., "*XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızadeliler-Sivasiler Tartışması*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. VII, ss. 170-177.

[3] Ayrıca bk. Hey'et, "*Osmanlı'ya Bakış: Kültürel Soğuma ve Kadızâdeliler*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. V, İstanbul 1987, ss. 32 vd; Necdet Sakaoğlu, "*Kadızadeliler-Sivasiler*", *DBİA*, c. IV, ss. 367-369.

Nakşî meşâyihından Esîrî Dâmâdı diye bilinen Mustafa Efendi'nin, Debbağzâde Mehmed Efendi, Ebû Saîdzâde Feyzullah Efendi, Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi ve Sâdık Mehmed Efendi gibi dört şeyhulislâm zamanında bunların ders vekilliğinde bulunmuş olması,[1] dönemin meşâyihının ilme ve ilim adamlarına yakınlığını göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir.

Hans Georg Mayer'in isabetle belirttiği gibi, ulemâ ile tasavvuf erbâbı genel olarak âhenk içinde yaşamasını bilmişlerdir.[2] Zaman zaman ortaya çıkan sürtüşmeleri genele teşmil edilebilecek cinsten olaylar olarak görmemek gerekir. Meşâyih da ulemâ gibi şerîatın temel prensiplerinin korunması noktasında hassasiyet göstermişlerdir. İslâm târihinin genelinde olduğu gibi bu dönemde de, bir takım uç unsurlara öncelikle kendi aralarında, mutasavvıflar tepki göstermişlerdir.[3]

Kadızâdeliler-Sivâsîler meseleleri gibi, ortaya çıkan bir takım hadiseleri, ulemâ-meşâyih çatışması olarak lanse etmek tekrar edelim ki, abartılı bir yaklaşımdır. Evet, tekkeler basılmış kimi dervişler öldürülmüştür, ancak dönemin hiçbir ileri gelen âlim ve müderrisi bu hâdiselerin arkasında olmamıştır. Kadızâde Mehmed Efendi dışındakiler tahsillerinin tam olmadığı ve cerbezeler cahil kimseler olduğu ortaya çıkmaktadır. Mesele, matematik ve benzeri ilimlerin tahsilini câiz görmeyecek kadar mutaassıp ve bir takım menfaatler uman bir grup vâiz tarafından alevlendirilmiştir. Pâdişahlar her ne kadar bâzı dengeleri gözetmek adına zâhiren Kadızâdelilere karşı iyi davranmışlarsa da asıl itibariyle meşâyih tarafında yer almışlardır.[4]

Aslında Kadızâdelilerin mutasavvıflar aleyhine gündeme getirdikleri meselelerin bir kısmı tamamen onların cehâletini ortaya koyar nitelik arz etmekte, bir kısmı da aslında öteden beri gündeme gelmekle birlikte itikâdî bir mâhiyet arz etmeyen, tâlî meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır.[5]

Dönemin Şeyhulislâmlarının bu hususlarda genellikle mutasavvıflar yanında olmaları da hâdisenin ulemâ-meşâyih veya medrese-tekke çatışması şeklinde görülmesine manidir.

---

[1] Şeyhî, *a.g.e.*, c. II, s. 417.

[2] Hans Georg Mayer, "*İçtimâi Târih Açısından Osmanlı Devleti'nde Ulemâ-Meşâyih Münâsebetleri*", *KAM*, yıl: 9, sy.: IV (1980), s. 49.

[3] Genel bir değerlendirme için bk. Mustafa Kara, "*Sûfîlerin Tenkidleri ve Tasavvufu İhya Faaliyetleri*", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991, ss. 67-90.

[4] Bk. Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 166; Gündoğdu, "*XVII. Yüzyıl Osmanlısı'nda Siyasi Otoritenin...*", ss. 203-223.

[5] Bunlar arasında, Hızır Peygamber'in sağ olup olmadığı, ezan ve mevlidi güzel sesle okumanın caiz olup olmadığı, Hz. Peygamber'in anne ve babasının müslüman olup olmadığı, Muhiddin Arâbî'nin durumu, kabir ziyâreti, cemâatle nâfile namaz kılınıp kılınamayacağı ve devran ve semâm meşrûiyeti gibi meseleler vardır.

C. ULEMÂ VE TASAVVUF

XVII. yüzyılda medrese çevrelerinin tasavvufa rağbet ettikleri bir gerçektir. Tablo 1'de görüleceği gibi, 388 şeyh içerisinde, kırka yakınının müderris, kadı ve müftülük hizmetlerinde bulunmaları ve yine 388 şeyhin seksen üçünün medrese ilimlerini tahsil etmeleri bu rağbetin açık göstergesidir.

Bu dönemde ulemânın bağlı bulundukları ve onların başı durumunda olan Şeyhulislâmların çoğunluğu da tasavvufa ve tasavvuf erbâbına yakın olmuşlardır. Bu şahsiyetlerin tasavvufla alâkaları, genel manada ilmiye mensuplarının tasavvufa bakışını yansıtacağından, tesbit ettiğimiz kadarıyla onların tasavvufla ilgilerine değinilecektir.

XVII. yüzyılda, şeyhulislâmlık makâmını, sırasıyla Hacı Mustafa Sunullah Efendi (v. 1021/1612), Hoca Sadeddinzâde Şerif Mehmed Efendi (v. 1024/1615), Ebülmeyâmin Mustafa Efendi (v. 1015/1606), Hoca Sadeddinzâde Mehmed Es'ad Efendi (v. 1034/1625), Yahyâ Efendi (v. 1053/1644), Âhîzâde Mehmed Hüseyin Efendi (v. 1044/1634), Es'ad Efendizâde Ebû Said Mehmed Efendi (v. 1072/1662), Muid Ahmed Efendi (v. 1057/1647), Hacı Abdürrahim Efendi (v. 1066/1656), Mehmed Bahâyî Efendi (v. 1064/1654), Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (v. 1068/1658), Kocahüsamzâde Abdurrahman Efendi (v. 1081/1670), Memikzâde Mustafa Efendi (v. 1067/1657), Hocazâde Mes'ud Efendi (v. 1066/1656), Hanefî Mehmed Efendi (v. 1069/1658), Bâlizâde Mustafa Efendi (v. 1073/1662), Bolevî Mustafa Efendi (v. 1086/1675), Esîrî Muhammed Efendi (v. 1092/1681), Sun'îzâde Mehmed Emin Efendi (v. 1076/1665), Minkârîzâde Yahyâ Efendi (v. 1088/1678), Çatalcalı Ali Efendi (v. 1103/1692), Ankaralı Mehmed Emin Efendi (v. 1098/1687), Debbâğzâde Mehmed Efendi (v. 1114/1702), Mehmed Feyzullah Efendi (v. 1703), Ebûsâidzâde Feyzullah Feyzî Efendi (v. 1110/1698), Sadreddinzâde Sâdık Mehmed Efendi (v. 1121/1709) işgal etmişlerdir.[1]

Şeyhulislâm Ebülmeyâmin Mustafa Efendi, İdris Muhtefî Efendi'nin bağlılarındandır.[2]

Hocazâde Mehmed Es'ad Efendi, zâhirî ilimlerin yanısıra mânevî ilimlere de merak sararak Hüdâyî Efendi'ye intisâb etmiş ve hattâ rivâyete göre ondan hilâfet almıştır. Hocazâde'nin Hz. Hüdâyî ile yakınlıkları babaları zamanında başlamış, babasının ve ağabeyi Mehmed Efendi'nin cenâze namazlarını da Hüdâyî Efendi kıldırmıştır.[3]

---

[1] Bk. Müstakimzâde Süleyman Saadeddin, *Devhat ül- Meşayih*, İstanbul 1978, ss. 39-79; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, ss. 51-104;

[2] Müstakimzâde, *Menâkıb-ı Melâmiyye*, vr. 44a.

[3] Yılmaz, *Celvetiyye*, s. 137.

Şeyhulislâm Yahyâ Efendi[1] ve Bahâyî Efendi[2] Galata Mevlevîhânesi postnişîni Âdem Dede'nin bağlılarındandır.

Yahyâ Efendi, IV. Murad ile Bağdat Seferi'ne giderken, Konya'da, Sultan'ın idam etmek istediği Ebûbekir Çelebi'ye şefaat ederek, Çelebi'nin affını ve İstanbul'a sürgün edilmesini sağlamıştır.[3]

Bahâyî Efendi meşhur mevlevî hattatlardan Derviş Abdî'den ta'lik meşketmiştir. Kendisine "Bahâyî" mahlası, selefi Yahyâ Efendi tarafından, soyunun Bahâaddin Nakşibend hazretlerine ulaştığı için verildiği, ayrıca Nakşî Tarîkatı'na mensûb olduğu da belirtilmektedir. Kadızâdeliler meselesi, Bahâyî Efendi döneminde en hararetli dönemini yaşamış, kendisi tarîkat erbâbı tarafına meyilli olduğu halde, Kadızâdeliler'den çekindiği, belki de bir olay çıkmasını istemediği için tasavvuf erbâbının bâzı davranışları aleyhine fetva vermiş olduğu, ancak el altından onları koruduğu bildirilmektedir.[4]

Hammer'in anlattığına göre, Kadızâdeliler'in temsilcilerinden olan Üstüvâni Mehmed Efendi, bir tekkenin postnişîni olan Abdülkerim Çelebi'ye şu mealde bir tezkire yazar: "*Raks ve devrân ettiğin için seni men' etmek vâcib olmuştur. Tekkeni basıp seni ve sana tâbi' olanları katlederiz ve tekkenin temelini birkaç arşın kazıp toprağını deryâya dökeriz. Bu dereceye gidilmedikçe o tekkede namaz kılmak câiz olmaz.*"

Abdülkerim Efendi, bu tezkireyi Şeyhulislâm Bahâyî Efendi'ye götürür. Bahâyî Efendi hiddetlenerek Üstüvâni'ye, "*sen ki Üstüvâni'sin, bu varakayı alınca huzûruma gelmelisin; muhâlefet edersen hakkında vahîm olur*" şeklinde bir kâğıt yazar.

Üstüvâni, hareketinin neticesinden korkarak, sadrâzama başvurup, Şeyhulislâm'ın teskîn edilmesini istirham eder. Reîs efendi bunun için Şeyhulislâm'a gönderilir. Şeyhulislâm, reis efendi ile görüşmesinde azarlar gibi hitâb ederek:

"Efendi! Bu devletde şimdi rüşvet alınıp mansıblar 'bey'-i men yezid' sûretiyle satılmakda, münkirât ve kabâyıhdan bu kadar ef'âl icrâ olunmakda iken böyle fitne-engiz vâcibü'l-katl adamların himâyesi neden lâzım geliyor? Mutasavvıfânın devrânı, fukahânın efkârı eski bir hikâyedir; biz de zâhir-i şer'e göre hareket ederek raksın hurmetine dâir fetvâ vermekde eslâfımıza imtisâl eyledik. Lâkin nice büyük pâdişâhlar, sadrâzam hazretlerinden büyük vezirler bizden daha âlim ve daha hakîm müftîlerin fetvâları olmakla berâber- sofiları döğmeğe, öldürmeğe, âyinlerinden

---

[1] Sâkıb Dede, *a.g.e.*, c. II, s. 44.

[2] Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, s. 8.

[3] Ahmed Refik, *Âlimler ve San'atkârlar*, Ankara 1980, s. 161.

[4] Mehmed İpşirli-Mustafa Uzun, "*Bahâî Mehmed Efendi*", *DİA*, c. IV, ss. 363-364. Ayrıca bk. Harun Tolasa, *Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, İstanbul 1979, s. 28, 167.

men' etmeğe ikdâm etmediler. On yaşındaki ma'sûm pâdişâh-ı İslâm'ı bir bölük habîsü'n-nefs fitnecûyânın ihâta edip de halkın bed-duâsına uğratması neden iktizâ ediyor? Ya Üstüvânî mutlaka te'dîb olunur, yâhud sakalını tıraş ederek küreğe korum" der.

İstanbul kadısı Es'ad Efendi, muhâlif tarafa mensup vâizleri ayrı ayrı çağırtarak sûfîleri kürsîde tahkîrden ve âyînlerini ihlâlden men' etmeye memur olur.[1]

Şeyhulislâm Bahâyî Efendi'yi, selefi ve aynı aileye mensûb olan, Ebû Said Mehmed Efendi de,[2] âilelerinin duâları sâyesinde mes'ûdiyete nâil oldukları meşâyih ve dervişlerin, zamânında bunca haksız muâmelelere uğratılmalarının layık olmadığını beyân ederek, bu tutumunda desteklemiştir.[3]

Bahâyî Efendi, belirtildiğine göre Muhiddin Arabî'nin eserleriyle de ilgilenmiştir.[4]

Çatalcalı Ali Efendi, Alâiyeli Mehmed Efendi adında bir Nakşî şeyhinin oğludur. Babası Çatalca'da bir Nakşî tekkesinde şeyhlik yapmakta iken burada doğmuştur. Kırk üç yaşında şeyhulislâm olmuş ve on iki yıldan fazla bu makamda kalmıştır. Tarîkatla ilgilenmesi sebebiyle kendisine "mecmau'l-bahreyn" (iki denizin birleştiği yer) sıfatı layık görülmüştür.[5]

Şeyhulislâm Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi (v. 1124/1712), Bursalı Seyyid Mehmed Hâşim Efendi (v. 1088/1677)'nin bağlısıdır. Şeyhinden sonra Melâmî kutbu olmuştur.[6]

Seyyid Feyzullah Efendi'nin, âilece Halvetî Tarîkatı'na mensup olduğu bildirilmektedir.[7]

Kimi Şeyhulislâmların dönemlerindeki meşâyihın cenâze namazlarını kıldırması da bu iki kesimin birbirlerine karşı olan ilgilerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Zirâ:

Nakşî meşâyihından Tireli Hoca Ömer Bâkî Efendi'nin cenâze namazı, 1020/1611 senesinde, Eyüp Sultan Câmii'nde Şeyhulislâm Hocazâde Şerif Mehmed Efendi tarafından,

Ömer Bâkî Efendi'nin kardeşi yine Nakşî meşâyihmdan olan, Tirelî Ahmed Efendi'nin cenâze namazı, 1034/1624 senesinde, Şeyhulislâm Es'ad Efendi tarafından,

---

[1] Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Mehmed Atâ'nın tercümesinden hazırlayanlar: Mümin Çevik-Erol Kılıç), 5 (Dokuzuncu Cild), İstanbul 1990, ss. 490-491.

[2] Bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "*Ebüsaid Mehmed Efendi*", *DİA*, c. X, s. 281.

[3] Hammer, *a.g.e.*, s. 491.

[4] Tolasa, *a.g.e.*, s. 27.

[5] Mehmet İpşirli, "*Çatalcalı Ali Efendi*", *DİA*, c. VIII, s. 234.

[6] Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 163.

[7] Mehmet İpşirli, "*Feyzullah Efendi, Seyyid*", *DİA*, c. XII, s. 527.

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin cenâze namazı, 1038/1628 senesinde, Şeyhulislâm Yahyâ Efendi tarafından,

Sünbülî şeyhi Seyyid Alâaddin Efendi'nin cenâze namazı, 1091/1680 senesinde, Şeyhulislâm Çatalcalı Ali Efendi tarafından.

Muabbir Hasan Efendi'nin cenâze namazı ise, 1098/1687 senesinde, Üsküdar Mihrimah Sultan Câmii'nde, Şeyhulislâm Mevlânâ Muhammed Efendi tarafından kıldırılmıştır.[1]

Dönemin önde gelen müellif âlimlerinden olup, aynı zamanda bir tarîkata müntesip olan zâtlar üzerinde, müntesip oldukları tarîkatlar belli olanların bir kısmı ilgili bölümlerde kaydedilmişti. Bunlardan daha önce yer vermediklerimizden tesbit edebildiklerimizi ise buraya kaydedeceğiz.

Areczâde Ahmed Efendi: Fıkıh ilminde mütehassıs idi. Kastamonu'nun Küre kazâsındandır. Tahsîlini tamamladıktan sonra Şehzâde Câmii'ne müderris olmuştur. 1120/1611 senesinde vefat etmiştir. *Câmiu'ş-Şurûh* ismiyle *Mülteka* şerhi ve vaaza dair bir eser yazmıştır. Ulemâdan olan babası Mehmed Efendi de kendisi gibi Celvetî Tarîkatı'na mensuptur.[2]

Ahmed b. Hasan b. Sinanüddin Beyâzîzâde: Bosnalı olup, Bosna'dan İstanbul'a gelerek, Mekke ve İstanbul kadılıkları gibi görevlerde bulunan Beyâzî Hasan Efendi (v. 1063/1653)'nin oğludur. Medrese tahsîlini tamamlayarak müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Öğrenciliği esnâsında Kadızâdeliler'den etkilendiği için bid'atlar, Hz. Peygamber'in anne-babasının âhiretteki durumu, tekfir meselesi gibi çeşitli konularda Kadızâdeliler'e yakın görüşler paylaşmışsa da,[3] Nakşî Tarîkatı'na intisâb ettiği[4] ve meşhur mevlevî hattatlardan olan Derviş Abdî (v. 1057/1647)'den hat meşk ederek aynı zamanda hattatlar arasında yer aldığı bildirilmektedir.[5] Kelâm ve fıkha dâir eserlerle manzûm risâleler yazmıştır.[6]

İsmâil b. Sinan Sivâsî Efendi: Fakihlerdendir. Zâhirî ve bâtınî ilimleri Abdülmecid Sivâsî Efendi'den tahsil etmiş, 1048/1638 senesinde Sivas'da vefat etmiştir. Eserleri vardır.[7]

Bursalı Musannif Muhammed Efendi: Fakihlerdendir. *Tenvîru'l-Ebsâr* isimli esere *Tabsıru'l-Envâr* ismiyle bir şerh yazmıştır. Üftâdezâde Kutub İbrahim

---

[1] Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 8a-b.

[2] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 234.

[3] Geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, "*Beyâzîzâde'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri*", Beyâzîzâde, *İmam Azam Ebû Hanîfe'nin İtikâdî Görüşleri* içinde, ss. 19-30.

[4] Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 258.

[5] Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 642.

[6] Çelebi, *a.g.e.*, ss. 25-30.

[7] Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 229.

Efendi'nin müntesiblerindendir. 1088/1677 senesinde vefat ederek Bursa'da Pınarbaşı avlusunda Kaienderhâne yakınına defnedilmiştir.[1]

Bursalı Sirkezâde İbrahim Efendi: Kadılardan ve Halvetî Tarîkatı halîfelerindendir. 1092/1681 senesinde vefat ederek Orhan Gazi türbesi karşısındaki ilk mektebin yanına defnedilmiştir. *Mefâtihu'l-Fütûh fî Ahvâli'r-Rûh* isminde rûhî hâdiselerin ilmine dâir eser yazmıştır.[2]

Şahap Kürdî: Tasavvufa dâir *Tenbîhu'l-Ukûl alâ Tenzihi's-Sûfiyye* isimli eseri yanında başka eserleri de vardır. 1091/1680 senesinde vefat etmiştir.[3]

Dönemin değerli müellif âlimlerinden olan Hezarfen Hüseyin Çelebi (v. 1103/1691-92) târihî eserleri yanında ahlâk, tasavvuf ve devlet teşkilâtı ve tıb ilmine âit çalışmaları ile tanınmıştır.[4]

---

[1] *A.g.e.*, s. 396.

[2] *A.g.e.*, s. 324.

[3] *A.g.e.*, s. 337.

[4] Sevim İlgürel, "*Hezarfen Hüseyin Efendi*", *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* kitabına yazılan giriş, Ankara 1998, s. 4.

III. MEŞÂYİHİN KONUMU

A. MEŞÂYİH-MEŞÂYİH MÜNÂSEBETLERİ

XVII. yüzyıl tasavvufî hayâtı ana hatlarıyla gözönüne alındığında, meşâyih-idârecîler ve meşâyih-ulemâ arasındaki dengeli, saygılı ve seviyeli ilişkinin meşâyih-meşâyih arasında da vâki olduğunu görüyoruz. Esâsen nefis terbiyesinin yapıldığı ve sevginin öğretildiği tekkelerde bunun aksi bir tavır da beklenemezdi. Bu bakımdan şeyhler arası münâsebetlerin boyutlarını göstermesi açısından birkaç örnek vereceğiz.

Sünbülî şeyhi Neemeddin Hasan Efendi'nin yanında sülûkunu tamamlamaya çalışan Mahmud Hulvî Efendi, bir ara Mısır'a giderek buradaki Gülşenî şeyhinin hizmetinde bulunduktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. Sünbül Efendi Âsitânesi'ne gidip geldikçe tekke mensupları tarafından aleyhinde, "Hulvî artık Gülşenî'lerden oldu" tarzında hoş olmayan sözler sarfedilmeye başlanır. Bunun üzerine Neemeddin Hasan Efendi yemekhaneye gelerek, dervişlerin içinde alenen, kendisinin de bir Gülşenî şeyhi olan Hasan Zarîfî Efendi'den biat alıp onun hizmetlerinde bulunduğunu beyan ederek, "bizim tarîkımız tek bir tarîkattir ve vahdet halindedir" demiş ve Hulvî Efendi'ye hayır duada bulunmuştur.[1]

Yine Neemeddin Hasan Efendi, hacca giderken sülûku yarıda kalan Hulvî Efendi'ye, sülûkunun kalan kısmını, gönlünün meylettiği kâmil bir meşâyih karındaşından tamamlamasını tavsiye etmiş, o da Şemsiyye-i Halvetiyye meşâyihından Abdülmecid Sivâsî Efendi'den tekmîl etmiştir.[2] Böylelikle Halvetîliğin alt kolları olan Gülşeniyye, Sünbüliyye ve Şemsiyye meşâyihının bizzât terbiyelerinde bulunarak sülûkunu tamamlamış ne kendisi, ne de feyiz aldığı zâtlar bunda garipsenecek bir hal görmüştür.

Kastamonu Şabânî Âsitânesi şeyhi Abdülbâki Efendi'nin oğlu, Mehmed Çelebi, babasının emriyle İstanbul'a gelerek Sünbülî şeyhi Neemeddin Hasan Efendi'ye intisâb etmiş ve onun halîfesi olmuştur.[3]

---

[1] Hulvi, *Lemezât*, ss. 629-630.

[2] Nazmi, *Hediyye*, ss. 159-160.

[3] Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 7.

I. Ahmed-Hüdâyî Efendi-Abdülmecid Efendi arasında geçen bir hâdise meşâyih arasındaki nezâket, zerâfet ve tevâzuun derecesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Buna göre I. Ahmed, Hüdâyî Efendi'ye bir hediye gönderir. O da bunu kabul etmeyerek iâde eder. Pâdişah bu sefer aynı hediyeyi Abdülmecid Sivâsî Efendi'ye gönderir, o da kabul eder. Bunun üzerine pâdişah:

"- Bu hediyyeyi Hüdâyî Efendi'ye gönderdiğim halde kabul buyurmadı" dediğinde, Sivâsî Efendi,

"- Hüdâyî Efendi bir ankâdır ki, lâşeye tenezzül etmez" cevâbını verir. Birkaç gün sonra Hüdâyî Efendi ile karşılaşan pâdişah:

"- Hediyyeyi Abdülmecid Efendi kabul buyurdu" deyince, Hüdâyî Efendi de:

"- Pâdişâhım, Şeyh Abdülmecîd bir deryâdır ki, deryâya bir katre çirkef mâsivâ düşmekle mülevves olmaz" der.[1]

Karabâşiyye'nin müessisi Ali Alâaddin Efendi, diğer tarîkatlara mensup bulunan kimselerin biatını kabul etmemiş, gerektiğinde sülûkları yarım kalanların sülûklarını tamamlattıktan sonra icâzet vererek kendi tarîkatları üzere irşâd etmelerini istemiştir. Mevlevî Sinecâk Mustafa Efendi, Karabaş Ali Efendi ile görüştüğü bir gün, biatının kabul edilmesi halinde mevlevîliği bırakacağı arzusunu izhar ettiğinde, Karabaş Ali Efendi ona, mevlevîliği bırakmamasını, her tarîkattan murâdın Allah'ı bilmek olduğunu, hangi tarîkattan olunursa olunsun kendileriyle görüşüldüğü taktirde irşâdlarının mümkün olabileceğini, söylemiştir. Sinecak Efendi de bâtınen bu bağlılığını devam ettirmek sûretiyle sohbetlerine devam ederek irşâd olunmuştur. Karabaş Ali Efendi ona, "sen yine Mevlevi Tarîkatı üzere bağlılarını irşâd eyle" diye izin vermiştir.[2]

1099/1688 senesinde, Nasûhî Tekkesi'nin açılış merâsiminde Galata Mevlevîhânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede hazır bulunmuştur.[3]

Niyâzî Mısrî Efendi'nin, zaman zaman Üftâde Tekkesi şeyhi İbrahim Efendi (v. 1089/1677)'yi ziyâret ettiği kaydedilmektedir.[4]

İstanbul'da Kâdirîler Âsitânesi'nin dördüncü sırada postnişînliğini üstlenmiş olan Şerif Abdurrahman Efendi (v. 1123/1711), Sinâniyye-i Halvetiyye meşâyihından Ümmî Sinanzâde Hasan Efendi'nin dâmâdı ve aynı zamanda halîfesi olmuştur. Bu zâtın şahsında başlayan Halvetî-Kâdirî yakınlaşması daha sonra da sıcak ilişkiler şeklinde devam etmiştir.[5]

---

[1] Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. II, s. 381; Yılmaz, *Celvetiyye*, s. 63.

[2] Bk. İbrahim el-Hâs, *a.g.e.*, vr. 8a vd.

[3] Nasuhioğlu, *a.g.e.*, s. 17.

[4] Şemsî, *Yâdigâr*, s. 68.

[5] Bk. Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, s. 105; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, vr. 38a; Ekrem Işın, "*Kadirilik*", s. 373.

Şüphesiz bu ilişkiler mütemâdiyen iyi ve sıcak olmamıştır. İnsanlar arası ve topluluklar arası her ilişkide olabileceği gibi bâzı sürtüşme ve tenkitler de olmuştur.

Bunların bir kısmı tamâmen tabîî görülebilecek fikir münâkaşaları, ya da gayret-i dîniyyeden kaynaklanan bir takım tenkidlerdir.

Muhammed Nazmî Efendi'nin *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserinde, yapılabilecek bir takım tenkidleri de göze alarak, Niyâzî Mısrî'ye karşı çıkmasını, İdrisîler ve Hamzavîler'den bâzılarının hareketlerini tenkit etmesini, onun şerîata bağlı olmasının ve onu muhâfaza etme gayretinin bir neticesi olarak görmek gerekir.[1] Kezâ Tercüman Şeyhi Ömer Efendi ile Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin İdris-i Muhtefî'ye karşı tutumlarında da aynı gayret söz konusudur.

Şeyhler arasında istisnâî de olsa bir takım hoşgörüsüzlükler ve tatsız olaylar cereyân etmiştir.

Semerkandiyye Tarîkatı bahsinde ele aldığımız, Kösec Hasan Efendi İle dönemin, Sultan II. Murad Câmii hatibi olan, Eşrefiyye-i Kâdiriyye'ye mensûb Abdullah Efendi, arasında bir meclisde sohbet ederken tartışma vuku bulur. Abdullah Efendi, hakîkî ma'rifetin "hâssu'l-havâs"da bulunacağını beyan eder. Hasan Efendi de buna itiraz edip, Nakşî Tarîkatı'nda olduğunu söyleyerek, sebebini de, silsilesinin Hz. Ebûbekir (r.a.)'a ulaşması olarak gösterir. Abdullah Efendi'nin, dört halîfenin dördünün de kâmil insanlar olduğunu, ancak tarîkatların çoğunun silsilesinin Hz. Ali (r.a.)'a ulaştığını, dolayısıyla onlarda da hakîkî marifetin bulunduğunu söylemesi üzerine, "*vay sen Hz. Ali'yi Cenâb-ı Sıddîk'a tafdîl eyledin, kâfir oldun. Zâten Eşrefîlerin cümlesi kâfirdir, katlleri helâldir, başlarındaki tâcı alıp, ayak altında ezmelidir. Her kim onlara selam verirse onlar da kâfirdir*" diyerek şiddet gösterir.[2]

Yine Bursa Emir Sultan Tekkesi şeyhliğine on birinci sırada postnişîn olan Mehmed Efendi ile Abdurrahman Efendi arasında tekkenin şeyhliği ile alakalı bir anlaşmazlık çıktığını, bunun üzerine her iki şeyhin de birer hafta ile tekkeyi yönetmesi şeklinde gelen bir emirle, altı yıl boyunca bu şekilde görev yaptıklarını daha önce belirtmiştik.

B. MEŞÂYİH-HALK MÜNÂSEBETLERİ

Osmanlı'nın geneline teşmil etmek mümkün ise de, XVII. yüzyılda, toplumun her alanına uzanarak, onun zihniyetini tarîkatların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Meşâyih kendi kabuklarına çekilmek yerine, halkın içine girerek, onlarla bütünleşmeye çalışmıştır.

---

[1] Türer, *Muhammed Nazmî*, ss. 78-79.

[2] Şemsi, *Vâdigâr*, s. 321.

Meşâyihın hizmet gördüğü mekân olan tekkeler insanların nefis terbiyesinin gerçekleştirildiği yerler olduğu gibi, toplum hayâtının hemen her yönüne doğrudan veya dolaylı olarak nüfuz ederek çeşitli toplum faaliyetlerini kendine has bir üslûp ve hiyerarşi anlayışı ile düzenlemiştir. Osmanlı kültüründe toplumun temelde oldukça "dünyevî" olan bir çok ihtiyacının karşılanması, tarikat ehlinin tasarrufunda bulunan kurumlara havale edilmiştir.[1] Zîrâ bu kurumlar halkın bizzat kendi müesseseleri olduğu için "halka inme ve halkla bütünleşme" gibi problemleri yoktur. Bu nedenledir ki tekkeler, mahalle, köy ve şehirlerin oluşmasında, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşmasında, ilişkilerin medenî seyretmesinde belirleyici unsur olmuşlardır.[2] Peki bu fonksiyonlar nelerdir?

Tekkelerin toplum hizmeti adına üstlendiği önemli fonksiyonları, misafirhâne, hastahâne, miskinler tekkesi, belirli öğretim dallarında ihtisas merkezi, düşkünler yurdu, spor eğitim merkezi ve mesîre yeri olarak özetleyebiliriz.[3]

Tekkelerin kurulmasına Mescid-i Nebevî misâl olmuştur.[4] Bu mübârek mekânın bünyesinde toplanan fonksiyonları barınma (söz konusu tesis her şeyden önce Hz. Peygamber'in ailesiyle birlikte yaşadığı evidir. Ayrıca "ashab-ı suffe" de Mescid-i Nebevî'nin içinde "suffe" denilen sundurmanın altında ikamet etmektedir), toplu ibâdet (topluca kılınan farz ve sünnet namazları), ferdî ibadet (Hz. Peygamber'in ve bâzı sahabilerin Mescid-i Nebevî'de itikafa çekilmeleri), eğitim (Hz. Peygamber'in hutbeleri ve sohbetleri), toplumsal iletişim ve dayanışma olarak özetleyebiliriz. Ayrıca 632'de vefatını müteakip evine, dolayısıyla Mescid-i Nebevî'nin içine defn edilen Hz. Peygamber'in kabri üzerinde inşa edilen, İslâm mimarisinin ilk türbesi Ravza-i Mutahhara'yı da unutmamak gerekir. Mescid-i Nebevî'nin icra ettiği bunca fonksiyondan ancak bir kısmı camilerde ve medreselerde devam ettirilebilmiş, buna karşılık tarikat yapılarında "şeyh evi" niteliğindeki ilk örneklerden yüzyılımıza kadar, istisnasız hepsi Hz. Peygamber'le başlayan silsilelere bağlı şeyhler ile Ashab-ı Suffe'nin varisi olan dervişler ikamet etmiş (harem dairesi ve derviş hücreleri), namaz kılmanın yanısıra ayin icra edilmiş ve halvete girilmiş (mescid-tevhidhane ile halvethâneler), çeşitli dallarda eğitim yapılmış, yolculara ve muhtaçlara hizmet edilmiş, en önemlisi Peygamber/ashab birlikteliği şeyh/derviş

---

[1] Tanman, *a.g.t.*, s. 170.

[2] Bk. Mustafa Kara, "*Şehirleşmek ve Dervişleşmek*", *İS*, sy.: 48 (Mayıs-Temmuz 1998), ss. 49-56; Necdet Yılmaz, "*Tasavvuf ve Şehir*", *İS*, sy.: 48 (Mayıs-Temmuz 1998), ss. 73-80.

[3] Tekkelerin fonksiyonları için bk. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. I, İstanbul 1939, ss. 192-209; Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, ss. 49-51; Tanman, *a.g.t.*, ss. 170-175;.

[4] Bk. İbrahim Nüman, "*Dini-İçtimâi Müesseselerimizin Doğuşuna ve Mimârî Tekâmülüne Mescid-i Nebevî'nin Tesirleri*", *KAM*, yıl: 11, sy.: 3 (Temmuz 1982), ss. 37-52; a.mlf., "*İlk Devir Türk Sufî Merkezlerinin Mahiyetleri ve Mimarilerinin Menşei Hakkında*", *VD*, c. XIX (1985), ss. 31-43; Mustafa Kara, "*Medeniyet Tarihimizde Tekkeler ve Zaviyeler*", *Türk Yurdu*, Devre: 7, c. XVIII (L), sy.: 127-128 (488-489), (Mart-Nisan 1998), ss. 108-115.

birlikteliği şeklinde yaşatılmış, ayrıca bu yapıların çoğu kurucuları olan şeyhlerin türbeleri ile donatılmıştır.[1]

Yeri geldikçe metin içerisinde misallerini verdiğimiz için, burada aynı hadiseleri tekrar sıralamak istemiyoruz.

Özellikle fakir halkla ilgilenerek onların problemlerini çözmeye çalışan, gerektiğinde köylerde bulunan ihtiyaç sâhiplerinin ayağına giden meşâyih dahi olmuştur. Bir misal verecek olursak; Niyâzî Mısrî, Bursa'da iken fakir halkla ilgilenir ve onların problemlerini çözmeye uğraşırdı. Hatta bir defasında yaz mevsiminde fakir halkı ve dervişlerini toplamış, birlikte Uludağ'ın eteklerinde bulunan köyleri ziyaret ederek, Seyyid Nasıruddin adında bir şeyhin türbesi etrafında toplanmışlar. Sonra oraya kendisini ziyarete gelen köylülerle birlikte, Uludağ'ın tepesine çıkıp, çadır kurulmuş, yemekler pişirilmiştir. Sevenleri ve müridleriyle birlikte burada bir müddet kalmışlardır.[2]

Kimi tekkelerde yemek pişirilmesi için vâkıflar tarafından özel olarak para ayırıldığı görülmektedir. Bursa, Hamam Tekke'nin gelirlerinden yıllık 500 kuruş "tabh-ı ta'am" için ayrıldığı 1076/1665 tarihli vakıf kaydından, yine başka bir kayıtta ise Şeyh Ali Zâviyesi'nde aşure pişirilmesi için yıllık 360 kuruş ayrıldığı tesbit edilmektedir. Kezâ Ebû İshak Zâviyesi'nde her gün yemek pişirilerek, çevrede bulunan fakirlere dağıtılmaktadır.[3]

Bursa Ahmed Paşa Tekkesi'ne, iki mülk bahçenin gelirlerinin vakfedildiği 1056/1646 tarihli arzdan anlaşılmaktadır. Buna göre mülklerin gelirlerinden yedi yüz yirmişer akçenin Ahmed Paşa Câmii imam ve müezzinine senelik olarak verildikten sonra kalan miktarın tekke civârındaki yoksul ve dervişlere verilmek üzere mezkûr tekkeye vakfedilmiştir.[4]

Tekkelerde ihtiyaç sâhipleri için karşılık beklemeden borç para verildiğini de tesbit ediyoruz. Hatta bu hususta herhangi bir din ayrımına da gidilmediğini Bursa'da olan bir uygulamadan anlıyoruz. Matyoz veled-i Setroz isimli bir gayr-i müslim Bursa Mevlevîhânesi'nden kırk kuruş borç almış ve bu borçlanmada Kostantin adlı bir başka gayr-i müslim de kefil olmuştur.[5]

Ayrıca meşâyih, çeşitli câmilerde vâizlik ve imamlık görevlerinde bulunmak sûretiyle de halkın bilgi ve irfan seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunmuşlardır. Asırlar boyu büyüklü küçüklü câmilerin vâizliklerini genellikle tarikat erbâbının yaptığı bilinmektedir.[6]

---

[1] Tanman, *a.g.t.*, ss. 403-404.

[2] Aşkar, *a.g.e.*, s. 126.

[3] Öcalan, *a.g.t.*, ss. 170-171.

[4] *Mühimme Defteri 90*, haz. Nezihi Aykut vd., İstanbul 1993, s. 220.

[5] Öcalan, *a.g.t.*, s. 172.

[6] Koçu, *İst.A.*, c. VIII, s. 4477.

İstanbul'da Cuma günleri kalabalık cemaate namazdan sonra vaaz edilmesi Osmanlılar'da bir gelenek olup bu konuda bir silsile teşekkül etmişti. Fâtih, Süleymâniye, Beyazıt câmilerinde görev yapan ve "*Katar şeyhliği*" adı verilen bu silsilenin son kademesi Ayasofya kürsü şeyhliği idi. Bu görevi yapana "*Ayasofya vâizi*", "*Ayasofya Cuma vâizi*" de denirdi. Bu görevi yapanlar aynı zamanda birer tekke şeyhi olduklarından bu isimle anılmışlar ve protokolde en önlerde yer almışlardır.[1]

Vâizlik kimi zaman tekkedeki vazîfelerden daha fazla önem kazanmıştır. Tesbit ettiğimiz 388 şeyhden elli yedisi resmî olarak vâizlik görevinde, onbiri de imam ve hatiplik vazîfesinde bulunmuştur.[2]

Bir sicil kaydında Bursalı Şeyh Muhiddin Efendi'den bahsedilirken tekkelerden daha çok câmilerde verdiği tefsir ve hadis dersleriyle faydalı olduğu belirtilmiştir.[3]

C. MEŞÂYİH VE SANAT

Genel olarak tekkeler halk eğitimi ile birlikte dinî sınırlar içinde güzel sanatların merkezi ve koruyucusu olmuştur.[4] Şiir ve mûsikî başta olmak üzere, güzel sanatlarımızın bir numaralı kişisi hep derviş veya bu derviş şelalesinden beslenen kimselerdir. En büyük şairlerimiz gibi, en büyük musikişinaslarımız, en büyük hattatlarımız da bu çatıların atmosferinde yetişmişlerdir, şaheserlerini bu feyizli ve ilham dolu mekânlarda insanlığa sunmuşlardır.[5] İncelemeye konu ettiğimiz XVII. yüzyıl bu sahalarda yetiştirdiği insanlarla Osmanlı târihine damgasını vurmuştur. Şimdi bu dönemde, tekkelerin sanata bakışını yansıtması bakımından, buralarda yetişen şâir, mûsikişinas ve hattatların bir değerlendirmesini yapacağız.

1. Şâir mutasavvıflar

XVII. yüzyılda incelediğimiz 388 şeyhden doksan dokuz tanesinin şâir olduğunu, bunlardan ellisinin şiirlerini bir araya toplayarak *Dîvân* ya da *Dîvânçe* oluşturduğunu görüyoruz.[6]

---

[1] Bk. Müstakimzâde, *Ayasofya-i Kebîre Şeyh Olanlar*, 10b-16a; Mehmet İpşirli, "*Ayasofya Kürsü Şeyhliği*", *DİA*, c. IV, s. 224; Necdet Sakaoğlu, "*Ayasofya Kürsü Şeyhi*", *DBİA*, İstanbul 1993, c. 1, s. 459.

[2] Bk. Tablo 1.

[3] Öcalan, *a.g.t.*, s. 215.

[4] Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 169.

[5] Kara, "*Medeniyet Tarihimizde Tekkeler ve Zaviyeler*", s. 111.

[6] Bk. Tablo 1.

Şâir meşâyihın çoğunluğunda Yunus Emre tarzı hâkimdir.

Yine tekkelerde yetişmiş, şeyh olmasa da tarîkat terbiyesi alarak, dönemin önde gelen şâirleri arasında yer almış olan zâtlar vardır. Tablo 2'de görüleceği gibi, otuz bir şâirden sekizi *Dîvân* sâhibidir. Bunlar içerisinde özellikle Cevrî İbrahim Çelebi'nin dönemin şâirleri arasında ayrı bir yeri vardır.

Dönemin meşhur şâirlerinden Nâilî de Halvetî Tarîkatı'na mensuptur ve Hâfız Postu yetiştirmiştir.[1]

Mustafa İsen'in verdiği bir listeye göre dönemin şâirlerinden, Emînî (v. 1074/1663), Hidmetî ve Sıdkî (v. 1115/1703) Bayrâmî Tarîkatı'na, Tâlib (v. 1091/1680) Celvetî, Abdî (v. 1115/1703), Fazlî (v. 1101/1690), Fenâyî (v. 1115/1703), Fethî (v. 1106/1695), Feyzî (v. 1101/1690), Hâfız (v. 1098/1687), Hasan (v. 1088/1677), Kâimî (v. 1091/1680), Nûrî (v. 1099/1688) ve Resmî (v. 1090/1679) Halvetî Tarîkatı'na, Emnî (v. 1110/1698) Kâdirî Tarîkatı'na, Adnî (v. 1094/1683), Ağazâde (v. 1062/1652), ahmed (v. 1113/1701), Ânî (v. 1050/1640), Ayşî (v. 1060/1650), Günâhî (v. 1080/1669), Pîrî (v. 1050/1640), Reşkî (v. 1102/1691), Sâlik (v. 1032/1623), Sâmî (v. 1099/1688), Samtî (v. 1041/1631), Sıdkî (v. 1050/1640) ve Tâlib (v. 1110/1698) Mevlevî Tarîkatı'na mensuptur.[2]

2. Bestekâr ve mûsikişinas mutasavvıflar

XVII. yüzyıl dinî musikimizin büyük inkişaf gösterdiği bir devirdir. Bu yüzyılda gerek cami musikisinde, gerek tekke musikisinde mühim hususiyetler gösteren şahsiyetler yetişmiştir. Bu asrın en büyük musikişinası Halvetî olup Türk musikisinin her sahasında eser ortaya koyan Hafız Post'tur.[3]

Bezcizâde Muhiddin, Koğacızâde Mehmed gibi şeyhlerle Zâkirî Hasan bu asrın ilk yarısında dinî besteleriyle şöhret kazanan mutasavvıflardır.[4]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, kurduğu tarîkatta mûsikîye büyük bir ehemmiyet vermiştir. Aynı zamanda bir mûsikişinas olarak tekkesinde, yazdığı ilâhîleri bazan bizzat kendisi besteleyerek okutmuştur. Celvetî âyini huzur ve huşûya davet eden hazin bir mûsikî ile yapılmaktadır. O dönemde Hâfız Kumral ve Şabân Dede gibi meşhur mûsikişinasların tekkesinde zâkirbaşılık yapması da bu tarîkatta mûsikîye verilen önemi gösterir.[5] Yine o dönemde yetişmiş ve Hüdâyî Âsitânesi'nde

---

[1] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 49.

[2] Mustafa İsen, "*Dîvân Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri*", *Millî Eğitim*, sy.: 84 (Nisan 1989), ss. 23-24.

[3] Ergun, *Antoloji*, c. I, s. 25.

[4] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 27. Ayrıca bk. Nuri Özcan, "*XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dini Mûsikî*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. X, s. 727-729.

[5] Bk. Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 30; Yılmaz, *Celvetiyye*, ss. 294-298.

şeyhlik yapmış olan Devâtîzâde Mehmed Efendi, "Tâlib" mahlasıyla yazdığı ilâhilerden bir kısmını bestelemiş bir mûsikîşinastır.[1]

Dönemin meşâyihından, Bursalı Yakubzâde Şeyh Mehmed Efendi, Halvetî Ebûbekir Efendi, Halvetî Hâfız Abdüllatif Efendi, Kenzî Hasan Efendi, Koğacızâde Mehmed Efendi, Mehmed Efendi, Nakşî İbrahim Efendi, Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi, Çengî Yusuf Dede, Ümmî Sinanzâde Ced Hasan Efendi, Eşrefî Şeyh Lütfullah Efendi, Sivâsî Şeyh Muhammed Nazmî Efendi, Gülşenî Derviş Ali Şirugani, Tablîzâde Akli Efendi, Lütfullah Efendi, Köçek Mustafa Dede ve Nakşî İsmail Çelebi gibi şahsiyetleri de mûsikîşinas ve bestekârlıklarıyla tanınmışlardır.

Bursalı Derviş Ali Esved, Ebûbekir Zâkirî, Kefeli Derviş Abdî, Muhzirzâde Sâlih Çelebi, Derviş Abdî, Derviş Kâsım, Derviş Mehmed Serneyzen, Derviş Ömer, Derviş Sadâyî, Hâfız Kömür, Hocazâde Mehmed Enverî gibi şahsiyetler dönemin önde gelen mutasavvıf musikişinas ve bestekârlarıdır.[2]

XVII. yüzyılın en kuvvetli şâir, bestekâr ve hânendelerinden olan Buhûrîzâde Mustafa Itrî (v. 1123/1711) bir mevlevî dervişidir. Hâfız Post, Koca Osman ve Derviş Ömer gibi mutasavvıflardan mûsikî tahsîlini gerçekleştirmiştir. Mevlevî tekkelerinde okunmak üzere bir "na't" bestelemiş ve bir âyin vücuda getirmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam ederek Câmî Ahmed Dede'ye bağlanmıştır. Bestelediği segâh mevlevî âyini ve rast naatı Yenikapı Mevlevîhânesi'nde icrâ edilmiştir.[3]

Mûsikî alanında mâhir olan tekke mensupları, tekkelerin zâkirbaşılığına getirilmiştir. Bunlar zikir meclislerinde zikir âyinini idâre ederek, mûsikî usûlüne göre ilâhiler okuyup zikredenleri coştururlardı.[4] Bu dönem mûsikîşinasları içerisinde önemli zâkirbaşılar yetişmiştir. Bunlardan, Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin zâkirbaşısı bestekâr Mehmed Çelebi, Abdülehad Nûrî Efendi'nin zâkirbaşısı Habib Dedezâde, Cihangîrî Hasan Efendi'nin zâkirbaşısı Tophaneli Hattat Mahmud, Gülşenî tekkesi zâkirbaşısı Hüdâyî Çelebi,[5] Sebbeciâde Mehmed, Şive Ahmed Çelebi, Derviş Ali Esved[6] gibi isimler öne çıkmışlardır.

Bu dönem mûsikîşinasları "mi'râciyye"lere de ayrı bir rağbet göstermişlerdir. "Mi'râciyye"lerin dînî bir kudsiyeti olduğu için halk arasında da anlaşılsın anlaşılmasın derin bir hürmete mazhar olmuştur. Mevlevî tekkeleri başta olmak üzere, Sünbül Efendi, Merkez Efendi, Hüdâyî, Nasûhî tekkeleri ile Kâdirîhâne ve bir takım büyük tekkelerde uzun zamanlar her yıl bestesiyle okunmasına devam edilmiş-

---

[1] Yılmaz, *a.g.e.*, s. 296.

[2] Bk. Tablo 2.

[3] Bk. Ergun, *a.g.e.*, ss. 128-131; Recep Uslu, "*XVII. Yüzyılın Büyük Bestekârlarından Itrî*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. X, ss. 595-599.

[4] *OTDTS*, c. III., ss. 646-647; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 534.

[5] Ergun, *a.g.e.*, c. I, s. 55.

[6] Bk. Tablo 2.

tir. Bundan dolayı da "mi'râciyye" okumakla ün kazanmış bir takım şahsiyetler ortaya çıkmıştır. Nâyî Osman Dede'nin Mi'râciyye'sini burada anmak gerekir.[1]

3. Hattat mutasavvıflar

XVII. yüzyılda tekkelerin bir kısmı aynı zamanda "Güzel Sanatlar Akademisi" gibi çalışmışlar; hat, nakkaşlık, çiçekçilik, diviteilik ve benzeri sahalarda da müstesnâ insanlar yetiştirmişlerdir.[2] Dönemin en meşhur hattatlarından Suyolcuzâde Eyyûbî Mustafa Efendi Kâdirî, Hâfız Osman Efendi ve Haydarzâde Hüseyin Efendi Halvetî, Receb Tarikatî Dede, Cevrî İbrahim Çelebi, Derviş Abdî, Derviş Fasih Ahmed Mevlevî, Hâfız Ubeyd, Hocazâde Mehmed Enverî Nakşî tarikatlarına mensuptular.

Bu dönemde hattat tarikat şeyhleri de bulunmakta idi. Bunlar arasında Sünbülî Hasan Adlî Efendi, Gülşenî Şemlelizâde Ahmed Efendi, Sivâsî Kubûrizâde Mustafa Efendi, Celvetî Osman Fazlî Efendi, Bayrâmî Sarı Abdullah Efendi ve Himmetzâde Abdullah Efendi, Mevlevî Gavsî Ahmed Dede ve Ulûfecizâde Mehmed Dede'yi sayabiliriz.[3]

Mevlevi Derviş Abdî'nin, Türkler tarafından ta'lik diye isimlendirilen nesta'lik hattını Mîr İmâd üslûbuyla Osmanlılar'a aktaran kişi olduğunu daha önce belirtmiştik.

D. MEŞÂYİH VE KİTAP

Beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi, her kademedeki müslüman için şart koşan bir dinin mensupları olan mutasavvıflar, gerek zâhiri, gerekse bâtınî ilimleri öğrenmeye büyük önem vermişlerdir. Şüphesiz bunun en önemli aracı da kitaptır. Genel olarak İslâm Târihi boyunca olduğu gibi, XVII. yüzyılda da mutasavvıflar yazdıkları eserlerle, İslâm'ın ilim ve irfanına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Bu dönemde mutasavvıflar sadece tasavvufla alâkalı eserler vermemişler, naklî ve aklî ilimlerin çeşitli sahalarında da kitaplar yazmışlardır. Yazdıkları şiirlerden oluşan divânlar meydana getirdiklerini yukarıda belirtmiştik.

Tablo 1'de görüleceği gibi bu yüzyılda faaliyet gösteren 388 tarikat şeyhinden yetmiş dokuzu eser telif etmiştir. Bunlardan divân oluşturanların otuz sekiz tanesi aynı zamanda çeşitli eserlerin sahibidir. Sâdece divân oluşturan on iki kişiyi de yukarıdaki sayıya ilave ettiğimizde müelliflerin sayısı toplam doksan biri bul-

[1] Ergun, *a.g.e.*, c. 1, s. 125.
[2] Bk. Tablo 2.
[3] Bk. Tablo 1.

maktadır. Bu da XVII. yüzyıl şeyhlerinin yaklaşık dörtte birinin kitap telif ettiğini gösterir.

Dîvânları hariç tuttuğumuzda yazılan eserlerin sayısını 569 olarak tesbit ediyoruz. Bunlardan 285'ini Halvetî, 143'ünü Bayrâmî, 61'ini Mevlevî, 51'ini Celvetî, 18'ini Semerkandî, 8'ini Nakşî, ikisini Kâdirî, birisini ise Zeynî meşâyihi telif etmiştir. Bu eserler arasında çaplı diyebileceğimiz müstakil olanlar olduğu gibi makâle diyebileceğimiz küçük risâleler de vardır.

Bunlar içerisinde husûsen tefsir, hadîs, fıkıh ve kelâma dâir olanların bir listesini vereceğiz.

1. Meşâyihin Tefsîre Dâir Yazdığı Eserler[1]

Ömer Fuâdî Efendi'nin, *Beyân-ı Ahvâl-i Tefsîri'l-Kâdî fî Âyât ve Tefsîr fî Âyâti'l-Vârideti ve'l-İhtârı's-Sâdıra* adlı eserleri.

İsmail Rusûhî Ankaravî Efendi'nin, Fâtihâ Sûresi tefsîrine dâir *Fütûhât-ı Ayniyye*'si ile Nûr Sûresi'nin otuz beşinci âyetinin tefsîri olan *Mishâhu'l-Esrâr* adlı eserleri.

İbrahim Kırîmî Efendi'nin, Nûr, Yâsîn ve Kureyş Sûreleri tefsîri ile altmış iki sûrenin tefsîrine âit eseri.

Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin, *Tefsîr-i Sûre-i Fâtihâ*'sı.

Abdülehad Nûrî Efendi'nin, birbirleriyle çelişir gibi gözüken âyetlerin hikmetine dâir yazdığı *Hikmet-i Teârüz fî Sûreti't-Tenâkuz* adlı eseri.

Abdurrahman Kuddûsî Efendi'nin, *Beyzâvî Tefsîri*'ne *Ta'likât*'ı.

Karabaş Velî Efendi'nin, *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ*'sı.

Simkeşzâde Feyzî Hasan Efendi'nin, *Beyzâvî Tefsîri*, Bakara Sûresi'ne Zeyl'i.

Niyâzî Mısrî Efendi'nin, *Tefsîr-i Tekâsür Sûresi* ve Fâtiha Sûresi tefsîrine dâir, *Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitâb*'ı.

Atpazarlı Osman Efendi'nin, çeşitli sûrelerden aldığı altmış altı âyetin tefsîri olan, *el-Lâihâtü'l-Berkıyyât fî Keşfi'l-Hucûb ve'l-Estâr an Vucûhi Esrâri Ba'zi'l-Ehâdîs ve'l-Âyât* adlı eseri.

Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi'nin, Kadı Beyzâvî'nin bâzı yerlerine yaptığı *Ta'likât*'ı.

Abdullah Bosnevî Efendi'nin, *Sırr-ı Taayyün-i Kavlihî Teâlâ "Va'büd Rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakîn", Kitâbu Tecelli'n-Nûri'l-Mübîn fî Mir'ât-i "İyyâke na'budu ve iyyâke nestaîn", Kitâbu'l-Müstevi'l-a'lâ fi'ş-Şürbi'l-Ahlâ fî Tefsîr-i*

[1] Meşâyih bahsinde kitapların ayrıntıları ve kütüphânelerde bulundukları yerler verildiği için burada sadece bir liste verilecektir. Ayrıca bâzı eserlerin tanıtım ve tavsifi için bk. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. II, ss. 690-712; Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, ss. 231-242.

Kavlihi Teâlâ "Ve kâne arşuhû ale'l-mâ", Risâle fî Tefsîr-i Kavlihi Teâlâ "Hattâ izâ'stey'ese'r-rusul", Risâle fî Tefsîr-i Kavlihi Teâlâ "Velev lâ en yekûne'n-Nâsü ümmeten vâhideten", Risâle fî Kavlihi Teâlâ "Ve hüvellezî halekâ's-semâvâti ve'l-erzâ fî sitteti eyyâm", Risâle fî Tefsîri Kavlihi Teâlâ "Ve lekad erselnâ Mûsâ bi âyâtinâ", Risâle fî Tefsîr-i Kavlihi Teâlâ "Velein ezeknâ'l-insâne minnâ rahmeh", Kitâbu'l-Lübbi'l-Lüb fî Beyâni'l-Ekli ve'ş-Şürb, Kitâbu Keşfi's-Sırri'l-Mübhem fî Evveli Sûreti'l-Meryem, Kitâbu Sırri'l-Feyz ve'l-Asr fî Tefsîri Sûreti'l-Asr, Risâletü'n-Nüvât fî Hakikati'l-Kıyâm ile's-Salât, Kitâbu Keşf-i Esrâri'l-Berarati fî Tefsîr-i Kavlihi Teâlâ "Kutile'l-İnsânu mâ ekferah", Kitâbu Ziyâi'l-Luma' ve'l-Burak, Tefsîru Sûre-i ve'l-Âdiyât adlı eserleri.

Muhammed Nasûhî Efendi'nin, on küçük ciltten oluşan, Mü'min, Nûr, Furkan, Şu'arâ, Nahl, Kasas, Ankebût, Yâsîn, Sâffât, Sâd, Zümer sûrelerin şerhini içeren *Tefsîr-i Şerîf* adlı eseri.

2. Meşâyihın Hadîse Dâir Yazdığı Eserler[1]

Haydarzâde Mehmed Feyzî Efendi'nin, *Ravzatü'l-İbâd* adlı kırk hadîs şerhine dâir olan eseri.

İsmail Rusûhî Ankaravî Efendi'nin, *Hadîs-i Erbaîn Şerhi.*

İbrahim Kırîmî Efendi'nin, *Şerh-i Hadîs-i Emerâhu "'atânî seb'a'l-mesânî"* adlı eseri.

Hüsâmeddin Bursevî Efendi'nin, *Dürerü'l-Hadîs* ve *Şerhü'l-Erbaîn fi'l-Hadîs* adlı eserleri.

Aydınlı İsmail Efendi'nin, *Esâmî-i Ruvât* adlı eseri.

Abdülehad Nûrî Efendi'nin, *Şerh-i Erbaîniyyât* adlı eseri.

Karabaş Velî Efendi'nin, *Şerh-i Hadîs-i "Hubbibe ileyye min dünyâküm"* adlı eseri.

Bülbülcüzâde Abdülkerim Fethî Efendi'nin, *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eseri.

Muhammed Nasûhî Efendi'nin, Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinden nakledilen hadîslerin şerhi olan *Mecmûatü'l-Ehâdîs* adlı eseri.

3. Meşâyihın Fıkha Dâir Yazdığı Eserler

Vahyîzâde Mehmed Efendi'nin, *Mevâhibü'l-Adîb fî Şerh-i Muğni'l-Lebîb* adlı eseri.

Ahmed er-Rûmî Efendi'nin, fıkıh usûlüne dâir *Mir'ât* adlı eseri.

---

[1] Bir kısmının tanıtımı için bk. Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri*, ss. 81-86.

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin, Mehmed Kuhistânî'nin *Fıkh-ı Keydânî* üzerine yazdığı şerh olan *Hâşiye Kuhistânî fî Şerh-i Fıkh-ı Keydânî* adlı eseri.

4. Meşâyihın Akâide Dâir Yazdığı Eserler

Karabaş Velî Efendi'nin, Akâid-i Nesefiyye'ye yazdığı şerh olan, *Şerh-i Akâid-i Nesefiyye* adlı eseri.

Karabaş Velî Efendi'nin oğlu Ma'nevî Mustafa Efendi'nin, babasının yukarıdaki belirttiğimiz şerhinin tercümesi olan *Cevâhirü'l-Akâid* adlı eseri.

5. Meşâyihın Tasavvufa Dâir Yazdığı Eserler

Bundan sonra tasavvufî içerikli olan eserlerin bir değerlendirmesini yapacağız.

a) Menâkıb ve Terâcim-i Ahvâle Dâir Yazılan Kitaplar

Tasavvuf târihinde, sûfîlerin izhar ettikleri hârikulâde olaylar demek olan kerâmetleri nakleden küçük hikâyeleri içeren kitaplara menkabe veya menâkıb denmektedir.[1] Bu tür kitaplar, yazılmış oldukları devrin bilinmeyen pek çok yönüne ışık tutan tarihî bilgiler ihtivâ ettikleri gibi, dil ve yazı özellikleriyle de bilhassa devrinin edebî husûsiyetlerini aksettiren oldukça kıymetli birer hazine durumundadırlar. Ayrıca, hiç şüphesiz bu eserler yazıldıkları devrin siyasî, sosyal, kültürel, ahlâkî, dinî, tasavvufî ve hattâ ekonomik özellikleri ile ilgili kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.[2]

XVII. yüzyılda herhangi bir tarîkat kurucusu, halîfeleri veya o tarîkata âit meşhur şeyhlerin menâkıb ve terâcim-i ahvâlini ihtivâ eden eserler ile bu dönemde yazılmakla birlikte daha önceki meşâyihdan bahseden kitapları sıralayacağız.

Nev'îzâde Atâyî (v. 1044/1635)'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi hakkında yazmış olduğu, *Menâkıb-ı Şeyh Mahmud el-Üsküdârî* adlı eseri.

Cemâleddin Hulvî Efendi'nin zamanına kadar yaşayan Halvetî meşâyihının hal tercümelerini içeren *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye* adlı eseri.

Ömer Fuâdî Efendi'nin, kendi zamanına kadar yaşamış olan, Şabânî meşâyihını içeren *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî* ve Pîr Şabân Velî'nin halîfelerinden Mahmud Efendi'yi müstakil olarak ele aldığı *Menâkıb-ı Şeyh Mahmud* adlı eseri.

Muhammed Nazmî Efendi'nin, Şemsiyye ve Sivâsiyye meşâyihı ve halîfelerini konu alan *Hediyyetü'l-Ârifîn* adlı eseri.

---

[1] Bilgi ve örnekler için bk. Ocak, *Menâkıbnâmeler*, Ankara 1997.

[2] Türer, *Muhammed Nazmî*, sss. 136-137.

Mehmed Eyyûbî Efendi'nin, şeyhi Hasan Adlî Efendi'nin hayat ve menâkıbını anlattığı *Tezkire-i Ülâ* isimli eseri.

Mustafa Nehcî Efendi'nin, şeyhi Hasan Burhâneddin Cihangîrî Efendi ve halîfelerini konu edinen *Tuhfetü's-Sâlikin ve Hediyyetü'l-Müteressidin* adlı eseri.

Seyyid Hâfız İbrahim Efendi'nin, Üftâde Efendi ile alâkalı *Menâkıbnâme*'si.

İbrahim Râkım Efendi'nin, Niyâzî Mısrî Efendi'yi konu alan *Vâkıât-ı Mısrî* adlı eseri.

Mustafa Lutfî Efendi'nin, Niyâzî Mısrî Efendi hakkında yazdığı *Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıb-ı Mısrî* adlı eseri.

Mahmud b. Sa'dî Efendi'nin, Zeyniyye Tarîkatı meşâyihına dâir yazdığı *Menâkıb-ı Zeyniyye* adlı eseri.

İbrahim el-Hâs Efendi'nin şeyhi Ünsî Hasan Efendi için kaleme aldığı *Menâkıb-ı Ünsî* adlı eseri.

Hasan Senâyî Efendi'nin, şeyhi Muhammed Nasûhî Efendi'nin menâkıbına dâir kaleme aldığı *Menâkıb-ı Nasûhî* adlı eseri.

Moralızâde Mustafa Lütfî Efendi'nin, Nakşî Ali Akkirmânî'nin menâkıbına dâir kaleme aldığı *Menâkıbnâme*'si.

Şemlelizâde Ahmed Efendi'nin, İbrahim Gülşenî Efendi'nin menâkıbına dâir kaleme aldığı *Menâkıb-ı Pîr İbrahim Gülşenî* adlı eseri.

Hüsâmeddin Bursevî Efendi'nin, *Menâkıb-ı Ali es-Semerkandî, Menâkıb-ı Üftâde, Menâkıb-ı Emir Sultan, Menâkıb-ı Abdal Murad, Menâkıb-ı Baba Sultan ve Menâkıb-ı Ebû İshak* adlı menâkıbnâmeleri kendisinden önce yaşamış bu meşâyih hakkında önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

b) Tasavvufî Âdâba Dâir Yazılan Kitaplar

XVII. yüzyılda, meşâyihın kaleme aldığı eserlerin büyük çoğunluğu hiç şüphesiz tasavvufî âdâba dâir olanlardır. Bunların anlatıldığı kitaplar genellikle *âdâb-ı sûfiyye, tarikat-nâme, hurde-i tarikat* ya da *mi'yâr-ı tarîkat* gibi isimlerle mensur ya da manzûm olarak yazılmışlardır.

Bolulu Himmet Efendi'nin, Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin *Tarikatnâme*'si, Ömer Fuâdî Efendi'nin, Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin, Karabaş Velî'nin, Muhammed Nazmî Efendi'nin *Mi'yâr-ı Tarîkat*'ı, Niyâzî Mısrî Efendi'nin *Usûl-i Tarikat*'ı ve Haydarzâde Mehmed Feyzî Efendi'nin *Âdâb Risâlesi* bu kabil eserlerdendir.[1]

[1] Tasavvufî âdâba dâir yazılan eserlerin genel özellikleri ve içerikleri ile alakalı olarak bk. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, Halil Çeltik, "*Türk Edebiyatında Mi'yar Geleneği İçinde Yiğit-*

Dönemin tartışma konularından olan meseleler meşâyih tarafından genellikle "Devrân Risâleleri" başlığı altında kaleme alınmıştır. O zamanlarda meselenin ne kadar ciddiye alındığını göstermesi ve konunun İslâmî temellerinin vurgulanmasını göstermesi bakımından bu konu ile alâkalı risâle yazan meşâyihi kaydedeceğiz. Bunlar, Haydarzâde Mehmed Feyzî, Şeyh Beşir, İsmail Rusûhî Ankaravî, Ömer Fuâdî, Aziz Mahmud Hüdâyî, İştibîzâde Seyyid Mustafa, Abdülehad Nûrî, Sunullah Gaybî, Karabaş Velî Ali Alâaddin Atvel, Niyâzî Mısrî, Seyyid Hüseyin gibi o dönemin önemli meşâyihıdır.[1]

Muhiddin Arabî hazretleri ile Hz. Mevlânâ, Osmanlı tasavvufî zihniyetinin oluşumunda temel taşı niteliği arz eden iki önemli şahsiyettir. XVII. yüzyılda faaliyet gösteren meşâyihın yazdığı eserlerde bu iki şahsın tesiri belirgindir. Bunların etkisi daha ziyâde eserleri olan *Fusûsu'l-Hikem* ile *Mesnevî*'nin şerh ve tercüme edilmesi sûretiyle meydana gelmiştir.[2]

Muhiddin Arabî'nin *Fusûs-u Hikem*'i üzerine yazılan eserler:

Ankaralı İsmail Rusûhî Efendi'nin, Fusûs'u hülâsa ettiği eser olan *Zübdetü'l-Fuhûs fî Nakşi'l-Fusûs*'u.

Karabaş Velî Ali Alâaddin el-Atvel'in, Fusûs şerhi olan *Kâşif-i Esrâr-ı Fusûs* adlı eseri ve onun muhtasarı olan *Câmiü'l-Esrâri'l-Fusûs*'u.

Atpazârî Osman Fazlî Efendi'nin, *Hâşiye Şerh-i Fusûsu'l-Hikem*'i.

Mustafa Ma'nevî Efendi'nin, *Şerh-i Fusûsü'l-Hikem*'i.

Bosnah Abdullah Efendi'nin, *Tecelliyâtü Arâisi'n-Nusûs fî Marassât-i Hikemi'l-Fusûs* adlı Türkçe ve *Şerh-i Fusûs* adlı Arapça şerhleri.[3]

Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si üzerine yazılan eserler:

Can Âlim Efendi'nin, *Hazînetü'l-Ebrâr* isimli şerhi.

İsmail Rusûhî Ankaravî Efendi'nin, *Şerh-i Mesnevî* adlı tam *Mesnevî* şerhi ile, ilk on sekiz beytinin şerhi olan *Fâtihu'l-Ebyât*'ı, Bostan Çelebi (v. 1040/1631)'nin emri üzerine, meşhur *Mesnevî* şerhini yazmadan önce *Mesnevî*'de geçen âyet ve hadislerin mânâları ile ilgili olan beyitler, Arapça beyitlerin ve anlaşılması güç bir takım kelimelerin şerhini konu alan *Câmiu'l-Âyât*'ı,[4] *Mesnevî* dîbâ-

---

başı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'i", *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 3 (Nisan 2000), ss. 43-61.

[1] Mutasavvıfların mûsiki ve semâya bakışlarıyla bu konuda yazdıkları eserler için bk. Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, Bursa 1992, ss. 227-388.

[2] Muhiddin Arabî düşüncesinin Türkiye'ye etkisi için bk. Mustafa Tahralı, "*Muhiddin İbn Arabî ve Türkiye'ye Te'sirleri*", *KAM*, yıl: 23, sy.: 1 (Ocak 1994), ss. 26-35.

[3] Abdullah Bosnevî, *Fusûsu'l-Hikem*'in ilk Türkçe şerhini gerçekleştiren zâttır. Yazdığı şerhle de "Şârih-i Fusûs" ünvânını almaya hak kazanmıştır. (Bk. Mustafa Kara, "*Molla İlâhi'ye Dâir*", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy.: 7-8 (1988), s. 389).

[4] Bk. Yetik, *İsmail-i Ankaravî*, s. 91.

cesine yazdığı şerh olan *Simâtü'l-Mâkinîn*'i ve *Mesnevî*'nin müşkül beyitlerinin şerhi olan *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî* adlı eseri.

Abdülmecid Sivâsî Efendi'nin, *Şerh-i Mesnevî*'si ile *Müşkilât-ı Mesnevî*'si ve Yusuf Sîneçâk Dede (v. 953/1546)'nin *Mesnevî*'den 366 beyit seçerek meydana getirdiği eserinin şerhi olan *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*'si.

Kezâ Cevrî İbrahim Çelebi'nin, yukarıda bahsedilen *Cezire-i Mesnevî*'nin şerhi olan *Aynu'l-Fuyûz*'u.

Sabûhî Ahmed Dede'nin, *Mesnevî* şerhi olan *İhtiyârât-ı Sabûhî*'si.

Sarı Abdullah Efendi'nin, aynı zamanda bir tasavvuf ansiklopedisi mahiyetinde olan ve IV. Murad'a sunduğu *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı eseri.

La'lî Mehmed Fenâyî Efendi'nin, *Mesnevî*'nin baş taraflarına yazdığı şerhi.

c) Tekke Kütüphâneleri

Meşâyih tekkelerde kütüphâneler oluşturarak kitapları ilgisi olan insanlara yazılı kültürü ulaştırmak konusunda önemli bir görev ifâ etmişlerdir. Özellikle merkez tekke olarak kabul edilen âsitânelerin birer kütüphânesi olmuştur.[1] Bu yönleriyle tekkeler bir mâbed, bir mektep, bir imaret ve bir meşveret mahalli olmanın yanısıra bir kütüphâne olarak da dikkati çekmektedir.[2]

Bunun en açık örneğini Konya Mevlevîhânesi oluşturmaktadır. Buranın kütüphânesinde bulunan kitapların dört cilt olarak yapılan katalog çalışmasında; tefsir, hadis ve tasavvuf kitaplarının sayısı hayli kabarıktır.[3]

Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin vakfiyesinde yer alan kütüphâne ve kitapların listesinden onun bağışladığı 101 adet kitabın listesi verilmektedir. Bu eserlerden 25'i tasavvuf, 21'i tefsir, 11'i tabakat-biyografi, 8'i fıkıh, 7'si akâid, 7'si hadis, 6'sı dilbilgisi ve lügat, 5'i siyer ve tarih, ikisi mev'iza, ikisi de tıbb-ı Nebî konularına dâirdir.[4]

Kurulan kütüphanelerdeki kitapları korumak ve bakımını yapmak amacıyla "hâfız-ı kütüb" adıyla bir görevli tayin edilmiştir.

Bursa'da kurulan Hüsâmeddin Bursevî Tekkesi'nin bânîsi vakfettiği kitapları muhafaza etmek için bir "hâfız-ı kütüb" tayin edilmesini ve bu görevlinin kitapları

---

[1] Bk. Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, ss. 221-222.

[2] Hasan Kâmil Yılmaz, "*Hüdâyî Kütüphanesi*", *İLAM*, c. I, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1996), s. 85.

[3] Gölpınarlı, Abdülbâki, *Konya Mevlânâ Müzesi Kataloğu*, c. I-IV, Ankara 1967-1994.

[4] Bk. Yılmaz, *a.g.m.*, ss. 85-91. (Zamanla kitap sayısı artan bu kütüphâne bugün Üsküdar'da bulunan Hacı Selim Ağa Kütüphânesi bünyesinde Hüdâyî kitapları arasında bulunmaktadır. Hüdâyî Efendi'nin vakfettiği eserlerden yaklaşık kırk kadarı burada bulunmakta olduğuna göre, diğerlerinin tekkeler kapatıldıktan sonra talan edildiği anlaşılmaktadır. Bk. *a.g.m.*, s. 90).

korumak, isteyenlere istediği kitabı verdikten sonra ismini bir defiere kaydetmekle sorumlu olduğunu belirtmiştir.[1]

Buradan da anlaşılacağı gibi, tekke kütüphâneleri vakfiyelerinde kefil veya rehin karşılığı ödünç kitap verilmesi sözkonusudur. İsmail b. Mehmed'in İstanbul'da Gül Câmii yakınında babasının tekkesinde, 1026/1611 senesinde kurdukları kütüphânede ödünç kitap verildiği kaydedilmektedir. Kezâ Şeyh Vefâ'nın İstanbul Vefâ'da kurmuş olduğu kütüphânenin ilgili vakfiye kayıtlarında ödünç vermeyle ilgili şartlar da bulunmaktadır. Bu vakfiyede insanlar üst tabaka, orta tabaka ve alt tabaka olarak üçe ayırılmış ve kitaplarının bunlardan üst tabakadan olan emin, mutemed kimselere rehinsiz, diğerlerine ise rehin ve sağlam bir kefil karşılığında verilmesini şart koşmuştur.[2]

Tekke kütüphânelerinde bulunan kitap listelerine baktığımızda, buralarda bulunan kitapları sadece tasavvufî olanlar teşkil etmemektedir. Tefsirden İslâm Târihine, tıptan matematiğe, felsefeden kelâma, tasavvuftan edebiyata, dilbilgisinden lügata varıncaya kadar geniş bir muhtevâ göze çarpmaktadır. Bu da tasavvuf erbâbının sadece bâtınî ilimle değil, sair bütün ilimlerle de meşgul olduklarını göstermektedir.[3]

[1] Öcalan, *a.g.t.*, s. 229.

[2] Gönül Gülşen Türk, *Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri*, UÜSBE, yüksek lisans tezi, Bursa 1995, s. 46.

[3] Bk. Türk, *a.g.t.*; Yılmaz, *a.g.m.*, ss. 85-91; Öcalan, *a.g.t.*, ss. 228-232.

NETÎCE

XVII. yüzyılda, Osmanlı Devleti siyâsî, içtimâî, iktisâdî, ilmî ve askerî bakımdan sıkıntılı bir dönem yaşamıştır. Bunun en önemli sebebi, hükümdarların önceki dönemlere göre iyi yetiştirilememeleri ve henüz olgunlaşmadan, çoğunun çocuk yaşta tahta oturmaları, dolayısıyla idârede kadınlar ve muhteris yöneticilerin söz sahibi olmaları olmuştur. Devletin doğu ve batı sınırlarında gerçekleşen uzun savaşlar, Anadolu'da bulunan askerlerin buralara sevk edilmesini gerektirmiştir. Anadolu insanı, ordunun ihtiyaçları için üst üste getirilen vergiler sebebiyle fakirleşmiştir. Anadolu'da askerin bulunmamasını ve bu fakirliği fırsat bilen bir takım şahsiyetler, etrafına adam toplayarak devlete baş kaldırmaya başlar. Onların verdiği sıkıntıdan bunalan ahâlî şehirlere doğru yol almıştır. Dışarıda harplerle zayıflayan devlet, içerideki eşkıyâ ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Kuruluşundan beri sağlam esaslar üzerine bina edilen ilmiye teşkîlâtı bu dönemde, aklî ilimlerin tasfiye edilmesi ve ehliyetsiz kimseler eline geçmesiyle bozulma sürecine girmiştir.

Devlet, bir taraftan bütün bu olumsuz gelişmelerin mâlî faturasının altında ezilirken diğer taraftan Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin etkisini kuvvetle hissetmektedir. Bunlar arasında, Amerika'nın kaynaklarının Avrupa'ya transferi ile Hindistan'a alternatif ticâret yollarının bulunması vardır.

Bu gelişmelere karşı bir kısım idârecî ve münevver, yeni çıkış yolları aramaktadır. İdârecilere sunulan lâyihalarla önerilen çözümler doğrultusunda bir takım mâlî reformlar ve idârî düzenlemeler göze çarpar. Neticede, bu yüzyıl Osmanlı'nın gelişme ve ilerlemesine şâhit olamasa da kültürel ve sanat anlayışı bakımından zirvede kaldığı bir dönemi oluşturmuştur.

Yukarıda belirttiğimiz menfî gelişmeler bu dönemde, kültür, sanat ve edebiyat alanında câri değildir. Bilakis bu alanlar altın devrini yaşamaktadır. Edebiyatta, mûsikîde, şiirde, hat sanatında dev şahsiyetler yetişmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş hamurunda ve toplumun teşekkül etmesinde maya niteliğinde bulunan tasavvuf, XVII. yüzyılda da canlı ve dinamiktir. Osmanlı toplum dinamiğini oluşturan üç sacayağından (câmi, medrese, tekke) biri olan tekke, gerek niceliK gerekse nitelik bakımından bu dönemde en üst noktadadır. Bütün tarîkat mensupları gerek merkezleri olan tekkelerde, gerekse câmi, medrese ve bulundukları sâir yerlerde Anadolu'da tasavvuf kültürünü yaymak, halkın irfan sevi-

yesini yükseltmek, idârenin daha sıhhatli yürümesini sağlamak amacıyla yoğun faaliyet göstermişlerdir.

Bu dönemde Anadolu'da temsil edilen tarîkatlar, Halvetiyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Bektâşiyye, Semerkandiyye, Zeyniyye, Kübreviyye ve Şâzeliyye'dir. Bunlardan Halvetiyye, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Semerkandiyye, Zeyniyye ve Şâzeliyye dışarıdan gelmiş, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye ve Celvetiyye Anadolu topraklarında kurulmuştur. Celvetiyye'nin kuruluşu bu yüzyılda gerçekleşmiştir. Muhiddin Arabî'nin düşünce sistemi hemen her tarîkat mensûbunca hüsnü kabul görmüş, Osmanlı'nın bu dönem tasavvufunda önemli bir rengi oluşturmuştur.

Semerkandiyye, Kübreviyye, Zeyniyye ve Şâzeliyye hâriç diğer bütün tarîkat mensupları, tarîkatlarını temsil etmek ve irşâd halkalarını genişletmek için devletin merkezi olan İstanbul'da hummalı bir çalışma içerisine girmişlerdir. Semerkandiyye, Kübreviyye ve Zeyniyye ise eski başkent olan Bursa'da az sayıda da olsa tasavvuf erbâbı tarafından sürdürülmektedir.

XVII. yüzyılda, Anadolu'da en yaygın ve etkili tarîkat Halvetiyye'dir. Daha önce kurulmuş olan Gülşeniyye, Sünbüliyye, Şabâniyye, Sinâniyye, Uşşâkiyye, ve Şemsiyye'ye ilâve olarak, Sivâsiyye, Karabâşiyye, Nasûhiyye, Câhidiyye, Ramazâniyye, Cihangîriyye ve Mısriyye şûbeleri de aynı asırda bu tarîkata bağlı olarak teessüs etmiştir. Bu şûbelere mensup şeyhlerin başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun her tarafına yayıldığı görülür. Başkent İstanbul'da Fâtih, Şehremini, Topkapı, Koca Mustafa Paşa, Çarşamba, Eyüp, Sultanahmed, Üsküdar, Tophâne, Aksaray, Rumelihisarı semtlerinde kurulan tekkeler vasıtasıyla halkı kucaklamasını bilmişlerdir. Bu yoğun tasavvuf faaliyetini, Anadolu şehirlerinden, Bursa, Sivas, Kastamonu, Antalya, Uşak, Kütahya, Çanakkale, Manisa ve Amasya takip etmiştir.

Bu dönemde yaygın olan bir diğer tarîkat Mevleviyye'dir. Konya'da çelebiler tarafından temsil edilen bu tarîkat, Yenikapı, Galata, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevîhâneleri ile İstanbul'un gündelik yaşantısına girerek, hâkim bir unsur olmuştur. Anadolu'nun Bursa, Sivas, Amasya, Tokat, Kayseri, Gelibolu, Antep gibi şehirlerinde kurulan yeni mevlevîhâneler ile öteden beri hizmet veren Afyon, Kütahya, Manisa, Bolvadin, Muğla, Karaman, Urfa, Kilis, Antalya ve Isparta mevlevîhâneleri Mevlevî usullerine göre halkın irfan seviyesinin yükseltilmesi doğrultusunda hizmet vermiştir.

Dönemin yaygın tarîkatlarından birisi olan Bayrâmiyye'nin merkezi Ankara'dır. Kayseri'de de temsil edilen bu tarîkat, şûbeleri olan Himmetiyye ve Melâmiyye kanalıyla İstanbul'da daha yaygın ve etkindir. Daha önce taşra merkezli faaliyet gösteren Melâmiyye bu dönemde şehre girmiştir.

XVII. yüzyılda İstanbul'da temelleri atılan Celvetiyye, başta başkent İstanbul olmak üzere Bursa, Amasya, Aksaray, Manisa gibi şehirlerde faaliyet göstermektedir. Nakşibendiyye, İstanbul'da daha önce kurulan tekkelerdeki şeyhler tarafından

temsil edilmekte, Diyarbakır, Bursa, Amasya gibi Anadolu şehirlerinde ehliyetli şeyhler tarafından sürdürülmektedir. Ahrâriyye kolu mensuplarınca devam ettirilmekte olan Nakşibendiyye, bu yüzyılın sonunda yerini, yavaş yavaş Buharalı Şeyh Murad Efendi vâsıtasıyla Müceddîdiyye'ye bırakacaktır.

Daha önce Eşrefiyye kolu tarafından İznik ve Bursa'da temsil edilen Kâdiriyye, bu dönemin başında yine aynı kol tarafından İstanbul'a getirilmiş, ancak tarîkatın bir başka kolu olan İsmailiyye (Rûmiyye) tarafından daha etkili olarak başkentte temsil edilmiştir. Amasya da Kâdiriyye şeyhlerinin faaliyet gösterdiği bir Anadolu şehridir.

Bektâşiyye Tarîkatı, başta merkezi olan Hacı Bektaş'ta olmak üzere, Antalya, İstanbul, Isparta gibi bir çok Anadolu şehrinde temsil edilmektedir.

Yukarıda kaydedilen şehirlerden anlaşılacağı gibi, XVII. yüzyılda Anadolu'da, tasavvufî canlılığın merkezi İstanbul'dur. Bunu Bursa, Konya, Amasya, Kastamonu, Antalya, Diyarbakır ve Manisa havâlisi tâkip etmektedir.

Kuruluşundan itibaren tasavvuf erbâbı ile dâimâ dirsek temâsında olan Osmanlı pâdişahları ve devlet adamları, meşâyiha karşı ilgilerini XVII. yüzyılda da sürdürmüşlerdir. Tasavvuf ehlinin bu denli sevilmesi ve bütün toplum kesimlerince hüsnü kabul görmesinin temelinde idârecilerin onlara karşı gösterdiği sevgi, saygı ve destek etkili olmuştur. Pâdişahlar gönül ehli bu insanların kimi zaman ziyaretlerine gider, kimi zaman saraya çağırır, vaazlarını dinler, nasihatlarına kulak verirlerdi. Meşâyih, onlara öncelikle hukûkullahı gözetmelerini, adâletle davranmalarını öğütler, yapılan yanlışlıkları çekinmeden eleştirirlerdi. Gerek sefere çıkarken gerekse sefer esnâsında askerin mâneviyâtını yükseltmek için meşâyihdan istisnasız istifade edilmiştir. Bu samîmî ilişkiler sonucunda, idârecîler bâzı tarîkatlara tekke ve vakıflar tesis etmiş, kimilerini vergiden muaf tutmuş, bâzılarına hazîneden maaş bağlamıştır.

Genel olarak meşâyiha gösterilen bu hürmet zaman zaman yerini bâzı istenmeyen olaylara da bırakmıştır. Mezkûr dönemde, şeyhlerden bâzıları sürgüne gönderilmiş dördü de îdam edilmiştir. İdam ve sürgünlerde etken genelde siyâsî mülâhazalar olmuştur. İdam edilen meşâyihdan Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi Bayrâmî, Beşir Ağa Melâmiyye-i Bayrâmî, Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi Nakşî'dir. Bir diğeri de, Sakarya Şeyhi diye bilinen Şeyh Ahmed'dir. Sonuncusunun hangi tarikata mensup olduğu bilinmemekle birlikte kendisinin gerçekten bir şeyh olduğu da şüphelidir. Melâmî olan Beşir Ağa hariç diğer üçü IV. Murad tarafından öldürülmüştür. Sakarya Şeyhi'ni bir tarafa bırakırsak, bunlardan Abaza Şeyhi ve Urmiye Şeyhi'nin etrafına topladıkları insan kitlesiyle devlete karşı bir "huruç" hareketinde bulunmalarından korkulduğu için, siyâsî gerekçelerle îdam edildikleri anlaşılmaktadır. IV. Mehmed döneminde îdam edilen Beşir Ağa'nın da yine siyâsî sebepler ve çekememezlikten dolayı sadrazam ve Şeyhulislâm tarafından îdam edildiğini belirtebiliriz. Bir önceki yüzyılda îdam edilen şeyhlerin îdam se-

bepleri arasında fikrî ve siyâsî yapıları etken olmuşsa da bu dönemdekiler daha çok devletin, bizce yersiz vehim ve aşırı hassatiyetinden kaynaklanmıştır. Sakarya Şeyhi, alenen bir eşkiyalık hareketine giriştiği ve mehdilik iddiasında bulunarak halkı soyduğu için istisna edilmelidir.

XVII. yüzyılda faaliyet gösteren şeyhlerin çoğu zâhirî ilimlere vakıf insanlardır. İçlerinden büyük bir kısmı medrese ilimlerini tahsil etmiştir. Yaklaşık dört şeyhten birisi medrese ilimlerini tamamlamıştır. Aralarında müderris, kadı, müftü hatta Şeyhulislâm vekilliği yapanlar vardır. Bu görevlerde bulunan şeyhlerin oranı onda bir nisbetindedir. Genelde olduğu gibi bu dönemde de ulemâ-meşâyih münâsebetleri âhenk içinde devam etmektedir.

Kadızâdeliler-Sivâsiler meselesi bu döneme damgasını vurmuş olan önemli bir gelişmedir. Kadızâdeliler'in sert ve fiilî saldırılara kadar varan tepkileri karşısında tasavvuf erbâbı olgun bir tavır takınarak, onların fikirlerinin yanlışlığını ortaya koyan eserler vermekle yetinmişlerdir. Bu olaylar karşısında zâhiren Kadızâdeliler tarafında gözüken devlet, her fırsatta, Sivâsîler diye sembolize edilen tasavvuf ehlini korumuştur. Medresede okutulan aklî ve felsefî ilimlerin bu dönemde kaldırılması neticesinde deyim yerindeyse, çatacak yer arayan bir grup insan karşısına medrese yerine tekkeyi almıştır. Bu meseleyi medrese-tekke çatışması şeklinde yorumlamak yanlıştır. Olay bir grup cerbezeli vâizin mutasavvıflara saldırması olarak değerlendirilmelidir.

Mutasavvıfların ilme verdiği değer ulemânın da kendilerine karşı yakın olmaları neticesini doğurmuştur. Bu dönemde görev yapmış olan Şeyhulislâmların çoğu ya bir şeyhe intisâp etmiş ya da meşâyiha karşı hürmetkâr tavır içerisinde olmuşlardır.

Meşâyihın diğer kesimlerle olan seviyeli ilişkileri kendi aralarında da görülmektedir. Bu insanlar kendi fildişi kulelerinde kalmayıp, aynı zamanda halkla bütünleşmesini de bilmiş insanlardır. Hizmet gördükleri mekanlar olan tekkelerde bir taraftan nefis terbiyesi gerçekleştirilirken diğer taraftan toplum hayâtının hemen her alanına doğrudan veya dolaylı olarak nüfuz edilerek kendilerine has bir üslup ve hiyerarşi anlayışı ile toplum faaliyetlerini düzenlemiştir. Bir taraftan toplumun bütün ihtiyaçlarının karşılanması için çözümler üreten şeyhler bir taraftan da belli câmilerde vâizlik görevi alarak halkın bilgi, görgü ve irfan seviyesinin yükseltilmesine çalışmışlardır.

Tasavvuf sadece dinî hayatla ilgili bir gerçek olmamış, fikir, felsefe, mîmârî, şiir ve musikî başta olmak üzere bütün güzel sanatlarla ilgili yönlendirmeler yapan bir düşünme ve yaşama tarzı olmuştur. Dönemin en büyük şairleri, mûsikîşinasları ve hattatları tekke atmosferi içinde yetişmiştir. Bu dönemde tespit edip ele aldığımız 388 şeyh içinde doksan dokuzu şâirdir. Bunlardan ellisi şiirlerini bir araya toplayarak *Dîvân* teşekkül ettirmiştir. Bu dönem şâir mutasavvıfların ekserisinde Yunus Emre tarzı hakimdir. Mûsikîde gerek bestekârlık gerekse icrâ alanında büyük

gelişmeler kaydedilmiştir. Hâfız Post, Mustafa Itrî, Hâfız Kumral, Şabân Dede gibi dönemin en büyük mûsikîşinasları tekkelerde yetişmiştir. Bunların yanında bir çok şeyh de mûsikîşinaslıkları ve bestekârlıklarıyla tanınmışlardır. Tekkeler, tasavvuf mûsikîsi yanında Türk mûsikîsinin yayılması konusunda da büyük etken olmuştur.

XVII. yüzyılda tekkelerin bir kısmı aynı zamanda "Güzel Sanatlar Akademisi" gibi çalışarak hat, nakkaşlık, çiçekçilik, divitçilik ve benzeri sahalarda müstesnâ insanlar yetiştirmiştir. Başta Hattat Hâfız Osman olmak üzere bu alanlarda yetişmiş en büyük sanatkârlar tekke menşeli olduğu gibi, şeyhlerden de belirtilen sâhalarda eserler vermiş kişiler görülmektedir.

Bu dönemde faaliyet gösteren meşâyih, medrese ilimleri denen tefsir, hadîs, fıkıh ve akâid dallarında da telif, tercüme ve şerh olarak eserler vermişlerdir. Tesbit edip incelediğimiz 388 şeyhden doksan biri eser telif etmiştir. Bu, dört şeyhden birinin kitap yazdığı anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in bâzı âyet ve sûrelerini tasavvufî bakış açısıyla açıklayan ve işârî tefsir denilen bir çok risâleler ile bâzı tefsirlere tâlikatlar kaleme alınmışlardır. Hadis alanında daha çok kırk hadis şerhlerinin devam ettirildiği görülmektedir. Fıkıhda usûl-i fıkıh ve bâzı kitaplara hâşiye yazılmış, akâitte ise *Nesefî Akâid*'i şerh ve tercüme edilmiştir.

Tasavvuf erbâbı, şer'î ilimler yanında tasavvufî alanda; silsilenâme, tarîkatnâme, mektûbât, vâkıât, evrâd-ezkâr, menâkıbnâme gibi eserler ve vahdet-i vücûd, zikir, semâ ve devrân ile alâkalı risâleler yazmışlardır. Bu dönemde ele alınıp tercüme ve şerhi yapılan en önemli iki eser, Muhiddin Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'i ile Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si olmuştur. Bunların yanında yazdıkları şiirleri bir dîvânda toplayarak, Mustafa Kara'nın kaydettiği gibi "*tasavvufî düşüncenin en ağır ve zor konularını, şiirin sihriyle birlikte halka indirmiş ve gönüllere sunmuş*"lardır. İrşâd faaliyetlerinde Türkçe'nin akıcı üslûbuyla meydana getirdikleri edebî türlerin tamamını kullanmışlardır.

XVII. yüzyıl meşâyihi, tekkelerinde kütüphâneler oluşturarak halkı kitaplara yaklaştırmaları neticesinde hem ilmî hem de edebî eserler sâyesinde halkın ilim ve irfan seviyesinin yükseltilmesinde önemli âmil olmuşlardır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı eserinde XVII. yüzyıl için, "*zevkimizin tam teessüs ettiği*" yüzyıldır, şeklinde vurguladığı gerçeğin temelinde, tasavvuf neşvesini işleyerek, yönetimin en üst kademesinden en ücrâ köşedeki insanlara kadar herkesin inanç, duygu ve düşünce dünyasını geliştiren tarîkat erbâbının faaliyetleri en büyük etkendir.

BİBLİYOĞRAFYA

YAZMALAR

ABDÜLEHAD NÛRÎ EFENDİ, *Dîvân*, Sül. Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 159.

----------, *Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî*, Sül. Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 172.

----------, *Te'dîbü'l-Mütemerridîn*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 3605.

AHMED CÂHİDÎ EFENDİ, *Dîvân*, Sül. Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 245.

----------, *Tevhîd-i Zât*, Sül. Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 119.

----------, *Nasîhatnâme*, Sül. Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 119.

ALİ AKKİRMÂNÎ, *Aynü'l-Hayât*, Millî Ktp., Yazma, nr. 8611.

ALİ ÂLİ. *Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn*, Nurtosmâniye Ktp., nr. 2293 (Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*).

AYVANSARÂYÎ, Hüseyin, *Tercümetü'l-Meşâyih*. Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1375.

----------, *Vefeyât-ı Hadîkatü'l-Cevâmi'*, İÜ Ktp., TY, nr. 2464.

ES'AD EFENDİ, *Atrabü'l-Asâr fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr*, İÜ Ktp., TY, 6193 (*Atrabü'l-Asâr*).

ESRAR DEDE, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 89.

HALVETİ, Muhammed b Hasan. *el-Âdâbü's-Seniyye bimen Yürîdü Tarîka Sâdâti'l-Halvetiyye*, Sül. Ktp., Düğümlü Baba, nr. 216.

HARİRİZÂDE, M. Kemaleddin, *Tibyânu Vesâili Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, c. I-III, Sül., Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430-432. (Harîrizâde, *Tibyân*).

HASAN EFENDİZÂDE SENÂYİ, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî*, Sül. Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4575 (Senâyî, *Menâkıb-ı Nasûhî*).

HİMMET EFENDİ, *Tarîkatnâme*, İÜ Ktp., TY, nr.6389.

HULVÎ, Mahmud Cemâleddîn, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 1100.

İBRAHİM EFENDİ, *Müfîd u Muhtasar*, İstanbul Bel. Ktp., OEY, nr. 308.

İBRAHİM el-HÂS, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4607, (*Menâkıb-ı Ünsî*).

İSMAİL HAKKI BURSALI, *Kitâbu'l-Hitâb*, Selimağa Ktp., Hüdâî Efendi, nr. 458.

----------, *Tamâmü'l-Feyz*, Selimağa Ktp., Hüdâî Efendi, nr. 455.

KÂTİP ÇELEBİ, *Sullemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fühûl*, Sül. Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887.

KEMİKSİZZÂDE SAFFET MUSTAFA, *Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eşâr*, İÜ. Ktp., TY, nr. 6189 (*Saffet Tezkiresi*).

MİRZÂZÂDE SÂLİM MEHMED EMİN, *Tezkire*, Sül. Ktp., Lala İsmail, nr. 317 (*Sâlim Tezkiresi*).

MUSTAFA NEHCİ, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Mütereşşidîn*, İst. Bel. Ktp., OEY, nr. 637 (Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn*).

MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sa'deddin, *Hülâsatü'l-Hediyye*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 1082. (Müstakimzâde, *Hülâsatü'l-Hediyye*).

----------, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 628 (Müstakimzâde, *Mecelle*).

----------, *Meşâyihnâme-i İslâm*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1716/1.

----------, *Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye*, Sül. Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1164.

NECMEDDİN HASAN YEMENÎ, *Silsilenâme-i Tarîkat-ı Halvetiyye ve Sünbüliyye*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1761.

ÖMER FÂNİ, *Âdâbu't-Tarîka*, İÜ Ktp., AY, nr. 3808.

RECEP EFENDİ, *Necmü'l-Hüdâ fi Menâkıbı'ş-Şeyh Şemseddin Ebu's-Senâ*, Sül. Ktp., Lala İsmail, nr. 694/2.

SAFÂYÎ MUSTAFA, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 2549.

SARI ABDULLAH EFENDİ, *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 858.

SEYYİD MEHMED KERÂMEDDİN, *Şemsü's-Sabâhî fi Menâkıb-ı Pîr Nasûhî*, Sül. Ktp., H. Mahmud Efendi, nr. 4573 (Kerâmeddin, *Menâkıb-ı Nasûhî*).

Silsile-i Evliyâ, Sül. Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1314.

SİNÂNEDDİN YUSUF, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-ı Aliyye-i Halvetiyye*, Millet Ktp., AEŞ, nr. 1330. (Sinâneddin Yusuf, *Menâkıb-ı Şerîf*).

SUNULLAH GAYBÎ, *Bîatnâme*, İstanbul Bel. Ktp., OEY, nr. 107.

----------, *Sohbetnâme*, İstanbul Bel. Ktp., nr. K. 292.

SÛZÎ Ahmed Efendi, *Silsile-i Pîrân li Meşâyihi'l-Halvetiyye*, Sül. Ktp., Osman Huldi Öztürkler, nr. 63.

ŞEYH BEŞİR, *Burhânü'l-Elhân fî Hükmi't-Teganni ve'd-Devrân*, Sül. Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1352.

TEVFİK, *Mecmûatü't-Terâcim*, İÜ KTP., TY, nr. 192 (*Tevfik Tezkiresi*).

TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nâilî*, İÜ Şarkiyât Araştırma Merkezi Ktp.

HÜSEYİN VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, c. I-V, Sül., Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309. (Hüseyin Vassâf, *Sefîne*).

YEMENÎ, Necmeddin Hasan, *Silsile-i Tarîkat-ı Sünbüliyye*, İstanbul Bel. Ktp., OEY, nr. 116.

KİTAPLAR

ABDİZÂDE, Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, c. I, sad.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Amasya Bel. Kültür Yay., Ankara 1986. c. II-V, İstanbul 1330-32.

ABDURRAHİMOĞLU, Erîşah, *1621-1680 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nin Merkezi Hazine Gelir ve Giderleri*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1988.

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Velî Derneği Yay., Ankara 1991 (Abdülkâdiroğlu, *Şabâniyye*).

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982.

ÂDİL NÜVEYHİZ, *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatte'l-Asri'l-Hâzır*, c. I, Beyrut 1403/1983.

AHMED REFİK, *Âlimler ve San'atkârlar*, Ankara 1980.

AKARSU, Hacı Hafız Hasan, *Aziz Mahmud Hüdâyî İlmî Amelî ve Ahlakî Faziletler Kitabı Câmiu'l-Fezâil ve Kâmiu'r-Rezâil*, Sivrihisar İslâm İlimleri Vakfı Yay., İstanbul 1997.

AKBULUT, Ömer, *Trabzon Meşhurları Bibliyografyası*, 1970.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseh-i Âlîsi*, es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yay., İstanbul 1995.

----------, *Tabular Yıkılıyor 1*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1996.

AKKAYA, Hüseyin, *Kadızadeliler-Sivasîler Tartışmasının Önemli İsimlerinden Abdülahad Nûrî Dîvânı*, basılmamış doçentlik çalışması, Sivas 1998.

Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yay., Yayın No. 1, Ankara ts.

ÂKİFZÂDE ABDURRAHİM, *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, çev.: Hikmet Özdemir, Türkiye İlmî, İçtimâî Hizmetler Vakfı Yay., İstanbul 1998.

AKYÜREK, A. Remzi, *Habbetü'l-Mehabbe Tercümesi Mahbûbü'l-Ehibbe (Sevenlerin Sevgilisi)*, Kayseri 1982.

ALASYA, Halil Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşa 1988.

ALGÜL, Hüseyin, *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları ve Emir Sultan*, Marifet Yay., İstanbul 1981.

ALİ EMİRİ, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, c. I, Matbaa-i Âmedî, İstanbul 1328.

ALİ ENVER, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309.

ALİ UFKÎ, *Mecmua-i Sâz ü Söz*, Tıpkı Basım, haz. Şükrü Elçin, İstanbul 1976.

ALTUNSU, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972.

ANDIZ, Sevinç, *Kıbrıs'ta Vakıf Tarihi Eserler*, Lefkoşa 1990.

ARSLAN, Ahmet Turan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.

ARSLANTÜRK, Zeki, *Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul 1997.

ÂSIM EFENDİ, *Kâmus Tercümesi*, c. III, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1305.

ASLANAPA, Oktay, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, İstanbul 1975.

AŞKAR, Mustafa, *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

ATAY, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergâh Yay., İstanbul 1983.

ATÂYÎ, Nev'îzâde Atâullah, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti'ş-Şekâik*, neş.: Abdülkadir Özcan, II, İstanbul 1989.

ATEŞ, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara 1974.

ATPAZÂRÎ OSMAN, *Kitâb el-Lâihâtu'l-Berkiyyât*, haz.: Bedreddin Çetiner, Basılmamış çalışma giriş kısmı.

ATSIZ, Nihal, *Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940.

AYAN, Hüseyin, *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Erzurum 1981.

AYGEN, Mehmed S., *Şair Mutasavvıf Gülaboğlu Muhammed Askerî*, Türkeli Yay., Afyon 1979.

AYNİ, M. Ali, *Hacı Bayram Velî*, İstanbul 1343.

----------, *Türk Azizleri-I; İsmail Hakkı*, Marifet Yay., İstanbul 1944.

AYVANSARÂYÎ, Hüseyin, *Hadîkatü'l-Cevâmi'* I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281 (Ayvansarâyî, *Hadîka*).

----------, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk, İÜEF Yay., İstanbul 1985.

----------, *Vefeyât-ı Selatîn ve Meşâhîr-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978.

AYVERDİ, Sâmiha, *Türk Târihinde Osmanlı Asırları*, 3 c., Damla Yayınevi, İstanbul 1977.

AZİZ MAHMUD HÜDÂYİ, *Âlemin Yaratılışı ve Hz. Muhammed'in Zuhûru*, çev.: Kerim Kara-Mustafa Özdemir, İstanbul 1997.

----------, *Arapça ve Türkçe Tarîkatnâme*, haz.: Nevzat Özkan, Kıvılcım Yay., Kayseri 1998.

----------, *İlim-Amel Seyr u Sülûk*, haz.: Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yay., İstanbul 1988.

----------, *Sohbetler*, haz.: Safi Arpaguş, İnsan Yay., İstanbul 1995.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev.: Coşkun Üçok, Kültür Bak. Yay., Ankara 1992.

BAĞDATLI İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, c. I-II, İstanbul 1951.

----------, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, neş.: Kilisli Rifat Bilge-Şerefeddin Yaltkaya, I-II, İstanbul 1945-47.

BAHADIROĞLU, Mustafa, *Celvetiye'nin Piri Hz. Üftâde ve Dîvânı*, Bursa ts.

BALDIRZADE Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliya*, haz.: Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Arasta Yay., Bursa 2000.

BALİÇ, İsmail, *Das Unbekannte Bosnien Europas Brücke zur islamischen Welt*, Köln 1992.

BALTACI, Cahid, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

BANDIRMALIZÂDE, Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, Dersaadet, İstanbul 1306. (Bandırmalızâde, *Mir'ât*).

BARKAN, Ömer Lütfi-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul 1970.

BAYRAMOĞLU, Fuat, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı*, c. I, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara 1989.

BAYSAR, Hilâl, *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebi Şahsiyeti Eserleri*, GÜSBE, yüksek lisans tezi, Ankara 1991 (Baysar, *Ömerü'l-Fuâdî*).

BEYAZÎZÂDE, Ahmed Efendi, *İmam Azam Ebu Hanife'nin İtikadî Görüşleri*, çev.: İlyas Çelebi, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1996.

BEYSANOĞLU, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, c. I, İstanbul 1957.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. II, Bilmen Yay., İstanbul 1974.

BİRGE, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, çev.: Reha Çamuroğlu, Ant Yay., İstanbul 1991.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, I-III, Leiden 1937-42, (*GAL Suppl.*).

BURSALI, Mehmed Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, haz.: M. Akif Erdoğdu, Akademi Kit., İzmir 1994.

----------, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338 (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*).

BURSALI MEHMED VELİYYÜDDİN, *Menâkıb-ı Eşrefzâde: Eşrefoğlu Rûmî Hayâtı Menkıbeleri Şiirleri*, haz.: Abdullah Uçman-Önder Akıncı, Bedir Yay., İstanbul 1396/1976.

BURSEVİ İsmail Hakkı, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, İstanbul 1291 (Bursevî, *Silsilenâme*).

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

CLAYER, Nathalie, *Mystiques, état et Société*, Leiden 1994.

COŞKUN, Ali Osman, *Simkeşzâde Feyzî ve Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks)*, GÜSBE, basılmamış doktora tezi, Ankara 1990.

ÇALIKOĞLU, M. Asım, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi*, İstanbul 1960.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, *The Kadizâdeli Movement: An Attampt of Şerî'at-Minded Reform in the Ottoman Empire*, basılmamış doktora tezi, Princeton University, 1990.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Muhammediye I*, MEB Yay., İstanbul 1996.

ÇETİN, Osman, *Anadoluda İslâmiyetin Yayılışı*, (İkinci Baskı), Marifet Yay., İstanbul 1990.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-VII, İstanbul 1971-72.

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yay., Ankara 1995 (Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*).

DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş, *İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, ts. (Demircanlı, *Evliyâ Çelebi*).

DEMİRCİ, Mustafa, *Semâ Risâleleri*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1996.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnîşinleri*. Kastamonu Şabân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1990 (Demircanlı, *Şabân-ı Velî*).

DOĞAN, Abdurrahman, *Sun'ullah-ı Gaybî Hayatı Eserleri, Fikirleri ve Sohbetnâmesi*, UÜSBE, yüksek lisans tezi, Bursa 1997.

DOĞRAMACI, Baha, *Niyazî-i Mısrî*. Ankara 1988.

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Melâmet*. İnkılâp Kit., İstanbul 1950.

IV. Sultan Murad'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi. haz. Yunus Zeyrek, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.

DURGUN, Selahattin, *Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)*, SÜSBE, yüksek lisans tezi, Konya 1993.

EKİZ, Abdullah, *Sinan Ümmî ve Ahfadı*. Orkun Basımevi, Ankara 1962.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*. MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997 (Eraydın, *Tarikatlar*).

ERDEM, Hüsamettin, *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi*. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

ERDEM, O. Kamil, *Sinan Ümmî Dîvânı*, Fetih Yay., İstanbul 1976.

ERDOĞAN, Kenan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*. Akçağ Yay., Ankara 1998.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. I. İstanbul 1939.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, c. II (İkinci baskı), İstanbul 1944.

----------, *Şeyh Gâlib Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1935.

----------, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, I-II, Rıza Coşkun Matbaası, İstanbul 1942. (Ergun, *Antoloji*).

----------, *Türk Şairleri*, I-III, İstanbul 1936-45.

ERTEN, S. Fikri, *Antalya Vilâyeti Tarihi*, İstanbul 1940.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, haz.: O. Şaik Gökyay, 1. Kitap, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1996 (Gökyay, *Seyâhatnâme*).

----------, *Seyâhatnâme*. nşr. Zuhuri Danışman, c. I-XV, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1969-1971 (Danışman, *Seyâhatnâme*).

----------, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 2. Kitap, haz.: Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Bankası Yay., İstanbul 1999 (Heyet, *Seyâhatnâme*).

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998.

Fatih Câmileri ve Diğer Târihî Eserler, TDV Fatih Şubesi Yay., ts. (Fâtih Câmileri).

FINDIKLILI İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakâik fî Hakkı Ehli'l-Hakâik*, neş.: Abdülkadir Özcan, V, İstanbul 1989.

GALİTEKİN, Ahmed Nedim, *Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zâviyesi*, İstanbul 1998.

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özetleri, Ankara 1992.

GENÇ, İlhan, *Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin*, Atatürk ÜSBE, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1986.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Dîvân Şiiri XVII. Yüzyıl*, İstanbul 1954.

----------, *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973.

----------, *Konya Mevlânâ Müzesi Kataloğu*, c. I-IV, Ankara 1967-1994.

----------, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Tıpkıbasım, İstanbul 1992.

----------, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka, İstanbul 1983 (Gölpınarlı, *Mevlevîlik*).

----------, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, Milliyet Yay., İstanbul 1972.

----------, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1992.

GÜNDOĞDU, Cengiz, *Abdülmecîd-i Sîvâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Atatürk ÜSBE, basılmamış doktora tezi, Erzurum 1997 (Gündoğdu, *Abdülmecîd-i Sîvâsî*).

----------, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984.

GÜNER, Hamza, *Kütahya Camileri*, 1964.

----------, *Kütahya'lı Şairler*, Kütahya 1967.

GÜNEŞ, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.

GÜRER, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 1999.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., (3. Baskı), Ankara 1996.

HAMMER, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (Mehmed Atâ'nın tercümesinden hazırlayanlar: Mümin Çevik-Erol Kılıç), 5 (Dokuzuncu Cild), İstanbul 1990.

HASKAN, Mehmet Mermi, *Eyüp Tarihi*, c. I, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yay., İstanbul 1993.

HASLUCK, F.W., *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik*, çev.: Yücel Demirel, (İkinci Baskı), Ant Yay., İstanbul 1995.

HEYET, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul 1994.

HOCAZÂDE, Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325 (Hocazâde, *Ziyâret*).

HULVÎ, Mahmud Celâleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, haz. M. Serhan Tayşî, MÜİF Yay., İstanbul 1993.

HÜSÂMEDDİN BURSEVİ, *Menâkıb-ı Üftâde*, haz.: Abdurrahman Yünal, ? 1996.

IŞIN, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1995.

İLGAR, Yusuf, *Afyonkarahisar'da Mevlevilik*, 1992.

İNAN, Yusuf Ziya, *İslâmda Melâmiliğin Tarihi Gelişimi*, Bayramışık Yay., İstanbul 1976.

İSEN, Mustafa, Ali Fuat BİLKAN, *Sultan Şairler*, Ankara 1997.

İSMAİL ANKARAVİ, *Minhâcü'l-Fukara*, haz. Saadettin Ekici, İnsan Yay., İstanbul 1996.

İSMAİL BELİĞ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdâvendigâr Matbaası, Bursa 1302, (Beliğ, *Güldeste*).

----------, *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu, AKM Yay., Ankara 1999.

İSMAİL HAKKI BURSEVİ, *Silsile-i Tarîk-i Celvetî*, İstanbul 1291.

----------, *Tefsîr-u Rûhi'l-Beyân*, c. V, İstanbul 1389.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1943 (*İKTCYK*).

İŞLİ, Necdet, *İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türkiye Vakıflar Bankası Yay., ts.

İZ, Mahir, *Tasavvuf*, Neşre haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, TÜRDAV, ts.

KARA, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I-II*, Uludağ Yay., I. Cilt: İstanbul 1990, II. Cilt: İstanbul 1993.

----------, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1977.

----------, *Niyazi-i Mısrî*, TDV Yay., Ankara 1994.

----------, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 1985.

KARAHAN, Abdülkadir, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, DİB Yay., Ankara 1991.

KARAKAŞ, Mahmut, *Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim*, Ankara 1995.

KÂTİP ÇELEBİ, *Fezleke-i Katib Çelebi*, I-II, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1287.

----------, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, neş. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya, I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.

----------, *Mîzânu'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ehak (İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü)*, sad.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul 1990.

KADRİ, Hüseyin Kâzım, *Lugat-ı Târîhiyye ve Coğrâfiyye I-V*, İstanbul 1299.

KEHHALE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn (I-XV)*, Beyrut, ts.

KEMİKLİ, Bilal, *Sun'ullâh-ı Gaybî Dîvânı İnceleme-Metin*, AÜSBE, basılmamış doktora tezi, Ankara 1998.

----------, *Sun'ullâh-ı Gaybî, Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

KEMİKSİZ, Mehmet, *Semâ ve Devrân Risâlesi*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1997.

KERAMETLİ, Can, *Galata Mevlevihanesi*, İstanbul 1977.

KOCATÜRK, V. Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yay., (II. Baskı), Ankara 1968.

KONUR, Himmet, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İstanbul 2000.

KONYALI, İ. Hakkı, *Konya Tarihi*, İstanbul 1965.

----------, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, İstanbul 1950.

----------, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Târihi*, c. I, İstanbul 1976.

KÖMÜRCÜYAN, Eremya Çelebi, *XVII. Asırda İstanbul*, terc.: Hrand D. Andreasyon, İstanbul 1952.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *XVII. Asır Sazşâirleri*, Ankara 1962.

----------, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (6. Baskı), DİB Yay., Ankara 1976.

KORLAELÇİ, Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, İnsan Yay., İstanbul 1986.

KÖKSAL, M. Fatih, *Kayserili Dîvân Şairleri*, Geçit Yay., Kayseri 1998.

LE GALL, Dina, *The Ottoman Naqshbandiyya in the Pre-Mujaddidi Phase: A Study in İslamic Religious Culture and its Transmission*, Princeton University, 1992.

LA'LÎ MEHMED FENÂÎ, *Şerh-i Ma'nevî*, İstanbul 1289.

LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKİ, *Tarîkat-ı Aliyye-i Bayrâmiyye'den Tâife-i Melâmiyye'nin An'ane-i İrâdetleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281 (*Sergüzeşt*).

LÂMİÎ, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, Marifet Yay., İstanbul 1993 (Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*).

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, c. I, TTK Yay., Ankara 1988 (Levend, *Türk Edebiyatı*).

LEVENT, Etem, *Bolulu Himmet İntihab ve Dîvânı*, basılmamış doçentlik çalışması, İstanbul 1998.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, Yayın Yönetmeni: Robert Mantran, çev.: Server Tanilli, İstanbul 1992.

MEHMED EMİN el-MUHİBBİ, *Hulâsatü'l-Eser fi (Terâcimi) A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*, neş.: Mustafa Vehbî, I-IV, Kahire 1284.

MEHMED GÜLŞEN, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*, İstanbul 1338.

MEHMED HALİFE, *Târih-i Gılmânî*, sad.: Kâmil Su, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.

MEHMED MURAD, *Târîh-i Ebu'l-Fârûk*, VI-V, İstanbul 1329.

MEHMED NAZMÎ, *Hediyyetü'l-İhvân*, haz.: Osman Türer, AÜİF, basılmamış doktora tezi, Ankara 1982 (Nazmî, *Hediyye*).

MEHMED RÂİF, *Mir'ât-ı İstanbul*, Düzeltme ve Notlarla Yayına Haz.: Günay Kut-Hatice Aynur, İstanbul 1996.

MEHMED RAŞİD, *Raşid Târihi*, c. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282.

MEHMED SÂMİ, *Esmâr-ı Esrâr*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1316 (Mehmed Sâmi, *Esmâr*).

MEHMED SİRÂCEDDİN, *Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, haz.: Mehmet Arslan, Sivas 1994 (*Mehmed Tezkiresi*).

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye I-IV*, Matbaa-i Âmire 1308 (Süreyya, Sicill-i Osmânî).

----------, *Sicill-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri) I-V*, haz.: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.

MEHMED ŞEMSEDDİN, *Yâdigâr-ı Şemsî (Bursa Dergâhları)*, haz.: Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa 1997. (Şemsî, *Yâdigâr*).

MEHMED ZİYA, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, haz.: Y. Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.

METİN, Hüseyin, *Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış*, Lefkoşa 1959.

MUHYÎ-Yİ GÜLŞENÎ, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, haz.: Tahsin Yazıcı, TTK Yay. Ankara 1982 (Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkıb*).

MUHAMMED NÜR, *Mısrî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, haz.: Mahmut Sâdettin Bilginer, Esma Yay., İstanbul 1982.

MUSTAFA LÜTFİ, *Tuhfetü'l-Asrî fi Menâkib-i Mısrî*, Bursa 1309.

MUSTAFA MÜCİB, *Tezkire*, haz.: Kudret Altun, AKM Başkanlığı Yay., Ankara 1997.

MUSTAFA NÜZÛLİ, *Dîvân-ı Mustafa Nüzûlî*, , İstanbul 1331.

MUSTAFA RÛMİ EFENDİ, *Dîvân*, haz.: Abdulkerim Abdulkadiroğlu-Mustafa Tatcı, Ankara 1998.

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. I-II, çev.: İsmail Erünsal, Tercüman Yay., İstanbul ts..

MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal, İstanbul 1928.

NAİMÂ, Mustafa Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fi Hülâsât Ahbâri'l-Hafikayn*, İstanbul 1280.

NAYIR, Zeynep, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975.

NAZİR İBRAHİM, *Beyân-ı Tarîkat-ı Gülşenî*, nşr.: Himmet Konur, *Tasavvuf*, yıl: I, sy.: 3 (Nisan 2000), ss. 70-79.

NİYÂZİ MISRİ, *Dîvân*, haz.: Kenan Erdoğan, Akçağ Yay., Ankara 1998.

----------, *Mavâidu'l-İrfan (İrfan Sofraları)*, notlarla çev.: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.,

NASUHİOĞLU, Rüknüddin, *Şeyh Muhammed Nasûhî Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları*, Yeni Yazıya Aktaran: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Âlem Yay., ts.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yay., Ankara 1997.

----------, *Osmanlı İmparatorluğunda XVII. Asırda Anadolu'da Zaviyeler*, İÜEF Tarih Bölümü mezuniyet tezi, İstanbul 1971.

----------, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998 (Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*).

OKUMUŞ, Ali, *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1998.

ORAL, Hüseyin, *Niyazî-i Mısrî Hayatı Tefekkürü Eserleri*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1987.

ÖCALAN, Hasan Basri, *XVII. Yüzyılda Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, UÜSBE, basılmamış doktora tezi, Bursa 1999.

ÖMER FUÂDİ, *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, Kastamonu 1293.

----------, *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, neş.: L. Nihal Yazar, Mas Matbaacılık, Kastamonu 1985.

ÖNGÖREN, Reşat, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* , MÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1996 (Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*).

----------, *Fâtih Devrinde Belli Başlı Tarîkatlar ve Zeyniyye*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1990.

ÖZ, Tahsin, *İstanbul Câmileri I-II*, TTK Yay., Ankara 1962.

ÖZDAMAR, Mustafa, *Dersaâdet Dergâhları*, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1994.

ÖZTÜRK, Necati, *Islamic Orthodoxy Among The Ottomans İn The Seventeenth Century With Special Reference To The Qâdı-zâde Movement*, basılmamış doktora tezi, Edinburg Üniversitesi 1981.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, (İkinci Baskı), Yeni Boyut Yay., İstanbul 1992.

----------, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî Hayatı, Düşünceleri, Mektupları*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1982.

----------, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1990.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993. (*OTDTS*).

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevî Tarihi*, I-II, haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bak. Yay., Ankara 1999.

RÂMİZ, *Âdâb-ı Zurafâ*, haz.: Sadık Erdem, AKM Yay., Ankara 1994.

Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri, haz.: Abdullah Uçman, Ankara 1982.

SÂDIK VİCDÂNİ, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatlar Silsileleri)*, haz.: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

SAİ ÇELEBİ, *Tezkiretü'l-Bünyân (Mimar Sinan'ın Kendi Ağzından Hayat ve Eserleri)*, Binbirdirek Yay., İstanbul 1988.

SAFÂYİ MUSTAFA, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. Nuran ALTUNER (ÜZER), İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1989 (*Safâyî Tezkiresi*).

SAFER BABA, *Tasavvuf Terimleri*, Keten Yay., İstanbul 1998.

SÂKIB DEDE, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Matbaa-i Vehbiyye, Mısır 1283.

SÂMİ, M. Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, İstanbul 1306-16/1889-93.

SARI ABDULLAH EFENDİ, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebdei ve'l-Meâd*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288. (Sarı Abdullah, *Semerât*).

SARI, Mehmet, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, GÜSBE, basılmamış doktora tezi, Ankara 1992.

SERİN, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1999.

SERİN, Rahmi, *Hayreddin-i Tokâdî, Bolu ve İlçelerindeki Türbeler*, İlmî Araştırmalar ve Hayreddin-i Tokâdî Hazretleri Vakfı Yay., İstanbul 1995.

SEYYİD SIRRI ALİ, *Tuhfe-i Rûmî*, Âsitâne Yay., İstanbul1992.

SİLAHDAR, Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, c. II, İstanbul 1928.

SOYYER, Yılmaz, *Sosyolojik Açıdan Alevî-Bektâşî Geleneği*, İstanbul 1996.

SÖZEN, Metin, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971.

SUNAR, Cavit, *Melâmîlik ve Bektaşîlik*, AÜİF Yay., Ankara ?.

SÛZÎ, Ahmed Efendi, *Dîvân-ı Sûzî*, İstanbul 1290.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi*, İstanbul 1964.

ŞEKER, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, DİB Yay., Ankara 1991.

ŞEMLELİZÂDE Ahmed Efendi, *Şîve-i Tarîkat-ı Gülşenîye* (Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkıb* içinde), Yay.: Tahsin Yazıcı, TTK Yay., Ankara 1982 (Şemlelizâde, *Şîve-i Tarîkat*).

ŞENGEL, Ali Rıza, *Türk Mûsikîsi Klasikleri*, yayına haz.: Yusuf Ömürlü-Abdülkâdir Töre, c. I-II, III, IV, V-VI-VII-VIII.

ŞENOCAK, Kemâleddin, *Kutbü'l-Ârifîn Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî*, Hayâtı, -menâkıbı-, Eserleri, İstanbul 1970.

ŞEYH MUSTAFA DEVÂTİ, *Tuhfetu's-Sûfiyyîn (Sûfilere Hediye)*, haz. Necdet Tosun, İstanbul 1997.

ŞEYHÎ, Mehmed Efendi, *Vakâyiu'l-Fudalâ*, I-II, haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989 (Şeyhî, *Vakâyiu'l-Fudalâ*).

TABİBZÂDE Mehmed Zâkir Şükrü, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche (Mecmua-ı Tekâyâ)*, haz.: M. Serhan Tayşî, Berlin 1980.

TANMAN, M. Baha, *İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1990 (1.c. Metin, 2.c. Metin, 3.c. Katalog, 4.c. Katalog) (Tanman, *İstanbul Tekkeleri*).

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, MEB Yay., İstanbul 1989.

TAPSIZ, Meliha, *Bolulu Himmet Dîvân, Manzum Tarikatname, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat*, GÜSBE, yüksek lisans tezi, Ankara 1995.

TAŞDELEN, Abdullah, *Hz. Hüdai'nin Minberinden*, İstanbul 1997.

TATCI, Mustafa-Cemâl Kurnaz, *Kütahyalı Bir Gönül Eri: Çavdaroğlu Müftî Derviş*, Akçağ Yay., Türk Tasavvuf Serisi: 2, Ankara 1999 (Tatcı, *Çavdaroğlu*).

----------, *Ümmî Sinân Hayatı ve Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara 1998, 2. Baskı, (Tatcı, *Ümmî Sinân*).

TATÇI, Mustafa-Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tabirnâmeleri*, Akçağ Yay., Ankara 1995.

TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed İsâmuddîn, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye* (İnceleme ve notlarla neşr.: Ahmet Suphi Furat), İÜEF Yay., İstanbul 1985.

TEZEREN, Ziver, *Aziz Mahmud Hüdayî*, İstanbul 1987.

----------, *Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayâtı, Şahsiyeti, Tarîkatı ve Eserleri*, İstanbul 1984.

----------, *Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî Divânı II*, İstanbul 1985.

TOLASA, Harun, *Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, İstanbul 1979.

TOPÇULAR KÂTİBİ, *Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi*, haz.: Ziya Yılmazer, İÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1990.

TRİMİNGHAM, J. Spencer, *The Sufi Orders in İslam*, Oxford 1971. (Trimingham, *Sufi Orders*).

TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.

----------, *Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.

TÜRK, Gönül Gülşen, *Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri*, UÜSBE, yüksek lisans tezi, Bursa 1995.

Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu, MEB Yay., İstanbul 1947 (TYDK).

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Ankara 1979 (TÜYATOK).

UĞUR, Ali, *The Ottoman Ulemâ in The Med-17 th Century an Analysis of The Vakâ'i'ü'l-Fuzalâ of Mehmed Şeyhî Efendi*, Berlin 1986.

ULUÇAY, M. Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, CHP Manisa Halkevi Yay., İstanbul 1944.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1993.

UŞŞÂKİZÂDE Seyyid İbrahim, *Zeyl-i Şakâik* (Hans Joachim Kissling tarafından önsöz ve alfabetik fihrist ilâvesiyle yapılan tıbkıbasım), Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1965 (Uşşâkîzâde, *Zeyl*).

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.

----------, *Karasi Meşâhiri*, Karasi Vilayet Matbaası, h. 1342-m. 1339.

----------, *Osmanlı Tarihi*, c. III. 1. Kısım, TTK Basımevi, Ankara 1983.

----------, *Kütahya Şehri*. İstanbul 1932.

UZUN, Mustafa, *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri ve Miskinlik-nâme Mesnevîsi (Edisyon Kritik)*. MÜSBE, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1982.

ÜMMÎ SİNAN, *Dîvân-ı Ümmî Sinân*, haz.: Yalvaçlı Şeyh Süleyman Efendi, Muharrem Efendi Mat., İstanbul 1299.

ÜNAL, Seyit Ahmet, *Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı (Edisyon-Kritik)*. GÜSBE yüksel lisans tezi, Ankara 1987.

VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, haz.: M. Akkuş-Ali Yılmaz, c. I, Schâ Neşriyat, İstanbul 1991.

VELİKÂHYAOĞLU, Nazif, *Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, Çağrı Yay., İstanbul 1999.

VİCDÂNÎ, M. Sâdık, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye)*, haz.: İrfan Gündüz, Enderun Yay., İstanbul 1995 (Vicdânî, *Tomar*).

YAZAR, L Nihal, *Halvetîliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985 (Yazar, *Şabâniyye*).

YAZARI MECHUL, *Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Tekyeler*, İstanbul 1256 (*Âsitâne Tekkeleri*).

YETİK, Erhan, *İsmail-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İşâret Yay., İstanbul 1992.

YILDIRIM, Selahattin, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları I*, Osmanlı Hadis Araştırmaları, İstanbul 2000.

YILMAZ, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.

----------, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yay., İstanbul 1982. (Yılmaz, *Celvetiyye Tarîkatı*).

----------, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevînin Kırk Hadîs Şerhi*. MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1990 (Yılmaz, *Tasavvufî Hadîs Şerhleri*).

YILMAZ, Mustafa, *Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânçesi'nin Tenkitli Neşri*, MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1997.

YILMAZ, Necdet, *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî ve Mir'âtü'l-Vücûd ve Mirkâtü'ş-Şühûd Adlı Eseri*. MÜSBE, yüksek lisans tezi, İstanbul 1993.

YURD, A. İhsan, *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1972.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1971.

YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988.

YÜKSEL, Hasan Avni, *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, MEB Yay., İstanbul 1996.

YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998.

ZİRİKLİ, Hayrüddîn, *el-A'lâm Kâmûs-ı Terâcim*, c. VI, Beyrut 1389/1969.

ZORLU, Cem, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye'nin Neşri ve Tanıtımı*, SÜSBE, yüksek lisans tezi, Konya 1992.

MAKALELER

"*Akkerman*" md., ***MEBİA***, c. I, s. 251.

"Akkerman" md., ***TA***, c. I, s. 347-348.

"*Gulshanî*", ***EI²***, c. II, Leiden 1965.

"*Himmet Efendi*" md., ***TDEA***, c. IV, ss. 238-39.

"*Himmetiye*" md., ***TDEA***, c. IV, s. 239.

"*Himmetiyye*" md., ***TA***, c. XIX, ss. 248-49.

"*Hurûfîlik*", ***MEBİA***, c. V/1, ss. 598-600.

ACUN, Hakkı, "*Manisa Mevlevîhânesi*", ***IX. Vakıf Haftası Kitabı***, Ankara 1992, ss. 109-124.

AKAR, Metin, "*Kutup Osman Efendi ve Kıbrıs'ta Bıraktığı İzler*", ***1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri***, ss. 29-42.

AKBATU, Şinasi, "*İstanbul Tekkeleri Silsile-i Meşâyihî*", ***İslâm Medeniyeti Dergisi***, IV/4 Ağustos 1980, ss. 51-96; II.V/1 Ocak 1981, ss. 81-103; III.V/2 Haziran 1981, ss. 97-121.

AKDAĞ, Mustafa, "*Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)*", ***AÜDTC Tarih Araştırmaları Dergisi***, c. II, sy.: 2-3 (Ankara 1964), ss. 1-49.

----------, "*Medreseli İsyanları*", ***İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası***, c. XI (Ekim 1949-Temmuz 1950), ss. 361-387.

AKDOĞAN, Bayram, "*Hüccetü's-Semâ' Adlı Mûsikî Risâlesi ve Ankaravî İsmail b. Ahmed'in Mûsikî Anlayışı*", ***AÜİFD***, c. XXXV, Ankara 1996, ss. 477-505.

AKKAYA, Hüseyin, "*XVII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızadeliler-Sivasîler Tartışması*", ***Osmanlı***, ed.: Güler Eren, c. VII, ss. 170-177.

AKKUŞ, Mehmet, "*Hüsâmeddîn Uşşâkî*", ***DİA***, c. XVIII, s. 515.

----------, "*Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü*", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, Scha Neşriyat, ss. 133-142.

----------, "*Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi'nin Hayatı ve Eserleri*", *İS*, sy.: 21-22, İstanbul 1988, ss. 29-33.

AKÖZ, Alâaddin, "*Konya Mevlevi-hânesinin 1596 ve 1602 Yıllarına Âit Muhasebe Bilânçoları (Mukayeseli Bir Değerlendirme)*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 311-335.

AKÜN, Ömer Faruk, "*Sarı Abdullah*", *MEBİA*, c. X, ss. 216-220.

AKYILMAZ, Gül, "*Osmanlı Devletinde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. IV, ss. 40-54.

AKSU, Hüsamettin, "*Hurûfilik*", *DİA*, c. XVIII, ss. 438-442.

ALBAYRAK, Nurettin, "*Himmet Efendi*", *DİA*, c. XVIII, ss. 57-58.

ALGAR, Hamid, "*Baba Haydar*", *DİA*, c. IV, s. 367.

ALTUN, Ara, "*Balıklı Tekkesi*", *DİA*, c. V, s. 17.

----------, "*Cihangir Câmii*", *DİA*, c. VII, ss. 539-40.

ALTUNER, Nuran, "*Câhidî Ahmed Efendi*", Yayınlanmamış Makale, 15s.

----------, "*XVII. Yüzyıl Tekke Şairi Cahidi'de Yunus Etkisi*", Yayınlanmamış Makale, 9 s.

AŞKAR, Mustafa, "*Tarikat-Devlet İlişkisi, Kadızâdeli ve Meşâyih Tartışmaları Açısından Niyazi-i Mısrî ve Döneme Etkileri*", *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 1 (Ağustos 1999), ss. 48-80.

ATALAR, Münir, "*Osmanlı Pâdişahları*", *AÜİFD*, c. XXIV, Ankara 1981, ss. 439-444.

ATLANSOY, Kadir, "*Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyâtnâmeleri I. Mehmed b. Sa'dî'nin Bursa Vefeyâtı*", *Osmanlı Araştırmaları*, sy.: 18 (İstanbul 1998), ss. 47-67.

AYAN, Hüseyin, "*Cevri İbrahim Çelebi*", *DİA*, c. VII, ss. 460-461.

AZAMAT, Nihat, "*Câhidî Ahmed Efendi*", *DİA*, c. VII, ss. 16-17.

BARKAN, Ömer Lütfi, "*Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler*", *VD*, sy.: II, (1942), İstanbul 1974, ss. 279-353.

BAYAR, Muharrem, "*Bolvadin Mevlevihanesi ve Pendârî Kâarî Ahmed Dede*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 225-231.

BAYAT, Ali Haydar, "*Hüsn-i Hat San'atında Mevlevîlik ve Mevleviler*", *Selçuk Üniversitesi 4. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1991, ss. 81-99.

BAYRAMOĞLU Fuat- Nihat AZAMAT, "*Bayramiyye*", *DİA*, c. V, ss. 269-273.

BAYRI, M. Halit, "*Mutasavvıf Şairler: Ümmi Sinan*", *Türk Folklor Araştırmaları*. VI/27 (1960).

BAYSUN, M. Cavid, "*Murad IV*", *MEBİA*, c. VIII, ss. 625-647.

BEZCİ, Ali, "*Gaybî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 257-268.

BİLGE, Mustafa L., "*Akkirman*", *DİA*, c. II, ss. 269-270.

BİLGE, Nâlân, "*Spor Tekkeleri*", *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. V, Ankara 1994, s. 2191-2200.

BİLGİN, Azmi, "*Sinan Ümmî*", *DBAD*, c. VIII, ss. 246-250.

BURSALI, Mehmed Tâhir, "*Şeyh Abdülehad en-Nûrî*", *Sırât-ı Müstakîm*, VII, (161), 9. 1327, ss. 69-70.

BOSTAN, İdris, "*Alanya*", *DİA*, c. II, ss. 339-341.

CEBECİOĞLU, Ethem, "*Aziz Mahmûd Hüdâyî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 209-217.

CEHAĆIĆ, Cemal, "*O Jednom Filozofskom Traktatu Sejha Abdulaha*", *Prilozi*, c. 32-33 (Sarajevo 1984), ss. 65-87.

----------, "*Şeyh Abdullah Boşnak "Abdî" bin Muhammed el-Bosnevî*", Zbornik Radova, *İslamskog Teološkog Fakulteta U Sarajevu*, sy.: 1 (1982), ss. 75-81.

CLAYER, Nathalie, "*Sha'bâniyye*", *EI²*, c. IX, Leiden 1995, ss. 155-56.

COŞAN, Esad, "*Hacı Bektaş (Hayatı, Şahsiyeti, Çevresi)*", *Makâlât* neşri için yazılmış giriş, İstanbul 1986, ss. XV-LV.

ÇABUK, Vâhit, "*Sümbüliye Tarikatı Şeyhleri Hakkında Manzûme*", *Millî Gençlik*, sy.: 27 (Şubat 1978), ss. 6-10.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet, "*Kayseri Mevlevihânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 91-95.

ÇETİN, Atilla, "*İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli bir Vesîka*" *VD*, sy.: XIII, Ankara 1981 (Çetin, "*Tekkeler*").

ÇIPAN, Mustafa, "*Konya Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrâk Arşivi'ndeki Belgelere Göre Muğla Mevlevihânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 233-250.

DARKOT, Besim, "*Arapkir*", *MEBİA*, c. I, ss. 553-54.

DARKOT, Besim-Mükrimin Halil Yınanç, "*Alâiye*", *MEBİA*, c. I, ss. 286-289.

DERİN, F. Çetin, "*Osmanlı Devleti'nin Siyasî Tarihi*", *Türk Dünyası El Kitabı*, c. I, s. 483.

MERMAN, M. Uğur, "*Derviş Abdi-i Mevlevî*", *DİA*, c. IX, ss. 190-191.

DİKMEN, Hamit, "*Elmalılı Şeyh Yusuf Ümmi Sinan Efendi*", *Erdem (Aydın Saydı Özel Sayısı-II)*, c. IX, sy.: 26 (Ankara 1996).

EFDALÜDDİN, "*Abaza Şeyhî*", *İTA*, c. II, ss. 59-60.

EĞRİ, Sâdettin, "*Bursalı Şeyh Mehmed Şuhûdî ve Levami'u'l-Eşvak Adlı Eseri*", *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 2 (Aralık 1999), ss. 71-82.

EMECEN, Feridun, "*Alacahisar*", *DİA*, c. II, ss. 314-5.

ERAYDIN, Selçuk, "*İbrahim Efendî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 237-246.

ERDOĞAN, Esra Güzel, "*Şah Sultan Câmii*", *DBİA*, c. VII, ss. 124-25.

ERDOĞAN, Kenan, "*'Beş Er'den Biri, Kütahya'lı Şeyh Muhammed Askerî*", *Yedi İklim*, c. X, sy.: 68 (Kasım 1995).

----------, "*Seyyid Aziz Mahmud Urmevî, Urmevîlik ve Bilinmeyen Bir Eseri: Baha Kelâmı*", *Bir*, sy.: 9-10 (1998), ss. 211-225.

ERDOĞAN, Muzaffer, "*İstanbul Mevlevihâneleri*", *İÜEF Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, IV-V, 1975-76, İstanbul 1976, ss. 25-29.

ERDOĞDU, M. Akif, "*Konya Mevlevi Dergâhı'nın Mali Kaynakları ve İdaresi Üzerine Düşünceler ve Belgeler*", *Belgeler (TTK)*, c. XVII, sy.: 21 (1996), Ankara 1997, ss. 41-70.

ERKAL, Abdulkadir, "*Türk Edebiyatı'nda Hilye ve Cevrî'nin "Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzin"i*", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy.: 12 (Erzurum 1999), ss. 111-131.

ERTAYLAN, İsmail Hakkı, "*Yeni ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi Tarikatname*", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. I, sy.: 3-4 (Aralık 1946).

ERZİ, Adnan Sadık, "*Türkiye Kütüphânelerinden Notlar ve Vesikalar*", *TTK Belleten*, c. XIV, sy.: 56 (Ekim 1950), ss. 631-47.

ESİN, Emel, "*Merkez Efendi (H. 870/1465 sıraları-959/1551) İle Şâh Sultan Hakkında Bir Hâşiye*", *TM*, c. XIX, (1977-79), İstanbul Enstitüsü Türkiyât Enstitüsü Yay., İstanbul 1980.

EYİCE, Semavi, "*İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Câmii ve Osmanlı Türk Mimârisindeki Yeri*", *TD*, V/89 (1953), ss. 153-182.

FAROQHI, Suraiya, "*Crisis and Change, 1590-1699*", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, ed.: Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge University Press 1994, ss. 433-470.

----------, "*Çatışma Uzlaşma ve Uzun Dönemli Bektaşi Düzeni ve Osmanlı Devleti (16.-17.yy)*", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sy.: 12 (Kış-1999), çev.: Derya Öcal, ss. 149-160.

----------, "*XVI.-XVII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri*", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975.

GÖKBİLGİN, Tayyib, "*XVII. Asırda, Osmanlı Devletinde Islahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Kâtip Çelebî*", *Kâtip Çelebi*, Ankara 1991, ss. 197-218.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "*Sohbetnâme*", *Tarih ve Toplum*, c. III (1985), ss. 128-136.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, "*Bayramiye*", *MEBİA*, c. II, ss. 423-426.

----------, "*Bektaşilik-Hurûfilik*", *Şarkiyat Mecmuası*, c. V (1964), ss. 15-29.

----------, "*Celvetiye*", *MEBİA*, c. III, ss. 67-69

----------, "*Djilwatiyya*", *EI²*, c. II, ss. 542-43.

----------, "*İdris-i Muhteşî*", *TA*, c. XX, s. 40.

----------, "*Kızılbaş*", *MEBİA*, c. VI, ss. 789-795.

----------, "*Mevlevilik*", *MEBİA*, c. VIII, ss. 164-171.

----------, "*Niyâzî*", *MEBİA*, c. IX, ss. 305-307.

----------, "*Niyâzî-i Mısrî*", *Şarkiyat Mecmuası*, c. VII (İstanbul 1972), ss. 183-226.

GROOT, A. H. De, "*Halil Paşa, Kayserili*", *DİA*, c. XV, ss. 324-326.

GÜLER, Kadir, "*Gaybî Sun'ullah ve Hudâ Rabbim Risâlesi*", *Yedi İklim*, c. X, sy.: 68 (Kasım 1995), ss. 97-100.

GÜNDOĞDU, Cengiz, "*XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Sûfî Tipi Abdülmecid-i Sivâsî ve İdris-i Muhteşî*", *İLAM*, c. II, sy.: 2 (Temmuz-Aralık 1997), ss. 21-39.

----------, "*XVII. Yüzyıl Osmanlısında Siyasi Otoritenin Ulemâ-Sûfî Yaklaşımına Dair Bir Örnek: IV. Murat-Kadızâde-Sivâsî*", *Dini Araştırmalar*, c. II, sy.: 5 (Eylül-Aralık 1999), ss. 203-223.

----------, "*XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücâdelesi*", *İLAM*, c. III, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1998), ss. 37-72.

----------, "*Osmanlı Pâdişâh-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Bir Örnek: Abdülmecid Sivasi ve I. Ahmed*", *Türk Kültürü*, yıl: 37, sy., 434 (Haziran 1999), ss. 345-359.

GÜRBÜZ, Adnan, "*Amasya Mevlevîhânesi ve Vakıfları*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 287-292.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "*Arapkir*", *DİA*, c. III, ss. 328-29.

HEY'ET, "*Osmanlı'ya Bakış: Kültürel Soğuma ve Kadızâdeliler*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. V, İstanbul 1987, ss. 32 vd.

HOCA, Nazif, "*Altıparmak Mehmet Efendi*", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1995, sy.: 2 (1996), ss. 31-38.

HUART, Cl., "*Sarı Abd Allah Efendi*", *EI²*, vol. IX, s. 59.

IŞIN, Ekrem, "*Abdullah (Sarı)*", *DBİA*, c. I, ss. 13-14.

----------, "*Abdülahad Nuri*", ***DBİA***, c. I, s. 21.

----------, "*Ali Efendi (Paşmakçızade)*", ***DBİA***, c. I, ss. 190-91.

----------, "*Aziz Mahmud Hüdai*", ***DBİA***, c. I, ss. 505-507.

----------, "*Bayramîlik*", ***DBİA***, c. II, ss. 104-107.

----------, "*Bektaşilik*", ***DBİA***, c. II, ss. 131-137.

----------, "*Beşiktaş Mevlevihanesi*", ***DBİA***, c. II, ss. 169-171.

----------, "*Celvetilik*", ***DBİA***, c. II, ss. 394-96.

----------, "*Galata Mevlevihanesi*", ***DBİA***, c. III, ss. 362-366.

----------, "*Helvai Tekkesi*", ***DBİA***, c. IV, ss. 49-51.

----------, "*İbrahim Efendi*", ***DBİA***, c. IV, s. 125.

----------, "*İdris-i Muhteşî*", ***DBİA***, c. IV, ss. 138-39.

----------, "*İstanbul Bektaşiliği I*", *Nefes*, yıl: 2, sy.: 20 (Haziran 1995), ss. 23-28.

----------, "*İstanbul'un Mistik Tarihinde Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhânesi*", *İstanbul*, sy.: 6 (Temmuz 1993), ss. 129-137.

----------, "*Kadirilik*", ***DBİA***, c. IV, ss. 372-377.

----------, "*Saçlı Emir Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, ss. 383-84.

----------, "*Sünbülîlik*", ***DBİA***, c. VII, ss. 107-112.

----------, "*Şabanilik*", ***DBİA***, c. VII, ss. 121-123.

----------, "*Taşlıburun Tekkesi*", ***DBİA***, c. VII, ss. 223-24.

IŞIN, Ekrem-M. Baha Tanman, "*Yenikapı Mevlevihânesi*", ***DBİA***, c. VII, ss. 476-482.

İLGAR, Yusuf, "*Afyonkarahisar Mevlevihânesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 107-140.

İLGÜREL, Sevim, "*Hezarfen Hüseyin Efendi*", *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* kitabına yazılan Giriş, TTK, Ankara 1998.

İNALCIK, Halil, "*Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700*", *Archivum Ottomanicum*, c. VI (1980).

----------, "*Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. I, ss. 37-117.

İPŞİRLİ, Mehmet, "*Anadolu*", ***DİA***, c. III, s. 123-124.

----------, "*Ayasofya Kürsü Şeyhliği*", ***DİA***, c. IV, ss. 224-25.

----------, "*Çatalcalı Ali Efendi*", ***DİA***, c. VIII, s. 234.

----------, "*Ebüsaid Mehmed Efendi*", ***DİA***, c. X, s. 281.

----------, "*Feyzullah Efendi, Seyyid*", ***DİA***, c. XII, s. 527.

----------, "*Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI-XVII. Asırlar)*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. VII-VIII, İstanbul 1988, ss. 373-285.

----------, "*Osmanlı Uleması*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. VIII, ss. 71-79.

İPŞİRLİ, Mehmed-Mustafa Uzun, "*Bahâî Mehmed Efendi*", ***DİA***, c. IV, ss. 363-364.

İSEN, Mustafa, "*Divân Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri*", *Milli Eğitim*, sy.: 84 (Nisan 1989), ss. 21-27.

----------, "*Mutasavvıflara, Sufi Şairlerce Yazılan Mersiyeler ve Sufi Düşüncesine Göre Ölüm*", ***TAD***, 7 (1991-92), ss. 307-326.

JONG, F. De., "*Khalwatiyye*", ***EI²***, c. IV, Leiden 1978.

KAFADAR, Cemal, "*Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century İstanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature*", *Studia İslamica*, LXIX (1989), ss. 121-150.

KARA, Mustafa, "*Abaza Şeyhi*", ***DİA***, c. I, s. 12.

----------, "*Ahmed Cünûnî Dede ve Bursa Mevlevîhanesi*", *Tarih ve Toplum*, c. XI, sy.: 65 (Mayıs 1989), ss. 23/279-28/284.

----------, "*Bursa Tekkeleri*", *Tarih ve Toplum*, c. XII (İstanbul 1989), ss. 43/298-50-306.

----------, "*Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar -I-*", ***UÜİFD***, sy.: 3, c. III, yıl: 3, 1991, ss. 107-130.

----------, "*Cünûnî Ahmed Dede*", ***DİA***, c. VIII, s. 130.

----------, "*Eşrefiyye*", ***DİA***, c. XI, ss. 477-479.

----------, "*Gülşeniyye*", ***DİA***, c. XIV, ss. 256-259.

----------, "*Medeniyet Tarihimizde Tekkeler ve Zaviyeler*", *Türk Yurdu*, c. 18 (50), sy. 127-128 (488-489), Mart-Nisan 1998, ss. 108-115.

----------, "*Molla İlâhî'ye Dâir*", ***OAD***, sy.: 7-8 (1988).

----------, "*Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*", *Osmanlı Ansiklopedisi. Tarih/Medeniyet/Kültür*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, c. I.

----------, "*Osmanlılarda Tekke Siyaseti*", *Hareket*, 9 (1974), Ocak-Şubat 1975, sy. 109-110.

----------, "*Sûfîlerin Tenkidleri ve Tasavvufu İhya Faaliyetleri*", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991, ss. 67-90.

----------, "*Şehirleşmek ve Dervişleşmek*", ***İS***, sy.: 48 (Mayıs-Temmuz 1998), ss. 49-56.

KARAHAN, Abdülkadir, "*Sarı Abdullah*", *TA*, c. XXVIII, s. 156.

KARLIĞA, Bekir, "*Osmanlı Düşüncesinin Oluşumu*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. VII, ss. 28-37.

KARTAL, Abdullah, "*Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî Abdullah Bosnevî. Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi*", *UÜİFD*, c. VI, sy.: 6 (Bursa 1994), ss. 297-311.

KEMİKLİ, Bilal, "*Hüseyin Lâmekânî'nin İnsân-ı Kâmil Görüşü: 'Risâle-i Vahdetnâme'*", *KAM*, yıl: 26, sy.: 3 (Temmuz 1997), ss. 30-36.

----------, "*Kütahya Yöresinde Bir Mutasavvıf Aile: Pir Ahmet ve Ahfadı*", *I. Uluslar arası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*. Evrak Yay., Ankara 1998, ss. 279-296.

----------, "*Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ' Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri*", *AÜİFD*, c. XXXVII, sy.: 37 (1997).

----------, "*Yunus Yolunda Bir Mutasavvıf Şair: Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi*", Mayıs 1997 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri'ne sunulan tebliğ metni.

KILIÇ, Mahmud Erol, "*Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin "Tomâr-ı Tekâyâ"sı*", *İstanbul Armağanı 3*, İstanbul 1997, ss. 259-274.

KİSSLİNG, Hans Joachim, "*Halveti Tarikatı*", I-II-III, (çev.: M. S. Tayşî), *BSVB*, sy.: 29-33-34, yıl: 5, İstanbul 1993-1994, s. 28-42, 30-35, 27-40, (Kissling, "*Halveti Tarikatı*").

----------, "*Şaban-ı Veli ve Şabanilik*", çev.: M. Serhan Tayşî, *BSVB*, sy.: 37 (Ocak-Nisan), yıl: 6, İstanbul 1995, ss. 26-32 (Kissling, *Şabanilik*).

KOÇU, R. Ekrem, "*Galata Mevlevîhânesi*", *İst.A.*, c. XI, ss. 5912-5916.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "*Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde Tokat Şehrine Dâir Verilen Bilgilerin Değerlendirilmesi*", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, ss. 661-666.

KÖPRÜLÜ, Fuad, "*Abdal*", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1935.

----------, "*Bektaş, Hacı Bektaş Velî*", *MEBİA*, c. II, ss. 461-464.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., "*Abdal Mûsâ*", *DİA*, c. I, s. 64.

"*Köprülüler*", *MEBİA*, c. VI, ss. 892-908.

KÖPRÜLÜZÂDE, Mehmed Fuad, "*Tıflî Ahmed Çelebi*", *MEBİA*, c. XIVI, ss. 234-35.

KUBAN, Doğan, "*Nişancı Mehmed Paşa Câmii*", *DBİA*, c. VI, ss. 85-87.

KUFRALI, Kasım "*Molla İlâhi ve Kendisinden Sonraki Nakşibendîye Muhiti*", *TDED*, c. III, sy.: 1-2, (30 Kasım 1948), ss. 129-151.

KURNAZ, Cemal, Mustafa Tatcı, Halil Çeltik, "*Türk Edebiyatında Mi'yar Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'i*", *Tasavvuf*, yıl: 1, sy.: 3 (Nisan 2000), ss. 43-61.

KÜÇÜK, Sezâi, "*Halep Mevlevihânesi*", *İLAM*, c. III, sy.: 2 (Temmuz-Aralık 1998), ss. 73-106.

KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, "*Urfa Mevlevihanesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 303-310.

LEWİS, G. L., "*Bayrâmiyye*", *EI²*, c. I, s. 1137.

MARGOLİOUTH, D. S., "*Kâdiriyya*", *EI²*, c. IV, ss. 380-83.

----------, "*Kâdiriye*", *MEBİA*, c. VI, ss. 50-54.

MARTİN, B. C., "*A Short History of The Khalwati Order of Dervishes*" *Scholars, Saint and Sufis Muslim Religious İnstitutions Since 1500*, (Ed. Nikki R. Keddie), California 1975, (Martin, *Khalwati Order*)

MASSİGNON, Louis, "*Tarikat*", *MEBİA*, c. XII/1.

MAYER, Hans Georg, "*İçtimâî Târih Açısından Osmanlı Devleti'nde Ulemâ-Meşâyih Münâsebetleri*", *KAM*, yıl: 9, sy.: IV (1980), s. 49.

MEUMANN, Christoph K., "*19'uncu Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Asitanesi ile Devlet Arasındaki İlişkiler*", *TAD II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 167-79.

MÜLÂYİM, Selçuk, "*Osmanlı Mimarisi*", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. III.

NÛMAN, İbrahim, "*Dînî-İçtimâî Müesseselerimizin Doğuşuna ve Mîmârî Tekâmülüne Mescid-i Nebevî'nin Tesirleri*", *KAM*, yıl: 11, sy.: 3 (Temmuz 1982), ss. 37-52.

----------, "*İlk Devir Türk Sufî Merkezlerinin Mahiyetleri ve Mimarilerinin Menşeî Hakkında*", *VD*, c. XIX (1985), ss. 31-43.

OCAK, Ahmet Yaşar, "*Anadolu Heteroddoks Türk Sûfiliğinin Temel Taşı: Hacı Bektaş-ı Velî el-Horasânî (?-1271)*", *Yunus Emre, Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü*, Ankara 1995, ss. 185-201.

----------, "*Bektaşilik*", *DİA*, c. V, ss. 373-379.

----------, "*Hacı Bektâş-ı Velî*", *DİA*, c. XIV, ss. 455-458.

----------, "*XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî (Hamzavî) Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi*", *Belleten*, TTK, c. LXI, sy.: 230 (Nisan 1997), ss. 93-110.

----------, "*XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış; Kadızâdeliler Hareketi*", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl XVII-XXI, 1-2 (1979-1983), Ankara 1983, ss. 208-225.

----------, "*Paul Ricaut ve XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Zümreler*", *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl: XXVII/1-2 (Ankara 1989), ss. 233-244.

OĞUZ, M. Öcal, "*Elmalılı Mutasavvıf Şair Eroğlu Nuri*", *MF*, sy.: 8 (Aralık 1990), ss. 18-19.

OĞUZOĞLU, Yusuf, "*Mevlâna Vakfının ve Zaviyesi'nin 17. Yüzyıldaki Durumu*", *Mevlâna*, haz.: Feyzi Halıcı, ts.

OKÇUOĞLU, Tarkan, "*Mehmed Ağa Külliyesi*", *DBİA*, İstanbul 1994, c. 5, ss. 355-356.

ORTAYLI, İlber, "*Ulema Semtlerinde Gezinti*", *Tarih ve Toplum*, c. V, sy. 30, İstanbul 1986, ss. 36-42.

ÖNDER, Mehmet, "*Konya Mevlana Dergâhı ve Mevlevîhaneler*", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992.

ÖNGÖREN, Reşat, "*Hasan Burhâneddin Cihangirî*", *DİA*, c. XVI, ss. 310-311.

----------, "*Osmanlı Pâdişahları ve Tasavvuf*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. IV, ss. 486-494.

----------, "*Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı Menâkıbı*", *İslâm Araştırmaları Dergisi/Turkish Journal of İslamic Studies*, sy.: 1 (1997), ss. 107-113.

----------, "*Şeriat'ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri*", *İLAM*, c. I, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1996), ss. 123-140.

ÖRANSAY, Gültekin, "*Dini Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar*", *AÜİFD*, c. XIX (Ankara 1973).

ÖZ, Mehmet, "*Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme*", *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 48-53.

ÖZ, Tahsin, "*Sultan Ahmed Câmii*", *VD*, sy.: 1, ss. 25-29.

ÖZCAN, Abdülkadir, "*Osmanlı İmapatorluğu'nun Duraklama ve Gerilemesinin Sebepleri Hakkında Bâzı Tesbitler ve Alınan Tedbirlere Genel Bir Bakış*", *İS*, sy.: 44-45 (1997), ss. 21-26.

----------, "*Şeyhî Mehmed ve Vekayiü'l-Fudalâ'ya Dair*", *Vekâyiü'l-Fudalâ*, I, İstanbul 1989, ss. VII-XV.

ÖZCAN, Nuri, "*Ali Şirvanî*", *DİA*, c. II, s. 454.

----------, "*Derviş Abdi, Kefeli*", *DİA*, c. IX, s. 190.

----------, "*Derviş Ali, Esved*", *DİA*, c. IX, s. 192.

----------, "*Hâfız Kömür Efendi*", ***DİA***, c. XV, s. 93.

----------, "*Hâfız Kumralî*", ***DİA***, c. XV, ss. 93-94.

----------, "*XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dini Musiki*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. X, s. 722-734.

ÖZKÖK, Ayşenur, "*Kütahyalı Mutasavvıf Şairler*", *Yedi İklim*, c. X, sy.: 68 (Kasım 1995), ss. 101-103.

ÖZSAYINER, Z. Cihan, "*Mevlevî Hattatlar*", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Md. Yay., Ankara 1992, ss. 125-141.

ÖZÖNDER, Hasan, "*Kütahya Mevlevîhânesi*", *TAD*, yıl:2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 69-89.

ÖZTELLİ, Cahit, "*Ümmi Sinan*", *Türk Dili*, 9/98, Ankara 1959.

ÖZTÜRK, Said, "*Urfa Evliyalarından Şeyh Mesud Horasani'nin Zaviyesi İle İlgili Bir Belge*", *Harran*, sy.: 52 (Kasım-Aralık 1995), ss. 9-10.

ÖZYILMAZ, Ömer, "*Medreselerin Bozulma Sebepleri ve Bunların Islahı Yönünde Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış*", *ÜÜİFD*, sy. 5, c. V, 1993, ss. 133-150.

PEKOLCAY, A. Necîâ-Abdullah Uçman, "*Eşrefoğlu Rûmî*", ***DİA***, c. XI, ss. 480-82.

REVNAKOĞLU, Cemâleddin Server, "*Kaadirilik'in İstanbul'a Gelişi ve Yayılışı 5. 6*", *Yeni Tarih Dünyası*, I/6 (1953)/I/7 (1953), ss. 254-56, 300-301.

----------, "*Rumilik ve İsmâilî Rûmî*", *Yeni Tarih Dünyası*, I/8 (1953), ss. 348-350.

SAKAOĞLU, Necdet, "*Ayasofya Kürsü Şeyhi*", ***DBİA***, İstanbul 1993, c. 1, s. 459.

----------, "*Kadızadeliler-Sivasîler*", ***DBİA***, c. IV, ss. 367-369.

SERTOĞLU, Midhat, "*İstanbul'da Gizli İdris*", *Türk Kültürü*, yıl: XXIV, sy.: 279 (1986), ss. 437-441.

SEYİDOĞLU, Bilge, "*Halk Şairlerinde Tasavvuf*", *Türk Dili Araştırmaları Dergisi II (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., ss. 134-147.

SHELLEY, Christopher, "*Abdullah Efendi Commentator on the Fusûs al-Hikam*", *Journal of the Muhyiddin İbn Arabi Society*, vol. XVII (Oxford 1995).

TABÎBZÂDE, Mehmed Zâkir Şükrü, "*İstanbul Hânkâhları Meşâyihi*", haz.: Turgut Kut, *TUBA*, ed.: A. Turgut Kut-Günay Kut, vol. 19 (1995), Harward 1995 (Tabîbzâde, *Meşâyih*).

TAHRALI, Mustafa, "*Fusûsu'l-Hikem. Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alâkalı Bâzı Mes'eleler*", *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* içinde makale, c. I, ss. XXIX-LXIV.

----------, "*Muhiddin İbn Arabî ve Türkiye'ye Te'sirleri*", ***KAM***, yıl: 23, sy.: 1 (Ocak 1994), ss. 26-35.

TANMAN, M. Baha, "*İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Fındıklı'da Hatuniye Külliyesi*", *Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, ss. 139-161.

----------, "*Akbıyık Mescidi ve Tekkesi*", ***DİA***, c. I, ss. 222-23.

----------, "*Akbıyık Mescidi ve Tekkesi*", ***DBİA***, c. I, ss. 154-55.

----------, "*Arakiyye*", ***DİA***, c. III, ss. 266-267.

----------, "*Atik Vâlide Külliyesi*", ***DBİA***, c. I, ss. 407-412.

----------, "*Atik Vâlide Sultan Külliyesi*", ***DİA***, c. IV, ss. 68-74.

----------, "*Atpazarî Tekkesi*", ***DİA***, c. IV, s. 85.

----------, "*Atpazarı Tekkesi*", ***DBİA***, c. I, s. 420.

----------, "*Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi*", ***DİA***, c. IV, ss. 340-41.

----------, "*Aziz Mahmud Hüdâi Külliyesi*", ***DBİA***, c. I, ss. 507-508.

----------, "*Baba Haydar Câmii ve Tekkesi*", ***DİA***, c. IV, ss. 367-68.

----------, "*Balçık Tekkesi*", ***DBİA***, c. II, ss. 14-15.

----------, "*Beşiktaş Mevlevîhânesi*", ***DİA***, c. V, ss. 553-54.

----------, "*Cihangir Tekkesi*", ***DBİA***, c. II, s. 433.

----------, "*Dragman Külliyesi*", ***DİA***, c. IX, ss. 524-25.

----------, "*Durmuş Dede Tekkesi*", ***DBİA***, c. III, s. 106.

----------, "*Emir Buhârî Tekkesi*", ***DBİA***, c. XI, ss. 126-28.

----------, "*Hacı Evhad Külliyesi*", ***DBİA***, c. III, ss. 473-475.

----------, "*Galata Mevlevîhânesi*", ***DİA***, c. XIII, ss. 317-321

----------, "*Gülşenîlik*", ***DBİA***, c. III, ss. 442-444.

----------, "*Halvetîlik*" ***DBİA***, c. III, ss.

----------, "*Helvaî Tekkesi*", ***DBİA***, c. IV, s. 51.

----------, "*Himmet Efendi Tekkesi*", ***DİA***, c. XVIII, ss. 58-59.

----------, "*Hüsameddin Uşşakî Tekkesi*", ***DBİA***, C. IV, ss. 105-106.

----------, "*Hüsâmeddin Uşşâkî Tekkesi*", ***DİA***, c. XXXVIII, ss. 515-517.

----------, "*İstanbul Mevlevîhaneleri*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XIV, İstanbul 1994, ss. 177-183.

----------, "*Kadirîhane Tekkesi*", ***DBİA***, c. IV, ss. 370-372.

----------, "*Karabaş Tekkesi*", ***DBİA***, c. IV, ss. 440-41.

----------, "*Kasımpaşa Mevlevîhanesi*", ***DBİA***, c. IV, ss. 482-485.

----------, "*Keşfî Câfer Efendi Tekkesi*", ***DBİA***, c. IV, ss. 549-551.

----------, "*Merkez Efendi Külliyesi*", ***DBİA***, c. V, ss. 396-400.

----------, "*Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi*", ***DBİA***, c. V, s. 495.

----------, "*Nalçacı Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, ss. 41-42.

----------, "*Nasuhî Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, ss. 50-51.

----------, "*Oğlanlar Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, ss. 123-24.

----------, "*Pazar Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, ss. 235-236.

----------, "*Saçlı Emir Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, ss. 384-85.

----------, "*Selamî Ali Efendi Tekkesi*", ***DBİA***, c. VI, s. 492.

----------, "*Sinanilik*", ***DBİA***, c. VII, s. 7, ss. 6-8.

----------, "*Sünbül Efendi Tekkesi*", ***DBİA***, c. VII, ss. 105-107.

----------, "*Şah Sultan Câmii ve Tekkesi*", ***DBİA***, c. VII, ss. 125-127.

----------, "*Ümmî Sinan Tekkesi*", ***DBİA***, c. VII, ss. 336-338.

----------, "*Yenikapı Mevlevîhânesi*", ***IX. Vakıf Haftası Kitabı***, Ankara 1992, ss. 93-108.

----------, "*Zeynilik*", ***DBİA***, c. VII, s. 552.

TANRIKORUR, Bârihüdâ, "*Gaziantep Mevlevîhânesi*", ***DİA***, c. XIII, ss. 475-477.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "*Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi ve Devriyesi*", ***AÜ-İFD***, 17 (1969), Ankara 1971, ss. 187-199.

----------, "*Seyyid Azîz Mahmud Hudâyî*", ***AÜİFD***, c. 15 (Ankara 1968)., ss. 1-41.

TATÇI, Mustafa, "*Şeyh Karabaş-ı Velî'nin Tasavvufî Bir Rüya Ta'birnâmesi*", ***TKA (Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Armağanı)***, sene: XXXII/1-2, Ankara 1994, ss. 333-342.

----------, "*Şeyh Ömer Fuadi ve Sadefiyye'si*", ***Yedi İklim***, sy.: 41, İstanbul 1992, ss. 38-40.

TAYŞİ, M. Serhan, "*Cemâl-i Halvetî*", ***DİA***, c. VII, ss. 302-303.

----------, "*Sünbül Efendi*", ***SGAD***, c. VIII, ss. 41-45.

----------, "*Şeyh Ebu'l-A'lâ Muhammed Nasûhi el-Halvetî*", ***SGAD***, c. VIII, ss. 291-295.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, "*XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide Yenicâmi Külliyesi*", ***İÜEF Tarih Dergisi***, sy.: 28-29 (1974-1975), ss. 167-179.

TELCİ, Cahit, "*İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik*", ***50. Yıl Atatürkçülük Armağanı***, Akademi Kit., İzmir 1994 (Telci, "*İstanbul Tekkeleri*").

TEZCAN, Nuran, "*Manisa Mevlevihânesi*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XIV, İstanbul 1994, ss. 185-193.

TOSUN, Necdet, "*Seyyid Nizâmoğlu Seyfullah Hayatı ve Eserleri*", *İLAM Araştırma Dergisi*, c. II, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1997), ss. 153-164.

TÖKİN, Füruzan Hüsrev, "*Mevlevilik*", *Türk Düşüncesi*, c. VII, sy.: 4-37 (1957), ss. 23-28.

TUNCEL, Metin, "*Anadolu*", *DİA*, c. III, ss. 106-108.

TUNCER, Orhan Cezmi, "*Kilis Mevlevihanesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 259-281.

TURAN, Şerafettin, "*XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı*", *Atatürk Üniversitesi Yıllığı (1961)*, ss. 201-232.

TURNALI, A. Bilgin, "*Cihangir Tekkesi*", *DİA*, c. VII, s. 540.

TUŞ, Muhiddin, "*Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rolü Üzerine Bir Deneme*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 297-302.

TÜRER, Osman, "*Batı'nın İslâm'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü*", *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, haz. Coşkun Yılmaz, İstanbul 1991, s. 143.

----------, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Tarihi Bir Örnek*", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy.: 28 (Şubat 1984), ss. 181-194.

TÜRKDOĞAN, Orhan, "*Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları*", *TTK Belleten*, c. LX, sy.: 228 (Ağustos 1996), ss. 421-442.

UÇMAN, Abdullah, "*Devriyyeler Üzerine Rıza Tevfik'in Yayımlanmamış Bir Makalesi*", *TAD*, 7 (1991-1992), ss. 537-563.

----------, "*XVII. Yüzyıl Tekke Edebiyatı*", *Büyük Türk Klasikleri*, c. VI, İstanbul 1987, ss. 11-74.

ULUDAĞ, Süleyman, "*Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı*", *DİA*, c. II, ss. 135-136.

----------, "*Ahmediyye*", *DİA*, c. II, s. 171.

----------, "*Halvetiyye*", *DİA*, c. XV, s. 392.

UNAN, Fahri, "*Osmanlı Medreselerinde İlmî Verimi ve ilim Anlayışını Etkileyen Amiller*", *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 95-105.

USLU, Recep, "*XVII. Yüzyılın Büyük Bestekârlarından Itrî*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. X, ss. 595-599.

UZLUK, F. Nafiz, "*Mevlevi Hilafetnameleri*", *VD*, sy.: IX, ss. 383-399.

ÜÇER, Müjgan, "*Yunus İzinde Bir Şair: Nûri-i Sivasî*", *Revak*, 1993, s. 59.

ÜNVER, A. Süheyl, "*Beşiktaş-Çırağan Mevlevihanesi Hakkında*", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, haz.: Feyzi Halıcı, Ankara 1978, ss. 165-169.

ÜNVER, İsmail, "*Askeri, Mehmed*", *DİA*, c. III, ss. 491-2.

----------, "*Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri*", *OA*, c. XIV, İstanbul 1994, ss. 195-219.

ÜREKLİ, Bayram-Ali Baş, "*Veli Baba ve Semirkent Uluğbey'deki Manzumesi*", *SÜ Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi*, sy.: 9-10 (1994-1995), ss. 139-161.

YAZICI, Tahsin, "*Abdallah, Sarı*", *EI²*, vol. I, s. 179.

----------, "*Fetih'ten sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemaleddin, Sünbül Sinan ve Merkez Efendi*", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956 (Yazıcı, "Halvetî Şeyhleri").

----------, "*Mawlawiyya*", *EI²*, vol. VI, ss. 883-887.

----------, "*Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye*", *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*'ye yazılan önsöz, s. LXV.

----------, "*Üsküdar*", *MEBİA*, c. XIII, s. 230-31.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "*Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri (1700-1800)*", *Osmanlı Araştırmaları*, c. III (İstanbul 1982), ss. 143-164.

YETİK, Erhan, "*Ankaravî, İsmâil Rusûhî*", *DİA*, c. III, ss. 211-213.

----------, "*Tasavvufî Açıdan Fâtiha Tefsiri (İsmail-i Ankaravi'nin Futûhât-ı Ayniyesi Üzerine Bir Çalışma)*", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fak. Dergisi*, sy.: 8, Samsun 1996, ss. 45-107.

YILMAZ, Ali, "*Şeyh Şâbân-ı Velî*", *SGAD*, c. VIII, ss. 122-28.

YILMAZ, Coşkun, "*Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma*", *Osmanlı*, ed.: Güler Eren, c. IV, ss. 69-81.

YILMAZ, H. Kâmil, "*Açıkbaş Mahmud Efendi*", *DİA*, c. I, s. 332.

----------, "*Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin 'Semâ Risâlesi'*", *MÜİFD*, c. IV (İstanbul 1986), ss. 273-284.

----------, "*Aziz Mahmud Hüdâyî*", *DİA*, c. IV, ss. 338-340;

----------, "*Celvetiyye*", *DİA*, c. VII, ss. 273-275.

----------, "*Hüdâyî Kütüphanesi*", *İLAM*, c. I, sy.: 1 (Ocak-Haziran 1996), ss. 85-91.

----------, "*Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar*", *Mavera*, sy.: XCII-XCV (1984), ss. 92-100.

----------, "*Sarı Abdullah Efendi*", *SGAD*, c. VIII, ss. 254-57.

----------, "*Sühreverdi Hayatı ve Eserleri*", *Avârifü'l-meârif Tercemesi* içinde makale, İstanbul 1989.

YILMAZ, Necdet, "*Tasavvuf ve Şehir*", *İS*, sy.: 48 (Mayıs-Temmuz 1998), ss. 73-80.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, "*Üstüvanî Risalesi*", *AÜİFD*, c. X (Ankara 1963), ss. 71-78.

YÜCEL, Ebubekir, "*Bursa'lı Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri Adlı Eserinde Geçen Sivaslı Müellifler*", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.: 1 (Sivas 1996), ss. 247-255.

YÜCEL, Erdem, "*Kasımpaşa Mevlevihanesi*", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, yıl: 1, sy.: 3 (Aralık 1979), ss. 76-86.

YÜKSEL, Hasan, "*Ayıntab Mevlevihânesi*", *Toplumsal Tarih*, 1/1-6, sy.: 5 (1994), ss. 43-46.

----------, "*Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıflar Üzerine Bir Deneme (Şeyh Şemseddin Ailesi)*", *Revak*, c. 1, sy.: 1 (Sivas 1990), ss. 38-53.

----------, "*Tokat Mevlevihanesi*", *TAD*, yıl: 2, sy.: 2 (Mayıs 1996), ss. 61-68.

YÜKSEL, Müfid, "*İstanbul Tekkeleri I*", *Cem Dergisi*, yıl: 7, sy.: 71 (Ekim 1997), ss. 36-43.

ZARCONE, Thierry, "*Emir Buharî Tekkesi*", *DBİA*, c. III, ss. 165-167.

ZİLFİ, Madeline C., "*The Kadızâdelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-century İstanbul*", *Journal of Near Eastern Studies*, 4 (1986), ss. 251-269.

----------, "*Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhya Hareketleri*", çev.: M. Hulusi Lekesiz, *Türkiye Günlüğü*, sy.: 58 (Kasım-Aralık 1999), ss. 65-79.

EKLER

Bu kısımda üç ayrı tablo yer almaktadır. Tablo 1'de, XVII. asır meşâyihi tarîkatlarına göre sıralanmış, bu şeyhlerin bazı özellikleri gösterilmiştir. Tablonun başındaki harfler şu manalarda kullanılmıştır:

A: Şeyhlerin meşgul olduğu sanat dalları,

B: Şeyhlerin şâir olup olmadıkları,

C: Şâirse hangi mahlası kullandığı,

D: Şeyhlerin hizmet gördüğü alanlar,

E: Şeyhlerin dîvân sahibi olup olmadığı,

F: Şeyhlerin medrese tahsîli görüp görmediği,

G: Eğer eser telif etmişse bunların adedi,

H: Adına tekke inşâ edilen şeyhler,

I: Hacca giden şeyhler,

K: Herhangi bir savaşa katılan şeyhler.

XVII. asırda tekkelerde yetişmiş ünlü müsikişinas ve hattatlar Tablo 2'de verilmiştir. Bu sanatkârların varsa eserleri ve bunların adedi de tesbit edilerek kaydedilmiştir.

Tablo 3'de ise bu asır şeyhlerinin tarîkatı, şûbesi ile hicrî ve milâdî vefât tarihleri, hizmet yaptıkları tekke ve buranın bulunduğu illerin bir listesi verilmiştir.

Tablo 1: XVII. Yüzyıl Meşayihi

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi	Bayrâmî										
Ahmed Efendi	Bayrâmî										
Ahmed Hâdi Efendi	Bayrâmî							3			
Bestan Efendi	Bayrâmî										
Beşir Ağa	Bayrâmî										
Bosnalı Abdullah Ef.	Bayrâmî							68		X	
Ebülmeyâmin Mustafa Efendi	Bayrâmî										
Fâzıl Ali Çelebi (Hüsrevzâde)	Bayrâmî						X	28			X
Gedâyi Ali Efendi	Bayrâmî										
Hacı Hüseyin Ağa	Bayrâmî										
Hasan Efendi	Bayrâmî										
Himmet Efendi	Bayrâmî		Şâir		Vâiz/ Müderris	Divançe	X	5	X		
Himmetzâde Abdullah Efendi	Bayrâmî	Hattat	Şâir	Abdî Himmetzâd	Vâiz	Dîvân	X	4		X	X
Hüseyin Lâmekânî	Bayrâmî		Şâir/ Yunus	Lâmekânî		Dîvân	X	4			
İdris Muhtefî	Bayrâmî		Şâir/ Yunus								
Lagârî Mehmed Ef.	Bayrâmî										
Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi	Bayrâmî		Şâir/ Yunus			Dîvân		5			
Pir Serraş	Bayrâmî										
Seyyid Cafer Efendi	Bayrâmî										
Seyyid Tavîl İbrahim Efendi	Bayrâmî										
Abdurrahman Vâli Efendi	Bayrâmî		Şâir		Müderris		X	1			
Bursalı Seyyid	Bayrâmî										

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Mehmed Hâşim											
Hacı Bayram Kabâyi	Bayrâmî										
Mehmed Efendi	Bayrâmî										
Mehmed Sâlih II	Bayrâmî										
Paşmakçızâde Ali Ef.	Bayrâmî										
San Abdullah Efendi	Bayrâmî	Hattat Çiçekçi	Şâir	Abdî				9			X
Sunullah Gaybî Ef.	Bayrâmî		Şâir	Gaybî		Dîvân	X	16			
Mustafa Baba	Bektâşî										
Yusuf Baba	Bektâşî										
Mürşid Ali Baba	Bektâşî										
Veli Baba	Bektâşî										
Hüseyin Baba	Bektâşî										
Seyyid Nebi	Bektâşî										
Ali Çelebi	Bektâşî										
Öksüz Nebi	Bektâşî										
Seyyid Ali	Bektâşî										
Abdürrahim Aksarâyi Efendi	Celvetî										
Abdürrahim Efendi	Celvetî						X		X		
Ali Efendi	Celvetî										
Arap Yahyâ Efendi	Celvetî										
Aziz Mahmud Hüdâyi	Celvetî		Şâir	Hüdâyi	Kadı/Vâiz	Dîvân	X	29	X	X	X
Devâti Mustafa Ef.	Celvetî	Divitci			Müderris		X	1	X		
Devâtizâde Mehmed Efendi	Celvetî	Bestekâr	Şâir	Tâlib							
Dizdarzâde Ahmed Efendi	Celvetî										
Dizdarzâde Ahmed Efendi	Celvetî										
Eyüb Efendi	Celvetî				Müderris/İmam				X		
Eyüb Efendi	Celvetî										
Filibeli İsmail Efendi	Celvetî										
Gafûri Mahmud Ef.	Celvetî		Şâir	Gafûri							

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Hasan Celveti Efendi	Celveti										
Kemal Efendi	Celveti										
Kemâleddin Efendi	Celveti										
Kutup İbrahim Efendi (Üftâdezâde)	Celveti										
Mehmed Fenâyî Cennet Efendi	Celveti		Şâir	Fenâyî							
Mehmed Tâlib Efendi	Celveti										
Mes'ud Efendi	Celveti										
Muk'ad Ahmed Ef.	Celveti										
Mûsâ Şekûri Efendi	Celveti										
Mustafa Efendi	Celveti										
Osman Fazlî Ilâhî	Celveti	Hattat	Şâir	Fazlî				21	X	X	X
Ramazan Efendi	Celveti										
Saçlı İbrahim Efendi	Celveti										
Selâmi Ali Efendi	Celveti										
Serzâkir Şaban Ef.	Celveti										
Seyyid Mesûd Efendi	Celveti										
Tophâneli Veli Ef.	Celveti										
Veliyyüddin b. Yusuf Efendi	Celveti										
Yakub Efendi	Celveti										
Zâkirzâde Abdullah Efendi	Celveti										
Abdullah Efendi	Halveti										
Abdullah Efendi	Halveti										
Abdullah Sabi Efendi	Halveti										
Abdurrahman b. Mehmed	Halveti										
Abdurrahman Efendi	Halveti										
Abdurrahman Kuddûsî Efendi	Halveti				Vâiz			2			
Abdülbâkî Sivâsî Ef.	Halveti										
Abdülhad Nûri Ef.	Halveti		Şâir/ Yunus	Nûri	Vâiz			28	X		

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Abdülhalim Efendi	Halveti										
Abdülmecid Sivâsî Efendi	Halveti		Şâir	Şeyhi	Müderris/Vâiz	Divân	X	23		X	
Abdülmümin Efendi	Halveti										
Ahmed Adîmî Efendi	Halveti		Şâir		Vâiz					X	
Ahmed Ali Murtezâ Efendi	Halveti										
Ahmed Câhidî Efendi	Halveti		Şâir			Divân		2			
Ahmed Dede	Halveti										
Ahmed Efendi	Halveti										
Ahmed Efendi	Halveti								X		
Alâaddin Efendi	Halveti						X			X	
Ali Alâaddin Akşehrî Efendi	Halveti										
Ali Alâaddin el-Atvel Efendi	Halveti				Vâiz			14		X	
Ali Çelebi	Halveti										
Ali Efendi	Halveti										
Ali Efendi	Halveti										
Ali Şirugani Efendi	Halveti	Bestekâr	Şâir	Dede							
Alimi Efendi	Halveti										
Amâ Mehmed Efendi	Halveti				İmam						
Ankaralı Hasan Ef.	Halveti										
Araklı Mehmed Ef.	Halveti				Vâiz						
Ârif Efendi	Halveti										
Aydınlı İsmail Efendi	Halveti							1			
Bağçevânzâde Ali Ef.	Halveti		Şâir	Şehri							
Bezcizâde Mehmed Muhiddin	Halveti	Bestekâr	Şâir		Vâiz		X		X		
Boğazhisarlı Mehmed Efendi	Halveti										
Bosnalı Karabaş Osman Efendi	Halveti										
Bosnalı Mustafa Ef.	Halveti										
Bostan Efendi	Halveti										

Adı	Tarîkatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Bursalı Muhiddin Ef.	Halvetî		Şâir	Bursevî		Dîvân		3	X		
Bülbülcüzâde Abdülkerim Fetbî	Halvetî		Şâir	Fethî	Müderris	Dîvân	X	4			
Büyükkadızâde Mehmed Efendi	Halvetî				Vâiz		X				
Cârullah Efendi	Halvetî										
Ced Hasan Efendi	Halvetî	Bestekâr	Şâir		Vâiz	Dîvân		5			
Cemâh Şeyhi İbrahim Efendi	Halvetî				Vâiz/ İmam		X	3			X
Çarhacı Ahmed Ef.	Halvetî								X		
Çavdarıoğlu Müfîi Derviş	Halvetî		Şâir/ Yunus	Müfîi/Çavdaroğlu	Müftü	Dîvân	X				
Çelebi Mustafa Ef.	Halvetî										
Çuhadar Mehmed Ef.	Halvetî										
Debbağzâde Mustafa Efendi	Halvetî										
Devezâde Mehmed Efendi	Halvetî										
Durmuş Dede	Halvetî										
Ebûbekir Efendi	Halvetî	Bestekâr							X		
Emir Abdulkerim Ef.	Halvetî		Şâir	İştibî Şeyhi	Müderris		X	2			X
Erdebilizâde Ahmed Efendi	Halvetî		Şâir		Vâiz						
Esircizâde Hüseyin Efendi	Halvetî				Vâiz		X	1			
Fazlullah Efendi	Halvetî										
Fenni Hüseyin Efendi	Halvetî										
Fethullah Efendi	Halvetî										
Filibeli Abdullah Ef.	Halvetî				Dersiâm		X				
Gevrekcizâde Mehmed Efendi	Halvetî				Müderris/Vâiz		X				
Gülaboğlu Muhammed Askeri	Halvetî		Şâir/ Yunus	Askeri	Müderris	Dîvân	X	2			
Habîbi İsmail Efendi	Halvetî		Şâir					3			
Hâbilzâde Ehlullah Efendi	Halvetî										

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Hâbilzâde Ehlullah Efendi	Halveti										
Hacı Mehmed Çelebi	Halveti										
Hacı Sâdık Efendi	Halveti										
Hâfız Abdüllatif Ef.	Halveti	Bestekâr	Şâir			Dîvân		1		X	
Hakikîzâde Osman Efendi	Halveti		Şâir			Dîvân			X		
Hammâmizâde Mehmed Efendi	Halveti										
Hamza Efendi	Halveti				Muhaddis /Vâiz		X			X	
Hariri Mehmed Ef.	Halveti				Vâiz				X		
Hasan Adli Efendi	Halveti	Hattat	Şâir	Adlî		Dîvân	X	3			
Hasan Amidi Efendi	Halveti										
Hasan Burhâneddin Efendi	Halveti		Şâir					2	X		
Hasan Çelebi	Halveti										
Hasan Dede	Halveti				Vâiz		X				
Hasan Nûri Efendi	Halveti		Şâir	Nûri	Müder-ris-Vâiz		X	1			
Haydarzâde Mehmed Feyzi	Halveti		Şâir	Feyzî		Dîvân		9			
Hayreddin Efendi	Halveti		Şâir	Şeyhî					X		
Hüseyin Dede	Halveti										
İbrahim Efendi	Halveti				Vâiz						
İbrahim Efendi	Halveti				Vâiz			2			
İbrahim Efendi	Halveti										
İbrahim Kırîmî	Halveti				Vâiz			19			
İsmail Efendi	Halveti										
İsmail Efendi	Halveti										
İsmail Efendi	Halveti										
İsmail Efendi	Halveti										
İsmail Kudsi Efendi	Halveti						X			X	
İstanbullu Mustafa Efendi	Halveti										
İştibîzâde Mustafa Ef.	Halveti							1			

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
İştibli Emir Abdülkerim Efendi	Halveti		Şâir	İştibli Şeyhi	Müderris/Vâiz		X	2		X	
Kadızâde Küçük Mehmed Efendi	Halveti				Vâiz			7			
Kadızâde Küçük Mehmed Efendi	Halveti										
Kalıbi Ahmed Efendi	Halveti										
Karabaş İskender Ef.	Halveti										
Karabaş Mahmud Ef.	Halveti				Vâiz/ İmam		X				
Karabaş Osman Ef.	Halveti										
Karamanlı Abdülkâdir Efendi	Halveti				İmam						
Kasımpaşalı Ahmed Efendi	Halveti				İmam/ Hatip						
Kenzi Hasan Efendi	Halveti	Bestekâr	Şâir	Kenzi		Divânçe					
Kerâmeddin Efendi	Halveti		Şâir		Vâiz		X				
Keşfi Cafer Efendi	Halveti		Şâir	Keşfi							
Kınıklı Cârullah Ef.	Halveti										X
Kınıklı Derviş Efendi	Halveti				Vâiz						
Koğacızâde Mehmed Efendi	Halveti	Bestekâr									
Konyalı Seyyid Mehmed Efendi	Halveti										
Kubûrizâde Mustafa Efendi	Halveti	Hattat/ Keman			Div.Hüm .Kâtibi						
Kutub Ahmed Efendi	Halveti										
Kürkcübaşı Mûsâ Ağa	Halveti										
La'li Mehmed Fenâyî Efendi	Halveti		Şâir			Divânçe		3			
Mahmud Cemâleddin Efendi	Halveti		Şâir	Hulvî	Helvaciy ân-ı Hâssa			3	X	X	
Mahmud Efendi	Halveti								X		
Malkaralı Ömer Ef	Halveti						X				
Manevi Mustafa Ef.	Halveti		Şâir		Vâiz	Divân		2			
Manisalı Abdullah	Halveti								X		

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Efendi											
Mehmed b. Ömer Ef.	Halvetî										
Mehmed Celâleddin Efendi	Halvetî										
Mehmed Çelebi	Halvetî										
Mehmed Efendi	Halvetî	Bestekâr	Şâir	Biçâre				1			
Mehmed Efendi	Halvetî										
Mehmed Efendi	Halvetî				Müder-ris/Müft		X				
Mehmed Efendi	Halveti										
Mehmed Eyyûbî Ef.	Halveti		Şâir			Divân	X	3		X	
Mehmed Müstakim Efendi	Halveti	Târih Düşürme	Şâir	Müsta-kim			X				
Muhammed Nazmi Efendi	Halveti	Bestekâr	Şâir	Nazmi	Vâiz	Divân		5			X
Mehmed Sadri Efendi	Halveti		Şâir		Vâiz						
Mehmed Sükûti Halveti Efendi	Halveti										
Mehmed Şühûdî Ef.	Halvetî		Şâir			Divân		1			
Mekki Mehmed Ef.	Halvetî				Müder-ris/Ima		X				X
Mısri Ömer Efendi	Halveti				Vâiz						
Mudumulu Ebûbekir Efendi	Halveti										
Muhammed Efendi	Halveti										
Muhammed Nasûhi Efendi	Halvetî			Nasûhi	Vâiz	Divân		10			
Muhiddin Efendi	Halveti				Imam/ Hatip					X	
Murad Efendi	Halveti										
Mûsâ Dede	Halveti										
Mûsâ Dede	Halveti										
Mûsâ Efendi	Halveti							2			
Mustafa Efendi	Halveti						X				
Muslî Çelebi Efendi	Halveti										
Muslihiddin Mustafa	Halveti		Şâir	Şeyhî					X		

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Efendi											
Mustafa Çelebi	Halveti										
Mustafa Efendi	Halveti				Kadı		X				
Mustafa Efendi	Halveti							1			
Mustafa Efendi	Halveti										
Mustafa Nehci Efendi	Halveti		Şâir			Dîvân		3			
Müeyyed Efendi	Halveti										
Nakşî Ali Akkirmânî Efendi	Halveti		Şâir			Dîvân		4			
Nakşî İbrahim Efendi	Halveti	Bestekâr	Şâir	Nakşî	Vâiz	Dîvân		1		X	
Nalçacı Ahmed Ef.	Halveti										
Nalçacı Halil Efendi	Halveti								X		
Nasuh Efendi	Halveti										
Necmeddin Hasan Yemeni	Halveti						X	1		X	X
Nefâyisi Hasan Ef.	Halveti				Vâiz		X				
Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi	Halveti	Bestekâr	Şâir	Osman	Muder-riz/Vâiz	Divânçe	X		X		
Niyâzî Mısrî Efendi	Halveti		Şâir/ Yunus	Niyâzi/ Mısri	Vâiz	Dîvân	X	19	X		
Osman Mani Efendi	Halveti										
Ömer Efendi	Halveti										
Ömer Fâni	Halveti	Hâfız	Şâir	Fâni	Vâiz	Dîvân	X	6		X	X
Ömer Fuâdi Efendi	Halveti		Şâir	Fuâdi	Müftü vard	Dîvân	X	27			
Ramazan Efendi	Halveti		Şâir	Mahfi				2	X		
Receb Efendi	Halveti										
Receb Efendi	Halveti										
Receb Efendi	Halveti										
Reşâdi Mehmed Ef.	Halveti		Şâir			Dîvân					
Safiyyüddin Çelebi Efendi	Halveti										
Sakızlı İlyas Efendi	Halveti						X				
Seyyid Abdullah Ef.	Halveti										
Seyyid Ahmed Ef.	Halveti										

Adı	Tarîkatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Seyyid Ahmed Vahdi Efendi	Halveti										
Seyyid Cüneyd Ef.	Halveti										
Seyyid Hüseyin Ef.	Halveti		Şâir	Seyyid Hüseyin	Vâiz		X	5			
Seyyid İsmail Cismi Efendi	Halveti										
Seyyid Mehmed Ef.	Halveti				Vâiz						
Seyyid Nesimi Efendi	Halveti										
Sillebâf Mehmed Dede	Halveti				İmam						
Simkeşzâde Hasan Feyzi Efendi	Halveti		Şâir	Feyzi	Müderris/Vâiz	Divân		4			
Sinan Efendi	Halveti										
Sükûni Mehmed Ef.	Halveti				Müftü			3			
Süleyman Efendi	Halveti				İmam					X	
Süleyman Efendi	Halveti		Şâir	Süleyman							
Süleyman Efendi	Halveti										
Şaban Efendi	Halveti								X		
Şemlelizâde Ahmed Efendi	Halveti	Hattat	Şâir	Rindî				2			
Şenikzâde Mehmed Efendi	Halveti										
Şerbetçi Mehmed Ef.	Halveti								X		
Şerif Mehmed Efendi	Halveti										
Şeyh Beşir	Halveti							1			X
Tahlîzâde Ali Akli Efendi	Halveti	Bestekâr	Şâir	Âşık		Divân		10			
Tatar İsâ Efendi	Halveti				Vâiz						
Tatar İsâ Efendi	Halveti				Vâiz						
Tokatlı Karabaş Osman Efendi	Halveti									X	
Üşaklı Muhammed Efendi	Halveti										
Ünsi Hasan Efendi	Halveti		Şâir	Ünsî		Divân		2			
Üsküdarlı Mehmed Efendi	Halveti								X		

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Vahyîzâde Mehmed Efendi	Halveti			Hilmi							
Vahyîzâde Mehmed Efendi	Halveti		Şâir	Hilmi	Muhaddis/Vâiz		X	5			
Vâiz Süleyman Efendi	Halveti				Müderris/Vâiz		X				
Vanalı Osman Efendi	Halveti				Müftü		X				
Veli Dede	Halveti										
Veliyyüddin Efendi	Halveti				Vâiz		X				
Yahyâ Efendi	Halveti		Şâir		Vâiz						
Yahyâ Efendi	Halveti		Şâir		Vâiz		X				
Yakub Efendi	Halveti		Şâir						X		
Yunus Efendi	Halveti				Müderris/Vâiz		X				
Yusuf Ağazâde Mustafa Efendi	Halveti						X				
Yusuf Sinâneddin Ef.	Halveti				Vâiz		X				
Yusuf Ümmî Sinan	Halveti		Şâir/ Yunus	Ümmî Sinan	Müderris	Divân	X	1			
Ahmed Efendi	Kâdirî										
Ahmed Efendi	Kâdirî								X		
Can Âlim Efendi	Kâdirî	Mesnevîhan			Vâiz			1			
Eşref-i Sânî	Kâdirî		Şâir			Divân					
Hamdi-i Evvel	Kâdirî		Şâir			Divân					
Hamdi-i Sânî	Kâdirî		Şâir				X				
İsmail Rûmî Efendi	Kâdirî								40		
Kesedâr Ahmed Ef.	Kâdirî		Şâir	Kâdirî	Müderris/Kadı		X				
Lütfullah Efendi	Kâdirî	Bestekâr	Şâir			Divân					
Mehmed Efendi	Kâdirî										
Sır Ali Efendi	Kâdirî		Şâir			Divân		1			
Şerîf Fâzıl Mehmed Efendi	Kâdirî				Kadı		X				
Şerîf Halîl Efendi	Kâdirî										
Abdulhalim Çelebi	Mevlevi		Şâir	Halim							

Adı	Tarîkatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Abdülkâdir Dede	Mevlevî										
Âdem Dede Efendi	Mevlevî	Târih Düşürme	Şâir	Âdem		Dîvân				X	X
Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede	Mevlevî		Şâir			Dîvân	X	3	X		
Ahmed Cünûnî Dede	Mevlevî		Şâir				X		X		
Alâaddin Dede	Mevlevî										
Arzî Mehmed Dede	Mevlevî		Şâir	Arzî	Kadı	Dîvân	X				
Bostan Çelebi-i Evvel	Mevlevî										
Bostan Çelebi-i Sânî	Mevlevî									X	
Câmî Ahmed Dede	Mevlevî						X			X	
Çengî Yusuf Dede	Mevlevî	Bestekâr	Şâir			Dîvân		2			
Derviş Çelebi Efendi	Mevlevî		Şâir								
Doğânî Ahmed Dede	Mevlevî		Şâir								
Ebûbekir Çelebi	Mevlevî		Şâir	Garîbî							
Furuncuzâde Abdî Dede	Mevlevî										
Gavsî Ahmed Dede	Mevlevî	Hattat	Şâir	Gavsî		Dîvân					
Halil Fâzıl Dede	Mevlevî		Şâir	Fâzıl			X	10			
Hüseyin Çelebi Efendi	Mevlevî										
Hüseyin Dede	Mevlevî										
İbrahim Dede	Mevlevî										
III. Ârif Çelebi Efendi	Mevlevî										
İsmail Rusûhî Dede	Mevlevî		Şâir	Rusûhî				28			
Kâri Ahmed Dede	Mevlevî		Şâir				X				
Kâsım Dede	Mevlevî										
Köçek Mustafa Dede	Mevlevî	Bestekâr									
Kutb İbrahim Sâdık Efendi	Mevlevî										
Mahmud Dede	Mevlevî										
Mehmed Ârif Dede	Mevlevî										
Mehmed Dede	Mevlevî										
Mehmed Hakîkî Dede	Mevlevî										
Mehmed Peyk Efendi	Mevlevî										
Muhammed Çelebi	Mevlevî										

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Efendi											
Mustafa Efendi	Mevlevi										
Müneccimbaşı Ahmed Dede	Mevlevi		Şâir	Âşık	Müneccim başı		X	12			
Nâci Ahmed Dede	Mevlevi	Mesnevi hân	Şâir	Nâci		Dîvân					
Pârsâ Mehmed Ef.	Mevlevi		Şâir	Pârsâ Sâbır		Dîvân		4			
Sabûhi Ahmed Dede	Mevlevi		Şâir	Sabûhi		Dîvân		2		X	
Sâlih Zihni Dede	Mevlevi		Şâir	Zihni							
Seyyid Abdülhalim Çelebi	Mevlevi			Halim							
Seyyid İsmail Dede	Mevlevi										
Seyyid Mehmed Dede	Mevlevi										
Sırrî Abdullah Dede	Mevlevi						X		X		
Süleyman Dede	Mevlevi										
Şah Hızır Muhammed Çelebi	Mevlevi										
Tâlib Mehmed Dede	Mevlevi		Şâir				X				
Ulûfecizâde Mehmed Dede	Mevlevi	Hattat									
Veliyyüddin Dede	Mevlevi										
Zincirkıran Muhammed Çelebi	Mevlevi										
Abdullah Efendi	Nakşi										
Abdurrahman Efendi	Nakşi										
Açıkbaş Mahmud Ef.	Nakşi	Târih Düşürme	Şâir	Resmî Âcizi	Vâiz	Divânçe		5			
Ahi Mahmud Efendi	Nakşi						X				
Ali Efendi	Nakşi										
Bosnalı Osman Ef.	Nakşi				Vâiz		X				
Dağıstanlı Mehmed Efendi	Nakşi						X				
Esîrî Dâmâdı Mustafa Efendi	Nakşi				Müder-risVâiz		X				X
Fazlullah Efendi	Nakşi				Müderris		X			X	

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Hasan Efendi	Nakşî										
Hoca Fazlullah Efendi	Nakşî		Şâir	Fazlî			X			X	
Hüseyin Efendi	Nakşî										
İbrahim Efendi	Nakşî										
İlâhizâde Ali Efendi	Nakşî										
İlâhizâde Mehmed Efendi	Nakşî										
İlâhizâde Yusuf Efendi	Nakşî										
İsmail Çelebi	Nakşî	Bestekâr	Şâir				X				
Lagari Mehmed Efendi	Nakşî								X		
Mahmud Efendi	Nakşî				Müder-ris/Kadı		X				
Mahmud Efendi	Nakşî				Müder-ris/Kadı		X				
Mahmud Efendi (Urmiye Şeyhi)	Nakşî							1	X		X
Mehmed Efendi	Nakşî										
Mehmed Emin Efendi	Nakşî										
Muabbir Hasan Efendi	Nakşî				Vâiz		X			X	
Muhammed Serhendî	Nakşî										
Muslihiddin Mustafa Efendi	Nakşî										
Mustafa Efendi	Nakşî										
Ramazan Baba	Nakşî										
Saçlı Mustafa Dede	Nakşî										
Seyyid Abdullah Ef.	Nakşî						X				
Seyyid Yakub Efendi	Nakşî				Vâiz			2			
Şah Haydar Nakşibendî	Nakşî		Şâir								
Tirevî Ahmed Efendi	Nakşî				Müder-ris/Müft		X				
Tirevî Ömer Bâkî Ef.	Nakşî		Şâir	Bâkî							
Veli Dede	Nakşî										
Yakub Efendi	Nakşî				Vâiz		X				
Yusuf Efendi	Nakşî										
Hasan Efendi	Semerkandî				Vâiz				X		

Adı	Tarikatı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	K
Hüsâmeddin Semerkandi Efendi	Semerkandi		Şâir		Müderris	Divân	X	18	X		
Muhiddin Efendi	Semerkandi										
Abdulgani Efendi	Zeyni										
Ahmed Kilimi Efendi	Zeyni										
Kemâl Efendi	Zeyni						X				
Mehmed b. Mehmed Efendi	Zeyni						X				
Mehmed b. Sa'di Ef.	Zeyni				Müderris		X	1			
Mehmed Efendi	Zeyni										
Receb Halveti Efendi	Zeyni										
Abdülkerim Efendi											
Alâiyeli Mehmed Ef.											
Bostan Efendi											
Emir İsmail Efendi											
Emir Mustafa Efendi											
Hüseyin Dede											
Muabbir İbrahim Ef.											
Mustafa Efendi											
Sâdık Efendi											
Yahya Efendi											

Tablo2: Mutasavvıf Sanatkârlar

Adı	Tarîkatı	Vefat Tarihi (Hicri)	Vefat Tarihi (Miladi)	Şehir			Mahlas		Eser Ad.
Hüsâmi Efendi	Bayrâmi				Hattat	Şâir			
Şive Ahmed Çelebi	Bayrâmi				Zâkirbaşı				
Tıflî Ahmed Efendi	Bayrâmî				Hattat	Şâir	Tıflî	Divân	2
Hâfız Kumral	Celveti			İstanbul	Bestekâr				
Rızâyi Hasan Efendi	Celveti					Şâir	Rızâyi	Divân	5
Şabân Dede	Celveti			İstanbul	Bestekâr				
Ahmed Efendi	Halveti					Şâir	Matlai		
Derviş Ali Esved	Halveti			Bursa	Zâkirbaşı				
Ebûbekir Zâkiri	Halveti			Bursa	Müsiki şinaş				
Kefeli Derviş Abdî	Halveti	1107	1695	Bursa	Bestekâr	Şâir	Mutî	Divân	1
Muhzirzâde Sâlib Çelebi	Halveti	1077	1666	Bursa	Bestekâr				
Selâmi Halil Efendi	Halveti			Elmalı		Şâir	Selâmî		
Hâfız Osman	Halveti	1110	1698	İstanbul	Hattat				
Zâkiri Hasan Efendi	Halveti	1032	1622	İstanbul	Bestekâr	Şâir	Zâkiri		
Medhi	Kâdiri					Şâir	Medhi		
Eyyûbi Mustafa (Suyolcuzâde)	Kâdirî	1097	1686	İstanbul	Hattat				
Süleyman Emni	Kâdiri					Şâir			
Ahmed Meyyâl Efendi	Mevlevi	1080	1679			Şâir			
Cevri İbrahım Çelebi	Mevlevi	1065	1655		Hattat	Şâir	Cevri	Divân	10
Dâniş Ali Dede	Mevlevi	1095	1686	İstanbul		Şâir			
Derviş Abdi	Mevlevi	1057	1647	İstanbul	Hattat				
Derviş Abdi	Mevlevi				Müsiki şinaş				
Derviş Abdülhay Deşti	Mevlevi	1040	1631			Şâir	Deşti		
Derviş Ahmed	Mevlevi					Şâir			

Adı	Tarîkatı	Vefat Tarihi (Hicri)	Vefat Tarihi (Miladi)	Şehir			Mahlas		Eser Ad.
Derviş Ârânî	Mevlevi	1040	1631			Şâir		Dîvân	
Derviş Fasîh Ahmed	Mevlevi	1112	1700		Hattat	Şâir	Fasîh	Dîvân	7
Derviş Kâsım	Mevlevi				Mûsiki şinaş				
Derviş Mehmed Ser-neyzen	Mevlevi				Mûsiki şinaş				
Derviş Mehmed Şefîî	Mevlevi	1087	1676			Şâir			
Derviş Ömer	Mevlevi				Mûsiki şinaş				
Derviş Sadâyi	Mevlevi				Mûsiki şinaş				
Habib Habîbî Dede	Mevlevi	1053	1643			Şâir		Dîvân	
Hâfız Kömür	Mevlevi			İstanbul	Bestekâr				
Kâsım Dede	Mevlevi	1050	1640		Mesnevî hân	Şâir			
Mehmed İsmeti	Mevlevi	1075	1665	İstanbul				Dîvân	2
Receb Tarikati Dede	Mevlevî	1100	1689	Konya	Hattat	Şâir			
Reşki Ali Dede	Mevlevi	1108	1696			Şâir	Reşki		
Sâmî Yunus Efendi	Mevlevi	1097	1686			Şâir	Sâmî		
Seyyid Ali	Mevlevi	1109	1697	Konya	Mesnevî hân	Şâir	Seyyid		
Sinegak Osman Dede	Mevlevi	1055	1645			Şâir			
Süzi Osman Efendi	Mevlevi	1085	1674			Şâir	Süzi		
Uzleti Mehmed Efendi	Mevlevi					Şâir	Uzleti		
Hâfız Ubeyd	Nakşi	1067	1656	Bursa	Zâkirbaşı/ Hattat				
Hocazâde Mehmed Enverî	Nakşi	1106	1676	İstanbul	Beste-kâr/Hattat	Şâir	Enverî		
Sâidâ	Nakşi	1092	1681	İstanbul		Şâir	Sâidâ		
Seyyid Fazlullah Efendi	Nakşi	1087	1676	İstanbul		Şâir			
Baldırzâde Selîsî		1060	1650			Şâir			
Bursalı Osman				Bursa	Na'thân				

Adı	Tarîkatı	Vefat Tarihi (Hicri)	Vefat Tarihi (Miladi)	Şehir			Mahlas		Eser Ad.
Hasan Efendizâde Ş. Mehmed		1082	1671			Şâir			
Sebepcizâde Mehmed		1105	1693		Zâkirbaşı Hattat				
Haydarzâde Hüseyin	Halveti	1115	1703		Bestekâr Hattat				
Mehmed Zaîfi Efendi	Celveti	1115	1703		Bestekâr	Şâir			

Tablo 3: Tarikatlara Göre XVII. Yüzyıl Meşâyihi

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Himmet Efendi	Bayrâmi	Himmeti	1095	1684	Himmet Efendi Tekkesi	İstanbul
Himmetzâde Abdullah Efendi	Bayrâmi	Himmeti	1122	1710	Himmet Efendi Tekkesi	İstanbul
Ebülmeyâmin Mustafa Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1015	1604		İstanbul
Fâzıl Ali Çelebi (Hüsrevzâde)	Bayrâmi	Melâmi	1018	1609		İstanbul
İdris Muhtefi	Bayrâmi	Melâmi	1024	1615		İstanbul
Hasan Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1030	1621	Helvâyi Tekkesi	İstanbul
Hüseyin Lâmekânî	Bayrâmi	Melâmi	1035	1624	Şah Sultan Tekkesi	İstanbul
Hacı Bayram Kabâyi	Bayrâmi	Melâmi	1037	1628		İstanbul
Bestan Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1040	1630	Şah Sultan Tekkesi	İstanbul
Hacı Hüseyin Ağa	Bayrâmi	Melâmi	1040	1630		İstanbul
Seyyid Cafer Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1040	1631	Saçlı Emir Tekkesi	İstanbul
Bosnalı Abdullah Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1054	1644		Konya
Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1065	1655	Olanlar Tekkesi	İstanbul
San Abdullah Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1071	1661		İstanbul
Tıflî Ahmed Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1071	1660		İstanbul
Beşir Ağa	Bayrâmi	Melâmi	1073	1663		İstanbul
Gedâyi Ali Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1090	1679		İstanbul
Lagâri Mehmed Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1093	1682	Taşlıburun Tekkesi	İstanbul
Seyyid Tavil İbrahim Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1099	1688	Saçlı Emir Tekkesi	İstanbul
Seyyid Gazanfer-i Sâni Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1112	1700	Saçlı Emir Tekkesi	İstanbul
Ahmed Hâdi Efendi	Bayrâmi	Melâmi				
Pîr Serturaş	Bayrâmi	Melâmi				İstanbul
Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi	Bayrâmi		1044	1634		Kayseri
Ahmed Efendi	Bayrâmi		1054	1644	Helvâyi Tekkesi	İstanbul
Hacı Bayram Kabâyi	Bayrâmi	Melâmi	1037	1628		İstanbul
Sunullah Gaybi Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1087	1676		Kütahya
Bursalı Seyyid Mehmed Hâşim	Bayrâmi	Melâmi	1088	1677		İstanbul
Abdurrahman Vâli Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1107	1696		İstanbul
Paşmakçızâde Ali Efendi	Bayrâmi	Melâmi	1124	1712		İstanbul
Mehmed Sâlih II	Bayrâmi		1099	1688	Bayrâmi Âsitânesi	Ankara
Mehmed Efendi	Bayrâmi		1107	1696	Bayrâmi Âsitânesi	Ankara
Mustafa Baba	Bektâşî		1093	1682	Şahkulu Tekkesi	İstanbul
Yusuf Baba	Bektâşî		1096	1685	Şahkulu Tekkesi	İstanbul

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Mürşid Ali Baba	Bektâşî		1109	1697	Şahkulu Tekkesi	İstanbul
Veli Baba	Bektâşî		1057	1647	Veli Baba Zâviyesi	İsparta
Hüseyin Baba	Bektâşî		1068	1656	Veli Baba Zâviyesi	İsparta
Seyyid Nebi	Bektâşî				Veli Baba Zâviyesi	İsparta
Ali Çelebi	Bektâşî				Veli Baba Zâviyesi	İsparta
Öksüz Nebi	Bektâşî		1075	1667	Veli Baba Zâviyesi	İsparta
Seyyid Ali	Bektâşî				Veli Baba Zâviyesi	İsparta
Selâmî Ali Efendi	Celvetî	Selâmî	1104	1693	Hûdâyî Âsitânesi	İstanbul
Eyüb Efendi	Celvetî		1030	1621	Eyüb Efendi Tekkesi	Bursa
Dizdarzâde Ahmed Efendi	Celvetî		1032	1623	Hûdâyî Âsitânesi	İstanbul
Azîz Mahmud Hüdâyî	Celvetî		1038	1629	Hüdâyî Âsitânesi	İstanbul
Muk'ad Ahmed Efendi	Celvetî		1049	1639	Hüdâyî Âsitânesi	İstanbul
Filibeli İsmail Efendi	Celvetî		1052	1742		İstanbul
Abdürrahim Aksarâyî Efendi	Celvetî		1054	1645		
Abdürrahim Efendi	Celvetî		1054	1644		Bursa
Serrâkir Şaban Efendi	Celvetî		1061	1651	Çivici Tekkesi	Amasya
Veliyyüddin b. Yusuf Efendi	Celvetî		1061	1651		İstanbul
Eyüb Efendi	Celvetî		1065	1655	Eyüb Efendi Tekkesi	Bursa
Dizdarzâde Ahmed Efendi	Celvetî		1067	1656	Eyüb Efendi Tekkesi	Bursa
Kemal Efendi	Celvetî		1067	1657	Eyüb Efendi Tekkesi	Bursa
Mes'ud Çelebi	Celvetî		1067	1657	Hüdâyî Âsitânesi	İstanbul
Zâkirzâde Abdullah Efendi	Celvetî		1068	1658	Akşemseddin Tekkesi	İstanbul
Devâtî Mustafa Efendi	Celvetî		1070	1660	Devâtî Tekkesi	İstanbul
Devâtîzâde Mehmed Efendi	Celvetî		1090	1679	Hûdâyî Âsitânesi	İstanbul
Mehmed Fenâyî Cennet Efendi	Celvetî		1075	1665	Hûdâyî Âsitânesi	İstanbul
Saçlı İbrahim Efendi	Celvetî		1075	1664		İstanbul
Arap Yahyâ Efendi	Celvetî		1077	1666	Eyüb Efendi Tekkesi	Bursa
Gafûrî Mahmud Efendi	Celvetî		1078	1667	Hûdâyî Âsitânesi	İstanbul
Kutup İbrahim Efendi	Celvetî		1089	1678	Üftâde Tekkesi	Bursa
Mûsâ Şekûrî Efendi	Celvetî		1089	1678	Beziryân Tekkesi	İstanbul
Hasan Celvetî Efendi	Celvetî		1090	1679	Kasım Subaşı Tekkesi	Bursa
Mehmed Tâlib Efendi	Celvetî		1090	1679	Hûdâyî Âsitânesi	İstanbul
Osman Fazlî İlâhî	Celvetî		1102	1691	Atpazarı Tekkesi	İstanbul
Tophâneli Veli Efendi	Celvetî		1108	1697		
Ali Efendi	Celvetî				Müftüoğlu Tekkesi	Amasya
Mustafa Efendi	Celvetî				Müftüoğlu Tekkesi	Amasya
Ramazan Efendi	Celvetî				Müftüoğlu Tekkesi	Amasya

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Yakub Efendi	Celveti				Müftüoğlu Tekkesi	Amasya
Şeyh Beşir	Halveti	Ahmedi	1040	1631		Kütahya
Yusuf Ümmi Sinan	Halveti	Ahmedi	1067	1657	Ümmi Sinan Tekkesi	Antalya
Muhammed Efendi	Halveti	Ahmedi	1078	1668		Uşak
Gülaboğlu Muhammed Askeri	Halveti	Ahmedi	1104	1692		Afyon
İsmail Efendi	Halveti	Ahmedi	1113	1701		Kütahya
Süleyman Efendi	Halveti	Ahmedi	1128	1716	Ümmi Sinan Tekkesi	Elmalı
Çavdaroğlu Müfti Dervîş	Halveti	Ahmedi				Kütahya
Muslihiddin Mustafa Efendi	Halveti	Ahmedi	1072	1661	Balıklı Tekkesi	Kütahya
Ahmed Câhidi Efendi	Halveti	Câhidi	1070	1660		Çanakkale
Receb Efendi	Halveti	Câhidi	1070	1660	Kasım Subaşı Tekkesi	Bursa
Bursalı Muhiddin Efendi	Halveti	Câhidi	1091	1680	Üçkuyular Tekkesi	Bursa
Cerrah Şeyhi İbrahim Efendi	Halveti	Cemâli	1012	1604	Koruklu Tekkesi	İstanbul
Emir Abdulkerim Efendi	Halveti	Cemâli	1015	1606	Sokollu Mehmed Tek.	İstanbul
Nefâyisi Hasan Efendi	Halveti	Cemâli	1020	1611	Mîrahor Tekkesi	İstanbul
Tatar İsâ Efendi	Halveti	Cemâli	1031	1622	Küçük Ayasofya Tek.	İstanbul
Ömer Hâni	Halveti	Cemâli	1034	1625	Tercüman Yunus Tek.	İstanbul
Büyükkadızâde Mehmed Efendi	Halveti	Cemâli	1041	1631	Sokollu Mehmed Tek.	İstanbul
Kırımlı İbrahim Efendi	Halveti	Cemâli	1042	1632		İstanbul
İştibizâde Mustafa Efendi	Halveti	Cemâli	1055	1645	Karakâdi Tekkesi	Bursa
Abdullah Efendi	Halveti	Cemâli				Manisa
Hasan Burhâneddin Efendi	Halveti	Cihangîri	1074	1664	Cihangir Âsitânesi	İstanbul
Mustafa Nehcî Efendi	Halveti	Cihangîri	1088	1677		
Üsküdarlı Mehmed Efendi	Halveti	Cihangîri	1104	1692	İdris-i Efendi Tekkesi	İstanbul
Fethullah Efendi	Halveti	Cihangîri	1113	1702	Cihangir Tekkesi	İstanbul
Hasan Amidi Efendi	Halveti	Gülşeni	1019	1610	Gülşeni Tekkesi	Diyarbakır
Durmuş Dede	Halveti	Gülşeni	1020	1611	Durmuş Dede Tekkesi	İstanbul
Sinan Efendi	Halveti	Gülşeni	1070	1659	Hulvi Efendi Tekkesi	İstanbul
Şemlelizâde Ahmed Efendi	Halveti	Gülşeni	1089	1678	Ali Mest-i Edhemî Tek.	Bursa
Kefeli Dervîş	Halveti	Gülşeni	1107	1695		Bursa
Ali Şinigani Efendi	Halveti	Gülşeni	1126	1714	Hulvi Efendi Tekkesi	İstanbul
Mahmud Cemâleddin Efendi	Halveti	Gülşeni	1063	1653	Hulvi Efendi Tekkesi	İstanbul
Ali Alâaddin Efendi	Halveti	Karabâşî	1097	1686	Atik Vâlide Tekkesi	İstanbul
Manevi Mustafa Efendi	Halveti	Karabâşî	1114	1702	Sokollu Mehmed Tek.	İstanbul
Reşâdi Mehmed Efendi	Halveti	Karabâşî	1116	1704		
Ünsi Hasan Efendi	Halveti	Karabâşî	1136	1723	Aydınoğlu Tekkesi	İstanbul
Niyâzi Mısri Efendi	Halveti	Mısrî	1105	1694	Mısrî Tekkesi	Bursa

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Muhammed Nasûhî Efendi	Halveti	Nasûhî	1130	1718	Nasûhî Tekkesi	İstanbul
Ramazan Efendi	Halveti	Ramazânî	1025	1616	Bezirgân Tekkesi	İstanbul
Abdülhalim Efendi	Halveti	Ramazânî	1026	1617	Bezirgâh Tekkesi	İstanbul
Abdullah Efendi	Halveti	Ramazânî	1034	1624	Bezirgâh Tekkesi	İstanbul
Şerbetçi Mehmed Efendi	Halveti	Ramazânî	1052	1642	Küllî Yusuf Tekkesi	İstanbul
Yakub Efendi	Halveti	Ramazânî	1052	1642	Yakub Efendi Tekkesi	Bursa
Murad Efendi	Halveti	Ramazânî	1065	1655		Kırım
Nakşî Ali Akkirmânî Efendi	Halveti	Ramazânî	1065	1655		Akkirman
Ebûbekir Efendi	Halveti	Ramazânî	1077	1666	Zağferanlık Tekkesi	Bursa
Mehmed Celâleddin Efendi	Halveti	Ramazânî	1077	1666	Bezirgâh Tekkesi	İstanbul
Mehmed Efendi	Halveti	Ramazânî	1077	1666	Yakub Efendi Tekkesi	Bursa
Fenni Hüseyin Efendi	Halveti	Ramazânî	1085	1674	Bezirgâh Tekkesi	İstanbul
Seyyid Cüneyd Efendi	Halveti	Sinânî	1013	1605	Emirler Tekkesi	İstanbul
Şerif Mehmed Efendi	Halveti	Sinânî	1023	1614	Ümmî Sinan Tekkesi	İstanbul
Hakîkîzâde Osman Efendi	Halveti	Sinânî	1037	1627	Hakîkî Tekkesi	İstanbul
Hariri Mehmed Efendi	Halveti	Sinânî	1050	1640	Ümmî Sinan Tekkesi	İstanbul
Çuhadar Mehmed Efendi	Halveti	Sinânî	1061	1651	Hakîkî Tekkesi	İstanbul
Ahmed Ali Murtezâ Efendi	Halveti	Sinânî	1077	1666	Emirler Tekkesi	İstanbul
Ced Hasan Efendi	Halveti	Sinânî	1088	1677	Ümmî Sinan Tekkesi	İstanbul
Habibi İsmail Efendi	Halveti	Sinânî	1090	1679	Mimar Acem Tekkesi	İstanbul
Hâfız Abdüllatif Efendi	Halveti	Sinânî	1100	1689		
Seyyid Mehmed Efendi	Halveti	Sinânî	1114	1702	Emirler Tekkesi	İstanbul
Bağçevânzâde Ali Efendi	Halveti	Sinânî	1114	1703		
Mehmed Müstakîm Efendi	Halveti	Sinânî	1121	1709	Alâaddin Tekkesi	İstanbul
Alimi Efendi	Halveti	Sivâsî	1040	1631		Midilli
Ârif Efendi	Halveti	Sivâsî	1050	1640		İstanbul
Malkaralı Ömer Efendi	Halveti	Sivâsî	1050	1640		Malkara
Mustafa Efendi	Halveti	Sivâsî	1050	1640		Midilli
Seyyid Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsî	1055	1645		Van
Boğazhisarlı Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsî	1057	1647		Boğazhisar
Cârullah Efendi	Halveti	Sivâsî	1058	1648		Kırım
Konyalı Seyyid Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsî	1059	1649		Konya
Abdülehad Nûri Efendi	Halveti	Sivâsî	1061	1651	Mehmed Ağa Tekkesi	İstanbul
Ahmed Efendi	Halveti	Sivâsî	1065	1655		Budin
Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsî	1065	1655		Budin
Kubûrizâde Mustafa Efendi	Halveti	Sivâsî	1068	1658		İstanbul
Hacı Sâdık Efendi	Halveti	Sivâsî	1070	1659	Kahriye Câmii	İstanbul

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Veli Dede	Halveti	Sivâsi	1070	1659		İstanbul
Yusuf Ağazâde Mustafa Efendi	Halveti	Sivâsi	1070	1659		İstanbul
Kutub Ahmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1075	1664	Aydınoğlu Tekkesi	İstanbul
Karabaş İskender Efendi	Halveti	Sivâsi	1077	1666	Karabaş Tekkesi	İstanbul
Gevrekcizâde Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1078	1667		İstanbul
Hüseyin Dede	Halveti	Sivâsi	1078	1667		Manisa
Abdurrahman Kuddûsî Efendi	Halveti	Sivâsi	1080	1669		Manisa
Amâ Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1080	1669		İstanbul
Süleyman Efendi	Halveti	Sivâsi	1080	1669		İstanbul
Karabaş Osman Efendi	Halveti	Sivâsi	1080	1669		Tokat
Mekkî Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1084	1673		İstanbul
Bosnalı Karabaş Osman Efendi	Halveti	Sivâsi	1085	1674	Hakîkîzâde Tekkesi	İstanbul
Karabaş Mahmud Efendi	Halveti	Sivâsi	1088	1677		Ankara
Filibeli Abdullah Efendi	Halveti	Sivâsi	1090	1679		Filibe
Müsî Dede	Halveti	Sivâsi	1090	1679		
Vâiz Süleyman Efendi	Halveti	Sivâsi	1090	1679		İstanbul
Varnalı Osman Efendi	Halveti	Sivâsi	1092	1681		Varna
Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1094	1683		Konya
Nefes Anbarı Zâkir Osman Ef.	Halveti	Sivâsi	1095	1684	Şemsi Paşa Tekkesi	İstanbul
Kürkçübaşı Mûsâ Ağa	Halveti	Sivâsi	1096	1685		İstanbul
Ali Efendi	Halveti	Sivâsi	1100	1689		Medine
Sillehâf Mehmed Dede	Halveti	Sivâsi	1100	1689	Çerağcı Mescidi	İstanbul
Çelebi Mustafa Efendi	Halveti	Sivâsi	1102	1691	Mehmed Ağa Tekkesi	İstanbul
Seyyid İsmail Cismi Efendi	Halveti	Sivâsi	1102	1691	Oianlar Tekkesi	İstanbul
Sinikeşzâde Hasan Fevzi Efendi	Halveti	Sivâsi	1102	1690	Emir Buhârî Tekkesi	İstanbul
Esircizâde Hüseyin Efendi	Halveti	Sivâsi	1105	1694	Mehmed Ağa Tekkesi	İstanbul
Hammâmizâde Mehmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1105	1694		İstanbul
Seyyid Hüseyin Efendi	Halveti	Sivâsi	1105	1694	Hacı Evhad Tekkesi	İstanbul
Abdülmümin Efendi	Halveti	Sivâsi	1106	1694	Hakîkîzâde Tekkesi	İstanbul
Bülbülcüzâde Abdülkerim Fethi	Halveti	Sivâsi	1106	1695	Atik Vâlide Tekkesi	İstanbul
Kasımpaşalı Ahmed Efendi	Halveti	Sivâsi	1108	1696	Kasımp. Süleyman Tekk.	İstanbul
Hamza Efendi	Halveti	Sivâsi	1111	1699		İstanbul
Muhammed Nazmi Efendi	Halveti	Sivâsi	1112	1701	Yavaşca Mehmed Ağa T.	İstanbul
Seyyid Ahmed Vahdî Efendi	Halveti	Sivâsi	1114	1702	Mimar Acem Tekkesi	İstanbul
Abdülbâki Sivâsî Efendi	Halveti	Sivâsi	1122	1710	Sivâsî Tekkesi	İstanbul
Mahmud Efendi	Halveti	Sünbüli	1018	1609	Balçık Tekkesi	İstanbul
Necmeddin Hasan Yemeni	Halveti	Sünbüli	1019	1610	Sünbül Efendi Âsitânesi	İstanbul

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Hasan Dede	Halvetî	Sünbülî	1020	1611		Amasya
Mehmed Şühûdi Efendi	Halvetî	Sünbülî	1021	1612		İstanbul
Veliyyüddin Efendi	Halvetî	Sünbülî	1023	1614	Merkez Efendi Tekkesi	İstanbul
Hasan Adlî Efendi	Halvetî	Sünbülî	1026	1617	Sünbül Efendi Âsitânesi	İstanbul
Mehmed Eyyûbî Efendi	Halvetî	Sünbülî	1038	1628	Sünbül Efendi Âsitânesi	İstanbul
Bostan Efendi	Halvetî	Sünbülî	1040	1630	Şah Sultan Tekkesi	İstanbul
Kerâmeddin Efendi	Halvetî	Sünbülî	1051	1641	Sünbül Efendi Âsitânesi	İstanbul
Keşfî Cafer Efendi	Halvetî	Sünbülî	1053	1643	Keşfî Cafer Tekkesi	İstanbul
Ahmed Adînî Efendi	Halvetî	Sünbülî	1072	1661	Şah Sultan Tekkesi	İstanbul
Devezâde Mehmed Efendi	Halvetî	Sünbülî	1074	1663	Ferruh Kethüdâ Tekkesi	İstanbul
Erdebilizâde Ahmed Efendi	Halvetî	Sünbülî	1080	1669	Sinan Erdebili Tekkesi	İstanbul
Alâeddin Efendi	Halvetî	Sünbülî	1091	1680	Sünbül Efendi Âsitânesi	İstanbul
İsmail Efendi	Halvetî	Sünbülî	1097	1685	Şah Sultan Tekkesi	İstanbul
Hasan Nûrî Efendi	Halvetî	Sünbülî	1100	1688	Ferruh Kethüdâ Tekkesi	İstanbul
Osman Mânî Efendi	Halvetî	Sünbülî	1100	1688	Bezirgân Tekkesi	İstanbul
Yahyâ Efendi	Halvetî	Sünbülî	1109	1697	Yahyâzâde Tekkesi	İstanbul
Nakşî İbrahim Efendi	Halvetî	Sünbülî	1114	1702		İstanbul
Kenzî Hasan Efendi	Halvetî	Sünbülî	1127	1715		Manisa
Safiyyüddin Çelebi Efendi	Halvetî	Sünbülî				
Yunus Efendi	Halvetî	Sünbülî			Nişancı Mehmed Tek.	İstanbul
Muhiddin Efendi	Halvetî	Şabânî	1013	1604	Şabânî Âsitânesi	Kastamonu
Ömer Fuâdî Efendi	Halvetî	Şabânî	1046	1636	Şabânî Âsitânesi	Kastamonu
İsmail Kudsî Efendi	Halvetî	Şabânî	1054	1644	Şabânî Âsitânesi	Kastamonu
Mustafa Çelebi	Halvetî	Şabânî	1070	1659	Şabânî Âsitânesi	Kastamonu
Şabân Efendi	Halvetî	Şabânî	1082	1671		İstanbul
Abdurrahman Efendi	Halvetî	Şabânî	1083	1672	Şabânî Âsitânesi	Kastamonu
İbrahim Efendi	Halvetî	Şabânî	1124	1712	Şabânî Âsitânesi	Kastamonu
Receb Efendi	Halvetî	Şemsî	1013	1604	Şemsî Âsitânesi	Sivas
Hasan Çelebi	Halvetî	Şemsî	1020	1611	Şemsiyye Âsitânesi	Sivas
Kadızâde Küçük Mehmed Ef.	Halvetî	Şemsî	1045	1635		Amasya
Abdülmecid Sivâsî Efendi	Halvetî	Şemsî	1049	1639	Sivâsî Tekkesi	İstanbul
İbrahim Efendi	Halvetî	Şemsî	1060	1650		
Mısrî Ömer Efendi	Halvetî	Şemsî	1069	1659		
Araklı Mehmed Efendi	Halvetî	Şemsî	1070	1659	Yeni Vâlide Sultan	İstanbul
Ankaralı Hasan Efendi	Halvetî	Şemsî	1070	1659		İzmit
Müeyyed Efendi	Halvetî	Şemsî			Şemsiyye Âsitânesi	Sivas
Mustafa Efendi	Halvetî	Uşşâkî	1037	1627	Uşşâkî Tekkesi	İstanbul

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Mustafa Efendi	Halvetî	Uşşâkî	1087	1677	Uşşâki Âsitânesi	İstanbul
Bosnalı Mustafa Efendi	Halvetî	Uşşâkî	1092	1681	Uşşâki Tekkesi	İstanbul
İştihli Emir Abdülkerim Efendi	Halvetî		1015	1606	Sokollu Mehmed Tek.	İstanbul
Hayreddin Efendi	Halvetî		1017	1608	Ahmed Paşa Tekkesi	Bursa
Vahyizâde Mehmed Efendi	Halvetî		1018	1609	Vâlide-i Atik Tekkesi	İstanbul
Bezcizâde Mehmed Muhiddin	Halvetî		1020	1611	Bezcizâde Tekkesi	İstanbul
Ali Efendi	Halvetî		1025	1616	Ahmed Paşa Tekkesi	Bursa
Haydarzâde Mehmed Feyzi	Halvetî		1025	1616		
Kuğacızâde Mehmed Efendi	Halvetî		1026	1617	Ekmel Tekkesi	İstanbul
Ali Alâaddin Akşehri Efendi	Halvetî		1027	1618	Nasûhî Tekkesi	Bursa
Kırımlı Dervîş Efendi	Halvetî		1031	1622	Koruklu Tekkesi	İstanbul
Tatar İsâ Efendi	Halvetî		1031	1622	Küçük Ayasofya Tek.	İstanbul
Yusuf Sinâneddin Efendi	Halvetî		1032	1623	Mehmed Ağa Tekkesi	İstanbul
Mehmed Efendi	Halvetî		1040	1631	Nasûhî Tekkesi	Bursa
Nalçacı Halil Efendi	Halvetî		1040	1630	Nalçacı Tekkesi	İstanbul
Büyükkadızâde Mehmed Efendi	Halvetî		1041	1631	Sokollu Mehmed Tek.	İstanbul
Cerrah Şeyhi İbrahim Efendi	Halvetî		1042	1632	Piyâle Paşa Tekkesi	İstanbul
İbrahim Kırımî	Halvetî		1042	1632		İstanbul
İbrahim Efendi	Halvetî		1045	1635	Tercüman Yunus Tek.	İstanbul
Abdullah Sahî Efendi	Halvetî		1054	1644	Tercüman Yunus Tek.	İstanbul
İşitibizâde Seyyid Mustafa Efendi	Halvetî		1055	1645	Karakâdî Tekkesi	Bursa
Receb Efendi	Halvetî		1055	1645	Keşfî Cafer Tekkesi	İstanbul
İsmail Efendi	Halvetî		1057	1647		Aydın
Karamanlı Abdulkâdir Efendi	Halvetî		1060	1650	Eskiciler mescid-tekke	Bursa
Süleyman Efendi	Halvetî		1064	1654	Ahmed Paşa Tekkesi	Bursa
Fazlullah Efendi	Halvetî		1065	1655	Keşfî Cafer Tek.	İstanbul
Musli Çelebi Efendi	Halvetî		1069	1659	Ahmed Paşa Tekkesi	Bursa
Seyyid Abdullah Efendi	Halvetî		1069	1659	Merkez Efendi Tekkesi	İstanbul
Seyyid Ahmed Efendi	Halvetî		1070	1659	Karakadi Tekkesi	Bursa
Ali Çelebi	Halvetî		1073	1663	Gümüşlüoğlu Tekkesi	Amasya
Kalıbî Ahmed Efendi	Halvetî		1077	1666	Ahmed Paşa Tekkesi	Bursa
Mehmed b. Ömer Efendi	Halvetî		1078	1667	Mehmed Paşa Tekkesi	Amasya
Uşaklı Muhammed Efendi	Halvetî		1078	1668		Uşak
Çarhacı Ahmed Efendi	Halvetî		1080	1669	Çarhacı Tekkesi	İstanbul
Nalçacı Ahmed Efendi	Halvetî		1080	1669		
Mudumulu Ebûbekir Efendi	Halvetî		1082	1671	Çarhacı Tekkesi	İstanbul
Debbağzâde Mustafa Efendi	Halvetî		1085	1674	Ahmed Paşa Kenârî Tek.	Bursa

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicrî)	Vefatı (Miladî)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Mûsâ Efendi	Halveti		1085	1674	Koruklu Tekkesi	İstanbul
Mustafa Efendi	Halveti		1085	1674		İstanbul
Ahmed Dede	Halveti		1091	1680	Karakadi Tekkesi	Bursa
Seyyid Nesîmî Efendi	Halveti		1095	1684	Merkez Efendi Tekkesi	İstanbul
Nasuh Efendi	Halveti		1098	1687	Nasûhî Tekkesi	Bursa
Mehmed Çelebi	Halveti		1099	1688	Gümüşlüoğlu Tekkesi	Amasya
Süleyman Efendi	Halveti		1099	1688	Çevikce Tekkesi	Amasya
Hâbilzâde Ehlullah Efendi	Halveti		1101	1698	Ehlullah Tekkesi	Amasya
Mehmed Sükûti Halveti Efendi	Halveti		1103	1692	Kasım Subaşı Tekkesi	Bursa
Abdurrahman b. Mehmed	Halveti		1107	1696	Mehmed Paşa Tekkesi	Amasya
Hâbilzâde Ehlullah Efendi	Halveti		1110	1698	Ehlullah Tekkesi	Amasya
La'li Mehmed Fenâyi Efendi	Halveti		1112	1700		Edirne
İsmail Efendi	Halveti		1113	1701	Ahmed Paşa Tekkesi	Bursa
İsmail Efendi	Halveti		1113	1701	Balıklı Tekkesi	Kütahya
Mustafa Efendi	Halveti		1114	1702	Gümüşlüoğlu Tekkesi	Amasya
Tablizâde Ali Akli Efendi	Halveti		1116	1704		Bursa
Amâ Hüseyin Efendi	Halveti		1118	1706	Keşfi Cafer Tek.	İstanbul
Ahmed Efendi	Halveti				Kutub Tekkesi	Amasya
İstanbullu Mustafa Efendi	Halveti				Ahmed Paşa Fenâri Tek.	Bursa
Kadızâde Küçük Mehmed Ef.	Halveti					Amasya
Manisalı Abdullah Efendi	Halveti					Manisa
Ömer Efendi	Halveti				Mehmed Paşa Tekkesi	Amasya
Nuh b. Mustafa	Halveti					Konya
Hamdi-i Evvel	Kâdiri	Eşrefi	1012	1604	Eşrefzâde Tekkesi	İznik
Can Âlim Efendi	Kâdiri	Eşrefi	1026	1617	Mimar Sinan Tekkesi	İstanbul
Sır Ali Efendi	Kâdiri	Eşrefi	1046	1636	Eşrefzâde Tekkesi	İznik
Mehmed Efendi	Kâdiri	Eşrefi	1061	1650	Eşrefzâde Tekkesi	Bursa
Hamdi-i Sânî	Kâdiri	Eşrefi	1069	1659	Eşrefzâde Tekkesi	İznik
Lütfullah Efendi	Kâdiri	Eşrefi	1104	1693	Eşrefzâde Tekkesi	İznik
Ahmed Efendi	Kâdiri	Eşrefi	1106	1695	Eşrefzâde Tekkesi	İznik
Eşref-i Sânî	Kâdiri	Eşrefi	1109	1698	Eşrefzâde Tekkesi	İznik
İsmail Rûmî Efendi	Kâdiri	Rûmî	1041	1631	Kâdiri Âsitânesi	İstanbul
Ahmed Efendi	Kâdiri	Rûmî	1051	1641	Hamam Tekkesi	Bursa
Şerif Halil Efendi	Kâdiri	Rûmî	1069	1659	Kâdiri Âsitânesi	İstanbul
Kesedâr Ahmed Efendi	Kâdiri	Rûmî	1086	1675	Kasaplar Tekkesi	Bursa
Şerif Fâzıl Mehmed Efendi	Kâdiri	Rûmî	1099	1688	Kâdiri Âsitânesi	İstanbul
Mustafa Efendi	Mevlevi		1017	1608	Ulûhâde Efendi Tekkesi	Bursa

Adı	Tarikatı	Şübesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Ahmed Cünûni Dede	Mevlevî		1030	1621	Bursa Mevlevîhânesi	Bursa
Bostan Çelebi-i Evvel	Mevlevî		1040	1631	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Doğânî Ahmed Dede	Mevlevî		1040	1631	Yenikapı Mevlevihânesi	İstanbul
Şah Hızır Muhammed Çelebi	Mevlevî		1040	1631	Afyon Mevlevihânesi	Afyon
Hurûnevîzâde Abdî Dede	Mevlevî		1041	1631	Galata Mevlevihânesi	İstanbul
İsmail Rusûhî Dede	Mevlevî		1041	1631	Galata Mevlevihânesi	İstanbul
Sırrî Abdullah Dede	Mevlevî		1041	1631	Kasımpaşa Mevl.	İstanbul
Muhammed Çelebi Efendi	Mevlevî		1045	1635	Afyon Mevlevihânesi	Afyon
İbrahim Dede	Mevlevî		1048	1638	Kasımpaşa Mevl.	İstanbul
Ebûbekir Çelebi	Mevlevî		1048	1638	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Kâsım Dede	Mevlevî		1051	1641	Kasımpaşa Mevl.	İstanbul
Sabûhî Ahmed Dede	Mevlevî		1054	1644	Yenikapı Mevlevihânesi	İstanbul
Mehmed Ârif Çelebi	Mevlevî		1059	1649	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Ulûfeciâzâde Mehmed Dede	Mevlevî		1060	1650	Kütahya Mevlevîhânesi	Kütahya
Âdem Hüseyin Dede	Mevlevî		1063	1653	Galata Mevlevîhânesi	İstanbul
Mehmed Hakîkî Dede	Mevlevî		1063	1653	Beşiktaş Mevlevihânesi	İstanbul
Süleyman Dede	Mevlevî		1065	1655	Beşiktaş Mevlevihânesi	İstanbul
Hüseyin Dede	Mevlevî		1071	1661	Beşiktaş Mevlevihânesi	İstanbul
Pîr Hüseyin Çelebi	Mevlevî		1071	1661	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Sâlih Zihnî Dede	Mevlevî		1072	1662	Bursa Mevlevîhânesi	Bursa
Arzî Mehmed Dede	Mevlevî		1075	1665	Galata Mevlevîhânesi	İstanbul
Zincirkıran Muhammed Çelebi	Mevlevî		1077	1666	Antalya Mevlevîhânesi	Antalya
Câmî Ahmed Dede	Mevlevî		1078	1667	Yenikapı Mevlevihânesi	İstanbul
Çeşnî Yusuf Dede	Mevlevî		1080	1669	Beşiktaş Mevlevihânesi	İstanbul
Derviş Çelebi Efendi	Mevlevî		1083	1672	Galata Mevlevihânesi	İstanbul
Halîl Fâzıl Dede	Mevlevî		1088	1677	Kasımpaşa Mevl.	İstanbul
Kutb İbrahim Sâdık Efendi	Mevlevî		1089	1678	Üftâde Efendi Tekkesi	Bursa
Kâri Ahmed Dede	Mevlevî		1090	1679	Yenikapı Mevlevihânesi	İstanbul
Pîrî Mehmed Efendi	Mevlevî		1090	1689	Gelibolu Mevlevihânesi	Gelibolu
Abdülhalim Çelebi	Mevlevî		1091	1680	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Seyyid Abdülhalim Çelebi	Mevlevî		1091	1680	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Hüseyin Çelebi Efendi	Mevlevî		1100	1689	Kütahya Mevlevîhânesi	Kütahya
Köçek Mustafa Dede	Mevlevî		1100	1688	Afyon Mevlevihânesi	Afyon
Tâlib Mehmed Dede	Mevlevî		1100	1689	Tokat Mevlevîhânesi	Tokat
Gâyrî Ahmed Dede	Mevlevî		1109	1698	Galata Mevlevihânesi	İstanbul
Mehmed Peyk Efendi	Mevlevî		1109	1697	Üftâde Efendi Tekkesi	Bursa
Alâaddin Dede	Mevlevî		1112	1700	Amasya Mevlevihânesi	Amasya

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Münecimbaşı Ahmed Dede	Mevlevî		1113	1701		
Mehmed Dede	Mevlevî		1114	1702	Bursa Mevlevîhânesi	Bursa
Bostan Çelebi-i Sânî	Mevlevî		1117	1705	Mevlânâ Âsitânesi	Konya
Nâci Ahmed Dede	Mevlevî		1123	1711		İstanbul
Abdülkâdir Dede	Mevlevî				Amasya Mevlevîhânesi	Amasya
Ağazâde Mehmed Hakiki Dede	Mevlevî				Gelibolu Mevlevîhânesi	Gelibolu
Mahmud Dede	Mevlevî				Amasya Mevlevîhânesi	Amasya
Mehmed Ârif Dede	Mevlevî				Amasya Mevlevîhânesi	Amasya
Seyyid İsmail Dede	Mevlevî				Antep Mevlevîhânesi	Antep
Seyyid Mehmed Dede	Mevlevî			1678	Antep Mevlevîhânesi	Antep
Veliyyüddin Dede	Mevlevî				Bolvadin Mevlevîhânesi	Bolvadın
Hasan Efendi	Nakşî		1016	1607	Hasan Efendi Tekkesi	Bursa
Ali Efendi	Nakşî		1020	1611	Emir Sultan Tekkesi	Bursa
Tireli Ömer Bâkî Efendi	Nakşî		1020	1611		İstanbul
Abdurrahman Efendi	Nakşî		1027	1618	Emir Sultan Tekkesi	Bursa
İlâhizâde Ali Efendi	Nakşî		1028	1619	İlâhizâde Tekkesi	Bursa
Tireli Ahmed Efendi	Nakşî		1034	1625	Hekim Çelebi Tekkesi	İstanbul
İlâhizâde Yusuf Efendi	Nakşî		1037	1628	İlâhizâde Tekkesi	Bursa
Hoca Fazlullah Efendi	Nakşî		1046	1636	Fâtih Emir Buhârî Tek.	İstanbul
Mahmud Efendi	Nakşî		1048	1638	Azizoğlu Tekkesi	Diyarbakır
Saçlı Mustafa Dede	Nakşî		1058	1648		İstanbul
Mustafa Efendi	Nakşî		1059	1649	Emir Sultan Tekkesi	Bursa
Mehmed Efendi	Nakşî		1059	1649	Emir Sultan Tekkesi	Bursa
Bosnalı Osman Efendi	Nakşî		1074	1663	Hekim Çelebi Tekkesi	İstanbul
Açıkbaş Mahmud Efendi	Nakşî		1077	1666	Dâye Hâtun Tekkesi	Bursa
Veli Dede	Nakşî		1078	1668	Ramazan Baba Tekkesi	Bursa
İbrahim Efendi	Nakşî		1078	1667	Emir Sultan Tekkesi	Bursa
Seyyid Yakub Efendi	Nakşî		1079	1668	Hekim Çelebi Tekkesi	İstanbul
Abdullah Efendi	Nakşî		1080	1669	Emir Buhârî Tekkesi	İstanbul
Hoca Fazlullah Efendi	Nakşî		1080	1669	Fâtih Emir Buhârî Tek.	İstanbul
İsmail Çelebi	Nakşî		1080	1669	Azizoğlu Tekkesi	Diyarbakır
Mahmud Efendi	Nakşî		1085	1674	Hekim Çelebi Tekkesi	İstanbul
Hüseyin Efendi	Nakşî		1086	1675	Ayvansaray Emir Buhârî Tekkesi	İstanbul
İlâhizâde Mehmed Efendi	Nakşî		1086	1675	İlâhizâde Tekkesi	Bursa
Mehmed Emin Efendi	Nakşî		1086	1675	Edirnekapı Emir Buhârî Tekkesi	İstanbul

Adı	Tarikatı	Şûbesi	Vefatı (Hicri)	Vefatı (Miladi)	Hizmet Gördüğü Tekke	Şehir
Muslihiddin Mustafa Efendi	Nakşi		1086	1675	Ayvansaray Emir Buhârî Tekkesi	İstanbul
Ahi Mahmud Efendi	Nakşi		1090	1679	Dâye Hâtun Tekkesi	Bursa
Lagari Mehmed Efendi	Nakşi		1093	1682	Lagari Tekkesi	İstanbul
Muabbir Hasan Efendi	Nakşi		1098	1687	Hekim Çelebi Tekkesi	İstanbul
Yusuf Efendi	Nakşi		1100	1689	Ayvansaray E.Buhârî Tekkesi	İstanbul
Ramazan Baba	Nakşi		1111	1699	Ramazan Baba Tekkesi	Bursa
Dağıstanlı Mehmed Efendi	Nakşi		1112	1700		İstanbul
Şah Haydar Nakşibendi	Nakşi		1112	1700	Şah Haydar Tekkesi	İstanbul
Muhammed Serhendî	Nakşi		1116	1704		İstanbul
Esîrî Dâmâdı Mustafa Efendi	Nakşi		1120	1609	Hekim Çelebi Tekkesi	İstanbul
Fazlullah Efendi	Nakşi		1121	1709	Fâtih Emir Buhârî Tek.	İstanbul
Hasan Efendi	Semerk.		1016	1607	Hasan Efendi Tekkesi	Bursa
Hüsâmeddin Semerkandi Efendi	Semerk.		1042	1632	Temenye Tekkesi	Bursa
Muhiddin Efendi	Semerk.		1084	1673	Temenye Tekkesi	Bursa
Mehmed Efendi	Zeyni		1018	1609	Zeyniler Tekkesi	Bursa
Abdulgani Efendi	Zeyni		1020	1611	Kasım Subaşı Tekkesi	Bursa
Mehmed b. Sa'di Efendi	Zeyni		1040	1631	Zeyniler Tekkesi	Bursa
Ahmed Kilimi Efendi	Zeyni		1057	1647	Kasım Subaşı Tekkesi	Bursa
Receb Halveti Efendi	Zeyni		1070	1660	Kasım Subaşı Tekkesi	Bursa
Kemâl Efendi	Zeyni		1076	1666	Zeyniler Tekkesi	Bursa
Mehmed Efendi	Zeyni		1091	1680	Zeyniler Tekkesi	Bursa
Alâiyeli Mehmed Efendi			1020	1611	Muabbir Tekkesi	İstanbul
Bostan Efendi			1020	1611	Muabbir Tekkesi	İstanbul
Emir İsmail Efendi			1020	1611	Sirkeci Tekkesi	İstanbul
Muabbir İbrahim Efendi			1020	1611	Muabbir Tekkesi	İstanbul
Mustafa Efendi			1059	1649	Akbıyık Tekkesi	Bursa
Hüseyin Dede			1060	1650	Büdelâ Bey Tekkesi	Bursa
Abdülkerim Efendi			1064	1654	Büdelâ Bey Tekkesi	Bursa
Sâdık Efendi			1065	1655	Karabaş Tekkesi	Bursa
Yahya Efendi			1077	1666	Eyüb Efendi Tekkesi	Bursa
Emir Mustafa Efendi					Sirkeci Tekkesi	İstanbul

KARMA İNDEKS

A
A. Remzi Akyürek, 361
Abaza Mehmed Paşa, 42, 319
Abaza Şeyhi, 221, 257, 319, 320, 329, 446, 447, 477, 515, 533
Abbas Efendi, 173
Abdal Mûsâ, 413, 416
Abdal Yâkub, 87, 173
Abdullah Dede, 262, 284, 285, 286, 527, 541
Abdullah Efendi, 28, 128, 134, 147, 159, 160, 162, 230, 238, 285, 305, 314, 315, 317, 318, 321, 322, 323, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 371, 380, 385, 394, 401, 418, 422, 461, 517, 522, 527, 535, 536, 540, 542
Abdullah Ekiz, 175, 176, 179, 186
Abdullah Hûsâmî, 153
Abdullah Kartal, 323
Abdullah Rüşdî Efendi, 117, 118, 122, 123
Abdullah Sabi Efendi, 221, 517, 539
Abdullah Salâhaddin Uşşâkî, 122
Abdullah Simâvî, 379
Abdullah Üçman, 31, 162, 331, 332, 333, 397
Abdurrahim b. Muhammed Ağa, 255
Abdurrahim Çâkerî Efendi, 371
Abdurrahim Efendi, 152, 221, 286, 319, 373, 375, 420, 446, 453, 477, 515, 533
Abdurrahîm Tırsî Efendi, 398
Abdurrahman b. Mehmed Efendi, 245
Abdurrahman Çelebi, 257, 258, 259
Abdurrahman Efendi Tekkesi, 155
Abdurrahman Kuddûsî Efendi, 231, 468, 517, 537
Abdurrahman Paşa, 242
Abdurrahman Rafîa, 214
Abdülaziz Efendi, 49, 152, 424, 453
Abdülbâki Dede, 302, 364
Abdülbâki Efendi, 72, 93, 94, 95, 201, 207
Abdülbâki Gölpınarlı, 49, 146, 174, 213, 251, 252, 257, 276, 311, 316, 320, 325, 326, 331, 332, 333, 336, 337, 339, 341, 346, 360
Abdülehad Çelebi, 259
Abdülehad Nûrî Efendi, 63, 449
Abdülhalim Çelebi, 257, 258, 259, 260, 270, 283, 526, 527, 541
Abdülhalim Efendi, 159, 160, 518, 536
Abdülhamid Murtaza, 303
Abdülhay Efendi, 110, 119
Abdülkâdir Efendi Târihi, 33
Abdülkâdir Geylânî, 190, 408
Abdülkebîr Efendi, 381
Abdülkerim, 48, 63, 91, 124, 125, 126, 127, 128, 222, 224, 226, 227, 228, 310, 395, 434, 454, 469, 519, 529, 537, 543
Abdülkerim Dede, 310
Abdülkerim Efendi, 124, 125, 126, 127, 128, 224, 226, 227, 228, 395, 454, 529, 543
Abdülkerim Fethî Efendi, 63
Abdülkerim Fethî Efendi, 222, 226, 228, 434, 469
Abdüllatif Efendi, 145, 167, 422
Abdülmecid Sivâsî Efendi, 59, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 238, 267, 322, 334, 339, 340, 350, 405, 430, 433, 436, 439, 444, 456, 459, 460, 461, 466, 468, 471, 473, 518, 538
Abdülmecîd Şirvânî, 197
Abdülmecîd-i Sivâsî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, 197

Abdülmümin Efendi, 132, 133, 220, 398, 518, 537
Abdülmümin Tekkesi, 156
Abdünnebî Ağa, 114
Abdürrahim Münib Efendi, 228
Abdüssamed, 318, 385
Abdüssamed Efendi, 318, 385
Âbide Bânû, 137, 141, 142
Âbide Hanım, 100
Acem Ağa Câmii, 112, 113
Acı Çeşmeli Mehmed Efendi, 214
Acıbâdem, 362, 376
Acıbâdem Sclâmi Efendi Tekkesi, 362
Açıkbaş Mahmud Efendi, 393, 394, 542
Âdâb Risâlesi, 471
Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat, 317
Âdâb-ı Mutâlaa, 249
Adâletnâme, 419
Âdem Dede, 264, 265, 266, 267, 282, 291, 304, 432, 443, 454, 526
Âdil Nüveyhiz, 321, 323
Adlî Hasan Efendi, 68
Adürrahman Efendi, 99
Afîfe Hanım, 116
Afîfüddîn Tilemsânî, 24
Afyon Tarihi, 183
Ağazâde Muhammed Efendi, 255
Ahî Evren, 24
Ahî Mahmud Efendi, 394, 395, 527, 543
Âhirkâr, 74
Ahizâde Derviş Muhammed Dede, 276
Ahizâde Hüseyin Efendi, 408
Ahlâkî Adûdî, 306
Ahmed Ağa, 57, 58
Ahmed b. Beşir b. Muhammed, 184
Ahmed Câhidî Efendi, 136, 153, 154, 155, 518, 535
Ahmed Cünûnî Dede, 294, 295, 526, 541
Ahmed Efendi, 54, 64, 65, 86, 88, 89, 106, 127, 140, 143, 153, 154, 187, 218, 228, 242, 245, 248, 283, 284, 294, 305, 314, 316, 356, 362, 363, 365, 371, 372, 375, 380, 383, 384, 385, 386, 401, 403, 407, 408, 420, 421, 422, 453, 455, 456, 467, 471, 515, 516, 518, 521, 524, 525, 528, 533, 534, 535, 536, 537, 539, 540, 542
Ahmed Geylânî, 403
Ahmed Mekkî Efendi, 381
Ahmed Meyyâl Efendi, 308
Ahmed Niyâzî Dede, 294
Ahmed Paşa Câmii, 115
Ahmed Paşa Tekkesi, 246, 247, 248, 249, 463, 539, 540
Ahmed Rüşdî Efendi, 142
Ahmed Sârbân, 328
Ahmed Şemseddin Marmaravî, 136, 156, 157, 177, 472
Ahmed Tıflî, 309
Ahmed Yaşar Ocak, 354
Ahmed Yekdest, 352
Ahmed Yesevî, 209
Ahmediyye, 54, 136, 137, 141, 151, 156, 167, 173, 176, 178, 313
Ahrâriyye, 379, 477
Ahsen Hasan Efendi, 74
Ahyolı, 269
Âişe Hanım, 371
Akâidnâme, 337
Akbaba Mehmed Efendi Mescidi, 147
Akbaba Mustafa Efendi, 373
Akbıyık Sultan, 242
Akbıyık Tekkesi, 242, 416, 543
Akkaya, 97, 184, 195, 209, 450, 451
Akkirman, 56, 161, 171, 536
Akkirman Kalesi, 56, 161
Akkirmanlı Ali Baba, 56
Aksaray, 55, 148, 151, 224, 253, 272, 327, 365, 374, 388, 438, 476
Aksaray Sancağı, 374
Aksaraylı Abdürrahîm Efendi, 362
Akşehir, 100
Akşehirli Nasuh Efendi, 100

Akşemseddin, 200, 311, 316, 317, 431, 534
Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, 311, 317
Alâaddin Paşa Câmii, 100
Alâaddin Pervâne Bey, 302
Alâaddin Tekkesi, 148, 149, 362, 536
Alacacızâde Şeyh Mehmed Efendi, 228
Alacahisar, 68
Alâiye, 90
Alaşehirli Veysî Efendi, 362
Âlî, 49, 53, 54, 67, 197, 350, 429
Ali Alâaddin b. Muhammed Nakşibendî el-Hüseynî, 66
Ali Alâaddin Efendi, 100, 103, 110, 111, 435, 460, 535
Ali Âlî, 28
Ali Debbâğ er-Rûmî Efendi, 161
Ali Efendi, 63, 65, 96, 98, 100, 101, 104, 106, 107, 108, 140, 155, 156, 161, 162, 224, 235, 245, 247, 248, 301, 340, 344, 355, 371, 395, 400, 421, 424, 425, 460, 516, 517, 518, 527, 528, 533, 534, 536, 537, 539, 542
Ali el-Murtezâ, 116
Ali Emîrî, 14, 31, 32, 203, 393
Ali Kemâlî Efendi, 128
Ali Kuşcu, 199
Ali Mest, 64, 65, 535
Ali Oğlu Mahmûd Ağa, 301
Ali Paşa Hamamı, 407
Ali Rıza Şengel, 209
Ali Safvetî, 65
Ali Şîruganî, 63, 64
Ali Şermî Efendi, 341
Ali Yılmaz, 29, 32, 91, 244
Âlime, 201
Alîmî Efendi, 206, 232, 518, 536
Altıparmak Mehmed Efendi, 47, 375
Altmış İki Sûrenin Tefsîri, 131
Amasya, 32, 72, 86, 89, 99, 201, 202, 243, 244, 245, 246, 252, 302, 395, 396, 409, 440, 476, 477, 534, 535, 538, 539, 540, 542
Amasya Târihi, 32, 409
Amasyalı Hâfız İbrahim Efendi, 92
Amasyalı Ömer Paşa, 243
Amcazâde Hüseyin Paşa, 44, 111, 261, 281, 437, 441
Âmil Çelebioğlu, 269
Anadolu sadâreti, 320
Ankaralı İsmâil Dede, 129, 274
Ankaralı Şeyh Hasan Efendi, 201
Antalya, 54, 90, 175, 178, 180, 224, 247, 252, 265, 304, 413, 432, 476, 477, 535, 541
Antalya Mevlevîhânesi, 304, 432, 541
Antalyalı Vehhâb Ümmî, 241
Antebli Mehmed Efendi, 317
Antep, 252, 302, 303, 440, 476, 542
Antepli Bedrî Mehmed, 48
Antoloji, 87, 88, 91, 123, 130, 143, 144, 145, 148, 149, 164, 165, 166, 167, 209, 214, 221, 223, 239, 240, 292, 297, 309, 318, 319, 363, 378, 389, 401, 465
Arab Ahmed Paşa, 84
Arab Halil Dede, 259
arakiye tekbir etmek, 259, 433
Arakiyeci İbrâhim Çavuş Câmii, 215
Arap Yahyâ Efendi, 362, 516, 534
Arapkir, 103
Ârif Çelebi III, 257, 258, 259, 297, 298, 526
Ârif Efendi, 235, 277, 518, 536
Arnavut Mustafa Dede, 173
Arnavutluk, 310, 353
Arnbuthnot, 162
Arpahamamı, 61
Arslan Ağa, 363, 364
asesbaşı, 392
Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâsede Kâin Tekyeler, 35
Aşeretü Ebvâb, 345
At Pazarı, 213, 366
Atâî, 49

Atâullah Efendi, 383
Atâyî, 27, 56, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 82, 89, 90, 91, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 156, 157, 158, 159, 160, 184, 237, 238, 239, 240, 263, 265, 272, 273, 324, 325, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 359, 362, 383, 384, 398, 399, 436, 441, 443, 444, 470
Atik Vâlide Sultan, 87, 104, 105
Atik Vâlide Sultan Külliyesi, 104, 105
Atik Vâlide Tekkesi, 105, 227, 228, 535, 537
Atpazârî Osman Fazlî Efendi, 365, 444, 472
Atpazârî Tekkesi, 367
Avusturya, 41, 58, 194, 318, 367, 368, 443, 444, 445
Avusturya Seferi, 318, 367, 443, 444, 445
Ayasofya, 87, 89, 111, 112, 114, 124, 125, 126, 128, 129, 133, 136, 198, 200, 203, 206, 207, 220, 225, 226, 227, 229, 233, 235, 352, 366, 385, 387, 443, 464, 535, 539
Ayasofya Câmii, 111, 114, 124, 125, 198, 206, 226, 229, 366, 385, 387
Ayasofya Kürsî Şeyhliği, 89
Ayasofya-i Kebîr'e Şeyh Olanlar, 89, 126, 129, 133, 207, 225, 227, 233, 385
Aydın, 32, 81, 113, 177, 231, 241, 252, 383, 409, 423, 539
Aydın Dede Tekkesi, 113
Aydın Paşazâde Ali Bey, 409
Aydın Vilâyeti'ne Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli, 32
Aydınlı Alâaddin Halvetî, 237
Aydınoğlu, 113, 114, 218, 442, 535, 537
Aydınoğlu Mehmed Efendi, 113
Aydınoğlu Tekkesi, 113, 114, 218, 442, 535, 537
Aydos, 365
âyin, 58, 64, 137, 297, 411, 466
Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi, 395
Ayşe, 258, 259
Ayşî Mehmed Efendi, 47
Ayvansarâyî, 55, 56, 67, 68, 203
Azbî Efendi, 193
Azîz Mahmud Hüdâyî, 115, 360, 361
Aziz Mahmud Hüdâyî Arapça ve Türkçe Tarikatnâme, 361
Aziz Mahmud Hüdâyî İlmî Amelî ve Ahlakî Faziletler Kitabı, 361
Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı, 360
Azmîzâde Mustafa Efendi, 295

B
Baba Câfer, 273
Baba Haydar Tekkesi, 166, 168, 380
Baba Kelâmı, 392
Baba Salluk, 399
Bağdat, 28, 38, 42, 47, 71, 190, 223, 255, 256, 260, 274, 294, 301, 304, 308, 320, 329, 351, 352, 390, 391, 403, 404, 406, 408, 419, 431, 433, 436, 443, 446, 447, 454
Bağdat Seferi, 255, 256, 274, 304, 308, 320, 390, 391, 433, 436, 443, 446, 454
Bağdatlı Alemî Dede, 276
Bağlarbaşı, 376
Baha Doğramacı, 174
Bahariye, 82, 252, 287, 388
Bahâyî Efendi, 215, 239, 266, 454, 455
Bahçe Kapısı, 110
Bahşî Efendi, 187
Bahşîzâde Şeyh Ahmed Efendi, 187
Bâkîzâde Abdurrahman Efendi, 408
Bâkîzâde Mehmed Çelebi, 75
Balat, 75, 80, 81
Balat Câmii, 75

Balat Tekkesi, 75
Balçık, 79, 85, 386, 537
Balçık Tekkesi, 79, 85, 537
Baldırzâde Selîsî Efendi, 164
Balıkesir, 398, 399
Balım Sultan, 411, 412
Bali Paşa, 223
Bâlizâde Hasan Bey, 205, 440
Bandırmalızâde Mustafa Hâşim Baba, 362
Bansa, 402, 403
Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi, 387, 452
Bayram Paşa, 148, 229, 255, 256, 300, 302, 440, 441, 445
Bayram Ürekli, 269, 414
Bayrâmî Melâmîliği, 335, 341
Bayrâmiyye, 25, 36, 53, 111, 200, 237, 238, 262, 311, 313, 316, 317, 320, 326, 328, 329, 337, 338, 341, 343, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 359, 446, 476
Bayrâmiyye Tarîkatı, 111, 262, 320, 341
Bayrampaşa Tekkesi, 229
Bedreddin Mahmud Çelebi, 246
Bekrî Mustafa Paşa, 369
Bektaş Ağa, 353
Bektâşî, 275, 276, 332, 336, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 516, 533, 534
Bektâşî Tarîkatı, 411
Bektâşiyye, 25, 53, 307, 411, 412, 414, 476, 477
Belgrad, 44, 339, 343, 368, 369
Belgrad Seferi, 343
Belgradlı Münîrî, 326
Belh, 388
Beliğ, 31, 33, 88, 100, 148, 149, 155, 166, 190, 216, 247, 266, 267, 268, 271, 274, 281, 289, 294, 295, 296, 300, 307, 308, 342, 375, 376, 377, 388, 393, 394, 395, 422, 424
Benli Sultan Ocağı, 94
Bergofça, 272
Bestan Efendi, 326, 515, 533
Beş Şehir, 370, 479
Beşikçiler Kapısı, 247
Beşiktaşlı Fahrüddin Efendi, 123
Beyân-ı A'dâd-ı Sıfatlâ-yı Nefs-i İnsânî, 264
Beyân-ı Ahvâl-i Tefsîri'l-Kâdî fî Âyât ve Tefsîr fî Âyâti'l-Vârideti ve'l-İhtârı's-Sâdıra, 468
Beyazıt Câmii, 82, 202, 220, 228, 317, 385, 386, 387
Beyazıt Medresesi, 245, 387
Beyoğlu, 84, 169, 225, 261, 285, 356, 404
Beytullah, 98
Beyzâvî Tefsîri, 111, 217, 227, 231, 468
Bezcizâde Muhiddin Efendi, 313, 315, 342, 431
Bezcizâde Tekkesi, 238, 314, 315, 318, 539
Bezirgân, 157, 159, 160, 163, 362, 536
Bezirgân Tekkesi, 157, 159, 160, 163, 362, 536
Bezzazistan Kethüdâsı, 157
Bıçakcı Mehmed Efendi, 215
Bîatnâme, 184, 185, 328, 337
Bilâl Habeşî, 98
Bilal Kemikli, 175, 183, 184, 325, 330, 334, 335, 336, 337, 338
Bilecik, 252, 421
Boğaz, 169
Boğazhisarı, 369
Boğazhisarlı Mehmed Efendi, 230, 518, 536
Boğuk Abdullah Efendi, 142
Bolu, 171, 312, 314, 398
Bolulu Himmet Dîvân, 317
Bolulu Himmet İntihab ve Dîvânı, 313, 317
Bolulu Mustafa Efendi, 386
Bolulu Suhte Ahmed Dede, 173
Bolvadin, 283, 303, 304, 476, 542
Bolvadin Mevlevîhânesi, 303, 542
Bosna, 290, 321, 385, 441, 456

Bosnalı Abdullah Efendi, 321, 328, 472, 533
Bosnalı Abdülmümin Efendi, 132
Bosnalı Habib Habîbî Dede, 307
Bosnalı Hasan Kâimî, 154
Bosnalı Mustafa Efendi, 152, 153, 318, 443, 539
Bosnalı Osman Efendi, 215, 383, 384, 385, 542
Bostan Çelebi, 253, 254, 255, 260, 261, 262, 265, 275, 278, 284, 286, 288, 291, 294, 299, 304, 305, 431, 472, 526, 541, 542
Bostan Çelebi II, 259, 260
Bostan Efendi, 82, 83, 253, 254, 275, 299, 519, 529, 538, 543
Bostanzâde Yahyâ Efendi, 221
Boşnak Mustafa Efendi, 153
Boşnak Osman Efendi, 206
Boşnak Sarı Süleyman Paşa, 368
Boyalı Mehmed Paşa Tekkesi, 226
Bozoklu Mustafa Paşa, 194, 445
Brockelmann, 210
Budinli Şeyh Ahmed Efendi, 234
Buğday Pazarı, 249
Buharâ, 65
Buhârî, 29, 216, 264, 309, 352, 379, 380, 381, 382, 383, 395, 420, 542
Buhûriyye, 136
Bulgurlu, 115, 172, 375, 376
Bulgurlu Dağı, 172
Bulgurlu Mescidi, 115
Burc-i Evliyâ, 71
Burdur, 252
Burhâneddin Efendi, 37, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 377
Bursa, 14, 31, 36, 53, 54, 63, 64, 65, 100, 101, 106, 108, 126, 127, 128, 155, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 174, 175, 176, 188, 191, 192, 193, 194, 200, 246, 247, 248, 252, 269, 270, 282, 293, 294, 295, 296, 298, 306, 321, 323, 335, 370, 371, 374, 375, 376, 377, 379, 384, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 402, 404, 407, 408, 411, 416, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 434, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 457, 461, 463, 472, 473, 474, 476, 477, 530, 531, 534, 535, 536, 539, 540, 541, 542, 543
Bursalı Ebûbekir, 48
Bursalı Hâfız Ubeyd, 48
Bursalı Hayreddin Efendi, 140
Bursalı İsmâil Hakkı, 362
Bursalı Muhiddin Efendi, 155, 535
Bursalı Osman, 48, 531
Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi, 215, 228, 387, 468
Bülbülcüzâde Tekkesi, 226
Bülbülderesi, 363, 376, 388
Bülbüliyye, 97, 98
Büyük Türk Klasikleri, 162, 331, 335, 434, 451
Büyükkadızâde Mehmed Efendi, 125, 126, 127, 519, 535, 539

C
Câm-ı Dilnüvâz, 62
Câfer es-Sâdık, 116
Câferiye Sokağı, 88
Cağaloğlu Sarayı, 242
Câhidiyye, 26, 136, 153, 154, 155, 476
Cahit Öztelli, 176, 177, 178
Câmî Ahmed Dede, 150, 279, 280, 466, 526, 541
Câmi-i Esrâri'l-Fusûs, 108
câmi-tevhidhâne, 82, 157, 168, 364
Can Alim Efendi, 397
Canfedâ Hâtun, 135
Canik, 236
Ced Hasan Efendi, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 466, 519, 536
Celâlî Hasan Paşa, 247
Celâlîler, 41
Celvetî, 110, 126, 160, 302, 349, 362, 363, 371, 424, 438, 451, 456, 465, 467, 468, 516, 517, 530, 532, 534, 535

Celvetî Abdülhay Efendi, 126
Celvetî Âsitânesi, 363
Celvetiyye, 26, 53, 148, 160, 245, 312, 328, 329, 343, 344, 346, 347, 359, 360, 362, 364, 371, 373, 374, 376, 377, 422, 429, 431, 435, 443, 453, 460, 465, 476
Celvetiyye Tarîkatı, 26, 148, 160, 312, 328, 329, 343, 347, 359, 360, 362, 374
Cemâl Halvetî, 53, 66
Cemal Cehacic, 323
Cemal Halîfe, 124
Cemâleddin Server Revnakoğlu, 402, 403, 404
Cemâleddin Şâmî, 316
Cemâliyye, 53, 67, 91, 124, 129, 153
Cerrâh Paşa Câmii, 131
Cerrâhiyye, 137
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 324
Cevâbnâme-i Mevlânâ-yı Mukaddis Mesnevîsi, 217
Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, 346, 350, 473
Cevrî İbrâhim Çelebi, 263, 264, 292, 352, 465, 467, 473, 530
Cezâyir, 204, 248, 345
Cezîre-i Mesnevî, 264, 473
Christopher Shelley, 321, 323
Cihangir, 169, 170, 171, 172, 535
Cihangir Câmii, 169, 170, 171, 172
Cihangîriyye, 26, 136, 162, 163, 167, 170, 171, 333, 476
Cism-i Latîf İsmâil Efendi, 334
Cû-yu Rahmet, 374

Ç
Çal, 192
Çamlıcalı Mehmed Efendi, 164, 172
Çankırı, 103, 252
Çapa Tıp Fakültesi, 314
Çarhacı Ahmed Efendi, 242, 440, 539
Çarhacı Ahmed Efendi Tekkesi, 242
Çarşamba, 61, 87, 156, 198, 199, 220, 316, 339, 367, 381, 432, 476
Çarşamba Tekkesi, 156
Çarşı Câmii, 304
Çatalcalı Ali Efendi, 77, 270, 453, 455, 456
Çatalsakal Mustafa Efendi, 101
Çavdaroğlu Müftî Derviş, 179, 183, 334, 443, 519, 535
Çavuşlar Sultan Mezarlığı, 182
Çelebi Abdurrahman, 260
Çelebi Halîfe, 88
Çelebiler, 30, 251, 253
Çerağcı Mescidi, 235, 537
Çerkeşli Hasan Efendi, 123
Çerkeşli Şeyh Hacı Mustafa Efendi, 123
Çeşmî Mehmed Efendi, 229
Çıplakzâde Tekkesi, 242
Çilehâne Tekkesi, 245
Çoban Mustafa Paşa Câmii, 239
Çorlulu Ali Paşa, 114, 442
Çorum, 132, 241, 252, 415, 416
Çorumlu İsmail Kudsî Efendi, 92
Çuhadar Mehmed Efendi, 142, 147, 536

D
Dağıstanlı Mehmed Efendi, 389, 527, 543
Dâniş Ali Dede, 310, 530
Danişmendli, 172
Dârülhadîs, 85, 130
Dârüssaâde Ağası, 71, 199, 438
Das Unbekannte Bosnien, 321, 324
Davud Ağa, 87, 199
Davudpaşa Câmii, 59, 61, 314
Davutpaşa, 173, 234, 312
Davutpaşa Medresesi, 312
Dâye Hâtun Câmii, 393, 394, 395
Debbağ Yunuszâde Mustafa Efendi, 248
Debbağzâde Mehmed Efendi, 387, 452

Debre, 132
Dede Ömer Rûşenî, 54, 237
Dede Ömer Sikkinî, 311, 320
Deli Hüseyin Paşa, 352
Delibaşı, 182
Denizli, 32, 175, 252
Denizlili Mustafa Efendi, 373
Dersaâdet Dergâhları, 172, 315
Dersiâm Kara Süleyman Efendi, 213
Dersiâm Sâlih Efendi, 80
Derviş Abdî, 166, 264, 309, 310, 454, 456, 466, 467, 530
Derviş Abdülhay Deşti, 308, 530
Derviş Ahmed, 305, 307, 308, 530
Derviş Ahmed Fasîh, 307
Derviş Ali, 48, 63, 219, 247, 366, 466, 530
Derviş Ali Esved, 48, 247, 466, 530
Derviş Âramî, 308, 531
Derviş Çelebi, 259, 268, 269, 270, 282, 443, 526, 541
Derviş Hamza Dede, 277
Derviş Kâsım, 309, 466, 531
Derviş Mehmed Ser-neyzen, 309, 466, 531
Derviş Mehmed Şefî'î, 310
Derviş Ömer, 309, 416, 466, 531
Derviş Sadâyî, 48, 309, 466, 531
Devâtî Mustafa Efendi, 363, 364, 534
Deveciler Mezarlığı, 166
Deverân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Dâir Risâle, 97
Devezâde Mehmed Efendi, 79, 80, 519, 538
Devlet Han, 135
devran, 26, 113, 260, 338, 434, 451, 452
Devrân Risâlesi, 185, 338
Diraman Tekkesi, 133, 221, 231
Dil-i Dânâ Kasîdesi, 334
Divân-ı Hümâyûn Çavuşluğu, 58
Dîvân Edebiyatı, 62
Dîvân-ı âlî, 113
Dîvân-ı İksîr, 345
Dîvân-ı Lugaz, 318
Diviteiler, 238
Divitçizâde Mehmed Efendi, 363, 376
Diyâle Nehri, 352
Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 312
Diyanet İşleri Başkanlığı, 14, 300
Diyarbakır, 31, 54, 65, 66, 189, 252, 267, 307, 347, 389, 390, 391, 392, 393, 477, 535, 542
Dizdârzâde Ahmed Efendi, 362
Dizdârzâde Tekkesi, 365
Dobrucalı Şeyh Veliyyüddin Efendi, 236
Doğancılar, 110, 118
Doğânî Ahmed Dede, 255, 272, 273, 274, 277, 278, 306, 432, 436, 526, 541
Dokuz Mehmed Efendi, 395
Doncular, 237
Dönenler Câmii, 297
Duhan Risâlesi, 78
Durmuş Dede, 54, 55, 56, 57, 519, 535
Durmuş Dede Tekkesi, 54, 55, 56, 57, 535
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 16, 35
Dürer-i Nûrî, 212
Dürr-i Nâzım, 74

E
Ebû Abdullah Muhammed Semerkandî, 389
Ebû Bekir Efendi, 166, 255, 294
Ebû Bekir Tayyibârî, 71
Ebû Eyyûb el-Ensârî Câmii, 83, 119
Ebû Eyyûb el-Ensârî, 83
Ebû Saîdzâde Feyzullah Efendi, 217, 387, 452
Ebûbekir Çelebi, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 272, 273, 274, 277, 294, 432, 445, 454, 526, 541
Ebûbekir Simâvî, 383
Ebûbekir Zâkirî Efendi, 164
Ebussuûd Efendi, 199
Ebussuudzâde Mehmed Efendi, 392

ed-Dürretü'l-Beydâ fi'l-İksîri'l-Ahmer, 344
Edip Ali Bâki, 181, 182
Edirne, 54, 78, 106, 110, 155, 161, 171, 175, 193, 194, 210, 214, 232, 233, 246, 253, 261, 283, 305, 339, 347, 365, 368, 369, 404, 407, 408, 435, 444, 445, 540
Edirneli Ali er-Rûmî Efendi, 161
Edirneli İbrâhim Necîb Efendi, 161
Edirneli Köçek Derviş Mustafa, 48
Edirneli Osman Efendi, 236
Edirneli Şeyh Mustafa Efendi, 236
Eğri Kapı, 386
Eğri Seferi, 71, 128, 133, 443
Eğridere, 326, 327
Ehlullah Tekkesi, 244, 540
Ekmel Tekkesi, 240, 539
Ekrem Hakkı Ayverdi, 71
Ekrem Işın, 67, 68, 76, 77, 84, 91, 144, 199, 212, 251, 262, 272, 275, 280, 286, 287, 290, 311, 315, 316, 320, 332, 338, 341, 346, 355, 356, 360, 388, 413, 414, 460
el-Adlü ve'l-Aksât beyne't-Tefrît ve'l-İfrât, 211
Elbasan, 310
el-Fevâidü'l-Mühimme fî Beyânı Eşrâti't-Teberrî fî İslâm-i Ehli'z-Zimme, 243
el-Fevâidü's-Sitte Aşeriyye fî Beyâni'l-Mes'ele, 244
el-Hâc Ahmed Dede, 213, 279, 280, 281
el-Hâc Hızır Ağa, 244
el-Hâc Hoca Halîfe-i Menteşevî, 383
el-Hâc Hüseyin Ağa, 343
el-Hâc Hüseyin Efendi, 225
el-Hâc Mehmed Çelebi, 244
el-Hâc Mehmed Efendi, 226
el-Hâc Osman Efendi, 246
el-Hâc Seyyid Hüseyin Efendi, 86
el-Hikemü'l-İlâhiyye, 202
Elkas Seferi, 338
el-Lâihâtü'l-Berkiyyât fî Keşfi'l-Hucûb ve'l-Estâr an Vücuhi Esrârı Ba'zi'l-Ehâdîs ve'l-Âyât, 372
el-Levâyıh fî Esrâri'l-Hurûfi'l-Fevâtih, 345
el-Makâletü'l-Kerime fîmâ Yecibu ale'l-Müteneffil bi'l-Tahrîme, 244
Elmalı, 176, 177, 178, 179, 181, 186, 191, 192, 413, 530, 535
Elmalılı Kara Halil Efendi, 260
el-Mevlâ Ali ed-Debrevî, 372
el-Misbâh fî İlm-i Esrâri'l-Miftâh, 345
el-Müntehab fî Sınâati'z-Zeheb, 345
Eminönü, 88, 242, 273, 356
Emir Ahmed Buhârî, 29, 379, 395
Emir Ahmed Semerkandî, 151
Emir Buhârî Tekkesi, 217, 355, 379, 380, 381, 382, 386, 387, 389, 537, 542, 543
Emir Halil Ağa, 355
Emir İmmeddin Hezâr Dinârî, 297
Emir Sultan, 65, 375, 419, 424, 425, 439, 461, 471, 542
Emir Sultan Kabristanı, 375
Emirler Tekkesi, 145, 146, 536
Enârî Tekkesi, 248
Enderunlu İbrâhim Ağa, 123
Enderûn-u Hümâyûn, 382
Enfî İbrâhim Vehbî-i Nefs Efendi, 173
Erdebil, 88
Erdebilizâde Ahmed Efendi, 88, 225, 519, 538
Ergun Çelebi Zâviyesi, 297
Eroğlu Nûrî Efendi, 176, 177
Erzincan, 252
Erzurum, 34, 39, 54, 197, 264, 319, 347, 390
Esâmî-i Ruvât, 241, 469
Esir Ali Câmii, 150
Esircizâde Hüseyin Efendi, 222, 223, 226, 519, 537
Esirî Ali Efendi, 386, 387

Esîrî Dâmâdı Mustafa Efendi, 386, 528, 543
Esîrî Mehmed Efendi, 366, 393
Esîrî Şeyh Ali Efendi, 227
Eski Câmi Medresesi, 386
Esmâr-ı Esrâr, 29, 159
Esrar Dede, 34, 256, 262, 275, 283, 296, 399
Esrâr Tezkiresi, 34, 256, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 305, 306, 308, 309, 432, 445
es-Sırru'r-Rabbânî fi'l-İlmi'l-Cismânî ve'r-Rûhânî, 344
Eşrefoğlu Abdullah Rûmî, 397
Eşrefoğlu Rûmî, 63
Eşrefzâde Tekkesi, 397, 398, 401, 402, 540
Etem Levent, 313, 317
Etudes sur le Religion des Houroufîs, 332
Evrâr Manzûmesi, 131
evrâr-ı seb'a, 170
Evrâr-ı Seb'a Tercümesi, 78
Evhadüddîn Kirmânî, 24
Evliyâ Çelebi, 54
Evrâd-ı Fethiyye, 393, 394
Evrâd-ı Fethiyye Şerhi, 394
Eyüb Câmii, 86, 102, 344, 384
Eyüb Efendi Tekkesi, 128, 374, 375, 376, 534, 543
Eyüb Sultan Câmii, 81, 254, 384
Eyüblü Seyyid Mehmed Efendi, 68
Eyüp Nişancası, 200
Eyyûb Efendi, 362, 374, 375
Ezelîzâde, 81

F
Fahreddin Irâkî, 24
Fasih, 49, 467
Fâtih, 42, 55, 61, 64, 75, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 126, 128, 131, 143, 146, 147, 148, 157, 163, 199, 200, 213, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 240, 298, 304, 314, 324, 366, 367, 379, 382, 385, 399, 420, 421, 431, 464, 476, 542, 543
Fâtih Câmileri, 55, 61, 64, 75, 84, 86, 128, 143, 146, 147, 148, 157, 163, 199, 213, 226, 229, 230, 240, 314, 324, 367, 379, 382, 399
Fatih Sultan Mehmed, 65, 105, 204, 205, 206, 207, 227, 242, 298, 387
Fâtih Sultan Mehmed Câmii, 80, 81, 87, 227, 228
Fâtiha Tefsîri, 372
Fatma, 146, 380
Fâzıl Ahmed Paşa, 43, 44, 193, 260, 307, 366, 437, 445
Fâzıl Molla Çelebi, 215
Fazlullah Efendi, 85, 121, 306, 380, 381, 387, 519, 528, 539, 543
Fehim, 278
Fenâiyye, 362
Fenârîzâde Şah Muhammed Efendi, 377
Fenâyî Tekkesi, 148, 362
Fennî Hüseyin Efendi, 160, 519, 536
Ferâiz, 224
Ferhad Paşa, 325, 443
Ferruh Ağa, 75, 79
Ferruh Çelebi, 253, 258
Ferruh Kethudâ Tekkesi, 73, 75, 76, 79
Feth-i Merâtibi'l-Kulûb, 132
Fethiye Câmii, 204, 223
Fethullah Çelebi, 48
Fethullah Efendi, 171, 223, 519, 535
Fethullah Ziyâde, 365
Fevziye Abdullah Tansel, 327, 330, 334, 360
Feyzî Hasan Efendi, 215, 216, 217, 224, 383, 468
Feyzullah Efendi, 130, 149, 403, 453, 455
Fidancı Mehmed Efendi, 364
Fildamı Zâviyesi, 383

Filibe, 234, 290, 339, 366, 404, 537
Filibeli Abdullah Efendi, 234, 537
Filibeli İsmâil Efendi, 362, 516, 534
Foça, 130
Fransız Vatandaş Hakları, 6
Fuat Bayramoğlu, 311
Fuat Köprülü, 178
Futuhât-ı Mekkiyye, 351
Futûhât-ı Mevsiliyye, 107
Fütûhât-ı Ayniyye, 468
Fütüvvetnâme, 248

G
Galata İbrâhim Paşa Câmii, 219
Galata Mahkemesi, 267
Galata Mevlevîhânesi, 119, 259, 261, 262, 263, 265, 267, 268, 271, 282, 284, 285, 291, 296, 304, 307, 309, 310, 432, 443, 454, 460, 541
Galata Tekkesi, 261, 262
Gamze vü Dil, 217
Ganîzâde Ahmed Muhiddin Efendi, 403
Ganîzâde Nâdirî, 228
Gavsî Ahmed Dede, 119, 269, 270, 296, 460, 467, 526, 541
Gavsî Tekkesi, 327
Gaylân Köyü, 107
Gazeliyyât, 171
Gebze, 171, 239
Gedâyî Ali Efendi, 355, 515, 533
Gelibolu, 153, 154, 172, 252, 255, 288, 289, 290, 339, 476, 541, 542
Gerede, 228
Gicc, 312
Girit, 42, 220, 350
Gölcük, 201, 439, 488
Gömleksiz Şeyh Mehmed Efendi, 82, 83
Gül Câmii, 88, 474
Gül ü Mül, 308
Gülâbî Paşa, 409
Gülâbî Tekkesi, 409
Gülaboğlu Muhammed Askeri, 180, 181
Gülaboğlu Muhammed Askerî Efendi, 180
Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, 31, 188
Gül-i Nevrûz, 290
Gülistan, 374
Gülşenî, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 165
Gülşenî Ali Paşa Tekkesi, 55
Gülşenî Âsitânesi, 60, 165
Gülşenî âyini, 60, 61
Gülşenî Halvetî Tekkesi, 55
Gülşenî Şeyh Masum Tekkesi, 55
Gülşen-i Esrâr, 304
Gülşen-i Râz, 352
Gülşeniyye, 54, 55, 60, 63, 64, 65, 78, 143, 165, 476
Gülzâr-ı İrfân, 100
Gülzâr-ı Mısrî, 174, 187
Gümüşlüce, 92, 100
Gümüşlüoğlu Tekkesi, 244, 539, 540
Gümüşlüzâde Abdurrahman Çelebi, 245
Güneş Hân, 258, 297
Güneş Hân Kebîre, 297
Güzelce Mahmud Paşa, 158, 436
Güzîde, 394

H
Habeşî Mehmed Ağa, 199
Habeşîzâde Abdürrahim Rahmî Bey, 355
Habîb Karamânî, 245
Hâbilzâde Ehlullah Efendi, 244, 520, 540
Hacc Abdurrahman Efendi, 395
Hacc Fatma Hanım, 298
Hacettepe Üniversitesi, 361
Hacı Abdüllatif, 226
Hacı Ahmed Dede, 215, 216
Hacı Ali Merdan, 312
Hacı Baba el-Mısrî, 106
Hacı Bayram Kabâyî, 353, 516, 533

Hacı Bayram Veli, 23, 28, 36, 311, 312, 316, 341
Hacı Bayrâm Velî, 103, 311, 320
Hacı Bektaş Velî, 24, 411, 412, 416
Hacı Beşir Ağa, 243
Hacı Dede, 94, 150
Hacı Evhad Tekkesi, 75, 76, 79, 121, 224, 225, 387, 434, 537
Hacı Evhadüddin el-Halvetî es-Sünbülî, 75, 86
Hacı Gazi, 249
Hacı Kabâî Efendi, 328
Hacı Kabâyî, 349, 353
Hacı Mehmed İsmet Efendi, 318
Hacı Mustafa Efendi, 123, 156, 193
Hacı Osman Efendi, 355
Hacı Pîrî, 404
Hacı Şeyh, 347
Hacı Tevfik Efendi, 34
Hacıoğlu Pazarı, 269
Hâdî Ahmed Efendi, 325, 326
Hadîce Hamım, 371
Hadîs-i Erbain Şerhi, 469
Hâfız Abdüllatif Efendi, 144, 466, 536
Hâfız Ahmed Paşa Câmii, 399
Hâfız Kömür Efendi, 310
Hâfız Kumral, 48, 377, 378, 465, 479, 530
Hâfız Osman, 78, 318, 389, 467, 479, 530
Hâfız Osman Efendi, 318, 467
Hâfız Post, 48, 465, 466, 479
Hakîkizâde Osman Efendi, 327
Hakîkizâde Tekkesi, 147, 219
Hakkıyye, 362
Hakkiyye Şûbesi, 371
Halep, 40, 106, 152, 260, 390, 420, 436
Halep Mevlevîhânesi, 260, 436
Halepli Muharrem Efendi, 166
Hâletî, 49
Haliç, 82, 169
Halid Efendi, 350
Halil Dede, 270, 282, 286, 310
Halil Efendi, 179, 196, 218, 241, 406, 408, 526, 540
Halil Paşa, 317, 343, 345, 346, 347, 349, 431, 441
Halîliyye, 123
Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî, 473
Hall-i Tahkîkat, 264
Halvet, 53, 54, 60, 62, 63, 66, 67, 68, 96
Halvetî Dervişleri Kabristanı, 82
Halvetî şeyhi Ahmed Efendi, 403
Halvetiyye, 25, 26, 30, 31, 36, 53, 54, 59, 60, 61, 66, 67, 68, 70, 72, 82, 85, 91, 92, 102, 104, 110, 114, 124, 126, 129, 136, 137, 141, 151, 155, 156, 160, 165, 167, 170, 171, 173, 175, 178, 194, 195, 199, 202, 203, 212, 215, 216, 237, 240, 241, 245, 246, 313, 316, 327, 328, 333, 335, 337, 343, 351, 359, 383, 422, 441, 459, 460, 476
Halvetiyye Tarîkatı, 26, 30, 53, 54, 66, 67, 91, 124, 136, 137, 195, 202, 203, 240
Hamam Tekkesi, 407, 408, 540
Hamdi-i Sânî Efendi, 401
Hâmid Efendi, 148
Hamîdî Mehmed Efendi, 160
Hammâmizâde Mehmed Efendi, 235, 520, 537
Hammer, 391, 392, 454, 455
Hamse-i Yahyâ, 62
Hamza Efendi, 225, 229, 520, 537
Hamza Güner, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 335, 336
Hamzâvî, 332, 349
Hamzazâde Tekkesi, 230
Hanefî Efendi, 224
Hanife Hanım, 371
Hâric Medresesi, 223
Harîrîzâde, 28, 53, 66, 67, 68, 91, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 136, 137, 140, 141, 142, 146, 151, 156, 157, 158, 159, 161, 174, 175, 176, 188, 189, 195, 320, 359, 403, 434, 436, 445

Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin, 28, 176
Harput, 167
Has Odalılar, 112
Hasan Adlî Efendi, 36, 72, 73, 74, 75, 77, 84, 86, 467, 471, 520, 538
Hasan Akarsu, 361
Hasan Amîdî Efendi, 65, 520, 535
Hasan b. Mehmed, 69, 73, 324
Hasan Burhâneddin Efendi, 136, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 520, 535
Hasan Çelebi, 196, 258, 356, 520, 538
Hasan Dede, 72, 89, 90, 201, 236, 290, 291, 292, 439, 520, 538
Hasan Efendi, 37, 58, 60, 70, 72, 73, 75, 76, 79, 83, 84, 106, 111, 112, 113, 114, 130, 135, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 148, 150, 164, 169, 215, 216, 291, 356, 385, 417, 418, 420, 422, 434, 436, 444, 456, 459, 461, 466, 515, 528, 529, 531, 533, 535, 538, 542, 543
Hasan Feyzî Efendi, 215, 216, 524, 537
Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî, 136, 151
Hasan Kabâdûz, 321, 324
Hasan Kâmil Yılmaz, 70, 228, 347, 360, 361, 362, 374, 393, 473
Hasan Kudsî Dede, 302
Hasan Paşa, 118, 148, 158, 223, 441, 446
Hasan Zarîfî Efendi, 55, 69, 459
Haseki Sultan Câmii, 229
Hâşimî Emir Osman Efendi, 356
Hâşiye alâ Muhtasari'l-Meânî, 372
Hâşiye alâ Şerh-i Âdâbi'l-Bahs li Taşköprîzâde, 109
Hâşiye Kuhistânî fî Şerh-i Fıkh-ı Keydânî, 470
Hâşiye-i Mutavvel, 372
Hâşiye-i Risâle-i İmâm-ı Celdegî, 373
Hâşiye-i Tefsîr-i Beyzâvî, 249
Hâşiye-i Telvîh, 373
Hatîce Hâtun, 138
Hattat Fazlullah Efendi, 213
Hatunsarayı, 253, 438
Havza, 233
Hayâtiyye, 97
Haydar Efendi, 141
Hayreddin b. Garib, 293
Hayreddin Efendi, 246, 247, 520, 539
Hekim Çelebi Tekkesi, 215, 383, 384, 386, 387, 542, 543
Hekimoğlu Ali Paşa Câmii, 87
helvacıyân-ı hâssa, 57
Helvâyi Tekkesi, 355, 356, 533
Herbert Spencer, 332
Hezârfen Hüseyin Efendi, 47
Hicer-i Selâse, 345
Hızır Şâh Efendi, 258
Hikmet-i Teârüz fî Sûreti't-Tenâkuz, 210, 468
hilâfetnâme, 117, 251, 284, 335
Hilye-i Çihar-Yâr-ı Güzîn, 264
Himmet Dede, 94, 95
Himmet Efendi, 94, 238, 239, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 385, 471, 515, 533
Himmet Efendi Tekkesi, 238, 314, 315, 316, 533
Himmetiyye, 312, 316, 476
Himmetzâde Abdullah Efendi, 228, 317, 434, 443, 467, 515, 533
Himmetzâde Tekkesi, 238, 319
Hindiler Tekkesi, 388
Hindiyye Tekkesi, 241
Hisar, 56
Hisarardı Medresesi, 181, 182
Hoca Ahmed Sâdık Efendi, 380
Hoca Fazlullah Efendi, 379, 380, 381, 542
Hoca Hamza Efendi, 383
Hoca Mahmud Efendi, 383
Hoca Paşa Câmii, 387
Hoca Sadeddin Efendi, 101
Hoca Sefer Efendi, 383
Hoca Takiyeddin, 383

Hoca Vatan Tekkesi, 319
Hoca Ziyâeddin Ahmed Efendi, 380
Hocazâde, 29, 53, 73, 132, 196, 197, 198, 203, 206, 207, 210, 233, 262, 263, 359, 362, 384, 389, 403, 404, 405, 406, 407, 423, 453, 455, 466, 467, 531
Hocazâde Mehmed, 73, 132, 362, 384, 389, 453, 466, 467, 531
Hocazâde Mehmed Efendi, 73, 132
Hocazâde Mehmed Enverî, 389, 466, 467, 531
Hocazâde Mehmed Es'ad Efendi, 362, 453
Honsalar Câmii, 93
Horasan, 140, 186, 198, 270, 394, 413
Horhor Tekkesi, 388
Hotin Seferi, 265, 443
Hudâ Rabbim, 337
Hulûsî Hasan Efendi, 123
Hulvî Efendi Tekkesi, 55, 60, 62, 63, 64
Hurûfî, 276, 332, 336, 337, 353
Hurûfî Tarikatı, 353
Hüdâyî Çilehânesi, 375
Hünkâr Kürkcübaşılığı, 235
Hürrem Sultan, 169
Hüsâmeddin Ankaravî, 338
Hüsâmeddin Efendi, 151, 152, 153, 313, 314, 316, 338, 418, 419, 420
Hüsâmeddin Uşşâkî Tekkesi, 151, 152
Hüsâmî Efendi, 326
Hüseyin Ağa Câmii, 224
Hüseyin Bey Câmii, 213
Hüseyin Çelebi, 126, 127, 196, 259, 268, 291, 298, 457, 526, 541
Hüseyin Dede, 173, 272, 290, 352, 520, 526, 529, 537, 541, 543
Hüseyin Efendi, 35, 61, 85, 86, 160, 189, 222, 223, 224, 225, 226, 239, 279, 280, 291, 313, 324, 325, 326, 328, 331, 347, 382, 387, 434, 453, 457, 467, 528, 540, 542
Hüseyin Hüsâmeddin, 32, 143, 244, 245, 302
Hüseyin Hüsâmeddin Efendi, 143
Hüseyin Paşa, 44, 287, 288, 289, 409, 440
Hüseyin Vassâf, 29, 53, 54, 57, 61, 64, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 83, 84, 91, 93, 95, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 129, 130, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 159, 160, 161, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 184, 188, 190, 191, 193, 197, 198, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 212, 213, 233, 237, 238, 275, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 364, 381, 382, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 431, 436, 440, 441, 443, 446, 459, 460
hüsn-i hat, 65
Hüsrev Çelebi, 157
Hüsrev Paşa, 202, 231, 307, 347, 419
Hz Ebûbekir, 74
Hz. Hüdai'nin Minberinden, 361
Hz. Mevlânâ, 24, 30, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 268, 273, 274, 279, 281, 298, 300, 301, 302, 432, 437, 472, 479
Hz. Peygamber, 24, 98, 103, 109, 116, 210, 292, 330, 364, 452, 456, 462

I
Ilgaz Dağı, 94
Ilgın, 253, 438, 446

Isparta, 159, 252, 255, 305, 414, 476
Isparta Mevlevîhânesi, 305

İ
İbn Abbâs, 279
İbn-i Sîrîn, 159
İbrâhim Gülşenî, 54
İbrâhim Efendi, 29, 32, 37, 88, 99, 100, 128, 129, 131, 133, 134, 155, 165, 190, 245, 246, 263, 298, 314, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 352, 357, 372, 377, 383, 384, 387, 395, 418, 422, 424, 443, 457, 460, 471, 517, 519, 520, 528, 534, 535, 538, 539, 542, 543
İbrâhim el-Hâs, 37, 103, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 434, 442, 460, 471
İbrahim Gökçen, 90
İbrâhim Nakşî es-Sünbülî, 78
İbrâhim Paşa, 158, 368
İbrâhim Tennûrî Efendi, 319
İbrâhim Ümmî Sinan Efendi, 136, 137, 138, 140, 176
İbretnümâ, 155
İdris Efendi Tekkesi, 172, 535
İdris Köşkü, 341
İdris Muhtefî, 238, 313, 321, 328, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 346, 347, 349, 353, 435, 453, 515, 533
İhtiyârât-ı Sabûhî, 278, 473
İhyâu Ulûmi'd-Dîn, 186
İlâhî, 142, 165, 213, 216, 307, 365, 366, 379, 393, 394, 430, 472, 517, 534
İlâhiyât, 373
İlâhîzâde Ya'kûb Efendi, 383
İlhan Genç, 34
İlmî Mustafa Efendi, 400
İlyas Bey, 135
İlyas Efendi, 242, 523
İmam Süleyman Efendi, 219
İmam Yusuf, 48
İmam Zeynelâbidin Ali b. Hüseyin, 116
İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi, 387
İmamzâde Efendi, 269
İncirli Tekkesi, 397, 402
insan hak ve hürriyetleri, 2, 5, 6
İnsan-ı Kâmil, 325
İplikçi Ebûbekir Efendi, 241
İran, 39, 41, 42, 48, 325, 338, 390, 411, 415, 431
İsâ Mahvî Efendi, 228
İsfahan, 309
İshak Çelebi Vakfiyesi, 301
İskele Câmii, 193
İskender Paşa, 261
İskilipli Abdülbâki Efendi, 92
İsmâil, 29, 31, 33, 34, 49, 83, 87, 98, 101, 102, 103, 104, 116, 134, 149, 150, 151, 169, 173, 187, 195, 203, 225, 227, 228, 241, 246, 248, 262, 263, 265, 267, 281, 286, 296, 298, 310, 315, 319, 324, 342, 346, 347, 351, 362, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 392, 393, 397, 399, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 431, 433, 435, 437, 438, 447, 450, 456, 466, 468, 469, 472, 474, 518, 519, 520, 525, 526, 527, 528, 529, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 542, 543
İsmâil Belîğ, 31, 33, 296
İsmâil Çelebi, 267, 392, 393, 466, 528, 542
İsmâil Efendi, 83, 87, 101, 103, 104, 116, 149, 150, 151, 187, 203, 225, 241, 246, 248, 281, 347, 362, 403, 404, 405, 406, 407, 433, 469, 518, 519, 520, 529, 535, 536, 538, 539, 540, 543
İsmâil Efendizâde Şeyh Ahmed Efendi, 87
İsmâil Hakkı Efendi, 370, 371, 372

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 40, 46, 69, 186
İsmail Paşa, 188, 203, 207, 210, 321, 360
İsmâil Rûmî Efendi, 397, 402, 403, 405, 407, 431, 525, 540
İsmail Ünver, 180, 181, 261, 268, 270
İsmâil-i Rûmî Tekkesi, 408
İsmihan, 146
İstanbul, 14, 16, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 160, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 184, 185, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 247, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 294, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 319, 320, 321, 324, 327, 331, 332, 333, 335, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 377, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 421, 423, 424, 425, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 439, 442, 445, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 459, 460, 462, 463, 464, 474, 476, 477, 530, 531, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543
İstanbul Hânkâhları Meşâyihi, 35, 229
İstanbul Tekkeleri'nin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri, 35
İstanbul Üniversitesi, 14, 16, 28, 35, 36, 340
İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, 28, 36, 340
İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 71, 382
İstanbullu Ali Efendi, 145
İstanbullu Muhammed Efendi, 123
İstiâre Risâlesi, 306
İştib, 73, 124, 126, 127, 404
İştibli Emir Abdülkerim Efendi, 124, 441, 443, 444, 521, 539
İzmit, 252, 316, 404, 538
İzmitli Mehmed Efendi, 383
İznik, 129, 171, 397, 398, 400, 402, 408, 433, 477, 540
İznikli Fâzıl Ali Çelebi, 342
İzzeddin Efendi, 402
İzzeddin Halîlî, 323
İzzet Molla, 268, 270, 285

K
Kabak Hanefi, 319
Kabasakal Câmii, 242
Kadı Alâaddin Tekkesi, 389

Kadıasker Câmii, 314
Kadızâde Mehmed Efendi, 126, 201, 256, 257, 274, 387, 432, 452
Kadızâde-Sivâsî, 96, 429, 432, 450
Kağnı el-Hâc Ali Ağa, 409
Kağnı Tekkesi, 409
Kahire, 60, 64, 65, 106, 107, 190, 210, 219, 265, 305, 380, 393
Kahkaha Sokağı, 75
Kahriye Dârulhadîsi, 220
Kalbî, 98
Kalemiyye, 308
Kalender, 290, 342, 412
Kalender Çelebi, 412
Kalıbî Ahmed Efendi, 248, 521, 539
Kamaniçe, 269, 443
Kâmî Mehmed Efendi, 78
Kâmile, 258, 298
Kansu Gavri, 309
Kânûnî, 359, 368
Kapan Deresi, 187
Kapanaltı, 297
kapıcılık, 64
Kara Ali, 392, 447
Kara Câmi, 66
Kara Çelebizâde Mahmûd Efendi, 380
Kara Hasanoğlu, 113
Kara Kethüdâ, 368
Kara Mehmed Ağa, 112
Kara Murad Paşa, 233
Kara Mustafa Paşa, 42, 368, 381, 436
Karabaş Ahmed Efendi, 201
Karabaş Ali Efendi, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 118, 460
Karabaş İskender Efendi, 225, 537
Karabaş Tekkesi, 88, 225, 537, 543
Karabaş Velî, 37, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 118, 227, 434, 435, 445, 468, 469, 470, 471, 472
Karabaş Veli Ali Alâeddin el-Atvel, 99
Karabâşiyye, 26, 66, 92, 101, 102, 110, 434, 460, 476
Karaca Ahmed Kabristanı, 116
Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, 64
Karadeniz Ereğlisi, 201
Karadenizli Köse Ahmed Dede, 173
Karagüllü, 408
Karagümrük, 135, 226
Karakad Köyü, 126
Karakâdî Tekkesi, 126, 127, 128, 535, 539
Karaman Ereğlisi, 242, 305
Karamânî Hacı İzzeddin, 157
Karamanlı Abdülkâdir Efendi, 247
Karamanlı Derviş Hamza Dede, 254
Karamanlı Pîrî Halîfe, 237
Karamanlı Tâceddin Efendi, 153
Karamanoğulları, 298
Karamürsel, 201
Kârî Ahmed Dede, 150, 280, 282
Karlofça Anlaşması, 111
Karrafe-i Kübrâ Kabristanı, 243
Kars, 39
Kartal Derviş, 255
Kasab Ustası Sokağı, 75
Kâsım Çelebi, 124, 157
Kâsım Dede, 275, 286, 308, 526, 531, 541
Kasım Subaşı Tekkesi, 156, 421, 534, 535, 540, 543
Kasımpaşa, 151, 190, 228, 247, 252, 262, 284, 285, 286, 310, 314, 340, 356, 476, 541
Kasımpaşa Mevlevihânesi, 262, 284, 285, 286, 310
Kasımpaşalı Ahmed Efendi, 228, 521, 537
Kasımpaşalı Koca Osman, 310
Kasımpaşalı Mustafa Çelebi, 140
Kasımpaşalı Mustafa Efendi, 248
Kasîde-i Mîmiyye, 334
Kasîde-i Nevrûziyye-i Örfî Şerhi, 319
Kasîde-i Pendiyye, 97, 98
Kasîde-i Tevhîd Şerhi, 319
Kasr-ı Şirin Antlaşması, 42

kassâm kâtibi, 340
kassâm-ı askerî, 132
Kastamonu, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 101, 103, 111, 119, 121, 252, 280, 363, 402, 404, 441, 446, 456, 459, 476, 477, 538
Kastamonulu Hayreddin Efendi, 92
Kastamonulu Muhammed Efendi, 123
Kastamonulu Muhiddin Efendi, 92
Kastamonulu Osman Efendi, 92
Kâşif-i Esrâr-ı Fusûs, 472
Katırcıoğlu, 182
Kâtip Çelebi, 28, 32, 45, 46, 47, 49, 130, 210, 338, 339, 340, 341, 342, 359, 372, 390, 391, 392, 436, 447, 449
Kâtip Mehmed Efendi, 138
Kavafzâde Şeyh Hüseyin Efendi, 403
Kavala Şeyhi Seyyid Mustafa Efendi, 177
Kayalar Mescidi, 55
Kayalar Mezarlığı, 55
Kayseri Mevlevîhânesi, 300, 440
Kazasker Bayâzîzâde Ahmed, 309
Kazasker Mehmed, 182, 183
Kazdağı, 172, 173
Kazgânizâde Süleyman Ağa, 207
Kefeli Alâaddin Ali, 148
Kefeli Derviş Abdî, 48, 466, 530
Kefeli Ebulbekâ Eyüp, 47
Kelâm-ı Aziz, 115
Kemâl Efendi, 375, 529, 543
Kemâleddin Efendi, 49, 362, 517
Kemâleddin Şenocak, 360
Kemankeş Ali Paşa, 41
Kemiksizzâde Saffet Mustafa, 34
Kenan Erdoğan, 174, 180, 183, 189, 392
Kenzî Hasan Efendi, 78, 90, 91, 466, 521, 538
Kerim Kara, 110, 361
Kerîme, 244, 258, 297
Keskin Dede Tekkesi, 229
Keşfî Câfer Efendi Tekkesi, 79, 84
Keşşâf, 207
Kethüdâ Arslanağazâde Mustafa, 363
Kethüdâ Hâtun Câmii, 226
Kıbrıs, 84, 90, 254, 260, 352, 365, 370, 371, 445
Kılıç Ali Paşa Câmii, 81, 216, 405, 436
Kıllı Yusuf, 163, 536
Kınalızâde Ali Efendi, 124
Kırımlı Cârullah Efendi, 232
Kırımlı Derviş Efendi, 128, 521, 539
Kırımlı Zekeriyya Efendi, 236
Kırkçeşme, 340, 343
kırklı medrese, 215, 220, 221, 226, 312, 363, 380, 408, 423
Kırşehir, 252
Kısıklı, 362, 376
Kısıklı Selâmi Efendi Tekkesi, 362
Kıyâfetnâme, 134
Kiler Kethudâsı, 382
Kilîmî Ahmed Efendi, 156
Kilitbahir, 154
Kitâb-ı Dekâyiki'l-Mîzân fî Mekâdîri'l-Evzân, 345
Kitâb-ı Envâi'd-Dürer fî îzâhi'l-Hicer, 345
Kitâb-ı Kudve ve Risâlet-i Usve, 131
Kitâb-ı Levh-i Zehebi'l-Esrâr fî Meârifi'l-Ahcâr, 345
Kitâb-ı Vesîletü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Hamî ve'l-Mahmûl, 249
Kitâbu Hediyyeti'l-Eb li'bni'l-Muhibb fî Hâşiyeti't-Telhîs, 373
Kitâbu Kavli'd-Dâl alâ Hayâti'l-Hadr ve Vücûdi'l-Abdâl, 243
Koca Mustafa Paşa, 57, 67, 68, 69, 70, 79, 114, 157, 213, 347, 352, 476
Koca Mustafa Paşa Âsitânesi, 67, 69, 79, 352
Koca Mustafa Paşa Câmii, 68, 70, 213
Koçhisar, 373, 374, 439

Koğacızâde Mehmed Efendi, 240, 466, 521, 539
Kolonizatör Dervişler, 24
Koniçe, 353
Konya Mevlevîhânesi, 252, 439, 473
Konyalı Seyyid Mehmed Efendi, 222, 230, 521, 536
Koruklu Medresesi, 89
Koruklu Tekkesi, 128, 129, 535, 539, 540
Köçek Mustafa Dede, 297, 466, 526, 541
Köprülü Mehmed Paşa, 40, 43, 45, 105, 234, 281, 365, 393, 436, 437
Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa, 242
Köprülüzâde Mustafa Paşa, 194, 445
Kösec Ahmed Sâlik Efendi, 144
Köstence, 404
Krisei Manastırı, 67
Kubûrî İbrâhim Efendi, 217
Kubûrîzâde Mustafa Efendi, 217, 467, 521, 536
Kudsîzâde, 215, 367
Kudsîzâde Şeyh Mehmed Efendi, 215
Kudüs, 288, 310, 323
Kur'ân-ı Kerîm, 100, 206, 208, 219, 362, 368, 479
Kurd Mehmed Efendi, 124, 129, 132
Kuşadaviyye, 123
Kuşoğlu Yokuşu, 115
Kutub Tekkesi, 245, 540
Kuyucu Murad Paşa, 41
Kübreviyye, 53, 151, 351, 424, 476
Küçük İmam Mehmed, 48
Küçük Mehmed Efendi, 201, 202, 521
Küçükayasofya Tekkesi, 362
Küçükkadızâde Mehmed Efendi, 126
Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî, 360
Kültür Bakanlığı, 28, 174, 212
Küre, 92, 93, 186, 441, 456
Kürkcü Câmii, 139
Kürkcübaşı Ahmed Bey, 139
Kürkcübaşı Mûsâ Ağa, 235, 521, 537
Kürkçübaşı Câmii, 143
kürsi şeyhliği, 133, 202, 314
Kütahya, 175, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 192, 252, 297, 298, 335, 336, 337, 439, 476, 533, 535, 540, 541
Kütahya Câmileri, 186
Kütahya Şehri, 184, 186, 187, 298, 335, 336
Kütahyalı Fenâyi Ali Efendi, 362
Kütahyalı Şairler, 181, 182, 184, 335, 336

L.
Lagari Mehmed Efendi, 388, 543
Lagari Mehmed Efendi Tekkesi, 388
Lala Mustafa Paşa, 255
Lâmekânî Hüseyin Efendi, 324, 325, 326, 436
Lefkoşa, 352, 371
Leh (Hotin) Seferi, 384
Lehistan Seferi, 184, 443
Lemezât, 30, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 82, 85, 86, 87, 89, 124, 125, 132, 133, 135, 156, 157, 158, 184, 197, 200, 237, 355, 356, 359, 377, 398, 417, 420, 431, 459, 470
Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye, 30, 470
Letâifnâme, 249
Levâzih, 373
levend, 44
Limni Adası, 105, 118, 193, 194, 227, 445
Lofçalı Ali er-Rûmî Efendi, 161
Lutfullah Efendi, 305, 401, 466, 525, 540
Lütfî Efendi, 36, 398
Lütfî Paşa, 324

Lütfullah Efendi, 155

M
M. Baha Tanman, 25, 35, 55, 62, 68, 81, 84, 104, 113, 119, 133, 137, 138, 148, 151, 168, 170, 173, 238, 241, 242, 259, 262, 271, 285, 287, 314, 327, 356, 360, 363, 367, 376, 379, 382, 399, 404, 421
Maanoğlu Fahreddin, 391
Magna Carta, 6
Magosa Kalesi, 370
Mahmûd Dede, 261, 290, 302
Mahmûd Efendi, 94, 233, 267, 391, 392, 436, 528, 542
Mahmud Hulvi Efendi, 30, 57, 400, 459
Mahpeyker Vâlide Sultan, 200
Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye, 94, 97
Makâletün Tevsikiyyetün ve Risâletün Tevhîdiyyetün bi'r-Remzi'l-Hatar, 96
Makâsıd-ı Ayniyye, 336
Maktûl Mustafa Paşa, 105
Malatya, 103, 171, 188, 189, 192
Malkaralı Ömer Efendi, 232, 536
Malkoç Mehmed Efendi, 271
Mânevî Mustafa Efendi, 110, 435
Manisa Mevlevîhânesi, 301, 440
Manisa Ulu Câmi, 91
Manisalı Mehmed Paşa, 367
Manisalı Şeyh Hüseyin Dede, 235
Manzum Tarikatname, 317
Manzûme-i Gûriyye, 162
Manzûme-i Şâhidî, 231
Maraş, 39, 252
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 16, 361
Mazhar Sultan, 177
Mecâlis-i Sinâniyye, 145
Mecdî, 382
Mecmûa-i Cevâmii, 359
Mecmûa-i Mücerribât, 345
Mecmûatün fi'n-Nevâdir, 419
Mecmûa-yı Tekâyâ, 35
Medhî, 409, 530
Medine Anayasası, 6
Medine-i Münevvere, 69, 74, 76, 106, 406
Mehmed Ağa, 47, 84, 87, 198, 199, 205, 206, 207, 213, 214, 219, 220, 222, 223, 229, 232, 238, 239, 431, 434, 536, 537, 539
Mehmed Ağa Câmii, 199, 207, 214, 219, 220, 223
Mehmed Ağa Dârulhadisi, 229
Mehmed Ağa Tekkesi, 198, 205, 206, 219, 222, 223, 232, 238, 239, 431, 536, 537, 539
Mehmed Akkuş, 29
Mehmed Ali Aynî, 105, 311, 316, 348
Mehmed Ârif Dede, 302, 526, 542
Mehmed b. Ali, 73
Mehmed b. Ömer Efendi, 245, 539
Mehmed Buhûrî Efendi, 136
Mehmed Celâleddin Efendi, 160, 522, 536
Mehmed Cûdî, 369
Mehmed Çelebi, 72, 89, 246, 248, 418, 459, 466, 520, 522, 540
Mehmed Dede, 128, 235, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 282, 286, 287, 288, 289, 290, 296, 297, 298, 300, 302, 305, 310, 420, 467, 526, 527, 541, 542
Mehmed Efendi, 47, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 86, 88, 100, 101, 104, 119, 124, 125, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 147, 151, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 171, 172, 191, 192, 201, 202, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 225, 228, 230, 231, 233, 235, 239, 240, 245, 246, 248, 249, 265, 272, 280, 285, 289, 290, 292, 293, 295, 301, 305, 306, 311, 352, 363, 366, 376, 377, 383, 386, 388, 389, 395, 396, 402, 406, 407, 409, 420, 422, 423, 424, 430, 438, 449, 453, 454, 455, 456, 461, 466,

516, 518, 522, 525, 528, 529, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543
Mehmed el-Karîn-âbâdî, 372
Mehmed Emin Efendi, 86, 216, 243, 383, 386, 453, 542
Mehmed Emin Enârî Efendi, 248
Mehmed Emin Tokâdî, 228
Mehmed Fenâyî (Ehl-i Cennet) Efendi, 362
Mehmed Feyzî Efendi, 240, 469, 471
Mehmed Hâdî Efendi, 299
Mehmed Hâşim Efendi, 355
Mehmed Hüseyin Çelebi, 126
Mehmed Muhiddin Üftâde Efendi, 376
Mehmed Muizziddin Celvetî, 362
Mehmed Paşa Câmii, 128, 245
Mehmed Paşa Tekkesi, 110, 124, 125, 126, 127, 226, 228, 245, 362, 539, 540
Mehmed Rıza, 49
Mehmed Safiyyüddin Tekkesi, 155
Mehmed Sâlih, 49, 425, 516, 533
Mehmed Serhan Tayşi, 30
Mehmed Sırrı Efendi, 78
Mehmed Sirâceddin, 34, 87, 149, 353
Mehmed Tâlih Efendi, 364, 517, 534
Mehmed Üftâde, 37, 377
Mehmed Veliyyüddin, 31, 397, 398, 400, 401
Mehmet Saadettin Aygen, 180, 181, 182, 183
Mekâtib, 308
Mekke-i Mükerreme, 69, 220, 305
Mekkî Mehmed Efendi, 220, 537
Melâmîlik ve Melâmîler, 146, 216, 320, 325, 327, 332, 335, 337, 338, 342, 343
Melâmiyye, 31, 36, 216, 238, 311, 313, 320, 323, 328, 329, 338, 341, 343, 345, 346, 347, 348, 350, 352, 353, 354, 436, 446, 453, 476, 477
Melek Ahmed Paşa, 233, 259, 290, 436
Melhame, 264
Meliha Tapsız, 317
Menâkıb-ı Abdal Murad, 419, 471
Menâkıb-ı Ali es-Semerkandî, 419, 471
Menâkıb-ı Baba Sultan, 419, 471
Menâkıb-ı Ebû İshak, 471
Menâkıb-ı Emir Sultan, 419, 471
Menâkıb-ı Eşrefzâde, 31, 397
Menâkıb-ı İbrâhim Efendi, 37, 377
Menâkıb-ı Mahmud Efendi, 97
Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye, 36
Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayrâmiyye, 36, 338
Menâkıb-ı Nasûhî, 37, 106, 107, 471
Menâkıb-ı Pîr İbrâhim Gülşenî, 471
Menâkıb-ı Şeyh Mahmud el-Üsküdârî, 360, 470
Menâkıb-ı Şeyh Şabân Velî, 36
Menâkıb-ı Üftâde, 377, 419, 471
Menâkıb-ı Ünsî, 37, 103, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 434, 442, 471
Menâkıb-ı Zeyniyye, 423, 471
Menâkıbnâme, 93, 94, 95, 97, 108, 111, 113, 123, 162, 414, 415, 471
menşûr, 370
Menteşe, 376, 387
Menteşe Sancağı, 387
Merâtib-i Ma'rifeti'r-Rahmân, 212
Merkez Efendi, 67, 72, 79, 81, 82, 88, 143, 159, 184, 224, 225, 271, 334, 466, 538, 539, 540
Merkez Efendi Câmii, 225
Merkez Efendi Tekkesi, 72, 79, 81, 82, 538, 539, 540
Merzifon, 198, 416
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 43, 283
Mesnevî, 58, 60, 61, 65
Mesnevî Şerhi, 263, 267, 350, 398, 399, 400

Mesnevîhân Mahmud Dede, 302
Meşâyih, 28, 32, 35, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 101, 102, 103, 104, 107, 110, 111, 114, 118, 120, 123, 125, 127, 128, 130, 133, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 159, 160, 161, 164, 167, 168, 169, 173, 177, 188, 189, 213, 215, 216, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 231, 238, 241, 242, 262, 269, 271, 281, 312, 314, 315, 318, 324, 338, 357, 360, 363, 364, 377, 379, 384, 385, 388, 389, 400, 401, 405, 407, 429, 442, 451, 452, 460, 461, 468, 473, 477
Meşâyihnâme-i İslâm, 28, 78, 383, 384, 385, 456
meşihat, 78, 79, 82, 88, 170, 205, 270, 297, 303
meşihatnâme, 259, 262, 270, 277, 279, 304
Metin Sözen, 66, 390
Mevlânâ Celâleddin Rûmî, 182, 251
Mevlânâ Dergâhı, 296, 298
Mevlânâ Kadı Himmet Efendi, 173
Mevlânâ Mehmed Efendi, 385
Mevlânâ Samtî Efendi, 173
Mevlânâ Şeyhî Efendi, 69
Mevlevî Nesîb Dede, 145
Mevlevî Yusuf Dede, 48, 292
Mevlevîhâne (Tekke) Câmii, 303
Mevleviyye, 25, 26, 34, 53, 149, 213, 215, 216, 251, 252, 254, 255, 261, 262, 265, 267, 278, 282, 298, 346, 348, 351, 476
meydan hizmeti, 64
Mısır, 30, 59, 60, 64, 65, 69, 106, 124, 144, 165, 188, 189, 190, 191, 201, 219, 243, 265, 279, 282, 317, 322, 367, 403, 404, 409, 436, 459
Mısrî Dergâhı, 193
Mısrî Ömer Efendi, 201, 225, 436, 522, 538
Mısriyye, 26, 137, 173, 194, 422, 476
Midilli, 171, 204, 205, 206, 208, 222, 232, 235, 440, 536
Midillili Şeyh Ahmed Dede, 236
Mihalic, 214
Mihrimah Sultan Câmii, 385, 456
Mihrimah Sultan Medresesi, 320
Millî Kütüphâne, 221
Mimâr Acem Ali, 150
Mimar Acem Tekkesi, 150, 281, 536, 537
Mimar Sinan, 47, 75, 84, 86, 87, 104, 124, 157, 170, 199, 399, 540
Mimar Sinan Tekkesi, 399, 540
Minkârîzâde Yahyâ Efend, 220, 366
Mirâhor Tekkesi, 135
Miralay Mahmud Ağa, 370
Mirzâzâde Sâlim, 33, 34, 80
Molla Ahmed Ensârî, 75
Molla Arab Câmii, 156
Molla Câmî, 389
Molla Kestel Medresesi, 363
Molla Nûrullah Efendi, 237
Moralı Şeyh Hüseyin Efendi, 236
Muabbir Hasan Efendi, 383, 385, 387, 456, 543
Muammâ Risâlesi, 264
Mücib Tezkiresi, 33, 264, 277, 289
Mudurnu, 117, 118, 122, 400, 401, 446
Mudurnulu Muslihiddin Efendi, 398
Mufassal Tahrir Defteri, 196
Muğla, 32, 252, 304, 476
Muğla Mevlevihânesi, 304
Muhammed Dede, 255, 305
Muhammed Efendi, 117, 123, 181, 182, 183, 255, 269, 275, 305, 321, 453, 456, 522, 535
Muhammed el-Bâkır, 116
Muhammed el-Halvetî el-Hanefî, 54
Muhammed Mekkî el-Medenî, 323

Muhammed Mirzâ es-Surûcî ed-Dımışkî, 323
Muhammed Murad Nakşibendi, 395
Muhammed Nasûhî Efendi, 37, 115, 120, 122, 441, 446, 469, 471, 522, 536
Muhammed Nazmî Efendi, 30, 57, 59, 61, 81, 104, 110, 132, 134, 140, 141, 142, 143, 151, 161, 162, 163, 176, 196, 204, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 248, 292, 313, 322, 327, 328, 329, 330, 334, 340, 342, 343, 349, 350, 385, 400, 416, 443, 447, 461, 466, 470, 471, 522, 537
Muhammed Rûhî Efendi, 407
Muhammed Şâmi, 316
Muharrem Bayar, 283, 304
Muharrem Efendi, 179, 197, 203, 301
Muhiddin Arabî, 24, 26, 100, 107, 108, 228, 322, 334, 351, 372, 455, 472, 476, 479
Muhiddin Karahisârî, 156, 157, 246
Muhiddin Mehmed İskilibî, 199
Muhyîzâde Hasan Efendi, 64
Muhyî-i Karahisârî, 140
Muhzirzâde Sâlih Çelebi, 63, 466
Muîdzâde Mehmed Emin Efendi, 100
Mukâbele, 104
Murad Ağa, 353
Murad Efendi, 201, 522, 536
Murâdiyye Medresesi, 220
Muradpaşa Câmii, 327, 331
Mûsâ Dede, 235, 522, 537
Mûsâ Efendi, 129, 266, 522, 540
Musa Fakih Mahallesi, 92
Musa Muslihuddin Efendi, 81
Mûsâ Şekûrî Efendi, 160, 517, 534
Musalla Mezarlığı, 336
Muslî Efendi, 248
Muslihî, 395
Muslihiddîn Mustafa Safâyî Efendi, 203
Muslihiddin Efendi, 103, 104, 186, 187, 239
Muslihiddin Mustafa Efendi, 186, 246, 335, 523, 528, 535, 543
Muslihiddin Tekkesi, 187
Muslihuddin Mustafa Efendi, 381
Mustafa, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 40, 41, 44, 46, 48, 49, 54, 55, 56, 60, 64, 67, 80, 86, 92, 96, 98, 99, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 122, 123, 126, 127, 144, 147, 152, 153, 155, 156, 162, 163, 165, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 203, 208, 211, 218, 221, 223, 224, 225, 228, 232, 234, 235, 236, 239, 242, 243, 244, 245, 248, 253, 260, 265, 280, 294, 297, 300, 304, 307, 311, 315, 320, 333, 342, 343, 350, 352, 360, 361, 363, 364, 369, 370, 371, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 389, 391, 394, 395, 396, 397, 399, 408, 413, 418, 420, 424, 429, 431, 436, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 462, 465, 466, 467, 470, 471, 472, 479, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 528, 529, 530, 533, 534, 535, 537, 538, 539, 540, 542, 543
Mustafa Aşkar, 105, 174, 175, 190, 429, 450, 451
Mustafa b. Ali el-Boluvî ed-Doğânî el-Mısrî, 106
Mustafa Çelebi b. İsmâil, 92
Mustafa Efendi, 86, 110, 114, 126, 127, 147, 152, 153, 218, 221, 224, 228, 232, 236, 244, 245, 248, 311, 343, 363, 364, 371, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 395, 396, 424, 443,

449, 452, 453, 467, 470, 515, 517, 519, 520, 523, 528, 529, 533, 534, 535, 537, 538, 539, 540, 542, 543
Mustafa Efendi b. Taşçızâde, 383
Mustafa Lütfî, 162, 176, 187, 189, 471
Mustafa Mücib, 33, 49
Mustafa Nehcî Efendi, 37, 163, 168, 171, 471, 523, 535
Mustafa Nüzûlî, 179
Mustafa Özdemir, 361
Mustafa Paşa, 40, 44, 67, 113, 218, 234, 239, 242, 307, 369, 382, 436, 438, 440, 441, 445
Mustafapaşa Câmii, 371
Musul, 307, 390
müderris, 69, 80, 89, 176, 178, 181, 183, 220, 221, 223, 226, 231, 306, 320, 352, 363, 375, 376, 380, 408, 417, 420, 424, 453, 456, 478
Müderris Mehmed Efendi, 300
Müderris Receb Efendi, 386
Müeyyed Çelebi, 196
Müeyyidüddin Cendî, 24
Müfîd u Muhtasar, 329, 330
Müfîd ü Muhtasar, 334
Müftî Derviş, 183, 184, 185, 186, 187, 335
Müftizâde Seyyid Abdullah, 186
Mükâşefât-ı Vâkıât, 121
Mükâşif Mehmed Efendi, 88, 225
mülhid, 122, 339, 416
Mülhidler ve Zındıklar, 354
Mültekâ, 80, 456
Münâzara-i Rûz u Şeb, 308
Münecccimbaşı Târihi, 306
Münşeât, 308
Müntehâbâtü Nüzheti't-Tasavvuf, 420
Müntehâbâtü Tervihi'l-Ervâh, 419
Mürâselât, 121, 122
mürid, 26, 53, 61, 88, 205, 234, 322, 340, 433, 446
Müstakim Mehmed Efendi, 149
Müstakimzâde, 28, 29, 30, 34, 36, 38, 63, 68, 69, 71, 72, 73, 77, 78, 81, 88, 89, 101, 102, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 142, 146, 147, 176, 195, 198, 203, 205, 206, 207, 214, 225, 227, 233, 237, 238, 239, 267, 269, 270, 271, 298, 308, 309, 313, 314, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 331, 338, 339, 340, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 350, 352, 353, 354, 383, 384, 385, 389, 436, 440, 443, 453, 456, 464
Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, 28, 29, 30, 36, 38, 68, 77, 203, 267
Müşâhede, 155
Müşkilât-ı Mesnevî, 473

N
Nûreddinzâde, 60
Nâbî, 48, 49
Nâcî Ahmed Dede, 260, 268, 281, 282, 283, 284, 291, 292, 296, 527, 542
Nâdirî, 49
Nafiz Uzluk, 251, 260, 270, 310
Nahlbend Câmii, 242
Nail Tuman, 34, 61, 161, 203
Nâilî, 34, 48, 49, 61, 80, 119, 161, 180, 203, 207, 278, 465
Naîmâ, 32, 33, 49, 200, 255, 257, 319, 320, 359, 390, 391, 392, 414, 415, 430, 433, 445, 447, 449
Naîmâ Târihi, 33
Nakîbüleşrâf Mûsâ Efendi, 407
Nakkaş Mustafa Paşa, 220
Nakkaş Paşa, 314
Nakşî Ali Efendi, 161, 162
Nakşî İbrâhim Efendi, 87, 214, 466, 523, 538
Nakşibendiyye, 25, 53, 168, 215, 216, 246, 267, 351, 352, 359, 379, 383, 388, 390, 393, 395, 476

Nakşibendiyye Tarikatı, 379
Nalçacı Halil Efendi, 241, 523, 539
Nallıhan Şeyhi Şabân Efendi, 123
Nane Ahmed Çelebi, 48
Narlı Kapı, 83
Nasûhiyye, 66
Nasâih ve Mevâiz, 361
Nasîhatnâme, 154
Nasrullah Efendi, 83
Nasûh Bey, 116, 117
Nasuh Dede, 172
Nasuh Efendi, 100, 101, 523, 540
Nasuh Paşazâde Ömer, 48
Nasûhî Tekkesi, 100, 101, 102, 110, 119, 120, 123, 460, 536, 539, 540
Nasûhiyye, 26, 66, 92, 101, 110, 115, 122, 123, 441, 476
Nâyî Osman Dede, 63, 271, 467
Nazif Velikâhyaoğlu, 36, 67, 76
Nazm-ı Niyâz, 264
Nazmî Efendi Tekkesi, 213
Nebâtî Tekkesi, 144
Necâtî, 62
Neciboğlu Kervansaray, 230
Necmeddin Hasan Efendi, 57, 58, 59, 60, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 86, 89, 346, 431, 459
Nedîm, 49
Nefes Anbarı Zâkir Osman Efendi, 134, 220, 466, 523
Neffâtî Şeyh Mehmed Efendi, 363
Nergisî, 49
Nesefî Akâidi, 111
Neşâtî, 49, 289, 352
Nevzat Özkan, 361
Niksarlı İbrâhim Dede, 173
Niksarlı Ramazan Dede, 255, 299, 300
Nisârî Hüseyin Efendi, 267, 348
Niş, 44, 369
Nişancı Boyalı Mehmed Paşa, 87
Nişancı Mehmed Paşa Câmii, 87, 226
Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi, 87, 228
Nişancı Paşa Câmii, 242
Niyâzî Mısrî, 63
Niyâzî Mısrî Efendi, 137, 173, 174, 175, 180, 183, 187, 188, 189, 194, 376, 377, 395, 445, 449, 460, 468, 471, 523, 535
Niyazi-i Mısri, 173, 174, 175, 193
Niyâzî-i Mısrî Dîvânı, 189
Niyazî-i Mısrî, Hayâtı ve Eserleri, 174
Nizameddin Abdurrahman, 395
Nuh Kapısı, 237
Nurbânû Sultan, 104
Nûreddin Cerrâhî Efendi, 137
Nûreddinzâde, 94, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 239
Nûreddinzâde Mustafa Muslihiddin Efendi, 124, 129
Nurettin Albayrak, 312
Nüsha-i Şerîf, 159

O
Oğlan Şeyh İsmâil Ma'şûkî, 332, 447
Ok Meydanı, 115, 244
Okçuzâde Mehmed Şâhî Efendi, 362
Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi, 225, 326, 327, 330, 334, 335, 362, 515, 533
Olucak Çeşmesi, 182
ordu vâizi, 318, 443
Ordû-yı Hümâyun Şeyhliği, 214
Orta Câmii, 226, 228
orta kol, 136
Osman Dede, 370, 371
Osman Efendi, 146, 147, 219, 220, 221, 228, 234, 328, 346, 356, 357, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 382, 385, 407, 416, 435, 468, 518, 520, 524, 536, 537
Osman Ma'ni Efendi, 160
Osman Türer, 23, 30, 212, 213, 216, 320, 429, 443
Osmancık, 236, 415

Osmanlı Müellifleri, 29, 53, 57, 60, 61, 62, 64, 66, 74, 78, 84, 87, 90, 91, 95, 98, 103, 107, 108, 110, 114, 115, 120, 124, 125, 129, 133, 136, 143, 146, 156, 158, 161, 162, 167, 169, 170, 171, 175, 177, 180, 184, 188, 195, 196, 197, 202, 203, 204, 206, 207, 210, 215, 216, 224, 231, 237, 241, 262, 269, 275, 290, 315, 317, 319, 321, 324, 329, 340, 343, 359, 371, 374, 393, 394, 403, 405, 417, 443, 456
Otakçılar, 382

Ö
Ömer Bâkî Efendi, 384, 455, 542
Ömer Çelebi b. Abdurrahman Efendi, 245
Ömer Efendi, 132, 133, 134, 154, 156, 232, 245, 339, 340, 436, 461, 523, 540
Ömer Fânî Efendi, 132, 133, 134, 443
Ömer Faruk Akün, 346, 348, 352
Ömer Fuâdî Efendi, 36, 92, 94, 95, 98, 441, 468, 470, 471, 523, 538
Ömer Halvetî, 53
Ömer Lütfi Barkan, 24, 71, 335, 382
Ömer Rûşenî, 53, 54
Ömer Rıza Kehhale, 108, 120
Ömeriyye Câmii, 171
Örcün Köyü, 201, 439, 488

P
Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi, 355, 455
Pazar Tekkesi, 137, 138, 140, 142, 143
Peçe Mevlevihânesi, 259, 436
Peçevî, 32, 49, 255, 391, 392
Peçevî Târihi, 32, 255
Perçîh, 167
Perîzâd Hatun, 84
Pervâne Sâlih Dede, 296
Peşte, 324
Peştemalcılar, 340
Peyâm Dergisi, 332
Pınarbaşı Kabristanı, 395
Pîr Ali Aksarâyî, 356
Pîr Hüseyin Çelebi, 258, 259, 260, 433, 436, 541
Pîr İlyas Halvetî, 202, 245
Pîr Mehmed Efendi, 195, 196, 198, 246
Pîr Sertıraş, 343, 515, 533
pîr-evi, 67, 140, 151, 157, 170, 311
Pirî Mehmed Paşa, 128
Pirzâde Mustafa Efendi, 152, 153
Pişkademlik, 222
Piyâle Paşa Câmii, 128

R
Rûşeniyye, 53, 54, 66
Rahîme, 297
Ramazan Dede, 299
Ramazan Efendi, 29, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 213, 245, 300, 346, 436, 517, 523, 534, 536
Ramazan Efendi Tekkesi, 157
Ramazan Mahfî Efendi, 136, 140, 156, 436
Ramazan Sânî Efendi, 249
Ramazâniyye, 26, 136, 140, 156, 161, 162, 163, 167, 168, 476
Râsim Efendi, 120
Rasul Efendi, 246
Râşid, 33, 105
Raûfiyye, 136
Ravza-i Evliya, 31, 100, 164, 247, 294, 373, 375, 395, 407, 421, 422, 423, 424
Ravza-i Mutahhara, 106, 462
Râziye, 123, 201
Recep Efendi, 85
Recep Tarîkatî Dede, 310
Reîsülküttâb Mehmed Efendi, 347
Reisülküttâp La'lî Efendi, 198
Reşâdî Mehmed Efendi, 115, 535
Reşkî Ali Dede, 310, 531

Revan, 42, 47, 248, 255, 257, 390, 391, 392, 400, 419
Rıza Tevfik, 162, 332, 333, 336
Rızâyî Hasan Efendi, 373, 374
Rikâb-ı Humâyûn, 110
Risâle fî Beyân-i Esrâr-i Asâ-i Mûsâ ve'l-Yedi'l-Beydâ, 131
Risâle fî Beyân-i Esrâri'n-Noktati'n-Nûriyye, 131
Risâle fî Cevâz-ı Devrâni's-Sûfiyye, 240
Risâle fî Devrân-ı Sûfiyye, 109
Risâle fî Hakkı'l-Hamr, 240
Risâle fî Merâtibi'l-Vücûd, 352
Risâle fî Riyâza, 212
Risâle fî Ta'bîr-i Rüyâ, 131
Risâle fi'n-Neş'et, 131
Risâle fi't-Tasavvuf, 109, 131
Risâle fi'z-Zikr, 97
Risâle-i Aseliyye li Medhi Ashâb-ı Rasulillah Çihar yar-ı Güzin, 97
Risâle-i Bayrâmiyye-i Melâmiyye, 237, 238, 313, 328, 343, 345, 346, 347, 348, 350, 352, 353, 354
Risâle-i Cevâbiyye li Ta'ni'l-Hattâbiyye, 97
Risâle-i Devrân, 185, 224
Risâle-i Dürriyye, 98
Risâle-i Esmâ, 187, 336, 337
Risâle-i Güllâbiyye, 97
Risâle-i Halvet, 96, 337
Risâle-i Halvetiyye ve Bayrâmiyye, 337
Risâle-i Hüviyye, 97
Risâle-i İbrâhim Kırîmî, 131
Risâle-i İlm u Amel, 337
Risâle-i Kazâ ve Kader, 345
Risâle-i Müsellesât, 97
Risâle-i Nurbahşiyye, 394
Risâle-i Rahmâniyye fî Beyân-i Kelimeti'l-İnsâniyye, 373
Risâle-i Redd-i Hulûl, 337
Risâle-i Reğâibiyye, 202
Risâle-i Tevhîdiyye, 96
Risâle-i Ûlâ, 36, 76
Risâle-i Usûl-i Erbaîn, 109
Risâletin fî nefi Mesâi-yi'l-Ahyâi li'l-Emvât, 211
Risâletün, 211
Risâletün fî Cevâz-i Edâ-i'n-Nevâfili bi'l-Cemâat, 211
Risâletün fî Hakkı Devrâni's-Sûfiyye, 211
Risâletün fî Muhabbeti'l-Abdi li-Rabbih, 212
Risâletün fî Şerâiti İsticâbeti'd-Duâ, 212
Risâletün fî Şurût-i Talebi'l-İlmi'n-Nâfi', 212
Risâletün fî Tayyi'l-Mekân, 210
Risâletün fî't-Ta'lîm ve't-Tealllüm, 202
Risâletün Mâ Arefnâke, 212
Risâletün Seyfü'l-Müerrim li-Kıtâl-i Menhete ve Hurmeti'l-Harami'l-Muharrem, 243
Riyazî, 49
Rodos Adası, 193, 445
Rûhî Dede, 270
Rum Kapısı (Urfa Kapısı), 393
Rum Mehmed Paşa Câmii, 104
Rumeli, 68, 73, 75, 86, 87, 100, 106, 112, 140, 141, 155, 161, 171, 202, 229, 236, 272, 280, 305, 371, 392, 397, 404, 412
Rumeli Sadâreti, 229
Rumelihisarı, 55, 56, 476
Rumelili Şeyh Mehmed Efendi, 236
Rusûhî İsmâil Efendi, 255
Rüşdî Ahmed Efendi, 216

S
Sabahat Güler, 317
Sâbit, 49
Sabri, 49, 408
Sabûhî Ahmed Dede, 213, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 473, 527, 541
Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni, 275
Saçlı Emir Tekkesi, 218, 356, 533

Saçlı İbrâhim Efendi, 362, 365, 517, 534
Sâdeddin Efendi, 34, 100, 237, 239, 271, 389
Sadeddin Fergânî, 24
Sadefiyye, 96, 98
Sâdettin Nüzhet Ergun, 63, 88, 144, 166, 180, 209, 401
Sâdık Mehmed Efendi, 387, 452, 453
Sâdık Vicdânî, 31, 53, 54, 66, 67, 68, 76, 91, 103, 104, 106, 107, 115, 116, 120, 121, 123, 136, 137, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 167, 168, 175, 188, 195, 202, 203, 204, 206, 320, 338, 339, 340, 341, 403, 404, 405, 406, 431
Sadrazam Cerrâh Mehmed Paşa Câmii, 128
Sadrazam Damad Hâfız Ahmed Paşa, 309
Sadrazam Ferhad Paşa, 164, 436
Sadrazam Halil Paşa, 342, 343, 347, 362, 435
Sadrazam Mehmed Paşa, 381, 436
Sadreddin Konevî, 24, 322, 323, 372
Safâyî, 33, 34, 80, 81, 87, 88, 90, 91, 111, 145, 148, 149, 161, 189, 214, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 281, 289, 291, 292, 293, 306, 307, 308, 313, 314, 315, 316, 318, 320, 347, 348, 349, 371, 373, 389, 409, 432
Safâyî Dede, 261
Safâyî Tezkiresi, 33, 34, 80, 81, 87, 88, 90, 91, 111, 145, 148, 149, 161, 189, 214, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 281, 289, 291, 292, 293, 306, 307, 308, 313, 314, 315, 316, 318, 320, 347, 348, 349, 371, 373, 389, 409, 432
Safiyye, 201
Safiyyüddin Çelebi, 74, 523, 538
Safranbolu, 171, 201, 223
Sahife, 6
Sahih Ahmed Dede, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 288, 289, 291, 297, 299, 300, 304, 305, 308, 346, 348, 350, 432, 436, 445
sahn müderrisliği, 320
Sahra, 253, 438
Said İli, 253
Saidâ, 389
Sakarya Şeyhi, 257, 329, 390, 391, 392, 446, 447, 477
Sâkıb Dede, 30, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 282, 284, 286, 288, 293, 298, 305, 306, 308, 432, 433, 436, 441, 444, 445, 454
Sakız, 44, 243, 369
Sakızlı Abdurrahman Paşa, 242
Sâkînâme, 278
Sâlih Efendi, 215, 296, 305
Sâlih Zihnî Dede, 269, 282, 296, 527, 541
Saliha Hanım, 371
Sâlim, 33, 34, 80, 81, 87, 88, 90, 91, 117, 119, 216, 226, 227, 265, 274, 277, 282, 283, 284, 288, 289, 308
Sâlim Tezkiresi, 33, 34, 80, 81, 87, 88, 90, 91, 117, 119, 216, 226, 227, 265, 274, 277, 282, 283, 284, 288, 289, 308
Samaku, 69
Sâmi, 29, 54, 66, 67, 68, 69, 91, 136, 137, 151, 156, 158, 159, 160, 167, 171, 195, 271, 307, 324
Sâmî Mustafa Efendi, 318
Samsun, 252, 263
Sarı Abdullah Efendi, 28, 36, 49, 67, 70, 72, 74, 264, 320, 322,

326, 328, 338, 340, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 362, 436, 443, 467, 473, 516, 533
Sarı Kadılar Köyü, 228
Sarı Mehmed Paşa, 33, 80, 105, 106, 110, 111, 315, 368, 369, 370, 371, 413, 414, 435, 445
Sarı Saltık, 66
Sarı Saltuk, 399
Saruhan, 46, 81, 90, 301, 440
Saruhan Zaviye ve Yatırları, 90
savt, 63, 319
Sebbağ Ali Dede, 191, 192
Sedefkâr Mehmed Ağa, 87
Sefîne-i Evliyâ, 29, 102
Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân, 30, 284
Seher, 297
Sekbenbaşı Yâkub Ağa, 327
Selâmi Ali Efendi, 362, 376, 424
Selâmî Efendi, 179, 376
Selâmiyye, 362, 376
Selâmsız Selâmi Efendi Tekkesi, 362
Selimiye Câmii, 194
Selimiye Tekkesi, 238
Selim-nâme, 264
Semâhâne-i Edeb, 34, 264, 266, 268, 269, 454
Semâî Mehmed Dede, 261
Semerkandiyye, 53, 417, 420, 421, 444, 461, 476
Semiz Ali Paşa, 75, 79
Senâî Efendi, 106, 116, 117, 120, 123, 471
Serez, 109, 394, 404
Sersem Ali Baba, 412
Sertarîk, 215, 224, 322
Serzâkir Şaban Efendi, 362
Setbaşı, 375
Seyâhatnâme, 37, 38, 49, 54, 56, 57, 133, 289, 299, 300, 301, 302, 324, 325, 359, 388, 390, 392, 413, 415, 422, 425, 440
Seyrekzâde Mehmed Âsım, 49
Seyrekzâde Yunus Efendi, 312
Seyyid Abdullah, 264, 309, 380, 524, 528, 539
Seyyid Abdullah Buhârî, 264, 309
Seyyid Abdülbâki Efendi, 371
Seyyid Abdülhâlık, 76, 83
Seyyid Abdülhâlık Efendi, 76, 83
Seyyid Ahmed Ali Murtezâ Efendi, 146
Seyyid Ahmed Efendi, 81, 126, 127, 390, 539
Seyyid Ahmed Paşa, 254
Seyyid Ahmed Vahdî Efendi, 151, 524, 537
Seyyid Alâaddin Dede, 302
Seyyid Alâaddin Efendi, 77, 87, 456
Seyyid Ali, 116, 307, 415, 516, 531, 534
Seyyid Burhâneddin Muhakkik Tirmizî, 24
Seyyid Câfer Efendi, 357
Seyyid el-Hâc Abdullah Efendi, 81
Seyyid Fazlullah Efendi, 389
Seyyid Feyzullah Efendi, 403, 406, 455
Seyyid Gazanfer-i Sânî Efendi, 357, 533
Seyyid Hasan Nûrî Efendi, 79, 80
Seyyid Hoca, 379
Seyyid Hüseyin Efendi, 222, 223, 225, 537
Seyyid İsmâil Cismî Efendi, 224, 524, 537
Seyyid İsmâil Efendi, 303
Seyyid Kerâmeddin Efendi, 68
Seyyid Kerâmeddin Efendi, 76, 77, 116
Seyyid Mahmud Hemedânî, 393
Seyyid Mehmed Ağa, 371
Seyyid Mehmed Alâaddin Efendi, 68
Seyyid Mehmed Efendi, 76, 83, 86, 146, 225, 230, 303, 372, 420, 536
Seyyid Mehmed Hâşim Efendi, 355, 455

Seyyid Mehmed Kerâmeddin Efendi, 102, 116
Seyyid Mehmed Nûreddin Efendi, 78
Seyyid Mehmed Şerâfeddin Efendi, 376
Seyyid Mehmed Vahyî, 79, 80
Seyyid Muhammed b. Ebî Bekir el-Ukûd, 323
Seyyid Muhammed Nakşıbendî el-Hüseynî, 103
Seyyid Mustafa Efendi, 126, 127, 539
Seyyid Mustafa Halvetî, 163
Seyyid Necîbüddin Hasan Efendi, 59
Seyyid Nesimî Efendi, 81
Seyyid Nizâmeddin el-Hüseynî, 146
Seyyid Sadreddin Çelebi, 260
Seyyid Seyfullah, 145, 146, 173, 327
Seyyid Seyfullah Efendi, 145, 146, 327
Seyyid Sünnetî Efendi Mescidi, 92
Seyyid Tavîl İbrâhim Efendi, 357, 515, 533
Seyyid Yahyâ Şirvânî, 53
Seyyid Yâkub Efendi, 215, 386
Sezâiyye, 78
Sezâyî Gülşenî, 78
Sıdkî Emetullah Hanım, 315
Sır Ali Efendi, 398, 400, 401, 402, 408, 525, 540
Sırr-ı Ehadiyyet, 115
Sibyân Mektebi, 64
Sicill-i Osmânî, 29, 30, 69, 71, 73, 78, 80, 83, 84, 85, 90, 91, 102, 103, 104, 107, 116, 119, 123, 128, 129, 135, 136, 160, 164, 167, 168, 171, 197, 198, 207, 222, 225, 237, 285, 291, 321, 324, 331, 346, 347, 348, 371, 375, 384, 395, 407, 408, 419, 436
Silahdar Mustafa Paşa, 255, 445
Silifke, 370
Silivri, 353, 385
Silivrikapı, 82, 145, 342
Sillebâf Mehmed Dede, 235, 524, 537
Silsile-i Bayrâmiyye, 326
silsile-i meşâyih-ı selâtîn, 88, 133, 227, 317, 385
Silsile-i Nasûhiyye-i Şabâniyye, 123
Silsilenâme, 70, 72, 74, 97, 177, 211, 268
Silsilenâme-i Abdülehad Nûrî, 211
Silsilenâme-i Tarîkat-ı Halvetiyye ve Sünbüliyye, 70, 72
Simkeşzâde Feyzî Efendi, 208, 355
Sinâniyye, 62
Sinan Ağa Medresesi, 380
Sinân Çelebi, 69, 70
Sinan Efendi, 62, 63, 66, 138, 146, 154, 157, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 191, 192, 334, 340, 524, 535
Sinan Efendizâde Mustafa, 340
Sinan Erdebilî Tekkesi, 79, 88, 538
Sinan Ümmî Efendi, 174, 175, 335
Sinan Ümmî ve Ahfadı, 175, 176
Sîneçâk Mustafa, 108, 460
Sîneçak Osman Dede, 310, 531
Sinoplu Halil Efendi, 80
Sinoplu Kadızâde Abdullah Dede, 173
Siroz, 73
Sivâsiyye, 59
Sivas, 34, 39, 87, 103, 162, 195, 196, 197, 198, 200, 203, 209, 252, 430, 437, 444, 456, 476, 538
Sivas Sancağı, 103
Sivâsî Mehmed Efendi, 173
Sivâsî Tekkesi, 199, 537, 538
Siyavuş Paşa Medresesi, 219
Siyavuş Paşa Vak'ası, 407
Sobica, 387
Sofular Câmii, 404
Sofular Hamamı, 148
Sofya, 69, 124, 272, 339, 369, 444

Sofyalı Bâlî Efendi, 69, 124, 129, 132
Soğancızâde Ali Çelebi, 189
Sohbet-nâme, 335, 337
Sokrates, 162
Sokullu Mehmed Paşa, 86, 110, 124, 125, 126, 127, 190
Sokullu Mehmed Paşa Câmii, 86, 190
Sölözlü Şehid Ali Paşa, 395
Sudiremi, 253, 438
Suğrâ, 258
Sultan Ahmed I, 32, 40, 41, 49, 56, 62, 71, 95, 185, 232, 237, 254, 293, 299, 330, 343, 344, 346, 379, 418, 429, 430, 431, 439, 440, 441, 442, 460
Sultan Mustafa I, 40, 41, 429
Sultan Ahmed II, 44, 49, 110, 194, 260, 435, 445
Sultan Bayezid II, 113, 261, 351
Sultan Mahmud II, 272, 373, 413
Sultan Mehmed III, 40, 71, 94, 133, 158, 198, 203, 237, 254, 343, 431, 436, 443
Sultan Mehmed IV, 40, 42, 43, 44, 49, 106, 112, 200, 207, 217, 227, 260, 283, 295, 305, 309, 310, 318, 351, 364, 368, 369, 377, 407, 425, 434, 435, 446, 477
Sultan Murad III, 40, 58, 70, 71, 92, 104, 237
Sultan Murad IV, 28, 40, 41, 42, 45, 49, 221, 255, 256, 257, 259, 260, 266, 273, 274, 285, 291, 297, 300, 304, 308, 309, 320, 329, 340, 341, 342, 347, 350, 351, 359, 378, 390, 391, 400, 405, 425, 431, 432, 433, 436, 440, 445, 446, 447, 454, 473, 477, 5
Sultan Mustafa II, 40, 44, 49, 63, 214, 261, 318, 387, 413, 435, 439, 441, 443
Sultan Osman II, 40, 41, 42, 49, 202, 289, 431, 441, 443
Sultan Selim II, 383
Sultan Süleyman II, 40, 44, 261, 305, 368, 369, 435, 444
Sultan Ahmed Câmii, 47, 61
Sultan Bayezid, 89
Sultan Fâtih Câmii, 88, 142
Sultan İbrahim, 40, 106
Sultan İbrâhim, 42, 218, 259, 291, 350, 388, 433
Sultan Mehmed Medresesi, 195
Sultan Murad Câmii, 231
Sultan Selim Câmii, 81, 199, 228, 235, 238, 317, 367, 369, 386, 431
Sunullah Efendi Câmii, 200, 213
Sunullah Efendi Zâviyesi, 117, 118
Sunullah el-Amasyevî, 371
Sunullah Gaybi, 49, 175, 185, 186, 187, 328, 335, 336, 337, 472, 516, 533
Sutanahmed Câmii, 71, 200, 218, 238, 389, 405, 430, 431
Suyolcuzâde, 389, 467, 530
Süzî Osman Efendi, 307
Süğlün Köyü, 182
Süleyman Efendi, 140, 176, 178, 179, 180, 220, 226, 245, 247, 248, 387, 524, 535, 537, 539, 540
Süleyman Emni, 409, 530
Süleyman Göçer, 183
Süleymâniye, 28, 36, 88, 120, 124, 127, 128, 132, 154, 184, 200, 214, 219, 224, 226, 228, 243, 317, 326, 338, 340, 352, 360, 367, 385, 387, 399, 464
Süleymâniye Câmii, 128, 200, 214, 219, 224, 228, 317, 367, 385, 387
Süleymâniye Dârülhadîsi, 352
Süleymâniye Kütüphânesi, 28, 120, 127, 154, 184, 243, 326, 338, 340
sülûk, 59, 64, 87, 94, 170, 184, 187, 204, 220, 227, 403, 420, 438, 442
Sülün Muslu Paşa, 299, 440
Sümbüliyye Tarîkatı, 36

Sünbül Efendi Âsitânesi, 58
Sünbül Sinan, 29, 88, 148, 157, 184, 211
Sünbül Sinan Efendi, 88, 148, 157, 184, 211
Sünbülî Âsitânesi, 81, 85, 86, 89, 90, 324
Sünbülî Mûsâ Efendi, 224
Sünbülî Yâkub Efendi, 324
Sünbüliyye, 60, 66, 67, 70, 72, 79, 81, 82, 85, 88, 89, 90, 476
Süreyya Faroqhi, 413
Sütcü Beşir Ağa, 328, 349, 353, 354, 355
Sütçüzâde İsâ, 144
Sütlüce, 343

Ş
Şîruganî Tekkesi, 64
Şive-i Tarîkat-ı Gülşenîyye, 65
Şaban Ağa Medresesi, 380
Şaban Dede, 48, 378
Şabân Efendi, 85, 86, 91, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 102, 395, 441, 524, 538
Şabân Efendi Âsitânesi, 93, 94, 101
Şabân Velî, 66
Şabân Velî Kütüphânesi, 98
Şabânî Âsitânesi, 72, 94, 99, 103, 459, 538
Şabâniyye, 66, 85, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 110, 118, 123, 237, 316, 441, 476
Şabânzâde Mustafa Efendi, 123
Şah Haydar Nakşibendî, 388, 528, 543
Şâh Hızır Muhammed Çelebi, 297
Şah Kulu, 413
Şah Sultan, 74, 79, 82, 83, 86, 324, 325, 326, 388, 533, 538
Şah Sultan Câmii, 82, 83, 324
Şah Sultan Tekkesi, 79, 82, 83, 86, 324, 325, 326, 388, 533, 538
Şâh ü Gedâ, 74
Şâhidî, 231, 304
Şahkulu Sultan Tekkesi, 413
Şam, 82, 83, 93, 98, 124, 171, 181, 201, 228, 254, 275, 276, 277, 278, 279, 322, 381, 408
Şarkiyat Mecmûası, 174
Şâtır Mehmed Dede, 260, 310, 436
Şâzeliyye, 53, 425, 476
Şehbâ-i Kudsiyye, 150
Şehîd Abdullah Efendi, 402
Şehrezûr, 223
Şehrî, 49, 145, 518
Şehzâde İmâmı, 385
Şehzâde Sultan Mehmed Câmii, 61, 87
Şemlelizâde Ahmed Efendi, 54, 64
Şemseddin Ahmed Çelebi, 246
Şemseddin Ahmed Sivâsî, 54
Şemseddin Mehmed Kırtâsî, 244
Şemsi Paşa Tekkesi, 237, 537
Şemsiyye, 54, 60, 104, 141, 195, 197, 199, 202, 203, 212, 225, 311, 316, 459, 470, 476, 538
Şemsiyye Âsitânesi, 197, 538
Şenikzâde Mehmed Efendi, 193, 524
Şerefeddin Efendi, 128
Şerh Hadîs Hubbibe İleyye min Dünyâküm, 109
Şerh-i Akâid-i Nesefiyye, 108, 470
Şerh-i Akâid-i Nesefiyye bi-Lisâni't-Tahkîk, 108
Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, 473
Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye, 278
Şerh-i Ebyât-ı Miftâhi'l-Ulûm, 130
Şerh-i Erbaîniyyât, 212, 469
Şerh-i Fusûsu'l-Hikem, 372, 472
Şerh-i Gazel-i Mısrî-i Niyâzî, 121
Şerh-i Hanfiyye, 373
Şerh-i Kasîde-i Aşkiyye li'ş-Şeyhi'l-Ekber, 109
Şerh-i Kasîde-i Sa'lûkiyye, 345
Şerh-i Kelimât-ı Kümmeyl b. Ziyâd, 212
Şerh-i Kitâbi'l-Ahlâk, 249
Şerh-i Küntü Kenzen Risâlesi, 325
Şerh-i Mesnevî, 350, 430, 472, 473
Şerh-i Meşârik-i Şerîf, 130
Şerh-i Miftâhi'l-Gayb, 372

Şerh-i Risâle-i Zenbilî Ali Efendi fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye, 96
Şerh-i Tenkîh, 372
Şerh-i Vird-i Settâr, 96
Şerif Abdurrahman Efendi, 144, 460
Şerif Halil Efendi, 406
Şerif Mehmed, 62, 138, 139, 140, 141, 142, 453, 455, 524, 536
Şerife Hidâye, 380
Şerîf-i Sânî Abdurrahman Efendi, 407
Şevkiyye fî Hakk-ı Devrâni's-Sûfiyye, 96
Şeyh Abdullah Efendi, 159, 231
Şeyh Abdulvahhâb Elmalı, 177
Şeyh Ahmed Efendi, 188, 385
Şeyh Ahmed Halvetî, 245, 403
Şeyh Ali Efendi, 106, 235, 301
Şeyh Bedreddin, 176
Şeyh Beşir Efendi, 185, 216, 334, 338, 439, 443
Şeyh Câmii, 362, 363, 364
Şeyh Câmii Tekkesi, 362, 363
Şeyh Cemal Efendi, 169
Şeyh Derviş Efendi, 236
Şeyh Edebâlî, 25, 129, 343
Şeyh Hacı Ahmed, 311
Şeyh Hacı Sâdık Efendi, 234
Şeyh Hamdi Efendi, 397, 399
Şeyh Hasan Efendi, 201
Şeyh İbrâhim Ağa, 121, 122
Şeyh İbrâhim el-Lakkânî, 367
Şeyh İsmâil Efendi, 82, 385
Şeyh İsmâil Rûmî, 241
Şeyh Keşfî Efendi, 135
Şeyh Mahmud Efendi, 164
Şeyh Mehmed, 31, 48, 49, 69, 72, 83, 113, 130, 138, 139, 148, 166, 172, 177, 201, 212, 296, 311, 371, 424, 429
Şeyh Mehmed Efendi, 69, 113, 138, 139, 166, 172
Şeyh Mehmed el-Cûdî Efendi, 371
Şeyh Mehmed Nazmî, Hayâtı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvânı, 212
Şeyh Murad Buhârî, 352
Şeyh Murad Efendi, 161, 387, 477
Şeyh Mustafa Efendi, 117, 127, 147, 219, 385
Şeyh Necmeddin Dâye, 24
Şeyh Osman Efendi, 118, 146, 147, 246
Şeyh Ömer Efendi, 132, 229
Şeyh Ramazan Behişti, 159
Şeyh Sâlih II, 311
Şeyh Sunullah, 309, 336
Şeyh Süleyman Tekkesi, 228
Şeyh Şaban Dede, 303
Şeyh Şâhîn, 367
Şeyh Veli Dede, 234
Şeyh Veliyyüddin Dede, 304
Şeyh Veliyyüddin Efendi, 81
Şeyh Yâkub Efendi, 163, 169
Şeyh Yavsî, 199, 238, 316
Şeyh Yusuf Efendi, 236
Şeyhûniyye Medresesi, 190
Şeyhülislam Yahyâ Efendi, 205, 206
Şeyhzâde Ahmed Efendi, 236
Şive Ahmed Çelebi, 319, 530
Şucâeddin Efendi, 92
Şumnu, 365, 368, 445

T
Tab Tab Şah Ali, 328, 331
Tabibzâde, 35, 57, 60, 62, 63, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 102, 107, 110, 114, 120, 123, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 159, 160, 163, 173, 199, 216, 218, 220, 221, 225, 284, 357, 363, 406
Tablîzâde Aklî Efendi, 248, 466
Tablizâde Ali Çelebi, 166
Tâceddin Efendi, 245
Takkeci Câmii, 353
Tarablus, 309
Târîh-i Ebu'l-Fârûk, 33, 449
Târih-i Râşid, 33
Tarîkat-ı Muhammediyye, 306

Tarikatnâme, 109, 165, 312, 317, 361, 471
Tarzî, 61
Tasavvufî Halk Edebiyatı, 209
Tasavvufnâme, 328, 334
Tasavvurât Şerhi, 290
Taşçızâde Mehmed Efendi, 383
Taşkasap, 212
Taşkın Dede, 162
Taşköprizâde Mehmed Kemâleddin Efendi, 47, 73
Taşköprü, 111
Tatar Ali Efendi, 207
Tatar İsâ Efendi, 136, 524, 535, 539
Tavşanlı, 171
Teberdâr Muhammed Dede, 255, 305
Tebriz, 41, 255, 390, 432, 433, 443
Tebrizli Muhiddin Mehmed Efendi, 113
Tecelliyât-ı Berkiyye, 372
Tecelliyâtü Arâisi'n-Nusûs fî Marassât-i Hikemi'l-Fusûs, 472
Tefsîr fî Âyâti'l-Vârideti ve'l-İhtâri's-Sâdire, 134
Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitâb, 468
Tefsîrî Ömer Efendi, 221, 231
Tefsîr-i Sûre-i Fâtihâ, 468
Tefsîr-i Sûre-i Kadr, 132
Tefsîr-i Sûre-i Kureyş, 132
Tefsîr-i Sûre-i Nûr, 131
Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ, 109, 468
Tefsîr-i Şerîf, 120, 469
Tefsîr-i Tekâsür Sûresi, 468
Tefsîrü Sûre-i Yâsîn, 131
Tekirdağ, 404
tekmîl-i esmâ, 59
temel hak ve hürriyetler, 6
Tercüman Yunus Tekkesi, 132, 133, 221, 228, 231, 339
Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn, 228, 469
Tercüme-i Makâsıd-ı Ayniyye, 352
Tercüme-i Mi'yâru't-Tarîka, 98
Tercüme-i Risâle-i Devrâni's-Sûfiyye, 211
Tercüme-i Te'dîbü'l-Mütemerridîn, 211
Tersane Emini Yusuf Efendi, 151
Tevfik, 34, 56, 64, 65, 68, 69, 72, 77, 80, 81, 89, 103, 105, 107, 125, 126, 132, 133, 134, 135, 141, 142, 146, 147, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 197, 198, 200, 203, 204, 207, 215, 216, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 237, 238, 239, 263, 264, 265, 266, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 310, 313, 314, 315, 321, 322, 324, 325, 327, 331, 332, 336, 337, 338, 340, 344, 345, 346, 348, 354, 359, 363, 371, 373, 376, 379, 380, 384, 390, 392, 403, 404, 405, 408, 418, 419, 443
Tevfik Tezkiresi, 34, 56, 64, 65, 68, 69, 72, 77, 80, 81, 89, 103, 105, 107, 125, 126, 132, 133, 134, 135, 141, 142, 146, 147, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 197, 198, 200, 203, 204, 207, 215, 216, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 237, 238, 239, 263, 264, 265, 266, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 310, 313, 314, 315, 321, 322, 324, 325, 327, 331, 338, 340, 346, 348, 354, 359, 363, 371, 376, 379, 380, 384, 390, 392, 403, 404, 405, 408, 418, 419, 443
Tevhîd-i Zât, 154
Tevhîdnâme, 155
Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 34
Tezkire-i Şuarâ, 31, 32, 34, 262, 319, 393
Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid, 31, 32, 393
The Kadizâdeli Movement

An Attampt of Şerî'at-Minded Reform in the Ottoman Empire, 450
The Ottoman Naqshbandiyya in the Pre-Mujaddidi Phase *A Study in İslamic Religious Culture and int Transmission*, 450
Thierry Zarcone, 382, 388
Tıflî Ahmed Efendi, 342, 533
Tıflî Çelebi, 77
Tımarhânecizâde Mehmed Garib Efendi, 114
Tırhala, 446
Tibyânu Vesâili'l-Hakāik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik, 28
Timeşvar, 404
Tire Müftüsü Ahmed Efendi, 383
Tiryaki Hasan Paşa, 85
Tokat Mevlevîhânesi, 255, 298, 299, 300, 440, 541
Tokatlı Karabaş el-Hâc Osman Efendi, 235
Tokatlı Şeyh Ahmed Halvetî, 173
Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye, 31
Topçular Kâtibi, 33, 255, 319, 447
Tophane, 81, 144, 216, 225, 404, 436
Tophâneli Veli Efendi, 362, 534
Topkapı, 38, 81, 109, 137, 143, 145, 150, 162, 163, 171, 215, 217, 248, 290, 308, 318, 334, 348, 353, 387, 400, 419, 476
Tosya, 402, 403, 404
Toygar Tepesi, 115
Trabzon, 213, 342
Tuhfe-i Hattâtîn, 38, 269, 271, 308, 309, 318, 342, 345, 346, 347, 348, 350, 443, 456
Tuhfe-i Nâilî, 34, 61, 80, 119, 161, 180, 203, 207
Tuhfe-i Rûmî, 31, 144, 403, 405, 460
Tulumcuzâde Abdurrahman, 309
Tuna Nehri, 173, 324
Tunca, 214
Tunus, 248, 345
Tûr Dağı, 381
Turhan Hatîce Sultan Câmii, 213
Türbeler Kapısı, 235
Türbenâme, 91, 93, 95, 96, 98
Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, 178
Türk Mûsikîsi Antolojisi, 209
Türk Mûsikîsi Klasikleri, 209
Türk Mutasavvıf ve Şairi Muhammed Nazmî, 213
Türkmen Mustafa Ağa b. Yusuf, 302

U

Ubeydullah Ahrar, 379
Ulu Câmi, 64, 191, 193, 371, 376, 393, 417
Uludağ Üniversitesi, 16, 323, 335, 360
Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 16, 323
Unfî Karabaş Osman Dede, 236
Urfa, 53, 54, 66, 249, 390, 425, 441, 476
Urfa Kapısı, 66
Urmiye, 257, 390
Urmiyye Şeyhi, 267, 390, 393, 395, 446, 447, 477, 528
Urumcuk, 171
Ustrumca, 407
Usûl-i Muhakkikîn, 334
Uşak, 151, 175, 187, 188, 191, 192, 476, 535, 539
Uşaklı Muhammed Efendi, 188, 524, 539
Uşşâkîzâde, 57, 58, 59, 60, 61
Uşşâkîzâde *Zeyl-i Şakāik*, 57
Uşşâkiyye, 136, 151, 152, 153, 313, 476
Uyvar Kalesi, 214
Uyvar Seferi, 58, 443
uzlet, 59, 82, 169, 172, 219, 281, 291, 307, 308, 310, 347, 409
Uzletî Mehmed Efendi, 307
Uzun Hasan, 298

Ü
Üçbaş Şeyhi Mehmed Efendi, 164
Üftâde Tekkesi, 37, 374, 376, 377, 460, 534
Üftâdezâde Kutub İbrâhim Efendi, 362, 457
Ümmî Sinanzâde Şeyh Ced Hasan, 62
Ümmî Sinan Tekkesi, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 535, 536
Ümmî Sinanzâde Hasan, 48, 144, 148, 149, 150, 227, 248, 281, 460
Ümmîsinanzâde Şeyh Sinan Efendi, 143
Ünsî Hasan Efendi, 37, 103, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 434, 442, 471, 525, 535
Üsküdar, 34, 71, 87, 104, 106, 110, 115, 117, 118, 119, 120, 130, 152, 172, 221, 237, 238, 241, 314, 315, 316, 317, 320, 363, 364, 370, 376, 385, 388, 389, 399, 413, 425, 433, 456, 473, 476
Üsküdarlı Ahmed Efendi, 123
Üsküp, 220, 327
Üstüvânî Mehmed Efendi, 386, 454
Üşşakîzâde'nin *Zeyl-i Şakâik*, 61

V
Vâdî, 248
Vahdetnâme, 325, 328, 334
Vahyî Efendi Tekkesi, 75
Vahyîzâde Mehmed Efendi, 129, 239, 343, 469, 525, 539
Vâkıât, 36, 98, 106, 161, 162, 174, 188, 189, 190, 191, 192, 360, 471
Vâkıât-ı Mısrî, 36, 174, 188, 189, 471
Vakıflar Arşivi, 105, 299, 300
Vâlide Sultan Câmii, 110
Vâlide Sultan Dârulhadîsi, 363
Vâlide Sultan Sarayı, 70
Vâmık-ı Azrâ, 308
Van, 39, 390, 394, 536
Vânî Ali Efendi, 363
Vânî Efendi, 260, 306, 449
Vâridât, 106, 121, 122, 162, 176
Varna, 234, 537
Vedâ Hutbesi, 6
Vefeyât, 28, 31, 40, 73, 74, 77, 87, 312
Veled Çelebi, 258, 297
Velî Hüseyin Paşa, 87
Veliyyüddin b. Yusuf Efendi, 362, 517, 534
Veliyyüddin Efendi, 72, 81, 82, 108, 210, 211, 525, 538
Vezir Ahmed Paşa, 259, 436
Vişne Efendi, 82
Vişne Mehmed Efendi, 130
Vodina, 408

Y
Yâ Vedûd Tekkesi, 80, 395
Yâdigâr-ı Şemsî, 31, 126
Yahyâ Dede, 370
Yahyâ Efendi, 74, 85, 101, 102, 215, 223, 226, 239, 255, 263, 266, 277, 306, 354, 375, 376, 433, 445, 453, 454, 456, 525, 538
Yahyâzâde Tekkesi, 79, 85, 101, 538
Yâkub Dede, 173, 346, 370
Yâkub Efendi, 69, 73, 77, 85, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 245, 294, 355, 356, 384, 387
Yâkub Paşa, 245
Yâkub Paşa Konağı, 245
Yâkubzâde Şeyh Mehmed, 48, 466
Yakup Çiçek, 29
Yanbolulu Şeyh Hüseyin Dede, 236
Yarhisâr Câmii, 389
Yatağan Mescidi, 147
Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi, 213, 214
Yavaşca Mehmed Efendi, 213
Yavsî Tekkesi, 199, 238, 316
Yavuz Sultan Selim, 82, 103, 199, 411

Yavuz Sultan Selim Câmii, 199
Yazıcızâde Muhammed Efendi, 269
Yedikule, 41, 75, 86, 220, 224, 279
Yek-dest Ahmed Cüryânî, 389
Yemen, 68, 71, 82, 124, 126, 339
Yemişçi Hasan Paşa, 158
Yeni Çaylıca, 172
Yeni Vâlide Câmii, 172
Yeni Yer Kabristanı, 249
Yenikapı, 35, 58, 70, 138, 139, 150, 213, 215, 252, 254, 256, 263, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 296, 304, 306, 309, 432, 436, 466, 476, 541
Yenikapı Mevlevîhânesi, 35, 58, 150, 213, 215, 254, 256, 264, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 304, 306, 309, 432, 436, 466, 541
Yenikaplıca, 194
Yenişehir, 252, 383
Yıldırım Beyazıt, 65
Yiğitbâşî Kolu, 246
Yunus Efendi, 84, 86, 248, 307, 525, 538
Yunus Emre, 24, 26, 154, 165, 175, 179, 186, 209, 316, 317, 325, 333, 337, 341, 411, 465, 478
Yunus Emre ve Tasavvuf, 179, 209, 316, 317
Yunuszâde Mustafa Efendi, 140
Yusuf Acemî Efendi, 124
Yusuf Ağa, 207, 223, 232, 233, 253, 525, 537
Yusuf Ağazâde Mustafa Ağa, 207, 223, 233
Yusuf b. Ali b. Kaya Bey, 67
Yusuf Beğ, 201
Yusuf Sinan Ağa, 399
Yusuf Sinâneddin, 88, 239, 525, 539
Yusuf Sinâneddin Efendi, 88, 239, 539
Yusuf Sünbül, 66, 157
Yusuf Ziya İnan, 338, 342
Yusuf Ziyâeddin Efendi, 212
Yümnî, 49

Z
Zâti, 62
Zağferanlık Mescidi, 164
Zâkir Şükrü Efendi, 213, 224, 225, 229, 242, 315
Zâkirbaşı Yahyâ Dede, 70
Zâkirî Hasan Efendi, 130, 240
Zâkirzâde Abdullah Efendi, 365, 366, 376, 517, 534
Zamîrî, 119
Zanalı Ahmed Efendi, 246
Zeki Ali Efendi, 78, 267, 281
Zemha, 180, 181
Zeyl-i Şakâik, 27, 56, 66, 68, 70, 72, 82, 89, 91, 124, 129, 130, 136, 152, 156, 158, 159, 184, 324, 359
Zeynep Kâmil Hastanesi, 238
Zeyniyye, 53, 156, 421, 422, 423, 471, 476
Zeyniyye Tekkesi, 156, 422, 423
Zeyrek Tekkesi, 365, 366, 367
Zeytinburnu, 81, 271
Zibin-i Sa'âdet Tekkesi, 212
Zile, 196, 197, 198
Zilelî Abdurrahman Efendi, 92, 202
Zincirkıran Muhammed Çelebi, 304, 432, 527, 541
Zitvatoruk Antlaşması, 41
Ziver Tezeren, 360
Ziyâret-i Evliyâ, 29, 196, 210, 262, 359, 403
Zoralı Hacı Mehmed Efendi, 123
Zübde-i Vekâyiât, 33, 106

OSMANLI ARAŞIRMALARI VAKFI

YAYINLARI

OSMANLI ARAŞTIRMALARI VAKFI

Zeynep Sultan Camii Sok. No: 29 34410 - Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 513 40 33 (Pbx) & Faks: 511 34 78
Web Sitesi: www.osmanli.org.tr
E-mail: osav@osmanli.org.tr

1- OSMANLI KANUNNÂMELERİ VE HUKUKÎ TAHLİLLERİ I-IX, (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

12 cilte tamamlanacak olan bu eserde 763 Osmanlı Kanunnamesini bulacak ve Osmanlı Hukukunu bu kitaptan takip edeceksiniz

CİLT I: Osmanlı hukukuna giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri

CİLT II: II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri

CİLT III: Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri

CİLT IV: Kanunî Devri Kanunnâmeleri I. Kısım Merkezi ve Umumî Kanunnâmeleri

CİLT V: Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyalet Kanunnâmeleri (I)

CİLT VI: Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyalet Kanunnâmeleri (II)

CİLT VII: Kanunî Devri Kanunnâmeleri (IV) - II. Selim Devri Kanunnâmeleri

CİLT VIII: III. Murad Devri Kanunnâmeleri - III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri

CİLT IX: I. Ahmed Devri Kanunnâmeleri - Osman Devri Kanunnâmeleri

2- İSLÂM HUKUKUNDA KÖLELİK CÂRİYELİK MÜESSESESİ VE OSMANLI'DA HAREM (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

Son zamanlarda, filmlerle, köşe yazılarıyla ve her türlü medya vasıtalarıyla ecdadımıza, tarihimize ve dinimize yöneltilen iftiraların gerçek yüzünü merak ediyorsanız; Osmanlı Padişahlarının özel hayatını öğrenmek istiyorsanız; Topkapı Sarayı, Harem Hayatı ve İçoğlan gibi çok önemli konularla ilgili arşiv belgeleri ışığında doğru bilgi elde etmeyi arzuluyorsanız bu kitabı mutlaka okuyunuz (530 Sayfa).

3- GÜNEYDOĞU MESELESİ VE ÇÖZÜM YOLLARI (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

Güneydoğu Meselesinin çözümü ile ilgili hazırlanan bu rapor da Güneydoğu Meselesi tarihi gelişimi içinde incelenerek kesin çözüm için

gerçek reçeteler sunulmaktadır. (İlaveli . Baskı,168 Sayfa).

4- TÜRK HUKUK TARİHİ (I-II. Cilt. Her cilt 450 sayfa) (Prof. Dr. Halil CİN- Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

İslâm hukukunu ve islâmın hükümlerinin müslüman Türk Devletleri olan Karahanlılar, Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti gibi Müslüman Türk Devlerinde tatbik şeklini öğrenmek isteyenler; özellikle ilâhiyatçılar, hukukçular, tarihçiler, dinini ve tarihini merak eden bütün ilim ve tarih meraklıları için bir başucu kitabı.

5- İSLÂM HUKUKUNDA VE OSMANLI TATBİKATINDA VAKIF MÜESSESESİ (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

Vakıf medeniyetinin temel esaslarını teşkil eden vakıf hükümlerini, vakfın tarihini, vakıf çeşitlerini, camilerin, köprülerin, medreselerin ve Ayasofya gibi müesseselerin hukuki durumlarını, vakıf hukukunun aslî ve istisnaî hükümlerini öğrenmek için kütüphanenizi bu kitaptan mahrum bırakmayınız (608 SAYFA, 1. HAMUR)

6-TABULAR YIKILIYOR (I-II, Her cilt 260 sayfa) (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

Tabular Yıkılıyor serisini eline alanlar, çok farklı ve önemli mevzularla kendilerini baş başa bulacaklardır. Mesela evvelâ İslâm'ın hükümlerinin değişip değişmediği konusunda doyurucu izahlar verilmeye çalışılmıştır. Bunu takiben son zamanlarda televizyonlarda ve yazılı basında adından çokça söz edilen "**İstanbul Kanatlarımın Altında**" adlı iftirâ-nameye doğru cevabı bu Kitapta görmek mümkün olduğu gibi, belgeler ışığında IV. Murad'ın hayatını ve ona yapılan iftiraların cevaplarını da bu kitapta bulmak mümkün olacaktır.

7- BELGELER GERÇEKLERİ KONUŞUYOR (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

5 ciltlik bu eserde, İslâm hukukunda ve şanlı tarihimizde insan hakları, Osmanlı Devletinin Müslüman bir devlet olduğu, Osmanlı Devletinin Arap topraklarına zorla girdiği yalanının belgelerle çürütülüşünü ve Osmanlı Devleti ile alakalı sorulara Osmanlı Kanunnameleri ışığında verilen cevapları okuyacaksınız.

CİLT I: Serinin birinci kitâbında İslâm hukukunda ve şanlı tarihimizde insan hakları, gençliğin eğitimi ve vakıfla ilgili belgeleri bulacaksınız.

CİLT II: Serinin bu ikinci kitâbında, Osmanlı Devletinin Müslüman bir devlet olduğu, laik bir devlet olarak vasıflandırılamayacağına ilişkin arşiv belgeleri ve temel kaynaklara dayalı tesbitler; Arap aleminin Osmanlı Devletine kendi gönül ve arzularıyla tabi olduğunu isbat eden vesikalar; İslâm'da ve Osmanlı Uygulamasında kadın hakları ve benzeri konular, bütün yönleriyle incelenmektedir.

CİLT III : Serinin bu cildinde, Ecdadımızı içki meclislerinde keyif süren krallar olarak takdim edenlere ve Osmanlı'da kardeş katli meselesine cevap veriliyor; 450 yıllık çevre nizamnâmesi okuyucuya sunuluyor.

CİLT IV: Bu kitapta, doğu ve güneydoğu hâdiselerinin gerçek reçetesini ve tarihi boyutunu, Cumhuriyet nesline yanlış tanıtılan Bediüzzaman Said Nursi'nin gerçek şahsiyeti ve Güneydoğu problemi ile alakalı olarak önerdiği reçeteleri, Osmanlı Devletinin Arap topraklarına zorla girdiği yalanının belgelerle çürütülüşünü okuyacaksınız ...

CİLT V: Bu ciltte çifte standartlı aydınlarımızın takındığı ibret-amiz tavırları belgeler ışığında seyr edeceksiniz; Osmanlı Devleti ile alakalı sorulara Osmanlı Kanunnameleri ışığında verilen cevapları okuyacaksınız.

8- OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE SİYÂKAT YAZISI VE TARİHİ GELİŞİMİ (Doç. Dr. Said ÖZTÜRK)

Araştırmacılar ve meraklıları için tam anlamıyla vaz geçilmez bir kaynak ve başvuru kitabı olan bu eserde Osmanlı Maliyesi'nde hemen hemen her devirde kullanılan, Tapu-Tahrir Defterlerinde ve Osmanlı İktısat tarihi ile alakalı vesikalarda da kullanılan bir yazı türü olan **SİYAKAT** yazısının tarihi gelişimi ile Siyakat yazısı ile alakalı binlerce örnek bulacaksınız. **Amerikan Üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır** (490 Sayfa, 1. Hamur).

9- İSTANBUL TEREKE DEFTERLERİ (Doç. Dr. Said ÖZTÜRK)

Türk iktisadi ve sosyal tarihinin tetkikinde önemli bir belge olan bu eser aynı zamanda fert düzeyinde on yedinci asrın iktisadi yapısına olduğu kadar sosyal yapısına da ışık tutmaktadır (500 Sayfa).

10- İSLÂM'DA İNSAN HAKLARI BEYAN-NAMESİ (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

İslâm Hukukunda insan hak ve hürriyetlerinin tarihî gelişimi bu eseri okununca daha iyi anlaşılacaktır.

İslâm Hukukunda insan hak ve hürriyetlerinin tarihi gelişimini, Batıdaki haliyle mukayese etmenin hatalı olacağı ve bu mevzuda 1215 tarihli İngiliz Magna Carta'sı ile 1789 tarihli Fransız Vatandaş Haklan Beyânnâmesi'nin arz ettiği önemin, sadece Batı alemi için geçerli olacağı, bizim tarihimizde insan hak ve hürriyetlerinin gelişimi ve inkişafı diye bir şey ihtiyaç olmadığı. Zira yaradılıştan Allah'ın insanlara bu temel hak ve hürriyetleri ihsân ettiği, İslâm Hukukunda insan hak ve hürriyetleriyle alakalı ilk ve değiştirilemez metinlerin, Kur'an'ın mevzu ile ilgili âyetleri, hadisteki beyânlar, Vedâ Hutbesi ve Medine Anayasası denen Sahifeler olduğu. Problemin, şer'î kaynaklarda kabul ve tayin edilen hak ve hürriyetlerin tatbikattaki durumu olduğunu bu eseri okununca daha iyi anlaşılacaktır.

11- ESKİ ANAYASA HUKUKUMUZ VE İSLÂM ANAYASASI (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

"Eski Anayasa Hukukumuz Ve İslam Anayasası" adıyla yayınladığımız bu eserde: İslam Hukukunda Anayasa Hukukunun genel hükümleri ve temel esasları; Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'tan sonra müşahede edilen Anayasa hareketleri ve 1293/1876 tarihli **Kanun-ı Esasi**; Muasır İslam hukukçularının İslam Anayasa Hukuku ile alakalı çalışmaları ve Avrupa İslam Konseyi tarafından hazırlanan örnek **İslam Anayasası**'nın tam metni. Bu ve benzeri konuları bulacaksınız.

"Eski Anayasa Hukukumuz Ve İslam Anayasası" adıyla yayınladığımız bu eserde: İslam Hukukunda Anayasa Hukukunun genel hükümleri ve temel esasları; Bazı hukuk tarihçileri tarafından ilk yazılı Anayasa olarak kabul edilen **Medine Site Devleti Anayasası**'nın Metni; Türklerin kurduğu son büyük İslam Devleti olan Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'tan sonra müşahede edilen Anayasa hareketleri ve 1293/1876 tarihli **Kanun-ı Esasi**; Muasır İslam hukukçularının İslam Anayasa Hukuku ile alakalı çalışmaları ve Avrupa İslam Konseyi tarafından hazırlanan örnek **İslam Anayasası**'nın tam metni. Bu ve benzeri konulan bulacaksınız.

12-İSLÂM VE OSMANLI HUKUKUNDA MECELLE (Yrd. Doç. Dr. Osman KAŞIKÇI)

Bu eserde günümüzde bazı maddeleri İsrail hukukunda halen geçerli olan, Türkiye hudutları dışında Mısır, Hicaz, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Kıbrıs, Filistin, Arnavutluk, Bosna, Hersek ve 1984 yılına kadar Kuveyt'te yürürlükte kalan, Dünya

hukuk tarihinde de önemli etkiler ve izler bırakan Mecelle'nin özeti ile çok sayıda arşiv belgesi bulacaksınız (416 Sayfa, 1. Hamur)

13- İBN-İ KEMAL VE DÜŞÜNCE TARİHİMİZ (Yrd. Doç. Dr. Sayın DALKIRAN)

Bu güne kadar İbn-i Kemal'in hayatı ve eserleri ile Osmanlı tarihinde oynadığı rollerle ilgili olarak çok kıymetle araştırmalar yapılmıştır. Ancak İbn-i Kemal'in en önemli yönü yani Osmanlı düşünce tarihi açısından onun zengin muhtevası bu eserde ortaya konmaya çalışılmıştır.

14- Arşiv Belgeleri Işığında SİLİSTRELİ SÜLEYMAN HİLMİ TUNAHAN (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ)

Süleyman Efendi ve talebeleri hakkında söylenen ve yazılanların çoğunun yalan yanlış şeyler olduğunu; Süleymancılık diye bir mezhep veya din olmadığını ve bu zatın Osmanlı Medreselerinde yetişmiş büyük bir âllâme ve ulûm-ı bâtınada zirveye ulaşmış bir mürşid-i kâmil olduğunu bu eser ortaya koymuş bulunmaktadır.

15- BİLİNMEYEN OSMANLI, (Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ-Doç. Dr. Said ÖZTÜRK)

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş'unun 700. Yıldönüm münasebetiyle hazırlanan bu eser bir başvuru eseridir.

16- Ahmet Feyzi Çorûmî'ye El-Feyzü'r-Rabbâni'si Işığında OSMANLI DEVLETİ'NDE EHL-İ SÜNNET'İN Şİ'Î AKİDESİNE TENKİTLERİ, (Doç. Dr. Sayın DALKIRAN)

Bu güne kadar İbn-i Kemal'in hayatı ve eserleri ile Osmanlı tarihinde oynadığı rollerle ilgili olarak çok kıymetle araştırmalar yapılmıştır. Ancak İbn-i Kemal'in en önemli yönü yani Osmanlı düşünce tarihi açısından onun zengin muhtevası bu eserde ortaya konmaya çalışılmıştır.

17- Ahlat Tarihi, (Rahmi TEKİN)

AHLAT TARİHİ adlı çalışma, bir şehir tarihi olmakla beraber, aynı zamanda Müslüman Türklerin Anadolu'ya girişlerinin ve vatan edinmelerinin tarihidir. Eser, Ahlat'ın siyasî, sosyal ve iktisadî tarihinin yanı sıra, zengin olan kültürünü de, günümüz ve gelecek nesillere anlatabilmeyi amaçlamaktadır.

18- Esad Efendi Tarihi (Doç. Dr. Ziya YILMAZER)

İlmiye mesleğinde Rumeli Kadıaskerliği'ne kadar yükselen, Nakîbü'l-eşrâflık, Takvîm-i Vekâyi' ve Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırlığı gibi önemli ilmî ve idârî görevlerde bulunan, zamanının âlim ve şâirleri arasında yer alan Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi'nin vak'a-nüvîs hüviyetiyle yazdığı bir Osmanlı tarihidir.

1821-1826 yılları arasında Osmanlı ülkesinde cereyan eden olaylardan; yeniçeriliğin kaldırılışı öncesindeki olaylar ve kaldırılışı/ Mora'daki Rum isyânının başlaması ve gelişmesi/ II. Mahmûd'un ıslahât hareketlerine girişmesi öncesindeki durum/ İran'la ilişkiler/ devletin o sırada içeride ve dışarıda karşılaştığı problemler vb. konular, dönemin en önemli birkaç kaynağından biri olan bu eserde takip edilebilir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın yazdığı tarihin XII. cildinin de en önemli kaynaklarından biri olan Es'ad Efendi Tarihi'nin tam metninin ortaya konulmasından sonra, bir ölçüde Es'ad Efendi Tarihi'ni tamamlayan ve böylece dönemi daha iyi anlamamıza yardımcı olacak Bâhir Efendi'nin zeyl ve ilâvelerine de yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 700. Yılında doğru tarihi öğrenmek istemez misiniz?

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Osmanlı toplumunun oluşumunda önemli bir yeri olan tasavvufî düşünce ve aksiyon, XVII. yüzyılda çok daha güçlü bir şekilde dinamizmini korumuştur. Bu dönemde bütün tarikat mensupları, tekke, câmi, medrese ve sâir mekanlarda tasavvuf kültürünü yaymak, halkın irfân seviyesini yükseltmek ve idârenin daha sıhhatli yürümesine destek olmak amacıyla yoğun faaliyet göstermişlerdir.

Osmanlı'da tasavvuf, sadece dini alanla alâkalı bir olgu değil, devletin fikir, felsefe, mimari, şiir ve musikî başta olmak üzere bütün güzel sanatlarla, hatta siyasî, içtimaî, iktisadî, ilmî ve askeri alanla ilgili yönlendirmeler yapan bir düşünce ve hayat biçimi olmuştur.

Elinizdeki eser, Osmanlı kimliğini oluşturmada belki de en önemli paya sahip gönül mektepleri olan tekkeleri, mensuplarını ve bunların devlet-ulemâ ve halk ile ilişkilerini, toplumun irfan, kültür ve sanat anlayışına tesirlerini konu edinmektedir.

ISBN 975-7268-32-1

OSAV